MİLLÎ MÜCADELEDE CEPHE GERİSİ ve İSTİKLÂL YOLU

GENÇLİK SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

17-20 Ekim 2019

Editörler
Yunus Emre ÇAKIR
Gözde KALAYCI

MİLLÎ MÜCADELEDE CEPHE GERİSİ ve İSTİKLÂL YOLU
GENÇLİK SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

Çankırı - 2020

MİLLÎ MÜCADELEDE CEPHE GERİSİ ve İSTİKLÂL YOLU GENÇLİK SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

17-20 Ekim 2019
ÇANKIRI

ÇANKIRI
OCAK - 2020

MİLLÎ MÜCADELEDE
CEPHE GERİSİ
ve
İSTİKLÂL YOLU
GENÇLİK SEMPOZYUMU
BİLDİRİLERİ

17-20 Ekim 2019
ÇANKIRI

ISBN
978-605-82764-5-1

Koordinatör
Yunus Emre ÇAKIR

Editör
Arş. Gör. Yunus Emre ÇAKIR
Arş. Gör. Gözde KALAYCI

Kapak Resmi
Erdoğan PAKSOY
GENÇDES 2017-1 İstiklâl Yolu Görsel Sanatlar Yarışmasında
Dereceye Girmiş Eser

İletişim
istiklalyoludernegi@gmail.com
www.istiklalyolu.com

Dizgi - Baskı
Kayıkçı Matbaacılık Yayıncılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Cumhuriyet Mh. Necip Fazıl Kısakürek Sk.
Atakoç Apt. No: 16 • ÇANKIRI
Tel : 0376 213 19 88 • E-mail : karatekin18@hotmail.com
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 42709

İçerikteki Yazıların İçeriğinden Yazarlar Sorumludur.

Millî Mücadele'de Cephe Gerisi Projesi
Gençlik Projeleri Destek Programı 2018-II Çağrı Dönemi Kapsamında
Gençlik ve Spor Bakanlığı Tarafından Desteklenmektedir.

İÇİNDEKİLER

Takdim VII
Sunuş IX
Önsöz XI
Enes DEMİR
İstiklâl Harbi'nde Fırat'ın Doğusundaki (Suriye Bölgesi) Yerel Halkın Türk Ordusu'na Desteği 3
Çağlar ÖNGEL
Büyük Taarruz Öncesi 5. Süvari Kolordusu'nun Silah, Cephane, İaşe ve İkmal Faaliyetleri... 29
Ferit ARI
Osmanlı'dan Millî Mücadeleye Kalan Hava Gücü 55
Abdulsamed FİDAN
Millî Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu'nun Dinmeyen Sesi: Açıksöz Gazetesi..... 69
Ebru KOCABAŞ
Hadisat Gazetesi'ne Göre İstanbul'un İaşe ve Ekonomisi (20 Ekim 1918 - 23 Haziran 1919) 83
Feyza AYA
99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri'ne Göre Millî Mücadele'nin Finike'deki Sosyal Yaşama Etkileri..... 97
Rabia DUYAR
Millî Mücadele Sürecinin Başlangıcında Nüfus ve Tarımsal Ekonominin Önemi Üzerine Bir Değerlendirme..... 117
Ragıpcan KİRAZ
Millî Mücadele Başlarken; Askeri Vaziyet, Sosyal ve Ekonomik Durum 125
Cansu KARAKUŞ
Millî Mücadele'de Bir Asker: Binbaşı Hüsrev (Gerede) Bey 139
Enes Buğra TÖKEL
Eşref Edib'in Millî Mücadele Dönemi'nde Kastamonu Çalışmaları..... 151
Hasan DAŞDEMİR
İstiklâl Yolu'nda Mustafa Kemal Paşa'nın Yalnız Bırakılma Teşebbüsü: Mersinli Cemal Paşa Örneği 163
Orçun GÜL
Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Maârif Kongresi (15-21 Temmuz 1921) İçerisindeki Rolü.. 175
Abdulkadir ÖZKARAMAN
Karayılan (Molla Mehmed)'ın Şehadetine Kadar Gaziantep Savunması..... 183
Ali GEZGİNCİ - Ahmet ŞAHİN
Antep Savunması'nda Lohânizâde Mustafa Nureddin'in Faaliyetleri ve "Hubb-i İstiklâlin Âbidesi: Gaziayntâb Müdafaası" Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme..... 199
Gülay CAN
İzmir'in İşgali Karşısında Anadolu Halkının Miting Faaliyetleri 229

Muratcan ZORCU
Millî Mücadele Yılları'nda Gebze'de Yunan Mezalimi 249
Tuba Nur YILDIZ
Millî Mücadele Dönemi'nde Siirt 1918-1922..... 259
Özlem ÇANKAYA
Millî Mücadele Dönemi'nde Asker Firarileri..... 271
İsa YAPAR
Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçiş İddiaları Üzerine Bir Değerlendirme..... 307
Zeynel Abidin POLAT - Ali GEZGİNCİ
Millî Mücadele Dönemi'nde Antep'te İmalat-ı Harbiye Fabrikasının Kuruluşu ve Faaliyetleri 319
Yunus Emre AKBULUT
Mütareke İstanbul'unda Türk Ocağı ve Ocaklıların Faaliyetleri 347
Yağmur YAZIBAKAN
Millî Mücadele'de Öğretmenlerin Rolü ve Eğitimin Genel Durumu 369
İlknur KESER
Millî Mücadele Dönemi'nde Hilal-i Ahmer Kastamonu Şubesi ve Faaliyetleri 381
Ünal ÇELİK
Millî Mücadele Dönemi Boyunca Silah Kaçakçılığı 401
Onur SEMİZ
Damat Ferit Paşa Hükümetinin İç İsyanları Desteklemesi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Yansıması..... 417
Abdulkadir ESEN
Millî Mücadele Yıllarında Siyasi Protestolar ve İzmir Örneği..... 431
Çağhan UYAR - Esen ERTUĞRUL
Millî Mücadele Dönemi'nde Toplanan Kongrelerin Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet Dönemlerine Düşünsel Açıdan Etkileri 451
Erdal ARIKAN
Millî Mücadele Dönemi'nde Kastamonu'da İşgallere Karşı Mitingler ve Basın Faaliyetleri. 471
Habibe AKTÜRK
Millî Mücadele Dönemi'nde Kahraman Türk Kadınları..... 483
Ülkü KARGACIOĞLU
Millî Mücadele Dönemi'nde Türk Kadını: Kastamonu Örneği..... 495
Hakan YAŞA
Kâmil Yazgıç'ın "Türk Yıldızı Emine" Adlı Romanında Türk Kadınının İşgalcilere Karşı Tavrı ve Asil Mücadelesi 513
Büşra BOZA
Halide Edib'in Ateşten Gömlek, Yeni Turan ve Vurun Kahpeye Adlı Eserlerinde Arketipsel Bir Kadın Figürü: Dokuyucu Ana..... 519

Gizem DAĞ - Fadime BOZKURT - Saydinaz DEMİRTAŞ
İşgalciler Karşısında Gönüllü Kahramanlar: Ahmet Zeki Muslu'nun Mor Cepkenliler ve Menderes'in İki Yakası Başlıklı Romanlarında Kuvva-i Milliye 531
Kutsal AYDIN
Duygu Gazetesi'ndeki Millî Mücadele Konulu Şiirlerde Kadın ve Çocuk 549
Kübra Asena ÖZHAN
Yakup Kadri'nin Yaban ve Ankara Romanları Üzerinden Millî Mücadele Dönemi Bağlamında Bazı Tespitler 559
Oğuzhan AY
Millî Mücadele Temalı Tiyatro Eserlerinden: Sancağın Şerefi Piyesi Üzerine Bir İnceleme 571
Orçun AYDOĞDU
Hâfız İsmâil Hakkı'nın "Feryâd-ı Vatan„ Adlı Manzum Eserinden Hareketle Millî Mücadele'ye Bir Bakış 581
Ümmühan BAKIR
Oğuz Özdeş'in Romanlarında Millî Mücadele ve Cephe Gerisi 607
Sıla Gizem Bihter ALÇITEPE -Aykut TÜRKMENOĞLU
Batı Anadolu Bölgesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin Üyeleri Hakkında İstatistiksel Analiz 623
Adnan KÖROĞLU
İstiklâl Yolu'nda Ankara (1919-1923) 643
Emine PÜR
Millî Mücadele Dönemi'nde İnebolu-Kastamonu-Çankırı-Ankara Hattının "İstiklâl Yolu" Durumu Üzerine Değerlendirme 657
Hacer KOÇ
İstiklâl Yolu Bibliyografyası Denemesi 669
İstiklâl Yolu Eğitim Kültür Turizm ve Gençlik Derneği Yayınları 681
Sempozyumdan Görüntüler 693

TAKDİM

Millî Mücadele'de Cephe Gerisi ve İstiklâl Yolu Gençlik Sempozyumu Bildirileri kitabına bir sunuş yazarken açıkçası bunun bir gençlik sempozyumu olması beni ayrıca heyecanlandırmıştır. Otuz yılı aşkın bir zamanı içeren üniversite hayatım, aynı zamanda YÖK sistemiyle birlikte gelişen Türk Yüksek Öğretiminin değişim ve yeniden yapılanma sürecinin birçok safhasına şahitliğimi işaret eder. Bu safhaların son aşamasında rektör olarak üniversitemde büyük ölçüde gençlerin organize ettiği ve katılımın tamamıyla gençlerin sunumuyla oluştuğu bir sempozyuma ev sahipliği yapmış olmanın benim için ayrı bir yeri olacaktır.

Bu sempozyumda ele alınan konunun İstiklâl Harbi olması, İstiklâl Harbi'nde Cephe gerisiyle ilgili olması, Cephe gerisinde mücadeleye verilen lojistik destek bakımından Çankırı'nın stratejik öneme haiz bir mevkide bulunması, verdiğimiz desteğin anlamını daha da artırmaktadır. Cephe arkasını konu alan bu sempozyumun düzenlendiği günlerde Türk Silahlı Kuvvetlerimiz Suriye'nin Kuzeyinde oluşturulmaya çalışılan terör devletine karşı harekât düzenliyordu. Şahit olunan o ki halkımız insanlığı hedef alan bu tür yapılanmalar karşısında, ordusunun yanında her türlü desteği vermeye hazırdır. Böylece Türk ordusunun destansı harekatı, cephe gerisinde onu şartsız destekleyen bir halkın varlığı ve ordunun destansı hikayeleriyle bütünleştiği bir kez daha görülecektir. Yaklaşık yüz yıl önce de işgal edilmemiş bu topraklardaki Çankırı halkı, Millî Mücadele'ye her türlü yardımı yapmaktan geri kalmamıştır.

Daha çok cephe faaliyetlerini ele alan tarih yazımımız, cephe gerisinde resmi belgelere yansımayan birçok olguyu yeterince görememiştir. Son yıllarda sosyal bilimlerdeki gelişmeler cephe gerisini bütün bilimsel disiplinlerin ilgili alanına sokmuştur. Gençlerimizin yaptığı faaliyet de değişen ve gelişen tarih ilgisinin bir ürünüdür. Bu tür faaliyetlerin artışında sivil toplum örgütlerinin katılımı, bakanlık ve üniversitelerin desteği açıkça görülmektedir. Gençlerimiz geçmişin bilinmeyen hikâyelerini bu sempozyumla ilmi usûlleri en iyi şekilde kullanarak sunup yazmaya çalışırken, kendilerine imkân verildiğinde birbirinden farklı üniversitelerin öğrencileri, bilimsel faaliyetlerde geleceğe umutla bakmamızı sağlayan görüntüler oluşturabileceklerinin en güzel örneklerinden birini ortaya koymuşlardır.

Prof. Dr. Hasan AYRANCI
Çankırı Karatekin Üniversitesi Rektörü

SUNUŞ

Elinizdeki eser, Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından desteklenen *Millî Mücadele'de Cephe Gerisi* adlı projenin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İstiklâl Yolu Eğitim Kültür Turizm ve Gençlik Derneği'nin Bakanlığın Gençlik Projeleri Destek Programı 2018/II çağrı döneminde teklif ettiği sempozyum projesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi iş birliği ile *Millî Mücadele'de Cephe Gerisi ve İstiklâl Yolu Gençlik Sempozyumu* adıyla ÇAKÜ Uluyazı Kampüsü'nde gerçekleştirilmiştir. 19 Mayıs 2019'da duyuruya çıkılan sempozyum için yapılan müracaatlardan altmış üç bildiri bilim kurulumuz tarafından kabul edilmiştir. 17-20 Ekim 2019 tarihleri arasında on üçüm ayrı oturumda sunulan bildirilerle sempozyum tamamlanmış ve katılımcılardan bildiri kitabında yayınlanmak üzere tam metinleri talep edilmiştir. Gönderilen kırk dört bildirinin, hakem sürecinden sonra basılması uygun görülmüş ve kitapta yer verilmiştir.

Sempozyum bildirileri ilk defa kitabımızda yayımlanacak metinlerdir. Birçok bildirinin referanslarına göz atıldığında dönemin orijinal kaynaklarının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencisi seviyesindeki 19-29 yaş arası genç araştırmacıların emekleri ile ortaya çıkan bu eser, ele aldığı konuyla literatüre bir katkı sağlamasının yanında; genç araştırmacılara fırsat tanındığında başarılı ve kalıcı işlere imza atmış olduklarını göstermesi açısından örnek teşkil edebilecek niteliktedir. Editörleri de dâhil olmak üzere kitapta imzası bulunan herkes otuz yaşın altındadır. Burada yazıları bulunan genç araştırmacılar göstermiş oldukları özveri ve titiz çalışmaları ile akademik geleceğimize dair umutları yeşertmişlerdir.

Eserin, tashih ve düzenlemelerini yaparken mümkün olduğu kadar yazım birliği olmasına dikkat edilmiştir; fakat atıf ve kaynakça yönteminde farklı teknikler kullanan araştırmacı arkadaşlarımızın bu konudaki emeklerine saygı göstermek adına yeniden bir düzenleme talep edilmemiştir. Referanslar atıf ve kaynakça gösterim sistemlerine bağlı olarak olarak metin içi ve klasik dipnot yöntemine göre verilmiştir. Metinlerin kendi içlerindeki üslup özelliklerine metin akışı bozulmadıkça müdahale edilmemiştir.

Tekirdağ'dan Siirt'e; Erzurum'dan İzmir'e dek Türkiye'nin dört bir yanından, yirmi sekiz farklı üniversiteden gençlik sempozyuma katılan genç araştırmacıların Çankırı'da buluşması ve böyle bir organizasyonun yapılmasında maddi ve manevi desteklerinden ötürü başta Sayın Bakanımız Dr. Mehmet KASAPOĞLU olmak üzere Gençlik ve Spor Bakanlığı Gençlik Projeleri Destek Programına şükranlarımızı sunarız. Sempozyumumuzun rahat bir ortamda yapılmasını sağlamanın yanı sıra moral ve motivasyon konusundaki desteği açıkça görülen Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Hasan AYRANCI ve onun şahsında sempozyuma bilfiil destek veren Çankırı Karatekin Üniversitesi personeli-

ne, ÇAKÜ Tarih Bölüm Başkanı Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN'a ve Bilim Kurulu Üyelerimize yaptıkları katkılardan dolayı ayrıca teşekkür ederiz. Proje fikrinin ortaya çıkmasında ve yazımından itibaren göstermiş olduğu özen ve emeklerinden ötürü dernek başkanımız ÇAKÜ Öğr. Gör. İsmail ÇAM'a yorulmak nedir bilmeksizin göstermiş olduğu emekten dolayı ve Proje kontrolümüz Ramazan SARITEPECİ'ye teşekkür ederiz. Sempozyum organizasyonunda aktif görev alarak emek veren ÇAKÜ Tarih Topluluğu öğrencilerine ayrı ayrı teşekkür ederiz. Bu vesileyle Sempozyuma her biri eşsiz bildirileri ile katkı sağlayan kıymetli katılımcılarımıza şükranlarımızı ifade etmek istiyoruz.

Editörler
Arş. Gör. Yunus Emre ÇAKIR
Arş. Gör. Gözde KALAYCI

ÖNSÖZ

Millî Mücadele ile ilgili yapılan etkinliklerde genellikle cepheden bahsedilmekte, destansı zafere ortak olan cephe gerisi, hakkı verilmeden yüzeysel olarak geçiştirilmektedir. Cephe gerisinde önemli bir mevki ve lojistik destek merkezi olan yerlerin başında İstiklâl Yolu güzergâhı gelmektedir. Sadece Türk ve İslam âleminin değil bütün dünyanın merakla ve dikkatle izlediği İstiklâl Yolu'nun hem tarihi gerçekleri hem de fiziki yapısı -maalesef- kaybolmaya yüz tutmuştur.

Cephe gerisi hakkındaki her türlü dokümanın yetersiz olması, bunların ise eski tarihli olması, mevcutlarının tükenmeye yüz tutması gibi olumsuzluklar; cephe gerisinin tarihi gerçekleriyle öğrenilmesine, onlara vefa gösterilmesine engel olmaktadır.

2014 yılında kurulan İstiklâl Yolu Eğitim Kültür Turizm ve Gençlik Derneği, kendi çapında bu engelleri azaltmak amacıyla sistemli olarak bir dizi faaliyet yürütmektedir. Türkiye'de ilk defa İstiklâl Yolu hakkında akademik bilgi tabanlı ve paylayışım web sitesi www.istiklalyolu.com hazırlanmış olup yayın hayatını dinamik olarak sürdürmektedir. İnternet ortamında Türkiye'de ve Dünyada farkındalık sağlamıştır.[1] Verdiği bilgilerle bazı kişilere ve kurumlara ilham kaynağı olmuş, hizmetlerde bulunmuştur.

İstiklâl Yolu Eğitim Kültür Turizm ve Gençlik Derneği İstiklâl Yolu hakkında hazırladığı çeşitli projeleri, hibe proje desteği veren kurumlara sunmuştur. Uygun görülen ve finanse edilen projeleri başarıyla yürütmüş, İstiklâl Yolu hakkında yeni eserler üretmiş ve üretmeye de devam etmektedir.

İlk olarak İçişleri Bakanlığının desteği ile 2015-2016 yıllarında **"Karınca Ordusu İstiklâl Yolunda"** projesini yürütmüştür. **"Karınca Ordusu İstiklâl Yolunda"** belgesel filmini hazırlamış olup bu belgesel derneğimizin web sitesinde yayınlanmaya devam etmektedir. Ayrıca Türkiye'de ilk defa **"İstiklâl Yolunda Çizgi Romanı"** hazırlanmış olup bu kitabı Çankırı, Kastamonu ve Ankara'da halk ve okul kütüphanelerine dağıtmıştır.

2017 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı desteği ile 2. Projesi **"Gençlik İstiklâl Yolunda"**yı yürüttü. 14-29 yaş grubuna yönelik olarak Türkiye genelinde resim, heykel, seramik, fotoğraf afiş dallarında **"İstiklâl Yolu Görsel Sanatlar Yarışması"** yaptı. İstiklâl Yolu hakkında 75 parça güzel sanat eseri kazandırdı.

İçişleri Bakanlığının desteği ile 2 Temmuz 2018 - 30 Haziran 2019 tarihleri arasında 3. Projesini yürüttü. Millî Mücadele cephe gerisi hakkında ödüllü **"İstiklâl Yoluna Vefa Edebiyat Yarışması"** düzenledi. "İstiklâl Yolu'nda Yaşanmış Hatıralar", "İstiklâl Yolu Kurgu Hikâyeleri" ve "İstiklâl Yolu Şiirleri" kitaplarını hazırladı.

1 Bu satırların yazıldığı sıralarda ziyaret sayısı 120 bini aşmıştır.

Gençlik ve Spor Bakanlığının desteği ile aynı yılda (30 Aralık 2018 - 30 Aralık 2019) **Millî Mücadelede Cephe Gerisi" isimli 4. Projesini** yürüttü. Çankırı Karatekin Üniversitesi işbirliğiyle 14-29 yaş grubuna yönelik olarak **"Millî Mücadelede Cephe Gerisi Gençlik Sempozyumu"** (17-20 Ekim 2019) düzenledi. Sempozyumda 63 bildiri sunuldu. Sunulan bildiriler kitaplaştırıldı.

Millî Mücadelede Cephe Gerisi ve İstiklâl Yolu Gençlik Sempozyumu Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüyle birlikte yürütüldü. Sempozyumun bilimsel /akademik yürütülmesi Tarih Bölümü Başkanı Prof. Dr. Ahmet Özcan ve Proje Koordinatörlüğü /sekretarya hizmetleri Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi Yunus Emre Çakır tarafından yapıldı (her iki Öğretim Elemanı da Derneğimizin üyesidir). Sempozyum 17-20 Ekim 2019 tarihlerinde Çankırı Karatekin Üniversitesi Konferans Salonlarında gerçekleştirildi. ÇAKÜ Rektörlüğü, Derneğimize şimdiye kadar verdiği proje desteklerinin en büyüğünü, bu projede verdi. Derneğimiz başta Rektör Prof. Dr. Hasan Ayrancı, Prof. Dr. Ahmet Özcan ve Araştırma Görevlisi Yunus Emre Çakır Olmak üzere emeği geçen öğretim elemanı, öğrenciler ve idari personele teşekkür eder.

2014 Yılında kurulan İstiklâl Yolu Eğitim Kültür Turizm ve Gençlik Derneği, kuruluşundan itibaren her yıl bir proje yürütmüş; 2019 yılında ise iki proje birden yürüterek bir rekora imza atmıştır. Sağladığı hibe finanslarıyla İstiklâl Yolu hakkında ve özellikle yapılmamış alanlarda yeni eserler kazandırmıştır.

Saygılarımla.
31 Aralık 2019

İsmail ÇAM
İstiklâl Yolu Eğitim Kültür Turizm
ve
Gençlik Derneği Başkanı

Bilim Kurulu

Prof. Dr. İsmet ÜZEN
Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN
Prof. Dr. Rahmi ÇİÇEK
Prof. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ
Prof. Dr. M. Serhat YILMAZ
Prof. Dr. Ramazan YELKENCİ
Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN
Doç. Dr. Ercan ÇELEBİ
Doç. Dr. Yücel YİĞİT
Doç. Dr. Hakan DÜNDAR
Öğr. Gör. İsmail ÇAM
E. J. Kur. Alb. Dr. Agâh DOLAY
Dr. Öğr. Ü. Recep BÜYÜKTOLU
Dr. Öğr. Ü. Tunç BORAN
Dr. Ebubekir KEKLİK
Dr. Öğr. Ü. İbrahim AKYOL
Dr. Öğr. Ü. Fatih GÜZEL
Dr. Öğr. Ü. Hasan DAĞLAR
Arş. Gör. Dr. Mehmet Şah ÖZCAN
Öğr. Gör. İsmail KALAYCI

Sekreterya & Proje Koordinatörü
Arş. Gör. Yunus Emre ÇAKIR

MİLLÎ MÜCADELEDE
CEPHE GERİSİ
ve
İSTİKLÂL YOLU
GENÇLİK SEMPOZYUMU
BİLDİRİLERİ

İSTİKLÂL HARBİ'NDE FIRAT'IN DOĞUSUNDAKİ (SURİYE BÖLGESİ) YEREL HALKIN TÜRK ORDUSU'NA DESTEĞİ

Enes DEMİR[1*]

Özet

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi imzalandığında Osmanlı Ordusu, güney topraklarındaki cephelerde İngilizlerle mücadele etmekte idi. Bugün Suriye topraklarında kalan Fırat'ın doğusundaki yerler ise 6. Ordu'ya bağlı Fırat Grubu birliklerin koruması altında idi.

Mondros Ateşkesi imzalandıktan sonra ordunun silah bırakmasını fırsat bilen İngiliz birlikleri, Türk Ordusu'nun ateşkes esnasında korumaya devam ettiği vatan topraklarını işgale başladılar. Bu kapsamda 6-7 Aralık 1918'de Antep ve Hatay'ı, 22 Şubat 1919'da Maraş'ı işgal ettiler. Cerablus, Afrin, Hatay, Adana, Antep, Kilis, Maraş gibi şehirlerin işgaliyle Fırat'ın batısındaki İstanbul-Bağdat Tren yolu hattının bu bölümlerine hâkim olan İngilizler, Fırat'ın doğusunda da işgallerine devam ettiler.

Burada ilginç olan ve bugüne kadar yeteri kadar araştırılmayan mesele, İngilizler tarafından en son işgal edilen vatan topraklarının Fırat'ın doğusunda ve bugün Suriye'de kalan araziler olmasıydı. Nitekim İngiliz birlikleri, Fırat'ın doğusundaki yerlerden 23 Ocak 1919'da Arappınarı'nı (Ayn El-Arap), 21 Şubat 1919'da Deyr-i Zor'u, 16 Mart 1919'da Telabyad'ı, 25 Mart 1919'da Urfa'yı, (28 Aralık 1918'te Bedeviler), 28 Mart 1919'da Resulayn'ı, 7 Mayıs 1919'da Haseke'yi ve 9 Mayıs 1919'da Rakka'yı hukuksuz olarak işgal etmişlerdir. İngilizler, işgal ettikleri bu sahaları, 1919 yılı sonlarında, Suriye İtilafnamesi ile Fransızlara devretmişlerdir.

Tüm bu işgaller karşısında yerel halk ve aşiretler büyük tepkiler göstermiş; bu kapsamda Türk Hükümetine, bölgedeki idari ve askeri makamlara, aynı zamanda ABD Başkanı Wilson'a ve İtilaf Devletlerine protesto telgrafları çekmişlerdir. Halk tarafından ayrıca işgali protesto eden mitingler düzenlenmiş ve bazı yerlerde silahlı Millî Mücadele başlamıştır. İngiliz askeri şahısları ve ajanlarının aşiret lideriyle görüşerek ve onları kendi yanlarına

1* Tarih ve Arşiv Uzmanı (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı)

çekerek Türk Devleti'ne karşı kışkırtma politikası ise bir netice vermemiştir.

Sonuç olarak bu bildiride, bugün Suriye topraklarında kalsa da Türkiye Cumhuriyeti'nin bugünkü (2019 itibariyle) en sıcak gündeminde yer alan Fırat'ın doğusunda, 100 sene evvel vuku bulan İngiliz/Fransız işgali; buna karşı yerel halkın, işgallere karşı durarak Millî Mücadele'ye katılması ve İstiklâl Harbi'nde Türk Ordusu'nun bölgenin işgalden kurtarılması için gerçekleştirdiği harekâtlarda Türk Ordusu'na verdiği destek, Genelkurmay ATASE Arşivinde yer alan belgelerden istifade ile anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *İstiklâl Harbi, Türk Ordusu, Fırat'ın Doğusu, Suriye, Ayn El-Arap, Telabyad, Resulayn, Rakka, Deyr-i Zor.*

SUPPORT OF LOCAL COMMUNITY IN THE EASTERN EUPHRATES (SYRIA REGION) TO TURKISH ARMY DURING INDEPENDENCE WAR

Enes DEMİR

Abstract

At the time when the Mudros Cease-fire Agreement signed on 30 October 1918, Ottoman Army was waging battle against England at Southern fronts. The places where are at the east of the Euphrates River in Syria today were controlled by The Euphrates Group corps under the command of 6th Army.

After the Armistice of Mudros was signed, British troops who took the advantage of laying down arms of Ottoman Army began invading homelands which were continued to be protected by Turkish Army during the armistice. Within this scope, they occupied Antep and Hatay on 6-7 December 1918 and Maraş on 22 February 1919. British Army which took the control of İstanbul-Baghdad Railway taking place at Western Euphrates after invasion of cities like Cerablus, Afrin, Hatay, Adana, Antep, Kilis, Maraş kept their invasion at Eastern Euphrates too.

The thing interesting at this point and the issue which has not been searched enough is that homelands invaded at the very last by British Army were at the Eastern Euphrates and territories in Syria today. Indeed British troops invaded unjustly places from the Eastern Euphrates that are Arappınarı (Ayn El-Arab) on 23 January 1919; Deyr-i Zor on 21 February 1919; Tel Abyad on 16 March 1919; Urfa on 25 March 1919, (Bedeviler on 28 December 1918); Rasulayn on 28 March 1919; Haseke on 7 May 1919 and Rakka on 9 May 1919. Britain gave these places to France with Syria Agreement at late 1919.

Local community and tribes reacted too strongly against these invasions;

within this scope, they sent protest telegraph to Turkish Government, administrative and military authority at the region, at the same time to U.S president Wilson and Allied Powers. However, public demonstrations protesting invasion were held and armed National Struggle was started at some places. Incitement policy after negotiation of military men and agents with tribe leaders against Turkish Government did not gave result.

Ultimately, at this notice, even if the territory takes place in Syria today, British/French invasion which is occurred 100 years ago at the Eastern Euphrates that is the hottest issue of Turkish Republic today (by 2019); participation of local community to National Struggle resisting invasions and public's support to Turkish Army for their operations to liberate the region from enemy during Independence War will be discussed using documents which take place at General Staff Military History and Strategy Institute Archive (ATASE).

Key Words: *Independence War, Turkish Army, The Eastern Euphrates, Syria, Ayn-El Arab, Tel Abyad, Resulayn, Rakka, Deyr-i Zor.*

Giriş

Birinci Dünya Savaşı sebepleri, başlangıcı, cereyanı ve sonuçlarıyla bugün bile etkileri hala hissedilen mühim bir hadisedir. Şüphesiz bu savaş birçok imparatorluğun ve devletin geleceğini tayin edecek mahiyette sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Savaşa dâhil olmasıyla birlikte 4 sene boyunca birçok cephede savaşan Osmanlı Devleti de geleceğini bu harp sonrasında kaybeden devletlerden bir tanesi olmuştur. Bilhassa Osmanlı Ordusu'nun savaştığı Filistin/Suriye ve Irak Cephelerinde savaşın son döneminde alınan neticeler, bu ağır yenilgi ve sonucu ortaya çıkarmıştır.

Filistin/Suriye Cephesi'ndeki Osmanlı Ordusu, 9 Aralık 1917'de Kudüs'ün kaybından sonra Nablus'un güneyinde tahkimat oluşturmuş ve Eylül 1918 tarihine kadar İngilizlerin gerçekleştirdiği Amman ve Nablus istikametlerine yönelik dört önemli harekâtı başarısız kılmayı bilmiştir.[2] Bununla birlikte Filistin/Suriye'nin geleceğini tam anlamıyla tayin edecek olan büyük savaş, 19-21 Eylül 1918 tarihinde vuku bulan Nablus/Meggido Harbi olmuştur.[3] Bu savaşta, 8'inci Ordu mevcudiyetinin önemli bir bölümünü kaybederken 4'üncü ve 7'nci Osmanlı Orduları, ağır bir yenilgi alarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu çekiliş sadece Nablus ve çevresinde olmamış 35 gün boyun-

2 Cemal Kemal, *Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi,* Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2004, ss.98-137.

3 Liman Fon Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, çev:Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Kütür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2018, ss.372-285.

ca yaklaşık 700 kilometre kuzeye doğru sürekli devam edecek şekilde tezahür etmiştir.[4]

Neticesi çok ağır olan bu savaş sonrası Filistin'in tamamı ile bugünkü İsrail, Ürdün, Lübnan ve Suriye Osmanlı Ordusu'nun denetiminden çıkmıştır. Osmanlı Ordusu Mondros Mütarekesi'nden kısa bir süre önce Halep'in güneyinde savunma tertibatı alabilmişse de mütarekeye 4 gün kala Halep'te kaybedilmiş ve İngiliz birlikleri, 35 günlük geri çekilmeden sonra ancak Halep kuzeyinde durdurulabilmiştir.[5]

Irak Cephesi'nde ise 29 Nisan 1916'da kazanılan Kûtü'l-Amâre Zaferine rağmen 11 Mart 1917'de Bağdat ve çevresinin kaybedilmesi durumu, Ekim 1918'de İngiliz Ordusu'nun Musul güneyine kadar ilerlemesine sebep olmuştur. Mütarekeden 2 gün önce Kerkük dahi İngilizlerin işgaline uğramıştır.[6]

1. Mondros Mütarekesi ve Akabinde Vuku Bulan İşgaller

1914'te başlayan ve 4 yıldır devam eden Birinci Dünya Savaşı Ekim 1918 tarihine gelindiğinde son yaklaşmıştı. Nitekim Osmanlı Devleti, müttefiklerinin savaştan çekilmesi ve üst üste gelen toprak kayıpları neticesinde ateşkes isteğini İtilaf Devletleri'ne iletmişti. Bu kapsamda İngiltere ile yürütülen müzakerelere göre 30 Ekim 1918'de imzalanan ve 31 Ekim'de öğleden sonra yürürlüğe giren Mondros Ateşkesi Antlaşması/Mondros Mütarekesi, aynı zamanda Osmanlı Devleti açısından 4 yıl süren Birinci Dünya Savaşını sona erdirmekteydi. Mütarekenin kabul edilen 25 maddesi Osmanlı Devleti'ni fiilen ve hukuken tahakküm altına alıyordu.[7]

Mütareke imzalandığında Suriye Cephesi'ndeki Osmanlı Ordusu'nun konuşlanma vaziyeti, Akdeniz sahil kısmında Arsuz'un güneyinden başlayarak Hatay'ın güneyinden İdlip'in kuzeyindeki Harim, Seman Dağı ile Afrin'in güneyi ve Nubl/Zehra'nın güneyinden geçmekte, kuzeydoğuya doğru kıvrılarak Mare ve Ahterin'in güneyinden Sacur vadisiyle Cerablus güneyinde Fırat Nehri'ne ulaşmaktaydı.[8]

Cephenin doğuya doğru devam eden Fırat'ın doğusundaki alanda ise Musul merkezli 6'ncı Osmanlı Ordusu'na bağlı Fırat Grubu ve bağlı

4 Kemal, *Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi,* ss.142-150.

5 Enes Demir, *Harp Raporlarına Göre Osmanlı Ordusu Filistin ve Suriye'den Nasıl Geri Çekildi ?,* Hiper Yayınları, İstanbul 2019, ss.49-91.

6 *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002, ss.315-319.

7 Demir, *Harp Raporlarına Göre Osmanlı Ordusu Filistin ve Suriye'den Nasıl Geri Çekildi ?,* ss.109-112.

8 *Türk İstiklâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı* I, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992, s.105; Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938),* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004, s.320.

birlikler görev yapmaktaydı.[9] Türk birlikleri, Fırat Nehri'nin iki yakasını kapsayacak şekilde Deyr-i Zor'un güneydoğusundaki Ebû Kemal hattına kadar olan bölgeyi kontrol altında tutuyorlardı. Bu kapsamda günümüzde Suriye topraklarında (Fırat'ın doğusundaki) kalan Ayn El-Arap, Telabyad, Resulayn, Haseke, Kamışlı, Rakka, Deyr-i Zor ve güneyi, Mondros Ateşkesi imzalandığında Türk Ordusu'nun elinde idi.[10]

Yine bugünkü Irak topraklarında ise Musul, Süleymaniye, Erbil hattı da Türk Ordusu'nun kontrolü altında idi.[11] Bu bölgelerin tamamı, Mondros Mütarekesi sonrası birer birer İngilizler tarafından ateşkes maddelerine aykırı veya ateşkes maddelerinin keyfi uygulanması sayesinde haksız ve hukuksuz bir şekilde işgal edilmeye başlayacaktır.[12]

Keyfi İngiliz işgalleri sadece bu topraklarla sınırlı kalmamış, Anadolu'nun güneyindeki Kilis, Antep, Urfa, Maraş, Osmaniye, Mersin ve Adana gibi birçok kritik Türk şehri de işgale uğramıştır.

Bu işgaller karşısında, bölge halkının Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığının bir neticesi olarak Millî Mücadele harekâtı başlamıştır. Osmanlı Devleti'ne bağlı olan bölgenin yerel halkı ve aşiret reisleri bir araya gelerek, kendi kuvvetleriyle İngilizler üzerine müşterek bir harekât gerçekleştirmek ve işgali sonlandırmak üzere planlar yapmışlardır.

Bir örnek olarak ifade edilebilir ki; El-Cezîre bölgesindeki aşiretlerden Milli Aşireti Reisi, bu konuda 13. Kolordu'ya müracaat ederek Faysal'ın ve İngilizlerin; Resulayn, Telabyad, Harran hattını da işgal etme isteklerine karşı devlete yardımcı olmak için harekete geçebileceğini ifade etmiştir.[13]

Mondros Mütarekesi sonrası yaklaşık 1 yıl Anadolu'nun güneyinde ve bugünkü Suriye topraklarının kuzeyindeki bölgede devam eden İngiliz işgali, İngiltere ve Fransa arasında imzalanan 15 Eylül 1919'da Suriye İtilafnamesi'ne kadar devam etmiştir.

Haddizatında İngiltere ve Fransa arasında 1916 yılında yapılan Sykes-Picot Antlaşmasındaki paylaşıma göre İngilizler, 1918 yılında Mondros Mütarekesi sonrası hukuksuz olarak işgal ettikleri Musul'u resmen almamışlardı. Savaş sonrası ortaya çıkan tabloda, İngiltere yeni bir paylaşım önerisini gündeme getirmişti. Özellikle Musul'un kritik durumu ve ekonomik önemine binaen bazı tavizler karşılığında Fran-

9 *Türk İstiklâl Harbi Güney Cephesi*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, s.79.

10 Demir, *Harp Raporlarına Göre Osmanlı Ordusu Filistin ve Suriye'den Nasıl Geri Çekildi ?*, s.103.

11 *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I*, ss.107-111 .

12 Enes Demir, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Misak-ı Milli*, Post Yayınları, İstanbul 2017, ss.138-143.

13 Ömer Osman Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1914-1940)*, Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Tarih Şubesi Yayınları, Elazığ 2003, ss.160-172.

sa ile yeni bir paylaşım anlaşmasını yapabilmiştir. Varılan mutabakat gereği İngilizler, 1 Kasım 1919'dan itibaren işgal ettikleri Anadolu'nun güneyi ve Suriye'den çekilmeyi kabul etmişlerdir.[14]

Görüldüğü üzere Mondros Mütarekesi sonrası İngiliz işgali şeklinde vuku bulan bölgenin ele geçirilmesi durumu, İngiltere'nin Fransızlarla yaptığı antlaşmayla Anadolu'nun güneyi ve Cezîre bölgesinin önemli bir kısmının Kasım 1919'dan itibaren Fransızlar tarafından işgal edilmesi ile devam etmiştir.

Fransızlar, Anadolu'nun güneyindeki işgallerini sürekli kılmak, ulaşımlarını kolay şekilde temin etmek, ileri mevkilerdeki askerlerine lojistik ve silah teminini kolaylaştırmak için stratejik önemi olan Katma-Çobanbey-Cerablus-Birecik-Aynü'l-Arap-Telabyad-Resulayn-Derbesiye-Nusaybin hattındaki demiryolunu tamamen kontrol altında tutmak istemişlerdir. Buna karşın Türk Ordusu (Diyarbakır'daki 13. Kolordu'nun Mardin merkezli 5. Tümen ve Urfa'daki Alayı'na bağlı birlikler, Siirt merkezli 2. Tümen'in bazı birlikleri) bölgedeki yerel halkın desteği, aşiretler ve halktan oluşan Kuvva-i Milliye unsurlarının da katılmıyla Fransızların işgal ettiği sahalardan çıkartılması için bölgeye harekatlar düzenlemişlerdir.[15]

2. Fırat'ın Doğusunda (Suriye) Vuku Bulan İşgallere Karşı Yerel Halkın Tepkisi ve Türk Ordusu'na Desteği

(Türkiye'nin güney sınırları ve Suriye'nin kuzeyi, İstiklâl Harbi'nde Fırat'ın doğusundaki bölgeleri gösterir harita)

14 Demir, *Harp Raporlarına Göre Osmanlı Ordusu Filistin ve Suriye'den Nasıl Geri Çekildi ?*, s.103.
15 Demir, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Misak-ı Milli*, s.256.

2.1. Arappınarı (Ayn El Arap)

Fırat'ın doğusunda konumlanan ve Suruç'a bağlı olan Arappınarı, Osmanlı'nın son döneminde 19. yüzyıl sonlarında, ortaya çıkan bir yerleşim yeridir. 1912'de hizmete açılan İstanbul-Bağdat Demiryolunun istasyonlarından biri olması hasebiyle önemli bir mevki olmuştu. Osmanlı dönemindeki adı Arappınarı/Arappeykarı olan şehrin adı, Osmanlı idaresinden çıktıktan sonra, 1937 yılında Ayn El-Arap ismi verilmiştir.[16]

Arappınarı, Mondros Mütarekesi sonrası ateşkes şartlarına mugayir olarak 23 Ocak 1919'da İngilizlerce işgal edilmiştir. İngilizler Mart 1919'da şehre takviye birlikler göndermişlerdir. Bu takviye, daha doğuda kalan mıntıkaların işgali için İngilizlerin bir taktik ve hazırlığı olarak değerlendirilebilir.[17]

Şehri işgal eden İngiliz komutan, burada tutunmak için aşiretlerle görüşmeye ve onları itaat etme noktasında ikna etmeye çalışmıştır.[18] Şehrin işgali yerel halkı rahatsız etmiş ve işgali protesto etmelerine neden olmuştur. Buna rağmen bu protestolar, bilhassa bölgedeki Osmanlı idari ve askeri makamlarının halkı teskin etmesi ve nasihat vermesi neticesinde silahlı bir eyleme dönüşmemiştir.[19]

Bununla birlikte İngilizlerin yerine Fransızların 1919 yılının sonlarında bölgeye gelerek işgal eylemini gerçekleştirmesi; silahlı mücadelenin başlamasına sebebiyet vermiştir. Nitekim bölgedeki Türk Kuvva-i Milliye birlikleri de şehre hücum ederek Fransızlara zayiat verdirmiştir.[20]

Fransızların Fırat'ın doğusunda Urfa'yı da içine alan ve genişleyen işgallerine karşı, 1920 yılında mücadeleye girişen bölge halkı, Diyarbakır merkezli 13. Kolordu tarafından desteklenen Kuvva-i Milliye çatısı altında birleşmiştir. Aynı zamanda 13. Kolordu'ya bağlı Türk Ordusu birlikleri de bölgeye harekât başlatmıştır. Nitekim Şubat 1920'de Telabyad'dan çıkartılan Fransızlar Arappınarı'na çekilmişlerdir.[21]

Konuya ilişkin Urfa Mutasarrıflığı'ndan 5 Şubat 1920 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne yazılan telgrafta; Arappınarı'nda Fransızların bulunduğu ve şehirdeki Arapların işgal güçlerini, buradan çıkarma girişimi olduğu belirtilmiştir.[22]

16 Demir, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Misak-ı Milli*, s.109.

17 *ATASE. İSH.*8/79, 75/42, 78/122; Türk İstiklâl Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı adlı eserde, işgal tarihi 14 Ocak 1919 olarak verilmiştir. *Bkz. Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, s.97.*

18 *ATASE. İSH.*79/2.

19 Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri,* s.18.

20 *ATASE. İSH.*272/211; Umar, *Suriye (1908-1938),* s.436.

21 *ATASE. İSH.*577/162; Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri,* s.80.

22 *BOA. DH. ŞFR.*658/53.

Türk Ordusu birlikleri, bölge halkının desteği ile Arappınarı'nı kuşatma altına almışlardır. Kuşatma ile Fransızların burada mahsur kalması, Halep'teki ana garnizonlarından işgal altında tuttukları Urfa'ya birlik göndermeye çalışan Fransız Ordusu'nu zor durumda bırakmıştır. Demiryolunun içinden geçmesi hasebiyle stratejik öneme haiz olan Arappınarı'nın kuşatılması ve Fransızların ikmal yolunun kesilmesi, Urfa'nın Fransız işgalinden kurtarılmasına katkı sağlamıştır.[23]

Nitekim 20 Nisan 1920 tarihinde Türk Ordusu ve Arappınarı'ndaki Fransız birlikleri arasında vuku bulan çatışmada, Fransızlar büyük zayiat vermiştir. Bölgedeki aşiretler ve yerel halk da bu çarpışmalarda Türk birliklerinin yanında yer almıştır.[24]

Cerablus hattından destek alarak bölgeyi korumaya çalışan Fransızlar, bu ahval altında Arappınarı'nda direniş gösterirken, aynı şekilde hazırlıklarını tamamlayan Türk Ordusu, 1920 Temmuz ayı başlarında şehre yeni bir taarruz gerçekleştirmiş ve nihayetinde 5 Temmuz 1920'de Arappınar'ı ele geçirilmiştir.[25]

Daha sonrasında Fransızların bölgeyi almaya yönelik yaptığı yeni taarruzlar, şehri kontrol altına alan 13. Kolordu'ya bağlı 5. Tümen birliklerinin savunması ve yerel halkın Türk Ordusu ve idaresine olan desteğiyle engellenmiştir.[26]

2.2. Telabyad

Telabyad, Arappınarı'nın 67 km doğusunda, Resulayn'ın ise 118 km batısında kalan bir yerleşim yeridir. Akçakale ile olan mesafesi ise 750 metre olup sınır olarak belirlenen tren yolu bu iki yerleşim yerini ayırmıştır.

1912 yılında açılan İstanbul-Bağdat demiryolu hattının Fırat'ın doğusundaki bölümünde Ayn El Arap'tan sonraki demiryolu istasyonu Telabyad olduğu için burası da kritik önemdedir. Ayrıca Telabyad, Urfa'ya giden yol üzerinde bulunmaktadır. Nitekim İngilizler ve sonrasında Fransızların, Halep'teki ana karargahlarından yola çıkardıkları işgal birlikleri, demiryoluyla Telabyad'a kadar ulaşmış ve buradan Urfa'ya geçmiştir.[27]

Telabyad, işgal edildiği dönemde Urfa Sancağı'na bağlı Harran Kazası'nın merkezi idi.[28] Haddizatında Telabyad, Mondros Mütarekesi'ne göre işgal edilecek toprakların dışında kalmaktaydı.

23 Demir, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Misak-ı Milli*, ss.269-271.
24 *ATASE. İSH.*272/211.
25 *ATASE. İSH.*816/41.
26 Demir, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Misak-ı Milli*, ss.272-273.
27 Demir, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Misak-ı Milli*, ss.100-101.
28 BOA. *DH. ŞFR.* 488/80.

Buna rağmen Ayn El Arap'ın işgalinden sonra Telabyad, Harabnaz[29] ile Mondros ateşkes hükümlerine aykırı olarak İngiliz kuvvetlerince 16 Mart 1919'da işgal edilmiştir.[30] İngilizler Telabyad'ı işgal ettikten sonra bir tabur asker takviye etmişlerdir.[31] Telabyad'ın işgalinden sonra Urfa'yı işgal etmek için 500 İngiliz piyadesi buradan hareket etmiş ve 25 Mart 1919'da Urfa da işgal edilmiştir.[32]

İngiliz işgaline karşı Telabyad halkı büyük tepki göstermiştir. Telabyad'ın bir diğer önemi ise Fırat'ın doğusunda en yoğun Türk nüfusunun bulunduğu bölge olmasıdır. Nitekim bölgede nüfus çoğunluğunu oluşturan Türk ve Araplar, İşgal karşısında tedirgin olmuş ve üzüntülerini Osmanlı makamlarına bildirmişlerdir.[33]

1919 yılı Ekim ayından itibaren ise Fransızlar, İngilizlerin bu bölgeyi kendilerine bırakması sonucu önce Telabyad'ı ardından da Urfa'yı işgale girişmişlerdir.[34]

Ayn El Arap ve diğer bölgelerde olduğu gibi Telabyad'da da milli direniş ve Kuvva-i Milliye hareketi bu dönemde vuku bulmuştur. Bu bağlamda 1920 yılının başlarından itibaren 13. Kolordu'nun 5. Tümen birlikleri, Fransız işgalindeki Telabyad'ı kuşatmıştır.[35] Yaşanan çatışmalar neticesinde 3 Şubat 1920 tarihinde Türk birlikleri ve yerel halkın katılımıyla oluşan Kuvva-i Milliye şehri kontrol altına almıştır. Buradan çekilen Fransızlar trenle Ayn El Arap'a kaçmıştır.[36]

Kısa sürede Telabyad, takviye Fransız birliğinin gelmesiyle yeniden işgal edilmiştir. Buna rağmen Türk akıncı müfrezelerinin tekrarlanan kararlı hücumları karşısında Fransızlar, 2 Temmuz 1920'de Telabyad'ı tahliye etmek zorunda kalmış ve Türk kıtaları şehre giriş yapmışlardır.[37] Telabyad'ı boşaltan Fransızlar ise Arappınarı'na çekilmişlerdir.[38]

Telabyad'ın Fransız işgalinden kurtarılması, sadece Fransızların şehirden atılması noktasında değil, aynı zamanda Fransızlara karşı büyük bir Millî Mücadele şehri olan Urfa'da verilen mücadelelere katkı sağlamıştır. Zira Telabyad'ın alınması, Fransızların Urfa'ya asker, zahire ve lojistik ulaştırmasına darbe indirdiği gibi; Telabyad'daki Kuvva-i

29 Harabnaz, Telabyad ve Ayn El Arap arasında kalan küçük bir köy durumunda olup, 1920'li yıllarda Bağdat demiryolu hattının istasyonlarından biri idi.

30 *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı,* s.104; *ATASE. İSH.*8/123; 21/63.

31 *Türk İstiklâl Harbi Güney Cephesi*, s.39.

32 *ATASE. İSH.*8/131, 8/133.

33 Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri,* ss.18-19.

34 *ATASE. İSH.*109/135; 270/75

35 *ATASE. İSH.*329/110.

36 Demir, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Misak-ı Milli*, ss.253-256.

37 Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri,* s.80.

38 *ATASE. İSH.*577/162; Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri,* s.156.

Milliye birlikleri de Urfa'ya giden Fransız birliklerine karşı saldırılar düzenleyerek işgal kuvvetlerinin güçlerini dağıtmış ve Urfa'ya ulaşmalarına engel olmaya çalışmıştır.[39]

Sonuç olarak Telabyad, hem Urfa'nın hem Fırat'ın doğusundaki diğer bölgelerin işgal edilmesinde ve sonrasında bu bölgelerin işgalden kurtarılması noktasında, ulaşım ve ikmal hattında bulunmasından ötürü İngiliz ve Fransız birliklerinin stratejik gördükleri kritik bir bölge olmuştur.

2.3. Resulayn

Resulayn eski bir yerleşim yeri olarak Urfa-Rakka ve Deyr-i Zor ile Mardin-Musul gibi büyük şehirler arasında yer alan, kritik önemi haiz yerleşim yerlerinden biridir. 1916 yılından itibaren idari olarak Diyarbakır Vilayeti'ne bağlı Mardin Sancağı'nın bir kazası durumuna idi.[40] Resulayn, tarihten gelen Cezire bölgesinin önemli merkezlerinden biri olma vasfını Anadolu-Bağdat Demiryolu güzergahında bir istasyon olması ile de artırmıştı.[41]

Mondros Mütarekesi imzalandığında Osmanlı Ordusu'na bağlı birliklerin kontrolü altındaki Resulayn, bir müddet sonra İngilizlerin işgal etmek istedikleri alanlardan biri olmuştur. Mondros ile işgal arasındaki sürece bakıldığında; Resulayn'da, 1. mürettep süvari bataryası ile liva (alay) karargâhının bulunduğu görülmektedir.[42]

1919 yılı başlarında Fırat'ın doğusundaki El-Cezîre bölgesinde, önemli noktaları ve tren istasyonlarını işgal eden İngilizler'in Resulayn'ı da işgal edeceği haber alınmıştır. Bunun üzerine Resulayn Kaymakamı, 13. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği yazıda, bu işgale karşı askerî harekât yapılmasını ve de bölgedeki seyyar aşiret kuvvetlerine, depolardaki silahların dağıtılarak direnişe sevk edilmelerini tavsiye etmiştir. Bu konuda Harbiye Nezareti'nin işgale karşı bir mukavemet gösterilmemesi emri karşısında herhangi bir tedbir alınmamıştır.[43]

Resulayn şehrinin ateşkes hükümlerine aykırı olarak 1919 Mart ayı sonlarında işgal edildiği görülmektedir.[44] İşgal karşısında, Resulayn'ın yerel halkı olan Çeçenler ve Arap aşiretleri, İngiliz işgaline karşı büyük tepki göstermiş ve direnişe geçmiştir.[45]

39 *Türk İstiklâl Harbi Güney Cephesi,* s.126.

40 Demir, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Misak-ı Milli*, ss.253-255.

41 Ufuk Gülsoy, *Kutsal Proje/Ortadoğu'da Osmanlı Demiryolları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.243.

42 *ATASE. İSH.*2/48.

43 Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri,* ss.13, 18-19.

44 *ATASE. İSH.*8/115.

45 *ATASE. İSH.*85/12; Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri,* ss.13, 18-19.

Resulayn halkının bir başka önemli girişimi de İzmir'in işgali dolayısı iledir. Bu bağlamda İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine Resulayn halkı tarafından 14 Haziran 1919'da bir protesto metni yayınlamıştır.[46]

1919'un Kasım ayında Fransızlar, İngilizlerin yerine Resulayn'ı işgal etmek üzere harekete geçmişlerdir. Bunu haber alan yerel halk, bu sefer daha büyük tepki göstermiştir.[47] Bu kapsamda 14 Kasım 1919'da Resulayn halkı, Sivas Müdâfâa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığı'na telgraf çekerek işgali kınadıklarını ve devlete bağlı olduklarını belirtmişlerdir.[48]

Konuyla ilgili 23 Kasım 1919 tarihli askeri rapora göre; Resulayn'ın işgaline hazırlık olarak 1 Fransız ve 5 Ermeni askerinin Resulayn'a gelmesi üzerine halkın galeyana geldiği ve 500 piyade toplandığı ifade edilmiştir. Toplanan bu kuvvetin elinde kırmızı zemin üzerinde *"Nusretullah ve fetihler"* yazılı bayraklarının olduğu, ahali ve aşiretlerin işgale karşı hazırladıkları kuvvetin de peyderpey artmakta olduğu belirtilmiştir. Belgenin devamındaki ifadelere göre Resulayn halkı, İstanbul'a başvurarak saltanata bağlılıklarını ve vatan uğrunda son nefeslerine kadar feda-yı hayat etmek için çalışacaklarını beyan etmişlerdir.[49]

Türk idaresinden ayrılmak istemeyen ve Türk Ordusu'nun bölgede olmasını isteyen Resulayn halkının bu işgale tepkisi, sadece protestolarla sınırlı kalmamış; Türk Ordusu'na destek olmak isteyen Resulayn halkı, işgallere karşı silahlı direnişi başlatmış ve 500 civarı süvari ve piyadeden oluşan bir kuvvet meydana getirerek Kuvva-i Milliye'nin emrine girmişlerdir.[50]

Kuvva-i Milliye birlikleri ile 13. Kolordu'ya bağlı 5. Tümen birlikleri, 1920 yılının ilk çeyreğinden itibaren şehrin işgalden kurtarılmasına yönelik olarak Fransızlara karşı taarruza başlamıştır.[51] Bu taarruzlar sonucu, Temmuz 1920'den itibaren Resulayn'da kontrol sağlanmıştır.

Resulayn, El-Cezîre cephesinin önemli ve stratejik harekât noktalarından biri konumunda olduğu için buradaki Türk birlikleri İstiklâl Harbi süresince takviye edilmiştir. Nitekim Türk Ordusu'nun Haseke ve Rakka istikametlerine yönelik harekatlarında da da bir üs noktası olarak kritik bir bölge konumunda olan Resulayn, Ankara İtilafnamesi imzalanana kadar Fransızların işgal girişimlerine rağmen Türk

46 *ATASE. ATAZB.*35/65.

47 *ATASE. İSH.*103/101.

48 Umar, *Suriye (1908-1938)*, s.430; *ATASE. İSH.*270/164.

49 *ATASE. İSH.*103/101; Demir, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Misak-ı Milli*, s.260.

50 *ATASE. İSH.*1169/9, 103/101; Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, s.432.

51 *ATASE. İSH.*746/155.

Ordusu'nun elinde kalmaya devam etmiştir.[52]

2.4. Haseke

Resulayn'ın 80 kilometre güneydoğusunda yer alan Haseke, Birinci Dünya Savaşı sonlarında Habur Livası'nın merkez kazası durumunda idi.[53]

Mondros Mütarekesi imzalandığında 6. Ordu'ya bağlı Fırat Grubu birliklerinin bulunduğu noktalardan biri olan Haseke, ateşkesten bir müddet sonra hukuksuz bir şekilde işgale uğramıştır. Bu süreçte Fırat'ın doğusundaki Ayn El Arap, Telabyad ve Resulayn gibi stratejik mevkiileri işgal eden İngiliz birlikleri, diğer yandan güneydeki Deyr-i Zor'u da işgal etmişlerdi. Deyr-i Zor'u işgal eden İngiliz komutanın hukuksuz ve fevri hareketiyle Haseke şehri, mütarekeye tamamen aykırı olarak 7 Mayıs 1919'da işgal edilmiştir.[54]

Haseke'nin işgali üzerine şehirde yaşayan aşiretler ve halk, Hükümet'e başvurarak Osmanlı Devleti'nden başka bir idare istemediklerini ifade etmişlerdir. Haseke'nin haksız işgali üzerine büyük tepkiler olmuş; sadece Osmanlı idaresini isteyen Haseke halkının, icabında bu uğurda kanlarını dökmeye amade bulundukları, Resulayn Kazası Belediye Reisi tarafından 5. Tümen Kumandanlığı'na da bildirilmiştir.[55]

Haseke halkı, işgale karşı hem itilaf devletleri nezdinde hem de Amerikan Başkanı Wilson'a ve tarafsız devletlere telgraflar göndererek bu durum protesto etmiş; işgalin sonlandırılmasını ve Türk idaresini istediklerini bildirmişlerdir.[56]

Haseke halkının bu çektiği telgraflardan birinde; "El-*Cezîre'nin önemli bir kısmını oluşturan bizlerin ve bizimle yaşayan binlerce kavim ve kabilenin Osmanlılığın ve Osmanlı makam-ı celil-i hükümdarına taalluk eden tarihi bağları ayrılık kabul etmeyecektir*" ifadeleri yer almıştır.[57]

Halkın bu tepkisine 5. Tümen Kumandanlığından verilen cevapta, halkın işgale karşı sükûnetini muhafaza etmesi, taşkınlık yapmaması; fakat İstanbul'a müracaat ederek hak ve hukuklarının muhafazası için Hükümet-i Osmaniye'den başka hükümet istemediklerini bildirmeleri tavsiye edilmiştir. Aynı şekilde işgalin protestosu ve Osmanlı idaresinde kalma isteklerini, ilgili devletler nezdinde protesto etmeleri de önerilmiştir.[58]

52 Demir, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Misak-ı Milli*, ss.263-265.
53 *BOA. MF. MKT.*1233/42.
54 Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri,* ss.19-20; *ATASE. İSH.*18/118; 18/119, 21/95.
55 *ATASE. İSH.*30/27.
56 *ATASE. İSH.*30/24, 48/57, 101/35, 101/54; Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri,* s.19.
57 Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri,* s.19.
58 Demir, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Misak-ı Milli*, ss.276-280; *ATASE. İSH.*30/27.

İngiliz askerlerinin Fırat'ın doğusunda en geç tahliye ettikleri yerlerden biri, 9 Mart 1920'deki tahliye ile Haseke olmuştur.[59] Bunun üzerine Fransızlardan önce Emir Faysal, şehrin idaresini ele almak maksadıyla Deyr-i Zor'daki bir adamını nahiye müdürü olarak buraya göndermiştir.[60] Daha sonra bölgeye Fransız kuvvetleri gelmiş ve şehri işgal etmişlerdir. Bunun karşısında Millî mücadele ve direniş, Haseke'de de başlamıştır. Bu kapsamda Resulayn üzerinden icra edilen harekât neticesinde 1. süvari alayının 1. bölüğü, Haseke halkının desteği ve Fransızlara karşı silahlı mukavemeti sayesinde Haseke'de kontrolü sağlamıştır.[61]

Fransızların Haseke'yi geri almak için birçok teşebbüs yaptığı görülmektedir. Bu kapsamda Diyarbakır merkezli El-Cezîre Cephesi Kumandanı Nihad Paşa tarafından Nusaybin 1. süvari birliğine gönderilen yazıda, Fransızlar'ın Haseke'yi elde etmek için hazırlık yaptığı istihbaratının alındığı bildirilerek şehrin tahkimi için bölgeye asker sevk edilmesi emredilmiştir. Nitekim Fransızların Haseke'yi geri alma çabaları sonuçsuz kalmıştır. Ancak 20 Ekim 1921 Ankara İtilafnamesi ile Türk birliklerinin Haseke'den çekilmesiyle Fransızlar bu bölgeye hâkim olabilmiştir.[62]

2.5. Rakka

Fırat'ın doğusunda yer alan El-Cezire bölgesinin büyük ve tarihi şehirlerinden biri Rakka'dır. Rakka aynı zamanda batısında yer alan Caber Kalesi'ndeki Süleyman Şah'ın eski mezarından ötürü, Türk milleti için önemli bir yerdi. 20. yüzyıl başlarında idari olarak Urfa Sancağı'na bağlı bir kaza olan Rakka, Birinci Dünya Savaşı sonlarına doğru 6. Ordu'ya bağlı Fırat Grubu'nun koruması altında idi.[63]

Nitekim Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Fırat Müfrezesine mensup Rakka'daki birlikler, 2 piyade taburu, 1 topçu bataryası ve 1 makineli tüfek kıtasıydı. Onlara en yakın Ane'deki (bugün Suriye-Irak sınır kapısındaki bölge) İngiliz kuvvetleri arasındaki mesafe ise 350 km idi. Rakka, 6. Ordu mıntıkasında bulunduğundan şehirde vazifeli kıtaate, ateşkes sonrası 6. Ordu tarafından Telabyad'a çekilmesi için emir verilmişti.[64]

Bununla birlikte İngilizler, Rakka'ya hemen birlik göndereme-

59 *ATASE. İSH*.333/93.

60 *ATASE. İSH*.347/129.

61 Demir, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Misak-ı Milli*, ss.281-283; *ATASE. İSH*.465/81.

62 *ATASE. İSH*.630/42.

63 Demir, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Misak-ı Milli*, ss.67-71.

64 *Türk İstiklâl Harbi I*, s.93.

mişlerdi. Aksine Rakka'ya ilk olarak Faysal'a bağlı Arapların geldiği anlaşılmaktadır. İngilizlerin buraya birlik göndermesi ve işgal etmesi 9 Mayıs 1919'da olmuştur.[65] Akabinde Rakka şehri, 1919 yılının sonlarında Fransız Ordusu tarafından işgal edilmiş ve burada bulunan Faysal güçleri şehirden kovulmuştur. Fransızlar, Suriye bölgesini işgal ederken maaşlı olarak tuttukları Ermeni çetelerinden faydalanmışlardır. Fransız Ordusu içinde asker olarak görev yapan bu Ermeni grupları, Rakka'nın işgal edilmesinde de görev almış ve yerel halka zulümler yapmışlardır.[66]

Rakka'nın işgaline şehir halkı büyük tepki vermiştir. Nitekim Millî Mücadele döneminde, askeri harekâtın en yoğun olduğu yerlerden biri Rakka olmuştur. Rakka halkı, Türk Ordusu'nun bölgeye harekât düzenlemesi için talepte bulunmuş ve Türk idaresine bağlılığını ifade etmiştir. Bu kapsamda 1920 ve 1921 yıllarında, bölgenin ileri gelen aşiretlerinden Aneze aşireti reisi Hacim Paşa tarafından kurulan Kuvva-i Milliye birlikleri ile El-Cezîre Cephesine bağlı Türk Ordusu, Rakka'nın Fransız işgalinden kurtarılması için Rakka'ya muhtelif harekatlar düzenlemişlerdir. Henüz 1920 yılı sonlarında, Rakka müfrezesi tarafından yapılan ilk baskınla buradaki Fransız birlikleri geri çekilmeye mecbur bırakılmıştır.[67]

Büyük bir şehir olması hasebiyle Rakka'nın kontrolü için İstiklâl Harbi döneminde, Türk Ordusu ve Fransız birlikleri arasında Rakka çevresinde 4 büyük muharebe vuku bulmuş ve nihayetinde Rakka Türk Ordusu'nun kontrolüne geçmiş ve Fransız işgali sonlandırılmıştır.[68]

Rakka'da vuku bulan muharebelerde Türk Ordusu, şehit ve gaziler vermesine rağmen Fransızlara ağır kayıplar verdirmiştir. Bu dönemde Rakka'nın güvenlik ve asayişini gerek Türk birlikleri gerekse Hacim Paşa emrindeki yerel halktan ve aşiretlerden oluşan Kuvva-i Milliye unsurları sağlamıştır.[69] Türk Ordusu, 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması'na kadar Rakka'daki varlığını sürdürmüştür.[70]

2.6. Deyr-i Zor

Deyr-i Zor, Fırat'ın batısı ve doğusunda olmak üzere nehrin ikiye böldüğü bir şehir olup bilhassa bugünkü önemine ve büyüklüğüne ulaşmasında, Sultan II. Abdülhamid'in bu bölgeyi imar ve ıslah edip iskana açmasının büyük bir payı vardır.

65 *ATASE. İSH.*48/158.

66 Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri,* s.24.

67 *ATASE. İSH.* 629/8, 745/44; Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri,* s.114.

68 Demir, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Misak-ı Milli*, ss.289-301.

69 *ATASE. İSH.* 763/1, 919/158, 923/3, 1370/189; Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, ss.82-83, 85.

70 *ATASE. İSH.*630/29.

Birinci Dünya Savaşı sonlarında idari olarak "Bağımsız Zor Sancağı" şeklinde teşkilatlandırılan Deyr-i Zor, 6. Ordu'ya bağlı Fırat Grubu birliklerinin korumasında bulunuyordu. Mondros Mütarekesi sonrası, 1918 yılı Kasım ayında Faysal'a bağlı bedeviler tarafından işgale uğrayan şehir, akabinde 21 Şubat 1919'da İngilizlerce işgal edilmiştir.[71]

Deyr-i Zor'un, El-Cezîre bölgesinin en önemli şehirlerinden biri olması, İngilizlerin buradaki varlığını sürdürmek istemesine neden olmuştur. Bu kapsamda Musul'daki İngiliz Komutanı, Faysal'a bağlı birlikleri şehirden uzaklaştırmak isterken; Deyr-i Zor'daki aşiretlerle de kendilerine destek olma hususunda pazarlığa girişmiştir. Onlara kendilerine tabi olmalarını, aksi takdirde düşmanca muamele göreceklerini ihtar etmiştir.

İngilizlerin bu tehdidi karşısında Osmanlı'ya bağlı olan Deyr-i Zor halkı, ileri gelenleri vasıtasıyla 13. Kolordu Kumandanlığına müracaat ederek, şehirlerinin Osmanlı Devleti'nin idaresinde kalıp kalmayacaklarını sormuş; eğer kalmayacaklarsa şehirlerini terk ederek Osmanlı hâkimiyetinin olduğu bölgelere yerleşmek istediklerini belirtmişlerdir.[72]

Deyr-i Zor halkının hiçbir şekilde İngilizlere tabi olmak istemedikleri arşiv belgelerinden takip edilebilmektedir.[73] Onların bu tutumu gerçekten büyük bir vatanperverlik ve fedakârlık örneğidir. Nitekim bu duygularla ve İngilizlerin baskısıyla Deyr-i Zor'daki Şammar aşireti Nusaybin, Resulayn istikametine doğru çekilmiştir.[74]

İngilizlerin işgali sürdürmesi karşısında Deyr-i Zor'daki Türk ve Arap aşiretleri, ortak Kuvva-i Milliye kurarak işgale karşı protestolar icra etmişlerdir.[75] Fakat bu dönemde İngilizler, birçok bölge gibi Deyr-i Zor'u da Fransızlara terk etmiştir.[76] Bu bağlamda Kasım 1919'da Fransız birlikleri şehre girmiştir.[77]

İngilizlerin Deyr-i Zor'u terk edeceği haberinin alınması üzerine Harbiye Nazırı Cemal Paşa tarafından yayımlanan bir emirde, İngilizler Deyr-i Zor'u boşaltınca buranın direk Türk birlikleri tarafından kontrol altına alınmamasını, aksi takdirde İngilizlerin tepkisinin çekilebileceğini, bunun yerine ahalinin yerel idareyi ele alarak Osmanlı Hükümeti'ni buraya çağırmalarının daha uygun olacağını ifade etmiştir. Nitekim Cubur aşireti reisi Maslat Paşa'nın bu maksatla bölgeye

71 Demir, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Misak-ı Milli*, ss.81-89, 305-306.
72 *ATASE. İSH.*78/104, 115/116; Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri,* s.113.
73 *ATASE. İSH.*183/206.
74 *ATASE. İSH.*79/48.
75 Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri,* s.67.
76 *ATASE. İSH.*341/11.
77 *ATASE. İSH.*201/130; 101/118.

gönderilmesinin uygun olduğu dile getirilmiştir.[78]

Deyr-i Zor halkının hem İngiliz hem Fransız hem de Faysal kuvvetlerinin şehirlerini işgal etmesine rağmen, Osmanlı Devleti'ne bağlılıkları ve Osmanlı idaresinde kalma istekleri, 27 Eylül 1920'de El-Cezîre Cephesi Kumandanı Nihad Paşa'nın tanzim ederek Genelkurmay Başkanlığı'na gönderdiği askeri raporda yer almıştır.

Bu raporda, Deyr-i Zor ahalisinin hemen hemen tamamen[79] Hükümet-i Osmaniye'ye tabi olmak ve Osmanlı uyruğunda kalmak arzusunda oldukları belirtilmiştir. Ayrıca rapor, Deyr-i Zor halkının Türkiye tarafından gönderilecek herhangi bir askeri birliği, hüsn-ü kabul edeceklerini ve onlara yardımcı olacaklarını, bu minvalde Ankara hükümetinden haber beklediklerini de ihtiva etmektedir.[80]

Deyr-i Zor halkı ve aşiretlerinin Türk Ordusu'nu şehre davet etmeleri üzerine, Ocak 1921'den itibaren Rakka'da kontrolü tesis eden El-Cezîre Cephesi Kumandanlığına bağlı Türk birlikleri, Deyr-i Zor'u işgal altında tutan Fransız ve Ermeni birliklerine yönelik büyük bir harekât başlatmıştır.[81]

Haddizatında bölgedeki Türk askeri yetkililerin bildirdiği raporlarda da, Türk Hükümetinin, Mardin, Nusaybin, Resulayn gibi bölgelerde nüfusunun tam olarak devamı için Zor'un Fransızlardan alınması gerektiği dile getirilmiştir.[82] Bu kapsamda 1-2 Şubat 1921 tarihlerinde Deyr-i Zor yakınındaki Salcu mevkiinde meydana gelen savaşta, Fransızların top, mitralyöz ve asker olarak zayiat vermesi üzerine Fransızlara destek veren Paşazadeler aşireti yardıma gelmiş ve Türk birlikleri bunun üzerine geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştır.[83]

Gelişen durum karşısında Ankara'dan Deyr-i Zor'daki harekât için 25.000 lira takviye harekata hazırlık parası gönderilmiştir. Konuyla ilgili El Cezîre Cephesi'nden Milli Savunma Bakanlığı'na yollanan şifreli yazıda Deyr-i Zor için gönderilen meblağın ulaştığı ifade edilmiştir.[84] Ankara tarafından planlanıp; mali, askeri ve lojistik açılardan da desteklenerek vuku bulan 2. Deyr-i Zor harekâtı, top ve makineli tüfeklerle mücehhez bir Türk askeri ve bölge halkı ile aşiretlerden oluşan Kuvva-i Milliye birlikleri tarafından gerçekleştirilmiştir.[85] Deyr-i Zor'a yapılan müşterek harekât ile Fransızlar, Deyr-i Zor'dan çıkartılmıştır.

78 *ATASE. İSH.*48/147.

79 Belgede zikredilen ifade, Deyr-i Zor'daki Mutasarrıf ile Tahrirat Kâtibi Ali Saib ve yerlilerden Hasan namındaki kişi hariç herkestir.

80 *ATASE. İSH.*633/18.

81 Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri,* s.114.

82 Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri,* s.115.

83 *ATASE. İSH.*764/115.

84 *ATASE. İSH.*763/10.

85 Demir, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Misak-ı Milli*, ss.309-313.

Deyr-i Zor'u kaybeden Fransızlar, Türk kuvvetlerine karşı etkili mukavemet edebilmek için Tedmür'de bir uçak hangarı kurmuşlardır.[86] Bir ay kadar Deyr-i Zor dışında tutulan Fransızlar, takviye birlikleriyle şehre saldırmış ve 8 Mart 1921'de Zor'a yeniden girmişledir.[87] Bunun üzerine El-Cezîre bölgesi Kumandanlığı, bölgedeki kuvvetlerle Zor şehrini almak için yeni bir teşebbüste bulunmuş, fakat bu harekât başarısız olmuştur.[88]

Neticede Fransızlarla Ankara İtilafnamesi imzalanıncaya kadar olan geçen süreçte, Deyr-i Zor'un kontrolü için Türk ve Fransız birlikleri arasındaki çatışmalar devam etmiştir.[89]

Sonuç

4 yıl boyunca çeşitli cephelerde devam eden ve 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti açısından sona eren Birinci Dünya Savaşı, sonuçları ve ortaya çıkardıkları ile Türk milleti açısından büyük bir imtihan dönemine yol açmıştır. Nitekim İngiltere'nin başını çektiği İtilaf Devletleri, kendi belirlediği şartlarda ateşkes maddelerini, barıştan ümitli olan Osmanlı Hükümeti'ne imzalatmışlardır. Ateşkes ile Osmanlı Ordusu'nun silah bırakması ise Türk vatanının doğu, batı, kuzey ve güney cihetlerindeki birçok toprağının mütarekeye aykırı bir şekilde hukuksuz işgaline sebep olmuştur.

Mondros Mütarekesi imzalandığında Osmanlı Ordusu'nun konuşlu bulunduğu, bugün Suriye'de kalan Fırat'ın batısı ve doğusundaki birçok il ve ilçe de bu işgal sahalarına İngilizler tarafından dahil edilen bölgeler olmuştur. Anadolu'nun güney şehirleriyle birlikte vuku bulan İngiliz işgalleri, Osmanlı Devleti'nin tamamen parçalanması için hızlı bir şekilde hayata geçirilmiştir.

Suriye'nin kuzeyi ve Anadolu'nun güneyinde bu işgaller vuku bulurken bir yandan da kendisini İngilizlerin desteği ile Şam'da Suriye Kralı ilan eden Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'a bağlı birlikler, Anadolu'nun güneyine dahil olan bu bölgeleri Suriye'ye katmaya çalışmaktaydı.

İngiltere Hükümeti ise tüm bu oldu bittiye Osmanlı Hükümeti'nin girişimlerine rağmen göz yumuyor ve üstüne işgal sahalarını kendi menfaatleri için genişletiyorlardı. Kısa sürede Faysal'ın İngilizler tarafından kandırıldığı ve aslında Osmanlı Devleti'ne isyan ederek İngiliz ilerleyişine destek olmak için kullanıldığı ortaya çıktı.

86 Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri,* s.115.
87 *ATASE. İSH.*633/55.
88 *ATASE. İSH.*763/38.
89 Demir, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Misak-ı Milli*, ss.313-314.

Esasında İngiltere, Faysal'a vadettiği bölgelerden çok daha azını vermek istemişti. Bunun nedeni ise bölgedeki, bilhassa Musul ve çevresindeki çıkarlarıydı. Zira 1916 Sykes-Picot projesinde Musul'u Fransa almıştı. Dolayısıyla İngiltere, Fransa'yı iyi bir antlaşmaya ikna etmek için Anadolu'nun güneyi ve Suriye'deki işgal sahalarını Mondros Mütarekesine aykırı olmasına rağmen olabildiğince genişletmiş ve 15 Eylül 1919 Suriye İtilafnamesi ile 30 Ekim 1918'den Mayıs 1919'a kadar işgal ettiği Anadolu'nun güneyindeki ve Suriye'de kalan tüm bölgeleri Fransız Ordularına teslim ederek buralardan çekilmişti.

Bu süreçte Mondros Mütarekesi esnasında Osmanlı Ordusu'nun elinde olduğu halde peyderpey uluslararası hukuka aykırı olarak işgal edilen bölgelerdeki yerel halk ve aşiretler hem İngiliz hem Fransız işgaline karşı büyük tepkiler göstermişlerdir. İngiliz işgali döneminde protesto ve mitinglerle bu işgallere karşı çıkılmış; bilhassa Fransız işgalinin başlaması, bölgenin kalıcı olarak Türk idaresinden koparılacağı anlamına geldiği için yerel halk Kuvva-i Milliye birlikleri teşkil ederek silahlı mukavemete başlamıştır.

Anadolu merkezli başlayan Millî Mücadele'nin vuku bulduğu alanlardan biri olan Fırat'ın doğusundaki araziler (bugün Suriye'de kalan bölgeler), Diyarbakır merkezli 13. Kolordu'nun (26 Haziran 1920'den itibaren El-Cezire Cephesi Kumandanlığına dönüştürülmüş) sorumluluk mıntıkasında idi.

Nitekim Mustafa Kemal Paşa başkanlığında İstiklâl Harbi'nin tek merkezden yönetilmeye başlaması ve sonrasında Ankara Hükümeti'nin teşkil edilmesi ile El-Cezire Cephesi Kumandanlığına verilen emir, Fransızlara karşı harekât yapılması ve bölgenin işgalden kurtarılması şeklinde olmuştur. Bunun üzerine bilhassa 5. Tümen'e bağlı birliklerin harekete geçmesi; bölgede silahlı direnişi başlatan ve Türk Ordusu'nu büyük bir heves ve heyecanla bekleyen bölge halkı tarafından bu harekatın büyük bir mutlulukla desteklenmesini ortaya çıkarmıştır.

Neticede Türk Ordusu, bölge halkından oluşan Kuvva-i Milliye'nin desteğiyle Fransız işgali altındaki Ayn El Arap, Telabyad, Resulayn, Haseke, Rakka ve Deyr-i Zor'u Fransız işgalinden kurtarmıştır. İstiklâl Harbi döneminde, 1920-1921 yılları aralığında bu bölgeler, zaman zaman el değiştirse de Fransızların bölgeden uzaklaştırılması büyük ölçüde başarılmıştır.

İstiklâl Harbi'nde bölgede verilen başarılı mücadelelere ve bölge halkının yoğun bir şekilde talep ettiği Türk idaresinde yaşama isteğine rağmen Türk ve Fransız Hükümetleri arasında imzalanan 20 Ekim 1921

Ankara İtilafnamesi ile Türk birlikleri, bugün Suriye'de kalan Fırat'ın doğusundaki arazilerden çekilmiş; Fransızlar ise anlaşma maddeleri gereği işgalleri altındaki Kilis, Antep, Osmaniye, Adana ve Mersin'i boşaltarak güneye çekilmişlerdir.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Kaynakları

1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Dahiliye Şifre (DH. ŞFR): 488/80.

Maarif Nezareti Mektûbî Kalemi (MF. MKT): 1233/42

2. Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Strateji Etüt Daire Başkanlığı (ATASE Arşivi)

İstiklâl Harbi (İSH): 2/48, 8/79, 8/115, 8/123, 8/131, 8/133, 16/41, 18/118, 18/119, 21/63, 21/95, 30/24, 30/27, 48/57, 48/147, 48/158, 75/42, 78/104, 78/122, 79/2, 79/48, 85/12, 101/35, 101/54, 101/118, 103/101, 109/135, 115/116, 183/206, 201/130, 270/75, 270/164, 272/211, 329/110, 333/93, 341/11, 347/129, 465/81, 577/162, 629/8, 630/29, 630/42, 633/18, 633/55, 658/53, 745/44, 746/155, 763/1, 763/10, 763/38, 764/115, 816/41, 919/158, 923/3, 1169/9, 1370/189.

Atatürk Fonu (ATAZB): 35/65.

B. Araştırma Eserler

Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002.

DEMİR, Enes, *Harp Raporlarına Göre Osmanlı Ordusu Filistin ve Suriye'den Nasıl Geri Çekildi ?,* Hiper Yayınları, İstanbul 2019.

DEMİR, Enes, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Misak-ı Milli*, Post Yayınları, İstanbul 2017.

GÜLSOY, Ufuk, *Kutsal Proje/Ortadoğu'da Osmanlı Demiryolları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

KEMAL, Cemal, *Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi,* Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2004.

Liman Fon Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl,* çev:Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Kütür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2018.

Türk İstiklâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992.

Türk İstiklâl Harbi Güney Cephesi, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009.

UMAR, Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938),* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004.

UMAR, Ömer Osman, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1914-1940),* Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Tarih Şubesi Yayınları, Elazığ 2003.

Ekler

Ek 1: Arappınarı/Ayn El Arap'ta Fransızlarla meydana gelen çarpışmada Türk Kuvvetlerinin 20 Nisan 1920 tarihindeki çatışmada Fransızlara büyük zayiat verdirdiğine dair arşiv kaydı

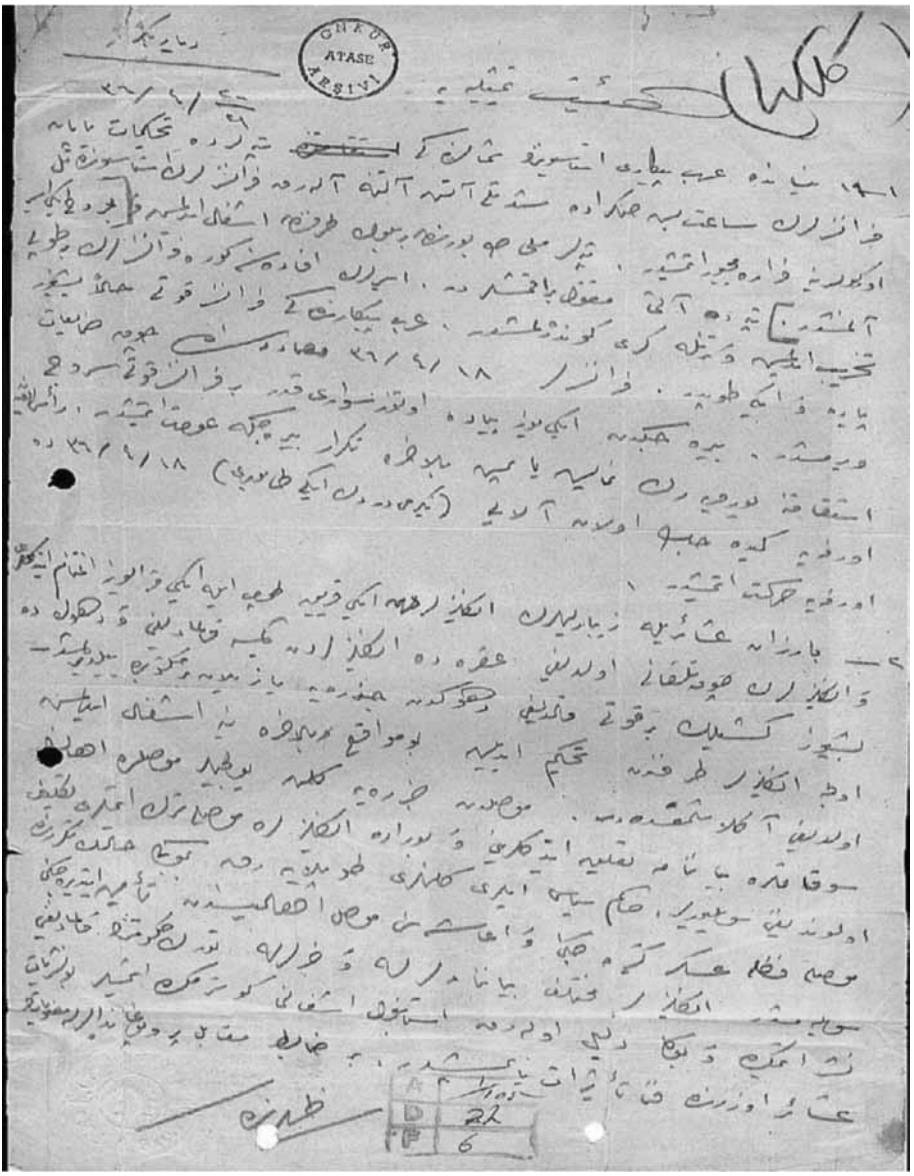

- ATASE. İSH.272/211 -

Ek 2: Türk birliklerinin Telabyad'da kontrolü ele aldığına dair 3 Şubat 1920 tarihli arşiv kaydı

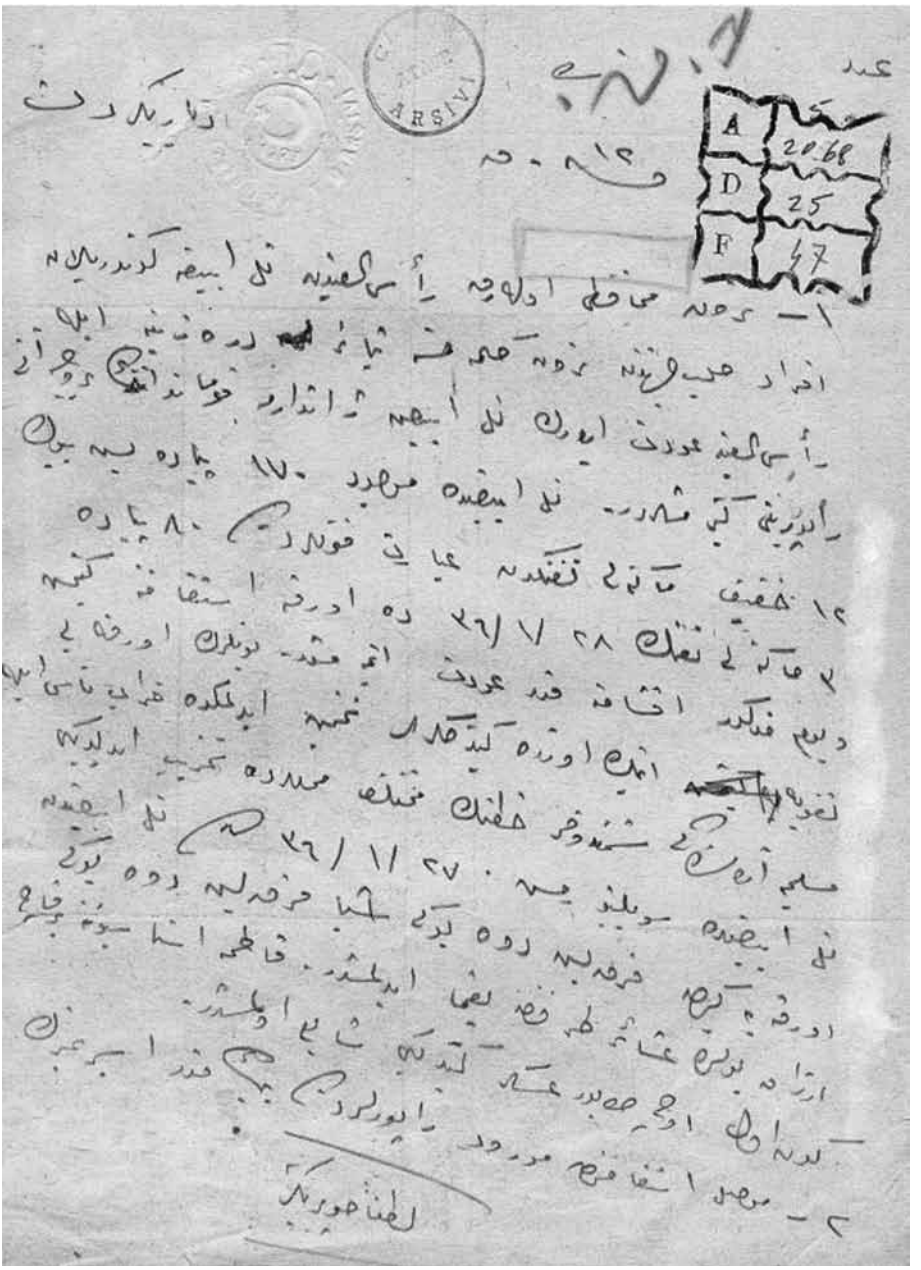

- ATASE. İSH.329/110 -

Ek 3: Resulayn halkının Fransızların işgal girişimi öncesi asker toplayarak Osmanlı Hükümetine bağlılık bildirdikleri ve vatan uğrunda canlarını fedaya hazır olduklarını bildirdiklerine dair Diyarbakır'daki 13. Kolordu Kumandanının yazısı

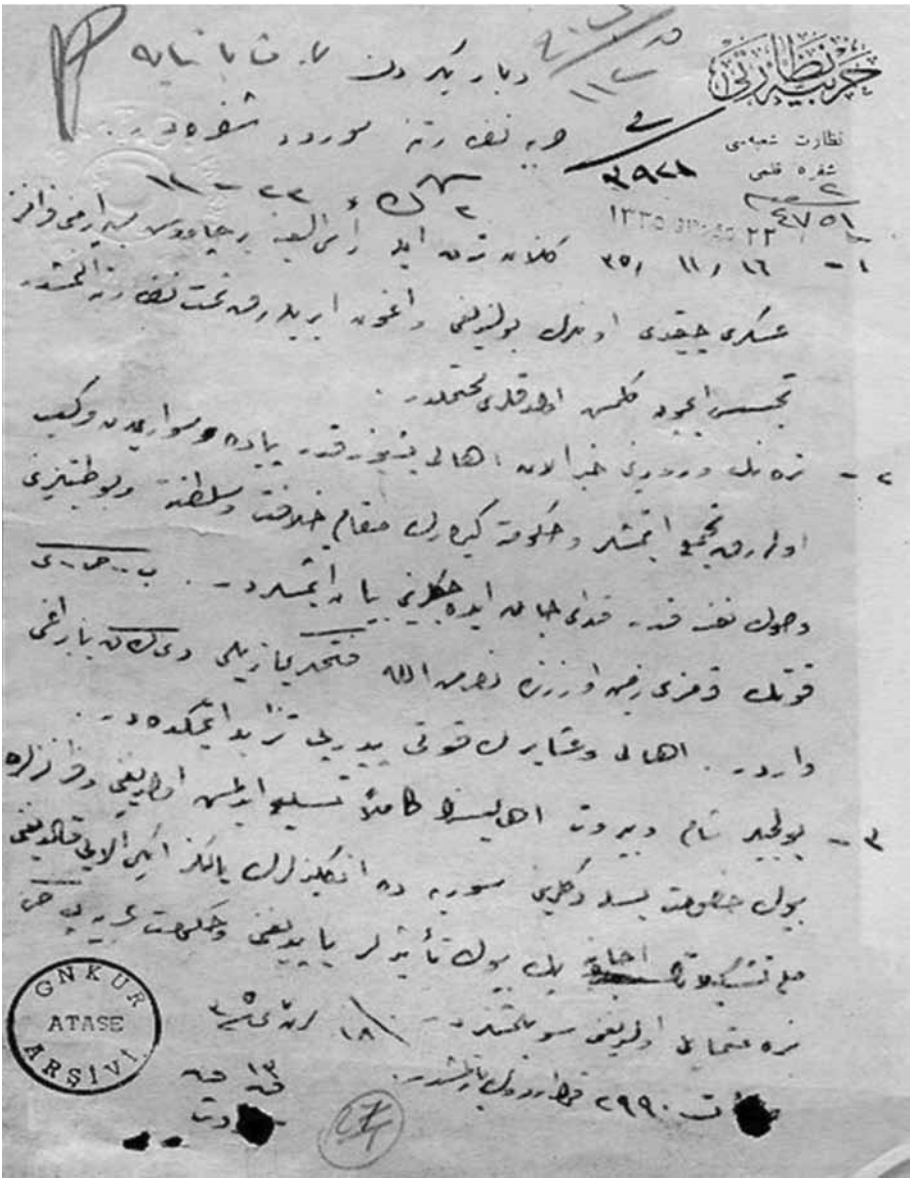

- ATASE. İSH.103/101 -

Ek 4: Haseke halkının Osmanlı idaresinden başka bir idare istemedikleri, gerekirse bu hususta kanlarını dökmeye hazır olduklarına dair arşiv kaydı

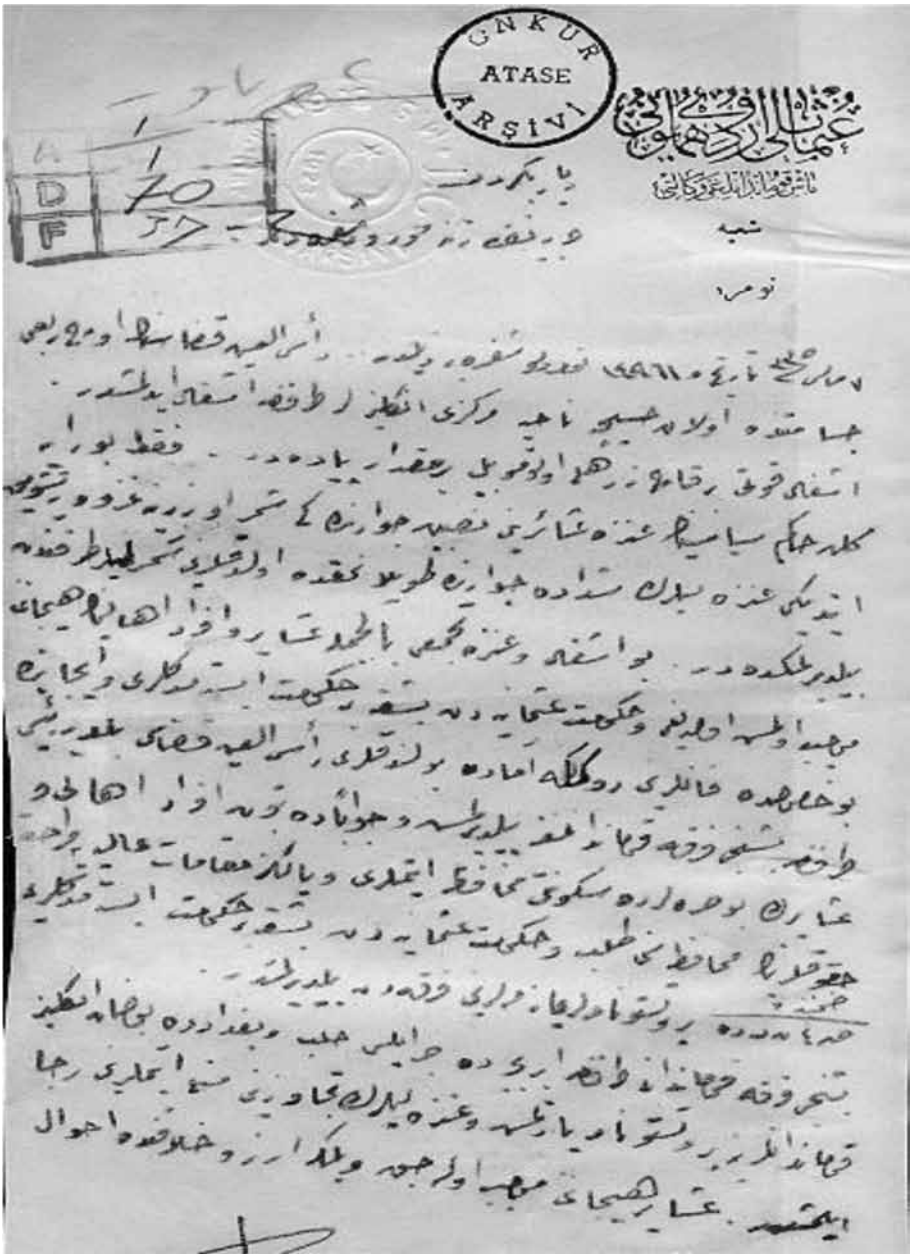

- ATASE. İSH.30/27 -

Ek 5: Rakka müfrezesinin son emre kadar Rakka'da kalacağına dair 2 Nisan 1921 tarihli emir

- ATASE. İSH.1030/156 -

Ek 6: Deyr-i Zor ahalisinin tamamının Osmanlı idaresinde kalmak istedikleri ve Türk Hükümetinden kendilerini idare için askeri bir kuvvet beklediklerine dair arşiv kaydı

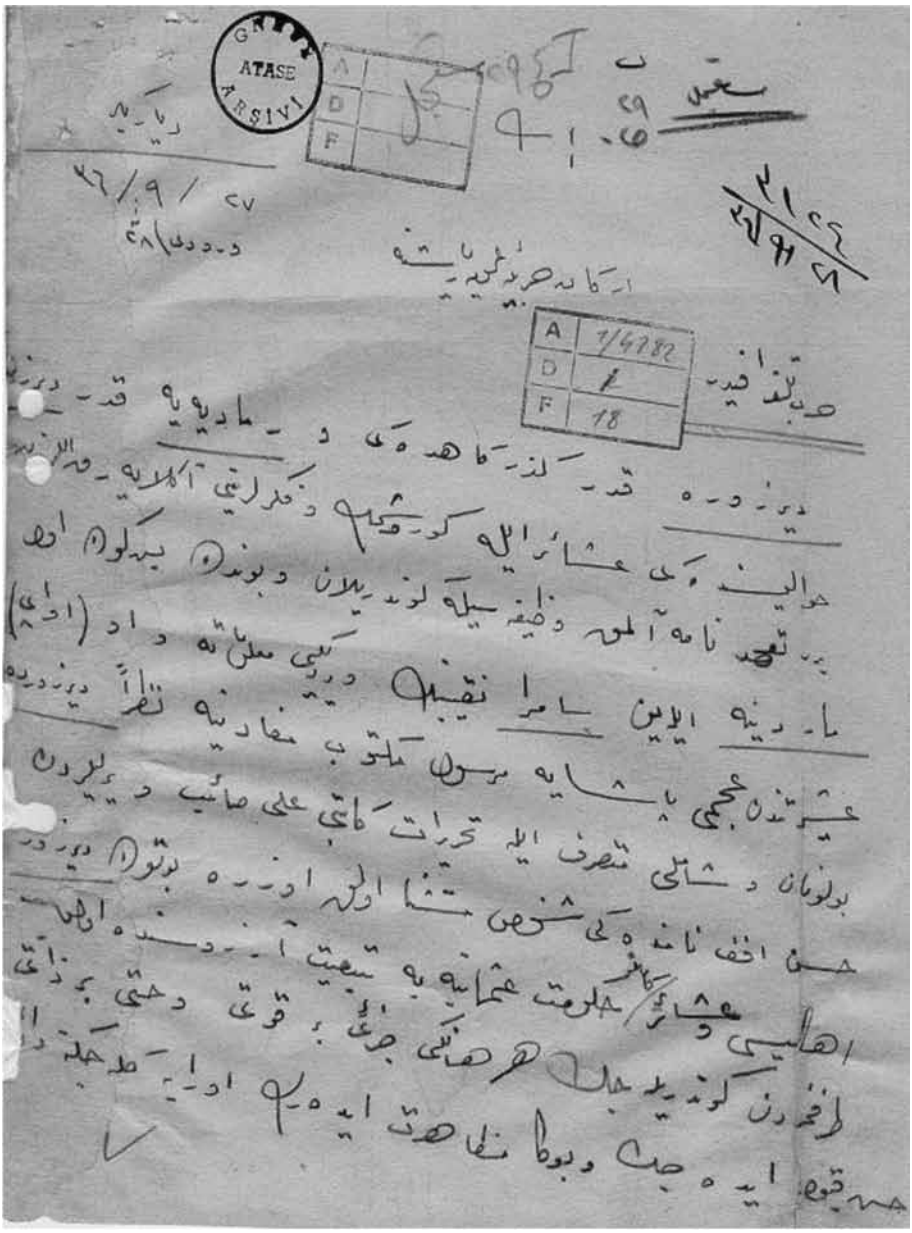

- ATASE. İSH.633/18 -

BÜYÜK TAARRUZ ÖNCESİ 5. SÜVARİ KOLORDUSU'NUN SİLAH, CEPHANE, İAŞE ve İKMAL FAALİYETLERİ

Çağlar ÖNGEL[1]

Özet

Birinci Dünya Savaşı 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra bitmiştir. İtilaf Devletleri Anadolu'yu işgal etmiş ve bunun arkasından bazı bölgelerde isyanlar çıkmıştır. 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgali Milli Direniş Ruhu'nu meydana getirmiş ve 1 Haziran 1919 tarihinden itibaren ise milis kuvvetlerin girişimleriyle direniş hareketi meydana gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın 16 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'dan ayrılışı ve 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a varışı ile Millî Mücadele'nin siyasi ve askeri süreçi de başlamıştır. 6-11 Ocak 1921 I. İnönü Muharebesi, 23 Mart-1 Nisan 1921 II. İnönü Muharebesi'nde başarılar elde edilmiştir. Türk Ordusu, 10-24 Temmuz 1921 tarihinde Kütahya-Eskişehir Muharebesi'nde yenilerek Sakarya'nın doğusuna çekilmiş ve 23 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihlerinde Sakarya Muharebesi'nde zafere ulaşmıştır. Sakarya Muharebesi'nden sonra orduda değişiklikler olmuş ve yeniden teşkilatlandırılmıştır. 5. Süvari Kolordusu'na 1., 2. ve 14. Süvari Tümenleri bağlanmıştır. Bu süre zarfında Süvari Kolordusu'nun tümen ve alaylarıyla silah, cephane, asker sayısı, iaşe miktarı, hastane ve silah-iaşe depoları tespit edilmiştir. Büyük Taarruz'a kadar kolordunun eksiklikleri temin edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelime: *1. Ordu, 2. Ordu, 5. Süvari Kolordusu, Fahrettin Altay, Büyük Taarruz*

1 Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, *caglarongell@gmail.com*

THE WEAPON, AMMUNITION, SUBSISTENCE AND SUPPLY ACTIVITIES OF THE 5. CAVALRY CROPS BEFORE GRAND OFFENSIVE

Abstarct

The First World War ended on 30 October 1918 after the Armistice of Mondros. Allied states invaded Anatolia and thereafter the revolts broke out in some regions. The invasion of Izmir on May 15, 1919 created the spirit of National Resistance, and as of June 1, 1919, the resistance movement arose with the attempts of the militia forces. Mustafa Kemal Pasha's departure from Istanbul on May 16, 1919 and with his arrival to Samsun on May 19, 1919, the political and military process the National Struggle began. The 1st Battle of İnönü between 6 and 11 January 1921 and the 2nd Battle of İnönü between 23 March 1921 and 1 April 1921 were successful. The Turkish Army was defeated in Kütahya-Eskişehir Battle on 10-24 July 1921 and retreated to the east of Sakarya and achieved victory in the Battle of Sakarya on 23 August-13 September 1921. After the Battle of Sakarya, there were some changes in the army and it was reorganized. The 1st, 2nd and 14th Cavalry Divisions are connected to the 5th Cavalry Corps. During this period, the division and regiments of the Cavalry Corps and weapons, ammunition, number of soldiers, food amount, hospital and gun-food stores were determined. The deficiencies of the corps were tried to be ensured until the the Grand Offensive.

Keyword: *1. Army, 2. Army, 5. Cavalry Crops, Fahrettin Altay, Great Attack.*

Giriş

Geçmişten günümüze kadar ordunun vazgeçilmez unsurlarından birisi attır. Atlar özellikle hızlı ve manevra yetenekleri yüksek olduğundan savaşlarda önemli faydalar sağlamıştır. Türklerin yabancı devletlere at hediye etmeleri ya da kişinin atıyla birlikte gömülmesi atlara ayrı bir anlam yüklemiştir. Atlı birlikler, Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında Petersburg'da büyükelçi olarak görev yapan Şakir Paşa'nın Hamidiye Aşireti Süvari Alayları fikrinin oluşumunda Rusya'nın Kazaklara uyguladığı modelden etkilenmesinin payı olmuş ve onun katkısıyla ortaya konmuştur. Bununla birlikte bu fikir ilk olarak 4. Ordu Komutanı Mareşal Zeki Paşa tarafından Sultan II. Abdülhamid'e teklif edilmiştir. Sultan ise bu teklifi, hem savunma amacıyla bölgesel tehditlere karşı hem de aşiretlerin merkezi otoriteye bağlılıklarını artıracağı fikriyle destekleme kararı almıştır ve Süvari Alayı 1891 tarihinde

kurulmuştur.[2] Fakat II. Dünya Savaşı'ndan sonra atın yerini tanklar almış, teknoloji geliştikçe atlı birliklerin önemi git gide azalmıştır.

Süvari birliklerinin iaşesiyle ilgili 1914 yılında çıkarılan "Askeri Tayinat ve Yem Kanunu Muvakkati" esas alınmış, Millî Mücadele'de de aynen uygulanmıştır.[3] Ayrıca 1916 yılında yayınlanmış olan "Seferiye Nizamnamesi" çerçevesinde süvari birliklerinin iaşe, ikmal konularındaki lojistik teşkilatlanma ve bunların işleyişiyle ilgili faaliyetler yürütülmüştür.[4] Ordu'nun ihtiyacını karşılamak için halktan 1920 yılının başlarında da *"Oktrua Resmi"* adı altında bir vergi alınmasına karar verilmiştir. Özellikle ordunun cepheye yakın yerlere ulaştıkça o ilden alınan vergiler kullanılmış ve Manisa, Denizli, Isparta'da uygulanmaya başlanmıştır. Bu verginin her bölgede farklı miktarlarda alınması problem yaratmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal, Başkomutanlık kararıyla 7 Ağustos 1921 tarihinde ilk Tekalif-i Milliye Emirleri'ni yayınlamıştır[5]. Sakarya Muharebesi'nden sonra Türk Ordusu yıpranmış ve Büyük Taarruza kadar eksikliklerini gidermeye çalışmıştır. Batı Cephesi'ne bağlı ordu kuvvetlerini arttırılması 14/15 Eylül 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa Genel Seferberlik ilan etmiştir.[6]

2 Süvari Alayları'nın hazırlık aşaması 53 maddeden oluşan ilk resmi nizamname 1891) yılında yayımlanmıştır. Her ne kadar hazırlık süreci bir sene öncesine dayansa da nizamnamenin yayım tarihine göre 1891 senesiyle Hamidiye Alayları'nın resmi kuruluşu gerçekleşmiştir. Düzenli olarak askerlik hizmetinde bulunmadıkları halde askerlikleri ile meşhur ve çadırda yaşayan aşiret fertlerinin *"Asakir-i Hamidiye"* ismiyle *"Süvari Aşair Alayları"*na katılmaları, halife makamının arzu ve iradesi icabı olduğu nizamnamede özellikle belirtilmiştir. Kurulacak alaylar en az 4 en fazla 6 bölük olup, her alay en az 512 en fazla da 1.152 kişiden oluşacağı ve küçük aşiretlerin birkaç bölük ve büyük aşiretlerin ise birkaç alay kurabilecekleri açıklanmıştır. 17 ila 40 yaş arasındaki erkeklerin nüfus sayımlarının bir deftere yazılarak bildirilmesi istenmiş ve 17-20 yaş arası iptidaiye, 20-32 nizamiye, 32-40 redif olmak üzere üç sınıfın oluşturulması istenmiştir. Her alay için çavuş yetiştirilmek üzere iki kişinin Ordu merkezine gönderilmesi ve Mektep Alayı'nda eğitim gördürülerek iki sene hizmetten sonra alaylara gönderilmesi, ayrıca her alaydan bir çocuğun Süvari Mektebi'ne eğitime gönderilerek teğmen rütbesiyle alayına iade edilmesi kararlaştırılmıştır. Alayların elbise, hayvan ve eyer takımlarını kendilerinin temin etmeleri gerektiği, tüfek, cephane ve sancağın ise devlet tarafından verileceği belirtilmiştir. Ayrıca Hamidiye Alaylarının Arap, Kürt ve Türkmen aşiretlerinden oluştuğu ve bunların mensubiyetlerinin ve normal ahaliden ayırt edilebilecek şekilde temsil edilebilmeleri için 3 ayrı kıyafet seçilmesi kararlaştırılmıştır. Mehmet Rezan Ekinci, "1897 Tarihli Hamidiye Hafif Süvari Alayları Taksimatı" e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 9/2, (Kasım 2017), 708, 710.

3 Mevzuat Bilgi Sistemi, Askeri Tayinat ve Yem Kanunu Muvakkati, Erişim: 12 Eylül 2019. http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/0.1.15.pdf.

4 Türk İstiklâl Harbi, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923), 7, (Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975), 213.

5 Durmuş Yalçın (ve diğerleri), Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, 1, (AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011), 332-334.

6 Kazım Özalp, Millî Mücadele 1919-1922, III, (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988), 214.

Sakarya Muharebesi'nden Sonra 5. Süvari Kolordusu'nun Silah, Cephane, İaşe ve İkmal Faaliyetleri

Millî Mücadelede düzenli orduyla birlikte 6 Ocak 1921 tarihinde muharebeler başlamıştır. Kütahya-Eskişehir Muharebesi'nde Türk Ordusu yenilerek Sakarya'nın doğusuna çekilmesiyle birlikte orduda bazı değişiklikler gerçekleşmiştir. Süvari olarak adlandırılan birlikler 17 Temmuz 1921 tarihinde 5. Grup adını almıştır.[7] Türk Ordusu Sakarya'da taarruza başlamış ve 13 Eylül 1921 tarihinde başarıya ulaşmıştır. Bu başarının ardından yeniden ordu içerisinde değişiklikler meydana gelmiştir. 17 Eylül 1921 tarihinde Batı Cephesi Komutanlığı, 5. Süvari Kolordusu Komutanlığı'na çektiği telgrafta, 5. Süvari Kolordusu emrindeki birliklerin kurulmasını ve gelişmelerin komutanlığa bildirilmesini istemiştir.[8] Bunun üzerine 27 Eylül 1921 tarihinde 5. Süvari Kolordusu Fahrettin Paşa, Batı Cephesi'ne çektiği telgrafta, 2., 3., 14. Süvari Tümeni ve 8. Tümen hakkında bilgiler vermiştir. Süvari Alaylarının üç bölük, bölüğün sekiz kişiden olmak üzere dört bölükten oluştuğunu ve piyade alaylarının da üç taburdan oluştuğunu ifade etmiştir. Ayrıca 5. Süvari Kolordusu Komutanı, Batı Cephesi Komutanlığı'na 27 Eylül'de Kolordunun 25 Eylül 1921 tarihindeki harp düzeni takdim etmiş ve Kolordunun kuruluş çizelgesini iki haritadan ibaret Batı Cephesi Komutanlığı'na göndermiştir.[9] Yine 27 Eylül tarihindeki başka bir belgede 5. Süvari Kolordusu'na bağlı birliklerin konuşlarıyla ilgili bilgiler vermiştir.[10]

Sakarya'da yıpranan Türk Ordusu Büyük Taarruza kadar hem iyileştirme yaşamış hem de Yunan Ordusu'na karşı savunma ve taarruzlar yapmıştır. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın 7 Ekim 1921 tarihinde Başkomutanlık emriyle 1. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'ya çektiği telgrafta, 1. Ordu'nun Batı Cephesi'ne bağlı olduğunu söylemiştir. Menzil Müfettişliklerinin de Batı Cephesine bağlı olduğu ve kolorduların iaşe ve ikmallerinin cephe tarafından karşılanacağını ifade etmiştir.[11]

10-15 Ekim 1921 tarihinde Milli Savunma Bakanlığı emrinde bulunan yiyecek mallarının mevcudu ile Ankara Menzil Müfettişliği ambarında; 1.246 ton ekmeklik, 313 ton yemeklik, 222,5 ton et, 336 ton yemlik bulunmuştur. Aynı tarihlerde Tekalifi Milliye ambarlarında ise: 1.141 ton ekmeklik, 63 ton yemeklik, 75,5 ton etlik, 349 ton yemlik

7 ATASE Arşivi, Kutu No 1197, Gömlek No 147.
8 ATASE Arşivi, Kutu No 1215, Gömlek No 203.
9 ATASE Arşivi, Kutu No 1218, Gömlek No 3.
10 ATASE Arşivi, Kutu No 1218, Gömlek No 10.
11 Ali İhsan Sabis, Harp Hatıralarım İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri, 5, (Nehir Yayınları, İstanbul 1993), 140-141.

mevcuttur. Bu ambar mevcutları 120.000 insan ve 35.000 hayvan için 33 günlük ekmeklik, 15 günlük yemeklik, 12 günlük etlik, 6 günlük yemlik olarak belirlenmiştir. Bu hesap yapılırken er başına 700 gram buğday, 200 gram et, 200 gram kuru sebze ve hayvanlar için üç kilo yemlik esas kabul edilmiştir ki bu miktarlar normalden azdır. Henüz alınmamış ve zamanla toplanacak olan Aşar Vergisi'nden askeri ambarlara girecek olan yiyecek malzemeleri tespit edilmiştir. Bu malzemeler, güzergah üzerinde bulunan Ayaş, Beypazarı, Nallıhan, Mudurnu, Kalecik, Bala, Ankara, Çubuk, Düzce, Elmadağ ilçelerden 4.704 ton ekmeklik, 2.558 ton yemlik olarak hesaplanmıştır. Bu miktar, 120.000 insanın 56 günlük yiyeceğine ve 35.000 hayvanın 24 günlük iaşesine karşılık gelmektedir. Bununla beraber henüz Aşar Vergisi miktarı bildirilmeyen İzmit, Adapazarı, Göynük, Geyve, Gerede ve Bolu il ve ilçelerinin verecekleri miktarlar orduya 15 günlük yiyecek ve 8 günlük yemlik kazandıracağı tahmin edilmiştir. Bu suretle Ankara menzil bölgesinin iaşesi yeni mahsule kadar 99 günlük ekmeklik, 15 günlük yemeklik, 12 günlük etlik, 38 günlük de yemlikten ibarettir. Ordunun bir senelik ihtiyacı olan 27.000 ton ekmeklik 36.000 ton yemeklik ve 212.000 ton yemlik maddeleriyle şeker, sabun, yağ, çay, gaz gibi ihtiyaçları ki toplam fiyatı 7.700.000 liradır. Bu para hemen verilirse şimdiden satın alınabileceği, aksi takdirde artan fiyat nedeniyle bu miktarın dahi yeterli gelmeyeceği Milli Savunma Bakanlığı tarafından Maliye Bakanlığına bildirilmiştir.[12]

Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa tarafından Levazımat–ı Umumiye Dairesi Üçüncü Şube'ye gönderilen 18 Ekim 1921 tarihli bir genelgede ise halkın elinde bulunan konik ve portatif bütün çadırlarla ve aşiretlere mahsus bütün çadırlardan fazla bulunanların her bölgede Tekalif-i Milliye Komisyonu tarafından satın alınarak bu çadırların Ankara Levazımat-ı Umumiye ve Teçhizat Ambarı'na veya Konya Menzil Müfettişliği emrine gönderilmesi istenmiştir.[13]

Bu gelişmelerin yanı sıra 1. Ordu Komutanı Ali İhsan Sabis 19 Ekim 1921 tarihinde Batı Cephesi Komutanlığı'na telgraf çekmiştir. Buna göre; *"Afyonkarahisar Muharebesi'nin sonunda: Hayalat ile ve batıl zanlarla kendimizi iğfale ve hükümetin vaziyeti umumiyesini tehlikeye koymaya meydan vermek doğru değildir. Afyonkarahisar ve bu sefer ki Çivril Muharebeleri*

12 Türk İstiklâl Harbi, İdari Faaliyetler,, 423-424, 426.

13 Serpil Sürmeli, Millî Mücadele'de Tekâlif-i Milliye Emirleri, (Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998), 92.; Rasim Süt, İzmir'in İşgalinden Sakarya Meydan Muharebesi'nin Sonuna Kadar (1919-1921) Batı Cephesi İkmal Sistemi, (Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2008), 164.

neticeleri meydandadır. İnönü ve Sakarya Muharebelerinin tafsilatı, zabitan ve askerin kabiliyetini gösteriyor, 2. Kolordu'dan bu defa aldığım zayiat cetveline göre, dört fırkadan ceman 1.700 küsur kişi zayiat var. 927 sandık cephane, 3.160 adet top mermisi sarf edilmiş ve 700 tüfek kaybolmuştur. Dört piyade tümeniyle üç süvari fırkası düşmanın Akarçay şimalindeki üç fırkası karşısında iyi bir müdafaa yapamamışlardır. Çivril Muharebesi'nde de mesela bir süvari alayımız, bir bölük ve bir süvari tümenimiz de bir tabur karşısında kalıp günlerce muharebe ediyor ve onu tard edemiyor. Düşmanın müdafaa ve taarruz kabiliyetini el'an muhafaza ettiği görülüyor" diyerek Afyon Muharebesi'ndeki başarısızlığın sonuçlarını ifade etmeye çalışmıştır.[14]

Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk Ordusu'nun başarıya ulaşması dış devletlerin de dikkatini çekmiştir. Bu durumun en önemli sonuçlarından biri 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ile Türkiye arasında Ankara Antlaşması imzalanması olmuştur. Fransa güney bölgesinden çekilmiş ve oradaki Türk Ordusu Batı Cephesi'ne kaydırılmıştır. Ayrıca Kazım Özalp Paşa'nın notlarında Fransız Ordusu tarafından Türk Silahlı Kuvvetlerine intikal eden malzemeler hakkında bilgiler verilmiştir. Bu notlarda Fransızların bıraktıkları silah ve cephanelerinden başka, düzgün durumdaki on adet uçak da Türkiye'ye hediye edilmiştir. Fransızlar farklı cinslerden toplam 10.089 adet tüfek ve 1.505 sandık mermi bırakmıştır. Bunlardan başka Ankara Antlaşması'nın bir diğer amacı, Fransa'dan silah ve cephane satın almasına zemin hazırlamıştır.[15]

23 Ekim 1921 tarihinde Tuğgeneral Fahrettin Paşa'nın Komutasındaki 5. Süvari Kolordusu'na bağlı 2., 3. ve 14. Süvari Tümenleri bulunmaktadır. Her süvari tümeninde ise üçer bölüklü, üç veya dört süvari alayı ile iki veya beş toptan meydana gelmiştir. Öte yandan 5. Süvari Kolordusu'nun 2. Süvari Tümeni'nde 547 tüfek, 3. Süvari Tümeni'nde 765 ve 14. Süvari Tümeni'nde 1.340 tüfek mevcuttur.[16]

Ordunun iaşe ve ikmali konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde konuşmalar yapılmıştır. 27 Ekim 1921 tarihinde İsmail Cebelibereket ile Mustafa Kemal Ertuğrul hayvanların aç olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun üzerine Milli Savunma Bakanı Refet Paşa söz alarak üç Süvari Tümeni'ne ait insan ve hayvanların 48 saat aç kaldığını kabul etmiş fakat sorunun arpa ve buğdayı bulmakta değil onları taşımakta olduğunu vurgulamıştır.[17]

14 Sabis, Harp Hatıralarım İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri, 5, 171-172.

15 Murat Köylü, 1919-1922 Döneminde Türk Ordusu İkmal Sistemi ile Yunan İkmal Sisteminin karşılaştırılması, (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2006), 184-185.

16 Sabis, Harp Hatıralarım İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri, 5, 148-149.

17 Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, Dönem 1, Cilt 2, Toplantı 2, Tarih: 27.10.1337, s.377-378

31 Ekim 1921 tarihinde 5. Süvari Kolordusu: Sandıklı, Denizli ve Dinar'daki erzak depolarından ihtiyaçlarını karşılamıştır. Geride bulunan 15., 57. ve 12. Tümenler; Pazarağac, Akharım ve Çay-Deresinek arasındaki: Çay İstasyonu'ndan iaşelerini alırken, Hacıyakuplu bölgesindeki 23. Tümen ise Karaadilli'deki sahra ambarından ikmallerini gerçekleştirmiştir.[18]

5 Kasım 1921 tarihinde Dinar Menzil Mıntıka Müfettişliği'nden gönderilen rapora göre; Dinar ve civarında toplanılması hedeflenen 70.000 insan ve 20.000 hayvanın günlük iaşesi için gerekli olan 150 tonluk nakliyatın karşılanmasının zor olduğu ifade edilmiştir. Menzil Mıntıka Müfettişi Şemsettin Bey durumun zorluğundan bahsetmiştir. O'nun görüşüne göre, Sad Hareketi'nin yapılmasına engel olan en temel neden o dönemdeki menzil hatlarının yetersizliği ve bölgenin imkanlarının sınırlı olmasından kaynaklanmıştır. Dinar Menzil Mıntıka Müfettişliği, süvarilerle beraber üç kolorduyu besleyecek ve cephane ihtiyacını temin edecek bir kapasiteye kavuşturulamamıştır.[19]

Süvarilere dağıtılan silah ve cephane çeşitliliğine örnek olarak aşağıdaki tablo sunulmuştur.

Tablo 2: 5. Süvari Kolordusu'na 13 Kasım 1921 tarihinde gönderilen silah ve cephane

Saha Kıta Süvari Alayı Komutanlığı'nın 13 Kasım 1921 tarihinde 5. Süvari Kolordusu'na gönderdiği Silah ve Cephane									
88 Model Alman	**98 Model Alman**	**Model Rus**	**Toplam**	**Alman Cephesi**	**Toplam**	**Hafif… Tüfeği**	**Cephanesi**	**Kılıç**	**Mızrak**
33	260	6	299	19.758	19.787	2	2.000	56	37

10 Kasım 1921 tarihinde sıralanan silah ve cephanede 776 silah gösterilmiştir. Bunlardan 77 silah 2. Tümen emrine kaydedilmiştir. Geriye 699 silah kalmıştır. 10 Kasım 1921 tarihinde sıralanan silah ve cephanede 25.510 mermi gösterilmiştir. Bunlardan 5.854 mermi 2. Tümen emrine kaydı üzerinde kayıt edilmesi 19.758 mermi kalmıştır.[20]

18 Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz, (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922), II, 6. Kısım, 1. Kitap, (Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994), 247.; Murat Köylü, 1919-1922 Döneminde Türk Ordusu İkmal Sistemi ile Yunan İkmal Sisteminin karşılaştırılması, 198.

19 Ahmet Altıntaş, Millî Mücadele'de Afyonkarahisar (1919-1922), (Afyonkarahisar Valiliği Yayınları, Afyonkarahisar 2011), 172-173.

20 ATASE Arşivi, Kutu No 1341, Gömlek No 4.

Ordunun yiyecek ihtiyacının temini için Başkomutanlığın direktifleri üzerine Maliye ve Milli Savunma Bakanlıkları arasında 14 Kasım 1921'de bir protokol yapılmıştır.[21] Arkasından 15 Kasım 1921 tarihindeki Batı Cephesi Komutanlığı'nın kuruluşundaki genel kuvveti 134.84 insan, 12.232.178 piyade cephanesinden meydana gelmiştir. Bunlardan 6.205 subay, 128.576 er, 46.143 hayvan, 6.178 araba, 44 motorlu ulaştırma aracı, 64.746 piyade tüfeği, 469 hafif makineli tüfek, 581 ağır makineli tüfek, 173 toptan oluşmuştur. Ayrıca piyade tümenlerinde 550-7.000, süvari tümenlerinde 1.500-3.500 arası askerden oluşturulmuştur.[22]

Tekalif-i Milliye Emirleri doğrultusunda 1921 Kasım sonuna kadar 4. ve 10. Kolordular ile 5. Süvari Kolordusu'na bağlı askerlik kurulları bölgesinden % 20 miktarında taşıt aracı alınması emredilmiştir. 2.518'den 2.362 öküz ve manda arabası, 20.599'dan 14.738 kağnı arabası, 47'den 34 yaylı at arabası, 56.031'den 38.131 öküz ve manda, 28.357'den 17.522 eşek, 3.427'den 2.072 binek ve koşum, 6.081'den 3.975 mekkare ve katır, 3.240'dan 2.334 Deve, 573'ten 396 çift atlı araba, 25'ten 20 adet tek atlı araba bırakılmıştır.[23]

Kasım ayı sonunda 1. Ordu, 91.000 insan ve 33.000 hayvan mevcuduna ulaşmıştır. 5. Süvari Kolordusu'nun genel kuvvetine de 14. Piyade Tümeni dahil edilmiştir. Böylece 621 subay, 11.757 er, 7.335 piyade tüfeği, 35 hafif makineli tüfek, 28 ağır makineli tüfek, 16 top, 8.549 hayvandan kolordu mevcudu oluşturulmuştur.[24] Ayrıca 5. Süvari Kolordusu'nun iaşe temini Aydın, Isparta, Denizli ve Burdur'dan sağlanmıştır.[25]

Diğer yandan İngiliz istihbarat raporları, Türklerin hızla silahlandıklarını göstermiştir. 1 Ekim-15 Kasım 1921 tarihinde Türklerin nereden, ne kadar silah ve savaş malzemesi aldıkları ayrıntılarıyla anlatılmıştır. 17 Eylül 1921 tarihinde Fransız şirket, Türklere 100.000 Alman Mauser tüfeği satmayı teklif etmiş, 14 Ekim 1921 tarihinde anlaşmaya varılmıştır. Buna göre 15 Kasım 1921 tarihinde ise 100.000 Mauser tüfeğinin süngüleri ve tüfek başına 1.000 mermiyle birlikte Anadolu'ya teslim edilmiştir. 20 Eylül 1921 tarihinde Gabriel de Lesta adında bir başka Fransız, Anadolu'ya 30.000 tüfek satmak için bir kontrat imzalamıştır. Bu silahların da 15 Aralık 1921 tarihinde Anadolu'ya teslim edil-

21 Türk İstiklâl Harbi, İdari Faaliyetler, 426.

22 Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz, 28-29.

23 Türk İstiklâl Harbi, İdari Faaliyetler, 369.

24 Sabis, Harp Hatıralarım İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri, 5, 285-287.

25 Murat Günal Ataman, Kurtuluş Savaşı'nda Levazım İkmal Faaliyetleri, (Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007), 128.; Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz, 253-254.

mesi kararlaştırılmıştır. Bu hazırlıklara bakarak İngiliz Genelkurmayı, Mustafa Kemal'in bir kış taarruzuna geçebileceğini tahmin etmiştir. Bu konuda, 3 Kasım günü İngiltere Savaş Bakanlığı, Hükümet'e muhtıra sunmuştur. Buna göre Yunan Ordusu'nun Türklere Sevr Antlaşmasını kabul ettirebilecek durumda olmadığını, savaşa devam etmekle bir şey kazanamayacağı görüşü tekrarlamıştır. Bu gelişmelerden başka Malta sürgününden kaçan Ali İhsan Paşa'nın Afyonkarahisar bölgesindeki 1. Ordu Komutanlığı'na atanması bu kaygıyı arttıran bir diğer unsur olmuştur. Çünkü İngiliz askeri otoritelerinin kanaatine göre, *"Ali İhsan Paşa parlak ve tecrübeli bir komutandı. Ruslara ve İran cephesinde General Maude ve Marshall'a karşı harekattan tecrübesi vardı. Sert kış harekatı için özellikle yetenekliydi. Kış taarruzu adeta kaçınılmaz gibi görünüyordu"* denilmiştir.[26]

Tekalif-i Milliye Emirleri doğrultusunda Ulusal Yükümlülük Komisyonlarınca başlangıçtan itibaren Kasım 1921 ayı sonuna kadar 4 numaralı emir gereği farklı türlerden iaşe malzemelerinin miktar ve fiyatlarıyla birlikte toplanmasına başlanmıştır. Un 10 kuruştan 1.890 ton, arpa 4 kuruştan 14.074 ton alınmıştır.[27] 2 numaralı emirde giyim eşyası adı altında bağış toplanmıştır. Buna örnek olarak da çarık 45 kuruştan 334.934 adet, don 75 kuruştan 426.609 adet alınmıştır. 3 numaralı emirde ise elbiselik kumaştan 220 kuruştan 188.150 metre, pamuk 140 kuruştan 14.631 kg alınmıştır. Tekalif-i Milliye emirlerinden sonra yiyecek malzemeleri 100.000 insan ve 30.000 hayvanı yaklaşık olarak 20-30 gün besleyecek miktara yükselmiştir.[28]

5. Süvari Kolordusu'nun raporunda Dinar tarafında iaşe konusunda naklin sıkıntılı olmadığını aksine un ve değirmen meselesinin problem olduğunu ifade etmiştir. 1. Ordu Komutanı Ali İhsan Sabis, Bolvadin'den Batı Cephesi Komutanlığı'na 3 Aralık 1921 tarihinde gönderdiği telgrafta, 5. Süvari Kolordusu'nun raporuna cevap vermiştir. Sabis, şu anda Sandıklı ve civarındaki değirmenlerin, günlük 2.000 kilo un yaptıklarını söylemiştir. Dinar, Denizli ve Isparta'daki değirmenlerin 20.000 kilo unun hazır olduğunu fakat bundan halka değirmen hissesi ayrılıp ayrılmadığının bilinmediğini ifade etmiştir. Değirmenlerin günlük en azından 80 hatta 90 bin insana yetecek un ürettiği takdirde 2. Kolordu'nun Konya Demiryolu'na bağlı kalınmasının gerekli olmadığını belirtmiştir.[29]

26 Bilal Şimşir, İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e, 1921-1922, (Milliyet Yayınları, İstanbul 1972), s. 307-308.

27 Sürmeli, Millî Mücadele'de Tekâlif-i Milliye Emirleri, 104-105.

28 Türk İstiklâl Harbi, İdari Faaliyetler, 366-368.

29 Sabis, Harp Hatıralarım İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri, 5, 245.

Ordunun silah ve cephane malzemesinde de zorluklar görülmüştür. Türk Ordusu'nda silahların farklı cinslerde olması bazı sıkıntılara yol açmıştır. Örneğin 3 Aralık 1921 tarihinde 1 Ordunun Karargahı Bolvadin'den Çay'a taşınmıştır. Bu sırada İsmet Paşa Bolvadin'e gelmiş ve Şeyh Elvan Dağı'ndaki muharebeden neden başarısız olunduğunu Fahrettin Altay'a sormuştur. Bunun üzerine 1. Ordu Komutanı Ali İhsan Sabis 5. Süvari Kolordusu'na verdiği emri göstermiş ve 14. Piyade Tümeni'nden derme çatma iki piyade alayının olduğunu bunların birisi Alman tüfekleriyle, diğerinin Rus tüfekleriyle silahlandırıldığını ifade etmiştir. Bu şekilde ayrı ayrı cephane kullanan piyade alaylarının cephane ikmalinin kolay olmadığını özellikle Alman Piyade cephanesinin az olduğunu, ve bu durumun olumsuz sonuçlara yol açtığını vurgulamıştır. Sabis, 14. Piyade Tümeni'nden son genel kuvvete göre 2.929 tüfek olduğunu, tüfekler için makineli tüfeklerle beraber 94.129 adet fişek gösterilmişse de 5. Süvari Kolordusu'nun başka cephanesinin olmadığını söylemiştir. Bu durumda 94.129 fişeğin 2.929 veya 3.000 tüfeğe bölünmesiyle tüfek başına 32 fişek düşeceğini, 14. Tümenin sekiz topuna karşılık 424 adet, yani top başına 53 merminin olduğunu bildirerek bu muharip ve cephane miktarıyla kış gelmeden taarruzdan bahsedilemeyeceğini arz etmiştir.[30]

Bir diğer önemli başlık olarak nakliyat konusuna da dikkat çekilmiştir. Özellikle bu dönemde tren ve karayolundan maksimum yararlanılmaya çalışılmıştır. Fakat ordu için gerekli malzemeler tamamlanmış olsa bile istenilen zamanda gönderilemediği anlaşılmıştır. Ali İhsan Sabis'in Çay'dan 8 Aralık 1921 tarihinde Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'ya gönderdiği telgrafta; Son Çal Muharebesi'nde 5. Süvari Kolordusu'nun menzilden aldığı 128 sandık cephanenin 26 sandığının 23 Kasım 1921 tarihinde, 56 sandığının ise 26 Kasım 1921 tarihinde ve 46 sandığının da 30 Kasım'da Dinar Menzili'nden ancak alınabildiğini bildirmiştir.[31]

Tarihler 10 Aralık 1921'i gösterdiğinde Tekalif-i Milliye Emirler çerçevesinde yurdun çeşitli bölgelerinden iaşe toplanmıştır. Buna örnek olarak Samsun, Çarşamba, Bafra, Vezirköprü'de toplanan teçhizat ve malzeme miktarlarını aşağıda verilmiştir. Samsun ve yöresinin önemli ölçüde katkıları olmuştur. Malzeme cinslerine bakılarak süvariler için kullanılacak çeşitlerin varlığı dikkat çekmiştir. Bunların da süvarilere dağıtıldığı muhakkaktır.

30 Sabis, Harp Hatıralarım İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri, 5, 309-311.
31 Sabis, Harp Hatıralarım İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri, 5, 314.

Tablo 1: Adı geçen bölgelerden toplanan malzemeler

Samsun	Çarşamba	Bafra	Vezirköprü
Demir kürek: 2.322	Yular: 174 adet	Boş çuval: 201 adet	Çift çarık: 6.626 adet
Ekmek sacı: 450 kg.	Urgan: 56 kıyye	Koyun derisi: 78	Çorap: 903
Otomobil lastiği: 25	Demir kürek: 33 adet	Don: 2007	Gömlek: 718
Kaşağı: 554	Yapağı: 24 kıyye	Gömlek: 2012	Don: 632
Kösele: 4.290 kilo	Kaşağı çift çizme: 22 adet	Çift çorap: 1.786	-
Vaketa: 496 kilo	Kundura çivisi: 18 paket	Çift çarık: 1.201	-
Meşin: 393 kilo	-	-	-
Demir kundura çivisi: 1.236	-	-	-
Yün: 11.512 kilo	-	-	-
Tiftik: 2.666 kilo	-	-	-
İp: 746 kilo	-	-	-
Sahtiyan: 180 kilo	-	-	-
Ağaç kundura çivisi: 55 kilo 188 paket	-	-	-

Kaynak: Serpil Sürmeli, Millî Mücadele'de Tekâlif-i Milliye Emirleri, 94-95.; Rasim Süt, İzmir'in İşgalinden Sakarya Meydan Muharebesi'nin Sonuna Kadar (1919-1921) Batı Cephesi İkmal Sistemi, 165.

Tablo 3: 1921 yılına ait 5. Süvari Kolordusu Karargahı'ndaki silah ve cephane

5. Süvari Kolordu Karargahı'ndaki 1921 tarihli cetvel															
Kıtaat İsimleri	**Model Mavzer**	**Model Martin**	**Tümen (okunamadı)**	**98 Model Alman Tüfeği**	**88 Model Alman Tüfeği**	**Rus Tüfeği**	**İngiliz**	**(okunamadı)**	**Osmanlı**	**Alman**	**Rus**	**(okunamadı)**	**Kasatura**	**Kılıç**	**Mızrak**
Kolordu Karargahı	4	1	1	3	22	-	-	31	1050	1025	-	2075	-	8	-
Kolordu Süvari Takımı	-	2	7	7	29	-	-	45	473	1727	-	2200	-	27	-
Toplam	4	3	8	10	51	-	-	76	1523	2752	-	4275	-	35	-

Kaynak: ATASE Arşivi, Kutu No 1341, Gömlek No 4.

5. Süvari Kolordusu'nun 15 Aralık 1921 tarihinde 478 subay, 7.465 er, 4.213 tüfek, 47 makineli tüfek, 6 top, 7.969 hayvan mevcudu vardır.[32] Batı Cephesi'nin günlük ihtiyacı 132 ton ekmeklik, 66,5 ton yemeklik, 73 ton da hayvan yeminden oluşmaktadır. Batı Cephesi Komutanı 17 Aralık 1921 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'na ordunun iaşesi hakkında verdiği raporda: 5. Süvari Kolordusu'nun 12 günlük ekmeklik, 11 günlük yemeklik, 7 günlük et ve 3 günlük hayvan yiyeceği olan hububatın kaldığını bildirmiştir.[33]

10 numaralı Tekalif–i Milliye Emri, nakliye için kullanılacak araçlara aittir. Buna göre, nakliye türleri olarak dört tekerlekli yaylı arabalar, dört tekerlekli at ve öküz ve kağnı arabaları, binek ve topkeşan hayvanı, ester ve mekkare hayvanatı, deve, merkep olarak sınıflandırılmıştır.[34] Bu emre göre, halkın elinde bulunan taşıt araçlarının %20

32 Sabis, Harp Hatıralarım İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri, 5, 346.

33 Türk İstiklâl Harbi, İdari Faaliyetler, 427.

34 Mehmet Akif Tural, "Tekalif-i Milliye", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 11/32, (Temmuz 1995), 549.

'sine el konulmuştur. 18 Aralık 1921 tarihli belgeye göre 5. Süvari Kolordusu'na bağlı askerlik daireleri bölgesinden toplanan taşıt araçlarının cinsleri ve bunların %20'si şu şekilde tespit edilmiştir. 5. Süvari Kolordusu'na Aydın Askerlik Dairesi'nden öküz ve manda arabası 1.901, kağnı arabası 10.535, yaylı at arabası 6, öküz ve manda 28.695 adet olarak gönderilmiştir. Bununla birlikte Ankara ve Kastamonu Askerlik Dairesi'nden de 7.413 merkep, Çorum ve Kayseri'den 542 binek ve koşum gönderilmiştir. Bolu ve Yozgat Askerlik Dairesi'nden de 1.765 mekkare ve ester, 181 deve, 119 çift atlı araba, 1 tek atlı araba verilmiştir.[35]

Asker ve binek-nakliye hayvanlarının yiyecek iaşesinin temini hususu da en önemli sorunlarından birini teşkil etmiştir. Bu konuda, 28 Aralık 1921 tarihinde Bakanlar Kurulu kararınca, Maliye Bakanlığı'nın gerek ordunun insan ve hayvanları gerekse yöresel ihtiyaçların temini için ilerde çıkacak herhangi bir krizi önlemek üzere, arpa, yulaf, çavdar, burçak ve buğday ürünlerinin ihracatının engellenmesini istemiştir. Bunun için İzmit, Bolu, Zonguldak, Çankırı, Isparta, Burdur, Denizli, Niğde, Ankara, Konya, Adana illerine birer genelge göndermiştir. İl Satın Alma Kurulu, 15 Ocak 1922 gününe kadar Ordu için günlük gönderilen malzemelerden ayrı olarak 4.000 ton ekmeklik, 6.000 ton yemeklik ve 4.000 ton yemlik hububatın satın alınarak ambarlarda stok edilmesine karar vermiştir[36].

1922 Ocak ayı içerisinde 5. Süvari Kolordusu'nun üç süvari tümeniyle birlikte genel kuvveti 470 subay, 8.613 er, 4.716 tüfek, 455.849 fişek, 6 top, 1.044 mermi, 8.225 hayvandan meydana gelmiştir.[37]

Şubat ayına gelindiğinde Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın 19 Şubat 1922 tarihli Milli Savunma Bakanlığı'na çektiği telgrafta, Batı Cephesi'nin 2.280 binek, 750 top koşumu, 1.875 araba koşumu, 3.726 mekkare olmak üzere 8.630 hayvan ile 512 arabaya ihtiyacı olduğunu bildirmiştir.[38] Bunun üzerine 22 Şubat 1922 tarihli Harp Komisyon raporuna göre, Milli Savunma Bakanlığı'nın Batı Cephesi'ne 2.279 binek, 1.875 araba koşum hayvanı, 3.725 mekkare ve ester, 448 at arabası, 65 yaylı araba, 4.000 deve, 750 top koşum hayvanı satın alınmasına karar verilmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Rusya Sovyet Hükümeti elçisiyle görüşmüş ve 5.000 deve, 5.000 mekkare, 2.000 koşumlu at arabası,

35 Sürmeli, Millî Mücadele'de Tekâlif-i Milliye Emirleri, 126. 129.; Süt, İzmir'in İşgalinden Sakarya Meydan Muharebesi'nin Sonuna Kadar (1919-1921) Batı Cephesi İkmal Sistemi, 183-184.

36 Türk İstiklâl Harbi, İdari Faaliyetler, 427-429.

37 Sabis, Harp Hatıralarım İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri, 5, 432.

38 Büyük Taarruz'a Hazırlık Dönemi, Askeri Tarihi Belgeleri Dergisi, Yıl 64, Sayı 134, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, (Ankara 2015), 180-183.

3.000 top koşum hayvanı ve 10.000 eğer, kılıç ve süvari hayvanı talep etmiş ve bu talep kabul edilmiştir.[39] Büyük Taarruza hazırlık aşamasında sadece Anadolu kaynakları değil yurt dışından da teçhizat ve iaşe temini gerçekleştirilmiştir.

Ordu sadece silah ve cephane değil aynı zamanda hayvan hastanesi ve veteriner çareleri de aranmıştır. Cepheye katılan Kılıçlar Hayvan Hastanesi 28 Şubat 1922 tarihinde Mili Savunma Bakanlığının emirleriyle 2. Ordu'ya verilmiştir.[40] 5. Süvari Kolordusu'nun 1922 Şubat ayında Dinar civarında Apa İstasyonu'nda da hayvan hastanesi vardır. Bu hastanede 235 baş hayvandan 197 baş hayvanın 14'ü kemik kırılması, 69'u sakağı, 144'ü sığır vebasından telef olduğu bildirilmiştir. 30 baş hayvan satılmış, 340 baş hayvan da hastaneye sevk edilmiş, tedaviye alınan 4.955 baş hayvandan 3.611'i iyileştirilmiştir.[41]

26 Şubat 1922 tarihinde Harp Komisyon Toplantısı'nda, TBMM Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 11 Mart 1922 tarihinde Milli Savunma Bakanlığı'na cephe hakkında notlar sunmuştur. Bu notların içinde silah ve cephane (top, topçu cephanesi, tüfek ve makineli tüfek, piyade fişeği, cephane imalatı), siparişler ve vaatler, giyecek (siparişler), imalat, iaşe, nakliye araçları, demiryolları, depo birlikleri, sağlık hizmetleri, veteriner hizmetleri, para, personel işleri gibi konular yer almıştır. Ayrıca bu aldığı notları Maliye ve Milli Savunma Bakanlıklarına, Satın Alma Komisyonlarına ve Bölgedeki Müfettiş Milletvekillerine tebliğ etmiştir.[42]

Türk Ordusu'nun hazırlık aşaması vakit almıştır. Bu esnada milletvekilleri ordunun durumunu merak etmiştir. Taarruz harekatının ne zaman başlanacağı, düşmanın ne zaman bertaraf edileceği TBMM gündemini oluşturmuştur. Bunun üzerine 1 Mart 1922 tarihinde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa meclisteki konuşmasında, Türk Ordusu'nun İnönü Muharebelerinde ve Sakarya Muharebelerindeki başarılarını milletvekillerine anlatmıştır. Paşa, ordunun malzeme eksikliklerini tamamlamak için kurulmuş olan İmalat-ı Harbiye fabrikasının çalışmalarını aktarmıştır. Telgraf ve telsiz malzeme eksiklerinin tamamlanacağını ayrıca kıyafet eksikliklerinin de kurulacak olan fabrikalardan karşılanacağını ifade etmiştir. Ordunun sağlık durumunun da iyi olduğunu belirterek milletvekillerini bilgilendirmiştir.[43]

39 Harp Encümeni Raporları, Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl 62, Sayı 130, Genelkurmay Personel Başkanlığı, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, (Ankara 2013), 89-92.

40 Türk İstiklâl Harbi, İdari Faaliyetler, 600.

41 Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz, 277.

42 Harp Encümeni Raporları, 22-27.

43 Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Cilt 18, Tarih: 1.3.1338, s. 11-16.; Şaban Ortak, "Büyük Taarruz'un TBMM'deki Yansımaları", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler

Ulaşım araçlarının durumu ve taşıma kapasitesi konusunda 1922 Mart ayında 1. Ordu'ya bağlı 5. Süvari Kolordusu'nda (2. Süvari Tümeni hariç) 120 ton ve 1. Süvari Tümeni'nde 12 ton taşıma kapasitesi bildirilmiştir.[44] Öte yandan Kolorduların ihtiyacı için Ilgın'a bir saat uzaklıkta Sivri ve Kösedere köylerinde 2. Kolordu ve 5. Süvari Kolordusu'na ait Hayvan Hastanesi kurulmuştur.[45] Özellikle 5. Süvari Kolordusu atlı birliklerden oluştuğu için hayvan hastanelerinin yakınlık derecesi ve sayısı kolordu için önem arz etmektedir. Diğer taraftan 23 Nisan 1922 tarihinde Ilgın'ın kuzeyinde bulunan Atlak köyünde Hayvan Hastanesi mevcuttur.[46]

Nisan ayının başlarında cephelerde sükunet başlamıştır. Bunun üzerine tümenlerin eğitimlerine önem verilmiş ve ikmallerindeki eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. 5. Süvari Kolordusu emrindeki 14. Piyade ve 3. Süvari Tümenlerine örtme vazifesi verilmiştir. Kolordu ile birlikte Ilgın'a hareket eden 2. ve 14. Süvari Tümenleri Cephe Komutanlığı emrine girmiştir. 1. Süvari Tümeni'de kolorduya bağlanmıştır. Tümenlerin bataryaları Rus bataryaları ile değiştirilmiştir. Kolordu Karargahı'na ikişer topla iki bataryalı bir Sahra Topçu Taburu verilmiştir. Eyer takımları yaptırılmış Veteriner ve nalbant takımları tamamlanmıştır. Konya Menzili'nden iaşe temin edilmiş olup Ilgın'da bulunan Kolordu Kurmay Başkanı Binbaşı Kurtcebe Noyan emrinde Binicilik Okulu açılmıştır. Burada subaylar kurs almıştır. Binicilik Okulu'nda Adil, Murat, Şeref, Ekrem, Atıf Esenbel adlı kişiler öğretmenlik yapmıştır. Ilgın'da 1 Nisan 1922 günü Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından teftiş edilmiştir. Bu teftiş esnasında Mustafa Kemal Paşa'nın refakatinde Cephe Komutanı ve Sovyet Rusya Büyükelçisi Aralof ve Azerbaycan Elçisi Abalof da bulunmuştur.[47]

Albay Emin Bey komutasında Konya'da Topçu Kursu açılmıştır. Bu kurs sadece topçu subayları için değil tümen komutanları ve kurmaylar için de faydalı olmuştur. kurs faaliyetleri çerçevesinde özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndaki tecrübelere dayanan yazılı kaynaklar ve talimnameler dağıtılmıştır. Alaydan en yüksek kademeye kadar verilen eğitimde konferanslar verilmiş, atlı geziler, harp oyunları ve tatbikat yaptırılmıştır. Ayrıca Kolordu ve Tümen merkezlerinde de subay

Dergisi, 10/2, (Ağustos 2008), s. 74-75.

44 Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz, 280.

45 Türk İstiklâl Harbi, İdari Faaliyetler, 599.

46 Türk İstiklâl Harbi, İdari Faaliyetler, 600.

47 Fahrettin Altay, Görüp Geçirdiklerim 10 Yıl Savaş ve Sonrası, (İnsel Yayınlan, Dilek Matbaası, İstanbul 1970), 317-318.; Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz, 153.; Zekeriya Türkmen, "Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Taarruz Öncesinde Süvari Kolordusunu Denetlemesi ve Ilgın Manevrasında Süvari Kolordusu", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 20/58, (Mart 2004), 213-215.

ve uzman er yetiştirmek için kurslar açılmıştır.[48]

Anadolu genelinde 1 Nisan 1922 tarihinde Menzil Hastaneleri'nin yatak mevcudu 12.200'dür. Ayrıca 8.600 yatak kapasiteli Batı Anadolu Menzil Müfettişliği Hastanesi bulunmaktadır. Diğer yandan Büyük Taarruz sıklet merkezinin güney bölgesi olacağı düşüncesiyle, yaralıların Konya ve Adana civarındaki hastanelere nakledilmesi öngörülmüştür. Her olasılığa karşı bu bölgenin 20-30.000 yaralıyı barındırabilecek bir duruma getirilmesi hedeflenmiştir. Bu gerekçeyle Adana bölgesinin 10.000 veya Konya bölgesinin 10.000 yatağa çıkarılması planlanmıştır. İlave olarak Kayseri ve Niğde'de l00'er, Adapazarı'nda 500 yataklı hastane açılmıştır. Böylece Başkomutan Muharebesi'nden önce 35.000 yatak hazırlanmıştır.[49]

Tablo 4: Nisan ayında 5. Süvari Kolordusu'nun genel durumu aşağıdaki cetvelde ifade edilmiştir. Seyyar hastanesi, Hayvan hastanesi ve nakliye kolları yoktur.

	Subay	**Er**	**Hayvan**	**Tüfek**	**Makineli Tüfek**	**Kılıç**	**Bomba**	**Top**
5. Süvari Kolordusu Karargahı'na bağlı birlikler	50	1.050	500	450	-	450	150	4 Sahra
1. Süvari Tümeni	171	2.750	2.650	1.530	16	1.280	100	4 Dağ
2. Süvari Tümeni	174	3.240	3.710	1.940	16	1.870	190	4 Dağ
14. Süvari Tümeni	155	2.860	2.620	1.530	16	1.200	180	4 Dağ
Toplam	550	9.900	9.480	6.450	48	4.800	620	16

Kaynak: Fahrettin Altay, İstiklâl Harbimizde Süvari Kolordusu, (İnsel Kitapevi, İstanbul 1949), 39.

Nakliye araçlarının ikmali konusunda 26 Nisan'dan başlayarak 17 Ağustos 1922 tarihine kadar ordu tarafından menzil teşkilatı kurulmuştur. At arabalı kollar ile deve kolları "seri", öküz arabalı kollar "ağır" kollar olarak adlandırılmıştır. Buradan yola çıkarak her tümende, 20 ton seri, 20 ton ağır olmak üzere 40'ar ton ve ayrıca Kolordular'da 25

48 Fahri Belen, Türk Kurtuluş Savaşı Askeri, Siyasi ve Sosyal Yönleriyle, II, (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983), 410-411.

49 Türk İstiklâl Harbi, İdari Faaliyetler, 542-543.

ton seri, 25 ton ağır olmak üzere 50'şer ton taşıma kabiliyetinde kol ve katarlar oluşturulmuştur.[50]

Millî Mücadele döneminde 1 Ekim 1920 tarihinden 1 Haziran 1922 tarihine kadar satın alma veya hibe yoluyla makine, silah ve mühimmat temin edilmiştir. bunlardan ilk olarak Ruslar'dan farklı cins ve modellerde 37.812 adet tüfek, 44.587 fişek sandık, 324 ağır ve hafif makineli tüfek, 66 top, 200.573 mermi,11 kama hibe yoluyla temin edilmiştir. Silah ve cephane satın alma konusunda ise Cemal ve Sıtkı Beyler görevlendirilmiştir. Bu yolla İtalyanlardan, Alman cinsi 4.310.000 adet fişek, 97 ton top barutu alınmıştır. Ayrıca Aynı kişiler Fransa'dan 2.735 sandık fişek, 1.500 hafif makineli tüfek satın almıştır. Bunların yanı sıra Fransızların Adana bölgesinden geri çekildiği sırada; farklı cinslerden olmak üzere 10.089 adet tüfek, 1.505 sandık fişek 10 adet ise Brege Tayyaresi Türk Ordusu'na hibe bırakılmıştır. Aynı bölgede Fransızlardan 10 adet hangar, 4 adet yedek motor ve 3 adet telsiz istasyonu satın alınmıştır.[51]

Batı Cephesi tarafından 8 Haziran 1922 tarihinde 1. Ordu'ya çekilen telgrafta iaşe ve menzil hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre 5. Süvari Kolordusu'nun Piribeyli ambarından iaşe imkanı bulamadığı gerekçesiyle Adana'dan Aşağıağzıaçık mevkisine arpa gönderilinceye kadar, Ankara veya Konya hatlarından birine güvenerek hareket edilmesi istenmiştir.[52] Bir süvari birliği için en önemli iaşe malzemesi arpadır. 5. Süvari Kolordusu komutanı Fahrettin Altay, hatırlarında bu konuda "arpa"yı "benzin"e benzetmiştir. "motorlarımızın benzini arpa olduğundan" diyerek Konya'dan gelen bu erzak ile atların ve askerlerin dinçleştiğine vurgu yapmıştır. O, iaşenin ordu için ne kadar önemli olduğunu hatırlatmıştır.[53]

18 Eylül 1921 tarihi ile 14 Haziran 1922 tarihi arasında Rusya'dan temin edilen silah ve cephane sayısı; 43.374 adet çeşitli piyade tüfeği, 56.042 sandık çeşitli piyade mermisi, 18 sandık Rus piyade mermi fabrikası aletleri, 318 adet ağır ve hafif makineli tüfek, 81 adet top, 13 adet Rus bomba topu, 159.043 atım çeşitli top mermisi, 40 sandık Fransız el bombası, 83 sandık İngiliz el bombası, 200 adet Rus el bombası, 60 adet süvari kılıcı, 10 sandık dumansız barut, 48 sandık Rus piyade mermi kovanı, 8 sandık Rus piyade mermi kapsülü, 104 sandık Rus piyade mermi çekirdeği şeklinde gerçekleşmiştir.[54]

50 Fahri Aykut, İstiklâl Savaşı'nda IV. Kolordu, Haz.; Zekeriya Türkmen, Atike Kaptan, (Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006), 197.

51 Özalp, Millî Mücadele 1919-1922, 218-221.

52 Ali İhsan Sabis, Harp Hatıralarım İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri, 6, (Nehir Yayınları, İstanbul 1993), 189.

53 Altay, Görüp Geçirdiklerim 10 Yıl Savaş ve Sonrası, 310.

54 Türk İstiklâl Harbi, İdari Faaliyetler, 408.

Batı Cephesi'nin Mayıs-Haziran aylarında en çok sıkıntısını çektiği malzemelerden biri de portatif çadır olmuştur. Çadırsızlık yüzünden birliklerin bir kısmı köylerden çıkarılamıyor seyyar orduya katılamıyordu. Temmuz ayında yeterli olmamakla beraber birliklere 6.636 adet daha portatif çadır gönderilmiştir. Bundan başka 13.066 ceket ile 37.166 pantolon, 1.900 kaput, 79.000 don ile 78.500 gömlek ikmali yapılmıştır.[55]

Yunan kuvvetlerinin saldırı yapacağı düşüncesiyle Genelkurmay Başkanlığı, 3 Temmuz 1922 tarihinde Yunan Ordusu'nun Kocaeli'nden girişebileceği taarruz ihtimaline karşı Türk birliklerin muharebe alanına ne kadar sürede varacaklarını öğrenmek istemiştir.[56] Aynı gün Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Batı Cephesi Komutanlığı'na çektiği telgrafta, *"Batı Cephesi'nin hazırladığı planın başarılı olması ancak Yunan birliklerinin muhtemel harekatının başarıya ulaşmadan ve istikrar bulmadan"* yapılırsa başarılı olunabileceğini ifade etmiştir.[57] Bunun üzerine Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ordunun iaşesi konusunda Akşehir'den 1. ve 2. Ordu Komutanlıklarına, 1. Kolordu Komutanlığı'na ve 5. Süvari Kolordu Komutanlığı adına gönderdiği telgrafta, günlük ekmeklikte sıkıntı olmadığını ancak değirmen ve fabrikaların eksikliğinden dolayı un miktarının buğday ile karşılanacağını bildirmiştir. Kuru sebzenin temin edilemeyeceğini alternatif olarak yaş sebze ile eksikliklerin giderilmesine çalışacağını belirtmiştir. Arpanın yokluğunun devam edeceğine, Temmuz ayında hayvan başına ancak çavdarla karışık olmak üzere ihtiyacın karşılanacağını dile getirmiştir.[58] Millî Mücadele döneminde çekilen silah ve cephane sıkıntısının yanında iaşe sıkıntısı da yaşanmıştır. Bu durumu telafi edebilmek amacıyla Tekalif-i Milliye emirleri çıkartılmış ve dış ülkelerden gelen yardımlarla desteklenmiştir.

1. Sınıf İkmal Malzemeleri olan yiyecekler hakkında 5 Temmuz 1922 tarihinde Cephe Komutanlığı tarafından verilen gizli emre göre; 5. Süvari Kolordusu'nun Örkenez ve Kumdanlı'da, bir günlük, Sandıklı'da ise bir piyade tümeniyle süvari kolordusunun en az üç günlük yiyeceğinin satın alınması için araştırma yapılacağı bildirilmiştir.[59]

5. Süvari Kolordusu ve 6. Piyade Tümeni'nin 6 Temmuz 1922 tari-

55 Köylü, 1919-1922 Döneminde Türk Ordusu İkmal Sistemi ile Yunan İkmal Sisteminin karşılaştırılması, 208.

56 Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz, 208.

57 Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi (90'ıncı Yıl Özel Sayısı), Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl 61, Sayı 129, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, (Ankara 2012), 6-7.

58 Büyük Taarruz'a Hazırlık Dönemi, 316-317.

59 Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz, 297.

hinde ve Harekat 1774 numaralı emirde; belirtilen cephanenin, toplanıp zamanında Sandıklı'ya gönderilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bir süvari tümeninin mevcudu: 2.000 tüfek, 16 hafif makineli tüfek, 16 ağır makineli tüfek, 4 top olarak kabul edilirse bir süvari tümeni için 17 ton ile Süvari Kolordusu için 51, 6. Piyade Tümeni için 45, toplam 96 tonluk cephanenin nakline ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Bu cephane gerek Kumrallı ve gerekse Dinar'dan sevk edilse bile mesafe iki yürüyüş günü olduğundan 250 tonluk araçlara ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır.[60] Temmuz ayı içerisinde Kapaklı mevkisinde 5. Süvari Kolordusu Seyyar Hastanesinin faaliyet göstermeye başlamıştır.[61]

11 Temmuz 1922 tarihine gelindiğinde 5. Süvari Kolordusu'na bağlı 2. Süvari Tümeni'nde er başına 200 gr et, 200 gr bulgur, 15 gr tuz ve 900 gr ekmek verilirken, 14. Süvari Tümeni'nde ise er başına 200 gr et, 250 gr yemeklik, 900 gr ekmek verilmiştir.[62]

5. Süvari Kolordusu ve 6. tümen için 15 Temmuz 1922 tarihinde 80 ton erzakın Sandıklı veya Şuhut Hattı yoluyla Savran'a gönderilmesi istenmiştir. Bu hatta bir günlük yürüyüş mesafesi olduğundan 6. Tümen ve 5. Süvari Kolordusu için 200 tonluk Şuhut veya Sandıklı civarından erzak tedarik edilmesi ya da Dinar veya Çay'dan gelmesinin gerekli olduğu bildirilmiştir.

Fahrettin Altay, 26 Temmuz 1922 tarihinde bir taarruz planı yazmıştır. Burada yer alan bilgilere göre bir piyade tümeninde 4.500 tüfek, 30 hafif makineli tüfek, 40 ağır makineli tüfek ve 12 top olması gerektiğinden bahsetmiştir. 5. Süvari Kolordusu için 15 ton cephanenin Çobanlar-Şuhut-Savran Hattı ile Savran Mühimmat Deposu'na toplanmasını gerekli görmüştür. Yapılacak hazırlıklara göre 5. Süvari Kolordusu'na ait cephanenin de temin ve ikmal durumun yeninden düzenlenebileceğini bildirmiştir.[63]

1922 Temmuz ayına kadar 120.000 insan 35.000 hayvanın sadece buğday olarak 27.000.000 kg ekmekliğe ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir. 10.000.000 kg. kapasitede bulunan Muğla bölgesinden, Konya kaynakları tükenmeden ekmeklik ihtiyacı gelecek olursa, dokuz aylık ihtiyaç temin edilmiş olacaktır. Hayvanlar için ise 27.000.000 kg. yem ihtiyacının Tekalif-i Milliye ve Aşar Vergisi'nden karşılanarak Temmuz ayına kadar tamamlanacağı ifade edilmiştir. Bu rakamlar insan ve hayvan mevcutlarının artmaması yönünde hesaplanmıştır. Halbuki

60 Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz, 390.

61 Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz, 302.

62 Sayim Türkman, Kurtuluş Savaşı'nda Batı Cephesi'nde İaşe, (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997), 153-154.; Murat Günal Ataman, Kurtuluş Savaşı'nda Levazım İkmal Faaliyetleri, 141.

63 Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz, 376-391.

kadroların tamamlanırsa 150.000 insana 45.000 hayvana ulaşacaktır. Bu durum da iaşenin 1922 Nisan ayına kadar yeterli geleceği öngörülmüştür.[64]

1 ve 2. Ordu ile 1. Kolordu, 5. Süvari Kolordusu, Kocaeli Grubu, Mürettep Süvari Tümenleri karargah ve bağlı birliklerin 1922 Temmuz sonunda Akşehir Menzil Hattı'na ulaştığı ve genel hayvan kuvvetinin, 69.974 baş olduğu belirtilmiştir. Bu mevcut 1.260'ı kadana, 31.322'si beygir, 9.712'si katır, 11.881'i merkep, 8.407'si öküz, 951'i manda ve 6.441 deveden meydana gelmiştir.[65] Ayrıca bu ay içerisinde her kolorduda bir seyyar hastane, her tümende bir sıhhiye bölüğü, Cephe Komutanlığı emrinde birkaç hastane ve menzil hastaneleri bulunmaktaydı.[66]

5. Süvari Kolordu Komutanı Fahrettin Atlay'ın hatıralarında Ağustos ayı olduğu tahmin edilen bazı rakamlar tespit edilmiştir. Bunlardan Türk ve Yunan kuvvetlerini bir arada gösteren tabloya göre, Türk süvari birliklerinin 5 kat fazla olduğu görülmüştür.

Tablo 5: Her iki tarafın kuvvetleri yuvarlak hesap olarak aşağıda gösterilmiştir:

	Türk	**Yunan**
Piyade	18 Tümen (Her biri 5.000)	12 Tümen (Her biri 10.000)
Süvari	5 (15.000)	1 (3.000)
Topçu	320 Top (40 Ağır)	370 Top (70 Ağır)
Hava	20 Tayyare	90 Tayyare
Nakliye	150 Otomobil	500 Otomobil
Muharip	110.000	120.000

Kaynak: Fahrettin Altay, İstiklâl Harbimizde Süvari Kolordusu, 41.

Ağustos ayı başlarında Batı Cephesi Komutanlığı emrinde 24 cinsten olmak üzere 340 top, 8 türden olmak üzere 882 ağır makineli tüfek, 4 cins olmak üzere 2.100 hafif makineli tüfek ve 100.325 piyade tüfeği vardır. Bu silahlar için tüfek başına 210, hafif makineli tüfek başına 2.000, ağır makineli tüfek başına 5.000, hafif top başına 200 ve de ağır top başına 100 mermi verilmiştir. Aziziye, Özburun, Bolvadin ve Şu-

64 Türk İstiklâl Harbi, İdari Faaliyetler, 425.

65 Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz, 303.

66 Köylü, 1919-1922 Döneminde Türk Ordusu İkmal Sistemi ile Yunan İkmal Sisteminin karşılaştırılması, 210-211.

hut'taki cephaneliklere ise Tüfek başına 90, hafif makineli tüfek başına 1.000, ağır makineli tüfek başına 2.000, hafif top başına 200 ve ağır top başına 300 mermi depolanmıştır. Son olarak 5. Süvari Kolordusu'nun silahları için tüfek başına 160, hafif makineli tüfek başına 3.000, ağır makineli tüfek başına 7.000 fişek, dağ topları başına 400 ve de sahra topları başına 200 mermi dağıtılmıştır.

Türk Ordusu'nun cephane açısından eksiklikleri için Fransa ve Rusya'dan silah ve cephane temini yoluna gidilmiştir. Bunlar, 4.021 Fransız sahra, 3.000 Skoda dağ, 6.965 Kudretli dağ, 4.807 Rus dağ, 339 ağır sahra, 1.013 Fransız ağır sahra, 3.460 Rus havan, 150 mm'lik adi obüs ve 1.635 adet atım topu olarak toplamda 25.261 kadardır. Temin edilen bu malzemenin 15 Ağustos 1922 gününe kadar Ağzıaçık Deposu'na taşınması istenmiştir. Başkomutanlıktan Batı Cephesi'ne verilecek topların ve Fransız piyade fişeklerinin en kısa zamanda gönderilmesi istenmiştir. Bunların yurtiçi ve yurtdışı kanalıyla tedarikine çalışılmışsa da cepheye ulaştırılması zaman almıştır.[67]

5. Süvari Kolordusu 1 Ağustos 1922 tarihi itibariyle üç süvari tümeni, birer kolordu topçu taburu, karargah süvari bölüğü, muhabere bölüğü, telsiz istasyonu, çeşitli kollardan kurulmuş 30 tonluk katar ve 5. Seyyar Hastane ile bir hayvan hastanesinden oluşturulmuştur. 5. Süvari Kolordusu'nun süvari tümenleri ise dört süvari alayı, birer batarya, istihkam bölüğü, sıhhiye bölüğü, muhabere takımı, 30 tonluk katar ve ekmekçi takımından ibarettir. Bir süvari alayında ise üç süvari ve bir ağır makineli tüfek bölüğü bulunmakla beraber sadece 2. Süvari Tümeni'nin 4., 13., 20. Alayları dörder süvari bölüğünden meydana gelmiştir.[68]

Batı Cephesi'nin, 1 Ağustos 1922 tarihi itibariyle 227.807 insan ve 79.894 hayvan sayısı bildirilmiştir. İaşe malzemeleri konusunda *"Menzil Teşkilat Depoları"*na bakıldığında 1.440 ton ekmeklik, 175 ton yemeklik, 300 ton etlik ve 251 ton hayvan yemi mevcuttur. Bunların dışında *"Demirbaş Erzak Stokları"nda* ise 214.4 ton ekmeklik ve 57.3 ton yemeklik olduğu tespit edilmiştir. Bu malzemelerin en fazla eksikliği bildirilen kalem hayvan yemi olmuştur. Halihazırda 261.1 ton mevcutken buna ilaveten 159.4 ton daha ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Ağustos ayının başlarına gelinmesine rağmen iaşe eksiklikleri tamamlanmamıştır. Batı Cephesinin, Genelkurmay Başkanlığına vermiş olduğu günlük iaşe raporları bunu destekler niteliktedir. Bu raporda *"Batı Cephesinin*

67 Şenay Sezen Okay- M. Vedat, Büyük Taarruz'da Batı Cephesi Komutanları ve Şehitleri, II, (Alaş Basımevi, İstanbul 1986), 51.

68 Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1 - 31 Ağustos 1922), 2, 6. Kısım, 2. Kitap, (Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995), 6.

günlük iaşesi yapılıyor; yedek iaşe maddeleri bir türlü tamamlanamıyor, 1. Ordu'nun 5.012 ton, 2. Ordu'nun 1.777 ton miktarında iaşe maddelerinin bulunması gerekirken, 2. Ordu'da günlük 1.151 ton eksikliği olmasına rağmen taarruza başlanmıştır. Ancak, 26 Ağustos-9 Eylül 1922 tarihlerine kadar Yunanlılardan alınan yiyecek maddeleri bu noksanları karşılamıştır" denilmiştir.[69]

Lojistik, ordunun önemli unsurlarından birisi olmuştur. Bu konuda ordunun silah, cephane, iaşe ve ikmal için depolar çok önemlidir. Anadolu'da Depo Alayları'ndan 1. Depo Alayı Antalya'da, 2. Depo Alayı Kırşehir'de, 3. Depo Alayı Yozgat'ta, 4. Depo Alayı Karaman'da, 5. Depo Alayı Aksaray'da, 6. Depo Alayı Kastamonu'da ve 7. Depo Alayı Niğde'de bulunmaktadır. Bunlardan başka bir Makineli Tüfek Depo Taburu ve Akşehir'deki İstihkam Depo Taburu kaldırılmıştır.

Depo Müfettişliği emrindeki Depo Alayları'nda 2 Ağustos 1922 tarihi itibariyle 21.697 er mevcuttur. Bunlardan başka, bu depo taburlarında eğitim gören 5.324 er İkmal Taburları'na gönderilmiştir. Bu suretle depo alaylarındaki İkmal Taburları, 23 Ağustos 1922'de Çay ve İshaklı bölgelerine ulaşmışlardır. 26 Ağustos 1922 sabahı cepheye yanaştırılarak birliklere dağıtılmak hazır duruma getirilmiştir. Bunlar, birinci ikmal kademesini oluşturmuşlardır. Ayrıca, ikinci ikmal kademesi Adana bölgesindeki ihtiyat erlerinden teşkil edilerek sevke hazırlanmıştır.[70]

25 Ağustos 1922 tarihinde Ordu bünyesinde 8.658 subay, 199.283 er, 67.974 hayvan, 86 otomobil ve 3.141 beygir arabası, 1.970 öküz arabası, 2.318 kağnı, 100.352 tüfek, 2.025 hafif makineli tüfek, 839 ağır makineli tüfek, 323 top, 5.282 kılıç ve 10 uçaktan oluşan Türk Ordusu taarruz harekatına başlamıştır. 25/26 Ağustos gecesi Başlayan bu harekat Türk Ordusu'nu nihai zafere götürmüştür.[71].

Sonuç

Millî Mücadele döneminde 5. Süvari Kolordusu Kütahya-Eskişehir Muharebesi'nden önce 5. Grup olarak adlandırılmıştır. 17 Temmuz 1921 tarihinde sonra 5. Kolordu veya 5. Süvari Kolordusu olarak faaliyetlerini yürütmüştür. Türk Ordusu'nun Sakarya'nın doğusuna çekildikten sonra savunmadan taarruza geçerek 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'in kurtuluşuna kadar geçen sürede başarılı harekatlar gerçekleştirmiştir. Bilakis bu harekatlarda taarruz ve Yunan Ordusu'nun işgal

69 Türk İstiklâl Harbi, İdari Faaliyetler, 458-459.

70 Okay- Vedat, Büyük Taarruz'da Batı Cephesi Komutanları ve Şehitleri, 52.

71 Sadık Sarısaman-Uğur Üçüncü, Arşiv Belgelerine Göre Büyük Taarruz, (Tarih Okulu Dergisi, yıl 9, sayı 27, Mart 2016), 273.

ettikleri bölgeyi geri almak üzerine olmuştur. Türk Ordusu'nun olmazsa olmaz birlikleri arasında atlı birlikler her daim önemini korumuş ve Millî Mücadele döneminde de kendini göstermiştir. Süvari Kolordusu hız konusunda piyadelere göre daha atik olmuşlardır. Özellikle Yunan kuvvetleri üzerine vur kaç taktiği, yıpratma ve yarma harekatlarını gerçekleştirerek nihai zafere ulaşılmasına vesile olmuştur. Ayrıca Afyon'dan başlayıp İzmir'e kadar geçen sürede takip harekatını yürüterek İzmir'e ilk giren 5. Süvari Kolordusu'na bağlı birlikler göze çarpmaktadır. Türk Ordusu'nun gerektiği yerde nefes almasını sağlayarak savaşın gidişatını değiştiren olaylara imza atmışlardır. Özellikle 25 Ağustos-31 Ağustos 1922 tarihlerinde Sincanlı Ovası'na inerek Yunan kuvvetinin arkasına örtme harekatı gerçekleştirmesi Hilal, Turan veya Kurt Kapanı olarak da bilinen savaş taktiğini uygulayarak düşmanı bertaraf etmişlerdir. Bu sayede Yunan Ordusu'nun haberleşme, silah, cephane, ikmal ve iaşe gelişlerini sekteye uğratmışlardır. Yunan kuvvetlerinin takviye alamaması ordunun direncini ve moralini bozarak dağılmasına ve bir arada toplanmamasına neden olmuştur. Batı Cephesi'nin 1. Ordusu'na bağlı olan Süvari Kolordusu'nun iaşe ve ikmal, silah ve cephane bakımından elden geldiğince karşılanmaya çalışılmıştır. Dönemin şartlarına göre ordunun ihtiyacı için Tekalif-i Milliye emirleri çıkartılmış ve uygulamaya koyulmuştur. Ordu için malzeme üretecek fabrikalar kurulmuştur. İaşe konusunda değirmenler ve ocaklardan en verimli şekilde yararlanılmaya çalışılmıştır. Elde edilen silah, cephane ve iaşe için nakil konusuna önem verilmiştir. Ordu'nun ihtiyacı doğrultusunda seyyar ve sabit hem hayvan hem de insan hastanelerinin sayıları arttırılmıştır. Özellikle Süvari Kolordusu için önemli olan iaşe konusunda arpa, sağlık konusunda da hayvan hastanesine büyük önem verilmiştir. Bazı durumlarda hayvanlar ve askerler iaşe konusunda sıkıntı çekmiş fakat elden geldiğince ihtiyaçların karşılanmasına özen verilmiştir. Büyük Taarruz'dan sonra takip harekatına geçen Süvari Kolordusu eksikliklerini Yunan Ordularının geri çekilmesinden kalan malzemelerden tedarik etmiştir.

KAYNAKÇA

ALTAY, Fahrettin. Görüp Geçirdiklerim 10 Yıl Savaş ve Sonrası, İnsel Yayınlan, Dilek Matbaası, İstanbul 1970.

ALTAY, Fahrettin. İstiklâl Harbimizde Süvari Kolordusu, İnsel Kitapevi, İstanbul 1949.

ALTINTAŞ, Ahmet. Millî Mücadele'de Afyonkarahisar (1919-1922),Afyonkarahisar Valiliği Yayınları, Afyonkarahisar 2011.

ATAMAN, Murat Günal. Kurtuluş Savaşı'nda Levazım İkmal Faaliyetleri, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

ATASE Arşivi, Kutu No 1197, Gömlek No 147.

ATASE Arşivi, Kutu No 1215, Gömlek No 203.

ATASE Arşivi, Kutu No 1218, Gömlek No 10.

ATASE Arşivi, Kutu No 1218, Gömlek No 3.

ATASE Arşivi, Kutu No 1341, Gömlek No 4.

AYKUT, Fahri. İstiklâl Savaşı'nda IV. Kolordu, Haz.; Zekeriya Türkmen, Atike Kaptan, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.

BELEN, Fahri. Türk Kurtuluş Savaşı Askeri, Siyasi ve Sosyal Yönleriyle, II, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi (90'ıncı Yıl Özel Sayısı), Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl 61, Sayı 129, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2012.

Büyük Taarruz'a Hazırlık Dönemi, Askeri Tarihi Belgeleri Dergisi, Yıl 64, Sayı 134, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2015.

EKİNCİ, Mehmet Rezan. "1897 Tarihli Hamidiye Hafif Süvari Alayları Taksimatı" e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 9/2, Kasım 2017

Harp Encümeni Raporları, Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl 62, Sayı 130, Genelkurmay Personel Başkanlığı, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2013.

KÖYLÜ, Murat. 1919-1922 Döneminde Türk Ordusu İkmal Sistemi ile Yunan İkmal Sisteminin karşılaştırılması, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2006.

Mevzuat Bilgi Sistemi, Askeri Tayinat ve Yem Kanunu Muvakkati, Erişim: 12 Eylül 2019. http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/0.1.15.pdf.

OKAY, Şenay Sezen-Vedat, M. Büyük Taarruz'da Batı Cephesi Komutanları ve Şehitleri, II, Alaş Basımevi, İstanbul 1986.

ORTAK, Şaban. "Büyük Taarruz'un TBMM'deki Yansımaları", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10/2, Ağustos 2008.

ÖZALP, Kazım. Millî Mücadele 1919-1922, III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

SABİS, Ali İhsan. Harp Hatıralarım İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri, 5, Nehir Yayınları, İstanbul 1993.

SABİS, Ali İhsan. Harp Hatıralarım İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri, 6, Nehir Yayınları, İstanbul 1993.

SARISAMAN, Sadık-Üçüncü, Uğur. Arşiv Belgelerine Göre Büyük Taarruz, Tarih Okulu Dergisi, yıl 9, sayı 27, Mart 2016.

SÜRMELİ, Serpil. Millî Mücadele'de Tekâlif-i Milliye Emirleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998.

SÜT, Rasim. İzmir'in İşgalinden Sakarya Meydan Muharebesi'nin Sonuna Kadar (1919-1921) Batı Cephesi İkmal Sistemi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2008.

ŞİMŞİR, Bilal. İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1922, Milliyet Yayınları, İstanbul 1972.

TURAL, Mehmet Akif. "Tekalif-i Milliye", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 11/32, Temmuz 1995.

Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1 - 31 Ağustos 1922), 2, 6. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz, (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922), II, 6. Kısım, 1. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994.

Türk İstiklâl Harbi, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923), 7, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, Dönem 1, Cilt 2, Toplantı 2, Tarih: 27.10.1337.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Cilt 18, Tarih: 1.3.1338.

TÜRKMAN, Sayim. Kurtuluş Savaşı'nda Batı Cephesi'nde İaşe, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997.

TÜRKMEN, Zekeriya. "Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Taarruz Öncesinde Süvari Kolordusunu Denetlemesi ve Ilgın Manevrasında Süvari Kolordusu", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 20/58, Mart 2004.

YALÇIN, Durmuş. (ve diğerleri), Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, 1, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011.

OSMANLI'DAN MİLLÎ MÜCADELEYE KALAN HAVA GÜCÜ

Ferit ARI*

Özet

Dünyada havacılık alanında olumlu gelişmelerin 20. yüzyılın başlarında meydana gelmesiyle birlikte, Osmanlı Devleti de kısa bir süre sonra bu alanında girişimlerde bulunarak bir hava gücü oluşturmaya çalışmıştır. Eğitim için Avrupa'ya personeller gönderilmiş ve İstanbul Yeşilköy'de havacılık okulu açılarak ilk uçaklar bu dönemde alınmıştır. Ancak Birinci Dünya Harbi'nin başlamasıyla emekleme döneminde olan Osmanlı hava gücü de akamete uğramıştır.

Birinci Dünya Harbi'nin bitmesiyle beraber Osmanlı'nın yenilen devletlerin arasında yer alması bir çok alanda olduğu gibi havacılık alanındaki gelişmelerine de büyük darbe vurmuştur. Savaşın sonunda Osmanlı'dan kalan tayyareler çoğu İstanbul Maltepe, Haliç, Konya ve Elazığ'da atıl bir durumda kalmıştır. Milli mücadele dönemiyle birlikte mücadeleye katılmak isteyen vatansever hava personellerinden bir kısmı İstanbul Hükümeti ve İngilizlerden gizli bir şekilde bu tayyareleri Anadolu'ya tarafına geçirmek için mücadele etmişlerdir. Osmanlı'dan geriye kalan hava teçhizatı ise Anadolu'da belirli merkezlere toplanmaya çalışılmıştır. Toplanan bu hava teçhizatı ise Millî Mücadele döneminin hava gücü temelini oluşturmuştur.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nden Millî Mücadele kuvvetlerine kalan hava kuvvetlerinin durumu açıklanmaya çalışılacaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Havacılık, Osmanlı Devleti, Millî Mücadele, Uçak, Pilot.*

* Doktora Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, e-posta adresi: *ar.ferit@yahoo.com.tr*

AIR FORCE REMAINED FROM THE OTTOMAN EMPIRE TO THE NATIONAL STRUGGLE

Abstract

With positive developments in aviation in the world taking place in the early 20th century, the Ottoman Empire attempted to form an air force by making initiatives in this field after a short time. Staff were sent to Europe for training and the first aircraft were purchased during this period establishing an aviation school in Yeşilköy, Istanbul; however, the Ottoman air force, which was in its infancy with the beginning of the First World War, also suffered.

After the end of the First World War, the fact that the Ottomans were among the defeated states had a major blow to the developments in the field of aviation as in many other fields. At the end of the war, most of the planes left from the Ottoman Empire remained idle in Istanbul Maltepe, Haliç, Konya and Elazığ. Some of the patriotic air force staff desiring to participate in the national struggle secretly attempted to transfer these aircrafts to Anatolia from the Istanbul Government and the British during the period of national struggle. The air equipment remained from the Ottoman Empire were tried to be gathered in certain centres in Anatolia. These collected air equipment formed the basis of the air power of the National Struggle period.

In this study, the status of the air forces remained from the Ottoman Empire to the National Struggle forces will be tried to explain.

Keywords: *Aviation, Ottoman Empire, National Struggle, Aircraft, Pilot.*

1.Giriş

1.1. Havacılığın gelişimi

Uçakların başarılı uçuşlarından önce havacılıkla ilgili dünyada ilk gelişmeler uçurtma, balon, planör ve diğer hava araçlarının uçurulmasına yönelik olmuştur. 1783'te balonla ilk defa başarılı bir uçuş gerçekleştiren Montgolfier kardeşlerden sonra balon, nerdeyse Avrupa'nın her yerinde bilinir bir hale gelmiştir.[1] Uçma çabaları sadece uçurtma, balon ve paraşüt ile sınırlı kalmamış, zamanla planör uçuşlarından

1 Ekmeleddin İhsanoğlu ve Mustafa Kaçar, *Çağını Yakalayan Osmanlı-Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri* "Osmanlı Havacılığına Genel Bir Bakış", IRCICA Yayınları, İstanbul 1995, s. 498; Osman Yalçın, *Türk Hava Harp Sanayii Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 3; Abdurrahman Velid, *Tayyarecilik Mâzisi Ehemmiyeti Terakkiyat-ı Hâzırası İstikbâli*, Matbaa-i Ebüzziya, Konstantiniyye 1329, s.13;Yavuz Kansu, Şenöz, S., Öztuna, Y., *En Eski Çağlardan I. Dünya Savaşı'na Kadar Havacılık Alanında Türkler 1*, Hava Kuvvetleri Yayınları, Ankara 1971, s.46.

tayyare uçuşlarına doğru bir geçiş süreci olmuştur. Öyle ki 20. yüzyılın hemen başında Amerikalı Wilbur ve Orville Wright adındaki kardeşler yaptıkları uçağı uçurma başarısı göstermişlerdir. Böylece bu başarılarıyla birlikte uçma serüveni yeni bir safhaya ulaşmıştır. Söz konusu başarılı uçuşun gerçekleştirilmesinin ardından ABD, Fransa, Almanya, İngiltere ve İtalya'nın oldukça hızlı bir şekilde alana hâkim olmaya çalıştıklarını ve ordularında hava kuvvetlerine yer vermeye başladıklarını görmekteyiz.[2]

2. Havacılığın Osmanlı'da Gelişimi

Osmanlı Devleti'nin havacılık alanındaki ilk teşebbüsleri Mahmud Şevket Paşa'nın girişimleriyle olmuştur. II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra kurulan İbrahim Hakkı Paşa kabinesinde dönemin Harbiye Nâzırı olan Mahmut Şevket Paşa, Osmanlı'da havacılık teşkilatlanması için ilk girişimlerde bulunmuştur. Harbiye Nezâreti, Avrupa'daki gelişmelerin takibi için *Kıtaat-ı Fenniye ve Mevaki-i Müstahkeme Müfettişliği*'ni 1910'da kurmuştur. Müfettişliğin yaptığı ilk çalışmalar, Avrupa'da askeri alanda kullanılmaya başlanan balonları incelemek ve Osmanlı ordusuna için uygun bir balonu satın almaya yönelik olmuştur.[3] Ayrıca bu dönemde balon ve tayyare gösterileri için de Avrupa'dan tayyareciler İstanbul'a davet edildiğini görmekteyiz. Örneğin 1909 yılında Belçikalı Baron De Catters tayyaresiyle İstanbul'da bir gösteri uçuşu yapmıştır. Catters'in bu uçuşu aynı zamanda İstanbul'da ilk tayyare uçuşu olma özelliğine sahip olması açısından önemlidir.[4] Bu gelişmelerden sonra başka Avrupa ülkelerinden de münferiden tayyarecilerin tayyareleriyle İstanbul'da gösteri uçuşları yapmışlardır. Bunların yanı sıra tayyare eğitimi almaları için zabitlerin Avrupa'ya gönderildiğini görmekteyiz. Bu doğrultuda Harbiye Nezâreti Berlin ve Paris ataşemiliterleri Enver ve Fethi beylere uygun bir mektebin ayarlanmasını istemiştir. Bu esnada bir tayyare komisyonunun kurulduğunu görmekteyiz. Erkân-ı Harbiye Nezâreti, 2. Şube'de Kurmay Yarbay Süreyya Bey'i (İlmen) havacılık işleriyle ilgilenmesi için görevlendirmiştir. Süreyya Bey, yaptığı incelemelerde havacılık işleriyle sadece kendisinin ilgilenmesinin yetersiz olacağını bu yüzden de Kıtaat-ı

2 David Mccullough, *Wright Kardeşler*, Lemur Yayınları, Çev. Ceylan Uşaki Erali, İstanbul 2016, s. 108.

3 *Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi (1908–1920)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara1996, s. 298; Süreyya İlmen, *Türkiye'de Tayyarecilik ve Balonculuk Tarihi*, Hilmi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1947, s. 9; Ajun Kurter, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi*, Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, C. 1, İstanbul 2009, s. 42; Kansu vd., 1971, 159.

4 S. Kline, *A Chronicle of Turkish Aviation (Türk Havacılık Kronolojisi)*, Havaş Yayınları, İstanbul, 2002, s. 51-52.

Fenniye Müfettişliği'ne bağlı bir komisyon kurulmasını teklif etmiştir. Bu teklif Harbiye Nezâreti tarafından uygun görülmüş ve 1 Haziran 1911'de *Tayyare Komisyonu*[5] adıyla bir komisyon kurulmuştur. Komisyonun başkanı da Süreyya Bey olmuştur. Komisyon Avrupa'ya tayyare eğitimi için öğrenci gönderilmesi, havacılık merkezinin açılması ve tayyare ianesi konusunda önemli bir çaba göstermiştir.[6] Zabitlerin Avrupa'ya gönderilmesiyle ilgili olarak yapılan çalışmaların ardından Harbiye Nezâreti, zabitleri Fransa'da bulunan Blériot tayyare mektebine göndermeye karar vermiştir.[7] Kimin gönderileceğinin belirlenmesi için ise nezâret bünyesinde 28 Haziran 1911'de yapılan sınavda Yüzbaşı Fesâ Bey (Evrensev) birinci, Yusuf Kenan Bey ikinci olarak seçilmiş ve iki pilot adayı da Fransa'da bulunan Blériot Havacılık Okulu'na gönderilmiştir. Gerekli eğitimleri aldıktan sonra yurda dönen pilotlardan Fesâ Bey Osmanlı'nın bir numaralı brövesine sahip olmuştur.[8]

Yukarıda bahsedilen gelişmelerden sonra 1912 yılında İstanbul Yeşilköy'de bir tayyare mektebinin de açıldığını görmekteyiz. Mektebin ve hava sahasının yapımı için kısıtlı imkânlarla inşaata başlanmış ve bir ay içerisinde iki hangarın inşası tamamlanmıştır. Bu arada inşaat devam ederken REP fabrikasından satın alınan tayyareler 12 Mart 1912 tarihinde İstanbul'a getirilerek Yusuf Kenan ve Fesâ Beylere teslim edilmiştir.[9] Bu gelişmelerle birlikte Osmanlı havacılığı var olduğunu göstermek için ayrıca da gösteri amaçlı uçuşlar da yapmışlardır.[10]

Bu olumlu gelişmeler yaşansa da Trablusgarp Savaşı ve devletin yaşadığı iç sıkıntılar havacılık alanında da yeterince gelişmesine engel olduğunu söyleyebiliriz. Devlette havacılığın istenilen seviyeye gelmesi için istenilen bütçe, finansal zorluklardan dolayı bir türlü sağlanamamaktaydı. Bu da Harbiye Nezâreti'ni başka çözüm arayışlarına sevk etmiş ve tayyare alımı için bir iane kampanyası başlatılmıştır. Bununla birlikte bağış yoluyla tayyare ianesi toplanması fikri günde-

5 Bazı kaynaklarda Havacılık Komisyonu olarak da geçmektedir. Bknz: Yalçın, *a.g.e.,* s. XVII.

6 Bu tarih 1960 yılında Türk Hava Kuvvetleri'nin kuruluş tarihi olarak kabul edilmiştir. Bkz., Emin Kurt, *Türkiye'de Ana Jet Üslerinin Kuruluşu ve Gelişimi (1951-2010),* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s. 6; İlmen, 1947: 20-21; Kurter, 2009, s. 79; Yalçın, "Hava Kuvvetleri Tarihinde Hava Okulu ve Harp Okuluna Geçiş Süreci", 2015, s. 229; Kansu vd., 1971, s.124.

7 Fethi Kural, 1975: 21; Osman Yalçın, "Hava Kuvvetleri Tarihinde Hava Okulu ve Harp Okuluna Geçiş Süreci", *Akademik Bakış Dergisi*, C. 9, S. 17, Kış 2015, s. 231;Süreyya İlmen, *Türkiye'de Tayyarecilik ve Balonculuk Tarihi*, Hilmi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1947, s. 19; Mazlum Keyüsk, *Türk Havacılık Tarihi (1912-1914)*, Uçuş Okulları Basımevi, Eskişehir 1950, s. 14; Kural, 1975, s.22.

8 Yalçın, *a.g.e.*, s. XVII, 3; Kural, 1975, s. 41-42.

9 Rifat Uçarol, *Tarihi Gelişim İçinde Hava Harp Okulu (1951-1987)*, Hava Harp Okulu Komutanlığı, İstanbul, 1988, s. 29; Kansu vd., 1971, s. 124-125.

10 Ferit Arı, "Osmanlı Devleti'nde İlk Hava Seyahati: İstanbul-Kahire-İskenderiye", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Sayı 12, Nisan 2019, 146-156.

me gelmiştir. Yardım kampanyasıyla ilgili ilk fikir, Müdafaa-i Milliye gazetesi yazarlarından Mehmet Zeki Bey'den çıkmıştır. Mehmed Zeki Bey Erkân-ı Harbiye Nezâreti'ne yazdığı yazıda; Balkan devletleri ile çıkması muhtemel savaştan önce tayyarelerin satın alınması gerektiğini belirterek, nezâretin bütçesi bu iş için yetersiz ise iane kampanyasının başlatılması gerektiği önerisinde bulunmuştur.[11] Devletin kontrolünde *Tayyare İanesi* sloganıyla yürütülen bu yardım faaliyeti *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti* içerisinde toplanmıştır. Burada toplanmasının sebebi daha önce de cemiyetin gemi alımları için yardım faaliyeti yürütmesi ve gerekli tecrübeye sahip olması etkili olmuştur. Bir tayyare o dönemde yedek parçalarıyla beraber 2500 liraya mal olmaktaydı.[12] Bu doğrultuda tüm ordu mensuplarının altı aylık maaşlarının 1/4'ünü tayyare ianesi olarak bağışlamalarına karar verilmiş ve bütün ordu mensuplarına gönderilen bir takrirle duyurulmuştur.[13] Tayyare ianesi adıyla başlatılan kampanyaya başta halk olmak üzere birçok devlet kurumu da destek vermiştir. En başta Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti olmak üzere, Harbiye, Nafia, Adliye, Maliye, Posta Telefon Telgraf nezâretleri, Kaymakamlıklar ve Ziraat Bankası tayyare ianesi kampanyaya destek vermişlerdir.[14]

Tablo 1: Avrupalı Devletlerin 1912 Yılına Kadar Sahip Oldukları Tayyare Sayısı.[15]

Devletler	Tayyare	Tayyareci
Fransa Ordusu	500	650
Almanya Ordusu	150	140
Prusya Ordusu	140	100
İngiliz Ordusu	65	60
İtalya Ordusu	50	35
Avusturya Ordusu	30	35

11 *Müdafaa-i Milliye*, "Askeri Tayyarecilik", 15 Şubat 1327 (28 Şubat 1912), s. 3; Zeki Bey, orduya 10 tayyare alınması için kampanya başlatmış ve toplanan paraların peyderpey Harbiye Nezâreti'ne gönderileceği, iştirak edenlerin de isimleri gazetede verileceğini belirtmiştir. Bkz., *Müdafaa-i Milliye,* "Harbiye nazırı-ı âlisi Mahmud Şevket Paşa Hazretlerine", 15 Mart 1328, s. 1.

12 BOA. *DH. MTV*, 4/48, Mart 1328 (Mart 1912).

13 BOA. *BEO*., 4019/301364, 22 Mart 1328 (4 Nisan 1912).

14 Ferit Arı, Osmanlı Devleti'nde Havacılığın Doğuşu ve Tayyare Alımı İçin Yapılan İaneler (1911-1918), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017, s. 50-55, 131; BOA., *DH. EUM. MEM*., 10/14, 15 Mart 1328 (28 Mart 1912); BOA. *DH. EUM. MH*, 35/37, Cemaziye'l-ahir 1330 (Mayıs 1912).

15 *Zafer*, "Şuûnât-ı Askerîye, Tayyare Filomuza Mütaalik Havadis", 8 Mart 1328 (21 Mart 1912), s. 22-23; *Zafer*, "Ecnebi Orduların Neler Oluyor", 5 Nisan 1328 (18 Nisan 1912), s. 76; *Zafer*, "Tayyareler Hakkında Mülahazat-ı Umumiye", 5 Nisan 1328 (18 Nisan 1912), s. 66.

Osmanlı Devleti'nin artarda girdiği savaşlardan dolayı havacılık alanında istenilen seviyeye gelinememiştir. Bu dönemde önce İtalya ile Trablusgarp Savaşı (1911-1912), hemen akabinde Balkan devletleriyle yaptığı Balkan Savaşları (1912-1913) ve kısa bir müddet sonra da girdiği Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Osmanlı'nın bu alandaki ilerlemesini akamete uğratmıştır. Bu savaşlara kısaca bakacak olduğumuzda, Trablusgarp Savaşı'nda İtalyanların etkili bir şekilde tayyarelerden faydalanmalarına karşın Osmanlı Devleti ise elinde bulunan iki tayyareyi cepheyi götürememiştir. Bunun sebebi tayyareler o dönemin teknolojisinde ki saatten fazla havada kalmamaktaydı ve havadan Trablus'a nakledemezdi. Denizden ise bölge İtalyan gemileriyle abluka altında olduğu için buradan da nakil imkânsız bir haldeydi. Dolayısıyla Osmanlı Devleti bu savaşta havacılıktan faydalanamamıştır.[16] Ancak Osmanlı Devleti Balkan Savaşlarının her iki safhasında da tayyarelerden faydalanmıştır. Özellikle savaşın ikinci safhasında daha çok yararlılık gösterebilmiştir.[17]

Tablo 2: Balkan Savaşları'nda Osmanlı Devleti'nin Elindeki Tayyareler.[18]

Model	Menşei	Adedi
Eğitim ve Askeri/Blériot-Deperdussin	Fransa	4
REP348	Fransa	4
Askerî-Eğitim/Bristol	İngiltere	7
Askerî/Harlan	Almanya	2

Birinci Dünya Savaşı döneminde ise Almanlarla müttefik olan Osmanlı Devleti havacılığı nerdeyse tamamen Almanların kontrolüne bırakılmıştır. Bunun sebebi Almanya'nın havacılık alanında çok daha ileri bir seviyede olmasıydı. Savaş başladıktan sonra Almanya'dan getirtilerek yüzbaşılığa terfi ettirilen Mülâzım-ı evvel Serno, tayyare mektebinin başına getirilmiştir. Almanya'dan sağlanan uçaklarla Tayyare bölükleri kurulmaya başlanmıştır. Bu dönemde 1914 ortalarında Yeşilköy'deki tayyare mektebi sahasında Osmanlı'nın hava gücü envanterinde çalışır durumda altı uçak bulunmaktaydı. 1915 sonunda

16 Commodore W. H. Beehler, *1911-1912 Türk İtalyan Savaşı*, Çev: Leyla Yıldırım, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014, s. 42; Orhan Koloğlu, (Şubat, 1988), "İlk Hava Savaşı", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı 50, s. 20; Hale Şıvgın, "Trablusgarp Savaşı", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 13, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara 2002, s. 512.

17 Yalçın, *a.g.e.,* s. 24-35.

18 İlmen, *a.g.e.*, s. 110-111; Keyüsk, *a.g.e.*, s. 49, 165-167.

Yeşilköy'de bulunan tayyare mektebinden başka cephelerde görev almak üzere tayyare bölükleri kurulmuştu. Bunlar Çanakkale, Irak, Adana, Uzunköprü, Kafkasya, İzmir, Suşehri, İstanbul ve Filistin'de görev yapmışlardır.[19]

3. Osmanlı'dan Kalan Hava Teçhizatının Anadolu'da Toplanıp Millî Mücadele'ye Katılımı

Millî Mücadele dönemi Türk havacılığının temellerini Osmanlı'dan kalan hava gücü oluşturmuştur. Savaş sonrasında hava bölüklerinin lağvedilmesiyle Anadolu'da toplanan pilot, rasıt, makinistler ve tayyarelerle Millî Mücadele'ye destek verilmeye çalışılmıştır. Cephelerde yaşanan yenilgilerle tayyare bölüklerinin personeli malzemeleriyle birlikte çok zor şartlar altında cephelerden geriye çekilmişlerdir. Geri çekilme sırasında birçok tayyare hasara uğramış, birçoğu geride bırakılmak zorunda kalınmıştı. Böylece elde çok az sayıda tayyare kalmıştır. Savaş sonunda Osmanlı'nın mevcut hava bölükleri; İstanbul, Çanakkale, İzmir, Irak, Filistin, Sinop, Uzunköprü ve Erzurum'da olmak üzere 17 uçak bölüğü bulunmaktaydı. Bunların yanı sıra Osmanlı'nın Arap coğrafyasında bulunan Samah, Cenin, Ceyda, Afule ve Dera'da da Alman Paşa Bölükleri bulunuyordu.[20] Birinci Dünya Savaşı dönemi boyunca Osmanlı hava kuvvetleri envanterine giren uçak sayısı yaklaşık 450 adettir. Tabi burada Almanların faktörünü de unutmamak gerekir. 17 Kasım 1919 tarihli Hava Kuvvetleri Müfettişliği raporundaki bilgilere göre ise bu tarihte elde 45 uçak kalmıştır. Mütarekeyle birlikte hava gücünün çoğunluğu İstanbul'da toplanmıştır. Filistin Cephesinde İngilizlerin ilerleyişiyle geri çekilme sırasında birçok tayyare hasara uğramış ve geride bırakılmak zorunda kalınmıştır. Bu cephede Osmanlı Devleti'nin elinde çok az sayıda tayyare kalmıştır. Tayyare bölüklerinin personeli çok zor şartlar altında Halep'ten Konya'ya geçmişlerdir. Doğu'ya baktığımızda ise Kars'ta Rusların teşkil ettikleri tayyare istasyonuna, Osmanlı ordusu Kars'ı ele geçirdikten sonra 7. ve 8. Tayyare Bölükleri yerleşmiş ve Rusların hava meydanı ve depolarında bıraktıkları tüm malzeme ve tayyareler buraya taşınmıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması sonucunda Kars, Ardahan ve Batum'un boşaltılmasıyla birlikte Kars Tayyare istasyonu boşaltılarak tüm tayyare, personel ve malzeme Erzurum'a getirilmiştir. Kuva-yı Havaîye Müfettişi Umumiliği'nin 22 Aralık 1918 tarihli emri ile Kars meydanındaki tüm kadro ve malzemelerin 7. ve 8. Tayyare

19 Yılmaz Akdemir, "Atatürk Dönemi Türk Havacılığı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara 2005, s. 28; Yalçın; *a.g.e.*, s. 46-47.

20 Hulusi Kaymaklı, *Havacılık Tarihinde Türkler*, C.II, Kültür Yayınları, Ankara 1997, s. 6-7.

Bölükleri ile Erzincan Meydanına intikal ederek, Ruslardan kalan tayyarelerden Erzincan Tayyare istasyonu teşkil edilmiştir. Burada Aralık 1919'da tayyare sayısı ise çoğu tamire muhtaç olmak üzere 13'tür. Dolayısıyla buradaki tayyarelerin onarım ve bakıma ihtiyacı olması nedeniyle uçuş yapılmamıştır. Irak Cephesinde ise 1918 Ekim ayında Musul'un İngilizler tarafından işgal edilmesi üzerine burada bulunan Osmanlı hava kuvvetleri Musul'dan karayolu ile Mardin ve Diyarbakır ve Elazığ'a nakledilmiştir. Elazığ'a getirilen 6-7 adet tayyareden 2 adet (Halberstadt D.V av tipi) tayyare uçuşa hazır faal hale getirilmiştir. Hasan Basri ve Hüsnü Bey tayyareler ile Erzincan-Erzurum uçuşu ile Horasan meydanına inmiştir. Erzurum meydanında bulunan 2 Albatros tipi keşif/bombardıman uçağından birisi de faal hale getirilmiş ve Horasan'a gönderilmiştir. Horasan meydanında toplanan müfreze "Horasan Müfrezesi" adıyla anılmaya başlanmıştır.[21]

İstanbul'daki duruma baktığımızda ise, bilindiği üzere 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanması akabinde 13 Kasım 1918'de İngiliz ve Fransız güçleri İstanbul'a girmişlerdir. Sonrasında işgalciler 16 Mart 1920'de ise İstanbul'u resmen işgal etmişlerdir. İşgalle birlikte İngiliz ve Fransız havacıları Yeşilköy'de bulunan havacılık merkezine yerleşmişlerdir. İşgalciler kısa bir süre sonra havacılık merkezinin boşaltmasını emretmişlerdir. İşgalcilerin Osmanlı'nın havacılık merkezi Yeşilköy'e yerleşmeleriyle birlikte de havacılık merkezinde bulunan malzemeler apar topar Maltepe'ye taşınmıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin havacılığından sorumlu olan Kuva-yı Havaiye Müfettişliği etkisiz bir hale getirilmiş ve sadece kâğıt üzerinde bir ad olarak kalmıştır.[22]

Osmanlı havacılığı işgal altından kurtarılıp Anadolu'da teşkilatlandırılması için de ilk adımlar bu dönemde atılmıştır. Buna göre İstanbul, İzmir, Konya ve Erzurum'da birer tayyare istasyonu teşkil edilmesine karar verilerek cephelerden arta kalan ve İstanbul'dan getirtilebilen hava teçhizatının bu merkezlerde toplanması planlanmıştır. Zamanla Anadolu'daki hava teçhizatlarından nakledilebilenler yukarıda adı geçen merkezlere taşınmaya çalışılmıştır. İşgalden sonra İstanbul'da bulunan birçok tayyareci Anadolu'daki Millî Mücadele'ye katılmayı istemekteydiler. Fakat İstanbul'dan askeri malzeme çıkarmak kolay olmamıştır. Zira işgalciler, Osmanlı tayyarecilerinin İstanbul'da bulu-

21 Yalçın, a.g.e., s. 42; Rahmi Doğanay, "Millî Mücadele'de Türk Havacılığı ve Başkomutanlık Savaşı'nda Havacıların Rolü", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. X, S. 2, Ağustos 2008, s. 55; Akdemir, a.g.t., s. 49-50.

22 Cengiz Tatar, "Türk Havacılık Tarihi (1909-1954) Millî Mücadele Dönemi Öncesi ve Sonrası Türk Havacılığı", *Afyon Kocatepe Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, Afyon 2018, s. 70-72.

nan tayyareleri Anadolu'ya kaçırıp Millî Mücadele'ye katılacaklarına dair şüphelenmeye başlamışlar ve Damat Ferit Paşa hükümetine baskı yaparak böyle bir hareketin gerçekleşmesini önlemeye çalışmışlardır. İstanbul'daki hükümet ise Kuva-yı İnzibatiye için işgalci kuvvetlerin izin verdiği ölçüde bir hava gücü hazırlama çabası içerisindeydiler. İşte bu durum Millî Mücadele'ye katılmak isteyen havacılar için bir fırsat olarak görüldü. Gizlice yapılan hazırlıklardan sonra dört uçak kaçış için hazır hale getirilmiştir. 6 Haziran 1920 gecesi Vecihi (Hürkuş), Arif Rıdavan, Astsubay Mustafa Kazım ve İsmail Zeki beyler uçuş için harekete geçmişlerdir. Fakat yaşanan aksaklıklardan dolayı sadece tayyareci Mustafa Kazım Efendi başarılı bir şekilde Anadolu'ya geçmiştir. Diğer pilotlar ise kara yoluyla daha sonra Anadolu'daki milli kuvvetlere katılmışlardır.[23]

Maltepe Tayyare İstasyonundan firar olayı istasyon ve malzemelerin tahrip edilmesine neden olduğu gibi Osmanlı havacılık teşkilatının da sonunu getirmiştir. Müfettişlik, Damat Ferit Paşa'nın emri ile 25 Haziran 1920'de lağvedilmiştir. İstanbul'da kalan havacı personel Muamelat-ı Zatiye (Personel Dairesi) emrine verilmiştir. Erler ve erbaşlar Kuvva-i İnzibatiye'nin Selimiye Kışlası'nda bulunan Piyade Depo Taburunda görevlendirilmiştir. Böylece İstanbul'da artık resmi olarak da bir hava merkezi kalmadığına göre Türk havacılığı Anadolu'da toplanmaya başlanmıştır. Şüphesiz ki çok kısıtlı olan bu hava gücünün alt yapısını ve temelini Osmanlı Devleti'nden artakalan ve Anadolu'da toplanan pilot, rasıt (gözlemci), makinistlerle oluşturmuştur. Deniz Tayyare Mektebi Müdürü Deniz Pilot Kolağası Sami (Uçan) Bey, Deniz Makinist Gedikli Zabit İsmail Ali, Kolağası Deniz Pilot Ahmet Nuri (Çelik) ve Ahmet Ali (Çelikten) İstanbul'dan gizlice ayrılarak 2 Nisan 1920'de Anadolu'ya geçerek Ankara'ya 12 Nisan'da ulaşmıştır. Mustafa Kemal Paşa Ankara'da Sami Bey ile yaptığı görüşmede, Konya'ya, tayyarecilerin başına geçmesini ve tayyare filosu hazırlamaları emrini vermiştir. Sami Bey, 22 Nisan 1920'de Konya Tayyare istasyonu Komutanlığına atanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Konya'da bir tayyare istasyonu kurulmuş ve Güney cephesine gerekli hava malzemelerinin tedariki için burası bir merkez olarak seçilmişti. Bu merkez Millî Mücadele Döneminde de burada bırakılmış ve havacılıkla ilgili hizmetler görmeye devam etmiştir. İzmir Tayyare istasyonundaki, Rasıt Mülazım-ı evvel İhsan, Rasıt Mülazım-ı sani İbrahim Hakkı, Rasıt Mülazım-ı evvel Hüseyin Hüsnü (Bilgen), Kolağası Pilot Osman (Tayyar), Mülazım-ı sani Ahmet Hamdi (Çaypınar) Bey ve Ge-

23 Emin Kurt, "Türk Havacılarının Millî Mücadeleye Katılma Girişimi: Maltepe Firarı (7 Haziran 1920)", *Ankara Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 60, Bahar 2017, s. 130-132.

dikli Zabit Pilot Ömer Sabri Beyler, Yunanlılar gelmeden kaçarak Millî Mücadele'ye katılmışlardır. Bütün bu yetişmiş personel ve sınırlı hava teçhizatları ilk başlarda dağınık bir halde olsa da hepsinin amacı Millî Mücadele'ye hava desteği sağlamak idi. Nitekim kısa bir süre sonra 13 Haziran 1920'de Ankara Hükümeti tarafından bir hava kurulu teşkilatı kurulmuştur. Müdafaa-i Milliye Vekâleti Harbiye Dairesinin 328 sayılı emri ile Anadolu'da ilk hava teşkilatının kurulmasıyla birlikte Osmanlı'dan artakalan hava teçhizatının organize edilmesi amaçlanmıştır.[24]

Osmanlı'dan kalan hava teçhizatlarının çoğu işgal altındaki İstanbul'da kalmasından dolayı bunları oradan çıkarmak çok riskli bir durumdu. Buna rağmen İmkânlar el verdiği ölçüde gizli yollarla bunların bir kısmının Anadolu'ya geçirilmiştir. Örneğin İstanbul'daki cemiyet faaliyetlerini sürdüren olan Felah Grubu da bu amaçla 1921 Mart ayı boyunca İstanbul'dan Anadolu'ya sekiz yüzün üzerinde tayyare bombası nakletmiştir.[25] Yine Felah Grubu'nun da yardımlarıyla Haliç deniz ambarından beş eski deniz tayyaresi sandıklar içerisinde gizlice Amasra'ya kaçırılmıştır. Bu son sevkiyat çok önem arz etmekteydi. Harbiye Nezareti, Kasım 1921'de, Millî Mücadele döneminde Batı Karadeniz'deki nakliyatı korumak, keşif ve taarruz görevlerini yerine getirmek amacıyla Amasra'da Deniz Tayyare istasyonu kurmuştur. Bu da Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşmasında büyük bir öneme haiz olan *İstiklâl Yolu* olarak ünlenen güzergâhın korunmasında havacıların büyük bir başarısı olarak görülebilir. *İstiklâl Yolu* Karadeniz'in kıyısı İnebolu'dan alınan cephanenin Ankara'ya ulaştırıldığı yoldur.[26] Yanına alabildiği havacılarla Amasra'ya gelen Binbaşı Sami Bey, Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma İnebolu'da bulunan üç deniz tayyaresini de tamir edip keşif uçuşları yapmışlardır. Tayyarelerin eski olması nedeniyle arızalar çok sık yaşansa da 3 Temmuz 1922'de Kolağası Cemal keşif uçuşunda, Yunan Deniz Kuvvetlerinin muhribini bombalamış ve hasar vermiştir. Bu birlik sayesinde Batı Karadeniz bölgesinde 1922 Eylül ayının ortalarına kadar keşif ve devriye uçuşları yapılmış, Karadeniz kıyılarına gelen cephanenin sevkiyatının güvenliği için önemli hizmetler görmüştür.[27]

Millî Mücadele döneminde öncelikle Eskişehir ve Erzincan'da iki tayyare istasyonu teşkil edilmiştir. Birinci Dünya Savaşından kalan

24 Yalçın, *a.g.e.*, s. 62-63; Tatar, a.g.t., s. 76-77, 91-96.

25 Doğanay, a.g.m., s. 59.

26 İstiklâl Yolu Kurgu Hikâyeleri, Editör: Serap Aslan Cobutoğlu, Kayıkçı Matbaacılık Yayınları, Çankırı 2019, s. 31; İstiklâl Yolu Yaşanmış Hatıralar, Editör: İbrahim Akyol, Kayıkçı Matbaacılık Yayınları, Çankırı 2019, s. 8, 34, 125.

27 Tatar, a.g.t., s. 153-154.

tayyareler ile hava gücü oluşturmak amacıyla yeni oluşturulan hava kuvvetlerinin öncelikli icraatı da Konya Tayyare istasyonun tayyarelerin toplanma istasyonu yapılması olmuştur. Bu istasyonda, teknik eleman ve yedek parça eksikliklerine karşın eldeki tayyareleri uçurmak için pilot, teknisyen, rasıt ile kurtarılabilen tayyare ve malzemeler toplanmıştır. Buraya farklı bölgelerden getirilebilen tayyareler tamir edilmeye çalışılmıştır. Konya'da çok zor şartlarda tamir edilebilen tayyareler, Eskişehir, Afyon, Uşak ve Polatlı'ya sevk edilmiştir. 1920'de Konya istasyonda cephelerden toplanan 17 tayyareden 15'i faal hale getirilmiştir. Bunlar da İstanbul'dan Millî Mücadele'ye katılan havacıların sayesinde olmuştur.[28]

Sonuç

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkmış ve yaptığı ateşkesten sonra işgallere uğramıştır. Bu işgallere bir son vermek adına Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları tarihi bir mücadeleyle yurdu düşmandan temizlemişlerdir. Bu zorluklarda düşman unsurlarına karşı koymak için silah ve teçhizatın temini mühim ve zor bir meseleydi. Yıkılan İmparatorluğun bakiyesini devralan Milli Kuvvetler, bu bakiyenin içerisinde hava gücünden de olabildiğince yararlanmak istemişlerdir. Nitekim büyük savaş sonrası gerek Anadolu'da kalan, gerekse İstanbul'dan Millî Mücadeleye katılabilen hava gücüyle mütevazı denilebilecek bir askeri hava kuvvetinin temelleri atılmıştır. Bununla birlikte *İstiklâl Yolu* olarak bilinen İnebolu'dan Ankara'ya uzanan yolun güvenliği için hava gücünün etkin bir faaliyet gösterdiği görülmüştür. Bu yol yukarıda da bahsedildiği üzere Karadeniz'den gelen askeri malzemenin Ankara'ya taşınmasında önemli bir görev üstlenmiştir. Atılan bu temeller aynı zamanda Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte oluşturulacak hava kuvvetlerinin de ilk nüvesini oluşturmaktaydı.

Tarihi olayların varsayımlar üzerinden değerlendirilmesi noktası çok tartışılmaktadır. Öyle olmakla birlikte bazen de varsayımlarla yapılan mukayeselerin de durumu izahı noktasında zihinlerde daha iyi bir etki bırakabileceği aşikârdır. Bu noktadan hareketle Osmanlı Devleti, havacılık alanında ilk teşebbüslerde bulunmayıp zor şartlarda pilot, rasıt gibi havacı personel yetiştirmese ve tayyare alımları yapmamış olsaydı belki de Millî Mücadele döneminde havacılıkla ilgili Türklerin hiçbir varlığı söz konusu olamayacaktı. Fakat bahsettiğimiz gibi kısıtlı da olsa orduda bir hava gücü envanterinin oluşmuş olması Milli Kuvvetler için az da olsa bir avantaj sayılabilir.

28 Kaymaklı, *a.g.e.*, s. 43-45; Tatar, a.g.t., s. 97-100.

KAYNAKÇA

1.Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (Önceki Adıyla BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi)
BOA. *DH. MTV*, 4/48, Mart 1328 (Mart 1912).
BOA. *BEO*., 4019/301364, 22 Mart 1328 (4 Nisan 1912).
BOA., *DH. EUM. MEM*., 10/14, 15 Mart 1328 (28 Mart 1912)
BOA. *DH. EUM. MH*, 35/37, Cemaziye'l-ahir 1330 (Mayıs 1912).

2.Gazete
Müdafaa-i Milliye, "Askeri Tayyarecilik", 15 Şubat 1327 (28 Şubat 1912),
Müdafaa-i Milliye, "Harbiye nazırı-ı âlisi Mahmud Şevket Paşa Hazretlerine", 15 Mart 1328, s. 1.
Zafer, "Şuûnât-ı Askerîye, Tayyare Filomuza Müteallik Havadis", 8 Mart 1328 (21 Mart 1912), s. 22-23
Zafer, "Ecnebi Orduların Neler Oluyor?", 5 Nisan 1328 (18 Nisan 1912), s. 76
Zafer, "Tayyareler Hakkında Mülahazat-ı Umumiye", 5 Nisan 1328 (18 Nisan 1912), s. 66.

3. Kitap-Makale-Tez
AKDEMİR, Yılmaz, "Atatürk Dönemi Türk Havacılığı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara 2005.
ARI, Ferit, "Osmanlı Devleti'nde İlk Hava Seyahati: İstanbul-Kahire-İskenderiye", Cappadocia Journal of History and Social Sciences, Sayı 12, Nisan 2019, (s.146-156).
_____, Osmanlı Devleti'nde Havacılığın Doğuşu ve Tayyare Alımı İçin Yapılan İaneler (1911-1918), *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Burdur 2017.
Commodore W. H. Beehler, *1911-1912 Türk İtalyan Savaşı*, Çev: Leyla Yıldırım, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014.
DOĞANAY, Rahmi, "Millî Mücadele'de Türk Havacılığı ve Başkomutanlık Savaşı'nda Havacıların Rolü", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. X, S. 2, Ağustos 2008, (s. 53-64).
İHSANOĞLU, Ekmeleddin ve Mustafa Kaçar, *Çağını Yakalayan Osmanlı-Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri* "Osmanlı Havacılığına Genel Bir Bakış", IRCICA Yayınları, İstanbul, 1995.
İstiklâl Yolu Kurgu Hikâyeleri, Editör: Serap Aslan Cobutoğlu, Kayıkçı Matbaacılık Yayınları, Çankırı 2019.
İstiklâl Yolu Yaşanmış Hatıralar, Editör: İbrahim Akyol, Kayıkçı Matbaacılık Yayınları, Çankırı 2019.
İLMEN, Süreyya, *Türkiye'de Tayyarecilik ve Balonculuk Tarihi*, Hilmi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1947.
KANSU, Yavuz, S. Şenöz ve Y. Öztuna, *En Eski Çağlardan I. Dünya Savaşı'na Kadar Havacılık Alanında Türkler 1*, Hava Kuvvetleri Yayınları, Ankara 1971.
KAYMAKLI, Hulusi, *Havacılık Tarihinde Türkler*, C.II, Kültür Yayınları, Ankara 1997.
KEYÜSK, Mazlum, *Türk Havacılık Tarihi (1912-1914)*, Uçuş Okulları Basımevi, Eskişehir 1950
KLİNE, Stuart, *A Chronicle of Turkish Aviation (Türk Havacılık Kronolojisi)*, Havaş Yayınları, İstanbul 2002.
KOLOĞLU, Orhan, "İlk Hava Savaşı", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı 50, Şubat 1988, (s.13-25).
KURAL, Fethi, *Kuruluş Yıllarında Türk Askerî Havacılığı Belgeleri*, Hv. Bas. ve Neş. Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1975.
KURT, Emin, "Türk Havacılarının Millî Mücadeleye Katılma Girişimi: Maltepe Firarı (7 Haziran 1920)", *Ankara Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 60, Bahar 2017, (s.119-141).

_____, *Türkiye'de Ana Jet Üslerinin Kuruluşu ve Gelişimi (1951-2010),* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

KURTER, Ajun, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi*, Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, C. 1, İstanbul 2009.

MCCULLOUGH, David, *Wright Kardeşler*, Lemur Yayınları, Çev. Ceylan Uşaki Erali, İstanbul 2016.

ŞIVGIN, Hale, "Trablusgarp Savaşı", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 13, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara 2002, (s.274-290).

TATAR, Cengiz, "Türk Havacılık Tarihi (1909-1954) Millî Mücadele Dönemi Öncesi ve Sonrası Türk Havacılığı", *Afyon Kocatepe Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, Afyon 2018.

Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi (1908–1920), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996.

UÇAROL, Rifat, *Tarihi Gelişim İçinde Hava Harp Okulu (1951-1987)*, Hava Harp Okulu Komutanlığı, İstanbul 1988.

VELİD, Abdurrahman, *Tayyarecilik Mâzisi Ehemmiyeti Terakkiyat-ı Hâzırası İstikbâli*, Matbaa-i Ebüzziya, Konstantiniyye 1329.

YALÇIN, Osman, "Hava Kuvvetleri Tarihinde Hava Okulu ve Harp Okuluna Geçiş Süreci", *Akademik Bakış Dergisi*, C. 9, S. 17, Kış 2015, (s.229-260).

_____, *Türk Hava Harp Sanayii Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

Ekler:

İstanbul'dan Anadolu'ya Geçen Havacılar[29]

Tayyareci Astsubay Arif Rıdvan
Tayyareci Astsubay Maltepeli Hasan Fehmi
Tayyareci Astsubay İsmail Zeki
Yedek Teğmen Tayyareci Şakir Hazım (Ergökmen)
Makinist Ruhi (Kortaş)
Tayyareci Üsteğmen Emin Nihat (Sözeri)
Rasıt Üsteğmen M. Muhsin (Alpagot)
Rasıt/Makinist Üsteğmen Mazlum Rıfat
Rasıt Teğmen Ömer Avni (Okar)
Tayyareci Astsubay Hayrettin
Tayyareci Astsubay İhya
Tayyareci Ahmet Vecihi (Hürkuş)
Tayyareci Mustafa Kazım Efendi
Baş Makinist Eşref (Atalay)
Makinist Ruhi Bey
Sami Bey (Uçan)
Deniz Küçük Gedikli Zabit adayı Plt. Emin Yakup Bey
Makinist Mülazım-ı evvel Arslan Bey (Yücedağ)
Makinist Mülazım-ı evvel Ahmet Naci Bey (Sezgin)

29 Kurt, a.g.m., s. 135.

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE BATI ANADOLU'NUN DİNMEYEN SESİ: AÇIKSÖZ GAZETESİ

Abdulsamed FİDAN[1]

Özet

Türk İstiklâl Mücadelesinin başarıya ulaşmasında elbette birden çok unsur vardır. Bu büyük başarının sırrını bir etkene bağlamak mümkün değildir. Lakin bunların hepsi bir arada olup ve tamamlayıcı unsur görevini görünce başarı kaçınılmaz hale gelmiştir. Bildiğimiz üzere Kurtuluş Savaşı döneminde Türkiye kitle iletişim araçlarından yoksundu. Radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarından yararlanılarak bu mücadelenin kahraman Türk halkına duyurulması mümkün değildi. Bu iş basın-yayın yolu ile gerçekleşebilirdi. Türk kamuoyunun oluşturulmasında gazetelerin büyük bir payı vardır.

15 Haziran 1919' yayın hayatına başlayan, Millî Mücadele'nin durumu hakkında halkı bilinçlendirmek ve bu hareketi desteklemekten başka hiçbir amacı bulunmayan, Kastamonu ve civarında 'Millî Mücadele'nin Sesi' olarak da adlandırılan 'Açıksöz Gazetesi' dir. Kurtuluş Savaşı yıllarında, Kastamonu basını denildiği zaman aklımıza bu gazete gelmektedir. Millî Mücadeleye olan katkıları son derece önemlidir. Bunları anlayabilmemiz için gazetenin sayılarına göz atmamız gerekmektedir. Zaten o yıllara bakıldığı zaman Batı Anadolu'da Açıksöz'den başka Millî Mücadele hareketini destekleyecek herhangi bir gazete yoktu. Bu çalışmamızda genel itibari ile Açıksöz Gazetesinin doğuşu ve Millî Mücadele dönemindeki faaliyetleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Millî Mücadele, Kastamonu Basın Hayatı, Yerel Basın, Hüsnü Açıksöz, Açıksöz Gazetesi,*

1 Kastamonu Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölüm Mezunu, *smdfdnn@gmail.com*

Giriş

Türk İstiklâl Mücadelemizin başarıya ulaşmasında birden çok unsur yer almaktadır. Türk halkı için böylesine büyük bir olayı bir etkene bağlamak mümkün değildir. Lâkin bütün bu unsurlar zincir gibi birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olunca, başarı kaçınılmaz hale gelmiştir. Türk İnkılâbı'nın bütün safhasında, inkılâbın lideri Mustafa Kemal Paşa ve heyeti, bir bütünlük içerisinde olduklarından ve devrin ileri gelenlerinin de desteklemesi ile başarıya ulaşılmıştır.[2] Kâtip Çelebi'nin 'Türkmen Kaidesi' dediği Kastamonu ilinin de Millî Mücadele döneminde önem arz eden bir yeri vardır. Kastamonu Millî Mücadele döneminde işgale uğramamasının yanı sıra, Batı Cephesi'nin ihtiyacı olan askeri malzemenin teminini de gerçekleştirmiştir. Açıksöz gazetesinin Millî Mücadele Dönemi ve Cumhuriyet tarihi açısından önem arz eden bir yeri vardır. Kastamonu'da çıkartılmaya başlanan Açıksöz gazetesi 15 Haziran 1919 tarihinde yayın hayatına merhaba demiştir. Kastamonu'da süreli yayın olarak 12 yıl yayın hayatını sürdüren gazete 14 Aralık 1931 tarihinde kapanmıştır. Toplamda 2770 sayı çıkartan gazete, Kastamonu gazetesinden sonra en fazla sayı çıkartan gazete olarak kayıtlara geçmiştir. Açıksöz gazetesi başyazarı olan Hüsnü Açıksöz, gazetenin önemini ifade ederken şu cümleleri sarf etmiştir: 'İstiklâl Harbi'nde Kastamonu gazeteleri deyince akla evvela Açıksöz gelir.[3]

Millî Mücadele'nin halk arasında yayılmasında ve örgütlenmesinde basın hayatının önemli bir yeri olmuştur. Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye, Konya'da Babalık/Türk Sözü, Sivas'ta İrade-i Milliye ne ise Kastamonu'da Açıksöz gazetesi odur. Bu gazete çıkartıldığı daha ilk dünlerde Kuvâ-yi Milliye'yi övmekten hiçbir zaman çekinmedi. Hatta gazetenin ilk sayısında çıkan *'Yevm-i İntişarımız Dolayısıyla'* başlıklı yazıda *'Gazetemiz Kuvvayı Milliye ile doğmuş ve Kuvvayı Milliyenin cereyanı inkişaf ve terakkisini takip etmiştir'* ifadeleri ile Kuvva-i Milliye'ye taraftar olduğunu dile getirmiştir.[4]

Millî Mücadele hususunda halkı aydınlatmak ve bu amacı desteklemekten başka hiçbir gayesi olamayan, Kastamonu ve civarında 'Millî Mücadelenin Sesi' olarak tanınmıştır Açıksöz. Millî Mücadele yıllarında, Kastamonu basını deyince akıllara bu gazete gelmektedir. Millî Mücadele'ye olan katkılarını anlamamız için o dönemde yayınlanmış sayılarına bakmamız kâfi olacaktır. O dönemlere bakıldığında Millî Mücadele'ye destek verecek Batı Anadolu'da başka gazetenin

2 Faruk Söylemez, "Millî Mücadele'de Kastamonu Basını", *Atatürk Yolu Dergisi*, 3/12, (1993): 411.

3 Mehmet Serhat Yılmaz – Mustafa Eski, İstiklâl Harbinde Kastamonu, (Kastamonu: Özeller Matbaası, 2019), 7-8.

4 Ercan Çelebi, "Millî Mücadele'de Kastamonu", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 19, (Bahar 2014): 113.

varlığından söz etmek mümkün değil idi.[5] Dolayısıyla bu çalışmama konu olan Açıksöz gazetesinin Kastamonu basın hayatında ki yeri ve Millî Mücadele döneminde ki faaliyetlerini kapsamaktadır.

Millî Mücadele Döneminde Kastamonu Basın Hayatına Genel Bakış

Kastamonu'da vilayet matbaasının kurulmasının ardından 1869 yılında ilk vilayet salnamesi ve akabinde kitaplar, dergiler ve gazeteler izlemiştir. İlk süreli yayın olan Kastamonu Gazetesi Tanzimat edebiyatının önemli simalarından olan İbrahim Edhem Pertev Paşanın valiliği döneminde 1872 yılında yayın hayatına merhaba demiştir. II. Meşrutiyet döneminden önce Kastamonu'daki tek süreli yayın Kastamonu gazetesidir. Meşrutiyet ile birlikte süreli yayınlarda yükseliş başlamış ve Kastamonu gazetesine ek olarak Köroğlu, Serbaz, Nazikter, Şule Ilgaz, Zafer ve Yeşil Ilgaz gazeteleri yayın hayatlarına başlamışlardır. İkinci Meşrutiyet devrinde, Kastamonu gazetesinden sonra Kastamonu'daki en önemli süreli yayınlardan birisi Köroğlu gazetesi olmuştur. 17 Aralık 1908 tarihinde yayın hayatına başlayan Köroğlu gazetesinin 31 Ekim 1918 yılında kapanması, İttihat ve Terakki'nin ülke genelinde uyguladığı basın politikasının Kastamonu'ya özgü olan örneğini oluşturmaktadır.[6]

Birinci Dünya Savaşının sonucunda İttihatçıların siyasetten çekilmeleri üzerine Köroğlu gazetesi kapatılmıştır. Kastamonu'nun İkinci Meşrutiyet sonrasında siyasi, sosyal ve kültürel yapısı hakkında çok kıymetli bilgiler veren Köroğlu gazetesinde çeşitli alanlarda yazılar kaleme alınmıştır. Bu gazetede Ahmet Talat Onay, Abidin Binkaya, Yzb. Vahdeti, Hasan Fehmi, Tahir Karaoğuz gibi isimler yazılar kaleme almışlardır. Bu gazetenin kapatılmasının ardından Yeşil Ilgaz isimli bir gazete yayın hayatına başlamıştır. 24 Kasım 1918 tarihinde ilk sayısını çıkartan Yeşil Ilgaz gazetesi haftalık ve düzenli olarak 15 sayı yayınlamıştır. Kastamonu'da İkinci Meşrutiyet devrinde yayınlanan tek dergi ismi ise Tiraje'dir. 1869 – 1908 yılları arasında Kastamonu'da süreli yayın yalnız Kastamonu gazetesidir. 1908 – 1918 yılları arasına bakıldığı zaman ise gazeteler başta olmak üzere daha hareketli bir basın hayatı göze çarpmaktadır.[7]

5 Söylemez, "Millî Mücadele'de Kastamonu Basını", 411.

6 Mehmet Serhat Yılmaz, 'Açıksöz Gazetesinde Yazı Yazan Önemli Şahsiyetler', *Millî Mücadele'nin Anadolu'daki Basın Bayraktarı: Hüsnü Açıksöz Paneli Bildirileri*, (Kastamonu, 24 Ekim 2015), ed. Arzu Cihangir (İstanbul: Basın İlan Kurumu Yayınları, 2016), 43-45.

7 Yılmaz, "Açıksöz Gazetesinde Yazı Yazan Önemli Şahsiyetler", 46.

Açıksöz Gazetesinin Ortaya Çıkış Serüveni

Büyük kavga, siperde bulunan insanlar için aninden bitmişti. Tahmin edilemeyecek günlerde cephelerin birbiri ardı sıra yıkılması, genç yurttaşlar için oldukça sıkıntılı günlerin başlamasına sebep olmuştur. Dört yıl gibi bir süre uğraş, savaş, çırpın yaralan ölümden kötü kara günler yaşa, sonra da düşmanlar ciğerimiz olan İstanbul'a ellerini, kollarını sallayarak girsinler ve orada Türk askerleri esirden daha kötü olsun! Bu dayanılacak bir olay değildi. Bu büyük kavgada yurdumuzun her alanında olduğu gibi, Kastamonu'da da Ermeniler sürgün edilmişlerdi.[8]

Rumlar bir hayli sevinçli idi. Bu büyük kavga sırasında askerlik konusunu bir çırpıda atlatıvermişlerdi. Türkler askerde, Ermenilerde sürgünde olduğu için boşluktan yararlanarak bir hayli para kazanmışlardı. Harbin bu denli bitivermesi bunları iyice şımartmıştı. Zaman geçtikçe Ermeni ve Rumların mahallelerinden geçen Türklere sözlü sataşmaya ve alay konusu etmeye başlamışlardı. Şimdiye kadar bir kez yüzünü yere eğmeyen Kastamonu Türk'ünün, Rumların ve Ermenilerin bu çılgınca taşkınlıklarına karşı gönüllerinde kıvılcımlar birikmeye başlamıştı. Hele yaşı genç olanlar, ihtiyar zâbitleri, hayatının hemen hemen her safhasında ölümle yan yana yaşamış olan kavga artıkları dişlerini, güçlerinin yetebildiğince sıkarak derin derin nefes alıyorlardı. Olayların devam ettiği bu zamanlarda 15 Haziran 1335 (1919) 'Açıksöz' gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır.[9]

Kastamonu Vilâyet Matbaası'nda basılan önem arz eden yayın organlarından birisi tartışmasız ki Açıksöz gazetesidir. Kastamonu'nun bağrı yanık gençleri, Mondros Mütarekesinden sonra gelişen bir takım olaylardan son derece rahatsız olmuşlar; vatanın ve milletin kurtarılarak yeniden tam bağımsızlığa kavuşturulması için bir takım çalışmalara başlamışlardır. Bu genç kadro, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasından kısa bir süre sonra, gazetenin ilk sayısından itibaren Mustafa Kemal yanlısı bir politika izlemiştir. Sonraki yıllarda ise cumhuriyetçi ve çağdaş bir çizgide devam etmiştir.[10]

Bütün Karadeniz bölgesine Hitap eden Açıksöz gazetesi, halkın siyâsi, sosyal ve kültürel yönden gelişmesine büyük ölçüde önayak olmuştur. Haberlerin yanında, çok sayıda makale, şiir, inceleme ve araştırmalara sayfalarında geniş yerler vermiştir. Kastamonu'dan gelip geçen önemli şahsiyetlerle mülâkatlar yapılarak gazetede yayınlamışlardır. Açıksöz gazetesi, Kastamonu'daki aydın kesimin bir karargâh

8 Yılmaz – Eski, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, 13-14.

9 Yılmaz – Eski, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, 15.

10 Mustafa Eski, *Kastamonu Basınında Milli Mücâdele'nin Yankıları*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995), 2-3.

merkezi haline gelmiştir.[11]

Ayrıca belirtmeliyiz ki İstiklâl Marşımız ilk kez Ankara'da Sebilürreşat dergisinin 17 Şubat 1921 tarihli yayınında basılmıştır. Bu tarihten sadece 4 gün sonra yani 21 Şubat 1921 tarihinde ise Açıksöz gazetesinin sayfalarında yayınlanmıştır. Milli Marşımızın Ankara dışında ilk defa yayınlanması şerefi Millî Mücadele'nin göz bebeği Açıksöz gazetesine aittir. Bu yayın ile Milli Şairimizin Kastamonu'ya verdiği değeri gösterir.[12]

Kastamonu'nun Kuvvay-ı Milliye ile birleşmesinden sonra bu gazetemiz yazılan yazılarını çoğaltarak sütunlarını genişletmiştir. Haftada sadece bir defaya mahsus ve bir yaprak çıkarken, bu birleşmenin ardından dört sayfa olarak ve haftada iki defa çıkartılmaya başlanmıştır. Anadolu'ya girmesi yasak edilen İstanbul gazetelerinden sonra her gün çıkartılmaya başlanmıştır. 1920-1922 yıllarında ise gazetemizin dağılım sahası oldukça genişlemiştir. Çankırı, Sinop, Zonguldak vilayetleri ile Kastamonu'nun daha doğru ifade ile Batı Anadolu'nun göz bebeği gazete haline gelmiştir.[13]

Açıksöz gazetesinin sahibi Hamdi Çelen, sorumlu müdürü Hüsnü Açıksöz'dür. Gazetenin sayıları Kastamonu Vilâyet matbaasında basılmıştır. Matbaa işçilerinin 1919 Temmuzunun ilk haftasında greve gitmelerinin ardından gazetenin 4. Sayısı teksir makinesi ile çoğaltılmıştır. Kastamonu Vilâyetinin 16 Eylül 1919 tarihinden sonra Kuvva-i Milliye ile birleşmesinin ardından 13. Sayıdan sonra Açıksöz, dört sayfa olarak yayınlanmaya başlamıştır. 1920 yılının kış ayları çok çetin geçtiğinden dolayı o yıl o tarihlerde İnebolu yolu ulaşıma kapanmış, İstanbul'dan sipariş edilen kâğıtların gelmemesi üzerine Açıksöz gazetesi, 34. sayıdan itibaren tek yaprak olarak birinci hamur kâğıdına basılmıştır. 21 Mart 1920 tarih ve 39. sayıdan itibaren gazete tekrar dört sayfa olarak basılmaya başlanmıştır. Açıksöz gazetesinin 49. sayısından itibaren ise Pazartesi ve Perşembe günleri olmak üzere haftada iki gün çıkartılmaya başlanmıştır. 261. sayısından itibaren gazetenin başyazarlığına Hüsnü Açıksöz yerine İsmail Habib (Sevük) gelmiş ve her gün olmak üzere makale yazmıştır.[14]

1922'nin Aralık ayında gazetenin 609. sayısından itibaren ise gazetenin başyazarı olarak karşımıza Dr. Fazıl Berki çıkmaktadır. Dr. Berki 1924 tarihindeki 1237. Sayısına kadar resmen gazetenin başyazarlığı

11 Eski, *Kastamonu Basınında Milli Mücâdele'nin Yankıları*, 3.

12 Mustafa Eski, "Mütareke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen Önemli Şahsiyetler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 15/45 (Kasım 1999): 1052.

13 Yılmaz, "Açıksöz Gazetesinde Yazı Yazan Önemli Şahsiyetler", 48.

14 Yılmaz, "Açıksöz Gazetesinde Yazı Yazan Önemli Şahsiyetler", 48-49.

görevini yürütmüştür. Bu tarihlerden itibaren ise makaleler imzasız olarak yayınlanmaya başlamıştır. 2270. sayısından itibaren Ahmet Hamdi Çelen Açıksöz gazetesini tamamen Hüsnü Bey'e devretmiştir. O tarihlerden sonra Hüsnü Bey, Açıksöz'ün hem sahipliğini, hem başyazarlığını hem de sorumlu müdürlük görevlerini üstlenmiştir. Açıksöz gazetesi, yeni harflerin kabul edilmesi üzerine, 1928 tarihli 2271. sayısından itibaren içerisinde geçen bazı tarihleri yeni harflere uygun olarak yayınlamış, 2341. sayısından itibaren ise ilk defa yeni harflere uygun bir şekilde bir haber yayınlanmıştır. Tarihler 14 Aralık 1931'i gösterdiğinde ise Açıksöz gazetesi yayın hayatına son noktayı koymuştur.[15]

Açıksöz Gazetesinde Yazı Kaleme Alan Önemli Şahsiyetler

Mondros Mütârekesi'nden sonra İtilâf Devletleri Boğazları, Yunanlılar Ege Bölgesini, İtalyanlar Muğla ve Antalya çevresini, Fransızlar Adana, Mersin, Maraş, Antep ve Urfa çevresini işgal etmişlerdir. Türk milletinin Anadolu' da ki hayat hakkı büyük oranda zora sokulmuş ve hayatlarına devam etmeleri için orta Anadolu bölgesinde bir avuç toprak bırakılmıştır. Millî Mücadele hareketi Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ayak basmasından itibaren başlamıştır. Amasya, Erzurum ve Sivas'ta toplantılar düzenlenmiş ve ortak gaye olarak düşmanın ülkeden atılması için gerekli gayretin gösterileceği kararı alınmıştır.[16]

Millî Mücadele yıllarında çok sayıda önemli şahsiyet, Ankara'ya giderken Kastamonu'dan geçmiş; bazıları birkaç gün konaklarken, bazıları ise Milli Şairimiz Mehmed Akif Ersoy gibi uzun süre Kastamonu'da konaklamışlardır. Bu kişilere ait bilgiler, demeçler, yapılmış olan mülakatlar öncelikle Açıksöz ve Kastamonu gazeteleri başta olmak üzere çeşitli kaynaklarda yer almaktadır. Bu çalışmamızda yerel basına yansıdığı kadarıyla bilgiler vermeye çalışacağız.

İsmail Habib (Sevük) : Mütareke imzalandığında 30 Ekim 1918'de İsmail Habib Bey Kastamonu'da bulunuyordu. 5 Haziran 1921 tarihinde Kılkış zırhlısı İnebolu'yu bombaladığı vakit kendisi bizzat orada bulunmuş ve bu olayı 'Kılkış'ın Hüneri' makalesinde anlatmıştır. Bu makale İsmail Habib Bey'in Açıksöz gazetesindeki ilk makalesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Açıksöz gazetesinde toplamda 109 makale ile 68 fıkra kaleme almıştır. 1923 tarihinde Kastamonu'da bir konferans vermiş; konuşması İmtihan Veren Millete adıyla kitap haline getirilerek basılmış ve geliri ise Küre yangını Felâketzedelerine teslim edil-

15 Söylemez, "Millî Mücadelede Kastamonu Basını", 413-414.

16 Eski, "Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen Önemli Şahsiyetler", 1039.

miştir.[17] Yazılarının büyük bir çoğunluğu Millî Mücadele dönemine ait olan İsmail Habib Bey aynı zamanda ülkenin içerisinde bulunduğu dış ilişkiler ve güncel olaylarla ilgilide yazılar kaleme almıştır.

Mehmet Behçet: Mehmet Behçet Bey 1916-1917 yılları arasında Kastamonu Sultanisi görevini icra etmiştir. 1919-1920 yılları arasında Kastamonu'ya gelerek Milli Eğitim Müdürlüğü görevini üstlenmiştir. 'Nidâ' mahlası ile Açıksöz gazetesinde yazılar kaleme almıştır. Açıksöz gazetesinde 'Kastamonu Âsâr-ı Kâdimesi' bir yazı dizisi yer almaktadır.[18]

Abdulahad Nuri: Mütareke yıllarında İstanbul'da çalışırken Kürt Mustafa Paşa Harp Divanı tarafından idam cezasına çarptırılmış ve arkadaşları tarafından kaçırılarak Anadolu'ya getirilmiştir. Kastamonu'ya gelerek Açıksöz gazetesinde şiirler, destanlar ve edebi yazılar kaleme almıştır.[19] Açıksöz gazetesinde yer alan makalelerinden birisi 'Türklerin Âsâr-ı Atîkası' isimli makalesidir. Bu başlık altında Açıksöz gazetesinde yayınlanmış toplam 23 adet makalesi bulunmaktadır. Yazar bu başlık altında çeşitli bölgelerde bulunan Türkler hakkında ve tarihi eserler hakkında bilgiler sunmaktadır. İngiltere ve Yunanistan başta olmak üzere İtilaf Devletlerinin acımasız siyasi politikalarını eleştirmiştir.[20]

"Yakındır Yıkılır o Hayulâde,
Dalları döküldü, yaprakları soldu.
Hangi masmud kaldı fani dünyada?
En hırslı gözlere topraklar doldu.[21]

Eşref Edip: 15 Temmuz 1920 tarihinde Kastamonu'ya gelen Eşref Edip Bey, Yılanlı Dergâhı'ndaki toplantılara katılarak halkın manevi duygularını yükseltecek konuşmalar yapmıştır. Eşref Edip Bey, Sebilü'r-reşad dergisinin imtiyaz sahibidir. Aynı zamanda Eşref Bey'in Açıksöz gazetesinde de yazıları yayınlanmıştır.[22]

17 Eski, "Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen Önemli Şahsiyetler", 1040-1041.
18 Yılmaz, "Açıksöz Gazetesinde Yazı Yazan Önemli Şahsiyetler", 54-55.
19 Aziz Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basınında Kim Kimdir 1872-1972*, (Kastamonu: Doğrusöz Matbaası,1980), 12.
20 Yılmaz, "Açıksöz Gazetesinde Yazı Yazan Önemli Şahsiyetler", 51-52.
21 Açıksöz, 18 Teşrinievvel 1337, sayı: 312.
22 Eski, "Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya gelen Önemli Şahsiyetler", 1047.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı: İsmail Hakkı ve Muallim İsmail Hakkı isimleri ile 1921-22 yılları arasında Açıksöz gazetesinde yazılar yazmıştır. Osmanlı Tarihi alanında araştırmalar yapmış değerli tarihçilerimiz arasında olan İsmail Hakkı Bey, 1921-22 yıllarında Kastamonu Sultanisi'nde tarih öğretmenliği görevini icra etmiştir. Tarih alanında Açıksöz gazetesinde toplam 69 makalesi, mizah alanında 'Hezerdinar' mahlasıyla toplam 51 şiir ve 'Savcı' mahlasıyla yazdığı 1 şiiri bulunmaktadır. Kastamonu'nun sosyokültürel ve sosyoekonomik yapısını incelemek üzere 1922 yılında Kastamonu İlim Derneği kurulmuştur. Derneğin kurucuları arasında yer alan İsmail Hakkı Bey aynı zamanda derneğin tüzüğünü hazırlamıştır.[23]

Mehmet Akif Ersoy: Halkın Millî Mücadeleye katılmasını sağlamak ve morallerini yüksek tutmak amacıyla Mehmet Akif bir süreliğine Kastamonu'da görev yapmıştır. Mehmet Akif 19 Ekim 1920 tarihinde Kastamonu'ya gelmiştir. Açıksöz gazetesinde şunları yazmıştır.

"Mehmet Akif Bey şehrimizde. Büyük İslâm şâiri edib-i azâm Mehmet Akif beyefendi iki gün evvel şehrimize gelmişlerdir. Sebilü'r-reşat'daki yazıları ve birçok âsâr-ı bergüzidesi ise İslâmlık âleminin yegâne şâiri tanınan Akif beyefendi'ye gazetemiz nâmına beyân-ı hoşâmedi eyleriz"[24]

Kastamonu'daki ilk konuşmasını 19 Kasım 1920 günü Nasrullah Camiisi'nde yapan Mehmet Akif, özellikle İngilizlerin, İslâm dünyası üzerindeki faaliyetleri, kapitülasyonları ve gümrük meselesini anlatmıştır. 25 Kasım 1920 tarihinde Sebilü'r-reşad dergisinin 464. Sayısında onun bu konuşması 'Nasrullah Kürsüsünde' başlığı ile yayınlanmıştır. Mehmet Akif'in Kastamonu'ya ve Açıksöz gazetesine ayrı bir sevgisi vardır. Kastamonu'da kaldığı süre zarfında zamanının büyük bir çoğunluğunu gazete idarehanesinde geçirmiş; yazılarını ve konuşmalarını burada hazırlamış; kahvesini ve nargilesine kadar burada içmiştir. Akif'in 5 Kasım 1920 tarihinden itibaren Açıksöz gazetesinin çeşitli sayılarında şiirler yayınladığı karşımıza çıkmaktadır. 17 Şubat 1921 tarihinde Sebilü'r-reşat dergisinin 468. Sayısında İstiklâl Marşımız ilk defa yayınlanmıştır. Bu tarihten dört gün sonra 21 Şubat 1921 tarihinde Açıksöz gazetesinin 123. Sayısında Marşımız neşredilmiştir. İstiklâl Marşımız Ankara dışında ilk defa yayınlanma onuru Kastamonu'nun Açıksöz gazetesine aittir. Bu bağlamda Mehmet Akif'in Kastamonu'ya ve gazeteye olan sevgi ve saygısını anlamış bulunmaktayız.[25]

23 Yılmaz, "Açıksöz Gazetesinde Yazı Yazan Önemli Şahsiyetler", 52-53.

24 Açıksöz, 1 Nisan 1338, sayı: 451.

25 Eski, "Mütârekeden Sonra Kastamonu'ya Gelen Önemli Şahsiyetler", 1050-1052.

Ahmet Talat Onay: 1888 yılında Çankırı'da doğan Ahmet Talat Bey, Yüksek Muallim Mektebini bitirerek Kastamonu Lisesi'nde öğretmenlik yapmaya başlamıştır. II. Meşrutiyet yıllarında yayınlanmış olan Köroğlu gazetesinde ilk yazılarını kaleme almıştır. İzmir'in işgalindeki gözlemlerine yer verdiği dokuz sayı yayınlanan "İzmir Nasıl İşgal Edildi?" yazısı son derece mühimdir. Ahmet Talat Bey'in Açıksöz gibi çeşitli gazete ve dergilerde yazıları yayınlanmıştır.[26]

Mehmet Emin Yurdakul: II. İnönü Zaferi günlerinde fikir adamı ve şair Mehmet Emin Yurdakul Bey İnebolu'ya gelmiştir. 6 Nisan 1921 gününde Kastamonu'ya gelmiş olan Mehmet Emin ve Yusuf Akçura posta müdürü Enver Bey'in evinde misafir edilmişlerdir. 7 Nisan tarihinde şehrin önem arz eden yerlerini gezmiş; hastahaneyi, Açıksöz gazetesini, Sultâni, Sanayi ve Darülmuallimat mekteplerini ziyaret etmiştir. "Aydın Kızları" adlı şiiri Darülmuallimat'ta okumuştur. 8 Nisan 1921 tarihinde Mehmet Emin Bey Ankara'ya hareket etmiştir.[27]

Yakup Kadri Karaosmanoğlu: Yakup Kadri Bey Millî Mücadele'ye ilk başta İstanbul'da yazmış olduğu yazıları ile destek vermiştir. Atatürk'ün isteği üzerine 1921 yılının temmuzunda Ankara'ya çağırılmıştır. Yakup Kadri Bey Ankara'ya giderken; İnebolu-Kastamonu-Ilgaz-Çankırı güzergâhını kullanmıştır. Bu yolculuk esnasında Yakup Kari Bey üç yazı kaleme almıştır; "Ankara Yolunda", "Ilgaz'ın Eteğinde", ve "Kastamonu". Bunlar İkdam gazetesinin 1921 yılındaki sayılarında sırasıyla yayınlanmıştır. Aynı yazılar Kastamonu Açıksöz gazetesinde de İkdam'dan iktibas edilerek yayınlanmıştır.[28]

Altı ay kadar Ankara'da kaldıktan sonra Yakup Kadri Bey muhtemelen 17 Kasım 1921 günü tekrar Kastamonu'ya gelmiştir. 19 Kasım günü İnebolu'ya gitmiş ve oradan İstanbul'a doğru yola koyulmuştur.[29]

Tahir Karauğuz: 1898 yılında Safranbolu'da doğmuş olan Tahir karauğuz, Kastamonu Lisesi'nden mezun olmuştur. 1919-1922 yıllar arasında Açıksöz gazetesinde T. Karauğuz ve Karauğuz imzasıyla 8 adet yazı ve 17 adet şiir tespit edilmiştir. Millî Mücadele yıllarında Kastamonu'nun Açıksöz gazetesinde yazı ve şiirler kaleme almaya başlamıştır. Köroğlu gazetesinde Karauğuz'a ait olan 16 yazsısı ve 38 şiiri tespit edilmiştir. Bunlardan ziyade Kastamonu basınında yer alan

26 Yılmaz, "Açıksöz Gazetesinde Yazı Yazan Önemli Şahsiyetler", 50.

27 Eski, "Mütâreke'den Sonra Kastamonu'ya Gelen Önemli Şahsiyetler", 1055-1056.

28 Eyüp Akman, "Yakup Kadri Karaosmanoğlu Üzerine Bazı Düşünceler ve Unutulan Bir Makalesi: Kastamonu", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/2 (Ocak 2013): 32.

29 Açıksöz, 18 Teşrinisani 1337, sayı: 338.

yazıları 24 adet, şiirleri ise 55 adet olup toplamda 79 adet yazı ve şiiri mevcuttur. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçiş yıllarındaki bütün sıkıntıları ve siyasal sıkıntılarını bizzat görmüş bir Türk aydını olarak karşımıza çıkmaktadır.[30]

Orhan Şaik Gökyay: 16 Temmuz 1902'de İnebolu'da doğan Orhan Şaik Bey'in asıl ismi Hüseyin Vehbi'dir. 7 Aralık 1919 ile 20 Ekim 1926 yılları arasında Kastamonu Açıksöz gazetesinde yayınlanmış 21 adet şiiri vardır.[31]

Mithat Bey: İttihat ve Terakki Bolu kâtib-i mesulü Mithat Bey, Malta'dan ilk kurtulan kişiler arasında yer almıştır ve 17 Nisan 1921 tarihinde Kastamonu'ya gelmiştir. Mithat Bey, Ziya Gökalp için Kürt diyen Ali Kemal'i kınamıştır. Ziya Gökalp'in Ali Kemal'e yazdığı 'Bana Türk Değil Diyene' şiirini Açıksöz' de yayınlatmıştır.[32]

"Ben Türk'üm diyorsun, sen Türk değilsin!
"İslâm'ım" diyorsun, değilsin İslâm!
Ben ne ırkım için senden vesika,
Nede dinim için istedim ilâm."

"Türklüğe çalıştım sırf zevkim için,
Ummadım bu işten asla mükâfât!
Bu yüzden bu kadar felâket çektim,
Hiç bir an, esefle demedim: Heyhat!"[33]

Yukarıda ifade edilen belli başlı isimler dışında Açıksöz'ün yazıları çok geniş bir yazar kadrosuna sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu yazarların bir kısmı vilayete gelip giden kişiler ve memurlardan bir kısmı ise diğer yayınlardan alıntı yapan yazarlardır. Açıksöz gazetesinde yazı yazmış yüzün üzerinde yazar vardır.

Millî Mücadele Dönemi Boyunca Açıksöz Gazetesi'nin Faaliyetleri

I. Dünya Savaşı 1914 yılında başlamış ve çeşitli cephelerde devam etmiş, arkasında binlerce öle ve yaralı bırakarak 1918 yılında bitmiştir. I. Dünya Savaşı'nın yenilgisinden Kastamonu'da gerekli şekilde nasibini almıştır. Mütâreke'nin imzalanmasının ardından gayr-i müslim halkın şımarık halleri ve yabancılar ile olan işbirlikçi tutumları, Kas-

30 Yılmaz, "Açıksöz Gazetesi'nde Yazı Yazan Önemli Şahsiyetler", 53.
31 Yılmaz, "Açıksöz Gazetesinde Yazı Yazan Önemli Şahsiyetler", 55.
32 Eski, "Mütâreke'den Sonra Kastamonu'ya Gelen Önemli Şahsiyetler", 1057.
33 Yılmaz – Eski, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, 73.

tamonu halkının vicdanını son derece rahatsız etmiştir. Gayri müslim halkın bu tarz davranışları Kastamonu halkında Milli birlik ve beraberlik duygularını artırmıştır. 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgal edilmesi üzerine, Kastamonu'da bir miting düzenlenerek olay protesto edilmiştir. Kastamonu'lu gençler, Kuvva-i Milliye hareketini desteklemişler ve bu tutum ve davranışlarını sonuna kadar devam ettirmişlerdir.[34]

Miralay Osman Bey'in Kastamonu'ya gelmesinin ardından yapılan önemli işlerden bir tanesi ise Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurulması olmuştur. Basın kayıtlarına baktığımız zaman cemiyetin kuruluş tarihi olarak 28 Eylül 1919 çıkmaktadır. Bu cemiyet kurulmasından itibaren savaş sonuna değin önemli çalışmalara imza atmıştır. Asker sevkiyatı, cephane ve silah nakli ve para toplama gibi konularda kendisini göstermiştir.[35]

Kastamonu'da Millî Mücadele yıllarında önemli hizmetlere imza atmış kurumlardan bir tanesi ise Hilâl-i Ahmer Cemiyetidir. Kendi has yöntemlerle çalışmış olan bu cemiyet; para ve eşya toplayan, muhtaçların yardımına koşan ve orduya yaptıkları yardımları son derece önemlidir. Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Kastamonu şubesi yaptıkları hizmetlerden ötürü ülke genelinde kabul görülmüş ve takdir edilmiştir. 26 Ocak 1921 tarihinde Kastamonu'da kurulmuştur.[36]

Milli Mücâdele yıllarında elde edilen ilk başarı olması itibariyle I. İnönü Zaferi, savaş meydanlarında zafere susamış olan milletimize son derece moral olmuştur. 21 Ocak 1921 günü, Nasrullah Camii'nde bir program tertip edilmiş ve ordumuzun başarısı için hep bir ağızdan dualar edilmiştir.[37]

I. İnönü Savaşı'nın ardından geri çekilme kararı alan Yunanlılar, Sevr Antlaşması'nın Türkler tarafından kabul dilmesi için yeni saldırılar ve orduyu güçlendirme yollarına başvurmuşlardır. Muzaffer Türk ordusu 30 Mart 1921 günü, Sakarya'nın doğusunda düşmana hücum ederek büyük kayıplar vermesini sağlamıştır. Bunun üzerine Yunan birlikleri geri çekilmişler ve çekilirken her tarafı ateşe vermişlerdir. II. İnönü Zaferi Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Kastamonu'da da büyük bir coşku ve heyecan ile karşılanmıştır. Basın kayıtlarına bakıldığı takdirde bu konudaki resmi tebliğ, 2 Nisan 1921 günü yayınlanmıştır.[38]

34 Eski, "*Kastamonu Basınında Milli Mücâdele'nin Yankıları*", 7-8.
35 Açıksöz, 28 Eylül 1919, sayı: 14.
36 Eski, "Kastamonu Basınında Milli Mücâdele'nin Yankıları", 13.
37 Eski, "Kastamonu Basınında Milli Mücâdele'nin Yankıları", 18.
38 Eski, "Kastamonu Basınında Milli Mücâdele'nin Yankıları", 19.

II. İnönü Zaferimizin ardından Yunan orduları geri çekilmişlerdir. Ordumuzun elde etmiş olduğu son başarı ile ilgili olan haber 13 Nisan 1921 günü ulaşmıştır. Haberin yayılmasının ardından halk evlerinden ve dükkânlarından sokaklara dökülerek sevinç gösterilerinde bulunmuşlardır. Zaferimizden dolayı öğrencilerde Sultânî Mektebi'nin bahçesinde toplanarak askeri oyunlar oynayarak şiirler okumuşlardır.[39]

Sakarya Zaferi'nin, Büyük Taarruz 'un ve İzmir Zaferinin Açıksöz gazetesindeki yazıları bu yönde olmuştur. Bütün bu olaylar karşısında Açıksöz gazetesi; yayın hayatına başladığı 15 Haziran 1919 tarihinden itibaren daima Gazi Mustafa Kemal Paşa olmak üzere vatanın kurtulması için çalışıp seferber olan herkesin yanında olmuştur. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın hazırladığı "Tekâlif-i Milliye" emirlerine halkın uyması için teşfik etmiş ve kararların halka anlatılması için çalışmıştır. Açıksöz gazetesi iç sorunlarda daima Millî Mücadele Hareketinin içerisinde yer aldığı gibi devletlerarası meselelerde ise yararşı yayınlara imza atmıştır. İtilaf Devletleri'nin Paris Konferansı'nda ileri sürdükleri tekliflere aldanılmaması konusunda ısrarlı tavır takınmıştır. Bunların yanında Türk heyetinin Lozan'da göstermiş olduğu başarıları övmüş ve Lozan görüşmelerinin başarımızla bittiğini belirtmişlerdir.[40]

Sonuç

Kastamonu, Mütâreke sonrasında işgale uğramamasına rağmen Millî Mücadele'nin teşkilatlanması aşamalarında, Kuvva-i Milliye hareketinin yanında yer alarak Millî Mücadele'ye destek veren vilayetler arasında yerini almıştır. Kastamonu'da bulunan o dönemlerin aydınları, öğretmenleri ve çeşitli meslek gruplarındaki insanların katkılarıyla yayın hayatına başlayan Açıksöz gazetesi 1919-1931 yılları arasında Kastamonu'da önemli bir boşluğu doldurmuştur. Millî Mücadele hareketine destek veren Açıksöz gazetesi tam bağımsızlık ilkesini daima korumuştur. Açıksöz gazetesini çıkartan kadro 15 Haziran 1919 tarihinde Kastamonu henüz Kuvva-i Milliye ile birleşmeden önceki sancılı dönemde elini taşın altına koymuştur. Bu bağlamda Açıksöz yerel nitelikte olmasına rağmen ulusal nitelik taşıyan bir gazete unvanını almıştır.

Açıksöz gazetesi Millî Mücadele yıllarında önemli rol oynamıştır. Ordumuzun zaferlerini ilk başta Kastamonu halkına daha sonra ise çevresindeki vilayetlere anlatmıştır. Yapılan yayınlarda ordumuzun zaferleri anlatılarak halkın Millî Mücadele'ye olan güvenini artırmış-

39 Eski, "Kastamonu Basınında Milli Mücâdele'nin Yankıları", 29-30.

40 Söylemez, "Millî Mücadelede Kastamonu Basını" 415-416.

lardır. Açılan cemiyetleri desteklemişler ve gazetenin sayılarında onların haberlerine de yer vermişlerdir. İlk başlarda yerel bir gazete olarak ortaya çıkmış olan Kastamonu Açıksöz gazetesi daha sonraki yıllarda ise bölgesel hatta ulusal bir gazete özelliğini almıştır. "Şehitler Diyarı" olarak Millî Mücadele tarihimizde önemli bir yeri olan Kastamonu, haklı bir gurur ve övünç kaynağı taşımaktadır.

KAYNAKLAR

Süreli Yayınlar

Açıksöz Gazetesi

Kitap ve Makaleler

AKMAN, Eyüp. "Yakup Kadri Karaosmanoğlu Üzerine Bazı Düşünceler ve Unutulan Bir Makalesi: Kastamonu". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/2 (Ocak 2013): 32.

ÇELEBİ, Ercan. "Millî Mücadele'de Kastamonu", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 19 (Bahar 2014): 113.

DEMİRCİOĞLU, Aziz. *100 Yıllık Kastamonu Basınında Kim Kimdir 1872-1972.* Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1980.

ESKİ, Mustafa. "Mütareke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen Önemli Şahsiyetler". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 15/45 (Kasım 1999): 1052.

ESKİ, Mustafa. *Kastamonu Basınında Milli Mücâdele'nin Yankıları.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

ESKİ, Mustafa – Yılmaz, Mehmet Serhat. *İstiklâl Harbinde Kastamonu.* Kastamonu: Özeller Matbaası, 2019.

SÖYLEMEZ, Faruk. "Millî Mücadele'de Kastamonu Basını", *Atatürk Yolu Dergisi* 3/12 (1993): 411.

YILMAZ, Mehmet Serhat – Eski, Mustafa. *İstiklâl Harbinde Kastamonu.* Kastamonu: Özeller Matbaası, 2019.

YILMAZ, Mehmet Serhat. , "Açıksöz Gazetesinde Yazı Yazan Önemli Şahsiyetler". *Millî Mücadele'nin Anadolu'daki Basın Bayraktarı: Hüsnü Açıksöz Paneli Bildirileri*, (Kastamonu, 24 Ekim 2015). ed. Arzu Cihangir. 43 – 45. İstanbul: Basın İlan Kurumu Yayınları, 2016.

HADİSAT GAZETESİ'NE GÖRE İSTANBUL'UN İAŞE ve EKONOMİSİ (20 EKİM 1918 - 23 HAZİRAN 1919)

Ebru KOCABAŞ[1]

Özet

Avusturya- Macaristan'ın 28 Temmuz 1914 tarihinde Sırbistan'a savaş açmasıyla başlayan İngiltere, Fransa, Rusya, Bulgaristan, Almanya ve Osmanlı Devleti'nin de dâhil olmasıyla genişleyen Birinci Dünya Savaşı 30 Ekim 1918' de Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında Mondros Limanı'nda Agamemnon Zırhlısı'nda Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla sona erdi. Savaş hali sebebi ile ortaya çıkan seferberliğin ilanı, demiryollarının askeri amaçlarla kullanılması, ithalatın yapılamaması, ulaşım sorunları, toprak kayıpları sonucunda gerçekleşen göçler, liman kentleriyle ticari bağların zayıflaması gibi sebeplerin başkent İstanbul'un iaşe ve ekonomisine olan etkisi mütarekenin ilk dönemlerinde yayına başlayan Hadisat Gazetesi incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Hadisat, 20 Ekim 1918- 23 Haziran 1919 tarihleri arasında İstanbul'da yayınlanmıştır. Gazeteyi Süleyman Nazif ve Cenap Şehabettin birlikte çıkarmaya başlamıştır. Cenap Şehabettin'in İstanbul'dan ayrılmasının ardından 23 Haziran 1919'da kapanana kadar Süleyman Nazif tarafından çıkarılmaya devam etmiştir. Yayınlandığı süre boyunca sansürden dolayı toplam yetmiş üç gün kapalı kalmıştır. Hadisat Gazetesi'ne Göre İstanbul'un İaşe ve Ekonomisi (20 Ekim 1918- 23 Haziran 1919) konusu Hadisat Gazetesi (1918-1919)adlı yüksek lisans tezinden bildiri haline getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Hadisat Gazetesi, Mondros Mütarekesi, İstanbul'un İaşesi, Ekonomi*

1 Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Mezunu, *ebru_1845@hotmail.com*

1.Giriş

Osmanlı Devleti 1914'te savaşa girmesinin ardından 1 Ekim 1914'te kapitülasyonların kaldırılacağını duyurdu. Gümrük vergisinde sistem değişikliğine gidildi. Birçok yeni şirketin kurulmasının yanında esnaf cemiyetleri oluşturuldu. Savaş hali özellikle İstanbul'da temel tüketim maddeleri üzerinde yoğun bir isteğe sebep oldu.[2] Tarımsal üretimde düşüş yaşanmıştır. 24 Temmuz 1914 tarihli bir karar ile gıda maddelerinin ihracatına sınırlama getirilmiştir. Buğday ve şeker gibi maddelerin ithal edilme gereksinimi ortaya çıkmışsa da yeteri kadar ithal edilememiştir. 22 Kasım 1914'te çıkarılan geçici bir kanun ile Maliye Nezareti'nden izin alınmadan altın ve madeninin yurtdışına çıkarılması yasaklanmıştır. 27 Ocak 1915 tarihinde buğday alım satım işlemleriyle Esnaf Cemiyeti görevlendirilmiştir. Ulaşım ve nakliye sorunlarından dolayı un ithalatında sıkıntılar meydana gelmiştir.[3]

2.İstanbul'un İaşe ve Ekonomisi

Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak 1914 yılında girdiği Birinci Dünya Savaşı'ndan çekildi. Mondros Mütarekesi'nin maddeleri ileri sürülerek İtilaf Devletleri tarafından başta İstanbul olmak üzere Musul, Kerkük, Urfa, Antep, Maraş, Edirne, Adana, Antalya, Konya, Zonguldak, Bursa, Manisa, İzmir dâhil olmak üzere Anadolu'nun birçok yeri işgal edilmişti.[4] Bu durum başkent İstanbul'da kurulan hükümetlerin serbest bir şekilde hareket etme imkânını ortadan kaldırdı. İstanbul'un İzmir, Selanik, İskenderun ve Trabzon gibi önemli liman kentleriyle ticari anlamda bağlarının zayıflaması, ulaşımda yaşanan aksamalar başta olmak üzere gıda, gaz ve kömür gibi tüketim maddelerinin yüksek fiyatlarla satılmasına neden olan etkenler arasında yer aldı.[5]

Hadisat Gazetesi'ne göre 20 Ekim 1918- 23 Haziran 1919 tarihleri arasında İstanbul'da satılan temel tüketim maddelerinin perakende fiyat ortalaması: (Kuruş Olarak)[6]

2 Erik Jan Jürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,* Trc. Yasemin Saner (İstanbul: İletişşim Yayınları, 2013), 187- 193.

3 Tevfik Çavdar, *Millî Mücadelenin Ekonomik Kökenleri* (İstanbul: Köz Yayınları, 1974), 120- 130.

4 Zafer Toprak, "Mütareke Döneminde İstanbul", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: 1994), 6:2.

5 Korkut Boratav, "İktisat Tarihi (1908- 1980)", *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1 (1908- 1980),* Ed: Sina Akşin, Bülent Tanör, Korkut Boratav (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1989), 303- 306.

6 "Piyasa", *Hadisat,* 23 Teşrin-i Evvel 1334, Sayı: 4, 2.; "Havadis-i Müteferrika: Un ve Buğday Piyasası", *Hadisat,* 24 Teşrin-i Evvel 1334, Sayı: 5, 2.; "Havadis-i Dahiliye: İaşe Nezareti", *Hadisat,* 27 Teşrin- i Evvel 1334, Sayı: 8, 2.; "Havadis- i Dahiliye: Piyasa", *Hadisat,* 31 Teşrin-i Evvel 1334, Sayı: 12, 2.; "Havadis-i Dahiliye: Piyasa", *Hadisat,* 1 Teşrin-i Sâni 1334, Sayı: 13, 2.; "Havadis- i Dahiliye: Piyasa", *Hadisat,* 3 Teşrin-i Sâni 1334, Sayı: 15, 2.; "Havadis- i Dahiliye- Piyasa", *Hadisat,* 7 Teşrin- i Sâni 1334, Sayı: 19, 2.; " Havadis-i Dahiliye: Piyasa", *Hadisat,* 9 Teşrin-i Sâni 1334,

Un	28- 45
Pirinç	50- 90
Şeker	80- 210
Yumurta (100 Adet)	350- 500
Soğan	3- 12
Patates	10- 40
Nohut	12- 38
Bulgur	25- 30
Fasulye	30- 90
İncir	16- 30
Buğday	10- 16
Tuz	7- 8
Zeytinyağı	60- 140
Mısır	9- 12
Kahve	190- 750
Tütün	10- 110
Sabun	50- 115
Arpa	6,5- 21
Sarımsak	15
Keten Tohumu	32
Darı	85
Ceviz	25- 30

Fiyatların yüksekliği karşısında memur maaşlarının yetersiz kalması dolayısıyla 16 Mart 1919 da pahalılık zammıyla ilgili bir on iki maddelik bir kanun yayınlandı. Bu kanuna göre;

Madde 1: Maaş alan mülki ve askeri memurlara memuriyet ve rütbelerine göre aldıkları maaşların dışında pahalılık zammı adıyla tabloda belirtilen buğday satım bedeli üzerinden zam verilecektir.

Sayı: 21, 2.; "Havadis- i Dahiliye: Piyasa", *Hadisat,* 10 Teşrin-i Sâni 1334, Sayı: 22, 2.; "Havadis- İ Dahiliye: Piyasa", *Hadisat,* 19 Teşrin- i Sâni 1334, Sayı: 31, 2.; "Havadis- i Dahiliye: Ekmek", *Hadisat,* 24 Teşrin- i Sâni 1334, Sayı: 36, 2.; "Havadis- i Dahiliye: Piyasa", *Hadisat,* 25 Teşrin-i Sâni 1334, Sayı: 37, 2.; "Piyasa", *Hadisat,* 4 Kanun- ı Evvel 1334, Sayı: 46, 2.; "Piyasa", *Hadisat,* 16 Kanun- ı Evvel 1334, Sayı: 58, 2.; "Şehrimiz Piyasası", *Hadisat,* 8 Şubat 1335, Sayı: 62, 2.; "Şehrimiz Piyasası", *Hadisat,* 1 Mart 1335, Sayı: 66, 2.; "İaşe Haberleri: Şehrimiz Piyasası", *Hadisat,* 8 Mart 1335, Sayı: 73, 2.; "İaşe Haberleri: Şehrimiz Piyasası", *Hadisat,* 15 Mart 1335, Sayı: 80, 2.; "Vaziyet-i Ticariye", *Hadisat,* 8 Nisan 1335, Sayı: 98, 2.; "Piyasa Ne Âlemde", *Hadisat,* 14 Haziran 1335, Sayı: 165, 2.

Madde 2: Pahalılık zammına esas olan buğday fiyatı İstanbul için İstanbul Vilayeti İdare Meclisi tarafından, Anadolu'da ise livaların idare meclislerince üçer aylık olmak üzere Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarının yarısında son bir aylık yerel satışlar itibariyle kilo hesabı belirlenerek ilan edilecek ve bu konudaki belgelerin bir kopyasının vilayet merkezine ve Maliye Nezareti'ne gönderilecektir. Satış bedelinin belirlenmesinde kuruş küsuratı dikkate alınmaz.

Madde 3: Fiili olarak görevlerini yerine getirmeksizin maaşlarını tamamen veya kısmen alanların aldıkları maaşın derecesine göre tablodaki miktarın yarısı verilecektir. Memur oldukları halde izinli bulunanlar görevi başındakiler gibi kabul edilecektir.

Madde 4: Yabancı ülkelerdeki Hariciye görevlileri ile öğrencilerin pahalılık zammı İstanbul'da ki satış fiyatına göre hesaplanacaktır. Hariciye memurlarına verilmekte olan ödeneğe pahalılık için bir şey eklenmeyecektir.

Madde 5: Günlük çalışan memur ve hizmetlilere pahalılık zammı verilmeyecektir.

Madde 6: Padişahın ödeneklerinin yüzde doksanı oranında ve hanedana mahsusların ödeneklerinin yüzde otuz beşi oranında pahalılık zammı verilecektir.

Madde 7: Divan-ı Umum bütçesinin şahsi maaşlar kısmından maaş alanlara memurlara verilen zammın yarısı verilecektir. Fakat bu yapılacak yarı zam aldıkları maaşın yüzde ellisini geçmeyecektir.

Madde 8: Buğdayın kilosu üç kuruştan pahalı olmayan yerlerde pahallılık zammı yapılmayacaktır.

Madde 9: Pahallık zamları herhangi bir nedenden dolayı tutuklu bulunanlar için değildir.

Madde 10: Zamlar bütçe ödeneklerinin olağanüstü aralıkları hesaplanarak ve Harbiye bütçesinde açılacak 329 A faslının beş yüz seksen altı bin ve Bahriye bütçesinde açılacak 315 A faslına yüz on bin lira yeni ödenek verilecektir.

Madde 11: Maaşlara çeşitli oranlarda olağanüstü ödenek eklenmesine, rütbeli ve rütbesiz memurlara ve askeriyeye yapılacak atamalar konusunda ve posta ve telgraf memurlarıyla polisler ve kurtarılmış vilayetlerin görevlilerine çeşitli oranlarda zam verilmesine dair şimdiye kadar yayınlanmış olan kanun ve kararnameler ile ilgili kararlar kaldırılmıştır.

Madde 12: 1919 mali yılı başından itibaren uygulanmaya konulması gereken bu kararnamenin hükümlerinin yürürlüğe konulmasına vekiller heyeti görevlidir. [7]

7 "Pahallılık Zammı", *Hadisat,* 19 Mart 1335, Sayı: 84, 2.

Maaş Miktarı (Kuruş)	Buğday (Kilo)
1-500	30
501- 600	34
601- 700	38
701- 800	42
801- 900	46
901- 1000	50
1001- 1100	52
1101- 1200	54
1201- 1300	56
1301- 1400	58
1401- 1500	60
1501- 1600	62
1601- 1700	64
1701- 1800	66
1801- 1900	68
1901- 2000	70
2001- 2250	75
2251- 2500	80
2501- 2750	85
2751- 3000	90
3001- 3250	95
3251- 3500	100
3501- 3750	105
3751- 4000	110
4001- 4500	120
4501- 5000	130
5001- 6000	160
6001- 7000	180
7001- 8000	200
8001- 9000	220
9001- 10000	240
10000 ve üstü	250

14 Aralık 1919 Pazar günü yayınlanan kararname hükmüne göre maaşlara yapılan zamlar kaldırılmış, mülki ve askeri bütün görevlilere genel bir zam yapılmasına karar verilmiştir.[8]

Zamlara karşın yardımların yapılmasına rağmen memurlar, askerler ve işçiler istenilen alım gücüne ulaşamamışlardı. Durum böyle iken İstanbul'u etkileyen en önemli meselelerden biri de ekmek sorunu idi. Anadolu'dan halkın ihtiyacını karşılayabilecek ekmek yapılabilecek madde temin edilememesi üzerine hükümet tarafından halka patates dağıtılması kararlaştırılarak gerekli işlemlerin yapılması iaşe nezaretine bildirilmişti.[9]

1 Mart 1919'dan itibaren kabul edilerek uygulanmasına karar verilen ekmek fiyatları ise şöyleydi:[10]

Normal Undan Yapılan Ekmek	
Francala Ekmeği	40 Kuruş
Birinci Cins Ekmek	36 Kuruş
İkinci Cins Ekmek	28 Kuruş

Amerikan Unundan Yapılan Ekmek	
Bir Kiloluk Ekmek	21 Kuruş
Yarım Kiloluk Ekmek	10,5 Kuruş
Francala Ekmeği	6 Kuruş 10 Para

Amerikan İaşe Heyeti tarafından temin edilerek fırıncılara unların dağıtılmasıyla yapılan ekmeklerin satışa sunulmasıyla Hadisat Gazetesi'nden bir kişi gözlem yapmak amacıyla Beyazıt'ta bulunan bir fırın dükkânının çevresindeki kalabalığa karıştığını, ekmek alamayan fakat evde hastası olduğu için ekmeğe gereksinim duyan bir kadına bir kişinin yaklaşarak tam kiloluk has ekmeklerin tanesini 30 kuruşa sattığına şahit olduğunu, bazı çıkarcılarında bundan pay elde edebilmek için ihtiyaçlarından fazla ekmek satın alarak fırın bulunmayan yerlerde belirlenen fiyatların üstünde satmaya çalıştıklarını yazmıştı.[11]

Mütareke döneminde ekmeğin sağlık koşullarına uygun bir şekilde pişirilerek uygun fiyatlarla satılabilmesi için Şehremaneti ve bu dönemde kurulan hükümetler tarafından sık sık müdahalelerde bu-

8 Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi,* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994), 146- 147.

9 "Ekmek Meselesi", *Hadisat,* 28 Teşrin-i Sâni 1334, Sayı: 40, 1.

10 "Hazır Ekmek Meydana Çıkmaya Başladı", *Hadisat,* 5 Mart 1335, Sayı: 70, 2.

11 Yine Ekmek İhtikârı", *Hadisat,* 7 Mart 1335, Sayı: 72, 2.

lunuldu. Bu sebepten dolayı numune ekmekleri usulü kabul edildi. Fırınlarda ki denetimi sağlayabilmek amacıyla Nafia, İaşe ve Maliye Nezaretlerinin dâhil olduğu bir encümenin kurulmasına karar verildi. Değirmenlere yakın yerlerde kurulan fırınlarda numune ekmekleri pişirilerek satılmaya başlandı. Bu ekmekler halkın ve diğer fırıncıların görebileceği ve dikkat çekebilecek yerlere asıldı. Aynı undan üretilen vesika ekmeği ve bu numune ekmeği arasında pişirilme, renk ve tadında bir farklılık olduğunda fırın sahibinin zabıt tutularak yargılanmak üzere Divân- ı Harb'e sevk edileceği duyuruldu. Numune fırınlarının denetlenmesi için de müfettişler tayin edildi.[12]

Müfettişler tarafından yapılan denetimlerin sonucunda Dereiçi'nden Fırıncı Mehmet belirlenen şartlara uygun ekmek pişirmemesi nedeni ile üç ay hapis, Beşiktaş2ta Recep Efendi kendi bölgesinden başka bir yere ekmek satmaktan on lira para cezası, Kovafyan Efendi'nin bölgesinin dışında ekmek satmaya çalışması üzerine beş ay hapis, Askinazi Efendi'nin un satışında suiistimalinin tespitiyle altı ay hapis ve üç yüz lira para cezası verilmişti. Ayrıca Balık Pazarı'nda ki üç numaralı ekmekçinin satış fiyatı on iki kuruş olarak belirlenen francala ekmeğini on iki buçuk kuruştan satması suçundan ekmeklerine el konularak kendisinin de Divân- ı Harb'e sevk edildiği bilgisine yer verilmişti.[13] Ayrıca denetimlerin etkili bir şekilde yapılabilmesini sağlamak amacıyla Beyoğlu, Kadıköy, Üsküdar, İstanbul ve Boğaziçi olarak bölgelere ayırarak müfettişler atanmıştır.[14]

11 Mart 1919'da İaşe Müdüriyeti tarafından ekmeğin has un ile yapılan birinci cins ve %50'si Amerikan unu %50'si ise piyasa da bulunan unların karıştırılmasıyla elde edilen undan da ikinci cins olarak üretilmesine karar verilmiş ve fiyatlar da şu şekilde belirlenmişti:[15]

Birinci Cins Ekmek	
Bir Kilosu	24 Kuruş
Yarım Kilosu	12 Kuruş
Çeyrek Kilosu	6, 25 Kuruş

Baston Francala Ekmeği	
Bir Kilosu	24,5 Kuruş
Yarım Kilosu	12, 25 Kuruş
Çeyrek Kilosu	6, 25 Kuruş

12 "Yine Numune Derdi", *Hadisat,* 7 Mart 1335, Sayı: 72, 2.

13 "Ahir Ömürde Faaliyet", *Hadisat,* 5 Mayıs 1335, Sayı: 125, 2.; "Ekmek Müsaderesi", *Hadisat,* 12 Mart 1335, Sayı: 77, 2.

14 "İaşede Teftişât", *Hadisat,* 31 Mart 1335, Sayı: 90, 2.

15 Ekmek Fiyatları Malum Olsun", *Hadisat,* 10 Mart 1335, Sayı: 75, 2.

İkinci Cins Ekmek	
Bir Kilosu	18 Kuruş
Yarım Kilosu	9, 25 Kuruş
Çeyrek Kilosu	4, 75 Kuruş

İaşe Müdüriyeti tarafından 11 Mart 1919'da iki cins ekmek üretilmesi kararının ardından bir ay sonra hükümet tarafından alınan bir karar ile 12 Nisan 1919 Cumartesi gününden itibaren ekmek fiyatlarında bir miktar indirime gidilmiştir:[16]

Birinci Cins Ekmek	
Bir Kilosu	22 Kuruş
Yarım Kilosu	11 Kuruş
Çeyrek Kilosu	5 Kuruş 30 Para

Baston Francala Ekmeği	
Bir Kilosu	22 Kuruş 30 Para
Yarım Kilosu	11 Kuruş 20 Para
Çeyrek Kilosu	5 Kuruş 30 Para

İkinci Cins Ekmek	
Bir Kilosu	17 Kuruş 20 Para
Yarım Kilosu	8 Kuruş 30 Para
Çeyrek Kilosu	4 Kuruş 20 Para

Ekmek fiyatlarında indirimlerin yapılmasının yanı sıra 8 Mayıs 1919 Perşembe gününden başlamak üzere Üsküdar, Boğaziçi, Kadıköy başta olmak üzere bütün bölgelerde her gün birkaç dağıtım noktasından başlayarak ticaretle uğraşanlar, servet sahipleri, bakkal, manav, sebzeci, arabacı, sandalcı, doktor, eczacı ve dişçilerin kendilerinin ve ailelerine verilen ekmeklerin dağıtımının kesilmesi kararı alınmıştır. Hadisat Gazetesi, İstanbul'da ekmek dağıtım noktalarının sayısını altı yüz altmış altı olarak vererek kesilecek ekmek miktarının toplam altmış beş çuval una yaklaşacağı bilgisini vererek hazinenin gereksiz bir masraftan kurtulabileceğinin düşünüldüğünü yazmıştı.[17]

16 "Ekmeğin Kilosu Beş Kuruş", *Hadisat,* 15 Nisan 1335, Sayı: 105, 2.
17 "Ekmekten Tasarruf", *Hadisat,* 7 Mayıs 1335, Sayı: 127, 2.

Ekmeklerin kesilmesi kararının ardından 9 Mayıs 1919'da İaşe Müdüriyeti tarafından bir kez daha indirim yapılmıştır:[18]

Birinci Cins Ekmek	
Bir Kilosu	20 Kuruş 20 Para
Yarım Kilosu	10 Kuruş 10 Para
Çeyrek Kilosu	5 Kuruş 5 Para

Baston Francala Ekmeği	
Bir Kilosu	21 Kuruş
Yarım Kilosu	10 Kuruş 20 Para
Çeyrek Kilosu	5 Kuruş 10 Para

İkinci Cins Ekmek	
Bir Kilosu	16 Kuruş
Yarım Kilosu	8 Kuruş
Çeyrek Kilosu	4 Kuruş

Hadisat Gazetesi'nin 23 Haziran 1919 tarihli 174. sayısında verilen bir haberde ise 19 Haziran 1919'da hükümet kararnamesi ile kaldırılan İaşe Müdüriyeti'nin son bir hizmet yaptığından söz ederek 27 Haziran 1919 Cuma gününden başlamak üzere Amerikan ve yerli unun karışımından olan ikinci cins ekmeğin yapımının yasaklanarak yerine %75 buğday ve %25 arpa unundan üretilecek üçüncü cins ekmeğin kilosunun on iki kuruştan satışa sunulacağı belirtmişti. İaşe Umum Müdüriyeti'nin kaldırılmasından sonra karaborsacılığı ve hayat pahalılığına engel olmak amacıyla İaşe Encümeni adıyla bir heyet kurulması kararlaştırıldı.[19]

3. Sonuç

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'nin yirmi birinci maddesinin hükmü gereğince İaşe Nezareti'ne İtilaf Devletleri tarafından bir temsilcinin görevlendirilmesi gerektiği ve istenildiği takdirde bilgi verilmesi talep edilmişti. Buğday, un, bulgur, pirinç, mercimek ve nişasta gibi hububat ürünleri, hayvanların beslenmesi için gerekli maddeler, ilaç yapımında kullanılan kimyevi maddeler, madenler ve türevleri, inşaatlarda kullanılan malzeme çeşitleri 26 Ey-

18 "Son Hizmet!", *Hadisat,* 8 Mayıs 1335, Sayı: 128, 2.

19 "Ekmek Hakkında", *Hadisat,* 23 Haziran 1335, Sayı: 174, 2.

lül 1914'te ülke dışına çıkarılması yasaklandı.

Mütareke döneminde ekmek sıkıntısını çözmek amacıyla Amerikan unu ile karışık ekmekler yapıldı. Fırınlar denetlendi. Ekmek fiyatlarına ve dağıtım şartlarına uymayan fırıncılar ve ekmek satanlar cezalandırılmak üzere Divân- ı Harplere verildi. Hükümet tarafından sürekli fiyatlara müdahale edildi. Bozulan değirmenler tamir olundu. Buğday, mısır, çavdar, arpa, bakla ve Amerikan unundan ekmekler yapıldı. Savaşa girilmesiyle birlikte seferberliğin ilan edilmesi, göç ve iskân hareketliliği, tarım ve hayvancılığın yoğun olduğu Doğu Anadolu'nun Ruslar tarafından işgal edilmesi, esnaf cemiyeti düzeninin ortadan kalkması, ithalatın sınırlılığı gibi faktörler fiyatların artmasına ve karaborsacıların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Osmanlı ekonomisinin zayıflığı, İstanbul'un İzmir, Selanik ve Trabzon gibi önemli ticaret limanlarıyla bağlarının zayıflığı ve ulaşımdaki sorunlar nedeniyle İç Anadolu Bölgesi başta olmak üzere diğer bölgelerden İstanbul'a nakledilemediğinden İstanbul'un ihtiyacı olan buğday ile un Avrupa ve Amerika'dan temin edilmiştir. İstanbul hükümetleri ve belediye tarafından ihtiyaç duyulan gıda maddeleri için belirlenen fiyatlara uymayanlar için çeşitli cezalar verilmiş, karaborsacılık ile mücadele edilmişse de fiyatlardaki artışlar önlenememiştir. Savaş dönemindeki ekonomik darlık ve bu durumun sonucu olarak ortaya çıkan pahalılık, mütarekenin imzalanmasıyla ithalat yolunun açılmasıyla ihtiyaç duyulan gıda ve diğer maddelerin başka ülkelerden getirilerek fiyatlarda istikrar sağlanabilmiştir.[20]

KAYNAKÇA

1.Süreli Yayınlar

Hadisat

2.Basılı Ve Yazılı Eserler

BORATAV, Korkut. "İktisat Tarihi (1908- 1980)", *Yakınçağ Türkiye Tarihi I.* İstanbul: Milliyet Yayınları, 1989.

ÇAVDAR, Tevfik. *Millî Mücadele'nin Ekonomik Kökenleri*. İstanbul: Köz Yayınları, 1974.

ELDEM, Vedat. *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994.

KOCABAŞ, Ebru. *Hadisat Gazetesi (1918- 1919).* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2019.

TOPRAK, Zafer. "Mütareke Döneminde İstanbul". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.* 6:2. İstanbul: 1994.

ZÜRCHER, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi.* Çev: Yasemin Saner. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

20 Ebru Kocabaş, *Hadisat Gazetesi (1918- 1919)* (Marmara Üniversitesi, 2019), 130- 131.

Ekler:

Ek 1: Hadisat Gazetesi Birinci Sayısı

حادثات

فرکون نشرلری

نومره : ۱

عزت پاشا حکومتنه اعتماد

ویلسون طرفندن آلمانیایه ویریلن جوابك بی طرف ممالکده اجرا ایتدیکی تأثیر

بر نطق سیاسی

...ن سوسیال‌ده‌موقراط فرقه‌سنك بیاننامه‌سی

وضعیت وحیده‌ر ، قطع فرقهٔ آتاتك حیاتی تلقی ایدلمالی وداع حیاتمی

احوال ایدیلمك بر صاحه راضی اولاجقدر

برلین ۱۸ (ب) — آلمان سوسیال دموقراط فرقهسی ریاستندن : فوردونلی خرمانسنه آلمان و کوز دولتده حقیاً کثیر تألم ایتمکده دیلیورك حالحضره وضعیت جدی وقوعدر . جنوب غربی جهتی سلوط ایتمشدر . غرب جهتنده ایکی تالوف قوروز کتابلری اضافه ولوالر حربیه متعدن بر بالکت ایله موت ایچیوزلر . آتینا و آتان علی انکلیز وفرانسز ملوندرنه دنیلاً وکیلیورك قرق اوتی کیمسه‌کی قدرمیت بولیور . ۱۹۱۸ سنهسی ۴ کانونسانی فرانس وطنی تهلکه زمانده زده ایتمیکی اعلان ایدیلدی . و سوزدن دوه‌مدر بر کون انکیلتره دها زیاده قوت واحاطه جاری بولیور . آلمان ملی کتیدی جع وافر آلت یولوزلاری حیثیتی تلقی وضع جاریسی اعلانلاحیقی یرمقه تملا ایلیو اولاجقدیلر . عکسی و حیات اکسلاسیونی ملوطنی هاتفلر ایچون فرانسز تلقی اما آلمانلر یولوزی حکومت عاطل اولندلر . تقریر حاضره باقیلاجق غیر حریت وسلطت قدرمیتنه مقتدری آلمان صلح وسرمیق ایلك آنی سیاسیه معاهدی زمانده یك سوالیلی حاضرلری قبول ایتمدلر .

آلمانیاده ویمره ریپبلیق جولی — رلی مالی دوایلك یاغی

برلین (۱۷) — سکیزنجی آلمانیاده ویمره ریپبلیق جولی نوشه‌وکون فرلاندیر عاطل وایدلمالك اوکرسی ایجاتمشدر . تبلیغ اولوندیلر . یاغی وکیلیدی زمانده آلمانیا سیاسی حقنده ایضاحات ویریلکدر .

آلمانیاده بورژوازی مطبوعاتی سوسیال دموقراطه وفقه سنته

اخطارات بولیور و بولشویکلی مالی اولمزی گوستریور

برلین ۱۷ (ب) — « بوزلاوه » مطبوعاتی « فاشیست » ۵ ۱۹۲۱ سنهسی کانون اولده نوتیلیه ، ایرلاندیکی بر نطق ایچون ایشیدیلیور . موما الیه بر نطقنده انکلیز فرانسز جیاً قبول ایتمیشلرك وصلحك آنلرجه سنتك خوریت کوریلمیور . مثلاً ایله آلمانیاسنتك آلمانیاده استقلالنك اعلانی ایچون حیاتی آزادی لازمکیکوبیان ایلدیلر . عاوه‌ورلی فرانسزی هانی وقتدیلر طرفندن یوقیه تشکل ایچیلیکی جنتدکی بولیور . آلمانیاسنتك نوصیه ایچیون وضوع اعتقاد ملك سوسیال دموقراط بیدانی تصویب ایتمیکی آلمانیاسنتك تولیدی بولیور سویلیور . « اوروپانتن » و « موسوعه » نلدیریلکرك کوستکدی ملك ایلاجقدر .

برنکلر طایفاك جزیساکی

کنتاوس ۱۸ (ب) — انکلیز طوغی یکنجیسی هیت قیامی (کمبول) عرضحالنه ۷۵ نرفل امضاسی آلمانیا عاملر وزارتنه ایرای تقریرات ایتمکدر . ملك اولان اشیالرده ایدیلیورکه « مهیاب قوی » به یاقلاری بیچ کی یه . حرماندارك ایتمه قرانلرنه وقوع بولان تقریرات معتدیی دیه بیلیور . و تقریرات قسماً چیقاریلدقلری ایچون ایشیدیلیور اگر . آلمان تقریراتنی هیت ایدن قرنیسیلر انکلیز قوماندانلرنك تقریب ایدیلدیلر . وبعضی فرنکلر طوغریلریدن هیت کوزه آلمانیاده تقریب کوریلمیور . آلمانیاده ایچ طیمسر بر کوز یاشنه و مکر وصالحنه چونوزیلدی .

فرانسز تجارتنك « صورة غریب ایدیکه » دکر آلمانك غلط نظری

برلین ۱۸ (ب) — رلی جمهور وضعیت . آلمانیا ریچنکری اشتشنده فرانسز تجارتی وقوعلرنی تقریب ایتمکدر مثلاً آلمانلرك وفرانسز کن کوچك تلی سوء قیلمشدر . وضعیت . و حکاری عادله جداً عیب ایدیلیور . و تقدیر ایدیلمکدر کوزاری دنیر جانلنی بیه فرانسز تجارتنك « صورة غریب ایدیکه » آلمانیادر .

ویسلوك ودرنج جریك نظریه قاضیلرینك تشکلك ایچیلی تعیین ایدیلیور

جنوه ۱۸ (ب) — پارس مطبوعاتك قولاغنی ایلك . فاشیستلك وضعیتی طوردن ایتمیلر آلمانیاده ورزیان موما جیاتك ترتیب وتنظیمه اشتراك ایچی اولدیغی کوستریور .

فوت تجاره مرسه قصد

وارشه ۱۷ (ب) — فوت تجاره ایدیلمکده . آلمانیاده چیقاریلی الشیه اورزه بر قرق کی روزوز آتیلمشدر . تجاره ایدیلمکدر .

دولت تجاره ایله اختلاف ترسنده مفاکرات خصوصیه وقوع بولمدی

وکیلیر مفاکرات ختام بولمق اوزره در

برلین ۱۷ (ب) — ایدیلمکده اولان دولت ایله تجارت اراسنده وقوع بولان مفاکرات خصوصیه ختام بولمق اوزره . تقریر کاتبی ویکه سیدی حسین حلمی پاشا ، و مفاکرات ختمنه سوکولمق اولدیغی بیان ایتمشدر .

مجارستان استقلالنه طوغری

بوداپشت ۱۶ (ب) — علی بیوکتمه رئیس عاملر (دیکه‌ر) انتخابات قرق طرفدن قبول ایتمدیکی و عاملیه کوره‌اولوره بوداپشتدیکی موقعلرنه وضعیت حلمه‌سی روپ آتی اجتماعنه ویردیلر . « کوندوز » قانون اساسیه ایچون تصدیق ایدیلمکده ایمرای بانی ایتمکدر حال قالمشدر . کوندوز حکومتی تصدیق ایچون حکومت عملکی آلمیدیلر . زیده اعلاد معنی اما ایلیور . آتیق مقدرك اوزره اداره‌سی قیامه قابل تشکیل قیلمشدر . بانجه‌ایله (۱۸۶۸) اتحادنامه ویلیورغ حاکمنك تحت ادارسنده ولان عاملکاری قیلیلر کوری رکلرنك ایشیدکرلری دالر اولان (۱۳۳۳) قانونی تعدیل ایتمك لازم کلمیشدر . بو زیاده هیچ عملکك مقابل مخالفت دالر قالدی قرانیده تعدیل ایتمکدر . بو وقتیدر عاملکرك کنیی ایله اعلا ملیزی قیلی قورتمشدر . بر قاره داخلنده عملکرده عملکی خلقی عاملرك حلولی طاپه دوکرك مقدیر . اوندی کی هر دولت عملکلری اعتبارلری قیوه کتیریلرق زیده مساعدی وضعیاك عد اتمك . و یوندك مسالی زمانك قلقلی عاملرك آزارلری تعلیق ایتمیلك وقانون ایله تعلیقه مقدرد . قوت قانونیه اعتراض ایتمدیلر وقیه کوستریلیلر ایله اعلا عد دالرمنده یعنی ایسیزین وجه حکومتك وکوزنه زاغرکوره یوقترته اطرافی ایلمشدر .

رحمی بکك بیاناتی حقنده

آتیا ملیرك جاللی

اوسانیور قویمیدی :

(ورك دوریز دوتك محمد سعید کوا) انجه رئیسی طرفندن دفوع ویریلن ایدا ایشلری بر ملالی نشر ایتمشدر ، و بلاغاتده آیمیسی نظر ، دیلر :

« مکتوب مأمورلرنك مطبوعاتی ایلمیلدی » آتیا ، آرنلیسز دشمن قلقلی ایچون اول صلح عقد ایتمکه مساعدا اقلیمیدی قصر ایتمشدر . مقدمه‌سورك یازدیغی ، و جمهوری کزد ایشلری سلامت کلمکلرنه باقیلمیدی ایشیدیلی صلحی مقدماتکم سرمدی .

« اسانیانی قوتیه و مدیریتلو سلطانی آتیا ملیری قوت (رشدورف) جناریه کوستریلمش دوستنه مقدمکی قدمه نظری بیان ایتمیسی رجا ایلمشدر .

قوت (رشدورف) شوجوانی ویردیلر : هر حرکتی یاپانلرده وتعلیق قیلی ایدیلی ، زیرا یوقیر کمك ویریجیلر ، یولقن و بریلا مأمورلك ، کندی حکومتك خط حرکتی جنتدمه ایلیوقلار یولقنی لازمکلیکی کمین ایشلر ایچن ایدر . آتیا ملیری حکومت رئیس جمهور (ارلیسون) ، کوندوزی قوتیلی حکومت یاپانلرك موافقت قدمی اشتمالی انتقالی مرکز کوکندیلر . بنه‌ملیلر مقدمه آتیا ملیری قدمی موضوع عد قوملرك قرنه یینه هرهی بکك معلم اولان قرینلیو قید ایدیلیور . ارحقه رحمی بکك عطف ایدیلی سوالك موقوفی اخلاقیه عمل ایدیلمیلی ؟ آتیا ملیری قوت (رشدورف) آتیا ملیری تقلیدی ، وبقدر مقاصد مکلمه قرنه کوندیلی ثبات ایتمشدر .

لماذا وکیلیلرك پرلیمانی ملیه لمانی کوکلری قیولی اولمزدقلری سکر ، مقدره رسالمتك

حوادث داخلیه

حضور قیول

اول رئیس اعد ریجا بك دون برای جزیره حرمنه حضور قابلیه بیورلدلر .

صدر اعظم وقاف وزارت

چنی سیوکر رئیس ملی دیرجه تقویم تلی تکرر بیر مرتبه تقدیرنده صدر اعظم حیه یلدی ایلمشدر .

عموم اداره‌سی قومانداقلی

عموم اداره‌سی قومانداقلنه یکرمی اوچنجی اوبه‌سی آغای راشد بکك تعیینه اراده سنیه تعرفه‌سی بیورلدی .

مطبوعات مدیریت اسلامیه

بیع قلمیسی عد آلمیدیر . کوپه مطبوعات مدیریت خرز یك اسلامیه مدیریتی ، عادل امیر بیانیه مدیریتی مقام یك مدیریه مأمور ، وکالتی ایفا ایلمشلدر .

لوازمات مدیری کوپه

قوزاریا مکتوبجه مدیرلنه تیمیلدار بیکی قرا مومنه تعیین کوپه‌کدر .

ترکیه‌ده ماضر صناعتی

اولوتوس قوزلری ، ترکیه دولتی مرکزنده ماضر صناعتنه اهمیت نشر ایتمکدر عقلاری بیاناتی وزیر ایستکلی بکك ، دوره‌ی ترکیه‌ملی ترکیه‌دولتی ماضر خوریلمکدر حکومت سیاسیه وکیلی بیاناتی مشهوردر . قلمه و بنتور زاین ایله رابر دوزنك و ماضیر و دخانلرك ، و ترکی دولی کیمیسه ، رضای متقاعدی بیان ماضر ایم صناعتك هیرمه قرقلمقدی اشتاه ، و بکلر ریسی صنکا ایدلی اداره جنکیسی مدیری قوندی سر سه ویوف قوزاکلاه ایلیلیدر . قوزاز ایله اولی مشتریه هیرمك وضعیت ملك ایلیور . مقدمه کزیدیلر ، اولکلر اختلافلری حادثه‌لری وکا ماضیر قوزاکلر اختلافلری جوانی قوزیه وسیاسیاتی وتقریب ایدلی قوه جنی ایدی . قیا بوکون و ایدکی نظامات نیوك کیکیسی ؟

صوك خبرلر

تبلیغ رسمی

۱۱ — ۱۰ — ۲۴ ترقیه اراذك قومیدن تبلیغ ایتمشدر :

جناریه‌کی ریس قوماندی . (ب)

خارجیه نظارتندن :

ایتالیانیه ، رحمی بکك حکومت سابقه طرفندن مکالمات و مفاکرات مطلوبه مأمور ایدیلمکلرك بیان طرفلرنده زوروزوال تشریات کبا حاصل حلیات قوقیدی صورت مطلوبه تکلیف قیلنمشدر .

آنکل تبلیغ رسمیی

برلین ۱۸ (ب) — جنرال رسمی (قیه) خبر ایدیلیور : « (ایتالیا) ایله (ایتالیا) آرسنده متعدد مناسبتلر طرفلرنی جلب ایتمشدر . (ایتالیا) ایله (ایتالیا) ایله (ایتالیا) آرسنده‌کی تبلیغ ایدیلمکدر . (ایتالیا) ایله

Ek 2: Hadisat Gazetesi'nde Piyasa İle İlgili Çıkan İlk Haber

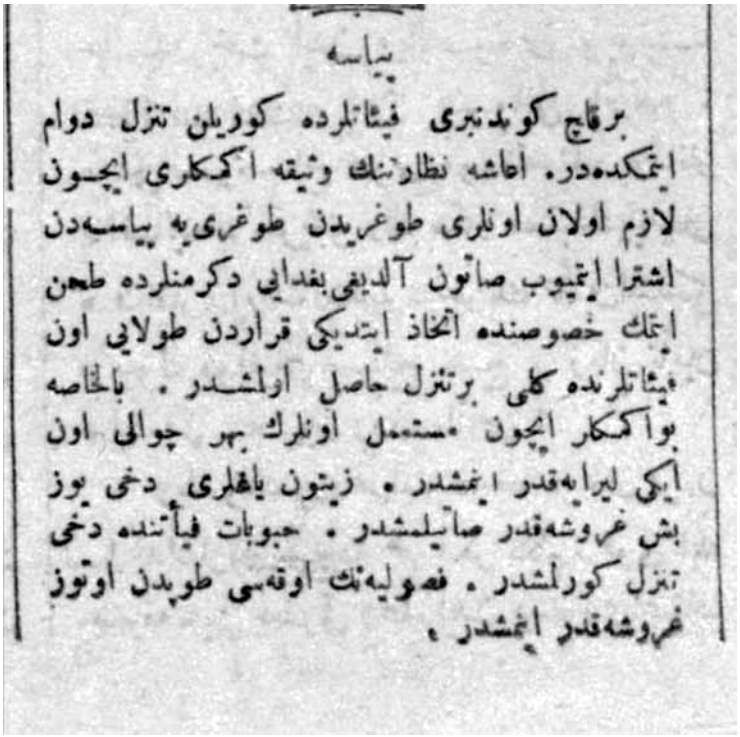

بیاسه

برقاچ کوندنبری فیئاتلرده کوریلن تنزل دوام ایتمکده‌در. اعاشه نظارتنك وثیقه اکمکاری ایچون لازم اولان اونلری طوغریدن طوغری‌یه بیاسه‌دن اشترا ایتمیوب صاتون آلدیغی بغدایی دکرمنلرده طحن ایتمك خصوصنده اتخاذ ایتدیکی قراردن طولایی اون فیئاتلرنده کلی برتنزل حاصل اولمشدر . بالخاصه بو اکمکار ایچون مستعمل اونلرك بهر چوالی اون ایکی لیرایه‌قدر ایمشدر . زیتون یاغلری دخی یوز بش غروشه‌قدر صاتیلمشدر . حبوبات فیأتنده دخی تنزل کورلمشدر . فصولیه‌نك اوقه‌سی طوپدن اوتوز غروشه‌قدر ایمشدر .

Ek 3: İaşe Nezareti'nin Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne Bağlanması

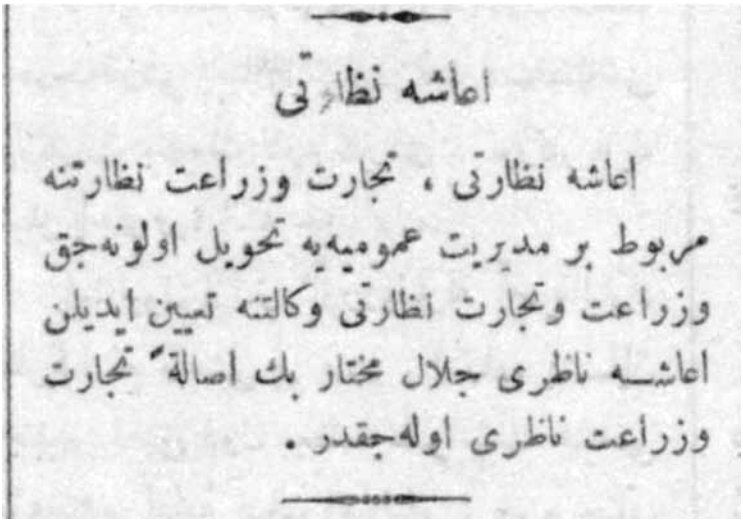

اعاشه نظارتی

اعاشه نظارتی ، تجارت وزراعت نظارتنه مربوط بر مدیریت عمومیه‌یه تحویل اولونه‌جق وزراعت وتجارت نظارتی وکالتنه تعیین ایدیلن اعاشه ناظری جلال مختار بك اصالةً تجارت وزراعت ناظری اوله‌جقدر .

Ek 4: Pahalılık Zammı

بهاليلق ضمى

بشنجه غرته مزده بحث ايديلكدر و تحصيلات ورميكدر بهاليق ضمى حقنده‌كى قانون دون تقويم وقايعه انتشار ايتمشدر .

قانون هيئاً نقل ايديورز :

ماده ١ — موازنهٔ عموميه داخلنده معاش آلان ملكى وعسكرى مأمورلره (اعيان داخل) خصصى مأموريت ويا وقتيه معاشلرندن ماعدا بهاليق ضمى نامله مربوط جدولده محرر درجات اوزره وبغداى فيئاتك رابحه‌كوره ضم تخصصات ورىلهجكدر.

ماده ٢ — بهاليق ضمنه اساس اولان بغداى فيئاتى استانبول شهرى ايچون استانبول ولايتى مجلس ادارهسنجه وطمرده لوا مجلس ادارهلرنجه اوچر آيلق اولمق اوزره مارت ، حزيران ، ايلول، كانون اول آيلرينك نصف اولرنده صوك بر آيلق رايج عملينك وسعاينى اعتبارله وكيلو حسابله تقدير وتعيين واعلان واولايدهكى ضبطلرك بر نسخهسى ولايت مركزلرينه ومالية نظارتنه ارسال اولنه‌جقدر. رايحك تعيينده غروش كسورانى نظر دقته آلنماز .

ماده ٣ — بالفعل ايفاى وظيفه ايتمكزين معاشلرى تماماً ويا قسماً آلمده اولانلره آلدقلرى معاشك درجهسنه كوره جدولده محرر مقدارك نصفى ورىلور . مأمورينى عهدهسنده اولدوقى مأذونياتلر بالفعل ايفاى وظيفه ايدنلر كبيدر .

ماده ٤ — حالك اجنبيه‌دهكى مأمورين خارجيه ايله ملايمك بهاليق ضمى استانبول رابحه‌كوره حساب اولنور. مأمورين خارجيه‌يه ضميمهٔ ورىلمكده اولان تخصيصاته بهاليق ايچون برشى ضم اولنماز.

ماده ٥ — يوميه‌لى مأمورين ومستخدمينه بهاليق ضمى ورىلز . معاشلى ويا اجرت شهريه‌لى مأمورين موقته مأمورين دائمه‌كى ضم آلىلر .

ماده ٦ — ذات حضرت پادشاهى‌يه تخصيصاً تفريك بوزوه طفسانى نسبتنده وخاندان سلطانه تخصصاتريك بوزده اوتوز يكى نسبتنده بهاليق ضمى ورىلور .

ماده ٧ — ديوان عموميه بودجهسنك معاشات ذاتيه قسمندن معاش آلانلره مأمورينه ورىلن ضمك نصفى ورىلور . فقط اشبو نصف ضم معاشك يوزده اليسنى تجاوز ايدهمز .

ماده ٨ — بغدايك كيلوسى اوچ غروشدن بهالى اولديغى تقدرده بركونه بهاليق ضمى ورىلز .

ماده ٩ — بهاليق ضمنلرى بركونه توقيفاته تابع ودرين ايچون قابل جر دكلدر .

ماده ١٠ — اشبو ضمنلر بودجهنك تخصيصات فوق العادهٔ شهريه فصلرندن محسوب ايديلمك وشريه بودجهسنده مجدداً كشاد اولنه‌جق (٣٢٩ T) فصلنه بش يوز سكسان آلى بيك وعربه بودجهسنده آچيلاجق (T٣١٥) فصلنه يوز اون بيك ليرا تخصيصات جديده وضع اولنه‌جقدر.

ماده ١١ — معاشاته مختلف نسبتده تخصيصات فوق العاده علاوهسنه وترافك هيرى رتبهلى رتبهسز مأمورين ومضمومين عسكريه‌يه نظر تعميق ضمنه ويوسته وتلغراف مأمورلرينه پوليسلره وولايات مستخدمه مأمورلرينه وسائرىه مختلف نسبتلرده ضم وباخود نظر تعميق ورىلمسنه دائر شمدى‌يه قدر نظر ايدلمش اولان قانون وقراراتنامهلر و يوقارى مندرج مقررات ملغادر .

ماده ١٢ — يك اوچيوز اوتوز بش سنهٔ ماليهسى ابتداسندن اعتباراً موقع تطبيقه وضعى لازم كلن اشبو قراراتنامهنك اجراى احكامنه هيأت وكلا مأموردر.

Ek 5: Pahalılık Zammı Cetveli

جدول

مقدار معاشات غروش	بغداى كيلو	مقدار معاشات غروش	بغداى كيلو
١ ـ ٥٠٠	٣٠	٢٠٠١ ـ ٢٢٥٠	٧٥
٥٠١ ـ ٦٠٠	٣٤	٢٢٥١ ـ ٢٥٠٠	٨٠
٦٠١ ـ ٧٠٠	٣٨	٢٥٠١ ـ ٢٧٥٠	٨٥
٧٠١ ـ ٨٠٠	٤٢	٢٧٥١ ـ ٣٠٠٠	٩٠
٨٠١ ـ ٩٠٠	٤٦	٣٠٠١ ـ ٣٢٥٠	٩٥
٩٠١ ـ ١٠٠٠	٥٠	٣٢٥١ ـ ٣٥٠٠	١٠٠
١٠٠١ ـ ١١٠٠	٥٢	٣٥٠١ ـ ٣٧٥٠	١٠٥
١١٠١ ـ ١٢٠٠	٥٤	٣٧٥١ ـ ٤٠٠٠	١١٠
١٢٠١ ـ ١٣٠٠	٥٦	٤٠٠١ ـ ٤٥٠٠	١٢٠
١٣٠١ ـ ١٤٠٠	٥٨	٤٥٠١ ـ ٥٠٠٠	١٣٠
١٤٠١ ـ ١٥٠٠	٦٠	٥٠٠١ ـ ٦٠٠٠	١٦٠
١٥٠١ ـ ١٦٠٠	٦٢	٦٠٠١ ـ ٧٠٠٠	١٨٠
١٦٠١ ـ ١٧٠٠	٦٤	٧٠٠١ ـ ٨٠٠٠	٢٠٠
١٧٠١ ـ ١٨٠٠	٦٦	٨٠٠١ ـ ٩٠٠٠	٢٢٠
١٨٠١ ـ ١٩٠٠	٦٨	٩٠٠١ ـ ١٠٠٠٠	٢٤٠
١٩٠١ ـ ٢٠٠٠	٧٠	١٠٠٠٠ دن فضله‌سى	٢٥٠

99 NUMARALI ANTALYA (FİNİKE) ŞER'İYYE SİCİLİ DEFTERİ'NE GÖRE MİLLÎ MÜCADELE'NİN FİNİKE'DEKİ SOSYAL YAŞAMA ETKİLERİ

Feyza AYA*

Özet

Hazırlıksız olmasına rağmen, 1914 yılında ortaya çıkan I. Dünya Savaşı'na katılmak zorunda bırakılan Osmanlı Devleti, Avrupa Devletlerinin aralarında yapmış oldukları gizli antlaşmalar uyarınca Mondros Mütakeresi'nin imzalanmasının ardından, masada paylaştıkları yerleri işgale başlamışlardır. Bu bağlamda makalenin konusu olan Antalya da İtalya'ya vaat edilen yerler arasında gelmektedir. 28 Mart 1919 tarihinde İtalya Antalya şehrini resmen işgale başlamış, savaş sebebiyle ekonomik ve sosyal yönden birçok sorun yaşamış ve bu zor şartlar altında 5 Temmuz 1921 tarihinde ise Antalya'yı tahliye etmiştir.

Türk bağımsızlık savaşının en önemli sembolü olan Millî Mücadele döneminde ise cephede var olan sıkıntıların yanı sıra cephe gerisinde de birçok sıkıntı yaşanmıştır. Antalya ve çevresinde özellikle Finike'de kaçakçılık, casusluk faaliyetleri ve eşkıyalık gibi birçok olay görülmüştür.

Savaş ortamında bulunmasına rağmen Osmanlı adli teşkilatı vazifesini aksatmadan sürdürmüş, şer'i mahkemelerde görülen davalar kadı sicillerine kaydedilmeye devam etmiştir. Nitekim incelenen 99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri 1916-1924 yılları arasında tutulmuş olup, Osmanlı Devleti Dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti Dönemi arasında geçen süreçte I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'de Finike'de yaşanan olaylar hakkında önemli veriler sunmaktadır. Örneğin cephede eşi vefat eden kadınların cephe gerisinde yaşanan sıkıntılar dolayısıyla yeniden evlenmek için izin aldığı, savaş sırasında babası şehit olan çocuklara vasi tayin edildiğine dair sosyal sorunlara ilişkin birçok husus dikkati çekmektedir. Bu bağlamda Antalya'nın bir liman yerleşimi olan Finike Kazası'nın, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemlerinde sosyal yaşamda ne gibi bir değişime sahne olduğu, 99 Numaralı Şer'iyye Sicili Defteri'nden elde edilen veriler kapsamında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Finike Şer'iyye Sicili, Millî Mücadele, Antalya, Sosyal Yaşam*

* Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Mezunu, *feyza_aya@hotmail.com*

Giriş

I. Dünya Savaşı tüm dünyayı olduğu gibi Osmanlı Devleti'ni de önemli derecede etkilemiş, savaş başlarken tarafsızlığını ilan eden Osmanlı Devleti hazırlıksız olmasına rağmen siyasî olarak sonunu getirecek olan bu savaşa girmek zorunda kalmıştır.[1]

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'nda birçok cephede İtilaf Devletleri'ne karşı savaşmıştır. Bu cepheleri kara ve deniz cepheleri olarak ikiye ayırmak mümkündür. Osmanlı Devleti orduları, Galiçya, Sina, Irak ve Doğu cephelerinde kara muharebeleri vermişlerdir. Bunlara Hicaz ve Yemen savunmaları ile Azerbaycan harekâtı da eklenebilir. Çanakkale ise hem kara hem de deniz muharebelerinin yapıldığı cephedir.[2]

I. Dünya Savaşı, müttefik devletler de denilen "Üçlü İtilaf"ın merkezi devletler adıyla tanınan "Üçlü İttifak"a karşı zafer kazanmasıyla sona ermiştir.[3] Savaş sonunda, Osmanlı Devleti'nin de yenik sayılmasıyla 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleri ile Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Mondros Ateşkeş Antlaşması'nın 7. maddesine göre, İtilaf Devletleri güvenlikleri için tehlikeli gördükleri stratejik bazı yerleri işgal edebileceklerdi. İtilaf Devletleri de bu maddeye dayanarak öncesinde aralarında yapılan gizli antlaşmalara göre hiçbir haklı sebep gözetmeden Osmanlı Devleti'nin topraklarını, işgal etmeye başlamışlardır. Bu süreçte Türk milleti topyekûn bir mücadeleye girişmiş; bu mücadele Millî Mücadele, İstiklâl Harbi, Kurtuluş Savaşı olarak anılmıştır.[4]

Günümüze kadar I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Dönemi hakkında genel ve bölgesel pek çok çalışma yapılmıştır. I. Dünya Savaşı'nda Anadolu'nun Durumu, Osmanlı Devleti'nin bu dönemde sosyo-ekonomik yapısı, Osmanlı Devleti'nin savaştığı cepheler, cephelerde şehit olan kişiler, savaş sonrası yaşanan topyekûn mücadele ve bu mücadelede kadınların rolü birçok şekilde ele alınmıştır. Yaşanan Millî Mücadele Hareketi'nde halkın olağanüstü gayretini ele alan

1 Şaban Ortak, "Büyük Savaş (I. Dünya Savaşı) Eşiğinde Antalya", *20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu I*, yay. haz. Mustafa Oral (Antalya: Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Temmuz 2008), 90; Mehmet Biçici, "Hatıratlarla Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Girişi", *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 13/3, (2014): 720.

2 Kerim Sarıçelik, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri'ne Karşı Anadolu'nun Akdeniz Kıyılarında Aldığı Bazı Tedbirler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi* 21 (2007): 175; Mehmet Temel, "İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Kıyı Yerleşimlerine Yaptıkları Saldırılar ve Mütekabiliyet Esasına Göre Osmanlı Devleti'nin Aldığı Önlemler", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 24/1 (Temmuz 2009): 118.

3 Ercüment Kuran, "Birinci Dünya Savaşı", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 196.

4 Orhan Çeltikçi, *Millî Mücadele Dönemi'nde Antalya*, 1. Baskı (Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2015), 9; Cevdet Küçük, "Millî Mücadele", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 76.

pek çok önemli eser bulunmaktadır. "Dünden Bugüne Antalya" eserinin birinci cildinde Millî Mücadele Antalyası kısmında ve Süleyman Fikri Erten'in "Millî Mücadele'de Antalya" eserinde Finike Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hakkında bilgiler bulunmaktayken Millî Mücadele Dönemin'de Finike'nin sosyal yaşamını ele alan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Ele alınan bu çalışmada Millî Mücadele Dönemi'nin Finike'deki sosyal yaşama etkileri 99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri'nden hareketle anlatılmaya çalışılacaktır.

Genellikle kaynaklarda Millî Mücadele Dönemi hakkında cephede ve cephe gerisinde halkın yaşantılarına dair izler bulunurken, Millî Mücadele zaferini kazanan askerlerin cephe gerisinde bıraktığı anne, baba, eş ve çocuklarının ne yaptığına ilişkin çok fazla bilgiye ulaşılamamaktadır.

Şer'iyye sicilleri sosyo-ekonomik tarih açısından birincil derecede kaynak mahiyetindedir ve sicillerde yazıldığı dönem hakkında birçok konuda veri elde edilebilmektedir. 99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri 1916-1924 yılları arasında tutulmuş hem Osmanlı Devleti Dönemi'ne hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemine ilişkin hükümleri içermektedir. Osmanlı Devleti ordularının I. Dünya Savaşı'na katıldığı cephelerde şehit düşen yahut savaş sonrası kaybolan kişilere ilişkin bilgiler bulunurken bunun yanı sıra cephe gerisinde kalan anne, baba, eş ve çocuklarına ilişkin bilgileri elde etmek mümkündür. Bu çalışmaya konu olan defterden elde edilen verilere dayanarak Millî Mücadele Dönemi'nde hem Finike'deki sosyal yaşam hakkında bilgi verilmeye çalışılacak hem de defterden tespit edilen veriler ışığında cephe gerisi baz alınarak savaşta kocasını kaybetmiş kadınlar ve babasını kaybetmiş çocuklara ilişkin değerlendirmelerde bulunulacaktır.

99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri

Kadılar tarafından şer'iyye mahkemelerinde kaydedilen Şer'iyye Sicili Defterleri'nden kayıt altında tutuldukları bölge ve bu bölgede yaşayan insanlar hakkında birçok konuya ilişkin önemli bilgiler elde edilmektedir. Antalya'ya ait toplamda 100 tane şer'iyye sicili defteri bulunmaktadır. 99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri devlet arşivlerinde "MŞH_ŞSC_d_01246" kodu ile geçmekte iken genel itibariyle kaynaklarda "99 Numaralı Antalya Şer'iyye Sicili Defteri" olarak kaydedilmiştir. 99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri 1916-1924 yılları arasında tutulmuştur. Defter muhteva bakımından Finike'ye ait hükümler içermekle birlikte Osmanlı Devleti ve

Türkiye Cumhuriyeti dönemlerini kapsaması ve Antalya Şeriyye Sicilleri arasında iki dönem ihtiva eden tek defter olma özelliği taşıması hasebiyle özel bir konuma sahiptir. Defter vesikalarının büyük çoğunluğu Finike'ye aittir ve defter birçok i'lâm, hüccet ve vesika içermektedir. Defterde hem Müslüman hem de Gayrimüslim ailelere ait evlenme, boşanma, miras, nafaka kayıtlarıyla birlikte vasi, vekil, imam ve müderris atamalarına dair pek çok belge bulunmaktadır. Bunun dışında ilgili dönemde kullanılan eşya, giyim, gıda, hububat, hayvanat ve sahip oldukları mülklere kadar ayrıntılı bilgiler içermektedir. Özellikle I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Dönemi'ni kapsadığı için bu dönemde gerek savaşa katılan ve şehit olan kişilere veya savaşta kaybolan kişilere ait tereke kayıtlarına ve geride kalan çocuklarına vasi tayinlerine gerekse cephe gerisinde kalan eşlerin hem nikâh esnasında belirlenmiş olan mehirlerinin taleplerini hem de yeniden evlenmek için kadıdan izin aldıklarına dair hükümleri içeren önemli belgeler bulunmaktadır.

Finike'nin İşgali ve Finike'de Millî Mücadele

I. Dünya Savaşı sırasında Anlaşmasıyla (1915) İtilaf Devletleri İtalya'ya kendi saflarında savaşması şartıyla Osmanlı Devleti'nin Londra paylaşımında kendilerine pay verileceğini vaat etmişlerdir. İtalyanlar böylece bölge menfaatlerini korumak amacıyla İtilaf Devletleri safına geçmiştir. Londra Anlaşması'ndan yaklaşık 13 ay sonra İngiltere ve Fransa Rusya'yı da haberdar ederek gizlice kendi aralarında Sykes-Picot Anlaşması'nı imzalamışlardır. İtalya bu anlaşmayı sonradan öğrenince karşı harekete geçmiş, bu bağlamda kendisine Londra Anlaşması ile vaat edilen yerlerin kesinliğe kavuşturulmasını talep etmiştir. Nihayetinde 19 Nisan 1917 tarihinde Saint-Jean de Maurienne Anlaşması yapılmıştır. Anlaşma şartlarına göre İtalyanlara savaş sonrasında (Mersin hariç olmak üzere) Antalya, Konya, Aydın ve İzmir civarlarının verilmesi kabul edilmiştir. Anlaşmayla İtalya bölgede güçlenirken İngiltere anlaşma neticesinde bölgede güçlü İtalya istemediği için Yunanistan taraftarı bir politika izlemeye başlamıştır.[5]

Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'ndan Mondros Ateşkes Anlaşması'nı imzalayarak yenik ayrılan devletler arasında yer almıştır. I. Dünya Savaşı'nın ardından yenen devletler Paris'te toplanmış ve yenilen devletlerin durumlarını görüşmüşlerdir. Konferansta İngiltere, İtalya'ya savaş esnasında gizli anlaşmalarla vaat ettiği yerleri İtalya yerine Yunanistan'a vermek istemiştir. Bu bağlamda İtalya konferansta üvey evlat muamelesi görmüştür. İngiltere'nin İtalya'ya karşı Yunanistan'ı

5 Orhan Çeltikçi, "İstiklâl Harbinde Antalya ve Havalisinde Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Faaliyetleri", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 2/4 (Aralık 2015): 84.

desteklemesi İtalya'yı İtilaf devletlerinden uzaklaştırmış özellikle Akdeniz Bölgesi'nde diğer işgal devletlerinden bağımsız bir politika uygulamaya koymasına sebep olmuştur.[6] İtalyanlar Marmaris, Fethiye, Antalya, Alanya, Akseki ve Kızılkaya'yı kendilerine çıkar sahası olarak kabul edip diğer kuvvetlerin bu sahada herhangi bir çıkarı olmadığı için kolayca buraları zabt edebileceklerdir. İtalyanların özellikle kıyı kesimini tercih etmelerinin en önemli sebebi deniz ülkesi oluşları ve Türkiye ile denizler yoluyla irtibat kurmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda bu topraklar İtalya'ya daha yakın olmaktadır.[7]

İtalya Batı Anadolu'yu ve özellikle Antalya'yı işgal etmek için siyasî, sosyal, askerî ve ekonomik alanlarda faaliyetler yürütmeye başlamıştır. Yer altı kaynakları açısından (gümüş, kurşun, krom ve manganez) zengin olan bölgeye ekonomik menfaat sahası olarak bakan İtalya bölgede amaçlarını gerçekleştirmek için bir takım faaliyetler ortaya koymuştur. İtalya bu bağlamda iktisadî geleceğini Anadolu'da ve Anadolu'ya açılan kapı olan Antalya'da görmüş, temel siyasetini Türk mülkiyetinin bütünlüğü üzerine kurarak bölgenin ekonomik zenginliklerinden istifade etmek istemiştir.[8]

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesine dayanarak İtilaf Devletleri işgallere başlamışlardır.[9] Bu bağlamda İtalya, 28 Mart 1919 cuma günü yaşanan olayları ve şubat ayı sonlarında Antalya hapishanesinden firar eden bazı mahkûmları da bahane ederek, müttefiklerinden öncesinde almış olduğu Anadolu'yu işgal etme iznine dayanarak zırhlı kruvazörden 300'ü geçen silahlı ve techizatlarıyla birlikte Antalya şehrini resmen işgale başlamıştır.[10]

İtalyanların Antalya'daki davranışları ülkenin diğer yerlerindeki işgalci kuvvetlerin tutum ve davranışlarına nazaran oldukça farklı olmuştur. İtalyan işgalini tam anlamıyla bir bir işgal hereketi değil bir nevi istila ve denetim kararı saymak mümkündür. İtalyan askerler ile Antalya ahalisinin ilişkileri ve İtalyan makamlarının Antalya ve çevresinde yapmış oldukları iktisadi ve kültürel yatırımlar bu duruma kanıt olarak gösterilebilir.[11]

6 Çeltikçi, İstiklâl Harbinde Antalya ve Havalisinde Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Faaliyetleri", 84.

7 Yücel Özkaya v. dğr., Millî Mücadele Tarihi (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2005), 4.

8 Orhan Çeltikçi, İtalyan İşgalinde Antalya (Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2014), 32.

9 Gülay Sarıçoban, "Millî Mücadele'de Anadolu Kadını", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21/4 (Aralık 2017): 1331; Orhan Çeltikçi, İtalyan İşgalinde Antalya: 32.

10 Hasan Moğol, *Antalya'da İtalyan İşgali* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 88; Çeltikçi, İtalyan İşgalinde Antalya, 37; Mevlüt Çelebi, "İtalyan Sömürgeciliğinin Hedef Kenti Antalya", *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu*, yay. haz. Necdet Ekinci ve Hatice Akın (Antalya: Akdeniz Üniversitesi Basımevi, 2006), 171-178.

11 Mustafa Oral, *Resimli Adalya Kitabı*, 1. Baskı (Ankara: Berikan Yayınevi, 2016), 209-210.

Anadolu'yu tamamen kendine yurt edinme niyetinde olan İtalya bu durumu gayretleriyle apaçık bir şekilde ortaya koymuştur. Antalya'yı işgalinin hemen sonrasında İtalya sadece bir memleketin yöneticilerinin yapabileceği gibi bölgede imar faaliyetlerine başlamıştır. Buna bağlı olarak 24 Mayıs 1919 tarihinde İtalyan General Marini Finike, Antalya oradan da Burdur'a yol inşa etmek amacıyla keşif yapmıştır. Bunun dışında Sabık Konsolos Kranti'nin otomobil ve güzergâh arayışlarına gidip keşif faaliyetine girdiğini Harbiye Nezareti'ne bildirilmiştir. Bu durum İtalya'nın Korkuteli, Finike ve Burdur'a doğru genişleme stratejisi izlediği ve daha işgal yeni başlamışken karayolları yapımı girişiminde bulunması buralarda kalıcı olmak amacının en açık delilidir. Sonrasında ise bu amaçlar doğrultusunda Korkuteli kazasında ormanları ve patika yollarını keşfetmişlerdir.[12]

24 Mayıs 1919 tarihinde İtalyan General Marini Korkuteli, Finike, Antalya oradan da Burdur'a tren hattı projesini düzenlemek amacıyla harekete geçmiş ve inşası için gereken malzemeleri Avrupa'dan getirileceğini açıklamıştır. Bu durum İtalyan işgalcilerin bütün bu bölgelerdeki sivil ve askerî ulaşımı da ön görerek yerleşme stratejilerini göstermektedir.[13]

Finike, 1914 yılına kadar Antalya Sancağı'na tabi Elmalı kazasına bağlı nahiye merkezi iken 1914 yılında kaza yapılmış, 1919-1921 yılları arasında Antalya şehri ile birlikte İtalyanların işgali altında kalmıştır.[14] Finike'de bu dönemde casusluk faaliyetleri ve kaçakçılık olayları görülmeye başlanmıştır. Kıyı şeridinde bulunan karakollardaki askerlerin başında görevli olan subayların sorumsuz davranışları nedeniyle kaçakçılık faaliyetlerinin yoğun olarak yaşandığı tespit edilmiştir. Bu nedenle bölgede gerekli tedbiri almak amacıyla bölgeye yeni bir komutan atanmış, askerlerin zahire ihtiyacının Elmalı ve kasabaya ait zahire ambarlarından karşılanması sağlanmıştır. Ayrıca her on veya onbeş günde bir askerlerin devirdaim yapması kararlaştırılmış, sahilde yaşanan her türlü tehlikeye karşı yabancı deniz araçlarına müdahale edilmesine izin verilmiştir.[15]

Bu dönemde Fransızlar Finike de dâhil olmak üzere kıyı kesimlerde içlerinde yerli Rumların faaliyet gösterdiği bir casusluk teşkilatı kurmuşlardır. Bu teşkilat kendini Finike sahiline çıkarken yakalanan bir Rum'un ifadelerinden ele vermiştir. Tedbir olarak da bazı şüpheli

12 Moğol, *Antalya'da İtalyan İşgali*, 155-157.

13 Moğol, *Antalya'da İtalyan İşgali*, 158-159.

14 Aysun Çobanoğlu, " Finike", *Dünden Bugüne Antalya*, ed. Cemal Sarı v.dğr., (Antalya: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2012), 287.

15 Sarıçelik, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri'ne Karşı Anadolu'nun Akdeniz Kıyılarında Aldığı Bazı Tedbirler", 183.

Rum'lar kıyı kesimlerden iç kesimlere sürgün ettirilmiştir.[16]

I. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkenin birçok yerinde işgaller yaşanması devletin merkezi otoritesinin zayıflaması ve iktisadi krizin baş göstermesi nedeniyle sosyal ve iktisadi düzensizlikler birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde yaşanan sorunlar sebebiyle Antalya ve çevresinde bir takım eşkıyalık olayları görülmeye başlamıştır. Örneğin; 12 Ağustos 1919 yılında bir cinayet vakası yaşanmıştır. Antalya'nın Kızılsaray mahallesinden olup Finike Beydağı'nda Bakırcılık mevkiinde bulunan Hacı Sülo oğlu Monla Süleyman'ın katili olan Korkuteli kazasının Pazir (?)[17] karyesinden Millü Mehmet Ali'nin oğlu Parmaksız Hasan, işlediği cinayet sonrası canlı olarak ele geçirilmiştir.[18]

22 Ağustos 1919 tarihinde ise Finike'nin Kumluca nahiyesinde Çakı Mehmet, Kürt Ali ve Osman kumandasında bulunan tahmini olarak 15 kişiden oluşan bir eşkiya çetesi Finike kazasına bağlı Kumluca nahiyesini abluka altına almış, nahiyede jandarma kuvvetleriyle bir buçuk saat çarpıştıktan sonra nahiyeden birkaç kişiyi yanlarına alarak kaçmışlardır.[19]

I. Dünya Savaşı sonrası yapılan işgaller ve yaşanan olaylar karşısında Millî Mücadele ruhunun uygulamaya konulması ve halka malolmasında en önemli rolü Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri üstlenmiştir. Antalya Müdafa-i Hukuk Cemiyeti açılan diğer cemiyetlere oranla daha geç ve zor kurulmuş fakat teşkilatlanma safhası hızlı ve etkili bir şekilde olmuş ve kısa bir süre zarfında faaliyete geçmiştir. Cemiyet Millî Mücadeleyi en iyi şekilde halka anlatmaya çalışırken diğer yandan Osmanlı Devleti topraklarına yapılan işgalleri protesto etmek amacıyla mitingler düzenleyerek işgallere olan tepkisini dile getirmiştir. Finike Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ise 1 Eylül 1919 yılında kurulmuştur. Cemiyetin ilk Reisi Müftü Salih Efendi'dir. Cemiyetin azaları ise; Hacı Feyzullahzade Musa Kazım, Finike halkından Ebu Zalefzade Molla Veli, Hallaç'dan ise Yunus Oğlu Şevket Efendiler'dir.[20] Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Finike Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti birbiri ile yakın işbirliği içinde çalışmışlar, halkı işgallere karşı bilinçlen-

16 Sarıçelik, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri'ne Karşı Anadolu'nun Akdeniz Kıyılarında Aldığı Bazı Tedbirler", 183.

17 Kaynakta "Pazir" olarak geçmekte ancak "Yazır" olduğu düşünülmektedir.

18 Ahmet Halaçoğlu, "İşgal Yıllarında Antalya ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri", *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu,* yay. haz. Necdet Ekinci ve Hatice Akın (Antalya: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 2006), 211-213.

19 Halaçoğlu, "İşgal Yıllarında Antalya ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri", 199-216.

20 Bengi Kümbül, "Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu II*, yay. haz. Mustafa Oral (Antalya: Akdeniz Üniversitesi Yayınları, 2007), 785; Süleyman Fikri Erten, Millî Mücadele'de Antalya, 2. Basım (Antalya: Azim Matbaası, 2007), 81.

dirmişlerdir. Millî Mücadele için çok miktarda aynî ve nakdî yardım toplanarak Millî Mücadele'ye katkıda bulunulmuştur. Bu bağlamda 1 Eylül 1919 senesinde Finike Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne iki yüz yirmi sekiz lira iki yüz seksen sekiz kuruş, 1920 senesinde bin yüz otuz beş lira elli kuruş, 1921 senesinde ise atmış dört lira dört yüz kuruş yardımda bulunmuştur.[21]

İtalya, I. Dünya Savaşı'nda sosyo-ekonomik yönden birçok sorun yaşamış ve bu zor şartlar altında 5 Temmuz 1921 tarihinde Antalya'yı tahliye etmiştir. Atatürk'ün önderliği altında yaşanmış olan Millî Mücadele sonunda Antalya dolayısıyla da Finike halkı işgalden kurtulmuştur. Finike kazası Türkiye Cumhuriyeti döneminde Antalya Vilayetine bağlı bir ilçe statüsünde varlığını sürdürmüştür.[22]

Finike'nin Millî Mücadele Döneminde Toplumsal Yapısı
Müslümanlar-Gayrimüslimler

99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri'ne göre Finike'de Müslüman tebaa haricinde Ermeni Milleti, Rum Milleti ve Kıptiyan Taifesinden kişilerin yaşadığı görülmektedir.[23] Finike'de 1916-1924 yılları arasında Müslümanlara ve Gayrimüslimlere ait mahalleler bulunmaktadır. Kal'a ve İskele mahallelerinde Müslüman halk ile Rumların birlikte yaşadığı görülmektedir. Ayrıca Finike'de Yahudilere ait ayrı bir mahalle bulunmaktadır. Bunun dışında Finike'nin Kumluca nahiyesi merkezi olan Sarı Kavak karyesinde ayrı ayrı Müslüman, Rum ve Yahudi mahallelerinin olduğu bilinmektedir.[24]

99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri'ne göre Finike'de Müslüman halkın ve Gayrimüslim halkın ayrı ayrı muhtarlarının olduğu ve muhtar-ı evvel ile muhtar-ı sani olarak deftere kaydedildikleri görülmektedir. Reşadiye-Rum, Reşadiye ve Kal'a ismindeki yerleşim birimlerinde Gayrimüslim muhtarlar görev yapmaktadır.[25] Bu durum I. Dünya Savaşı Yılları ve Millî Mücadele Dönemi'nde Finike'de yoğun bir Rum kesim olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nde şehirlerin neredeyse her mahallesinde dini vecibeleri yerine getirmek amacıyla bir cami veya mescidin ve bu mekânlarda görevli bir imam ve yardımcılarının olduğu görülmekte-

21 Çeltikçi, İtalyan İşgali'nde Antalya, 128.

22 Moğol, Antalya'da İtalyan İşgali, 335; Ertuğrul Kapusuzoğlu, *Finike Tarih-Kültür-Folklor* (Finike: 2001), 59.

23 Feyza Aya, *99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2019), 98.

24 Aya, *99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, 99-103.

25 Aya, *99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, 103.

dir. İmamlar muhtarlık örgütü oluşturuluncaya kadar tek başlarına, örgüt kurulduktan sonra ise muhtarlarla birlikte halkın birbirleriyle olan anlaşmazlıklarının çözümünden, mahallenin temizliğinden ve düzeninden sorumlu tutulmuşlardır. İmamlar güvenilir kişiler olarak muhtarlara kefil edilmiş, vergi dağılımı ve mahalleyi ilgilendiren her türlü meselede yapılan görüşmelere katılmışlardır. Kısacası halk-hükümet ilişkilerinin sürdürülmesinde muhtarlarla birlikte etkinlik göstermişlerdir.[26] 99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri'nde Finike'ye bağlı tespit edilen her köyde muhtarlarla birlikte görev yapan bir imam olduğu görülmektedir. Ayrıca Finike kazasında meskûn olan Gayrimüslim halk için de kazada bir ruhaninin bulunduğu bilinmektedir.[27]

99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili'ne göre I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yılları içerisinde Finike'de Müslüman ve Gayrimüslim ilişkilerinin genellikle borç alış-verişi dolayısıyla olduğu görülmektedir. Örneğin; Finike'nin Bağyaka köyünden Durmuş oğlu Veli'nin tereke kayıtları incelendiğinde Ermeni Piyasi'ye 182 kuruş borcu olduğu tespit edilmiştir. Bundan başka Finike'nin Has köyü sâkinlerinden iken vefat eden Şeker Mehmed bin Osman Çavuş'un tereke kaydında tüccârdan Oraksu'ya 3000 kuruş borcu olduğu görülmektedir. Yoğun olarak Müslümanların Gayrimüslimlerden borç aldıklarına ilişkin bilgiler bulunurken Gayrimüslim halktan olan Finike'nin Kal'a köyünden Yorgi oğlu Hacı Sava'nın tereke kaydında Jandarma Mehmed oğlu Ahmed'e 50 kuruş borcu olduğu tespit edilmiştir.[28] Borç ilişkisine dayanan bu nevi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Görülüyor ki Müslim-Gayrimüslim halk arasında, kayıtlara yansıdığı kadarıyla, iktisadi anlamda oldukça faal bir ilişkiden söz edilebilir. Bu etkileşimin sosyal yaşama dair diğer alanlarda da sürdürülmüş olması kuvvetle muhtemeldir.

Nüfus Miktarı

Nüfus (population), bir bölge ya da ülkede yasayan insan sayısına denilmektedir. Toplumların ilerlemesine veya gerilemesine etkide bulunan en mühim faktörlerden birisi olan nüfusun artıp azalması savaşların ve önemli tarihi olayların kimi zaman sebepleri kimi zaman da sonuçları arasında yer almaktadır. Nüfus sayımları, toplumu meydana getiren kişilerin sayı, cinsiyet, yaş, meslek, dil, din ve öğrenim durum-

26 Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 1. Basım (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991), 40.

27 Finike kazasında görev yapan imam ve muhtarların isimleri, görev yaptıkları köy ve görev yılları için bk. Aya, 2019: 101-105.

28 AŞS., 99, 15-7; 76-48; 89-16.

larını ortaya koyması bakımından toplumların sosyolojik, ekonomik ve tarihi yönlerinin bilinmesi, sosyal tarihlerinin yazılması açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle nüfus ile ilgili bilgi edinme arzu ve ihtiyacı yine toplumların var olması ile başlamıştır.[29]

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren özellikle vergi mükellefi olan ve askerlik çağında bulunan kişileri tespit etmek amacıyla nüfus sayımları yapılmıştır. Bu amaçlarla yürütülen sayım işlemleri, dönemlere ve hazırlanış gayelerine göre bazı farklı özellikler arz etmiştir.[30] Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk nüfus sayımı, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte ortaya çıkan yeni durumla birlikte 1828-29 tarihlerinde icra edilmiştir. Fakat bu sayım, Rusya ile yapılan 1828-29 savaşı nedeniyle tüm ülkede uygulanamamış, savaş bitiminden sonra 1830-31 yılları içerisinde sayım işlemleri yeniden başlatılmıştır. Söz konusu sayımların asıl amacı, ülkedeki askerlik ve vergi mükellefiyetini tespit etmekti. Daha sonra 1844, 1852 ve 1856 yıllarında Rumeli, Anadolu ve Suriye topraklarında bir kısım sayımlar gerçekleştirilmiş ancak istenen başarı elde edilememiştir.[31] Bunun dışında Tuna Vilayeti'nde 1866-1873 yılları arasında sayımlar yapılmış, bu sayımlar esnasında vergilerin yanı sıra kişilerin meslekleri ile mal varlıkları da kaydedilmiştir. Nüfus sayımlarına yönelik çalışmalar bundan sonra da devam etmiştir. Bu bağlamda 1874 yılında nüfus işleriyle ilgilenmek üzere *Tahrir-i Nüfus Umum Müdürlüğü* teşkil edilmiştir.[32]

Sultan II. Abdülhamid döneminde yeni bir nüfus sayımı yapılarak, sayımla ile ilgili hukukî düzenlemeleri yapma yetkisi Şura-yı Devlet'e verilmiştir. Öncesinde yapılmış olan çalışmalar da göz önüne alınarak 4 Eylül 1881 tarihinde *Sicil-i Nüfus Nizamnamesi* yürürlüğe koyulmuş ve nüfus sayımının nasıl yapılacağına dair bir de talimat kabul edilmiştir.[33]

Genel nüfus sayımında sayımı yapılan kişilere "Nüfus Tezkiresi" adıyla resmi kimlikleri verilmiştir. Bu kimlik kartı günümüzdeki ismiyle "Nüfus Cüzdanı" ismini almıştır. Köy ve mahallelerin nüfus sayımı genel nüfus sayımı kadar kolay olmamış zorlu ulaşım koşulları ve zorlu hava koşulları gibi sebeplerle sayım 17 Ağustos 1893 tarihinde tamamlanmış, Padişah II. Abdülhamid'e sunulmuştur. Bu dö-

29 Güven Dinç, "Cumhuriyet'in İlk Nüfus Sayımına Göre Antalya'nın Demografik Yapısı", *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi* 12 (2007): 67.

30 Mehmet Güneş, "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili", *Akademik Bakış* 8/15 (Kış 2014): 221.

31 Dinç, "Cumhuriyet'in İlk Nüfus Sayımına Göre Antalya'nın Demografik Yapısı", 69.

32 Güneş, "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili", 227.

33 Ali Güler, "Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Türkiye'nin Demografik Durumuna Genel Bir Bakış", *Osmanlı* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 4: 568

nemde İngiltere ve Fransa'ya sayımı geliştirmek amacıyla görevliler gönderilmiştir. 1900 yılında *Sicil-i Nüfus Nizamnamesi* yeniden gözden geçirilmiştir. 1903 yılında yeniden nüfus sayımına başlanmış, 1906 yılında sayım tamamlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin son nüfus sayımı ise 1914 yılında gerçekleştirilmiştir.[34]

XX. yüzyıl başlarında Antalya'da nüfus tespiti için oluşturulan en önemli teşkilat *Nüfus İdaresi*'dir. Bu dönemde burada görev yapan şahıslar 1 memur, 1 kâtip ve 2 mülazım'dır. I. Dünya Savaşı sıralarında M. 1914/1915 yıllarında Antalya'nın nüfusu 78.317 iken aynı tarihte bu toplam nüfus içerisinde Finike kazasının Müslüman, Yahudi ve Çingene'lerden oluşan nüfusu 13.316'dır. Finike kazası Antalya'nın %17'lik bir nüfus oranına sahiptir. Bu nüfusun %86'lık kısmını Müslümanlar oluşturmaktadır. Finike'nin 1915 yılında Müslüman, Rum ve Musevilerden oluşan toplam nüfusu %23 oranında artarak 16.448'e ulaşmıştır.[35]

99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri'ne göre 1916 ve 1924 yılları arası değerlendirildiğinde Finike'de Müslüman ve Gayrimüslim aile nüfusunda erkek çocuklarının kız çocuklarına nazaran daha çok olduğu görülmektedir. Bunun yanında Müslüman ailelerin çocuk sayılarının en fazla 10'a, Gayrimüslim aililelerin ise en fazla 6'ya kadar çıktığı görülmektedir.[36]

Cumhuriyetin ilk yıllarına gelindiğinde Finike nüfusunun 7462'si kadın 7435'i erkektir. Bu dönemde toplamda Finike kazasında 14.897 kişi yaşamaktadır.[37] 1915 yılından Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar Finike nüfusunda %9 oranında azalma görülmüştür. Bu azalmanın en önemli sebebi I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Dönemi'dir. Defterde tespit edilen savaş esnasında cephelere sevk edilip vefat eden kişilere ilişkin hükümler bu duruma kanıt olarak gösterilebilecek veriler arasında yer almaktadır.

Kadınların Durumu

Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda erkek nufüsunun önemli bir kısmı savaşlarda hayatını kaybetmiş ya da sakat kalan kişiler olmuştur. Kurtuluş Savaşı'nda ise geride kalan diğer erkeklerin cephe-

34 Güler, "Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Türkiye'nin Demografik Durumuna Genel Bir Bakış", 568.

35 Aydın Beden "Konya Vilayet Salnamelerine Göre XX. Yüzyılın Başlarında Antalya'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı" *20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu I*, yay. haz. Mustafa Oral (Antalya: Akdeniz Üniversitesi Yayınları, 2007), 181-182.

36 Aya, *99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,* 116.

37 Muhammet Güçlü, "Doğu Akdeniz'de Bir Liman Kenti: Finike", Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası, ed. Haydar Çoruh v. dğr., (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011): 439.

ye gitmesiyle erkek nüfusunun önemli bir kısmı azalmıştır. Bu durum karşısında kadınlar büyük sorumluluklar almak zorunda kalmışlardır. Fakat Anadolu kadını yılmadan, bütün gücüyle cephedeki askerlere her türlü desteği vermek için sonuna kadar mücadele etmiştir.[38] Millî Mücadele'de vatanın düşmana karşı savunulmasında sadece erkekler değil kadınlar da çok önemli hizmetler yapmıştır. Türk kadını, erkeklerin yanında her türlü sorumluluğu üstlenmiş, özellikle miting meydanlarında, cephelerde, cephe gerisindeki hizmetlerde ve kurulan derneklerde hizmetler yapmış ve büyük yararlılıklar göstermiştir. Bu mücadele yıllarında, toplumun her sınıfından insan kurtuluş mücadelesine maddi ve manevi destek vermişler, erkeğiyle kadınıyla, genciyle ihtiyarıyla birlikte el ele vererek üzerlerine düşen görevleri büyük fedâkarlıklar yaparak ifa etmişlerdir.[39]

Anadolu'nun işgalinin başlaması üzerine Türk kadınının, yapılan işgalleri protesto etmek ve kurtuluş çareleri aramak amacıyla mitinglere katılımı yoğun bir şekilde artmıştır.[40] Bunun dışında I. Dünya Savaşı Avrupa'da olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde de ekonomik alanda kadınların, savaşa giden erkeklerin yerlerini alması zorunluluğunu doğurmuştur. Savaş sebebiyle oluşan sefalet ve açlığın da etkisiyle kadınlar, ticaretten fabrikalara, yol yapımından sokak temizliğine kadar birçok iş sahasında istihdam edilmeye başlanmıştır.[41]

I. Dünya Savaşı yıllarında ve Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu kadınının rolü tartışılmaz bir düzeydedir. Anadolu kadını, cephede ve cephe gerisinde Millî Mücadele'ye büyük katkılar sağlamıştır. Ancak kaynaklarda I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'nin asıl yaralarını taşıyan cephe gerisinde eşlerini kaybeden kadınlar ve babalarını kaybeden yetim çocuklar hakkında pek bilgi bulunamamaktadır. 99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri bu durum hakkında önemli veriler sunmaktadır.

99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri 1916-1924 yılları arasında tutulmuş olması hasebiyle, şahitlerin huzurunda eşlerinin savaş esnasında öldüğü tespit edilen kadınların, hem nikâh esnasında belirlenen mehirlerinin talebi hem de başka bir eşle evlenmek için kadıdan izin istediğine dair veriler mevcuttur. Defterden tespit edilen

38 Sarıçoban, "Millî Mücadele'de Anadolu Kadını", 1332.

39 Erhan Alparslan, "Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu'da Kurulmuş Olan Kadın Dernekleri'nin Maraş Millî Mücadelesi'ne Destekleri", *Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu Bildiriler yay. haz. Ünlen v. dğr.,* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2015), 6.

40 Ferhat Uyanıker, *Millî Mücadele'de Türk Kadını* (Yüksek Lisans Tezi/ Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2007), 27-28.

41 Uyanıker, Millî Mücadele'de Türk Kadını, 21.

bilgilere göre askere giden eş arkasında kalan kadınların ya eşlerinin ölüm haberi gelmesi ya da Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'[42] ne uygun olarak eşleri esarette ise dönemin zor şartları göz önüne alınarak en az bir yıl gibi belli bir süre beklemeleri gerekmiştir. Başka bir eşle evlenme talebinde bulunan kadınların, şahitler huzurunda eşlerinin vefatını yahut belli bir süre geçmiş olup hala dönmediğini ispat etmeleri üzerine evlenmelerine müsaade edilmiştir.

Defterde Bağyaka köyünden Yunus oğlu Hasan bin Mustafa eşi Vesile Hanım altı sene önce askere sevk edilen eşi beşinci senesinde Tarsus Hastanesinde vefat edince bir sene bekleyerek mahkemeye başvurmuştur. Hem hakkı olan mehr-i mü'ecceli taleb etmiş hem de başka bir eşle evlenmek için izin talebinde bulunmuştur.[43]

Bir diğer örnek; Finike'nin Halac köyü sakinlerinden İsmail kızı Ümmühan'ın kadıya başvurmasıdır. Eşi Muhacir Mustafa oğlu Mehmed seferberlik ilan edilip silah altına alınalı 8 sene olmuş ve bu süre zarfında kendisinden haber alınamamıştır. Onunla beraber giden askerler on ay evvel ordu ve esaretten geldiği halde eşi gelmediği için ölmüş olduğunu düşünerek askere gitmeden önce eşinin kız kardeşine vermiş olduğu 550 kuruşu ve başka bir eşle evliliğine müsaade edilmesini talep etmiştir.[44]

Bir diğer örnekte ise; Finike'nin yine Halac köyünden Yunus oğlu İbrahim kızı Ümmü Gülsüm'ün de aynı sebepten dava açmış olduğunu görüyoruz. Eşi Osman oğlu Hüseyin'in askere yaşıtlarıyla beraber sevk olduğunu ancak yaşıtlarının bir sene önce ordu ve esaretten kurtulup geldiğini kocasının ise gelmediğini belirtir. Bunun üzerine şahitler huzurunda vefatına hüküm verilmesi nedeniyle başka bir eşle evlenmesine müsaade edilmiştir.[45]

Yetim Çocuklar

Savaş esnasında yetim kalan çocuklar dikkat etmektedir. 99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri'ne göre Finike'de bu dönemde anne babasını kaybeden yetim kalan çocuklara vasi tayin edildiğine ilişkin hükümler bulunmaktadır.

Kelime anlamı olarak *vasy* kökünden türemiş olan vesâyet "eklemek, bitişmek; birinden bir işi üzerine almasını istemek" anlamlarına gelmektedir. İslam Hukuku'nda haklarını kullanma yetkisi bulun-

42 Hukûk-ı Âile Kararnâmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Akif Aydın, "Hukûk-ı Âile Kararnâmesi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 314-318.

43 AŞS., 99, 84-9.

44 AŞS., 99, 158-15.

45 AŞS., 99, 161-20.

mayan veya eksik olan bir kişinin mallarını koruma ve işletme, onlar adına mallarında tasarrufta bulunma yetki ve sorumluluğu ya da veli yahut hâkim tarafından bir kimseye bu yetki ve sorumluluğun verilmesini ifade etmektedir.[46]

Boşanmalarda ya da ebeveynlerden herhangi birinin ölümü durumunda maddî veya mânevî olarak en fazla mağdur olan kişiler hiç kuşkusuz küçük çocuklardır. Bu nedenle Osmanlı toplumunda anne veya babası vefat etmiş olan kimsesi olmayan çocukların geleceklerini kontrol altına almak amacıyla bir takım önlemlerin alındığı bilinmektedir. Bu ve benzeri yaşanan durumlarda çocukların hisselerini korumak ve mallarını idare etmek amacıyla "vasi" tayin edilmektedir. Vasi olacak kişilerin içten bağlılığı ve doğruluğu ile tanınıp her yönden vesâyet işlerini yürütebilecek, güvenilirliği herkes tarafından bilinen kişiler olması zorunluydu.[47] İslam Hukuku'na göre, baba ölmeden önce çocuklarına vasiyet yoluyla vasi tayin edebilirdi. Tayin edilen bu vasi, reşit olmayan çocuklarının veya torunlarının mal varlığını idare etmek için görevlendirilirdi. Bu kişiler, vasilik yaparken herhangi bir ücret almamaktadır. Vasiyet yoluyla vasisi tayin edilmeyen yetimlere mahalli mahkemenin kadısı veya naibi tarafından vasi tayin edilmekteydi.

99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri'nde tespit edilen vasi tayinlerinden birine örnek verecek olursak; Finike'nin Bağyaka köyünden olan ve askerde iken vefat eden Hacı Yunus oğlu Mehmet'in kızları Zeynep, Şerife ve Dudu'ya kalan mallarını korumak amacıyla amcası Hacı Yunus oğlu Hüseyin vasi tayin edilmiştir.[48]

Bir diğer örnek; Finike'nin Bağyaka köyünden olup askerde iken vefat eden Yeni Bekir oğlu Bekir bin Mustafa'nın küçük kızı Aişe'ye amcaları Ali Molla vasi tayin kılınmıştır.[49] Bir başka örnekte; Finike'nin Halac köyünden olup askeriyede vefat eden Koca Bacakoğlu Abdullah bin Mehmed'in küçük kızı Düriye'ye erkek kardeşi olan Veli bin Abdullah bin Mehmed vasi tayin kılınmıştır.[50]

Müslümanlarda olduğu gibi Gayrimüslim ailelerde de aynı durum geçerli olmaktaydı. Örneğin; Finike'nin Kal'a-i Rum mahallesinden olup askerde iken vefat eden Yorgi oğlu Lecnide'nin kızı Yelaiye'ye kalan taşınabilir ve taşınmaz mallarını korumak amacıyla Todari oğlu

46 Ali Bardakoğlu,"Vesâyet", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları: 2013), 43: 66.

47 Güven Dinç, "Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu", *Otam Dergisi*, 17 (2005): 8.

48 AŞS., 99, 44-18.

49 AŞS., 99, 55-13.

50 AŞS., 99, 72-45.

Yorgi vasi tayin kılınmıştır. [51] Görülüyor ki Osmanlı Devleti büyük bir savaşta hayat memat mücadelesi vermekteyken dahi Müslim-Gayrimüslim ayrımı gözetmeden tüm yetim çocukların haklarını korumaya yönelik tedbirler almaya devam etmiştir.

Evlilik ve Boşanma

Ailenin temelini oluşturan evlilik bütün ilahi dinlerde, kadın ve erkeğin kendilerine özgü bir mahremiyet ve paylaşım alanı oluşturmalarına ayrıca insan soyunun devamına katkı sağlamalarına imkan veren yegâne meşru ilişki olarak kabul edilmektedir.[52] Eski Türklerde izdivâc "evlenmek", "ev-bark" sahibi olmak gibi anlamlar taşımaktadır. Bark, Orhun anıtlarında "mabet" anlamına gelmektedir. Ev de kutsal bir mabet olarak kabul gördüğü için bark adını almıştır. Türklerde İslamiyet'in kabulünden önce evlilik, kişilerin kutsal güvenceye kavuşması olarak görülmekteyken, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminin önemli tarihçileri arasında yer edinmiş olan Âşık Paşazâde diliyle evlilik: "Bu âlemde maksad olan bir kaç şeydir; oğul evlendirmek, kız kaçırmak ve dünyadan iman ile gitmek."tir.[53]

Evlenmelerde en dikkat edilmesi gereken özelliklerden birisi, "mehr"dir. Mehr, evlenecek olan erkeğin nikâh sebebiyle evleneceği kadına vermekle yükümlü olduğu para veya mal anlamına gelmektedir. Gerçek ismi "mehr-i müsemma" olup, her iki tarafın da kabul etmesiyle nikâh sırasında belirlenmiş olan ücrettir. İslâmiyet öncesi Türk topluluklarında "kalın" veya "sep" denilen bu uygulama, İslâmiyet sonrası Türk toplumunda *mehr* adıyla devam etmiştir. Mehr, İslâmiyet'ten önce kadının satış bedeli olarak belirlenmiştir. İslâmiyet bu uygulamaya bazı yeni düzenlemeler ve yasaklamalar getirerek mehrin kadına verilmesini emretmiştir. Bu sayede mehrin kadının babası ya da akrabalarına satış bedeli gibi verilmesini yasaklamıştır.[54]

Mehir iki kısma ayrılmıştır. Birincisi tarafların önceden belirlemiş olduğu mehir olan "mehr-i müsemmâ", diğeri ise herhangi bir kararlaştırma yapılmamışsa benzer şart ve konumdaki kadınlara ödenen miktara karar kılmaya ise "mehr-i misil" denilmektedir.[55] Nikâh sırasında tespit edilen mehr ödeme şekline göre üç farklı isimle anılmak-

51 AŞS., 99, 45-20.

52 Fahrettin Atar, "Nikâh" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları: 2007), 33: 112.

53 Aya, *99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, 117.

54 Dinç, "Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu", 4.

55 Mehmet Akif Aydın, "Mehir", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları: 2003), 390.

tadır. Taksitli ödeme söz konusu olduğu zaman mehrin peşin ödenen kısmına "Mehr-i muaccel", ödenmesi ilerdeki bir tarihe bırakılmış olan kısmına "Mehr-i müeccel", ikisinin birleşmesine, yani tamamına ise mehr ya da "Mehr-i müsemma" adı verilmektedir.[56]

99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri'nde 10 Mart 1918 yılında kıyılmış olan bir nikah akdi kaydı görülmektedir. Bu akidde Durkadın Hanım, Osman oğlu Hasan'la *beş yüz bir kuruş mehr-i mü'eccel ile bin kuruş kıymetli sekiz yaşında bir re's ala öküz, üç yüz kuruş kıymetli bir kat yatak ve on beş kuruş kıymetli beş aded onluk ziynet altını* mehr-i mu'accel belirlenerek evlenmiştir.[57]

İncelenen defterde Finike'de genellikle 1916-1924 yılları arasında tespit edilen mehr-i mü'eccel miktarları 15 buçuk kuruşla 2500 kuruş arasında değişmektedir. Para olarak verilen mehr-i mu'accele miktarları ise 1200 ile 2550 kuruş arasında değişiklik göstermektedir. Bu dönemde tereke kayıtlarından tespit edilen mehir miktarları ailelerin ekonomik durumlarına göre değişkenlik göstermektedir. Bunun dışında Finike'de mehr-i mü'eccel karşılığında genellikle para verilirken mehr-i mu'accelenin hem ziynet altını hem de eşya olarak verildiği görülmüştür. Mehir olarak verilen eşyalar genellikle maddi değeri yüksek ziynet eşyaları, yatak takımı, kilim, yastık, çarşaf, döşek gibi yatak eşyaları, giyim eşyaları, tarım aletleri ve mutfak eşyalarından oluşmaktadır.[58]

Bir erkeğin aynı anda birden fazla kadınla yapmış olduğu çok eşliliğe *polijini* adı verilmektedir. Osmanlı Devleti'nde bu duruma *taaddüd-i zevcât* ismi verilmekteydi.[59] Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde görülen çok eşliliğin sebepleri arasında devletin sürekli gazâ halinde olmaları, giderek büyüyen toplumun karşılaştığı bazı özel durumlar ve gün geçtikçe büyüyen bir coğrafyaya yerleşme isteklerinin olduğu söylenebilir.[60]

I. Dünya Savaşı yıllarında ve Millî Mücadele Dönemi'nde Finike kazasından olup birden fazla eşe sahip kişiler bulunmakta ise de ikinci veya üçüncü eşi almak için nikâh akdi bulunan herhangi bir kişi tespit edilmemiştir. Bu dönemde Finike'de Müslümanlarda çok eşliliğe dair veriler bulunurken Gayrimüslimlerin genellikle tek eşliliği tercih ettiği

56 Dinç, "Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu", 4.

57 AŞS., 99, 25-8.

58 Aya, *99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,* 120-121.

59 Ömer Düzbakar, "Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği", *Otam Dergisi* 23 (2008): 85

60 Düzbakar, "Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği", 85.

görülmektedir.[61]

Tanzimat'tan kısa bir süre sonra başlatılan kanunlaştırma hareketleri ile birlikte 25 Ekim 1917 tarihinde çıkarılan Hukûk-ı Âile Kararnâmesi, aile hukuku alanında hazırlanan İslam ve Osmanlı hukuk tarihininin ilk örneklerinden biri sayılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde yaklaşık bir buçuk yıl yürürlükte kalmış olmasına rağmen İslâm hukuk tarihi açısından önemli bir etkiye sahip olmuştur.[62]

Hukûk-ı Âile Kararnâmesiyle birçok konu hakkında yeni hükümler getirilmiştir. Kararname'nin evlenme akdinin "tezvic-tenkih" gibi açık kelimelerle olması, kadının nikâh akdi esnasında erkeğin evlilik boyunca tek zevceli kalması şartını koşabileceği, şiddet ve baskı kurarak evlenmenin geçersiz olması, deli olanların evlendirilemeyeceği, sarhoşun boşamasının geçersiz olması gibi önemli hükümleri bulunmaktadır.[63]

İslâm hukukunda soyun sürdürülmesi ve haramdan kaçınılması gibi durumlar için evlilik teşvik edilmekle birlikte; zina, hakka tecavüz, saygısızlık ve benzeri durumların ortaya çıkması ise boşanmanın temel sebepleri olarak gösterilmektedir. Bu ve buna benzer nedenlerden doğan anlaşmazlıklar sonucunda boşanmalar yaşanmaktadır. Üç türlü boşanmanın olduğu bilinmektedir. Birincisi; kocanın, tek taraflı isteğine dayalı beyanıyla yapmış olduğu boşanmadır ve bu boşanmaya "talak" denir. Talakın gerçekleşmesi için bir mahkeme kararına gerek yoktur. İkincisi, kadının alacağı mehr ve iddet nafakasından vazgeçmek suretiyle kocasını boşamaya razı etmesi sonucu gerçekleşen boşanmadır. Bu boşanma türüne "muhâlaa"denilmektedir. Üçüncü tür boşanma ise mehir ve iddet nafakasından vazgeçmek istemeyen kadının belirli sebeplerin varlığı durumunda kadıya başvurarak boşanmak istemesi durumunda gerçekleşmektedir. Hanefî-Osmanlı Hukuku'nda nadiren görülen bu boşanma türüne "tefrîk" veya "kazâî boşanma" ismi verilmektedir. Bu boşanmada diğer ikisinin aksine kocanın ayrılmaya razı olması şart değildir. Kadı'nın boşanmanın gerçekleşmesi için vermiş olduğu kararla boşanma gerçekleşmiş olur.[64]

Sözlükte nafaka kelimesi "harcamak, tüketmek" anlamına gelen infâk masdarından türetilmiş olup "azık, ihtiyaçların karşılanması maksadıyla harcanan para vb. maddî değerler" mânasına gelmekte-

61 Aya, *99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,* 123.

62 Mehmet Akif Aydın, "Hukûk-ı Âile Kararnâmesi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 314.

63 Aydın, "Hukûk-ı Âile Kararnâmesi", 18: 316-317.

64 Dinç, "Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu", 7.

dir. İslam Hukuku'nda nafaka "hayatiyetin ve yararlanmanın devamlılığını sağlamak için yapılması zorunlu olan harcamalar" şeklinde bir anlam içermektedir.[65]

Finike'de 1916-1924 yılları arasında boşanmalar ve nafaka talepleri görülürken önemli olan bu dönemde Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nin kadınlara sağlamış olduğu boşanma hakkına binaen kadınların belli başlı gerekçelerle boşanma amacıyla kadıya başvurmasıdır. 99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri'ne göre Finike'de kadınların boşanma, nafaka, mehr-i mü'eccel ve mu'avenet-i sükna bedelini taleplerine ilişkin birçok hükmün bulunduğu görülmektedir. Bu duruma örnek verecek olursak; Finike kazâsının Çavdır köyü sakinlerinden olan Hacı Salih Ağa kızı Şerife Hanım, eşi olan ve Antalya'da ikâmet eden zevci İsmail Hakkı Efendi'yi evliliklerinin dördüncü ayında nafaka ve geçim parasını vermeyi bırakması, mallarından bir kısmını satması, ona ait para ve altınları alıp Antalya'ya gitmesi sebebiyle Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nin 130. maddesi gereğince eşi İsmail Hakkı Efendi'ye boşanma davası açmıştır.[66] Sonuç olarak, Osmanlı'nın diğer taşra birimleri gibi Finike'de de evlilik ve boşanma sırasında kadının hakkının korunmasına dikkat edildiği görülmektedir.

Sonuç

I. Dünya Savaşı ve buna müteakiben Millî Mücadele Dönemi tüm ülkeyi etkilediği gibi Antalya'ya bağlı Finike kazasını ekonomik alan başta olmak üzere birçok yönde etkilemiştir. Savaş yıllarında Finike'de casusluk faaliyetleri ve kaçakçılık olayları yaşanmaya başlamıştır. I. Dünya Savaşı sona erdiğinde İtalya, Antalya şehrini resmen işgale başlamış, dolayısıyla Antalya şehri ile birlikte Finike'de işgal altında kalmıştır. Ülkenin birçok yerinde işgaller yaşanması devletin merkezi otoritesinin zayıflaması ve iktisadi krizin ortaya çıkması sebebiyle görülen sosyal ve iktisadi düzensizlikler birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bunun bir yansıması olarak da eşkıyalık faaliyetleri görülmeye başlamıştır. Bu dönemde Millî bağımsızlığa ulaşmak amacıyla vatanı düşman işgallerine karşı savunmak, memleket topraklarının paylaşılmasını önlemek ve insan haklarını korumak gibi amaçlar doğrultusunda kurulan cemiyetlerden biri de Finike Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'dir.

99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri'nden elde edilen verilere göre I. Dünya Savaşı'na Finike kazasından da birçok

65 Celal Erbay, "Nafaka", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 282

66 AŞS., 99, 41-13.

kişinin katılmış olduğu görülmektedir. Gerek belgelerde tespit edilen savaş esnasında şehit olan yahut savaştan geri dönmeyen kendisinden haber alınamayan kişilere ilişkin miras taksimatı ve tereke kayıtlarına ilişkin hükümler gerekse savaş gerisinde kalan çocuklara ilişkin vasi tayinleri savaşın oluşturduğu ekonomik sorunların yanında geride kalanlara da derin izler bırakan sosyal sorunları göz önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri

ALPARSLAN, Erhan. "Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu'da Kurulmuş Olan Kadın Dernekleri'nin Maraş Millî Mücadelesi'ne Destekleri", *Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu Bildiriler. Yay. haz. Ünlen v. dğr.. 3-25.* Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2015.

ATAR, Fahrettin. "Nikâh" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 33: 112-117. İstanbul: TDV Yayınları: 2007.

AYA, Feyza. *99 Numaralı Antalya (Finike) Şer'iyye Sicili Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2019.

AYDIN, Mehmet Akif. "Hukûk-ı Âile Kararnâmesi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 18: 314-318. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

AYDIN, Mehmet Akif. "Mehir". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 28: 389-391. Ankara: TDV Yayınları: 2003.

BARDAKOĞLU, Ali. "Vesâyet", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 43: 66-70. İstanbul: TDV Yayınları: 2013.

BEDEN, Aydın. "Konya Vilayet Salnamelerine Göre XX. Yüzyılın Başlarında Antalya'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı". *20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu I*. Yay. haz. Mustafa Oral. 176-197. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Yayınları, 2007.

BİÇİCİ, Mehmet. "Hatıratlarla Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Girişi". *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 13/3 (2014): 693-722.

ÇADIRCI, Musa. *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

ÇELEBİ, Mevlüt. "İtalyan Sömürgeciliğinin Hedef Kenti Antalya". *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu*, Yay. haz. Necdet Ekinci ve Hatice Akın. 169-186. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Basımevi, 2006.

ÇELTİKÇİ, Orhan . *Millî Mücadele Dönemi'nde Antalya*. Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2015.

ÇELTİKÇİ, Orhan. *İtalyan İşgalinde Antalya*. Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2014.

ÇELTİKÇİ, Orhan. "İstiklâl Harbinde Antalya ve Havalisinde Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Faaliyetleri". *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 2/4 (Aralık 2015): 83-106.

ÇOBANOĞLU, Aysun. " Finike", *Dünden Bugüne Antalya*. Ed. Cemal Sarı v. dğr. 285-289. Antalya: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2012.

DİNÇ, Güven. "Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu". *Otam Dergisi* 17 (2005): 1-18.

DÜZBAKAR, Ömer. "Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği". *Otam Dergisi* 23 (2008): 85-100.

ERBAY, Celal. "Nafaka". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 32: 282-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

ERTEN, Süleyman Fikri. *Millî Mücadele'de Antalya*. Antalya: Azim Matbaası, 2007.

GÜÇLÜ, Muhammet. "Doğu Akdeniz'de Bir Liman Kenti: Finike". Osmanlı Dönemi

Akdeniz Dünyası, Ed. Haydar Çoruh v. dğr.. 415-441. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011.

GÜLER, Ali. "Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Türkiye'nin Demografik Durumuna Genel Bir Bakış". *Osmanlı*. 4: 567-571. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

GÜNEŞ, Mehmet. "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili". *Akademik Bakış* 8/15 (Kış 2014): 221-240.

HALAÇOĞLU, Ahmet. "İşgal Yıllarında Antalya ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri". *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu*. Yay. haz. Necdet Ekinci ve Hatice Akın. 199-216. Antalya: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 2006.

KAPUSUZOĞLU, Ertuğrul. *Finike Tarih-Kültür-Folklor*. Finike: 2001.

KURAN, Ercüment. "Birinci Dünya Savaşı", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 6: 196-200. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

KÜÇÜK, Cevdet. "Millî Mücadele", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 30: 76-83. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

KÜMBÜL, Bengi. "Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri". *20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu II*. Yay. haz. Mustafa Oral. 775-785. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Yayınları, 2007.

MOĞOL, Hasan. *Antalya'da İtalyan İşgali.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.

ORAL, Mustafa. *Resimli Adalya Kitabı*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2016.

ORTAK, Şaban. "Büyük Savaş (I. Dünya Savaşı) Eşiğinde Antalya". *20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu I*. Yay. haz. Mustafa Oral. 90-117. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Basımevi, 2008.

ÖZKAYA, Yücel- Konukçu, Enver- Önsoy, Rıfat- Akbulut, Dursun Ali- Balcıoğlu, Mustafa- Tanver, Vehpi. *Millî Mücadele Tarihi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2005.

SARIÇELİK, Kerim. "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri'ne Karşı Anadolu'nun Akdeniz Kıyılarında Aldığı Bazı Tedbirler". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi* 21 (2007): 173-189.

SARIÇOBAN, Gülay. "Millî Mücadele'de Anadolu Kadını". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21/4 (Aralık 2017): 1331-1346.

TEMEL, Mehmet. "İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Kıyı Yerleşimlerine Yaptıkları Saldırılar ve Mütekabiliyet Esasına Göre Osmanlı Devleti'nin Aldığı Önlemler". *Tarih İncelemeleri Dergisi* 24/1 (Temmuz 2009): 117-150.

UYANIKER, Ferhat. *Millî Mücadele'de Türk Kadını*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2007.

MİLLÎ MÜCADELE SÜRECİNİN BAŞLANGICINDA NÜFUS ve TARIMSAL EKONOMİNİN ÖNEMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Rabia DUYAR*

Özet

Osmanlı Devleti, I. Dünya savaşında cephede çok sayıda şehit vermişti. Bunun yanı sıra salgın hastalıklar ve göçler ile nüfusta önemli miktarda azalmalar olmuştu. Türkiye ülkesinin nüfusu Millî Mücadele başlarken savaşlarda yararlanılabilecek insan sayısı, sağlık koşulları, isyanlar nedeniyle oldukça azalmıştı. Bu bağlamda yavaş nüfus artışı ve salgın hastalıkların ortaya çıkması Millî Mücadele'de yer alacak insan gücünü etkileyen başlıca faktörlerdi. I. Dünya savaşında üretici genç erkek nüfusun işletmelerden alınıp cepheye gönderilmesi ve tarımda fayda sağlayan hayvanların orduya tahsis edilmesi tarımsal iş gücü açığının ortaya çıkmasına ve üretimin düşmesine neden olmuştu. Mondros Mütarekesi ile ülkenin en verimli toprakları işgal altına alınmış, tarımsal üretimde önemli yeri olan bu şehirlerin işgali ile üretimden ve vergiden yararlanma imkânı kalmamıştı. Ayrıca toprağın boş bırakılması, ulaşım ve iklim koşulları da tarımsal üretimi olumsuz yönde etkilemekteydi. Dolayısıyla Millî Mücadele başlarken yeni bir savaşın yükünü alamayacak halde olan Türkiye ülkesinin, insan kayıpları, tükenmiş bir ekonomisi ve yetersiz kaynakları mevcuttu.

Bu çalışmada yukarıdaki bilgiler doğrultusunda Millî Mücadele'nin başlangıç sürecindeki kriz dönemi irdelenmiş, özellikle çeşitli sebeplerle azalan nüfusun ülke üzerindeki olumsuz etkilerinden bahsedilmiş, çalışmanın temel argümanını oluşturan insan gücünün önemi, ekonominin büyük çoğunluğunu oluşturan tarımın bu süreçte yetersiz olma sebepleri ve üretime etkileri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Savaş, Nüfus, İşgal, Tarımsal Ekonomi, Millî Mücadele.*

* *Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tezli Yüksek Lisans Mezunu, duyarrb@gmail.com*

Giriş

Osmanlı Devleti 20.yüzyılda gerek iktisadi ve sosyal açıdan gerek askeri ve diplomasi açısından oldukça sıkıntılı bir süreç içerisindeydi. Bu süreçte Trablusgarp, Balkan ve I.Dünya savaşı gibi devletin istikbalini belirleyecek nitelikte olan savaşların yıpratıcılığı ve mağlubiyetinin yanı sıra ekonomik açıdan tükenmişliği de içinde bulunulan şartların ve vaziyetin güçlüğünü göstermekteydi. Aynı zamanda imkânların yetersiz olduğu bu süreçte Osmanlı Devleti'nin toprakları itilaf güçleri tarafından paylaştırılarak Mondros Ateşkesi gereğince işgal altına alınmıştı. Millî Mücadelenin başlarında insan kayıpları orduya asker teminini olumsuz yönde etkilerken, savaşlardan büyük bir yıkımla ayrılmış, ülke toprakları işgal altında olan bir devletin baş etmesi gereken açlık, salgın hastalıklar gibi sağlığı olumsuz yönden etkileyen ve mevzu bahis nüfusun azalması ve işgücü açığına, dolayısıyla tarımsal ekonominin gerilemesine neden olan başlıca faktörlerdi.

Bu çalışmanın yapılmasındaki amaç, sosyal ve ekonomik tarih bakımından Millî Mücadele sürecinin başlarında Anadolu toplumunun demografik durumunu ve iktisadi kaynaklardan tarımsal ekonomi hakkında genel olarak inceleme ve analiz yaparak aydınlatıcı bilgiler vermektir. Çalışma, iki önemli başlık altında açıklanacak ve değerlendirilecektir. İlk başlıkta, toplumun nüfus durumu ve azalan nüfusun nedenleri irdelenecek, bu süreçte insan gücünün önemi vurgulanacaktır. Diğer başlıkta, tarımsal ekonominin Anadolu toplumundaki yeri ve önemi belirtilerek, bu süreçte tarımsal verimin düşmesinde etkili olan nedenler genel olarak değerlendirilecektir.

Çalışma konusu içeriği ile uyumlu olarak gerekli kaynaklar çerçevesinde araştırılacak, genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1. Nüfusun Genel Durumu Ve İnsan Gücüne Etkileri

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya savaşı gibi büyük bir savaşta üç milyona yakın erkek nüfusu silah altına alınmıştı. I. Dünya savaşında üretici genç erkek nüfusun cepheye gönderilmesi ve üretici kesimin tüketici durumuna düşmesi dengeleri değiştirmiştir. Bu bağlamda 18-35 yaş aralığında erkek nüfus da büyük oranda azalma meydana gelmiştir. Bu durum toplumdaki üretici-tüketici dengesini değiştirmiş, çocuk, yaşlı ve kadın nüfus oranında artma yaşanırken, üretici erkek nüfus azalmıştır. Ayrıca çeşitli salgın hastalıkların çok sayıda ölüme yol açması da insan kaybında etkili olmuştur.[1] Osmanlı-Rus savaşları, Balkan savaşları ve I.Dünya savaşı nedeniyle Osmanlı ordusunda

1 Fatma Acun, *Atatürk ve Türk İnkılâp Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2009, s.198, 200, 201.

açlık, kolera, tifo ve dizanteriden ölenlerin sayısı savaşlardaki çatışmalarda ölenlerden daha fazladır. Bu tür salgın hastalıkların Batı Anadolu, Balkanlar ve Doğu Anadolu'daki savaş alanlarından ve mültecilerden bulaşmış olması yüksek ihtimaldir.[2] 1914-1918 yılları arasında asker ve orduda görevli olanların üçte biri hastalıktan ölmüştür.[3] İşgal altında olan önemli şehirlerden İstanbul'da ise bebek ölüm oranı, tifüs, tifo, dizanteri, difteri ve grip gibi salgın hastalıklar göze çarpsa da en fazla ölüm veremden olmuştur. 1918 yılında Anadolu'da her türlü alt yapıdan ve sağlık koşullarından yoksun olan halkın, %50'den fazlası sıtmadan, birkaç aileden biri tüberkülozdan, frengi ve yaygın halde kolera, tifüs, tifo ve diğer salgın hastalıklardan ölenler, hastalıklı kalanlar olmuştu. Türk askerlerinden 600.000 kadarının tifüsten öldüğü biliniyordu. Anadolu'da 20-35 yaş arasında Türk erkek nüfusun savaşlardan sağ gelenlerin oranı %20 civarındadır. [4]

Osmanlı Devleti'nde farklı tarihlerde uygulanan nüfus sayımları, özellikle erkek nüfus ağırlıklı olduğundan, bu hususta kaynaklar sınırlı ve yetersizdir. Osmanlı Hükümeti 14 Nisan 1919 tarihinde tahmini nüfus verileri yayınlamıştır. Bu tahmini nüfus verilerine göre başta İstanbul ve İzmir olmak üzere Anadolu'da 14 büyük şehrin toplam nüfusu 1.800.000 olarak hesaplanmıştır. İstanbul ve İzmir gibi ülkenin ticaretini yürüten Levanten şehirlerde nüfus yoğunlaşmıştı. Fakat bu nüfus oranlarının nesnelliği hakkında kesinlik olduğu söylenemez. Ayrıca bu nüfus sayımlarında Ermeni, Rum gibi milletlerin varlığı da söz konusudur. [5]

Millî Mücadelenin başlarında Türk nüfusu 8 milyon kadar yoktu. Anadolu'da işgal altında bulunan yerlerde ise Türk nüfusu giderek azalmaktaydı.[6] Bu doğrultuda nüfusun süreç içerisinde artmamasının, aksine azalmasının başlıca nedenleri; yetersiz sağlık koşulları, isyanlar, göçler, açlık, salgın hastalıklar ve daha önce büyük savaşlarda verilen insan kayıplarıdır.[7]

2 Hikmet Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918*, TTK Basımevi, Ankara, 2010, s.11, 102, 153.

3 Özdemir, *a.g.e.*, s. 153.

4 Özdemir, *a.g.e.*,s. 311, 313, 358.

5 Tevfik Çavdar, *Millî Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Um*umiye, Milliyet Yayınları, 1971, s.16, 17.

6 Alptekin Müderrisoğlu, " Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları" , Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, C.4, S.13, 1994, s.29.

7 Acun, *a.g.e.*, s.200.

2. Tarımsal Ekonominin Önemi Ve Üretime Etkileri

Osmanlı Devletinde 1913 yılında kırsal kesimde toprak sahiplerinin kontrolünde işleyen bir üretim biçimi görülmektedir. Fakat tarım ekonomisinin işlek nitelikte olmamasından dolayı büyük derecede sermaye birikimi yapılamamış veya oluşan sermaye geniş çapta ticari ve sınaî alanında yatırımlara dönüştürülememişti.[8] 1913 yılında ithalatın dikkat çekici nitelikte olması ülkenin bu süreçte dışa bağımlılığını göstermektedir. Bu dönem Almanya ve ABD gibi ülkeler Türk dış ticaretinde aktif bir paya sahip olmuşlardır.[9] 1914 yılında tarım geliri, İstanbul başta olmak üzere büyük şehirler hariç tüm bölgelerde ülke ortalamasının üstünde seyretmekteydi. Ülkenin tarımsal üretimde nüfusun %82'sinin çalışarak geçimini sağladığı bilindiği durumda tarımsal niteliğin, refah düzeyini olumlu yönde etkilediği söylenebilmektedir.[10] Fakat I.Dünya savaşında ve sonrasında ülkenin zor durumda olmasından ötürü Anadolu halkı toprağı işleyecek ve genişletecek güçten yoksundu. Bu şartlar altında toprak verimsizleşiyordu. Özellikle Akdeniz ve Ege bölgesinin çevresindeki toprak yalın ve ince yapılı olduğundan sadece karasapanla karıştırılıyordu. Ayrıca bu bölgenin toprağı kuraklık ve taşkınlık gibi doğa olaylarına da dayanıklı değildi. Bu bağlamda bölgede özel mülkiyette gelişmemişti.[11]

I.Dünya savaşı öncesinde Anadolu'nun doğusunda toprağı işleten işletmelerin yoğun olduğu görülmekteydi. Ege ve Çukurova bölgelerinde yapılan ticari nitelikteki tarım, işletme biçimini etkilemekteydi. Diğer bölgelerde ise toprağı işleyen orta büyüklükte işletmeler bulunmaktaydı. Fakat üretim koşulları ve ulaşım imkânlarının yetersizliği işletmelerin küçük boyutta oluşmalarına ve geçinecek kadar üretim yapmalarına neden olmuştur.[12] Ayrıca geniş piyasa alanlarının olmaması işletmelerin çoğunu geçimlik kadar üretim yapmaya zorlamıştır. Bunun yanı sıra özellikle verimliliği yüksek, sulak ve ekime elverişli arazilerin üretim amaçlı kullanılması sonucunu doğurmuştur. Bu durum dar bir alanın ekilmesiyle daha verimli üretim yapabilme imkânını ve mera hayvancılığının gelişimini sağlamıştır. Ayrıca hayvancılığın tarım içerisinde hayvansal gübre olarak kullanılma payını artırmıştır. Fakat tarımın kapalı alanlarda yapılmasıyla, nüfusun çoğunluğu kırsalda yaşayan ülkenin şehirlerde yaşayan halkına ve çevre şehirlere yetemez duruma gelmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda

8 Doğu Ergil, *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981, s.55.

9 Tevfik Çavdar, *Millî Mücadele'ye Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm II*, Çağdaş Matbaa ve Yayıncılık, 2001, s. 82, 83.

10 Tevfik Çavdar, *Millî Mücadelenin Ekonomik Kökenleri*, Köz Yayınları, İstanbul, 1974, s.119.

11 Çavdar (1974), *a.g.e.*, s. 156, 159.

12 Çavdar (1971), *a.g.e.*, s.24.

özellikle İstanbul'un buğday ve tahıl gibi temel gıda ihtiyaçları devamlı dışarıdan karşılanmaya çalışılmıştır.[13] Osmanlı Anadolu'sunda 20.yüzyılın başlarında tarımsal üretim çağa uygun olmayan eski yöntemlerle yapılıyordu. Bu durum tarımsal üretimi ve verimliliği olumsuz etkilemekteydi. Anadolu'nun üretici kesimi bu nedenle geçimlik üretim yapıyor, verimliliği yüksek toprakları ekmeyi tercih ediyordu. I.Dünya savaşında üretici nüfusun ve tarımda faydalanılan hayvanların orduya alınması tarımsal işgücü açığının meydana gelmesine neden olmuştur. Ayrıca bu savaştan sonra vergiler ve kamulaştırmalar nedeniyle üretici kesim toprağından mahrum kalmıştı.[14] I.Dünya savaşından sonra Mondros'u gerekçe göstererek kendilerince yorumlayan devletler Anadolu'yu işgal altına almışlardı.

Bu bağlamda özellikle Anadolu'nun en verimli toprakları işgal edilmişti. Dahası, işgal altında bulunan Batı Anadolu, Çukurova, Marmara, Akdeniz, Ege bölgelerinde Türk egemenliği söz konusu değildi. Sadece İç bölgelerde, Karadeniz ve Doğu Anadolu'nun bazı kesimlerinde verimi düşük topraklarda temel gereksinimleri sağlamaya yönelik ürünlerle Kurtuluş Savaşında mücadele edilecekti.[15] Bu süreçte yetersiz olan ülke ekonomisi sadece tarıma dayalıydı. Ayrıca üretici nüfusun azlığı, hem üreten hem tüketen kesime yetmek zorundaydı. Bu bağlamda üretim gücünü çocuk, yaşlı ve kadın nüfus üstleniyordu. Bunun yanı sıra zor şartlar altında tarım yapan üreticinin faydalanabileceği binek hayvanı dahi bulunmuyordu. Çünkü binek hayvanlarının çoğu dünya savaşında telef olmuştu, geriye kalanlar ise Kurtuluş Savaşında faydalanılacaktı. Bu durum üretimin giderek düşmesine neden olacaktı. Anadolu'da bu dönem ithal ve ihraç edilen ürünlerin çoğunu tarıma bağlı gıda maddeleri oluşturuyordu. Fakat ulaşım imkânlarının yetersizliğinden ötürü tarım ürünleri büyük tüketim yerlerine ulaştırılamıyordu. Bundan dolayı bazı tarım ürünleri ihraç edilirken, tüketimin yoğun olduğu kesimlere tarım ürünleri ithal ediliyordu. Ayrıca işgal altındaki topraklarda, incir, kuru üzüm, susam, zeytin, zeytinyağı, palamut, ham ipek gibi ihraç ürünlerinin Batı Anadolu ve Akdeniz'de yetiştirildiğinden, Kurtuluş savaşı sürecinde tarım ekonomisinde bu ürünlerin ihracat gelirlerinden mahrum kalınacaktı.[16] Millî Mücadelenin başlarında Anadolu halkı tarım kesiminde çalışsa da tarımsal ekonomi üzerinde etkili olamayacak durumdaydı.[17]

13 Çavdar (1971*), a.g.e.,* s.27.

14 Ahmet Emin Yaman, " Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi ", Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergis*i, C.3, S.12, 1993, s. 420.

15 Müderrisoğlu, *a.g.m*., s. 29.

16 Müderrisoğlu, *a.g.m*., s. 31.

17 Çavdar (1971), *a.g.e*., s. 28.

1919 yılında Anadolu'daki bazı vilayet ve sancaklarda hububat üretim durumu şöyledir: Ankara, Konya, Kütahya ve Sivas'ta mahsul düşük alınırken, İzmit, Aydın, Edirne, Çatalca ve Menteşe'de diğerlerine kıyasla iyi düzeydedir. Fakat genel olarak bahsi geçen yılda buğday mahsulü dünya savaşından önceki durumunun yarısına düşmüş, diğer hububatların mahsullerinde de düşüşler olmuştur.[18] Dolayısıyla Dünya Savaşından Millî Mücadele'ye kadar milli ekonominin temelini oluşturan tarım ve buna bağlı hayvancılıktan sağlanan verimin düşmesiyle Anadolu halkını, tarımdan sağlanan ürünleri ve hayvansal gıdaları yeterli miktarda tüketmekten mahrum bırakmıştır.[19] 1919 yılından önce Almanya'dan karşılanan yardımlarla ziraat ile ilgili birtakım çabalara girişilmişse de hâsılat beklenen düzeye ulaşamamıştır.[20]

Sonuç

Millî Mücadele'nin başlarında Anadolu halkı, açlık, hastalıklarla ve imkânsızlıklar içinde geçen bir sürecin her türlü yokluğa ve yetersizliğe rağmen işgallere karşı ayakta kalmanın ve toprağına sahip çıkmanın maddi ve manevi zorluğa karşı direnişin sembolü olmuştur. Fiilde Kurtuluş Savaşı özünde Millî Mücadele olarak adlandırılan bu sürecin öncesinde yıkıma uğramış bir devletin milletinin azim ve kararlılığıyla yeniden doğuşunu ve istiklâlini kazanmak için yaşadığı zorlukların insan gücü açısından önemi baz alınarak nüfus ve tarımsal ekonomi açısından toplumun durumu genel olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmamıza konu olan, toplumsal tarih açısından önem arz eden demografik yapı bu süreçte de etkili olmuştur. Millî Mücadele'nin başlangıcında insan gücünün önemini, azalan insan kayıpları ispatlamıştır. Sonuç olarak insan kayıplarının nedenleri açıklanmış, nüfusun genel durumu değerlendirilmiştir. İktisadi tarih konusunun içinde yer alan ve asırlardır Anadolu toprağının verdiği üründen kazanç sağlanan adeta ekonominin belkemiği olan tarımın, bu süreçte verimsizleşmesi ve ekonomiye etkileri genel olarak değerlendirilmiştir.

18 Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi*, TTK Yayınları, Ankara, 1994, s. 161.

19 Eldem, *a.g.e.*, s. 38.

20 Eldem, *a.g.e.*, s. 35.

KAYNAKÇA

ACUN Fatma, *Atatürk ve Türk İnkılâp Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2009.

ÇAVDAR Tevfik, *Millî Mücadelenin Ekonomik Kökenleri*, Köz Yayınları, İstanbul, 1974.

ÇAVDAR Tevfik, *Millî Mücadele'ye Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm II*, Çağdaş Matbaa ve Yayıncılık, 2001.

ÇAVDAR Tevfik, *Millî Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye*, Milliyet Yayınları, 1971.

ELDEM Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi*, TTK Yayınları, Ankara, 1994.

ERGİL Doğu, *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981.

MÜDERRİSOĞLU Alptekin, "Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları" Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, C.4, S.13, 1994, ss.27-53.

ÖZDEMİR Hikmet, *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918*, TTK Basımevi, Ankara, 2010.

YAMAN Ahmet Emin, "Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi", Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, C.3, S.12, 1993, ss.417- 429.

MİLLÎ MÜCADELE BAŞLARKEN; ASKERİ VAZİYET, SOSYAL ve EKONOMİK DURUM

Ragıpcan KİRAZ[1]

Özet

Kurtuluş Savaşı, emperyalizme, haksızlığa ve zorbalıklara karşı verilen savaşlardan biri olarak tarihte ki yerini almakla beraber, detaylı şekilde incelenip ortaya çıkarılması gereken bir İstiklâl Mücadelesidir. Türk-İtalyan Savaşı (Trablusgarp), Balkan Savaşları, 1. Dünya Savaşı dönemlerini büyük zorluk ve fedakârlıkla atlatan Türk askeri, Millî Mücadele başlarken yetersizlikler ile boğuşmaktaydı. Topraklar verimsizleşmiş, iş hayatında çalışacak er kalmamış, toplum perişan vaziyetteydi. Yaklaşık 10 yıldır süregelen savaşlar dizisi halkın tüm imkânlarını sömürmüştü. Tecrübeli subay sayısı hayli azalmıştı. 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi adeta Osmanlı Devleti'nin yok oluş vesikasıydı. Mütareke sonrası orduların terhis edilmesi ve haksız işgaller artık Türk milleti için savaşı kaçınılmaz kılıyordu. Türk halkı kadın, çocuk, yaşlı dinlemeksizin mücadele ihtiyaçları için dört koldan gayret göstermekteydi. Bunun yanında savaştan bıkan bazı zümreler İtilaf Devletleri'nin egemenliği altına girme düşüncesindeydi. Mali kaynakların büyük bölümünü geçirdiği savaşlara aktaran Türk milleti, Kurtuluş Savaşı başlarken ekonomik açıdan dibi görmüştü.

Mütareke ile 19 Mayıs 1919 arasındaki süreçte hazırlıklarını sürdüren Kemal Paşa, Türk milletinin ezilmesine karşı dur demek için Anadolu'ya geçecektir. Belirtilen tüm yetersiz kaynaklara rağmen, Türk milletinin hak ettiği yere gelmesini isteyen ve işgale boyun eğmek düşüncesine karşı olan Selanikli Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basarak kurtuluş meşalesini fiilen ateşlemiştir. Türk halkı Kemal Paşa önderliğinde emperyalist düşmana karşı yetersiz mali kaynaklar, tecrübesiz ancak vatanını can siper hane şekilde savunacak olan bir ordu ile dur diyecek ve gelecek nesillere destansı bir tarih mirası bırakacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kurtuluş Savaşı, Harp Gücü, Mali Kaynaklar, Toplumsal Vaziyet*

1 Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Öğrencisi. *ragipkiraz45@gmail.com*

Giriş

Süregelen savaşlardan ağır kayıplar vererek ayrılan Osmanlı Devleti, artık sömürgeci güçler tarafından pay edilecek pasta olarak görülmekteydi. Nitekim Mondros Mütarekesi'ni kendine göre uyarlayan İtilaf Devletleri Türk topraklarını işgale başlamıştı. Yorgun ve fakir düşen Türk halkı bu işgallere boyun eğmeyecek, Kemal Paşa önderliğinde karşı çıkacaktır. Çalışmamızda, Türk ulusunun bu savaşı hangi maddi imkânlar ile kazandığını, İngiltere, Fransa, İtalya ve İngiltere'nin desteğini alan Yunanistan'a karşı yetersiz askeri güç ile nasıl imtihan ettiğini, bu mücadele verilirken halkın sosyal durumunun ne olduğunu, kısacası milli mücadelenin can vergisi ödenerek nasıl kazanıldığı siz değerli okuyucuların bilgisine sunulacaktır.

Mütarekenin uygulanmasına ilk tepkiler kumandanlardan gelecektir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa mütareke hükümlerinin doğurabileceği feci akıbeti dikkate alarak bütün kayıtlara rağmen düşmanların elinde oyuncak olmamak için Sadrazam İzzet Paşa'ya uyarılarda bulundu. Bu şekilde Sadrazam İzzet Paşa'ya gönderdiği telgraflarda mütareke hükümlerinin yanlış anlaşılmaya müsait olduğunu, bu durum düzelmedikçe, ordular terhis edilecek ve galiplerin her dediğini boyun eğecek olursak düşman ihtiraslarının önüne geçmeye imkân olmayacağını bildirdi.[2]

Türk milletinin durumu mütareke sonrası son derece kötüydü. Haksız işgallere karşı halk tüm kudreti ile karşı çıkmaya başladı. Böylece amacı milleti kurtuluşa erdirmek olan "Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri" kuruldu. Bu cemiyetler ilk safhada bölge bölge çalışırken daha sonrasında "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti" adı altında birleşti. Halkın önemli kısmının bu cemiyete olumlu baktığını da görmekteyiz. Artık halk milli sorumluluğunun farkına varmış, vatanına, ırzına, namusuna göz diken emperyalist düşmana karşı bir olup var gücüyle mücadeleye başlamıştır. Çöken Osmanlı Devleti'nin getirdiği yetersiz mali kaynakların yanında birde askeri anlamda "çekirdek ordu" ile düşmana karşı koyacak olan Türk milletinin, her anlamda yaşadığı sıkıntılar bu çalışmada değerli okuyucuların bilgisine sunulacaktır.

1.Millî Mücadele Başlarken Sosyal Durum

"Medeniyet bütünlüğü içinde, her türlü kültür ve milletin ayrı bir yeri ve orijinal bir tarafı mutlaka bulunur. Her millet ve kültür bu özelliklerini muhafaza ederek geliştirir, geliştirerek muhafaza eder

2 Adnan Sofuoğlu, "Mondros Mütarekesi Sonrası Türkiye'nin İşgaline Karşı Milli Direniş: Kuvva-i Milliye (1918-1921)" *Türkler Ansiklopedisi 15* (2002):1030.

se, medeniyete ve insanlığa katkıda bulunduğu gibi, milli varlığını ve kimliğini de devam ettirir. Biz tarihe baktığımızda milletler ve kültürler arası mücadelelerle dolu olduğunu görürüz ve mücadelelerde, bazı milletler-kültürler, diğerlerine yaşama imkânı tanımak istememişler ve çoğu zaman da tanımamışlardır. Bazılarının bu bencil ve sömürgeci tavırları, diğer toplumlarda tepki meydana getirmektedir. Milli mücadelenin "zihni hazırlık safhası" veya "milli şuur uyanışı" da denilebilecek düşünce ve fikir alanında meydana gelen bu tepkiler, genellikle barış zamanında ortaya çıkar. İşte söz konusu milli şuurun yabancı ve zararlı olanlarına karşı vermek zorunda kaldığı silahlı mücadelelere çağımızda "İstiklâl Savaşı" denildiği bilinmektedir."[3]

Türk milleti de, kendisine yaşama hakkı tanımayan ve atalarından yadigâr kalan toprakları sömürgeci güçlere karşı canını dişine takarak savunmuştur. Bu savunma hareketini sadece belirli bir zümre değil, Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarının önderliğinde milli bilincin farkında olan halk muvaffakiyete ulaştırmıştır.

Millî Mücadele yıllarının ilk günlerine bakıldığında; 30 Ekim 1918 tarihinde ağır şartlar taşıyan Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla birlikte, Türkiye'de ciddi manada siyasal ve toplumsal hareketliliğin başladığı söylenebilir. İlk dikkati çeken nokta ise, o günlerin hukuki prosedürünü tamamlayarak başka bir ifade ile cemiyetler kanunuma göre kurulun ama ülkenin ya da bölgelerinin kaderini tayin etme gayesine yönelik birçok cemiyet teşkil edilmiş olmasıdır.[4]

Mütareke sonrası işgaller karşısında halk ise perişan ve şaşkın bir duruma düştü. Ancak Ege'de Kilikya'da, Kafkas'ta fiilen tecavüze uğratılmaya ve öldürülmeye başlanınca bilahare doğu Anadolu'da aynı tehdit hissedilince halk silaha sarılıp fiilen karşı koymaktan başka çare göremedi ve bu işe büyük bir yüreklilikle atıldı. Durumun dehşet ve vahameti karşısında yer yer bir takım teşekküller oluşturuldu. Bu teşekküller her ne kadar çeşitli fikir ve kanıda olmakla beraber asıl gaye milli kurtuluş idi. Milli gayeye hizmet edecek şekilde kurulan bu cemiyetlere genel olarak "Müdafaa-ı Hukuk (Hakları Savunma) Cemiyetleri" adı verildi.[5] Trabzon'dan İzmir'e, Isparta'dan Elazığ'a kadar birçok yerde irili ufaklı müdafaa-ı hukuk cemiyetleri kurulmuş ve bunlar daha sonra bir çatı altında birleşerek çalışmalarını daha teşkilatlı hale getirmişlerdir.

3 Bayram Sakallı, "Sosyal Açıdan Millî Mücadeleye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine Genel Bir Bakış", *Türkler Ansiklopedisi 15* (2002):1214.

4 Sakallı, "Sosyal Açıdan Millî Mücadeleye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine Genel Bir Bakış", 1217.

5 Sofuoğlu, "Mondros Mütarekesi Sonrası Türkiye'nin İşgaline Karşı Milli Direniş: Kuvva-i Milliye" , 1031.

Bu cemiyetler halkın kurtuluşu, işgal edilen bölgelerde Türk milletine haksızlıklara karşı çıkmak gayesiyle vücuda gelmiştir. İzmir'in 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlılar tarafından işgali bir dönüm noktası olmuştur. Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar üzerinde hâkim olduğu bu balkan devletinin İzmir'e asker çıkarıp gasp hareketlerine başlamasına karşın Türk halkının gururu kırılmış, çare olarak silaha sarılmaya başlamışlardır. Ve böylece az sayıda olsa da silahlı birlikler kurulmaya başlanmış, bu birlikler "Kuvva-i Milliye" adını almıştır.

İstiklâl Savaşının ilk safhasında yapılmış olan mitingler milli iradenin oluşmasında çok önemli fonksiyon ifa etmiştir. Mitinglerin yoğunlaştığı tarih İzmir'in işgalini takip eden günlerdir. Hemen hemen Anadolu'nun her tarafından gerçekleştirilmiş olan mitinglerin etkisi üç yönlü olmuştur. Bunlardan birincisi, İtilaf temsilcilerine karşı olan etkisidir. İkinci etkisi dönemin hükümetleri üzerinde olmuştur. Özellikle Mayıs 1919 tarihinde yoğunlaşan bu mitingler Ferit Paşa hükümeti dönemine rastlar. Üçüncü etkisi milli iradenin oluşması noktasındadır. Gerçekten Mondros Mütarekesi'nden itibaren Anadolu'nun adım adım işgal edilmeye başlanması üzerine Türk milleti, bulunduğu bölgelerde çeşitli şekillerde tepkisini ortaya koymaya başlamıştır. Toplu ve ferdi biçimde ortaya çıkan bu reaksiyonlar sonucunda İstiklâl Savaşı'nın başlarında dağınık da olsa ortaya bir milli irade zemini teşekkül etmeye başlamıştır. Kamuoyunu dikkatle takip eden Mustafa Kemal Paşa ortaya çıkmaya başlayan bu iradeyi hissetmiş ve Haziran 1919 tarihinden itibaren Millî Mücadele sürecini başlatmıştır.[6]

Hem İstanbul'da, hem de Anadolu'nun değişik yerlerinde birçok miting tertip edilmiştir. Bunlar kısaca; Fatih Mitingi, Kadıköy Mitingi, Birinci ve İkinci Sultan Ahmed Mitingleri, Erzurum, İzmir, Muğla, Afyon, Denizli, Isparta diye sıralanmaktadır. Sayıları binleri aşan bu mitingler ile kamuoyunun milli bilincine önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Millî Mücadele'nin hemen başlarında basının da sosyal hayatta önemli yer tuttuğunu görmekteyiz. Kastamonu'da basın hayatına giriş yapan ve Millî Mücadele tarihinde çok önemli vazife teşkil eden Açıksöz gazetesinin 1919 yılında kurulduğu görülmektedir. Savaşın ilerlediği yıllarda gazete güncel durumu okurlarına sunmuştur. Nitekim Ekim 1921 tarihli yazısında; " Sulh yolunu araştırıyorlar. İngiltere hükümetine sirayet-i sulhiyelerini bildirmişler"[7] başlığını görmekteyiz.

1919 yılında, Milli Misak'ın sınırları içerisinde kalan bölgenin nüfusunu, sadece sayı yönünden tahmin edebilmek için, Osmanlı

6 Ömer Akdağ, "İstiklâl Savaşı'nın İlk safhasında Mitingler (Kasım 1918- Haziran 1919)" ,*Türkler Ansiklopedisi 15* (2002):1264.

7 Açıksöz Gazetesi, 4 Ekim 1921 Salı.

kaynaklarının yanı sıra, yabancı kaynakların bulgularından da yararlanmak zorunluluğu doğmuştur. Osmanlı hükümeti, 14 Mart 1914 verilerinde dayanarak çeşitli vilayetler ve bağımsız mutasarrıflıklar için 14 Nisan 1919'da bir nüfus tahmini yayınlamıştır.[8]

Yayınlanan bu tahmine göre sınırlar içerisindeki toplam nüfus 14.118.968'dir. Bu tahmini nüfus sayımı içerisinde 1.200.000 civarında Rum, 600.000 dolaylarında da Ermeni nüfusun var olduğu açıklanmakladır.

19 Mayıs 1919 Türkiye'sinde yaklaşık 8 milyon Türk yaşamaktadır. Ama Türkler son sekiz yıldır aralıksız savaşmışlar; Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarında soluk almadan tam sekiz yıl kan dökmüşlerdir. Bu savaşlarda verilen yitiklerle Türk toplumunun yapısı değişmiş, toplumun 18-35 yaş arasındaki erkek işgücünde büyük bir gedik açılmıştır. Türk toplumunun üretici gücü azalmış, buna karşılık tüketici durumundaki çocuklar ve yaşlılar ile güçlerinden her alanda yararlanılamayan kadınların toplam nüfus içindeki ağırlığı artmıştır. Ayrıca, ülkenin en aydın kitlesi sayılan muvazzaf ve yedek subay kadrosu erimiş, yok olmuştur. Toplum yapısındaki çarpıklık bir yana, Kurtuluş Savaşının başındaki insan gücünü, Türkiye'nin 8 milyonluk Türk nüfusu olarak da kabul etmek mümkün değildir. İşgal altındaki yerler halkının mücadele dışında kalması nedeniyle savaşı can, kan, ter ve mal vergisi ödeyerek sürdürecek olan Türk nüfusu daha da azalmaktadır.[9]

Öte yandan, aralıksız sekiz yıl süren ve hep yenilgiyle biten savaşların yarattığı bezginlik, yılgınlık, yabancılara sığınarak kurtuluş yolu arayan İngiliz himayesi; Amerikan, İtalyan ve Fransız mandası taraftarlarının propagandaları; mücadeleye karşı olan padişaha ve halifeye bağlılıklarını sürdürmek isteyenlerin çokluğu dikkate alınırsa mevcut Türk nüfusunu savaşa atılmaya hazır bir bütün olarak kabul etmek hatalı olacaktır.[10]İl salnameleri, okullar ve eğitim etkinliklerine ilişkin ayrıntılı bilgiler verdikleri halde, ülkeye yaygın toplu bilgileri sunan eğitim istatistikleri yoktur. Genel anlamda bazı dünya çapındaki verilere rastlanmakla birlikte, ilerdeki ayrıntıda bilgi bulmak mümkün olmamaktadır. Elimizdeki savaş öncesinin son bilgilerine göre; Anadolu ve Trakya'da "yani Misak-ı Milli sınırları içerisinde" 12.812 ilkokul vardı; bu okullarda çalışan öğretmen sayısı da toplam olarak 19.212 idi. İl-

8 Tevfik Çavdar, *Millî Mücadele'ye Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm 1,* (Ankara: Cumhuriyet Yayınevi, 2001), 15.

9 Alptekin Müderrisoğlu, "Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 4/13, (1994):29.

10 Müderrisoğlu, "Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları",29.

kokullarda aynı dönemde okuyan öğrenci sayısı 596.460'dı. Yine aynı dönemde orta öğretimdeki okul sayısı 153; öğretmen sayısı 1.815 ve öğrenci sayısı da 27.461'dir. Fakültelerle birlikte 17 yüksek okul, bunlarda ders veren 368 profesör ve yardımcılarıyla 6.677 öğrenci de eğitimin üst düzeyini oluşturuyorlardı. Azınlık okulları ve yabancı eğitim kurumları yurdun dört bucağına dağılmış durumda kültür emperyalizminin öncüleri, ileri karakolları görevini yapmaktaydılar.[11]

Zikrettiğimiz müdafaa-ı hukuk kuruluşlarının yanında, milli varlığa zarar verecek kuruluşlarda mevcuttu. Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta bu kuruluşlar hakkında "memleket içinde milli varlığa düşman kuruluşlar" açıklamasını yaparken şöyle bilgi vermektedir;

"Kurulma yolundaki bu dernekler dışında, memleketin içinde daha başka bir takım dernekler ve kuruluşlar da ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında Diyarbakır, Bitlis, Elazığ illerinde, İstanbul'dan idare edilen Kürt Teali Cemiyeti vardı. Bu derneğin amacı yabancı devletlerin himayesi altında bir Kürt Devleti kurmaktı. Konya ve dolaylarında İstanbul'dan yönetilen Teali-i İslam Cemiyeti'nin kurulmasına çalışılıyordu. Memleketin hemen her tarafında İtilaf ve Hürriyet, Sulh ve Selamet Cemiyetleri de vardı."[12]

"İstanbul'da çeşitli maksatlarla gizli ve açık olmak üzere kurulmuş, parti veya dernek adı altunda birtakım kuruluşlar da vardı. İstanbul'da önemli sayılabilecek kuruluşlardan biri (İngiliz Muhipleri Cemiyeti) idi. Bu addan, İngilizlerle dost olanların kurduğu bir dernek anlaşılmasın. Bence, bu derneği kuranlar kendi şahıslarını ve kendi çıkarlarını gözetenler ile, kendi çıkarlarının korunma çaresini Lloyd George hükümeti aracılığı ile İngiliz himayesini sağlamakta arayanlardır."[13] Karadeniz bölgesi üzerinde de Pontus çeteleri, bağımsız bir Rum Devleti kurma amacındaydılar. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti topraklarında uzun süre sulh ve huzur içinde yaşayan azınlıklar, batmakta olan devletin otorite boşluğundan faydalanmak üzere faaliyet gösteriyorlardı.

Adı geçen savaşlardan sonra, ailesini savaşlarda ya da hastalıklarda kaybeden birçok kimsesiz çocuk bulunmaktaydı. Bu soruna çözüm olarak yetimler yurdu anlamına gelen "Darüleytamlar "kuruldu. Osmanlı Devleti son dönemlerde sıkıntılı durumlara rağmen kimsesiz çocukların gereksinimlerine sessiz kalmamaya özen göstermiştir.

Devletin savaş yıllarındaki sosyal yardım politikalarını anlayabilmek için Dâhiliye, Harbiye ve Sıhhiye Nezaretleri ve onların alt kuru-

11 Çavdar, *Millî Mücadele'ye Başlarken Sayılarla Genel Durum ve Genel Görünüm 1*, 84.

12 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,2009),4.

13 Atatürk, Nutuk, 5.

luşlarının ve Kurtuluş Savaşı içinde TBMM hükümetinin Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye, Dâhiliye vekâletleri ve bağlı birimlerinin çalışmalarını dikkatle incelemek gerekir. Binlerce yoksulun bulunduğu bir ülkede hepsinin yardımına yetişebilmek çok zordu. Savaş ortamı bir yana iletişim olanaklarının yetersizliği, ulaştırma vasıtalarının azlığı ve ücretlerin pahalılığı da ortadaydı. Bu arada yapısal bozukluklar, karaborsa, ihtikâr, vurgunculuk gibi aksayan diğer önemli noktalar da vurgulanmalıdır.[14]

2.Millî Mücadele Başlarken Ekonomik Vaziyet

Millî Mücadele'ye girilirken ekonomi, dışa bağımlılık, işgaller ve yetersiz üretim sebebi ile kötü durumdadır. Bu mücadelenin hangi mali şartlar altında geliştiğini, halkın iktisadi durumunun ne şekilde olduğu ve 1. Dünya Savaşı sonrası elde kalan topraklarda sanayi, ticaret, tarım gibi etmenlerin vaziyeti bu bölümde okurların bilgisine sunulacaktır. Türk milleti, istiklâli için milli mücadeleye başlarken, geçmiş dönemden kalan kapitülasyonların ağır şartları ve bunun yanında Türk sermayedar sayısının çok düşük oluşu ve Avrupalı sermayedarların bu fırsatı değerlendirmesi, bunun yanında harpler sebebi ile teknolojik alanda atılım gerçekleştirememe, tüm bunların yanında Osmanlı yönetiminin istikrarsızlık göstermesi iktisadi alanda dışa bağımlılığı getirmiştir.

Avrupalı sermayedarlar sanayi, tarım, ticareti bankacılık, madencilik, ulaştırma ve kamu hizmetleri alanlarında büyük yatırımlar yapmışlardı. Hem sermaye azlığı, hem de kapitülasyonların yabancılara sağladığı ayrıcalıkların yararlarıyla boy ölçüşemediğinden Türk girişimciler ortadan çekilmek zorunda kalmışlardı. Öyle ki, en önemli iş kolu olan dokumacılık hızla gerilemiş, üretilen ipek ile pamuk ihraç edilmeye ve ihraç değerinin 10-15 misli fazla ödenerek iplik ve dokuma olarak ithal edilmeye başlanmıştır. Sonuçta, demiryolları, limanlar, havagazı ve su işletmeleri, madenler ve fabrikalar hep yabancılar tarafından kurulup işletilmiştir.[15]

Gelişmemiş savaş sanayi yanında, hafif sanayi adı verilen ve tarımsal üretime bağımlı, çoğunlukla yerel hammaddeyi ilk işlemlerden geçiren yapım sanayine dönük, el emeğine dayanan gıda, dokuma ve dericilik gibi alanlarda yoğunlaşan gelişmemiş bir sanayi vardır. Küçük atölyelerde ve ev ekonomisi içinde üretim yapılmaya çalışılmaktadır. Karşılanamayan yeni gereksinimler için küçük imalathane-

14 Safiye Kıranlar, *Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923),* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları2013), 402.

15 Müderrisoğlu, "Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları",30.

ler kurulmakta savaş içinde bulunulması ve sanayide emeğin büyük ölçüde azınlıkların elinde olması nedeni ile yetişmiş insan gücü sıkıntısı çekilmekte, ülke içinde üretilemeyen sanayi ürünleri dışarıdan bağış, ya da para karşılığında alınmaktadır.[16]

Sanayinin iyi işlememiş olması ithalat-ihracat dengelerini de bozmuş, ihraç edilen bir ürün kullanılabilir bir eşya ya da besin haline geldikten sonra birkaç katı değer kazanarak yeniden ülkeye giriş yapmakta bu da ekonomiyi hayli kötü etkilemektedir. Sanayi müesseselerinin %75,3'ü özel sektöre ait bulunmakta, geri kalan %24,7'sini devlete ait askeri fabrikalar teşkil etmektedir. Askeri fabrikaların büyük çoğunluğu ise İstanbul ve çevresinde toplanmıştır. Askeri fabrikaların üretimi dokuma, elbise teçhizat ve cephaneye yönelmiştir. Top, makineli tüfek, tüfek imal edilemediği gibi deniz kuvvetlerini besleyecek tersane de mevcut değildir.[17] Yukarıda da belirtildiği gibi Osmanlı döneminden kalan kapitülasyonların etkisi ekonomiye çok yüksek derecede olumsuz etki bırakmıştır. Dokuma, kimya ve deri sanayilerinde ki çöküş ithalat yapmayı zorunlu kılmış bunun sonucunda da "üretememe" alışkanlık haline gelmiştir.

Gerçekte Türkiye'nin, o günün koşulları açısından bir sanayi varlığı yok demek hiç de yanıltıcı olmayacaktır. İstanbul ve İzmir dışında köklü bir sanayinin bulunmaması, var olan küçük sanayinin en ilkel koşullarda üretim yapması, bağımsızlık savaşının hemen ertesinde savaşa Anadolu oranında katkısı bulunmayan İstanbul iş çevrelerinin İzmir İktisat Kongresi'ne egemen olmaları sonucunu verdi. Millî Mücadele döneminde en etken sanayi etkinliği, Ankara'da "İmalat-ı Harbiye" işçilerinin el tezgâhlarında onardıkları, yaptıkları silahlardır. Bir fabrika, hatta ilkel bir manüfaktür niteliğini bile taşımayan küçük sanayi "İmalat-ı Harbiye" ile birlikte bu kutsal savaşın sanayi yükünü taşımıştır.[18]

Uzun ve farklı cephelerde süren savaşlar üretken erkek nüfusun silah altına alınması tarımsal üretimi ve ekim alanlarını olumsuz yönde etkilemiş, dolayısıyla da üretimin azalmasına yol açmıştır. Erkeklerin önemli bir kısmı cephelerde savaşmış, köylerde yaşlı ve sakat olanlar kalmıştır. Köylerde ekim için yeterli araç ve gereçlerin olmaması, aşar vergisi sistemi, göçler üretimi etkilemiş, şehir ve cephelere yeterli tarım ürünü sevk edilememiştir. Bu olumsuz tabloya bakıldı-

16 Ahmet Emin Yalman, "Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 3/12* (1993):424.

17 Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları,* 2. Baskı (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2013),48.

18 Çavdar, *Millî Mücadele'ye Başlarken Sayılarla Genel Durum ve Genel Görünüm 1*, 78.

ğında yer yer şehirlerde açlıklar başlamış, Hatta bu durumdan zaman zaman İstanbul'da etkilenmiştir.[19] Geçimlik üretim yapılması nedeniyle, verimliliği yüksek topraklar ekilmekte, toprağın nadasa bırakılması üretimi düşürmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nda üretici nüfusun ve tarımsal hayvanların ordu emrine alınması, buna asker kaçaklarının eklenmesi sonucu tarımsal işgücü açığı doğmuş, aşırı vergiler ve kamulaştırmalar nedeniyle üreticinin çoğu toprağından, tarımsal hayvanlarından, tohumluktan yoksun kalmış ülke ekonomisinin temeli olan tarım, yıkım noktasına gelmiştir. Öyle ki, 1922 yılında tarımsal ürün rekoltesi 1913 yılımın yarısından aza düşmüştür. Esas itibarıyla, sadece ordunun gereksinimleri için çalışan işletmeler üretimde bulunabilmektedir. Tarımsal üretim değerinin yüksek olduğu, ihracata yönelik üretimin yapıldığı Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinin işgal altında bulunduğu düşünülürse, Kurtuluş Savaşı'nı yöneten kadronun ekonomik açıdan ne kadar güç durumda olduğu daha iyi anlaşılır.[20]

Milli mücadeleyi finanse edecek ve Türk'ün savaşta başarı kazanmasına kaynaklık görevi görecek olan Anadolu'da durum böyledir. İşgaller sebebiyle topraklardan verim alınamadığı gibi bu topraklar Yunan ordusuna ürün olanağı sağlamaktadır. Köylü hep göç etmek zorunda kalmış, böylece bazı yerlerde kıtlık baş göstermiştir. 23 Nisan 1920'de kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi ilk dönemlerinde bu durumu düzeltmek için tarımla ilgili birkaç düzenleme yapsa da, kötü vaziyete dur demek mümkün olmamış, tarımın gelişmesi hayli zaman almıştır.

Tekâlifi Milliye (Ulusal Yükümlülük) emirleri ile halkın elinde bulunan ve ordu ihtiyacını karşılayacak araç gereçlerin bir kısmına bedeli ileride ödemek kaidesiyle el kondu. Bunlar çarık, çamaşır, un, samani arpa, şeker, gazyağı, buğday, tel çivi, sabun, sığır, koyun vb. Bunların yanında savaşta kullanılabilecek silah ve cephanelerde orduya sevk edilmiştir. Bu yükümlülükler fedakâr Türk halkı tarafından karşılanmış ve ordu Sakarya Savaşında düşmana büyük darbe vurmuş ve bu savaş İstiklâl Harbi'nin adeta dönüm noktalarından biri olmuştur. Yukarıda belirtilen tüm olumsuz şartlara rağmen Kurtuluş Savaşı yürütülmüştür. Aziz Türk milletinin istiklâline ulaşmak için gösterdiği gayret, vatanlarına olan sevgisi ile harmanlanıp yetersiz kaynaklara rağmen başarıya ulaşabilecektir.

19 Necmettin Şahin - Akif Yılmaz, *Millî Mücadele Stratejisinin Mali İktisat Boyutu ve Sosyo-Ekonomik Dinamikleri,* (Ankara: EPAMAT Basım Yayın, 2015),21.

20 Yalman," Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi", 420.

3.Millî Mücadele Başlarken Askeri Durum

Mütareke maddelerini kendine göre uyarlayan ve imza edilmesinden hemen 1 ay sonra Türk topraklarını işgale girişen İtilaf Devletleri'ne karşı silahlı mücadele kaçınılmaz duruma gelmişti. Ancak bu kaçınılmaz durumun yanında, "Yıllardır savaştık ve kaybettik durum ortada, artık büyük devletlerin bizim sonucumuzu belirlemesine razı geleceğiz, bir avuç askerle İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan'a ne kadar karşı gelinebilir" görüşünü savunan küçük bir kısım da vardı. B u bölümde mücadele başlarken Türk ordusunun durumu incelenecektir. Osmanlı Devleti 4 yıl süren savaş boyunca 2.850.000 kişiyi silah altına almış, bunlardan 2.290.000'ini çeşitli sebeplerle kaybetmiştir. (725.000 şehit, 1.565.000 hasta, kayıp, kaçak ve tutsak). Bu hesaba göre Mondros Mütarekesi imzalandığı tarihte 560.000 askerin mevcut bulunması gerekiyordu. Gerçekten de 1'den 9'a kadar numara taşıyan Türk ordusu vardı ama bunların bir kısmı fiilen yok olmuş (1. Ve 4. Ordular), bir kısmının muharip sayısı çok azalmış, karargâh seviyesine düşmüşlerdir. Öte yandan mütarekenin 5.maddesi sınırların güvenliği ve iç düzenin korunması için gerekli askerin dışındakilerin terhisini, 16. maddesi de Hicaz, Asir, Yemen, Suriye, Kilikya ve Mezopotamya'da bulunan garnizonların en yakın İtilaf Komutanlarına veya Arap mümessillerine teslimini öngörüyordu. 5. Maddenin sonuna parantez içinde asker miktarının Türkiye'nin görüşü alındıktan sonra, İtilaf Devletleri'nce belirleneceği hükmü eklenmişti.[21] Kısa sürede Anadolu'da işgal kuvvetlerinin miktarı 107.900 kişilik bir güce ulaştı. Bunun 41.500'ü İngiliz, 49.000'i Fransız, 17.000'i İtalyan kuvvetleri idi. Anadolu'ya çıkarılacak Yunan kuvvetlerinin miktarı ise; başlangıçta 20.000 kişi olup, bu güç giderek arttı. Doğu Anadolu'da Ermeni kuvvetlerinin mevcudu da 15.000'i geçti. Ayrıca zaman içinde ülkede iç isyanların da harekete geçirilmesiyle Anadolu tam bir kargaşa ortamına sürüklendi.[22]İşgal edilen bölgelerde de Türk halkı zorbalıklara maruz kalıyor, bunun sonucunda da göç etmek mecburiyeti ortaya çıkıyordu.

9. Ordu Müfettişi sıfatıyla Samsun'a ayak basan Mustafa Kemal'de mütareke sonrası ordunun elinden silahlarının alındığını, büyük savaştan sonra ise milletin yorgun ve fakir düştüğünü belirtiyor. Nutuk adlı eserinde ordunun duruma ile ilgili;

"Bu yetkiye göre, Ankara'da bulunan 20.Kolordu ve bunun bağlı bulunduğu müfettişlik ile Diyarbakır'da ki Kolordu ile ve hemen he-

21 Yaşar Akbıyık v.dğr, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1*, 10.Baskı, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2011),145.

22 Mustafa Bostancı, *Mütareke Döneminde 1. ve 2. Ordu Müfettişlikleri*, (Ankara: Gece Akademi, 2019),42.

men Anadolu'nun bütün sivil yönetim amirleriyle ilişkiler kurabilecek ve yazışmalar yapabilecektim. Bu geniş yetkinin, beni İstanbul'dan sürmek ve uzaklaştırmak maksadıyla Anadolu'ya gönderenler tarafından, bana nasıl verilmiş olduğu garibinize gidebilir. Hemen ifade etmeliyim ki, onlar bu yetkiyi bana bilerek ve anlayarak vermediler. Ne pahasına olursa olsun benim İstanbul'dan uzaklaşmamı isteyenlerin buldukları gerekçe Samsun ve dolaylarındaki güvensizlik olaylarını yerinde görüp tedbir almak üzere Samsun'a kadar gitmek idi. Ben, bu görevin yerine getirilmesinin bir makam ve yetki sahibi olmaya bağlı bulunduğunu ileri sürdüm. Bunda hiçbir sakınca görmediler. O tarihte Genelkurmay'da bulunan ve benim maksadımı bir dereceye kadar sezmiş olan kimselerle görüştüm. Müfettişlik görevini buldular; yetki konusu ile ilgili talimatı da ben kendim yazdırdım. Hatta Harbiye Nazırı olan Şakir Paşa, bu talimatı okuduktan sonra, imzalamaya çekinmiş; anlaşılır anlaşılmaz bir biçimde mührünü basmıştır"[23] Mustafa Kemal Paşa, mütareke devri boyunca sinesinde sır gibi sakladığı kurtuluş mücadelesini Samsun'a çıkarak fiilen başlatmıştır. Artık bundan sonra ki hükümet ile olan yazışmalarda gerilmeler baş gösterecek, İtilaf Devletleri İstanbul hükümetinden Mustafa Kemal Paşa'nın geri dönmesini isteyecek, ancak Kemal Paşa artık Kurtuluş Savaşı'nın amacı, yöntemi ve izlenecek yol için arkadaşlarıyla çalışmalara çoktan başlamış olacaktır.

Mütarekenin imzalanmasından hemen sonra, henüz asker sayısı ile ilgili görüşmeler başlatılmadan, Türk birlikleri hızla iç kısımlara nakledilmeye başlanmıştır. Böylece Türk kuvvetlerinin düşmana kaptırılmaması sağlanmıştır. Sevkiyat işlemi yapılırken, bir yandan da ordu karargâhları lağvedilerek, ordular nispeten kuvvetlendirilmiş, kolordular şekline dönüştürülmüştür.[24] Özellikle İzmir'in işgalinden sonra halk daha da kenetlenmeye ve düşmana karşı çözüm üretmeye başlamışlardır. Durum tam da böyleyken Kuvva-i Milliye dediğimiz birlikler meydana gelip, kıt imkânlar ile düşmana direnç gösterilmeye başlanmıştır. Kuvva-i Milliye deyiminin sözlük anlamı milli kuvvetler, milis kuvvetleri demektir. Kuvva-i Milliye; düzenli ordu birlikleri dışında bir gerilla savaşıyla mücadele veren sevk ve idareleri merkezi bir komutanlığa bağlı olmayan silahlı gruplardır. 40 ay süren Kurtuluş Savaşı'nın 1.5 yıllık bölümünde Kuvva-i Milliye etkili olmuş veya adından söz ettirmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın başında düzenli ordu birlikleri ile değil milis kuvvetleri ile mücadeleye niçin gerek duyulmuştur? Osmanlı Devleti işgalleri kabul etmiş, ordusunu terhis etmiş veya etmektedir. İstanbul hükümeti Türk birliklerine işgalcilere karşı

23 Atatürk, Nutuk, 7.

24 Akbıyık v.dğr, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1*, 146.

konulmaması için emir vermiştir. Ali Fuat Paşa; Atatürk'le Adana'da mütarekeden sonra buluştuklarını O'nun "artık milletin bundan sonra kendi haklarını müdafaası, bizlerinde bu yolu göstermemiz ve bütün ordu ile beraber yardım etmemiz lazımdır" dediğini yazar.[25]

Kuvva-i Milliye'yi örgütleyenler genelde terhis edilmiş Osmanlı birliklerinin subayları, İzmir işgalinden sonra içerilere çekilip direnişe karar veren subaylar ile İttihat ve Terakki yönetimi döneminde tayin edilen ve milliyetçi ideolojiyi benimsemiş olan kaymakamlarla mutasarrıflar ve yönetiminde yer almış Ermeni tehciri dolayısıyla ya da savaş suçlusu olarak suçlanıp tutuklanma ihtimali bulunan yöneticilerdi. Önceki bölümlerde anlatıldığı gibi milli kuvvetler genelde önce halkın üzerinde söz sahibi olan unsurları ikna ederek oluşturuldu. Bilahare bunları mücadeleye kazandırdıktan sonra da bunların vasıtasıyla bütün milleti mücadeleye sevk etmek planlandı. Böylece hudut ve istiklâlin muhafazası için Anadolu'nun batısında ve güneyinde oluşturulan Kuvva-i Milliye umumi olarak mahalli teşkilatla idare edilmekteydi. Nitekim milli kuvvetler Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Heyet-i İdare ve Heyet-i Merkeziyeleri tarafından teşkil olunmaktaydı.[26] Mustafa Kemal Paşa, Kuvva-i Milliye'nin önemini ve gelişimini şöylece açıklamaktadır; "Müdafaa-i Hukuk'ta silah yoktur. Her vilayet ve bağımsız sancaklarda Heyet-i Merkeziyeler vardır. Müdafaa-i Hukuk silahlı kuvvetleri içine almıştır. İstanbul'da sözde ordusu olan hükümet bir şey yapmamaktadır. Müdafaa-i Hukuk teşkilatına bağlı Kuvva-i Milliye vatanı kurtarmakla yükümlüdür."[27] İstanbul hükümeti bu sıralarda milli kuvvetlerin faaliyetini durdurmak için elinden gelen her teşebbüsü yapmıştı. Hatta halkın bir kısmını Kuvva-i Milliye aleyhine kışkırtmak için şuraya buraya memur adamlar göndermiş, mücadelenin inkişafına bütün kuvvetiyle mani olmağa çalışmıştı. İşte Anzavur Ahmet, bu maksatla İstanbul hükümetinin Kuvva-i Milliye'ye musallat etmek islediği adamların iler gelenlerinden biridir.[28] Başarılı direnişlere rağmen, düzensiz birlikler ile büyük bir Yunan taarruzunun durdurulamayacağını Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları da biliyorlardı. 22 Haziran 1920 tarihli Yunan büyük taarruzu üzerine halk fevkalade bir heyecana kapılmış, yollara dökülmüşler, Uşak'a kadar adeta bir insan seli akmıştı. İşte Kuvva-i Milliye'nin varlığı ile ilgili en önemli tereddüt bu sırada doğmuştu. 6-7 Temmuz 1920'de Denizli'de Demirci Mehmet Efe

25 Mustafa Balcıoğlu v.dğr, *Millî Mücadele Tarihi,* "Batı Anadolu'nun İşgali ve Kuvva-i Milliye" , Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2005),40.

26 Sofuoğlu, "Mondros Mütarekesi Sonrası Türkiye'nin İşgaline Karşı Milli Direniş: Kuvva-i Milliye (1912-1921)",1037.

27 Yücel Özkaya, "Kuvva-i Milliye" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 8/14* (1994),452.

28 Kazım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998),50.

tarafından gerçekleştirilen katliamda artık bu dönemin sonuna gelmesi fikrini daha da pekiştirdi. Gediz taarruzu (24 Ekim 1920)'deki başarısızlık ve uyumsuzluk bu kanaatin artık uygulamaya geçmesine vesile oldu. Nitekim "Nizamsız teşkilat fikrini ve siyasetini yıkmak yapacağım ilk iştir" diyen İsmet İnönü Batı cephesi komutanlığına atandı.[29]

Batı bölgelerinde olduğu gibi, güney ve güneydoğu bölgelerinde de Kuvva-i Milliye'nin büyük bir etkinliğe sahip olduğu bilinmektedir. Çukurova, Maraş, Antep, Urfa, Pozantı gibi Güney ve Güneydoğu bölgelerinde olduğu kadar olmasa bile, Trakya, Kuzeydoğu Anadolu'da kısmen Karadeniz'de Kuvva-i Milliye'nin çalışmalarını sürdürdüğü açıktır. Güney ve Güneydoğudaki mücadelelerde, Kilikya, Antep, Maraş, Urfa'daki savaşlarda Kuvva-i Milliye Batıya göre daha başarılı olmuş ve Fransızların buradan çekip gitmesinde başrolü oynamıştır. Batıda ise oyalama hareketleri ve baskınlar ile Yunanlılara kayıplar verdirerek onların ilerlemesini durdurmuş, en azından milli kuvvetlerin ve milli teşkilatın oluşması için zaman kazanılmasını sağlamıştır.[30]

Sonuç

1919 yılının başlarında Türk ulusu, yok olmuş Osmanlı Devleti'nin ardından Anadolu'da savaşın bıraktığı yıkıntılarla uğraşmanın yanında, mütarekeyi kendine göre uyarlayan İtilaf Devletleri'nin işgallerine karşı ayakta kalma mücadelesi vermekteydi. Toplumsal yapı incelendiğinde halkın çektiği sıkıntılar açık bir şekilde gözükmektedir. Ancak var olan tüm negatif havaya rağmen Türk toplumu, mütarekeden hemen sonra topraklarının işgale uğramasına karşı bölgesel birlikler oluşturup cemiyetler kurmuşlardır. Tamamen yasal ve çağdaş olan bu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini Kemal Paşa'da desteklemekte, cemiyetlerin çalışmalarını yürütmesine büyük yardım sağlamaktadır. Bunun yanında savaşlardan bıkan ve bu yetersizliklerle düşmana karşı çıkmanın mantıklı bir hareket olmadığını savunan küçük bir kesim de Amerikan, İngiliz mandalarına sarılmaktadır. Türk topraklarının işgale uğramasından hoşnutluk duyan azınlıklar ise bölgelerinde bağımsız bir devlet kurma fikrindeydiler.

Kurtuluş Savaşı başlarken Osmanlı Devleti'nden alınan iktisadi miras içler acısı durumdaydı. Buna birde işgaller eklenince, milli mücadele dışarıdan alınan yardımlar ve halkın kendisinden sağlanan maddi ve manevi destek ile yürütülmüştür. Öyle ki kendi cephanesini üretecek sanayi kuruluşları yok denecek kadar azdı. Yaşanan insan kaybı da tarımı kötü etkilemiştir. Bazı yerlerde köylü boğaz tokluğuna çalışmak-

29 Balcıoğlu v.dğr, *Millî Mücadele Tarihi*, 49.

30 Özkaya, "Kuvva-i Milliye", 480.

ta, ordu tarımın yetersiz olmasından büyük yara almaktadır.

Mondros mütarekesinden sonra Türk ordusu büyük kayba uğramıştır. Hele Batı Anadolu'da ordu çekirdek durumundadır. Hal böyle iken, bölge bölge teşekkül eden Kuvva-i Milliye birlikleri büyük bir rol üstlenmiş ve vatan savunmasını tüm varlıklarıyla sağlamaya çalışmıştır. Düzenli ordunun oluştuğu 1921 yılı başlarına kadar vazifelerini yürütmüşler, düşman ileri harekâtına izin vermemişlerdir.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler:

AKBIYIK, Yaşar – Turan, Refik – Akbulut, Dursun Ali – Balcıoğlu, Mustafa. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi.* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2011.

AKDAĞ, Ömer. "İstiklâl Savaşı'nın İlk Safhasında Mitingler (Kasım 1918-1921)", *Türkler Ansiklopedisi* 15 (2002): 1261-1280.

ATATÜRK, Mustafa Kemal. *Nutuk.* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2009.

BALCIOĞLU, Mustafa. – Özkaya, Yücel – Konukçu, Enver- Önsoy, Rıfat. "Batı Anadolu'nun İşgali ve Kuvva-i Milliye" *Millî Mücadele Tarihi 1.* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2005.

BOSTANCI, Mustafa. *Mütareke Döneminde 1. Ve 2. Ordu Müfettişlikleri.* Ankara: Gece Akademi, 2019.

ÇAVDAR, Tevfik. *Millî Mücadeleye Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm 1.* Ankara: Cumhuriyet Yayınevi, 2001.

KIRANLAR, Safiye. *Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2013.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin. *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları.* 2.Baskı. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2013.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin. "Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 4/13, (1994): 27-53.

SAKALLI, Bayram. "Sosyal Açıdan Millî Mücadeleye ve Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerine Genel Bir Bakış". *Türkler Ansiklopedisi* 15 (2002): 1214-1226.

SOFUOĞLU, Adnan. "Mondros Mütarekesi Sonrası Türkiye'nin İşgaline Karşı Milli Direniş; Kuvva-i Milliye (1918-1921)". *Türkler Ansiklopedisi* 15 (2002): 1029-1045.

ŞAHİN, Necmettin - Yılmaz, Akif. *Millî Mücadele Stratejisinin Mali İktisat Boyutu ve Sosyo- Ekonomik Dinamikleri.* Ankara: EPAMAT Basım Yayın, 2015.

ÖZALP, Kazım. *Millî Mücadele 1919-1922.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.

ÖZKAYA, Yücel. "Kuvva-i Milliye". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8/24 (Temmuz 1992): 451-480.

YALMAN, Ahmet Emin. "Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 3/12 (1993): 417-429

.

Süreli Yayınlar

Açıksöz Gazetesi.

MİLLÎ MÜCADELE'DE BİR ASKER: BİNBAŞI HÜSREV (GEREDE) BEY

Cansu KARAKUŞ*

Özet

1914 yılında başlayan I.Dünya Savaşı, dört yıl kadar sürmüş ve Osmanlı Devleti de İttifak Devletleri'nin yanında savaşa katılmıştır. Aynı dönemde Kafkaslarda Kolordu Kurmay Başkanı olarak bulunan Binbaşı Hüsrev Bey Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı dönemde izinli olarak İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da, Karma Basın Sansür Heyeti Üyeliği ve Memleket Gazetesi yazarlığı yapan Hüsrev Bey, 1919 yılının Mayıs ayında 9.Ordu Müfettişlik Heyeti ile Samsun'a ulaşmıştır. Diğer taraftan Milli mücadele hakkındaki düşüncelerini kaleme alan Hüsrev Bey, padişahın yeni bir hükümet teşkil etmesini, böylelikle işgallerin önüne geçileceğini belirtmiştir. Ancak Hüsrev Bey'in bu düşüncesi ilerleyen süreçte etkisini yitirmiştir. Diğer taraftan ise hazırlanan Amasya Genelgesi'nin kararlarını kabul eden Hüsrev Bey, kolordulara gönderilen ilgili genelgeyi imzalayanlardan biri olmuştur. Amasya'dan sonra Erzurum ve Sivas Kongreleri'ne katılan Hüsrev Bey, Sivas'tan Ankara'ya geçmiş ve 1920 yılında toplanan Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Trabzon Mebusu olarak katılmıştır. Mecliste Misak-ı Milli maddelerini okuyan Hüsrev Bey, İstanbul'un işgal edilerek meclisin dağıtılması sonrasında Ankara'ya doğru yola çıkmıştır. Ankara'ya gelen Hüsrev Bey, Bolu-Düzce ayaklanmasının Gerede çevresine ulaşmasıyla oluşturulan Nasihat Heyeti'nin başkanlığına getirilmiştir. Burada iken isyancılara esir düşen Hüsrev Bey, 1920 yılının Haziran ayına kadar Gerede'de tutulmuş bu sebeple Ankara'da açılan ilk meclise katılamamıştır. Haziran ayından sonra ise serbest kalarak Ankara'ya Trabzon mebusu olarak ulaşmıştır. 1921 yılında ise Londra Konferansı'na giden TBMM Heyeti'nde bulunmuş, konferansın dağılması sonrasında Ankara'ya dönmüştür. Batı Cephesi'nde kritik olayların yaşandığı dönemde cephede bilfiil görev verilmeyen Hüsrev Bey, gelişmeleri meclise aktarmakla vazifelendirilmiştir. Cumhuriyet'in ilanı sonrasında ise Hariciye'de orta elçi unvanıyla hizmet etmeye başlamıştır.

Bu çalışmayla, Binbaşı Hüsrev Bey'in Millî Mücadele dönemindeki faaliyetleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *9.Ordu Müfettişliği Heyeti, Amasya Genelgesi, Millî Mücadele, Son Osmanlı Mebusan Meclisi, Misak-ı Milli*

* *cansu_karakus19@hotmail.com*

Giriş

Yirminci yüzyılın ilk yarısında patlak veren I.Dünya Savaşı dört yıl kadar sürmüş ve 1918 yılında sona ermiştir. Savaşın sonunda Osmanlı Devleti ile 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalanmış ve İtilaf Devletleri anlaşma maddelerine dayanarak Osmanlı Devleti'nin topraklarını işgal etmeye başlamıştır. Millî Mücadele'nin başlaması açısından kritik bir öneme sahip olan Mondros Mütarekesi ve ardından başlayan işgaller; Osmanlı Devleti açısından ise tepkiyle karşılanmaktaydı. Bu işgallere tepki gösterenlerden biri de Ferik Mehmet Ali Paşa'nın oğlu Binbaşı Hüsrev Bey'di.

1884 yılında Edirne'de doğan Hüsrev Bey, Rıdvanbeyoğlu ailesinden gelmektedir. Bosna Valisi Galip Ali Paşa'nın torunu, Ferik Mehmet Ali Paşa'nın da oğlu olan Hüsrev Bey babası gibi bir askerdir. Mehmet Ali Paşa'nın en küçük oğlu olan Hüsrev Bey babasının vefatının ardından okuduğu Erzurum Mülkiye İdadisini bırakarak Harp Okulu'na başlamış, Harp Okulu'nu ve ardından Harp Akademisi'ni bitirerek cephelerde görev almaya başlamıştır.

I.Dünya Savaşı yıllarında Kafkas Cephesi'nde Kolordu Kurmay Başkanı olarak görev yapan Hüsrev Bey, 1918 yılının yaz aylarında Kâzım Karabekir Paşa'nın atını manej alanında eğitirken atla birlikte düşmüş ve kalça kemiğini çatlatmıştır. Bu kaza sonrasında ordudan izinli olarak İstanbul'a gelen Binbaşı Hüsrev Bey, Erkan-ı Harbi Umumiye ve Umum Süvari Müfettişliği'ne tayin edilmiş ve mütarekenin imzalanmasına kadar bu görevini sürdürmüştür.[1] Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı günlerde İstanbul'da olan Hüsrev Bey'e, Genelkurmay Başkanı Cevat (Çobanlı) Paşa tarafından İstanbul'da kurulacak olan Karma Basın Sansür Heyeti üyeliği görevi verilmiştir. İngilizlerin önerisi ile kurulan bu heyet, İstanbul'da çıkan gazetelerde İngilizlerin politikalarına aykırı yayın yapılmaması konusunda denetleme yapmaktaydı. Aynı günlerde Fransız Komutanı France't d'Esprey beyaz bir at üzerinde İstanbul'a gelmiş ve bu olay üzerine Hadisat Gazetesi yazarı Süleyman Nazif Bey tarafından "Kara Bir Gün" isimli bir makale yazılmıştır. Karma Basın Sansür Heyeti üyelerinden Yüzbaşı Aziz Hüdai Bey de bu makaleyi yayınlatmıştır.Bunun üzerine Karma Basın Sansür Heyeti Fransızlar tarafından basılmış, Aziz Hüdai Bey tutuklanmıştır.Bu duruma tepki gösteren Hüsrev Bey de Erkan-ı Harbiye'ye yazdığı mektupla istifa etmiştir. Binbaşı Hüsrev Bey mektubunda; Fransızların Osmanlı Devletinde bir askeri tutukla-

1 Bk.Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Arşivi, *Hüsrev Gerede'ye Ait Terceme-i Hâl Kağıdı*, 414 (5.Dönem).

masından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.[2] Şubat 1919'da istifa eden Hüsrev Bey faaliyetlerini Memleket Gazetesinde sürdürmeye başlamıştır. Rauf (Orbay) Bey ve Nazmi (Topçuoğlu) Bey'in birlikte çıkardıkları gazetenin başyazılarını ise İsmail Hami (Danişment) yazmaktaydı. Binbaşı Hüsrev Bey de bu gazetede takma isimle makaleler kaleme almıştır.[3]1919 yılının Şubat ayından itibaren burada yazmaya başlayan Hüsrev Bey, Mayıs ayında Samsun'a ulaşana kadar yazı yazmaya devam etmiştir.

1919 yılı Mayıs ayının ilk günlerinde Memleket Gazetesi'nde yazılarını sürdüren Hüsrev Bey ile 9.Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa bir görüşme gerçekleştirmiştir. Şişli'de Mustafa Kemal Paşa'nın kaldığı evde gerçekleşen bu görüşmede, Paşa Hüsrev Bey'i 9.Ordu Müfettişlik Heyeti'ne almak istediğini dile getirmiş Hüsrev Bey de bu teklifi kabul etmiştir. Hüsrev Bey'in bu göreve atanmasında Kazım Karabekir Paşa ile Kafkaslarda görev yapmış olması etkenlerden biri olmuştur. Kafkaslarda Kolordu Kurmay Başkanı olarak bulunan Hüsrev Bey Kazım Karabekir Paşa ile burada tanışmış ve Kazım Karabekir Paşa Erzurum'a gitmeden önce Mustafa Kemal Paşa ile bir görüşme yapmıştır. 11 Nisan 1919 tarihinde gerçekleşen görüşmede Karabekir Paşa, Erzurum'a gideceğini ve kendisinin de Anadolu'ya gelmesini istediğini söylemiştir.[4] Kazım Karabekir ertesi gün ise Gülcemal Vapuru ile Erzurum'a doğru yola çıkmış ve 3 Mayıs günü buraya varmıştır. Mayıs ayı başında 9.Ordu Müfettişliği'ne atanan Hüsrev Bey, istihbarat ve siyasiyat şube müdürü olarak görevlendirilmiştir. 16 Mayıs günü İstanbul'dan yola çıkan Bandırma Vapuru 19 Mayıs günü Samsun'a ulaşmıştır. Samsun'da 9.Ordu Müfettişliği bölgesinde olan Kolordulara ve Valilere telgraf gönderen Mustafa Kemal Paşa bölgede yaşanan olaylar hakkında bilgi istemiştir. Samsun'dan Havza'ya geçen Müfettişlik Heyeti burada yapılan kongreye katılmıştır. Heyet Havza'da iken Binbaşı Hüsrev Bey, 15.Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir'e bir mektup göndermiştir. 27 Haziran 1919 tarihinde Kâzım Paşa'ya ulaşan mektupta; Hüsrev Bey Müfettişlik Heyeti'nde yer almasıyla iyi bir iş yaptığını belirtmiş ve o dönemde ortaya konulan kurtuluş yollarını değerlendirmiştir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Damat Ferit Paşa'nın İngiliz taraftarı olduğunu ve İngiltere himayesi istediğini söyleyen Hüsrev Bey, diğer taraftan Amerika himayesine ise temkinli yaklaşmıştır. Bu durumu ehven-i şer olarak niteleyen Hüsrev Bey, bu himaye

2 Tevfik Bıyıklıoğlu, "Hüsrev Gerede Mütarekede Karma Basın Sansüründen Niçin Çekilmişti?", *Tarih Coğrafya Dünyası* 1/4 (1959):310.

3 Bk."Bir Arkadaşı Atatürk'ün Anlatıyor", *Haftalık 20.Asır Mecmuası*, 66, (1953): 28.

4 Bk.Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi), 201.

düşüncesinin millete ne kadar faydalı olacağını bilmediğini dile getirniş ancak son çare olarak düşünülebileceğini söylemiştir. Diğer taraftan Bolşevik hükümeti ile görüşülmesi gerektiğini yazan Hüsrev Bey, Bolşeviklerden yardım alınması gerektiğini de sözlerine eklemiştir. Fakat bu yardım konusunda bir anlaşma sağlanmasını ve İslam dininden ve Türklerinin geleneklerinden taviz verilmemesini istemiştir. Hüsrev Bey, aynı günlerde not defterine aldığı notlarda; padişahın tac ile tahtını koruyan ve önceki hükümetlerden intikam alma düşüncesine sahip olan bir hükümet yerine ulusun üstünde tarafsız bir hükümet kurulmasını bununla birlikte İstanbul'un ve taşra ileri gelenlerinin yer aldığı yeni bir meclisin oluşturulmasını istemiştir.[5] Görüldüğü gibi Hüsrev Bey, İstanbul'da yeni bir hükümetin iş başına getirilerek işgallerin önüne geçilmesini istemekte ve diplomatik yollarla sorunların çözüme kavuşturulmasından yanaydı. Ancak bu durum mümkün olamamıştır. Sadaret değişikliği yaşansa bile diplomatik yoldan bir sonuca varılamamış ve işgallere karşı Millî Mücadele'nin askeri safhası devam etmiştir.

Diğer taraftan ise Havza'dan Amasya'ya geçen 9.Ordu Müfettişlik Heyeti'ne Rauf Bey ve Ali Fuat Paşa da katılmış ve Amasya'da bir toplantı yapılmıştır. İlgili toplantıda ülkenin durumu ele alınmış ve toplantı sonrasında alınan kararlar kolordu kumandanlıklarına ve vilayetlere bildirilmiştir. Amasya Genelgesi'nin kararlarının yer aldığı telgrafı imzalayanlardan biri de Binbaşı Hüsrev Bey olmuştur.[6] Amasya Genelgesi'nde; vatanın bağımsızlığının tehlikede olduğu ve Osmanlı hükümetinin aldığı görevi yerine getiremediği belirtilmiş bunun önüne geçilmesi için yeni bir hükümetin kurulması gerektiği dile getirilmiştir.

Amasya Genelgesi'nden sonra Erzurum'a doğru yola çıkan heyet, 3 Temmuz 1919'da buraya ulaşmıştır. Heyet, Erzurum'da iken İstanbul Hükümeti Mustafa Kemal Paşa'yı görevinden almış Mustafa Kemal Paşa da 9.Ordu Müfettişlik Heyetindeki görevinden istifa etmiştir. Bunun üzerine bu göreve Kâzım Karabekir Paşa atanmıştır. Görevinden istifa ettikten sonra Erzurum Kongresi'ne katılmak isteyen Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ile birlikte delege olmadığı için kongreye katılma konusunda sıkıntı yaşamıştır. Kâzım Karabekir Paşa'nın teklifi ile Erzurum delegeleri Cevat Bey ve Kâzım Bey istifa etmiş ve yerlerine Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey katılmıştır.23 Temmuz günü toplanan kongrede Hüsrev Bey de bulunmuştur.25 Temmuz gecesin-

5 Bk.Sami Önal, *Hüsrev Gerede'nin Anıları,* 4.Baskı (İstanbul: Literatür Yayıncılık. 2003), 33.

6 Bk.Cansu Karakuş, *Hüsrev Gerede'nin Hayatı ve Faaliyetleri (1884-1962)* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019) 11.

de ise Mustafa Kemal Paşa,Rauf Bey,Kâzım Karabekir Paşa, Müfettişlik Erkan-ı Harbiye Reisi Kâzım (Dirik) Bey ve Binbaşı Hüsrev Bey'in katıldığı toplantıda kongrenin mali işleri konuşulmuştur.Kongre'nin toplandığı günlerde Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesi ile Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti birleştirilerek Şark-ı Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti oluşturulmuştur.Kurulan bu cemiyet için Heyet-i Temsiliye teşkil edilmesi öngörülmüş bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'de Heyet-i Temsiliye'ye katılmak istemiştir. Bu durum üzerine 5 Ağustos 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa; Hüsrev Bey, İbrahim Süreyya Bey, Albay Kâzım Bey, Albay İbrahim Tali Bey ve Mazhar Müfit Bey'e bu konudaki görüşlerini yazmalarını istemiştir. Hüsrev Bey bu soruya verdiği cevapta; Heyet-i Temsiliye'ye katılacak kişilerin vilayetlerden seçilmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir.

Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar sonrasında Sivas'ta da bir kongre toplanması ve alınan kararların daha genel bir kongrede belirtilmesi kararı alınmıştır.29 Ağustos günü yola çıkan Heyet-i Temsiliye, eylül ayının ilk günlerinde Sivas'a ulaşmıştır. Sivas'a giden heyete refakat edenlerden biri de Binbaşı Hüsrev Bey olmuştur. Sivas'a ulaşan heyet, 4 Eylül 1919'da Sivas Kongresi'ne katılmıştır. Kongre günlerindeki en önemli gündem meselesi manda ve himaye olmuştur. Konu ile ilgili yapılan tartışmalar sonrasında Rauf Bey kürsüye çıkarak açıklamalarda bulunmuştur. Buna göre, bağımsızlığa uygun olmayan manda yerine çıkarı olmayan bir devletten yardım alınabileceğini söylemiştir. Bunun üzerine bu şartları taşıyan ABD'den bir heyetin gelerek incelemeler yapması için bir mektup yazılmıştır. Yazılan mektup sonrasında General Harbord Heyeti gelmiş ve görüşmeler sonrasında Harbord Heyeti, Kılıç Ali Bey ve Hüsrev Bey refakatinde Erzurum'a doğru yola çıkmıştır.

1919 yılının Ekim ayına gelindiğinde Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulmuş ve yeni hükümet Mustafa Kemal Paşa ile temasa geçmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın Amasya'ya gelmesi kararı alınmıştır. 18 Ekim günü Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek için Amasya'ya gelen Salih Paşa ve beraberindekiler ile yapılan toplantılar neticesinde birtakım gizli ve açık protokoller imzalanmıştır. İki tarafın isteklerini belirttiği protokollerde alınan kararlardan birisi de yeniden açılacak olan Mebusan Meclisi'nin İstanbul dışında toplanmasıydı. Salih Paşa İstanbul'a gittiği zaman Amasya'daki bu kararı belirtmiş ancak hükümet ve meclisin birlikte çalışması gerektiği gerekçesiyle reddedilmiştir. Bunun

üzerine Mebusan Meclisi'nin İstanbul'da toplanması kabul edilmiş ve Ankara'da bulunan Mustafa Kemal Paşa da meclise mebus göndermek için faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Yapılan görüşmeler sonrasında Hüsrev Bey'in de içinde bulunduğu bazı kişiler mebus olarak meclise katılmak için yola çıkmıştır.749 sicil numarası ile meclise katılan Hüsrev Bey burada Trabzon mebusu olarak görev almıştır. Meclisin 22 Ocak 1920 tarihli gizli oturumunda Misak-ı Milli kararlarını okuyan Hüsrev Bey daha sonra bu kararların Mebusan Meclisi'nde de kabul edilmesi için faaliyetlerde bulunmuştur. Diğer taraftan ise Ali Rıza Paşa Hükümeti yerini Salih Paşa Kabinesi'ne bırakmış, 8 Mart'ta kabinenin kurulmasının ardından 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul fiilen işgal edilmiştir. Akabinde Mebusan Meclisi dağıtılmış ve mecliste bulunan mebuslar yakalanmıştır. O gün mecliste bulunmayan Hüsrev Bey ise Ankara'ya ulaşmak için yola çıkmıştır. Yolda iken Adnan Bey, Halide Edip Hanım, Cami Bey ve Kazım (Orbay) Bey ile buluşan Hüsrev Bey, Adapazarı'na buradan da trenle 2 Nisan günü Ankara'ya varmıştır. Ankara'ya ulaşan Hüsrev Bey, "İstanbul Felaketi I" isimli bir yazı kaleme almış ve ilgili yazısında İstanbul'un işgalini değerlendirmiştir.

Ankara'da bu olaylar yaşanırken, Ankara'nın çevre illerinde ise birtakım karışıklıklar baş göstermekteydi. Bolu-Düzce çevresinde ortaya çıkan isyan, 21 Nisan günü Gerede dolaylarına kadar ulaşmıştı. Bu durum Ankara'nın önlem almasını gerekli kılmaktaydı. Bu amaçla Geyve'de olan 24.Fırka Kumandanı Kaymakam Mahmud Bey Düzce dolaylarına gönderilmiş ancak 22 Nisan günü açılan ateş neticesinde şehit olmuştur. Telgraf hatlarının kesik olması sebebiyle Düzce yaşanan bu olaylardan haberdar olmayan Ankara Hükümeti bu kez de bölgeye Hüsrev Bey başkanlığındaki nasihat heyetini göndermiştir. Meclisin açıldığı günlerde bölgeye doğru yola çıkan Nasihat Heyeti, Gerede ve çevresine ulaştıkları sırada isyancılar tarafından pusuya düşürülmüş ve yakalanarak hapishaneye götürülmüşlerdir. Yakalanan heyet üyeleri Gerede'den Düzce'ye götürülmüş, Düzce'de iken isyanın liderlerinden Çilimlili Mehmet Ağa, heyet ile temasa geçmiştir. Bundan başka Berzak Sefer Bey de heyet ile görüşmüştür. İki görüşmede de isyanın sona erdirilmesini isteyen Hüsrev Bey olumlu bir sonuç alamamıştır. Diğer taraftan Mudurnu ve çevresinde ise Kuvva-i Milliye birlikleri ilerlemekteydi. Bununla birlikte Mudurnu'da Kuvva-i Milliye birlikleri ile isyancılar karşı karşıya gelmişti. Çarpışmalar neticesinde bölgede gerilemeye başlayan isyancıların durumu, Berzak Sefer Bey'in Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek istemesini sağlamıştır.

Yapılan görüşmenin akabinde Refet Bey'in komutasındaki kuvvetler bölgede ilerlemiş ve Refet Bey ile Berzak Sefer Bey arasında Bulanık Görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Bulanık Görüşmelerinde alınan kararlara göre; Düzce Hapishanesi'nde bulunan heyet üyeleri serbest bırakılacak ve ele geçirilen silahlar iade edilecektir. Bu alınan kararlar neticesinde, isyan sona erdirilmiş, Binbaşı Hüsrev Bey başkanlığındaki Nasihat Heyeti de haziran ayı başlarında Ankara'ya ulaşmıştır. Ankara'ya ulaşan Hüsrev Bey Ankara Mevki Kumandanlığı görevine atanmış ve eylül ayına kadar bu görevini sürdürmüştür. Eylül ayında alınan kararla birlikte, top kamaları ve diğer parçaların imal edilmesi için birtakım alet ve çelik malzemelerin Nafia depolarında bulunduğu ve bunlardan Hüsrev Bey'in sorumlu olduğu ifade edilmiştir. Alınan bu kararla, bu malzemelerin mazbata karşılığında Binbaşı Hüsrev Bey'e emanet edilmesi kabul edilmiştir.[7]

Diğer taraftan mecliste ise yeni teşkil edilecek İstiklâl Mahkemelerine üyelik konusunda bir oylama yapılmış ve oy verilen mebuslardan birisi de Hüsrev Bey olmuştur. 1920 yılının Eylül ayında yapılan meclis görüşmelerinde gerçekleşen bu oylamada Hüsrev Bey, mahkeme üyesi olmak istemediği için üye olarak seçilmemiştir.[8] Aynı yıl meclisde gündeme gelen konulardan bir diğeri de İstiklâl Madalyası Kanunu olmuştur. Meclisteki kanun görüşmelerinde konu ile ilgili konuşan Hüsrev Bey, madalyanın cephede yararlılıklar gösterenlere verilmesini istemiştir.[9]

1921 yılına gelindiğinde cephede savaş devam ederken, İngiltere de Türkiye ile Yunanistan'ı toplayacağı konferansta bir araya getirmeye çalışmaktaydı. Böylelikle isteklerini kabul ettireceğini düşünen İngiltere bu amaçla İstanbul hükümeti ile Ankara Hükümetini birlikte çağırmayı öngörmüştür. İki hükümet arasında ikililik çıkararak isteklerini yaptırabileceğini düşünen İngiltere diğer taraftan da Sevr Antlaşması'nda da birtakım değişiklikler yaparak kabul ettirmeye çalışmıştır. Bu amaçla 1921 yılının Şubat ayında Londra Konferansı toplanmıştır. Konferansa katılan Ankara hükümeti heyetinde Bekir Sami Bey, Hüsrev Bey, Cami Bey, Yunus Nadi Bey ve Zekai Bey bulunmuştur. Konferans süresince görüşmelerde bulunan Ankara heyeti konferansın karar vermeden dağılması üzerine Ankara'ya doğru yola çıkmıştır. Heyet henüz Ankara'ya ulaşmadan Yunan ordusu İnönü'de ikinci kez Türk ordusu ile karşı karşıya gelmiş ve İkinci İnö-

7 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),Dosya No:30.18.1.1., Gömlek No:1.10.12, Lef 3.

8 *TBMMZC* (D.1,C.4) 21.9.1336,(Altmış Dokuzuncu İçtima) 240.

9 *TBMMZC* (D.1,C.6) 28.11.1336,(Yüz dördüncü İçtima) 107-108.

nü Muharebesi'nden de istediği sonucu alamamıştır.

Diğer taraftan meclisin ikinci yasama yılı da açılmış, yapılan oylamayla meclis reisliğine Mustafa Kemal Pasa ikinci reisliğe ise Adnan Bey seçilmiştir. Mebuslar için yapılan şube seçimlerin de Trabzon Mebusu Hüsrev Bey dördüncü şubede yer almıştır.

1921 yılının Temmuz ayına gelindiğinde, Türk Ordusunun cephede gösterdiği başarı sebebiyle meclis içinden bir heyetin orduyu ziyaret etmesi kararlaştırılmış, Bitlis Mebusu Resul Bey'in önerisiyle Hüsrev Bey'in de aralarında bulunduğu bir grup aday olarak gösterilmiştir. Bunun akabinde Kütahya-Eskişehir savaşları neticesinde Türk Ordusu bölgede gerilmeye başlamış ve bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa'ya üç aylık Başkomutanlık yetkisi verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa da 7-8 Ağustos'ta yayınladığı Tekalif-i Milliye Emirleri'yle ordudaki eksiklikleri halktan gidermeye çalışmıştır. Ordunun eksiklerinin tamamlanmasının ardından yapılan Sakarya Savaşı'nda cephede bilfiil bulunmayan Hüsrev Bey, meclisteki mebusları savaşla ilgili bilgilendirmekle görevlendirilmiştir. Bu amaçla meclise kara bir tahta getiren Hüsrev Bey aldığı askeri haberleri çizerek anlatmıştır. Sakarya Savaşı'nın devam ettiği günlerde Mustafa Kemal Paşa tarafından meclise gönderilen cephe emirlerinden birisi de Çal Dağı ve çevresi ile ilgiliydi. Gönderilen bu emirleri okuyan Hüsrev Bey, Çal Dağı'nın bir yüzünden Türk Ordusu'nun geri çekilmeye başladığını dile getirmiş ve savaş bir kısmının kaybedildiğini söylemiştir. Bu olay üzerine mebuslardan tepki gören Hüsrev Bey, bir daha gönderilen emirleri okumamıştır.[10] Daha sonra Türk ordusu Çal Dağı ve çevresinde egemenliği sağlamış ve akabinde Sakarya Savaşı Türk Ordusu'nun üstünlüğü ile sonuçlanmıştır. Sakarya Savaşı'nın ardından meclisteki faaliyetlerini devam ettiren Hüsrev Bey, mecliste Millet Meclisi Teşekkürnamesi verilmesi hakkında bir konuşma yapmıştır. Subaylara teşekkürname yerine takdirname verilmesinin daha yerinde olacağını söyleyen Hüsrev Bey, diğer taraftan da orduya ve Mustafa Kemal Paşa'ya tebrik yazılmasını da istemiştir. Bu konuyla ilgili yaptığı konuşmada Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına bir telgraf çekilmesini ve kendisinin tebrik edilmesini istemiştir. Diğer taraftan ise Sakarya Savaşı'ndaki başarı sonrasında Mustafa Kemal Paşa'ya müşir rütbesi ve gazilik unvanı verilmiştir.

Sakarya Savaşı'nın ardından 26 Ağustos 1922 sabahı topçu ateşi ile başlayan Başkomutanlık Meydan Muharebesi Millî Mücadele'nin askeri safhasını sona erdiren zaferlerden birini teşkil etmiştir. Büyük Taaruz neticesinde Yunanlılar tarafından işgal edilen yerler geri kaza-

10 Bk.Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım,* (İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası. 1961), 254.

nılmıştır. Diğer taraftan Eylül ayında meclis görüşmelerinde Trabzon Mebusu Hüsrev Bey'in de aralarında bulunduğu bir grup mebusun izinlerinin uzatılması gündeme gelmiştir. Yapılan oylamayla Hüsrev Bey'in izni, üç ay daha uzatılmıştır.

Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin ardından askeri safhası biten Millî Mücadele 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması ile sona ermiştir. Lozan'ın imzalanması sonrasında Türkiye Cumhuriyeti diğer devletler ile olan diplomatik ilişkilerini geliştirebilmek amacıyla çeşitli ülkelere elçiler atamıştır. 1924 yılında görevlendirilenlerden birisi de Rıdvanbeyoğlu Hüsrev Bey olmuştur.1924 yılında Budapeşte'ye Orta Elçi unvanıyla atanan Hüsrev Bey, Cumhuriyet hükümetinin ilk elçilerinden biri olmuş ve yaklaşık 25 yıl boyunca diplomat olarak hizmet etmiştir.

19.yüzyılda doğan Hüsrev Bey, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde eğitim görmüş bir askerdir. Cihan Harbi'nin patlak verdiği dönemde Kafkas Cephesi'nde görevli olan Hüsrev Bey, savaşı sona erdiren Mondros Ateşkesi'ni İstanbul'da bulunduğu sırada öğrenmiş ve İstanbul'daki durumu yakından görmüştür. Bununla birlikte işgallere tepki göstermek için Karma Basın Sansür Heyeti üyeliğinden istifa eden Hüsrev Bey, işgallerin haksız olduğu ile ilgili Memleket Gazetesi'nde birtakım yazılar da kaleme almıştır. Mütareke dönemindeki faaliyetleri sonrasında Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığındaki 9.Ordu Müfettişliği Heyeti'nde görev alan Hüsrev Bey, Millî Mücadele yıllarında etkin bir rol üstlenmiştir. Bu çalışmayla Hüsrev Bey'in Millî Mücadele yıllarındaki faaliyetlerine ve o dönemdeki düşüncelerine ışık tutulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

ARIKOĞLU, Damar. *Hatıralarım.* İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası, 1961.

"Bir Arkadaşı Atatürk'ün Anlatıyor". *Haftalık 20.Asır Mecmuası* 66 (1953):10, 28-29.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Dosya No:30.18.1.1.,Gömlek No:1.10.12, Lef 3.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik ."Hüsrev Gerede Mütarekede Karma Basın Sansüründen Niçin Çekilmişti?". *Tarih Coğrafya Dünyası 1/4 (1959): 308-310.*

KARAKUŞ, Cansu. *Hüsrev Gerede'nin Hayatı ve Faaliyetleri(1884-1962).* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019.

ÖNAL, Sami. *Hüsrev Gerede'nin Anıları.* İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2003.

SARIHAN, Zeki. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Arşivi. *Hüsrev Gerede'ye Ait Terceme-i Hâl Kağıdı.* 414 (5.Dönem).

TBMMZC (D.1,C.4) 21.9.1336,(Altmış Dokuzuncu İçtima) 240.

TBMMZC (D.1,C.6) 28.11.1336,(Yüz dördüncü İçtima) 107-108.

EKLER

1.Millî Mücadele yıllarında Binbaşı Hüsrev (GEREDE) Bey (Hüsrev Gerede'nin Anıları,Sami Önal)

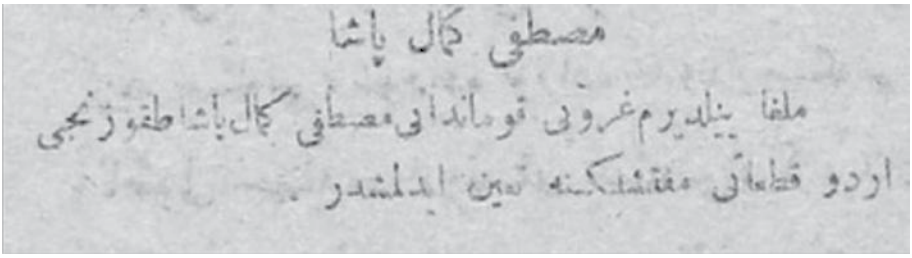

مصطفی کمال پاشا

ملفا ینلدیرم غروبی قوماندانی مصطفی کمال پاشا طقوزنجی
اردو قطعاتی مفتشلکنه تعین ایدلمشدر

2. Dokuzuncu Ordu Müfettişlik Heyeti'ne Mustafa Kemal Paşa'nın atandığına dair gazete haberi. (6 Mayıs 1335 , Memleket)

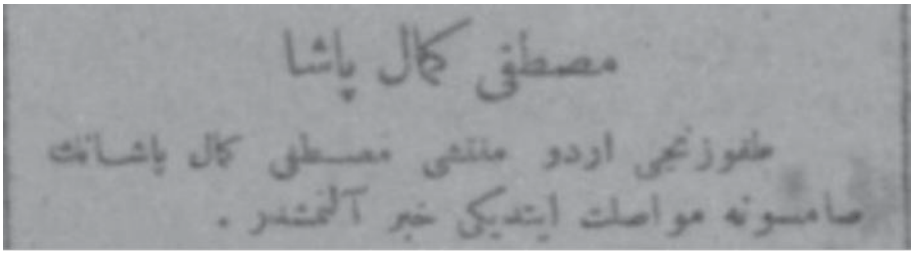
مصطفى كمال پاشا
طقوزنجى اردو مفتشى مصطفى كمال پاشانك
صامسونه مواصلت ايتديكى خبر آلنمشدر .

3.Dokuzuncu Odu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa ve beraberindeki heyetin Samsun'a vardığına dair gazete haberi.
(21 Mayıs 1335,Hadisat)

4.Sivas Kongresi'nde Binbaşı Hüsrev Bey

5.Londra Konferansı heyetinde yer alan
Bekir Sami Bey ve Hüsrev Bey. 28 Mart 1337, İleri Gazetesi.

EŞREF EDİB'İN MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE KASTAMONU ÇALIŞMALARI

Enes Buğra TÖKEL*

Özet

I. Dünya Savaşının ardından, Anadolu halkı mağlup bir milletin yorgunluklarını yaşıyor olsa da, vatan toprağını düşmana teslim etmemek için imanından aldığı kuvvetle, son nefesine kadar savunmada kalmıştır. Mustafa Kemal'in önderliğinde Ankara merkezli kurulan yeni yönetimin düşmanı defedeceğine inan insanlar, milli mücadele için hem cephede hem de cephe gerisinde erkek, kadın, çoluk çocuk demeden gecesiyle gündüzüyle elinden geleni yapmaktan kendini geri koymamıştır.

En az cephede gerçekleşen faaliyetler kadar önemli bir diğer hareketlilik de cephe gerisinde olmuştur. Özellikle basın ve yayın faaliyetleri başta olmak üzere pek çok kahraman, cephede canını veren askerler kadar önemli işler yapmıştır. İnsanlara milli mücadelenin ne olduğunu, vatanı savunmanın ne kadar önemli bir şey olduğunu anlatmak ve önceki savaşın mağlubiyetinin izlerini silebilmek için uğraşılmıştır.

Milli mücadele döneminde basılan en önemli dergilerden birisi de Sebilürreşad'dır. Başmuharrirliğini M. Akif'in yaptığı ve Eşref Edib'in sorumluluğunda olan dergi bütün bir Anadolu'ya seslerini ulaştırarak halkı hareketlendirmeyi amaç edinmiştir.

Yayın hayatına İstanbul'da başlayan dergi, milli mücadelenin en sıcak yıllarında yeni yönetimin dikkatini çekmiş ve Ankara'ya çağırılmıştır. Bu daveti kabul eden Akif ve Edib yayın hayatlarına Ankara'da devam etmeye karar vermişlerdir. Önce Mehmet Akif ve ardından da Edib, başkente geçiş yapmışlardır. Fakat o dönemin zorlu koşulları gereğince derginin sahibi olan Eşref Edib kısa bir süreliğine de olsa Kastamonu'da kalmıştır. Az bir zaman sürecinde burada olsa da Sebilürreşad dergisini çıkartmaya devam ederek milli mücadeleye gerek yazılı gerekse sözlü olarak büyük katkılarda bulunmuştur.

Bu bildiride Eşref Edib'in milli mücadele sürecinde Kastamonu'da yaşadıkları ve mücadele için yaptığı faaliyetler konu edilmiştir. Cephe gerisinde yaşananlar en az savaş alanlarında gerçekleşen kahramanlıklar kadar önemlidir ve anlatılmaya değerdir.

Anahtar Kelimeler: *Eşref Edib, Millî Mücadele, Sebilürreşad, Kastamonu, Anadolu*

---

* Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, *ebtokel@gmail.com*

Giriş

Milli mücadele dönemi, Mustafa Kemal Atatürk'ün 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkışıyla başlar ve 29 Ekim 1923 yılında cumhuriyetin ilanı ile birlikte zaferle sonuçlanır. Bu dönemde üst kadroların yanı sıra, halkın eşsiz çabaları göze çarpmaktadır. İstanbul'daki sıkıntılı hava ülkenin dört bir yanına yayılmış durumdadır. Gazi'nin Samsun'a çıkışının ardından sırasıyla Havza, Amasya, Erzurum, Balıkesir ve Sivas'ta yapmış olduğu kongre ve genelgeler sonucunda şekillenen hareket Ankara merkezli yönetilmektedir. Özellikle Türk halkının kendi çabaları ile kurmuş olduğu Kuvâ-yi Milliye örgütlenmeleri bu dönemde oldukça önemli bir konumdadır.

I. Dünya savaşının ardından mağlup bir halkın yeniden toparlanmasının ürünü olan Kuvâ-yi Milliye hareketleri Anadolu'nun her tarafında toprakları için var güçleriyle çalışan vatansever halkın uğraşlarıyla kurulmuş ve o dönem ayakta tutulmuştur. Söz konusu bu birlikler, gerek savunma gerekse hızlı örgütlenebilmeyi sağlamayı amaçlamıştır. Dönem şartları insanları zorlasa da her ne pahasına olursa olsun savunmayı elden bırakmayan halkın kahramanlıkları asla unutulmamıştır ve unutulmayacaktır. Bu, İstiklâl marşımızın ''Bastığın yerleri toprak diyerek geçme tanı! / Düşün altında binlerce kefensiz yatanı!'' dizeleri ile sabittir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi, hareketin asıl amaçlarından biri örgütlenme idi. Bugün huzurlu bir şekilde bu topraklar üzerinden yaşanabilmesini sağlayan istiklâl mücadelesinin ana aktörleri cephede yaşananlar olsa da cephe gerisinde olup bitenler de en az sıcak çatışmada yaşananlar kadar anlatılmaya değer konulardan biridir. Çünkü söz konusu zaferin başarılı olabilmesi için yapılanlar, savaşın sonucundan bağımsız düşünülemeyecek kadar kritiktir.

Tarihi olayların gelişimlerini bugünden hareketle okuyup yorumlamak son derece basit bir iştir. Çünkü söz konusu olaylarda diğer bütün ihtimaller yok sayılarak bir sonuca varmak mümkündür. Fakat olayların cereyan ettiği sırada elde bulunan şartlar ve yaşanan olaylar zannedildiği gibi olmayabilir. Milli mücadele dönemine bakıldığında da bu durum rahatlıkla gözlemlenebilir. Bizler, dönemi zafer yolundan okuyoruz ve bu sebepledir ki yaşanan olumsuzlukları göz ardı edebilme imkânına sahibiz. Oysaki Anadolu insanının üzerindeki mağlubiyet hissiyatını kaldırabilmek oldukça zor olmuştur. Tüm bunların yanı sıra eğer kurtuluş mücadelesi verilmez ise olabilecekler hakkında halkı bilinçlendirmek gerekmektedir.

Halkın olabileceklerden haberdar olamadığının çok güzel bir gös-

tergesi, Kemal Tahir'in *Esir Şehrin İnsanları* romanında gözler önüne serilir:

''Karışmadılar da, arslan gâvur İzmir'imizin arslan zeybek efeleri Yunan'ı neden bitirmedi şimdiyecek? Ben onu bunu bilmem, bu rezillik Amerika'nın koca kömüş mandası gelip yetişmeden basılmaz! Manda da neymiş! İlintisi nedir? Manda işi çok önemli! Manda geldi mi ne Yunan kalacak, ne okulun gâvur subayı... Hepsi temiz! Dur yahu! Nasıl bir mandaymış bu yere batasıca... Bildiğimiz su kömüşü mü? Evet, bildiğimiz su kömüşü, ya ne sandın? Su kömüşü mandası gelmekle... Git işine herif, bir söz etmeli ki altı üstünü tutmalı... Kara su kömüşü bizim rezilliğimize nesiyle derman olacak? Su kömüşü dedikse, bizim Karamürsel batağının su kömüşü demedik, Amerika'nın su kömüşü ki...'' (Tahir 2019: 16)

Tahir'in kurgusunda da rahatlıkla görüldüğü gibi dönemin insanı, düşmanın kim olduğundan ve neler yapabileceğinden bîhaberdir. İşte tam da bu sebepten dolayı cephe gerisindeki yayıncılık faaliyetleri önem kazanmıştır. Sebilürreşad dergisinde Eşref Edib ve Mehmet Akif işte bu bilgi eksikliklerini gidermek için yazılar yazmıştır. Milli mücadele döneminin nabzını tutan ikili yayın faaliyetleri dışında Anadolu'da bizzat bulunarak her fırsat ve ortamda halka durumu anlatmaya çalışmışlardır.

Millî Mücadeleye Adanmış Yıllar:
Eşref Edib ve Sebilürreşad Dergisi

Eşref Edib'in hayatındaki en büyük kırılma noktası Sırat-ı Müstakim dergisinden Ebu'lula Efendi'nin ayrılmasının ardından dergide yapılan değişiklikle başlamaktadır. 1 Mart 1912 tarihine kadar yayınladıkları derginin isminin değişimiyle birlikte tek sahibinin de kendisinin olması, 10 Temmuz günü girdiği bu yolda sonu milli mücadeledeki zafer yoluna gidecek uzun bir süreç başlamıştır.

Sırat-ı Müstakim dergisinin başlangıç hadisesini ise Edib şu sözlerle anlatmaktadır: *"10 Temmuz 1324 (1908) memleket yerinden oynadı. Sanki kıyamet koptu. Eli kalem tutan herkes atıldı. Gazeteler, mecmualar Babıâli''yi doldurdu. Bizde tasavvur ettiğimiz muhayyel mecmuamızı neşretmek hevesine düştük.''* (Gül 2006: 67)

Derginin kimliği özetle ''milli bir İslam'' olarak açıklanabilir. Gerek Eşref Edib gerekse Mehmet Akif birleşmiş bir İslam birliğini savunmaktadırlar. Katı bir şeriata bağlı düşünce yapısından daha çok, değişen dönem şartlarını göz ardı etmeden yayınlar yapmaktadırlar. Harbin içerisinde olmanın da getirdiği kaygılarla birlikte ayrılıkçı ses-

lerin çıkmaması ve sarsılmaz bir birlikteliğin olmasını şart gördükleri için halkı öncelikle milli birliğe ve mücadeleye ikna etmeye çalışmışlardır. Her ne kadar İslamcı bir fikir yapısına sahip olsalar da cumhuriyete sahip çıkmışlardır. İstanbul'dan yürüttükleri faaliyetler bir vakit sonra Ankara'da Mustafa Kemal'in dikkatini çekmiş ve bizzat yönetim emri ile Ankara'ya davet edilmişlerdir. Dergi daima mücadele için büyük riskler almaktan kendini geri koymamıştır. Öyle ki bizzat Hindistan'daki Şeyh Hüseyin Kıdvay'ın *İslam'a Çekilen Kılıç* adlı eserini İngilizceden Türkçeye çevirirler. Eser başta İngiltere olmak üzere itilaf devletlerine ağır eleştirilerde bulunan ve Türk milletini savunan sözler içermektedir. (Gün 2002: 33) Yaptıkları faaliyetler İngilizlere jurnallenince artık İstanbul'da yaşamanın zorlaştığı düşünmeye başladıkları bu dönemde Ankara'dan gelen daveti koşulsuz kabul ederler.

Öncelikle davet haberini onlara ileten Ali Şükrü Bey ile birlikte Mehmet Akif, İngiliz engellerini aşarak Ankara'ya ulaşırlar ve ardından Eşref Edib, Karadeniz yolu üzerinden önce İnebolu'ya sonrasında da Kastamonu'ya gelir. Burada tahmininden fazla vakit geçiren Edib, milli mücadelede Kuvva-i Milliye'nin içerisinde önemli işler yapar. Kastamonu'da hâkimlik yapan kayınpederinin evinde kalır ve kısa zamanda halkın tanıdığı önemli bir sembol haline gelir.

Dergi sahibi bir kişi olmasında da öte Edib, öncelikle vatan toprağının her karşının önemini bilen birisidir. Ülkenin geleceği hakkında büyük kaygıları vardır. İstanbul'da hayatını devam ettirirken kafasında yücelttiği Anadolu topraklarına gitmek için içerisinde büyük bir heyecan barındırmaktadır. Fakat Kastamonu'ya geldiğinde karşılaştığı manzara düşündüğü gibi olmamıştır. Hayrettin Karan'a verdiği beyanda, karşılaştığı manzarayı şu sözlerle anlatmaktadır:

''Biz İstanbul'da iken Anadolu'nun dağı taşı, her şeyi kıyam ve hareket halindedir zannediyorduk. Bu heyecanla Anadolu'ya geçtikten sonra Kastamonu'da derin bir sükûtla karşılaşınca, doğrusu hayal kırıklığına uğradım. Çok üzüldüm muzdarip oldum.'' (Gün 2002: 44)

Eşref Edib'in gördüğü manzara tam olarak Kemal Tahir'in karakteri Kamil Bey'in İstanbul'a geldiğinde karşılaştığı gibidir. Halk türlü sebeplerden dolayı yerinde oturmaktadır. Karşılaştığı bu durum onu derin bir üzüntü içerisine soksa da hemen işe koyulmaktan geri durmaz. Şehrin valisini ziyaret etmek ister. Yaptığı ilk iş halkın ahvali hakkında bilgiler almak olur.

Ortaya çıkan tablo, Edib'i şaşkına çevirmiştir. Valinin dediğine göre halkı daha önce de durumu anlatmak için toplamışlardır fakat kimse harekete geçmemiştir. Bu durum üzerine halkla tekrar görüş-

mek isteyince vali memnuniyetle kabul etmiş ve insanları her zamanki gibi Yılanlı Dergâhı'na toplamıştır.

Eşref Edib Bey burada hararetli bir konuşma yapar. Durumu dinleyenlere arz eder. Düşmanın Karadeniz üzerinden İnebolu'ya, oradan da Kastamonu üzerinden ilerleyerek Ankara'ya gitmek istediğini anlatır. Eğer burada bir savunma birliği kurulamazsa devletin zora düşeceğini açıklar. Onu dinlemekte olan kişiler büyük bir heyecana kapılırlar. İçlerinden biri hatibe *''Efendim, geçenlerde Vali Bey de bizi harekete getirmeğe kalkıştı. Fakat böyle vaziyetin ciddiyetini anlatmak suretiyle değil; zorla, jandarma baskısıyla yapmak istedi. Halk gücendi, kırıldı; kimse iştirak etmek istemedi.''* (Gün 2002; 52) der. Bu sözleri duyan Edib bir nebze olsun rahatlamıştır. Halkın müdafaa için can atıyor olmasını fırsat bilerek hemen düzen kurma girişimlerine başlamıştır.

Burada Kastamonu için milli mücadeledeki bir diğer önemli hadise ise Abdülmecit'in İstanbul'dan Ankara'ya kaçırılma girişimi hadisesidir. Bu olayda da Eşref Edib büyük çabalar göstermiştir. Hanedan üyelerinden olan Abdülmecit Karadeniz yolu ile Anadolu'ya kaçırılmak istenmiştir. Mustafa Kemal'in emri ile Yûmnû Bey[1] bizzat bu iş için görevlendirilmiştir. (Gün 2002: 49) Kastamonu'dan kendisine çıkarılan bir kimlik ile gizlice İstanbul'a gitmiştir. Fakat Abdülmecit'in durumdan vazgeçmesi ile birlikte 1920 yılı temmuz ayından Kastamonu'ya geri dönmüş ve durumu Atatürk'e arz etmiştir. Bu hadise ile birlikte konumu itibariyle geçiş güzergâhında olan Kastamonu'nun önemi, siyasi olarak da artmaya başlamıştır. Özellikle Eşref Edib'in orada bulunması yazışmalarda şehri önemli bir konuma getirmiştir.

Stratejik olarak ehemmiyetini arttıran Kastamonu vilayeti, Anadolu'da dağınık halde bulunan güçlerinde birlikteliği için önemli bir model haline gelmiştir. Özellikle Edib'in çabalarıyla yeniden hareketlenen halk kısa zaman içerisinden güçlü bir birliktelik ortaya koyarak çalışmalara başlamıştır. Yalnızca merkezden değil, civar köylerden de haberleri alan ahali, şehirde toplanmaya başlamıştır.

Eşref Edib halk önündeki konuşmasından sonra özellikle gençleri örgütlemek amacıyla onları bir arada tutmuştur. Müdafaa-i Hukuk Merkezine onları kaydederek yapılacakları anlatmaya başlamıştır. Bu hazırlıklar için plan ise şöyledir:

''Her mahalle birer bölük oluşturacak; her bölüğe askeri tümenden veya jandarmadan birer subay verilecek. Subaylar yetişmezse çavuşlar, erler, jandarmalar verilecek. Onlar bölükleri idare edecek, askeri talimler/eğitimler yaptıracaklar… Askeri depolar açılacak. Eski, yeni ne kadar silah varsa hal-

1 Abdülmecit Efendinin eski yaveri. Milletvekili olarak meclise girmiş ve Ulaştırma Bakanlığı da yapmıştır.

ka dağıtılacak. Halk, evlerdeki silahlarını da kullanabilecek. Atları olanlar ise süvari birlikleri oluşturacaklar. Her hafta Cuma günü bütün bölükler, askeri düzende şehir haricinde toplanacaklar. Orada taburlar teşkil olacak. Bütün bu milli kuvvetler tümen kumandanının emrinde olacak.'' (Gün 2002: 53)

Söz konusu bu düzen ve tertibe karar verenler şehrin ileri gelen büyükleri ve mahallelerin bazı gençleri ile kararlaştırılmıştır. Tüm şehre durumu haber edebilmek için bir beyanname kaleme alınır. Metni Eşref Edib hazırlar ve yazı, ''Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi'' imzası ile basılır. Halka dağıtılan bildiride durumun ciddiyeti ve başarısızlık sonucunda olacakların ehemmiyeti vurgulanır. Birlik ve beraberlik çağrısı yapılmaktadır. Daha sonraları Hayrettin Karan ile yaptığı röportaj aceleyle kaleme aldığını belirttiği yaklaşık üç sayfalık beyanname şu sözlerle bitmektedir:

''Ey Müslüman kardeşler, istiklâl ve saadetimiz için çalışan fedakâr hükümetimizin sözünü üstün tutmak, memleketimizi düşman şerrinden korumak istiyorsak, el birliği ile çalışalım. Dağınık kuvvetleri toplayalım; mahalle mahalle, köy köy müsait vakitlerde talimler edelim. Cuma günleri ise dükkânlarımızı kapatarak hep beraber umumi resmigeçitler yapalım. Cuma günleri zaten Müslümanların bayramıdır. O günü vatan ve millet işlerine tahsis edelim. Silahlarımızı silelim. Hayvanlarımızı besleyelim. Tüm bu işleri gürültüsüz, müslümanca yapalım. Bu şekilde her savaşta şöhret alan Kastamonuluların din ve memleket müdafaası için milli bir ordu oluşturmak, meydana getirmek hususunda ne kadar azimli ve fedakâr olduğumuzu cihana gösterelim.

Başarı ancak Allah'tandır.'' (Gün 2002: 56)

Bu sözler bütün bir ahaliyi ayaklandırmıştır. Herkes ikindi vaktine kadar neyi var neyi yoksa bulup getirmiştir. Edib'in anlattıklarına göre ta Yeniçeri devirlerinden kalma silahlardan mızraklara davullara zurnalara varana kadar işe yarar her şey bir aradadır. Halkın içinde doğan bu durdurulamaz güç şehrin her bir yanını sarmıştır. Eşref Edib, büyük hayal kırıklığı ile başlayan Kastamonu macerasının o gününü *''Erkek kadın, genç ihtiyar, çoluk çocuk… Müthiş bir heyecan, müthiş bir bağırıp çağırma içinde. Bütün memleket çalkalanıyor.''* diye anlatmaktadır.

6 Ağustos 1920 tarihinde ilk cuma toplantısı, kararlaştırıldığı gibi askeri düzende Ameden Çayırında gerçekleşmiştir. Şehir tamamen ayaktadır. Çocuklar yolda, kadınlar ev önlerinde geçen tümenleri izleyip takip etmektedirler. Kalkanlılar, baltalılar, kılıçlılar… Herkes silahını kuşanmış, büyük bir intizam içinde yürümektedirler. Bu manzara karşısında Edib, yönetimdeki devlet görevlileri ve subaylar hayretler içerisinde kalmıştır. Herkes verilecek olan görevi beklemektedirler. O

kalabalığa rağmen hiçbir kargaşa ya da bir anlaşmazlık çıkmamıştır.

Bir sonraki hafta yapılan içtima daha da kalabalık bir hal almıştır. Civar yerlerden duyup gelen halk atıyla arabasıyla tümenlere katılarak talimlere başlamıştır. İkinci gün yapılan içtimayı izleyenler arasında vali Cemal Bey de bulunmaktadır. Öyle ki dönemin yerel gazetesi olan Açıksöz olup biteni yazarak halkı sürekli olarak durumdan haberdar etmektedir. Edib'in daha ilk cuma fark ettiği bu değişim zamanla herkesin farkına vardığı bir hakikat olmuştur. Gazete bu dönüşümü *''Halkımızda ruh yok, halk hiçbir şeyle alakadar değil! diye orada burada dırıldanan bazı bedbinler gelsinler görsünler. Üç cumadır halkımızın gösterdiği dostluk ve kardeşlik, birlik ve dayanışma her yerde örnek davranış olabilir.''*(Açıksöz, s.71, 16 Ağustos 1920) sözleriyle gözler önüne sermiştir.

Kastamonu'daki olaylar o kadar sık işitilir olur ki, güzergâhı o bölge olan ya da yakınlardan geçen yabancı gazeteciler durumu tahlil etmek için şehre uğrarlar. Pek çok fotoğraf alarak hadiseler hakkında haberler yazarlar. Edib'in anlattığına göre özellikle Amerika'da pek çok gazetede görev yapan bir muhabir hayli yazılar yazarak Türk milletinin bağımsızlık savaşını ülkesine ve dünyaya aktarır.

İlerleyen haftalarda halkın oluşturduğu askeri güç tam bir milli orduya dönüşür. Sözlü kararlarla elden geldiğince bir tutulmaya çalışılan topluluk artık yazılı şartnameye tabii olur. Öyle ki 7 maddeden oluşan, uyulması zorunlu bir program hazırlanmıştır.

Şartnamenin dikkat çekici maddelerinden bazıları ise şunlardır:

''a)15-45 yaş arası ve 45 yaş üstü olduğu halde kuvveti bulunan erkeklerin talimlere katılması zorunludur

b)Cuma namazından sonra şehirde polisler gezecektir ve talime katılması gerektiği halde katılmayana biri olursa derhal yakalanıp ordugâhta 3 gün talim yapacaktır.

c)Kapatılmayan dükkânlar zabıtalar tarafından kapatılacaktır.'' (Gün 2002: 64)

Şehir ve halk için her şey muntazam bir şekilde gelişmeye devam ederken, hem insanları hem de Eşref Edib'i derinden üzen bir hadise gerçekleşir. Haftalık yapılan büyük talimlere vali hastalık bahanesiyle katılmaz. Birkaç hafta bu şekilde devam eder. Bir sabah Eşref Edib cemiyet binasında iken polis memuru gelir. Şehirdeki bütün memurların, şehir dışından gelecek olan bir misafiri karşılamak için merkezden ayrıldığını söyler. Havadaki garipliği sezen Edib arkadaşına ne olduğunu sorsa da karşıdaki memur nasıl diyeceğini bilemez.

Yoğun ısrarlar sonrasında öğrenilir ki vali evhamına yenik düşmüştür. Haftalardır şehirde olan bu birlik beraberlik havasını yok sa-

yarak kendi derdine düşmüştür. Bütün olup bitenleri Ankara'ya başka bir şekilde aksettirmiştir. Memurun anlattıklarına göre halk Edib'in yanında yer almaktadır. Onu kendilerine komutan bilmişlerdir ve kısa zamanda ordu kurup ihtilal yapacaklardır. Vali işleri o kadar ile götürmüştür ki, toplantılara katılmasını rica etmek için vilayet binasına gittikleri günü, Ankara'ya ''asker, jandarma ve halk ile beraber geldi, makamı bastı beni tehdit etti!'' diye anlatmıştır.

Tüm bu olanlardan sonra Ankara durumu ciddiye alır. Durumu derhal el koyması için Muhyiddin Paşa'yı şehre gönderir. Fakat halkın onun emrinde olduğu düşüncesinden dolayı kargaşa çıkmaması için şehre girmemektedir ve şehir dışında bir çadır kurulmuştur. Vilayete gelmek için, Edib'in şehri terk etmesini beklemektedirler.

Hem halkın güvenliğinden emin olmak için, hem de milli savunma talimlerini sekteye uğratıp durumu zora sokmamak için Eşref bey hemen şehri terk etmeyi kabul eder. Taşköprü üzerinden Boyabat' a geçerek Sinop'ta kalmayı kabul eder. Polis memuru bir araba hazırlatır, o yokken de işleri yoluna koyup durumu Ankara'ya anlatacağına dair söz verir.

Eşref Edib Bey yanındaki görevli ile beraber Taşköprü'ye akşam vakti vardığında nezaretin yanındaki camsız sadece parmaklıklı bir pencerenin bulunduğu odaya alınır. Bütün geceyi orda geçirir. Sabaha karşı dışarıda gördüğü salepçiyi yanına çağırarak, bütün saleplerini satın almak karşılığında ondan Taşköprü mebusu Sabri Beyi bulunduğu yere çağırmasını ister. Sabri Bey geldiğinde ise duruma çok şaşırır ve derhal serbest bırakılmasını emreder. Hadiseyi ona anlattığı sırada Kastamonu tümen kumandanı Osman Beyden: *''Vali'nin Eşref Bey hakkında çok feci bir tertip ve iftirada bulunduğunu haber aldım. Bütün askeri kuvvetler onu muhafaza ile mükelleftir.''* diye bir telgraf gelir. Aynı süre zarfında bir diğer telgraf ise Kastamonu'dan Taşköprü kaymakamlığına gelmiştir. O ise, *''Eşref Bey ile temas, mucib-i idamdır''* demektedir.

Hâl böyle iken kumandan Osman Bey kaymakamın elindeki telgrafı alır ve komutanından aldığı emir doğrultusunda hareket ederek Eşref Beyi serbest bıraktıktan sonra, onun, Kastamonu ahalisine yaptığı konuşmaların büyük yankılar uyandırdığını ve bir konuşma da buradaki halka yapmasını ricada bulunur. İki durum arasında kalan Edib ise bütün çekincesine rağmen Taşköprü insanlarına etkileyici bir konuşma yaparak Ankara hükümetinin yaptığı milli direnişin önemini anlatır.

Edib, Etkileyici bu konuşmadan sonra Sinop'a doğru yola çıkar. Fakat eşkıyaların şehir girişlerini tuttuğu bilindiğinden, kumandan

onu korumakla mükellef iki askeri yanına vererek Taşköprü'den kendisini uğurlar.

Yolda akşamüzeri şehre gitmekte olan iki bayan görürler ve güvenlikleri için onları da arabalarına alarak şehre beraber giderler. Boyabat yakınlarında bir vesile ile arabadaki hanımların Yusuf Kemal Bey'in[2] yeğenleri olduklarını öğrenirler. O gece şehre varıldığında Eşref Edib hemen Kemal Bey ile görüşür durumu izah eder. Bakan, Ankara'ya döner dönmez durumu bildireceğini ve gerekli işlemlerin yapılacağını söyler. İlerleyen vakitlerde söz konusu bu tatsız olay, Eşref Beyin serbest bırakılıp Kastamonu'ya geri dönmesiyle ve valinin görevden alınmasıyla sonuçlanır.

Yakın dostunun başına gelenlerden Ankara'da iken haberdar olan Mehmed Akif çabucak Kastamonu'ya hareket eder. Edib Sinop'tan gelirken aynı vakitlerde Akif de bir arabayla şehre girmek üzeredir. Bu vesile ile birlikte Akif gibi önemli bir zatın Kastamonu'da bulunması büyük bir etki yaratmıştır. Dönemin *Açıksöz* gazetesi, 88 numaralı Ekim 1920 tarihli sayısında, ''büyük İslam şairi'' sıfatıyla Mehmed Akif Ersoy'un şehirde bulunduğunu sayfalarında beyan etmişlerdir.

Üstadın şehre gelişi, milli mücadelede önemli rol oynayan Kastamonu halkının büyük katılım gösterdiği bir dizi Cuma vaazlarına gebe olmuştur. Özellikle Nasrullah Camiinde yaptığı Cuma vaazları, dönemin en önemli olaylarından birisidir. Vaazların yanı sıra, bugün halen bağımsızlığımızın sembolü olarak gururla söylediğimiz İstiklâl marşımız yine bu vakitlerde ilk kez Nasrullah Camiinde Akif tarafından okunmuştur.

Mehmed Akif Ersoy'un da Kastamonu'ya gelmesiyle birlikte Sebilürreşad dergisi bir süreliğine burada basılmaya ve tüm ülkeye elden geldiğince yayılmaya başlamıştır. Derginin 464. sayısı bu vesile ile 25 Kasım 1920'de şehrin matbaasında basılmıştır. Nüshada ise üstadın Cuma vaazında Sevr Antlaşması'nı ağır bir dille eleştirdiği sözler büyük bir yer kaplamaktadır. Akif'in on bir sayfalık hitabesinin sonuna, Anadolu'nun her yerinde okutulması ve Müslüman cemaatlere sesli okunarak, meselenin ehemmiyetinin vurgulanması gerektiği de not düşülmüştür.

Akif'in bu uzun vaazının henüz girişindeki şu iki bölüm, meselenin ciddiyetini son derece ortaya koymaktadır:

''Ey camaati müslimin! insan için kendi aleyhine bile çıksa hakkı, hakikati söylemek lâzımdır. Ben de bir zamanlar Kitabullahı telave't ederken bu gibi âyatı celileye geldikçe "acaba sair milletlere karşı bir az şiddetli davranılmıyor

2 Dönemin, Ankara hükümeti dışişleri bakanı.

mu? Yabancılar hakkında daha merhametli olmak icab etmez mi idi?" gibi düşüncelere dalardım. Vakıa bu hatıraların sırf şeytanî vesveselerden başka bir şey olmadığını bilirdim. Lâkin velev şeytani olsun, o düşünceleri içimden söküp alıncaya kadar hayli mücahedelere mecbur kalırdım. Acaba bu vesvesenin menşei ne idi? Burasını araştıracak olursak işi bir az tabiî görürüz. Öyle ya, gözümüzü açtık, Avrupa medeniyeti, Avrupa irfanı, Avrupa adaleti, Avrupa efkârı umumiyesi nakaratından başka bir şey işitmedik. Kiminin adaleti, kiminin hamiyeti, kiminin dehası, kiminin terakkiyatı kulaklarımızı doldurdu. Lisan bilenlerimiz doğrudan doğruya bu heriflerin eserlerini, bilmeyenlerimiz tercümelerini okuduk. Edebiyatları, hele edebiyatlarının ahlâkî, insanı, içtimaî mevzuları pek hoşumuza gitti. Müelliflerin kıymeti ahlâkiye ve insaniyelerini, eserleriyle ölçmeye kalkıştık. İşte bu mukayeseden itibaren aldanmaya, hatadan hataya düşmeye başladık. Bu adamların sözleriyle özleri arasında asla münasebet, müşabehet olamayacağını bir türlü düşünemedik. İşte okuyup yazanlarımızın çoğuna ârız olan bu hata bir zamanlar bana da musallat oldu. Bereket versin ki yaşım ilerledi, tecrübem arttı; hususile Avrupa'yı, Asya'yı, Afrika'yı dolaşarak Avrupalı dediğimiz milletlerin esaret altına, tahakküm altına aldıkları biçare insanlara karşı reva gördükleri zulmü, gadri, hakareti gözümle görünce artık aklımı başıma aldım. Demin söylediğim şeytani vesveselere kapılmış olduğumdan dolayı Cenabı Hakka tövbeler ettim.

***

Ey camaati müslimin! Bilirim ki bu sözlerim sizin senelerden beri avutulmuş, uyutulmuş fikirlerinize biraz aykırı gelecektir. Onun için bir iki misal getirmek icab ediyor:

Bilirsiniz ki bizim harbi umumiye girmemizden en çok müstefid olan bir millet varsa o da Almanlardı. Şunu ihtar edeyim ki ben bu kürsüde harbi umumiye girmek mi lâzımdı, girmemek mi evlâ idi, girmeden durabilir mi idik, bir az daha geç mi girmemiz muvafık idi? gibi meselelerin hiç birini mevzuubahis edecek değilim. O benim sadedimin, salâhiyetimin haricindedir. Ortada bir vak'a var ki biz Almanlarla birlikte olarak harbe girdik. Yüz binlerce şehit verdik. Yüz binlerce hanuman söndü. Milyonlarca sâmân kaynadı gitti. Şimdi Almanlar için ne lâzım geliyordu? Ne yapacaklardı? Şüphesiz bütün dünyanın, bütün dünyadaki milletlerin kendilerine ilânı harp ettikleri bir zamanda böyle yegâne müttefikleri olan bizleri sinelerine basacaklar, bütün gazeteleriyle, bütün kitaplarıyla, bütün Ediblerde, bütün muharrirlerde bizi alkış, teşekkür tufanları içinde boğacaklardı. Heyhat! Bu umumî harbin ilk senesinde ben mühim bir vazife ile Berlin'e gitmiştim. O aralık Almanya hükümeti bize dedi ki:

— Bizim meclisi mebusanımızdaki bilhassa katolik meb'uslar kıyamet ko-

parıyorlar: Almanlar gibi mütemeddin, rnütefennin bir millet nasıl oluyor da Müslümanlar gibi, Türkler gibi vahşilerle ittifak ediyorlar? Bu, bizim için zül değil midir?... diyorlar. Aman, makaleler yazınız, eserler yazınız, biz onları Almancaya tercüme ettirelim. Tâki Müslümanlığın da bir din, Müslümanların da insan olduğu bunların nazarında taayyün etsin!

Almanya hükümeti haklı idi. Çünkü Alman milleti nazarında Müslümanlık vahşetten, Müslümanlarsa vahşilerden başka bir şey değildi. Onların gazetecileri, romancıları; hele müsteşrik denilip de şark lisanlarına, şark ulûmu fünûnuna, şark ahlâk ve âdetine vâkıf geçinen adamları mensup oldukları milletin efkârını asırlardan beri bizim aleyhimize o kadar müthiş bir surette zehirlemişlerdi ki, arada bir anlaşma, bir barışma husulüne imkân yoktu. Biz o sırada kendimizi onlara tanıtmak için, tabii elden geldiği kadar çalıştık. Lâkin tamamıyla muvaffak olduğumuzu asla iddia edemem. Heriflerin taassubu yaman! Kökleşmiş bir takım kanaatler hakkı görmelerine mani oluyor.'' (Gün 2002: 82)

Evet, üstadın halkı özellikle uyardığı ''Avrupalı'' insanlar noktası oldukça önemlidir. çünkü ülkenin politikası gereği herkeste batılı insanların gerek bilimsel gerekse ahlaki olarak hemen her durumda Osmanlı insanından üstün olduğu inancı oluşmuştur. Bu sebeple Akif'in de halkın da düşmana karşı gardını sağlam alabilmekte zorluk çektiği görülmektedir. Özellikle Almanya'ya gittikten sonra yaşadığı hadiseler sonucunda yaptığı hatayı fark eden Mehmed Akif Ersoy, halka verdiği vaazda kendi hatalarını da insanlara anlatarak, milli bir bilinç uyandırmayı amaçlamıştır. Söz konusu bu vaazlar, özelde sözlü olarak Kastamonu halkını; genelde ise Sebilürreşad dergisi sayesinde ülke çapında bir bilinçlendirme hareketinin en önemli köşe taşlarından birisidir.

İstanbul'da yayın hayatına İslami bir söylemle başlayan Sebilürreşad dergisi, savaşın da tesiri ile Anadolu'da müdafaanın önemli bir sembolü haline gelmiştir. Özellikle Eşref Edib Beyin şahsi çabaları sayesinde Anadolu halkında önemli bir farkındalık yaratmayı başarabilmiştir. Daha sonraları işler istendiği gibi gitmese de, söz konusu hatalardan erken dönülmüş ve verilen emeklerin karşılığı boşa çıkmamıştır. Akif ile kurdukları yakın dostluk onu önce Ankara'ya gitmek için Kastamonu'ya, ardında da milli mücadele için fedakarlıklarda bulunan bir kahramana dönüştürmüştür.

Akif'in Kastamonu'ya gelişinden sonra derginin birkaç sayısı burada çıkmıştır. Ardından ise asıl hedefleri olan Ankara'ya geçen ikili, derginin basılmasına orada devam etmişlerdir.

Sonuç

Sonuçları ne olursa olsun, bir tarih okuması her zaman yaşandığı günün şartlarına uygun şekilde yapılmalıdır. Milli mücadele döneminde gerek cephede gerekse cephe gerisinde olanları da yine bu gözle okuyabilmek gerekmektedir.

Türk halkının, mağlubiyetle sonuçlanan I. Dünya Savaşı sonrasında yeniden ayağa kalkarak topraklarını savunduğu kurtuluş savaşı da tıpkı bu tip bir okumayı gerektirmektedir. Milli müdafaayı başarmış bir millet olarak bizler, bugün gelinen noktaya nasıl ulaştığımızı ve ulaşırken yaşadıklarımızı unutmamamız lazım gelir. Bu noktada, basın ve yayın faaliyetlerinin ne kadar önemli olduğu son derece açıktır. Çünkü her ne kadar bizler bugün zafer yolundan bu dönemi okusak da o günlerde halkın şartları ve duruma bakış açısı böyle değildi.

Halkın durumun ehemmiyetini kavrayabilmesi için cephe gerisinde yapılanlar son derece önemlidir. Sebilürreşad dergisi de bunu kendisine amaç edinmiş bir dergidir. Gerek Eşref Edib, gerekse Mehmed Akif Ersoy, yazılarıyla ve halka hitabetleriyle gayelerine ulaşmaya çalışmışlardır. Anadolu'nun farklı şehirlerinde bulunarak, bu şanlı savunmanın önemini vurgulamaktan geri durmamışlardır.

Eşref Beyin Kastamonu'da yaşadıkları işte bu amaç doğrultusunda yaşanmıştır. Şehre ilk gelişindeki hüsranı, sonrasında halka teşviki, insanlar tarafından sevilmesi, olumlu olumsuz tüm yaşananlar, milli mücadelede cephe gerisi faaliyetlerin önemli örneklerinden olmuştur.

KAYNAKÇA

ÇAKMAK, İ. (2011). Eşref Edib Fergan'ın Hayatı ve Türk Basın Tarihindeki Yeri, Kırıkkale Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale

GÜL, A. (2006). Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim) Dergisi'ne Göre Batılılaşma Problemi, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara

GÜN, F. (2002). Millî Mücadele Yılları: Eşref Edib – Hayrettin Karan, Beyan Yayınları, Ankara

POLAT, E. (2011). Eşref Edib Fergan'ın Hayatı Eserleri ve Edebî Kişiliği, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara

İSTİKLÂL YOLU'NDA MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN YALNIZ BIRAKILMA TEŞEBBÜSÜ: MERSİNLİ CEMAL PAŞA ÖRNEĞİ

Hasan DAŞDEMİR*

Özet

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'ndan Mondros Mütarekesi ile ayrılmıştır. Fakat mütarekenin esasları Türk tarafında büyük bir hayal kırıklığına neden olmuştur. Mütareke bir bırakışmadan ziyade teslimiyetin belgesi niteliğini taşımıştır. Hâl böyle iken Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da vatanın kurtarılmasına yönelik bir şeylerin yapılamayacağını görmüş ve Anadolu'ya geçiş süreci başlamıştır. Daha İstanbul'da yol haritası çizilen Millî Mücadele yolculuğunda kendisi ile beraber yürümeye karar vermiş olan birçok kişi ya yolun yarısında onu yalnız bırakmış ya da muhalif bir tutum sergilemiştir. Yine İttihat ve Terakki kadroları ile Mustafa Kemal Paşa arasında yaşanan liderlik mücadelesi bu dönemde gözlemlenmiş, Paşa'yı ikinci plana atma girişimleri olmuştur. Ancak bildirinin hacmi bütün yaşananları aktarmaya şüphesiz yetmeyeceğinden sadece Cemal Paşa örneği üzerinde durulacaktır. "Amasya Tamimi" olarak bilinen tarihi belgede de ismi geçen Mersinli Cemal Paşa'nın, Millî Mücadele için en kritik zaman olarak değerlendirilen bir anda hiçbir haber vermeden İstanbul'a gitmesi Millî Mücadele'yi yürüten kişileri önemli ölçüde üzmüştür. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'da bu durum hayal kırıklığına neden olmuştur. Bu çalışmada Mersinli Cemal Paşa'nın İstanbul'a gidişi ve ardından yaşanan tartışmalar ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmada esasen dönemin önemli isimlerinin hatıralarından faydalanılacaktır. Bu şekilde o dönem Mustafa Kemal Paşa'nın dostları tarafından terk edilmesi veyahut yalnız bırakılması sonrasındaki süreç ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Atatürk, Millî Mücadele, Mersinli Cemal, İstanbul Hükümeti, İstiklâl.*

* Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Ana Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi, e- posta: *dasdemir918@gmail.com.*

Giriş

Osmanlı Devleti müttefikleriyle girmiş olduğu I. Dünya Savaşı'ndan 30 Ekim 1918'de imzalamış olduğu Mondros Mütarekesi ile ayrılmıştır. Bu şekilde Osmanlı Devleti için dört yıldır devam eden savaş sona ermiştir. Ancak imzalanan mütareke yeni bir mücadelenin habercisi olmuştur. Zira bu anlaşma bir bırakışmadan ziyade bir teslim oluş niteliği taşımıştır[1]. Durumun ciddiyetini fark eden yurtseverler kısa sürede teşkilatlanmaya ve vatanın paylaşılmasını engellemeye çalışmıştır. Bu dönemde birçok cemiyet ve dernek kurulmuştur. Bu cemiyetlerin en önemlilerinden birisi de Süleyman Nazif tarafından İstanbul'da kurulan Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'dir. Cemiyet kısa sürede ülkenin birçok yerinde şubeler açarak[2] vatandaşları bilinçlendirmiş ve İtilaf Devletleri'nin Türk topraklarında planlamış oldukları hayali hayata geçirmelerine engel olmaya çalışmıştır.

Sivil halk mütareke hükümlerinin uygulanmaması için çalışırken ordu mensupları da kısa sürede bu mücadelenin içinde yer almaya başlamışlardır. Zira bu dönemde mütareke hükümleri gereğince ordunun dağıtılması ile birlikte birçok asker İstanbul'a gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa da Yıldırım Orduları Grubu ve 7. Ordu Karargâhı lağvedilince İstanbul'a çağrılmıştır[3]. Paşa her ne kadar İstanbul'a gelmeden ve geldikten sonra güçlü bir kabinenin içerisinde yer almak istese de bu mümkün olmamıştır[4]. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a geldikten son-

1 Mütareke'nin 7. ve 24. maddeleri bu fikri doğrulamaktadır. Maddeler aynen şöyledir: 7. madde: *"Mühim sevkulceyş nokatı itlâf kuvvetleri tarafından işgal edilecektir."*
24. madde: *"Ermeni vilâat-ı sittesinde iğtişaş zuhurunda mezür vilâyetlerin itilaf kuvvetleri tarafından işgali hakkının mahfuziyeti."* krş. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri,* I, (Ankara: TTK Basımevi, 1953), 520;524.

2 Cevat Dursunoğlu, *Millî Mücadele'de Erzurum*", 2. Baskı, (İstanbul: Erzurum Kitaplığı,1998), 18.

3 Rauf Orbay hatıralarında Ahmet İzzet Paşa ile kurulacak olan yeni kabinede kimlerin olacağı hakkında yapmış oldukları konuşmada Paşa'ya Harbiye Nezareti veya Erkânı Harbiye Umumîye reisliklerinden birini Mustafa Kemal Paşa'ya vermesinin kendisi için işini hayli kolaylaştıracağını teklif etmiştir. Ancak İzzet Paşa'nın savaşın devam etmesi ve bir barış durumunda Suriye cephesi kıtalarını komuta eden Alman General Liman von Sanders'in yerine tayin edilmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir. Rauf Orbay, *Siyasî Hatıralar,* (İstanbul: Özgün Yayınevi, 2018), 70-7; Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a gelişini şu şekilde açıklamaktadır; *"Bir gün İzzet Paşa tarafından makine başına davet olundum. Müşarünileyh kabineden istifa ettiklerini bildirdikten sonra, benim İstanbul'da bulunmaklığım münasip olacağını söyledi. Ben bu iymadan İstanbul'da buhranlı vaziyetler cereyan ettiğini anlayarak, zaten kumanda ettiğim grup da lağvedilmiş olduğundan İstanbul'a haraket ettim."* Bk. Falih Rıfkı Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları,* (Yenigün Haber Ajansı Baskı ve Yayıncılık,1998), 97.

4 Mustafa Kemal Paşa'nın iktidara getirilmemesinde sadece Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'nın kişisel hırsları etkili olmamıştır. Sultan Vahdettin Mustafa Kemal'in etkin bir görevde olmamasını istemiş İzzet Paşa da bu karara itaat etmiştir. Zira Ahmet İzzet Paşa görevinden istifa ettikten sonra Mustafa Kemal'in İstanbul'a gelmesini istemiştir. Eğer İzzet Paşa kişisel bir hırsın neticesinde Mustafa Kemal Paşa'yı kuracağı kabine içine almayı kabul etmeseydi daha sonra bu girişimde bulunmazdı. Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Mutlakıyete Dönüş (1918-1919),*

ra 8 Kasım 1918'de İttihatçı liderlerin kaçmasından sorumlu tutulan ve kamuoyunda oluşan baskılardan dolayı istifa etmek zorunda kalan Ahmet İzzet Paşa'yı yeniden hükümet kurması için ikna etmekle uğraşmıştır. Nihayet İzzet Paşa'nın üzerinde tesir uyandırmayı başararak onu yeni hükümeti kurması için ikna etmiş ve bu kabinede bulunacak kişilerin isimlerini dahi tespit etmişlerdir[5]. Ancak Ahmet İzzet Paşa'nın tekrar iktidara gelmesi için Tevfik Paşa'nın Meclis'ten güvenoyu almaması gerekiyordu. Bunun için Mustafa Kemal Paşa, Meclis-i Mebusan'da kulis çalışmalarına başlamıştır. Ancak Tevfik Paşa'nın Meclis-i Mebusan'da güvenoyu alamaması için Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının yapmış olduğu çabalar[6] yetersiz kalmıştır[7]. Tevfik Paşa Meclis'ten güvenoyu almayı başarmıştır. Bu gelişmeden sonra Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları her ne kadar kabine içerisinde yer almak, Tevfik Paşa Hükümeti'ni düşürmek ve hatta padişahı tahttan indirerek yeni bir hükümet kurmak gibi düşüncelere girseler de hayata geçirmemişlerdir. Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki evinde arkadaşları ile yapılan görüşmeler sonrasında Anadolu'ya geçme kararı alınmıştır[8]. Mustafa Kemal ve arkadaşları İstanbul'dayken Anadolu'da düşmana karşı bir direniş başlatılması gerektiği noktasında fikir birliğine varmışlardır[9]. Yani daha Anadolu'ya geçilmeden Millî Mücadele'nin

C. I, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998), 70-71; Ancak şunu unutmamak gerekir ki İzzet Paşa'nın kurmuş olduğu hükümette Mustafa Kemal Paşa'nın önerdiği kişiler de yer almıştır. Kendisinin Harbiye Nezareti görevine getirmemesinin nedenini de Liman von Sanders'ten boşalan yere kendisini atayacağıydı. Yine Harbiye Nazırlığına da kimseyi getirmeyeceğini vadetmiştir. Dolayısıyla buradan, eğer İzzet Paşa görevinde uzun süre kalırsa Mustafa Kemal Paşa'yı bu göreve getirecekti sonucu çıkarılabilir. Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları,* (İstanbul: Temel Yayınları, 2000), 27-28.

5 Savaşın bütün sorumluluğunu üzerine alan Talat Paşa'nın Ekim 1918'in başlarında hükümetten çekilerek yerine İzzet Paşa geçmiştir. Ancak Talat, Enver ve Cemal Paşaların yurt dışına kaçmaları İzzet Paşa hükümetini zor duruma düşürmüştür. Ayrıca İttihatçılıkla suçlanmıştır. Basında da bu meselenin gündeme gelmesi İzzet Paşa'nın başında bulunduğu hükümeti iyice güç duruma sokmuş ve nihayetinde 9 Kasım 1919'da sadrazam İzzet Paşa istifasını saraya sunmak zorunda kalmıştır. İzzet Paşa'nın istifasından sonra yeni hükümeti ayan üyelerinden Tevfik Paşa kurmuştur. M. Tayyib Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken,* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 7-8.

6 Günlerce Meclis-i Mebusan'da düşüncelerini mebuslara benimsetmek için uğraşmıştır. Güvenoyu kullanılmadan önce bir grup mebus topluluğuna İngiliz yanlısı Tevfik kabinesinin görevine son verilerek güçlü bir kabinenin kurulması gerektiğini ve bu konuda cesaretlerini göstermeye davet etmiştir. Her ne kadar görünüşte mebuslar Mustafa Kemal Paşa'nın fikirlerini benimsemiş görünseler de davranışları bunun aksini göstermiştir. H. C. Armstron, *Bozkurt Kemal Atatürk'ün Yaşamı,* Gül Çağalı Güven (Çev.), (İstanbul: Arba Yayınları, 1996), 80.

7 Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları,* 97-99; Kılıç Ali, *Atatürk'ün Hususiyetleri,* (Yenigün Haber Ajansı Baskı ve Yayıncılık, 1998), 58-61.

8 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,* C. I, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1977), 76-78.

9 Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921),* (Yenigün Haber Ajansı Baskı ve Yayıncılık, 2000), 23.

yol haritasının çizildiğini söylemek mümkündür[10]. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçebilmesi için fırsat, Anadolu'da yaşanan karışıklıkları gidermek için Ordu Müfettişliklerinin 30 Nisan 1919'da yeniden oluşturulması ile olmuştur[11]. Mustafa Kemal Paşa gerekli temaslarda bulunduktan sonra 16 Mayıs 1919'da altı ay önce başlamış olan bölgesel direnişleri birleştirmek[12] ve organize etmek için yola çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa gibi Ordu Müfettişliğinde görev alan ordu mensuplarından birisi de Mersinli Cemal Paşa'dır.

a. Mersinli Cemal Paşa'nın Hayatı

Mersinli Cemal Paşa 1873 yılında[13] Mersin'de dünyaya gelmiştir. İlk ve ortaöğretim eğitimini tamamladıktan sonra 1892 tarihinde Harbiye Mektebine girmiştir. Mersinli Cemal Paşa bu okuldan 1895 yılında teğmen rütbesiyle mezun olmuştur. 1896 yılında üsteğmen, 1900'de kıdemli yüzbaşı rütbesine ulaşmıştır. Paşa, Mart 1903'te de binbaşı olurken aynı yılın Ekim ayında ise yarbaylığa yükselmiştir. Yarbay rütbesi ile Edirne'de görev almış ve ardından Dersim'de başlamış olan isyanda yapmış olduğu hizmetleri neticesinde 1908'de Miralaylığa

10 Rauf Orbay'ın anlattıkları da bu fikri destekler niteliktedir. Rauf Orbay anlaştıkları üzere Mustafa Kemal'in deniz yolu ile Anadolu'ya geçeceğini kendisinin ise Bandırma yolu ile yer yer Millî Mücadele ruhunun oluştuğu yerlere uğrayarak buralardaki yöneticilerle görüştükten sonra İzmir dolayları üzerinden Afyonkarahisar'a gelerek onunla birleşeceklerini ifade etmektedir. Rauf Orbay, *Siyasi Hatıraları,* 298.

11 Osmanlı Devleti'nde ordu müfettişliği Mahmut Şevket Paşa'nın İstanbul'a gelmesinden sonra kontrolü ele geçirmeye başlaması ile olmuştur. 9 Temmuz 1910 yılında kabul edilen kararla ordu komutanlıkları kaldırılarak ordu müfettişliği kurulmuştur. Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra ordu müfettişliği uygulamasına son verilmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra savaştan ayrılan Osmanlı Devleti, imzalamış olduğu mütareke hükümlerinin yol açmış olduğu boşluğu fırsat bilen azınlıkların faaliyetlerini engellemek ve İtilaf Devletlerinin bu boşluktan yararlanarak işgallere girişmesini önlemek amacı ile Nasihat Heyetleri oluşturulmuştur. Fakat Nasihat Heyetleri beklentileri karşılayamamıştır. Anadolu'nun İtilaf Devletleri tarafından işgal edileceğini gören ordu mensuplarından Hafız Şevki Turgut Paşa, Cevat Paşa ve Fevzi Paşa (Çakmak) İstanbul'da Nisan 1919'da yapmış oldukları gizli toplantıda müfettişliklerin yeniden kurulmasını kararlaştırmışlardır. Nihayetinde alınan karar Harbiye Nezareti'ne sunulmuş, uzun münakaşa ve tereddütlerden sonra 30 Nisan 1919'da padişahın iradesi ile ordu müfettişlikleri yeniden aktif hâle getirilmiştir. Geniş bilgi için bk. Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920),* (Ankara: TTK Basımevi, 2001), 102-117.

12 Erik Jan Zürcher, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma (Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928),* Ergün Aydınoğlu (Çev.), (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), 11.

13 TBMM Arşivi Milletvekili Tercümeihal Dosyası: https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d06/HT_204_1_6.pdf (Erişim Tarihi: 23.09.2019); Paşa'nın doğum tarihi ile ilgili farklı bilgiler mevcuttur. 1939 TBMM Milletvekilleri için tercümeihalinde doğum tarihi olarak (1289) 1873 verilmiştir. Ancak Fahri Çoker doğum tarihini (1298) 1875 olarak vermiştir. Yine bu karışıklık Dursun Gök ve Mustafa Balcıoğlu'nun çalışmalarında da mevcuttur. Onlar da Mersinli Cemal Paşa'nın doğum tarihini 1872 olarak vermiştir. Bkz. Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923,* C. III, (Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1995), 472; Dursun Gök, "Mersinli Cemal Paşa", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 12/34, (Mart 1996), 125; Mustafa Balcıoğlu, "Mersinli Cemal Paşa Üzerine Bir Değerlendirme", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 13/39, (Kasım 1997), 813.

(Albay) terfi ettirilmiştir. Paşa I. Dünya Savaşı'na Tümgeneral olarak katılmıştır. Savaşta göstermiş olduğu başarılar neticesinde birçok kez madalya almıştır. 1918'de Dördüncü Ordu Komutanlığına atanmıştır[14]. Temmuz 1918'de Korgeneral olan Mersinli Cemal Paşa Nihat Paşa'nın görevinden alınmasından sonra onun yerine Ocak 1919'da Yıldırım Kıtaatı Müfettişliği görevine getirilmiştir[15]. Ancak Mersinli Cemal Paşa izinli olarak 1919'un Temmuz ayı başlarında İstanbul'a gitmiş ve bir daha dönmemiştir. Daha sonra Ali Rıza Paşa Hükümeti'nde Harbiye Nazırlığı yapmıştır[16]. Fakat Mart 1920'de tutuklanarak Malta'ya sürülmüştür. Sürgünden Ekim 1921'de döndükten sonra TBMM'ye Isparta milletvekili olarak seçilmiştir. Meclis'te Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Grubu kurulduktan sonra II. Grubun içerisinde yer alan Mersinli Cemal Paşa Meclis'ten milletvekilliği süresi dolduktan sonra ayrılmıştır. 17 Haziran 1926'da Atatürk'e suikast girişiminde şüpheliler arasında yer almış ve tutuklanmıştır. Temmuz 1926'da suçsuz bulunarak serbest bırakılmıştır. Paşa tekrar Meclis'e 6. dönemde girmeyi başarmıştır. Milletvekili olduğu dönem 7 Ekim 1941'de vefat etmiştir[17].

b. Mersinli Cemal Paşa ile Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele'deki Temasları

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçtiği haberi kendisini bekleyen ordu mensupları tarafından sevinçle karşılanmıştır[18]. Ordu Müfettişi olarak 19 Mayıs 1919'da Samsun'a gelen Mustafa Kemal Paşa, görmüş olduğu genel vaziyet karşısında "… milli hâkimiyete dayalı, kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk devleti tesis etmek!"[19] kararı almıştır. Bu kararını hayata geçirmek için vakit kaybetmeden harekete geçerek ordu mensuplarıyla temas kurmaya başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın iletişime geçtiği ordu mensuplarından birisi de kendisi gibi Anadolu'da ordu müfettiş olarak görev yapan Mersinli Cemal Paşa'dır. Mazhar Müfit Kansu'nun anlattıklarına göre, Mustafa Kemal Paşa kendisine, "Samsun'a çıktığım zaman merkezi Konya'da olan İkinci Ordu Müfettiş Mersinli Cemal Paşa ile de sair kumandanlarla olduğu gibi muhabere ve müzakerelerde bulunmuştum. Cemal Paşa da millî mücadeleye katılmayı, vatan ve milletin saadeti ve istihlâsı yo-

14 Çoker, *Türk Parlamento Tarihi,* C. III, 472-473; Gök, "Mersinli Cemal Paşa", 125-126; Balcıoğlu, "Mersinli Cemal Paşa Üzerine Bir Değerlendirme", 813-816.

15 Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920),* 53; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I,* (Ankara: TTK Basımevi, 1993), 116.

16 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk,* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015), 61.

17 Çoker, *Türk Parlamento Tarihi…* C. III, 472-473.

18 Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz,* (Ankara: Emre Yayınları, 1993), 69; Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları,* 85.

19 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk,* 38.

lunda bizimle teşriki mesaiyi kabul etmişti." demiştir.[20] Dolayısıyla Mersinli Cemal Paşa Millî Mücadele için iş birliği etmeyi kabul etmiş ve bu uğurda çalışmalara başlamıştır. Hatta Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya gelmeden önce Mersinli Cemal Paşa'nın II. Ordu Müfettişi[21] olarak atanması Millî Mücadele taraftarı olan kişiler tarafından olumlu karşılanmış ve batı cephesine karşı duyulan endişeleri azaltmıştır[22]. Ancak Mersinli Cemal Paşa merkezi Konya olan II. Ordu Müfettişliğine atanmadan önce Konya istasyonu İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir. Bu işgal Nisan ayında genişleyerek devam etmiş, İtalyanlar 1300 kişilik taburla şehri işgal etmişlerdir. Mersinli Cemal Paşa bu durumu derhal Harbiye Nezareti'ne bildirerek, İtalyan askerlerine karşı nasıl davranmaları gerektiğini belirtmelerini istemiştir. Harbiye Nezareti vermiş olduğu cevapta bu durumun protesto edilmesini ancak hiçbir güç kullanılmamasını istemiştir. Fakat İtalyanların bu davranışlarına karşı şehirde hiçbir protesto girişimi olmamıştır. Ahmet Avanas'a göre, şehirde işgale karşı hiçbir protestonun olmama sebebi, ordu müfettişi Mersinli Cemal Paşa ile Konya valisi Cemal Bey'in işgal karşısında yapılacak olan faaliyette ortak bir karar verememeleriydi. Zira Vali Cemal Bey İtilaf Devletlerinin lehine bir politika izlemiştir[23]. Vali'nin tutumuna rağmen Haziran 1919'da Mersinli Cemal Paşa işgallere karşı direneceğine dair Harbiye Nezareti'ne yazmaktan geri durmamış ve 18 Haziran'da da Afyon'da bulunan 23. Tümen Komutanlığı'na halkın İtalyanlara karşı direnmesi için hazırlıklar yapmasını istemiştir[24].

Yunan işgallerine karşı Mersinli Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile sürekli iletişim hâlinde olmuştur. Mustafa Kemal Paşa bölgede ordunun güçlendirilmesi ve düşmana karşı tedbir alınması maksadıyla Mersinli Cemal Paşa'ya telgraf yollamıştır[25]. Cemal Paşa da Mustafa Kemal Paşa'ya 27 ve 29 Mayıs 1919'da göndermiş olduğu telgrafında, Aydın ve Manisa'yı işgal eden Yunan ordusuna karşı Afyon Karahisar civarında bulunan ordunun güçlendirildiği ve Rum mutasarrıfların değiştiğini bildirmiştir. Ayrıca olabilecek bir işgale karşı bir direniş gösterileceği de ifade edilmiştir[26]. Telgraftan da anlaşıldığı gibi Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın tavsiyelerine uygun hareket etmektedir.

20 Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,* C. I, 4. Baskı, (Ankara: TTK Basımevi, 1997), 50-51.

21 28 Aralık 1918'de 2. Ordu Kumandanlığı, Yıldırım Kıtaatı Müfettişliğine çevrilmiştir. Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922),* (Ankara: TTK Basımevi, 1989), 11.

22 Karabekir, *İstiklâl Harbimiz,* 70.

23 Ahmet Avanos, *Millî Mücadele'de Konya,* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1998), 27-28.

24 Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I,* 293;328.

25 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk,* 42.

26 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk Vesikalar,* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2018), Vesika 15; Dursun Gök, *Mersin'li Cemal Paşa'nın Askerî Faaliyetleri,* (Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi, 1986) 31.

Yine Mersinli Cemal Paşa Mustafa Kemal Paşa'ya yazmış olduğu telgrafında Yunan işgaline ve İtalyan, Fransız, İngiliz baskısına karşılık verecek güce ve silaha sahip olduğunu bu uğurda harekete geçebileceğini belirtmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa böyle bir kalkışma için zamanın daha erken olduğunu ve gelişmelerin biraz daha takip edilmesini söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa bu durumu Kazım Karabekir'e bildirmiştir. Kazım Karabekir de henüz milli bir kongre yapılmadığı ve milli bir direniş kararı alınmadığını hatta Kafkaslarda İngilizlerin güçlü olduğu bir durumda karşılık vermenin hayalperestlik olacağını belirtmiştir. Cemal Paşa da oluşan bu karara İtalyanların tahriklerinin yol açtığını ifade etmiştir. Ayrıca İngilizlerin de aynı tahriki kendisine yaptığını belirtmiştir. Verilecek bir karşılıkta dışarıya karşı bir general ayaklanması olarak lanse edilmiş olacak ve harekâtın bir anlamı kalmayacaktır[27]. Dolayısıyla halkın desteği alınmadan eldeki mevcut güç de ziyan edilmiş olacaktır.

Mersinli Cemal Paşa ile Millî Mücadele amacıyla görüşmeler sürekli devam etmiştir. Amasya Tamimi olarak bilinen ve Millî Mücadele'nin yol haritası olarak kabul edilebilecek görüş birliğine Cemal Paşa da tam destek vermiştir. Amasya Tamimi kararları alındıktan sonraki gün Cemal Paşa'ya bu kararlar bildirilmiş kendisi alınan kararlara tamamen katıldığını belirttikten sonra İtalyanlardan önemli miktarda silah ve cephane tedarik ederek halka bunları dağıtabileceği cevabını vermiştir[28]. Bu cevabından da anlaşıldığı gibi Mersinli Cemal Paşa, Anadolu'da oluşan bu harekâta tamamen destek vermeye hazırdır. Fakat bu tarihte almış olduğu bu karar rağmen kendisi kimseye haber vermeden İstanbul'a gidecek ve bu durum Millî Mücadele'yi yürüten kadroyu özellikle Mustafa Kemal Paşa'yı önemli ölçüde üzecektir.

c. Mersinli Cemal Paşa'nın İstanbul'a Gidişi

Mustafa Kemal Paşa'nın asıl niyetinin İstanbul Hükümeti tarafından anlaşılmasından sonra kendisini geri çağırma süreci başlamıştır. Paşa bu çağrıları çeşitli bahanelerle geçiştirmeyi başarmıştır[29]. Özellikle Milne, Sivas ve Konya'da Mustafa Kemal Paşa ve Mersinli Cemal Paşaların tahriklerinin olduğunu ve İstanbul'a geri çağrılmalarını Harbiye Nazırlığından istiyordu[30]. Yine İtilaf Devletleri temsilcileri Mustafa Kemal Paşa ve Mersinli Cemal Paşa'yı silahlı çetecilik faaliyetleri ile suçlayarak derhal İstanbul'a çağrılması noktasında notalar vermi-

27 Karabekir, *İstiklâl Harbimiz,* 86-87; Gök, *Mersin'li Cemal Paşa'nın Askerî Faaliyetleri,* 32.

28 Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları,* 92; Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken,* 159.

29 Tuncay Baykara, *Millî Mücâdele,* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985), 51.

30 Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi I,* 47

yorlardı. Bu notalar doğrultusunda İstanbul Hükümeti'nin çağrıları Mustafa Kemal Paşa'yı kararlılığından döndürememiş ancak Mersinli Cemal Paşa İstanbul'a gitmiştir[31].

Mersinli Cemal Paşa'nın İstanbul'a gitmesi Mustafa Kemal Paşa'da üzüntüye sebep olmuştur. Zira Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıktığı gün Cemal Paşa ile milli meseleler üzerine görüşmüş ve olumlu cevap almıştır. Fakat kendisine olumlu cevap veren bir kumandanın kendi isteği ile İstanbul'a gitmesine bir anlam verememiştir[32]. Cemal Paşa'nın gidişi üzerine Mustafa Kemal Paşa tedbir almak istemiş ve ordu mensupları ile iletişime geçmiştir. 5 Temmuz 1919'da Ankara'da bulunan 20. Kolordu Kumandanı Fuat Paşa ve Sivas'ta bulunan 3. Kolordu Kumandanı Refet Paşa'ya telgraf göndererek "Cemal Paşa'nın mezunen İstanbul'a gittiğini teessürle haber aldım. Gerek zât-ı âlileriniz ve gerekse Selâhattin Bey hiçbir sebep ve bahane ile kumanda mevkiini terketmeyeceksiniz. Beyninizde ve bizimle sıkı bir daimî istibdatta bulununuz." diyerek durumu açıklamıştır. Yine Mustafa Kemal telgrafın devamında bu bilgilerin Bekir Sami ve Yusuf İzzet Paşa'ya da iletilmesini aynı şekilde gelen cevabı kendileri aracılığıyla göndermelerini istemiştir[33]. Ardından Konya'da bulunan 12. Kolordu Kumandanı Selâttin Bey'e telgraf çekerek Mersinli Cemal Paşa'nın İstanbul'a gidişinin asıl nedenini sormuş ve her ne sebeple olursa olsun bağlı bulunduğu kuvvetlerin başından ayrılmamasını istemiştir.[34]. Selâttin Bey'den gelen cevapta, Cemal Paşa'nın kendi isteği ile bazı kimselerle temas etmek ve ailesi ile görüşmek maksadıyla on günlüğüne İstanbul'a gittiğini belirtmiştir[35].

Mersinli Cemal Paşa'nın böylesine kritik bir zamanda İstanbul'a gitmesi şüphesiz Millî Mücadeleyi yürüten kadroları oldukça olumsuz etkilemiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Mustafa Kemal Paşa'da şaşkınlığa yol açmıştır. Öte yandan İstanbul Hükümeti de amacına bir noktada ulaşmıştır. Zira İtilaf Devletlerinin istekleri doğrultusunda hareket eden İstanbul Hükümeti'nin temel amacı Anadolu'da oluşan milli harekâtın kadrosunu dağıtmak ve etkisiz kılmak olduğu anlaşılmaktadır. Bunu da Cemal Paşa'yı İstanbul'a getirmekle bir ölçüde başarıya ulaşmışlardır.

Cemal Paşa'nın bu ani gidişi sadece Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'yı değil diğer dava arkadaşlarını da derinden etkilemiş ve bu duruma bir anlam verememişlerdir[36]. Cemal Paşa'nın birkaç gün

31 Bilâl N. Şimşir, *Malta Sürgünleri,* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1985), 123.

32 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk,* 61.

33 Karabekir, *İstiklâl Harbimiz,* 104.

34 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk Vesikalar,* vesika 30.

35 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk Vesikalar,* vesika 33.

36 Sami Önal (Haz.), *Hüsrev Gerede'nin Anıları Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimleri,* (İstanbul:

önce düşmana karşı harekete geçme teklifine karşı ansızın İstanbul'a izinli bir şekilde gitmesi herkeste büyük bir şaşkınlığa sebep olmuştur[37].

İstanbul Hükümeti Mustafa Kemal Paşa'yı yalnız bırakma girişimlerini Mersinli Cemal Paşa'yı İstanbul'a getirmekle bir ölçüde başarsa da bununla yetinmemiş Millî Mücadele'de yer alan diğer arkadaşlarını da İstanbul'a çağırmıştır. Cemal Paşa'dan sonra 12. Kolordu Komutanı Salâhattin Bey de Mustafa Kemal Paşa'nın bağlı bulunduğu orduların başından ayrılmaması noktasında uyarıda bulunmasına rağmen İstanbul'a gitmiştir[38]. Ardından Refet Bey de görevden alınmış ve İstanbul'a çağrılmıştır. Fakat Refet Bey bu emre uymayarak Anadolu'da kalmayı tercih etmiştir[39]. Bu yaşanan gelişmelerden sonra Amasya Tamimi'ne destek veren ve kararları imzalayanlar arasında yer alan Canik Mutasarrıfı Hamit Bey'in de 15.07.1919 tarihinde görevinden alınacağı söylentileri duyulmaya başlanmıştır. Fakat görevinden alınsa bile İstanbul'a gitmeyeceği düşünülmüştür[40]. Ancak Hamit Bey'e yönelik bu olumlu düşünceler boşa çıkmış, Hamit Bey'den gelen telgrafta, görevinden ayrıldığı, İstanbul'a gitmek için de emir beklediği haberi alınmıştır[41]. Hamit Bey'in Mustafa Kemal Paşa'nın isteklerinin aksine İstanbul'a gitme kararı azlinin durdurulması ile değişmiş ve Anadolu'da kalmıştır[42]. Yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı üzere İstanbul Hükümeti Temmuz 1919'da Anadolu'da başlatılan Millî Mücadele'yi engellemeye yönelik ciddi adımlar atmıştır. Zira bu dönemin tesadüfi olarak seçilmediği tartışmasızdır. Mustafa Kemal Paşa'yı yalnız bırakmak için sadece yakın çevresindeki arkadaşları görevlerinden alınmamış aynı zamanda kendisi de 8/9 gecesi Harbiye Nezareti tarafından İstanbul'a çağırılmıştır. Bu çağrıyı kabul etmemesi üzerine İstanbul Hükümeti Paşa'nın resmi vazifesine son vermiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa hem Harbiye Nezareti'ne hem de padişaha memurluk ve askerlik görevlerinden istifa ettiğini duyurmuştur[43].

Mustafa Kemal Paşa bu tarihten itibaren daha İstanbul'da tasarladığı ve Samsun'da girişmiş olduğu Millî Mücadele'ye sivil olarak devam edecektir. Fakat bu harekâtın başarıya ulaşıp ulaşmayacağını kestirmek o günün şartlarında mümkün değildir. Zira daha milli bir kongre toplanmamış ve Mustafa Kemal Paşa'nın da bu harekât içeri-

Literatür Yayınları, 2002), 51.

37 Karabekir, *İstiklâl Harbimiz,* 105.

38 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk,* 61.

39 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk,* 62.

40 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk,* 64.

41 Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,* C. 1, 56; Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk,* 65.

42 Dursun Ali Akbulut, "Hamit Bey'in Canik Mutasarrıflığı Sırasında Karşılaştığı Problemler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 12/1, (1994), 112.

43 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk,* 60.

sinde yeri tam olarak belirlenmemiştir.

Bu kritik zamanda Mersinli Cemal Paşa'nın kimseye haber vermeden İstanbul'a gitmesi şüphesiz Millî Mücadele'yi yürüten kişileri derinden etkilemiş ve gidişinin ardında yatan sebepleri merak etmelerine yol açmıştır. Ancak bu tarihlerde sadece ailesi ile görüşmek ve bazı kimselere temas etme maksadı ile gittiği[44] noktasının dışında bir gerekçe öğrenilememiştir.

Ancak Mersinli Cemal Paşa'nın İstanbul'a gidiş nedeni uzun bir süre sonra kendisinden öğrenilmiştir. Cemal Paşa, TBMM'nin 1. döneminde milletvekili olduğu zaman Mazhar Müfit Kansu'nun sorusu üzerine açıklamada bulunmuştur. Kansu, Meclis'te Cemal Paşa ile uzun süre arkadaşlık ettikten sonra bir fırsatını bulup İstanbul'a gidişinin nedenini sorduğunu, bu soru karşısında Cemal Paşa'nın biraz alınmasına karşın olayı ayrıntılı olarak anlattığını belirtmiştir. Cemal Paşa'nın anlattığına göre, İstanbul Hükümeti'nin kendisine güveniyordu ve Millî Mücadele taraftarı olup olmadığını da bilmiyordu. Bu durumdan istifade ederek Millî Mücadele için gerekli olan silah ve cephaneyi temin edebileceği ümidi ile İstanbul'a gittiğini belirtmiştir. İzinli olarak İstanbul'a gitmek istemesinin tek sebebinin bu olduğunu ifade etmiştir. Ancak İstanbul'a gittikten sonra ya Konya Valisi Cemal Bey'in ya da Millî Mücadele aleyhtarlarının ihbarları neticesinde İstanbul Hükümeti tarafından soğuk karşılandığını söylemiştir. Cemal Paşa, İstanbul Hükümeti'nin kendisine duymuş olduğu güvenin bozulduğunu gördükten sonra burada Millî Mücadele için bir faydasının olamayacağını anladığını ve tekrar Konya'ya dönmek için uğraşsa da buna müsaade edilmediğini belirtmiştir[45].

Mersinli Cemal Paşa'nın ifadelerinden hareket edecek olursak Konya'dan ayrılarak İstanbul'a gidiş sebebinin tamamen Millî Mücadele menfaati için olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Millî Mücadele için İstanbul'a gidiş tarihi dikkate alındığı vakit anlatmış olduğu bu sebeplerin içerisinde şüpheler barındırdığını görmekteyiz. Zira her konuda Mustafa Kemal Paşa'yı bilgilendirebilirken bu kadar önemli olan bir kararı açıklamasında bir sakınca görmemekteyiz. Ayrıca Cemal Paşa ile Mazhar Müfit Kansu arasında geçen bu konuşma TBMM'nin 1. döneminde gerçekleşmiştir. Hâl böyleyken konuşmanın yapıldığı tarihte Millî Mücadele önemli ölçüde başarıya ulaşmıştır. Dolayısıyla konuşmanın yapıldığı tarih göz önüne alındığı vakit Cemal Paşa'nın ifadelerinde ne kadar samimi olduğu tartışmalı bir hâl alacaktır.

44 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk Vesikalar,* vesika 33.

45 Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,* C.1, 69-70.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması ile başlayan Anadolu'daki işgalleri durdurmak ve Türk milletini esir olmaktan kurtarmak amacı ile başlatılan Millî Mücadele her şeyden önce bir teşkilat işidir. Her ne kadar Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışından önce Anadolu'da milli bir direniş başlamışsa da harekâtın örgütlü bir hâl alması ve yol haritasının belirlenmesi onun başkanlığında gerçekleşmiştir. Gerek İstanbul'da ve gerekse Anadolu'ya geçtikten sonra Millî Mücadele içinde görev ve sorumluluk almaları yolunda ordu mensupları ve sivillerden destek istemiştir. Bu desteği istediği kişilerden birisi de Mersinli Cemal Paşa'dır.

Mersinli Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasından sonra görüşmüş ve Millî Mücadele'ye destek sözü vermiştir. Bu süre zarfında yani Cemal Paşa'nın İstanbul'a gittiği döneme kadar sözünde durduğu gözlemlenmiştir. Gerek Konya'da ve gerekse sorumluluk alanı içerisinde bulunan bölgelerde İtilaf Devletlerinin başlatmış oldukları işgallere karşı tedbirler almış ve bu durumu Harbiye Nezareti'ne bildirmiştir. Ayrıca yaşanan gelişmelerden Mustafa Kemal Paşa'yı da haberdar etmiştir. Hatta İtalyanların işgalleri karşısında artık harekâta geçilmesi gerektiğini Mustafa Kemal Paşa'dan istemiştir. Fakat işgaller karşısında bu kadar net bir duruş gösteren ve söz verdiği gibi Millî Mücadele uğrunda çalışan Cemal Paşa 2 Temmuz 1919'da kimseye haber veremeden izinli olarak İstanbul'a gitmiş ve 2 Ekim 1919'da da Ali Rıza Paşa kabinesinde Harbiye Nazırı olmuştur.

Mersinli Cemal Paşa'nın İstanbul'a gitmesi başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Millî Mücadeleyi yürüten kadro üzerinde şaşkınlığa ve üzüntüye neden olmuştur. Bu gidişin nedeni yıllarca merak edilmiştir. Cemal Paşa'nın İstanbul'a gidişinin nedeni Malta sürgünü sonrasında milletvekili olarak katıldığı Meclis'te Mazhar Müfit Kansu ile yapmış olduğu konuşmada ortaya çıkmıştır. Kansu'nun sorusu akabinde vermiş olduğu cevapla gidiş nedenini tamamen Millî Mücadele'ye silah ve mühimmat temin etmek olarak açıklamıştır. Gittikten sonra şartların buna müsaade etmediğini ve vazifesine de geri dönmesine müsaade edilmediğini belirtmiştir. Cemal Paşa'nın öne sürmüş olduğu gerekçe içerisinde birtakım hakikatler barındırsa da şüpheler de içermektedir. Zira gittiği tarih ve açıklamaları yaptığı tarih göz önüne alındığında açıklamaların samimiyetten uzak olduğu kanaatini bizlere göstermektedir. Ancak Cemal Paşa'nın anıları bütünlüklü neşredildiğinde oluşan şüpheler ve samimiyet derecesi tam olarak ortaya konulmuş olacaktır.

KAYNAKLAR

AKBULUT, Dursun Ali, "Hamit Bey'in Canik Mutasarrıflığı Sırasında Karşılaştığı Problemler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 12/1, (1994), s. 111-119.

AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Mutlakıyete Dönüş (1918-1919),* C. I, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.

ARMSTRON, H. C., *Bozkurt Kemal Atatürk'ün Yaşamı,* Gül Çağalı Güven (Çev.), İstanbul: Arba Yayınları, 1996.

ATAY, Falih Rıfkı, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları,* Yenigün Haber Ajansı Baskı ve Yayıncılık, 1998.

BALCIOĞLU, Mustafa, "Mersinli Cemal Paşa Üzerine Bir Değerlendirme", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,*13/39, (Kasım 1997): 813-816.

BAYKARA, Tuncay, *Millî Mücâdele,* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921),* Yenigün Haber Ajansı Baskı ve Yayıncılık, 2000.

CEBESOY, Ali Fuat, *Millî Mücadele Hatıraları,* İstanbul: Temel Yayınları, 2000.

ÇOKER, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923,* C. III, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1995.

DURSUNOĞLU, Cevat, *Millî Mücadele'de Erzurum*", İstanbul: Erzurum Kitaplığı, 1998.

ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri,* C. I, Ankara: TTK Basımevi, 1953.

Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk Vesikalar,* İstanbul: Kaynak Yayınları, 2018.

Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk,* İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015.

GÖK, Dursun, "Mersinli Cemal Paşa", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 12/34, (Mart 1996):125-145.

GÖK, Dursun. *Mersin'li Cemal Paşa'nın Askerî Faaliyetleri.* Yüksek Lisans Tezi ,Ankara Üniversitesi, 1986.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *Millî Mücadele Başlarken,* İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

JAESCHKE, Gotthard , *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922),* Ankara: TTK Basımevi, 1989.

KANSU, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,* C. I, 4. Baskı Ankara: TTK Basımevi, 1997.

KARABEKİR, Kâzım, *İstiklâl Harbimiz,* Ankara: Emre Yayınları, 1993.

ORBAY, Rauf, *Siyasî Hatıralar,* İstanbul: Özgün Yayınevi, 2018.

ORBAY, Rauf, *Siyasi Hatıraları,* İstanbul: Özgün Yayınevi, 2018.

SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I,* Ankara: TTK Basımevi, 1993.

ŞİMŞİR, Bilâl N., *Malta Sürgünleri,* İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1985.

TANSEL, Selâhattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,* C. I, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1977.

TÜRKMEN, Zekeriya, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920),* Ankara: TTK Basımevi, 2001.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma (Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928),* Ergün Aydınoğlu (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

İnternet Kaynağı

TBMM Arşivi Milletvekili Tercümeihal Dosyası: https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d06/HT_204_1_6.pdf (Erişim Tarihi: 23.09.2019);

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER'İN MAÂRİF KONGRESİ (15-21 TEMMUZ 1921) İÇERİSİNDEKİ ROLÜ

Orçun GÜL[1]

Özet

Kurtuluş Savaşı'nın en şiddetli dönemlerinde 1921 yılında toplanan Maarif Kongresi eğitim sistemimizin temellerinin atılması açısından ehemmiyet arz eder. Pek çok eğitim neferinin katıldığı bu kongrenin şekillenmesinde Hamdullah Suphi Tanrıöver önemli bir rol oynamıştır.

Hamdullah Suphi Bey bu kongrede oturumlara başkanlık etmiştir. Onun başkanlığında yeni tedrisât-ı ibtidâ'î programı müzakere edilmiştir. Hamdullah Suphi Bey bu yeni programı oylamaya sunmuş ve program oy birliği ile kabul edilmiştir. Ancak yeni programın ilanının ardından muhalif okul müdürleri ve öğretmenler özellikle din derslerinin saatinin azaltılması sebebiyle yoğun itirazlarda bulunmuşlardır. Bu tartışmalar Hamdullah Suphi Bey'in Maarif Vekilliğinden istifasına sebep olacaktır.

Kısaca bu çalışma Ulu Önderimiz Mustafa Kemal Atatürk'ün inkılâpçılık vizyonu ekseninde Maarif Kongresinin önemi ve bu kongrenin şekillenmesinde çok önemli bir yere sahip olan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in oynadığı rolü incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahrar Kelimeler : *Hamdullah Suphi TANRIÖVER, eğitim, tedrisât-ı iptidâ'i*

Giriş

Tarihin her döneminde eğitim bir devletin gelişmesi açısından çok önemli bir yere sahip olmuştur. 1870 yılındaki Sedan Muharebesinin sonrasında Mareşal Moltke zaferinden dolayı kendisini tebrik edenlere "Bu zaferi Prusyalı muallimler kazandılar" demiştir.[2] Bu söz zaferlerin arkasındaki ana etkeni bir kez daha gözler önüne serer. Hiç şüphesiz ki bir toplumun eğitimi özümsemesindeki en önemli rolü eğitimciler

1 Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Öğrencisi

2 Hakimiyet-i Milliye, nr: 202, 3 Haziran 1337/1921

oynamaktadır. İstiklâl Harbinin zaferle sonuçlanmasında da eğitimcilerin önemli bir rol üstlendiği söylenebilir. 15-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında toplanan Maârif Kongresi bu duruma verilebilecek en iyi örnektir. Düşmanın Bursa ve Uşak üzerinden saldırıya geçtiği; Bursa, Uşak, Gediz, Emet, Tavşanlı, Afyon, Kütahya ve Eskişehir'in işgale uğradığı günlerdeki bu toplantı çok anlamlıdır.[3]

Bu nedenle bu çalışmada öncelikle Maârif Kongresinin önemi, bu dönemde Maârif Vekili olup kongrenin şekillenmesinde önemli bir rol oynayan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in oynadığı rol ve Maârif Kongresinin ardından gelen tartışma atmosferini incelemeyi hedefliyorum. Bunu hedeflememdeki ana amaç eğitim tarihimizin yapıtaşlarından birisi olarak tanımladığım bir kongrenin ilerleyen süreçte meclisteki bazı mebuslar tarafından nasıl yanlış yorumlandığını göstermektir. Zira bu yanlış yorumlama Türk eğitim tarihinin en önemli rol modellerinden birisi olan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in günah keçisi olarak yargılanmasına ve istifasına sebep olacaktır.

a-) Maârif Kongresinin Eğitim Tarihimizdeki Önemi

1921 yılındaki Maârif Kongresi, Türk ulusal eğitiminin kurulmasında önemli bir aşamayı temsil eder.[4] Çok sayıda muallimi bir arada toplaması açısından öncü olarak nitelendirilebilir. 1921 yılına kadar Türkiye'de bir eğitim kurultayı düzenlenmiş değildir.[5] Aslında daha önceki dönemlerde böyle bir kongre düzenlenmesi fikrinin olduğu söylenebilir. Eğitimci Ethem Nejat 1913 yılında yayınladığı bir yazısında, eğitim sorunlarından söz ederken bunları çözümleme işinin Maârif Nezaretine ve Maârif Nezareti'nin birkaç kalem müdürüne bırakılamayacağını belirterek öğretmenlerin, eğitimcilerin ve düşünürlerin katılacağı büyük bir kongre toplanmasını ve eğitimin amacının burada saptanmasını önermektedir.[6] Ancak bu sadece bir fikir olarak kalmış ve 1921 yılına kadar bu şekilde ciddi bir girişim gerçekleşmemiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışından hemen sonra 6 Mayıs 1920'de Maârif Vekilliği adıyla yeni bir teşkilat kurularak eğitimin milli bir sisteme göre ele alınması kabul edilmiş ve 25 Kasım 1920'de Mecliste alınan bir kararla öğretmen ve öğrencilerin askerlik yükümlülükleri ertelenmiştir.[7] Bu uygulamaların Maârif Kongresine giden

3 Hatice Dağcı, **"Maârif Vekaleti'nin Kuruluşu ve Çağdaşlaşma Çabaları (1920-1938)"**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2008, s.46

4 Zeki Sarıhan, **1921 Maârif Kongresi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.9

5 Sarıhan, **a. g. e**, s.10

6 Sarıhan, **a. g. e**, s. 15

7 Erol Kapluhan, **"1921 Maârif Kongresi'nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri Ve Önemi"**, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, C: 4, S: 8, Nisan-Ekim 2014, s.124

yolda önemli olduğu söylenebilir. Kongre hazırlıklarının hangi tarihte yapılmaya başladığı ve ne zaman gündeme getirildiği tartışma konusudur. Murat Demir Ankara'da bir Maârif Kongresi'nin toplanacağının, 1 Ocak 1921 tarihinde ilgililere bildirildiğini belirtir.[8] Kongrenin organizasyonu Maârif Vekaleti tarafından üstlenilmiştir ve planlaması 1921 Mayıs ayının sonlarında duyurulmuştur.[9] Kısaca kongrenin birkaç ay önceden planlanarak kamuoyuna duyurulduğu söylenebilir.

Milli eğitim ve kültür politikalarının mihenk taşını oluşturan Maârif Kongresinde genellikle ilk ve ortaöğretim kademelerinin hedefi ve programı hakkında tartışmalar yapılmıştır.[10] Kongrenin önemi eğitim üzerine alınan tüm kararların öğretimin sadeleştirilmesi, uygulamalı hale getirilmesi ve yörelere göre çeşitlenmesi ekseninde tartışılmasıydı.[11] Kongre'de tartışılan diğer konular halk mektepleri projesi, ilköğretimin dört yıldan beş yıla çıkartılması, öğretim programına çalışma hayatına dönük derslerin konulması, köylülerin beş-altı yıllık iptîdâi okullarına süre ve külfet bakımından dayanamayarak eski mahalle mekteplerine rağbet etmeleri gerçeğidir.[12] Yerli ve milli eğitim üzerine önemli kararların alındığı söylenebilir. Azınlıkların ve yabancıların kendi okulları olmayacak bütün çocuklar tek tip okulda okuyacaklardır, bu çocukların kendi dinlerini, kendi din adamlarından öğrenme hakları olacaktır.[13]

Kongrede ele alınan konular eğitim devriminin içeriğine de işaret etmektedir. Örneğin eğitim ile ekonomi arasında sıkı bir ilişki kurulmak istendiği görülmektedir.[14] Eğitimle ekonomi arasındaki ilişki göz önünde bulundurulduğunda bu dönemde Anadolu ekonomisinin temelini çiftçi ve işçi sınıfı oluşturduğu için eğitim politikalarımızın da bu eksende düşünülmesi gerektiği sonucu çıkarılmıştır.[15]

Kongrede tartışılan konuların şekillenmesinde öncelikle Mustafa Kemal Paşa'nın ve dönemin Maârif Vekili Hamdullah Suphi Tanrıöver'in oynadığı rol çok önemli bir yere sahiptir. Mustafa Kemal Paşa'nın tam da savaş devam ederken Maârif Kongresi'nin yapılmasını istemesi, eğitime verdiği önemin ne kadar büyük olduğunu ispatla-

8 Murat Demir, **"Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Eğitim ve Kültür Anlayışı"**, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s.90

9 Cemal Güven-Ekrem Zahid Boyraz, **"Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İlk Maârif Vekilliği Dönemi Faaliyetleri"**, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, C:6, S:10, Haziran, 2016, s.301

10 Demir, **a. g. e**, s.95

11 Kapluhan, **a. g. e**, s.128

12 Taylan Filiz, **"Millî Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Öğretmen Örgütlerinin Eğitim Sorunlarına Bakışı (1920-1935)"**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005, s.20

13 Sarıhan, **a. g. e**, s.49

14 Sarıhan, **a. g. e**, s.98

15 Sarıhan, **a. g. e**, s.103

maktadır.[16] Ulu Önderin teşvikiyle 1921 yılında yokluklar içinde gerçek bir eğitim seferberliği yapılmıştır. Tokat, Çorum, Malatya, Maraş, Sinop, Canik (Samsun) bölgesinde birer öğretmen okulu açılmıştır; Kayseri ve Konya'da gece okulları, Aksaray, Bartın ve Gümüşhane'de birer tane gündüz lisesi faaliyete geçirilmiştir.[17]

b-) Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Maârif Kongresinde Oynadığı Rol

Rıza Nur'un ardından ikinci Maârif Vekili olan ve Türk eğitim tarihimizde görüşleri ile önemli bir yere sahip olan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Maârif Kongresinin şekillenmesinde önemli bir rol üstlendiği söylenebilir. Maârif Kongresinin planlaması yapılmadan önce eğitimde çok büyük sorunlar ortaya çıkmıştır. Hamdullah Suphi Bey'in Kurtuluş Savaşı yıllarında Türk eğitimine verilecek biçim ve bu sorunların çözümü üzerine oldukça köklü görüşleri ve önerileri vardır. Kongreden belli bir süre önce Hamdullah Suphi Bey Hakimiyet-i Milliye muhabirine vermiş olduğu beyanatında Maârifte ki hedefin, yetiştirilecek talebelerin halk ile teşrik-i mesaî ederek üretime ortak olmalarını sağlamak olduğunu söylemiştir.[18] Bu eksende düşünüldüğünde en başından beri Hamdullah Suphi Tanrıöver'in kafasındaki eğitim sisteminin bilgi yüklü insanlar yerine, elinden iş gelen insanlar yetiştirmesi gerektiği ve böylece okumuş olan ile halk arasındaki uçurumun kapanacağını düşündüğü söylenebilir.[19] Zeki Sarıhan Hamdullah Suphi'nin eğitim sistemine bakış açısının bu şekilde olmasının sebebinin kişiliğinden ötürü olduğunu belirtir.[20] Hamdullah Suphi Tanrıöver Türkçü-Halkçı bir kişiliğe sahiptir ve Maârif Kongresine başkanlık yapması kongrenin bu eksende şekillenmesini sağlamıştır.[21]

Hamdullah Suphi kongrede, kendisinin daha önce çeşitli vesileler ile dile getirdiği görüşleri ve bakanlığının tasarılarını kabul ettirmiştir.[22] Kongre sırasında Hamdullah Suphi Bey'in başkanlığında yeni tedrisat-ı ibtidâ'î programı müzakere edilmiştir. Bu yeni programın amacını program müdürü Edip Bey, Türk gençlerinin hayat mücadelesinde düşmana üstün gelmesi için gerekli tüm bilgi ve deneyimlerin kazandırılması olarak açıklamıştır.[23] Bu yeni program üzerine görüşlerini bildiren bir

16 Demir, **a. g. e**, s.91

17 Nurettin Gülmez, **Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün**, Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s.505

18 Muhammed Sarı, **"Yeni Türkiye Devleti'nin İlk Maârif Vekaleti (Kuruluşu ve Çalışmaları 1920-1923)"**, Atatürk Yolu Dergisi, S: 54, Bahar, 2013, s. 175

19 Sarıhan, **a. g. e**, s.47

20 Sarıhan, **a. g. e**, s.10

21 Sarıhan, **a. g. e**, s.10

22 Kapluhan, **a. g. e**, s.132

23 Güven-Boyraz, **a. g. e**, s.304

başka isim Ankara Dar'ülmuallimât mektebi müdiresi Şahver Hanım mesleki derslerin kadınlara uygun görülen dikiş gibi sanatlara mahsus olmasını ve tedrisât-ı ibtidâ'îye içerisinde kadınlara daha çok yer verilmesi gerektiğini söylemiştir.[24] Tedrisat-ı iptidâ'î içerisinde genellikle kadın öğretmenlerin yer almasının çok faydalı bir girişim olduğu söylenebilir. Çünkü ilerleyen süreçte Dar'ülmuallimat ve kız sultanilerinde derslerin önemli bir kısmı kadın öğretmenler tarafından verilecektir.[25]

Maârif Kongresinde tartışılan bir başka husus öğretmen maaşları meselesidir. Bu dönemde öğretmenlerin en büyük sorunu maaşlarını zamanında alamamalarıydı. Hamdullah Suphi Bey öğretmenlerin maaşlarını alamamalarının sebebini idare-i hususiyeden kaynaklandığını, bu sebeple bütün mekteplerin tek çatı altında toplanması ve merkeze bağlanması gerektiğini açıklamıştır.[26] Hamdullah Suphi eğitim bütçesini yoluna koymak için iki yol önermektedir: birinci yol özel idareye genel bütçeden para nakletmek ve eğitim giderlerini büyük oranda genel bütçeye bağlamak, ikinci yol ilköğretim için alınan zorunlu vergileri gayrimüslimlerden de almaktır.[27] Gayrimüslimlerin eğitimi konusuna gelince bakan, onlarında devlet okullarında Türk çocukları ile birlikte eğitim görmelerini istemiştir.[28] Hamdullah Suphi Tanrıöver'in eğitimi tek bir çatı altında toplayarak hem maaş krizini hem de azınlıklar problemini çözmeyi hedeflediği söylenebilir.

Tanrıöver kongrenin şekillenmesinde önemli bir rol oynasa bile alınan bütün kararlar demokratik bir fikir birliğinin sonucudur. Bu duruma en güzel örnek Maârif müdürleri ve öğretmenlerden gelen raporları incelemek üzere beş kişilik bir kurulun önerilmesidir.[29] Bu kurulun üyeleri İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Mehmet Emin (Erişirgil), Ahmet Edip, Kazım Nami ve Nafi Atuf beylerden oluşuyordu.[30] Tedrisat-ı iptidâ'î programı da oylamaya sunulmuş ve oybirliği ile kabul edilmiştir. Bu eksende Maârif Kongresinde alınan kararların demokratik bir şekilde alındığını çok rahat bir şekilde söyleyebiliriz.

Hamdullah Suphi Bey bu noktalardan başka, milli eğitimin milliyet aşkının telkininde kusur edilmemesi gerektiğini ve kimilerinde görüldüğü üzere milli eğitimi dinden ayrı düşünmenin büyük bir hata olduğunu, dinin milliyeti oluşturan öğeler arasında dil kadar önemli tutulmasının zorunlu olduğunu söylemiştir.[31] Ancak kongre içerisin-

24 Güven-Boyraz, **a. g. e**, s.305
25 Sarı, **a. g. e**, s.175
26 Sarı, **a. g. e**, s.176
27 Sarıhan, **a. g. e**, s.48
28 Sarıhan, **a. g. e**, s.49
29 Sarıhan, **a. g. e**, s.95
30 Sarıhan, **a. g. e**, s.103
31 Sarıhan, **a. g. e**, s.103

deki tutumu bu şekilde olmasına rağmen ilerleyen süreçte görüşleri Meclisteki muhafazakâr kesimin tepkisini çekecek ve yanlış değerlendirilecektir. Tedrisat-ı iptidâ'iye programının kabul edilmesi de muhafazakâr kesim tarafından hoş karşılanmayacak ve bu tartışmalar Hamdullah Suphi Bey'in Maârif Vekilliğinden istifasına kadar uzanan bir süreci başlatacaktır.[32]

c-) Maârif Kongresine Karşı Yapılan Eleştirilerin Meclise Taşınması ve Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Maârif Vekilliğinden İstifasına Giden Süreç

Köklü bir devlet geleneğine sahip Osmanlı Devleti'nin oturmuş maârif sistemi ve Galatasaray Lisesi mezunu Hamdullah Suphi Bey'in maârife katacakları düşünüldüğünde Maârif Kongresi'nin gerçek anlamda önemli bir atılım olduğunu söyleyebiliriz.[33] Ancak bu kongrede alınan kararların meclise yansıması çok farklı olmuştur. Mecliste kongre hakkında olumlu değerlendirmeler yapıldığı gibi olumsuz değerlendirmeler de yapılmıştır.[34] Hatta tartışmalar ve şikayetler o kadar şiddetli bir hal alacaktır ki: Hamdullah Suphi, Maârif Kongresi hakkında "Benim en belalı işlerimden biri" diyecektir.[35] Öncelikle kongrenin yanlış zamanda toplandığı ve masraflı olduğu konusu eleştirilmiştir. Hamdullah Suphi Bey ilerlemiş olan bütün milletlerde buna benzer uygulamaların olduğunu ve kendisinin katılımcıları aylar öncesinden kongreye davet ettiğini söyleyerek savunmaya çalışmıştır.[36]

Maârif Kongresi'nin yapılması için harcanan paranın çok olduğu hakkında da, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tartışmalar gündeme gelmiştir. Hamdullah Suphi harcanan paranın on bin lira olmadığı ve iki bin lira olduğunu söyleyerek kendisini savunacaktır.[37] Harcanan para fazla gösterilerek iftira atılmaya çalışılmıştır. Özellikle kongreye öğretmenlerin karma olarak katılmaları, Hamdullah Suphi Bey'e karşı sert eleştirilere neden olmuştur.[38] Oysaki kongrenin mimarı Ulu Önder Mustafa Kemal bay ve bayan öğretmenlerin kongrede bir arada bulunmalarını bizzat desteklemiş ve onaylamıştır. Mustafa Kemal birlik başkanı olan Mazhar Müfit Bey'e kongreye katılan kadın ve erkeklerin ayrı ayrı değil karmakarışık oturmasını emreder.[39]

Olayın arka planına bakacak olursak mecliste gerçekleşen bu mu-

32 Güven-Boyraz, **a. g. e**, s.305
33 Kapluhan, **a. g. e**, s.307
34 Dağcı, **a. g. e**, s.48
35 Demir, **a. g. e**, s.96
36 Demir, **a. g. e**, s.97
37 Demir, **a. g. e**, s.97
38 Kapluhan, **a. g. e**, s.128
39 Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ercan Kitabevi, İzmir, 2000, s.320

halefetin temelinde kongrede ilan edilen yeni programın (Tedrisat-ı iptidâ'îye) ardından bazı muhalif okul müdürlerinin ve öğretmenlerin programa karşı çıkmasıydı. Özellikle eski altı senelik programın dört seneye sıkıştırılmasına, din derslerinin saatlerinin azaltılmasına itirazlar olmuştur.[40]

Meclisteki tartışmalar sırasında mekteplerin boş olduğu iddia edilmiştir.[41] Ancak Hamdullah Suphi bu eleştirileri mecliste yaptığı tespitler ile kendi lehine çevirmeyi başaracaktır. Mekteplerimizin boş olmasının sebebinin eğitim sistemimizin amelî eğitime değer vermemesinden kaynaklandığını vurgulayacaktır. Tıbbiye ve Harbiye gibi nitelikli öğrenci yetiştiren okulların harp zamanlarında bile boş kalmadığı argümanı ile bu çıkarımını örneklendirecektir.[42]

Maârif Kongresinin eleştirilmesine neden olan bir başka husus okul müfredatına Fransızca dersinin konulmasıdır. Hamdullah Suphi Bey köy mekteplerimize ve ilkokullarımıza Fransızca dersinin konulmadığını çünkü bu hususta böyle bir ihtiyacın olmadığını vurgulayarak bu eleştirilere karşı çıkmıştır.[43] Bizim ortaöğretimlerimizin başarısız kalmasının sebebinin sanatkâr ve iş adamı yetiştirememek olduğunu vurgulamış ve bütün sultanilerimizin doğrudan doğruya efendi yetiştirmesinin mantıksız olduğunun altını çizmiştir.[44] Tanrıöver'in bu tutumu en başından beri savunduğu eğitim vizyonunun en güzel göstergesidir.

Ancak Meclisteki Tanrıöver'e karşı olan muhalefetin tek sebebi Maârif Kongresi değildir. Hamdullah Suphi Bey İstanbul'dan gelen bazı kişileri bakanlıkta çeşitli görevlere yerleştirmiş ve birçok yöneticiyi keyfi olarak meslekten atmıştır.[45] Sergilediği bu tutum birçok öğretmenin kendisine muhalif bir tavır sergilemesinde etkili olacak ve Maârif Kongresi bu muhalefet olgusunun araçsallaştırılması için ehemmiyet arz edecektir.

Meclisteki Tanrıöver'e karşı yapılan muhalefet en sonunda sonuç vermiş. Mecliste gerçekleştirilen 148 kişinin katıldığı güven oylamasında 5 çekimser, 68 güvensiz ve 75 güvenoyu verilmiştir.[46] Hamdullah Suphi güven oylamasını kazanmasına rağmen 12 Kasım 1921 tarihinde Maârif Vekilliğinden istifa etmiş ve yerine medrese mezunu olan, eğitimi dini esaslar çerçevesinde biçimlendirmeyi hedefleyen Mehmet Vehbi Bey gelmiştir.[47]

40 Güven-Boyraz, **a. g. e**, s.305
41 Sarıhan, **a. g. e**, s.138
42 Sarıhan, **a. g. e**, s.138
43 Sarıhan, **a. g. e**, s.138
44 Sarıhan, **a. g. e**, s.139
45 Güven-Boyraz, **a. g. e**, s.311
46 Sarıhan, **a. g. e**, s.141
47 Aybars, **a. g. e**, s.320

d-) Sonuç

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Maârif Kongresindeki ulusal eğitime yöneliş çabaları ve bakanın Maârif Vekilliği döneminde Türkçü-Laik kadroları iş başına getirmesi muhafazakâr cephenin tepkisini çekmesine neden olmuştur. Muhafazakârların tetiklediği bu muhalefet olgusu sadece Hamdullah Suphi Tanrıöver'in eğitime olan bakış açısı ile değil, aynı zamanda Maârif vekilliği döneminde uyguladığı yaptırımlarla da ilişkilendirilebilir.

Maârif Kongresinde alınan kararları Türkçülük-Halkçılık-Muhafazakarlık ideolojilerinin eğitim politikaları ekseninde çarpışması şeklinde yorumlayabiliriz. Türkçü-Halkçı bir geçmişi olan Tanrıöver'in, bu kongreye kendi ideolojisinden veya ideolojisine yakın kişileri delege olarak kattığını ve çeşitli vesileler ile dile getirdiği görüşlerini bu kongrede kabul ettirdiği çıkarımı yapılabilir. Bu ideolojik tartışmaların kongre sırasında ve sonrasında oluşturulacak olan etkiyi azalttığı söylenebilir.

Ancak Maârif Kongresi Türk eğitim tarihimizde gerek zor bir dönemde toplanması, gerekse alınan kararların çağdaş eğitime geçiş açısından önemli bir dönüşüm gerçekleştirmeyi hedeflemesi açısından bir ilktir. Başta Ulu Önderimiz Mustafa Kemal Paşa ve dönemin Maârif vekili Hamdullah Suphi Tanrıöver'in inşasında oynadıkları önemli rol unutulmayacaktır.

KAYNAKLAR

AYBARS, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Eren Kitabevi, İzmir, 2000

DAĞCI, Hatice, **"Maârif Vekaleti'nin Kuruluşu ve Çağdaşlaşma Çabaları (1920-1938)"**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2008

DEMİR, Murat, **"Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Eğitim ve Kültür Anlayışı"**, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010

FİLİZ, Taylan, **"Millî Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Öğretmen Örgütlerinin Eğitim Sorunlarına Bakışı (1920-1935)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005

GÜLMEZ, Nurettin, **Kurtuluş Savaş'ında Anadolu'da Yeni Gün**, Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara, 1999

GÜVEN, Cemal; BOYRAZ, Ekrem Zahid, **"Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İlk Maârif Vekilliği Dönemi Faaliyetleri"**, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, C:6, S:10, Haziran, 2016

KAPLUHAN, Erol, **"1921 Maârif Kongresi'nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi"**, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, C:4, S:8, Nisan-Ekim 2014

SARI, Muhammed, **"Yeni Türk Devleti'nin İlk Maârif Vekaleti (Kuruluşu ve Çalışmaları 1920-1923)**, Atatürk Yolu Dergisi, S:54, Bahar, 2013

SARIHAN, Zeki, **1921 Maârif Kongresi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009

KARAYILAN (MOLLA MEHMED)'IN ŞEHADETİNE KADAR GAZİANTEP SAVUNMASI

"Kuvva-i Milliye Ruhunun Tohumunu Vücuduma Eken Merhum Babam Mehmet ÖZKARAMAN'a Armağan Olsun"

Abdulkadir ÖZKARAMAN*

Toplumsal ilerlemenin temelini, edinilmiş becerilerin, kuşaklar arası aktarılması oluşturur.[1] Bundan dolayıdır ki tarihimizi altın harflerle yazan ve dünyaya bir şehrin bir devlete kafa tutabileceğini gösteren Gaziantep savunmasının önemini bilmemiz gerekmektedir. Tarihi doğru yazıp, gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarabilmeliyiz ki, dünya medeniyetleri karşısında zayıf düşmeyelim. Dönemin en büyük silahı olan kalemi doğru bir şekilde kavrayıp, doğru hedefi kalemin namlusuna yerleştirelim ki, sonucunda yeni bir İstiklâl Marşı yazacak, yeni bir direniş mücadelesi gösterecek durumlara düşmeyelim. Karayılan da bilinçli yetişen gençlerden biridir. Genç yaşında ilmi açıdan kendisini geliştirebilme yeteneğine mazhar olmuştur.

"Antep[2], Anadolu bölgesinin Güneydoğusunda yer almakla birlikte bulunduğu konum itibarıyla Mezopotamya ve Anadolu arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Burası öyle güzelliklerin yetiştiği bir memlekettir ki, XVII. y.y'da dönemin en büyük evliyası olan Evliya Çelebi'nin **"Şehr-i Ayıntab-ı Cihân (Dünyanın gözbebeği şehri)"**[3] cümlesinin muhatabı olmuştur. Dolayısıyla böyle güzel bir coğrafyaya hükmedebilmenin bedelleri vardır. Bu bedeller tarihin her devresinde ödenilmiş ve bu bedellerin en büyüğü I. Cihân Harbi sonunda Osmanlı Devleti topraklarının işgaliyle ödenmeye başlanacaktır.

Ayıntap kazasının XIX. y.y sonundaki dönemlerde hakkında edi-

---

* İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Lisans öğrencisi

1 E.H.Carr, **Tarih Nedir**, Birikin yayınları, İstanbul 1980, s.252

2 Gaziantep şehrinin direnişten önceki adıdır. Daha önceki dönemlerde, Ayıntab, Entep, Hantap, Ayn-i Tövbe, Kalâ-i Fisûs, Daluk gibi isimlerin coğrafi anlamda yerini karşılamaktadır. Daha fazlası için bkz. https://www.docdroid.net/WaDfZ2b/barak-kulturu-abdulkadir-ozkaraman.docx#page=15 (28.02.18)

3 Evliya Çelebi, "**Seyahatnamesi**", (Çev: Zuhuri Danışman), Zahaf Yayınevi, IX. Kitap, İstanbul 1970, s. 201-202.

nilen bilgilere göre, bir kaymakam ve dokuz müdür tarafından yönetildiğini, sekiz nahiyeye ayrıldığını biliyoruz. Yaklaşık 346 köye sahip olan bölge zeytin ağaçları ve bağlarla bağlı bir çevreye sahiptir. Vilayetin en güzel yerlerinden biri olan Antep, refah içinde varlıklı bir şehir olup Avrupai tarzda yapılmış binalarıyla gözlere ayrı bir ahenk katmaktadır.[4]

Molla Mehmed 1888'de Pazarcık'a bağlı Höcüklü köyünde bir kıl çadırında dünyaya gelmiştir. Nüfusu Adıyaman'ın Besni ilçesine kayıtlı olan Molla Mehmed küçük yaşlarda Kuran-ı Kerim dersleri almaya başlamıştır. Bu faaliyetler dışında köyde namaz kıldırdığı için Mehmed'e Molla lakabı verilmiştir. Babası Memo, yiğitliğiyle köy içinde nam salmış bir insandı. Karayılan lakabının gerçek sahibi Memo'dur. Bu lakap miras olarak oğlu Molla Mehmed'e kalmıştır. Annesinin adı Ayşe'dir. Maddi açıdan bölgedeki diğer ailelere göre daha rahat durumdadırlar. Büyükbaş ve küçükbaş hayvan besleyerek geçimlerini sağlamışlardır. [5]

Karayılan, I. Cihân Harbinde kaydını Malatya askeriyesinde yaptırmıştır. Yemen'de[6] ve Kafkas cephesinde görevlendirilmiştir. Bu cephede Ruslara karşı büyük fedakârlıklar ve başarılar elde etmiştir. Bu başarıların neticesinde kendisine Çavuşluk rütbesi verilmiştir. Karayılan, Kazım Karabekir Paşa tarafından çok sevilen bir askerdir. Savaş sırasında ayağından vurularak yaralanmıştır. Tedavisini askeriyeye gönüllü olarak başvurduğu Malatya'da görmüştür

6 Aralık 1918'de Antep'in Kilis beldesinde İngiliz işgalleri başlamış, İşgalciler Kilis'in telgraf hattıyla beraber aynı zamanda Payitaht ile ilişkilerini de kestiler.[7] Bu olay sonucunda anlıyoruz ki İngilizler Antep'i işgale zemin hazırlayarak, bölgenin çevresini kuşatmaktalar. Sonrasında 23 Aralıkta Nizip'i işgal eden İngilizler Antep'i çevrelemeye devam ettiler. Sonunda 15 Ocak 1919'da Halep'teki güvenliklerini ve yem bulma ihtiyacını bahane ederek Antep'e giren İngilizler şehri abluka altına aldılar[8]. Şehir halkı bu işgali protesto etmek amacıyla toplanınca İngiliz kuvvetleri buna karşılık 23 Ocakta Hükümet Konağı'nı basarak burada hâkimiyet sağlamaya ve otoritesini ortaya koymaya başladı. Bununla beraber 8 Mart 1919'da İngilizler bir bildiri yayımlayarak halkın elindeki silahları toplamaya başladıkları ve savunmasız

4 Lütfiye Aydın, **Anka Kentim Antep'im**, Heyamola Yayınları, İstanbul 2008, s.278.

5 Karayılan'ın Torunu olan Mehmet Demir ATMALI tarafından bizzat verilen bilgilerden yararlanılmıştır. (22.02.2018)

6 Bazı akrabaları Karayılan'ın burada da savaştığını ve madalyalar aldığını söylemektedir. (22.02.2018)

7 Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, I, Ankara 1993, s.54.

8 Halil İbrahim İnal, **Millî Mücadele Tarihi**, İstanbul 2008, s.176.

olan şehrin kendi nefs-i müdafaasını yapmasına bile müsaade göstermediler. Burada belki de Antep halkının teslim olmayacağını ve onların başına bela açacağını önceden görerek böyle bir hamle yapmaya kalktıklarını düşünebiliriz.

14 Nisan'da Kilis'te halk ile konuşan ve bu bölgeyi neden işgal ettiklerini anlatan İngiliz komutan " Yenilmiş insanlar sarhoş gibidir. Çeşitli milliyetleri idare edemezler. Çeşitli insanların haklarını korumak için işgal yaptık".[9] Diye halka seslense de bunun gerçek dışı bir açıklama olduğunu ilerleyen günlerde Ermenilerin zulüm ve tecavüzlerini görmezden gelmeleriyle, aynı zamanda onları gizlice örgütledikleriyle de görerek bunları tarih karşısında söylememiz gereken önemli yükümlülükler olarak görmekteyiz. İngilizlerin Halep'te Bedirhanîlerden yardım alıp, Halep ve çevresinde bir ayaklanmaya yol açmaya çalıştıklarını görüyoruz. Bu faaliyetleri özellikle Antep ve Malatya yörelerinde çoğunluğu Alevi olan oymakları harekete geçirtip yalnız kalan Antep'i daha da yalnız bırakmaya çalıştıklarıyla da görebiliyoruz. Lakin bu çabaları boşa çıkacak, akabinde Aleviler oyuna gelmeyip devletlerinin yanında duracaklardır.[10] 15 Eylül 1919'da İngilizler ve Fransızlar, Suriye ve Çukurova'daki işgal sınırlarını değiştirmeye karar verdiler. Buna göre Fransızların Musul'daki hakları İngilizlere verilirken, Suriye, Urfa, Maraş ve Antep kesimleri Fransızlar için boşaltılıyordu.[11] Bu gelişmelere karşı kendi göbek bağını kendisi keseceğini anlayan Antep halkının gözü kara sakinleri, Antep'te Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir şubesini açacaklardır.[12] 5 Kasım 1919'da Fransızlar, Antep'e işgallerine başladılar.[13] Antep halkı içerisinde baskılar arttıkça birbirlerine olan kenetlenmeleri de artmaktaydı.

Karayılan, iyileşip köyüne döndükten sonra mensubu olduğu oymağın beyi seçilmiştir. Bozan Ağa isimli bir eşkıya ile mücadele etmiştir. Bu eşkıya bulunduğu bölgeyi kasıp kavururken karşısına dikilen bu delikanlıya boyun eğmiş, Karayılan Bozan ağayı ağaca asarak büyük bir belayı ortadan kaldırmıştır. Söylentilere göre Kazım Karabekir Paşa onun bu namını duyarak ona bir telgraf çektirerek Erzurum'dan onun emri altına girmeye davet etmiştir.

Kazım Karabekir Paşa, telgrafında Karayılan'dan Antep savunmasına katılmasını ve var gücüyle şehri savunmalarını söylemiştir. Kara-

9 Sarıhan, s.204.

10 Necati Fahri Taş, **İtilaf Devletlerinin Güneydoğu Anadolu Aşiretleriyle İlişkisi**, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2014, s.132.

11 Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, II, Ankara 1993, s.108.

12 Ali Nadi Ünler, **Gaziantep Savunması**, Gaziantep 1969, s.22.

13 Yavuz Ercan, "**Kurtuluş Savaşı Savaşta Atatürk**", Ankara 1983, s.50.

yılan, 1600 baş hayvanını satarak gerekli olan teçhizatları elde etmek uğruna harcayacaktır. Bu hareketi, onun ailesinde bazı insanların tepkisini çekse de, istiklâl uğrunda harcanacak olan bu maddi imkânlar hedefinden şaşmayacaktır. Molla Mehmed, aşiretinden gönüllü topladığı 82 akrabasıyla beraber direnişe katılmak üzere yollara revan olmuştur.

Bu olaylar, Karayılan'ın halk içindeki şanını arttırmakla beraber halkın kurtuluşa ve istiklâl mücadelesine olan inancını kuvvetlendirmiştir. Çünkü Antep halkı, Fransızlardan çektiği kadar da haramîlerden ve başıbozuk haraç kesen eşkıyalardan çekmekteydi. Bu çetelerin karşısına dikilen birini görmeleri, Halkın ona olan inancını da perçinleyecek, dolayısıyla şanlı tarihimizin yeni bir kahraman kazanmasına müşahit olunacaktır.

Sonuç olarak Antep'in kuvva-i milliye kuvvetleri ile Fransız kuvvetleri arasında çeşitli çatışmalar çıktı. Fransız kuvvetleri Antep-Kilis arası takviyeler yaparken zayiat vermeye başlayacak. Bu çatışmalarda gelen başarılar Antep halkında umutsuzluk içerisinde yeni umutlar meydana getirmeye başlayacak. Bu baskınların haricinde komşu şehir Maraş'ta işgalcilere karşı olan büyük direniş sonuç vermeye, işgalcilerin işlerini bir hayli zor duruma düşürmeye başlamıştı. Bu olaylar Antep halkına güç veriyor, Maraşlıların yaptığı gibi Antepliler de olabildiğince asabileşmeye başlıyorlardı. Akabinde tarihler 12 Ocak 1920'yi gösterdiğinde Antep için kurtuluş savaşı fiilî anlamda başlamış bulunuyordu.[14]

Karayılan, 20 Ocak Salı gününde silah arkadaşlarıyla beraber, Fransızlara büyük bir darbe indirdi. Pazarcık Ovası'nda ilerlemekte olan Fransız birliğine saldırıp, onları büyük bir bozguna uğratan Karayılanoğlu Molla Müfrezesi, birçok mühimmat ele geçirdi. Aynı zamanda bozguna uğrayan Fransız müfrezesinden 80 kadar tutsak alındı.[15] Ayrıca burada Fransızlardan, yüz kadar katır ve at, iki hafif makineli tüfek, bir ağır makineli tüfek, yüz atmış adet çeşitli modellerde piyade tüfeği, yirmi sandık cephane, yüz kadar bomba ele geçirilmişti.[16] Düzenli bir orduya karşı alınan bu zafer, Karayılan ve silah arkadaşlarıyla beraber Heyet-i Merkeziye ve Türk halkına umut ve cesaret verdi. Bunun yanı sıra Fransızlar bu taburdan istihbarat alamadılar.[17] Bir süre sonra Heyet-i Merkeziye den emir alarak harekete geçip Dülük köyü civarına doğru giden Karayılan, burada Samlı Kel Ahmet isimli bir eş-

14 Ünler, s.28.

15 Sarıhan, s.335.

16 Mehmet Solmaz, **Karayılan**, Gaziantep Kültür Derneği, Gaziantep 1963, s.25.

17 Adil Bağdatlıoğlu, " *İstiklâl Harbinde Maraş*", İstanbul 1942, s.84.

kıyayı da yakalayarak ağaca asmış ve infaz etmiştir.[18]

21 Ocak Çarşamba günü Antep sokaklarında Antep halkı ilk kaybını verdi. Bu kayıp öyle bir kayıp ki sonucunda halk sokaklara indi. Fransızlar, karşılarında daha önce hiç görmedikleri bir şekilde direnişle karşılaşacaklar. Olaya gelirsek, Mehmet Kamil adında 10-12 yaşındaki bir çocuk sokakta, annesiyle beraber evlerine doğru giderken Fransızların ekmeklerini temin ettiği fırından çıkan iki sarhoş Fransız askeri tarafından rahatsız edilmektedir. Mehmet Kamil, annesinin peçesine uzatılan elleri ters teptirip düşmanın karşısına dikilince, Fransız askerleri şaşırmıştı. Lakin necipsiz Fransız askerleri pis emellerinden vazgeçmemişti. Kamil yerden bulduğu taş ile bir askerin kafasını yarmıştı. Sinirlenen askerler tüfeklerindeki süngülerle henüz çocuk yaştaki Kamil'i şehit ettiler ve kaçtılar.[19] Kamil, canını verdi, namusu düşmana teslim etmedi. Olay sonunda Antep halkı harlanmış bir ateş gibiydi. Fransız komutanlar olayı yatıştırmaya çalışsalar da bu olay bir kıvılcımı cehenneme çevirdi.[20]

Güneydoğu'da Kuvva-i Milliye'nin kurulması ve yaşatılması Ege bölgesine oranla farklılıklar göstermektedir. Ege bölgesinde Kuvva-i Milliye birlikleri, düşmanın işgal alanı dışında, fakat işgale yakın yerlerde kurulurken Güneydoğuda genellikle düşman işgali içinde gizli bir yapılanmayla örgütlenmişlerdir.[21] Teğmen Şahin[22], Antep'te halka bir söz vermişti. "Düşmanı Antep'e sokmayacağım. Düşman Antep'e benim cesedimi çiğnemeden giremez." Diyerek halkının umuduna umut katmıştı. 18 Şubat 1920'de Antep-Kilis yolları arasında Fransızlara bir baskın vererek yiyecek kollarına bir darbe vurdu. Yaptığı bu hareketle Fransızlar afallamışlardı.[23] 26 Mart'ta yine Şahinbey, Fran-

18 Mehmet Demir Atmalı, "*Gaziantep Savunmasında Destanlaşan Karayılan*", Kumru Yayınları, 7. Sayı Gaziantep 2011, s.4

19 Zekai Güner, "*Antep Savunması ve Ali Şefik Özdemir Bey'in Faaliyetleri*", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Zonguldak 2007, s.56.

20 Abadie, **Türk Verdünü Gazi Ayıntap**, (Çev: Necmeddin, Sadeleştiren: Şakir Sabri Yener), Gaziantep Kültür Merkezi, Gaziantep 1959, s.28.

21 Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları**, I, İstanbul 1988, s.259.

22 Teğmen Şahin, Mustafa Kemal tarafından görevlendirilen bir komutandır. Asıl adı Mehmet Sait olan Şahinbey, bölge halkının verebileceği olası tepkilerden (Mustafa Kemal'in ittihatçı bağından dolayı) çekindiklerinden verilen bir kod adıydı. Mehmet Sait, 1899'da Yemen harbine gitmiş ve burada büyük yararlılıklar göstererek başçavuşluk rütbesine kadar yükselmiştir. 1911'deki Trablusgarp savaşına gönüllü olarak katılmış, Yemen harbindeki yararlılığı burada da göstermiştir. Sonrasında Balkan savaşlarında Çatalca Cephesinde yer aldı. I. Cihan Harbinde Galiçya ve Sina cephelerinde yer alan Mehmet Sait, buradaki başarılarıyla mülazım-ı sani rütbesine yükseltilmiştir. 1918'de İngilizlere esir düşen Mehmet Sait, yaklaşık bir yıl boyunca Mısır'da esaret hayatı yaşadıktan sonra 1919'da serbest kaldı. Memlekete dönen ve bir an önce görev talep eden Mehmet Sait'e Harbiye Nezareti tarafından Nizip askerlik şubesi başkanlığı göreviyle memleketi Antep'e döndü. Daha fazlası için bkz. https://gaziantepgaziler.tr.gg/%26%23350%3BAH%26%23304%3BNBEY-K%26%23304%3BMD%26%23304%3BR.htm (06.03.2018)

23 Abadie, s.30.

sızların 2500 kişilik bir ordu, tank ve zırhlılarıyla beraber Kilis'ten, Antep'e yola çıktığını öğrendi. Teğmen Şahin, 70–80 kişilik gönüllü bir kuvvetle Elmalı köprüsünde vuruştu. Şahin, kanının son damlasına kadar şehri savunacağını ve bu uğurda şehit olmayı göze aldığını şehir halkına kanıtladı. Son mermisine kadar savaşan Teğmen Şahin, mermisi bitince düşmanın karşısına dikildi. Sonuç olarak Mehmet Sait, Fransız askerlerinin süngüleriyle şehit edilmişti. [24]

Bu kayıp Antep halkı içerisinde büyük bir hüzün seline yol açmıştı. Bir taraftan da batıdan yardım beklerken bu zor şartlar altında onları bir arada tutan liderlerini kaybetmeleri durumları bir hayli zora sokmuştu. Şimdi ise bu kutsal direniş, yeni liderini arıyordu. Bu vazifeyi şehir içinde Kılıç Ali[25] ve Özdemir Bey[26], şehir dışında ise Karayılan lakaplı Molla Mehmed alıyordu.

Karayılan, Antep'ten Maraş'a giden bir Fransız birliğini Kırbıyıklı köyü civarında pusuya düşürerek 93 kadar Fransız askerini esir alarak düşmana büyük bir darbe indirir. Aynı zamanda bu esirleri köyüne götürüp her gün yaklaşık 4 koyun keserek onların yemek ihtiyaçlarını karşıladı.[27]

31 Mart 1920'de Antep'in ileri gelenleri işgali protesto eden bir yazıyı Fransız işgal komutanına gönderdi. Yazıda "Millet, istiklâline kavuşmak için her şeyi fedaya karar vermiştir" denilmiştir. Eli silah tutan her bireyin bugünden sonra silahlarına ve baltalarına sarıldıkları açık bir şekilde karşımıza çıkıyor.[28] Aynı zamanda Kılıç Ali, Antep'te yaşayan Ermenilere bir bildiri yayımlayarak Müslümanlarla birlik halinde yaşamalarını, yüzyıllar süren birliklerine leke sürmemelerini, aksi bir hareket olursa yaşanacak felaketlerden kendilerinin sorumlu

24 İnal, s.180.

25 Kılıç Ali, Şahinbey gibi Mustafa Kemal tarafından Maraş, Urfa ve Antep gibi şehirlerin direnişini örgütlemek ve canlı tutmak için görevlendirilmiştir. Gerçek adı Emrullahzade Asaf'dır. I.Cihan Harbi öncesinde astsubaylık okulu bitirip Balkan savaşına gidiyor. Balkan da ve özellikle Çanakkale savaşındaki katkılarıyla astsubaylık rütbesinden subaylığa yükselmiştir. Sonrasında yüzbaşı olan Emrullahzade Asaf, Enver Paşa'nın "Turan" fikirlerini destekleyen askerlerden biriydi. Kuvva-i Milliye deki faaliyetleri ve Anadolu'nun düşman işgalinden kurtuluşu sonrasında 1920-1938 yılları arasında TBMM'de Gaziantep milletvekilliği yapmıştı. Daha fazlası için bkz. http://www.biyografi.info/kisi/kilic-ali (06.03.2018)

26 Asıl adı Ali Şefik Özdemir Bey olan bu istiklâl kahramanı Mısır'ın Kahire şehrinde dünyaya geldi. I. Dünya Savaşında Kıbrıs ve Filistin cephelerinde İngilizlere karşı savaşmış ve buradaki direnişlerde büyük faaliyetler gösterecek olan Çerkez taburunu kurdu. Suriye'de tanıştığı Mustafa Kemal'den aldığı emirle İngilizlere karşı Arap ve Türk birliğini sağlamakla görevlendirildi. Milis Albayı unvanıyla Antep savunmasını 197 gün yöneten Özdemir Bey, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra 6. dönemde Siirt, 7. Dönemde ise Gaziantep milletvekili olarak mecliste faaliyet göstermişti. Özdemir Bey 1951'de vefat etti. Daha fazlası için bkz. https://www.haberler.com/antep-savunmasinin-onemli-isimlerinden-ozdemir-bey-9627153-haberi (06.03.2018)

27 Atmalı, s.5.

28 Sahir Uzel, "*Gaziantep Savaşı'nın iç yüzü*", Ankara 1952, s.26.

olmayacağını söylemiştir.[29] Şehir içinde gerginliğin hat safhaya çıktığı bu zamanlarda bu bildiri fitili ateşlemiş, Antepliler-Ermeniler, Fransızlar arasında büyük bir savaş çıkarmıştı. [30] Şehir içi savaşları başlayan Antep, adeta cehenneme dönmüştü.

Kilis'ten Antep'e gelen Kolonel Andrea, 1 Nisan tarihinde tekrar Kilis'e dönmek üzere yola çıkmıştı. Kolonel'in bu mevkii değişikliğini haber alan Kılıç Ali, emrindeki makineli tüfeklere sahip olan kuvvetleriyle beraber, Antep'e bir buçuk saat mesafede olan Balaban mevkiine konuşlandırdı. Düşman oradan geçerken onlara büyük bir baskın veren Kılıç Ali Bey, düşmanı bozguna uğratarak içinde Büyük rütbeli bir subayın da olduğu yaklaşık 20–22 düşman askerini öldürdü. Geride kalanlar ise zorlukla canlarını kurtararak Bostancık mevkiine doğru gittiler. Ertesi sabah aynı güçlere Milli Kuvvetler tarafından ikinci baskın düzenlendi.[31] Ardı ardına gerçekleşen bu baskınlarla iştahı kabaran Milli Kuvvetlerin kararlılığı bu toprakların, Fransız işgalindeki başka topraklara benzemediğini tarihin huzurunda tüm insanlığa kanıtladı. Lakin bu direniş her zaman olumlu sonuç vermeyecek ve 1 Nisan 1920'de Fransız kuvvetleri Antep'e girecekti. Karayılan, savaşa savaşa Antep içlerine kadar gelerek şehir içi savaşlarına katılmış, onun bu yaptıkları halk tarafından onu ölümsüzleştirecek sonuçları doğuracaktır. Karayılan, şehir içi savaşlarında 54 gün kadar savaşmış olsa da bu 54 günü dolu dolu başarılarla, düşmana vurduğu darbelerle geçirmiştir. Aynı gün Karayılan ve Antep halkı Fransızlara Albay Normand tarafından destek geleceğini duymuş ve bu haber endişelere sebep olmuştur. Hemen harekete geçen Karayılan düşmanın geldiği Antep-Nizip yolu üzerindeki hâkimiyeti sağlamayı hedefledi. Önce Rumevlek köyü civarında birliklerini dinlendiren Karayılan, sonrasında Sinan köyüne doğru ilerlemiş, burada Besnili Vakkas Ağanın tehlikeli durumda olduğunu ve Normand-Andrea kuvvetleri arasında sıkıştığını görünce onu ve çetelerini oradan kurtararak Antep'e geri döndü.[32]

Olaylar birbirini kovalarken Kılıç Ali Bey, Fransızları yalnızlaştırmak ve Ermenileri yanına çekebilmek için onlara son kez bir mektup daha yollayarak 600 yıldır beraber yaşadıklarını ve aynı şekilde hayatlarını sürdürmeleri gerektiğini, işgalci Fransızlara karşı bir olup şehirdeki bu karmaşıklığı çözmeleri gerektiğini söyledi. Yaşlı Ermeni-

29 Ünler, s.183.
30 Uzel, s.30.
31 İnal, s.180-181.
32 Yaşar Büyükoğlu, *Antep Savunmasında Karayılan'ın Faaliyetleri*, Gaziantep Üniversitesi Basımevi, Gaziantep 1999, s.12.

ler, barışa sıcak baksa da genç olanları "Ya Ermenistan ya Mezaristan" diyerek düşmanlıklarını ortaya koydular.[33] Şehir içi savaşları başlamadan önce Ermeni mahallerindeki Türkler ve Türk mahallelerindeki Türkler yer değiştiler. Türk mahallelerindeki Ermeni evlerinin mallarına karışmayarak, "Malları Koruma Komisyonu" kurulmuş ve burada güvene alınmıştır. Karşı tarafta ise Ermeniler, kendi mahallelerinden aniden göçen Türklerin evlerini yağmalamış[34] ve yakıp yıkarak millet-i sadıkâ(!) olduklarını bir kez daha kanıtlamışlardı.

Dolayısıyla Ermeniler, bölgede kim işgal yaptıysa onun tarafında bulunmuşlardır. Önce İngiliz birliklerine insan gücü olan bu millet, Fransız işgali başladığında tıpkı bir Fransız askeri gibi görev almaya başladı. Fransız hükümeti, kendileri adına çalışan bu Ermenilere işgal ettikleri bölgelerde posta, demir yolları ve polislik gibi memuriyetler vermiştir.[35]Aynı zamanda iki taburu bulunan Ermenilerin, Antep'te yaklaşık 2500 askeri vardı.[36]

14 Nisan'da Norman'ın takviye kuvvetleri Nizip'ten Antep'e doğru gelirken Kılıç Ali burada pusu kurduysa da muvaffak olamadı.[37] Sonuç olarak şehre gelen kuvvetler şehrin iki tarafını da kuşatarak ağır toplarını buraya kurdurup namlularını da Antep'e çevirttiriyordu. 19 Nisan'da Kuvva-i Milliye birliklerinden oluşan 200 kişi Fransız çemberini yararak Antep'e girdi ve içerdeki destek kuvveti güçlenmiş oldu.

Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, 21 Nisan 1920'de 3'ncü kolordu komutanlığına aşağıdaki emri verdi.

"Antep civarındaki durum dikkat çekici bir hale geldi. Nizip'ten ve Kilis istikametinden gelen düşman kuvvetleri şehre hâkim sırtları işgal ve içerideki kuvvetlerle birleşmeyi sağlamışlardır. Kılıç Ali Bey, dış ve iç düşmana karşı mukavemete çalışmalıdır. Düşmanın kuvvetli olması ve topçu da kullanması nedeniyle Kuvva-i Milliye'nin büyük kısmı dağılmaya başlamış olduğundan ivedilikle yardım edilmesi gerekmektedir". [38] Türk kuvvetleri ile Fransızlar ve Ermeniler, 26 Nisan'da Mağara başı mevkiinde yaptıkları çarpışmada Türk milisleri büyük bir başarı göstererek düşmana çok büyük bir darbe vurdu.

25 Nisan'da Albay Normand tarafından taktik değiştirerek bombardıman yerine askeri müdahaleler yaparak şehir içlerinde ilerlemeye başlayan Fransız birlikleri, Mağara başı mevkiine geldiklerinde Kara-

33 Ünler, s.50.

34 İnal, s.182.

35 Bige Sükan, *"Millî Mücadele Döneminde Türk-Fransız İlişkileri"*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001, s.153.

36 Süleyman Hatipoğlu, **Türk-Fransız Mücadelesi**, Ankara 2001, s.43.

37 Sarıhan, s.30.

38 Murat Köylü, **Kurtuluşun Gölgedeki Kahramanları**, Ankara 2007, s.46.

yılan ve kuvvetlerinin direnişiyle karşılaşacaklar ve çeteleri birleştiren Karayılan, düşman birliklerini tekrar püskürtecekti.[39] I. Mağara başı savaşı adını alan bu olay sonucunda Antep içindeki Türkler ve şehir dışındaki Türkler arasında bağlantı tekrar sağlanmış oldu.[40]

2 Mayıs'ta Fransızlar, çok önemli bir mevkide bulunan Kurban baba tepesine saldırı düzenleyecekti.[41] Bu tepe Fransızların eline geçerse tabiri caizse Antep kalesi bomboş ve gol atmaya müsait bir şekilde kalacaktı. Bu saldırıda Karayılan, maharetlerini göstererek düşmanı püskürtmüş, özellikle süngülü çatışmalarda birlikleriyle beraber candan geçmiş çarpışmaları düşmanın geri çekilmesine yol açacak, haliyle Karayılan, düşmana karşı bir cephede daha zaferden zafere ulaşmış olacaktı.

Karayılan, 24 Mayıs 1920 sabahı uyanır ve bazı rivayetlerce beyaz kefenini giyip sabah namazını kıldıktan sonra kamçı ve gümüş saplı kamasını Karagöz Camii imamı Mehmet Ömer'e vererek, "Hocam, ben cepheden sağ dönersem bunları gelir alırım. Eğer şehit olursam bu emanetleri kızım Selvi'ye veresin" der. Aynı gün Sarımsak tepe baskınında düşman kaçarken sevinçten zıplayıp mevzi değiştirmek için ileri atılırken, Hayri Efendi'nin bağının çiti üzerinden geçerken gelen bir düşman mermisi göğsünü parçalamış ve orada şehit olmuştur. Karayılan şehit olduğunda cebinden 1600 koyun parasından sadece 4 mecidiye kalmıştı. Şu anda mezarı, Şeyh Fethullah Camiindedir. [42] Karayılan, Ahmet Apaydın'a göre, şöyle tanımlanmıştır[43]: "Esmer, kara bıyıklı, değirmi yüzlü, orta boylu, enli vücutlu, gür kaşlı, mert görünüşlü bir erkek güzeli."

Antep savunmasında daha önce karşımıza çıkmayan nadir fotoğraflar bize gösteriyor ki, inançlı milli kuvvetlerimiz vatanımızı en dar gününde sahipsiz bırakıp kendi evlerine saklanmayıp müthiş bir direniş örneği gösterip, genciyle yaşlısıyla düşmana adeta, " Biz buradayız! Ve sizin daha önce işgal ettiğiniz hiçbir millete benzemeyiz!" diyerek hatt-ı müdafaa örneklerinin en iyisini sergilemiştir. 11 ay boyunca zerdali çekirdeğinden yapılan ekmekleri yiyerek, sonucunda ölümcül hastalıklara yakalanılsa da vatanı kurtarma azmi kahraman kuvvetlerimize ölümü, şerbet kadar tatlı göstermiştir. Karayılan, babasından aldığı lakabı hakkıyla taşımış, dünyanın kendine kazandırdığı tüm maddi varlıkları görmezden gelip, manevi zenginliğin zirvesine

39 Abadie, s.45-46.
40 Güner, s.57.
41 Uzel, s.45.
42 Atmalı, s.5.
43 Büyükoğlu, s.9.

ulaşacağı şehitlik mertebesine talip olmuştur. Şehr-i Ayıtab-ı Cihân ki, güzelliği, bolluğu ve bereketiyle Evliya Çelebi'den o ismi almıştır. Antep bu savunmayla resmi rakamlara yansıyan 6317 şehit vererek nüfusunun üçte birini bu uğurda feda etmiştir. Lakin bu rakamlar sadece savaşta vurularak şehit olan askerlerimizdir. Fransızların açlığa mahrum bıraktığı ve sonucunda dayanamayıp vefat eden şehitlerimiz ve şehir dışındaki köylerden direnişe katılan mücahitlerin içinde şahadet şerbeti içenlerin rakamları 6317 şehide yansımamıştır. Sonuç olarak bu direniş 8 Şubat 1921'de Antep şehrine "Gazi" unvanı verilerek taçlandırılacaktır. 25 Aralık 1921 gününde son işgalci askerin şehri terk etmesiyle beraber Gaziantep düşman işgalinden kurtulmuştur. Karabıyıklı baskını, Elmalı cephesi, 1. ve 2. Ağcakoyunlu cepheleri, İkizkuyu cephesi, Nizipyolu savaşları, Mağarabaşı savaşları, Kurbanbaba savaşı ve Sarımsaktepe savaşına katılan Karayılan, buradaki başarılarıyla düşmana aman vermemiştir.

Halkımız yedisinden yetmişine yitesiye verdiği mücadelede birçok çocuk şehit de vermiştir. Bunlara örnek olarak Dokurcum Değirmeni Katliamını gösterebiliriz. 28 Mart 1920'de Şahin'in şehit olduğu gün, aynı tepenin eteğinde bir acı olay daha yaşandı. Şahin Bey ve çetelerine yiyecek getiren 14 genç çocuk Dokurcum Değirmeni'nde saklandı. Şahin Bey ve çetelerini şehit eden düşman kuvvetleri Gaziantep'e doğru ilerlerken bir grup Fransız askeri Dokurcum Değirmeni'ne geldiler, 14 genci dışarı çıkardılar, değirmenin önündeki dik kayaların önüne dizdiler, ellerini birbirine bağladılar. Silahsız 14 genci önce silahla taradılar sonra da süngülediler. Ne esir aldılar ne de sorguladılar.

Fransız birliği açılan Antep yolundan yürüyüp gidince çevre köylerden koşup gelenler, elleri birbirine bağlanmış, önce kurşunlanmış ve sonra süngülenmiş bu silahsız genç çocuklara sarılıp ağlaştılar. Öldürülen çocuklardan bazılarının adlarına da yer verilen yazıda, çocukların cenazelerinin Şıh Camisi'nin bahçesinde toprağa verildikleri kaydedildi.[44]

Antep savunmasında Ağa Camii kadın ve çocukların sığınma yeri olarak kullanılmaktaydı. Tam o günlerde halk arasında bir yalan haber yayılır; "Fransızlar savunmayı yarmış, şehre geliiiyyy" bu haber şehirde olduğu gibi Ağa Camii'ne sığınanlar arasında da panik yaratmıştı. Herkes kaçışmaya başlamış, tam bu sırada Firdevs ana[45], eline kalın bir

44 Daha fazlası için bkz. http://www.turkmeclisi.org/?Sayfa=Temel-Bilgiler&Git=Bilgi-Goster&Baslik=dokurcum-degirmeni-katliami&Bil=382 (06.03.18)

45 Firdevs Kumandan
1870 yılında Şehreküstü semtinde Daracık sokakta dünyaya gelmiştir. Babası 93 Harbi gazilerinden Çolak Hacı Mehmet'tir. Annesi Aişe Hanımdır. Eşi Hacı Ahmet'tir. Firdevs anaya kumandan lakabı, Antep'in işgal günlerinde takılmıştır. 21Haziran 1961 yılında hayata gözlerini yummuştur.

sopa alıp camiinin kapısına durur. Kalabalığa doğru bağırarak; "buradan çıkmak isteyenin kafasını kırarım, siz böyle yaparsanız cephedeki erkeklerin maneviyatı kırılır. Bağırmayın, oturun yerinize…" der ve kimseyi dışarı bırakmaz. Bunun üzerine Firdevs anaya "Kumandan" lakabı takılır. Kumandan Firdevs, bu tarihten ölünceye kadar, o semtin, bilge kişisi olarak kadı gibi görev yapar, kim anlaşmasızlığa düşer ise Kumandan Firdevs'i çağırır…

Bu makalede yazılan kahramanlıklar direniş destanımızdan yansıyanların küçük bir kesitidir. Böylesine bir kahramanlık destanını araştırıp sizlere aktarmaya çalışma çabam bana tatlı bir yorgunluğun yanında tarif edilemez gurur, kelimelerle anlatamayacağım şükranlığı miras bırakmıştır. Bu mecranın ve okuyanların huzurunda şehitlerimize Allahtan rahmet diliyorum.

BİBLİYOGRAFYA

CARR, Edward Hallet, **Tarih Nedir**, İstanbul 1980

ÇELEBİ, Evliya, "**Seyahatnamesi**", (Çev: Zuhuri Danışman), Zahaf Yayınevi, IX. Kitap, İstanbul 1970

SARIHAN, Zeki, "**Kurtuluş Savaşı Günlüğü**", II, Ankara 1993

İNAL, Halil İbrahim, "**Millî Mücadele Tarihi**", İstanbul 2008

ÜNLER, Ali Nadi, **Gaziantep Savunması**, Gaziantep 1969

ERCAN, Yavuz, "**Kurtuluş Savaşı Savaşta Atatürk**", DTFC Basımevi, Ankara 1983

ATMALI, Mehmet Demir, "*Gaziantep Savunmasında Destanlaşan Karayılan*", Kumru Yayınları, 7. Sayı, Gaziantep 2011, s.2-4

BAĞDATLIOĞLU, Adil, "*İstiklâl Harbinde Maraş*", Ülkü Basımevi, İstanbul 1942

GÜNER, Zekai, "*Antep Savunması ve Ali Şefik Özdemir Bey'in Faaliyetleri*",ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Zonguldak 2007

ABADİE, Maurice, **Türk Verdünü Gazi Ayıntap**, Gaziantep Kültür Merkezi, Gaziantep 1959

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, **Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları**, I, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul 1988

UZEL, Sahir, "*Gaziantep Savaşı'nın iç yüzü*", Doğuş ltd. O.Matbaası, Ankara 1952, s.267

SÜKAN, Bige, *"Millî Mücadele Döneminde Türk-Fransız İlişkileri"*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001

HATİPOĞLU, Süleyman, **Türk-Fransız Mücadelesi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001

KÖYLÜ, Murat, **Kurtuluşun Gölgedeki Kahramanları**, Fark Yayınları, Ankara 2007

BÜYÜKOĞLU, Yaşar, *Antep Savunmasında Karayılan'ın Faaliyetleri*, Gaziantep Üniversitesi Basımevi, Gaziantep 1999

SOLMAZ, Mehmet, **Karayılan**, Gaziantep Kültür Derneği, Gaziantep 1963

TAŞ, Necati Fahri, **İtilaf Devletlerinin Güneydoğu Anadolu Aşiretleriyle İlişkisi**, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2014

AYDIN, Lütfiye, **Anka Kentim Antep'im**, Heyamola Yayınları, İstanbul 2008

Bu bilgiler, Firdevs ananın torunu, Mehmet Ömer Pakhuy'dan alınmıştır.

Muhtemelen Karayılan'ın esir aldığı
Fransız ve Cezayir esirlerinin fotoğrafları

1920 yılında Antep Belediye Meydanı'nda
Fransızlar aleyhine yapılan bir miting.

Kılıç Ali'den sonra savunmayı yöneten
Arslan Bey ve üç mücahit.

Fransız işgalindeki, şehirlerini savunan
kahraman mücahitlerden bir grubun fotoğrafı.

Sağdaki, dönemin Gaziantep Kuvva-i Milliye Mücahitler Derneği Genel Başkanı Mehmet ÖZKARAMAN (Babam).

İngilizlerin şehri, Fransızlara devrediş anında çekilmiş bir fotoğraf.
(29 Ekim 1919)

Antep direnişinin gizli kahramanlarından
Firdevs Ana(Kumandan)'nın fotoğrafı.

ANTEP SAVUNMASI'NDA LOHÂNİZÂDE MUSTAFA NUREDDİN'İN FAALİYETLERİ ve "HUBB-İ İSTİKLÂLİN ÂBİDESİ: GAZİAYNTÂB MÜDAFAASI" ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ali GEZGİNCİ[1], Ahmet ŞAHİN[2]

Özet

Birinci Dünya Savaşı sonucunda imzalanan Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine dayanarak İngilizler, görüşmeler neticesinde mütareke şartları arasından çıkarılmasına rağmen, 15 Ocak 1919'de Antep'i işgal ettiler. Bu işgal süreci yaklaşık bir yıl sürmüş ve 15 Eylül 1919 yılında İngilizler ve Fransızlar arasında imzalanan Suriye İtilafnâmesi ile Musul İngilizlere bırakılırken; Suriye, Urfa, Maraş ve Antep civarları bu anlaşma uyarınca Fransızlara bırakılmıştı. Fransızlar da bu anlaşmaya dayanarak, aralarında Ermeni "Legion D'orient" birliklerinin de bulunduğu kuvvetlerle, Antep'i 29 Ekim 1919'da resmen işgal ettiler. Bu işgallere karşı ise Antep halkı Kuvva-i Milliye etrafında, önce Cemiyet-i İslamiye ve ardından Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurarak teşkilatlanmıştır. Bu çerçevede Antep Savunması başlamış ve Ankara Antlaşması'na bağlı olarak 25 Aralık 1921'de bağımsızlığına kavuşmuştur.

Lohânizâde Mustafa Nureddin, Antep Savunması'nın en önemli şahsiyetlerinden biridir. Birinci Dünya Savaşı'nda teğmen rütbesi ile Halep'te 12. Kolordu kaleminde vazife yapan Lohânizâde, Antep Savunması'nda ise askeri deneyimlerinden dolayı Yıldırım Taburu 4. Bölük Kumandanı olarak görevini ifa etmiştir. Bununla birlikte, Antep Savunması'nda açlıkla beraber cephane temini de büyük sorun teşkil etmiştir. Böylece, cephane yetersizliği ve temininin imkansız olmasından dolayı, 12 kısımdan müteşekkil İmalat-ı Harbiye Fabrikası kuruldu ve Lohânizâde bu fabrikaya İmalathane Müdürü olarak tayin edildi. Antep Savunması'nda gösterdiği yararlılıklardan dolayı, Lohânizâde Mustafa Nureddin'e Büyük Millet Meclisi tarafından, cephe ge-

1 Yozgat Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, orcid.org/0000-0002-8961-2403, *gezginciali@gmail.com*

2 Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Lisans Öğrencisi, *ahmetsahinn93@gmail.com*

risinde önemli faaliyette bulunanlara verilen, beyaz şeritli İstiklâl madalyası taltif edilmiştir.

Bu çalışmada, Antep Savunması'nın en önemli aktörlerinden olan Lohânizâde Mustafa Nureddin'in savunma esnasındaki faaliyetleri, ana kaynaklar ve belgeler doğrultusunda, ele alınacaktır. Bununla birlikte, savunmanın en önemli kaynaklarından olan Lohânizâde Mustafa Nureddin'in "Hubb-i İstiklâlin Abidesi: Gaziayntâb Müdafaası" adlı eseri dönemin -Fransız, Ermeni ve Türk- kaynakları ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Lohânizâde Mustafa Nureddin, Antep Savunması, Hubb-i İstiklâlin Âbidesi, Millî Mücadele*

Giriş

Tarih araştırmaları her türlü ideolojik dogma ve bağnaz bakış açılarından uzak bir biçimde tetkik edildiğinde, Türk tarihi içerisindeki dönemler daha sistemli, bütüncül ve anlaşılır bir hale gelecektir. Aynı zamanda, ortaya çıkacak olan yeni bilgi ve belgeler bütünü görmemiz açısından, tetkik edilecek olan dönemin muhtevasını daha iyi anlamamızda bize yardımcı olacaktır.[3] Günümüzde, özellikle de yakın dönem araştırmaları bakımından önem ihtiva eden, anı ve hatırat türünden kaynakların ortaya çıkması tarih çalışmaları açısından büyük önem taşır.

Hatıratlar, yakın dönem tarih yazıcılığında kaynak olarak kullanılırken, üzerinde hassasiyetle durulması gereken kaynak türlerinden birini oluşturmaktadır. Çünkü hatırat türünden eserler son bir asır üzerine yapılacak tarih araştırmalarında, kaynak olarak kullanılan, arşiv, süreli yayınlar ve kitapların yanı sıra dördüncü grubu teşkil etmektedir. Asıl gelişmesi II. Meşrutiyet'in ilanından sonra oluşan hatırat türünün, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemi ile birlikte sayılarında gözle görülür derecede bir artış görünmektedir. Özellikle bazı hatıralarda yer alan mektup ve belgeler bu eserlerde verilen bilgilerin güvenilirlik derecesini arttırmaktadır.[4] Öznel bir yargının ürünü olmakla birlikte hatıratlar, müellifin yorum ve değerlendirmelerini kapsamaktadır. Tarihin kaynakları arasında sayılan hatıratlar, müellifinin duygu ve düşüncelerini yansıtabileceği ve olaylara bakış açısı daha çok sübjektif olabileceğinden; belirsizlik ve yargı içerebil-

3 Ahmet Şahin, "Kitap: Payitahtta Nutuklarım", *Milli Mecmua* 9 (Temmuz-Ağustos 2019): 230.

4 Ali Birinci, "Hatırat Türünden Kaynakların Tarihi Araştırmalardaki Yeri ve Değeri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* XIV/41 (Temmuz 1998): 613-618; Bahattin Demirtaş, "Tarih Yazımında Hatırat ve Günlüklerin Yeri ve I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi Örneği", *Tarih ve Gelecek Dergisi* 3/1 (Nisan 2017): 167.

mektedir.[5] Bu nedenle, öznel yargılar bulundurduğundan ötürü tarih araştırmacısı hatıratı kaynak olarak kullanırken, tetkik ve tahlili hususunda, hatıratın sıkı bir eleştiriye tabi tutulması ve dikkatli olunması son derece büyük önem taşımaktadır. Şahsın, olayları bizzat yaşaması göz ardı edilmeden, titizlikle incelenmeli ve müstakil bir değerlendirme yapılmalıdır. Bununla birlikte, dikkatli olunduğu takdirde, hatırat türü resmi belgelere girmeyen ve konu hakkında bilinen diğer kaynaklarda bulunmayan bilgileri ihtiva edebileceğinden; hatıra sahibinin bizzat şahit olduğu ve gördüklerini kalıcı hale getirmesinden dolayı tarih araştırmaları bakımından kaynak değeri büyüktür.[6]

Yakın tarih araştırmaları bakımından, kaynak olarak hatıratları kullanabileceğimiz en zengin alanlardan birisi de Millî Mücadele Dönemi çalışmaları olarak gösterilebilir. Çünkü hatırat türünden eserlerin bu dönemin muhatapları tarafından çokça kaleme alındığını görebilmekteyiz.[7] Muhatapların o dönemde bizzat olaylara tanıklık ettikleri göz önünde bulundurulduğunda; hatıratların Millî Mücadele Dönemi açısından çok büyük bir öneme sahip olduğu bilinmektedir. Millî Mücadele ile ilgili hatıralarını kaleme alanların ekseriyeti askerdir. Böyle olduğu için de tanıklık ettiği olayların yanı sıra savaş ile ilgili resmi belgeler ve krokileri hatıratlarına aldığından; bu dönem hakkında yapılacak olan çalışmalarda hatıratların değeri tedricen artmaktadır. Bu sebepten dolayı da bizzat askerlerin -özellikle de üst düzey askeri şahısların- kaleme aldığı hatıratlar daha sade ve objektif olarak değerlendirilebilir.[8]

Millî Mücadele dönemi içerisinde stratejik bakımdan en önemlilerinden birisi olan ve dünyada da yankılar uyandıran mücadele, Güney cephesinin belki de en önemli ayağını oluşturan Antep Savunmasıdır. Günümüze kadar Antep Savunması ile ilgili birçok çalışmalar yayımlanmış olmasının yanı sıra savaşın tarafları –Fransızlar, Ermeniler ve Türkler- tarafından hatıratlar kaleme alınmıştır.[9] Antep Savunması

5 Halil İbrahim Yakar, *Gaziantep Savunması Hatıralar-Belgeler*, 1. Baskı (Ankara: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, 2015), 21.

6 Tuncer Baykara, *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*, 1. Baskı (İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, 2007), 62-63.

7 Aynı zamanda I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'den sonra hatıralarını kaleme almış asker veya sivil birçok kişi bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak Ahmet İzzet (Kurgaç) Paşa, Ali Fuat Cebesoy Paşa (Millî Mücadele Hatıraları), Ali Fuad (Erden) Paşa, Fahrettin Altay Paşa, İsmet İnönü Paşa (Hatıralar), Kazım Karabekir Paşa, Kılıç Ali vs. verilebilir. Bkz. Birinci, "Hatırat Türünden Kaynakların Tarihi Araştırmalardaki Yeri ve Değeri", 614.

8 *Demirtaş, "Tarih Yazımında Hatırat ve Günlüklerin Yeri ve I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi Örneği", 167.*

9 Antep Savunması'nın birinci elden kaynakları, hakkında yapılan çalışmalar ve hatıratlar hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Bilgehan Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 1. Baskı (İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, 2009), 16-19; Yakar, *Gaziantep Savunması Hatıralar-Belgeler*, 26-32. Aynı zamanda Halil İbrahim Yakar tarafından gerçekleştirilen, Antep Savunması hakkında sözlü

üzerine kaleme alınmış en önemli hatıratlardan birisi de Lohânizâde Mustafa Nureddin tarafından kaleme alınmış olan *Hubb-i İstiklâlin Abidesi: Gaziayntâb Müdafaası* adlı eserdir. Aynı zamanda makalemizin konusunu teşkil eden Lohânizâde Mustafa Nureddin'in hatıratı, ihtiva ettiği belgeler, fotoğraflar ve gözlemleri bakımından Antep Savunması'nın ana kaynakları arasında yer almaktadır. Lohânizâde Mustafa Nureddin'in hatıratını önemli kılan hususlardan bir diğeri de savunmanın başından sonuna kadar aktif bir şekilde rol oynaması ve önemli askeri görevlerde bulunmasıdır.

Hatırat türünü, tarih çalışmalarında kaynak olarak kullanırken, dikkat edilmesi gereken en önemli husus, bahsi geçen olay üzerine yazılmış diğer hatıratlar ile *"karşılaştırma"* usulüne riayet etmektir. Çünkü hatıratlarda verilen bilgilerin sahih bilgi olma hüviyetini ve objektifliği yakalayabilmek adına bu usulün kullanılması son derece elzem olarak karşımıza çıkmaktadır.[10] Ali Birinci bu husus hakkında şöyle demektedir: *"Bu meselede yapılması gereken bir başka temel şey ise aynı meselede birden fazla hatıratın ifadelerinin toplanıp tanıtılması ve farklı ifadelerin telif edilmesi yani tarihin "karşı tarafı da dinle" (Audi alteram partem) kaidesinin yerine getirilmesidir."* [11] Aynı zamanda, Antep Savunması üzerine harbin tarafları olan Fransızlar, Ermeniler ve Türkler tarafından birçok hatırat kaleme alınmıştır. Antep Savunması üzerine yapılacak olan çalışmalarda bu hatıratların karşılaştırmalı olarak ele alınması ise bu çalışmaların değerini daha da arttıracaktır.

Bu çalışmamızda, evvela Antep'in İngilizler tarafından ve akabinde ise Fransızlar tarafından işgali; Antep halkı ve çevre illerden bu işgallere karşı yapılan protestolar, mitingler ile işgali kabul etmeyen cemiyetlerin teşkilatlanması ve faaliyetleri; Antep Savunması'nın en önemli aktörlerinden olan Lohânizâde Mustafa Nureddin'in hayatı ve savunmadaki faaliyetleri; Lohânizâde Mustafa Nureddin'in *Hubb-i İstiklâlin Abidesi: Gaziayntâb Müdafaası* eserinin kritiği ve bu eserin çerçevesinde diğer –Fransız, Ermeni ve Türk- kaynaklar ile karşılaştırmalı olarak incelenmesi gerçekleştirilecektir.

---

tarih derlemelerinin ve daha önce dergilerde yayımlanmış hatıralar ve kaynakçalarının listesi için bkz. Yakar, *Gaziantep Savunması Hatıralar-Belgeler*, 33-38.

10 Hatıratların karşılaştırmalı olarak kullanılması ile yapılan örnek bir çalışma için bkz. Demirtaş, "Tarih Yazımında Hatırat ve Günlüklerin Yeri ve I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi Örneği", 165-182.

11 Birinci, "Hatırat Türünden Kaynakların Tarihi Araştırmalardaki Yeri ve Değeri", 619.

Mondros Mütarekesine Giden Süreç ve Antep'in İngilizler Tarafından İşgali

İtilaf devletleri, Birinci Dünya Savaşı devam ederken, kendi siyasi çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin topraklarını gizli antlaşmalar ile taksim ettiler. Birinci Dünya Savaşı tüm hızıyla devam ederken, Çanakkale'de İngiltere ile Fransa'nın yeni bir cephe açma niyetleri olduğu bilgisini alan Rusya, 4 Mart 1915'te müttefiklerinin İstanbul'a ve üzerinde tarihi emelleri olduğu Boğazlar'a yerleşme ihtimaline karşı söz konusu yerlerin kendisine verilmesi hususunda bir muhtıra verdi. 4 Mart 1915 – 10 Nisan 1915 yılları arasında Osmanlı topraklarının paylaşılması üzerine Rusya ve İngiltere ile Fransa arasında bir dizi mektuplaşmalar ve karşılıklı notalar verilmesi sonucunda bir antlaşma imzalandı. İmzalanan bu antlaşmaya göre Rusya'ya İstanbul ve Çanakkale boğazları, İstanbul boğazı ile Sakarya nehri ve İzmit körfezi arasında kalan bölge, Gökçeada ve Bozcaada, Marmara denizi ve ayrıca Midye-Enez hattına kadar Güney Trakya'nın verilmesi kararlaştırıldı. Bununla birlikte, Rusya da bunlara karşılık İngiltere'ye Osmanlı egemenliğinden ayrılacak Arap ülkelerinin bağımsızlığını ve Osmanlı Devleti toprakları üzerinde kalan diğer bölgelerden uygun gördükleri yerler üzerindeki haklarını tanıyacağını; Fransa'nın ise Suriye bölgesini kendi egemenliği altına almasını ve İskenderun Körfezi ve Toroslara kadar Kilikya'da içinde bulunmak üzere bu bölgelerin verileceğini kabul ediyordu. İstanbul Antlaşması olarak adlandırılan ve Rusya, İngiltere ve Fransa arasında imzalanan bu antlaşma Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılması üzerine yapılan ilk gizli antlaşmadır.[12] Böylece Adana, Maraş, Antep ve Urfa havalisini işgal etme hakkı Fransa'ya verilmiş oluyordu.

Osmanlı topraklarının paylaşılması üzerine yapılan, Anadolu'nun güneyini en çok ilgilendiren, gizli antlaşma ise Sykes-Picot Antlaşması'dır.[13] 16 Mayıs 1916'da imzalanan bu antlaşmaya göre İngiltere, Musul hariç olmak üzere Filistin ile Irak'ı, Akka ve Hayfa limanlarını alacakken; Fransa Suriye, Güneydoğu Anadolu ve Harput'u alacaktı. Aynı zamanda Fransızların nüfuz alanı içerisine Musul da dâhil olmak üzere İran sınırına kadar uzanırken; hammadde açısından zengin olan Kilikya bölgesinin pamuğunu ve Ergani bakır madeni de Fransızların tasarrufuna verilmiş oluyordu.[14] İngilizler ise – kendi

12 Ayhan Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, (Kayseri: Geçit Yayınları, 1994), 6-8; Cevdet Küçük, "Sykes-Picot Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010), 38: 204.

13 Ramazan Erhan Güllü, *Antep Ermenileri*, 1. Baskı (İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, 2010), 295.

14 Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, 10-12; Güllü, *Antep Ermenileri, 295;* Küçük, "Sykes-Picot

siyasi çıkarlarına ters düşmesine binaen- Musul vilayetini Fransızların eline bırakmak istemediklerinden dolayı Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından, Musul'u kendi egemenlikleri altına alabilmek için faaliyetlerine başlayacaktı.

İzzet Paşa, İstanbul ve Boğazlar'ın İngiltere ve Fransa tarafından çıkarılan kuvvetlerle tehlikede olmasından dolayı, müttefikleri Almanya ve Avusturya-Macaristan ile görüş birliğine vararak mütareke yolları bulmaya başladı. Fakat İngilizler kendi siyasi emellerini gerçekleştirebilmek adına, Osmanlı Devleti tarafından yapılmak istenen antlaşmayı geciktiriyorlardı. Bunun sebebi ise mütarekenin yapılması sonucunda İngilizlerde elde etmek istedikleri toprakları işgal edemeyecekleri düşüncesinin yatmasıydı.[15] Yapılan görüşmelerin ve fikir teatilerinin ardından 30 Ekim 1918'de İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında Mondros Mütarekesi imzalandı. İngiltere ise yapılan bu mütarekeyi müttefikleri Fransa ve İtalya'ya haber vermemişti. Çünkü bu antlaşmayı Musul'u kendi nüfuzu altında bulunduran Fransızlara karşı elinde bir taviz aracı olarak bulundurmak istiyordu. Ayrıca, yapılan bu antlaşma İngiliz menfaatlerini barındıran ve bazı maddelerin de açık olmamasından dolayı işgal hakkını İngilizlerin kendi tekeline vermiş oluyordu.[16] Aynı zamanda, İngilizlerin öncelikli amacının Arap topraklarını, yani petrol sahalarını, ele geçirmek isteğinde oldukları bariz bir şekilde ortadaydı.[17]

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından İngilizler, mütarekenin 7. maddesini, "Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi sevkulceyşi noktasını işgal hakkını haiz olacaklardır."[18], gerekçe göstererek antlaşma hükümlerince Türk hakimiyetinde bırakılan Antep'e yönelik 17 Aralık 1918'de işgal hareketine başladılar.[19] Antep'te mütarekenin mezkur maddesini ihlal edecek

Antlaşması", 38: 204-205.

15 Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, 15.

16 Tolga Başak, "Mondros Mütarekesi Görüşmelerine İlişkin İngiliz Kayıtları ve Görüşmelerle İlgili Değerlendirmeler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* XVIII (2018): 56-67; Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, 21. Mondros Mütarekesi görüşmeleri ve hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Tevfik Bıyıklıoğlu, Türk İstiklâl Harbi I. Cilt – Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, 3. Baskı (Ankara: Genelkurmay Askerî ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1999).

17 Kılıç Ali, *Atatürk'ün Sırdaşı: Kılıç Ali'nin Anıları*, Der. Hulûsi Turgut, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007) 96.

18 Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri – Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1953) 520-521.

19 Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, 27; Güllü, *Antep Ermenileri, 296;* Bilgehan Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009) 72; Eyüb Sabri, *Esaret Hâtıraları - Gazianteb'de İngiliz tecâvüzünün başlangıcı ve Mısır'da Türk esirlerine yapılan zulüm ve işkenceler,* Haz. Nejat Sefercioğlu, (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, 1978), 13; Der Nerses Babayan, *Pages From My Diary*, Haz. Yervant Babayan, (Los Angeles: Abril Printing, 2000), 32. Antep Savunması üzerine Ermeni bakış açısıyla yazan A. Gesar ise İngilizlerin Antep'e ilk olarak

yani herhangi asayişsizlik ve karışıklık olmamasına rağmen İngilizler, 5. İngiliz Tümeninden 3. Süvari Tugayı, bir istihkam müfrezesi ve bir batarya ile ağır makineli tüfek kıt'asından müteşekkil kuvvetlerini Antep'e sevk ettiler. İngilizler tarafından esir edilip Mısır'a gönderilen Eyüb Sabri ise şehre ilk olarak gelen işgal kuvvetlerini, *"…İngilizler, birkaç zırhlı otomobille beraber Anteb'e seksen mevcutlu bir süvâri müfrezesi sokmaya muvaffak oldular."* şeklinde belirtmektedir.[20] Zaten İngilizler, Antep'i işgal niyetlerini Mondros Mütarekesi görüşmeleri sırasında dile getirmişler ve 24. maddenin (b) fıkrasında bu dileklerini Osmanlı temsilcilerine teklif etmişler; fakat bu teklif kabul edilmeyerek mütarekeye konulmamıştı.[21] Aynı zamanda Antep'in coğrafi konumu bakımından Halep ile Anadolu arasındaki bağlantıyı sağladığından; İngilizler açısından son derece ehemmiyeti haizdi.[22]

İngilizler kuvvetleri ile birlikte Antep'e girdiklerinde *"… önce şehrin ortasından çarşı içine doğru gösteri yaptıktan sonra, Mutasarrıfın tavsiyesi üzerine, kasabaya hâkim bir mevkide bulunan Amerikan Kolejini işgal ederek…"*[23] oraya yerleşmişler ve şehrin hakim bir noktasında konumlanan koleji karargâh olarak teşkil ederek kullanmaya başlamışlardı.[24] Daha sonra, İngiliz Binbaşı Mils hükümet binasına gelerek Mutasarrıf Celal Bey ile görüştü; Antep'e gelme sebeplerinin *"…Haleb'de fazla asker ve hayvanları bulunduğundan dolayı, yalnız kışı çıkarmak lüzum ve maksadından ibâret olduğunu…"* söylemişler; bu hareketlerinin bir işgal olarak algılanmaması ve zaten böyle bir amaçlarının da olmadıklarını vurgulamışlardı.[25] Aynı zamanda, yerel yönetimin bu işgale karşı kayıtsız kalması ve yönetimin beklenen tepkiyi gösterememesine binaen İngilizler işgali hızlandırmaya; kuvvetlerini günden güne arttırmaya

11 Aralık 1918'de geldiklerini söylemektedir: *"Mütarekeden sonra 11 Aralık 1918 günü İngilizler ilk defa birkaç subayla Antep'e ayak basmıştı, birkaç gün sonra da İngiliz ordusu kısım kısım gelerek Amerikan Koleji'ne yerleşmişti."* Bkz. A. Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, trc. Ümit Kurt-Murad Uçaner. (İstanbul: Belge Yayınları, 2016), 38.

20 Eyüb Sabri, *Esaret Hâtıraları,* 13; M. Abadie, *Antep ve Dört Kuşatma (1920-1921)*, trc. Kaya Öztaş (İstanbul: YCM Yayınları, 2012), 26.

21 Mondros Mütarekesi'nin orijinal metninin teklif kısmında 24. maddenin (b) fıkrası şu şekildedir: *"(B) Yedinci, onuncu ve onbeşinci maddelere ilâveten Sis, Haçin, Zeytun ve Ayıntap'ın işgali."* Bu teklife karşılık Osmanlı hükümeti ise delegelerine *"Doğu vilâyetleri hakkındaki hükümden vazgeçilmelidir. Sis, Haçin, Ayıntap'ın işgaline de bir sebep yoktur. Vazgeçirmeye çalışınız."* hususunu belirtmekte idi. Neticede bu madde mütareke hükümleri arasına konulmasa da İngilizler, 7. maddeye dayanarak işgalleri gerçekleştirmişlerdir. Bkz. Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri – Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*, 524; Bıyıklıoğlu, *Türk İstiklâl Harbi I. Cilt – Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, 37-38.

22 Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 72.

23 Eyüb Sabri, *Esaret Hâtıraları,* 13.

24 Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, 38; Ali Nadi Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, (İstanbul: Kardeşler Matbaacılık, 1969), 11.

25 Eyüb Sabri, *Esaret Hâtıraları,*13; Abadie, *Antep ve Dört Kuşatma (1920-1921)*, 25; Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 75.

başladılar. Hatta 1 Ocak'ta 100 İngiliz süvarisi daha Antep'e gelerek yerleşti.[26] Bununla birlikte İngilizler, Antep'te sakin bir siyaset izleme yoluna gitmişlerdi. Çünkü halk arasında herhangi bir heyecan veya ayaklanmaya mahal vermemek için kimseye saldırmıyorlar ve bir şeye müdahale etmiyorlardı. Durum böyle iken 14 Ocak 1919'da İngiliz işgal kuvvetleri komutanı General McAndrew Antep'e geldi. Şehrin ileri gelenlerinden bazı kimseleri, İngilizlerin karargâh olarak kullandıkları Amerikan Koleji'ne çağırarak, asayişin bozulmasına mahal verilmemesi eğer verilirse sebep olanların cezalandırılacağı yönünde bazı sözde tedbir, gerçekte ise tehdit vasfında bir konuşma yaptı. Bu konuşmanın ardından General McAndrew Halep'e döndü ve bu konuşmaya şahit olanlar ise bir şeylerin değişeceğinin farkına vardılar.[27]

Antep'te İngiliz İşgal Komutanlığının Sıkıyönetim Günleri ve Suriye İtilafnâmesi

McAndrew'in geri dönmesinden bir gün sonra 15 Ocak 1919'da İngilizler, Antep'in dış dünya ile irtibatını kestiler, telgrafhaneye el koyarak sansür koydular ve kendi denetimleri altına aldılar; Antep ile merkezi hükümet arasındaki bağlantıyı kesmek amacıyla resmi şifreyi yasaklayıp, her türlü haberleşmeyi sıkı kontrol altına aldılar.[28] Böylece Antep'e ilk geldiklerinde işgal gibi bir amaçlarının olmadıklarını beyan eden İngilizler, hakiki emellerini ortaya koymuş oldular. Nitekim 15 Ocak 1919'da Antep resmen işgal altına alınmış oldu.[29]

Bunun üzerine İngilizlerin Antep üzerindeki baskısı gittikçe artmaya başladı. 23 Ocak 1919'da ise Amerikan Koleji Müdürü John E. Merill ve İngiliz Binbaşı Mils, Hükümet Konağı'na gelerek Mutasarrıf Celal Bey ile görüşmek istemişler; ardından şehrin önde gelen isimleriyle beraber bazı memurlarda çağırılıp hiçbir bilgi verilmeden, İngilizlerin karargâh olarak kullandıkları Amerikan Kolejine götürülmüşlerdir. Ardından sözde bir sorgulama yapılarak Ermenileri katlettikleri, Antep Ermenilerinin tehciri esnasında onlara zulüm ettikleri, taşınmaz mülklerini ve pek çok eşyalarını gasp edip zengin olmalarını bahane ederek; aileleri ile bile görüşmelerine izin verilmeden tutukla-

26 Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, 27-28.

27 Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, 27-28; Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 79.

28 Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 79; Celal Pekdoğan, *Gazi'den Gazi'ye Mustafa Kemal İle Muhâberât*, (Ankara: Sarıyıldız Ofset, 2014), 174; Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, 27-28; Eyüb Sabri, *Esaret Hâtıraları,*15-16

29 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, (Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları, 1974), 16; Eyüb Sabri, *Esaret Hâtıraları,* 13; Sadettin Gömeç, Millî Mücadelede Gaziantep, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989), 17; Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 11; Abadie, *Antep ve Dört Kuşatma (1920-1921)*, 25.

nıp, önce Halep'e ardından Mısır'da bulunan İngiliz esir kamplarına gönderilerek işkencelere ve günlerce sürecek açlığa maruz bırakılmışlardır. Antep'in önde gelenlerinden tutuklananlar arasında Taşçızâde Abdullah, Muhasebeci Nesim, Evkaf memuru Hakkı Bey, Defter-i Hâkânî memuru Eyüb Sabri, Tapu Müdürü Hayri, İncozâde Hasan, İmamzâde Mustafa, Patpatzâde M. Bahtiyar, Mennanzâde Mustafa ve *"Ayntâb Haberleri"* gazetesi imtiyaz sahibi Kethüdâzâde Hüseyin Cemil Bey[30] bulunmaktaydı.[31] İngilizler daha sonra bu tutuklamaları ve işgali meşrulaştırmak adına, *"makinalı tüfekler ile mücehhez bir bölük İngiliz askeri"* ile hükümet binasını basarak, Ermeni tehcirine ilişkin bulunan belgeleri aldılar.[32] Aynı zamanda Ermeniler de bu tutuklamaları yakından takip ediyor ve İngilizleri destekliyordu. İngilizlerin belgeleri toplama amacını ise A. Gesar, *"bu belgelerden yararlanarak İttihatçıları tutuklama isteği"* olarak belirtiyordu.[33]

8 Mart 1920 tarihinde İngilizler, Antep'te sıkıyönetim ilan ettiler. Antep İngiliz Kuvvetleri Komutanı V.A.S Kili imzası ile bir beyanname yayınlayarak halkın elinde ne kadar silah var ise 24 saatte teslimini istiyor; eğer elinde veya mülkünde teslim edilmemiş silah tespit edilecek olursa idamına hükmedileceği ve ailesinden nakdi olarak 100 altın lira ceza alınacağını bildiriyordu.[34] Bunun üzerine şehrin ileri gelenleri durumu müzakere etmek amacıyla toplanmışlar ve so-

30 Ayıntâb Haberleri gazetesi *"Celal Kadri Barlas, Ali Kemal Göğüş ve Hüseyin Cemil Göğüş tarafından 1918 tarihinde İngilizlerin Antep'i işgali arefesinde yayınlanmaya başlamıştır. Ocak 1921 tarihine kadar yayınlanan bu gazete, önceleri İngilizlerin işgaline rağmen açıkça yayına devam etmiş, Kasım 1919'da Fransız işgali üzerine gizlice basılarak dağıtılmıştır. Nisan 1920 tarihinden sonra Antep harbi içerisinde zaman zaman yayınlanarak Gaziantep basını olarak üzerine düşen görevi yerine getirmiştir."* Bkz. Uğurol Barlas, Gaziantep Basın Tarihi 100. Yıl, (İstanbul: Gaziantep Kültür Derneği Yayınları, 1972), 25. Gazetenin çıkarılma amacını ise Eyüb Sabri şöyle izah etmektedir: *"İngilizlerin Anteb'e gelmelerine, memleketin vaziyetine ve Ermenilerin taşkınlıklarına karşı, sâdık dostlar arasında müzâkere ederek, memleket nâmına bir gazete çıkarılması uygun görülerek, Hüseyin Cemil Bey'in imtiyazı altında "Anteb Haberleri" adıyla bir gazete çıkarılmıştı."* Daha sonra ise bu gazetenin Mutasarrıf Celâl Bey'in –fakat İngilizlerin isteği olması daha gerçekçi görünüyor- talimatıyla yayın yapmasına ara verilmiştir. Bkz. Eyüb Sabri, *Esaret Hâtıraları,* 19-24. Aynı zamanda gazetenin amaçlarını ve hedeflerini açıkladığı sayısı için bkz. Yakar, *Gaziantep Savunması Hatıralar-Belgeler*, 414-415.

31 Eyüb Sabri, *Esaret Hâtıraları,* 23-34; Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 83; Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 16; Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 13.

32 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 17.

33 Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, 38.

34 8 Mart'ta yayınlanan bildirinin aslı için bkz. Halil İbrahim Yakar – Gülsüm Yaprak Pusat, *Antep Savunması Heyet-i Merkeziye Muharebe Defteri – Savunmanın Şifreleri*, (Gaziantep: Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 32-33; Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 13-14; Pamuk, Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması, 85; Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, 39; Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, 31-32. Lohânizâde Mustafa Nureddin bu bildirinin 12 Mart'ta ilan edildiğini bildirmektedir. Bkz. Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 17.

nuç olarak silahların tesliminde karar kılmışlardır. Böylece Antepliler beyannamenin yayınlandığı günün akşamına kadar silahlarını –hatta ekmek bıçaklarına kadar- teslim etmek zorunda bırakılmışlardır. İngilizlere teslim edilen silahlar 14 araba ile taşınmış ve halkın elinde tüfek ve fişek dahi hiçbir savunma aleti kalmamıştı. Amerikan Koleji Müdürü John E. Merill, Türklerin elinde bulunan silahların hepsinin teslim edilmediğini ve daha 26 bin silah olduğunu İngiliz yetkililere raporladı. Bunun üzerine İngilizler, 15 Mart 1919'da ikinci bir beyanname yayınladılar[35]. Bu beyannameden anlaşıldığı üzere silahların tamamının teslim edilmediğini bahane ederek 17 Mart 1919'dan itibaren bütün dükkân, mağaza, kahve ile hanları kapatma ve sokağa çıkma yasağı getirildi ve buna uymayanlar sert bir şekilde cezalandırıldı. Buna paralel olarak, Antep Savunması'nda doktor olarak görev yapan Dr. Mecit Barlas'ın anılarında geçen *"Akşamları hiç kimse evinden çıkmıyordu. Köye gitmek için İngilizlerden vesika almak lazımdı."*[36] ifadesi baskının şiddetini gösterir mahiyettedir. Aynı zamanda İngilizler, yasakları sadece Türkler üzerinde uyguluyor; Ermeniler ise bu uygulamaların dışında bırakılıyordu. Ermenilerin, ellerinde silahlar olmasına rağmen hiçbir surette sıkıyönetime tâbi tutulmamış ve silahları toplatılmamıştı.[37] Zaten Ermeniler de İngilizlerin Türklere karşı uyguladığı bu sert tutumdan memnundular.[38]

Antep, 15 gün boyunca sıkıyönetim altında kaldıktan sonra 30 Mart 1919'da üçüncü bir beyanname yayınlayarak[39] İngilizler, 15 gün süren devam etmiş olan yasakları ve mevcut baskıyı bir nebze azalttılar.[40] Lohânizâde Mustafa Nureddin, İngilizlerin bu tutumunu şöyle açıklamaktadır: *"Nihayet İngiliz kumandanı neden sonra bu manasız tazyikin lüzumsuzluğunu ve Türklerde silah kalmadığını anladı ve dükkanların açılmasına emir verdi."*[41] İngilizler, sıkıyönetim günlerinde, silah arama bahanesinin ardına sığınarak, Antep'i çok ağır baskı altına almış, şüphelendikleri evleri detaylı aramalara tâbi tutmuş ve böylece halkı

35 15 Mart 1919'da yayınlanan ikinci bildiri hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, (Belge-1), 175-176.

36 Emre Barlas, *Dr. Mecit Barlas'ın Anıları*, (İstanbul: Cinius Yayınları, 2010), 34.

37 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 16-18; Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 13-15; Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 85-86; Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, 31-33; Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, 39-40; Mitat Enç, *Selâmlık Sohbetleri*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007), 44-45.

38 Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, 40.

39 30 Mart 1919 tarihinde ilan edilen ve 31 Mart'ta uygulanmasına başlanan bu beyannamenin maddeleri ve detaylı bilgi için bkz. Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, (Belge-2), 176. Lohânizâde Mustafa Nureddin, sıkıyönetimin 18 gün olduğunu belirtmektedir. Bkz. Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 18.

40 Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 15; Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 18; Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, 33.

41 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 18.

tedhiş etmişlerdir. Bununla birlikte, şehrin muhtelif yerlerine makineli tüfekler yerleştirerek halkı sindirmeye çalıştılar. Aynı zamanda İngilizler Ermeni tahriklerine gelerek Türklere yaptırımlarda bulunuyorlardı.[42] Zaten Ermeniler, İngilizlerin Antep'i işgaline binaen şehre dönmüşlerdi. Geri dönenler arasında ise sadece Antep Ermenileri değil Sivas, Kayseri ve muhtelif şehirlerden gelen Ermeniler de mevcuttu.[43]

İngilizlerin Antep'te uygulamış olduğu baskı ve tedhiş günlerinin ardından 1919 yılının yaz ayları, öncesine nazaran daha sakin geçti. Çünkü İngilizler, her hangi bir ayaklanma veya teşkilatın doğmasına mahal vermek istemiyorlardı. Bununla birlikte 15 Eylül 1919'da İngiltere ile Fransa arasında Suriye İtilafnâmesi imzalandı. Bu antlaşmaya binaen Musul İngilizlere bırakılırken; Suriye, Urfa, Maraş ve Antep civarları Fransızlara bırakılmıştı. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere zaten İngilizlerin nihai amacı Musul'u Fransızların elinden almak idi.[44]

Aynı zamanda, Antep'in İngiliz işgalinden memnun olduğu ve hatta Türklerin işgallere karşı direnmesinin tek sebebinin, tehcirden sonra, Ermenilerin mal-mülklerine sahip olma amacı taşıdığını ve İngiliz işgalinden memnun olunduğunu belirten bir görüş vardır.[45] Fakat Lohânizâde'nin de belirttiği üzere, Türk ahalinin Antep'i işgal eden İngilizleri *"kolera"* hastalığına benzetmeleri[46]; İngilizlerin işgalinin hemen ardından Cemiyet-i İslamiye örgütünün kurulması[47] gibi Türklerin işgale yönelik düşüncelerini yansıtan hususlar kesinlikle İngiliz işgalinden memnun olunmadığının göstergesidir.

Antep'ten İngilizlerin çekileceği halk arasında duyulduğunda da en çok üzülenler ise Ermeniler olacaktı. Bununla ilgili olarak A. Gesar eserinde şu ifadeleri kullanmaktadır: *"İngilizlerle birlikte Ermenilerin koruyucusu (güvenliği) uzaklaştı..."*[48] Aynı zamanda zaten İngilizler, şehri işgal etmelerinin ardından, en çok yardımı Ermenilerden görmekte idiler; İngilizler ise Ermenilerin *"…Türklere karşı yapılan her tahkire göz yumarak teşvik ediyor"* [49] olmaları zaten iki tarafın ilişkileri hakkında bazı fikirler vermektedir.

42 Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 85-87.

43 Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 14. A. Gesar ise İngilizler vasıtasıyla Suriye'den Antep'e dönen Ermenileri 20.000-22.000 kişi olarak vermektedir. Bkz. Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, 39; Enç, *Selâmlık Sohbetleri*, 43-44.

44 Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 88; Güllü, *Antep Ermenileri,* 317; Hüseyin Bayaz, *Antep Savunması Günlüğü*, (İstanbul: Engin Matbaası, 1994), 24.

45 Gesar, Antep'in Varoluş Mücadelesi, 11; Ümit Kurt, "Antep'in Gayri Resmî Tarihi", Toplumsal Tarih Dergisi 284 (2017): 52-53.

46 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 19.

47 Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 141-143; Üzel, *Gaziantep Savaşının İç Yüzü*, 10-13; Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 21-22.

48 Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, 41.

49 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 19.

Antep'te Fransız İşgal Devri ve Milli Kuvvetlerin Teşkilatlanması

İngiliz işgal döneminin ardından Antep'in, Suriye İtilafnâmesi uyarınca Fransız işgaline devredilmesine binaen; Fransızlar kuvvetlerini Ekim ayı ile birlikte sistemli olarak Antep'e sevk etmeye başladılar. Aynı zamanda bu haberin, yurt çapında ve Antep'te duyulmasının ardından Fransız işgali koordineli bir biçimde protesto edildi.[50] Yine Antep'te 25 Ekim 1919'da büyük ve geniş katılımlı bir miting düzenlendi; mitingde İngiliz işgal kuvvetlerinin Antep'ten çekilmesinin ardından hiçbir devletin işgalinin kabul edilmeyeceği özellikle belirtildi; mitingde alınan kararlar ise dönemin Antep Belediye Reisi Mehmet Lütfi imzasıyla ilgili makamlara gönderildi.[51]

Nitekim İngilizlerin çekilmesi ile birlikte Antep'e yerleşmeye başlayan Fransız işgal kuvvetlerinin komutanı Albay Sainte Marie, 27 Ekim 1919'da maiyetinde birkaç subay ve az sayıda askerle Antep'e geldi. Akabinde ise 29 Ekim 1919'da Fransız birlikleri, iki bölük süvari halinde *"…Ermenilerin çiçekler ve bayraklarla sevgi ve sevinç gösterileriyle…"* karşılanarak şehre girdiler. Bu şekilde büyük sevinç gösterilerinin yapılmasının sebebi ise Fransız işgal birliklerinin arasında, tamamı Ermenilerden teşekkül edilen "Legion D'orient" [52] birliklerine bağlı, 3. Ermeni lejyonunun bulunması idi. Böylece, Fransız işgali resmen başlamış oldu. 5 Kasım'da ise son İngiliz müfrezesi şehirden çekildi.[53] 1 Kasım 1919'da, Antep İngiliz Askeri Kuvvetleri Komutanı Weir ve Fransız Askeri Kuvvetleri Komutanı Felix Saint-Marie, durumu belirlemek adına iki tarafında imzalarının bulunduğu bir beyanname

50 Antep'in İngilizler tarafından Fransızlara devredilişine ilişkin yurt çapında 25 Ekim-16 Kasım 1919 tarihleri arasında İstanbul'da bulunan İngiltere temsilciliğine 81 adet protesto telgrafı gönderilmiştir. Gönderilen bu telgraflar hemen hemen birbirleri ile aynı olduklarından İngiliz raporlarına Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin iyi organize olduğu görüşü olarak yansımıştır. Bkz. Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, 55-59.

51 Otuz bin kişinin katıldığı bu miting İrade-i Milliye gazetesinde yayımlanmış ve Antep Savunması üzerine yazılan hatıratlara önemine binaen alınmıştır. Mitingin içeriği için bkz. İsmail Özçelik, Millî Mücadele'de Anadolu Basınında Güney Cephesi, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2005), 197-198; Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 268; Abadie, *Antep ve Dört Kuşatma (1920-1921),* 27 ve 124-125; *İrade-i Milliye,* 27 Teşrin-i Evvel 1335/27Ekim 1919, 2.

52 Fransızlar tarafından kurulan ve tamamen Ermeni gönüllülerinden oluşan "Legion D'orient" yani Şark Lejyonu özellikle de Fransızların Anadolu'nun güneyi üzerindeki emelleri için tesis edilmiş bir birlik idi. Bu birlik hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Güllü, *Antep Ermenileri,* 319-324.

53 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 20; Güllü, *Antep Ermenileri*, 324-325; Sahir Üzel, *Gaziantep Savaşının İç Yüzü*, (Ankara: Doğuş Ltd. O. Matbaası, 1952), 7; Bayaz, *Antep Savunması Günlüğü*, 35; Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 94; Abadie, *Antep ve Dört Kuşatma (1920-1921)*, 27-29; Pekdoğan, *Gazi'den Gazi'ye Mustafa Kemal İle Muhâberât*, 183. A. Gesar ise eserinde iki bölük süvarinin 5 Kasım 1919'da geldiğini ve son İngiliz birliğinin Antep'ten 11 Kasım'da ayrıldığını belirtmektedir. Yine Antep'e gelen Fransız birliklerinin çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğunu söylemektedir. bkz. Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, 41.

yayınladılar. Bu beyannamede işgal kuvvetleri tarafından belirtilmek istenen şu idi: Antep'i işgal altında bulunduran İngiliz kuvvetlerinin yerine Fransız kuvvetleri yerleşecektir. Fransızların haiz olacakları yetkiler İngilizlerin yetkileri ile aynıdır ve ayrıca temin edilir ki hem Müslüman hem de Hıristiyan ahalinin korkacağı hiçbir unsur yoktur. [54]

Antep'te harbin başlaması Fransız işgali döneminde vuku bulmuştur. Aynı zamanda, bazı hassas olayların yaşanması Türklerin direniş göstermesi hususunu ve harbe doğru giden süreci hızlandırmış ve tetiklemiştir. Zaten İngiliz işgalini benimsemeyen halk, Fransızların işgalini ise *"kolera giderse veba gelecek"*[55] düşüncesinde karşılamıştır. Antep'ten son İngiliz birliğinin ayrıldığı 5 Kasım 1919 günü bir Fransız subayı Akyol karakol binasına çekilen Türk bayrağını, orada bulunan polise indirtti. Bu olay halk tarafından şiddetle protesto edildi. Bayrağı indiren polis görevinden alındı ve Türk bayrağı yeniden karakol binasına çekildi.[56] 12 Ocak 1920'de Fransızlar Maraş'a takviye amacıyla yarısı Ermenilerden müteşekkil olan bir birlik gönderdi. Geceyi Antep-Maraş yolu üzerinde bulunan Arapdâr köyünde geçiren bu birlik, köylü halkına eziyetlerde bulunmuş ve bunun üzerine köylüler civar köylere gitmişlerdir. Olayın duyulması ile birlikte civar köylerde bulunan milli kuvvetler bu Fransız birliğinin etrafını sardı. Bunun üzerine çatışmalar başladı ve milli kuvvetler Fransız-Ermeni birliklerini büyük oranda imha ettiler. Arapdâr Vakası olarak bilinen bu olay aynı zamanda Antep'te Fransızlarla yapılan ilk çatışmadır.[57] 21 Ocak 1920'de iki Fransız askeri tarafından, yanında 10-15 yaşlarında oğlu Kamil olmasına rağmen, bir Türk kadının peçesi zorla indirilmeye çalışıldı. Bunun üzerine, Kamil Fransız askerlerine mukavemet gösterdi ve ardından süngülenerek şehit edildi. Bu olayın Türkler üzerindeki tesirleri Lohânizâde tarafından şu şekilde belirtilmiştir: *"… bu hal Ermenilerin*

54 Güllü, *Antep Ermenileri*, 325-326; Ahmet Hulki Saral, *Türk İstiklâl Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi*, Haz. Atike Kaptan-Alev Keskin, (Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009), 71; Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 23. Fransız ve İngiliz işgal yönetiminin yayınlamış olduğu bu müşterek bildirinin ardından Cemiyet-i İslamiye ve 13. Kolordu Komutanı Ahmet Cevdet Bey işgali protesto etmiştir. Fakat Fransız İşgal Komutanlığı bu protestolara karşı herhangi bir cevap vermemiştir. Bkz. Üzel, *Gaziantep Savaşının İç Yüzü*, 8-9.

55 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 19.

56 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 20; Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 24-25; Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, 42. Fransız işgal komutanı M. Abadie, Türk bayrağının indirilme tarihini 7 Kasım 1919 olarak vermektedir. Bkz. Abadie, *Antep ve Dört Kuşatma (1920-1921)*, 31. Sahir Üzel ise bayrağın *"bazı Ermeni gençleri tarafından"* indirildiğini söylemektedir. Bkz. Üzel, *Gaziantep Savaşının İç Yüzü*, 11.

57 Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 28-29; Abadie, *Antep ve Dört Kuşatma (1920-1921)*, 37; Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 28-30; Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, 43; Kılıç Ali, *Atatürk'ün Sırdaşı: Kılıç Ali'nin Anıları*, 89-90; Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 167-169.

ve Fransızların zulümlerine tahammül edemeyen Ayntâb'lıların pek az bir zaman zarfında teşkilatlarını ikmâle gayretle hemen silahlanmalarına sebep oldu."[58] Bunlara ek olarak, kuvvetleri ile birlikte Kilis-Antep yolunu tutan Kilis yolu Kuvva-i Milliye Komutanı Şahin Bey, Fransızlar tarafından bu yolu açmak için 26 Mart 1920'de hareket eden büyük bir kuvvete karşı Kilis yolu üzerinde bulunan Elmalı köprüsünde mevzi almıştı. Bu şekilde kendi kuvvetlerinden daha büyük bir kuvvete direnmiş ve nihayetinde Şahin Bey 28 Mart 1920'de Fransızlar tarafından şehit edilmiştir. Bu olay Antep ahalisini büyük bir üzüntüye düşürmüş ve direniş konusundaki azimlerini sağlamlaştırmıştı.[59]

Bütün bu olayların yanında Ermeniler, Fransızlara güvenerek taşkınlık çıkarmaya ve Türk ahaliye karşı artık dayanılamayacak derecede saldırmaya başladılar. Fransızlar ise Ermenilerin bu hareketlerini, Türklerin devamlı surette şikayet ve protesto etmesine rağmen, duymazlıktan geliyordu.[60] Vuku bulan tüm bu olaylar Fransız işgaline karşı Antepli Türklerin direniş azmini tetiklemiş ve harbe doğru giden süreci hızlandırmıştır. Türkler ise bu olaylar yaşanmadan önce zaten işgale karşı direniş hususunda örgütlenmeye başlamıştı.

Antep'te işgallere karşı ilk örgütlenme olan Cemiyet-i İslâmiye, İngiliz kuvvetlerinin şehre girmesi ile teşekkül ettiği söylenebilse de, bu örgütlenmenin kuruluş tarihi tam olarak bilinmemektedir. Hızla teşkilatlanan Cemiyet-i İslamiye yalnız Antep'te değil aynı zamanda şehre bağlı kaza ve köylerde de teşkilatlandı. Bu cemiyet Antep'te Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşkil edilmesinden sonra etkisini kaybetti. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Antep'te kurulması ise 4 Eylül 1919'da Sivas Kongresi'nin düzenlenmesi ile birlikte gerçekleşmiştir. Kongrede Heyet-i Temsiliye reisi seçilen Mustafa Kemal Paşa, tüm il ve ilçelerde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin şubelerinin açılması için genelgeler göndertti. Bunun üzerine, cemiyetin kurulmasına bazı itirazlar olsa da, 23 Ekim 1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya Antep'te cemiyetin kurulduğuna dair bir telgraf çekildi. 23

58 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 31-32; Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 27-28; Abadie, *Antep ve Dört Kuşatma (1920-1921)*, 39; Sahir Üzel, *Gaziantep Yollarında Kahramanların İzinde*, Haz. Orhan Topçuoğlu, (Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, TBMM Basımevi, 1987), 28-31; *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Şubat 1336/11 Şubat 1920, 2-3.

59 Halil İbrahim Yakar, "Antep Savunması Ana Kaynaklarında Maraş", *Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2018): 50. Şahin Bey'in Antep Savunması'ndaki faaliyetleri ve şehir dışı savaşları hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 30-44.

60 Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 24-26; Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 21-22; Güllü, *Antep Ermenileri*, 336-339; *Albayrak*, 13 Mayıs 1336/13 Mayıs 1920, 1-2.

Kasım 1919'da ise Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti resmen kuruldu ve çalışmalarına başladı.[61] Bu cemiyet ilk başta gizli olarak çalışmaya başlamıştı. Fakat üye sayısında ciddi artış gösterince gizli çalışmanın ortaya çıkma tehlikesine karşın Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin *"Heyet-i Merkeziye"* namı altında toplanmasına ve emirlerin buradan verilmesine karar verildi.[62]

Fransız işgaline karşı şehir dışında başlayan direniş daha sonra Antep içerisine taşınmış ve şehir içinde harp 1 Nisan 1920'de başlamıştır.[63] Şehir içinde devam eden savaş gün geçtikçe şiddetini arttırmış ve günlerce sürecek olan Fransız bombardımanlarının ardından şehirde bulunan yapıların tamamına yakını zarar görmüştür. Yaklaşık 11 ay kendi imkanları ile Fransız işgaline karşı direnen Antep halkı, 9 Şubat 1921'de dehşetli açlık ve iaşenin sağlanamamasından dolayı şehri teslim etmek zorunda kalmıştır.[64]

Lohânizâde Mustafa Nureddin'in Antep Savunması'ndaki Faaliyetleri

Antep Savunması'nda birçok insan bilfiil olarak direnişe iştirak etmiş ve aktif rol oynamıştır. Savunma boyunca ön cephede ve özellikle de cephe gerisinde önemli görevler üstlenen kahramanlardan birisi de Lohânizâde Mustafa Nureddin'dir.[65] (bkz. Şekil 1) Aynı zamanda Antep'te vuku bulan harbin ardından, kısa bir zaman içerisinde, hatıralarını kaleme alarak bir eser meydana getirmesi, Lohânizâde'nin önemini ortaya koymaktadır. Fakat şu hususu belirtmemiz elzemdir ki, Antep Savunması ile ilgili yapılan çalışmalarda hatıratlar özel ola-

61 Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin, dönemin mutasarrıf vekili Sabri Bey tarafından resmen kuruluşunun ilanı için bkz. Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 18.

62 Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 141-159; Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 22-28; Üzel, *Gaziantep Savaşının İç Yüzü*, 10-13; Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 15-22; Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, 39-43. Antep'te direniş başladıktan sonra teşekkül eden şehir içi teşkilatın genel şeması için bkz. Hulûsi Yetkin, "Gaziantep Savunmasında Şehir İçi Türk Kuvvetleri Savaş Teşkilatı", *Gaziantep Kültür Dergisi* 10/109 (10 Ocak 1967): 1. Aynı zamanda Antep Heyet-i Merkeziyesi yerel bir hükümet gibi çalışmış ve "Ayıntab'ı temsilen, siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal açıdan her türlü konu ve bilgi hakkında" yapmış olduğu yazışmaları düzenli olarak Heyet-i Merkeziye Muhabere Defteri'ne kaydetmişlerdir. Bkz. Yakar – Pusat, *Antep Savunması Heyet-i Merkeziye Muharebe Defteri – Savunmanın Şifreleri*, 1-380; Pekdoğan, *Gazi'den Gazi'ye Mustafa Kemal İle Muhâberât*, 180-181.

63 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 38-39; Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 48-49; Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, 58; Der Nerses Babayan, *Pages From My Diary*, 33-34; Üzel, *Gaziantep Savaşının İç Yüzü*, 29.

64 9 Şubat 1921'de Fransız karargâhı olan Amerikan Koleji'nde imzalanan teslim şartnamesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 260-264; Üzel, *Gaziantep Savaşının İç Yüzü*, 317-320.

65 Makalenin geri kalan kısmında Lohânizâde Mustafa Nureddin'den sadece Lohânizâde olarak bahsedilecektir.

rak değerlendirmeye alınmamış; Lohânizâde'nin harp boyunca önemli faaliyetlerine binaen üzerinde durulmamıştır.

Lohânizâde Mustafa Nureddin, resmi nüfus kayıtlarına göre 1 Temmuz 1303-1304/1888 tarihinde, günümüzde Gaziantep ilinin Şahinbey ilçesine bağlı bulunan Lohan[66] köyünde dünyaya gelmiştir. Babasının ismi ise kayıtlarda Mulla Mustafa olarak geçmekte olup Lohan köyünde imam olarak görev yapmıştır.[67] Aynı zamanda, Antep Savunması Hastane Defteri'nde Lohânizâde ile ilgili bulunan kayıtta, tevellüdü yani doğum tarihi 1305/1889-1890 olarak verilmiştir.[68] Lohânizâde'nin çocukluk ve gençlik yıllarına dair elimizde malumat olmadığından ve kendisi de eserinde bu konuda herhangi bir bilgi vermediğinden dolayı, hayatının o yılları bizim açımızdan meçhuldür.[69] Birinci Dünya Savaşı'nda ise Suriye-Filistin cephesi dahilinde bulunan Halep'te 12. Kolordu emrinde vazife yaptığını bildiğimiz Lohânizâde, askeri tecrübelerinden dolayı Millî Mücadele döneminde Antep'te önemli görevlerde bulunmuştur.[70]

66 "*Lohan*" köyünün adı daha sonradan değiştirilmiş ve *"Cevizli"* adını almıştır. Lohan kelimesi ise *"Han'ın gözdesi"* manasına gelmektedir. Bununla birlikte, mezkur köyün Kılıçlı Türkmen oymağı tarafından kurulduğu da düşünülmektedir. Aynı zamanda, Necdet Sevinç köyün kökeni hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: *"Oysa han eki bu köyün adının Türkçe olduğuna işaret ve Türkler tarafından kurulduğuna delalet etmektedir. Nitekim Dış Moğolistan'la Mançurya'yı birbirinden ayıran büyük Kingan Dağları'nın doğu eteklerinde Lohan adında bir ırmak vardır."* Bkz. Necdet Sevinç, *Gaziantep'te Türk Boyları,* (Gaziantep: Sertaç Yayınları, 2008), 145; Nevin Balta, Gaziantep Yer Adları Üzerine Bir İnceleme, (Gaziantep: Gaziantep Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2010)

67 Mehmet Vural, 20.09.2019, tarihli mülakat.

68 Halil İbrahim Yakar – Gülsüm Yaprak Pusat, *Antep Savunması Hastane Defteri – Bir Şehrin Feryadı,* (Gaziantep: Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 325-326.

69 Lohânizâde Mustafa Nureddin'in ikinci kuşaktan torunu olan Mehmet Vural ile dedesinin hayatı üzerine yaptığımız mülakatta şu bilgileri vermektedir: *"Dedemiz Lohânizâde Mustafa Nureddin Efendi hakkında tam olarak kesin bilgilere sahip değiliz. Babası Mulla Mustafa'nın Lohan köyünde imam olarak görev yaptığını ve lakabının "Cahal Hoca" olduğunu biliyoruz. Burada "Cahal" kelimesi cahil anlamında değil genç manasında kullanılmaktadır. Dedemizin çocukluğu hakkında ailemizden öğrendiğimiz pek bir bilgi yok. Çünkü Lohânizâde daha sonra bir evlilik daha yaptığından kopukluk yaşanmış. Tam olarak bilemesekte Şam'da okuduğu ve öğretmen olduğunu aile büyüklerimizden duymuştum. Yine Antep Savunması'ndan önce evlendiğini biliyoruz. Savunmadan sonra Antep'te kalmayarak Ankara'ya gitmiş ve Meclis'te emin olamasam da Kılıç Ali Bey ya da Şefik Özdemir Bey ile çalışmıştır. 1923-1925 yılları arasında ise Kırıkkale'de kurulan silah fabrikasında görev yapmış ve Antep Savunması'nda şehit olan bir kahramanın eşi ile evlenmiş. Daha sonra ise Heybeliada'da verem hastaları için tedavi veren hastanede tedavi görmüş ve 1933 yılında burada vefat etmiş. Bildiğimize göre Lohânizâde Mustafa Nureddin Efendi'nin mezarı da Heybeliada'da bulunmakta. Yine aynı yıl yani 1933'te babam doğmuş ve dedemizin anısına adı Mustafa Nureddin olarak konulmuş."*

70 Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması,* 163.

Resim 1: Lohânizâde Mustafa Nureddin'in askeri üniforma ve sivil kıyafetleri ile fotoğrafları.[71]

4 Eylül 1919'da Sivas Kongresi tertip edildikten sonra Mustafa Kemal Paşa, önce İngiliz sonra da Fransız işgaline uğrayan Antep, Urfa ve Maraş'a yani güney cephesine ehemmiyet ile yaklaşmıştı. Bunun üzerine, dağınık halde bulunan milli kuvvetleri teşkilatlandırmak ve işgallere karşı başlatılan savunma hazırlıklarını düzene sokmak amacıyla Kılıç Ali Bey, Mustafa Kemal Paşa tarafından Maraş-Antep Kuvva-i Milliye Komutanlığı görevine tayin edilmiştir. Kılıç Ali Bey, görevine binaen 21 Ekim 1919'da Elbistan'a ulaşmış[72]; akabinde ise Antep ve Maraş'ta direnişin örgütlenmesi ve milli kuvvetlerin teşkilatlanmasının daha nizamlı olması için iki şehirden üçer kişilik heyet kurmuştur. İşte Kılıç Ali Bey'in, Elbistan'da yapacağı toplantı için Antep Heyet-i Merkeziyesi'nden seçmiş olduğu heyetin içerisinde Lohânizâde Mustafa Nureddin de bulunmaktaydı.[73] Aynı zamanda, bu toplantıya 3. Kolordu Komutanı

71 Lohânizâde Mustafa Nureddin, *Hubb-i İstiklâlin Abidesi: Gaziayntâb Müdafaası,* (İstanbul: Matbaa-ı Milli, 1924), 2 ve 287.

72 Ramazan Erhan Güllü, "Millî Mücadele'de Güney Cephesinde Kılıç Ali Bey'i Faaliyetleri", Gaziantep University Journal of Social Science 16/2 (2017): 493; Kılıç Ali, *Atatürk'ün Sırdaşı: Kılıç Ali'nin Anıları*, 85.

73 Elbistan'da yapılan bu toplantıda alınan kararlar Kılıç Ali Bey tarafından şu şekilde aktarılmıştır: *"Küçük kongre niteliğinde bir toplantı yaparak her iki şehirde hareket tarzımızı belirledik. Yeni semt ve mahalle savunma teşkilatları ile herhangi bir kuşatmaya karşı alınacak önlemleri görüştük. Bu kararlarımızla, şehirlerin savunma ve direnme yeteneklerini güvenilir bir şekle sokmuş oluyorduk."* Bkz. Kılıç Ali, *Atatürk'ün Sırdaşı: Kılıç Ali'nin Anıları*, 87; Pekdoğan, *Gazi'den Gazi'ye Mustafa Kemal İle Muhâberât*, 180-181.

Selâhaddin Adil Bey de katılmıştı.[74] Nitekim Lohânizâde'nin bu heyete seçilerek, harekât tarzının belirlendiği bu toplantıya iştirak etmesi, askeri tecrübelerinin göz önünde bulundurulduğunu göstermektedir.

Antep'te 1 Nisan 1920 tarihinde şehir içi harp başlamış ve gittikçe şiddetlenmesi üzerine Kılıç Ali Bey, 4 Nisan 1920'de *"büyük ve heyecanlı bir kalabalığın karşıladığı törenle şehre"*[75] gelmişti. 8 Nisan 1920'de ise milli kuvvetlerin daha tesirli olabilmesi için Kılıç Ali Bey, her semtten 15 kişi istedi ve dörder bölüklü olmak üzere *Yıldırım* ve *Şimşek* taburlarını kurdu.[76] Lohânizâde ise bu tarihte Suburcu Cephesi mıntıka komutanı olarak vazifelendirilen Yedek Teğmen Zeki (Savcı) Bey'in[77] yardımcısı olarak görev yapmakta idi.[78] Fransızlar 16 Nisan'da şehri kuşatma altına alıp ve yeni kuvvetler takviye etmek isteyince milli kuvvetler, Kılıç Ali Bey komutasında bu harekâtı durdurmak istediler. Fakat mühimmat bakımından ve sayıca üstün olan Fransızlar karşısında Şimşek taburu ve Yıldırım taburunun iki bölüğü dağıldı ve böylece Antep, Fransızlar tarafından kuşatılmış oldu. Bunun üzerine, dağılan Şimşek taburunun neferleri teşkilatlandırılmak üzere toplandı. Yıldırım taburu ise gereken lüzum üzerine yeniden tanzim edildi ve mezkur taburun 4. Bölük Komutanlığına Lohânizâde Mustafa Nureddin getirildi.(bkz. Şekil 2) Bu birliğin görev yeri ise Antep'in doğusuna düşen Mağarabaşı ve Yazıcık cepheleri olarak belirlenmişti. Aynı zamanda Fransızların yeni bir saldırısına karşın Lohânizâde'nin taburunu hemen harekete geçirerek Mağarabaşı'na gitmesi istenmişti.[79] Nitekim beklenen oldu. 25-26 Nisan 1920'de Fransız kuvvetlerinin saldırısı başlamış ve netice olarak Mağarabaşı Harbi vuku bulmuştur.[80] Bunlara ek olarak, Lohânizâde'nin kardeşi olduğu anlaşılan Zeynel Çavuş, Yıldırım Taburu 4. Bölüğünde görev yapmıştır.[81]

Antep Savunması'nda iaşe temininden sonra en çok sıkıntı çekilen konu cephane meselesi idi. Bunun en önemli sebebi ise Antep'in

74 Pekdoğan, *Gazi'den Gazi'ye Mustafa Kemal İle Muhâberât*, 180.

75 Kılıç Ali, *Atatürk'ün Sırdaşı: Kılıç Ali'nin Anıları*, 102.

76 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 43-44; Üzel, *Gaziantep Savaşının İç Yüzü*, 33; Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 52.

77 Yedek Teğmen Zeki (Savcı) Bey, İstanbullu olup Antep Savunması'nda Suburcu Cephesi mıntıka komutanı olarak vazife yapmıştır. Antep'in teslim olmasından sonra ise Fransızlar tarafından esir edilmiştir. Aynı zamanda "Askeri İaşe Defterleri"nde, Zeki (Savcı) Bey'e verilen iaşe hakkında bilgiler mevcuttur. Bkz. Halil İbrahim Yakar – Gülsüm Yaprak Pusat, Antep Savunması Askeri İaşe Defterleri – Açlığın Günlüğü, (Gaziantep: Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları, 2014), 140.

78 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 42; Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 51.

79 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi*: *Gaziantep Müdafaası*, 49-52; Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 52-54.

80 Lohanlızade Mustafa Nureddin, İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası, 54-58.

81 Yakar, *Gaziantep Savunması Hatıralar-Belgeler*, 209; Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 165.

tamamen Fransızlar tarafından kuşatılması ve buna mukabil olarak da hariçten cephanenin temin edilmesi hususunda yaşanan sıkıntıların mevcudiyetiydi. Heyet-i Merkeziye, direnişin devam edebilmesi adına cephane yetersizliğini giderebilmek için çözüm arayışına girmişti. Bunun üzerine Antep Etraf-ı Şehir Cepheler Komutanı Şefik Özdemir Bey[82], bir İmalat-ı Harbiye Fabrikası[83] tesis edilmesi ve cephanenin burada üretilmesi üzerine emir verdi. Aynı zamanda, Lohânizâde Mustafa Nureddin'i ise bu fabrikanın müdürü olarak tayin etti. Lohânizâde'nin bu göreve getirilme sebebinin ise *"eskidenberi tüfekçilikten"*[84] anlaması ve kendi ifadesi ile de *"biraz fişek yapmasını, silâh tamirini"* [85] bilmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Şefik Özdemir Bey'in emri üzerine, o zaman Yıldırım Taburu 4. Bölük Komutanı olarak görevine devam eden Lohânizâde, derhal bölüğü Teğmen Zeki Efendi'ye ederek; fabrikanın tesisi için çalışmaya başladı. Her şeyden önce İmalat-ı Harbiye Fabrikası için geniş ve saldırıya maruz kalmayacak bir yer bulmak lazımdı. Buna mukabil, Heyet-i Merkeziye ile yapılan müzakereler sonucunda Yıldırım Taburu Karargahı'na bitişik olan "Sabun Hanı" fabrika yeri olarak tespit edildi. Şehirde, daha önce ülkenin çeşitli bölgelerinde faaliyet gösteren İmalat-ı Harbiye Fabrikaları'nda görev yapmış olan ustalar mevcuttu. Lohânizâde, Antep'te bulunan bu silah, bomba ve fişek ustalarını bir araya getirdi; bunun yanısıra fabrika *"esliha tamirhanesi, kapsülhane, imlahane, dökümhane, baruthane, bomba ve dinamithane, demirhane, marangoz ve araba imalâthanesi, mermi dökümhanesi, teneke imalâthanesi"* adı altında, her kısımda o işin ustası olan kişiler getirilerek, 12 kısma taksim edildi ve nitekim fabrika üretime başlamış oldu. Zorluklar içerisinde Lohânizâde'nin idaresi altında kurulan İmalat-ı Harbiye Fabrikası'nın resmi açılışı ise 10 Aralık 1920'de hususi bir törenle yapılmıştır.[86] Ayrıca İmalat-ı Harbiye Fabrikası müdürlüğüne getirilen

82 Antep'te milli kuvvetlerin başında bulunan Kılıç Ali Bey, Mayıs 1920 ortalarında şehirden ayrılmak zorunda kaldı. Kılıç Ali Bey Antep'ten ayrılırken görevini Binbaşı Reşit Bey'e bırakmış; daha sonra bu göreve Arslan Bey getirilmiş; Arslan Bey'den sonra ise Alay Komutanı Hamdi Bey milli kuvvetlerin komutanı olarak vazifelendirilmiştir. Bununla birlikte, 2 Haziran 1920'de Mustafa Kemal Paşa tarafından Antep'e gönderilen Şefik Özdemir Bey, 8 Ağustos 1920 tarihinde Antep Etraf-ı Şehir Cepheler Komutanlığı'na getirildi ve Antep Savunması'nın sonuna dek bu görevi yerine getirdi. Bkz. Zekai Güner, "Antep Savunması ve Ali Şefik Özdemir Bey'in Faaliyetleri", 3/6 (2007): 49-65.

83 Lohânizâde Mustafa Nureddin eserinde İmalat-ı Harbiye Fabrikası'nın kuruluşu, görev alan ustalar ve fabrikada taksim edilen kısımlarla bunların işlevleri hakkında daha detaylı bilgi vermektedir. Aynı zamanda Lohânizâde, fabrikanın müdürlüğünü yaptığı için bu konu hakkında vermiş olduğu bilgiler gayet önemlidir. Bkz. Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 203-217.

84 Ünler, Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması, 117.

85 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 204.

86 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 203-208; Üzel, *Gaziantep Savaşının İç Yüzü*, 220-222; Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 117-120.

Lohânizâde, cephe gerisinin en önemli görevlerinden sayılabilecek bu vazifeyi, Antep Savunması'nın sonuna kadar devam ettirmiştir.

Antep Etraf-ı Şehir Cepheler Komutanı Şefik Özdemir Bey ve İmalat-ı Harbiye Fabrikası Müdürü Lohânizâde Mustafa Nureddin, 15 Aralık 1920 tarihinde fabrikada silah kapsülünün yanıcı parçalarını tahlil ederken, birdenbire patlama meydana geldi. Bunun üzerine, patlamanın şiddeti ile birlikte hem Şefik Özdemir Bey hem de Lohânizâde yaralanarak hastaneye kaldırıldılar. Aynı zamanda, bu olayın vuku bulduğu tarihte belgelere yansıdığı kadarıyla Antepli Türkler şiddetli bir biçimde iaşe sıkıntısı çekmekte idiler. Antep Savunması Hastane Defteri'nde bulunan kayda göre Şefik Özdemir Bey'e, *"Vecihde mevad müşta'ileleden mütevellid birinci derecede yanık yalnız elinin üzerinde ikinci derecedir."* yani patlamanın şiddetinden dolayı yüzünde daha ciddi bir yanık, elinin ise daha az hasarlı yanık teşhisi konmuş; daha sonra 4 gün hastenede tedavi görmüş ve 19 Aralık 1919'da taburcu edilmiştir. Lohânizâde için ise *"Vecihde mevad-i müşta'ileleden mütevellid birinci derece harka yed-i eymende ikinci derecede yed-i eyserde yine birinci derecededir."* yani yüzünde ve sol elinde ciddi bir yanık olduğu halde sağ elinde daha az hasarlı yanık teşhisi konmuştur. Kaza sebebiyle daha ciddi yaralandığı anlaşılan Lohânizâde, 20 gün hastenede tedavi görmüş ve 4 Ocak 1921'de taburcu edilmiştir. Fabrikanın müdürü olması hasebiyle ve çatışmaların en sık yaşandığı dönemde hastanede daha fazla kalmak istememiş olması *"Benim fabrikada bulunmaklığım elzem olduğundan tedavinin ikmaline bakmayarak biraz gözlerim açıldığı gibi vazifemin başına geldim."* şeklinde eserine yansımıştır.[87]

87 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 216; Yakar – Pusat, *Antep Savunması Hastane Defteri – Bir Şehrin Feryadı,* 325-326; Halil İbrahim Yakar – Gülsüm Yaprak Pusat, Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat, Telgraf, Telefon, Tamim Defteri, (Gaziantep: Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 374-377; Barlas, *Dr. Mecit Barlas'ın Anıları*, 41.

Resim 2: Lohânizâde Mustafa Nureddin'in Antep Savunması esnasında çekildiğini tahmin ettiğimiz fotoğrafı.[88]

Antep Savunması'nın tüm şiddetiyle devam ettiği ve Fransızların şehri durmadan bombardımana tabi tuttukları 29 Kasım 1920 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde İstiklâl Madalyası Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanuna göre, Millî Mücadele'de cephede ve cephe gerisinde büyük hizmetleri bulunanlara İstiklâl Madalyası taltif edilmesi kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte, milletvekillerine verilecek olan madalyanın şeridinin yeşil, cephede olanlarının kırmızı ve cephe gerisinde hizmet verenlerin ise beyaz şeritli olması uygun görülmüştür.[89] İşbu İstiklâl Madalyası ile taltif edilen kahramanlardan birisi de Lohânizâde Mustafa Nureddin'dir. Antep Savunması boyunca hem cephede hem de cephe gerisinde büyük hizmetlerde bulunan Lohânizâde'ye, İmalat-ı Harbiye Fabrikası müdürlüğü görevinin önemine binaen, cephe gerisinde hizmette bulunanlara verilmesi uygun görülen beyaz şeritli İstiklâl Madalyası verilmiştir.[90] Aynı zamanda, Kılıç Ali Bey Antep milletvekili olduğundan dolayı, Antep Savunması'nda görev yapmış olan kahramanlardan kimin İstiklâl Madalyası ile taltif edilebileceğine dair fikri sorulmuştu. Bunun üzerine, Kılıç Ali Bey uygun gördüğü kimselerden bir liste yapmış ve bu liste-

88 Bu fotoğraf Prof. Dr. Halil İbrahim Yakar'ın kişisel arşivinden alınmıştır.

89 TBMM, "İstiklâl madalyası kanunu", erişim: 25 Eylül 2019, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100066.pdf

90 Yakar, *Gaziantep Savunması Hatıralar-Belgeler*, 477.

nin içerisinde Lohânizâde Mustafa Nureddin'in de ismini zikretmiştir.[91]

Görüleceği üzere Lohânizâde, Antep Savunması'nın başladığı günden son gününe kadar birçok önemli vazifede bulunmuştur. Aynı zamanda, çok yönlü bir kişilik olduğu anlaşılan Lohânizâde, Birinci Dünya Savaşı'nda görev aldığı için savunmada ön cephede görev alırken; silah tamir ve yapımı konusundaki bilgisinden dolayıda cephane üretiminin başına geçmiştir. Antep Savunması'ndan sonra ise hatıralarını kaleme alıp çok kısa denile bilecek bir zaman zarfında yani 1924'de eserini yayınlamıştır. 17 Mart 1933'te ise verem hastalığından tedavi gördüğü Heybeliada Sanatoryumu'nda hayata veda etmiştir.[92] (bkz. Şekil 3)

Resim 3: Lohânizâde Mustafa Nureddin'in Antep Savunması'ndan sonra çekilen bir fotoğrafı.[93]

"Hubb-i İstiklâlin Âbidesi: Gaziayntâb Müdafaası" Eserinin Değerlendirilmesi

25 Aralık 1921'de son Fransız askerinin Antep'ten çıkması ile işgalin bitmesinin ardından, Lohânizâde Mustafa Nureddin Antep Savunması üzerine yazdığı ve *Hubb-i İstiklâlin Âbidesi: Gaziayntâb Müdafaası* adlı eserini, çok kısa sayılabilecek bir zamanda yani 1924'te neşret-

91 Kılıç Ali, *Atatürk'ün Sırdaşı: Kılıç Ali'nin Anıları*, 682.

92 Mehmet Vural, 20.09.2019, tarihli mülakat.

93 Bu fotoğraf Prof. Dr. Halil İbrahim Yakar'ın kişisel arşivinden alınmıştır.

miştir.[94] Aynı zamanda, bu eser Antep Savunması hakkında Türkçe yazılmış olan ilk eser olma hüviyetini taşımaktadır. Eserin önemine binaen günümüze kadar çeşitli baskıları yapılmış olup bunlardan ilki Gaziantep Kültür Derneği tarafından, 1974 yılında yayınlanan, Osmanlı Türkçesinden latin harflerine yapılan çeviriyazıdır.[95] Daha sonra ise eser, günümüz okuyucusunun anlamasını kolaylaştırmak adına sadeleştirme usulü ile 1989 yılında yeniden yayınlanmıştır. Fakat, yayınevi eserin girişinde *"bazı cümle hataları ve devrik cümleler olmasına rağmen yayınevi olarak aslına sadık kalarak, yer ve şahıs isimlerinde ise en az hata yapmaya özen gösterirken, Antep savunmasını gösteren şemayı da ilave ederek yayınladık."*[96] diyerek, hassasiyet ile yaklaşılacağını belirtmesine rağmen eser çok büyük hatalarla yayınlanmıştır. Yapılan bu hatalardan en önemlisi de eserin özgün nüshasında *"İmalat-ı Harbiye Fabrikası Küşadı"*[97] bahsinin mezkur baskısında yarıdan fazlasının metinden atılmasıdır.[98] Her şeyden öte, yapılan bu yanlışın etik olmamasının yanı sıra, asıl önemli konu, günümüzde en çok bulunan ve kullanılan bu baskısına referans verilerek yapılacak çalışmaların doğuracağı sorunlardır. Bununla birlikte, sadeleştirme usulü uygulanarak yayınlanan eserlerin, mevzubahis sıkıntılarını Y. Hakan Erdem gayet açık bir şekilde özetlemiştir: *"Her şeyden önce metne, yazarından başka bir el daha dokunduğu için bu metinler otantikliklerini yitiriyor ve çeşitli anakronizmler içerir bir duruma geliyorlar. Çıkardıkları güçlüklerden dolayı hiç çevrilmeden atılan kelimeler, cümleler ve bazen sayfalar, yanlış çeviriler, kasıtlı olarak çarpıtmalar, özgür bir tarzda yorumlamalar ve uç bir durum olarak asıl metinde olmayan saplamalar bu türün hastalıkları olarak göze çarpıyor."*[99]

94 Lohânizâde Mustafa Nureddin, *Hubb-i İstiklâlin Abidesi: Gaziayntâb Müdafaası*, 1-398.

95 Lohânizâde'nin eserinin daha sonradan yayınlanan bu çeviriyazısında, özgün nüshasına sadık kalınmayarak Antep Savunması'na ait çok önemli krokiler ve fotoğraflar bu baskıya dahil edilmemiş olunduğundan bu baskı eksik kalmıştır. Bkz. Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 1-276.

96 Lohânizade M. Nurettin, *Gaziantep Savunması*, (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2011), 6.

97 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 203-217.

98 Eserin günümüz Türkçesine sadeleştirilmesi yapılırken yapılan yanlışlardan biriside müellifin yani Lohânizâde Mustafa Nureddin'in *"Lohânizade M. Nurettin"* şeklinde yazılmasıdır. İsminin neden aslına uygun olarak Nureddin değil de Nurettin olarak verildiği hususunda mantıklı bir açıklama yapılması zordur. Aynı zamanda *"İmalat-ı Harbiye Fabrikasının Küşadı"* başlığın, sadeleştirilmesi *"İmalat-ı Harbiye Fabrikasının Açılışı"* veya *"İmalat-ı Harbiye Fabrikasının Kuruluşu"* olması gereken, sadeleştirme yapılan metinde sadece "İmalat-ı Harbiye Fabrikası" başlığı ile yetinilmiştir. Bununla birlikte, özgün nüshada mezkur bahsin girişi "Yukarıdaki mektup *Büyük Millet Meclisine…"* iken sadeleştirilmiş metinde *"Bu ümitsizlik ve çaresizlik içinde…"* olarak verilmesi eserin kendine özgün yapısını bozmaktadır. Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine yapılacak olan bir çeviriyazı ve sadeleştirmenin en dikkat edilmesi ve önemli kısmı eserin aslına sadık kalınması ve kendine özgün yapısına müdahale edilmemesi olmalıdır. Bkz. Lohânizade M. Nurettin, *Gaziantep Savunması*, 187; Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 203.

99 Y. Hakan Erdem, *Tarih-Lenk*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2017), 80.

Hatırat türünden olan bu eser, Lohânizâde'nin savunmaya bizzat tanıklık etmesi ve aynı zamanda bilfiil önemli askeri görevlerde bulunmasından dolayı, Antep Savunması'nın ana kaynaklarından biridir. Eserin değerini artıran diğer önemli husus da, müellifin Yıldırım Taburu 4. Bölük Komutanlığı ve İmalat-ı Harbiye Fabrikası müdürlüğü yapması hasebiyle savunma boyunca yapılan askeri yazışmalara ulaşabilme olanağının olmasıdır. Bunun bir sonucu olarak da Lohânizâde, savunma hakkında birçok belge, telgraf ve krokiye eserinde yer vermiştir. Aynı zamanda, Antep Savunması'nda vazife yapan birçok kahramanın ve şehrin önemli yapılarının -ki çoğu Fransızlar tarafından gerçekleştirilen saldırı ve bombardıman sonucu zarar görmüştür- fotoğraflarının hatıratta bulunması kaynak değerini arttırmaktadır. Bunlarla birlikte eserin, döneminin dil özelliklerine bağlı olarak günümüzde birçok kullanılmayan kelime ile yapıları ihtiva ettiğinden dolayı dilinin sade ve anlaşılır olduğu söylenilemez.

Lohânizâde eserinde Antep Savunması'nı kronolojik bir sırayı takip ederek ele almıştır. Antep'in İngilizler tarafından işgal edilmesinden önce şehrin coğrafi ve stratejik olarak ehemmiyeti üzerinde durulmakta; akabinde ise *"Ayntâb'ın İslam Tarafından Fethi ve Ayntâb'da Arap İdaresi"* başlığı ile kısaca şehrin tarihinden bahsedilmektedir.[100] Yine Lohânizâde, Antep'te Türklerin haklı mücadelesinden bahsetmek amacı ile eserini yazdığından, eserde edebi unsurlarında olduğu görülmektedir. Buna örnek olarak da eserin girişinde *"Ayntâb'ın Sedâsı"* isimli İshak Rafet Işıtman tarafından savunma üzerine yazılan bir şiiri koyması verilebilir.[101] 25-26 Nisan 1920'de gerçekleşen Mağarabaşı Harbi'nde cephede görev yapan Abdullah Efendi zehirli gaz mermisinin kendisine isabet etmesi üzerine yaralanıp, tedavi görmeden tekrardan sipere gelmesi üzerine bu durum Lohânizâde tarafından esere, *"Fakat sinesi intikam hissiyle kabarmış olan bu zat-ı muhterem…"*[102] olarak yansımıştır. İşte bu da eserde kullanılan edebi unsura bir örnektir. Bununla birlikte Lohânizâde eserini yazarken, 1922'de Antep Fransız Kıtaları Komutanı Albay Maurice Abadi tarafından Paris'te yayınlanan "Les Quatre Sieges d'Aintab" adlı esere de müracaat etmiştir.[103] Lohânizâde'nin eserini önemli kılan diğer önemli bir husus ise bahsi geçen kişilerin biyografileri ve savunmadaki faaliyetleri hakkında bilgiler vermesidir. Mesela, 16-17 Nisan'da vuku bulan olayları anlatırken

100 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 5-16.

101 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 2.

102 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 56.

103 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 55; Yakar, *Gaziantep Savunması Hatıralar-Belgeler*, 30.

savunmada Çınarlı cephesinde görev yapan Kâmil Efendi'nin adı geçtiğinde bir dipnot vererek *"Mülâzım Kâmil Efendi anasıl Ayntâblıdır…"*[104] diye başlayan faaliyetleri hakkında önemli bilgiler vermiştir. Esere tam olarak objektif denilemese de Lohânizâde, savunmada yapılan bazı hataları eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Örneğin, 21-23 Mayıs 1920'de gerçekleşen Akbaba Muharebesi olayı anlatıldıktan sonra Lohânizâde, *"Akbaba Muharebesinde Yapılan Hatalar"*[105] başlığı altında mezkur olayla ilgili yapılan hataları değerlendirmiş ve eleştiriye tabi tutmuştur. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere, askeri şahıslar hatıralarını kaleme alırken özellikle de askeri olaylara objektif bir yaklaşım gösterebilirler. Kendisi de bir asker olan Lohânizâde de askeri olaylara eleştirel bir yaklaşım sergilediğinden ötürü eserin güvenilirliği artmaktadır. *Hubb-i İstiklâlin Âbidesi: Gaziayntâb Müdafaası* Antep Savunması üzerine yayınlanan ilk hatırat olduğundan, daha sonra savunma da bizzat görev almış kişiler kendi hatıratlarını yazarken bu eserden çokça yararlanmışlardır.[106]

Tarih araştırmalarında hatıratlar kaynak olarak kullanılırken, eğer bahsi geçen konu üzerine karşı tarafın görüşlerini yansıtan hatıratlar var ise yapılması gereken, araştırmanın sağlığı açısından, "karşılaştırma" usulünü uygulamanın gereğidir. Antep Savunması'nda yaşanan tüm olayları, hatıratlar üzerinden karşılaştırmak, bu çalışmamızın boyutunu aşacaktır. Bu sebeple harbin başlamasında tetikleyici bir unsur olan *"Şehit Kamil Olayı"*nı hatıratlar üzerinden okumanın daha makul olacağı kanaatindeyiz. 21 Ocak 1920'de gerçekleşen Şehit Kamil olayı hatıratlarda geniş bir yer tutmakta ve Türklerin direniş konusunda daha da kararlı olmasına vesile olan olaylardan belki de en önemlisi olarak gösterilmektedir. Lohânizâde bu olayın *"21 Kânunu Sanî'de [Ocak] 10-15 yaşlarında bir Müslüman çocuğu annesiyle beraber hanelerine giderken, bu kadına taarruz eden Fransız neferlerine karşı çocuk annesini müdafaa etmek ister; fakat zavallı çocuk aynı dakikada Fransız neferleri tarafından süngülendi."*[107] şeklinde vuku bulduğunu anlatırken; A. Gesar'ın *Antep'in Varoluş Mücadelesi*[108] adlı eserinde olayın *" Bu arada 22 Ocak*

104 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 48-50.

105 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 69-70.

106 Bu önermeye örnek olarak Ali Nadi Ünler tarafından 1969 yılında yayınlanmış olan Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması adlı eser verilebilir. Aynı zamanda Ünler'in eserinde Antep Savunması'na dair 152 adet belge ve yine eserinin sonuna Lohânizâde'de olduğu gibi savunmaya ilişkin fotoğrafları da eklemiştir. Bkz. Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 1-304.

107 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 31-32.

108 A. Gesar tarafından Ermenice olarak yazılan bu eser, yine müellifin önsözünde belirttiği üzere Antep Savunması üzerine Ermeniler tarafından yazılmış olan hatıratlardan yararlanılarak ortaya çıkmıştır. Antep Savunması hakkında Ermeni anlatısının müşterek hali olan eser, Antep'te işgal

akşamı bir Türk genci tartıştığı Cezayirli askeri çarşıda yakalayıp onu kama ile tehdit etti. Asker tehlikede olduğunu görünce genci süngüledi. Bu olay üzerine bütün dükkânlar kapatıldı. Ve bu ilk belirti oldu." [109] şeklinde meydana geldiğini belirtmektedir. Görüleceği üzere, burada aynı olay üzerine iki farklı anlatım dikkati çekmektedir. Bundan dolayı, olayın asıl müsebbibi olan Fransız anlatısında olayın nasıl gerçekleştiği hususu durumu aydınlatmaktadır. Antep Fransız Kıtaları Komutanı Albay Maurice Abadi ise eserinde bu olayın *"21 Ocak 1920. Antep'te iki Fransız askeri bir kadının peçesini açmaya çalıştı. Bu kadının 10-12 yaşlarındaki oğlu annesini korumak isterken süngüyle öldürüldü. Fransızlara gösterilen galeyan büyük oldu. Fransız Bölge Komutanı sükûneti temin etmek için çok çalıştı. Gene de dükkanlar kapatıldı, silâhlı insanlar ortalıklarda dolaşmaya başladı, durum son derece gerginleşti."*[110] şeklinde gerçekleştiğini söylemektedir. Fransızların bu olaydan sonra Türklerin ayaklanmasından çekindikleri için olayın hemen üzerini kapatma isteğinde oldukları görülmektedir. Bunun için de Kolonel Saint-Marie suçluların cezalandırılacağını söyledi ve *"Şehit Kamil'in babasına iki yüz altın lira tazminat vermek teklifinde bulundu ise de, çok fazla fakir, fakat gönlü zengin olan bu asil Türk babası bu teklifi: 'Ben oğlumu para ile satamam, oğlum din ve millet yolunda öldü. Milletim sağ olsun, onun intikamını alacaktır.' cevabıyla karşıladı."*[111] şeklinde bir durum yaşandı. Yine A. Gesar, farklı bir anlatımla bu olayı *" …Fransız binbaşının arabulucu tutumu ve önemli bir miktar kan bedeli ödenmesiyle kısa sürede kapandı."*[112] şeklinde anlatmaktadır. Antep Savunması'nın üç tarafı olan Türk, Ermeni ve Fransızlar tarafından anlatılan bu olayı, açıkça görüleceği üzere Ermeni anlatımında yok sayıldığını; hatta daha da ileri giderek olayı gerçekleştirenin Şehit Kamil olduğu savunulmaktadır. Fakat, olaya asıl sebep olan Fransızların anlatımında, suçluların Fransız askerleri olduğu kabul edilmektedir.

yıllarını içeren kısıma geçmeden önce Ermenilerin "Antepli" olduğunu ispatlamak yani şehrin asıl yerlilerinin Ermeniler olduğu vurgusu yapmak adına kısaca bir Antep tarihçesinden bahseder. Aynı zamanda eserin geneline bakıldığında Gesar, Antep'te işgal yıllarından sonra Ermenilerin Türklere karşı direniş gösterdiğini, kitabın adından da anlaşılacağı üzere, "özsavunma" (self-defense) nitelemesini yaparak vurgular. Bunlara ek olarak kitabın sonunda Ermenilerin, Antep'te işgal yıllarında faaliyetlerini gösteren ve Ermeni ileri gelenlerinin fotoğrafları bulunmaktadır. Bkz. Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, 1-144.

109 Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, 46.

110 Abadie, *Antep ve Dört Kuşatma (1920-1921)*, 39.

111 Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 28.

112 Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, 46.

Sonuç

Lohânizâde Mustafa Nureddin, Antep Savunması'nın en önemli aktörlerinden birisidir. Savunma boyunca aktif bir rol oynamış ve önemli görevlerde bulunmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda görev aldığı için tecrübeli olması hasebiyle, Kılıç Ali Bey tarafından teşkil edilen Yıldırım Taburu 4. Bölük Komutanlığına getirilerek en şiddetli çatışmalarda bulunmuş ve ön cephede vazife yapmıştır. Silah yapımı ve tamiri konusunda tecrübeli olduğu için de 10 Aralık 1920'de kurulmuş olan İmalat-ı Harbiye Fabrikası müdürlüğü görevi kendisine verilmiş ve böylece cephe gerisinin en önemli görevlerinden birisini Antep Savunması'nın sonuna dek sürdürmüştür. Aynı zamanda, yaptığı üstün vazifelerden dolayı İstiklâl Madalyası ile taltif edilmiştir. Görüleceği üzere, çok yönlü bir kişilik olduğu anlaşılan Lohânizâde Mustafa Nureddin, çok kısa bir sürede yani 1924 yılında *Hubb-i İstiklâlin Âbidesi: Gaziayntâb Müdafaası* adlı eserini yayınlamış ve bu eser muhteva ettiği bilgiler bakımından savunmanın ana kaynakları arasında yerini almıştır.

KAYNAKÇA

Kaynak Kişiler

Mehmet Vural, 1962, Gaziantep doğumlu, Üniversite mezunu, Emekli Bankacı.

Gazeteler

Albayrak, 13 Mayıs 1336 (13 Mayıs 1920), No: 91

Hâkimiyet-i Milliye, 11 Şubat 1336 (11 Şubat 1920), No: 8

İrade-i Milliye, 27 Teşrin-i Evvel 1335 (27 Ekim 1919), No: 9

Eserler ve Makaleler

Abadie, M. *Antep ve Dört Kuşatma (1920-1921)*. Trc. Kaya Öztaş. İstanbul: YCM Yayınları, 2012.

BABAYAN, Der Nerses. *Pages From My Diary*. Haz. Yervant Babayan. Los Angeles: Abril Printing, 2000.

BALTA, Nevin. *Gaziantep Yer Adları Üzerine Bir İnceleme*. Gaziantep: Gaziantep Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2010

BARLAS, Emre. *Dr. Mecit Barlas'ın Anıları*. İstanbul: Cinius Yayınları, 2010.

BARLAS, Uğurol. Gaziantep Basın Tarihi 100. Yıl. İstanbul: Gaziantep Kültür Derneği Yayınları, 1972.

BAŞAK, Tolga. "Mondros Mütarekesi Görüşmelerine İlişkin İngiliz Kayıtları ve Görüşmelerle İlgili Değerlendirmeler". Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi XVIII (2018): 5-71.

BAYAZ, Hüseyin. *Antep Savunması Günlüğü*. İstanbul: Engin Matbaası, 1994.

BİRİNCİ, Ali. "Hatırat Türünden Kaynakların Tarihi Araştırmalardaki Yeri ve Değeri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* XIV/41 (Temmuz 1998): 611-620.

DEMİRTAŞ, Bahattin. "Tarih Yazımında Hatırat ve Günlüklerin Yeri ve I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi Örneği". *Tarih ve Gelecek Dergisi* 3/1 (Nisan 2017): 165-182. https://doi.org/10.21551/jhf.297125.

ENÇ, Mitat, Selâmlık Sohbetleri, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.

ERDEM, Y. Hakan. Tarih-Lenk. İstanbul: Doğan Kitap, 2017.

ERİM, Nihat. *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri – Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1953.

Eyüb Sabri. *Esaret Hâtıraları - Gaziantep'de İngiliz tecâvüzünün başlangıcı ve Mısır'da Türk esirlerine yapılan zulüm ve işkenceler*. Haz. Nejat Sefercioğlu. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, 1978.

GESAR, A. *Antep'in Varoluş Mücadelesi*. Trc. Ümit Kurt-Murad Uçaner. İstanbul: Belge Yayınları, 2016.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan. "Millî Mücadele'de Güney Cephesinde Kılıç Ali Bey'i Faaliyetleri". *Gaziantep University Journal of Social Science* 16/2 (2017): 490-507. https://doi.org/10.21547/jss.303023

GÜLLÜ, Ramazan Erhan. *Antep Ermenileri.* 1. Baskı. İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, 2010.

GÖMEÇ, Sadettin. *Millî Mücadelede Gaziantep.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

GÜNER, Zekai. "Antep Savunması ve Ali Şefik Özdemir Bey'in Faaliyetleri". *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 3/6 (2007): 49-65.

Kılıç Ali. *Atatürk'ün Sırdaşı: Kılıç Ali'nin Anıları*. Der. Hulûsi Turgut. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

KURT, Ümit, "Antep'in Gayri Resmî Tarihi". *Toplumsal Tarih Dergisi* 284 (2017): 50-57.

KÜÇÜK, Cevdet. "Sykes-Picot Antlaşması". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 38: 204-206. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010.

Lohânizâde Mustafa Nureddin. *Hubb-i İstiklâlin Abidesi: Gaziayntâb Müdafaası*. İstanbul: Matbaa-ı Milli, 1924.

Lohanlızade Mustafa Nureddin. *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*. Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları, 1974.

Lohânizade M. Nurettin. *Gaziantep Savunması*. İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2011.

ÖZÇELİK, İsmail. *Millî Mücadele'de Anadolu Basınında Güney Cephesi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2005.

ÖZTÜRK, Ayhan. *Millî Mücadele'de Gaziantep*. Kayseri: Geçit Yayınları, 1994.

PAMUK, Bilgehan. *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.

PEKDOĞAN, Celal. *Gazi'den Gazi'ye Mustafa Kemal İle Muhâberât*. Ankara: Sarıyıldız Ofset, 2014.

SEVİNÇ, Necdet. *Gaziantep'te Türk Boyları*. Gaziantep: Sertaç Yayınları, 2008.

ŞAHİN, Ahmet. "Kitap: Payitahtta Nutuklarım". *Milli Mecmua* 9 (Temmuz-Ağustos 2019): 230-233.

ÜNLER, Ali Nadi. *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*. İstanbul: Kardeşler Matbaacılık, 1969.

ÜZEL, Sahir. *Gaziantep Savaşının İç Yüzü*. Ankara: Doğuş Ltd. O. Matbaası, 1952.

ÜZEL, Sahir. *Gaziantep Yollarında Kahramanların İzinde*. Haz. Orhan Topçuoğlu. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, TBMM Basımevi, 1987.

YAKAR, Halil İbrahim – Yaprak Pusat, Gülsüm. *Antep Savunması Hastane Defteri – Bir Şehrin Feryadı*. Gaziantep: Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

YAKAR, Halil İbrahim – Yaprak Pusat, Gülsüm. *Antep Savunması Askeri İaşe Defterleri-Açlığın Günlüğü.* Gaziantep: Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları, 2014.

YAKAR, Halil İbrahim – Yaprak Pusat, Gülsüm. *Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat, Telgraf, Telefon, Tamim Defteri*. Gaziantep: Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

YAKAR, Halil İbrahim – Yaprak Pusat, Gülsüm. *Antep Savunması Heyet-i Merkeziye Muharebe Defteri – Savunmanın Şifreleri*. Gaziantep: Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

YAKAR, Halil İbrahim. *Gaziantep Savunması Hatıralar – Belgeler*. Ankara: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2015.

YAKAR, Halil İbrahim. "Antep Savunması Ana Kaynaklarında Maraş". Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmaları Dergisi 1/1 (2018): 49-62.

YETKİN, Hulûsi. "Gaziantep Savunmasında Şehir İçi Türk Kuvvetleri Savaş Teşkilatı". Gaziantep Kültür Dergisi 10/109 (10 Ocak 1967): 1.

SARAL, Ahmet Hulki. *Türk İstiklâl Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi*. Haz. Atike Kaptan-Alev Keskin. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009.

İZMİR'İN İŞGALİ KARŞISINDA ANADOLU HALKININ MİTİNG FAALİYETLERİ

Gülay CAN*

Özet

Birinci Dünya Savaşının bitimi üzerine imzalanan Mondros Mütarekesi Osmanlı Devletini büyük bir yıkıma sürüklemiştir. Mondros Mütarekesinin imzalanmasının ardından yurdun çeşitli bölgelerinde art arda başlayan işgallere karşı Türk Milleti büyük bir direniş göstermiştir. İtilaf devletlerinin, Mondros'un 7. ve 12. maddesine dayanarak ele geçirmiş oldukları şehirler içinde en önemli yankıyı İzmir'in işgali yapmıştır. İzmir'in işgalinin ardından şehirde başlayan Yunan mezalimi halkı bu yaşanan işgallere karşı direnmeye sevk etmiştir.

İzmir'in işgali, başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun her yerinde protestolara, mitinglere sahne olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, bu mücadele de Türk milletinin desteğini almak için milletin aydınlanması gerektiğinin farkındadır. Bununda basın ve miting yolu ile gerçekleştirilebileceği ortadadır. Bu amaç doğrultusunda ülkenin bir çok yerine telgraflar çekilmiş, mitingler düzenlenmiş, gazetelerde ülkedeki işgaller hakkında makaleler yayınlanmıştır. Pek çok yazar, hatip mitinglerinde halkı galeyana getirmek ve işgaller karşısında bilinçlendirmek için konuşmalar yapmıştır. İşgallere karşı çalışmalar yürütmek için birçok cemiyet hayata geçmiştir.

Bu çalışmada İzmir'in işgali karşısında tertiplenen mitingler hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Millî Mücadele, Mitingler, İzmir'in İşgali, Millî Mücadele Kahramanları*

* Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Yüksek Lisans Öğrencisi, *gulaycan3@gmail.com*

Giriş

1918 yılı sonlarına doğru I. Dünya savaşını kazanma umudu kalmayan Osmanlı Devletinin, 26 Eylül 1918 yılında Bulgaristan'ın da mütareke istemesiyle birlikte çarpışmalara son vermekten başka çaresi kalmamıştır. Bulgaristan'ın savaştan, çekilmesi Osmanlı Devleti'nin Almanya ile bağlantısının kesilmesine sebep olmuş, aynı zamanda batıdan gelebilecek saldırılara karşı da savunmasız bırakmıştır. Dört yıla yakın süren topyekûn mücadeleye rağmen İstanbul'un İtilâf Devletleri'nin işgaline uğrama olma tehlikesi karşısında Osmanlı yönetimi ateşkes imzalamak için bir takım teşebbüslerde bulunmuştur. Yenilen bir devletin hükümet başkanı olan Talât Paşa istifa etmiş ve yeni kurulan hükümetin girişimleri neticesinde İtilaf Devletleri adına İngiliz Amirali Calthorpe ile 27 Ekim 1918'de başlayan görüşmeler 30 Ekim 1918'de mütareke metninin imzalanmasıyla son bulmuştur.[1]

İmzalanan mütareke antlaşmasının 7 ve 24. Maddelerine dayanan İtilâf Devletleri uzun bir süredir hedefledikleri Anadolu topraklarını işgal etme hakkına sahip olmuşlardır. Kısa bir süre içinde ise Musul İngilizlerin eline geçmiştir. İmzalanan mütareke gereğince İşgallere karşı direnmemesi için Osmanlı kuvvetleri dağıtılmıştır. İtilâf Devletleri yurdun dört bir yanında işgallere tüm hızıyla devam etmekle kalmamış, Ermeni ve Yunanlılarında işgalleri için yardım etmeye çalışmışlardır. Mütarekenin imzalanmasından kısa bir süre sonra üç yıl önce geçemedikleri Çanakkale kıyılarını bir hafta da ele geçirerek 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul önlerine gelmişlerdir. İşgalci devletler İstanbul'un telgraf merkezini işgal etmiştir. Sokak ve pencerelerin önlerine yunan bayrakları asılmış, boğazlar düşman devletlerin donanmalarının geçişine açılmıştır. Osmanlı Devletinin ise bu işgaller karşısında son derece çaresiz kalması padişahı, işgalciler ile işbirliği ve uzlaşmayı tek çıkar yol olarak görmesine sebep olmuştur. Ancak bu durum ülke içinde büyük tartışmalara sebep olmuştur. Ayrıca hükümetler arasındaki anlaşmazlıkların siyasî bunalımlara dönüşmesi uzun soluklu bir hükümetin kurulamamasına da sebep olmuştur.[2]

Osmanlı Devleti'nin de ki kargaşa ortamından yararlanan İtilaf devletleri 18 Ocak 1919 yılında Paris'te savaş sonrası uygulanacak olan politikaları belirlemek üzere toplanmışlardır. Konferansta daha önce İtalya'ya vaat edilen İzmir ve çevresi, savaşa katılması karşılığında Yunanistan'a bırakılmıştır. 14 Mayıs 1919 günü Amiral Webb

1 Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983, s.17-20.

2 Temuçin Faik Ertan, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2011, s.75-77; İbrahim Öztürk, "Millî Mücadelede İşgal Ve Zaferlerin Niğde'deki Yansımaları**", Turkish Studies,** Cilt. XIII, Sayı.8, Ankara, 2018, s. 235.

tarafından Damat Ferit Paşa'ya bir nota verilerek Paris Konferansı kararlarına göre İtilâf Devletleri tarafından İzmir'in işgal edileceği bildirilmiştir. Osmanlı Hükümeti bu durum üzerine yerli halkın mal ve can güvenliğine zarar gelmemesi için kararın bildirilmesini emretmiştir. Amiral Calthorpe 14 Mayıs sabahı İzmir Valisi İzzet Bey'e verdiği nota da, İzmir'in İtilâf kuvvetleri tarafından işgal edileceğini daha sonra ki ikinci bir nota da ise bu işgalin İtilâf Devletleri adına Yunanistan tarafından gerçekleştirileceğini bildirmiştir. İzmir'in işgal edileceğinin son gün haber verilmesi Türk kuvvetlerinin hazırlık yapamamalarına sebep olmuştur. Böylece İzmir'in işgali bir oldu bittiye getirilmiş ve ertesi gün yapılacak olan işgallere karşı halkın direncini kırmak için Türk evlerine baskınlar düzenlenmiştir.[3]

Yunanlı askerlerin 15 Mayıs 1919 günü İzmir'e ayak basması, Türk tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur. İzmirli Rumlar, Yunan askerlerini "*Zito Venizelos*" bağırışlarıyla ellerinde çiçekler ve bayraklarla karşılayarak selamlamış, rıhtımdaki evleri yunan bayraklarıyla süslemişlerdir. Bando takımları Yunan millî marşını çalmış, metropolit ve rahipler ilâhiler söyleyerek Yunan bayraklarını öpmüşlerdir.[4] Kısa bir süre sonra Yunan işgal kuvvetleri komutanı yayınladığı beyannâmede İzmir'in işgalinin adlî bir kontrol görevinden ibaret olduğunu, halen Osmanlı hâkimiyetinin devam ettiğini söylemiş ise de bunun gerçek olmadığı kısa süre sonra anlaşılmıştır. Aynı gün şehri işgal etmek için yaklaşık 50.000'e yakın Yunan askeri yerli Rumlar ile birlikte katliamlara başlamıştır. Bu işgaller karşısında vali ve komutanların teslimiyetçi davranışları şehrin kısa süre içinde Yunanlıların eline geçmesine ve birçok vatandaşın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. Yakalanan Türk askeri ve sivil memurları toplanarak ağır hakaretlere maruz bırakılarak şehir sokaklarında gezdirilmiştir. Şehirdeki resmî daireler ve müesseseler yağma edilmiş, yerli Rumların da yardımlarıyla Türk ve Müslüman kadınların ırzlarına tecavüz edilmiştir. Türk evleri silâh aramak bahanesiyle talan edilmiş ve karşı koyanlar öldürülmüştür. İşgalin ilk gününden itibaren İzmir ile iletişim kesilmiş, postahane işgal edilerek basın sansürlenmiştir.[5]

İzmir'de yaşanan bu olaylara karşı hükümetin ilk tepkisi İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerika temsilcilerine meclisi vükela'a hazırlanan notanın verilmesi olmuştur. Bu nota'dan sonra ise resmi olarak İzmir'in

3 Mustafa Turan, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali(15 Mayıs 1919)", **Türkler**, Cilt. XV, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 1281-1282.

4 Turan, **a.g.m**, s.1283.

5 Turan, **a.g.m**, s.1288; Kadir Kasalak, "İzmir'in İşgalinden Sonra Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumu ve Mitingler (15 Mayıs - 3 Temmuz 1919) ", Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 2001, **Genelkurmay Atase Başkanlığı Yayınları**, Ankara 2001, s.23.

işgali açıklanmıştır. İzmir'in işgalinden sonra şehirde yaşanan facialarının detayları kamuoyundan gizlenmiş ve basına sansür uygulanmıştır. Padişah ve Damat Ferit Paşa hükümeti gerçekleşen işgal hakkında uygulanabilecek politikaların belirlenebilmesi için Yıldız Sarayında toplanmış iseler de hiçbir karar alınamamıştır. Mondros Mütarekesi'nin hükümlerini çiğner nitelikte gerçekleşen işgaller karşısında yine ilk direniş halktan gelmiştir. Düşmana ilk kurşunu Fransızlara karşı Hatay Dörtyol'da 19 Aralık 1918 de Mehmet Çavuş sıkarken ikinci direnişi İzmir'in işgaline karşı Hasan Tahsin gerçekleştirmiştir. Diğer taraftan İzmir'in işgâl edileceğine dair kuşkular üzerine Redd-i İlhak Heyeti Milliyesi tarafından Anadolu'nun dört bir yanındaki belediye reislerine çekilen telgraflar, tüm yurtta bomba etkisi yaratmıştır.[6] 15 Mayıs akşamı İzmir'de ki durum Anadolu'ya şu telgraf ile duyurulmuştur:

"İzmir Yunanlılar tarafından işgal olundu. Şehirde katliam bütün şiddetiyle devam ediyor. Kan gövdeyi götürüyor. Hamiyetli olan, Allahını, dinini seven vatan ordusuna imdat etsin."[7]

2. İzmir'in İşgali karşısında Mitingler

Anadolu'nun dört bir yanında İzmir'in işgaline karşı tertiplenen mitinglerin en kalabalık ve önemli olanları İstanbul'da yapılan mitinglerdir. Resmen olmasa bile filen işgal altında bulunan İstanbul'da gerçekleştirilebilen mitingler tüm yurda örnek olmayı başarmış ve tüm yurda yayılmıştır. Mitinglerin etkinlik faaliyetlerinin merkezi başta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Türk Ocaklarıdır. Yunanlıların İzmir'i işgal etmelerine İstanbul'dan ilk tepki 17 Mayıs 1919 tarihinde üniversite öğrencilerinin derse girmeyişi ile başlamıştır. Ertesi gün de aynı maksatla üniversite hocaları toplanarak ilk umumî toplantıyı Darülfünun'da gerçekleştirmiştir. Toplantının sonunda alınan karar neticesinde Türk Ocaklı gençler tarafından Fatih'te bir miting düzenlenmesi kararı verilmiştir.[8]

2.1. İstanbul Mitingleri

2.1.1. Fatih Mitingi (19 Mayıs 1919)

İzmir'in işgaline karşı İstanbul'da yapılan protesto mitinglerin ilki 19 Mayıs 1919 tarihinde Fatih'te yapılmıştır. Fatih Belediyesi'nin önünde toplanan halk, belediye dairesinin balkonunun her iki tarafına

6 Mehmet Şahingöz, "İzmir'in İşgaline Karşı Gösterilen Protesto ve Tepkiler", **Kurtuluş ve Kurtuluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 28-29, ; Kasalak, a.g.m, s. 23.

7 Meltem Özkemer, "İzmir Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s.18-27.

8 Şahingöz**, a.g.m**, s. 30.

da siyah zemin üzerine beyaz ay yıldızlı birer sancak asarak matemli havayı yansıtmışlardır. Katılımcıların her biri yürekleri sızlatan yastan dolayı yakalarına birer siyah rozet takarak miting alanına toplanmıştır. *İkdam* gazetesi 20 Mayıs tarihli yazısında *"Al sancağımız siyaha mı büründü?"*, *"Müslüman kadınların vatan perverliği"* manşetleri ile mitingden bahsederken, *Memleket* gazetesi manşetinde İstanbul esnaflarının dükkân ve mağazalarını kapattığını bütün mekteplerin tatil edildiğini ve Fatih'te İstanbul halkının muntazam bir miting yaptığını okuyucularına duyurmuştur. Mitinge katılım yetmiş beş binin üzerinde olmuş, halka başta Halide Edip Adıvar olmak üzere, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Selahaddin Bey, Tahsin Fazıl Bey, Hüseyin Ragıp Baydur Bey, Meliha Hanım hitap etmişlerdir.[9] Halide Edip Hanım yapmış olduğu konuşmasında şu hususlara yer vermiştir;

"Müslümanlar Türkler! Türk ve Müslüman bugün en kara gününü yaşıyor. Gece karanlık bir gece fakat insan hayatında sabahı olmayan gece yoktur. Yarın belki parlak bir sabah doğacaktır. Yalnız ışık geldiği vakit gözümüzü güneşe karanlığı gören baykuşlar gibi açmayalım. Millet iyi veya fena günler gördü. Günah dakikaları ve şanlı dakikaları yaşadı. Fakat kardeşler ve kadınlar o kadar kan akıtmışızdır ki bu kan bütün dünyanın günahını yıkayacak kadar temiz ve çoktur... O kan bizim vazifemizi tayin etti. Bize vazife bıraktı. Hanımlar! Sizin elinizde tüfek, top yok. Hak ve Allah var. Tüfek ve top düşer fakat Hak ve Allah bakidir. Topun yüzüne tükürecek kadar evlatlar, analar, kalbimizde aşk ve iman, millet duygusu var. Hiç korkmayacaksınız... Biz şimdi erkeklerimizle beraber milletin kalbinden gelen en kuvvetli, en akıllı, en cesur milleti en çok temsil edecek bir kabine istiyoruz. İsteyeceğiz. Padişahımıza halkın hissiyatını tebliğ eder ve deriz ki; işte kara bir gün yaşıyoruz. Bugün herkes susmuştur. Bugün Türk ve Müslüman padişahın etrafında toplanmıştır. Hanımlar Efendiler! Zan etmeyiniz ki böyle büyük bir miting de yapmış olsak bugün tesir yapacak. Fakat yarını var, çocuklarımız var. Türk, Müslüman Âleminin kalbidir. Siz düştüğünüz zaman birçok şehirde düşecektir. Kadınlar silahsız ve zayıftır. Fakat gayet kuvvetlidir. Bütün âlim, İslam ve Türk hep kardeşinizdir. Bundan dönen Türk kadını değildir.! "[10]

Halide Hanımın konuşmasından sonra diğer hatipler de sırasıyla konuşmalar yapmıştır. Onlardan biri de İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden olan Selahaddin Beydir. Konuşmasında Selahattin Bey şu hususlara değinmiştir;

" Vatandaş! Garb ve balkan muharebesi gibi iki harbin zayiatını tamir

9 Memleket Gazetesi, 20 Mayıs 1919; Sabah Gazetesi, 20 Mayıs 1919; İleri Gazetesi,20 Mayıs 1919; Alemdar Gazetesi, 20 Mayıs 1919; Tasvir-i Efkâr Gazetesi, 20 Mayıs 1919; İkdam Gazetesi, 20 Mayıs 1919.

10 İkdam, 20 Mayıs 1919.

etmek için sukut ve huzura muhtaç olduğumuz bir zamanda ilan-ı harb etti. Hükümet ilan-ı harb etti. Sonra talih harbi bize yar olmadığından Wilson prensiplerinin 12. Maddesi müsteniden sulha talep olduk. Bu madde bu gün nazar-ı itibara alınmalıdır... Mademki bir Türk milleti vardır. Biz hakkımızı sonuna kadar müdafaaya azm ettik. Şimdi hanımlar, efendiler, sükûnetle dağılalım. Elhakkı ya'lu vela ya'lu ileyh ile sözlerime ara veriyorum. Yaşasın hükümet, Yaşasın padişahımız!"[11]

20 Mayıs 1919 tarihli İkdam gazetesinde ise Müslümanların İzmir'in ilhakına değil hatta işgaline bile tahammül edemeyecek durumda olduğunu, halkın iki üç günden beri devam eden galeyanının artık son devreye geldiği, artık medeniyet esaslarının hamisi olan devletlerin, milletlerin gözü önünde maruz kalınan haksızlıklara Türklüğe has sabır ve sükûnet ile göstermeliyiz ifadelerine yer verilerek İzmir'in işgali karşısında mitinglerin devam edeceğini belirmiştir.[12]

2.1.2 Üsküdar Doğancılar Mitingi (20 Mayıs 1919)

İleri gazetesi Üsküdar'ın doğancılar semtinde büyük bir miting başlığı altında kadın, erkek otuz bini aşkın kişinin bir araya gelmesinden bahsederek konuşmacıların nutuklarını yayınlamıştır. Saat üçte başlayan miting de ilk olarak Üsküdarlı Şair Talat Bey konuşmasını yapmıştır.[13] Talat Bey nutkunda şunlara değinmiştir:

"Muhterem Vatandaşlar! Asırlardan beri din yolunda, hak yolunda, İlan-ı Kelimetullah uğrunda döktüğümüz kanlarımızın rengini, renk-i Aliyyül Alalını tespit eden şanlı sancağımızın bugün bu libas siyah mateme bründüğünü görüp ağlamayan bir Müslüman tasavvur edelim. Ey bütün kuvvetlerin, hâkimlerin galiplerin en meşhur, en kuvvetli hâkimi olan Allah! Bize acımıyorsan Muhammed evlatlarının, o masum çocuklarının kollarındaki İzmir nişane matına merhamet et. Dünyada galip, mağlup hiç birisi kalmaz. Ancak baki olan hak ve adalettir. İşte biz Müslümanlarda bugün o hak ve adaleti istiyoruz. O bize muayyendir. Hiç teessüf etmeyiniz. Dört yüz seneden beri minarelerinde ezan, camilerinde Kuran okunan ve bir buçuk milyon Muhammed ümmeti ihtiva eden ve Anadolu'nun kalbgahı olan İzmir'i hiçbir vakit bağışlamayacağız. Bir ka'ide kelime vardır ki musibetler yekdiğerini takrib eder. Bize de bu gün el ele vererek Allahın ulviyetine, Peygamberin ruhaniyetine istinad ederek yakın zamanda inşallah nail hak ve adl oluruz."[14]

Bayan hatiplerden biri olan ve Asrî Türk Kadınlar Cemiyeti adına konuşma yapan Sabahat Hanım ise nutkunda:

11 İkdam, 20 Mayıs 1919.
12 İkdam, 20 Mayıs 1919.
13 İleri, 21 Mayıs 1919; Memleket, 21 Mayıs 1919; İleri, 21 Mayıs 1919; İkdam, 21 Mayıs 1919.
14 İleri, 21 Mayıs 1919.

"Ey Muhterem Mübarek Tali'hsiz Ahalimiz! Dün muazzez Fatihimizin en yüksek ve muhteşem minareleri altında ecdadımızın ruhlarından yükselen tekbirleri duyarak bir Vaz-ı huşu ve hürmetle toplanan, ağlayan elli bin feryada bu gün de yeni sesler, yeni avazlar karışıyor. Biz teşkil ettiğimiz Asri Kadın Cemiyeti şahsiyeti maneviye sinde bu seslerin derinliklerinde gür ve kudretli bir hakkı olduğunu söylemek istiyoruz... İşte hayatı ruhu Türk olan İzmir'i bugün yunanlılar aldılar. Belki yarında sinemizden bir şefkat, kalbimizden bir hayat koparır gibi Konya'mızı, Bursa'mızı, hatta evet bütün güzellikleriyle nazarları celb den çok sevgili İstanbul'umuzu da isteyecekler. O zaman da bu hayatımıza zehirli tırnaklarını takıp her tarafta bizi bir az daha ölüme yaklaştıran bu kahır kuvvetler karşısında yine böyle sükûn ve tevekkülle yaklaşacak mıyız? Ben buna hayır diyorum. Biz kadınlar bu hak cihadında en önde olacağız ve medeniyete yalanlar söyleyen varlıklara her zaman lanetler edeceğiz."[15] İfadelerine yer vermiştir.

Üsküdar Sultaniyesi'nde öğretmen olan Muzaffer Bey ise;

"... Türklerden ayrılması gayri kabil olan bir hakkı nez' etmek istiyorlar. İzmir'i bizden ayırmak istiyorlar. Bugün eminim valide ve kardeşlerim biz her zaman ölmeye hazırız. Fakat öz vatanı vermeyeceğiz. Bunu vermemek için elimizden silah kalmamış fakat Türkün bir şeyi var oda kalbi ve ruhudur."[16] diyerek konuşmasını tamamlamıştır.

Diğer hatiplerin de konuşmalarını tamamlamasıyla miting sonunda Türklerin yaşadığı bütün toprakların bir bütün ve parçalanamaz olduğu ve gasp yolu ile alınan toprakların bir an önce geri alınması için harekete geçileceği karar altına alınarak tüm bu kararların basın yolu ile dünya kamuoyuna duyurulmasına karar verilmiştir.

2.1.3 Kadıköy Mitingi (22 Mayıs 1919)

İzmir'in işgalinin Türklerin üzerinde uyandırdığı derin tesirler, 22 Mayıs 1919 tarihinde yirmi bin kadar kadın ve erkek vatandaşın yağmurun şiddetine rağmen Kadıköy'de toplanmasına sebep olmuştur. Vapur iskelesinin karşısında bulunan Kadıköy Belediye Binasında siyah zeminin üzerinde Osmanlı sancağı gösterilmiştir. *Memleket* gazetesi miting sonrası yayınladığı sayısında *"Millet sağnaklar altında toplanıyor ve inliyor bu mateme âlem şahit olsun"* adlı manşetiyle mitingden bahsetmiştir.[17] Her miting de olduğu gibi bu miting de de konuşmacılardan biri bayandır. Bayan konuşmacılardan biri olan ve milli mü-

15 İleri, 21 Mayıs 1919.

16 İleri, 21 Mayıs 1919.

17 İkdam, 23 Mayıs 1919; Memleket, 23 Mayıs 1919; Ömer Akdağ, "İstiklâl Savaşının İlk Safhasında Mitingler (Kasım 1918- Haziran 1919)", **Türkler**, Cilt. XV, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 750-751.

cadele savaşı sırasında cephelerde de görev aldığı için "*Asker*" namını alan Münevver Saime (Asker) Hanım nutkunda şunları söylemiştir;

"Yarab! Ben kardeşlerime değil ilk evvel sana hitap ediyorum. Vatanın felaketi karşısında bir genç kız kızın feryadını dinle. Bu ağlayan anneler şehitlerin annesi, bu boynu büyük genç kadınlar, fedakârların dul zevcesi, şu hıçkıran yavrular askerlerinin yetimleri değil mi? Böyle seçkin bir kavme gözyaşı döktürmek de hikmet ne? Galibler! Size hitap ediyorum: Eğer bu mücahedeleriniz insanları mesud etmek için ise biz de insanız. Ey tarihlerinin kara günlerini yaşayanlar! Size hitap ediyorum. Milletler için kara günler olabilir. Fakat artık fena bulmak yoktur. Bir millet yok edilemez. Tarihin sahifesine kendini yazdıranlar var olmak şerefine mazhar olmuş demektir. Milletler içinde ba's ba'd var. İşte Lehistan. Ben oğlumun kundağına mimarların yaptığı abideleri işleyeceğim. Masallarda fatihleri, yavuzları anlatacağım. Oğlum mendilinde, kitabında, cüzdanında, fesinde hep İzmir'i görecek! Ölürken ona babamdan kalan altın Fatihalı kılıcı, rafta sarılı duran bayrağı bir miras olarak vereceğim. Kulağına gizli bir vasiyet söyleyeceğim. İşte o günden itibaren galiblerin taktığı zincirler çözülmeye mahkûmdurlar. Çünkü o gün oğlumun kalbine ektiklerim, hürriyet çiçekleri olarak açacak. Kızıl isyan olarak taşacak. Sulh-u müebbed düşünenler bize indirilecek darbenin aksi sedasını yarın ki insanlığın sukutunu mutlaka ihlal edeceğini unutmamalıdır. Bir millet yok edilemez... Efendiler az söylemek çok iş görmek zamanı hulul etmiştir."[18]

Diğer kadın konuşmacılardan biri olan Halide Edip Hanım ise heyecanlı ve etkili nutkunda şunlara değinmiştir:

" Müslüman! Müslüman ve Türk dünyası üzerinde en siyah bir matem dalgalanıyor. Türkiye'nin üzerinde dalgalanan bu matem yalnız Türklerin değil bütün Müslümanlarındır. Türk'ün Felaketi yalnız Türklerin değil, İslam tarihinin de bir sahifesidir. Emin olunuz Müslüman âlemini bir dalga gibi sarıyor sizin kaderinizi ta Afganistan'da bile duyuyorlar. Biliniz ki küçük görülen Türkiye ve Türkler, Müslüman dünyasının kafasıdır. Türk'ün üzerine indirilmek istenilen darbe bütün Müslüman dünyasının beynini kafasını koparmak içindir. Emin olunuz muharebe de birçok Müslümanlar düşmanlarımızla beraber kan döktüler. Galiçya da, Çanakkale'de, Irak'ta makam-ı hilafete karşı harb ederken adalet ve beşeriyet için harb ettiler. Ve emin olunuz ki aldandılar, aldatıldılar. Çanakkale de Türk'e karşı akan bu Müslüman Hint kanı, Venizelos'un birkaç palikaryasının hatırı için değildir. Bugün aldanmayalım. Hissedilen bir heyecan var. Bunu söndürmek için İrad edilen yalancı haberlere inanmayalım. Âlem-i titreten Almanya bugün başı önünde gidiyor. Kendilerinin olmayan toprakları âleme fevzi' itmek isteyenler hakkın sadası önünde eğilecekler ve hakkı teslim edeceklerdir... Zinhar heyecanınızı unut-

18 İkdam, 23 Mayıs 1919.

mayınız. Yarın dünyanın son tarihi düveli oynadıktan sonra Türkler ne yaptı diye bize bakacaklar. Bütün dünya bizi seyredecek, o zaman bizi çarlığı boğup adaleti kurtardığımızdan dolayı alkışlayacaklardır. Milletlerin üzerinde hâkim olan nihayet seninde hakkını verecektir."[19]

İleri gazetesi 23 Mayıs 1919 tarihli sayısında Kadıköy mitinginden, "kalplerimizin matemi devam ediyor" başlığı altında konuşma yapan tüm hatiplerin nutuklarını yayınlamıştır. Gazetede, Servet-i Fünun Edebiyatı şairlerinden Hüseyin Suat Yalçın'ın ve Ahmet Kemal Akünal'ın şiirlerine yer verilmiştir.[20]

2.1.4 I. Sultan Ahmed Mitingi (23 Mayıs 1919)

23 Mayıs 1919'da gerçekleştirilen Sultan Ahmed Mitingi şimdiye kadar gerçekleştirilen mitinglerin en kalabalık olanıdır. Mitinge katılan kişi sayısı iki yüz bini geçtiği tahmin edilmektedir. *İkdam* gazetesi gerçekleşecek olan Sultan Ahmed Mitingi için halka çağrıda bulunmak için 23 Mayıs 1919 tarihli sayısında *" İzmir'in işgalini protesto etmek üzere bugün sultan Ahmed de öğle namazından sonra pek muntazam bir halk mitingi akd edilecektir. Şehrimizin bütün esnaf, tüccar, memurun, mektep talebelerinin mitinge iştirak edeceğine nazaran katılanların sayısı yüz bini geçecektir. Vatanını seven her Müslüman'ın bu mitinge iştirakini tevmiye ederiz."* şeklinde yazısıyla halkı mitinge davet etmiştir.[21] Aynı zamanda İleri, Memleket, Alemdar gazetelerinde gerçekleştirilecek olan miting için halka çağrıda bulunmuştur. Konuşmacılardan birisi olan Halide Hanım büyük ve kalabalık halka yeminler ettirerek konuşmasını şöyle sürdürmüştür:

"Kardeşlerim Evlatlarım! Ruhu göklerde olan minarelerimizden yedi yüz yıllık şanlı Osmanlı tarihinin bu günkü faciasını seyrediyor... Ben Türk ve Müslüman ulu tarihinin bedbaht kızıyım. Eskileri kadar kahraman yeni milletinde bedbaht anasıyım. Bu yeni millet namına ulu ecdadımın ruhları önünde başımı eğip yemin ediyorum. Yemin ederim ki bugün kolları kesilmiş Türk milletinin geçmiş günlerdeki kadar cesur bir ruhu var. Yemin ediyorum ki göğsü adalet ve insaniyetten alan ecdadımın ilahi namusuna hıyanet etmeyeceğini, hakka Allaha dayanarak Türk milletinin son yolunu size ve dünyaya ilan ediyorum. Beni dinleyiniz; Kardeşlerim evlatlarım! Ayda ve yıldızlarda zabt edilecek Müslüman ve Türk toprakları ve milletleri olduğunu haber alsa oraya istila ordusunu göndermek için mutlak bir yol bulacak olan Avrupa'nın istila siyaseti, nihayet eline büyük bir fırsat geçirmiştir. Hilalin temsil ettiği

19 İkdam, 23 Mayıs 1919.

20 İkdam, 23 Mayıs 1919.

21 İkdam, 23 Mayıs 1919;Alemdar, 24 Mayıs 1919; İkdam, 24 Mayıs 1919; Memleket, 24 Mayıs 1919; Sabah, 24 Mayıs 1919; İleri, 24 Mayıs 1919; Zaman, 24 Mayıs 1919.

bütün bir dünya medeniyeti bütün ruhu, bütün mabetleri, istiklâl âlemleri ile parçalamaya karar vermişlerdir... Hükümetler düşmanınız, milletler dostunuz, kalbinizdeki isyan kuvvetinizdir.! Yedi yüz senelik tarihini ağlayan minareler altında yemin ediniz. Bayrağımıza ecdadımızın namusuna hıyanet etmeyeceğiz!"[22]

Milli şairimiz Mehmet Emin Yurdakul ise nutkunda millî duyguların önünde hiç bir şeyin duramayacağını ifade eden konuşmasında birlik olmanın öneminden bahsederek şunları söylemiştir:

"Kardaşlar! Keşke asırların geceleri ve dünyaların mezarları gözlerime dolarak bir kör olsaydım. Sokak sokak dilense idim de milletin kulağımı parçalayan bu fekalet seslerini işitmeseydim. Bu karanlık günleri görmeseydim. Keşke göğün yıldırımları, yerin canavarları birleşerek beni kanlar içinde topraklara yuvarlasaydı da vatanımın bu münasebeti huzurunda bulunmasaydım ve bu azapları çekmeseydim. Zira bugün memleketin uğradığı felaket ve musibetler o kadar acıklı!... Kardaşlar! Yunanlıları İzmir'den çıkarmak, eski ve yenidünyalara hukuk hürriyetini tanıtmak istiyor musunuz? En önce aramıza girmiş olan nifakı öldürelim. Kardaşlığa Doğru bir daha geriye çekilmeyecek olan ellerimizi uzatalım. Hepimizin alınlarımızda vatanı kurtarmak mefkûresi ve kalplerimizde milleti yaşatmak aşkı olduğu halde Halife ve Hakanımızın tahtının etrafında birleşelim. Her birimiz hepimiz ve hepimiz her birimiz olalım ve yalnızca iki kuvvete iman edelim. Kendimize ve Cenab-ı Hakka!"[23]

Öğretmenler Cemiyeti Başkanı Selim Sırrı Tarcan da Sultan Ahmet Mitinginde kısaca şunlara değinmiştir:

"Muhterem necib Vatandaşlar, Valideler, Babalar, Kardaşlar Arkadaşlar! Bilirsiniz ki felaket günlerinde aralarında nifak olan aile efradı bile derhal ittihat eder. Bir zelzele bir tufan vukuunda baba, evlad, dayı kanlı bıçaklı olsalar bile birbirlerine sarılır. İşte aziz vatandaşlar bugün öyle bir buhranlı demdeyiz. Felaket umumidir. Bir haftadır galeyanlı ictima'lar tezalümler, hamd olsun halkın damarlarında müşterek bir vatandaş kanı kaynadığını gösteriyor. Ecza-yı vatandan bir parçasının koparılmak istenilmesi kalbimizde onarılmaz yaralar açtı... İzmir'in işgali buna pek de işgal denemez. Buna Yunanistan'ın İzmir'i istilası bir saik bela gibi nazil oldu. Bütün Türkiye, bütün Âlim-i İslam bugün kan ağlıyor. Oh bu felakete artık katlanamayız. Türkü iyi tanımayan veya sevmeyenler " Türkler sıkıya gelemeyince Avrupalıları katliam ile tehdit ediyorlar" sözlerini yayıyorlar. Bu iftirayı şiddetle red ediyoruz. Hayır, Türkiye'ye böyle bir esnad kuru iftiradır. Biz Avrupa'yı tehdit etmiyoruz. Milletin seciyesi böyle gülünç teşebbüslerden çok yüksektir..."[24]

22 İleri, 24 Mayıs 1919.

23 İkdam, 24 Mayıs 1919; Akdağ, **a.g.m**, s.751.

24 İkdam, 24 Mayıs 1919.

Son olarak Doktor Sabit Bey ise konuşmasında:

"Ey Millet! Medeniyet Maskesi altında yunanlıların ne cinayetler intikab ettiklerini görmüyorlar mı? İzmir'e ayak basan yunan cinayetlerini, Yunan vahşetlerini âlim medeniyeti ne hisle temaşa ediyor? Medeni olduklarını yıldızlı mufassal beyannamelerle ilan eden yunanlılara bakınız..."[25]sözleriyle işgale sessiz kalan Avrupalıları protesto etmiştir.

Miting sonunda alınan kararlarda, düşman kuvvetlerinin işgal ettikleri bölgeleri terk edinceye kadar saltanat etrafında Türk halkının birlik içinde olacağına, yapılan bu mitingleri engellemeye çalışanları şiddetle kınadıklarını ve bir an önce üst düzey hükümetin toplanması gerektiğini belirtmişlerdir.[26]

2.1.5 II. Sultan Ahmed Mitingi (30 Mayıs 1919)

30 Mayıs 1919 tarihinde gerçekleşen II.Sultan Ahmed Mitingi de bir önceki miting kadar coşkulu, heyecanlı, kalabalık olmuştur. Türk milletinin işgaller karşısındaki tepkilerinin artmasından dolayı İtilâf Devletleri zoruyla İstanbul Hükümeti 25 Mayıs tarihinde İstanbul'daki mitingleri yasaklamıştır.[27] Mitinglerin yasaklanmasına rağmen gerçekleşen ictima' ya basında destek vermiştir. *İkdam* gazetesinin 30 Mayıs 1919 tarihli sayısında miting için bir beyanname yayınlanarak çağrıda bulunulmuştur;

"Müslüman yarın ki Cuma resmi dua günüdür. Yevm mezkûrda Fatih, Sultan Ahmed, Beyazıd camilerinde Cuma namazından sonra Müslüman ve Türk ırklarının halâsı için dua edilecektir. Vatanını seven her Müslüman'ın bu ictima'lar da bulunması vecibe-i dinidir. Camiler de, evlerde Cenab-ı hakka tazarru' et. Duadan sonra Allaha yükselen kalbinle Sultan Ahmed de bütün Türk ve Müslümanların koşacağı büyük ve umumi ictima' gel! Sevgili vatanın parçalanıyor. Öldürücü felaketler yağıyor. Hak perdesine bürünen haksızlar camilerini mukaddesatını çiğneyecekler. Gözlerini aç dindaşlarını milletini düşün. İzmir facialarını öğren! Anadolu seninde kara vermeni bekliyor, haksızlıklara karşı feryad et! Âlemin vicdanına hitap eden heyecanlarınla hakkını müdafaaya ve parçalanan vatanın imdadına koş! Bu mitingde kurtarıcı kararlarını ver ve halâsın için çalışmaya yemin et Müslüman!" [28]

İleri gazetesi ise yapılacak olan Miting için *"Bugün Sultan Ahmed de muntazam bir miting akd edilecek. İzmir'in işgaline beyan-ı teessür ile dua okunacaktır."*şeklinde çağrı da bulunurken *Zaman* gazetesi de *"Bugün*

25 İkdam, 24 Mayıs 1919.

26 Fahri Yetim, "Millî Mücadelede Kamuoyunun Oluşmasında Mitinglerin İşlevi", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.8, 2007, s.82-83.

27 Yetim, **a.g.m**, s. 83.

28 İkdam, 30 Mayıs 1919.

*resmî dua günüdür."*şeklinde manteştlerle halka çağrıda bulunmuştur.[29]

Mitingde konuşmacıların hitap edeceği kürsü, siyah örtü ile kaplanmıştır. Sultan Ahmed Mitinginde toplanan halkın ellerinde bulunan *"İzmir Türk'ündür ve Türk kalacaktır, Hak isteriz, İki milyon Türk iki yüz bin Rum'a feda edilemez."* şeklindeki dövizler miting de heyecan artırmıştır.[30]

Konuşmacılardan biri olan İsmail Hakkı (Baltacı oğlu) Bey konuşmasında şunları söylemiştir:

" Türk nedir? Türk demek münacat ki semalara yükselen minareleriyle azametli kubbeleriyle imsal bir sınıf demektir. Türk demek acizlere merhamet eden kuvvete boyun eğenin tarihini bir kavim demektir. Türk demek medeniyetiyle yaşamış ve yaşayan ve haricin her türlü haksız müdahalelerine rağmen yaşamak kuvvetini kendinde duyan bir millet safhalarının hiçbir devrinde tecavüzün bu derece haksız bir şekilde şahit olmuş mudur? ... Eğer Avrupa bütün bu hakikatlere rağmen bizim idam hükmümüzü verirse, bu hükmü bize tatbik ederse biz yalnız kalmayacağız biz Türkler silahımızı terk ettik. Fakat imanımızı teslim etmedik. İman demek Allah'a doğruluk güzellik sıfatlarının bütün manasıyla Rabt-ı kalb demektir. Bütün silahımız imanımızdır. İmanımızla hakkımızı müdafaa edeceğiz. Ey Müslümanlar yükselen salât-ı şerife ye iktifa ediniz. Bugün mezarlarda kemikleri çürüyen ecdadımızın, ervâhına istinaden haksızlığa karşı ilelebet feryad ediniz. Zafer bunun sonundadır..." [31]

İleri gazetesi miting için "kadın, erkek yüz bin kişilik muntazam mitingi Müslümanlığa has bir vakâr ve sükûnetle dün Ayasofya meydanında akd edilmiştir" manşeti altında Şukufe Nihal hanımın şu nutkuna yer vermiştir:

"Ey sevgili İstanbul, Güzel vatanım alil tali'siz toprağım! Seni kayb etmek korkusunun ruhuma yaydığı derin zehirli acıyı bilmem bununla kaçıncı defadır duyuyorum! Ve bu pek feci iztırab içinde son ve ilahı bir ümitle Allah'ıma yalvarıyorum ki bu elemler artık senin için duyduğum acıların en sonuncusu fakat sana ebedi malikiyetimizin ilk müjdesi olsun. Cesaret aldığımız tecrübeler tarihin me'sud acı fakat daima hakikati haykıran bir taraf cümleleri bize gösteriyor. Büyük saadetler ferdleri ekseri sefalete, izmihale sürüklediği gibi büyük felaketlerde ihtar-ı irşad vazifesi görerek daima necat-i halâsa doğru yükselmiştir. İşte bende son Felaket dakikalarında bile ruhumda tükenmeyen bu ümitle Allahtan bize halâs gününü esirgememesi için dua ediyorum..."[32]

29 İleri, 30 Mayıs 1919; Zaman,30 Mayıs 1919.

30 Akdağ, **a.g.m**, s. 753; Memleket, 31 Mayıs 1919; İstiklâl, 31 Mayıs 1919; Sabah, 31 Mayıs 1919; Zaman, 31 Mayıs 1919; Tasvir-i Efkâr, 31 Mayıs 1919.

31 İkdam, 31 Mayıs 1919.

32 İleri, 31 Mayıs 1919.

Milaslı Doktor İsmail Hakkı Bey ise konuşmasında şunlara değinmiştir:

"Avrupa medeniyetten pek uzak bazı kavimi esaretten kurtardıklarından dolayı çok müh tehir ederler. Biz de bunu takdir ederiz. Lakin böyle ulvi bir muamele ile iftihar eden bu milletlerin bugün yüz milyon larca Müslümanları hâkimiyetten mahrum etmek ve esarete almak istemeleri ulvi fesalleriyle nasıl tevâfük eder anlaşılamaz. Fakat Müslümanlar emin olsunlar ki esir olmazlar. Tazyik, zulm altına girseler de biz hukukumuzun muhafazasına azm etmişiz. Biz bunu kendimizde bilelim. Bütün âlemlere de bildirelim. Lakin hukukumuzu nasıl muhafaza edeceğiz? İki türlü muhafaza edeceğiz. Birincisi Hükümet muazzama ya ihkâk-ı hak için müracaatlarla, İkincisi kendi uhdemize tertib eden vazife-i İfa etmekle. İşte onlar edilen mezalimin men mütecasirlerin tedibini ve hakkımızın ihkâkını teklif ediyoruz. Ne yapacaklarsa yapsınlar, ne diyeceklerse desinler. Bizde kendileri hakkında (onlar Müslümanlar için hak tanımıyorlar) diyoruz..."[33]

Elerinde siyah bayraklar ile mitinge iştirak eden halka son nutku veren Hamdullah Suphi (Tanrıöver) ise şunlara değinmiştir;

"Ey Anadolu ey menba' şahadet yuvası olan Anadolu! Seni bugün köle yapmak istiyorlar. Hâlbuki hangi köşesine baksalar hakka istinad ettikleri takdirde alacak bir yer bulamazlar. Avrupa'nın milel fazla olan milletlerine bağırıyoruz. Bu bağrı yanık millete bir vatan bırakmayacaklar mı? Bugün Anadolu topraklarının şimdiye kadar masun üzerinde başka bayrak görülmeyen topraklarına Yunanistan çıkıyor. O Yunanistan ki başkalarının yardımı ile doğdu. O Yunanistan ki başkalarına istinad ederek galipler arasında bulunuyor... Anadolu'da Yunanistan demek yangın demektir. Bunun için Avrupa'nın milletlerine hitap ediyoruz. Bırakacaklar mı ki, yunan gibi bir millet bizi öz vatanımızdan kahır etsin, harap etsin..." [34]

2.2. Anadolu Mitingleri

2.2.1 İzmir Maşatlık Mitingi (14 Mayıs 1919)

14 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'de düzenlenen maşatlık mitingi işgâlleri protesto etmek için düzenlenen ilk mitingdir. Yunan işgaline karşı direnme örgütü olarak kurulan Müdafaa-ı Vatan Heyetinin adı İlhak-ı Red Heyeti Milliyesi olarak değiştirilmiştir. Redd-i İlhak Komitesi ilk iş olarak Anadolu'ya durumu bildirmek üzere telgraflar yollamış, ardında da İzmir halkına da Maşatlıkta düzenlenecek olan mitingi haber vermek üzere bir beyanname hazırlanarak matbaaya verilmiştir. İlan basılır basılmaz İzmir'deki Türk mahallelerine Sultani mektebi öğrencileri tarafından dağıtılmıştır. Aynı zamanda davulcu-

33 İleri, 31 Mayıs 1919.
34 İleri, 31 Mayıs 1919.

lar ve bekçiler de bağırarak halkı mitinge davet etmiştir.[35] O gün orada bulunan Kazım Özalp çocukların bağırışını şöyle anlatıyordu; *"Vatanını seven Yahudi mezarlığına gelsin!"*[36] Yahudi maşatlığında yapılan mitingde Müftü Rahmetullah Efendi, *Ahenk* gazetesinin yazarlarından Hasan Tahsin, Vasıf Bey, konuşma yapanlar arasındadır. İzmir Müftüsünün İzmir'in bir Müslüman şehri olduğunu asırlardır ezan sesleriyle çınladığını ve asla çan seslerine katlanamayacağını ifade ederek halka vatanlarını sonuna kadar savunacaklarına dair yemin ettirmiştir. Miting sonunda kararların hükümete bildirilmesi üzerine bir heyet oluşturulmuştur.[37]

2.2.2 Denizli Mitingi (15 Mayıs 1919)

İzmir'in işgâlinden sonra gerçekleşen ilk miting Denizli Mitingidir. İşgâlden dört saat sonra Denizli halkının toplanmasıyla gerçekleştirilen mitingin organizasyonunu Müftü Hulusi Efendi üstlenmiştir. Sadece Türk ve Müslüman vatandaşlar değil, Denizli'de yaşayan yerli Ermeni ve Rumlarda bu mitinge katılmışlardır. Denizli Belediye Binası'nın önünde toplanan halka seslenmek için Denizli Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey ve Mutasarrıf Faik Bey'de mitinge katılmışlardır.[38] Belediye binasının balkonundan halka seslenen Müftü Ahmet Efendi halka şunları söylemiştir:

"Saygıdeğer Denizliler! Hemşerilerim Bugün sabahın erken saatlerinde İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu tecavüze karşı hareketsiz kalmak din ve devlete ihanettir, vatana karşı irtikâp edilecek cürümlerin Allah ve tarih önünde affı imkânsız günahtır... Hemşerilerim, karşımıza çıkarılan dünkü tebaamız Yunan'a biz mağlup olmadık. Onlar öteki düşmanlarımızın vasıtasıdır. Yunan'ın bir Türk beldesini ellerine geçirmelerinin ne manaya geldiğini, İzmir'de şu birkaç saat içinde irtikâp eden cinayetler gösteriyor. Silahımız olmayabilir, topsuz-tüfeksiz sapan taşları ile de düşmanın karşısına çıkacağız. İstiklâl aşkı, vatan sevisi, haysiyet şuurumuz ile kalbimizdeki iman ile mücadelemizin sonunda zaferi kazanacağız. Bu uğurda canını verenler şehit, kalanlar gazidir. Bu mutlak olarak cihad-ı mukaddestir... Korkmayınız, meyus olmayınız. Bu liva-yı hamdın altında toplanınız ve mücadeleye hazırlanınız. Müftünüz olarak cihad-ı mukaddes fetvasını ilan ve tebliğ ediyorum."[39]

Yunan işgalini bu sözleriyle şiddetle protesto eden Müftü Hu-

35 Özkemer, **a.g.t**, s. 33-48; Refik Turan ve diğ., **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Ankara 1994, s.80

36 Kazım Özalp, **Millî Mücadele 1919-1922**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, s. 6.

37 Akdağ, **a.g.m**, s.755; Özalp, **a.g.e.**, s.7

38 Tahir Kodak, "Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa ve Denizli İlişkileri", **Belgi Dergisi**, Sayı.3, 2012, s.244.

39 Kodak, **a.g.m**, s.244.

lusi Efendi, denizli halkını milli mücadeleye çağırmıştır. Yurtta uğranan işgâllere karşı Türk halkının hiçbir zaman kayıtsız kalmaması gerektiğini vurgulayan müftü Hulusi Efendi, aynı zamanda Millî Mücadele'nin ilk kutsal savaş (cihat) fetvasını da vermiştir. Denizli'de yapılan kalabalık mitingin ardından Denizli'nin ilçelerinde de mitingler düzenlenmiştir. 16 Mayıs tarihinde Tavas, Acıparam, Sarayköy, 17 Mayıs tarihinde Çal ve Buldan Mitingleri yapılmıştır. Sarayköy Mitinginde konuşma yapan Müftü Ahmet Şükrü Efendi, düşmana karşı koymanın dinî ve millî bir görev olduğunu vurgulayan konuşmasında halkın bir an önce teşkilâtlanması gerektiği fikrini ifade etmiştir. Miting sonunda İtilaf Devletlerine çekilen protesto telgrafında *"Yunan Askerleri İzmir'i terk etmedikleri takdir de Denizli halkının İzmir'i müdafaaya hazır olduğunu"* belirtmiştir.[40]

2.2.3 Afyon Mitingi(16 Mayıs 1919)

İzmir'in işgali Afyon'da da öfke uyandırmıştır. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgâl edilmesinin haberinin gelmesi üzerine Turunçzâde Yusuf Bey, Ethemzâde Hacı Hüseyin Bey, Akosmanzâde Hacı Hüseyin Efendi ve oğulları derhal durumun halka bildirilmesi için bir miting düzenleme kararı almışlardır. Miting sonunda alınan kararların bildirilmesi için protesto metni hazırlayan heyet, önce metni İngiliz komutanına götürmüş ancak çıkan tartışmalardan dolayı heyet başkanı da metni Fransız komutanına iletmiştir. Fransız Komutanının *"siz mağlup bir milletsiniz. Yunanlılar İzmir'den çıkmazsa ne yapacaksınız? Bir defa elinizden silah alınmıştır, onları nasıl çıkaracaksınız?"* sorusuna heyet başkanı Müftü efendi *"...Yunan idaresine girmektense Türk'e has bir şerefle ölmeyi tercih ederiz. Ellerimizde sopa, balta, çapa hâsılı her ne bulursak her birimiz bunlarla Yunanlılara karşı çıkar dişlerimizle başlarını koparırız."*[41] cevabını vererek Yunan hâkimiyeti altına girmemek için sonuna kadar mücadele edeceklerinin mesajını vermiştir.

2.2.4 Isparta Mitingleri (11-19 Haziran)

Yunanlıların tarafından İzmir'in işgal edildiği haberinin ulaşması üzerine şehir eşrafından olan Hafız İbrahim Bey derhal protesto için bir miting tertip etmiştir. 11-19 Haziran tarihlerinde yapılan büyük mitinglerde işgaller ile birlikte İzmir'deki halkın yaşadığı zulümler da anlatılmış ve miting sonu İtilâf Devletlerine protesto telgrafları çekilmiştir. Anadolu'nun her bölgesinde olduğu gibi kısa sürede teşkilâtlanma

40 Tahir Kodal, "Millî Mücadele'de Denizli ve Önemi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt. X IV, Sayı. 42, Kasım 1998, s.1029-1030

41 Akdağ, **a.g.m**, s.755-756.

sağlayan Isparta Müdafaa-ı Vataniye Heyeti, bir beyannâme yayınlayarak eli silah tutan herkesi vatanın müdafaası için mücadeleye davet etmiştir.[42]

2.2.5 Konya Mitingleri (15-16 Mayıs 1919)

İzmir'in işgali haberinin ulaşması üzerine Konya'nın vatansever aydınları harekete geçerek 15 Mayıs 1919'da işgali protesto için bir miting düzenlemişlerdir. Aynı gün, Konya'nın ilçelerinden olan Karaman, Ilgın ve Akhisar, hükümete ve İtilaf Devletlerine protesto telgrafları göndermiştir. Karaman'ın gönderdiği protesto telgrafında; *"Bugün karaman ahalisi İzmir'in yunanlılar tarafından işgal edildiği haberini almakla pek müteessirdir. İlçe ahalisi adına Mösyö Wilson Prensiplerinin bu suretle alenen bozulmasını bütün varlığımızla protesto ederiz."*[43] ifadelerine yer verilmiştir. 15 Mayıs ta yapılan mitingin ardından bir gün sonra aynı miting tekrarlanmış ve miting sonunda bir beyanname hazırlanarak halka dağıtılmıştır.

2.2.6 Kastamonu Mitingi (16 Mayıs 1919)

Yunanlıların İzmir'i işgal haberinin, Kastamonu halkı tarafından duyulmasının üzerine şehirde millî yas ilân edilmiştir. Aynı gün il merkezinde ve ilçelerinde protesto mitingleri düzenlenerek işgal şiddetle kınanmıştır. Mitingin sonunda protesto telgrafları çekilmiştir. Bu telgrafı İstiklâl gazetesi 19 Mayıs 1919 tarihinde yayınlamıştır. Aynı zamanda Kastamonu'nun ilçelerinden de binlerce telgraf itilaf devletlerine gönderilmiştir.[44]

2.2.7 Eskişehir Mitingleri (17 Mayıs, 7 Haziran 1919)

Eskişehir halkı da İzmir'in haksız işgaline duyar duymaz tepkinsi göstermiştir. Şehirde iki miting yapılmıştır. İlk miting işgalden iki gün sonra 17 Mayıs tarihinde Odunpazarı semtinde gerçekleşirken, ikinci miting ise 7 Haziran tarihinde on bin kişini katılımıyla gerçekleşmiştir. Mitingden sonra matem işareti olarak 1 gün dükkânlar kapatılmıştır. Miting sonu alınan kararlar İtilâf devletlerine ve İstanbul Hükümetine telgraf yolu ile bildirilmiştir.[45]

42 Akdağ, **a.g.m**, s.757.

43 Cemal Güven, "Millî Mücadele Döneminde Konya Mitingleri", **İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi**, Konya Cilt.V, Aralık 2002, s.252.

44 Mehmet Şahingöz, "Millî Mücadelede Kastamonu", **Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu**, Tebliğler, 19-21 Ekim 1988, s.135.

45 Akdağ, **a.g.m**, s.759; Ali Sarıkoyuncu, "Millî Mücadele Döneminde Eskişehir Mitingleri Ve Çekilen Protesto Telgrafları", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Cilt 3 Sayı:4 Yıl:2000, s.251.

2.2.8 Bursa Mitingi(20 Mayıs 1919)

İzmir'in işgal haberi Bursa'ya ulaştığı andan itibaren şehirdeki bütün siyasi teşkilatlar, partiler bir araya gelerek tepkilerini bir protesto mitingi ile göstermeye karar vermişlerdir. Mitingde Şeyh Servet Efendi halkı galeyana getiren konuşmalar yapmıştır. İzmir'in anavatandan ayrılmasını görmektense onun enkazı altında ölmeyi tercih ettiğini ifade ederek halka vatanın kurtarılması için herkesin elinden geleni yapacağına dair halka yemin ettirmiştir. Miting sonu İtilaf Devletlerine protesto telgrafları çekilmiştir.[46]

2.2.9. Zonguldak Mitingi (15 Mayıs 1919)

Zonguldak halkı da İzmir'in haksız işgaline kayıtsız kalmamış ve protesto mitingi düzenlemiştir. Miting sonu alınan kararlar İstanbul Hükümetine ve İtilaf Devletlerine telgraf çekilerek bildirilmiştir.[47]

2.2.10. Edirne Mitingi (16 Mayıs 1919)

İzmir'in işgal haberi Edirne halkı tarafından öğrenilir öğrenilmez İstanbul Hükümetine protesto telgrafı çekilmiş ve hemen ardından Trakya- Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi ve Müftülüğün organizasyonu ile Sultan Selim Camisinin önünde bir miting tertip edilmiştir.[48]

Sonuç

15 Mayıs 1919 İzmir'in işgalinin ertesi gününden itibaren başlayan ve giderek artan mitingler, tüm yurtta bağımsızlık düşüncesinin ve milli iradenin oluşmasını sağlamıştır. Kısa süre içinde milletin azim ve gayretleriyle yurdun dört bir yanından gelen destekler sayesinde, halk siyasi teşkilatların etrafında toplanmaya başlamış, çeşitli cemiyetlerin kurulmasında faaliyet göstermiştir. Mütarekenin imzalandığı ilk günden itibaren çeşitli bölgelerde işgallere karşı kurulan Müdafaa-ı Hukuk cemiyetleri Millî Mücadelenin sesi olmuştur. Aynı zamanda mitinglerin tertip edilmesinde birinci derecede rol oynayan hiç şüphesiz Müdafaa-ı Hukuk cemiyetleridir. Cemiyetler çalışmalarını son derece gizli yürütmüş hatta Anadolu'ya geçene kadar Mustafa Kemal Paşa'nın dahi haberi olmamıştır. Hatta Mustafa Kemal "İstanbul'da iken milletin bu kadar kuvvetli ve az vakitte felaketlere karşı bu derece uyanık olduğunu tahayyül edemezdim" demiştir.[49]

46 Akdağ, **a.g.m**, s.758.
47 Akdağ, **a.g.m**, s.758.
48 Akdağ, **a.g.m**, s.758.
49 Hasan Babacan, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin Cephe Gerisi Faaliyetleri", **90.Yılında Millî Mücadele Sempozyumları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011, s.54.

Cemiyetler sayesinde mitingler içinde en etkili olanlar İstanbul'da yapılan mitinglerdir. Resmen olmasa bile filen işgal altında bulunan İstanbul'da gerçekleştirilebilen mitingler hem tüm yurda örnek olduğu gibi hem de millî hissin uyanmasında, halkın bilinçlenmesinde rol oynamıştır. Ayrıca İstanbul'da yapılan mitinglere katılım oranı vilayetlerde yapılan mitinglerin katılım oranına denk gelmektedir.

Anadolu da ise İzmir'in haksız işgaline karşı hiçbir şehir tepkisiz kalmamış ve haberin öğrenilmesiyle birlikte binlerce protesto telgrafları İstanbul'a gönderilmiştir. Vilayetlerden protesto amaçlı gönderilen telgraflar işgâlin milletin üzerindeki etkisini gayet net bir şekilde göstermiştir. Türk milleti vatanının parçalanmasına kayıtsız kalmayacağını bu katıldığı mitinglerle, kurduğu teşkilat ve cemiyetlerle ortaya koymuştur. Gerçekleştirilen mitingler ulusal bilincin uyanmasında oldukça fayda sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Süreli Yayınlar

Alemdar
İkdam
İleri
İstiklâl
Memleket
Sabah
Tasvir-i Efkâr
Zaman

Kitap ve Makaleler

AKDAĞ Ömer, *"İstiklâl Savaşının İlk Safhasında Mitingler(Kasım 1918- Haziran 1919)"*, **Türkler**, C.XV, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002

AKŞİN Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983

BABACAN Hasan, *"Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin Cephe Gerisi Faaliyetleri"*, **90.Yılında Millî Mücadele Sempozyumları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011,

ERTAN Temuçin Faik, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2011

GÜVEN Cemal, "*Millî Mücadele Döneminde Konya Mitingleri"*, **İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi**, Konya Kitabı , Aralık 2002,

KASALAK Kadir, "*İzmir'in İşgalinden Sonra Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumu ve Mitingler (15 MAYIS - 3 TEMMUZ 1919)* ", Atatürk Haftası Armağanı 10 KASIM 2001, **Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları**, Ankara 2001

KODAK Tahir, "Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa ve Denizli İlişkileri", Belgi Dergisi, S.3, 2012

KODAL Tahir, "*Millî Mücadele'de Denizli ve Önemi*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XIV, Kasım

ÖZALP Kazım, Millî Mücadele 1919-1922, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara1998

ÖZKEMER Meltem, "*İzmir Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti*", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004,

ÖZTÜRK İbrahim, *"Millî Mücadelede İşgal Ve Zaferlerin Niğde'deki Yansımaları",* **Turkish Studies**, C.XIII, S.8, Ankara, 2018

SARIKOYUNCU Ali, "Millî Mücadele Döneminde Eskişehir Mitingleri Ve Çekilen Protesto Telgrafları", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Cilt 3 Sayı:4 Yıl:2000

ŞAHİNGÖZ Mehmet, "*İzmir'in İşgaline Karşı Gösterilen Protesto ve Tepkiler",* Kurtuluş ve Kurtuluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri, **Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları**, 26-28 Eylül 2012, Ankara

ŞAHİNGÖZ Mehmet, "*Millî Mücadelede Kastamonu*", **Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu**, Tebliğler, 19-21 Ekim 1988,

TURAN Mustafa, *"İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali(15 Mayıs 1919)",* **Türkler**, C.XV, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002

TURAN Refik ve diğ., **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Ankara 1994,

YETİM Fahri, "*Millî Mücadelede Kamuoyunun Oluşmasında Mitinglerin İşlevi*"**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.8, 2007, s.75-90.

MİLLÎ MÜCADELE YILLARI'NDA GEBZE'DE YUNAN MEZALİMİ

Muratcan ZORCU[1]

Özet

M. Kemâl Paşa'nın 19 Mayıs 1335 (1919) tarihinde Samsun'a çıkmasıyla, Anadolu ve Trakya'da işgal güçleriyle mücadele eden yerel güçler; Havza Telgrafnamesi, Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongresi gibi Millî Mücadele'nin çeşitli safhalarıyla, hüviyet değiştirerek kurumsal hale geldi. 23 Nisan 1336'da (1920) Ankara'da, Büyük Millet Meclisi'nin açılması da diğer olayların ötesinde, Millî Mücadele'nin kurumsal kimlik kazanmasının ana göstergesi oldu. Bu sürecin öncesinde başlayan işgallerden, Türk Ordusu'nun 9 Eylül 1338 (1922) günü İzmir'e girmesiyle nihayete eren sürece kadar; İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan gibi ülkelerin işgalleri gerek bölgesel güçlerle gerekse kurumsal yapıyla mücadeleyi sürdüren Türk halkına zarar verdi. Bu zararın ana konularından birisi de bölgesel zulümlerdir. Biz de bu çalışmamızda, Millî Mücadele yıllarında, Kocaeli'nin Gebze ilçesinde meydana gelen Yunan işgali sırasında yapılan zulümleri, hem arşiv vesaikini hem bölge halkı arasında söylenegelen hatıraları da kullanarak cephe gerisi faaliyetleri kapsamında değerlendireceğiz. Bununla birlikte, Gebze'nin hem Boğazlar Bölgesi'nin ucu olması hem de İstanbul'a yakın konumu gibi Gebze'nin önemini vurgulayan durumlar, çalışmanın sebebiyken Gebze'de işgal yıllarında yaşanan zulümlerin literatüre eklenmesi de amacımızdır.

Anahtar Kelimeler: *Millî Mücadele, Yunan Mezalimi, Gebze, Gebze'de Yunan Mezalimi*

1 Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, *muratcanzorcu@hotmail.com*

Giriş

M. Kemâl Paşa'nın 19 Mayıs 1335 (1919)[2] tarihinde Samsun'a çıkmasıyla[3], Anadolu ve Trakya'da işgal güçleriyle mücadele eden yerel güçler; *Havza Telgrafnamesi*[4], *Amasya Tamimi*[5], *Erzurum Kongresi* ve *Sivas Kongresi* gibi Millî Mücadele'nin önemli safhalarıyla, hüviyet değiştirerek kurumsal hale geldi. 23 Nisan 1336'da (1920) Ankara'da, Büyük Millet Meclisi'nin açılması da diğer olayların ötesinde, Millî Mücadele'nin kurumsal kimlik kazanmasının ana göstergesi oldu. Muntazam orduya[6] geçiş de diğer göstergelerden şüphesiz birisidir. Bu sürecin öncesinde başlayan işgallerden, Türk Ordusu'nun 9 Eylül 1338 (1922) günü İzmir'e girmesiyle nihayete eren sürece kadar; İngiliz, Fransız ve Yunan güçlerinin işgalleri gerek ilk zamanlardaki bölgesel güçlerle gerekse daha sonraları Büyük Millet Meclisi ve onun muntazam ordusuyla mücadeleyi sürdüren Türk halkına zarar verdi. Bu zararın ana konularından birisi de, hiç tartışmasız bölgesel zulümlerdir. Bu konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında, Doğu Anadolu'da Ermenilerle vuku bulan olaylar ve Batı Anadolu'da Yunan mezalimleri geniş yer tutarken Yunan kuvvetlerinin Marmara Bölgesi'nde ki Trakya ve Kocaeli Yarımadası'nı kast ediyorum, yaptıkları tedhiş hareketleri incelenmeye muhtaçtır. Biz de bu çalışmamızda, Millî Mücadele yıllarında, günümüzde Kocaeli'ne bağlı olan Gebze ilçesindeki Yunan işgali sırasında meydana gelen zulümleri ve tedhiş hareketlerini, hem arşiv vesaikini hem bölge halkı arasında söylenegelen hatıraları da kullanarak değerlendireceğiz. Bununla birlikte, Gebze'nin hem Boğazlar Bölgesi'nin ucu olması hem de İstanbul'a yakın konumu gibi Gebze'nin önemini vurgulayan durumlar, çalışmanın sebebiyken Gebze'de işgal yıllarında yaşanan zulümlerin literatüre eklenmesi de amacımızdır.

A. Gebze'de Yunan Mezalimi

1326 (1911) yılındaki İstanbul Vilâyeti Salnāmesi'ne göre[7]

2 Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, Türkiye Cumhuriyeti'ne giden Millî Mücadele sürecinde ve Cumhuriyetin ilk senelerinde meydana gelen hadiselerin meydana geldikleri tarihleri ifade ederken 1925'te kullanılmaya başlanan milâdî takvimin esas alınması ilginçtir. Tarih çalışmalarında yaşananların objektif olarak değerlendirilebilmesi ve dönemin şartlarını *ön plana çıkarmak* amacıyla, bir tarihî olayın döneminde kullanılan şekilde ifade edilmesi doğru olarak düşünüldüğünden bu yazıda da bu yöntem tercih edilmiştir.

3 Gāzi Mustafa Kemâl (Atatürk), *Nutuk,* 1. Baskı (Ankara: Türk Tayyare Cemiyeti, 1927), 3.

4 İki numaralı dipnotta belirtildiği üzere tarihî olayların yalnız meydana geldikleri tarihlerde orijinalliklerinden bahsedilmesinden değil, aynı zamanda döneminde isimlendirilmesi de objektiviteye katkı sağlamaktadır. Bkz. Sefer Yazıcı, *Milli Egemenlik Belgeleri,* 1. Baskı (Ankara: TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015), 7.

5 Yazıcı, *Milli Egemenlik Belgeleri*, 11.

6 Atatürk, *Nutuk*, 173.

7 Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları,* 2. Baskı (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Mü-

Üsküdar'a bağlı bir kaza olan Gebze[8], kesin olarak Türk hākimiyetine girdiği on beşinci yüzyıldan sonra, gerek bölgesel konumu gerekse bağcılık ve meyvecilik gibi ekonomik faaliyetlerinden dolayı Osmanlı İmparatorluğu için Marmara'nın önemli bir merkezi, başkent İstanbul'un da komşusu olarak algılanmıştır. Öte yandan, yaşanan olayların mikro ölçekte örneklerinin sıkça görüldüğü Gebze'de bunun en güzel örneklerinden birisi, Yavuz Sultan Selim döneminde yaşanan Sünni-Şii çekişmesinin bölgeye yansımasıdır.[9] Yerel tarih çalışmalarının önemli bir kaynağı olan Evliya Çelebi'nin meşhur *Seyahatnāme*si'nde ise Gebze kazasının coğrafî özelliği, *"Bir kûh-ı bālānın zirvesinde olmak ile deryādan bir sā'at ba'īd bir susuz dağ başındadır."*[10] şeklinde tanımlanmaktadır. Kadı Sicilleri incelendiği vakitse, bölgedeki *metropolid*lik makamının varlığı[11] Gebze'ye bağlı Darıca ve Tuzla karyelerinde yaşayan gayrimüslim nüfusun yoğunluğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu kayıtlar bölgenin demografik yapısı hakkında detay vermekle beraber, Millî Mücadele yıllarında yaşanan olayların arka planlarını idrak etmek için önemlidir.

Bu konuyla birlikte, bahsedilmesi elzem meselelerden birisi de Gebze tarihinin akademik anlamda incelenmemiş olmasıdır.[12] Bölge tarihinin Osmanlı döneminde kaza, Cumhuriyet döneminde de ilçe olan Gebze'nin akademik anlamda tarihsel bir çalışmasının yapılması gerekmektedir.

Konumuzun özüne dönersek, Gebze kazası, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilmesini takiben 1336 (1920) yılında İngilizlerce işgal edilmiştir. Bölge Boğazlar Bölgesi'ne dâhil olduğundan, İngilizlerin bir müfrezeyle bölgeye asker çıkarmış olması şaşırtıcı değildir. Bununla birlikte, İngiliz işgalini takiben yine aynı yıl içerisinde, Yunan ilerleyişinin arttığı bir dönemde, Yunan askerlerinin bölgeye asker çıkarıp işgal faaliyetlerini ve tedhiş hareketlerini genişlettikleri de vurgulanması gereken önemli bir aşamadır. Arşiv belgelerinin de 1337 (1921) yılında yoğunlaşması bunun en önemli

dürlüğü Yayınları, 2017), 280.

8 Burada 'Gebze' kelimesi günümüz Gebze ilçesinin sınırlarını karşılamamakla birlikte, günümüz sınırlarına göre Körfez'in Hereke mahallesiyle İstanbul'un Tuzla ilçesinin arasındaki tüm bölgeyi kapsayan bir yerleşim yeridir. Metin boyunca Gebze kelimesi kullanıldığı vakit bunun kast edildiği unutulmamalıdır.

9 M. Âkif Aydın(Ed), *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 919-927/M. 1513-152),* 1. Baskı (İstanbul: İSAM Yayınları, 2008) s. 129-130, 452.

10 Orhan Şaik Gökyay (Haz.), *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 1.Baskı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995), 2: 88.

11 M. Âkif Aydın(Ed), *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H. 999 -1000 / M. 1590 - 1591),* 1. Baskı (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010) s. 520-521.

12 Muratcan Zorcu, "Bölge Tarihimiz İçin Arşiv Çalışması Yapılmalıdır!", *Batıyakası Çayırova Dergisi*, 1 (Şubat 2017): 24–25 ss. Muratcan Zorcu, "Gebze Târihi Arşiv Çalışmasına Muhtaçtır!", *Batı Yakası Dergisi*, 6 (Nisan 2015): 26–27 ss.

göstergelerindendir. Gebze kazasının da içinde bulunduğu Boğazlar bölgesinin işgalden arındırıldığı Teşrinievvel 1339 (Ekim 1923) tarihini de düşünürsek Gebze kazası 1336'den (1920) 1339'a (1923) dek üç yıl işgal altında kalmıştır.

A.1. Arşiv Vesaiki

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'ndeki muhtelif belgelere göre, Gebze kazası ve buraya bağlı karyelerde tıpkı Yunan ilerleyişinin Batı Anadolu'da yaptığı zulümlerin bir benzerini görmekteyiz. Bu kısımda arşiv vesaiki ışığında, bölgedeki zulümlere değineceğiz.

Gebze'nin Belediye Reisi İzzet'in 6 Kânunusani 1337 (6 Ocak 1921) tarihli 6 numaralı telgrafında yaşananları açık bir şekilde İstanbul'a bildiriyor:

"Gekbuze[Gebze] havâlîsinde bulunan Yunan kıta'âtının öteden berü bâ-husûs şu günlerde irtikâb eylediği zulüm, i'tisâf, gasb, gâret tahammül-sûz bir dereceye gelmişdir. Sırf İslâm olmakdan başka kabâhati olmayan kurâ ve kasaba ahâlîsinin emvâlini, müsellahan askerle berâber getirdikleri Yeniköy Rumlarıyla müştereken Yunan askeri tarafından cebren gasb ve kahvehâne ve sokaklarda ele geçirdikleri eşhâsı sûret-i fecî'ada darb ve hânelere cebren duhûl ile ma'sûme kadınlara varıncaya kadar sopa ve süngüler altında inletmek cür'et ve cesâret[i] gösterilmekdedir ki ahâlîyi zâbitân ve efrâdına selâm durmak ve vermek mecbûriyetinde bulundurmaları gibi milel-i mütemeddinenin hiç birisinde görülmeyen ve işidilmeyen ahvâlden dolayı ahâlîyi darb ve tahkîr etmekde olmaları yapılan zulmün ufak misâlidir. Bu ise sırf imhâ ve ahz-ı intikâm maksadına ma'tûf bulunduğundan müheyyâ-yı hicret olan bî-çâre mazlûm bî-günâh ahâlînin cangâhına urulmak istenilen zehirli hançerlerden tahlîsi esbâbına âcîlen tevessül buyurulmasına ahâlî nâmına müsterhamdır. / Gekbuze Belediye Re'îsi İzzet"[13]

Yunanlar'ın Batı Anadolu ve Marmara çevresinde yaptıkları katliamlara ait bir rapor, İstanbul Vilâyeti başlığı altında, Gebze'de meydana gelen tedhişe değinmektedir:

"İstanbul Vilâyeti / Gekbuze[Gebze] ve Darıca'da bulunan Yunan asâkiri ahâlî-i İslâmiyye yedinde bulunan emvâl-i ticâriyyeyi pek dûn bir bedel ile cebren almakda ve köylerden, kasabalardan angarya olarak odun getirtmekde ve balta, bıçak, kazan gibi levâzımı ahâlîden bilâ-bedel taleb ederek muvâfakat edilmediği takdîrde meyve ağaçlarını kat' ve ahâlîyi tazyîk gibi ahvâle mücâseret eylemekdedirler. Gekbuze civârındaki Yunanîler kendilerine mürâca'at eden müştekîlerin

13 Komisyon, *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi,* 1. Baskı (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1996), 2: 134.

ifâdâtı üzerine ba'zı kesânı darb ve tevkîf ve mehâkim-i adliyye ve şer'iyyeye â'id husûsâta da müdâhale etmekdedirler."[14]

Gebze Kaymakamlığı'ndan 16 Şubat 1337 (16 Şubat 1921)[15] tarihli tahrirat yine bir başka zulmü göstermektedir:

"Fî 5 Şubat [1]337 târîh ve 75 numaralu telgrafla ma'rûz Yunan Kumandanlığınca tevkîf edilen Tavşanlı karyesinden Rahmi'nin Yunan zâbitine selâm îfâ etmemesi bahânesiyle darb ve el ve ayakları tel ve iplerle bağladıkdan sonra ayaklarından telgraf teliyle asarak tütsüye verdikleri sırada "Câmi'de mitralyöz, mavzer, tüfenk var imiş; bunların nerede olduğunu biliyormuşsun, nerede ise söyle" diyerek işkence etdikleri ve bi'l-âhire de köylerine gelmekde olan eşkıyânın kimlerin hânesine geldikleri ve görüşdükleri kimselerin Gekbuze'de kimin kahvesine gitdikleri su'âline de eşkıyânın karyelerinden Eyüb Ağa ve Laz Hasan Ağa ile görüşdükleri ve bunların da Gekbuze'de Kahveci Mustafa Efendi'nin kahvehânesine devâm etdikleri cevâbını verdiği ve kendüsü orada iken getirdikleri ve kendüsüne yapdıkları gibi kahveci Mustafa Efendi'ye de el ve kollarından tel ve iple ve tepesi aşağı asmak sûretiyle darb ve işkence ile kendüsünden eşkıyâ hakkında Eyüb ve Hasan Ağaların Gekbuze'den Hâfız Ali ile nerede görüşdüklerini su'âl ve kendüsüyle berâber câmi'in önünden der-destle götürdükleri ve Gekbuze'den 80 yaşında Hacı Mehmed Ağa'yı da darbetdiklerini beyân ve ifâde eylemiş ve bu bâbdaki ifâdesiyle merbûtu rapor leffen takdîm kılınmışdır. Ol bâbda. Aslına mutâbıkdır. Mühür"[16]

Harbiye Nazırı'nın 13 Kânunuevvel 1339 (13 Aralık 1920) tarihli 2918 numaralı raporunda da tedhiş hareketi açıkça görülmekte olup ayrıca önemli bir meseleye de değinmektedir.

"Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki, Son günlerde Yunanlıların müte'addid vapurlarla Tekfurdağı ve civârına bir çok Rum getirüp bunları Müslüman köylerinde iskân etmekde, şiddetli tazyîkât yüzünden Müslümanların varını yoğunu bırakarak İstanbul'a ihtiyâr-ı hicret etmekde bulundukları gazetelerde okunuyor. Bir kaç ay evvel Beykoz, Gekbuze [Gebze] civârında yapılan tedhîşât yüzünden oralardaki bir çok köylülerin öteye beriye dağıldıkları ve hattâ bir kısım kurânın hâk ile yeksân olduğu ve yine biraz evvel Karamürsel, Yalova'da bir çok Müslüman köylerin tahrîb edildiği ve Bandırma, Erdek'de de Müslümanlara karşı vakâyi'-i fecî'a îkâ' edildiği Bayramiç, Ezine cihetlerinde silâh taharrîsi bahânesiyle İslâmlar'a pek ziyâde tazyîkât yapıldığı ma'lûm-ı devletleridir. Bütün bu ahvâl ve icrâ'âtın Boğazlar'da ve Marmara havzasında sâkin Müslümanları müretteb bir plan dâ'iresinde

14 Komisyon, *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*, 2: 140.

15 İlgili kitapta, tarih milâdî takvime çevrilirken yanlışlık yapılmıştır.

16 Komisyon, *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*, 2: 181-182.

tedrîcen tehcîr etdirerek asırlardan beri cihân siyâsetinde pek mühim bir âmil olan Bahr-i Sefîd/Bahr-i Siyah tarîk-i bahrîsi tarafeyninde sâkin Müslüman anâsırın imhâsı ve yerlerine gayr-ı Müslim kitlenin ikâmesi maksadına mübtenî olduğunu gösteriyor. Binâ'en-aleyh bundan böyle de kasden bir takım ufak ve ehemmiyetsiz sebebler ihdâs edilerek bu imhâ ve tazyîk siyâsetinin ta'kîbine devâm edileceğine şübhe edilmemelidir. Bu elîm hâlin Meclis-i Hâss-ı Vükelâ'da tezekkürüyle tedâbîr-i mâni'a ittihâzına teşebbüs buyurulması menût-ı irâde-i fahîmâneleridir. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i velîyyü'l-emrindir. / Fî 2 Rebî'ül-âhir sene 1339 Fî 13 Kânûn-ı Evvel sene 1336 / Harbiye Nâzırı Bende İmza"[17]

Olayların vuku bulunduğu sırada, anlık gönderilen bu belgelerin yanı sıra Osmanlı Arşivleri'nde, meydana gelen zulümlerin alt alta kaydedilerek oluşturulan listeler de mevcuttur. Arşiv vesaikine dayanarak hazırlanan bu listeyi bu kısımda vereceğiz. Liste tüm İstanbul Vilâyetini ihtiva ettiğinden Gebze kazasıyla ilgili olmayanları listeden çıkardık.[18]

18 Ağustos sene [1]336	Gekbuze'nin[Gebze] Karaağıl mevki'î	İsmail Çavuş ve mahdûmu Raşid Yunanîlerin teşvîkiyle Yeniköy Rumları tarafından dağa kaldırılmışdır
20 Ağustos sene [1]336	Gekbuze'nin Ürkütlü karyesi	Emin oğlu İbrahim ve Tosun oğlu İbrahim Efendi'nin mahdûmu Yeniköylü Rumlar tarafından katledilmişlerdir.
29 Eylül sene [1]336	Gekbuze ve Darıca	Ahâlî-i İslâmiyyeye işkence edilmişdir.
29 Eylül sene [1]336	Gekbuze	Eyüb, Bekir oğlu Salih, Koca Tahir, Eşref ağalar Yunanlılar tarafından darbedilmişlerdir
14 Teşrîn-i Evvel sene [1]336	Gekbuze	Kadir, Hasib, Fırıncı Mehmed ağalarla Fikri ve Da'va Vekîli Hamdi efendiler Yunanlılar tarafından şiddetle darbedilmişlerdir.
15 Teşrîn-i Evvel sene [1]336	Tavşancıl karyesi	Şahin oğlu Edhem, Arnavud Ali, Hacı Mehmed oğlu Sırrı, Zurnacı İsmail, Akif oğlu Hayri nâm şahıslar, Yunan askerleri tarafından şiddetle darb ve işkence edilmişdir.

17 Komisyon, *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*, 2: 130-131.
18 Komisyon, *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*, 2: 171-172.

21 Teşrîn-i Evvel sene [1]336	Gekbuze'nin Denizli karyesi	Mu'allim Mustafa Efendi katl, Muhtar Edhem Ağa, İmâm Hâfız Tevfik, Cemal, Salih oğlu Mustafa Yunan efrâdı tarafından ağır sûretde cerhedilmişlerdir.
22 Teşrîn-i Evvel sene [1]336	Alacalı nâhiyesi Sofular karyesi	Manav oğlu Mustafa Re'îs ile Hacı Aşir Efendi hafîdi Ahmed Muhtâr ve Mehmed oğlu Hüseyin ve Resul oğlu Ahmed, Yunanlılar tarafından dağa kaldırılmışlardır.
18 Teşrîn-i Sânî sene [1]336	Tavşanlı karyesi	Mezkûr karyeye gelen bir Yunan müfrezesi, karye ahâlîsini tazyîk ile Yunan asâkirinin vürûdundan nâşî memnuniyeti hâvî cebren mazbata tanzîm etdirmişlerdir.
19 Teşrîn-i Sânî sene [1]336	Gekbuze İstasyonu	Giridli İlya ismindeki Yunan çavuş gece kasabada ahâlîyi darb ve tahkîr ederek Aşcı Hüseyin oğlu İbrahim'i süngü ile cerheylemişdir.
10 Kânûn-ı Evvel sene 1336	Gekbuze'nin Kargadivanı karyesi	Mezkûr karye Yunanlılar tarafından basılarak hâneye duhûl ve eşyâ gasbedilerek, kadın ve erkeklere darb ve işkence icrâ olunmuşdur.
10 Kânûn-ı Evvel sene 1336	Gekbuze	Kargalı karyesi, Yunan efrâdı tarafından abluka edilerek ahâlîsi darb ve emvâl ve eşyâsı gasbolunarak, bu miyânda Mühtedî Mehmed Yunan zâbiti Manol tarafından darb ve tehdîd edilmişdir.
24 Kânûn-ı Evvel sene [1]336	Gekbuze Pelidli karyesi	Karye ahâlîsinden Nuri oğlu Mehmed ve mahdûmu Receb nâm şahıslar Yunan askerler tarafından darbedilmişlerdir.
3 Kânûn-ı Sânî sene 1337	Gekbuze Sultan Orhan mahallesi	Mühtedî Mehmed'in kâ'invâlidesine işkence edilerek şiddetle darbedilmişdir.
23 Kânûn-ı Sânî sene [1]337	Gekbuze kasabası	Şakî Kaplan'ın zevcesi Yunanlılar tarafından hânesinden kaldırılarak nâmûsuna tecâvüz ve mezbûrenin kâ'inpederi Köroğlu Mehmed darbolunmuşdur.

A.2. Sözlü Tarih Çalışması[19]

Tarih çalışmalarındaki çeşitli yöntemlerden birisi de *'oral history'* denilen çalışmalardır. Bu çalışmalara bakıldığı vakit, arşiv vesaikinde olmayan veya çarpıtılması muhtemel olan şeylerin sözlü tarih çalışmalarının yardımıyla ortaya çıkarıldığı açıktır. Sözlü tarih metodunun kullanılmasının bizce en önemli tarafı dikkatli olunmasıdır. Gebze'deki Yunan mezalimini literatüre eklemek için hazırladığımız çalışmanın bu kısmında ise bir sözlü tarih çalışmasıyla konunun bir başka örneğini ortaya koymak isteriz.

Şahizar Emine (Fidan)[20] 1899'da Gebze kazasının Çerkeşli karyesinde doğdu. Annesinin adı Ümmü Şerif, babasının adı da Mustafa'ydı. Ümmü Şerif-Mustafa çiftinin Şahizar Emine'den başka ismini bilmediğimiz ve İstanbul Beşiktaş'a evlenen bir kız kardeşi veya ablası vardı. Şahizar Emine'nin babası Ahmed oğlu Mustafa da, 1855 Çerkeşli doğumlu olup 29 Mayıs 1912'de vefat etti. Sözlü tarih çalışması sırasında, "Harpte öldü" bilgisi 1912 tarihiyle birlikte okunduğunda Balkan Savaşları'nı akla getirse de ölüm tarihinin Balkan Savaşları'nın başlangıcından önce olması ve Şahizar Emine'nin babasının T.C. Millî Savunma Bakanlığı'nın şehit listelerinde bulunmayışı, eceliyle öldüğünü ortaya koydu. Dul kalan Ümmü Şerif, sözlü tarih çalışmasındaki ifadeyle "başına kötü şeylerin gelmemesi için" Kaymakam[21] diye anlatılan ismi bilinmeyen bir adamla evlendi. Ümmü Şerif'in bu yeni evliliğinden çocuğu yoktu.

Bu sözlü tarih çalışmasının da asıl konusu olan Yunan işgali sırasında yaşananlar da burada başlamaktadır. İşgal sırasında Çerkeşli karyesindeki iç muhbirlerin "şu şu evlerde altın para çok" şeklindeki ihbarları neticesinde, Yunan askerleri Şahizar Emine'nin anne ve üvey babasıyla yaşadığı evi basmışlar. Yunan askerleri, Kaymakam diye nitelendirilen evin babasının "ağzından burnundan kan getirerek döverlerken" Şahizar Emine'nin "cici babamı dövmeyin" deyip üvey babasının bacaklarına sarılması sonrası Yunan askerlerince tıpkı üvey babası gibi, o da darp edilmiş. Darp edilmesinden sonra da bir köşeye atılmış. Bu durumu Şahizar Emine'nin kendisi, torunu Ruhiye Fidan Topaloğlu'na anlatmış. Bu darp hikâyesinin de torununa anlatılma sebebi, Yunan askerlerinin darp etmesinden sonra, Şahizar Emine'nin ölümüne dek yaşadığı korku kaynaklı idrar kaçırma problemidir. Şahizar Emine sonraki yıllarda, Erzurum ve Kars bölgesinde

19 Bu kısımda, tarihler ifade edilirken, mülâkat sırasında milâdi takvimin kullanılması ve nüfus kayıtlarının da milâdi takvimle tutulması sonucu milâdi takvim tercih edilmiştir.

20 Soyadı Kanunu, 21 Haziran 1934 tarihinde çıkmış olup Şahizar Emine de kocası İdris ile birlikte Fidan soyadını almıştır.

21 Şahizar Emine Fidan'ın üvey babasının Kaymakam diye nitelendirilmesi dışında bu nitelendirmenin lâkabı, idari görevi veya askerî rütbeden kaynaklandığı konusu karanlıktır.

Kâzım Karabekir'in ordusunda görev yapmış, 1897 Çerkeşli doğumlu Mustafa oğlu İdris ile evlendi. Emine, Hanife ve Mustafa adlarında iki kız bir erkek üç çocuğu olan Şahizar Emine, 26 Ekim 1984 tarihinde Çerkeşli'de vefat etti. Yaşanan bu olayı bizzat kendisinden dinleyen torunu Ruhiye F. Topaloğlu aktardı.[22]

Sözlü tarih kısmının ortaya çıkardığı gerçeğin tarihsel içerikle birlikte değerlendirilmesine geçersek, sözlü tarih çalışması sırasında bu olayın Şahizar Emine çocukken olduğu hikâye edilmişse de Yunan işgalinin vuku bulduğu yıllara ve *nüfus kayıtlarına* göre, olay sırasında Şahizar Emine yirmi yirmi bir yaşında genç bir kadındır, çocuk değildir. Öte yandan, Çerkeşli karyesinin Yunan işgali geçirdiğinin önemli bir diğer kanıtı da yine Şahizar Emine'nin torunu olan Huriye Fidan Zorcu'nun çocukken köyde gördüğü[23] tahtadan yapılmış haçlı mezarlardır ki bu mezarlar sözlü tarih çalışmamızla birlikte Yunan işgali sırasında ölen Yunan askerlerinin mezarlarıdır.

Özetle, Şahizar Emine Fidan genç bir kadınken üvey babasının darp edildiği sırada "cici babamı dövmeyin" şeklinde çıkışması sonrası Yunan askerlerinin hedefi olmuş ve darp edilmiştir; bunun sonucu olarak da ömrünün sonuna kadar çeşitli sağlık sorunları ve psikolojik travmalar yaşamıştır.

Bu sözlü tarih çalışması da arşiv belgelerinin ortaya koyduğu durumun bir başka veçhesini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Hem arşiv vesaikinden hem de sözlü tarih çalışmamızdan çıkan sonuçlara göre Gebze'de Yunan mezalimi ortaya koymaya çalıştık. Burada özetlemeye girişirsek, Yunan işgali sırasında Batı Anadolu'da yaşanan olayların bir benzeri Çatalca-Kocaeli bölümünde de yaşanmıştır. Hem listede ortaya koyduğumuz hem de sözlü tarih çalışmasıyla ortaya koyduğumuz bu darp, işkence, yağma, dağa kaçırma, tehcire teşebbüs ve katletme gibi fiillerle özetlenebilir. Arşiv belgelerinin de ortaya koyduğu şeklinde işbu mezalimin yöntemini ki Gebze Kaymakamlığı'ndan 16 Şubat 1337 (16 Şubat 1921) tarihli tahriratla ayrıntılarıyla açıklanmaktadır, içeriğini ve şiddetini ortaya koymaktadır. Yine aynı tahriratta belirtilen "Câmi'de mitralyöz, mavzer, tüfenk var imiş; bunların nerede olduğunu biliyormuşsun, nerede ise söyle" diyerek işkence etdikleri…" ifadesi sözlü tarih çalışmamızın kahramanı Şahizar Emine'nin üvey babasının evini basan Yunan askerlerinin fiiliyatıyla birebir uyuşmaktadır. Özetle, yukarıda Osmanlı vesaiki ve söz-

22 Ruhiye F. Topaloğlu ve Huriye F. Zorcu ile yapılan görüşmeler kayıt altına alınmış olup bir başka çalışmada ayrıntılarıyla neşredilecektir.

23 Bir önceki dipnota bakınız.

lü tarih çalışmamız ışığında meseleyi aydınlatmaya çalıştık. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda, bu konunun bir ileriye götürülebilmesi için arşivde ciddi bir çalışma yürütülmesi ve Yunan arşivlerinde bu konuyla ilgili belgelerin kullanılmasıyla ilgilidir.

KAYNAKÇA

Gāzi Mustafa Kemâl (Atatürk), *Nutuk,* 1. Baskı (Ankara: Türk Tayyare Cemiyeti, 1927).

Komisyon, *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi,* 1. Baskı (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1996).

M. Âkif Aydın (Ed), *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 919-927/M. 1513-152),* 1. Baskı (İstanbul: İSAM Yayınları, 2008).

M. Âkif Aydın(Ed), *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H. 999 -1000 / M. 1590 - 1591),* 1. Baskı (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010).

Muratcan Zorcu, "Bölge Tarihimiz İçin Arşiv Çalışması Yapılmalıdır!", *Batıyakası Çayırova Dergisi*, 1 (Şubat 2017): 24–25 ss.

Muratcan Zorcu, "Gebze Târihi Arşiv Çalışmasına Muhtaçtır!", *Batı Yakası Dergisi*, 6 (Nisan 2015): 26–27 ss.

Orhan Şaik Gökyay (Haz.), *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 1.Baskı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995).

Sefer Yazıcı, *Milli Egemenlik Belgeleri,* 1. Baskı (Ankara: TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015).

Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları,* 2. Baskı (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017).

Ekler

Fotoğraf 1: Şahizar Emine Fidan

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE SİİRT 1918-1922

Tuba Nur YILDIZ[1]

Özet

Osmanlı Devleti, I.Dünya Savaşında yenilerek ağır bir antlaşma imzalamak zorunda kaldı. Uzun süren bu savaşlardan dolayı halk yorgundu ve ekonomik açıdan fakirleşmişti. Siirt'in içinde bulunduğu coğrafya da önce Sarıkamış faciasının etkileri hissedildi ardından Rus işgali başladı. Sarıkamış'ta Osmanlı ordusunun ağır kayıplar vermesi Rus işgalini engelleyemedi. Netice de Ruslar Bitlis'e kadar olan bölgeye ulaştılar. Devlet otoritesi yok olunca bölgede çeşitli grupların faaliyetleri baş gösterdi. Bitlis'in bir kazası olan Siirt bu durumdan zarar gördü. İşgalden dolayı Bitlis ilinde yeterli memur yoktu. Bu durum Siirt'e Bitlis'in idari sorumluluğunun verilmesini sağladı. I. Dünya Savaşının devam ettiği bu dönemde 2. Kolordu Komutanı olarak görev yapan Mustafa Kemal Siirt'e gelerek bölgenin işgalden kurtulması için çaba gösterdi. I. Dünya Savaşı yenilgisinin ardından Osmanlı Devleti ve İtilaf Devletleri arasında Mondros Mütarekesi imzalandı. Antlaşma çok ağır şartlar içeriyordu. 7. Madde ile müttefiklere güvenliklerini tehdit edecek bir durum halinde istedikleri stratejik bir noktayı işgal etme hakkı tanıyordu. Bu nedenle Mustafa Kemal yeni bir Türk devletinin kurulmasına karar verdi. İşte bu tarih milletin geleceğini yine milletin azim ve kararını ortaya koyduğu bir tarihtir. Mustafa Kemal halk hareketini başlatarak her vilayette Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasını istedi. Mustafa Kemal'in isteği üzerine eski Siirt Müftüsü Halil Hulki Bey Siirt'te Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurdu. Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti işgallere karşı net bir duruş sergileyerek Mustafa Kemal'in yanında yer aldığını gösterdi. Siirt, Erzurum ve Sivas Kongrelerine de katılarak Millî Mücadele lehine desteğini sürdürdü. Millî Mücadele aleyhine verilen fetvaları reddederek bu mücadele lehindeki fetvaları destekledi.

Anahtar Kelimeler: *Siirt, Millî Mücadele, Mustafa Kemal, Müdaafaa-i Hukuk Cemiyeti*

1 Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans

DURING THE NATIONAL STRUGGLE PERIOD SİİRT 1918-1922

Abstract

The Ottoman Empire was defeated in world war 1and had to sign a heavy treaty. Due to these long wars, people were very tired and economically poor. The geography of Siirt was also feel before the effects of Sarıkamış disaster followed by the Russian invasion. The heavy lasses of the Ottoman army in Sarıkamış couldn't prevent the Russian Occupation Finally, The Russions reached the region up to Bitlis City. When the state authority dissappeare, harmful a ctivities of various groups started In that region. Siirt a district of Bitlis suffered from this situation. Because of invasions there were no enough civil servants in Siirt. Thi situation allowed Siirt the given Bitlis administrative responsibility. While First World I War was going on, Mustafa Kemal, who served as the Corps Commander, come to Siirt and tried to save the region from the occupation. After the defeat of the war, the armistice of Mondros was sigred between Ottoman and Entente states. The treaty contained very harsh conditions. Article 7. allowed the allies the right to occupy a straregic position in the event of a treat to their security. Fort this reason Mustafa Kemal decided to establish a new Turkish state. Here, this the history of the nations determination and determination of the of the future of the nation again. Mustafa Kemal started the peoples moment and wanted to establish Defence Of Right Association in each city. Upon the request of Mustafa Kemal, former Siirt Mufti Mr.Halil Hulki established the Defence of Rights sociaty in Siirt Siirt's Defence of Rights Association. Showed a clear stance against the invansions and showed that I was with Mustafa Kemal. He continued his support in favor of the National Struggle by porticipating in Siirt Erzurum and Sivas Congresses. He regected the fatwas against the National Struggle and supported the fatwas in favour of Nattional Struggle.

***Key Words**: Siirt, National Struggle, Mr. Mustafa Kemal, Self Defence.*

Giriş

Mezopotamya'nın saklı kenti olan Siirt, Mezopotamya ve Anadolu'nun kesiştiği noktada kurularak, 12 bin yıldan fazla bir geçmişe sahiptir. Tarihin eski zamanlarından beri birçok medeniyete ev sahipliği yapan Siirt bu medeniyetlerden edindiği izleri saklamayı başardı. Sahip olduğu kültürel mirasın en önemli armağanı ise çok farklı etnik unsurları barındırması oldu. Bu güçlü ve mukaddes miras büyük devletlere, güçlü ve sınır tanımaz hükümdarlara, savaşlara,

evliyalara, halifelere hatta Peygamberlere kadar uzanmaktadır. Cizira Botan'ın yamacında olan bu mukaddes kent hâkimiyeti altına giren her devletten aldığı kültürel, dinsel değerlerle bütünleşmiştir. Sert mizaçlı kent, Subarulardan, Sümerlere, Hititlere, Akadlara, Kimmerlere, Roma, Pers, Sasani Uygarlıklarından Safevi, Selçuklu ve Osmanlı hâkimiyetlerine kadar ulaşan ve Cumhuriyet'in kurulmasına kadar giden yolda Millî Mücadele'nin önemli destekçilerinden olmuştur.

Osmanlı Devleti her ne kadar I. Dünya Savaşında tarafsız kalmak istediyse de Almanya, coğrafi konumu nedeniyle Osmanlı Devleti'nin de bu savaşa iştirak etmesi için Halifelik sıfatını kullandı. Böylece Osmanlı Devleti savaşa girdi. Ancak savaştan büyük insan kayıpları ve ekonomik kayıplarla ayrıldı. Millet çok yorgun ve fakirdi. 1918 yılında I. Dünya Savaşı bitti. Her savaş sonunda savaşı bitiren bir antlaşma vardır. Böylece Osmanlı Devleti ve İtilaf Devletleri arasında Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı.(30 Ekim 1918) Bu durum yüzyıllardır varlığını sürdüren Osmanlı Devleti'nin fiilen bitmesi anlamına geliyordu. Antlaşma çok ağır şartlar içeriyordu. 24. Madde ile Ermenilere Doğu Anadolu da devlet kurma hakkı tanınıyordu. 7. Madde ise bir zamanlar gücü ve kuvvetiyle her yeri titreten Osmanlı Devleti'nin topraklarının işgalini kolaylaştırıyordu. Artık ülkenin her tarafı müttefik güçler tarafından işgale uğradı. Siirt o zamanlar Bitlis vilayetine bağlı bir sancaktı. Ruslar Bitlis'e kadar geldiler. Siirt işgale uğramadı ancak bu durumdan çok zarar gördü. Rusların Bitlis'i işgali üzerine Siirtli olan Şeyh Şerafettin bazı şeyh ve talebelerle işgale direndiler kısa süre de Ruslar 1917 Ekim Devrimi'nin de etkisi ile püskürtüldü.

Vatanın üzerinde toplanan kara bulutların gönderilmesin vakti gelmişti. Mustafa Kemal tüm yurtta işgallere karşı Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin kurulmasını emretti. Artık halk uykusundan uyanmıştı sırada vatanı kurtarmak görevi vardı. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti işgalleri reddeden ve Millî Mücadeleyi destekleyen protesto ve mitingler düzenleyecekti.

Bunun üzerine Siirt Müftüsü Halil Hulki başkanlığında Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. Cemiyet kurulduğu andan itibaren her daim Millî Mücadele ve Mustafa Kemal'in destekçisi oldu. Mitingler ve protesto yürüyüşleri yapıldı. Sadece halk değil Şeyh, derviş, talebe aşiret reisi, ağalar da bu kurtuluşun hakiki destekçisiydi. Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Millî Mücadele de önemli bir etki bıraktı. Bu sebepten ötürü Siirt'in Millî Mücadele de sağladığı yarar hiçbir surette yadsınamaz. Siirt 23 Temmuz-7 Ağustos 1919'da toplanan Erzurum Kongresini ve sonradan toplanacak olan Sivas Kongresini de

destekledi. Şeyhülislam Dürrizade Efendi, Millî Mücadeleyi dine karşı bir hareket olarak gören ve bu mücadelede bulunanları asi olarak nitelendiren fetvasını yayınladı. Damat Ferit Paşa'nın etkisi ile yayınlanan bu fetvayı Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Ömer Atalay şiddetle karşı çıkarak reddetti.

Sonuçta Siirt'in münevver zümresi korkusuzca vatanını koruyarak bu uğurda neler yapabileceğini gösterdi. Böylece Cumhuriyet'in kuruluşuna giden yol hazırlandı.

Millî Mücadele Döneminde Siirt 1918-1922

Kadim bir geçmişe sahip olan Siirt yüzyıllardır birçok medeniyete ev sahipliği yaptı. Mezopotamya ve Anadolu medeniyetlerinin ortasında kurulmuş olması Siirt'e her bakımdan kültürel zenginlik getirmiştir. Şehrin ismi konusunda farklı bilgiler mevcuttur. Bunlar; Sert, İsirt, Saird, Siirt şeklindedir. Özelikle adının Keldani dilinde şehir anlamından geldiği zikredilse de asıl adını Sami dilinden aldığı kabul edilmiştir.[2] Siirt'in ne zaman yerleşim yeri olduğu tam olarak bilinmemektedir. Ancak geçmişi M.Ö. 3000'lerde hüküm süren Subarulara kadar dayanarak[3] Sümerler, Akadlar, Kimmerler'e kadar uzanır. Tarih boyunca bu bölgeye Hurri, Hitit, Urartu, Asur, Pers, Med, Sasaniler; İslam Döneminde ise 639 da Hz. Ömer tarafından fethedilerek Diyarbekir ve Hasankeyf'e bağlandı.[4]Abbasiler, Emeviler, Safevi, Selçuklu ve Osmanlılar hâkimiyet kurmuştur. Şehir bu hâkimiyetler esnasında dinsel etnik ve kültürel anlamda etkilenmiştir. Bu nedenle Siirt her çeşit din, dil, etnik unsurları barındıran çok çeşitli bir şehir oldu.

1514 yılında Şah İsmail ve Yavuz Sultan Selim arasında meydana gelen Çaldıran savaşıyla şehir Osmanlı Devleti'ne bırakıldı. Bu zafer bölge halkında büyük bir sevinç uyandırdı. Zira Safeviler Şii mezhebine bağlıydılar oysaki halkın büyük çoğunluğu Sünni mezheptendi ve dinlerine oldukça bağlıydılar.[5] Osmanlı Devleti idaresinde olan Siirt, Bitlis'e bırakılarak sancak olarak yönetildi. Bitlis İline bağlı bir sancak olarak Siirt, Şirvan, Garzan, Eruh ve Pervari olarak 5 kazası vardı.[6] II. Abdulhamid döneminde ise şehir yarı özerk bir yapıdaydı.

Siirt çok çetin bir coğrafyada bulunmaktaydı. Bölgede aşiret reis-

2 Metin Tuncel, "Geçmişten Günümüze Siirt Şehri", **Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri**, Şarkiyat Araştırmaları Derneği, İzmir 2007, s.27.

3 Abdurrezzak Çelik, **Tanzimattan Cumhuriyete Siirt**, Emin Ofset Matbaacılık, Siirt 2019, s.5.

4 Hifzullah Eryeşil, Ali Rıza Özdemir, Ahmet Remzi Oran, Abdurrahim Güneş(Metin Yazarları), **Beyaz Kent Siirt**, Siirt Valiliği Yayınları, Ankara 2007.

5 Ömer Atalay, **Siirt Tarihi**, CHP Siirt Halkevi Yayınları, İstanbul 1946, s.70.

6 Musa Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı(1920-2013),** c.XIII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s.153.

leri ve önemli beylerin etkisi kaçınılmazdı. Bu aşiretlerin bazıları Kurtuluş Savaşı'nda devlete yarar sağlarken bazıları ise devlet için ciddi sorun yaratmaktaydı.[7]

Öte taraftan 1914-1918 yılları arasında meydana gelen I. Dünya Savaşı kaybeden taraflar arasında büyük hezimetlere yol açtı. 600 yıldan fazladır varlığını sürdüren Osmanlı İmparatorluğu artık sonlara yaklaştığının sinyalini vermişti. Savaş Osmanlı İmparatorluğu'nun hazin kaybına neden oldu.

1918 yılında savaş bitti ve Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesini imzalayarak yenilgiyi de kabul etti. Her şeyden önce çok ağır şartları olan bir antlaşma vardı. Halk zaten fakir bir durumdaydı savaşın olumsuz etkileri halkın içinde bulunduğu ekonomik durumu daha da arttırdı. Doğu bölgesinde açlık ve sefalet ciddi boyutlardaydı. Köylülerin bir kısmı açlıktan ölürken bir kısmı da ot yiyerek hayatta kalmaya çalışıyorlardı.[8] Savaşın neticeleri İmparatorluğun her bölgesinde büyük yıkımlar getirdi. Daha savaşın başlarında İmparatorluğun Doğu sınırları Rus işgaline uğradı. Rus kuvvetlerle mücadele etme görevi devletin birtakım düzensiz birliklerine ve Hamidiye alaylarına verildi.[9] Ancak Rus kuvvetlerinin hem silah hem asker bakımından üstünlüğü bu birliklerin başarılı olmalarına engel oldu. Siirtli olarak bilinen Şeyh Şerafettin Ruslar'ın Kars'a kadar gelmeleri üzerine düşmanla çarpışmak üzere binbaşı olarak bölgeye gönderildi. Enver Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri Sarıkamış'ta Ruslara mağlup oldular. Rusların bölgede daha da ilerlemesi bazı Hamidiye birliklerinin cepheden çekilmesine neden oldu.

Öte taraftan Ruslar'ın işgali Bitlis'e kadar uzandı. Bu durumdan Bitlis'in bir kazası olan Siirt'te zarar görenler arasındaydı.[10] Bitlis'e ulaşan Rus kuvvetleri Siirt üzerinden bölgeye bombalar atarak hem yaralananların olmasına hem de bazı hanelerin zarar görmesine sebebiyet verdi.[11] Rus, Ermeni ve İngiliz işgalcilerine karşı Siirt'ten çok sayıda aşiret reisi, ağa, bey, Şeyh ve talebeler korkusuzca çarpıştılar. Devlete sadakatle bağlı olan Şeyh Şerafettin Ruslar'ın Bitlis'e kadar gelmeleri üzerine halkın Siirt ve civarından göç etmesini engelledi.[12] Siirt'in önde gelen bir Şeyhi olan Şeyh Mahmud da tıpkı diğer şeyhler gibi

7 Ömer Obuz, **Siirt'in Cumhuriyet Serüveni(1923-1950) Gelenek, Modernite, Milli Kimlik**, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2017, s.28.

8 Bekir Sami Seçkin, **Başlangıçtan Günümüze Siirt Tarihi**, İstanbul Siirtliler Derneği Yayınevi, İstanbul 2011, s.136.

9 **age**, s.135.

10 Şerif Demir, **Cumhuriyet Döneminde Siirt**, Düzey Yayınevi, İstanbul 2016, s.15.

11 Ömer Obuz, "Millî Mücadeleye 'Şark'tan Bir Destek: Siirt Örneği", **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.27, Mayıs 2017, s.265.

12 A.Çelik, **age**, s.220.s

Rus ve Ermenilere karşı çarpıştı.

Ruslar artık Pervari sınırına ulaşmak üzereydiler bu duruma daha fazla göz yumamayan Siirt halkı 16-17 yaşlardan oluşan gençlerden gönüllü birlikler oluşturdular. Böylece askeri kuvvetler gelene kadar bölgeyi onlar koruyacaklardı.[13]. Siirt'in bazı ileri gelenleri de Ruslar'ın Bitlis yolu civarında bulunan Deliklitaş mevkiine kadar geldiklerini nakletmiştir. Bu nedenle bir kısım halk bölgeden kaçmaya çalışırken bir kısmı da Ruslara karşı direnmiştir. Böylece Siirt işgale uğramadı ve Ruslar geri püskürtüldü. Rusların geri çekilmesinde o sırada Lenin tarafından gerçekleştirilen 17 Ekim Devriminin rolü büyüktü.(Cumhur Kılıççıoğlu, kişisel görüşme, 3 Ekim 2019). Siirt işgale uğramadı ancak işgalin getirdiği olumsuzlukları iliklerine kadar hissetti. Rus tehlikesi atlatılınca bu sefer İngiliz birlikleri gözdağı vermek için bölgeye birlik gönderdiler ancak fazla kalmadan geri çekildiler.[14] Bunun dışında Siirt yabancı devletler tarafından işgale uğramadı. Bu sıralarda başka bir gelişme daha yaşandı. Nitekim Mustafa Kemal 16. Kolordu Komutanlığına 1916 yılında general olarak atandı. 1917 yılında her iki ordu arasında bir müddet savaşa ara verildi. Bitlis'in işgali Siirt'in coğrafi konumunu daha da arttırdı. Yine işgalden dolayı Bitlis'te yeterli görevli bulunmadığından dolayı bir süreliğine Siirt'e Bitlis'in idari görev ve sorumluluğu verildi. Böylece Siirt vilayet olabileceğini gösterdi. 1917 yılında Rusya'da meydana gelen karışıklıklar işgal ettikleri bölgelerden çekilmelerine dolayısıyla Siirt'in de işgal tehlikesinden kurtulmasını sağladı.[15]

Savaşın sürdüğü bu dönemlerde II. Kolordu Komutanı Mustafa Kemal 9 Nisan, 5 Mayıs, 27 Kasım 1916'da üç kez Siirt'i ziyaret etti. 27 Kasımdaki ziyaretinde Vali Memduh Bey'in evinde kaldı.[16] Ziyaretlerinde incelemeler yaparak bölgenin işgalden kurtarılması için çalışmalarda bulundu. Mustafa Kemal birkaç gün sonra Bitlis'e giderek Bitlis ve Muş'u kurtardı.[17]

Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919 yılında Samsun'a Millî Mücadele'nin başlayacağı yere hareket etti. Birgün sonrada Erzuram'a gidecekti. 15 Mayıs'ta İzmir işgale uğradı. Kars ve Ardahan'da Ermeniler tarafından zaten işgal altındaydı. Sevr Antlaşması'nın hükümlerini kabul eden İstanbul Hükümetine artık savunma haklarının olmadığına ve bu hakkın yalnızca Türk halkında olduğunu söyledi. Kısa bir süre

13 Ö. Obuz, **agm**, 265-267.

14 **Siirt İl Yıllığı**, 1998, İzmir 2007, s.34.

15 B.S.Seçkin, **age**, s.135.

16 Cumhur Kılıççıoğlu, **VELEYE:SİİRT/Siirt'in Cumhuriyet Döneminde Yetiştirdikleri**, Alp Baskı, Ankara 2013, s.17.

17 **age**, s.19.

sonra Anadolu da memleketi işgalden kurtaracak Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulmasını emretti.[18] 1919 yılında eski Siirt müftüsü Halil Hulki Aydın başkanlığında Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. Üyeleri arasında Ömer Atalay, Belediye Başkanı Hamid, Hamza Hilmi, Bekir, Abdülkerim Bey bulunmaktaydı. Bu dernek Atatürkçü düşünce ışığında İstanbul Hükümetine ve işgalcilere karşı hiç korkmadan faaliyet sürdürdü. Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti işgallere karşı net bir duruş sergileyerek işgalleri reddeden telgraflar çekti. Siirt Millî Mücadele ve Mustafa Kemal lehinde bir duruş sergiledi. 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihinde Erzurum Kongresi düzenlendi. Siirt, Millî Mücadeleye verdiği desteği Erzurum ve Sivas Kongrelerine katılarak gösterdi. Erzurum Kongresine Siirt'ten Bitlis Heyeti içinde Hafız Mehmed, Cemil Aydın ve Hafız Mehmed Hilmi katıldı. Mustafa Kemal'in oluşturduğu kongrenin toplantısına dernek tarafından seçilen ortaokul müdürü Cemil Aydın Erzurum'a gönderildi.[19]

Ruslar bölgeden çekilince arkalarında pek çok sorun bıraktılar. Yüzyıllardır bir arada yaşayan halklar arasında çatışmalar oldu ve Siirt'in nüfus yapısında ciddi değişimler oldu.[20] I. Dünya Savası'ndan sonra yaşanan olaylardan dolayı bölgede gayrimüslim sayısı azaldı.[21] Bununla birlikte Ruslar'ın bölgedeki işgal hareketlerinden dolayı Müslüman halkta göç etmeye başladı.

I. Dünya Savaşı'nı yol açtığı felaketlerden biri de İstanbul Hükümetinin imzaladığı Sevr Antlaşmasıdır. Sevr Antlaşması 10 Ağustos 1920 de Fransa'nın başkenti Paris'in 3 km batısındaki Sevr Banliyösünde Seramik Müzesinde imzalanan antlaşmadır. Sevr Antlaşması Doğu Ve Güneydoğu da karışıklıkların çıkmasına neden oldu. Söz konusu antlaşma Ermenilere ve Kürtlere yurt edinme hakkı tanıyordu. Nitekim müttefik güçler arasında görüş farklılıkları vardı. Bazı devletler özellikle İtalya küçük bir Ermeni Devleti'nin kurulmasından yanaydı.[22] Zira bu devletler Ermeni nüfusunun azlığından dolayı küçük bir Ermeni devleti istiyorlardı. Amerika Birleşik Devleri ise büyük bir Ermeni Devleti'nin kurulmasını istiyordu. Kurulacak olan Ermeni Devleti'nin Karadeniz'den Akdeniz'e kadar ulaşan geniş bir sınırı olacaktı. Ancak ABD Ermeni devletini mandası olarak kabul etmeyecekti

18 Ö. Atalay, **age**, s.90.

19 C.Kılıççıoğlu, **age**, s.12-13.

20 Ş. Demir, **age**, s.16.

21 Mehmet Zeydin Yıldız-Hüseyin Saraçoğlu, "19. Yüzyıldan Günümüze Siirt İlinin İdari ve Demografik Yapısında Meydana Gelen Değişimler", **Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri**, Şarkiyat Araştırmaları Derneği, İzmir 2007, s.632.

22 Ahmet Hurşit Tolon, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol,** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s.172.

dolayısıyla kurulacak devlete mali ve askeri yardım yapılamayacağı da anlaşıldı.[23]

Durumun ciddiyeti ortadaydı. Bu nedenle Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İtilaf Devletleri temsilcilerine, Padişah Vahdettin'e ve tüm basına telgrafname gönderdi. Telgrafname de yüzyıllardır ecdatlarının kanıyla elde edilen toprakların Ermenilere bırakılacağı fikri herkesi derinden etkilediği, hiçbir suretle bu toprakların Ermenilere bırakılmayacağı yazılıydı. Üstelik Ermeni nüfusunun hiçbir zaman Müslüman nüfusunun yüzde 5'ini bile geçmediği bildirildi. Bitlis, Van, Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisliğine de gönderilen telgrafta İslamiyet'in kadim ve kutsal yeri olan Doğu Vilayetlerinin Ermenilere bırakılmayacağı ve kanlarının son damlasına kadar ret ve müdafaa edecekleri yazılıydı.[24] Bir süre sonra da Kazım Karabekir Ermenileri yenerek Doğu sınırını güvence altına aldı.

Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti; İtilaf Devletleri temsilcilerine, Padişah Vahdettin'e, Hariciye Nezareti'ne Reddi İlhak Cemiyeti ile Vilayeti Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk Başkanlığına işgalleri reddeden ve milli mücadeleyi savunan telgraflar çekti.[25]

Bu süreçte Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin hedeflerine aykırı olarak Siirt'te Kürt Teali Cemiyeti kuruldu. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bir taraftan işgalleri reddediyor diğer taraftan Damat Ferit Paşa'nın adamı olarak bilinen Nahifi Bey ile de uğraşmak zorunda kalıyordu. Siirt şubesine kayıtlı olarak tüccar, marangoz, hamal gibi çeşitli meslekten kişilerde bulunmaktaydı. Kürt Derneği bölgede tamamen Millî Mücadeleye zıt faaliyetlerde bulunmaktaydı. Ayrıca bu dernek Damat Ferit Paşa'nın politikasını güdüyordu. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bu derneğin hedeflerini önlemek ve Sevr Antlaşmasının geçersiz kılmak için girişimlerde bulundu. Nihayet girişimi başarılı oldu. 6 Temmuz 1919 tarihinde Bitlis Valiliği, Dâhiliye Nezaretine şifreli telgraf göndererek derneğin aykırı davrandığı gerekçesiyle Kürt Derneği'nin kapatıldığını bildirdi. Bu olumsuz durum sebebiyle Siirt'in bağımsız bir sancak olması gecikti.[26]

1920 yılında Cibranlı Halid İstanbul'daki Kürt Teali Cemiyeti Başkanı ve TBMM'de vekil olan Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya ile işbirliği yaparak Kürt haklarının korunması amacıyla Cemiyet-i Akvam'a başvurdular. Ancak Kürt ileri gelenlerinin çoğunluğu buna karşı gelerek daha başından beri Millî Mücadeleye olan desteklerini gösterince Ha-

23 A. H. Tolun, **age**, 174-175.
24 Ö. Atalay, **age**, s.94.
25 B.S.Seçkin, **age**. s.137.
26 Ö. Obuz, **age**, s.19.

lid Bey'in yapmak istediği plan başarısız oldu.

24 Ocak 1920 de yapılan seçimlerde eski Siirt Müftüsü ve Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Halil Hulki Bey Siirt Milletvekili seçildi.

"Mustafa, Necmeddin, Hacı Nuri, Salih Beyler seçimle doğrudan doğruya, Halil Hulki Bey ise Meclis'i Mebusundan Türkiye Büyük Millet Meclisine katılarak Siirt'i Birinci Devre Milletvekili olarak temsil ettiler."[27] İstanbul'a gidemeyen Halil Hulki Bey, Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisine katıldı. Seçimler sonrası Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Halil Hulki Bey'in milletvekili seçilerek şehirden ayrılması sonrasında derneğin başkanlığına Ömer Atalay geçti. Siirt işgallere karşı duruşunu ve Millî Mücadeleye olan desteğini göstermek için her türlü imkânını seferber etti. Öte taraftan Nisan 1920'de Şeyhülislam Dürrizade Efendi tarafından Millî Mücadele aleyhine Takvim-i Vakayi gazetesinde bir fetva yayınlandı. Fetva şöyleydi:" Kuvva-i Milliye Hareketi eşkıya hareketiydi ve Padişahtan habersiz asker toplamıştır. Kuvva-i Milliyeciler hain, cani olup halktan zorla para toplayarak halkı yağmalamaktaydı. Hareket dine karşı olmakla da suçlanmıştı. Bu fetvanın çıkarılmasında şüphesiz Padişah ve Damat Ferit Paşa'nın etkisi vardı. Şeyhülislam'ın fetvası milyonlarca adet basılıp İngiliz ve Yunan uçakları tarafından Anadolu'nun her tarafına uçakla atıldı."[28]

Siirt Müftüsü ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanı Ömer Atalay, Şeyhülislam Dürrizade'nin Millî Mücadele aleyhinde verdiği fetvayı reddederek, Ankara Müftüsü Rıfat Efendi'nin Millî Mücadele lehinde verdiği fetvayı destekledi.

Diğer taraftan Siirt'in TBMM Hükümeti tarafından teşkilatında değişiklikler meydana gelmedi. Vilayet konumuna ulaşamadı ve sancak olarak kaldı. Cumhuriyetin başlarında vilayet haline getirildi[29]. Nitekim Eylül 1920 yılında Siirt'in Bitlis vilayetinden bağımsız olarak müstakil bir sancak halinde yönetilmesi için İcra Vekilleri Heyetine iki maddelik kanun teklifi verildi. Bu kanun 14 Eylül'de oylanarak kabul edildi. [30] Böylece Eylül 1920'den itibaren Siirt bağımsız bir sancak haline geldi[31].

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin bir parçasını oluşturan Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurtuluş Savaşının başından beri göster-

27 B.S.Seçkin, **age**, s.137.

28 Osman Akandere- Hasan Ali Polat, **Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Millî Mücadele Karşıtı Politikaları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011, s. 127-138.

29 Metin Tuncel, "Siirt", **TDVİA**, c. XXXVII, s.

30 TBMM, ZC, c. IV, İ.73, (26.09.1336), s.354.

31 **BCA**, 30 18 1 1 Kutu No: 1 Dosya No:10 Sıra No:10

diği büyük cesaretle vatana olan sadakatini göstermiştir. Siirt'in münevver zümresi her daim Millî Mücadele ruhundan ödün vermeden direnmeyi ve vatanını korkusuzca korumayı bildi.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşında Rusların Bitlis'e kadar olan bölgeyi işgal etmesi Doğu Anadolu'yu derinden sarstı. Bitlis'e bağlı bir yerleşim yeri olarak Siirt'te bu işgalden oldukça fazla etkilendi. Siirt bir yandan Bitlis'ten kaçanları himaye ederken diğer taraftan Bitlis'in idari görevini üstlenerek yönetimde zafiyet yaşanmasını engelledi.

Osmanlı Devletini fiilen bitiren Mondros Mütarekesi ile vatan toprakları işgale uğradı. Özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin geleceği tartışmaya açılarak bölgede büyük bir Ermenistan devletinin kurulması için çalışmalar başladı. Mustafa Kemal'in 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkarak Erzurum ve Sivas Kongrelerinde bir ulusu ayağa kaldırmaya çalıştı. Memleketin dört bir tarafında kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri işgale karşı direnme kararı aldı.

Mustafa Kemal'in ulusal direniş davetine olumlu cevap veren ilk şehirler arasında Siirt'te yer aldı. Erzurum ve Sivas Kongrelerine temsilci göndererek olası direniş karşısında tavrını belirleyen Siirt, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurarak Millî Mücadele'ye olan açık desteğini gösterdi. Siirt'te miting ve protestolar düzenlendi. İşgalleri reddeden telgraflar yollandı. "Dine karşı hareket" olarak nitelendirilen bu mücadele de özellikle din adamlarının büyük destek vermesi direnişin birliği açısından önemliydi. Siirt yöresinde Millî Mücadele ruhu daima canlıydı.

Siirt'te fiili işgal yaşanmadı. Fakat halk, bölgenin Ermenilere verilmemesi için yoğun kamuoyu çalışması yaptı. Siirtliler işgal edilen çevre vilayetlere giderek bizzat çatışmalarda yer aldılar. Öyle ki Siirt'te halktan insanlar, bazı din adamları ve medrese öğrencileri bu çatışmalarda gazi ya da şehit düşmüşlerdi.

KAYNAKÇA

a. Belge ve Resmi Kaynaklar

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
TBMM Zabıt Ceridesi

b. Tetkik Eserler

AKANDERE, Osman- POLAT, Hasan Ali, **Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Millî Mücadele Karşıtı Politikaları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011.

ATALAY, Ömer**, Siirt Tarihi**, CHP Siirt Halkevi Yayınları Çeltut Matbaası, İstanbul 1946.

ÇELİK, Abdurrezzak, **Tanzimattan Cumhuriyete Siirt**, Emin Ofset Matbaacılık, Siirt 2019.

DEMİR, Şerif, **Cumhuriyet Döneminde Siirt**, Düzey Yayınevi, İstanbul 2011,

ERYEŞİL, Hifzullah- ÖZDEMİR, Ali Rıza- ORAN, Ahmet Remzi-GÜNEŞ, Abdurrahim(Metin Yazarları), **Beyaz Kent Siirt**, Siirt Valiliği Yayınları, Ankara 2007.

KILIÇÇIOĞLU, Cumhur, **Veleye: Siirt/ Siirt'in Cumhuriyet Döneminde Yetiştirdikleri**, Alp Baskı, Ankara 2013.

OBUZ, Ömer, "Millî Mücadeleye "Şark"tan Bir Destek: Siirt Örneği", **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.27, Mayıs 2017, s.264-276.

OBUZ, Ömer, **Siirt'in Cumhuriyet Serüveni(1923-1950) Gelenek, Modernite, Milli Kimlik**, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2017.

SEÇKİN, Bekir Sami, **Başlangıçtan Günümüze Siirt Tarihi**, İstanbul Siirtliler Derneği Yayınevi, İstanbul 2011.

Siirt İl Yıllığı 1998, Nurol Matbaacılık, İzmir 2007.

ŞAŞMAZ, Musa, **Türkiye'nin İdari Taksimatı(1920-2013)**, c. XIII, AKDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

TUNCEL Metin, "Siirt", **TDVİA**, c. XXXVII, s.173-175

TUNCEL, Metin, "Geçmişten Günümüze Siirt Şehri", **Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri**, Şarkiyat Araştırmaları Derneği, İzmir 2007, s.27-30.

YILDIZ, Mehmet Zeydin- SARAÇOĞLU, Hüseyin, "19. Yüzyıldan Günümüze Siirt İlinin İdari ve Demografik Yapısında Meydana Gelen Değişimler", **Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri**, Şarkiyat Araştırmaları Derneği, İzmir 2007, s.619-640

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE ASKER FİRARİLERİ

Özlem ÇANKAYA[1]

Özet

Millî Mücadele Döneminde (1919-1923), Birinci Dünya Savasının (1914-1918) mirasçısı olarak -güvensizlik ve belirsizlik sonucu genel bir dağılma ortamı içerisinde- orduda açılan gediğin en büyük nedeni, firariler olmuştur. Asker kaçakları, bununla sınırlı kalmamış, isyanların insan gücünü oluşturmuşlardır. Böylelikle cephe gerisinde, iç-dış güvenliği tehdit etmeye başlamışlardır. Bu çalışmada, güvenlik zafiyeti ve otorite sorununu da yaratan firarilerin, tarihsel kanıtlar çerçevesinde saikleri, süreçleri ve sonuçları bağlamında değerlendirme amacı güdülmüştür. Tarihsel süre boyunca bu kimselere, İstiklâl Mahkemelerinin kurulmasına ön ayak olan, rakamsal bir problem olarak bakılmıştır. Bu çalışmada bu kimselerin, sadece suçlu değil, bir birey de oldukları ele alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Millî Mücadele, firar, asker kaçakları*

1 Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, *ozlem.cankaya10@hacettepe.edu.tr*

Giriş

"Asker kaçağı, ha. İşte bu çok fena. İnsan ölür fakat askerden kaçmaz." der Ahmed *Yaban'*da. (Karaosmanoğlu, 2014, s. 117) Askerlik ve savaş dolayısıyla insanlık tarihi boyunca durum hiç de böyle olmamış; asker kaçakları, tarihin aydınlık görünüşündeki karanlık bölgelerde bulunmuşlardır. Savaş her daim eksiklikleriyle tartılmış; şehit, kayıp, esir, yaralı ve maddi manevi zararlarıyla tarih boyunca ilgiye mazhar olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın bir devamı niteliğinde olan ve 1919-1923 yıllarını kapsayan Millî Mücadele Dönemi ise elbette pek çok kez çalışılmıştır. Fakat bu dönemin de karanlık bölgeleri vardır. *"Geride bıraktıkları ailelerine bir defa bile dönüp bakmayı erlik saymayan"* bu adamların kaçış hikâyesi ilgiye değerdir. (Karaosmanoğlu, 2014, s. 56)

Foucault'nun *"iktidar tipi"* olarak tanımladığı disiplin (Foucault, 1992, s. 168) yukarıdan aşağıya gerçekleşir ve alınmış emrin, sonuna kadar rasyonalize edilmiş, planlı şekilde öğretilmiş, kesin bütün eleştirileri geçersiz kılan bir biçimde yerine getirilmesi ve bu amaca yönelik, vazgeçilmez bir içsel ayarlanmışlık halidir. (Bröckling, 2001, s. 30) Yani sorgulanmadan içselleştirilmesi ilk şarttır. Böylelikle askerden düşüncesiz bir itaat ve her an boyun eğme talep edilir. Ancak bedenin şartlandırılıp yönlendirilmesi kimi yerlerde dirençle karşılaşır. Çünkü asker, disipline edici müdahalenin ürünü olduğu kadar, aynı zamanda bu müdahaleye karşı koyan bireysel bir direnç noktasıdır. Buna göre eşyanın tabiatı gereği askerlerin her daim kayıtsız şartsız emirlere uymaları, beklenen ve anlaşılır bir şey değildir. Zaten insan davranışları ve eylemleri tepeden tırnağa belirlenebilir olsaydı, itaat üretimine gerek duyulmazdı. Askerî disipline yönelik itaatsizliğin, reddin, kaytarmanın, gizlenmenin, başkaldırmanın ve firariliğin total güçle engellense de yeniden tezahür ettiği reddedilmez gerçeklerdendir. Askerler ya da asker yapılmak istenenler, isyan eder, firar eder, düşmana sığınır, emre itaatsizlik eder, hasta olur ya da hastaymış gibi yapar, kendini yaralar, intihar eder ya da göreve gitmeyi baştan reddeder. (Bröckling, 2014, s. 69) Ülkeden ülkeye değişse de belli ağırlık derecesine geldiğinde ordudan ayrılma hali firar sayılır. Diğer yandan hemen belirtmek gerekir ki bu itaatsizlik ve kaçışı sadece zorunlu askerlikle bağdaştırmamamız gerekir. Savaştan firar savaşın kendisi kadar eskidir; zorunlu askerlik sadece var olan firar kitlesine bir kitle daha ekleyerek sorunu büyütmüştür.

Yeni Türk Devletinin kurucu öğelerinden olan ordu-millet kavramıyla askerlik; yalnızca savunmanın ve ordunun örgütlenmesi değil kültürün de ayrılmaz bir parçasıdır. Tam bu kırılma noktasında bu-

lunan Millî Mücadele Döneminde Birinci Dünya Savaşı'nın mirasçısı olarak, orduda açılan gediğin en büyük sebebi olan, güvenlik zaafiyeti ve otorite sorununu yaratan ve seferberliğe karşı direniş yaratan firar sorunuyla, Kuvva-i Milliye'ye dönüşen oradan da yeniden askerileşen kitlenin her aşamasında karşılaşılmıştır. Öncelikle Osmanlı Ordusunda var olan firar vakaları Kuvva-i Milliye ile kesilmediği gibi, düzenli orduya geçildiğinde de durmaksızın devam eder. Firar etmiş çoğu asker örneğinde göreceğimiz üzere, askerlikle bağı koparmanın görünüşü kişi için o derece ağırdır ki, bu durum onu kendisine yaşama imkânı verecek olan içeriği her ne olursa olsun çeşitli suçlara iter. Bu da sosyal yaşamı her yönüyle etkilerken, sosyal hayattaki bu bozukluk siyasî hayata da yön vererek İstiklâl Mahkemeleri gibi devlet mekanizmasının gücünü ortaya çıkaracaktır. Yani bir firarla da olsa başlayan olaylar zinciri siyasî, sosyal ve askerî hayatta çeşitli sonuçlara yol açacaktır.

Firar suçu askerin savaşmayı reddederek askerlik hizmetini izinsiz terk edip yedi gün içinde geri dönmemek şeklinde tanımlanır. Askeri yönetimde izinsiz olarak birliğini terk etme hali gerek süresi gerekse işleniş şartları itibariyle belli bir ağırlık derecesine geldiğinde, firar sayılır. Osmanlı Ordusu bağlamında firari kelimesi, ilgili belgelerde bakayaları ve celbe icabet etmeyenleri kapsayacak şekilde kullanılıyorken kimi zaman bir süre hizmet ettikten sonra hizmetten kaçma şeklinde de olabilir. Askerliğin birey üzerindeki tabii sonucu olan firar eylemi ve firariler, tarih boyunca her orduda meydana gelmiş ve bir suç teşkil ettiğinden cezaya yol açmıştır. Hem askerî hem sosyal sorun olan firarlar konusu Türk tarih yazımında şimdilik ihmal edilmiş gibi gözükmektedir. Dünya literatüründe de her ne kadar, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında firarın ordu disiplin ve başarısındaki rolünün iyice anlaşılmasıyla ülkeler bu konu üzerine eğilse de özellikle asker kişisinin yaşadığı ortamın şartlarına, komutanlarının tutumlarına yakından bakıldığında yapılmış geniş çaplı araştırmalar halâ kısıtlıdır. Türk tarih yazımında ise dönemin yakın tarihe ait olması kimi zorlukları beraberinde getirmiştir; bunlardan ilki fazla sayıda belge, kaynak ve araştırmaların ayıklanma sürecidir. Yine yakın döneme ait olması hasebiyle İstiklâl Mahkemeleri Zabıtları ve ATASE gibi asıl kaynakların erişime tam açılmaması da bu zorlukların ikincisidir. 2015 yılında Isparta, Elcezire ve Eskişehir İstiklâl Mahkemeleri zabıtlarının araştırmacılara açılması böyle bir çalışmanın zeminini oluşturmuştur.

1.Millî Mücadele Dönemi'nde Asker Firarileri

Osmanlı İmparatorluğu 1911 Trablusgarp'dan başlayarak, 1922 Mudanya Ateşkesine kadar sürekli sıcak savaş içerisindedir ve halk bu süre boyunca sürekli seferberlik kararıyla yeniden ve yeniden cepheye çağrılmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda halk her şeyini yitirmiş; her aile diyet ödemiş, ödenen diyetlerin karşılığı ise yenilgiler ve kayıplar olmuştur. Savaş boyunca yaklaşık 2.850.000 kişi silahaltına alınmış, ölenlerin sayısı yaklaşık 500.000, yaralıların sayısı 400.000 kadarken, hasta, kaçak, kayıp ve esir sayısı 1.565.000' dir. (Aybars, 2014, s. 50)

Askerliğin nizamı içerisinde, *çarkın dişlileri* denilen bir disiplin mevcuttur. Bu disiplinin yegâne şartı da mevcut askerin/çarkın varlığıdır. İnsanlık tarihi kadar eski olan savaşın, fiili taşıyıcıları askerlerin, her daim savaştan firar etmelerine tanık oluruz. Firar sorunu elbette savaşın kendine has yapısından kaynaklıdır fakat bunu bulunduğu ortam içerisinde ayrı ayrı değerlendirmekte fayda vardır. Millî Mücadele Dönemi, bir kurtuluş savaşı özelliği taşıdığından firarın sebepleri, sonuçları, uygulamaları ve cezaları buna göre farklılık göstermektedir. Askerin, firari sayılması için kıtasından veya vazifesinin bulunmaya mecbur ettiği yerden, izinsiz olarak barışta altı gün ve seferberlikte üç günden fazla uzaklaşması gerekir. Tebdil-i hava veya izin müddeti bittiği halde şubeye gelmeyenler, (ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1df) celbe icabet etmeyenler yani *bakayalar* ve bir süre hizmet ettikten sonra hizmetten kaçanlar firari addedilir. (ATASE, İSH, Kutu: 1169, Gömlek: 94, Belge: 94a) Diğer yandan oldukça karmaşık bir siyasal ortam içerisinde, Kuvva-i Milliye ile haydut grubu arasındaki ayrım da çok belirsizdir. Kuvva-i Milliye'den ayrılan asker kaçakları, kolayca eşkıyaya dönebildiği gibi, bir Kuvva-i Milliyeci de eşkıya durumuna kolayca geçebilirdi. Bu karmaşık dönemin firarilerini daha iyi anlayabilmek için özetle dört gruba ayırabiliriz: Osmanlı Devleti'nin resmi ordusundan geriye kaçanlar, Osmanlı Devleti'nin resmi ordusundan Kuvva-i Milliye'ye iltihak edenler, Kuvva-i Milliye'ye gönüllü olarak katılıp sonradan kaçanlar, düzenli Türk Ordusundan kaçanlar.

Osmanlı Ordusunun Birinci Dünya Savaşı'ndaki firari asker kitlesi, Mondros Mütarekesine kadar devam etmiş ve mütareke sonrasında da terhis esnasında durum firarlar neticesinde karman çorman hale gelmiştir. Ulusun maddi varlığı tehlikeye girmiş olmasına karşın, geniş köylü kitleleri durumlarında önemli bir değişiklik olacağı umudunu taşımadıklarından olacak, şimdiye dek arkasından gittiği seçkinlerin mücadelesi olarak baktıkları savaşımı desteklemek isteme-

miş isyan ederek ya da askerden kaçarak, muhalefetini ve savaşa olan isteksizliğini göstermiştir. (Ergil, 1981, s. 240) Firar edenlerin sayısı için muğlak ifadeler kullanılsa da 1917'de yaklaşık 300.000 olduğu tahmin edilmektedir. (Sanders, 2016, s. 255) Zürcher'e göre, firar edenlerin sayısı cephelerdeki asker sayısının dört katıydı. Savaş sonunda, neredeyse yarım milyona ulaşmıştır. (Zürcher, 2015, s. 261-282) Mondros Mütarekesi sonrasında, zorunlu askerliğe rağmen Osmanlı Ordusundaki kaçak sayısı daha da artmıştır. Diğer yandan belirtmek gerekir ki firariler, Birinci Dünya Savaşı'nın seferberlik kısmının en önemli açığı olmuştur. Ancak "vatan için ölmek yerine vatan için yaşamak" düsturunu baz aldığımızda Fransız binbaşı M. Lancher'in tezine göre durum şöyledir: *"1914-1918'de firar edenlerin hepsi isteyerek ve şevk duyarak Mustafa Kemal Paşa'ya hizmet etmedi. Fakat en nihayetinde ölümle sonuçlanacak bir amaç için kendilerini kurban etmeyerek yani firar ederek- Anadolu'da bağımsız Müslüman bir Türk Devleti'nin hayatta kalmasının gerçekten önemli olduğu- başka bir günde savaşmak üzere hayatta kaldılar. Korku bir yana bazı durumlarda korkusuzluk nedeniyle firar edenlerde olur."* (Zürcher, 2015, s. 300) Millî Mücadele, Birinci Dünya Savaşı'nda kaçan askerlerden hayatta kalanlarla kazanılmıştır bir bakıma. Yarım milyon insanın firar etmesinin, 1918-1922 arasında bağımsızlık için verilen Türk İstiklâl Harbi'nin başarılı olmasında en büyük faktör olduğu biçimindeki, Fransız Binbaşısı Larcher'in iddiasına katılmamak mümkün değildir. Bu tez tıpkı Latif Yazgan'ın anlattıklarına benzer; Yazgan kaçmış ve hayatta kalmışken, arkadaşı kaçamadığından şehit düşmüştür. Yazgan ve onun gibiler kaçarak hayatta kalmış ve Millî Mücadele'ye katkı sağlamıştır. (Babuş, 2013)

Diğer yandan Millî Mücadele'nin başlamasıyla, Osmanlı Ordusunda daha terhis zamanı gelmeden firar edenlere ek olarak, Kuvva-i Milliye'ye katılmak için firar edenleri ya da firar etmiş gibi gösterilenleri görürüz. Örneğin Kartal İnzibat Bölüğü Kumandanlığı tarafından gönderilen rapora göre, 90 kişi olan bölükten sadece 5 kişi iltihak etmemiştir. Kısa bir süre içerisinde de Üsküdar'dan 100'e yakın subay ve asker firar ederek Kuvva-i Milliye'ye katılmışlardır. (Koltuk, 2015, s. 84) Bunlar her ne kadar Osmanlı Ordusundan firar etseler de Kuvva-i Milliye'ye iltihak ettiklerinden, sadece rakamsal-niceliksel olarak firari sayılırlar. Aynı zamanda İstanbul Hükümeti nezdinde de firarilerdir. Yoksa mücadele içinde bulunmaya devam etmişlerdir; bu ayrımı iyi bilmek gerekir.

Millî Mücadele Dönemi bilindiği üzere, oldukça karışık ortamda cereyan etmiş, taraflar günden güne değişerek büyük bir belirsizlik

içerisinde yürütülmüştür. Bu dönem içerisinde *asker* ya da *kahraman* kimi zaman rütbeli bir askerken kimi zaman sivil bir halk, bir kadın, bir çocuk olabilmekteydi. Bu açıdan baktığımızda toprağı savunan ve emir komuta zincirine bağlı olmayan yerel direniş içerisindeki Kuvva-i Milliye'nin mevcudu, sürekli değişmektedir. Bunun en önemli sebebi de bu organizasyona dahil olmanın askerlik mükellefiyeti gibi bir zorluğa dayanmamasıdır. Bir zorunluluk olmadığı gibi savunmaya katılmak kişinin/askerin kendi elindedir bu durum yukarıda bahsettiğimiz iki durumdan farklıdır. Selek'e göre, herhangi bir Kuvva-i Milliye mensubunun müfrezesini bırakıp köyüne gitmesini orduda olduğu gibi firar saymak mümkün değildir. Çünkü özellikle savaşa tutuşup bozguna uğrayan müfrezeler kolayca dağılabiliyordu. (Selek, 1973, s. 123) Mesela, Urfa Harekâtında Kuvva-i Milliye erleri harekâtın uzaması dolayısıyla, ziraat işlerini bahane ederek memleketlerine dönmeye ve bazıları da başka yerlerde Fransız kuvvetlerine baskınlar yapma bahanesiyle uzaklaşmaya başlamışlardır. Aynı şekilde, 30 Haziran'da Aydın Yunanlılarca ele geçirilince gönüllüler dağılmıştır. (Koltuk, 2015, s. 68) Öte yandan gönüllülerden bir ay geçtikten sonra, birliğini terk edenlerin firari sayıldıklarına dair görüş de vardır. (Yaman, 1990, s. 393) Üstelik bunların bir kısmı İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılanmışlardır. Gönüllü sıfatıyla askeriyede bulunan Kuvva-i Milliye kıtasından düşman karşısında savaş esnasında teçhizatla firar ederek karyelerine kaçan Mehmed, Durmuş Ali ve Musa yaralama, mükerrer firar gibi suçlara girişmişlerdir ve Isparta İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanmışlardır. (Isparta İstiklâl Mahkemesi, Karar 139, 17 Şubat 1921) Gönüllülerin birkaç baskından sonra, köyüne giderek işine gücüne dönmek istemesi veya vazgeçerek firar etmesini normal karşılamak gerekir. Çünkü Anadolu halkı henüz bir ulus olma bilincine sahip değildir. Tek derdi müdafaa olan halk, hezimete uğradığında hele ki bir nizam içerisinde değilse dağılacaktır. Elbette birinde gönüllü, ötekinde zorunlu askerlik söz konusudur ve bunları birbirine karıştırmamak gerekir. Şöyle ki emir-komuta zincirine bağlı olmak istemeyen neferlerin, gerilla savaşlarında daha istekli hareket ettiklerini biliyoruz. Fakat yine aynı şartların -başıbozukluk ve merkezden yönetimin olmaması gibi- gönüllüler açısından firara yol açtığı da görülür. Askerler başıbozuğa dönüşür, başıbozuklar askere ve bu durum an ve an değişir. Kuvva-i Milliye Dönemi'nde dağa çıkmış olan asker kaçaklarını toplamada, çeteciler daha başarılı iken, düzenli ordu kurulduktan sonra bazı çete reislerinin orduya katılmadıkları gibi, katılanları da askerlikten kaçmaya özendirdiği ve bu asker kaçaklarını toplayıp himaye

ettiği görülür. Yani Kuvva-i Milliye'nin firar edenler üzerindeki tesiri hem olumlu hem olumsuzdur. Kuvva-i Milliye'den düzenli orduya geçişte de asker nüfusu üzerinden tartıştığımızda, firar artmaktadır. Çünkü askerler, emir komuta zincirinin bir parçası olmaktan itina ile kaçınmışlardır. Diğer yandan firar nereden bakıldığına göre, değişkenlik gösterir. Örneğin Kuvva-i Milliye dönemi için konuştuğumuzda, Demirci Mehmet Efe'nin yayınladığı beyannamelerle asker kaçakları toplanırken, düzenli ordunun kurulmasıyla Demirciye katılanlar firar etmiş sayılır. Oldukça karmaşık olan bu dönemi askerlik altında incelemek durumu daha da zorlaştırarak içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Kimin ne zaman asker ya da asker kaçağı ne zaman kahraman olduğu, dönem dönem ya da gün gün değişmektedir.

Düzenli ordunun kurulması sonrasında da belirli gruplar ya da cepheler farketmeksizin, firar, her yerde, her cephedeydi. Millî Mücadele'nin ilk zamanlarında asker, savaştan henüz çıkmıştı ve bu savaş hezimetle sonlandığından, firar artık askerin herhangi bir bahane öne sürmeden dağılması halinde gerçekleşiyordu. Ayrıca yeni yeni tesis edilmeye çalışılan otorite, dikkate değer değildi. Sonraları otorite kendini göstermeye başlayınca ve düzenli ordunun kurulmasıyla bu sefer kaçışın temelleri hazırlanır; çeşitli bahaneler türer ve bu kaçışların altı doldurulmaya çalışılmıştır. Örneğin İnönü Meydan Muharebeleri boyunca, firar hiç durmamıştır. İkinci İnönü Savaşı'na gelindiğinde birliklerinin çoğunun cephesi kalmamış dört subay, 1.076 er firar etmişti. (Erikan, 2008, s. 207) Bazı kaynaklarda ise firar sayısı 4.804 olarak geçer. (Görgülü, 1999, s. 93) İstiklâl Mahkemeleri bu dönemde varlığını sürdürmelerine rağmen, zikredilen firar sayısı dikkat çekicidir. Kütahya Eskişehir Savaşları'nda ise sırf 41. Tümen'de 1 subay, 942 er firar etmiştir. Bu sayı şehit ve yaralı toplamının üç katıdır. Tüm Eskişehir-Kütahya Savaşı boyunca ise 30.700 kişi firar etmiştir. (Artuç, 1985, s. 41) Aybars (2014, s. 200) bu rakamı 30.809 olarak verir ve bunların 30.000'i silahlıdır. İstiklâl Mahkemeleri'nin kapatılmasıyla, askerden kaçma olayları artar ve Sakarya'ya kadar ordudaki askerlerin neredeyse yarısı firar etmiştir. (Artuç, 1985, s. 200) Bu sayı gittikçe azalmış, Ağustos'ta 4.400-4.500'e düşmüşken, (Aybars, 2014, s. 200) Eylül 1921'de Sakarya Savaşı'nda 120.000 olan asker mevcudunun %8'i yani 10.000 asker kaçağı vardır. (Zürcher, 2014, s. 67) *Sakarya Ordusuna 72.000 silâhtan 28.000 silâh gelmişti. Zira 40.000 firari memleketin içine dağılmıştı.* (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt II, s. 397, Vehbi Bey, 20 Ekim 1921) Savaş sırasında ise, kaçak sayısı 13.000 yükselmiştir. Bunların 5.635'i silahlıdır. Kaçak sayısı Kasım ayında, tekrar 3.400'e düş-

müştür. Ocak ayında ise 2.800 kaçak olayı görülmüş, bunların 1.500'ü kendiliğinden teslim olmuştur. Sakarya Savaşı sonunda, toplam firar oranı 48.335'e ulaşmıştır. (Aybars, 2014, s. 149)

Firar sorunu, Millî Mücadele Dönemi'nde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk zamanlarının otoritesini sağlamak ve iç-dış güvenliğin kontrolünü elinde tutmasının önündeki en büyük engeldir. Düzenli ordunun kurulması firarları önleyememiş, bu durum İstiklâl Mahkemelerine kadar devam etmiştir. Tüm bu karışık askerî sistem içerisinde firarilerin mevcut verileri yetersizdir. Yuvarlanmış sayılar, kolordu ya da tümenlere ait bölük pörçük rakamların yanında Kuvva-i Milliye'ye resmi olarak katılmış ya da sadece yerel direniş içerisinde bulunmuş asker sayılarına ve bunların firar etmiş olanlarının rakamlarını elde etmek mümkün değildir. Savaş esnasında firari sayısının 300.000'e ulaştığı tahmin edilse de (Balcıoğlu, 2003) tam bir tutarlılık yoktur çünkü mahkemeler kurulmadan önce kaçanların sayısına ulaşmak mümkün değildir. Henüz birliğe kaydolmamış, İstiklâl Mahkemelerine düşmemiş, bakaya kalanlar tam tespit edilemediğinden firar sayısını tam olarak bilmek mümkün değildir. Ayrıca birden fazla kez firar edenler, sayısal olarak durumun tespit edilmesini daha da zorlaştırır. Veriler büyük ölçüde eksik olmasına rağmen, buradan genel hükme varılmaya çalışılacaktır.

Her erkekten bir asker yaratmanın mümkün olmaması bir yana firar, sayısız nedene bağlı olarak gerçekleşiyordu. Savaş zamanlarında taraflar propagandayı etkin kullanmaktadırlar. Millî Mücadele aleyhtarı padişah Vahdettin, Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın ve yanlılarının faaliyetleri ve bu faaliyetlerin asker üzerindeki manevi tesiri oldukça fazlaydı. İstanbul Hükümetince yapılmış propaganda, neredeyse her askerin kafasını karıştırıyordu. Bu vaziyet askerin maneviyatını etkilediği gibi, direnişi pasifize etmekte ve en sonunda bu direncin kırılmasıyla askeri firara teşvik etmekteydi. Propagandaların halkta bu kadar tesir etmesinin sebebi politik istikrarsızlık ve İttihat ve Terakki'nin bazı icraatlarında yaptığı hatalardır. (Zürcher, 2005) Bu durum toplum nezdinde bir başat figür arayışına ve kararsızlığa sebep olmaktaydı. Umut vermeyen önderlik, ilk safhalarda toplumsal umutsuzluğu beraberinde getirmekteydi. Askere devamlı ve sayısız firar cüretini veren de bu durumdu. Dış propaganda ise Birinci Dünya Savaşı'ndan beri hız kesmeden devam etmekteydi. Özellikle düşman ordularının, Birinci Dünya Savaşı'nda dağıttıkları bildiriler, neden savaştıklarını askerlere sorgulatmak amacı içeriyordu. Böylelikle askeri, içten içe yıkıcı faaliyetler gerektiğinde psikolojik baskılarla çökertiyorlardı.

Savunma ya da taarruzun en önemli silahı insan gücüdür. Planlanmış insan gücüne ise en büyük darbe, firar olmuştur. Çünkü tüm yük bir zincirin halkaları gibi dizilmiş ve nizami birliklerin, dolayısıyla daha küçük çaptaki askerin omzundadır. Bu zincirden kopan her bir halka bu nizamı etkilemekte ve çoğu zaman dağıtmaktadır. Askerin hayatta kalmak için giriştiği her çabanın sonucu, savaşın da sonucunu belirlemiştir. Yani firar sorunu sadece savaşın gidişatını değiştirmez, aynı zamanda savaşın gidişatı da firar sorununu ortaya çıkarabilir. Her dönemde var olan firar sorunu inişli-çıkışlı grafik halinde olsa da, kimi dönemlerde mağlubiyetler sebebiyle artış gösterir. Millî Mücadele Dönemi tamamıyla göz önüne alındığında özellikle İzmir'in işgali ve Kütahya-Eskişehir Muharebeleri esnasında firar sayısı bir hayli artacaktır. İzmir işgal edildiği zaman, gelen telgraflar, kuvvetlerin dağılmaması, mevkilerin terk edilmemesi, silahların teslim edilmemesi şeklindeyken ve İzmir'in işgal haberinin de bilinmesine rağmen erat müsellahan şehirden kaçmıştı. (Aker, 1937, s. 72-75) Kirmastı'daki 172. Alay'da dağılmıştı. (Tahir, 1995, s. 441) En sonunda 135. Alay Süvari Müfrezesi tamamıyla firar eder. (Aker, 1937, s. 102) Urla'da bulunan 173. Alay'ın mevcudu ise, 100 kadardır fakat saldırı ile 18 er'e düşmüştü. Söz konusu birlik, kendi iç hizmetlerini dahi göremiyordu. Aydın'da bulunan 175. Alay'da aynı durumdadır. Asker daireleri 4-5 gün boyunca nöbetçisiz kalır. Hizmet eratı kalmadığından hayvana bakan er de yoktu. Erzak, eşya ve teçhizat anbarları da nöbetçisiz kalır. Öyle ki askeri birlikler her gün silahlı ve toplu olarak hatta nöbetçileriyle birlikte firar ediyordu. (ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1bx) Ekmek almak gibi herhangi bir basit görevi ifa etmek üzere gönderilen er bile firar eder. Üç nefer, patates getirmek üzere memur edilir ve bunlardan ikisi firar eder. (Kodaman ve Tızlak, 2008, s. 127) Aynı şekilde kömür yakmaya gittiğinde firar eden askere de rastlanır. Kaçmış ve bir daha da geri dönmemiştir. (ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1kn) İnzibat erleri dahi kaçmış olduğundan, haber gönderilemez çünkü telefonun başındaki erler de firar etmiştir. Devriye gezdirilecek er bile kalmamıştır. Gönderilen emir çavuşu da yolda firar eder. (Aker, 1937, s. 103)

Diğer yandan firar, başarıyla ters orantılıdır. Çünkü geri çekilme, yani ricat düzensiz kaçışı da beraberinde getirir. İzmir'in işgaliyle hız kazanan firar olayları, Batı Cephesi'nde durmadan devam etmiş, geri çekilme esnasında oldukça artmıştı. Zaten bir taarruz esnasında geri çekilme düzensiz ve belirsizdir. Üstüne, eğitimin ihmali, bu durumu daha da belirginleştirir. Geri çekilme hareketi hakkında lüzumlu talim

ve terbiye görmediklerinden, geri çekilmeden yararlanan asker çoğu zaman taarruzun başarısız olduğu fikrini benimseyerek bireysel ya da gruplar halinde dağılır. Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde ordu düzensiz bir şekilde geri çekilmekteyken birlikler birbirine karışmış, komutanlar birbirini kaybetmişti. (Değirmenci, 2009, s. 46) 41. Tümen'in mevcudu 5.820 kişi iken geri çekilmesiyle 2.347 kişi kaybolmuştur. (Değirmenci, 2009, s. 60) Bunların ne kadarı kaçak olduğu bilinmese de çoğunluğunun firar ettiği tahmin edilebilir. 20-25 Temmuz 1920'de 1. Kolordu'da durum şöyledir: 20 Temmuz'da 761 subay, 17.500 er bulunurken, 25 Temmuz'da 700 subay 4.000 er kalmıştır. Yani 5 gün içerisinde erlerin %77'si firar etmiştir. (Artuç, 2002, s. 106) Birçok örnekte gördüğümüz üzere, firar vakaları ya işgal zamanı zaten cılız olan birliklerde ya da taarruz sonucunda geri çekilme sırasında olur. Özellikle 23, 56, 57 ve 61. Tümenlerde geri çekilme esnasında durum, dağılma halini almıştı. Birliklerin sürekli dağıtılıp yeniden kurulması ve ordudaki disiplinsizlik sonucu takım ruhu ve kurtuluş ümidi sarsılmakta, erlerde kendilerini bu meyanda gönüllü saymaktaydı. Bu örnekler çoğaltılabilir ve bu kaçış evrenseldir. Tıpkı Türkler gibi, 10 yıldır savaşta olan Yunan askeri de savaştan bir şekilde kurtulma isteği duyuyor ve kaçıyorlardı. (İstiklâl Savaşı Gazetesi, 19 Mayıs 1919; Benlisoy, 2014)

Firar, sadece zamana ya da mağlubiyetlere de bağlı değildir. Bu dönemde bildiğimiz üzere Doğu ve Güney Cephelerinde savaştan ziyade yerel direniş hareketleri mevcut olup, bu direnişte kısa sürdüğünden askerler Batı Cephesine sevkedilmişti. İşte bu etkin askere alma sistemini bozan unsurlardan biri, yer değiştirme ve muharebe alanına sevktir. Firarın büyük bir çoğunluğu, sevk esnasında gerçekleşiyordu. (ATASE, İSH, Kutu: 1323, Gömlek: 113, Belge: 113ab) Uzun yürüyüşler ve uygunsuz hava ve arazi şartları sevkiyatta zorluklar çıkartıyor, üstelik asker ve firar takibini de güçleştiriyordu. Dolayısıyla, bu uzun sevk esnasında firar fırsatları hayli fazladır. (ATASE, İSH, Kutu: 1079, Gömlek: 14, Belge: 14) Vehbi Bey'e göre demiryolları tercih edildiğinde ise, bu sefer 200 kişi bindirilen trenden 30 kişi anca kalıyordu. (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt I, s. 87, Vehbi Bey, 5 Temmuz 1920) Sevk sırasında mevcudu 100 küsur olan bir taburdan bir gece de 24'ü silahlı 52'si silahsız olmak üzere, toplam 76 er firar etmişti. Askerler özellikle kendi memleketleri doğal olarak bildikleri istikamet olunca kolayca birliklerinden sıvışabiliyordu. Firar etmiş askerlerin, sevkinden mesul kimselerin daha bir özenli olması gerekirken, sevkine memur oldukları efradın firar etmesine sebep olan Abdulvehab, Ramazan, Mustafa oğlu Ali, Bekir oğlu Ali ve Bekir tüm jandarma efradının gözü önün-

de 20'şer değnek darp yemişlerdir. (Elcezire İstiklâl Mahkemesi Sıra 79, 12 Mayıs 1923) Genelde birilerinin yardımı ya da göz yumması olmadan firar gerçekleşemez. Bunun en güzel örneği Numan'ın hemşehrisi olan iki askeri diğer efratlardan ayırarak jandarma koğuşuna götürürken firarına müsade etmesidir. (Elcezire İstiklâl Mahkemesi, Sıra 21, 27 Mart 1923) Ceza sadece firar edenlere değil aynı zamana görevini tamamıyla ifa edemeyen sorumlulara da veriliyordu. Kaçak olayları sevk esnasında trenden atlayarak veya kapalı arazide yürüyüş esnasında gerçekleşiyordu. Bazense namaza gitme bahanesiyle dağılıp geri dönmüyorlardı. Yani firar için her fırsattan istifade edilmekteydi bu durum Millî Mücadele'nin çıkmazlarını teşkil eder. Hava şartları, iklim, arazi şartları, içinde bulunulan kafilenin sayısı ya da kafilenin başında bulunan memurların niteliklerine göre askerin firar etmesini kolaylaştırıcı unsurlar bulunmaktaydı.

Firar, bir bulaşıcı hastalık gibi yayılmaktaydı. Üstelik bu sorun sadece rütbeyle ya da cephe hattıyla sınırlı olmadığı gibi, askerliğin her safhası her bölüğü buna dahildir. Sıhhiye erleri kaçma nedeni olarak, arka çantalarından şikâyet ediyor başka biri de omuzlarında ağır bir sedye taşımaya mecbur tutulduklarını gösteriyorlardı. Bu yüzden bazen kaçıp başka tabura silahlı asker olarak yazılmaktaydılar. (Kuntman, 2009, s. 77) Bazen de tamamen firar etmeyi göze alırlar. Topçu efradı da firar eder; Sahra Topçusu Alay 56, Bölük 5 Mülazım-ı evveli olan, sonradan anbar müdürlüğü yapmakta olan İbrahim Edhem Efendi kıtasından firar etme suçundan yargılanmıştır. (Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, Karar 48, Esas 55, 11 Aralık 1920) 176. Alay Makineli Tüfek Bölüğü'nden Nuri de firar etmiştir. (Isparta İstiklâl Mahkemesi, Karar 68, 9 Ocak 1921) Üstelik, firar edenlere ceza verilmemiş olmasından dolayı, Topçu Bataryasından son 10 gün zarfından 163 kişi firar etmiştir. (Çarıklı, 2005, s. 164) Urfa Sanayi Kıtası Nal-Mıh Bölüğünden firar eden askerlerde vardır. (Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, Karar 47, Esas 40, 16 Ocak 1921) 11. Tümen Telefon Müfrezesinden Veli, İznik Çampınarı Karyesi Muhtarı Abdullah'ın yardımıyla firar eder. (Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, Karar 140, Esas 246, 16 Şubat 1921) Süvari Bölüğünden bile firar vardır. (ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1bn, Isparta İstiklâl Mahkemesi, Karar 103, 27 Ocak 1921) Bazense tabur katipleri, anbar memurları ya da fırıncılarda firar eder. (Isparta İstiklâl Mahkemesi, Karar 131, 5 Şubat 1921; Isparta İstiklâl Mahkemesi, Karar 137, 16 Şubat 1921; Aker, 1937, s. 102)

Öte yandan firar edenleri yakalamak için, yeterli kuvvet yoktu çünkü herkes firar ediyordu. Subay ve jandarma birlikleri de çareyi

kaçmakta buluyordu. (Osmanlı Belgelerinde, Belge No: 47) Sevkiyat reisinin dahi kaçtığını görmekteyiz. (Diriker, 2013, s. 88) Kıtaların zabtında büyük boşluklar vardı ve firar çoğaldıkça bunun takibi için daha çok insan gücüne ihtiyaç duyuluyordu. Gelişmeler karşısında, firar takibi için özel müfrezeler kurulmuştur. Bu müfrezeler firarilerin izlerini takip etme ve yakalamakla görevlidirler, hatta özellikle müsellahan firarileri günler, haftalar boyunca takip de etmek zorunda kalırlar. (ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1aq) Bazen müfrezeden kimselerin de firarına tanık olmaktayız; inzibatı koruma göreviyle dolaşan süvari müfrezesi dahi İzmir'in işgaliyle birlikte teker teker kaçmıştı. (Apak, 1990, s. 7) Muğla Sancağına tabi Milas Jandarma Bölüğü Selimiye Karakol Çavuşu Arif Sakarya Mevkinde silah atılınca, mevkisini terk ederek kaçmıştır. Kısa bir süre Hacı Mehmed adlı şahsın hanesinde gizlenmiştir. (Isparta İstiklâl Mahkemesi, Karar 108, 31 Ocak 1921) Bir çavuşun, sadece tek silah el silah sesi üzerine kaçması, firarın korkudan değil gelenek halini aldığına işarettir. Firari takibine girişen Jandarma süvari neferi Liceli İbrahim, onları derdest etmediği gibi onlara katılmıştır. Firar nedeniyle mâhkum olanların jandarma birliklerinin yardımıyla hapisten kaçtığını ve hatta firarileri yakalamakla görevli jandarmanın da firar ettiğine rastlarız. (Kandemir, 1964, s. 86) Jandarmanın firara başlamasıyla, dağdaki asker kaçakları da bundan faydalanmıştır. Elde bulunan kuvvetlerle, firariler arasında zaman zaman çatışmalar olmuştur. Bu çatışmalar genelde firari aleyhine sonuçlanmıştır. Ya teslim olmuş ya yakalanmış ya da yaralanmış olarak ele geçirilir.

Kısacası firar, her yerde her bölükte her rütbedeydi. Binbaşı da firar etmiştir kumandan da. (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt III, s. 594, Hasip Bey, 24 Temmuz 1922) Erlerin ve subayların firarının yanında kumandanların dahi firarına rastlıyoruz. Jandarma ve Bölük Komutanları da firar etmekteydi. (TİTE, Kutu: 28, Gömlek: 106, Belge: 106) Akseki Jandarma Bölüğü Kumandanı kaçmıştır. Kazasını terk ederek düşman karşısında taburunun müdafaa göstermesini engellemiştir. Bu itaatsizliği sonucu, cezası emekliliğe sevk edilmek olacaktır. (Isparta İstiklâl Mahkemesi, Karar 27, 27 Kasım 1920) İsmail Hakkı Ferik ve Harbiye Nezareti Müsteşar-ı sabıkıdır; seferberlik esnasında, izinsiz olarak memleket haricine çıkmıştır. 24 Şubat 1335'de görülen davada cezası askeriyeden tard ve bir sene kalebendlik olmuştur. (Yıldıztaş, 2010, s. 162) Kıdemli Yüzbaşının cepheden firar ederek Yunanlılara sığındığı da olmuştur. (TİTE, Kutu: 67, Gömlek: 148, Belge: 148)

Mehmet Beşikçi'ye göre, zorunlu askerlik sisteminde, devlet ile

ona hizmet sunan kişi arasındaki ilişkide bir zımnî sözleşmenin varlığından söz edilebilir. Askere alınan kişi burada zayıf tarafı oluştursa da beklentiye sahip olma hakkı vardır. (Beşikçi, 2015, s. 267) Bu beklenti, temel ihtiyaçların karşılanması ve askerliğe devam etmesini sağlayacak unsurlardan başka bir şey değildir. Askerin temel ihtiyacının karşılanması, manevi savaşma isteği, sürenin makul olması, umudun canlı tutulması gibi şartlar zımnî sözleşme gereği zorunlu askerlik sisteminde karşılanması gerekir. Fakat karşılanmadığı durumlarda hem devlet hem asker zor duruma düşmekte ve bu durumda askerin kaçmasına neden olmaktadır. (Beşikçi, 2010, s. 267) Askerlerin kaçma eğilimi ve hastalığa açık olmaları sağlıkları için, gerekli olan temel bakım eksikliğinin sonucuydu. Asker elbise bakımından perişandır. Birçok nefer, nöbet yerlerinde donarak ölmüş, birçokları hastalık geçirmiştir. Diğer yandan askerlerin neredeyse tamamına yakını çıplak geldiklerinden, (Çalışlar, 2009, s. 18) askerde üzerlerine giydikleri elbise ya da kaputlarıyla firar etmekteydi. Zaten çok fazla temin edilemeyen elbise ve kaputların kaybı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tartışmalara yol açar. Fevzi Çakmak *"elbiseyi alan firar ediyor"* şeklinde konuşur. Bu durumda son çare gelen askerlere elbise verilemeyeceği gündeme gelir. (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt I, s. 191-192, Fevzi Paşa, 21 Ekim 1920) Hastalıklar da başlı başına firar nedenidir: Yetersiz beslenme, kötü ve eksik giysi, hem savunma ve taarruz gücünü etkiliyor hem de hastalıklara sebep oluyordu. Dört defa kaçan Hüseyin ifadesinde parasızlıktan kaçıp, sonra teslim olmak istese de hastalığa yakalandığından teslim olamadığını ifade etmiştir. (Isparta İstiklâl Mahkemesi, Karar 72, 10 Ocak 1921) Mustafa oğlu Bektaş da aynı şekilde önce mahsulatı kaldırmak üzere firar ettiğini ardından hastalandığı için dönemediğini söyler. (Isparta İstiklâl Mahkemesi, Karar 72, 10 Ocak 1921) Murad gibi hastalık sebebiyle gelemeyen ya da geldiği halde yetersiz bakım nedeniyle kaçan erler vardır. (Isparta İstiklâl Mahkemesi, Karar 96, 18 Ocak 1921)

Askerin dayanıklılığı, aynı zamanda bu "zımnî sözleşmenin" süresine de bağlıdır. Yani bu süre ne kadar uzarsa, askerin dayanıklılığı o kadar azalır. İlk başta şevkle gelen asker ordunun koşullarıyla karşılaşınca, bu şevk kaybolur. Millî Mücadele Dönemini bunun içerisine koyduğumuzda, on yıllık savaş herkesi askerlikten bıktırmıştı. Tüm bunlara rağmen, yine de en çok firar eden kesim uzun yıllardır silah altında bulunanlar değil, genç dimağlar olmuştur. Her zaman ilk aylarda firar daha fazladır. Özellikle Millî Mücadelenin son zamanlarında genç doğumlu erlerden firar edenlerin çoğalması gündeme gelmişti.

(ATASE, İSH, Kutu: 1668, Gömlek: 81, Belge: 81) Bu da demektir ki tecrübe noksanlığı, korku ve bıkkınlıktan daha fazla caydırıcı unsurdur. Burada iş elbet subaylara düşüyordu. Onların savaş deneyimi daha yoğun olduğundan, itimatları esaslandırma çabası içindeydiler. (Argun, 2014, s. 85)

Diğer yandan erler subayları tarafından teşvik edilse de her "başarılı" firar, bir sonraki firar girişimini ister istemez desteklemekteydi. Soruna tersten başlamak gerekirse, kalanların maneviyatı bu nokta da önemlidir. Zımni sözleşmenin bir diğer unsuru da işte bu maneviyattır. Millî kuvvetler teşkil edilirken her fert Kuran'a el basarak mal ve can üzerine yemin etmişlerdi. (Sofuoğlu, 2002, s. 622) Askerler, Allahın emrettiği vazifeye koşmalı şekilde telakki edilir ve şevklendirilir. Tüm bu manevi desteğe rağmen firar etme düşüncesi her şeye rağmen en inançlı insanı dahi içine çekmekteydi. Diğer yandan TBMM tartışmalarında Vehbi Bey, firarı, bir ruh zaafı olarak gördüğünü söylemektedir. (TBMM Gizli Celse Zabıtları, s. 195-196) Firar edenler için *"güçsüz"*, *"tabansız"*, *"korkak"*, *"kaytarıcı" ve "ödlek"* gibi yakıştırmalarda bulunulabilir. "İtibar" bir asker için önemlidir ve asker olmak için en temel motivasyon kaynağı cesaretin taktiridir. (Murphey, 2007, s. 186-188) Fakat cesaret, herkesin kanına işlenmiş değildi. Firar, bu sebeple son derece tabî görülmeli ve aynı zamanda zor koşullar altında hayata tutunma çabası olarak da nitelendirilebileceği unutulmamalıdır. Askerlerin, dünyanın geri kalanından kopuk bir topluluk olmaları ve sürekli saldırma ve yok edilme tehlikeleriyle karşı karşıya olmaları, onlarda ileri derecede bir tetikte olma hali yaratmıştır. Her ne kadar olanlara kayıtsız görünse de akıllarından çıkmayan şey tehlikelerle karşı karşıya oluşlarıdır. Ne düzeyde eğitim almış olursa olsun düşman karşısında askerin ne yapacağı kestirilmez. Öte yandan silahla meşguliyet ve bu öldürücü gücün bu kadar yakınında bulunma duygusu, tedirginliği de beraberinde getirir. (Bröckling, 2001, s. 21) Rahmi Apak (1988, s. 253) şöyle anlatır: *"Burada hep bağırıyoruz. 'Çocuklar haydi hücum Allah Allah.' Fakat kafasını kaldıran kurşunu yiyor. İleriye bir adım atamıyoruz. Bombalar, fişekler… Etrafıma bakıyorum her dakika beş on kişi vuruluyor."* Savaşa girmek, çoğu zaman yanındaki arkadaşı kaybetme anlamına da gelir. Kimin sağ kalıp kimin öleceği bir piyangodur aslında ve bu piyango herkes gibi askeri de telaşa sürükler, korkutur, kaçırır. Bir gün önce gördüğü yaralıların durumunu düşünebilir, iliklerine kadar korku ve ölümü hissedebilir. Ağlama krizleri ve kusmalarda bunların cabasıdır. Sürekli korkunç bir gürültü altında kalmak, toprağa karışan mermiler, yıkılan topraklar, bombalar; bombaları beklemek, bomba-

ların gürültüsü, toprakların sarsıntısı, muntazam yürüyen kıtaların, birer birer dağılmasına neden olur. Bazen bu kadar muazzam olaylara maruz kalmadan, tek bir hamle bile askeri kaçırmaya yeter. Bursa'nın güvenliğini sağlamak için gönderilen bir tabur, erlerden birkaçının havaya ateş açması sonucu "çil yavrusu gibi" dağılmış ve taburu bir daha toplamak mümkün olmamıştır. (Sarıhan, Cilt 2, 1994, s. 480) İnsanın kendini koruma içgüdüsü, burada pek çok şeyin önüne geçebilir. Korku unsuru asla dile gelmediği gibi, genelde askerlerin ifadeleri "bir cahillik" olarak görülüyor ve pişmanlıklarını belirtiyorlardı. Bir asker için korkmak öyle uzak bir şeydi ki, kendi korkaklıklarını kabul etmek şöyle dursun, bu korkaklık kaba göre şekil alır. Her zaman "ötekidir" asıl korkak olan. Kaçan askerler, kendi aralarında kaçamayan askerler için korkak tabirini kullanmış ve asıl korkak olanın askerden kaçmayan yani kaçamayan pısırık ve işe yaramaz askerler olduğunu söylemişlerdir. (Tahir, 1995, s. 239) Aslında cephede ölüm ile yaşama tutunma arasındaki ince, görünmez bir çizgi vardır. Bir çizgi öylesine belirsizdir ki askerden kaçarak mı hayatta kalınır, yoksa bir düşman kurşununa yem olmadan askerde kalarak mı? Burası o dönem için tam bir muammadır. Asker kaçmadığı taktirde, düşman karşısında ölebilir, yaralanabilir ya da korkak diye tabir edilebilirken, kaçtığında kendisini bekleyen tehlikeler en az bir önceki ihtimaller kadar güçlüdür. Kısacası her iki durum da askeri cesur ya da korkak yapabilir.

Askerler her ne kadar savaş ortamı içerisinde bulunsalarda, dış dünyanın varlığını unutmuyorlardı. Kişisel ve ailevi hayatı derinden etkileyen ve bunları bir kenara koyan savaşın yıkıcı unsuru, kimi zaman aileye ve toprağa özlem şeklinde olmaktaydı. Bu sıkıntılar ve bekleyişin geri de ailesini, köyünü yurdunu bırakmış askere amaçsızca gelir ve doğal olarak firar etme fikrine yönelir. Bir savaş ortamı içerisinde, geride bıraktıkları aileleri, toprakları, köyleri onları ayakta tutan tek unsurken, bazen de firar sebebi tam olarak bu olmuştur. Bu durumu Tarık Buğra romanında şöyle özetlemiştir:

"…Şimdi Ali emmiye veya ötekilerden birine sorsa 'asker kaçağı ne demektir' diye. Onu da bilmeyecekler, bilemeyeceklerdi. Korku, ihanet, alçaklık ve benzerleri. Değildi halbuki. Günler geçer, haftalar, aylar ve yıllar geçer, sonunda da saniyeler geçmez olur da kafa bir takıldı mı sılaya sıcak terletir, soğuk üşütür, humma sayıklatır, sıla büyücü gibi çeker. İş yakalanmamakta. Yakalandın mı bu özleyişe iş bitmiştir artık. Kaçarken görülürsen vuracaklarmış. Kervan yutan çöle bir düştün mü, cehennem avuntusu bile kalmayacak, o kilometreleri, dağlardan, yollardan, azgın nehirlerden geçen kilometreleri aşmak bir mucize istermiş. Eninde sonunda yakalanıp bir köpek gibi, köpekli-

ği hak ederek gebertilmek varmış…Düşünemezsin ki bunları. Büyülenmişsin bir kere. Hem de ne ile? Kah bir çift kara göz veya hasta bir ana hayaliyle, fakat bazen de bir dere boyuna bir çınar altı bir…bir… işte böyle bir sefil kahve hayaliyle…" (Buğra, 1986, s. 53)

İşte tam olarak böyle bir şeydi askerdeyken aileye, toprağa hatta gündelik telaşlara hasret. Asker geride bıraktığı bağdan kopamıyor, bu bağ onun hem dayanağı hem de kaçma sebebi haline geliyordu. Askerlik dışında bir hayatın varlığının farkındaydı asker. Yer yer köylerin basıldığı haberi erleri korkutmaktaydı. Evler yakılmakta, insanlar kurşuna dizilmekteydi. Halk korkudan evini, köyünü terk ederek kaçmaya başlamıştı. Çivril Kazası'nın Karaağaçlar Mahallesi'nden Hilmi, Lütfullah ve Emin kardeşler Çivril düşman işgaline uğrayınca ailelerini kurtarmak maksadıyla, kıtalarından firar etmişlerdir. (Isparta İstiklâl Mahkemesi, Karar 103, 27 Ocak 1921) Namus kavramının çok fazla etkin olduğu Anadolu toplumunda, ailesinin ırzının tehlikede olduğuna inanan bireyi, cephede tutmaya olanak yoktur. Vehbi Efendi de bunun bilincindedir: *"Efrat neden firar ediyor? Firar edip gelenleri dinlemeli. Anasına, babasına, ırz ve namusuna sövülüyor. Dünyada olmadık hakarete maruz kalıyor. Herif diyor ki: Ben dinim için, ırz ve namusum için gidiyorum. Mademki ırz ve namusum ayak altında gezecek, asılırım da gitmem diyor."* (İstiklâl Mahkemeleri, s. 147) Diğer taraftan çoğu ailenin geçim kaynağı savaştaki bu erkek nüfustur. Firar eden çoğu askerin, babası daha önceki savaşlarda şehit düşmüştü ve bunlar yoksul ailelerden geliyorlardı. Millî Müdafaa Vekaleti'nin tespit ettiği problem, ailenin geçimini sağlayan kişilerin, askere alınmasıyla geçim sıkıntısına giren aileler ve bu durumdaki askerlerin firara yönelmesidir. (Köstüklü, 2009, s. 31)

Peki halk firariye nasıl bakıyordu? İlk zamanlarda herhangi bir karşılık olmaksızın halkın firariye yardım etmesi bir suç niteliğinde görünse de satır aralarında okunan halkın askerlere duyduğu zaaftır. Zürcher'e göre (2014, s. 186) halk firarilere sempati beslemekte ve olumlu bir tavır takınmaktadır. Halk genellikle firarilerin duygularını paylaşıyor ve onları evlerinde saklıyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan beri devam eden bu tutum, zamanla değişecektir. Bunun sebebi propaganda ve korku unsurunun, halkta yarattığı bir nevi olumsuz etkidir. Zaten yer yer direnme girişimlerine rağmen, Millî Mücadele'nin özellikle ilk zamanlarında daha çok ve çabuk çözülme ve dağılma belirtileri vardı. İzmir'in işgaliyle birlikte yayılan abartılı söylemler, firara teşvik niteliğine bürünür. Ahali, özellikle kaçıp gelenlerden işittikleriyle korkup Yunanlıların kendilerine bir zarar vereceğini düşünerek,

kendi askerini korumak maksadıyla askeri firar etmeye yönlendirir. Paniğe kapılan köylerdeki halk sanki direnmeden teslim olursa bu zulümden kurtulabilirmiş gibi askeri çatışmadan caydırmaya çalışmakta ve bazen de bunu başarmaktaydı. (Artuç, 1988, s. 82; Apak, 1988, s. 193) Halk sadece askeri firara teşvik etmekle kalmıyor, kaçmasına, saklanmasına yardım ve yataklık da ediyordu. Özellikle askerin ailesi, akrabası, aşireti, köylüsü adeta askerin firarı için seferber olmuş gibidir. Aslında Millî Mücadele'nin özellikle ilk zamanlarında bu durum yadsınamaz. Çünkü hem halkın bıkkınlığı hem de neyin içine düştüğünü bilmemesi korkuya kapılmasına neden olmuştu. Örneğin İznik Çampınarı Karyesi Muhtarı olan Abdullah hem oğlu Veli'ye hem de diğer asker firarilerine yardım etme suçundan yargılanır. (Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, Karar 140, Esas 246, 16 Şubat 1921) Bireysel yardımlar olduğu gibi, kimi zaman bir firarinin kaçması zincirleme yardım sonucu gerçekleşir. Hüseyin Ağa oğlu Cemil'e başta Belediye Reisi Kasım Çelebi Efendi olmak üzere, bir jandarma çavuşu, jandarma dairesi yazıcısı ve bir jandarma neferi yardım etmiştir. Belediye reisi Cemil'e kefalet ederek kendisini almaya gelenlere teslim etmemiş, ayrıca rüşvet de teklif etmiştir. (Elcezire İstiklâl Mahkemesi, Sıra 18, 25 Mart 1923) Cemil'e yardım eden hem Belediye Reisi hem de jandarma yazıcısı üç sene hapise mâhkum edilmiştir. Taşlık Karyesinden mükerrer firari olan Muharrem oğlu Hasan, Hasan'a sahte belge düzenleyen imam Halil Efendi ve Hatibi Mehmed Ali Efendi, Eskişehir İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılanmışlardır. (Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, Karar 4, Esas 175, 3 Ocak 1921) Bu örneklerdeki gibi, halk askere yardım etmiştir. Üstelik, kimi zaman halk, asker firarisine evini de açarak, firarın suç teşkil etmesine aldırmaksızın, onları uzun müddet evlerinde gizleyerek, bu suça iştirak ederler. Tüm karye tarafından firarinin korunduğu durumlarda olmuştur. Özellikle yerel idareciler bu işin içerisindeyse firari özenle korunur. (Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, Karar 16, Esas 227, 3 Ocak 1921) Firariler, aslında bir bakıma halkla iç içedir. Sıradan köylü gibi saklanma gereği bile duymadan, kendi hanesinde kalıp üstelik kendisini yakalamakla görevli kumandan, yazıcı ve çavuşla içki içip alemlere dalması oldukça ilginçtir ve önümüze farklı bir tablo sunar. Buna göre Zürcher'in iddiası güçlenir. Bu durum halkın firariye sempati beslediğini kanıtlar. Aynı zamanda disiplinsiz davranışlar sonucunda firarilerin bir suçla dahi yargılanmadan, halk arasına rahatça girip çıkması durumu, askeri daha da çok firara teşvik etmiştir.

Osmanlı Ordusundan kaçmış ve 1918 yılında İngilizlerin eline düş-

müş bir subay firari, sorgusunda silahlı firarilere dair ilginç bir tespitte bulunmuştur. *"Eğer Anadolu'da bir firari köyüne silahıyla ve mühimmatla dönerse ona dağlara çıkması söylenir, çünkü çok geçmeden ona ihtiyaç duyulacaktır. Eğer köyüne silahsız ve mühimmatsız dönerse birliğine geri yollanır ve bir dahaki sefere kaçtığında onlarında beraberinde getirmesi söylenir."* (Beşikçi, 2015, s. 297) Bu durum Birinci Dünya Savaşında gerçekleşmişse, İstiklâl Harbi sırasında da benzer durumlarla karşılaşmak şaşırtıcı olmayacaktır. Köyün dış dünyada her ne olmuş olursa olsun, kendini savunmaya ihtiyacı vardır. Bu yüzden eşkıyalığa bürünen firarilerin halkla ilişkileri, kimi zaman daha farklı bir hal almıştır. Efelerin çoğu asker kaçağı olduğundan, belki de halkın asker firarisine duyduğu sempati bundan ileri gelir. Er kişisi bir kere cesaret edip askerlikten kaçmışsa o kişi dağa da çıkar, köyünü de korur gibi bir algı oluşmuş olması muhtemeldir. Hem halk hem asker nezdinde bunun dışındaki durum daha da karmaşık hal alır çünkü köylünün askere bakış açısı, çoğu zaman sempati çoğu zaman bir nefret halindedir. Hele ki bu asker firar etmişse, bu duygular daha uçlarda yer alır. Ankara Hükümetinin otoritesini tesis etmesi, İstiklâl Mahkemeleriyle firar suçuna etkin cezanın uygulanmasıyla halkın tutumu yavaş yavaş değişmiş, firariye beslenen sempati yerini kızgınlığa bırakmıştır. Bunun nedeni devletin sivil halkla iş birliği yapıp teşvik edici ya da ödüllendirici yöntemlere başvurmasıdır. (BOA, DH. EUM, 6. Şb. 52/44)

Konya İstiklâl Mahkemeleri heyeti 11 Ağustos 1337'de beyanname yayınlar. Madde 2 gibi pek çok yerde beyanname yayınlanmasıyla, köylü ya da mahalleli korkarak firariyi saklamaktan kaçınır. Mesela, Ahmed, asker firarisi Ömer'in firarına devam etmesi için iaşe temin etmekle suçlanmıştır. Fakat ifadesine göre arandığını duyunca bizzat kendi teslim ettiğinden beraat etmiştir. (Isparta İstiklâl Mahkemesi, Karar 122, 8 Şubat 1921) Firari ve bakaya efradın derdestine ihmal ve gevşeklik göstererek memuriyeti suistimal eylemek maddesinden, Hısnımansur Ahz-ı Asker Şube Reisi sabıkı Binbaşı Faik ve Samsat Jandarma Takım Kumandanı Mülazım-ı Sani Dersaadetli Burhaneddin Efendi, efrat derdestine memur Binbaşı Faik ve Abdulkerim yargılanmışlardır. (Elcezire İstiklâl Mahkemesi, Sıra 86, 12 Mayıs 1923) Abdulkerim'i ihbar edense, babasıdır. Dolak Köyü'nden asker kaçağı olan Bekir oğlu Bekir, köylünün kendisini ihbar etmesi üzerine yakalanmıştır. (Koç, 2014, s. 103) Artık firariye olan sempati cezalarla nefrete dönüşmüştür; *"Türk aileleri genelde her silahlı kafileyi alkışlamakta. Halk izinli olup geri dönenleri dahi menfii gösterilerde bulunuyor. 'Nereye gidiyorsunuz? Bizim namusumuzu, memleketimizin şerefini kime emanet et-*

tiniz?' diye söyleniyorlardı." (Bayar, 1968, s. 2240)

Zorunlu askerlikle birlikte askerden kaçmak için hemen hemen herkesin ilk başvurduğu yol, bürokratik yollardır. Askerlerin doğrudan kaçmak yerine, böyle illegal yollara başvurması otoritesini tesis edebilmiş bir hükümeti dolaylı olarak aklımıza getirir. Özellikle İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulmasıyla birlikte illegal yolların çeşitliliği artmıştır. Bu yollar bazen sağlık problemlerini öne sürmek, bazen çeşitli yollarla muafiyet durumu yaratmak, bazen de sahte evrak düzenlemekten geçer. Hastalıkların çok yaygın olması, hastalık muafiyetlerini yaygınlaştırdığı gibi çeşitli raporlarla askerlikten kurtulmak için suni hastalıkları ve sahte izin belgelerini de arttırmaktadır. Rüşvet alarak, bunun karşılığında kendilerini hasta gösterecek bir rapor hazırlayarak Ahmed ve Kasap Abdullah'ın firarına yardım eden Şakir oğlu Hüseyin Azmi, 10 sene küreğe mâhkum edilerek cezalandırılmıştır. (Isparta İstiklâl Mahkemesi, Karar 13, 10 Kasım 1920) O dönem bir salgın halini alan harp yıllarının ve sonrasının felaketi haline gelmiş frengi hastalığına, kasten yakalanarak askerlikten kurtulmaya teşebbüs ediyorlardı. Böylelikle askerlik yapmamak uğruna, kendi hayatlarını tehlikeye atıyorlardı. Savaşa dayanamayıp kazayla ya da bilerek kendi tüfeğiyle el ve ayaklarını vuran askerlere rastgelinir. (Babuş, 2013, s. 145; Eti, 2016, s. 58) Ayrıca firar edemeyenler arasında cinnet geçirenler olduğu gibi intihar edenler de vardı. Bunların önüne geçmek için tabur imamlarından faydalanılmaktaydı. Askerden kaçmanın bir diğer yolu ise muafiyet durumlarını kullanmaktı. Askerlikten kurtulmak maksadıyla sahte nüfus tezkeresi yaptıran Kütahyalı İbrahim oğlu Murad, bir sene hapis cezasına çarptırılmış ve aynı suçtan Çizmecioğulları'ndan Kütahyalı Süleyman ise kanıtlanamadığından beraat etmiştir. (Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, Karar 84, Esas 232, 25 Aralık 1920)

Bir başka problemse, askerin sadece üzerindeki elbiselerle değil, müsellahan yani silahlı olarak firar etmesidir. (ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1bz, ATASE, İSH, Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1ck) Askeriyenin zaten oldukça kıt olan teçhizatları itinalı korunmaya çalışılsa da firar eden askerler silah, fişek, tüfek, makineli tüfek, el bombası, hayvan ve hatta mahsulleri bile beraberinde götürüp ziyan edilebilir. Ali Onbaşı, İbrahim ve Durmuş sevk olundukları harp cephesinden müsellahan firar etmişlerdir. Yakalandıklarında ise yanlarında bulunan teçhizatı hemen teslim etmişlerdir. (Isparta İstiklâl Mahkemesi, Karar 75, 12 Ocak 1921) Isparta'nın Merkez Tabur efradından Hüseyin oğlu Halil İbrahim silah, 125 adet cephane, bir yazlık elbise ve kasaturasını alarak firar etmiştir. Kendisinin derdest olunması emri

çıkartılmıştır. (Hafız İbrahim Demiralay, 1998, s. 147) Bu gibi müsellahan firar eden sayısız örnek vardır. Müsellahan firar etmenin cezası, oldukça ağırdır ve ekstra bir suç teşkil eder. Kaçaklar üzerinde götürdükleri eşyayı kayıp ve takrir ettikleri taktirde kaçaklıktan gayri ve müstakil bir suç teşkil eder ve bunlar ödetilmekle cezalandırılır. (Jandarma Dergisi, Sayı: 80, Yıl: 23, s. 24) Müsellahan firar artınca cezası 5 Kânunusani 1337'de *Resmî Gazete* de ayrıca belirtilmiştir. Müsellah firarın cezasının ağır olmasının nedeni, silah ve cephaneyi taşıyan asker düzensizlik ortamı içerisinde hazır firar edip bir suça da karışmışken, elindeki imkanla yeni suçlara da karışabilme ihtimalidir. Mesela elindeki silahla erlerin trene ateş açtığı ve evleri yağmaladıkları görülmüştür. (BOA, DH. EUM. 6. Şb, 20/59, 1335) Firar suçu başlı başına bir suç teşkil ederken buna hırsızlığın eklenmesiyle, askerin sırtına ağır bir ceza yükler. Ayrıca mahkemenin taktirine göre ziyan edilen fişek için, ayrıca askerin kendisinden veya babasından bu para alınır, normal firarilere verilen ceza katlanır, hatta kimi durumda ceza katlanarak hapis, kürek gibi ağırlaştırılabilir de.

Müsellah dışında, diğer suç tanımı da mükerrer firardır yani birden fazla kez firar etmiş kimseler için kullanılır. Her muhakemede askerin daha önce firar edip etmediğine bakılmış, mükerrer değilse "muaffife-i takdiriye" yani cürmü hafifletici sebepler gerekçe gösterilerek cezanın genelde darp olmasına karar verilmiştir. Mükerrer firar etmenin dozunu kaçırarak dört, beş, altı, dokuz, on, on bir, on dört kez firar etmiş askerlere de rastlanır. Hatta Kazım Paşa, otuz defa bile firar edenleri zikreder. (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt III, s. 617, Kazım Paşa, 24 Temmuz 1922) Mükerrer firarın cezası, duruma göre ağırlaşır. Mahkeme üç defa askerden kaçan Sinoplu İzzet'in, 15 yıl küreğe konmasına karar vermiştir. (Sarıhan, Cilt 4, 1996, s. 59, 17 Eylül 1921) Uşak 176. Alaya bağlı Nureddin, on defa firar etmiştir. Son firarında Jandarma ve Karakol Kumandanlarının ihbarı sonucu yakalanmış ve cezası idam olmuştur. (Isparta İstiklâl Mahkemesi, Karar 28, 28 Kasım 1920) Aynı şekilde Isparta'nın Sülübey Mahallesi'nden Ali kıtasından on defa firar etmiş, kendi teslim olduğundan cezası elindeki silah için 50 lira teslim edecek, 40 değnek darp, bir sene pranga-bend olmuştur. (Isparta İstiklâl Mahkemesi, Karar 72, 10 Ocak 1921) Bu askerlerin ortak ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla çoğu yolda fırsat buldukça firar etmişlerdir. (Isparta İstiklâl Mahkemesi, Karar 72, 10 Ocak 1921) Bu her fırsatını bulduğunda firar eden askerlerin durumu, yeteri kadar sıkı bir takip olmadığını gösterir. Birer ikişer firar çoğunlukla affedilirken işin dozunu kaçıranlar, ibret olsun diye cezalandırılır. Özellikle aileler

üzerinden bu ceza uygulanmakla beraber, (BCA, 30/10/55/370/13) görüldüğü üzere mükerrer firarın cezası idama kadar gitmektedir. Zaten bu kimselerden bazısı da İstiklâl Mahkemeleri kurulmadan önce Divan-ı Harb'de idam cezası verilmiş, sonradan affedilmiş kimselerdir. Bu tip askerlerin firarda bu kadar ısrarcı olmaları şaşırtıcıdır. Bu askerler firar etmekten neden asla vazgeçmemiştir? Birincisi, her er kişisi asker doğmadığı gibi, zorlamalar karşısında dahi "askerliği damarlarında taşımaz". Zorla getirilen asker, kimi zaman kasten kimi zaman hakiki olarak kendisine verilen işi yap(a)maz. *Çarkın bu dişlisi "bozuk", "korkak", "kırık"* değil, aksine insan tabiyatının yegâne itaatsizliğine örnektir. Bahaneleri üst üste koyup sonsuz bir döngüde ilerlemektense, askerlik kültüründen uzak yetişkinlerin varlığını, Millî Mücadele Dönemi için dahi kabul etmek gerekir. İkincisi ise kestirmek güç olsa da bazılarının alışkanlıktan ibaret olduğu açıktır.

Firarilerin en tehlikelisi ise düşman safına geçerek, düşmanla birleşenlerdir. İstiklâl Mahkemeleri'nin teşekkülüyle bunlar hem vatana ihânet hem de asker kaçaklığı kapsamında cezalandırılacaktır. Ayrıca bunlar af kapsamından kesinlikle yararlanamamaktadırlar. Örneğin Kocabeyli Mehmed namındaki asker, cesur ve iyi olmasıyla bilinmesine rağmen firar ederek düşman safına geçtiğinden cezası idam olmuştur. (Akıncı, 1978, s. 301)

2.Firardan Sonra…

Firar eden askerlerin "başarıya ulaştıktan" sonra ne yaptığı da, önemli bir soru(n)dur. Firar edenlerin önünde birkaç alternatif olduğunu düşünebiliriz. Kaçan askerin ilk olarak memleketine dönme ihtimali vardır. Ayrıca buna hem ailesine duyduğu özlem hem de ailesini koruma iç güdüsü eklendiğinde, evine dönme ihtimali daha da güçlenir. Her ne kadar evde saklanmak makul gözükmese de Mutallib Karyesi Eskişehir'den Ahmed oğlu Mustafa mükerrer firar etmiş ve hanesine gizlenmiştir. (Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, Karar 18, Esas 25, 3 Kasım 1920) Fakat memleketinde kalmak bir firari için hem dış tehlikelere karşı koruma sağlarken, hem de aynı oranda yakalanma ya da ihbar edilme tehlikesini beraberinde getirir. Çünkü firari takip müfrezelerinin ilk olarak baktığı yer, askerin memleketidir. Yukarıda bahsedildiği üzere firari askerlere halk tarafından Millî Mücadelenin ilk zamanlarında sempati beslense de zamanla bu, hükümetin otoritesini sağlamasıyla aşılır ve firar askerin kimsenin yardımı olmadan köyünde kalabilmesi imkânsız hale gelir. Çünkü İstiklâl Mahkemeleri sonrasında firar, tek başına değil ailesi ve köy halkı da içine katılacak

şekilde cezalandırılır. Örneğin firariyi saklayan muhtar ve imam Hakkı köylerinde asker firarisi bulunduğu halde, ihbar etmediğinden bir ay hapis ve 100 lira para cezasına çarptırılmıştır. (Açık Söz, 29 Ağustos 1921) Çeşitli zamanlar da yerel halktan firara teşvik, firariye sempati ya da korku sonucu yardım ve yataklık olsa da asıl olarak köy halkı ve özellikle muhtar gibi yerel idarecilerin insafındadır artık. Muhtar Abo'nun yardımıyla Rıza, Selim ve Ferhan öteden beri firar etmekte ve köylerinde saklanmaktaydılar. Müfreze geldiğini haber aldıkça da kaçmaktaydılar. (Elcezire İstiklâl Mahkemesi, Sıra 35, 5 Nisan 1923) Sivil halkın firarilerle bu derece içli dışlı olması Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de gündeme gelir. Vehbi Bey duyduğu olaydan bahseder: *"Yeni efrat geliyordu. Hatta o efrat firarilere tesadüf etmiş, elli kişilik imiş, bir köye misafir olmuşlar."* (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt II, s. 140, Vehbi Bey, 2 Ağustos 1921) Yani tek tük değil, 50 kişilik bir firar kafilesi dahi köyde misafir edilebilir durumdadır. Bu tür olaylar bilindiğinden, önlemler alınmıştır.

Firarilerin büyük çoğunluğu ise tıpkı karınca metaforu gibi dönüş yeri olarak evlerini seçmemişlerdir. Özellikle kentlerde izini kaybettirmeye çalışanlar vardır. Kent merkezinde dolaşarak kalabalıklar arasına karışarak izini kaybettirmek daha kolay olsa da Latif Yazgan gibi ana caddelere, köprülere ibret olsun diye asılmış asker kaçaklarıyla karşılaşma ihtimali vardır. (Babuş, 2013, s. 172-175, Latif Yazgan) İstasyonlar ve limanlar ise tam bir firari mekanıdır. Bundan haberdar olan müfrezeler yönlerini böyle yerlere çevirir. Örneğin, Jandarma karakolunu bastıktan sonra, hava muhalefeti sebebiyle kaçan Göcenoluk Karyesi'nden firari Halil oğlu Mehmed ve arkadaşları istasyonda yakalanmışlardır. (Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, Karar 22, Esas 12, 8 Kasım 1920) Genelde sabit bir yerde kalmak daha mantıklıdır çünkü etrafta her daim müfrezeler kol gezmektedir. Bu yüzden bazı firarilerin, çiftliklerde vakit geçirdikleri olmuştur. Ankara yakınlarındaki Salmanlı Çiftliği bunun en bariz örneklerinden. Çiftliğin ahalisinin azlığını ve hatta yokluğunu fırsat bilen firari güruhları, burayı mesken bellemiştir. (Argun, 2014, s. 71) Bunun dışında tekkelere, hanlara sığınanlar vardır.

Diğer yandan eve dönemeyen firari dağlarda dolaşmakta ve çete kurma, isyan gibi başka yollara sapmaktadır. Firar başlı başına bir suç teşkil ederken, kaçma suçunu göze alan asker kanunsuz işlere artık daha rahat bulaşır. Askerliğe yüklenmiş geleneksel kutsal anlam çerçevesinde kaçarak, bu kutsallığı yıkıp geçmek askerde onanmaz yaralar açar. Çünkü bir er kişisi olarak, kendisine verilen vazifeden, nede-

ni ne olursa olsun kaçmıştır ve kaçmakla bir bakıma askerlik kültürü çerçevesinde şerefinin zedelenmesine neden olmuştur. Bu nedenle bir kere kaçan asker, yukarı da da değindiğimiz gibi yine kaçar ve yeni suçlara da bulaşabilir. Keza böyle de olmuştur. Fakat bu girişim asker açısından bakıldığında keyfi değildir ve daha çok hayatta kalma amacı taşır. Bu suçlar hırsızlık, cinayet, tehdit, adam kaçırma, çeteye girme, çete kurma, isyana katılma ve asayişi bozma gibi çeşitlidir. İşte asayiş sorunu da tam bu noktada başlar. Mensup olduğu 11. Tümen, 70/2 Bölük 8'den eşya ve efrat parası çalarak firar etme suçundan Hacıreceboğulları'ndan Yakub oğlu Mehmed mükerrer firari olduğundan üç ay pranga-bend cezasına çarptırılmıştır. (Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, Karar 144, Esas 14, 8 Ocak 1921) Kıtasından firar ederek sadece köylere inmez, hırsızlığa girişir, insanların önünü keserek eşyalarını cebir ve şiddetle çalabilir, yaralama ve katl gibi suçlara bulaşabilir, asayişi bozabilir. Bu suçla yargılanan yukarıda zikredilen Süleyman oğlu Mustafa, daha önce dokuz defa firar etmiş ve Divan-ı Harp tarafından idama mâhkum edilmiş fakat sonradan affedilmiştir. Şimdi ise yeniden firar etmiş ve üstüne de şiddet ve hırsızlık suçunu ekleyince yeniden idama mâhkum olmuştur. (Isparta İstiklâl Mahkemesi, Karar 48, 18 Aralık 1920) Ramazan ve Şükri, firarda bulundukları esnada derdest olunarak askeriyeye gönderilmek üzereyken, Afşar Nahiyesi'nde bulundukları odanın penceresini kırmak ve duvar delmek suretiyle tekrar firar etmişleridir. Ayrıca kendilerini şikâyet edenlerin önlerine geçerek silahlı tehdit etmişlerdir. (Isparta İstiklâl Mahkemesi, Karar 105, 29 Ocak 1921) Kendilerini takibe gelen müfrezelerle çatışma firar etmeyi kafasına koymuş asker açısından çok normaldir ve sıklıkla karşımıza çıkar. Camiikebir Mahallesi Mollaoğulları'ndan 1315 doğumlu Mehmed oğlu Halil, kıtasından mükerreren firar ederek, müsellehan dağlarda gezerek eşkıyalığa karışma, evlere girme, eşya çalma, insanları tehdit, yaralama ve katl etmek, suçlarından cezası idam olmuştur. (Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, Karar 25, Esas 30, 8 Kasım 1920) Bu gibi suçların birden fazla olması yukarıdaki iddiayı güçlendirmektedir. Firar cürmü diğer pek çok suç olmadan devam ettirilemeyecek bir suçtur. Gördüğümüz gibi hayatta kalmak ve kaçmak için pek çok suçun altına girilir.

Firariler için bir diğer çıkış yoluysa çeteciliktir. Firar eden asker bireysel olarak hayatta kalma güdüsünden hareketle kendi gibi olanlara rast gelmek ister. Ya da hayatta kalmak için çeşitli çareler arar. Kimi zaman çete gibi bir kollektifin muhafaza edici etkisinden yoksun firari, bayrağını bir yana fırlatır çünkü yakalandığında kendini bekleyen

tek şey ölümdür. Kaçışa geçen askerler, savaş patlak vermeden önce hali hazırda var olan yerel çetelerde kendilerine ayrılmış uygun bir yer bulma telaşına girmişlerdir. Çünkü çete demek askerden kaçan birey için kollektif muhafaza edici bir unsurdur. Özellikle dağlık yerler birer doğal çete alanıdır. Yoksul halk için çetelerin sağladığı para, yağma gibi imkanların yanında düzenli ordunun kurulmasından sonra buradaki disiplini kaldıramayan askerler başına buyrukluğa özlemle çetelere katılmayı uygun bulur. Muvazzaf birliklerdeyse askerlikten kaçmayı beceremeyen *"biçareler"* kalmıştı. Çeteye yazılmayana *"ödlek"* derler. Çeteci olmak tüm askerlerin hayali haline gelmişti. Ellerinde silah olanlar çetelere katılıyordu.

Eşkıyalık firariler için doğal bir sonuç, aynı zamanda hayatta kalmanın da tek alternatifidir. Eşkıyaların avları da zaten asker kaçaklarıdır. Sonu belirsiz, rotasız yürüyüşler, belirsiz menziller firarileri av olarak gören eşkıyalar için kusursuz bir avdır. Eşkıyalık firardan ayrı bir suçtur; her firar eden eşkıya olmayacağı gibi her eşkıya da firari değildir. Bunların suçu firariliğe oranla hayli fazladır. Bu kimseler askerden firar ettikten sonra, hırsızlığa girişmek, gasp etmek, silah tevcih etmek gibi suçlardan eşkıyalık yapmaya başlayıp toplum huzurunu bozarak köyleri de yağmalamaktadırlar. Kıtasından firar ederek eşkıyalığa yani tarik-i şekavete katılan firariler, kaçaklıklarının durumuna göre ceza alırlar. Şekavete karışan firarilere karşı alınan tedbirin başında derhal ait oldukları köylere ve gerekli yerlere bildirilmesi hakkında emir verilir. (ATASE, İSH, Kutu: 22, Gömlek: 132, Belge: 132-1) Cezalar ise 40 değnek darptan, idama kadar değişir. Örneğin Mevlüt ve Mehmed, müfrezelere ateş açmak, halkın kıymetli eşyalarını çalmak, hayvanlarını yağma etmek, asi olmak, isyan ve fesat karıştırmak gibi suçlara girişmişler ve cezaları idam olmuştur. (Isparta İstiklâl Mahkemesi, Karar 91, 22 Ocak 1921) Aynı şekilde sürekli firar eden, eşkıyalık ve hane basmaya alışmış Sinoplu Hurşid'in mensup olduğu kıtasından altı defa firar etmek, silahını ziyana uğratmak ve gasp ve eşkıyalık ile hayatını sürdürmekte ve hıyanet etme gibi suçlara girişmesinden memleketi Sinop'ta asılarak idamına karar verilmiştir. (Açık Söz, 18 Eylül 1921) Görüldüğü gibi eşkıyalığın firarilikle birleşmesinin affedilmesine imkân yoktur. Firariler bireysel olarak asayişi bozmuş değil; kollektif bir toplulukla bu sorun meydana gelmektedir. Bunu bilen İstiklâl Mahkemeleri çetelere katılmış, eşkıyalığa başlamış herkese ve toplumun huzurunu sarsan her türlü harekete af tanımamıştır.

Diğer yandan Millî Mücadele Dönemi boyunca, pek çok isyan ortaya çıkmış ve bu isyanlara insan kanalını çoğunlukla firariler oluştur-

muştur. Cepheden kaçan asker sabit işi olmadığı gibi köyüne-mahallesine de dönemiyor ve ya eşkıyalığa başlıyor ya da dağa çıkıyordu. Özelliklerde köylerde sinmiş asker kaçakları isyanları fırsat bilerek bunlara katılırlardı. Anzavur Ahmet Susurluk'ta artık askerliğin kalmadığı, askerlerin evlerine gitmeleri gerektiğini söyleyerek Nakliye Taburu ve Topçu erlerinin dağılmasını sağlamış ayrıca 40-50 askerde ayrılarak kendisine katmıştır. (Selek, 1973, s. 353) Bazen de firar etmiş kimseler kullanılarak isyan çıkartılırdı. İşte bu noktada asker kaçaklarının isyanlara insan sayısını arttırma bakımından yardım sağlayarak sosyal sorunlara da yol açtığını görürüz. Firariler, bu yollardan geçtiklerinden artık bizzat kendileri teslim olmaya başlamışlardır. Bunda af kanunlarının etkisi olabileceği gibi, İstiklâl Mahkemeleri'nin ceza sistemi de korkutmuş olabilir. Öte yandan firari için dışarıda hayat yoktur, artık kalmamıştır. Firar eden bir askerin sabit işi de olamaz ve dolayısıyla ailesini ve kendisini besleyemezdi. Ya elinden bıraktığı o silahı alıp yeniden dağa çıkacak, eşkıyalık yapacak, isyana katılacak ya da o silahla yeniden cepheye teslim olacaktı. Halkın bilinçlenmesi de firariye tek yol bırakıyordu; teslim olmak.

3. Tedbirler, Cezalar ve İstiklâl Mahkemeleri

Birinci Dünya Savaşı'nda firar sorunu devletin meşruiyetini aşındırmış ve merkezi otoriteyi budamış ve iç güvenlik sorunu yaratmıştır. Jandarma birliğinin tesisiyle insan gücüne duyulan ihtiyaç daha da artmış ve durum içinden çıkılmaz hal almıştı. Firar sorunuyla baş edemeyeceğini ilk zamanlarda anlayan Ankara Hükümeti tarafından İstiklâl Mahkemeleri kurulacaktı. Fakat mahkemelerin kurulmasına kadar geçen süre de farklı tedbir ve cezalandırma yollarına başvurulmuştur. İlk olarak çok sayıda askere alınan insan savaşın haklılığı ve ölmenin ulvi bir fiil olduğuna inandırılmalıdır. Gazeteler, dergiler, şiirler, hutbeler ve vaazlar ile buna destek çıkılır ve çeşitli dernekler kurulur. Bunun yanında askerin problemlerini dinleyecek, sıkıntılarına dertlerine çare olacak, ona doğruyu gösterecek "Efrat Hasbihal Heyeti" adıyla bir kurulun oluşturulması dikkat çekicidir. Ayrıca savaşta düşmandan kaçmak suç olduğu gibi dinimize göre de büyük günahlar arasında yer almıştır. Bunlar hakkında vaaz veren tabur imamlarının olduğunu görürüz.

Kimi yerlerde bazı özel tedbirler alınmıştır; örneğin erleri kendi askerlik şubelerinin yakınındaki birliklere sevk etmemek bunlardan biridir. Ayrıca karakollar kurulmuştur; şehirdeki her karakolun önünden geçecek her şahıstan vesika aramak ve olmayanların sebebini sor-

mak vazifesiyle jandarma ve merkez komutanlığı görevlendirilecektir. Ayrıca özel müfrezeler kurulmuştur. Daha ilginç tedbirlere de başvurulduğu görülmüştür. Birliklerdeki erler başlarında subay ile camiye gideceklerdi. Alay Komutanı bekar olduğu için devamlı teftiş edilen erlerin, tuvalete bile disiplin içinde gittikleri, gece gündüz devriye gezilen devamlı erlere nasihatlarda bulunan Sivas Depo Alayı'ndan firarlar bir türlü önlenememiştir. Bazı efradın bu gibi mekanların kapı ve pencerelerini kırarak firar ettiği görülmektedir. (Köstüklü, 2009, s. 35)

Firar eden asker şayet doğrudan affedilmemişse alacağı en hafif ceza dayak ve değnektir aslında. Bazı askerler için komşu ve akraba, dost, düşman, karısı, çocukları önünde rezil rüsva edilmesi askerde bir daha firar etme arzusunu siliyordu. İzzet-i nefsi için bu dayak çok ağır hükümlerden birisiydi. (Arıkoğlu, 1961, s. 161) Askerlere verilen diğer ceza ise, hapistir. Askeri Ceza Kanunun 79. Maddesine göre firariler altı aydan iki seneye kadar hapis cezasına çarptırılırdı. Ancak firarinin tevfikhanede tutulması da işe yaramamaktaydı. Mesela asker firarisi Kızılcaviran Karyesi'nden Sarı oğlu Mustafa tevfikhaneden kaçmıştır. Mustafa mükerrer firar, şekavete karışma ve katl maddelerinden kendisine hapishane cezası verilse de Mustafa buradan da kaçmayı başarmıştır. (Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, Karar 56, Esas 183, 14 Aralık 1920) Diğer yandan pek çok kişi askere alınıp öleceğine hapis yatmayı göze alarak firari yeğliyordu.

Askeri kanunun 104. Maddesine göre (Düstur, Tertip I, Cilt VI, 13 Temmuz 1887, 1939) firar eden asker önce ilan edilecek ardından derdest edilecek ve eşyaları ise haczedilecektir. Örneğin, silahlı ve silahsız kaçakların yerine akrabalarından biri silah altına alınıyor (BCA, 30/18/1/1/6/39/8); ailesi başka yere sürülüyor, kaçaklar yakalanınca bunlar serbest bırakılıyordu. Mesela eşi asker kaçağı olduğundan Emine Niğde'den Bolu'ya sürülmüştür. (BOA, DH. EUM, 6. Şb, 46/12, 1337) Kaçanın beraberinde götürdüğü silah, araç ve gerecin değeri de memleketindeki evinden veya yakın ailesinden para veya mal olarak alınırdı. (BCA, 30/10/55/370/13) Ayrıca firar suçu bulunan askerin ailesi göç ettirilmeye zorlandığını biliyoruz. Ailelerin cezalandırılmasından duyulan korku firarın önüne geçen en büyük etmendir.

Diğer yandan Askeri Ceza Kanunu'nun 82. Maddesine göre, firar sefer esnasında olmuşsa, düşman karşısında olmuşsa ve düşman tarafına geçilmişse bunun cezası idamdır. (Askeri Ceza Kanunu, Kitap III, 1927, s. 22, Düstur, II. Tertip Cilt 6, s. 981) İdam cezası çeşitli tartışmalara konu olmuştur. Kimilerince idam cezası, disiplini muhafaza

etmeyi kolaylaştırıp, otorite tesis ederken, kimilerince ise idam etmenin firarın önüne geçmediği iddia edilir. Firari, idam cezasının mevcudiyetiyle firar ettiğinde kurtulmak istediği sonuca bizzat yol açacağını bilmelidir; cephede belki ölünebilir ama firar ederse öleceği kesindir. Askerin hangi ölümü seçeceği konusundaki çaresizliği idam cezasıyla başlar. Bazen kaçaklar için 1914'te çıkarılmış bulunan "Esrar-ı Askeriyeyi İfşa ve Casusluk ve Hıyanet-i Harbiye Hakkında Kanun"unda uygulandığı olmuştur. (Aybars, 2014, s. 67) Ancak bu kanunla firarilere düşman safına geçme dışında genellikle basit, caydırıcı olmayan cezalar veriliyordu. Bu cezalar ise firarilere cephede savaşmaktan daha kolay geliyor ve firarların artmasına sebep oluyordu.

İşgalden kurtulmak ve Millî Mücadele'yi başarıya ulaştırma gayesiyle 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulmuştur. Meclisin ilk hareketi 29 Nisan 1920'de 2 numaralı *Hıyanet-i Vataniye Kanunu*'nu çıkarmak olmuştur. Aradan geçen dört aya rağmen, beklenen sonuç alınamamış ve asker kaçaklarının önü kesilememiştir. Cepheden firar edenlerin artması endişe verici boyuta ulaşınca, hükümetin bu durumla mücadele edebilmesi için çareler aranmıştır. 18 Ağustos'ta Reşit Bey ve arkadaşları asker kaçaklarının cezalandırılması hakkında bir kanun teklifi vermiştir. Asker kaçakları konusunda bu şekilde sert tedbirler alımasını öngören bu tasarı reddedilmekle beraber İstiklâl Mahkemeleri'nin kuruluşunun başlangıcı olmuştur.

2 Eylül 1920'de Millî Savunma Bakanlığı'nca hazırlanan "Firar Ceraimini İrtikâp Edenler" hakkında kanun tasarısı Mecliste konuşuldu. Millî Savunma Bakanı Ferik Fevzi Çakmak imzasını taşıyan hükümet önergesinde firara sebep olan durumlar belirtilip alınması gereken tedbirlerden bahsedildi. (Aybars, 2014, s. 82) Asker kaçaklarının sebep olduğu durumlar anlatıldıktan sonra, alınan tedbir ve cezaların yetersiz ve etkisiz olduğu belirtilip idam cezasının ne gibi durumlarda verileceği açıklandı. Bunun üzerine Meclis'te hemen iki fikir belirdi. Bu fikirlerde İstiklâl Mahkemeleri'nin mahiyeti üzerindeki tartışmaların ilk kıvılcımları ve basamaklarını oluşturmuştur. Bunlardan ilki kanunun bir zorunluluk olduğu ve ancak bu sayede cephe gerisinin tutulabileceğiyken, ikincisi kanunun memleketi ve halkı büyük bir korkuya düşürerek millî mücadeleyi arkadan vuracak kuvvetleri çoğaltması ve halkı paniğe götürmesi yönündedir. Ölümden kaçanı başka bir ölümle tehdit etmek ne kadar caydırıcı olabilirdi. Kendini düşünmeyen ya da aksine kendisini çok düşünen adamdan ailesini düşünmesini beklemek hangi akla hizmet etmekteydi? Bu tartışmalar maddenin görüşülmeye başlandığı 9 Eylül 1920'de başlayarak 11 Eylül'e kadar sürdü.

11 Eylül 1920'de 21 numaralı *Firariler Hakkında Kanun* çıkarılmış olur. *Firariler Hakkında Kanun*'un çıkarılmasından bir hafta sonra, 18 Eylül 1920'de Heyet-i Vekile'nin verdiği teklifle 14 yerde İstiklâl Mahkemesi kurulması istendi ve aynı gün 45 numaralı Meclis Kararı ile Ankara, Eskişehir, Konya, Isparta, Sivas, Kastamonu, Kayseri olmak üzere yedi bölgede İstiklâl Mahkemesinin acilen kurulması kararlaştırıldı. (İstiklâl Mahkemeleri, s. 9) 1920 yılı Ekim ayı başlarında mahkemeler faaliyete geçti.

Millî Mücadele yıllarında devam eden İstiklâl Mahkemeleri; birinci dönem ve ikinci dönem olmak üzere ikiye ayrılır; Birinci dönem İstiklâl Mahkemeleri 18 Eylül 1920 ile 17 Şubat 1921 tarihleri arasında görev yaptı. İkinci dönem ise 30 Temmuz 1921 tarihi ile 1923 Ekim ayı arasında çalışmıştır. İstiklâl Mahkemeleri evrakları tam olarak muhafaza ve tasnif edilmediğinden bu mahkemeler süresince toplamda kaç kişinin yargılandığı, cezaların mahiyetleri ve infaz gibi tartışmalı konuları tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Çünkü aynı er cepheden defalarca kez kaçmış olabilir, hiç yargılanmamış olabilir hatta hiç kayıtlara dahi geçmemiş olabilir. Ayrıca zabıt ve kararlarında belli başlıları yayınlanmıştır. Şimdiye kadar Elcezire, İstanbul, Eskişehir ve Isparta İstiklâl Mahkemeleri'nin zabıt ve mahkeme kararları yayınlanmıştır. Mahkemeler kurulmasından itibaren dört ay görev yapmış ve kuruluş amacına hizmet ederek yargı işlemlerini tamamladığından 17 Şubat 1921 tarihli 97 numaralı Meclis Kararıyla kapatılmıştır. Fakat mahkemelerin kapatılmasıyla iç güvenlik tehditleri yeniden ortaya çıkmış ve İstiklâl Mahkemeleri'nin açılmasından önceki zamana dönmüştü. Bu gerekçeyle 23 Temmuz 1921 tarihli 140 numaralı Meclis Kararıyla, Konya, Kastamonu ve Samsun'da birer İstiklâl Mahkemesinin kurulmasına karar verildi. 8 Eylül 1921 tarihli Başkumandanlık tezkeresiyle Yozgat İstiklâl Mahkemesi kuruldu. 31 Temmuz 1922 tarihinde 249 numaralı *İstiklâl Mehakimi Kanunu* kabul edilip mahkemelerin görev ve yetkileri yeniden belirlenerek kısıtlandı ve 1 Ağustos 1922 tarihli 274 numaralı Meclis Kararıyla da bu mahkemelerin faaliyetlerine son verilecektir.

Eskişehir İstiklâl Mahkemeleri'nin görev süresi boyunca yumuşak çalıştığı görülmüştür; çoğu kez idam cezaları müeccel idam cezalarına veya müebbet hapse çevrilmiştir. İdam cezalarının hemen hepsi ertelenmiş; asker tekrar kaçmadıkça da gerçekleşmemiştir. Eskişehir İstiklâl Mahkemeleri'nde toplam idam sayısı 57 iken (Aybars, 2014, s. 125) bunların 6 tanesi firariler için uygulanmıştır. Eskişehir İstiklâl Mahkemesi'nde toplamda firari ve firarilikle alakalı suçlarda yaklaşık

1.815 kişi yargılanmıştır. Isparta İstiklâl Mahkemesi toplamda 329 kişi firar ve firarla ilgili suçlardan yargılanmışlardır. Mahkeme genelde idam cezası vermemeye çalışmıştır. Verdiği toplam idam cezası 7 iken bunlardan 4 tanesi firarilere verilmiş cezalardır. Elcezire İstiklâl Mahkemesi 13 Mart'da bir beyanname yayınlayarak kaçaklara on günlük mühlet vermiştir. Bu süre zarfında teslim olamayanlar için cezaları bildirmiştir. Toplamda 400 kişi firar ve firar suçlarından yargılanmışlardır. Bunlardan dördü idam edilmiştir. Kastamonu İstiklâl Mahkemesi ise dörtten fazla beyanname yayınlamıştır. İkinci Beyannamenin 2. ve 4. Maddelere göre yakınlarını askere götürmek yakınları yoksa köy veya mahallesinden 200 lira para cezası alınması gibi hükümlerin olması tüm tartışmaları beraberinde getirmiştir. Birinci Dönem İstiklâl Mahkemeleri'nin kapatılmasına sebep olacak madde de budur. Mecliste bu madde üzerinden sert tartışmalar yaşanır.

Çıkan aflarla da birlikte 16-17 Temmuz 1922'de 3.000'den fazla asker kaçağı cepheye gönderilmiştir. (Aybars, 2014, s. 162) Samsun İstiklâl Mahkemesi 17 Ağustos 1921'de göreve başlamıştır. İstiklâl Mahkemeleri insan gücüne duyulan ihtiyacın bilincinde olduklarından, kaçağı ağır şekilde cezalandırmak yerine korkutucu ve az cezayla birliklerine göndermeyi prensip edinmişlerdi. Hele ki suçu vukuatsız kaçmaksa yani herhangi bir suça karışmadan, silahsız ve mükerrer değilse asker az bir ceza ile mutlaka affedilmiştir. Askerin bu karmaşık dönemde bilinçsizliğini de normal karşılamakta, askerin cahillik ettiği varsayılmaktadır. Mahkeme üyeleri cezaları vicdani kanaatlerine göre vermişlerdir. Pek çok kez askerler cezalandırılmak yerine affedilmiştir. Hatta buradaki gibi idam sehpasında dahi affedilen kaçaklar vardır. (Altay, 1970) Görüldüğü gibi İstiklâl Mahkemeleri tarafından Millî Mücadeleye kazandırılmış bu insanların kafası karışıktır. "Cahillik" de diyebileceğimiz gibi bu tip vakalarda İstiklâl Mahkemeleri askeri kaybetmekten çok kazanmayı seçmiştir. Uygulamalar genelde askeri geri kazanma amacı taşımıştır fakat bu suçu alışkanlık haline getiren ya da başka suçlara karışan askerler için cezası idam olabiliyordu. Bazen kaçma sayısı dahi göz önüne alınmaz; bakılan unsur askerin kendisinde umut olup olmadığıdır. İstiklâl Mahkemeleri'nin *bir daha kaçmaları durumunda cezaları idamdır* şeklinde askerlerin künyelerine yazmaları caydırıcılık etkisini gösterir.

Suçların ve cezaların mahiyeti ve tedbirler açısından uygulamaya baktığımızda, her ne kadar tartışmalı olsa da kimi zaman sert tedbirlerin varlığı etkilidir. Asılarak ya da kurşuna dizilerek idam, kale-bend, kürek ve ağır hapis, sürgün, dayak, zararı ödetme, suçlunun mal ve

mülküne el koyma ve malını ve mülkünü yakmak, göz altında bulundurma, görevden uzaklaştırma, halk, ailesi ve asker önünde teşhir, askerden kaçanların yerine ailesinden başka bir erkeği askere almak, yaşadığı köy ya da mahalle sakinlerinden para cezası almak gibi pek çok ceza yöntemi vardır. Toplamda 1.054 idam olmuştur. Aslında idam kararlarının sayılarının tutulmadığına dair iddialar da vardır. Fakat olanlar üzerinden gitmek gerekirse; idam kararları iki kutbu oluşturmuştur. Bu kutupdan biri: *"Kaçaklar tespih tanesi gibi asılır. Eline geçirdiğini hiç aman vermeden asacaksın ki, ele geçmeyen yılacak"*, (Tahir, 1995, s. 449) *"Asmalı hem de bir hafta indirilmemeli. Asmayınca rezilliği basılmaz bu dünyanın ya asacaksın ya asılacaksın"* gibi sözlerle kışkırtırken halkın bir kısmı muhakemenin düzeni süratle sağlamasından memnuniyet duymuşken, (Çarıklı, 2005, s. 158) diğer kutup buna tepki göstermekteydi.

Mahkemeler firarilerin idamını öncelikli olarak diğerlerine ibret olacak bir ceza olarak görüyor, bu cezanın ordudaki askerlerin firara niyetlenmesini engellemesini ve disiplini muhafaza etmeyi kolaylaştırmasını umuyordu. Şerif Güralp anılarında şöyle bahseder; *"...Binbaşı önlerine geçmiş ona kadar sayıyor ve onuncu eri göstererek bunu asın diyordu. Oradaki muhafız erlerde oradaki eri yakalayıp ağaçlarda sallandırıyorlardı...Üç posta cezadan sonra geriye gitmek isteyen tek er kalmamıştı"* (Güralp, 2007, s. 130-131) Bu aslında hükümetin otoritesini tesis etmesinin bir biçimidir. Sivil halk da bu iş içine katılarak daha geniş alanlara yayılıyordu otorite.

Ayrıca İstiklâl Mahkemeleri sürekli idam hükmü vermemek için müeccel yani ertelenmiş idam cezası verir. Eğer yeniden firar etmez görevini yaparsa, cezası infaz edilmemektedir. Fakat firar eder ve yakalanırsa muhakemesiz idam edilmektedir. (Çarıklı, 2005, s. 149) Urfa'da mahkemeleri görülen 131 nefere müeccel idam cezası verilmiştir. Firarilerin önünü alınabilmesi için mahkemenin meclisten istediği cezaların derhal infazı yetkisinin de yeterli olmadığı belirtilmiş. Evleri yakma cezası, her ne kadar tartışmalı olsa da Birinci Dünya Savaşı'ndan beri uygulanan bir şeydir. 40-50 Ermeni asker kaçağı polis ve jandarmalarla iki saat boyunca çarpışmıştır. Bunların 23'ünün evleri ceza olarak yakılmıştır. (Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, 1982, Yıl 31, Sayı 82) Bu konu Mecliste sıklıkla gündeme gelmiştir. Fakat anlaşılmıştır ki bu yakma olayında sonuç alınmaya başlamıştır. (TBMM Zabıt Ceridesi, 1. Cilt, s. 40-48)

Tüm bu örneklerden çıkarılması gereken sonuç; cezalar ne kadar tartışmaya açık olsa da yer yer zaruri olarak uygulanmış ve işe de yaramıştır. Özellikle verilen idam ya da firarinin ailesiyle ilgili cezaların

askeri cepheye sevk etme işinde "başarılı" olduğu görülür. Toplamda 100.000 kişinin İstiklâl Mahkemeleri kanalıyla cepheye gönderildiği iddia edilir. (Ergil, 1981, s. 231) Ergün Aybars'a göre toplam 14 mahkemede 1920-1922 yılları arasında 59.164 sanık Birinci Dönem İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılanmış, bunlardan 11.744 sanık aklanmış, 4.168 sanık çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Sonuçta bu mahkemeler o günler için büyük bir ihtiyacı karşılamışlardır. Olağanüstü durumlara çare yine olağanüstü çareler olagelmiştir. Zaten zafer de bu çarelerin bulunmasıyla gelmiştir.

Sonuç

İstiklâl Harbi, günümüzde kahramanlık menkıbelerinin en kıymetlisidir. Bu çalışmada Millî Mücadele Dönemine, farklı bir mercekten bakılmaya çalışılmıştır. Öncelikle, bu kahramanlık menkıbesinin "içini oyan" askerlerin varlığını kabul etmek gerekir. Çünkü firar sorunu Millî Mücadele Dönemi için, en büyük direnç noktasını oluşturmuştur. Bu gibi durumlarla insanlık tarihi boyunca karşılaşılmış olması, "büyük anlatıya" engel teşkil etmez. Aynı dönem, Yunan askerlerinin de kitleler halinde firarına tanık olmaktayız. Demek ki savaşın neresinden bakılırsa bakılsın, ödenen bir bedel vardır. İşte savaşın hikâyesinde bu duruma odaklanılmıştır. Bu kimselere toplu olarak baktığımızda, suçlu güruh diyebilirken, aynı zamanda teke indirip birey olarak baktığımızda ise firar, her savaşın kaçınılmazlarından olduğu kadar bazı nedenleri o günler bağlamında konuştuğumuzda "ayıplanamayacak" kadar sağlamdır. Kahramanlık denilen zaten bir şeylere karşı kazanılandır. Bu savaşta ise kahramanlık, sadece düşmana karşı savaşmak değil, aynı zamanda kişinin iç dünyasına, hatta bazen yanı başında firar eden arkadaşına karşı koymaktır.

Şimdiye kadar firari kitleye, sadece rakamsal bir problem olarak bakılmış ve bu kimseler çeşitli problemlerin ana ayağı olarak görülmüştür. Yani firariler birer özne değil, bilerek ya da bilmeden askerî disiplini bozan ve çeşitli suçlara karışarak sosyal problemler yaratan suçlu bir güruhtur. Günümüz tarihçiliğinde ise, artık "hayat sayılmayan hayatlara" da rol biçilmiştir. Bu çalışma odağı "insan öznesi"ne çevirmiştir. Fakat bu dönemde firar etmiş askerlere birincil ağızdan ulaşmak şimdilik uzak bir ihtimal olduğundan, firarın sebeplerini tam anlamıyla keşfetmek mümkün değildir. Ancak zabıtlar ve belgeler zorunlu askerlik ve topyekûnluğa rağmen, firar vakalarının saiklerini, süreçlerini ve sonuçlarını vermiştir. Bunların görünmeyen yüzünde ise, pişmanlık, korku ve özlem gibi sebepler yatar. Zabıtlar ve belgelerin yanında satır

aralarından da çıkarılan malzemelerle yazılan bu tez, firari askerleri tarih anlatısına sokabilmek için, bir kapı aralanabileceğini savunmuştur.

İstiklâl Mahkemeleri, her ne kadar tartışmalara konu olsa da unutulmaması gerekir ki ulusun topyekûn olağanüstü tehlikede bulunduğu bir dönemde, normal hukuk usullerinin benimsenmesi yeterli değildir. Firar suçu ise, yeni suçları beraberinde getirerek içinden çıkılmaz bir askerî problem olduğu kadar, sosyal problem de yaratmaktadır. Fakat insan gücüne duyulan ihtiyaçtan dolayı, cezalar verilirken bu durum göz önüne alınmıştır. Firardan başka suçu olmayan asker genelde affedilmiştir. Bu demek değildir ki firar eden asker suçsuzdur, aksine suçlu olduğu kadar Millî Mücadele'nin gidişatını değiştiren olaylar silsilesini meydana getirmiş de olabilir. Yani dolaylı da olsa otorite tanımayan askerin firarı vesilesiyle yine otorite tesis edilmiştir. Diğer yanda elbette bu karışık dönemde otoriteyi sağlayan olaylar silsilesi hâlihazırda yaşanmaktaydı; firar olayları sadece bunu hızlandırmıştır.

Hemen hemen herkesin firar etme fikriyle, zaman zaman karşılaşabildiği durumlar olmuştur. Kimi bu fikirden uzak durmuşken, kimi bu durumla baş edememiş ve kaçmıştır. Şu da unutulmamalıdır ki tüm yıldırıcı etmenler, her asker için geçerliyken bir kısmı buna irade gösterip kıtasından ayrılmazken diğer kısmı çareyi firar etmekte bulur. İşte bu firar eden kimseyi o dönemin tarih akışı içerisinde nereye koyarsak koyalım, kaçmak için çeşitli sebepleri ve argümanları vardır. Her türlü durum askeri kaçışa bir adım daha yaklaştırabilir. Mesela kimi asker duyduğu korkudan kaçmışken, kimi asker de kaçmadığı için korkak yaftası yemiştir. Yani bu askerleri, sadece suçlu ya da sadece birey olarak değerlendirmekte yeterli değildir ve sorularımıza cevap vermez. Bu askerlerin halkın bir parçası olduğu göz önünde bulundurulduğunda, meydana gelen olaylardan askerlerin de halkla birlikte fikrinin değişebildiği durumlar olmuştur. Millî Mücadele Dönemi boyunca, kaçak asker bazen bir kahraman gibi alkışlanırken, bazen de bir hain gibi yaftalanmıştır. Bu birbirine zıt iki düşünce, askerin de halkın da kafasını sürekli karıştırmış ve ancak neye hizmet ettiklerinin cevabını buldukça Millî Mücadele'ye destek verebilmişlerdir. Bu destek de meydana gelen olaylar silsilesinin ve İstiklâl Mahkemelerinin tesisinin bir sonucudur. Yani Zürcher'in iddia ettiği gibi halk, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasındaki dönem boyunca, firarilere sempati beslemiş, üstelik koruyup, yardım etmiştir. Fakat İstiklâl Mahkemeleri vasıtasıyla tesis edilen otorite sonucu, halkın tüm sempatisi, nefrete doğru evrilmiştir. Bu aynı zamanda bir umuda yolculuk olan Millî Mücadele'nin hikâyesini verir.

İleride, İstiklâl Mahkemeleri zabıtlarının tamamen açılması ve yeni araştırmalarla bu konu daha da genişletilebilir. Hatta aynı dönem kaçan Yunan askerleri ya da işgalci konumdaki diğer devletlerin askerleri de içine alınacak şekilde karşılaştırmalı bir tarih de yazılabilmeye açıktır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri ve Birincil Kaynaklar
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)
30/10/55/370/13
30/18/1/1/6/39/8

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
DH. EUM. 6.Şb, 20/59
DH. EUM, 6. Şb, 46/12
DH. EUM, 6. Şb, 52/44

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi
https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/

Elcezire İstiklâl Mahkemesi Kararlar ve Mahkeme Zabıtları. (2015). Cilt III, TBMM Başkanlığı Adına Yayınlayan: İrfan Neziroğlu, Ankara: TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları.

Eskişehir İstiklâl Mahkemesi Kararlar ve Mahkeme Zabıtları. (2015). Cilt IV, TBMM Başkanlığı Adına Yayınlayan: İrfan Neziroğlu, Ankara: TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları.

Isparta İstiklâl Mahkemesi Kararlar ve Mahkeme Zabıtları. (2015). Cilt V, TBMM Başkanlığı Adına Yayınlayan: İrfan Neziroğlu, Ankara: TBMM Kütüphane Ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları.

İstiklâl Mahkemeleri Kanun, Gerekçe ve Genel Kurul Tutanakları. (2015). Cilt I, TBMM Başkanlığı Adına Yayınlayan: İrfan Neziroğlu, Ankara: TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE) İstiklâl Harbi Koleksiyonu (İSH).

Kutu: 1079, Gömlek: 14, Belge: 14
Kutu: 1169, Gömlek: 94, Belge: 94a
Kutu: 1323, Gömlek: 113, Belge: 113ab
Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1aq
Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1bx
Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1bz
Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1ck
Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1df
Kutu: 1328, Gömlek: 1, Belge: 1kn
Kutu: 1668, Gömlek: 81, Belge: 81

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)
Kutu: 28, Gömlek: 106, Belge: 106
Kutu: 67, Gömlek: 148, Belge: 148

Süreli Yayınlar
Gazeteler
Açık Söz
29 Ağustos 1921
18 Eylül 1921

İstiklâl Savaşı Gazetesi
19 Mayıs 1919

Dergiler
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi
1982, Yıl 31, Sayı 82

Jandarma Dergisi
Sayı: 80, Yıl: 23

Resmi Yayınlar
Askeri Ceza Kanunu, III, Ankara: Harita Matbaası, 1927
Düstur
http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx
Resmi Gazete
http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx

II. Kitap Ve Makaleler

AKER, M. Şefik Aker. (1937). "İstiklâl Harbinde 57. Tümen ve Aydın Millî Cidali." *Askeri Mecmua,* 11. Yıl, 45. Sayı, İstanbul: Askeri Matbaa.
AKINCI, İbrahim Ethem. (1978). *Demirci Akıncıları.* Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları.
ALTAY, Fahrettin. (1970). 10 Yıl Savaş Ve Sonrası (1912-1922). İstanbul: İnsel Yayınları.
APAK, Rahmi. (1990). *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu.* Ankara: Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
——— (1988). *Yetmişlik Bir Subayın Hatırları.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
ARIKOĞLU, Damar. (1961). *Hatıralarım*. İstanbul: Tan Gazetesi Ve Matbaası.
ARGUN, Mehmet Turgut. (2014). *İstiklâl Harbi Ve Anadolu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
ARTUÇ, İbrahim. (1985). *Büyük Dönemeç Sakarya Meydan Muharebesi.* İstanbul: Kastaş Yayınları.
——— (2002). *Büyük Taarruz Başkomutan Meydan Muharebesi*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
——— (1988). *Kurtuluş Savaşının Zorlu Yılları.* Kastaş Yayınları.
AYBARS, Ergün. (2014). *İstiklâl Mahkemeleri.* İstanbul: Doğan Kitap.
BABUŞ, Fikret. (2013). *Savaş Yıllarından Anılar*. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2013.
BALCIOĞLU, Mustafa. (2003). *İki İsyan: Koçgiri, Pontus: Bir Paşa: Nurettin Paşa*. Ankara: Babil Yayınları.
BAYAR, Celal. (1968). *Ben de Yazdım; Millî Mücadeleye Giriş*. İstanbul: Baha Matbaası.
BENLİSOY, Foti. (2014). *Kahramanlar, Kurbanlar, Direnişçiler: Trakya Ve Anadolu'daki Yunan Ordusunda Propaganda, Grev Ve İsyan (1919-1922).* İstanbul: İstos Yayınları.
BEŞİKÇİ, Mehmet. (2010). "Birinci Dünya Savaşında Devlet İktidarı ve İç Güvenlik:

Asker Kaçakları Sorunu Ve Jandarmanın Yeniden Yapılandırılması", *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*. Yayına Hazırlayanlar: Evren Balta Paker ve İsmet Akça, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

——— (2015). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

BRÖCKLİNG, Ulrich, (2001). *Disiplin; Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi Ve Tarihi*. Çeviren: Veysel Atayman, Ayrıntı Yayınları.

——— (2014). "Çarklardaki Kum 21. Yüzyılın Başında Vicdani Red." *Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar Ve Deneyimler,* Yayına Hazırlayanlar: Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, İstanbul: İletişim.

BUĞRA, Tarık. (1986). *Küçük Ağa.* İstanbul: Ötüken Yayınları.

ÇALIŞLAR, İzzettin. (2009). *Gün Gün Saat Saat; İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ÇARIKLI, Turgut. (2005). *Babam Muhittin Çarıklı; Bir Kuvay-ı Milliyecinin Yaşam Öyküsü*. Yayına Hazırlayan: Hakan Erdem, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

DEĞİRMENCİ, Nihat, (2009). *İstiklâl Harbinde Kütahya-Eskişehir Muharebelerinden Bir Kesit; 10-24 Temmuz 1921*. Kütahya Valiliği Yayınları.

DİRİKER, Ahmet Nuri. (2013). *Cephelerde Bir Ömür*. Hazırlayan: Ahmet Diriker, İstanbul: Türkiye İş Bankası.

ERİKAN, Celal. (2008). *Kurtuluş Savaşı Tarihi*. Hazırlayan: Rıdvan Akın, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ERGİL, Doğu. (1981). *Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi*. Ankara: Turhan Kitabevi.

FOUCAULT, Michel. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi.

GİNGERAS, Ryan. (2014). *Dertli Sahiller; Şiddet, Etnisite Ve Osmanlı İmparatorluğunun Sonu 1912-1923.* Çeviren: Melike Neva Şellaki, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

GÖRGÜLÜ, İsmet. (1999). *Ana Hatlarıyla Türk İstiklâl Harbi*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.

GÜRALP, Şerif. (2007). *Bir Albayın Anıları; Kurtuluş Savaşı'nın İçyüzü*. İstanbul: Güncel Yayıncılık.

Hafız İbrahim Demiralay'ın Hatıratı Ve Isparta'da Millî Mücadele İle İlgili Belgeler. (1998). Yayına Hazırlayan: Bayram Kodaman, Hasan Babacan, Göltaş Kültür Dizisi.

KANDEMİR, Feridun. (1964). *İstiklâl Savaşında Bozguncular Ve Casuslar*. İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınevi.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri. (2014). *Yaban*. İstanbul: İletişim Yayınları.

KOÇ, Muharrem. (2014). "Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Kastamonu Ve Çevresinin Asayiş Durumu (1918-1923)." Yüksek Lisans Tezi.

KODAMAN, Bayram, TIZLAK, Fahrettin. (2008). *Bir Kalpaklının Millî Mücadele Günlüğü; Mülazım Mustafa Hulusi.* Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları.

KOLTUK, Nuran. (2015). *Batı Anadolu'da Kuvva-i Milliye'nin Askerî Ve Malî Kaynakları (Mayıs 1919-Kasım 1920)*. İstanbul: Kitabevi.

KÖSTÜKLÜ, Nuri. (2009). *Millî Mücadele'de Manisa-Uşak-Afyonkarahisar-Konya Hattı (8. Fırka ve Akşehir Kalem Riyasetleri 1920 Yılı Şifre-i Mevrude Defteri)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

KUNTMAN, Mehmet Derviş. (2009). *Bir Doktorun Harp Ve Memleket Anıları*. Derleyen: Metin Özata, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih Ve Strateji Etüt Başkanlığı Yayınları.

SANDERS, Liman von. (2014). *Türkiye'de Beş Yıl*. Çeviren: Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

SARIHAN, Zeki. (1994). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II. Cilt, (Açıklamalı Kronoloji) Erzurum Kongresi'nden TBMM'ye (23 Temmuz 1919- 22 Nisan 1920)*. Ankara: Türk Tarih

Kurumu Basımevi.
——— (1996). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV. Cilt, (Açıklamalı Kronoloji) Sakarya Svaşı'ndan Lozan'ın Açılışına (23 Ağustos 1921- 20 Kasım 1922)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
SELEK, Sabahattin. (1973). *Anadolu İhtilâli.* İstanbul: Yelken Matbaası.
SOFUOĞLU, Adnan. (2002). "Mondros Mütarekesi Sonrası Türkiye'nin İşgaline Karşı Millî Direniş: Kuvva-i Milliye (1918-1921), *Türkler*. Cilt 15, Editörler: Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca.
TAHİR, Kemal. (1995). *Yorgun Savaşçı.* İstanbul: Tekin Yayınevi.
YILDIZTAŞ, Mümin. (2010). *Yaralı Payitaht İstanbul'un İşgali*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
ZÜRCHER, Erik Jan. (2015). *Bir Ulusun İnşası; Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine Jön Türk Mirası.* Çeviri: Lütfi Yalçın, Ankara: Akılçelen Kitaplar.
———(2014). "Hizmet Etmeyi Başka Biçimlerde Reddetmek: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Asker Kaçaklığı", *Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar Ve Deneyimler.* Yayına Hazırlayanlar: Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, İstanbul: İletişim Yayınları.
——— (2005). *Millî Mücadele'de İttihatçılık*. İstanbul, İletişim Yayınları.

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN ANADOLU'YA GEÇİŞ İDDİALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

İsa YAPAR*

Özet

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçişiyle alakalı iddialar sık sık tartışılmakta ve konu ile ilgili telif ve tetkik eserlere sıkça rastlanmaktadır. Bahsi geçen çalışmaların nitel açıdan ortaya bir veri koyma noktasında karşılaşılan zorluk ise Mütareke döneminin siyasi açıdan oldukça çalkantılı olması ve bu travma sürecindeki yazışmaların müttefik kuvvetlerce denetim altında olmasından kaynaklanmaktadır. Zira İstanbul'un işgal altında olması, İngilizlerin vizesi olmadan İstanbul'dan Anadolu'ya geçilemeyeceğinin bilinmesi, Osmanlı Hükümetinin işgaller karşısında tepki verememesi gibi durumlar bunlara kanıt türündendir. Bu doğrultuda Asım Us'un, 11 Ekim 1956 tarihinde Vakit gazetesinde Mustafa Kemal'e atfen söylediği "İstiklâl tarihinin başı ve başlangıcı olmak üzere benim İstanbul'daki faaliyet ve temaslarım henüz herkesçe malum değildir" cümlesi de konunun tartışılmasını ve aydınlatılmasını elzem kılmaktadır.

İstanbul'daki faaliyetleri esnasındaki siyasi ve askeri hazırlık süreci, Millî Mücadele Hareketinin yönteminin, gerekçelerinin ve sonuçlarının daha net aydınlatılmasına ve Millî Mücadele tarih yazımının nesnel açıdan değerlendirilmesine katkı sağlayıcı olacaktır. Bu bildiride, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçiş sürecini değişik bakış açılarıyla değerlendirmiş olan başta resmi kaynaklardan tespit edebildiğimiz klişeleşmiş bazı yanlış anlatımlar ele alıp tartışılacaktır. Ayrıca 1980'li yılların başından itibaren "Millî Mücadele ve Atatürkçülük" merkezli, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu tarafından hazırlanan ders kitaplarının gerek içeriği açıdan gerekse de var olan yanlış anlatımları incelemek bildirinin konularından biri olacaktır. Çalışmamızda Telif ve Tetkik Eserler, Süreli Yayınlar, Hatıratlardan yararlanma yoluna gidilecektir. Ayrıca The Times Gazetesi Dijital Arşivinden de faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Samsun, Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele, Anadolu*

---

* İsa Yapar, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi A.B.D Doktora Programı Öğrencisi, *isayapar55@gmail.com*

Abstract

The allegations related to the transition of Mustafa Kemal Pasha to Anatolia are frequently discussed, and royalties and surveys related to the subject are frequently encountered. The difficulty of finding a qualitative study of the studies in question is that the armistice period is politically very turbulent and that the correspondence in the process of trauma is controlled by the allied forces. Because of the fact that Istanbul is under occupation, it is known that the British cannot pass from Istanbul to Anatolia without a visa, and the Ottoman Government is not able to react to the occupations. The phrase üm The beginning and beginning of the history of Independence and my activities and contacts in Istanbul are not known by everyone ği makes the discussion and clarification of the subject essential.

It will contribute to the clarification of the method, justifications and results of the National Struggle Movement of the activities in Istanbul more clearly and the objective evaluation of the history of National Struggle. In this paper, some stereotypical misconceptions that we can determine from the official sources, which have evaluated the transition process of Mustafa Kemal Pasha to Anatolia from different perspectives, will be discussed and discussed. In addition, the content of both the content of the textbooks prepared by the Ministry of Education and the Board of Education will be one of the subjects of the report.

Key Words: *Samsun, Mustafa Kemal Pasha, War Of Independence, Anatolia.*

"Yaşamın iki ana yolunu birbirinden ayıran
sınır ne kadar da ince"(Schiller)

Giriş

Mütareke Öncesi Osmanlı Devletinin Genel Durumu

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşını takip eden dört yıl içerisinde (1914-1918) İttifak Devletlerinin yanında yer almış ve yedi cephede savaşmıştır. Kafkas, Irak-İran ve Mısır-Filistin cepheleri Alman Genelkurmayının stratejik planlarına göre açılmış cepheler iken; Çanakkale cephesi, İtilaf Devletlerinin taarruzlarını durdurmak için oluşturulan savunma cephesi özelliğini taşımakta idi[1]. 1911-1913 yıllarında da Balkanlarda savaşan Osmanlı Devleti için Birinci Dünya Savaşı çetin şartlarda geçmiş, savaşın büyük devletler ile yapılması devleti her yönden yıpratmıştır[2].

1 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, Kasım 1991), C.1, s.44-45.

2 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev.Metin Kıratlı,5.Baskı, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993) s.237-238.

Savaşın önemli dönüm noktalarından birisi Kasım 1914'ten Rusya'da devrimin başladığı tarih olan Mart 1917'ye kadar olan süreçtir. Bu süreç Feroz Ahmad'a göre *'umutların belirmesi ve kırılma dönemi'*dir. Mart 1917'den Ekim 1918'e kadar geçen süreç ise *'umutların belirmesi ve yenilgi dönemi'* olmuştur[3]. Zira bu ilk dönemde Osmanlı Devleti istikrarsız kalmış, birçok cephede savaşmanın yorgunluğunu taşımıştır. Öyle ki Osmanlı Devletinin bu yıllardaki kayıp bilançosu 300.000'i bulmuştur. Çanakkale cephesinde başarılı bir savaş verilmesine karşılık Mısır cephesinde bir başarı söz konusu olmamıştır[4].

Rusya'da meydana gelen devrim[5] ise bir umut ışığı doğurmuş, savaşın gidişatının değişeceğine inanılmıştır. Bunun da temelinde 7 Kasım 1918'de iktidarı ele geçiren Bolşeviklerin, İtilaf Devletleri ile yaptıkları gizli antlaşmaları kabul etmediklerini bildirmeleri ve akabinde İttifak devletleri ile müzakere etmek istemeleri yatmaktadır. Osmanlı Devleti ile yapılan Brest-Litovsk antlaşması (3 Mart 1918) ile doğuda Türk ordusu harekete geçmiş, 93 Harbi ile kaybettiği toprakları geri almaya çalışmıştır[6]. Bu noktada Enver Paşa komutasındaki ordular Kafkasya'da başarı göstermişler, Azerbaycan'ın bağımsızlığında önemli rol oynamışlardır. Fakat Kafkaslarda alınan başarılar yeterli gelmemiştir. Zira Güney cephesinde zaman zaman durdurulan İngiliz ordusu ilerlemeye devam etmiştir. 9 Aralık 1917'de Kudüs kaybedilmiş, Filistin cephesi ise 18 Eylül 1918'e kadar dayanabilmiştir. Aynı zamanda Avusturya'nın 14 Eylül'de barış istemesi, Bulgar cephesinin yenilgi alması, Almanya'nın 20 Eylül'de Wilson[7] ilkelerine göre barış antlaşması istemesi, Osmanlı Devletini Mondros Mütarekesine götüren yol olmuştur[8]. Dolayısıyla Ekim 1918'e kadar olan süreç yenilgi dönemi olmuştur.

3 Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, çev.Sedat Cem Karadeli, (Ankara:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Aralık 2006), s.137.

4 Ahmad, Bir Kimlik peşinde Türkiye, s.146.

5 Rusya, Birinci Dünya Savaşında büyük bedeller ödeyen ülkelerden birisi idi. Gerek savaştaki durumu gerekse de başlayan devrim rüzgârları Rusya'yı zorda bırakmıştır. 1916 yılında Rusya'nın Doğu cephesindeki kayıp sayısı 6,6 milyona ulaşmıştır. Mart 1917'de iyice yükselen huzursuzluk toplum tabanında da kendini göstermiş, sosyalist işçi ve sendikaların düzenlediği protesto ve grevler başarılı olmuş ve Çar II. Nikola tahtan indirilmiştir. İktidar boşluğunu ise Geçici Hükmet doldurmuş, Lenin bu süreçte ön plana çıkmış ve Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmesinde baş aktörlerden birisi olmuştur.(Bknz: Ian Westel,*The Illustrated History of World War One*, Southwater Publishing, 2010, s.186).

6 Sina Akşin, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, , C.1, (İstanbul:Yenigün yayınları, Temmuz 1997) s.122-123.

7 Uluslar arası ilişkilerde bir barış dili yaratmak isteyen ABD Başkanı Wilson'un yayınladığı 14 maddelik bildiridir. ABD'nin fiili olarak savaşa girmesinin akabinde ilk olarak İngiltere olmak üzere İtilaf Devletleri ile devam edilen bildiri metni her ulusun kendi topraklarına sahip olması anlamına geliyordu. BU durum da savaşı kaybeden devletlerde bir umut oluşturmuştur. (Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, s.63)

8 Akşin, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, s.124.

Mütareke Döneminde Osmanlı'nın Son Durumu ve Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul Günleri

Osmanlı Devletinin adım adım Mütareke'ye yaklaşması, İstanbul Hükümetini de zor durumda bırakmış, bazı değişikliklere gitmesinin yolunu açmıştır. Bulgar cephesinin çökmesi durumun vehametini gözler önüne serdi. İstifaya karar veren Talat Paşa, Sultan Vahdettin'in de bu kararı onaylamasıyla kabine değişikliğine gitmiştir. Fakat Sultan Vahdettin'in Tevfik Paşa Kabinesinin kurulacağını söylemesi üzerine Talat Paşa, kabineye İttihat ve Terakki üyesi birkaç kişinin alınması gerektiği şartını koymuştur. Sultan Vahdettin'in bu koşulu onaylamasına rağmen, Tevfik Paşa Hükümeti kurulamamıştır. 13 Ekim'de kabine Talat Paşa'dan alınıp Ahmet İzzet Paşa'ya verilmiştir[9].

Ahmet İzzet Paşa yalnızca bir ay sadarette kalabilmiştir. Onun dönemindeki önemli siyasi olaylardan birisi Osmanlı Devletinin, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzalamasıdır[10].

Osmanlı Devletini temsilen katılan ve Mondros Mütarekesini imzalayan Rauf Bey ve ekibi idi. Çok sayıda idareci metinden memnun kalmış ve bu memnuniyetlerini İngiltere'ye bildirmişlerdir. Rauf Bey mütareke imzalandıktan sonra basına şu demeci vermiştir:

"-İlk olarak İngilizlerin Türklüğü yok etme amaçlarının olmadığını anladım. İkincisi, memleketin sanıldığının aksine işgal altına alınmayacağını gördüm. Sizi temin ederim ki İstanbul'a bir tek düşman askeri çıkmayacaktır. Doğal olarak birkaç subay görülebilecektir. Ayrıca tersanelerimiz de işgal olmayacaktır. İngilizler bize olağanüstü derecede iyi davranmışlardır. Yaptığımız mütareke umudumuzun üzerindedir. Fakat memleketimizde asayişi korumalıyız. Aksi takdirde her şeyi kaybedebiliriz"[11].

Fakat sanılanın aksine mütareke metni çok ağır maddeler içeriyordu. Özellikle İtilaf devletlerinin güvenliklerini tehlikede görecekleri yerleri kolayca işgal edecek 7. Madde ile Doğu vilayetlerinde isyan çıkması haline buraların işgal edilmesi anlamına gelen 24. Madde Osmanlı Devletini[12] zor durumda bırakacaktı.

İttihat ve Terakki'nin triumvirası olan Enver, Cemal ve Talat Paşa[13]'lar ise mütarekeden iki gün sonra 1 Kasım 1918'de Odessa lima-

9 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, 3. Baskı, (İstanbul:İş Bankası Kültür Yayınları, Eylül 2010), s.20-25.

10 Bknz: *Yenigün Gazetesi*, 2 Kasım 1918, Rauf Orbay demeci; Türkgeldi, s. 64)

11 Yenigün Gazetesi, 2 Kasım 1918, Rauf Orbay demeci.

12 Mondros Mütarekesi imzalandığı 1918 yılının Ocak ayından itibaren The Times gazetesinde manda ve himaye tartışmalarının da çoğaldığı görülmektedir.11 Ocak 1918 tarihli yazı dizisinde Manda sorusu gündeme gelmiş ve Osmanlı Devleti'ni de ele alan yazılar kaleme alınmıştır. Bknz: The Times(London,England), Friday, Jan 11, 1918, pg.8, Issue:41684.

13 İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimlerinin ülkeden gitmek zorunda kalmaları ile bir iktidar boşluğu oluşmuştur. Zürcher'e göre bu boşluk için mücadele eden çeşitli gruplar vardır. Bunlardan

nına gitmek zorunda kalmışlardır[14]. Yaklaşık 10 gün sonra İstanbul'da kabine değişikliğine gidilmiş, Ahmet İzzet Paşa istifa etmiş yerine deneyimli, yaşlı, İttihat ve Terakki karşıtı bir isim geçmişti: Ahmet Vefik Paşa.

Mustafa Kemal Paşanın Diplomatik Teşebbüsleri Hakkında İddialar

Mustafa Kemal Paşa Mütareke'den sonraki dönemde İstanbul'a geçip sadarette bulunma fikrini hayata geçirmek için birtakım diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Sözü edilen bu diplomatik girişimlerden ilki 14 Ekim 1918[15] tarihinde Naci Bey'e gönderilen telgraf ise de Mustafa Kemal Paşa'nın 20 Eylül 1917 tarihli İttihat ve Terakki yöneticilerine Halep'ten gönderdiği raporun içeriği diplomatik bir adım olarak gösterilebilir. Raporda şunlar ifade edilmiştir:

"Memleketin mukadderatı-ı umumiyesini idarede sorumlu ve methaldar olan zatı devletlerinin ifadelerimi hiçbir karamsarlığa ve telaşa hamletmeyerek soğukkanlılıkla ve ciddiyetle telakki edeceklerine itimadım; düşüncelerimi ihata edebildiğim en geniş ölçüde tasvire sebep olmuştur"[16].

Özetle; İktidar ve halk arasındaki ilişkinin zayıf olduğunu söyleyen Paşa, memleketin olağandışı durumlarla karşılaşabileceğini, kamu hukukunun hiçe sayıldığını ve kolluk kuvvetlerinin güçsüz durumda kaldığını belirterek devletin sürüklenişe doğru gittiğini belirtmiştir.

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'nın görevinden ayrılmasını izleyen günlerde Mustafa Kemal Paşa ile de iletişime geçtiği görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a davet etmiş ve onun İstanbul'da bulunmasının uygun olacağını bildirmiştir. Paşa da bunun üzerine İstanbul'a hareket etmiştir. 13 Kasım'da İstanbul'da bulunduğu sırada iki önemli olay olmuştu. Birincisi aynı tarihte İtilaf devletlerinin

biri Saray yönetimidir. Sultan Vahdettin tahta geçince, İttihat ve Terakki'nin bu hareketini fırsata çevirmeye çalışmıştır. Yönetimde İttihat ve Terakki üyelerini tasfiye edip yerine İttihat ve Terakki karşıtı bir kadro kurmak istemiştir. Diğer taraftan Liberal bir muhalefet hareketi olan Hürriyet ve İtilaf Grubu ise Damat Ferit'in etrafında buluşmuştu. İtilaf Devletleri hâlihazırda işgale hazırlanıp, bununla harekete geçerken, İtiihat ve Terakki tamamen yok olmuş değildi. Onlar da azınlıkta kalsalar da devletin hemen hemen her kademesinde örgütlenmişlerdir. (Zürcher, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s.196-197.) Ayrıca kapatılan İttihat ve ve Terakki'den üç yeni parti kurulmuştur. Bunlardan da en önemlisi Teceddüd Partisi ile Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkasıdır. Ayrıca bknz: (Emel Akay, *Millî Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm*, (İstanbul:Tüstav Yayınları, Mayıs 2002), s.117-127.

14 Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.240.

15 Mütareke'den yaklaşık on altı gün önce 14 Ekim 1918 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, İzzet Paşa Hükümetinde görev almak için padişahın başyaveri Naci Bey'e telgraf göndermiştir. Buna göre Mustafa Kemal Paşa sadaretin Tevfik Paşa'ya değil, İzzet Paşa'ya verilmesini tavsiye etmiş, sadarette kendisi ile birlikte Şeyhülislam Hayri Efendi, Fethi ve Rauf Beyler, İsmail Canbulat, Tahsin Uzer, Azmi Beylere de görev verilmesini talep etmiştir. Bknz:Turan, *Türk Devrim Tarihi*, s.80.

16 Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, C.1, (İstanbul Kastaş Yayınları, 1963), s.16.

İstanbul'a demir atmış olması, ikincisi ise Tevfik Paşa Hükümeti krizi idi. Zira kurulması beklenen Tevfik Paşa Hükümeti güven oyu alamadığı için kurulamamıştı. Mustafa Kemal Paşa mebusları ikna etmeye çalışmış, yeni kurulacak kabinede kendisine[17] yer bulmaya çalışmıştır. Fakat bu diplomatik teşebbüs[18] Ahmet İzzet Paşa'nın tekrar kabineyi kurmasını sağlayamamıştır[19].

Selek'e göre Sultan Vahdettin Tevfik Paşa Hükümetinin kurulmasını istiyor, İttihat ve Terakki'nin yönetimde azalmasını arzu ediyordu. Vahdettin'in siyasetinin olumsuz bir çerçeve çizdiğini belirten Selek, onu bu yoldan çevirecek birçok ismin bulunduğunu fakat tercihini ihtiyar Tevfik Paşa'dan yana kullandığını belirtmiştir[20].

Sultan Vahideddin ve Mustafa Kemal Paşa Arasındaki Görüşmeler Hakkında İddialar

Sultan Vahideddin Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde, 4 Temmuz 1918 tarihinde tahta çıkmıştır. Tahta çıkışı bir umut belirtisi olmuş, gerek halk arasında gerekse de yönetimde sevindirici bir gelişme olarak telakki edilmişti. Bu taht değişikliği devletin içinde bulunduğu kaos ortamından kurtuluşun bir işareti sayılmıştı[21]. Sultan Vahideddin'in tahta çıkışı sırasındaki halet-i ruhiyesi çeşitli kaynaklarda verilmiştir. Ali Fuat Türkgeldi bu konuyu şu şekilde aktarmıştır:

"Sultan Vahideddin 1336 senesi Ramazanın 25'inci Perşembe günü Mehmet-i Sadis ünvaniyle taht-ı saltanata cülus etti. O gün sabahleyin vükela Topkapı sarayına Mustafa Paşa köşkünde toplanmışlardı. Sadrazam Talat Paşa gelince Fena oluyorum diye ağlamaya başladı. Padişah o esnada

17 Mustafa Kemal Paşanın kurulamayan Ahmet İzzet Paşa kabinesindeki politik teşebbüsleri Ahmet Emin Yalman'ın anılara göre bir kayıptır. Yalman; anılarında Paşa'nın eğer kabinede yer alsaydı, kabinenin ömrünün uzun olacağını, fakat ileride gerçekleştirilecek Millî Mücadele hareketinin akıbetinin ne olacağını kestirmenin mümkün olamadığını belirtmiştir. (Ayrıntı için bknz: Ahmet Emin Yalman, "*Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*", C.1, Baskı 2, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç, (İstanbul:Pera Turizm ve Ticaret A.Ş, 1997), s.369.

18 Mustafa Kemal Paşa bu olayı şu şekilde anlatmıştır: "*Sadaret konağında verilen karardan sonra her birimiz bir türlü çalışmaya başladık. İlk hedef kabineyi düşürmekti. Öteden beri arkadaşım olan mebuslarla konuştum. Beni daha büyük mebus kütleleriyle temasa getirmelerini sitedim. Onların delaletiyle ve ilk defa olarak, sivil kıyafetle, Fındıklı Sarayındaki Mebusan Meclisi binasına gittim. Tevfik Paşa kabinesine güvenoyu bahis konusu idi. Ben bu güvenin sağlanmamasını istiyordum. O gün mesele oya konulacaktı. Kanaatimi mümkün olduğu kadar tanıdıklarıma ve bana tanıtılanlara anlatmaya çalıştım. Onlar güvenoyu vermezlerse Meclisin dağılacağı kanısında idiler. Ben ise Meclisin zaten behemehâl dağılacağını, yeni bir İzzet Paşa kabinesiyle vakit kazanılmasını savundum*". Bknz: Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C.1, (İstanbul:Remzi Kitabevi, 23.Baskı, Nisan 2005), s.312-313.

19 Selek, *Anadolu ihtilali,* s.200-204.

20 Selek, *Anadolu İhtilali,* s.50-52.

21 Semih Yalçın, *Mustafa Kemal Paşanın Anadolu'ya Geçişi*, (Ankara:Berikan Yayınevi, 2005), s.266.

romatizmadan muzdarip olarak yol yürümekte zahmet çektiği cihetle kapıdan girer girmez maiyetindekilerden bastonunu istedi. Bastonunun Çengelköy'de unutulmuş olduğunu söylemeleri üzerine Bu bir felaket diyerek yürüdü.Saray kapısından içeri adım atınca söylediği ilk söz bu oldu"[22].

Yine Sultan Vahideddin'in saltanata çıktıktan sonraki psikolojisi ve stratejisi batmakta olan bir imparatorluğun da yaklaştığını göstermesi bakımından önemlidir. İbnül-l Emin Mahmut Kemal İnal'ın "Son Sadrazamlar" adlı eserinde belirttiği Sultan Vahideddin hakkındaki anektod şu şekildedir:

"Aczim var,korkuyorum Maddeten hiçbir şeyden korkmam. Fakat ağır bir vazife üstlendim. Allahtan korkarım. Bu saray bizim baba ocağıdır, siz böyle şeyleri anlarsınız. Odalardan birinde doğmuşum, birinde büyümüşüm, birinde pederim vefat etmiş, birinde amcam veyahut biradere bir şey olmuş. Elhasıl biri feci, biri ruhperver. Bunları gördükçe heyecanlanıyorum"[23].

Mustafa Kemal Paşa ile Sultan Vahideddin arasındaki ilk görüşmelerden[24] birisi Sultan'ın Veliahtlığı döneminde Almanya seyahatinde gerçekleşmiştir. Bu görüşmeyi fırsata çevirmek isteyen Paşa, Veliaht Vahideddin ile bağlarını güçlendirmeye çalışmıştır. Gerek mizaç açısından gerekse de ihtiyar-genç bağıntısı nedeniyle birbirlerinden farklı dünya görüşlerine sahiplerdi. Zira Mustafa Kemal Paşanın gözünde Veliaht Vahideddin güçlü bir panorama çizememişti[25]. Sonraki süreçlerde de Mustafa Kemal Paşa ile Sultan Vahideddin arasında çıkan iddiaların, tartışmaların ve farklı fikirlerin doğması, bahsi edilen tezatlıklardan doğmuştur denilebilir. Bir tarafta İmparatorluğun yönetimini miras almış bir Padişah, diğer tarafta bu imparatorluğun çökmesini engellemeye çalışan, açık fikirli bir Osmanlı subayının yer aldığı görülmektedir. Bu iddialardan birisi Millî Mücadelenin Planlanmasına ilişkin iddialardır.

Millî Mücadelenin Planlamasına Yönelik İddialar

Söz konusu iddialar birkaç başlıkta incelenebilir. Bunlardan ilki, Anadolu'ya geçişin gizli olduğu yönündeki iddialardır. Kadir Mısıroğlu, Mevlanzade Rıfat, Necip Fazıl Kısakürek, Cemal Granda, Yavuz Senemoğlu gibi isimler Millî Mücadele daha planlanmadan Sultan Vahideddin'in Mustafa Kemal Paşa'yı bu mücadeleyi başlatması için görevlendirdiğini belirtirler[26]. Mevlanzade Rıfat, Sultan Vahideddin'in Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya Millî Mücadele'yi başlatması için gönderdiğini, halk ile birlikte hareket etmesi gerektiğini iddia etmiş-

22 Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, (Ankara:TTK, 1987), s.138.

23 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, C.4, (İstanbul:Dergah Yayınları, 1982), s.2096.

24 Mustafa Kemal Paşa İstanbul'daki diplomatik teşebbüslerini sürdürdüğü zaman zarfında Padişah ile dört defa görüşmüştür.

25 Vamık Volkan, *Ölümsüz Atatürk*, (İstanbul:Bağlam Yayınları, 2008), s.145.

26 Semih Yalçın, Salim Koca, *Mustafa Kemal Paşanın Anadolu'ya Geçişi*, s.300-303.

tir[27].Fakat söz konusu iddia metnin aslı, 1926'da vefat etmeden önce Padişah'ın yayımlanması için kendisine gönderdiğini söylemektedir[28].

Ahmet İzzet Paşa da anılarında bu konuya yer vermiş isimlerden biridir. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geniş salahiyetler ile gönderilmesini tamamen Sultan Vahideddin'in başarısı olduğunu belirterek;

*"Mustafa Kemal Paşa, istediği kadar padişahın özel memuru olarak bu işe başlamış olduğunu inkâra savaşsın, benim bu hususta kanaatim sağlamdır. Çünkü kendisine verilen yetki şimdiye kadar hiçbir faniye nasip olmamış bir genişlikteydi. Kendi teftiş dairesindeki askerî kıtalardan başka komşu kolordulara ve bütün Anadolu vilâyetlerine emri geçerli olacak, memurları istediği gibi görevinden alacak veya tayin edecektir. Benim bildiğim Bâbıâli bu gibi işlerde, özellikle askerlerin yöneticileri hükmü altına alması meselesinde çok kıskançtır. Hele gurur ve kıskançlığı delilik derecesinde olan Ferit Paşa'run sadaret makamında olmayan yetkileri başkasına bahşetmek istemesi, doğal olmayan bir durumdur[29]"*demiştir.

Benoist Mechin'de Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya gönderenin Sultan Vahideddin olduğunu; hatta *"Sultan'ın tek başarılı olduğu icraati"* şeklinde değerlendirmede bulunmuştur[30].

Necip Fazıl Kısakürek de aynı fikirdedir. Fakat iddiaların kaynağını Atatürk'ün hizmetinde olan Cemal Granda'ya ve Refet Bele'ye dayandırmıştır[31].

Söz konusu iddialar genel olarak anılardan derlenmiş iddialardır. Kaynak verilmeksizin yapılan iddialardan birisi ise Mihail Roda'nın "Mustafa Kemal'i Anadolu'ya İtalyanların gönderttiği" dir[32]. Mustafa Kemal Paşanın 9. Ordu Müfettişliğine tayininde, Sultan'ın kabulü ve onayı olmakla birlikte bu onayı ve Millî Mücadele'yi planlama noktasındaki katkıları salt bir tarafa bağlamanın yeterli olamayacağı söylenebilir. Zira böyle bir atamanın Sultan'ın onayı olmadan gerçekleştirilmesi o dönemde mümkün görülmemektedir. Mustafa Kemal Paşa ve ekibinin gizli olarak Bandırma Vapuru ile gitmesi de yine dayanağı olmayan iddialardır. Bandırma Vapuru, Osmanlı Genelkurmayı tarafından tahsis edilmiş, akabinde işgal kuvvetlerinin kontrolünden geçmiştir[33].

27 Mevlanzade Rıfat, *Türk İnkılabının İçyüzü*, İstanbul:1993, s.238.
28 Yalçın, *Mustafa Kemal Paşanın Anadolu'ya Geçişi*, s.300.
29 Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*,C.2, 2. Baskı, (İstanbul:Timaş Yayınları, Ocak 2017), s.211.
30 Benoist Mechin, *Mustafa Kemal Bir İmparatorluğun Ölümü*, çev.Zeki Çelikkol, 3. Baskı, (Ankara:Bilgi Yayınevi,Mayıs 1999), s.161.
31 Semih Yalçın, Salim Koca, *Mustafa Kemal Paşanın Anadolu'ya Geçişi*, s.301.
32 Akt: Semih yalçın-Salim Koca, *Mustafa kemal Paşanın Anadolu'ya Geçişi*, s.302.
33 Akt: Semih yalçın-Salim Koca, *Mustafa kemal Paşanın Anadolu'ya Geçişi*, s.304-306.

Anadolu'ya Geçişte Maddi Destek Sağlandığı ve Meblağlar İle İlgili İddialar

. Mustafa Kemal Paşanın Anadolu'ya büyük meblağlar ile gönderildiği iddiaları Mevlanzade Rıfat, Nihal Atsız ve bir kısım hanedan üyeleri tarafından belirtilmiştir. Bu meblağlar kimisine göre 40 bin lira olurken, kimisine göre de 400.000 bin altın liradır. Bir başka iddia Sultan Vahidedin'in kendi bütçesinden 400.000 altın lira verdiği yönündedir. Devlet bütçesinden 360.000 lira ve ayrıca 400.000 kağıt lira da yine var olan iddialardan bir kısmıdır. Semih Yalçın ve Salim Koca'nın ATASE Arşivininden yaptıkları çalışma ve anıların tenkidi ile inceledikleri rakam 114.538 kuruş, daha sonra 1 Haziran 1919 tarihli Vekiller Heyeti kararına göre zam yapılarak 57.269 kuruş olmak üzere toplam 171.807 kuruştur. Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a giden heyette bulunan 18 kişinin Mili Mücadele sonrası yaptıkları açıklamalarda da para iddialarını destekleyen bir bulguya rastlanmamış olduğu görülmektedir[34].

MEB Tarih Ders Kitaplarında Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi İle İlgili İddialar

Cumhuriyetin ilk yıllarında müfredatlara bağlı kalınarak ders kitaplarında bazı değişikliklere gidilmiş, bilhassa ilkokul ders kitapları milli tarih anlayışı çerçevesinde şekillenmiştir. Bu kitaplar "Milli Tarih", "Cumhuriyet Çocuklarına Tarih Dersleri", "Bizim Tarih" gibi isimler ile yayımlanmışlardı[35]. Cengiz Dönmez ve Kubilay Yazıcı'nın araştırmasında ifade ettiği üzere Türkiye'de son yirmi yıldır tarih ders kitapları ile ilgili genel bir memnuniyetsizlik vardır. Bunun nedenini ise İlhan Tekeli'den aktaran yazarlar *tarihin ideolojik bir koşullandırma aracı olarak görülmesinden* kaynaklandığını belirtmektedirler. Fakat *salt 1980 sonrası dönemde değil, 1980 öncesinde de aynı memnuniyetsizlikten bahsedilmektedir. Dolayısıyla siyasi erkin tarih yazımına olmasa bile tarih öğretimine sıklıkla müdahale ettikleri anlaşılmaktadır*[36].

Neriman Serdarlar ve Fahriye Çetinkanat'ın hazırladığı 1958 yılına ait ders kitabında Mustafa Kemal Paşa ile Sultan Vahideddin ara-

34 Akt: Semih yalçın-Salim Koca, *Mustafa kemal Paşanın Anadolu'ya Geçişi*, s.307-313. İddiaların geniş olarak yer aldığı eser için yine ayrıca bknz: Semih yalçın-Salim Koca, *Mustafa kemal Paşanın Anadolu'ya Geçişi*; Alptekin Müderrisoğlu, "*Vahdettin'in Kurtuluş Savaşı'nı Başlatması İçin Mustafa Kemal Paşa'ya 400.000 Altın ve 400.000 kağıt lira Verdiği Gerçek Dışı Bir İddiadır*", Atatürk Yolu, Yıl 8, C.4, Sayı 15 (Mayıs 1995), s.294.

35 Mesut Çapa, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarih Öğretimi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.29-30, Mayıs-Kasım 2002, s.34-37.

36 Cengiz Dönmez-Kubilay Yazıcı, "*Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitaplarında Tarihi Karakterlerin Kullanımını Etkileyen Faktörler*", Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) Cilt .14, Sayı 3, Aralık 2013, Sayfa 243-265.

sındaki diyaloğa yer verilmiştir. Bu diyalogta Sultan Vahideddin'in memleketi kurtarma konusunda çaresiz olduğunu, milletin kurtarılması temennisinde bulunduğu görülmektedir[37].

Enver Behnan Şapolyo tarafından hazırlanan bir diğer ders kitabı olan İnkılap Tarihi'nde Sultan Vahideddin'in *"kendi saltanatını muhafaza etmek için işgal kuvvetlerinin sözünden çıkmıyor"* ifadeleri yer almıştır[38].

Bir başka kitap ise Enver Ziya Karal'ın çıkarmış olduğu "Lise Kitapları" adlı eserde benzer ifadeler kullanılmıştır.

Sonuç

Osmanlı Devletinin Mondros Mütarekesini imzaladığı günlerde Mustafa Kemal Paşa, devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için birtakım diplomatik ve sivil teşebbüslere başvurduğu görülmektedir. 1918 yılının Kasım ayından itibaren bu çabalarını genişleterek kabinede yer almaya çalışmıştır. Dönüm noktalarından birisi Ahmet İzzet Paşa tarafından İstanbul'a davet edilmiş olmasıdır. Fakat İstanbul'a geldiği 13 Kasım 1918 tarihinden aynı ayın sonlarına kadar herhangi bir sonuç alamamıştır. Birçok dönüm noktası olmakla birlikte en önemlilerinden birisi 9. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a tayini meselesidir.

Bu bağlamda Mustafa Kemal Paşanın Samsun'a çıkışı ile ilgili iddiaların bu tarihten günümüze kadar zaman zaman tartışıldığı görülmektedir. Bu tayinin bir sürgün olarak mütalaa edilemeyeceği gibi, bunun tesadüf eseri verilmiş bir karar olduğu iddiası da ilmi temellerden yoksundur. Yine Mustafa Kemal Paşanın Anadolu'da bir milli hazırlık yaptığı, halkı örgütlemek istemesi, Millî Mücadele'yi başlatmak istemesi gibi durumların gizli bir nitelik taşıması iddiası gerek anılarda gerekse de telif, tetkik eserlerde sıkça yazılmış ve tartışılmıştır. Fakat böyle bir durumun planlamasında ilk başlarda "gizli" kalması olağandır. İşgal döneminde olan bir devlette bu tarz eylem hazırlıklarının görünür yapılması tehlikeli durumlar oluşturabilirdi.

Mustafa Kemal Paşa'ya verildiği iddia edilen meblağlar konusu Mevlanzade Rıfat, Necip Fazıl Kısakürek gibi isimlerin ortaya koydukları iddialardır. Fakat bu iddiaların temel dayanakları anılardır. Anıların *bir tarihçinin üfleyerek yedikleri yemekler* olduğu unutulmamalı, tenkitler ve analizler yoluyla doğru bilgiye ulaşılması sağlanmalıdır.

37 Neriman Serdarlar-Fahriye Çetinkanat, *Lise Kitapları*, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, 1.Baskı, 1971, İstanbul:İnkılap ve Aka Kitabevi, s.30.

38 Enver Behnan Şapolyo, İnkılap Tarihi, Ankara:Ticaret Yüksek Öğretmen Okulu Yayınları, No:9, 1961, s.55.

Padişah ve Mustafa Kemal Paşa arasındaki ilişkiler, İstanbul Hükümeti ile Anadolu'da cereyan eden Millî Mücadele'yi kıyaslama, para iddiaları, Millî Mücadele'nin Planlanması, ders kitaplarının bazı dönemlerde ideolojik sebepler ile ifrat ve tefrit noktasından kurtulamaması gibi tartışma konuları salt bir düşmanlık içermemeli, birbirlerinin antitezi olarak görülmemeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AHMAD, Feroz. *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. çev.Sedat Cem Karadeli, Ankara:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Aralık 2006.

AKAY, Emel. *Millî Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm* İstanbul:Tüstav Yayınları, Mayıs 2002.

AKŞİN, Sina. *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*. 3. Baskı, İstanbul:İş Bankası Kültür Yayınları, Eylül 2010.

AKŞİN, Sina. *Türkiye'nin Yakın Tarihi*. C.1, İstanbul:Yenigün Yayınları, Temmuz 1997.

Alptekin Müderrisoğlu, "*Vahdettin'in Kurtuluş Savaşı'nı Başlatması İçin Mustafa Kemal Paşa'ya 400.000 Altın ve 400.000 kağıt lira Verdiği Gerçek Dışı Bir İddiadır*", Atatürk Yolu, Yıl 8, C.4, Sayı 15 (Mayıs 1995), s.294.

AYDEMİR, Ş, Süreyya. *Tek Adam*. C.1, İstanbul:Remzi Kitabevi, 23.Baskı, Nisan 2005.

Cengiz Dönmez-Kubilay Yazıcı, "*Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitaplarında Tarihi Karakterlerin Kullanımını Etkileyen Faktörler*", Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) Cilt .14, Sayı 3, Aralık 2013, Sayfa 243-265.

Enver Behnan Şapolyo, İnkılap Tarihi, Ankara:Ticaret Yüksek Öğretmen Okulu Yayınları, No:9, 1961, s.55

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal. *Son Sadrazamlar*. C.4, İstanbul:Dergah Yayınları, 1982.

İzzet Paşa,Ahmet. *Feryadım*. C.2, 2. Baskı, İstanbul:Timaş Yayınları, Ocak 2017.

LEWİS, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. çev.Metin Kıratlı, 5.Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.

MECHİN, Benoist. *Mustafa Kemal Bir İmparatorluğun Ölümü*. çev.Zeki Çelikkol, 3. Baskı, Ankara:Bilgi Yayınevi,Mayıs 1999.

Mesut Çapa, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarih Öğretimi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.29-30, Mayıs-Kasım 2002, s.34-37.

Mevlanzade Rıfat, *Türk İnkılabının İçyüzü*. İstanbul:1993.

NerimanSerdarlar-Fahriye Çetinkanat, *Lise Kitapları*, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, 1.Baskı, 1971, İstanbul:İnkılap ve Aka Kitabevi, s.30.

SELEK, Sabahattin. *Anadolu İhtilali*. C.1, İstanbul: Kastaş Yayınları, 1963.

The Times(London,England), Friday, Jan 11, 1918, pg.8, Issue:41684.

TURAN, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi*. Ankara: Bilgi Yayınevi, Kasım 1991, C.1.

Türkgeldi, A, Fuat. *Görüp İşittiklerim*. Ankara:TTK, 1987.

Volkan,Vamık. *Ölümsüz Atatürk*. İstanbul:Bağlam Yayınları, 2008.

Westel,Ian. *The Illustrated History of World War One*. Southwater Publishing, 2010.

YALÇIN, Semih. *Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi*. Ankara:Berikan Yayınevi, 2005.

YALMAN, A, Emin. *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*. C.1, Baskı 2, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç, İstanbul:Pera Turizm ve Ticaret A.Ş, 1997.

Yenigün Gazetesi, 2 Kasım 1918

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE ANTEP'TE İMALAT-I HARBİYE FABRİKASININ KURULUŞU ve FAALİYETLERİ

Zeynel Abidin POLAT[1], Ali GEZGİNCİ[2]

Özet

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı boyunca, ordularının silah ve mühimmat ihtiyaçlarını İmalat-ı Harbiye Fabrikaları'nın üretimi ile karşılamıştır. İmalat-ı Harbiye Fabrikaları, Birinci Dünya Savaşı süresince işçi ve üretim konusunda en iyi seviyeye ulaşmış ancak Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile birlikte faaliyetleri ciddi bir kesintiye uğramıştır. 1 Ağustos 1919 tarihinde ise İmalat-ı Harbiye Fabrikaları silah üretimine yönelik faaliyetlerini tamamen durdurmuştur. Neticede, İmalat-ı Harbiye mensupları da Millî Mücadele'nin başlaması ile birlikte Anadolu'ya geçmiş; kendi imkanları çerçevesinde, küçük tamirhane ve atölyeler kurarak, silah ve cephane üretimine çok büyük katkılar sağlamışlardır. Böylelikle, Millî Mücadele döneminde silah ve cephane imalatı için kurulan en önemli yapılanmalardan birisi de Antep'te kurulan İmalat-ı Harbiye Fabrikasıdır.

Millî Mücadele döneminde Antep'te açlıktan sonra en çok sıkıntı çekilen konu cephane idi. Bu sebeple, Antep Millî kuvvetlerinin komutanlığı görevini ifa eden Ali Şefik Özdemir Bey'in emriyle 10 Aralık 1920'de Antep'te, 12 kısımdan müteşekkil, İmalat-ı Harbiye Fabrikası kuruldu. Antep'te kurulan İmalat-ı Harbiye Fabrikası, şehirde bulunan Sabun Hanı'nda faaliyetlerine başlamış ve Antep Savunması'nın en önemli aktörlerinden olan Lohânizâde Mustafa Nureddin bu fabrikanın müdürlüğüne getirilmiştir. Antep İmalat-ı Harbiye Fabrikası'nda görev yapan ustaların yanı sıra işçilerin çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşmakta idi. Antep Savunması'nda milli kuvvetlere çok önemli katkılarda bulunan İmalat-ı Harbiye Fabrikası'nda, Özdemir Bey'in emriyle, beş erkek iki kadın öğretmenin görev yapacağı, Mekteb-i Sanayi adında bir okul açıldı.

1 Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Mezunu, *zabidinpolat@gmail.com*

2 Yozgat Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, orcid.org/0000-0002-8961-2403, *gezginciali@gmail.com*

Bu çalışmada, Antep Savunması devam ederken kurulan İmalat-ı Harbiye Fabrikası'nın kuruluşu ve faaliyetleri, ana kaynaklar doğrultusunda ele alınacaktır. Bununla birlikte, fabrikada görev yapmış olan ustaların ve üretime yardımcı olan yerli halk hakkında, elde bulunan verilere göre bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Antep Savunması, İmalat-ı Harbiye, Lohânizâde Mustafa Nureddin, Cephane, Millî Mücadele*

Giriş

Millî Mücadele Dönemi hakkında yapılan çalışmalara genel olarak bakıldığında askeri ve siyasi bütün olayların, özellikle de cephe hattının, üzerinde durulduğunu görmekteyiz. Fakat, bir savaşta cephe hattı ne kadar önemli ise cephe gerisi de o kadar mühimdir. Yani savaşın asıl görünen yüzü cepheler olsa da, cepheyi savaşa hazırlayan faaliyetler cephe gerisinde yapılmaktadır. Aynı zamanda, genel anlamda, ön planda bulunan askeri ve sivil aktörlerin yanı sıra cephe gerisinde bulunan ve iaşe, cephane temini, sağlık gibi konularda görev yapan aktörlerin rolleri de göz ardı edilmemelidir. Bu sebeple de üzerinde fazla çalışma yapılmamış olan Millî Mücadele Dönemi'nde cephe gerisine dair tarih tetkiklerinin yapılması elzemdir. Bununla birlikte, konu ile alakalı olarak arşivlerde pek bilgi olmasada[3], birinci elden kaynak sayabileceğimiz hatıratlar ve sözlü tarih aracılığı ile bazı çıkarımlar yapmak mümkündür. Buna mukabil olarak, Millî Mücadele Dönemi'de en önemli mücadelelerden birisinin yaşandığı, Antep Savunması'nın cephe gerisi hakkında yapılan çalışmalar da çok kısıtlı kalmıştır.

Antep Savunması'nda cephe gerisi, hatırı sayılır derecede kaynak bulunmasına rağmen, göz ardı edilen alanlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahsettiğimiz bu kaynaklardan ilki, özellikle de son dönemde gün yüzüne çıkarılan ve birinci el kaynak mahiyetinde olan, savunma müddetince muntazaman tutulmuş olan bazı defterlerdir. Bunlar arasında ise *Askerî İaşe*, *İaşe Satın Alma*, *Heyet-i Merkeziye Muhabere*, *Hastane* ve *Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat ve Telgraf ve Telefon ve Tamim* defterleri sayılabilir.[4] Gerçek-

3 Mehmet Evsile, "Millî Mücadele Sırasında Cephe Gerisinde Günlük Hayat", *International Journal of History* 4/1 (2012): 216.

4 Bu defterler Gaziantep Müzesi envanteri arasında bulunmuş ve birbiri ardına Halil İbrahim Yakar ve Müze Uzmanı Ü. Gülsüm Yaprak Pusat tarafından günümüz alfabesine aktarılarak; tıpkıbasımları ile neşredilmiştir. Bkz. Halil İbrahim Yakar – Gülsüm Yaprak Pusat, *Antep Savunması Askerî İaşe Defterleri-Açlığın Günlüğü*, (Gaziantep: Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları, 2014); Halil İbrahim Yakar – Gülsüm Yaprak Pusat, *Antep Savunması İaşe Satınalma Defteri-Bir Şehrin Dayanışması*, (Gaziantep: Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları, 2017); Halil İbrahim Yakar – Gülsüm Yaprak Pusat, *Antep Savunması Heyet-i Merkeziye Muharebe Defteri – Savunmanın Şifreleri*, (Gaziantep: Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları, 2017); Halil İbrahim Yakar – Gülsüm Yaprak Pusat, *Antep Savunması Hastane Defteri-Bir Şehrin Feryadı* , (Gaziantep:

ten de, Antep Heyet-i Merkeziyesi tarafından mutad olarak tutulan bu defterler[5], Antep Savunması hakkında birçok yeni bilgiyi ortaya koyduğu gibi cephe gerisine dair de içerisinde birçok malumatı ihtiva etmektedir. Buna misal olarak, Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanı Ali Şefik Özdemir Bey tarafından Heyet-i Merkeziye'ye gönderilmiş olan bir telgraf dikkati çekmektedir: *"Semtlerde fukarâ ailelerin maişetçe çektikleri âlâm ve ıztırâbı eminim ki benim kadar siz de takdîr buyurursunuz. Her gün odamın kapusunda bekleyen bî-kes ve bî-vâye kadınların enînine tahammül edemiyorum. Fikren beni üzen bu mesâil vazifeyi sektedâr etmekten hâli kalmıyor. Semtlerde yapılan fukarâ cedvellerinin heyet-i âlinize tevdî edildiğini biliyorum. Bu ahvâl karşısında hiç olmazsa kısmen tehvin-i ihtiyaçlarına koşulmasını her gün müteaddid kadınların âvâze-i şikâyâtına sed çekilmesini bilhassa rica ederim."*[6] Bu belgeden de anlaşılacağı üzere, ahalinin içinde bulunduğu ve özellikle de kimsesiz kalmış kadınların –daha çok çocukları için- iaşe sıkıntısından dolayı feryatları anlatılmakta; fakir ailelere iaşe sağlanması talep edilmektedir. Bununla birlikte bu belgenin, şehirde yaşanılan açlığın vehametini göstermesi bakımından da önemi haizdir. Aynı zamanda bu gibi birçok belgeleri ihtiva eden defterler, ahalinin vaziyetini aksettirmesi ve birinci elden kaynak mahiyetinde olması hasebiyle, özellikle Antep Savunması'nın cephe gerisi hakkında yapılacak çalışmalar açısından oldukça kıymetlidir.

Buna paralel olarak, Antep Savunması'na dair mevcut bulunan hatıratlar ve sözlü tarih çalışmaları[7] da cephe gerisi hakkında oldukça

Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları, 2014); Halil İbrahim Yakar – Gülsüm Yaprak Pusat, *Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat ve Telgraf ve Telefon ve Tamim Defteri-Sessizliğin Çığlığı*, (Gaziantep: Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları, 2015).

5 Aynı zamanda, bu defterlerin varlığı, Antep Savunması'nın düzensiz birlik ve çeteler aracılığıyla ortaya konduğu algısından ziyade bir hükümet tarzında çalışan bir teşkilatın, yani Antep Heyet-i Merkeziyesi'nin, savunmayı düzenli ve sistematik bir şekilde idare ettiğini göstermektedir.

6 Yakar - Pusat, *Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat ve Telgraf ve Telefon ve Tamim Defteri-Sessizliğin Çığlığı*, 172-173. Bahsi geçen defterlerden cephe gerisi ile ilgili olarak, vermiş olduğumuz bu örnekten ziyade, daha birçok örnek vermek mümkündür. Fakat bu, çalışmamızın boyutunu aşacağından ve bunların farklı çalışmaların konularını oluşturduğundan dolayı, dikkat çekici bir örnek vermekle yetindik.

7 Antep Savunması ile ilgili yayınlanmış olan Türk, Ermeni ve Fransız hatıratları hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Bilgehan Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 1. Baskı (İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, 2009), 16-19; Yakar, *Gaziantep Savunması Hatıralar-Belgeler*, 26-32; A. Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, trc. Ümit Kurt-Murad Uçaner. (İstanbul: Belge Yayınları, 2016), 19-21. Aynı zamanda Halil İbrahim Yakar tarafından gerçekleştirilen, Antep Savunması hakkında sözlü tarih derlemelerinin ve daha önce dergilerde yayımlanmış hatıralar ve kaynakçalarının listesi için bkz. Yakar, *Gaziantep Savunması Hatıralar-Belgeler*, 33-38. Bununla birlikte, Antep Savunması cephe gerisini yansıtan en önemli hatıratlardan birisi de Mitat Enç'in Selâmlık Sohbetleri eseridir. Özellikle edebi bir dille kaleme alınması, betimlemeyi çok iyi kullanması ve dönemin havasını çok iyi yansıtması bakımından Enç'in bu eseri Antep Savunması'nın mühim kaynaklarından birisidir. Bkz. Mitat Enç, *Selâmlık Sohbetleri,* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007), 1-237.

öneme sahip bilgiler içermektedir. Bu hatıratlar sadece Türkler tarafından yazılmış değil; aynı zamanda Ermeni ve Fransızlar tarafından da yazılmış bir yekûnu kapsamaktadır. Mesela, Antep Fransız Kıtaları Komutanı Albay Maurice Abadie tarafından, Antep'te vuku bulan harbe dair yazdığı eserinde, *"Kentte açlık kesindi. Birçok çocuğun, 8-9 Şubatta cadde kenarlarında karahindiba vb. gibi otları yedikleri görülmüştü."*[8], diyerek cephe gerisindeki duruma dair bilgi vermektedir. Ayrıca, Antep Savunması'nda cephe gerisi denildiğinde sadece Türk tarafı değil aynı zamanda Ermeni tarafının da anlaşılması gerekir; böylece olay tüm yönleri ile aydınlatılabilir. Buna misal olarak, A. Gesar tarafından Ermenice olarak yazılan ve Türkçeye *"Antep'in Varoluş Mücadelesi"* olarak çevrilen eserden, Ermeni tarafında cephe gerisine dair şu kısım örnek olarak verilebilir: *"Hemen sokakların girişine barikatlar yapılmasına karar verildi. Ahali büyük küçük tereddütsüz ve şevkle barikat yapımına yardım ediyordu. Bir süre sonra sokaklarda barikat yapımı için kullanacak kalıntı dahi kalmadı. Mutlak bir disiplin ve coşkuyla kadınlar ve çocuklar defalarca taş, toprak, su taşıyor ve barikatların inşasına yardım ediyorlardı."*[9] Görüldüğü üzere, Ermenilerin Antep'te vuku bulacak olan harp için hazırlık yaptığı ve cephe gerisinde kadınlar ile çocuklarında tahkimat işlerine yardımcı oldukları anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Antep Savunması'nda, doktor olarak, cephe gerisinde vazife yapan Dr. Mecit Barlas'ın anılarında sağlık konusunda yaşanılan ve ahalinin bu yüzden çektiği sıkıntılar hakkında şu anekdotlar dikkati çekmektedir: *"Bombardımanda yaralanan bir kafile geliyor, onları tedavi edip yataklara yatırıp, istirahata giderken bir kafile daha yaralı geliyordu. Yaralının bir kısmı bombardımandan yaralanan kadın ve çocuktu; bir kısmı da cephede yaralanan askerdi. Bu bir fecaatti, yürekler acısıydı. Yaralıları tedavi için vasıta ve ilaç yoktu. Bin bela ile tentürdiyot tedarik ediyorduk. Gaz bezi yoktu. Oradan buradan, tülbent topluyorduk. Pamuk olarak hidrofil pamuk pek azdı. Adi pamukları kaynatıp, sıkıp kullanıyorduk. Alet olarak kendi hususi cerrahi aletlerimi kullanıyordum."*[10] Bu suretle anlaşılıyor ki, şehirde devam eden harp sırasında sadece cephede olanlar değil aynı zamanda cephe gerisinde bulunan sivil halkta zarar görmekteydi. Nitekim denilebilir ki, savunma hakkında elde mevcut bulunan kaynaklarda, cephe gerisi

8 M. Abadie, *Antep ve Dört Kuşatma (1920-1921)*, trc. Kaya Öztaş (İstanbul: YCM Yayınları, 2012), 115.

9 Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, 55. Buna paralel olarak, Antep Fransız Kıtaları Komutanı Albay Maurice Abadi, Ermeni tarafında kadın ve çocukların cephelerin tahkimatında yardımcı oldukları ve dolayısıyla cephe gerisine dair şu bilgileri vermektedir: *"Her iki tarafta da barikatlar güçlendiriliyor. Hele de Ermeni tarafında çoluk çocuk, kadın, erkek kimisi taş taşıyarak, kimisi kereste vb getirerek barikatlarını güçlendirmekte pek hamaratlar. İç bağlantılar evlerin duvarlarını delip birbirlerine geçişi sağlayarak yapılıyor."* Bkz. M. Abadie, *Antep ve Dört Kuşatma (1920-1921)*, 49.

10 Emre Barlas, *Dr. Mecit Barlas'ın Anıları*, (İstanbul: Cinius Yayınları, 2010), 38-39.

hakkında mebzul miktarda veri bulunmaktadır. Bundan dolayı, Antep Savunması üzerine yapılan/yapılacak olan çalışmalarda, cephe gerisine dair konulara daha çok yer verilmeli ve tetkik edilmelidir.

Antep Savunması'nda, cephe gerisi faaliyetleri arasında en önemlilerinden birisi de, çalışmamızın konusunu da teşkil eden, İmalat-ı Harbiye Fabrikası'dır. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere savunma döneminde Antep'te sıkıntı çekilen konuların başında iaşe geldiği gibi bir diğer baş gösteren sıkıntıda cephane idi. Antep Savunması'nın başladığı ilk günden beri, belgelere de yansıdığı üzere, cephanenin temini milli kuvvetler açısından hep sorun olmuştur. Bunun çözümü olarak ise, Ayıntap Etraf-ı Cepheler Kumandanı Ali Şefik Özdemir Bey tarafından, müdürlüğüne Lohânizâde Mustafa Nureddin getirilmek sureti ile, İmalat-ı Harbiye Fabrikası'nın açılması ve cephanenin elde bulunan imkanlar doğrultusunda üretilmesi ile neticelenmiştir. Aynı zamanda, Ermeniler de Fransızlardan ayrı olarak bir *"Askerî Merkezî Kurul"* oluşturmuşlar; bu kurulun kararı olarak ise İmalat-ı Harbiye Fabrikası'na benzer şekilde, hatta daha da öncesinde, bir *"Silah yapımevi"* teşekkül ettirmişlerdir. Fakat, Antep Savunması hakkında yapılan çalışmalara genel olarak bakıldığında Ermeni hatıratlarının[11] az kullanıldığı ve buna mukabil olarak faaliyetlerine az değinildiği dikkat çekmektedir.

Millî Mücadele döneminde Antep'te kurulan İmalat-ı Harbiye Fabrikası'nı konu edinecek olan bu çalışmamız, Antep Savunması'nın cephane temini, üretimi ve varlığı üzerine; aynı zamanda da Antep Savunması cephe gerisi çalışmalarına ancak giriş mahiyetinde bir katkı olacaktır. Bununla birlikte, daha çok yüzeysel anlatılan ve göz ardı edilen Antep İmalat-ı Harbiye Fabrikası hakkında daha detaylı çalışmaların yapılması bir gerekliliktir.

Bu çalışmada, Antep Savunması devam ederken kurulan İmalat-ı Harbiye Fabrikası'nın kuruluşu ve faaliyetleri, genel bir çerçeve içerisinde değerlendirilecek ve ana kaynaklar doğrultusunda ele alınacaktır. Ayrıca, İmalat-ı Harbiye Fabrikası kurulana dek milli kuvvetlerin cephane durumu; bununla paralel olarak Ermeni ve Fransızların cephane durumu ile karşılaştırmalı olarak, kaynakların verdiği doğrultuda, tespit edilmeye çalışılacaktır. Bununla birlikte, Antep İmalat-ı Harbiye Fabrikası müdürü Lohânizâde Mustafa Nureddin'in faaliyetleri ve rolüne değinilecektir. Cephe gerisi faaliyeti olarak fabrikada

11 Antep Savunması'nda, Ermeni tarafında, bizzat faaliyet göstermiş ve bunun neticesinde hatıralarını kaleme almış birçok isim mevcuttur. Bu hatıratlar hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Yakar - Pusat, *Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat ve Telgraf ve Telefon ve Tamim Defteri-Sessizliğin Çığlığı*, 22-24; A. Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, 19-21. Bununla birlikte, A. Gesar'ın eseri "Antep'in Varoluş Mücadelesi", Antep Savunması üzerine yazılmış Ermeni hatıratlarının ortak görüşlerini ihtiva ettiğinden dolayı ayrı bir öneme sahiptir.

görev yapmış olan ustalar ile üretime yardımcı olan yerli halk hakkında ve çocukların eğitimine devam etmesi amacıyla fabrikada kurulan Mekteb-i Sanayi hakkında, elde bulunan veriler doğrultusunda, bilgiler verilecektir. Bunlara ek olarak, İmalat-ı Harbiye Fabrikası ile ilgili bazı fotoğraflar çalışmaya dahil edilerek, konunun bütünlük arz etmesi açısından fayda sağlamasına gayret edilecektir.

Osmanlı'dan Millî Mücadele Dönemine İmalat-ı Harbiye Fabrikaları

İmalat-ı Harbiye konusuna değinmeden evvel Osmanlı Devleti'nin askeri malzeme üretimindeki fabrika sürecine kısaca değinmek konunun anlaşılması açısından daha faydalı olacaktır. Osmanlı Devleti'nde sanayileşme kaygısının ilk ortaya çıktığı dönem 18. yüzyılın sonlarına denk gelmektedir. Devletin sanayileşme sebebiyle fabrika açma çabaları 1790 ile 1804 tarihleri arasında askeri malzeme üretmek için birçok fabrika kuran ve modernize eden III. Selim ile başlamıştır.[12] Osmanlı Devlet'inde mühimmat-ı cihaddiye üretiminin 14. yüzyıldan itibaren bizzat orduda ve imparatorluğun farklı bölgelerinde faaliyet gösteren tophane, baruthane, tüfekhane (tüfenkhane), humbarahane ve kılıçhane adıyla bilinen askeri sanayi kuruluşlarında yapılmış olduğu bilinmektedir. Ayrıca, yerli ve yabancı ustaların beceri ve emeği ile imparatorluk topraklarında üretirken savaş malzemesinin yetersiz kalmasından dolayı, Osmanlı Devleti, değişik Avrupa ülkelerinden top, tüfek (tüfenk) ve barut ithal etmek mecburiyetinde kalmıştır. Örnek vermek gerekirse, 18. yüzyılda İskoçya'da ki Carron demir fabrikalarına top siparişi verilmiş, 19. yüzyıl sonunda Almanya'dan Krupp topları ve Mouser tüfekleri ile Amerika'dan Martin Henry tüfeklerinin satın alınması bu durumu doğrular niteliktedir.[13] Sultan Abdülaziz, tahta çıkışının ardından, 1861 yılının Temmuz ayında ziyaret ettiği yerlerin başında askeri fabrikalar gelmekteydi.[14]

Tophane Nezareti, 1909 yılında İmalat-ı Harbiye Müdüriyeti adını almıştır. Daha sonra bir takım değişiklikler yapılmış ve Çini Fabrikası Müdürü Ferik Nazım Paşa bu kurumun müdürü olarak atanmıştır. 1910-1911 yılında Zeytinburnu'nda İmalat-ı Harbiye Mektebi adı ile

12 Mustafa Kurt v.dğr., "19. Yüzyılda Osmanlı Sanayileşmesi Süresince Kurulan Devlet Fabrikaları: Bir Envanter Çalışması", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* 40 (Güz 2016): 250.

13 Feza Günergun, "İmalat-ı Harbiye Usta Mektebi ve Osmanlı Askeri Sanayi Kurumlarında Mesleki Ve Teknik Notlar Üzerine Notlar", Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan, ed. Zeynep Tarım Ertuğ (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2006), 468.

14 Uğur Ünal, *Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1867),* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2006), 111.

bir teknik okul açılmış, bu okul dört sene teorik ve dört sene de fabrikalarda pratik eğitim gören öğrencilere şahadetnamelerini verdikten sonra bu şahıslar fabrikalarda usta olarak görev almışlardır.[15]

Tophane Fabrikaları olarak bilinen devlet işletmeleri, Osmanlı ordularının silah ve mühimmatını üretmekle görevliydiler. Tophane-i Amire Fabrikaları 1909 tarihinde İmalat-ı Harbiye Müdüriyeti adını almıştır. Bu kurum beş bine yakın çalışana sahipti. Böylelikle bu kurumlar en büyük tesisler olma özelliğine sahiptiler. Zeytinburnu fabrikalar organizasyonundaki birimlerde, demir, çelik, tunç dökümü yapılarak top, tüfek; Karaağaç fabrikalarında ise barut üretimi yapılmakta; Konya ve Kayseri'de güherçile fabrikası faaliyet göstermekte; Bayramiç ve İzmit'te ise hızar fabrikaları bulunmaktaydı.[16]

Birinci Dünya Savaşı esnasında İmalat-ı Harbiye Fabrikaları tarihindeki en yüksek işçi ve üretim sınırına ulaşmıştır. Faaliyetler genişlemiş, fabrikalara ek olarak birçok sivil işletme müdüriyet emrine girmiştir. Doğan ihtiyaçtan dolayı birçok sivil bu fabrikalarda çalışmıştır. Patlak veren savaş dolayısı ile erkeklerin silah altına alınması ile birlikte İmalat-ı Harbiye Fabrikalarında da kadınlar çalışmaya başlamıştır. 1 Ağustos 1919 tarihinde İmalat-ı Harbiye Fabrikaları kapanmıştır.[17]

Birinci Dünya Savaşının ardından 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmış ve Osmanlı Devleti çok zor bir duruma düşmüştür. İtilaf Devletleri, Osmanlı Devletini askeri bakımdan zor duruma düşürmek maksatında idi. Mondros Ateşkes Antlaşmasında Osmanlı ordusu ve silahları ile ilgili maddelerde yer almaktaydı. Bu antlaşma gereğince sınırların denetlenmesi ve içte asayişin korunması için gerekli olan birliklerin dışındaki Türk ordusu derhal teslim edilecekti. Ayrıca savaş gemileri ordunun silah, araç ve gereçleri müttefiklere teslim edilecekti. Bunun yanında İtilaf devletleri ülkenin güvenliğini sağlamak için elli bin civarındaki jandarma gücü bulundurulmasını uygun görmekteydi.[18]

16 Mart 1920 tarihinde İstanbul İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiş, aynı gün İngiliz askerleri Tophane'ye gelerek fabrikaları işgal etmiş ve işçileri içeri sokmamışlardır. Ayrıca Harbiye Nezareti, Zeytinburnu Fabrikaları ve Rami Kışlası gibi askeri binalar işgal edilmiş-

15 Günergun, "İmalat-ı Harbiye Usta Mektebi ve Osmanlı Askeri Sanayi Kurumlarında Mesleki Ve Teknik Notlar Üzerine Notlar", 484-485.

16 Ersoy Zengin, "Millî Mücadele Döneminde İmalat-ı Harbiye Fabrikaları", *Mavi Atlas* 5/1 (2017): 202.

17 Zengin, "Millî Mücadele Döneminde İmalat-ı Harbiye Fabrikaları", 202-203

18 Zekeriya Türkmen, "30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* 11 (2000): 619.

tir.[19] Mütareke döneminde İstanbul'da bulunan silah üretimine son verilmiş ve sivil ihtiyaçlar için üretim yapılması kararlaştırılmıştır. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Anadolu'da Millî Mücadele başlaması ile birlikte ise bir kısım İmalat-ı Harbiye mensubu Anadolu'ya geçmiştir.[20]

Damat Ferit Paşa hükümetinin İmalat-ı Harbiye Fabrikaları ile alakalı düşünceleri ise buraları satmak ya da kiralamaktı. Ferit Paşa fabrika çalışanlarından fabrikaların satılmasının uygun olacağını belirten raporlar tutmalarını istemişse de bu fikrine ulaşamamıştır. 1920 yılının Eylül ayında fabrika çalışanları fabrikaların kesinlikle satılamayacağını ve devlet malı olarak işletmeye devam edeceği kararını aldıklarını belirtmişlerdir. İmalat-ı Harbiye heyeti 6 Eylül 1920 tarihinde Bab-ı Ali'ye çağrılmışlarsa da Nazırların fabrikaların satılması isteğini reddetmişlerdir. Fabrikaların satılmayacağının anlaşılması üzerine hükümet yetkilileri fabrikaların ticari üretimde kullanılmasına karar vermişlerdir.[21] 1921 yılında silah üretimine son verilerek, halk ihtiyaçları için üretim yapılmasına başlanmıştır.[22] Bu fabrikalarda daha çok ev eşyaları üretimi yapılmaktaydı.

Bu esnada Anadolu'da Millî Mücadele başlamış ve orduların en acil şekilde silaha ihtiyacı vardı. Yukarıda da anlattığımız üzere bir kısım İmalat-ı Harbiye mensubu Anadolu'ya geçmeye başlamış, askeri noktaların ve fabrikaların işgal edilmesi ile birlikte silah ihtiyacı kendini iyiden iyiye hissettirmişti. 191 yılında İmalat-ı Harbiye Fen ve Teftiş Kurulu üyeliğine getirilen Eyüp (Durukan) Bey, Mondros Mütarekesi şartlarına göre müttefiklere teslim edilmesi gereken silahların düşmana teslim edilmeyip saklanması için 19 Mart 1920 tarihinde İmalat-ı Harbiye Grubunu kurmuştur.[23] Bu grup 272 gün çalışmış, fakat yapılanma ve maddi sıkıntılar nedeniyle 2 Aralık 1920 tarihinde daha organize hareket eden Felah Grubuyla birleştirilmiştir.[24] Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, en önemlilerinden birisi Antep olmak üzere, İmalat-ı Harbiye fabrikaları kurulmuş; Millî Mücadele'nin kazanılmasında bu fabrikalar büyük bir rol oynamışlardır.

19 Ersoy Zengin, Tophane-i Amire'den İmalat-ı Harbiye'ye Osmanlı Devleti'nde Harp Sanayii (1861-1923) (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015), 153.

20 Zengin, Tophane-i Amire'den İmalat-ı Harbiye'ye Osmanlı Devleti'nde Harp Sanayii (1861-1923), 141.

21 Zengin, "Millî Mücadele Döneminde İmalat-ı Harbiye Fabrikaları", 205.

22 Zengin, Tophane-i Amire'den İmalat-ı Harbiye'ye Osmanlı Devleti'nde Harp Sanayii (1861-1923), 155.

23 Uğur Cenk Deniz İmamoğlu, Bir Asker ve Bir Hatırat: Eyüp Durukan ve Millî Mücadele (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2004), 13.

24 Zengin, "Millî Mücadele Döneminde İmalat-ı Harbiye Fabrikaları", 211.

İmalat-ı Harbiye'nin Kuruluşuna Kadar Antep'te Cephanenin Temini ve Durumu

İngilizler, 30 Ekim 1918'de imzalanan ve adeta Osmanlı Devleti'nin *"elini kolunu bağlayan"*[25], Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine dayanarak Türk egemenliğinde bırakılan Antep'i 17 Aralık 1918'de işgal hareketine başladılar.[26] Bu işgal hareketini Mondros Mütarekesi'nin mezkûr maddesine bağlayarak gerçekleştirmeye çalışan İngilizler; bu maddeyi ihlal edecek herhangi bir karışıklık veya asayişsizlik olmamasına rağmen Antep'e askerî kuvvet sevk etmeye başlamışlardı.[27] Buna mukabil olarak, Antep'e gelişlerini meşrulaştırmak adına İngiliz İstihbarat Zabiti Binbaşı Mils, hükümet binasına gelmiş ve dönemin Antep mutasarrıfı Celal Bey ile görüşerek gelme sebeplerini *"… Haleb'de fazla asker ve hayvanları bulunduğundan dolayı, yalnız kışı çıkarmak lüzum ve maksadından ibâret olduğunu…"*[28] söylemişti. Aynı zamanda da İngilizler, Antep'e bu şekilde gelmelerinin işgal olarak algılanmaması ve emellerinin de zaten bu yönde olmadığına dair telkînatta bulunarak; ileride resmen işgale dönüşecek olan bu hareketi meşrulaştırmaya gayret ediyorlardı.[29] Bununla birlikte, herhangi bir isyana ya da ayaklanmaya sebebiyet vermemek adına sakin bir siyaset izliyorlar; bir şeye müdahale etmiyorlar ve kimseye saldırmıyorlardı.[30] Fakat İngilizler, 15 Ocak 1919'da –yani Antep'e gelişlerinden yaklaşık bir ay sonra- hakiki emellerini gerçekleştirmek adına Antep'te telgrafhaneye el koyarak sansür koydular ve kendi denetimleri altına aldılar; böylece şehrin dış dünya ile bağlantısını kestiler. Ayrıca, Antep ile merkezi hü-

25 Türkmen, "30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış", 616.

26 Ramazan Erhan Güllü, *Antep Ermenileri,* 1. Baskı (İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, 2010), *296;* Ayhan Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, (Kayseri: Geçit Yayınları, 1994), 27; Eyüb Sabri, *Esaret Hâtıraları - Gazianteb'de İngiliz tecâvüzünün başlangıcı ve Mısır'da Türk esirlerine yapılan zulüm ve işkenceler,* Haz. Nejat Sefercioğlu, (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, 1978), 13; Der Nerses Babayan, *Pages From My Diary*, Haz. Yervant Babayan, (Los Angeles: Abril Printing, 2000), 32; Bilgehan Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009) 72; Antep Savunması üzerine Ermeni bakış açısıyla yazan A. Gesar (Asadur Khederian) ise İngilizlerin Antep' ilk olarak 11 Aralık 1918'de geldiklerini söylemektedir: *"Mütarekeden sonra 11 Aralık 1918 günü İngilizler ilk defa birkaç subayla Antep'e ayak basmıştı, birkaç gün sonra da İngiliz ordusu kısım kısım gelerek Amerikan Koleji'ne yerleşmişti."* Bkz. A. Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, trc. Ümit Kurt-Murad Uçaner. (İstanbul: Belge Yayınları, 2016), 38.

27 İngilizlerin bahane aracı olarak kullandıkları, Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesi, "Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi sevkulceyşi noktasını işgal hakkını haiz olacaklardır.", hükmünü ihtiva etmekte idi. Bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri – Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1953) 520-521.

28 Eyüb Sabri, *Esaret Hâtıraları,* 13.

29 M. Abadie, *Antep ve Dört Kuşatma (1920-1921)*, trc. Kaya Öztaş (İstanbul: YCM Yayınları, 2012), 25; Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 75.

30 Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, 28.

kümet arasındaki bağlantıyı kesmek amacıyla resmi şifreyi yasakladılar; her türlü haberleşmeyi de sıkı kontrol altında tutmaya başladılar.[31] Bütün bunların neticesi olarak ise Antep, İngilizler tarafından 15 Ocak 1919'da resmen işgal edilmiş ve artık İngiliz işgal komutanlığının sıkıyönetim günlerinin başlamasına sahne olmuş idi.[32]

Antep'te sıkıyönetim günleri 8 Mart 1920 tarihinde, Antep İngiliz Kuvvetleri Komutanı V.A.S Kili imzası ile yayınlanan bir beyanname ile başlamış oldu. Özellikle de beyannamenin 3. maddesi dikkat çekmekteydi: *"3- Zîrde ta'dât edilen eslihadan ahâlî yedinde bulunanları teslîm edilmelidirler. a- Her hangi nev' harp silâhları ya'nî mavzer, martin, muaddel,*[33] *kara, İngiliz martini ve sâire. b- Revolver*[34]*, mavzer, kolt ve bravnik otomatik tabancalar. c- Süngü, kasatura ve hançer nevinden olan âlât-ı cerhiye. d- Birinci mâddede ta'dât edilen eslihaya âit fişenkler. e- Her nev' bomba ve dinamitler. Av tüfekleri taleb edilmeyeceklerdir."*[35] Buna göre, beyannamenin yayınlanmasının asıl amacı ise Antepli Türklerin ellerinde bulunan her türden silahın toplanmasıydı. Mitat Enç'in deyimiyle Antep'te *"silâh toplama salgını başladı."*[36] Aynı zamanda, herhangi bir teşkilatlanmaya ve buna paralel olarak cephane oluşumuna da zemin oluşturmamaları için sadece silahları değil her türden *"âlât-ı cerhiye"* yani yaralayıcı aletin teslim edilmesi istenmiştir. Buna mukabil olarak, belirtilen silahların bir günde teslim edilmesini ve eğer teslim edilmez ise elinde veya hanesinde silah bulunanların *"… Ayntâb'ta İngiliz zâbıtânından müteşekkil dîvân-ı harb huzurunda muhâkeme edilip a'zamî yüz adet altın lira cezâ-yı nakdî ile berâber i'dâma hükm edilecektir."*[37] diyerek halkı tedhiş ediyorlardı. Nitekim şehrin ileri gelenleri bu durumu müzakere etmek üzere toplanmışlar ve netice olarak silahların teslim edil-

31 Eyüb Sabri, *Esaret Hâtıraları*,15-16; Celal Pekdoğan, *Gazi'den Gazi'ye Mustafa Kemal İle Muhâberât*, (Ankara: Sarıyıldız Ofset, 2014), 174; Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, 27-28; Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 79.

32 Ali Nadi Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, (İstanbul: Kardeşler Matbaacılık, 1969), 11; Eyüb Sabri, *Esaret Hâtıraları,* 13-16; Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, (Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları, 1974), 16; Abadie, *Antep ve Dört Kuşatma (1920-1921)*, 25; Sadettin Gömeç, Millî Mücadelede Gaziantep, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989), 17.

33 Beyannamenin aslı ile birlikte yayınladığı çalışmada, (لـدعم) olarak yazılan kelime "maden" olarak okunmuştur. Fakat, bu okunuş cümlenin anlam bütünlüğüne uymamakla birlikte; başka bir şekle sokulmuş, olduğundan farklı duruma getirilmiş, değiştirilmiş anlamlarını ihtiva eden "muaddel" olarak okunması daha doğru olacaktır. Bkz. Yakar-Pusat, Heyet-i Merkeziye Muhabere Defteri, 32-33; Kubbelatı Lugatı, "Muaddel", erişim: 31.10.2019, http://lugatim.com/s/MUADDEL

34 Aynı şekilde, beyannamede (ر هولوو مر) olarak yazılan kelime "revulvar" olarak okunmuştur. Fakat bir tabanca çeşidi olan "revolver" olarak okunması daha doğru olacaktır. Bkz. Bkz. Yakar-Pusat, Heyet-i Merkeziye Muhabere Defteri, 32-33.

35 Beyannamenin asıl nüshası için bkz. Yakar-Pusat, Heyet-i Merkeziye Muhabere Defteri, 32-33.

36 Enç, *Selâmlık Sohbetleri,* 44.

37 Yakar-Pusat, Heyet-i Merkeziye Muhabere Defteri, 32-33.

mesi hususunda karar kılarak; beyannamenin yayınlandığı günün akşamına kadar, ellerinde bulunan bütün yaralayıcı aletleri, teslim etmek zorunda kalmışlardır. Böylece İngilizler, Antepli Türklerin teslim etmiş oldukları ve 14 arabaya tekabül eden silahları toplayarak; ellerinde tüfek ve fişek dahi olmak üzere hiçbir savunma aleti bırakmamışlardı.[38] İngilizlerin bu şekilde, Antepli Türklerin elinden silah ve cephaneye dair ne var ise toplamak istemelerini; şehri işgal etmelerinin ardından İngiliz İşgal Komutanlığı'na, Antepli Türklerin cephane oluşturmaya başladıkları ile ilgili gelen istihbarat ve ihbarlara bağlayabiliriz.[39]

Beyannamenin ilanı ve silahların toplatılmasına müteakip Amerikan Koleji Müdürü John E. Merill, Türklerin silahlarının küçük bir bölümünü teslim ettiklerini ve hala ellerinde 26 bin silah bulunduğunu İngilizlere beyan etti. Bu beyan üzerine İngilizler, *"İki defa temdid-i müddet edilmesine rağmen 8 Mart [1]335 tarihli ilânın ikinci maddesi ahkâmınca matlup esliha İngiliz kuvve-i askeriyesine teslim edilmemiştir."*[40], nedeniyle 15 Mart 1919'da ikinci bir beyanname yayınladılar ve buna göre Türklerin sakladıkları silahların teslim edilmesini istediler. Bunun üzerine İngilizlerin beyannameyi bahane ederek şüphelendikleri evlerde arama yapmaları ve uygun olmayan durumların meydana gelmesinden dolayı bazı Türkler saklamış oldukları silahlarını teslim etmek zorunda kalmışlardı. Aynı zamanda, bu beyanname maddeleri daha ağırdı. Zaten İngilizler bunu beyannamenin 7. maddesinde[41] kabul ve beyan ederek; aslında kendilerini, bu ağır şartları ve cezaî yaptırımları uygulamaya Antepli Türklerin zorladığı şeklinde bir açıklama getirerek; bir nevi bu maddenin arkasına sığındılar. Bununla birlikte beyannameye göre, 17 Mart 1919'dan itibaren halkın temel ihtiyaçlarını karşılayan *"ekmekçi dükkânları, eczaneler, un değirmenleri"*[42] gibi dükkânların açılmasına müsaade edilmiş; bunların haricinde olan mağaza, kahvehane, han ile dükkânları kapanması ve buna mukabil sokağa çıkma yasağı getirilmiş; bu emirlere uymayanlar ve hala ellerinde silah bulundurانlar, bir önceki beyanname hükümlerine göre, cezalandırılmıştı. Buna rağmen, Ermeniler bu yaptırımların dışında tutularak; ellerinde bulu-

38 Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 13-14; Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, 31-32; Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, 39; Pamuk, Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması, 85; Lohânizâde Mustafa Nureddin bu bildirinin 12 Mart'ta ilan edildiğini bildirmektedir. Bkz. Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 17.

39 Pamuk, Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması, 84.

40 Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, Belge 1, 175.

41 Beyannamenin 7. maddesinde, *"Bu gibi şedit evamirin mevki-i icraye vaz'ı son derece isteksizlikle ilân edilir, fakat ahalide bulunan bilcümle eslihanın teslim edilmesi elzemdir."*, şartı yer almakta idi. Bkz. Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, Belge 1, 175.

42 Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, Belge 1, 175.

nan silah ve cephane toplatılmamıştı.[43] Netice olarak İngilizlerin kısa aralıklarla iki beyanname yayınlanmasındaki asıl maksatları Türklerin elinde bulunan her türlü silahı toplamak yani direnişe geçmemeleri hususunda önlem almaktan ibaretti.

Antep'te sıkıyönetim, tedhiş ve baskı günleri başlamış ve günden güne artarken, daha sonra Fransızlara karşı başlatılan direniş günlerini de etkileyecek, önemli bir olay vuku buldu. İngiliz İstihbarat Zabiti Binbaşı Mils, 13 Mart 1919'da, Antep askerlik şubesi deposunda bulunan *"dört yüzü mütecaviz mavzerle altmış sandık kadar cephane"*nin[44], Antep'i tamamen cephaneden yoksun bırakmak adına ve Mondros Mütarekesi'ne binaen İngilizlere teslimini istemişti. Bunun üzerine, o dönemde, Antep Askerlik Dairesi Başkanı olarak görev yapan Yarbay İrfan [Durukan] Bey[45], mütarekenin böyle bir şartı ihtiva etmediği ve *"hiçbir hakka istinad etmeyen bu talebine cevab-ı zıt"*[46] verdi. Yarbay İrfan Bey bu gelişmenin ardından İngilizlerin zikredilen cephaneyi zorla alması ihtimaline karşılık olarak, durumu Harbiye Nezareti'ne iletmiş; Mustafa Kemal Paşa'nın da *"rey ve muvakafatini"* alarak cephanenin başka bir yere nakledilerek dağıtılmasına karar verilmişti. Bu kararın üzerine, Antep askerlik şubesi deposunda bulunan cephanene şehir merkezinden dışarıya, ihtiyaç hasıl olduğu zaman dağıtımının yapılacağı yere, hayvanlar aracılığıyla, nakledildi. Nakil işlemi ise Yarbay İrfan Bey tarafından organize edilmiş olup; çok gizli bir şekilde gerçekleştirilmesine ihtimam gösterildi[47]. Yarbay İrfan Bey hatıralarında bu silahlardan nasıl yararlanıldığını şu cümleleriyle anlatmaktadır: *"… Ayıntap savaşında düşman bağrına çevrilen silahların mühim bir kısmı defaten ve tez elden temin edilmiş oldu."*[48] Nitekim Fransız işgali döneminde, Antep'te harp başladığında, kaçırılan bu silah ve cephane ortaya çıkacak ve en çok sıkıntı çekilen cephane konusuna bir nebze de olsun katkı yapacaktı.

43 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 16-18; Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 14-15; Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 85-86; Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, 32-33; Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, 39-40;Enç, *Selâmlık Sohbetleri,* 44-45.

44 Aydın Efe, "Antep Savunması: Bir Albayın Hatıratı", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 53 (2015): 232.

45 1879 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Albay İrfan Bey'in asıl adı "Mahmut İrfan Durukan"dır. Osmanlı Devleti coğrafyasında Yemen, Çanakkale, Maraş ve Antep gibi bölgelerde görev yapmış olan Albay İrfan Bey'in son görev yeri Kurmay Albay rütbesi ile İzmir Dairesi Reisliği olup; 20 Mayıs 1951 yılında vefat etmiştir. Antep, İngilizler tarafından işgale uğradığında Albay İrfan Bey, Antep Askerlik Dairesi Başkanı olarak görev yapmaktaydı. Aynı zamanda, Antep Savunması'nda önemli vazifelerde bulunmuş olup; sözüne itibar edilen birisi idi. Albay Mahmut İrfan Durukan'ın hayatı hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Efe, "Antep Savunması: Bir Albayın Hatıratı", 227-231.

46 Efe, "Antep Savunması: Bir Albayın Hatıratı", 232.

47 Efe, "Antep Savunması: Bir Albayın Hatıratı", 232; Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 85; Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, 32.

48 Efe, "Antep Savunması: Bir Albayın Hatıratı", 232.

Antep'i işgal eden İngilizlerin asıl amacı, Fransızların elinde bulunan, Musul'u ele geçirmekti. Bu sebeple, 16 Mayıs 1916'da İngiltere ile Fransa arasında imzalanan Sykes-Picot Antlaşmasına göre, Fransızlara bırakılan Güneydoğu Anadolu bölgesini yani Antep, Maraş ve Urfa'yı, Musul'a karşı bir koz olarak ellerinde bulundurmak için –Mondros Mütarekesinin imzalanmasının ardından- işgal etti. Fakat Fransa bu duruma memnun olmamış ve mezkûr bölgelerin kendilerine devredilmesi konusunda İngilizlere baskı yapmaya başlamıştı. Bunun üzerine, 15 Eylül 1919'da İngiltere ile Fransa arasında Suriye İtilafnâmesi imzalandı. Bu antlaşma hükümlerine göre Musul İngilizlere bırakılırken; Suriye, Urfa, Maraş ve Antep civarları Fransızlara bırakıldı. Böylece İngiltere nihai hedefine ulaşarak Musul'u Fransızların elinden almış oldu.[49]

Suriye İtilafnâmesi'nin imzalanmasının ardından İngilizler, Suriye, Urfa, Maraş ve Antep'i Fransızlara devrederek; bu bölgelerden askerlerini çekti. Fakat İngiltere bir yandan bu şekilde davranırken diğer yandan da Suriye'deki Arapları Fransızlara karşı silahlandırıyordu.[50] Hatta İngilizler, Antep'i Fransızlara devretmeye hazırlanırken, "*… Hintli Müslüman askerler aracılığıyla Türklere silâh ve cephane dağıtmak…* "[51] istemişlerdi. Buna mukabil olarak, çok az sayıda kabul eden olmasına rağmen, Antepli Türkler bunun İngilizlerin bir oyunu olduğunu düşünerek verilen silahları almaya yanaşmadılar. Bununla birlikte, İngilizlerin Antep'ten kuvvetlerini çekerken Türklere neden silah ve cephane bıraktıklarına dair bazı sualler sorulmuştur.[52] Öncelikle şunu söylemek gerekir ki, İngilizlerin bu şekilde bir faaliyet içerisine girmesi, Antep'in işgalden memnun olması ya da İngilizlerin Türklerle dostluk bağları kurma çabasından dolayı değildir. Netice olarak İngilizlerin, Antep'te Türkleri ve özellikle de Suriye'de Arapları silahlandırmak istemesinin nihai amacı, Suriye İtilafnâmesi ile ele geçirdiği Musul ile birlikte Arap coğrafyasında, kendi menfaatlerine yönelik politikalarını uygularken; bu arada Fransızları Güneydoğu Anadolu ve Suriye'de direnişlerle uğraşması bakımından meşgul etmekten başka bir şey değildi.

İngiliz işgal döneminin ardından Antep'in, Suriye İtilafnâmesi

49 Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 88; Hüseyin Bayaz, *Antep Savunması Günlüğü*, (İstanbul: Engin Matbaası, 1994), 24; Cevdet Küçük, "Sykes-Picot Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010), 38: 204-205; Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, 10-12 ve 43; Güllü, *Antep Ermenileri*, 317.

50 Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, 49; Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 81-82.

51 Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 15.

52 "*Ve yine aynı İngiliz birliği kentten ayrılırken ciddi miktarda silah ve mühimmatı neden Anteplilere bırakmak ister?*" bkz. Mehmet Nuri Gültekin, "Antep imgesinin zaman içindeki dönüşümü", "*Ta Ezelden Taşkındır.*" *Antep,* der. Mehmet Nuri Gültekin (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 60.

gereğince Fransız işgaline devredilmesine binaen; Fransızlar kuvvetlerini Ekim ayından itibaren sistemli olarak Antep'e sevk etmeye başladılar. Buna paralel olarak, 25 Ekim 1919'da Antep'te geniş çaplı bir miting düzenlenmiş ve İngiliz kuvvetlerinin şehirden çekilmesinin ardından hiçbir devletin işgalinin kabul edilmeyeceği beyan edilmişti.[53] Aynı zamanda, Fransızların şehre geldiği günlerde, milli kuvvetlerde teşkilatlanmaya başlamıştı. 4 Eylül 1919'da Sivas Kongresi'nde alınan karar neticesinde, Heyet-i Temsiliye reisi seçilen Mustafa Kemal Paşa işgallere karşı örgütlenilmesi adına, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin tüm il ve ilçelerde şubelerinin açılması için emirler yolladı. Buna bağlı olarak, Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, 23 Kasım 1919 tarihinde resmen kuruldu; buna müteakip, çalışmalar başlandı. Bununla birlikte, Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hızlı bir şekilde teşkilatlanmaya başlamış ve üye sayısı bir anda ciddi bir şekilde artış göstermişti. Bu sebeple de, Fransızlar tarafından farkedilip, teşkilatlanan cemiyetin darbe yememesi adına *"Heyet-i Merkeziye"* adı altında toplanılmasına karar verildi.[54]

Antep Savunması'nda, silah ve cephane sıkıntısı, milli kuvvetlerin teşkilatlanmaya başladığı ilk günlerden itibaren kendisini hissettirmeğe başladı. Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, silah ve cephane yetersizliğinden dolayı, teşkilata üye olan herkesi silah almakla mükellef kılmış idi. Bu üyelerden silah temin edecek kadar maddi durumu yerinde olmayanlar ise belirlenerek, uygun görülenlere, cemiyet tarafından silah verilecekti.[55] Bu sebeple de Heyet-i Merkeziye tarafından bir İane Komisyonu oluşturularak erzak ve özellikle de silah ve cephane temini için gereken meblağ burada toplanacaktı. Bu vasıta ile de silahı olmayanlar tespit edilerek; bu komisyon aracılığı ile silahlar temin edilecek ve dağıtımı gerçekleştirilecekti.[56] Lohânizâde Mustafa Nureddin ise eserinde bu konuda şunları söylemektedir: *"Teşkilât mucibince cemiyete dâhil olan her ferd silâh almağa mecbur idi. Fakir olup da silâh almağa iktidarı olmayanlara iâne suretiyle toplanan paradan silâh*

53 Fransızların şehri işgaline karşı düzenlenen bu mitinge yaklaşık otuz bin kişi iştirak etmiş ve mitingde alınan karar dönemin Antep Belediye Reisi Mehmet Lütfi imzasıyla ilgili makamlara gönderilmişti. Bkz. *İrade-i Milliye,* 27 Teşrin-i Evvel 1335/27Ekim 1919, 2; İsmail Özçelik, *Millî Mücadele'de Anadolu Basınında Güney Cephesi*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2005), 197-198; Abadie, *Antep ve Dört Kuşatma (1920-1921),* 27 ve 124-125; Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 268.

54 Sahir Üzel, *Gaziantep Savaşının İç Yüzü*, (Ankara: Doğuş Ltd. O. Matbaası, 1952), 10-13; Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 22-28; Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 15-22; Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 141-159; Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, 39-43.

55 Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 19.

56 Üzel, *Gaziantep Savaşının İç Yüzü, 12;* Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 25.

tedarik edildi. Herkes kendi hissesine isabet eden meblağı seve seve getirip makbuz mukabilinde memur-ı mahsusuna veriyordu. Bu suretle; Halep, Bab, Birecik, Maraş vesair mahallerden külliyetli esliha ve cephane celbedildi."[57] Silah ve cephane genellikle Halep'ten satın alınıyor ve geceleri gizli bir şekilde Antep'e getiriliyordu. Aynı zamanda şunu da hatırlatmak gerekir ki, daha öncede bahsettiğimiz üzere Halep'ten alınan bu silah ve cephanenin bir kısmı, İngilizlerin bölgede *"pek ucuz fiatla ve hatta atiye olarak"*[58] bırakmış olduğu silah ve cephane olması ihtimali yüksektir. Suriye'nin çeşitli yerlerinden ve özellikle de Halep'ten alınan bu silahların fiyatı ise türüne göre değişkenlik göstermekteydi. Buna göre, tüfeklerin en ucuzu Rus tüfeği iken en pahalı olanları ise Osmanlı ve Alman tüfekleri idi; bununla birlikte bu tüfekler 10 altın lira ile 20 altın lira arasında ve her bir tüfek mermisi ise 5-7,5 gümüş kuruş gibi bir fiyat aralığında satılmaktaydı. Mamafih, bir tür küçük tüfek mahiyetinde olan filintanın ise fiyatı 40-50 lira arasında seyretmekteydi.[59] Milli kuvvetler sadece şehir merkezinde değil aynı zamanda köylerde de teşkilatlanma sağlanabilmesi için faaliyetlerde bulunmaya başlamıştı. Bu sebeple de köylere heyetler gönderiliyor; silah ve cephane temin edilmesi teşvik ediliyordu. Bundan dolayı da köylüler, *"Silâh almağa vakti olmayan köylüler kendi evlâd ve ıyâlinin temin-i iâşesi için elinde kullandıkları çift öküzlerini, merkep, bargir, davarlarını, hatta içinde yattıkları yataklarını bile satıp silah tedârik ettiler."*[60]

Antep Savunması boyunca, İmalat-ı Harbiye Fabrikası'nın kuruluşuna kadar, silah ve cephane farklı yollardan temin edilmeye çalışılmaktaydı. Bunlardan ilki yukarıda da bahsettiğimiz üzere İane Komisyonu'nda toplanan paralar aracılığı ile gerçekleşirken; aynı zamanda merkez ve diğer şehirlerde bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından bu komisyona gönderilen paralar ile de silah ve cephane temini gerçekleştirilmekteydi. Mesela, 15 Temmuz 1336/1920'de Malatya Heyet-i Merkeziyesi tarafından Antep'e 120 bin kuruş gönderilmiştir. Gönderilen paradan dolayı Antep Heyeti Merkeziyesi tarafından teşekkür edilmiş ve hemen akabinde Malatya'ya bu parayı almak için gönderilen *"Ayntâb Kuvva-i Milliye İâne Me'mûru Apo Ağazâde Ali ve Veysi Efendilere"* Antep'e dönmeleri emri verilmiştir.[61]

57 Lohânizâde Mustafa Nureddin, *Hubb-i İstiklâlin Abidesi: Gaziayntâb Müdafaası,* (İstanbul: Matbaa-ı Milli, 1924), 37; Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 26-27.

58 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 82.

59 Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 19; Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 27; Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 148.

60 Lohânizâde Mustafa Nureddin, *Hubb-i İstiklâlin Abidesi: Gaziayntâb Müdafaası,* 38.

61 Yakar – Yaprak Pusat, *Antep Savunması Heyet-i Merkeziye Muharebe Defteri – Savunmanın*

Buradan da anlaşılacağı üzere Malatya'dan gönderilen bu para iaşe ile silah ve cephane temini için kullanılmıştır. Önemli bir başka örnek ise Antep'ten bizzat *"Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine"* gönderilmiş olan telgraftır. Bu telgrafta savunmada verilen mücadeleden dolayı para, erzak ve cephanenin tükendiği; Anadolu ve Suriye arasındaki ticaretin kesilmesinden dolayı maddi sıkıntıya girildiği belirtilmiş; bu gibi sebeplerden ve savunmaya devam edebilmek adına silah ve cephane temin edilebilmesi için, Büyük Millet Meclisi'nden, *"emvâl-i umûmîyeden Ayntâb için 15000 veyahud evrâk-ı nakdiyye seksen bin lira"* yani madeni 15 bin ya da buna karşılık olan 80 bin lira yardım talep edilmiştir.[62] Buna benzer şekilde, maddi yardım yerine direkt olarak silah ve cephane talep edilmiş ve bu taleplerden bazıları gerçekleşerek diğer Müdaafa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından Antep'e gönderilmiştir. Mesela, 4 Ağustos 1336/1920'de Birecik'ten Antep'e *"iki sandık bomba"* yollanmış ve bunun üzerine Antep Heyet-i Merkeziyesi, *"Birecik Heyet- İdâre Riyasetine"* bir telgraf göndererek gönderilen mühimmat için teşekkür etmiştir.[63] Aynı şekilde, 7 Temmuz 1336/1920 tarihli bir telgraftan anlaşıldığına göre, Malatya'dan Antep'e *"otuz sandık Alman, yigirmi sandık Osmanlı, kırk sekiz atım obüs mermisi"* gönderilmiş ve bu cephanenin Antep'e intikali için *"Pazarcık Kâ'immakâlığına"* ve *"Pazarcık Heyet-i İdâresine"* bilgi verilmiştir.[64] Silah ve cephane temin etme yollarından bir diğeri ise Fransızlar ile yaşanılan çarpışmalardan sonra ele geçirilenlerdir. 2-3 Mayıs 1920'de gerçekleşen Kurbanbaba Muharebesi buna güzel bir örnek teşkil eder. Bu muharebe ile birlikte milli kuvvetler, uzun süren çarpışmalardan sonra, Fransızlara ağır bir zayiat verdirmiş ve bulundukları bazı mevkilerden geriye çekilmek zorunda bırakmışlardı. Fransızlar ise geriye çekilirken, cephe hattında, birçok cephane bırakmak zorunda kalmışlardı.[65] Bıraktıkları silah ve cephane ise *"2 otomatik tüfenk ile birçok piyade tüfengi, 14 sandık bomba ve cephane, küllliyetli istihkâm âlet ve edevatı"*[66]ndan müteşekkil olarak ele geçirilmiş ve kullanılmak üzere dağıtımı gerçekleştirilmiştir.[67] Bunlara ek olarak, mevcut belgelerden anlaşıldığına göre, silah ve cephane ek-

Şifreleri, Belge no: 49-50, 190-191.

62 Yakar – Yaprak Pusat, *Antep Savunması Heyet-i Merkeziye Muharebe Defteri – Savunmanın Şifreleri*, Belge no: 1, 96-101.

63 Yakar – Yaprak Pusat, *Antep Savunması Heyet-i Merkeziye Muharebe Defteri – Savunmanın Şifreleri*, Belge no: 86, 224-225.

64 Yakar – Yaprak Pusat, *Antep Savunması Heyet-i Merkeziye Muharebe Defteri – Savunmanın Şifreleri*, Belge no: 87, 224-227.

65 Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 207-209.

66 Lohânizâde Mustafa Nureddin, *Hubb-i İstiklâlin Abidesi: Gaziayntâb Müdafaası*, 88.

67 *Albayrak*, (13 Mayıs 1336/13 Mayıs 1920), 2; Özçelik, Millî Mücadele'de Anadolu Basınında Güney Cephesi, 201-202.

sikliğinden dolayı harp sebebiyle memuriyetlerini yerine getiremeyen polisler ile adliye ve maliye memurlarına hükümet tarafından verilmiş olan silahlar toplatılmıştır. Bu olayın vuku bulduğu tarih ise İmalat-ı Harbiye Fabrikası'nın kuruluşuna yakın olmakla birlikte savunmanın son aylarına tesadüf etmektedir. Öncelikle, 4 Aralık 1336/1920'de, Antep Mutasarrıflığı'na gönderilen bir belgede *"Cephe boşluğunu doldurmak üzere polis efendiler üzerindeki silâhların muhârebe hitâmında iâde edilmek üzere mazbata mukâbilinde"* milli kuvvetlere teslim edilmesi istenmişti.[68] 6 Aralık 1336/1920 tarihli bir diğer belgede ise bu defa *"adliye ve mâliye ve tahsîldâranda mevcûd olduğu görülen ve mukaddemâ taraf-ı hükûmetden verilen eslihaların jandarma dâiresi tarafından toplatılmasına"* ve milli kuvvetlere verilmesi istenmiştir.[69] Bu şekilde, memurların ellerinde bulunan silahların toplatılmasının sebebi ise *"Ahvâl-i hazıra dolayısıyle cepheleri berây-ı takviye gayr-i müsellah efrâdı teslîh etmekteyiz. Eslihanın mefkûdiyeti bu teşebbüsü akîm bıraktırmağa sâik olacağından"* yani cephe hattında silahsız bulunan kişileri silahlandırmak maksadını taşımaktaydı.

Görüleceği üzere, Antep Savunması'nda silah ve cephane eksikliğini giderebilmek adına, içinde bulunulan şart ve imkanlara binaen birçok değişik yola başvurulmuştur. Aynı zamanda anlaşılmaktadır ki, savunmanın ilk günlerinden son günlerine değin, silah ve cephaneyi temin etmekle yükümlü bulunan Antep Heyet-i Merkeziyesi için hep sorun teşkil eden bir mevzu olagelmiştir. Bununla birlikte, zaten düzenli ordunun bulunmayışı ve maddi imkanların sınırlı olması dolayısıyla cephane üretilememesi/temin edilememesi; bu vaziyetin aksine olarak Fransızların modern silah ve cephanelerle donatılmış ve diğer açıdan teknolojik üstünlüğe sahip olması ile ordusunun iyi beslenmesi milli kuvvetlerin dezavantajına bir durum teşkil etmiştir.

Silah ve cephane eksikliği ve yetersizliğinden dolayı, mevcut bulunan cephanenin ziyan edilmemesi ve gerekmediği sürece kullanılmaması hakkında Ayıntap Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı tarafından bazı emirler çıkarılmıştır. Bu suretle, 21 Kasım 1336/1920'de *"…beyhûde cephâne sarf…"* edilmemesi ve düşmanın *"…80 ile 100 metre yaklaşmadan…"* ateş edilmemesi hakkında Mıntıka Komutanlıklarına emirler gönderilmiş; emirlere uymayanların ise şiddetli bir şekilde cezalandırılacağı bildirilmiştir.[70] Yine bundan iki üç gün sonra, 24 Kasım 1336/1920'de, Özdemir Bey tarafından acil olarak uygulanması iste-

68 Yakar - Pusat, *Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat ve Telgraf ve Telefon ve Tamim Defteri-Sessizliğin Çığlığı*, Belge no: 500, 180-181.

69 Yakar - Pusat, *Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat ve Telgraf ve Telefon ve Tamim Defteri-Sessizliğin Çığlığı*, Belge no: 504, 182-183.

70 Yakar - Pusat, *Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat ve Telgraf ve Telefon ve Tamim Defteri-Sessizliğin Çığlığı*, Belge no: 477, 152-153.

nen bir emir çıkarılmış; bu defa mesafe kısaltılarak düşmanın *"…70/80 metreye gelmeden katiyyen…"* ateş edilmemesi; aksi bir şekilde hareket eden olur ise aynı şekilde şiddetle cezalandırılacağı bildirilmiştir.[71] Bunlara paralel olarak, 23/24 Kasım 1336/1920 tarihli bir emirde Özdemir Bey cephelerde silahlara iyi bakılmadığını, temizlenmediğini ve tamire gönderilmediğini söyleyerek; durumun bu şekilde devam etmesi halinde *"bâ'is-i felâket"* olacağı konusunda uyarmaktaydı. Bundan sonra silahların her gün temizlenmesi gerektiği ve *"…fişenklerin boş kovanları doldurulmak üzere imâlâthâneye…"* gönderilmesi gerektiği hususunda emir verilmiş; bizzat Özdemir Bey kendisinin cepheleri teftiş edeceğini bildirmiş; bu emirlere uymayanların *"…üzerlerinde bulunan çavuş ve onbaşılara da birinci defa yirmi beş değnek…"* vurduracağını ve boş kovanları imalathaneye göndermeyenlere cephane verilmeyeceği hususunda sert bir şekilde uyarmıştır.[72]

Antep'te İmalat-ı Harbiye Fabrikası'nın kurulmasına kadar olan süreçte, silah ve cephanenin nasıl temin edildiği ve nasıl kullanıldığı hususunun iyi bilinmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde, bir imalat fabrikası kurmaya neden ihtiyaç duyulduğu gibi hangi imkanlarla ortaya konduğu da anlaşılacaktır.

Millî Mücadele Döneminde Antep'te
İmalat-ı Harbiye Fabrikasının Kuruluşu ve Faaliyetleri

Antep Savunması'nda, daha öncede zikrettiğimiz üzere, silah ve cephane sıkıntısı başından itibaren kendini hissettirmiş ve farklı yollardan temin edilmeye çalışılarak savunma sürdürülmeye gayret edilmişti. Buna mukabil olarak, şehrin Fransızlar tarafından tamamen kuşatılmasından sonra, dış bağlantının sağlanamaması ve erzak ile silah ve cephane temininin imkansız hale gelmesi milli kuvvetleri içinden çıkılamaz bir duruma getirmiştir.[73] 19 Kasım 1920'de Fransız General Goubeau kuvvetleri ile birlikte, bu defa Antep'i tamamen kuşatmak ve milli kuvvetleri teslime zorlamak amacıyla, Kilis'ten harekete geçti. Kuşatma devam ederken, Özdemir Bey ve ona bağlı olarak milli kuvvetler, tek dış bağlantının sağlanabildiği şehrin kuzey kısmının ele geçirilmemesi için özel bir çaba harcadılar. Fakat, bu çaba işe yaramadı; böylece yaklaşık üç gün süren muharebelerden sonra Fransızlar, 22 Kasım 1920'de, şehri tamamen kuşatma altına ve *"şehrin üçüncü*

71 Yakar - Pusat, *Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat ve Telgraf ve Telefon ve Tamim Defteri-Sessizliğin Çığlığı*, Belge no: 485, 164-165.

72 Yakar - Pusat, *Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat ve Telgraf ve Telefon ve Tamim Defteri-Sessizliğin Çığlığı*, Belge no: 483, 160-163.

73 Üzel, *Gaziantep Savaşının İç Yüzü, 220.*

muhâsarasını yapmış oldu".[74]

Şehrin kuşatılması ile birlikte, dış bağlantıların tümü kesilmiş, silah ve cephane sorununun zaten var olduğu ve bundan sonra daha da ciddi bir sorun olarak karşılaşılacağı belgelere de yansımıştır. Aynı zamanda, eldeki mevcut cephanenin az olmasından ve dolayısıyla savunmanın kaderi buna bağlı olduğundan dolayı; silah ve cephane imalathanesi kurma girişimlerine başlandığı da görülmektedir. Kuşatmanın gerçekleştiği ve Fransız bombardımanlarının şiddetlendiği 22/23 Kasım 1336/1920 tarihli, Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanı tarafından *"Mıntıka Kumandanlığına"* gönderilen bir telgrafta, şehrin vaziyetinden bahsedilerek, iaşe ve cephane eksikliğine vurgu yapılmıştır: *"2. Dâimâ cephâne husûsundaki feryâdımız sâbıktaki ahvâl nazar-ı itibara alınarak böyle bir ihtimâl muvâcehesinde bulunacağımız gerçi düşünüldüğünde kâni isem de is'âf edilemediği için mevcudumuzun ne kadar zamâna kâfi olduğunu yazmayı zâid addederim. Çünkü zât-ı âlîlerince meçhul bulunmuyor. Muhâsaranın temâdîsinden korkmuyor ancak birkaç gün bu hâl devâm ederse cephânesiz kalacağımızdan korkuyorum."*[75] Buradan da açıkça anlaşılacağı üzere, bir an önce cephane temin ve üretimi noktasında bir çözüm bulunmalıydı. Bunlara ek olarak, Antep Fransız Kıtaları Komutanı Albay Maurice Abadie'nin, Antep Savunması üzerine yazdığı hatıratından anlaşıldığına göre Fransızlar, milli kuvvetlerin silah ve cephane konusunda çektiği sıkıntıların farkındaydılar ve buna göre hareket etmekteydiler: *"Gerek cesaretleri kırıldığından gerekse cephanelerinin bitmişliğinden olsun bu girişimler daha sonraki günlerde tekrarlanmadı."*[76]

Nihayet silah ve cephane ihtiyacına çözüm Özdemir Bey'den geldi. Özdemir Bey, artık tek çarenin elde bulunan imkanlar ve tecrübeli ustaların varlığından dolayı olacak ki, bu sebepten yola çıkarak bir silah ve cephane imalathanesi kurmak için girişimlere başladı. Bunun üzerine, Antep Savunması'nın önemli aktörlerinden olan ve Yıldırım Taburu 4. Bölük Kumandanlığı vazifesini yerine getiren Lohânizâde Mustafa Nureddin[77], kurulacak olan bu imalathanenin müdürü ola-

74 Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, 258-260; Yakar - Pusat, *Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat ve Telgraf ve Telefon ve Tamim Defteri-Sessizliğin Çığlığı*, Belge no: 479-481, 154-159; Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 178-180; Üzel, *Gaziantep Savaşının İç Yüzü*, 190-194.

75 Yakar - Pusat, *Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat ve Telgraf ve Telefon ve Tamim Defteri-Sessizliğin Çığlığı*, Belge no: 481, 156-159.

76 Abadie, *Antep ve Dört Kuşatma (1920-1921)*, 95.

77 Lohânizâde Mustafa Nureddin, Antep Savunması'nın en önemli aktörlerinden biridir. Antep Savunması'nda hem cephe hattında hem de cephe gerisinde önemli görevleri ifa etmiş ve bunun sonucu olarak Beyaz Şeritli İstiklâl Madalyası ile taltif edilmiştir. Aynı zamanda, Antep Savunması üzerine ilk Türkçe eseri yazması da Lohânizâde Mustafa Nureddin'in öneminin bir kez daha ortaya koymaktadır. Hayatı, faaliyetleri ve eseri hakkında daha detaylı bilgi için, bu çalışmamız ile eş zamanlı olarak yayınlanacak olan, "Antep Savunması'nda Lohânizâde Mustafa

rak tayin edildi.[78] Özdemir Bey, Lohânizâde Mustafa Nureddin'e *"… bölüğün takım kumandanı mülazım Zeki Efendi'ye…"* vazifesini devir etmesi hususunda bir emir göndermiş ve derhal Heyet-i Merkeziye'ye gelmesini istemişti.[79] Artık silah ve cephane üretmek için girişimlere başlanmış ve nitekim İmalat-ı Harbiye Fabrikası'nın teşekkülü için her türlü imkan seferber edilmişti. Bu suretle, Lohânizâde Mustafa Nureddin imalathane için uygun bir yer belirlemeye, ustalarının tayinine ve gerekli teçhizatları bir araya getirmeye başlamıştı. Bütün bunların olabilmesi için öncelikle uygun bir yerin bulunması ve bulunan bu yerin üretime uygun bir şekilde donatılması gerekmekteydi. Binaenaleyh, Lohânizâde Mustafa Nureddin ilk olarak fabrika için uygun bir yer aramaya başlar: *"Evvela: Bir yer ta'yini lazımdı. Hiçbir nokta yoktu ki top güllelerine ma'ruz kalmasın. Halbuki biz ateş ile oyun oynayacağımızdan elimizdeki barutların üstüne bir de dışarıdan ateş düşmesine lüzum yoktu. Çünkü hem bizi berhava eder hem de emek çekip yaptığımız cephaneyi yok edebilirdi. Saniyen: Bu mahal fabrikamızın tamamiyle yerleşmesine müsait olacak derecede geniş ve toplu olması lazımdı. Böyle bir yer hatırımıza geldi. O da Yıldırım Taburu Karargâhına muttasıl "Sabun Hanı"dır. Bu Han'ın alt katında top ateşinden masun ve biraz kuytu yerler, mahzenler olduğu gibi her tarafı kârgir, metin, sağlam ve fabrika ittihazına elverişli idi."*[80] (bkz. Resim 1)

Resim 1: İmalat-ı Harbiye Fabrikası binası ve müdürü Lohânizâde Mustafa Nureddin'e ait bir fotoğraf. Fabrika kapısının üzerinde *"Fişenk Fabrikası"* yazmaktadır.[81]

Nureddin'in Faaliyetleri ve "Hubb-i İstiklâlin Âbidesi: Gaziayntâb Müdafaası" Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme" adlı çalışmamıza bakılabilir.

78 Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 117.

79 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 204.

80 Lohânizâde Mustafa Nureddin, *Hubb-i İstiklâlin Abidesi: Gaziayntâb Müdafaası*, 287-288.

81 Bu fotoğraf Prof. Dr. Halil İbrahim Yakar'ın kişisel arşivinden alınmıştır.

İmalat-ı Harbiye Fabrikası için uygun yer bulunduktan sonra Yıldırım Taburu ve diğer kuvvetler arasında silah ve cephane üretimi konusunda tecrübeli ustalar emir verilerek fabrikada çalıştırılmak üzere görevlendirildi.[82] Bu ustalar, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından faaliyetleri ciddi bir şekilde kesintiye uğrayan İmalat-ı Harbiye Fabrikaları'ndan, Mili Mücadele'nin başlaması ile Anadolu'ya yani kendi şehirlerine giden ustalar idi. Bu suretle, İmalat-ı Harbiye Fabrikası'nda dökümhane, baruthane gibi kısımlar –ki bu kısımlara dair çalışmanın ilgili bölümlerinde bilgi verilecektir- teşekkül ettirilerek; ustalar hakim olduğu alanlara binaen, taksim edilen bu kısımların başına getirildi. Mesela, bu ustalardan en tanınanı Yıldırım Yusuf ya da daha çok bilinen adıyla Tüfekçi Yusuf Usta'dır. Tüfekçi Yusuf Usta, Zeytinburnu Silah Fabrikası'nda önce el altı olarak çalışmış ve daha sonra ustalığa terfi ederek, silah tamiratı konusunda mahir olduğuna dair kendisine belge verilmiştir. Yusuf Usta'nın *"Tüfekçi"* lakabı ile anılmasının sebebi ise *"İngiliz Lewis hafif makineli tüfeğini Türk mermisine göre tadil etmiş ve muvaffak"* olmasından dolayıdır.[83] Antep Savunması'nda İmalat-ı Harbiye Fabrikası'nda, isimleri bilinenler arasında, Tevfik Usta, Reşit Kıratlı, Bektaşi Mehmet Ali Baba, Kara Ali Hacı, Süleyman Usta, Kuyumcu Said Efendi, Mısırlı Mahmud Efendi, Mûsikî Muallimi Hilmi Efendi, Cafer Usta, Kör Ökkaş, Mehmet Çavuş, Marangoz Mustafa Çavuş ve Attar Bekir gibi ustalar görev yapmıştır.[84] (bkz. Şekil 2)

Silah ve cephane üretmek adına tesisine başlanan İmalat-ı Harbiye Fabrikası için uygun yer bulunmuş, üretim yapılması için milli kuvvetler arasında bulunan tecrübeli ustalar görevlendirilmiş ve fabrika binası üretime uygun bir şekilde donatılarak üretimin kolay yapılabilmesi için gerekli şekilde kısımlara taksim edilmişti. Artık üretime hazır olan Antep İmalat-ı Harbiye Fabrikası *"…ezânî saat 5 de bir merâsim-i mahsusa ile resm-i küşâdı icrâ-yı taraf-ı âciziden sureti merbuten takdim kılınan bu nutku müteâkib dua edilmiş ve kurban zebhinden sonra mûsıkinin hazin terennümatı arasında merasime"*[85] son verilmek suretiyle 10 Aralık

82 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 205.

83 Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 117; Yakar - Pusat, *Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat ve Telgraf ve Telefon ve Tamim Defteri-Sessizliğin Çığlığı*, 432-435. Tüfekçi Yusuf Usta, 1889'da Gaziantep'te dünyaya gelmiştir. Babasının adı ise Hacı Abdullah olup, Gaziantep' bağlı Alaybey Mahallesi Sadıkoğlu Sokak'ta ikamet etmekte idiler. Birinci Dünya Savaşı'nda ise üç yıl cephede görev yapmış ve daha sonra Zeytinburnu Silah Fabrikası'nda çalışmıştır. Antep Savunması'nda ise hem cephede hem de cephe gerisinde bizzat görev yapmış ve Antep İmalat-ı Harbiye Fabrikası'nda önemli görevleri yerine getirmiştir. Bkz. Yakar – Yaprak Pusat, *Antep Savunması Askeri İaşe Defterleri-Açlığın Günlüğü*, 142.

84 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 203-211.

85 Lohânizâde Mustafa Nureddin, *Hubb-i İstiklâlin Abidesi: Gaziayntâb Müdafaası*, 292.

1336/1920'de resmi açılışı gerçekleştirilmiştir. Birçok eksikleri giderilmesi ve temin edilmesine rağmen fabrikanın hala birçok eksiği mevcut idi. Mesela Özdemir Bey, fabrikanın açılışını *"İkinci Kolordu Kumandanlığına"* bildirmek amacıyla yazdığı mektupta, dumansız barut ve bomba dökümü yapabilmek için *"klorit potas, zırnık, gliserin, kezzap, ispirto"* gibi bazı kimyasal ürünlere ve aletlere ihtiyaç olduğunu belirterek; temin edilmesini rica etmekteydi.[86]

Resim 2: İmalat-ı Harbiye Ustaları. Oturanlar: (Sağdan Sola) Tevfik Usta ve Tüfekçi Yusuf Usta, Ayaktakiler: (Sağdan Sola) Hüseyin Usta, Hacı Usta ve Süleyman Usta.[87]

İmalat-ı Harbiye Fabrikası'nın resmi açılışı 10 Aralık'ta yapılmış olsa da aslında tesisine çok daha önceden başlanmış ve bir imalathane teşekkül etmiş idi. Elimizde mevcut olan belgelerden anlaşılacağı üzere imalathane ilk teşekkül etmeye başladığında *"Özdemir İmâlâthâne"*si adını almıştı. Bu imalathane hakkında bilgi edindiğimiz en erken tarih 13/14 Kasım 1336/1920'dir. Ayıntap Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığından *"Maraş Heyet-i Merkeziye Riyâsetine"* ve *"Urfa Heyet-i Merkeziye Riyâsetine"* , bu tarihte, bir imalathane açıldığını ve bomba dökmek için potaya ihtiyaç olmasından dolayı teminini rica eden bir

86 Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 119-120; Lohânizâde Mustafa Nureddin, *Hubb-i İstiklâlin Abidesi: Gaziayntâb Müdafaası,* 292-293; Üzel, *Gaziantep Savaşının İç Yüzü, 222.*

87 Bu fotoğraf Gaziantep Kent Arşivi'nden alınmıştır. Bununla birlikte, aynı fotoğraf Lohânizâde Mustafa Nureddin'in eserinde de bulunmaktadır. Bkz. Lohânizâde Mustafa Nureddin, *Hubb-i İstiklâlin Abidesi: Gaziayntâb Müdafaası,* 291.

telgraf çekilmiştir: *"Dâhil-i şehirde her nev'-i eslihâ ve mâlzeme-i harbiye imâli için askerî bir imalâthâne küşâd edilmiş, bomba imâli husûsu ihzâr edilmiş ise de "pota"ya ihtiyâc-ı şedîd vardır. Bomba dökmek için dökmecilere büyük mikyâsda potanın tedârik ettirilerek irsâli müdâfiînin muhtaç olduğu bomba zarûreyini [ikmâl] edecektir. Lütfen miktâr-ı münâsib potanın sür'at-i ihzâr ve irsâlini kemâl-i ehemmiyetle ricâ ederim."*[88] Bununla birlikte, üretimin daha iyi yapılması ve insan gücüne ihtiyaç olmasından dolayı, artık imalathaneye tayinler de yapılmaya başlanmıştır. 16 Kasım 1336/1920'de yine Ayıntap Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığından gönderilen iki telgrafta *"…Lohanlı Halîl oğlu Mustafâ (tevellüdü 307)'nın fişenkçi olması hasebiyle…"*, öncelikle bağlı bulunduğu *"Yıldırım Tabur Kumandanlığına"* telgraf çekilerek *"…Özdemir İmâlâthânesine alınması dolayısıyla bölüğüne kaydının terkini…"* hususu bildirilmiş; ardından *"Özdemir İmâlâthâne Müdîriyetine"* bir telgraf çekilerek *"…gönderilen şu neferi imâlâthânede istihdâm…"* edilmesi istenmiştir.[89] Aşikar olduğu üzere, özellikle de Fransızlar tarafından şehrin kuşatılmasından sonra ve hatta biraz öncesinde, silah ve cephane eksikliğinden ve temininin artık imkansız bir hale gelmesinden dolayı bir imalathane tesis edilmiştir. Fakat, silah ve cephane üretimi için gereken bazı araç-gereçler hemen temin edilemediğinden dolayı ve şehrin içinde bulunduğu şartlardan ötürü İmalat-ı Harbiye Fabrikası ancak 10 Aralık 1920'de resmen açılmıştır.

Antepli Türkler, bu şekilde silah ve cephane üretmek için İmalat-ı Harbiye Fabrikası kurarken; buna mukabil olarak Ermeniler de, Fransızlardan bağımsız olarak bir *"Silah yapımevi"* oluşturmuşlardı. Hatta Ermeniler, şehir içi harbin başladığı 1 Nisan 1920 tarihinden hemen sonra faaliyete geçirmişler ve burada tüfek tamiri, bomba, fişek gibi mühimmatlar yapmaya başlamışlardı: *"Nisan ayının 8'i ile 10'u arasında II. Protestan Kilisesi'nde demir işleri, tüfekhane, dökümhane ve kapsül hazırlama atölyeleri olan dört bölümden oluşan bir "Silah yapımevi" faaliyete başladı. Burada ayrıca barut da üretiliyordu. Ocak ve körük sürekli çalıştı, bozulan tüfekler onarıldı, erkekler evlerde, şurada, burada, hasılı nerede metal eşya buldularsa dökümhaneye bomba imal edilmesi için getirdiler. Hatta şişelerin içine zehir konularak patladığı yerde bulunanları bitkin düşüren bombalar yapıldı. Dökümhanede yapılan "Ermeninin İntikamı" adını verdiğimiz top işi mükemmel bir şekilde yapıldı."*[90] Buradan da anlaşıldığı üzere Ermeni-

88 Yakar - Pusat, *Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat ve Telgraf ve Telefon ve Tamim Defteri-Sessizliğin Çığlığı*, Belge no: 423, 118-119.

89 Yakar - Pusat, *Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat ve Telgraf ve Telefon ve Tamim Defteri-Sessizliğin Çığlığı*, Belge no: 438-439, 124-125.

90 Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, 69.

ler kendi içlerinde, Fransızlardan ayrı bir şekilde, teşkilatlanmışlar ve kurdukları imalathanede her türlü cephane üretimini gerçekleştirmişlerdir.[91] Aynı zamanda, Antep Savunması hakkında yapılan çalışmalarda Ermenilerin bu faaliyetleri ele alınmamış ve bu sebeple de tümden bir sonuca varmada sıkıntılar yaşanmıştır. Mamafih, Fransızlarda Ermenilerin bu faaliyetlerini yakından takip etmişler ve bu durum Antep Fransız Kıtaları Komutanı Albay Maurice Abadie'nin hatıratına şu şekilde yansımıştır: *"Hele de Ermeni tarafında çoluk çocuk, kadın, erkek kimisi taş taşıyarak, kimisi kereste vb. getirerek barikatlarını güçlendirmekte pek hamaratlar. İç bağlantılar evlerin duvarlarını delip birbirlerine geçişi sağlayarak yapılıyor. Ermeniler çok çeşitli işlerin yapıldığı bir imalathane kurdular; Burada el bombası, süngü, mermi kapsülü, mermi, bomba, tüfek tamiri vb. yapabiliyorlar. Yüzlere işçi gece gündüz buralarda çalışıyor."*[92]

İmalat-ı Harbiye Fabrikası kurulduğu andan itibaren hızla faaliyetlerine başlamıştı. Daha önce de bahsettiğimiz üzere üretimin daha hızlı olabilmesi adına imalathane işlevlerine binaen muhtelif kısımlara taksim edildi: Silah Tamirhanesi, Kapsülhane, İmlahane, Dökümhane, Baruthane, Marangoz ve Araba İmalâthanesi, Bomba ve Dökümhane, Mermi Dökümhanesi, Demirhane, Teneke İmalâthanesi. Aynı zamanda, üretim için temin edilemeyen bazı malzemeler imalathane ustaları ve çalışanlarının gayretleri sayesinde karşılanmaktaydı. Mesela, milli kuvvetlerin en çok ihtiyaç duyduğu mühimmat olan fişek yapımı için barut, kapsül ve kurşun gerekliydi. Öncelikle, şehirde bulunan boş fişek kovanları toplatılır ve ardından içi doldurulmak suretiyle hazır hale getirilirdi. Barut, Hıyam köyünden Cafer Usta sayesinde yapılmaya başlanmıştı. Barutun yapımı için ise güherçile, kükürt ve söğüt kömürü gerekmekteydi; fakat imalathane bu imkanlardan yoksun olduğundan dolayı Cafer Usta buna bir çözüm buldu. Buna göre ustanın bulduğu çözüm ise şu idi: *"Mağaraların duvarlarından, kalenin burçlarından, birikmiş küfler toplanarak eritilip süzülmek suretiyle güherçile yapıldı. Şehirdeki kükürtler imalâthaneye toplandı, söğüt kömürü de istihsal edilince bunlar birleştirilerek barut yapıldı."*[93] Mermi dökümü de aynı şekilde gerçekleştirilmekteydi. Mermi üretmek için gereken kurşun ve tutya ustaların elinde bulunmadığından *"Camilerin üzerindeki demir levhalar,*

91 Antep Savunması boyunca Ermenilerin faaliyetleri, Türk tarafı ve Fransız tarafı ile olan ilişkileri ve nasıl teşkilatlandıkları hakkında bilgi sahibi olmak için önemli bir eser için bkz. Gesar, *Antep'in Varoluş Mücadelesi*, 1-144.

92 Abadie, *Antep ve Dört Kuşatma (1920-1921)*, 49.

93 Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 117; Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 210.

kurşun safları söktürülmüş…"[94] ve hatta *"…herkes evinin duvarından…"*[95] söküp getirmek suretiyle temin edilmiş; bu şekilde mermi dökümü yapılmıştı. Bütün bunların işe yaraması için ve en önemli kısım Kapsülhane idi. Bu kısımda, tecrübeli bir usta olan Tevfik Usta çalışmakta ve kapsüller onun sayesinde üretilmekteydi. Kapsüller, Tevfik *"ustanın geceli gündüzlü bütün evkatını fabrikaya hasrederek vücuda getirdiği kapsül destgâhı, bomba fitili makinesi, imla makineleri şâyan-ı takdirdir!.. Bu makine el ile müteharriktir, esas mavzer kapsülü yapmak için sarı pirinç levhalar lazım ise de bu tabiî bulunmadığı için, herkesin bildiği gaz tenekelerinden kapsül yaptık. Bu makine vasıtasıyla evvela teneke levhalar "pul" halinde kesilir, ikinci ameliyatta çukurlanıp mükemmel kapsül oluyordu."*[96] Bütün bu işlemlerden sonra üretilenler fabrikanın İmlâhane kısmına gönderiliyor ve buna karşılık olarak günde yaklaşık olarak 6 bin fişek üretiliyordu. Fabrikanın Dökümhane kısmında ise Kuyumcu Said Efendi, Mısırlı Mahmud Efendi ve Mûsıkî muallimi Hilmi Efendi çalışmakta idi. Burada günde yaklaşık olarak 50 bomba üretilmiş; üretilen bu bombalara ise *"Özdemir Bombası"* adı verilmişti. Nitekim, İmalat-ı Harbiye Fabrikası ilk günden itibaren bütün kısımları ile süratli bir faaliyetin içerisine girmiş, elde edilemeyen malzemeleri bir şekilde temin etmiş ve üretmiş olduğu cephane ile hem milli kuvvetlerin motivasyonunu arttırmış hem de savunmasının bir süre daha uzamasını sağlamıştır.[97]

Fabrikada ustaların yanı sıra sayısı bine yaklaşan amele çalışmaktaydı. Bu çalışanların büyük çoğunluğunu çocuklar ve kadınları oluşturmakta ve fabrikanın her kısmında ustaların direktifleri doğrultusunda görevlendirilmekte idiler. Bununla birlikte, Özdemir Bey tarafından çocukların eğitimden geri kalmamaları için fabrika içerisinde bir *"Mekteb-i Sanayi"* teşkil ettirilmiş idi. Bu mektebe 5 erkek ve 2 kadın öğretmen görevlendirilmiş ve bu suretle okuldan mahrum kalan çocukların boş zamanlarında eğitim alması sağlanmıştır. Savunma sırasında şehit olan mücahitlerin eşleri ve çocukları da fabrikada görevlendirildi ve iaşeleri de sağlandı.[98] Aynı zamanda, Lohânizâde Mustafa Nureddin'in bu konuda vermiş olduğu şu anekdot ilginçtir: *"Bundan sonra güherçileyi herkes iş güç edindi. Senelerden beri temizlenmeyen mağaralar ve eski duvarlar badana edilmiş gibi silindi, süpürüldü. Kadın,*

94 Üzel, *Gaziantep Savaşının İç Yüzü, 222.*

95 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 211.

96 Lohânizâde Mustafa Nureddin, *Hubb-i İstiklâlin Abidesi: Gaziayntâb Müdafaası*, 295.

97 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 208-212; Ünler, *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, 117-119; Üzel, *Gaziantep Savaşının İç Yüzü,* 220-222.

98 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 213. Sahir Üzel, İmalat-ı Harbiye Fabrikası'nda bazen çalışan mevcudunun 1200 kişiye kadar çıktığını söylemektedir. Bkz. Üzel, *Gaziantep Savaşının İç Yüzü,* 222.

çocuk torba torba fabrikaya taşıdı! Beher torbanın fiatı da: Çocuklara üç aferin. Büyüklere bir Allah razı olsun idi!"[99]

15 Aralık 1920 tarihinde beklenmeyen bir olay vuku buldu. Antep Etraf-ı Şehir Cepheler Komutanı Özdemir Bey ve İmalat-ı Harbiye Fabrikası Müdürü Lohânizâde Mustafa Nureddin, fabrikada silah kapsülünün yanıcı parçalarını tahlil ederken, birdenbire patlama meydana gelmiş ve bunun üzerine, patlamanın şiddeti ile birlikte hem Şefik Özdemir Bey hem de Lohânizâde yaralanarak hastaneye kaldırılmışlardır. Antep Savunması Hastane Defteri'nde bulunan kayda göre Şefik Özdemir Bey'e, *"Vecihde mevad müşta'ileleden mütevellid birinci derecede yanık yalnız elinin üzerinde ikinci derecedir."* yani patlamanın şiddetinden dolayı yüzünde daha ciddi bir yanık, elinin ise daha az hasarlı yanık teşhisi konmuş; daha sonra 4 gün hastenede tedavi görmüş ve 19 Aralık 1919'da taburcu edilmiştir. Lohânizâde için ise *"Vecihde mevad-i müşta'ileleden mütevellid birinci derece harka yed-i eymende ikinci derecede yed-i eyserde yine birinci derecededir."* yani yüzünde ve sol elinde ciddi bir yanık olduğu halde sağ elinde daha az hasarlı yanık teşhisi konmuştur. Kaza sebebiyle daha ciddi yaralandığı anlaşılan Lohânizâde, 20 gün hastenede tedavi görmüş ve 4 Ocak 1921'de taburcu edilmiştir. Fabrikanın müdürü olması hasebiyle ve çatışmaların en sık yaşandığı dönemde hastanede daha fazla kalmak istememiş olması *"Benim fabrikada bulunmaklığım elzem olduğundan tedavinin ikmaline bakmayarak biraz gözlerim açıldığı gibi vazifemin başına geldim."* şeklinde eserine yansımıştır.[100]

Sonuç

Antep Savunması'nda cephe gerisi faaliyetlerinden, belki de, en önemlisi İmalat-ı Harbiye Fabrikası'dır. Çünkü fabrikanın kuruluşu ile birlikte Antepli Türkler topyekün olarak kadın ve çocuklarda dahil olmak üzere burada çalışmışlar ve üstün bir hizmet göstermişlerdir. Fransızların şehri tamamen kuşatmasının ardından, dış bağlantının olmaması ve buna bağlı olarak silah ve cephane temin edilememesinden dolayı fabrikanın kurulması elzem hale gelmiştir. Bunun farkında olan Özdemir Bey, kurulacak olan fabrikanın tesisi için Lohânizâde Mustafa Nureddin'i vazifelendirmiş ve fabrikanın müdürü olarak tayin etmiştir. Fabrika çok önemli işler başarmış, ustaların tecrübesi ve

99 Lohânizâde Mustafa Nureddin, *Hubb-i İstiklâlin Abidesi: Gaziayntâb Müdafaası,* 298.

100 Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*, 216; Yakar – Pusat, *Antep Savunması Hastane Defteri – Bir Şehrin Feryadı,* 325-326; Halil İbrahim Yakar – Gülsüm Yaprak Pusat, Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat, Telgraf, Telefon, Tamim Defteri, (Gaziantep: Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 374-377; Barlas, *Dr. Mecit Barlas'ın Anıları*, 41.

gayretleri sayesinde önemli ölçüde mühimmat üretilmiş; bu suretle de hem milli kuvvetlerin motivasyonu artmış hem de savunmanın seyri değişmiştir. Aynı zamanda, milli kuvvetler savunmanın ilk günlerinden beri birçok farklı şekilde ve yokluk içerisinde silah cephane temin etmişlerdir. Bununla birlikte, fabrikada çok sayıda çocuk çalıştığından dolayı; Özdemir Bey tarafından çocukların eğitimi için bir *"Mekteb-i Sanayi"* kurdurulması da dikkat çekmektedir. Bunlara ek olarak, Antep Savunması cephe gerisi üzerine çalışmaların artması ve neredeyse her gün bir yenisi ortaya çıkan kaynaklardan çokça kullanılması gerekliliği ortadadır.

KAYNAKÇA

Gazeteler

İrade-i Milliye, 27 Teşrin-i Evvel 1335 (27 Ekim 1919), No: 9

Albayrak, 13 Mayıs 1336 (13 Mayıs 1920), No: 91

Eserler ve Makaleler

Abadie, M. *Antep ve Dört Kuşatma (1920-1921)*. Trc. Kaya Öztaş. İstanbul: YCM Yayınları, 2012.

BABAYAN, Der Nerses. *Pages From My Diary*. Haz. Yervant Babayan. Los Angeles: Abril Printing, 2000.

BARLAS, Emre. *Dr. Mecit Barlas'ın Anıları*. İstanbul: Cinius Yayınları, 2010.

BAYAZ, Hüseyin. *Antep Savunması Günlüğü*. İstanbul: Engin Matbaası, 1994.

EFE, Aydın. "Antep Savunması: Bir Albayın Hatıratı". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 53 (2015): 221-253.

ERİM, Nihat. *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri – Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1953.

EVSİLE, Mehmet. "Millî Mücadele Sırasında Cephe Gerisinde Günlük Hayat". *International Journal of History.* 4/1 (2012): 215-234.

Eyüb Sabri. *Esaret Hâtıraları - Gaziantep'de İngiliz tecâvüzünün başlangıcı ve Mısır'da Türk esirlerine yapılan zulüm ve işkenceler*. Haz. Nejat Sefercioğlu. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, 1978.

GESAR, A. *Antep'in Varoluş Mücadelesi*. Trc. Ümit Kurt-Murad Uçaner. İstanbul: Belge Yayınları, 2016.

GÖMEÇ, Sadettin. *Millî Mücadelede Gaziantep.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan. *Antep Ermenileri.* 1. Baskı. İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, 2010.

GÜLTEKİN, Mehmet Nuri. "Antep imgesinin zaman içindeki dönüşümü". *"Ta Ezelden Taşkındır.." Antep.* der. Mehmet Nuri Gültekin. 29-73. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

GÜNERGUN, Feza. "İmalat-ı Harbiye Usta Mektebi ve Osmanlı Askeri Sanayi Kurumlarında Mesleki Ve Teknik Notlar Üzerine Notlar". *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan.* ed. Zeynep Tarım Ertuğ. 467-494. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2006.

İMAMOĞLU, Uğur Cenk Deniz. *Bir Asker ve Bir Hatırat: Eyüp Durukan ve Millî Mücadele.* Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2004.

Kubbelatı Lugatı. "Muaddel". Erişim: 31.10.2019. http://lugatim.com/s/MUADDEL.

KURT, Mustafa - Kuzucu, Kemalettin - Çakır, Baki - Demir, Kemal. "19. Yüzyılda Osmanlı Sanayileşmesi Süresince Kurulan Devlet Fabrikaları: Bir Envanter Çalışması". *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* 40 (Güz 2016): 245-277.

KÜÇÜK, Cevdet. "Sykes-Picot Antlaşması". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 38: 204-206. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010.

Lohânizâde Mustafa Nureddin. *Hubb-i İstiklâlin Abidesi: Gaziayntâb Müdafaası*. İstanbul: Matbaa-ı Milli, 1924.

Lohanlızade Mustafa Nureddin. *İstiklâl Sevgisinin Abidesi: Gaziantep Müdafaası*. Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları, 1974.

ÖZÇELİK, İsmail. *Millî Mücadele'de Anadolu Basınında Güney Cephesi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2005.

ÖZTÜRK, Ayhan. *Millî Mücadele'de Gaziantep*. Kayseri: Geçit Yayınları, 1994.

PAMUK, Bilgehan. *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.

PEKDOĞAN, Celal. *Gazi'den Gazi'ye Mustafa Kemal İle Muhâberât*. Ankara: Sarıyıldız Ofset, 2014.

TÜRKMEN, Zekeriya. "30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış". *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* 11 (2000): 615-632. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000458.

ÜNAL, Uğur. *Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1867)*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2006.

ÜNLER, Ali Nadi. *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*. İstanbul: Kardeşler Matbaacılık, 1969.

ÜZEL, Sahir. *Gaziantep Savaşının İç Yüzü*. Ankara: Doğuş Ltd. O. Matbaası, 1952.

YAKAR, Halil İbrahim – Yaprak Pusat, Gülsüm. *Antep Savunması Askeri İaşe Defterleri-Açlığın Günlüğü*. Gaziantep: Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları, 2014.

YAKAR, Halil İbrahim – Yaprak Pusat, Gülsüm. *Antep Savunması Hastane Defteri – Bir Şehrin Feryadı*. Gaziantep: Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

YAKAR, Halil İbrahim – Yaprak Pusat, Gülsüm. *Antep Savunması Heyet-i Merkeziye Muharebe Defteri – Savunmanın Şifreleri*. Gaziantep: Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

YAKAR, Halil İbrahim – Yaprak Pusat, Gülsüm. *Antep Savunması İaşe Satınalma Defteri-Bir Şehrin Dayanışması*. Gaziantep: Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

YAKAR, Halil İbrahim – Yaprak Pusat, Gülsüm. *Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat, Telgraf, Telefon, Tamim Defteri*. Gaziantep: Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

ZENGİN, Ersoy. "Millî Mücadele Döneminde İmalat-ı Harbiye Fabrikaları". *Mavi Atlas* 5/1 (2017): 201-223. https://doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.309666.

ZENGİN, Ersoy. Tophane-i Amire'den İmalat-ı Harbiye'ye Osmanlı Devleti'nde Harp Sanayii (1861-1923). Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015.

MÜTAREKE İSTANBUL'UNDA TÜRK OCAĞI ve OCAKLILARIN FAALİYETLERİ

Yunus Emre AKBULUT[1]

Özet

I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu, galip devletler ile 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzalamıştır. Mütareke maddelerine dayanan İtilaf kuvvetleri Anadolu'nun işgaline başlamışlardır. Bu ortamda Türk milleti işgallere karşı sesini yükseltmiş, bir adım sonrasında ise fiili direnişe geçmiştir. Türkler arasında fikri ve kültürel dayanışmayı önceleyen, milliyet esasından hareketle Türklüğü ön plana çıkaran ve bu tür oluşumlar içerisinde organize bir şekilde faaliyetlerde bulunan Türk Ocakları, önceliği kültür sahası olmasına rağmen Mütareke döneminde toplumu bilinçlendirmek, haksız işgaller karşısında halkı harekete geçirmek adına bir takım faaliyetler yürüterek siyasi alana da dahil olmuştur. Özellikle Fatih ve Sultanahmet Mitingleri bu bağlamda dikkat çeken faaliyetler arasındadır. İşgaller karşısındaki tutumu ve faaliyetleri, Türk Ocağını işgal kuvvetlerinin hedefi haline getirmiş, İstanbul'un işgali sırasında Türk Ocağı da işgal edilmiş, bu yüzden iki kez merkez binasını değiştirmiş ve nihayetinde merkezsiz kalmıştır. Öte yandan Türk Ocağı Anadolu'da başlayan bağımsızlık hareketinin yanında yer almış, Mütareke İstanbul'unda Ankara ile iletişimini sürdürüp ortak hareket hattı oluşturmuştur. Türk Ocağı'nın kurumsal faaliyetlerinin dışında Ocaklıların Millî Mücadele yanlısı faaliyetleri de dikkat çeken bir husustur. Bu bağlamda son Osmanlı Meclis-i Mebusanında Ocaklıların bulunmaları ve yürüttüğü faaliyetlerin dışında Türk Ocağı Başkanı Hamdullah Suphi Bey'in Misak-ı Milli kararlarının alınma sürecindeki eylemleri de dikkat çekmektedir. Bu araştırma, Mütareke İstanbul'unda kurumsal olarak Türk Ocağı faaliyetlerinin yanı sıra Ocaklıların bireysel çalışmalarını da incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Türk Ocağı, Mütareke Dönemi, Mütarekede İstanbul, Hamdullah Suphi Bey*

1 Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, *yunus-tarih@hotmail.com*

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu dört yıl süren I. Dünya Savaşı'nı 30 Ekim 1918'de galip devletlerle imzaladığı Mondros Mütarekesi ile sona erdirmiştir. Bu tarih aynı zamanda saltanatın kaldırılması ile sona erecek olan dört yıllık bir zamanı kapsayan Mütareke döneminin başlangıcıdır[2].

Mütareke metninin imzalandığı ilk günlerde Türk toplumunda mütarekenin olumlu karşılanmasına yönelik belirtiler ortaya çıkınca başta İngilizler olmak üzere İtilaf Devletleri bu durumdan rahatsızlık duymuş ve 13 Kasım 1918'de boğaza girmiş, bunun ardından karaya asker çıkararak İstanbul'un işgaline başlamışlardır[3]. Fiili işgalin başlangıcı olan bu tarihte İstanbul'da ilk olarak 2616 İngiliz, 540 Fransız, 470 İtalyan askeri karaya çıkarak kışlaları, otelleri, Fransız ve İtalyan okullarını ve hastanelerini işgal etmişlerdir[4]. Bu işgaller daha sonra 1919 yılında yoğun bir şekilde hükümet binalarına, özel konutlara kadar genişlemiştir[5].

İstanbul'un fiili işgalden resmen işgaline kadar uzanan süreçte Anadolu'da yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin İstanbul'da yankı bulması, direnişçilerin kuvvetlenip istiklâl yolunda önemli adımlar atmaları, askeri işgale giden yolda dikkat çeken hadiseler olmuştur. Bu bağlamda 12 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan toplandıktan sonra 28 Ocak'ta Misak-ı Milli kararları kabul edilmiş ve Türk tarafının barış şartları açıklanmıştır. Meclisin açıldığı günlerde 150.000 kişinin katıldığı Sultanahmet mitingi düzenlenmiştir. Şubat ayında ise Misak-ı Milli kararları dünya kamuoyuna duyurulmuştur. Bu gelişmelerden İngilizler başta olmak üzere İtilaf Devletlerinin rahatsız olduğu aşikârdır. Bu rahatsızlığın sonucu olarak 9 Mart'ta Türk Ocağı'nı, 14 Mart'ta Telgrafhaneyi işgal etmişlerdir. Bundan sonra limanların denetimini ele geçirmişlerdir. 16 Mart'ta Şehzadebaşı'nda bulunan Kafkas Tümeni Karargahı'na ateş açarak işgal etmişlerdir. Bu fiili işgalden sonra

2 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi 1918-1922*, 2. Baskı (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986), II: 3. Mete Tunçay Mütareke dönemini 1918-1923 arasında beş yıl olarak değerlendirir. Bu dönemini de kendi içinde üç alt bölüme ayırır. Birinci bölüm 30 Ekim 1918'de Mütarekenin imzalanmasından 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen ya da askeri olarak işgal edildiği dönem; ikinci bölüm 16 Mart'tan 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırıldığı tarihe kadar olan dönem ve üçüncü bölüm de Saltanatın kaldırılmasından Lozan sonrasında İstanbul'u Türk askerinin teslim aldığı dönemdir; Mete Tunçay, "Mütareke İstanbul'u (1918-1923)", *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (İstanbul: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi (Kültür A. Ş.) Yayınları, 2016), II: 242.

3 Zekeriya Türkmen, "İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* XVIII/53 (Temmuz 2002), 331-332.

4 Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, 2. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 149-150.

5 Türkmen, "İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)", 334.

İtilaf devletlerinin hükümete gönderdiği notayı Salih Paşa hükümeti reddetmiştir. Bundan sonra İngilizler Meclisi basarak Meclisin faaliyetlerini durdurmuş ve 150'ye yakın Türk aydını tutuklanıp Malta'ya sürmüşlerdir[6].

İstanbul, özellikle resmi olarak işgal edilene kadar tam bir siyasi istikrarsızlık yaşamıştır. Bu bağlamda Mütareke'nin imzalanmasından 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgal edildiği tarihe kadar geçen zamanda sekiz hükümet kurulmuştur. Bu hükümetler Ahmet İzzet Paşa, II. ve III. Hükümetini kuran Tevfik Paşa, I. II. ve III. Hükümetini kuran Damat Ferit Paşa, Ali Rıza Paşa ve Salih Hulusi Paşa hükümetleridir. Bu dönemin en belirgin özelliği ise İtilaf kuvvetlerinin savaş suçlusu olarak gördükleri kimselerin kovuşturmasını Osmanlı yetkililerine yaptırmış olmasıdır. Ancak gelişmeler İtilaf Devletlerinin istediği minvalde ilerlemeyince 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal edip kendi yüksek komiserlerine bu işleri yaptırmışlardır[7].

Türk Ocağı'nın Mütareke dönemi içerisindeki durumuna bakıldığında, İstanbul'da Türk Ocağı'nın kurumsal bakımdan faaliyette bulunduğu süre 1920 Mart ayı ortalarına yani İstanbul'un resmen işgaline kadardır ki, bu süreç on yedi aya denk gelmektedir. İstanbul'un resmen işgal edildiği süreçte Türk Ocağı da İtilaf kuvvetleri tarafından devre dışı bırakılmak istenmiş, böylece Ocak merkezleri işgal kuvvetleri tarafından basılarak kapatılmıştır. Türk Ocağı kurumsal olarak çalışma yetkinliğini 1920 Mart'ında kaybedince Ocaklılar Anadolu'ya geçerek Ankara Hükümeti içerisinde çalışmaya başlamışlardır.

Bu çalışma, Mütareke döneminde İstanbul Türk Ocağı'nın Millî Mücadele'nin hazırlık aşamasında ortamı hazırlama, Türklerin haklılığı bağlamında kamuoyu oluşturma, halkın moral ve motivasyonunu yüksek tutma faaliyetlerine odaklanmıştır. Yine bu çalışma Mütareke ortamında Türk Ocağı'nın siyasetle olan ilişkisini, Ocaklıların Millî Mücadele yanlısı bireysel faaliyetlerini anlamaya ve ortaya koymaya çalışmaktadır.

Mütareke İstanbul'unda Türk Ocağı

Türk Ocağı, II. Meşrutiyet döneminde kurulmaya başlayan ve birbirinin yerini alan Türk Derneği ve Türk yurdu Derneğinin devamı niteliğinde, milliyetçiliği esas alan bir dernek olarak kurulmuştur. Kuruluş çalışmaları, 1911 yılında dönemin aydınlarına Türklük adına bir takım adımlar atılması yönünde fikirler soran 190 Tıbbiyeli is-

6 Sabit Duman, "Mütareke Döneminde İstanbul", *II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri* (İstanbul, 27-29 Mayıs 2014), ed. Feridun Emecen - Ali Akyıldız - Emrah Safa Gürkan (İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2014), 332-333.

7 Tunçay, "Mütareke İstanbul'u (1918-1923)", II: 242.

miyle mektupların gönderilmesi ile başlasa da resmi kuruluş tarihi 25 Mart 1912'dir[8]. Temmuz 1911'de temelleri atılan Türk Ocağının ilk yöneticileri Başkan Mehmet Emin Yurdakul, ikinci başkan Akçuraoğlu Yusuf, Sekreter Mehmet Ali Tevfik, Veznedar Dr. Fuat Sabit'tir. Türk Ocağı'nın resmi kuruluş tarihi olan 25 Mart 1912'de yapılan toplantıda ise yönetim kurulu değişmiş: Başkan Ahmet Ferit Tek, İkinci Başkan Akçuraoğlu Yusuf, Genel Sekreter Mehmet Ali Tevfik, Veznedar Dr. Fuat Sabit olmuştur[9].

Türk Ocağı henüz ilk senesini bile dolduramadan, 1912 Sonbaharında önemli bir sarsıntı geçirerek dağılma aşamasına gelmiştir. Balkan Savaşlarının ardından yaşanan moral bozukluğu ile bazı kesimlerin İmparatorluğun çeşitli unsurları arasına nifak sokulduğu ithamları, mali bakımdan yaşanan sıkıntılar, Türk Ocağı Başkanı Ahmet Ferit Tek'in Milli Meşrutiyet Fırkası'nı kurmak için başkanlıktan ayrılmasıyla yaşanan yönetim sıkıntısı bu aşamaya gelinmesinin bazı sebepleri olarak karşımıza çıkmaktadır[10]. Dağılma aşamasına gelen Türk Ocağının derleyip toparlayıcı bir başkanın elinde yeniden canlanacağı düşünüldüğünden yeni bir başkan aranmış ve nihayet Hamdullah Suphi Tanrıöver'in bu görevi layıkıyla yerine getireceği bir takım tartışmalardan sonra kabul edilmiştir. Böylece Aralık 1912'de Türk Ocağı'na 766. sıradan kaydolan Hamdullah Suphi Bey 18 Mayıs 1913'te toplanan kongrede Türk Ocağı Başkanı olmuştur[11]. İdare heyeti ise İkinci Başkan Akçuraoğlu Yusuf, Genel Sekreter Halis Turgut daha sonra Hüseyin Ragıp, Dr. Akil Muhtar ve Dr. Hüseyin Ertuğrul Eti'den oluşmuştur[12].

Türk Ocağı başkanlığına Hamdullah Suphi Bey geçtikten sonra Türk Ocağının faaliyetlerinin yanı sıra üye sayısı da artmaya başlamıştır. Türk Ocağı bu şekilde geniş kitlelere ulaşmış ve Anadolu'da da şubelerini kurmak için adımlar atmıştır. Yine Hamdullah Suphi Bey döneminde faaliyet sahasının genişleyip üye sayısının artmasından dolayı Divanyolu'ndaki küçük merkezden ayrılarak Beyazıt'ta büyük bir eve taşınılmıştır. Evin bahçesi uygun olduğundan üç-dört bin kişiyi alabilecek bir konferans salonu da yaptırılmıştır[13].

8 Kenan Akyüz, "Türk Ocakları", *Belleten*, L/196 (Nisan 1986), 201-202; Yusuf Sarınay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994), 123-127.

9 Fethi Tevetoğlu, *Hamdullah Suphi Tanrıöver Hayatı ve Eserleri*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986), 109, 111.

10 Sarınay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, 128-129; Füsun Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, 2. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 56.

11 Sarınay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931,* 130-131.

12 Tevetoğlu, *Hamdullah Suphi Tanrıöver Hayatı ve Eserleri,* 112; Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931),* 58.

13 Akyüz, "Türk Ocağı", 203; Akçuraoğlu Yusuf, *Türk Yılı 1928*, Haz. Arslan Tekin - Ahmet Zeki

Hamdullah Suphi Bey 1912 Aralık'ında 766 sıra numarası ile Türk Ocağına kaydolurken 1917 yılında Miralay İsmet (İnönü) Bey'in 2320 numarayla kaydolması[14], Mütareke Döneminin başında ise bu sayının 2743'ü bulması Türk Ocağının büyüme hızını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bu süre zarfında Türk milliyetçiliği fikrinin bayraktarlığını yapan Türk Ocağı dönemim fikir, kültür, bilim adamları, şair, aydın ve devlet adamlarının büyük bir kısmını bünyesinde toplamayı başarmıştır[15].

Türk Ocağının 1918 yılı kongresi, Mütareke Döneminde Türk Ocağının kurumsal yapısını anlamak bakımından önemli bir gelişmedir. Türk Ocağı III. Kongresi[16] normalde 1914'te toplanması gerekirken Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkilerinden dolayı ancak 22 Temmuz 1918 tarihlerin toplanabilmiştir[17]. Kongrede en önemli sorunlardan biri 2550 kayıtlı üye olmasına rağmen savaş yılları olmasından dolayı 150 üyenin kongreye katılmasıdır. Ayrıca merkez heyeti raporunda o tarihe kadar 35 Ocak açıldığı bildirilmiştir. 150 üye ile kongrenin yapılıp yapılamayacağı konusu tartışmalara yol açmıştır. Öte yandan yine bu sayının Tüzükte değişiklik yapılması için yeterli olup olmadığı ihtilafı da önemli tartışma konularından birini oluşturmuştur. Tüzükte yapılan değişikliklerden biri kadınların da Ocağa üye olabilmeleridir. Asıl tartışmalara neden olan konu ise 2. maddedir. Genel kurula getirilen teklif Türk Ocağının faaliyet sahasından değişiklikler yapmaktadır. Bu bağlamda *"Ocağın faaliyet sahası bilhassa Türkiye'dir"* ibaresi dikkat çekmektedir. Konu tartışıldıktan sonra Tüzük Değişiklik Komisyonu Türk Ocağının faaliyet sahasını *"Merkezden itibaren geride kalmış Türk ili…"* olarak değiştirmiştir. Bundan sonra madde şu şekli alır: *"Madde 2- Ocağın maksadı Türkler'in harsî birliğine ve medenî kemaline çalışmaktır. Ocağın faaliyet sahası merkezden itibaren geride kalmış Türk ilidir"*[18].

Kurultayda okunan Merkez Heyeti Faaliyet Raporunda 1918 yılına kadar Ocağın hangi faaliyetleri yürüttüğü ortaya konmaktadır. Bu faaliyetler; 500 civarında konferans verilmesi, gerek yurt içinde gerekse yurt dışında 140 öğrenciye yardım yapılması, üniversite hocaları ta-

İzgöer (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2009), 472-473.

14 Akyüz, "Türk Ocağı", 203.

15 İsmail Acar, *Türk Ocakları*, (Balıkesir: Kendi Yayını, 2004), 36.

16 İsmail Acar Temmuz 1918 tarihinde toplanan kongreyi II. Kongre olarak adlandırsa da bu kongre III. Kongredir. I. Kongre 18 Mayıs 1913, II. Kongre 15 Teşrinisani 1329 (28 Kasım 1913) tarihlidir; Mehmet Uzun, "Türk Ocakları I. Kurultayı'na Kadar İstanbul Türk Ocağı Kongreleri", *Türk Yurdu*, 28 (60)/252 (613), (Nisan 2008), 17.

17 Uzun, "Türk Ocakları I. Kurultayı'na Kadar İstanbul Türk Ocağı Kongreleri", 18.

18 Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931),* 81-83; Acar, *Türk Ocakları,* 38-39.

rafından tarih, dil, hukuk, din, güzel sanatlar gibi alanlarda açık dersler verilmesi ve Ocağın açık bir üniversite gibi çalışması, Türk Yurdu Mecmuasının yayını devam ettirilerek abone sayısının binin üzerine çıkarılması, Türkçe ve yabancı dillerden müteşekkil 1250 kitaplık bir kütüphane kurulması ve Türk dünyasından gelen önemli şahsiyet veya gurupların Ocağı ziyaret etmesi, burada toplantılar yapmalarının sağlanması bakımından irtibat bürosu gibi çalışması şeklinde özetlenebilir[19].

III. Kongrede İttihat ve Terakki Fırkası, Türk Ocağı idare heyeti seçimlerinde, o sırada İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi üyesi olan Ziya Gökalp'i başkan seçtirmek için desteklemiştir. Ocağın siyasi partilerden uzak kalınca daha serbest bir çalışma ortamına sahip olacağını düşünen; fakat siyasi nedenlerden dolayı aday olmadığını açıklayan Hamdullah Suphi Bey, seçimlerde 132 oyla en yüksek oyu almıştır. Hamdullah Suphi Bey'in karşısında Ziya Gökalp sadece 7 oy alabilmiştir. Diğer merkez heyeti üyeleri ise Mehmet Emin Bey (123 oy), Hasan Ferit Bey (112 oy), Nüzhet Sabit Bey (68 oy), Dar'ül Muallimin Müdürü Servet Bey (65 oy), Halide Edip Hanım (63 oy), İlyas Ragıp Bey (61 oy)'dir. Görev dağılımdan Hamdullah Suphi başkanlığı kabul etmemiş, bu yüzden Mehmet Emin Bey başkanlığa, Hamdullah Suphi Bey ise katipliğe getirilmiştir[20].

1918 Kongresi Hars Heyeti üyelerinin seçilmesi bakımından da önemlidir. Hars Heyeti ilk kez bu kongrede seçilmiş ve seçim gizli oy yöntemiyle yapılmıştır. Hars Heyetine seçilen isimler; Ziya Gökalp (141 oy), Hüseyinzade Ali Bey (112 oy), Hamdullah Suphi Bey (111 oy), Köprülüzade Mehmet Fuad Bey (102 oy)'dir. Acar, bu seçim için: "*Genel Başkanlık seçiminde sadece 7 (yedi) oy alabilen Ziya Gökalp'ın Hars Heyeti seçiminde 141 oy alması, Ocak genel kurul üyelerinin şuurlu seçimini gösterdiği gibi, Gökalp'ın fikir adamı olarak Ocak içindeki itibarını da göstermektedir*" yorumunu yapmaktadır[21]. 1918 Kongresinde Türk Ocağı İdare Heyetine ihtiyaç duyulan konularda çalışma yapmak üzere encümen kurma yetkisi de verilmiştir. Buna dayanarak Türkçülük ve Matbuat, Türk Gücü, Köy Teşkilatı, Bakım, Neşriyat ve Sanayi encümenlerini kurmuştur[22].

Mütareke döneminin başlamasıyla birlikte Türk Ocağında görülen ilk gelişme İdare Heyeti değişikliği olmuştur. Bu bağlamda 1918

19 Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931),* 83; Acar, *Türk Ocakları,* 39.

20 Acar, *Türk Ocakları,* 40, Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931),* 100.

21 Acar, *Türk Ocakları,* 42.

22 Sarınay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931,* 136.

yılı kongresinde seçilen Türk Ocağı İdare Heyetinin Hamdullah Suphi Bey hariç tamamı Mütarekenin hemen başı sayılabilecek bir tarihte, 6 Kasım 1918'de istifa etmiştir. İstifanın gerekçelerinden birisi Mütareke dönemi şartlarının Ocak tarafından da bizzat hissedilmesidir. Bu istifalar Türk Ocağını "*tehlikeli bir uçurumun kenarına getirecek mahiyette değildi*". Ancak Türkçülük ve Türk Ocağı aleyhindeki fikirler Ocağın yok edilmesini istemeye başlamıştır ki, asıl tehlikeli olan budur. Gerek Türk Ocağı gerekse Ocaklılar hedef gösterilip saldırılara maruz kalmıştır[23]. Bu ortamda istifa edenlerin yerine Esas Nizamnamenin 19. maddesi gereği yedek üyeler Emin Ali, Hüsnü Hamit Sayman, Mehmet Servet, Yahya Saim Ozanoğlu, Sadullah, Cemil Şerif Baydur getirilmiştir. Yeniden oluşan İdare Heyeti, Türk Ocağını dördüncü Kongrenin yapıldığı 18 Nisan 1919 tarihine kadar Dr. Cemil Şerif Bey başkanlığında faaliyetlerine devam etmiştir[24].

Türk Ocağı 1918 Kongresinden 18 Nisan 1919'da düzenlenen IV. Kongresine kadar geçen sürede, Mondros Mütarekesinin imzalanması sürecinde Türklerin hakkını savunmak adına bir takım faaliyetler yürütmek için bazı kararlar almıştır. Mesela 1918 Kongresinde kurulan Türklük Matbuatı Encümeni Mütarekenin imzalandığı sırada, her kurumun barış hazırlıkları için yaptığı çalışmalarda belgeler toplamak, toplanan belgeleri bir araya getirebilecek bir heyet oluşturmaya çalışmıştır. Yine aynı encümen Türkçülük ve Ocaklılık karşıtı tutumları değiştirmek, yapılan saldırıları savuşturmak ve bu saldırılara cevap vermek adına faaliyetler yürütmeye çalışmıştır. Ancak idare heyeti raporunda da belirtildiği gibi bu encümen beklentileri karşılamaktan uzak kalmıştır[25].

Türk Ocağı'nın Mütareke ortamında Nisan 1919'da kadar yürütmeye çalıştığı diğer faaliyetlerden birisi de Köycülük Encümeni bünyesindeki çalışmalardır. Köycülük Encümeniyle amaçlanan köyleri gezip dertlere derman bulma düşüncesi bir kurul vasıtasıyla hayata geçirilmek istense de daha ilk çalışmalara bile başlayamadan bu kurul dağılmıştır. Türk Gücü Encümeni ise birkaç Ocaklı sporseverin girişimiyle kurulmuş; bakıma muhtaç çocukları maddi ve manevi yönden desteklemek maksadıyla kurulan Bakım Encümeni gibi neticesiz kalmıştır. Keza Neşriyat ve Sanayi Encümeni de kayda değer bir faaliyette bulanamamıştır[26].

23 "Türk Ocağı İdare Heyeti Raporu", *Büyük Mecmua*, 6 (24 Nisan 1335), 86.

24 Uzun, "Türk Ocakları I. Kurultayı'na Kadar İstanbul Türk Ocağı Kongreleri", 18. Cemil Şerif Bey'in 18 Nisan 1919 tarihli Kongrede İdare Heyeti reisliğinden ayrıldığını 17 Teşrinievvel 1919 (17 Ekim 1919) tarihli V. Kongreyi açış konuşmasını İdare Heyeti Reisi olarak Ahmet Ferit Tek'in yapmasından anlamaktayız; Uzun, "Türk Ocakları I. Kurultayı'na Kadar İstanbul Türk Ocağı Kongreleri", 18.

25 "Türk Ocağı İdare Heyeti Raporu", 86.

26 "Türk Ocağı İdare Heyeti Raporu", 86.

Türk Ocağı'nın Mütareke'nin ilk yılında yürüttüğü başka bir çalışma da Türk Ocağı içerisinde birçok cemiyet kurulmasını sağlamasıdır. Bu cemiyetlerden ilk akla gelen İhtiyat Zabitleri Teavün Cemiyeti'dir. Özellikle Darülfünun öğrencilerinin çoğu cemiyeti Türk Ocağı çatısı altında kuruluş toplantılarını yapmıştır. Bu sayede herkes Türk Ocağını yakından tanıma fırsatı bulmuş, Ocak hakkında önyargıları olanlar olumsuz fikirlerinden uzaklaşmış, Ocağa esrarengiz bir yapıda gören fikirler kaybolmuştur[27]. Bu durumun Türk Ocağının büyük kitlelere ulaşmasında önemli bir yeri olduğu açıktır.

Türk Ocağı, Mütareke ortamında ilk kongresini 18 Nisan 1919'da olağanüstü Kongre şeklinde yapmıştır[28]. Bu kongre Türk Ocağı'nın IV. Kongresidir. Büyük Mecmuanın haberine göre olağanüstü bir zamanda toplanan bu kongreye olağanüstü ihtiyaç duyulmaktadır. 200'den fazla Türk Ocağı üyesi kongreye katılmıştır. Kongrede hesap işleri ve Ocağın eşyasını tespit etmek için iki ayrı komisyon kurulmuştur. 1919 Kongresi büyük tartışmalar içerisinde geçmiş hatta Ocakta gruplaşmalara mahal vermiştir. Tartışmaların başladığı nokta, bir kısım üyenin ikinci bir toplantıya gelmeyeceğini, bu yüzden aynı gün idare heyetinin seçilmesini teklif etmesiyle başlamıştır. Başka bir gurup üye ise Nizamnamenin 14. maddesi gereği kongre işlerinin sonuca bağlanmasından sonra idare heyetinin seçilebileceğini ileri sürmüştür. Tartışmalar sonucunda ikinci gurupta yer alan üyelerin çoğu toplantıdan ayrılmıştır. Aynı gün idare heyetinin seçilmesini isteyenler ise istediği seçimi yapmıştır. Birçok Ocaklı bu durumdan rahatsızlık duymuştur. Bu yüzden Ocaklılar arasında bölünme yaşanmıştır. Büyük Mecmuaya göre seçilen idare heyeti, toplantıdan ayrılanların da onayını almalıdır. Aksi takdire ayrılanların, Kongrede yeterli sayıya ulaşmadan idare heyeti seçildiği iddiası ile seçimleri iptal ettirebileceği dile getirilmiştir. Bu vesileyle Mütareke ortamında Büyük Mecmua'nın Türk ocağının birlik içerisinde çalışmasına gösterdiği önem de dikkat çekicidir[29].

Mütareke ve Osmanlı döneminde son Türk Ocağı Kongresi ise V. Kongre olarak 17 Ekim 1919'da Darülfünun konferans salonunda toplanmıştır[30]. Bu kongre bir günde bitmediğinden 24 ve 31 Ekim Cuma günleri de tekrar oturumların yapılması için toplanmıştır. Türk Ocağı V. Kongresinde bir matbaa kurulması ve bir mecmua çıkarılması teklif

27 "Türk Ocağı İdare Heyeti Raporu", 86.

28 "Haftanın Tarihi: Türk Ocağı Kongresi", *Büyük Mecmua*, 6 (24 Nisan 1335), 96.; Uzun, "Türk Ocakları I. Kurultayı'na Kadar İstanbul Türk Ocağı Kongreleri", 18.

29 "Haftanın Tarihi: Türk Ocağı Kongresi", 96.

30 İsmail Acar bu kongreden bir yıl sonra 17 Kasım 1920'de de aynı mekanda bir kongre toplandığını, bu kongrede de Hamdullah Suphi Bey'in başkan seçildiğini fakat Hamdullah Suphi Bey'in Anadolu'ya geçtiğinden Kongreye katılamadığını belirtse de bu bilgiye başka bir yerde ulaşılamamıştır; Acar, *Türk Ocakları*, 42.

edilmişse de maddi olanaksızlıklardan dolayı bu teklif reddedilmiştir. Yapılan seçimlerde de Hamdullah Suphi Bey Başkan olarak belirlenmiştir. İdare Heyetinin diğer üyeleri ise Halide Edip Adıvar, Nakiye Elgün, Mehmet Emin Yurdakul, Celal Sahir Erozan, Fethi Erden ve Mahmut Nedim Soydan olarak belirlenmiştir[31].

V. Kongreden sonra ilk Türk Ocağı Kongresi 6 Temmuz 1923'te İstanbul'da toplanmıştır. Okunan idare Heyeti Raporunda geçmiş yıların kapanış hesapları dile getirilmiştir. Ocak'ın Ekim 1919-Ekim 1921 tarihleri arasında yalnız altı ay çalışabildiği ifade edilmiştir[32].

Mütarekede İstanbul'unda Türk Ocağı ve Protesto Mitingleri

Osmanlı geleneğinde protesto mitingleri daha önceden başlamış olsa bile protesto mitingleri denince kuşkusuz akla Millî Mücadele dönemi gelmektedir. Özellikle Mondros Mütarekesinden sonra Osmanlı ülkesinin her yerinde protesto mitingleri düzenlenmiş, halk sesini duyurmaya çalışmıştır. Mitinglerde asıl yoğunlaşmanın 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalinden sonra başladığını görülmektedir. Bu bağlamda Millî Mücadeleyi gerçekleştiren kadro da protesto mitinglerinin nihai sonuç elde edilene kadar devam etmesini istemiştir[33]. Mütareke dönemi koşulları, iletişim araçlarının henüz daha gelişmediği, basına uygulanan sansürün ciddi bir şekilde devam ettiği bir ortamda protesto mitingleri, toplumun sesinin farklı toplumlara ulaştırıp kamuoyu oluşturmasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Nitekim Mütareke Döneminin şahitlerinden Ahmet Emin Yalman mitinglerin mantığını şu şekilde açıklamaktadır: *"Milli sesimizi dünyaya duyurmak için çırpınıyoruz, fakat şehrimizin karşı yakasına bile aksettiremiyoruz. Beyoğlu'nda tarafsız Fransızca ve İngilizce gazete yoktur. Mevcut gazeteler, Türkler'in düşüncesi diye yalnız milli harekete düşman malum bozguncu gazetelerin yazdıklarını aksettiriyorlar ki bunların yeri, Türk basınında değil, Beyoğlu ve azlık basınındadır"*. Bu yüzden Türkler sık sık miting yaparak sesini duyurmaya çalışmışlardır[34].

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden önce de Anadolu'nun farklı yerlerinde mitingler düzenlenmiştir. Mesela 6 Mart 1919'da Edremit'te bir miting düzenlenmiştir. Keza 15 Mayıs

31 Uzun, "Türk Ocakları I. Kurultayı'na Kadar İstanbul Türk Ocağı Kongreleri", 18-19.

32 "Türk Ocakları", *Yeni Mecmua*, 80 (15 Temmuz 1923), 297; Uzun, "Türk Ocakları I. Kurultayı'na Kadar İstanbul Türk Ocağı Kongreleri", 19.

33 Volkan Marttin, "Misak-ı Milli'nin Kabulü ve İstanbul'un İşgali Sürecinde 1920 Sultanahmet Protesto Mitingi'nin Önemi ve Etkisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII/ Mütareke Özel Sayısı, (2018), 259.

34 Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim: 1888-1922*, Yay. Haz. Erol Şadi Edinç, 2. Baskı, (İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A. Ş., 1997), 1: 470.

1919'da İzmir ve Denizli'de de mitingler yapılmıştır. İstanbul'da ise 25 Nisan 1919'da Beyazıt ve Beşiktaş'ta mitingler yapılmıştır[35]. Asıl önemli protesto mitingleri 15 Mayıs'tan sonraki günlerde yapılmaya başlanmıştır. İzmir'in işgalinin yanı sıra Mütareke İstanbul'unda Rumların taşkınlıkları, İstanbul'u bir Yunan şehri olarak takdim etmeleri ve Yunanistan'a verilmesini istemeleri de Türklerin mitingler düzenleyerek bu isteklere tepki vermesini sağlarken; Türklerin kendi kimliklerini hatırlamalarına, Türklüğü ön plana çıkarmalarına da vesile olmuştur. Öte yandan bu istekler karşısında milliyetçi bir hava yakalayan İstanbul Türkleri Anadolu'daki hareketi desteklemeye de başlamıştır[36]. Resmen işgal altında olmasa bile fiilen işgal altında bulunan İstanbul'da düzenlenen mitinglerin önemi en kalabalık ve heyecanlı mitingler olmasından kaynaklanmaktadır. Öte yandan İstanbul mitingleri direniş sürecinde toplumun moral kaynağı olması bakımından da önemlidir[37].

1919-1920 yıllarında İstanbul'da yapılan protesto mitinglerinde işgaller ve işgalcilerin yanı sıra işgallere ses çıkarmayan politikacılar da protesto edilmiştir. Ağaoğlu Ahmet Bey, Mütareke döneminde tutuklanıp Bekirağa Bölüğüne konulsa da gelişmeleri takip etmekte, özellikle İzmir'in işgali üzerine başlayan mitinglerde yapılan konuşmaların ve halkın itirazlarının sadece işgallere değil Hükümete de dönük olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda İzmir'in işgalinden sonra istifa eden I. Damat Ferit Hükümetine de tekrar kurulan II. Damat Ferit Hükümetine de halk eleştiri getirmekte, bu hükümetlerden memnun olmadığını açıkça ortaya koymaktadır[38].

Türk Ocakları bulundukları her yerde halkın işgaller karşısındaki direnişini ve haklılığını duyurmaları için düzenlenen mitinglerde önemli görevler üstlenmiş ve hatta birçok mitingi Türk Ocakları, Karakol Cemiyeti ile birlikte organize etmiştir[39]. Ancak asıl vurgulanması gereken nokta düzenlenen bu mitinglerdeki Türk Ocaklı konuşmacıların önemli bir yer tutmasıdır. Bu konuşmalar vasıtasıyla çoğu yerde milli uyanış yaşanmış, Millî Mücadelenin güçlenmesine katkı sağlanmıştır. Bu bağlamda Hamdullah Suphi Tanrıöver, Halide Edip Adıvar, Mehmet Emin

35 Zekeriya Türkmen, "Millî Mücadele Sırasında İstanbul Mitingleri", *Askeri Tarih Bülteni*, 25/ 48, (Şubat 2000), 129, dipnot 2.

36 Duman, "Mütareke Döneminde İstanbul", 338.

37 Mehmet Şahingöz, "Millî Mücadele'de Yapılan Mitinglerde Türk Ocaklarının Rolü ve Hamdullah Subhi", *Hamdullah Suphi ve Gagauzlar*, ed. Mehmet Şahingöz - Alper Alp, (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2016), 34.

38 Ahmet Ağaoğlu, *Mütareke ve Sürgün Hatıraları*, Yay. Haz. Ertan Eğribel - Ufuk Özcan, (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2010), 74-75.

39 Necdet Sakaoğlu, "Sultanahmet Mitingi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Kültür bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları,1994), 7: 66.

Yurdakul, Dr. Fuat Sabit ilk akla gelen Türk Ocaklılardır[40].

İzmir'in işgali üzerine İstanbul'da ilk miting 17 Mayıs 1919'da Darülfünun'da yapılmıştır. 17 Mayıs'ta Darülfünun konferans salonunda öğrenciler bazı gösteriler yapmış, İzmir'e Yunanlıların çıkmasını protesto etmişler, hocalar da bu gösterilere destek vermiştir. Bu mitingde 18 Mayıs günü "Milli Matem Günü" ilan edilmiştir[41]. Darülfünunda yapılan toplantılarda Millî Mücadeleye zarar verebilecek bir takım olumsuzluklar da yaşanmıştır. Mesela Rıza Tevfik İzmir'in işgalinden sonra Darülfünun'da yapılan mitingde halkı sükûnete davet etmekte ve itidalli olmalarını istemektedir. Ağaoğlu Ahmet Bey bu durumu *"Hürriyet ve İtilaf bu işgali adeta lazım imiş gibi göstermeye çalışıyor"* şeklinde yorumlamaktadır[42].

Darülfünun'da yapılan mitingin ardından İstanbul'un çeşitli yerlerinde düzenlenen mitingler birbirlerini izlemiştir. Bunlardan ilki 19 Mayıs 1919'da Fatih'te yapılan ve Fatih Mitingi diye anılan mitingdir. Mitingin düzenleyicisi Türk Ocağı ve öğrenci birlikleridir. Mitinge kadın-erkek, çoluk-çocuk 75.000-80.000 civarında bir katılım olmuştur. Fatih Mitinginin bir diğer özelliği de bundan sonra yapılacak mitinglerin önünü açmasıdır. Miting tertip heyeti, bir davetiye hazırlayıp bu davetiyeyi halka ulaştırmıştır[43]. Konuşmacılar kürsüye çıkmadan

40 Şahingöz, "Millî Mücadele'de Yapılan Mitinglerde Türk Ocaklarının Rolü ve Hamdullah Subhi", 32. İzmir, Denizli ve Balıkesir'de işgallere karşı düzenlenen protesto mitingleri ve Türk Ocaklıların yaptığı konuşmalar için; Şahingöz, "Millî Mücadele'de Yapılan Mitinglerde Türk Ocaklarının Rolü ve Hamdullah Subhi", 33-34.

41 Türkmen, "Millî Mücadele Sırasında İstanbul Mitingleri", 130; Şahingöz, "Millî Mücadele'de Yapılan Mitinglerde Türk Ocaklarının Rolü ve Hamdullah Subhi", 34.

42 Ağaoğlu, *Mütareke ve Sürgün Hatıraları,* 74. Darülfünun meselesi ilerleyen tarihlerde başka bir boyuta taşınmıştır. Darülfünun hocaları Millî Mücadeleyi desteklemek ve desteklememek konusunda ikiye ayrılmış durumdadır. Ancak milliyetçi öğrenciler 1922 ilkbaharında Ali Kemal (Damat Ferit Kabinesinde nazırlık yapmıştır), Rıza Tevfik (Sevr'i imzalayanlardan), Hüseyin Daniş, Cenap Şehabettin ve Barsamyan'ı bir bildiri ile istifaya davet etmişlerdir. İstifa etmedikleri takdirde işten çıkarılmaları istenmektedir. Üniversite kurulları ise bu konuda yetkileri bulunmadığı gerekçesiyle bir tasarrufta bulunmamıştır. Bu gelişmelerden sonra 10 Nisan 1922'den itibaren üç buçuk ay süren bir grev başlamıştır. Üniversite Senatosu Temmuz 1922 sonunda ismi geçen hocaları süresiz izinli sayarak üniversiteden uzaklaştırınca grev de sona ermiştir; Tunçay, "Mütareke İstanbul'u (1918-1923)", II: 247. Benzeri bir durum da İzmir'in işgalinden sonra İstanbul halkının Sultanahmet Meydanı'nda yaptığı mitinglerden birinde yaşanmıştır. Hamdullah Suphi ve Milaslı İsmail Hakkı'nın konuşmalarından sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensuplarından Hoca Raif Efendi kürsüye çıkmış, yaptığı konuşmada bu hale gelinmesinde İttihat ve Terakki'nin mesul olduğu, işgallerin genişlememesi için Fransızların gücendirilmemesi gerektiği, tehcirde Ermenilere zulüm yapıldığı gibi laflar söylemiştir. Raif Efendi halk tarafından kürsüden indirilmeye çalışılmış ancak polisin müdahale etmesiyle miting bölgesinden uzaklaştırılmıştır; Vasıf Çınay, "Mütarekede İstanbul", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1/5, (Haziran 1968), 26.

43 *Kardeşler!*
Kalblerimizde pek derin hürmetlerle takdis ettiğimiz camilerimiz, medreselerimiz, bütün mukaddesatımız, sevgili İzmir'imiz hepsi, hepsi işte bugün yalancı bir hak ve adalet namına zorla elimizden alınıyor, boğazlanıyoruz. Dinimiz, ırzımız, namusumuz çiğneniyor. Yaşamak hakkımız gasb olunuyor.

önce halk *"İzmir Yunan'a verilemez"*, *"İzmir Türk'tür Türk Kalacaktır!"* gibi sloganlar atmışlardır. Mitingde ilk konuşmayı Türk Ocağından Halide Edip Hanım yapmıştır. Halide Edip'ten sonra Darülfünun öğretim üyelerinden Selahattin Bey, ondan sonra da Hüseyin Ragıp Bey konuşmalar yaparak İzmir'in Yunanlılara verilemeyeceğini dile getirmişlerdir[44].

Fatih Mitinginden sonra Amerikan Başkanı Wilson'a hitaben bir telgraf çekilmesi kararlaştırılmış ve Padişah Vahdettin'e bir heyet gönderilmek istenmiştir. Heyette Halide Edip ve iki öğrenci bulunmaktadır. Vahdettin rahatsız olduğu gerekçesiyle heyetle görüşmemiş ancak başmabeyinci Ömer Yaver Paşa aracılığı ile *"gelen heyetin arzularının dikkate alınacağını"* bildirmiştir[45].

Fatih Mitinginden sonra yüksek tahsil gençlerinin organize etmesiyle 20 Mayıs'ta Üsküdar'da bir miting yapılmıştır[46]. 21 Mayıs 1919'da işgaller karşısında milli bilinci uyandırıp birlik oluşturmak amacıyla Darülfünun hocaları bir toplantı düzenlemiştir. İzmir'in ve hiçbir Türk toprağının işgalcilere bırakılamayacağının vurgulandığı toplantıda Hüseyin Ragıp Bey ve Halide Edip Hanım önemli konuşmalar yapmıştır. Darülfünun gençleri toplantı sonunda alınan kararları Padişaha bildirme kararı almışlardır[47]. 22 Mayıs 1919'da Kadıköy'de özellikle Tıbbiyeli öğrencilerinin gayretleriyle bir miting yapılmıştır. Bu mitingde Halide Edip ve Münevver Saime Hanım konuşmalar yapmış ve Saime Hanım'ın konuşması isyan niteliği taşıdığı gerekçesiyle Saime Hanım hapsedilmiştir. Bu mitingden sonra İstanbul'da miting yapılması yasaklanmıştır[48].

22 Mayıs tarihli Kadıköy mitinginden sonra İstanbul'da miting yapılması yasaklanmış olmasına rağmen I. Sultanahmet Mitingi 23 Mayıs Cuma günü saat 10.00'a doğru başlamış, İstanbul nüfusunun yaklaşık 5'te 1'i (100.000 ile 200.000 arsında) bu mitinge iştirak etmiştir. Bu miting Millî Mücadele tarihinin en kalabalık mitingidir. I. Sultanahmet

Ey Türk! Yedi yüz senelik saltanatın kalbine indirilmek istenilen paslı hançer; seni tarihî ve millî vazifene davet ediyor. Pekâlâ bilirsin ki İzmir; dedelerinin bir beşiği, bir yatağı … ve nihayet bir mezarıdır.
Bugün İzmirsiz bir Anadolu, ruhsuz bir ceseddir. Vatan bugün için senden sükûnet, yarın için hayat, hareket bekliyor. Kardeşler! Bugün düşmanlarının yaygaralarından sakın kederlenme ve belki seni felâkete, inkıraza sürükleyecek kadar sakın bedbin olma!; İzmir Fecayi, TİTE Arşivi, s. 65-66'dan aktaran Şahingöz, "Millî Mücadele'de Yapılan Mitinglerde Türk Ocaklarının Rolü ve Hamdullah Subhi", 46-47, dipnot 19.

44 Şahingöz, "Millî Mücadele'de Yapılan Mitinglerde Türk Ocaklarının Rolü ve Hamdullah Subhi", 35; Türkmen, "Millî Mücadele Sırasında İstanbul Mitingleri", 132-133.

45 Türkmen, "Millî Mücadele Sırasında İstanbul Mitingleri", 133.

46 Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-192,* 163.

47 Türkmen, "Millî Mücadele Sırasında İstanbul Mitingleri", 134-135.

48 Şahingöz, "Millî Mücadele'de Yapılan Mitinglerde Türk Ocaklarının Rolü ve Hamdullah Subhi", 35.

Mitingi İstanbul halkının gövde gösterisidir. Mitingden dolayı Sultanahmet başta olmak üzere çevre semtler Divanyolu, Ayasofya, Çemberlitaş kalabalık yüzünden kilitlenmiştir. Mitingde siyah bayraklar kullanılmış, camilerden tekbir seslerinin yükselmesi halkı heyecanlandırmıştır. Ayrıca Wilson Prensiplerinin 12. maddesine atıf yapılarak Türklerin egemen ulus olduklarına dair yazılar asılmıştır. İşgal kuvvetleri bu mitingi havadan takip etmişlerdir. Mitingde Mehmet Emin Bey, Halide Edip Hanım, Fahrettin Hayri Bey, Selim Sırrı ve Dr. Sabit Beyler konuşma yapmışlardır. Halide Edip Hanım mitingde halkı fiili mücadeleye çağırdığı için hakkında tutuklama kararı çıkmıştır. Halide Edip Hanım'ı üne kavuşturan konuşma I. Sultanahmet Mitinginde yaptığı konuşma olmuştur[49]. Bundan sonra Halde Edip Anadolu'ya geçmek zorunda kalmıştır. I. Sultanahmet mitingi hem itilaf kuvvetlerini hem de hükümet çevrelerini rahatsız etmiştir. Bu yüzden Hükümet, Beşiktaş ve Beyazıt'ta yapılması planlanan mitinglerin yayımladığı tebliğ vasıtasıyla yapılmasına izin vermemiştir[50].

Mitingden sonra *"Vatandaşlar! Milli felaket tahminimizden çok büyüktür. Fakat nevmid olmayalım... Azimkar ve metin olalım... Vatanımızı hayat bahasına kurtarmak lüzumunu duyalım... Ve yalnız bizim için değil ahfadımız için, bize bu vedi'ayı terk eden ecdadımız için icap ederse ölmeği, seve seve ve bile bile ölmeği bilelim."* şeklinde karar alınmıştır. Oldukça ağır başlı ve taşkınlıklara mahal vermeyen bu mitingden sonra ortak bir bildiri metni hazırlanıp tüm dünyaya duyurulmak istenmiştir[51].

I. Sultan Ahmet Mitingini izleyenler arasında müttefik işgal kuvvetleri subayları da vardı. Miting sırasında miting alanından geçen Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa da Padişah Vahdettin sanılmış, kendisinden çok şey beklendiğinden halk tarafından coşkuyla karşılanmış ve paşaya tezahürat yapılmıştır. Bu heyecanlı ortamda Galata ve Beyoğlu çevresinde oturan gayrimüslimler zaten endişeli olan İngilizleri harekete geçirerek 67 Türk aydının tutuklanıp Malta'ya sürülmesine sebep olmuşlardır. Bundan sonra İngilizler Damat Ferit Hükümetine baskı yaparak 25 Mayıs'ta Beyazıt ve Beşiktaş'ta yapılacak mitingleri engellemişlerdir. Mitingden sonra Meclis-i Mebusan'ın kapatılacağı söylentisi de ortaya çıkmıştır[52].

Her ne kadar yasaklar konsa da 30 Mayıs'ta yapılacak olan II. Sultanahmet mitingi için hazırlıklar başlamıştır. Önceki mitinglere Ham-

49 İnci Enginün, *Halide Edip Adıvar*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986), 18.

50 Şahingöz, "Millî Mücadele'de Yapılan Mitinglerde Türk Ocaklarının Rolü ve Hamdullah Subhi", 35-36; Sakaoğlu, "Sultanahmet Mitingi", 7: 67.

51 Türkmen, "Millî Mücadele Sırasında İstanbul Mitingleri", 138-139

52 Sakaoğlu, "Sultanahmet Mitingi", 7: 67; Türkmen, "Millî Mücadele Sırasında İstanbul Mitingleri", 139.

dullah Suphi Bey Almanya'da olduğundan katılamamıştır. Hamdullah Suphi Bey Mayıs 1919'da Almanya'dan İstanbul'a gelmiştir. Bu tarihten sonra işgalleri protesto etmek adına düzenlenen mitinglerin vaz geçilmez hatibi olarak faaliyetlerini yürütmüştür[53]. Hamdullah Suphi Bey Türk Ocağının düzenlemeye çalıştığı 30 Mayıs tarihli mitingin hazırlıklarını bizzat üstlenmiştir. Halkı mitinge davet etmek adına hazırlanan beyanname her tarafta dağıtılarak 30 Mayıs Cuma günü halkın beyannamede adı geçen camilere toplanması sağlanmıştır. Vatanın işgalden kurtulması ve İzmir için dualar edilmiş, Cuma namazının ardından 100.000'den fazla insan Sultanahmet meydanında toplanmıştır. Miting esnasında mağaza ve dükkânlar kapanmıştır. Mitingde "*İzmir Türk Kalacaktır*" yazan rozetler; "*Yaşamak isteriz, Müslüman ölmez, öldürülemez*!", "*Hak isteriz*!", "*İki milyon Türk, iki yüz bin Rum'a feda edilemez!*", "*Hak ve adalet isteriz!*", "*Osmanlı toprağı Yunanistan olamaz!*" yazılı pankartlar; "*Türk esir olmamıştır*" yazılı levhalar görülmüştür[54]. Mitingde sırasıyla İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Şukûfe Nihal Başar, Dr. İsmail Hakkı Milaslı ve Hamdullah Suphi Tanrıöver konuşmalar yapmışlardır.

Hamdullah Suphi Bey 30 Mayıs 1919'da Sultanahmet'te düzenlenen mitingde; Türkler ne zaman kendini toparlamaya çalışırsa Avrupalılar Türklerin üzerine o kadar saldırdığını, bundan sonra da Türkü yok etmeninin peşinde olduklarını söylemiştir. Özellikle Yunanlılar üzerinde durup Balkanlardaki diğer milletlerin de Türklerle mücadele ettiğini ancak Türklüğü tamamen silmediklerini, buna karşın Yunanlıların Türk'e dair hiçbir şey bırakmadıklarını, Anadolu'da da her yeri ve herkesi yakıp yıktıklarını dile getirmiştir[55].

Mitingden sonra ortak bir bildiri kaleme alınmış ve milletin tek vücut olması isteği dile getirilmiştir. 30 Mayıs tarihli Sultanahmet Mitingi başkentte düzenlenen son miting olmuştur. İngiliz Amiral Calthorpe mitingin olduğu gün Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya nota göndererek İstanbul ve çevresinde artık bu tür mitinglere müsaade edilmemesi gerektiğini bildirmiştir. Bundan sonra Karakol Cemiyeti ve Türk Ocağı açık hava toplantılarının yerine salon toplantılarına yönelerek vatandaşları bilinçlendirmeye başlamıştır[56].

Sultanahmet'te yapılan bir diğer miting 10 Ekim 1919 tarihine rastlamaktadır. Ancak bu miting açık havada değil Cuma namazından

53 Tevetoğlu, *Hamdullah Suphi Tanrıöver Hayatı ve Eserleri*, 130.

54 Şahingöz, "Millî Mücadele'de Yapılan Mitinglerde Türk Ocaklarının Rolü ve Hamdullah Subhi", 36; Sakaoğlu, "Sultanahmet Mitingi", 7: 67.

55 Hamdullah Suphi Tanrıöver, *Dağ Yolu*, Haz. Fethi Tevetoğlu (İzmir; Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987), 2: 193-196.

56 Türkmen, "Millî Mücadele Sırasında İstanbul Mitingleri", 140.

sonra cami içerisinde bir takım hatiplerin konuşması şeklinde gerçekleşmiştir. Camilerin, Müslümanların toplanma yeri olduğu, dertlerini buralarda konuşmaları söylenmiştir. Kara Vasıf, Hamdullah Suphi ve Mehmet Emin Beyler 10 Ekim tarihli toplantıda konuşan isimlerdir. Konuşmalardan sonra hazırlanan muhtıra da Halide Edip, Rıza Nur ve Kemal Mithat tarafından İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerine götürülmüştür[57].

Dördüncü ve sonuncu Sultanahmet Mitingi 13 Ocak 1920 tarihinde yapılmıştır. Mitingin teması "*İstanbul Türkündür, Türk Kalacaktır*". Mitingde Nakiye Hanım, Rıza Nur ve Hamdullah Suphi Bey konuşma yapmışlardır. Hamdullah Suphi Bey konuşmasında İtilaf devletlerini hedef alarak medeni Avrupa'nın ne olduğunu, Türkleri nasıl görmezden geldiklerini, Yunanlıları Türklerin üzerine nasıl saldırtıp yapılan katliamları görmezden geldiklerini vurgulamıştır. Öte yandan Türkün kaybolmayacağını, hakkını arayacağını, yaşadığı toprakların hem Fransız İhtilalinde ortaya atılan halkların kendi kaderini tayin hakkına hem de Wilson Prensiplerinin 12. maddesine uyduğuna dikkat çekmiştir[58]

Bu konuşmalarının yanı sıra Trakya Paşaeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Başkanı Şükrü Bey'in Edirne'den gönderdiği mektup da okunmuş ve halk heyecana kapılmıştır. Mitingde kabul edilen muhtırada İstanbul'un sadece hilafetin merkezi olmadığı aynı zamanda Türk tarihinin "*abide-i yegânesi, Türk milletinin münferit merkez-i hayatı*" olduğu dile getirilmiştir. Muhtıranın orijinalleri Padişaha bırakılırken birer nüshası da hem Mebusan Meclisine hem de Ayan Meclisine sunulmuştur. Bu mitingin, İstanbul'un işgalinin yakın olduğunun ve bu işgale karşı tepki olduğunu söylemek de mümkündür[59].

Mütareke İstanbul'unda Türk Ocağı ve Siyaset

Türk Ocağı, politikanın her meseleye karıştığı savaş dönemimde bile tüzüğüne sadık kalarak politikanın dışında kalmayı başarmıştır. Ancak mütareke döneminde Türk Ocağı hem işgalci devletlere karşı hem de milli bir politika benimseyemeyen Osmanlı hükümetlerine karşı günlük politikanın içerisine dahil olmaya başlamıştır[60]. Bu dahil oluş işgallere karşı protesto mitingleriyle sınırlı kalmayıp siyasi partiler nezdinde politika yapmak ve milletvekili adayı olmaya kadar ge-

57 Sakaoğlu, "Sultanahmet Mitingi", 7: 67.

58 Tanrıöver, *Dağ Yolu*, 2: 187-191.

59 Marttin, "Misak-ı Milli'nin Kabulü ve İstanbul'un İşgali Sürecinde 1920 Sultanahmet Protesto Mitingi'nin Önemi ve Etkisi", 270-271; Sakaoğlu, "Sultanahmet Mitingi", 7: 67.

60 Akyüz, "Türk Ocağı", 205.

nişlemiştir. Bu bağlamda Ocaklılar son Osmanlı Meclis-i Mebusanına girmek için Milli Türk Fırkası listelerinden aday olmuşlardır[61].

Milli Türk Fırkası 9 Aralık 1919'da İstanbul'da kurulmuştur. Kurucu ve yöneticileri arasında Ahmet Ferit Tek, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Zühtü İnhan, Akçuraoğlu Yusuf, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Mehmet Emin Erişirgil, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Hüseyin Ragıp Baydur, Ahmet Refik Altınay, Nabızade Ahmet Hamdi, Dr. Hikmet gibi isimler yer almaktadır[62]. Bu isimlerin çoğu Türk Ocağı başkanlığı yapmış ya da idare heyetinde yer almış isimlerdir. Milli Türk Fırkası milliyetçilik amacıyla kurulmuştur. Fırkanın ana prensipleri şunlardır:

"1 — Türk Devleti'nin selâmeti, emperyalist temayülleri red ederek demokrat olmak iddiasında bulunan hükümetlerle milliyet esâsı dâiresinde i'tilâf etmektir.

2 — Wilson Prensibleri'nin milliyetten kastettiği mânâya dayanarak vahdet ve tamamlığımızı savunmak lazımdır. Bu sebeble Fırka, milliyet prensibini muasır telâkkiye (modern anlayışa) göre anlar ve emperyalist (sömürücü, istilâcı) fikirlerden kafiyen uzak olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk veyâ Türk lisan ve âdetleriyle kaynaşmış Müslümanların çoğunluğuna sâhip olan kısmında yaşayan ahâlinin kendi irâdesiyle kendi alın yazısına hâkim olabilmesi için çalışacaktır.

3 — Millî Türk Fırkası, Türk deyiminden ırk ayırımı yapmaksızın Türk dil, terbiye ve duygusuyla yetişmiş olanların ve Türkiye'de yaşayan Müslümanların hukukunu da savunduğuna inanmaktadır.

4 — Milliyet prensibine göre milletler parçalanamaz. Fırka, Türkiye denilen Türk veyâ Türk medeniyetini kabul eylemiş Müslüman çoğunluğun yaşadığı kıt'anın mülkî tamamının sağlanmasını kesin olarak ister"[63].

Türk Ocağı ile Milli Türk Fırkası arasındaki yakınlık Fırkanın yayın organı İfham gazetesinin yazar kadrosuna bakılınca da ortaya çıkmaktadır. İfham gazetesi aslında 22 Eylül 1912'de Ahmet Ferit Tek tarafından kurulmuştur. Gazete bir süre kapalı kaldıktan sonra Mütareke Döneminde 23 Temmuz 1919'da yeniden yayımlanmaya başlamıştır. Gazetenin yayın kadrosunda Ahmet Ferit Tek, Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ömer Seyfet-

61 Akçuraoğlu, *Türk Yılı 1928*, 477.

62 Bilgen Yetkin, *Milli Türk Fırkasının Sesi İfhâm Gazetesi'nin Mütareke Dönemine Bakışı (1919-1920)*, (Yüksek Lisans Tezi / Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 1-2; Gürhan Kat, *Cumhuriyet Döneminde Yusuf Akçura*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010), 33.

63 Tevetoğlu, *Hamdullah Suphi Tanrıöver Hayatı ve Eserleri* , 127-128. 14 maddeden oluşan Milli Türk Fırkasının Programı için bkz.; "Milli Türk Fırkasının Programı", *İfham*, (10 Kânunuevvel 1919), 2.

tin, Necip Asım Yazıksız, İzzet Ulvi gibi Türk Ocaklılar yer almıştır[64].

Milli Türk Fırkası, Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde yürütülen Anadolu hareketini desteklediğinden diğer kuruluşlarla arası açılmıştır. Fırka aynı zamanda işgallere karşı direnme merkezi olarak Anadolu'nun seçilmesini benimsemiştir[65]. Milli Türk Fırkası kurulduğu sıralarda bir takım eleştiriler de dile getirilmiş, bu fırkanın Milli Ahrar Fırkası ile birleşme ihtimalinin olduğu ortaya atılmıştır. Bu bağlamda Yusuf Akçura ve Hamdullah Suphi, Milli Ahrar Fırkasından Cami ve Yusuf Kemal Beylerle bir takım görüşmeler yapmıştır[66].

Bir takım görüşmeler yapılmasına rağmen Milli Türk Fırkası seçimlere sadece Türk Ocağının desteğini alarak girmiştir. Bu bağlamda Fırkanın İstanbul adayları dikkat çekmektedir: "*Erzurum Vali Sabıkı Mehmet Emin Bey, Hilali Ahmer Katibi Umumisi Doktor Adnan Bey, Akçuraoğlu Yusuf Bey, Nafia Nazır-ı Sabıkı Ahmet Ferit Bey, Darülfünun İktisad-ı Milli Müderrisi M. Zühtü Bey, Darülfünun Müderrislerinden İsmail Hakkı Bey*"[67]dir. Fakat bu adaylardan Adnan Adıvar dışındakiler Meclise seçilmemiştir. Hamdullah Suphi Bey Antalya'dan seçilmiştir[68]. Boş kalan üç milletvekilliğinden birine de 15 Ocak 1920'de yapılan seçimlerde Ahmet Ferit Tek Kütahya'dan seçilmeyi başarmıştır[69].

Meclise girebilen Türk Ocaklılardan en aktif isim Hamdullah Suphi Bey olmuştur. Mecliste yaptığı ilk konuşmasında İstanbul yönetiminin aciz bir durumda olduğunu dile getirirken, Anadolu hareketinin parlayan bir yıldız olduğunu vurgulamıştır. Mebusan Meclisi'nin Anadolu hareketini benimsemezse millet meclisi olma vasfını kaybedeceğini dile getirmiştir[70]. Keza Misak-ı Milli metninin İstanbul Meclisi Mebusanın gizli oturumunda 22 Ocak 1920 tarihinde ilk kez Hüsrev Gerede tarafından okunmasının ardından Hamdullah Suphi Bey bir konuşma yapmıştır ki, bu konuşma diğer milletvekilleri üzerinde ol-

64 Yetkin, *Milli Türk Fırkasının Sesi İfhâm Gazetesi'nin Mütareke Dönemine Bakışı (1919-1920)*, 1.

65 Kat, *Cumhuriyet Döneminde Yusuf Akçura*, 34.

66 Tevetoğlu, *Hamdullah Suphi Tanrıöver Hayatı ve Eserleri*, 130. Rıza Nur ise 1919 seçimlerinden önce Cami Bey ve arkadaşlarıyla Milli Ahrar Fırkasında otururken Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Yusuf Akçura'nın partiye gelip seçimlerin yapılacağını, kendilerinin partiden aday gösterilip çalışma yapmaları karşılığında Türk Ocaklarının da parti lehine çalışacaklarını taahhüt etmişlerdir. Rıza Nur'un gelenlere tepkisi Ocağı İttihat ve Terakki zamanında politikaya alet ettiniz, şimdi yine aynı işi yapmak istiyorsunuz şeklinde olmuş, bu işin yanlış olduğunu, Ocağın ilmi ve harsi sahada faaliyet göstermesi gerektiğini aktarmaktadır. Bir süre sonra bu teklif karşılıksız kalmış, bir mutabakat sağlanamamıştır demektedir; Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, (İstanbul: Altındağ Yayınları, 1967), 2: 506-507.

67 "Milli Türk Fırkası'nın İstanbul Mebusan Namzedleri", *İfham,* (10 Kânunuevvel 1919), 1.

68 Kat, Cumhuriyet Döneminde Yusuf Akçura, s. 34.

69 Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim: 1888-1922*, 1: 468-469.

70 Marttin, "Misak-ı Milli'nin Kabulü ve İstanbul'un İşgali Sürecinde 1920 Sultanahmet Protesto Mitingi'nin Önemi ve Etkisi", 276-277.

dukça etkili olmuştur. Hamdullah Suphi konuşmasında Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumu saptayıp, her an herkesin işgal kuvvetleri tarafından tutuklanabileceğini belirtmesinin ardından dayanılacak kuvvetin Anadolu'daki milli kuvvetler olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda Hamdullah Suphi Bey şunları söylemiştir:

"Her şeyden evvel kabul edilmesi zaruri bir karar vardır. Onu size teklif ediyorum. Anadoluda, vatan müdafası için ortaya çıkmış Kuvva-i Milliyeyi tanıdığımızı, milli hareketi tasvip ettiğimizi ve bu harekete isnitat etmekte olduğumuzu dünyaya karşı ilân etmeliyiz. Şüphe yok ki, koskoca bir memleketin içinde, her düşünceden adama tesadüf olunabilir. Fakat Türk milleti, esareti kabul etmediğini ve etmeyeceğini, herkesin anlamağa mecbur olduğu fiili, beliğ ve mutantan bir lisan ile ifade etmiştir.

İçimizi dinlediğimiz vakit, kendimiz nereye tutunuyoruz? Bize Ümit nereden geliyor? Bunu itiraf etmek lâzımdır.

Dağınık sürüye yol gösterecek çoban yıldızı, milli bir ümit halinde Anadolu topraklarının üzerinde doğup yükselmiştir. Bugünkü vazifesi vatan müdafaasından ibaret olan Millet Meclisi, bu müdafaada yalnız olmadığını, son vazife için yeni bir mücadelenin lüzum gösterdiği bütün fedakârlıklara razı olarak, mücadele ve istiklâl bayrağını çeken Anadolu hareketiyle, bizim aramızdaki iştirak ve vahdeti kayıt ve ilan etmelidir. Ancak bundan sonra söz söylemek, müzakere etmek, karar verme hakkını haiz oluruz.

Arkadaşlar, fevkalâde vaziyetlerin iltizam ettiği fevkalâde tedbirleri ittihaz etmeye müsait bir heyet olduğumuzu göstererek böyle bir karar, müstakbel mesaimizi mümkün kılacak yagâne karardır. Size her şeyden evvel bu kararı teklif ediyorum."[71]

Meclis'in işgal kuvvetleri tarafından basılmasının ardından Meclisteki Ocaklılar Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisine katılmışlardır. Hamdullah Suphi Bey, işgal kuvvetlerine yakalanmadan Anadolu'ya geçmeyi başarabilmişse de Ahmet Ferit Bey işgal kuvvetleri tarafından tutuklanmış ve sürgüne gönderilmiştir. Ahmet Ferit Bey'in sürgün hayatından kurtulup Ankara'ya ulaştığı tarih 12 Haziran 1920'dir[72].

Türk Ocağı'nın İşgal Kuvvetleri Tarafından Kapatılması

İtilaf Devletleri, özellikle de İngilizler, eğer Türkler müttefiklerin bir şey yapmayacağını düşünürlerse direnecektir yönündeki düşüncelerinden hareketle İstanbul'un işgalini gerçekleştirmişlerdir. Bu bağlam-

71 "İstanbul Meclis-i Mebusanı'nın Gizli Oturumunda Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Bir Konuşması", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1/3, (Temmuz 1985), 978-979; Acar, *Türk Ocakları*, ss. 47-48; Tanrıöver, *Dağ Yolu*, 2: 39.

72 Yetkin, *Milli Türk Fırkasının Sesi İfhâm Gazetesi'nin Mütareke Dönemine Bakışı (1919-1920),* 3-4.

da ilk hedef milli direniş noktaları olmuştur. Milli direniş noktalarının başında da Türk Ocağı gelmektedir[73]. Birçok Ocaklıya göre İngilizlerin Türk Ocağı ile tanışması Çanakkale Savaşları sırasında olmuştur. Çanakkale'de moralleri ve motivasyonları son derece yüksek bir şekilde savaşan Türklerin bu özelliklerini Türk Ocağı'na borçlu olduklarını ileri sürmektedirler[74]. Aslında İstanbul'da işgalin hemen başında Türk Ocağı'nın da işgale uğraması tesadüf değildir. İşgale uğrayan her yerde ilk önce askeri birlikler ve Türk Ocağı'nın istila edildiği Anadolu'daki diğer işgale uğrayan şehirlerden bilinmektedir. Mesela İzmir Türk Ocağı, Bursa Türk Ocağı, diğer şehirlerdeki Türk Ocakları ve hatta Bakü'nün işgalinde Bakü Türk Ocağı da aynı kaderi paylaşmıştır[75].

İstanbul Türk Ocağı'nın diğer şehirlerdeki Ocaklara göre daha önemli bir konumu vardır. Bu önem hem İstanbul'un merkez olmasından hem de İstanbul Türk Ocağı Başkanının Hamdullah Suphi Bey olmasından ileri gelmektedir. Hamdullah Suphi Bey'in protesto mitinglerinin en ateşli nutuklarını vermesi ve son Mebusan Meclisi'nde Anadolu hareketine dayanmayan bir meclisin milli sayılamayacağını dile getirerek Anadolu hareketini desteklediğini açıkça belli etmesi, her fırsatta milli bilinci uyandırmaya çalışması Türk Ocağı'nın işgalindeki en önemli gerekçelerdir[76]. Ayrıca İstanbul'da düzenlenen protesto mitingleri İngiliz istihbarat raporlarına yansımıştır. Bu raporlarda Hamdullah Suphi'nin de adı geçmiştir[77]. İstihbarat raporlarının yanı sıra İngiliz basınında da Türk Ocağı söz konusu edilmiş, protesto mitinglerinin düzenleyicisi, Turancılık yaptığı ve Azerbaycan gerisindeki Türklerle ilgilendiği dile getirilip Türk Ocağı'nın bu faaliyetlerine toleranslı davranıldığı iddia edilmiştir[78].

Türk Ocağı'nın işgal kuvvetleri için açık hedef haline geldiği böy-

73 Marttin, "Misak-ı Milli'nin Kabulü ve İstanbul'un İşgali Sürecinde 1920 Sultanahmet Protesto Mitingi'nin Önemi ve Etkisi", 276.

74 Tevetoğlu, *Hamdullah Suphi Tanrıöver Hayatı ve Eserleri*, 119-120. Mesela Hasan Ferit Cansever, İngilizlerin İstanbul'u işgalleri sırasında Türk Ocağını da işgal etmelerini şöyle açıklamaktadır: "*Çanakkale'de kendilerini yenen Türk ordularının merkezlerinden önce, Türk Ocağını arayıp gelen İngiliz subayına ziyaretlerinin bu sebebini soran Hamdullah Bey'e cevaben İngiliz subayı, Çanakkale'de savaşan Türk erlerinin bambaşka bir ruh ile donatılmış olarak harp ettiklerini ve bu millî ruhu aşılayan kuruluşun da Türk Ocağı olduğunu öğrendikleri için her şeyden önce bu manevî kudreti yapan müesseseyi ortadan kaldırmak en birinci vazifeleri olduğu için Ocağı arayıp bulduklarını ve bundan sonraki çalışmalarına imkân bırakmamak için Ocağı kapamağa geldiklerini söylemiş ve bu vazifesini de yapmıştır.*"; Acar, *Türk Ocakları*, 44.

75 Hamdullah Suphi Tanrıöver, *Dağ Yolu*, haz. Fethi Tevetoğlu, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987), 1: 98-99.

76 Tevetoğlu, *Hamdullah Suphi Tanrıöver Hayatı ve Eserleri*, 135-136.

77 Marttin, "Misak-ı Milli'nin Kabulü ve İstanbul'un İşgali Sürecinde 1920 Sultanahmet Protesto Mitingi'nin Önemi ve Etkisi", 273.

78 Ergün Aybars, "Millî Mücadelede İngiliz Basını", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, IV/12 (Temmuz 1988), 620-621

le bir ortamda Türk Ocağı'nın diğer kuruluşlardan önce kapatılmaya çalışılması anlaşılır bir durumdur. Hamdullah Suphi Bey, Türk Ocağı'nın ilk kapatılmasından bir gün önce bir mektup aldığından bahsetmektedir. Mektupta Ocaktan hiçbir eşya alınmadan, yarın saat 10'da bir subay komutasında gelecek İtilaf kuvvetlerine Ocağın teslim edilmesi istenmektedir. Eşyanın alınmamasının istenmesindeki sebep Ocağın farklı bir yerde açılışını engellemektir. Ocağın işgal edileceği haberinin gelmesinin ardından halk toplanarak Ocağın eşyalarının boşaltılmasına yardım etmiştir[79]. Beyazıt'taki binası böylece boşaltan Türk Ocağı bir hafta sonra Cuma günü Binbirdirek'te, Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti'nin hizmetine son vermesinin üzerine bu binada faaliyete başlamış ve ilk konferansını duyurmuştur. Bu ilandan bir gün sonra Osmanlı Polis Umum Müdürü Ocaklılara bir mektup göndererek buranın da İtilaf kuvvetleri için gerekli bir yer olduğunu, eşyalarıyla birlikte binanın terkedilmesini istemiştir. Halk, Türk Ocağı eşyalarını boşaltıp emin yerlere taşımış, 8 Mart 1920 günü de bina bir İngiliz subay komutasındaki Hindistan kökenli askerler tarafından işgal edilmiştir[80]. Bunun üzerine genel başkan Hamdullah Suphi Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekerek ne yapılması gerektiğini sormuş, Mustafa Kemal Paşa da bu durumun yabancı elçilikler nezdinde protesto edilmesini ve protesto mitingleri düzenlenmesini tavsiye etmiştir[81].

Türk Ocağı'nın ikinci kez kapanmasının ardından faaliyetleri gözle görülür şekilde azalmış, bir takım eşya ve evrakları da bu taşınmalar sırasında ve Ocaklıların saklamaları sırasında kaybolmuştur[82]. İkinci kapanıştan sonra artık İstanbul'da Türk Ocağı'nın faaliyet yürütemeyeceği anlaşılmıştır[83]. Öte yandan Türk Ocağı mensuplarının tutuklanma tehlikesi belirmiştir. Böylece Ocaklılar çeşitli yollardan Anadolu'ya geçerek Ankara'da çalışmalara başlamışlardır[84]. Özellikle Hamdullah Suphi Bey'in Anadolu'ya geçmesi ile birlikte İstanbul'daki birçok

79 Tanrıöver, *Dağ Yolu*, 2: 14-15.

80 Tanrıöver, *Dağ Yolu*, 2: 15; Ocağın kapatılma tarihi hakkındaki tartışmalar için bkz.; Sarınay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, 228, dipnot 19.

81 Akyüz, "Türk Ocakları", 205.

82 Akçuraoğlu, *Türk Yılı 1928*, 477-478.

83 Tanrıöver, *Dağ Yolu*, 2: 16; Mustafa Baydar, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları* (İstanbul: Menteş Kitabevi, 1968), 277.

84 Mesela Yusuf Akçura tutuklanıp Arapyan Han'a konmuş, serbest bırakılınca 29 Mart'ta İnebolu üzerinden Anadolu'ya geçmiştir; Kat, *Cumhuriyet Döneminde Yusuf Akçura*, 35; Halide Edip ve Adnan Adıvarlar Özbekler Tekkesi üzerinden Anadolu'ya geçmişler; Enginün, *Halide Edip Adıvar*, 22; Hamdullah Suphi Bey'in evi basılıp sürgüne gönderilmek istense de yanlış ev basılmış, Hamdullah Suphi Bey de Anadolu'ya geçmek zorunda kalmıştır; Tanrıöver, *Dağ Yolu*, 2: 276-277. Hamdullah Suphi Bey Anadolu'ya geçtikten sonra Kuvva-i Milliye tarafında yer aldığından 15 Haziran 1920'de Divanı Örfi tarafından idam cezasına çarptırılmış, bu müzekkere 28 Haziran 1920'de İstanbul matbuatına verilmiştir; Tanrıöver, *Dağ Yolu*, 2: 40-41.

aydın Anadolu'ya geçmiştir. Mustafa Kemal Paşa da bu durumdan son derece memnundur. Türk Ocaklılar Çankaya'da Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında bir fikir halkası oluşturmuştur. Hamdullah Suphi Tanrıöver, Yusuf Akçura, Halide Edip Adıvar, Ağaoğlu Ahmet, Reşit Galip, Mustafa Necati, Mahmut Esad Bozkurt, Vasıf Çınar, Celâl Sahir Erozan, Ruşen Eşref Ünaydın, Veled Çelebi, İzzet Ulvi, Besim Atalay, Tunalı Hilmi bu Ocaklılardan bazılarıdır[85].

Sonuç

Türk milliyetçiliği fikrinin sistemleştirilmesinde ve bu fikrin millete yayılmasında, aynı zamanda ulus-devlete geçiş sürecinde fikri bakımdan büyük hizmetler yapmış olan Türk Ocakları; İmparatorluğun dağılma sürecinde işgallerin başladığı bir ortamda hem milletin manevi yönünü güçlendirmeye çalışmış hem de gerek mitingler düzenleyerek gerekse Meclise milletvekili sokarak aktif politikalar yürütmek vasıtasıyla Millî Mücadeleye hizmet etmiştir. İşgallere karşı durması, bağımsızlık istemesi ve bu yönde faaliyetler yürütmesi Türk Ocağını işgal kuvvetlerinin hedefi yapmıştır. Böylece daha İstanbul resmen işgal edilmeden Türk Ocağı tasfiye edilmek istenmiştir. Nitekim kurumsal olarak Türk Ocağının çalışması mümkün olmayınca Ocaklılar bireysel faaliyetlerde bulunmuşlardır. Öte yandan İstanbul'un işgalinden sonra Ocaklılar Anadolu'ya geçerek Millî Mücadelenin tek elde toplanmasında faydalı çalışmalarda bulunmuşlardır. Birçok Türk Ocaklı Millî Mücadelenin başarıya ulaşmasında önemli katkılarda bulundukları gibi yeni dönemde de Türkiye'nin fikri ve manevi cephesini kuvvetlendirmek adına faaliyetler yürütmüşlerdir.

KAYNAKÇA

"Haftanın Tarihi: Türk Ocağı Kongresi", *Büyük Mecmua*, 6 (24 Nisan 1335), 96.

"İstanbul Meclis-i Mebusanı'nın Gizli Oturumunda Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Bir Konuşması", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1/3, (Temmuz 1985), 977-982.

"Milli Türk Fırkası'nın İstanbul Mebusan Namzedleri", *İfham,* (10 Kânunuevvel 1919), 1.

"Milli Türk Fırkasının Programı", *İfham*, (10 Kânunuevvel 1919), 2.

"Türk Ocağı İdare Heyeti Raporu", *Büyük Mecmua*, 6 (24 Nisan 1335), 86.

"Türk Ocakları", *Yeni Mecmua*, 80 (15 Temmuz 1923), 297.

ACAR, İsmail. *Türk Ocakları*, Balıkesir: Kendi Yayını, 2004.

AĞAOĞLU, Ahmet. *Mütareke ve Sürgün Hatıraları*, Yay. Haz. Ertan Eğribel - Ufuk Özcan, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2010.

AKÇURAOĞLU, Yusuf. *Türk Yılı 1928*, Haz. Arslan Tekin - Ahmet Zeki İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2009.

AKYÜZ, Kenan. "Türk Ocakları", *Belleten*, L/196 (Nisan 1986), 201-228.

AYBARS, Ergün. "Millî Mücadelede İngiliz Basını", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, IV/12 (Temmuz 1988), 603-363.

85 Acar, *Türk Ocakları*, 49-50.

CRİSS, Bilge. *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, 2. Baskı İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
ÇINAY, Vasıf. "Mütarekede İstanbul", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1/5, (Haziran 1968), 17-22.
DUMAN, Sabit. "Mütareke Döneminde İstanbul", *II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri* (İstanbul, 27-29 Mayıs 2014), ed. Feridun Emecen - Ali Akyıldız - Emrah Safa Gürkan, 323-338, İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2014.
ENGİNÜN, İnci. *Halide Edip Adıvar*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
KAT, Gürhan. *Cumhuriyet Döneminde Yusuf Akçura*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.
MARTTİN, Volkan. "Misak-ı Milli'nin Kabulü ve İstanbul'un İşgali Sürecinde 1920 Sultanahmet Protesto Mitingi'nin Önemi ve Etkisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII/Mütareke Özel Sayısı, (2018), 257-295.
Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, İstanbul: Altındağ Yayınları, 2. Cilt, 1967.
SAKAOĞLU, Necdet. "Sultanahmet Mitingi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 7: 66-67, İstanbul: Kültür bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları,1994.
SARINAY, Yusuf. *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994.
ŞAHİNGÖZ, Mehmet. "Millî Mücadele'de Yapılan Mitinglerde Türk Ocaklarının Rolü ve Hamdullah Subhi", *Hamdullah Suphi ve Gagauzlar*, ed. Mehmet Şahingöz - Alper Alp, (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2016), 29-48.
TANRIÖVER, Hamdullah Suphi. *Dağ Yolu*, haz. Fethi Tevetoğlu, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Cilt, 1987.
TANRIÖVER, Hamdullah Suphi. *Dağ Yolu*, haz. Fethi Tevetoğlu, İzmir: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2. Cilt, 1987
TEVETOĞLU, Fethi. *Hamdullah Suphi Tanrıöver Hayatı ve Eserleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
TUNAYA, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi 1918-1922*, 2. Baskı İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 2. Cilt, 1986.
TUNÇAY, Mete. "Mütareke İstanbul'u (1918-1923)", *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi,* II: 242-251 İstanbul: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi (Kültür A. Ş.) Yayınları, 2016.
TÜRKMEN, Zekeriya. "İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* XVIII/53 (Temmuz 2002), 319-372.
TÜRKMEN, Zekeriya. "Millî Mücadele Sırasında İstanbul Mitingleri", *Askeri Tarih Bülteni*, 25/ 48, (Şubat 2000), 129-141.
UZUN, Mehmet. "Türk Ocakları I. Kurultayı'na Kadar İstanbul Türk Ocağı Kongreleri", *Türk Yurdu*, 28 (60)/252 (613), (Nisan 2008), 17-22.
ÜSTEL, Füsun. *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
YALMAN, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim: 1888-1922*, Yay. Haz. Erol Şadi Edinç, 2. Baskı, İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A. Ş., 1. Cilt, 1997.
YETKİN, Bilgen. *Milli Türk Fırkasının Sesi İfhâm Gazetesi'nin Mütareke Dönemine Bakışı (1919-1920)*, Yüksek Lisans Tezi / Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

MİLLÎ MÜCADELE'DE ÖĞRETMENLERİN ROLÜ ve EĞİTİMİN GENEL DURUMU

Yağmur YAZIBAKAN[1]

Özet

Eğitim, bir toplumun gelişiminde etkili olan en önemli unsurlardan biridir. Öğretmenler de eğitimin ilerlemesine katkı sağlayan temel yapı taşlarıdır. Eğitim, toplum ve öğretmen üçgeninde, öğretmenlerin toplumsal olaylara uzak kalması imkansızdır. Öğretmenler, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde savaşlarla geçen yıllarda gerek toplumu bilgilendirerek ve örgütleyerek gerekse cephede savaşarak ülkenin düşman işgalinden kurtuluşuna katkıda bulunmuşlardır. Ancak bu savaşlar boyunca tüm meslek gruplarında olduğu gibi, eğitim alanında da yetişmiş insan gücünün büyük çoğunluğu cephelerde kaybedilmiştir. Ankara hükümeti açısından ise, Kurtuluş Savaşı süresince eğitim gibi uzun soluklu bir meseleyle derinlemesine meşgul olunamamış ancak bu yıllarda yapılan çalışmalar, Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitime ve öğretmenlere ne denli önem verileceğini göstermiştir. Özellikle 15 Temmuz 1921 tarihinde, Sakarya Savaşı devam ederken toplanan Maarif Kongresi, ülkenin her köşesinden kadın-erkek birçok öğretmeni bir araya getirmesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın cepheden gelerek bizzat toplantının açılışını yapmış olması, eğitime gösterilen önemin somut örneklerindendir. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında kadın-erkek, gençyaşlı birçok öğretmen hem cephede hem de cephe gerisinde etkili olmuşlardır. İstiklâl Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasından sonra ise öğretmenler, eğitimde verilen yenileşme savaşında kilit rol oynamışlardır.

Anahtar Kelimeler: *Eğitim, Öğretmen, Millî Mücadele.*

1 Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora öğrencisi, *yagmur.y@windowslive.com*

Giriş

Temel tanımı, *"...devletin eğitim politikasını uygulamaya koyan, uygulama sonuçlarıyla politikaları etkileyen, uzmanlık çalışmaları ve araştırmalardan yararlanan, aynı zamanda bu çalışmalarla iç içe olup onlara katkı sağlayan önemli bir kişi."*[2] *olarak yapılan öğretmenlik mesleği, yalnızca devletin eğitim politikalarını uygulamak ve bunlar üzerine çalışma yapmakla değil, toplumun içinde her daim öğretmek göreviyle de yükümlüdür.*

Öğretmenlik mesleğinin kalitesi, bağlı olduğu milleti ve vatandaşlarını doğrudan ilgilendirir.[3] *Dolayısıyla kaliteli öğretmenler bireyleri; bireyler de toplumu etkileyerek ülkelerin gelişmişlik seviyelerini doğrudan etkiler.*

Toplumu etkilemek hususunda bu denli etkin olan öğretmenlerin toplumsal olaylardan uzak kalması mümkün değildir. Bir toplumu olumsuz etkileyen olaylar hiç şüphesiz eğitimi ve öğretmenleri de olumsuz yönde etkiler. Nitekim, Osmanlı Devleti'nin son yıllarından Cumhuriyet'in ilanına kadar Balkan, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında toplumun her kesimi olduğu gibi eğitim alanı da olumsuz etkilenmiştir. Okul binalarının tahrip ve işgal edilmesi, binaların Kızılay'a tahsis edilerek daha acil ihtiyaçlar için kullanılması, öğretmenlerin Millî Mücadele'ye destek vermek üzere cepheye gitmesi ve eğitimli nüfusun savaş meydanlarında kaybedilmesi bu savaşlar boyunca eğitimin olumsuz etkilenmesinin ve sekteye uğramasının sebepleri arasındadır.

Osmanlı Devleti eğitim sistemi XVIII. yüzyıla kadar İslam anlayışına dayalı şekillenirken, XVIII. yüzyıl sonrası yapılan değişimler Batı'ya dönük olmuştur.[4] *İhtiyaçlar doğrultusunda Batı etkisinde şekillenen Osmanlı Devleti eğitim sisteminde açılan okullar, o okullarda eğitim vermek üzere yetiştirilmesi gereken öğretmenler için de yeni öğretmen okulları kurulması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. XVIII. yüzyıl öncesinde öğretmen kaynağı medreseler iken, modern eğitim kurumlarının açılması ile öğretmen yetiştirmek üzere daha fazla öğretmen okulu açılmıştır. 1838'de devlet memuru yetiştirmek üzere açılan "Mekteb-i Maarif-i Adliye" ile "Mekteb-i Maarif-i Edebiye" okullarına öğretmen yetiştirmek için 1848 yılında "Darülmuallimîn" açılmıştır.*[5] *Ardından açılan sıbyan ve rüşdiye mekteplerinin öğretmen ihtiyacı üzerine 1848'de "Darülmuallimîn-i Rüşdî", 1868'de "Darülmuallimîn-i Sıbyan" ve 1870 yılında kız mekteplerine öğretmen temin etmek için de "Da-*

2 Recep Özkan, "Birey ve Toplum Gelişiminde Öğretmenlik Mesleğinin Önemi", *Millî Eğitim Dergisi*, 166, (Bahar 2005): 1.

3 Yahya Akyüz, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1839-1950),* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012), 3.

4 Filiz Ökan Aydemir, *Salnâmelere Göre Balıkesir'de Eğitim ve Eğitim Kurumları (1876'dan 1908'e),* (Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 9.

5 Mustafa Gündüz, *Maariften Eğitime*, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016), 232.

rülmuallimat" adında öğretmen okulu açılmıştır.[6]

1876-1909 yılları arasında süren II. Abdülhamid'in padişahlığı dönemi, eğitim modernleştiği ve yaygınlaştığı bir dönem olmuştur. Devrin en iyi eğitimcileri öncülüğünde yürütülen eğitim politikaları ile bu alanda önemli yol kat edilmiştir. Sultan Abdülhamid'in başdanışmanı Ahmed Cevdet Paşa, Sadrazam Mehmed Said Paşa, Selim Sabit Efendi ve Emrullah Efendi bu eğitimcilerden bazılarıdır.[7]

Modern eğitim kurumları oluşturulurken, hali hazırda var olan medreseler ve dinî temelde eğitim veren okullar da öğrenci yetiştirmeye devam ediyordu. Her iki tarzda eğitim veren okullardan mezun olan bireylerin birbirinden çok farklı düşünce yapısı ve yaşam şekline sahip olması bir "eski-yeni", "medreseli-mektepli" çatışması doğurmaktaydı. Bu farklı iki zihniyet, halktan kopmuş mektepliler ve halktan kuvvet alan medreseliler olarak tanımlanıyordu. Bu sorunun yanı sıra Osmanlı eğitim sistemindeki bir diğer sorun da yabancı okullar ve azınlık okullarıdır. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren kurulmaya başlanan yabancı okullar, verilen kapitülasyonlar ve azınlıklara tanınan haklar sonucunda neredeyse özerk yapıda varlığını sürdürmeye başladı ve sayıları da gittikçe arttı. Verdikleri eğitim ve yetiştirdikleri öğrenciler bakımından bulundukları coğrafyalar için tehlike arz eden bu okullar, özellikle Millî Mücadele aleyhine yaptıkları çalışmalarla dikkat çekmiştir. [8] *Cumhuriyet'in ilanından sonra, Atatürk'ün kontrol altına alınmasını özellikle istediği bu okullar Maarif Vekâleti'ne bağlanmış ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile okullardaki dinî içerikli eğitim yasaklanmıştır.*[9]

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ve meclis tarafından kabinenin oluşturulması ile, ilk Maarif Vekili Rıza Nur Bey seçilmiştir. Bu durumda eğitim idaresinde, İstanbul hükümetinin "Maarif-i Umumiye Nezareti" ve Ankara hükümetinin "Maarif Vekaleti" olmak üzere iki farklı idarî yapı oluşmuştur. [10] *Maarif-i Umumiye Nezareti, 1 Kasım 1922 yılında saltanatın kaldırılmasına kadar varlığını sürdürmüştür. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışından Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen ve Millî Mücadele dönemini de içine alan yıllarda görev yapan Maarif Vekilleri ve görev tarihleri şöyledir:*

Rıza Nur: Mayıs 1920-Aralık 1920
Hamdullah Suphi: Aralık 1920-Kasım 1921
Mehmet Vehbi: Kasım 1921-Kasım 1922

6 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma,* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003), 230.
7 Gündüz, *Maariften Eğitime*, 200-201.
8 Mehmet Okur, "Millî Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Milli ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5/1, (2005): 201-202.
9 Necdet Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), 27.
10 Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No:325, 1982), 13.

İsmail Safa: Kasım 1922-Mart 1924
Aynı dönemde görev yapmış olan Maarif Nazırları:
Ali Kemal Bey: Mart-Mayıs 1919
Said Bey: Mayıs 1919-Mart 1920
Abdurrahman Şeref Bey: Mart-Nisan 1920
Rumbeyoğlu Fahreddin Bey: Nisan-Temmuz 1920
Hadi Paşa: Temmuz-Ekim 1920
Said Paşa: Ağustos 1921-Ekim 1922[11]

Osmanlı Devleti eğitim sisteminin yetiştirdiği eğitimli nüfus, devleti yıkılıştan kuramamıştır ancak Cumhuriyet'in oluşturacağı çağdaş eğitim sisteminin kurulmasında pay sahibi olmuşlardır. Örneğin, Kurtuluş Savaşı sürecinin başladığı 1918 yılına ait Devlet Salnamesinden edinilen bilgiye göre, bu eğitim ve öğretim yılında nezaretin idarî kadrosunda görev yapan Muslihiddin Adil (Taylan) Bey ve Selim Sırrı (Tarcan) Bey, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da eğitim teşkilatında görev yapmış isimlerdendir.[12]

Mayıs 1920'de kurulan Maarif Vekaleti teşkilatı, ilk iş olarak kendisine bağlı okulların ve öğretmenlerin durumunu öğrenmek üzere okullardan bilgi istemiştir. Güçlükle toplanan bilgilere göre, "Ankara Hükümetine bağlı 38 il ve sancakta 2345 ilkokul vardır. Bu okullardan 581 tanesi kapalıdır. İlkokulların öğretmen sayısı 2384'ü erkek, 677'si kız olmak üzere 3061'dir. Bunlardan ancak 875'i öğretmen okulu mezunudur. Geri kalanlar çeşitli kaynaklardan öğretmenlik yapmak için derlenip toplanmışlardır. Orta öğretimde 28 sultani 50–60 kadar idadi ve 18 kadar öğretmen okulu mezunu vardır. 1927 istatistiklerine göre memlekette 46 bin köy vardır. Savaş yıllarında Anadolu köylerinin %98'inde okul yoktur."[13]

Dönemin eğitim politikası, dinî ve millî değerler temellere dayalıdır. Maarif Vekili Rıza Nur, Birinci İcra Vekilleri Heyeti programında eğitim hedeflerini şu şekilde belirtmiştir; *"Maarif işlerindeki gayemiz; çocuklarımıza verilecek terbiyeyi her manasiyle dinî ve millî bir hale koymak ve onları cidal hayatta muvaffak kılacak, istinatgahlarını kendi nefislerinde bulduracak kudreti teşebbüs ve itimadı nefs gibi seciyeler verecek, müstahsal bir fikir ve şuur uyandıracak bir derece-i âliye'ye isal eylemek, tedrisat-ı resmiyeyi bütün mekteplerimizi en ilmî en asrî olan bu esasatla kavaid-i sıhhiye dairesinde yeniden tanzim ve programlarını ıslah etmek, mizacı millete ye şeraiti coğrafiye ve iklimiyemize, ananatı tarihiyeve içtimaiyemize muvafık ilmî ders kitapları meydana getirmek, halk kütlesinden lûgatleri toplayarak dilimizin kâmusunu yapmak, bizde ruhu milliyi nemalandıracak tasarı tarihiye, edebiye ve içtimaiyeyi erbabına yazdırmak, asarı atika-i milliyeyi tescil*

11 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2010), 320.
12 *1918 Devlet Salnamesi*, (Dersaadet: Hilal Matbaası, 1334), 315-318.
13 İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1995), 55.

ve muhafaza eylemek, garp ve şarkın müellefatı ilmiye ve fenniyesini dilimize tercüme ettirmek, hasılı bir milletin hıfzı hayat ve mevcudiyeti için en mühim amil olan maarif umuruna dikkat ve gayreti mahsusa ile çalışmaktır. Bugün ise ilk işimiz mekâtibi mevcudeyi hüsnü idare etmektir."[14]

1918-1923 yılları arasında ülkemizin birinci önceliği düşman işgalini ortadan kaldırarak, bağımsız bir devlet kurmak olduğundan, Maarif Vekili Rıza Nur'un da konuşmasında belirttiği üzere o günlerde ilk hedef bir yenilik yapmaktan ziyade, mevcut eğitim sistemini en iyi şekilde idare edebilmektir. Bu sebeple eğitim meselesi nispeten geri planda kalmıştır. Bu yıllarda Misak-ı Millî sınırları içerisindeki okul, öğrenci ve öğretmen sayısına bakıldığında ülkemizde 12.812 ilkokul vardır. Bu ilkokullarda eğitim gören 596.460 öğrenci ve eğitim veren 19.212 öğretmen vardır. Ortaöğretimde 1.815 okul ve 27.461 öğrenci mevcuttur. Yükseköğretimde ise 17 yüksekokul ve bu okullarda toplam 6.677 öğrenci vardır. [15]

1. Dönemin Eğitim Faaliyetleri (1918-1922)

23 Nisan 1920'de kurulan Ankara Hükümeti, Maarif Vekaleti'ni 2 Mayıs 1920'de kurmuştur. İlk merkez teşkilatı dört müdürlük halinde kurulmuştur; İlk Öğretim Genel Müdürlüğü, Orta Öğretim Genel Müdürlüğü, Hars Genel Müdürlüğü ve İstatistik Genel Müdürlüğü. Ankara hükümetinin eğitim programı özetle şu maddelerden oluşur;[16]

- Eğitimi dinî ve millî bir hâle getirmek,
- Çocukları üretici ve özgüvenli bireyler olarak yetiştirmek,
- Okulları çağdaş temeller üzerinde yeniden düzenlemek,
- Millî mizacımıza, tarihi, coğrafî ve sosyal özelliklerimize uygun bilimsel ders kitapları hazırlamak,
- Halk dilinden Türkçe kelimeleri de dahil ederek bir Türkçe sözlük hazırlamak,
- Doğu ve Batı'ya ait klasikleri Türkçe 'ye çevirmek,
- Eski eserlerimizi tespit etmek ve korumak.

Atatürk, eğitim konusuna daima ayrı bir ehemmiyet göstermiştir. Kendisi de öğretmenlerinden etkilenmiş bir birey olarak, çağdaş bir toplum oluşturmakta eğitim sisteminin, kurulacak okulların ve iyi yetişmiş öğretmenlerin önemini daima vurgulamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın ve Cumhuriyet'i oluşturacak kadroların eğitime verdikleri

14 İrfan Neziroğlu – Tuncer Yılmaz, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler, Programlar ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1*, (Ankara: TBMM Basımevi, 2013), 47.

15 Ümit Polat, *Mütarekeden Cumhuriyete Basında Eğitim ve Öğretmen Sorunları (1918-1923)*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2014), 116.

16 Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, 53-55.

önem Millî Mücadele döneminde, savaşlarla geçen zorlu günler esnasında dahi küçük çalışmalarla da olsa kendini göstermiştir. Bu çalışmalardan ilki, 15 Temmuz 1921 tarihinde toplanan Maarif Kongresi olmuştur. Sakarya Savaşı devam ederken Ankara'da toplanan kongreyi, cepheden gelerek Mustafa Kemal Paşa açmıştır. Millî eğitim programını hazırlamak amacıyla toplanan resmî ilk genel toplantı olma özelliği de taşıyan kongre, yurdun dört bir tarafından kadın-erkek birçok öğretmeni bir araya getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa konuşmasında, ülkemizin o günkü şartlarda elinde bulunan maddî ve manevî imkanların düşmanlara karşı savaşmak için harcandığını ancak yeterli koşullar oluşuncaya kadar millî eğitimin ilkelerini belirlemek konusunda çalışmalar yapılması gerektiğini söylemiştir. Millî eğitim programını oluştururken geçmişte inanılan geçersiz düşüncelerden, yabancı fikirlerden, Doğu'nun veya Batı'nın tüm etkilerinden uzak, millî bir kültür oluşturulmasının gerekliliğini belirten Mustafa Kemal Paşa, eğitim ve kültür alanında beklenen kurtuluşun öncüleri olarak nitelendirdiği öğretmenlere duyduğu saygıyı, konuşmasında sıkça dile getirmiştir. [17]

Kongreye İstanbul'da faaliyet gösteren Muallimler Cemiyeti, Ankara hükümeti ve milli mücadeleyi destekleyen bir telgraf göndermiştir. Dönemin şartlarında öğretmenler arasında birlik mesajı vermesi bakımından önemli olan bu telgrafta şunlar yazılmıştır;

"Bütün muallimleri sıkı bir kalp ve dimağ ittihadı ile bir teşkilat altına almak için toplanan İstanbul Muallimler Cemiyeti heyeti umumiyesi bugün Türk harikalarının mihrak-i intisarı olan Ankara'mızda toplanarak Maarif siyasetimizdeyeni bir devrin tuluunu tebsir edecek heyetinizi hürmet ve hasretle selamlamak istemiştir.

Milli irfanın layezal(sonsuz) bir istiklâl içinde inkişafı mücahidlerinin hedefini teşkil eden bu muallimler, kalplerinden ve dimağlarından ibaret bir silah ile kani bulunmaktadır.

"İstanbul Muallimler Birliği bu müttehid hal ve istikbalin emrettiği kutsi vazifede maddi ve manevi Türk varlığını temsil eden heyetinize muvaffakiyetler dilediği sırada milli irfanı yabancı tasallutlardan kurtarmak ve korumak için akdedilecek umumi kongrede kıymetdar müzaharetlerine istinad ettiğini arz eder."[18]

Kongrede ilk ve orta öğretim programları ile köy öğretmeni yetiştirilmesi konuları başlıca görüşülmüştür. 15-21 Temmuz tarihleri

17 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II (1906-1928)*, (Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları:1, 2006), 19-20.

18 Taylan Filiz, *Millî Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Öğretmen Örgütlerinin Eğitim Sorununa Bakışı (1920-1935)*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2005), 20.

arasında yapılan Maarif Kongresi genel itibariyle bir sonuca bağlanamamış ancak, toplandığı zaman bakımından ve millî eğitim alanında yapılan ilk resmî toplantı olması bakımından oldukça önemlidir. [19]

Cumhuriyet rejiminin kuruluş aşamasında, eğitim alanında yapılan toplantılardan biri de Heyet-i İlmiye toplantısıdır. Eğitimde idari düzenlemeler ve millî eğitim programları konularını görüşmek üzere toplanan ve Milli Eğitim Şuralarının da başlangıcı olan Birinci Heyet-i İlmiye, 15 Temmuz 1923 tarihinde dönemin Maarif Vekili İsmail Safa (Özler) Bey'in başkanlığında toplandı. Birinci Heyet-i İlmiye 'de milli kültür, milli musiki, milli dil ve edebiyat, müzeler, ilköğretim programları, öğretmen okulları, sultaniler, izcilik örgütü gibi eğitimin farklı birçok kolu hakkında görüşmeler yapılmıştır. Alınan kararlardan bir kısmı şunlardır;

- İlköğretim altı yıldır ve 7-14 yaş arası eğitim zorunludur.
- Zorunlu eğitim yaşında olan çocukların yabancı okullara devam etmeleri yasaktır.
- Seçilecek bazı küçük köylerde, yatılı köy mektepleri kurulacaktır.
- Kadınlar Heyet-i İlmiye 'ye girebilecek ve ilköğretim müfettişi olarak atanabilecektir.
- Sultanî adı Lise olarak değiştirilecektir.[20]

Birinci Heyet-i İlmiye 'de alınan kararlar, 14 Ağustos 1923 tarihinde Meclis'te okunan hükümet programında öngörülen eğitim hedeflerine kaynaklık etmiş ve burada belirlenen hedefler çağdaş eğitime geçiş sürecini başlatmıştır. [21]

2. Millî Mücadele'de Öğretmenler

Birinci Dünya Savaşı döneminde eli silah tutan öğretmenler ve oldukça küçük yaştaki öğrenciler cephede savaşmış, cephede kaybedilen eğitim gücü ve savaş şartları, birçok okulun kapatılmasına ve eğitimin aksamasına sebep olmuştur. Savaşın sona ermesiyle imzalanan 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması, yeni işgallere zemin hazırlamıştı. Bu şartlar altında eğitimin sağlıklı devam etmesi mümkün değildi ancak öğretmenler, Millî Mücadele döneminde cephe önünde[22] ve cephe gerisinde ülkemizin kurtuluşunda etkili ol-

19 Akyüz, ***Türk Eğitim Tarihi***, 320-321.

20 Muzaffer Deniz, *Millî Eğitim Şûralarının Tarihçesi ve Eğitim Politikalarına Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), 12.

21 Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi,* 26-29.

22 Kütahya-Eskişehir Muharebeleri döneminde, öğretmen er kadrosu 1.020'den 1.122'ye çıkarılmıştır. Piyade bölüğü 540'tan 594'e; Makineli tüfek bölüğü 180'den 198'e; Süvari bölüğü 90'dan 99'a; Topçu bölüğü 50'den 55'e; İstihkâm bölüğü 90'dan 99'a ve Muhabere bölüğü 70'den 77'ye yükseltilmek üzere bir dağılım söz konusudur. "*Türk İstiklâl Harbi 7. Cilt (İdarî Faaliyetler 15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923)*", (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1975), 323.

muşlardır. 1920'de TBMM'nin kurulmasından sonra, isyancıların yoğun olduğu bölgelerde isyancıları ve halkı milli mücadele konusunda bilgilendirmek amacıyla nasihat heyetleri kurulmuş ve bu heyetlerde öğretmenler görevlendirilmiştir. Bazı öğretmenlerin de cephede savaşarak, şehit oldukları bilinmektedir. Özellikle düzenli ordunun kurulmasından önce Kuvva-i Milliye ordusuna katılarak mücadele eden öğretmenlerin sayısı çoktur. Ancak, Cephede savaşan öğretmenlerin ve öğrencilerin gönüllü olarak cephede olduklarını söyleyebilmek mümkündür. Zira, 7 Mart 1921 tarihli "Muallimin ve Talebenin Askerlikten Tecilleri Hakkında Kanun" ile öğretmenler ve öğrencilerin askerlik görevleri ertelenmiştir. [23]

Öğretmenler cephe önünde olduğu kadar, cephe gerisinde de mücadeleden geri kalmamışlar, mitingler ve konferanslar şeklinde toplumu bilgilendirme ve örgütleme çalışmaları yapmışlardır. Aynı zamanda ulusal kurtuluş mücadelesini destekleyen birçok muallim, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Muallim Cemiyetleri gibi oluşumların kurucusu veya üyesi olarak halkı bilgilendirme, örgütleme ve kurtuluş mücadelesinin Anadolu'daki organizasyonunu sağlama gibi önemli vazifelerde bulunmuşlardır. Örneğin Kastamonu'da Millî Mücadele'yi destekleyen aydınlar, halkın gelişmelerden daha hızlı haberdar olabilmesi için 15 Haziran 1919 tarihinde Açıksöz Gazetesi'ni çıkarmaya başladılar. Muhalif basının baskılarına rağmen Kastamonu Mekteb-i Sultanîsi öğretmen ve öğrencileri Mustafa Kemal Paşa'dan gelen telgrafları gazetede basarak halkı bilgilendirdiler.[24]

15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgal etmesi ile Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlayan millî uyanış, halk içinde protestolar, mitingler ve toplantılar şeklinde bilgilendirme ve örgütleme çalışmalarıyla kendini göstermiştir. Bu çalışmalarda öğretmenlerin de etkisinden söz etmek mümkündür. Anadolu'da büyük veya küçük birçok protesto ve miting yapılmıştır ancak İstanbul'da yapılan "Fatih", "Üsküdar", "Kadıköy", "Sultanahmet" ve "Darülfünun" mitingleri bunların en ses getirenleri olmuştur. 18 Mayıs'ta İstanbul Üniversitesi'nde Dr. Besim Ömer Bey başkanlığında yapılan toplantıya üniversitenin yaklaşık dört bin öğretmen ve öğrencisi katılmıştır. [25] Bu ilk toplantının ardından 19 Mayıs'ta Fatih'te, 20 Mayıs'ta Üsküdar'da ve 22 Mayıs'ta Kadıköy'de mitingler düzenlendi. Mitinglerin katılımcıları

23 *Ceride-i Resmîye*, 1/5, 7 Mart 1921; Akyüz, ***Türk Eğitim Tarihi***, 318.

24 Rahmi Çiçek, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", *Türkler Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 15: 1142.

25 Salahi R. Sonyel, "Mondros'tan Samsun'a Türk Kurtuluş Mücadelesinin Doğuşu", *Türkler Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 15: 1018.

ve konuşmacıları arasında öğretmenler ve öğrencileri görmek mümkündür. Özellikle Halide Edip Hanım'ın başkanlığında düzenlenen Kadıköy Mitingi 'ne üç bin muallim ve muallime katılmıştır. Mitingler arasında en çok ses getireni 23 Mayıs'ta düzenlenen Sultanahmet Mitingi olmuştur. Yaklaşık 100.000 kişinin katılım sağladığı mitingde Halide Edip Hanım, Şair Mehmet Emin (Yurdakul) Bey, eğitimci Selim Sırrı (Tarcan) Bey ile Dr. Sabit Bey konuşma yapmıştır. 13 Ocak 1920 tarihinde düzenlenen ikinci Sultanahmet Mitingi de öğretmenlerin etkili olduğu bir açık hava toplantısı olmuştur. "İstanbul Türk'ündür ve Türk kalacaktır" sloganıyla yapılan mitinge yaklaşık 150.000 kişi katılmıştır. Konuşmacılar arasında dönemin Maarif Vekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey, bir önceki Maarif Vekili Rıza Nur Bey ve Muallimler Cemiyeti Başkanı eğitimci Nakiye (Elgün) Hanım vardır.[26]

İşgallere karşı yapılan mitingler yalnızca İstanbul'da değil, Anadolu'nun birçok vilayetinde de yapılmıştır. Bu mitinglerde konuşmacılar ve katılımcılar arasında öğretmenler olmakla birlikte, toplantılarda mekân olarak okullar kullanılmıştır. Örneğin, 10 Aralık 1919'da Kastamonu'da Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu) bahçesinde yapılan toplantıya üç bini aşkın kadın katılmış ve konuşmacılar arasında okul müdürü Hikmet Hanım ile yardımcısı İclal Hanım da yer almışlardır. Bu miting aynı zamanda tarihimizde ilk kadın mitingi olarak anılmaktadır.[27]

Bir tarafta işgallere tepki gösterme çalışmalarında etkin rol alan öğretmenler bulunurken, diğer yandan Maarif-i Umumiye Nezareti'ne bağlı olup İstanbul hükümetinin baskısı sebebiyle ulusal mücadeleye destek veremeyen öğretmenler de bulunmaktaydı. Bu durum, öğretmenler arasında da çatışmaya sebebiyet veriyordu. Özellikle İstanbul'da Millî Mücadeleye destek veren ve mitinglere katılan öğretmenler görevlerinden alınmış; 1919 yılında öğretmen okulundan mezun olan öğretmenler, mücadeleye katılırlar korkusu sebebiyle İstanbul dışına görevlendirilmemişlerdir. İzmir'de ise Yunan baskısı hakimdir. Birçok okul Yunanlılar tarafından kapatılmış veya okullara kendi işleri için kullanılmak üzere el konulmuştur.[28]

Millî Mücadele döneminde Anadolu'da eğitim, İstanbul hükümetine bağlı Maarif-i Umumiye Nezareti, Ankara hükümetine bağlı Maarif vekaleti ve Yunan işgalinde olan şehirlerde Yunan hükümetine

26 Ferhat Uyanıker, *Millî Mücadele'de Türk Kadını*, (Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, 2009), 26-29.

27 Mustafa Eski, "Kastamonu'da Yapılan İlk Kadın Mitingi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 9/27, (1993): 655.

28 Betül Aslan, "Kurtuluş Savaşı Döneminde Eğitim Faaliyetleri İçerisinde Öğretmenlerin Durumu", *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, 3/2, (2002): 63-64.

bağlı eğitim müdürlüğü olmak üzere üç idare tarafından yönetilmiştir.[29] Fiilen üç hükümet tarafından idare olunan okullarda bağlı bulundukları hükümetin politikaları doğrultusunda eğitim verilmekteydi. Ayrıca, Şeyhülislama bağlı ve geleneksel eğitim veren medreseler vardı. Bunların yanı sıra azınlıkların kendi okullarını açma özgürlüğünden dolayı sayıları gittikçe artan azınlık okulları ve yabancı okullar bulunuyordu. İdaredeki bu çeşitlilik, öğretmen ve öğrencileri mağdur etmekle birlikte, Millî Mücadeleyi olumsuz etkileyen faaliyetlere de zemin hazırlıyordu. Eğitim vermenin zorluğu bir yana, o yıllarda Anadolu öğretmenlerinin en büyük problemi maddî sıkıntılardır. Öyle ki, uzun süredir maaş alamayan öğretmenler evlerine yiyecek götürememişler; bulundukları bölgelerde yaşanan açlık ve salgın hastalıklar sebebiyle okullarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Sadece İstanbul'da değil, Anadolu'da da öğretmenler maaş alamadıkları için öğretmenliği bırakıp farklı mesleklere yönelmişlerdir. Maaş sorunu sebebiyle öğretmenler protesto, miting ve grevler de yapmıştır. 1920 Kasım ayında Ankara, Yozgat ve Tokat'ta derslere girmeyerek bu durumu protesto etmişlerdir.[30]

Bu yıllarda öğretmenler, hem yaşadıkları sorunlar karşısında birlikte hareket etmek hem de Millî Mücadeleye destek vermek amacıyla yapılacak çalışmalarda organize olabilmek için birçok cemiyet kurmuşlardır. Bu cemiyetlerden ilki, 1918 yılında Barbaros Numune Mektebi Müdürü Ahmet Halit Yaşaroğlu tarafından kurulan Muallimler Cemiyeti'dir. Kurulma amacı, öğretmenlerin ilmî, ekonomik her konuda sorunlarını gidermek ve halka eğitim desteği vermektir. İstanbul'da kurulan cemiyet, öğretmenler arasında örgütlenmeyi sağlamış ve İzmir'in işgalini takiben yapılan mitinglere de katılmıştır. Cemiyet Aralık 1922'de iki önemli kongre yapmıştır. 1 Aralık 1922 kongresinde öğretmen sorunları ağırlıklı olarak görüşülürken[31] 29 Aralık 1922 tarihinde yapılan kongrede genel olarak maaş konusundan, öğretmenlerin hukukî haklarının korunmasına kadar mesleğin her sorununa dair 8 maddeden oluşan esaslar listesi kabul edilmiştir.[32] 1924 yılına kadar varlığını sürdüren Muallimler Cemiyeti, 1921 yılında kurulmuş olan ve tüm dernekleri kendi bünyesinde birleştiren Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği'ne katılmıştır. 7 Mayıs 1921 tarihinde kurulan Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği, Millî Mücadele yıllarında Anadolu'da faaliyet gösteren en önemli

29 Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, 15.

30 Polat, *Mütarekeden Cumhuriyete Basında Eğitim ve Öğretmen Sorunları (1918-1923)*, 121-122.

31 "Muallimler Mecmuası", 4, 21 Kanunievvel 1922 (Aralık 1922): 60-62.

32 *"Muallimler Mecmuası"* ,5, 12 Kanunisani 1923 (Ocak 1923): 65-69.

öğretmen derneğidir. Derneğin kurulma amacı, öğretmenler arasında dayanışmayı arttırmak ve Cumhuriyet inkılaplarını halka anlatmaktır. Kurucuları arasında, Hakkari Mebusu Mazhar Müfit (Kansu) Bey, Nafi Atuf (Kansu) Bey ve Saruhan Mebusu Mustafa Necati (Uğural) Bey gibi Cumhuriyet tarihimizin önemli eğitimcileri yer almaktadır. Dernek, 1924 yılında gerçekleştirdiği ilk genel kongresinde ülkede faaliyet gösteren tüm öğretmen derneklerini bir çatı altında toplama kararı almış ve derneğin adı Türkiye Muallimler Birliği olarak değiştirilmiştir. [33]

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında, ülkenin içinde bulunduğu maddi ve manevi zorluklara rağmen eğitim her zaman önem verilen bir konu olmuştur. Bir millet olmanın ve çağdaş bir ülke kurmanın temel şartının eğitim olduğunun bilincinde olan Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosu, savaş zamanlarında dahi eğitim meselesi hakkında çalışmalar yapılmasını desteklemişlerdir.

Millî Mücadele yıllarında öğretmenler, tüm zorluklara rağmen hem eğitim faaliyetlerini yürütmüş hem de yurdun bağımsızlığı için cephe önünde ve gerisinde çalışmışlardır. Halkı bilgilendirme toplantıları, mitingler, kurulan dernekler, basın yoluyla yapılan bilinçlendirme çalışmaları öğretmenlerin cephe gerisi mücadelesini oluşturmuştur.

Maddî zorluklar ve ülkenin o dönem içinde bulunduğu olumsuz şartlara rağmen Millî Mücadele yıllarında eğitime verilen önem, savaş sonrasında da devam etmiştir. Gerek eğitim sistemine gerekse öğretmenlik mesleğine daima ayrı bir ehemmiyet verilmiş ve bunun sonucunda giderek artan eğitimli nüfus, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin her alanda gelişmesini, büyümesini ve modernleşmesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

1918 Devlet Salnamesi, (Dersaadet: Hilal Matbaası, 1334).

AKYÜZ Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2010).

AKYÜZ Yahya, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1839-1950),* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012).

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II (1906-1928), (Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları:1, 2006).

AYDEMİR Filiz Ökan, *Salnâmelere Göre Balıkesir'de Eğitim ve Eğitim Kurumları (1876'dan 1908'e), (*Yüksek Lisans Tezi, *Balıkesir* **Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,** 2009).

BAŞGÖZ İlhan, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1995).

33 Yunus Pustu, "Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleriyle Türkiye Muallimler Birliği (1921-1936)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 35/99, (Bahar, 2019): 51-57.

BERKES Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma,* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003).

BETÜL Aslan, "Kurtuluş Savaşı Döneminde Eğitim Faaliyetleri İçerisinde Öğretmenlerin Durumu", *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, 3/2, (2002): 59-79.

Ceride-i Resmîye, 1/5, 7 Mart 1921.

ÇİÇEK Rahmi, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", *Türkler Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 15: 1139-1181.

DENİZ Muzaffer, *Millî Eğitim Şûralarının Tarihçesi ve Eğitim Politikalarına Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001).

ERGÜN Mustafa, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No:325, 1982).

FERHAT Uyanıker, *Millî Mücadele'de Türk Kadını*, (Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, 2009).

FİLİZ Taylan, *Millî Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Öğretmen Örgütlerinin Eğitim Sorununa Bakışı (1920-1935)*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2005).

GÜNDÜZ Mustafa, *Maariften Eğitime*, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016).

Muallimler Mecmuası, 5, 12 Kanunisani 1923 (Ocak 1923).

Muallimler Mecmuası, 4, 21 Kanunievvel 1922 (Aralık 1922).

Mustafa Eski, "Kastamonu'da Yapılan İlk Kadın Mitingi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 9/27, (1993): 653-662.

NEZİROĞLU İrfan – Yılmaz Tuncer, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler, Programlar ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1*, (Ankara: TBMM Basımevi, 2013).

OKUR Mehmet, "Millî Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Milli ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5/1, (2005): 199-217.

ÖZKAN Recep, "Birey ve Toplum Gelişiminde Öğretmenlik Mesleğinin Önemi", *Millî Eğitim Dergisi*, 166, (Bahar 2005).

POLAT Ümit, *Mütarekeden Cumhuriyete Basında Eğitim ve Öğretmen Sorunları (1918-1923)*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2014).

SAKAOĞLU Necdet, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992).

SONYEL Salahi R. "Mondros'tan Samsun'a Türk Kurtuluş Mücadelesinin Doğuşu", *Türkler Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 15: 1009-1029.

Türk İstiklâl Harbi 7. Cilt (İdarî Faaliyetler 15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1975).

Yunus Pustu, "Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleriyle Türkiye Muallimler Birliği (1921-1936)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 35/99, (Bahar, 2019): 51-94.

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE HİLAL-İ AHMER KASTAMONU ŞUBESİ VE FAALİYETLERİ

İlknur KESER[1]

Özet

Toplumsal hayatta yaşanan felaketler yardımlaşma duygusunu da beraberinde getirmiştir. Osmanlıdan günümüze birçok dernek, cemiyet kurularak bu faaliyeti üstlenmiştir. Avrupa'da ortaya çıkan Kızılhaç, Osmanlı Devleti'nde de buna benzer bir kurumun kurulmasında rol oynamıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru kurulan Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti zaman zaman faaliyetlerine ara vermiş olsa da II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yeniden örgütlenerek çalışmalarına devam etmiştir. Cemiyet, İstanbul dışında şubeler açarak pek çok faaliyette yer almıştır. Bunun akabinde 1919 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde başlayan Millî Mücadele, ülkenin her yerinde direnişi başlatmış ve halk bu mücadeleye destekte bulunmuştur. 1921 yılına geldiğimizde Kastamonu'da Hilal-i Ahmer'in bir şubesi teşkilatlanmıştır. Kısa süre içerisinde merkeze yardımlarda bulunmuştur. Kastamonu vilayeti Millî Mücadele döneminde işgal bölgesi olmamasına rağmen birçok faaliyet ile yardımlara ev sahipliği yapmıştır. Kısa süre içerisinde Kastamonu şubesine bağlı hanımlar merkezi açılıp; çamaşır, para ve yiyecek yardımı yapılarak göçmenler içinde faaliyete geçilmiştir. Tüm bunlar Anadolu içlerine gerekli yardımın sağlanması için birer basamak olmuştur. Hilal-i Ahmer Cemiyeti kuruluşundan bu yana pek çok önemli konuya imzasını atmış ve bir grup gönüllü, idealist doktor tarafından kurulmuş önemli bir kurumdur. Bu çalışmamızda ilk önce Hilal-i Ahmer Cemiyetinin kuruluş ve genel çalışmalarına bakıp arkasından Kastamonu şubesinin faaliyetlerini ele alacağız. Araştırmamı yaparken ATASE Arşivi ve Kızılay Arşivi'nden aldığım belgeler ile süreli yayın olarak dönemin gazetesi Açıksöz ana kaynaklarım arasında yer almaktadır. Bunların yanı sıra telif eser olarak ilk önce Kızılay'ın kendi yayınları ve diğer eserler bu çalışmamın yapılmasında yardımcı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Millî Mücadele, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Kastamonu*

1 Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. *ilknurkeser1@gmail.com*

1.Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve Faaliyetleri

Cemiyet kavramı bir diğer ismiyle dernek olarak bilinen bu kavram belirli bir amaç çerçevesinde bir araya gelmiş insanları, toplumları ifade etmektedir. Gerek sosyal hayatta gerek savaş dönemlerinde yaralılara ve yardıma ihtiyacı olan herkes için çalışmalar yapmıştır. Toplumlar, medeniyetler ilerledikçe savaş alanlarında yaralı ve hastaların korunması fikri gelişme göstermiştir. Bu düşüncenin giderek yaygınlaşması sivil toplum örgütlerinin faaliyet göstermesine sebep olmuştur. Bu fikrin ortaya çıkmasında rol oynayan isim İsviçreli Henri Dunant'dır. Henri Dunant, 1859 yılında İtalya'ya yaptığı seyahat sırasında Fransa-İtalya arasındaki savaşta yaralı askerlerin durumunu görüp etkilenmiş ve bunu anılarına kaydetmiştir. Dunant bu konuyla ilgili kitabında şöyle demektedir: "Savaş sırasında yaralanan askerlerin tedavisini sağlayacak gönüllüler tarafından bir dernek kurulması mümkün olamaz mı? Bir kongrede bu derneklere temel teşkil edecek, uluslar arası sözleşmelere dayanan ve kutsal bazı ilkelerin formüle edilmesi uygun değil midir?"[2]

Bu sözlerin akabinde Cenevre'de 17 Şubat 1863 yılında gayrı resmi bir toplantı yapılmıştır. Toplantı, 16 devletin katılımı ile yapılarak sonunda 1864 yılında Cenevre Sözleşmesi imzalanmıştır. Sözleşme, 12 hükümet adına imzalanmış ve Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin temelleri burada atılmıştır. Cenevre sözleşmesini imzalayan ülkelerde kısa süre içerisinde Kızılhaç diye bilinen dernekler kurulmuştur. Anlaşılacağı üzere Kızılhaç Komitesi olarak bilinen bu dernek savaş yıllarında yardım için kurulmuştur. Bayrağı beyaz zemin üzerine kırmızı haç işareti şeklindedir. Osmanlı devleti bu teşkilata davet edilmesine rağmen delege yollamamış ancak ek süre içerisinde yani 5 Temmuz 1865 yılında teşkilata katılmıştır.[3] Katılmasına rağmen bu teşkilatın Osmanlı topraklarında faaliyet göstermesi için bir adım atmadığını görmekteyiz.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 22 Ağustos 1864 yılında imzalanan Cenevre Sözleşmesi'ne göre Kızılhaç Teşkilatının benzeri olarak Osmanlılar tarafından kurulmuştur. Daha sonrasında milli ve milletlerarası yardım kurumu haline gelmiştir. 1864'te kurulan bu cemiyetin ilk faaliyeti, 1867'de Paris'te düzenlenen sağlık sergisine ve milletlerarası Kızılhaç Sıhhiye Konferansına katılması için Miralay Abdullah Bey'in seçilip gönderilmesi olmuştur. Burada Abdullah Bey'e yetki verilmesi ile birlikte İstanbul'a dönünce Cenevre Sözleşmesi'nin Osmanlı Devleti'nde de uygulanması için harekete geçilmiştir. Bu konuda

2 Zuhal Özaydın, "Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Kuruluşu ve Çalışmaları", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 13, 2002, s.686.

3 Seçil Karal Akgün- Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a I*,Ankara, 2000, s.9-10.

Ömer Lütfi Paşa ve Mekteb-i Tıbbiye Nazırı Marko Paşa ve Kırımlı Aziz Bey gibi aydın ve yardımseverlerin başkanlığında geçici bir komite kurulmuştur. Bu kişiler öncülüğünde neticede Osmanlı Yaralı Askerlerine Yardım Cemiyeti veya diğer bir ismiyle Mecrûhîn ve Marzâyi Askeriyyeye İmdad ve Muâvenet Cemiyeti 11 Haziran 1868 yılında kurulmuştur. Ancak bu cemiyetin sivillerin askeri işlere karışması olarak algılanıp cemiyetin kurulmasına karşı çıkılmıştır. Ve nizamname kabul edilmediği için cemiyet kuruluş aşamasında iken dağılmıştır. Cemiyetin tekrar canlandırılması ve kurulması için Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa bir kongre toplanmasını kararlaştırmıştır. Kongre 21 Temmuz 1876 yılında Marko Paşa önderliğinde toplanır ve cemiyetin yeniden teşkil edilmesi, bu süreç içerisinde yardım faaliyetlerinin başlaması ve cemiyetin ambleminin değiştirilmesi gibi konularda kararlar alınmıştır. Alınan en önemli kararda Salib-i Ahmer (Kızılhaç) işareti yerine Hilal-i Ahmer (Kızılay) işaretinin kullanılması yönünde olmuştur. Cenevre'den bildirilen sonuçla beraber cemiyetin kendi işaretini kullanmasına izin verilmiştir.[4] Böylece cemiyetin yeni sembolü beyaz zemin üzerine kırmızı hilal olmuştur. Tüm bunların sonucunda 14 Nisan 1877 yılında cemiyet Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti ismini alarak resmen kurulmuş ve merkez komitenin oluşturulmasına başlanmıştır. Cemiyetin ilk başkanı ise Hacı Arif Bey olmuştur.

Cemiyet bu şekilde kuruluşunu gerçekleştirirken 150 yıllık bu iyilik hareketinin temelleri bir grup idealist doktor tarafından atılmıştır. Cemiyetin ileri safhalarına geçmeden evvel bu idealist doktorların kimler olduğuna kısaca değinelim. Marko Paşa'nın (1824-1888), en büyük hizmeti Hilal-i Ahmer'in kuruluşunda gösterdiği gayretleridir.[5] Cemiyetin başkanlığını yapmıştır. Dr. Abdullah Bey'in (1799-1874), Kızılay tarihindeki yeri ise Kızılaycılık fikrinin yeşermesinde ilk fiili adımı atmış olmasıdır.[6] Cemiyette genel sekreterlik görevinde bulunmuştur. Kırımlı Öğretmen Aziz Bey'in (1840-1878), girişimleri neticesinde Türklerin Kızılhaç karşılığı olarak beyaz üzerine kırmızı hilal'i sembol olarak kullanmaları ilke olarak benimsenmiştir.[7] Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa (1806-1871), Hilal-i Ahmer'in kurulma aşamasında Abdullah Bey'e büyük destek vermiştir. Cemiyetin ilk kuruluşu onun

4 Mehmet Polat, "Hilal-i Ahmer Teşkilatının Kuruluşu Ve Teşkilatlanması", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Elazığ, 2007, s.20-22.

5 http://kizilaytarih.org/dosya008.html (Erişim: 11.05.2019)

6 Sefa Saygılı, *Türk Kızılayı'nın Kurucusu: Dr. Abdullah Bey,* Türk Kızılayı Yayınları, Ankara, 2010, s.18-21.

7 Sefa Saygılı, *Türk Kızılayı'nın Kurucularından: Kırımlı Dr. Aziz Bey,* Türk Kızılayı Yayınları, Ankara, 2011, s.13-19.

destek ve himayesinde gerçekleşmiştir.[8]

II. Meşrutiyet'in ardı sıra cemiyetleşme süreci ile cemiyetin güçlendirilerek teşkili için hazırlıklar başladı. Rıfat Paşa'nın çabası ile bir nizamname hazırlandı ve 1911'de Tokatlıyan otelinde İbrahim Hakkı Paşa başkanlığında 30 kişilik merkez heyeti seçilmiştir.[9] Tophane'de bulunan üç katlı bina cemiyetin ilk idare merkezi olmuştur. Cemiyet 1912 yılında Hüseyin Hilmi Paşa'nın başkanlığında ilk kongresini yapmıştır.

Cemiyetin, bu cemiyetleşme süreci öncesinde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında ve 1897 yılındaki Türk-Yunan Savaşında faaliyetler gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu savaşlar Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kendini gösterdiği ve ilk ciddi imtihanını verdiği savaşlardır. Cemiyetin ilk kapsamlı nizamnamesi II. Meşrutiyet döneminde hazırlanmış ve 1925 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır.

Tüm bunların yanı sıra kadınlarda cemiyette aktif rol oynamaya başlamıştır. 1912 yılı başında Besim Ömer Paşa'nın desteği ile Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi Cemiyeti çalışmalarına başlamıştır. Cemiyet'in yeniden kuruluşu ve tanınması aşamasında İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları ile doktorların önemli rolü olmuştur. 1913 yılında hanımlar merkezi tarafından Darüssınâa (Sanat Okulu) açılarak kimsesiz çocukların istihdamı sağlanmıştır. Kadınlar merkezi ile ilgili olarak şunu da aktarabiliriz: "Hilali Ahmer Kadınlar Şubesi Kızokulu (Riyazü'l Benat)'nda bir sergi düzenlemişti. Bu okulun her odası eşya ile dolmuştu. Gösterilen eşyalar arasında iki yırtık gömlek vardı. Açıksöz Gazetesi başyazarı Hüsnü Açıksöz, bunların burada gösterilmesi sebebini sorunca, şu cevabı aldı: 'Bunların maddi kıymeti değil, manevi kıymeti büyüktür. Geçen gün hiçbir şeyi olmayan ihtiyar bir kadın sergiyi ziyarete geldi. Baktı, baktı ve koştu. Bu iki gömleği getirdi. Biz biliyoruz ki; bu biçarenin bu iki yırtık gömlekten başka verecek bir şeyi yoktur."[10]

Hilal-i Ahmer, cephe gerisindeki askerler ve sivil halk için yardımlarını artırmak ve gelir elde etmek amacıyla Hanımlar Merkezi aracılığıyla çiçek rozeti ve kartpostal satışı yapmıştır. 1912 yılında kurulan Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi, Cemiyet'e gelir sağlamak amacıyla etkinlikler hazırlamıştır. Piyango biletleri ve küçük ücretler karşılığında rozet ve çiçek satışları, sergiler ve müsamereler bunların başında

8 Abdullah Saydam, "Ömer Lütfi Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Yayınları (TDVİA),* Cilt 34, 2007, s.74-76.

9 Mesut Çapa, "Kızılay", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA),* Cilt 25, 2002, *s.544.*

10 Faruk Söylemez, "Millî Mücadele Döneminde Kastamonu'da Kurulan Cemiyetler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Cilt 4, Sayı 14, 1996, s.164.

gelmektedir. Hanımların bir araya gelerek yaptıkları faaliyetler hem sevindirici miktara varan satışlar getirmiş hem de halkın büyük ilgisi ile karşılanmıştır. Bunun üzerine Cemiyet, 1913 yılında Ramazan Bayramının ilk günü, Hilal-i Ahmer adına halka çiçek satma kararı almıştır.[11]

Hilal-i Ahmer tarihine yaptıklarıyla iz bırakan kadınlarda olmuştur. Bu kadınlara bakacak olursak; ilk Türk hemşire olan Safiye Hüseyin Elbi, Çanakkale Savaşı'nda gönüllü olarak Reşit Paşa Hastane gemisinde baş hastabakıcı olarak görev yapmıştır.[12] Halide Edip Adıvar, Hilal-i Ahmer'de hastabakıcı olarak çalışmış ve Kızılay'ın Ankara ve Eskişehir merkezlerinde görev almıştır.[13] Fatma Aliye Hanım ise Hilal-i Ahmer'in ilk kadın üyesidir. Hanımlar genel merkez heyetini kurarak kâtibe olarak görev yapmıştır.[14] Kara Fatma lakaplı Fatma Seher Hanım ise devletin kendisine bağladığı üsteğmenlik maaşının hepsini Kızılay'a bağışlayan Millî Mücadele dönemi kadın kahramanlarımızdandır. Selma Rıza Feraceli ise hanımlar merkezinin beş yıl genel sekreterliğini yapmıştır. İhsan Raif Hanım'da Balkan savaşı sırasında Hilal-i Ahmer Cemiyetinde gönüllü hemşirelik yapmıştır. Şair Nigar Hanım ise 19.yüzyıl Türk kadın şairlerinden birisi olup Hilal-i Ahmer Cemiyeti yararına satılan kartpostallara şiirler yazmıştır.[15] Anlaşılacağı üzere cemiyet gerek çalışmaları ile gerek içerisinde yer alan kişiler ile önemli işlere imza atmıştır.

Besim Ömer Paşa, Osmanlı Hilal-i Ahmer hanımlarına verdiği bir konferansta derneğin önemini şu sözlerle dile getirmiştir: "Düşünüyorum ki bizde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin esası "insaniyet"'den "hayır"dan ziyade "yurda memlekete karşı olan borcunu ödemek ve askeriyeye yardım etmek" olmalı. Hilal-i Ahmer Cemiyeti hidmet-i vatana memlekete karşı deruhde edilmiş bir dinin edası gibi telakkî olunmalıdır. Öyle zannediyorum ki bu fikir üzerine tesir eden cemiyet, bizde sırf "iyiliğe", "insaniyete" dayanan diğer cemiyetlerden daha ziyade ehemmiyetli ve daha büyük yaralılıklar gösterir. Daha da ileri giderek diyorum ki: Bizde Hilal-i Ahmer'in en mukaddes ve en sarsılmaz esası "teavuna..." emir ve fermanına müstenid olmasıdır."[16]

Birinci Dünya Savaşı sırasında Hanımlar Merkezi tarafından

11 http://kizilaytarih.org/dosya004.html (Erişim:25.03.2019)

12 Taha Toros, "İlk Türk Hemşiresi Safiye Hüseyin Elbi", *Skylife Dergisi*, Nisan 1995, s.54-60.

13 İnci Enginün, "Adıvar, Halide Edip", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA),* Cilt 1, 1988, s.376-377.

14 H.Emel Aşa, "Fatma Aliye Hanım" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA),* Cilt 12, 1995, s.261-262

15 http://kizilaytarih.org/dosya005.html (Erişim:25.03.2019)

16 Muzaffer Tepekaya- Leyla Kaplan, "Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezinin Kuruluşu Ve Faaliyetleri (1877-1923)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 2003, s.149.

"Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Takvimi" adlı küçük, ilginç yayın incelendiğinde, Merkez'in savaş boyunca sürdürdüğü etkinlikler izlenebilmektedir. Bu yayın, Türk kadınlarının kendilerini geliştirmelerine, ufuklarını açmalarına da yardımcı olmuştur.[17] Takvimde yer alan sözler hanımların ve hanımlar merkezinin yerini bize göstermektedir.

Cemiyetin genel olarak çalışmalarına bakacak olursak; çeşitli cephelere sağlık heyeti gönderilmiş, nekahethaneler, imdat mevkileri ve misafirhaneler kurulmuştur. Bu kurumların bir kısmı daha sonra hastane haline getirilmiştir. Gemiler kiralanarak hasta ve yaralılar taşınmış, salgın hastalıklarla mücadele edilip aşhaneler açılmıştır.[18] Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne karşı yapılan veya gelen yardımların üç grupta incelenebileceğini söylemek mümkündür. Bunlar; Osmanlı ülkesinden yapılan yardımlar, İslam ülkelerinden gönderilen yardımlar, yabancı ülke (insaniyet perveranı) yardım sevenleri tarafından gönderilen yardımlardır.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Trablusgarp ve Balkan savaşlarında faaliyetlerine devam etmiştir. Bunun yanı sıra savaş nedeniyle gelen göçmenlerin yerleştirilmesinde ve savaş esirlerinin değişiminde büyük rol oynamıştır. Savaş yıllarında cemiyetin yurtiçi ve yurt dışında teşkilatını genişlettiğini söylemek mümkündür. 1914 yılında merkez ve şube olmayan yerlerde vali ve mutasarrıflarla iletişime geçilmiştir. Yurt içi ve yurt dışı olmak üzere pek çok yerde şubeler faaliyete geçmiştir. Berlin, Viyana ve Budapeşte'de Hilali Ahmer Komiteleri kurularak eksik ihtiyaçlar buradan temin edilmiştir. Cemiyetin I.Dünya Savaşı sırasında önemli faaliyetlerinden biri de Besim Ömer Paşa vasıtasıyla ilk hasta bakıcı kursu açılması olmuştur. Bu kursta başarılı olanlar Çanakkale savaşında görev almışlardır.

Görüldüğü üzere gerek Birinci Dünya Savaşı'nda gerekse Millî Mücadele Dönemi'nde Kızılay'ı idare edenlerin çoğunluğu doktorlardır. Bu sebeple Cemiyet'in başarılarında ve halkın yardım duygusunun idealist ellerde değerlendirilmiş olması da etkili olmuştur. Mesut Çapa eserinde bu konuyla ilgili şöyle bir bilgiye yer verir: "Ahmet Emin Yalman, Akıncılar Grubu olarak nitelendirdiği Kızılay yöneticileri hakkında şu değerlendirmede bulunmaktadır: Birinci Cihan Harbi ve İstiklâl Harbi esnasında Kızılay'ın başında her biri ayrı bir değer taşıyan akıncılar toplanmıştı. Bunlar Kızılay'ı seviyorlardı. Bunu başarıdan başarıya götürmeyi ve hiç hataya meydan bırakmamayı bir şeref meselesi, bir vicdan borcu sayıyorlardı. Manasız çekememezlik hislerine kendilerini kaptırmıyorlardı. Her biri temiz bir varlık sıfatıy-

17 Akgün- Uluğtekin, a.g.e., s.164.
18 Çapa, a.g.m., s.545.

la imtihan geçirmiş seciye üstünlüğünü ispat etmiş adamlardı."[19]

Cumhuriyet'in ilanından sonra cemiyette birtakım değişiklikler olmuştur. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, günümüze gelinceye kadar birkaç kez isim değiştirmiştir. 1923 yılında Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 1935 yılında Türkiye Kızılay Cemiyeti ve 1947 yılında Türkiye Kızılay Derneği ismini almıştır. Kuruluşa Kızılay adını Ulu Önder Atatürk vermiştir.[20] Mecmuanın ismi de bu çerçevede değişmiştir. 1928 yılından itibaren Ankara'da yayımlanmaya başlamıştır. 1946 yılında Kızılay Cemiyetinin gelirlerini artırmak için bazı kanunlar çıkarılmıştır. Cemiyet Türk milletinde var olan yardım duygusunun batı usulüyle teşkilatlanmasından ortaya çıkmış ve Cumhuriyetten önce batılılaşan ilk Türk müessesesinden biri olmuştur.[21]

2. Kastamonu Hilal-i Ahmer Cemiyeti

2.1.Kastamonu Vilayeti Ve Kurulan Bazı Dernekler

Kastamonu vilayetinin bilinen tarihi Hitit imparatorluğu ile başlamaktadır. Kastamonu bölgesinin konumu itibariyle hemen hemen her dönemde en önemli merkezlerden biri olarak çok değer verilen 7000 yıllık bilinen tarihi vardır.[22] Kastamonu vilayeti, 1075'lerden itibaren Çankırı, Kastamonu ve Sinop'un Bizans'tan alınmasından itibaren Selçukluların uç beylerbeyliği konumunda bulunan Çobanoğulları'nın merkezi, Candaroğulları'nın payitahtı ve Osmanlı'nın büyük eyalet birimlerinden biri olması hasebiyle son derece önemlidir. 1903 tarihli Kastamonu Vilayet Salnamesine göre şehir, 22 kaza ve 27 nahiyeden oluşmaktadır.[23]

Kastamonu vilayetinin ekonomik kaynaklarına baktığımız zaman tarım ürünlerinin önemli bir yer tuttuğunu bunun yanı sıra pirinç yetiştiriciliği, kerestecilik, madencilik ve balıkçılık yapıldığını söyleyebiliriz. Trablusgarp, Balkan Savaşları ve I.Dünya Savaşı Osmanlı devletinin genelinde olduğu gibi Kastamonu halkını da ekonomik olarak etkilemiş ve düşürmüştür. Halk yoksulluğun yanı sıra salgın hastalıklarla da uğraşmıştır. Mondros mütarekesinden sonra Kastamonu ve çevresinde asayiş olaylarının görüldüğünü ve bunun nedeni olarak da devlet otoritesinin zayıfladığını söylemek mümkündür. Ancak tüm bu

19 Mesut Çapa, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Türk Kızılay Derneği Yayınları, Ankara, 2010, s.30.

20 http://kizilaytarih.org/tarihce.html (Erişim: 25.03.2019)

21 Çapa, a.g.m., s.246.

22 İlhan Şahin, "Kastamonu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, Cilt 24, 2001, s.585.

23 Ercan Çelebi, "Millî Mücadele'de Kastamonu", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 19, 2014, s.106.

olumsuzluklara rağmen halk milli direnişin yanında yer almıştır.[24]

Millî Mücadele başladığı esnada Kastamonu ve çevresinde bu hareketi desteklemek için çeşitli cemiyetler kurulmuştur. Bu kurulan cemiyetlerin genel amacı, halkın milli bilincini kuvvetlendirmek ve Anadolu'da başlayan bağımsızlık hareketini madden ve manen desteklemektir. Bu kurulan cemiyetler ilerleyen dönemlerde farklı şekillerde toplumun değer yargılarını tekrar canlandırmıştır.[25] Kastamonu ve kazalarında kurulan dernekler, cemiyetler Millî Mücadele'ye önemli katkılar sağlamıştır. Kurulan bu cemiyetlerden bazılarının isimleri şu şekildedir: İnebolu Gençler Mahfili (Kulübü), Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Hanımlar Cemiyeti, Kastamonu Muallimler Cemiyeti, Kastamonu Gençler Mahfili (Kulübü), Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.

Kastamonu aslında mütareke sonrasında işgale uğrayan yerler arasında bulunmasa da Millî Mücadele'nin teşkilatlanma aşamasında büyük destek göstermiştir. Cephelerin ihtiyaç duyduğu cephane ve insan kaynağını Anadolu içlerine ve cephelere sevkinde İstiklâl Yolu önemli bir görevi üstlenmiştir.[26] Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında halkın etkisini bu şekilde gösterebiliriz. Ancak burada pek çok sebep vardır. Bunu tek bir sebebe indirgemek yanlış olur. Millî Mücadele döneminde halk kitle iletişim araçlarından yoksundur. Kamuoyunu ancak basın yolu ile yapmıştır. Kastamonu ve çevresinde milli mücadelenin sesi olarak Açıksöz gazetesini görmekteyiz. Açıksöz gazetesi 15 Haziran 1919 yılında yayın hayatına başlamıştır. Kısacası cephede savaşanlar kadar cephe gerisinde onları destekleyenler kadar Millî Mücadele basınının da bu zaferde payı büyüktür.[27] Bu bakımdan bugün bile Kastamonu Millî Mücadele tarihimizde "Şehitler Diyarı" olarak haklı bir övünç ve gurur kaynağını taşımaktadır.

2.2.Hilal-i Ahmer Kastamonu Şubesinin Kuruluşu ve Faaliyetleri

Millî Mücadele devam ederken, halk kurtuluş beklerken cephede ve sosyal alanda yardım amaçlı pek çok dernek kurulmuştur. Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz derneklerin dışında Kastamonu'da kurulan ve belki de önemli faaliyetleri ile döneme damgasını vuran derneğimiz, cemiyetimiz Hilal-i Ahmer Cemiyeti olmuştur. 26 Ocak 1921 yılında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kastamonu şubesi açılmıştır.

24 Çelebi, a.g.m., 108.
25 Söylemez, a.g.m., s.159.
26 Çelebi, a.g.m., s.115.
27 Faruk Söylemez, "Millî Mücadele'de Kastamonu Basını", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 3, Sayı 12, 1993, s.411.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluşu Balkan Savaşlarına kadar dayanmaktadır. Cemiyet, İstanbul'un işgalinden sonra yeniden teşkilatlanma göstermektedir. Ekim 1920 yılından itibaren cemiyetin umumi kâtibi Dr. Adnan Bey'in girişimi ile Hilal-i Ahmer Anadolu Murahhaslığı oluşturulmuştur. Oluşturulan bu murahhaslığın ilk işi Anadolu'da bulunan mevcut merkez ve şubelerin yönetiminin Ankara'ya bağlanması olmuştur.[28]

Anadolu Murahhaslığına bağlı olarak 26 Ocak 1921 yılında Kastamonu'da şube açılması yönünde girişimler olmuştur. Bu tarihte Mekteb-i Sultani salonunda ilk toplantısı yapılmıştır. Toplantıya katılanlar ile cemiyetin önemi ve faydaları konusu konuşulmuştur.[29] Bu önemli bilgilerde Reşit, Refik Şevket, Enver ve Binbaşı Rıza Beyler söz sahibi olmuşlardır.

Mekteb-i Sultani'de yapılan bu toplantıda gizli bir oylama ile Hilal-i Ahmer'in kurucu merkez heyeti seçilmiştir. Merkez heyeti on iki üyeden oluşup isimleri şu şekildedir:

"-Muhittin Paşa -Sabık Mutasarrıflardan Reşit Bey
-Encümen Azasından Hilmi Efendi -Doktor Ali Kemal Bey
-Şeyh Ziya Bey -Operatör Cemil Bey
-Hacı Necip Efendi -Sofuzâde Tevfik Efendi
-Doktor Zakif Bey -Akdoğanlızâde Faik Bey
-Nuhzâde Numan Bey -Gazetemiz Müdürü Hüsnü Bey"[30]

Cemiyetin merkez heyetinin belirlenmesinin akabinde aralarında bir idare heyeti oluşturulmuştur. Bu idare heyetinin başkanlığına Muhittin Paşa seçilmiştir. İkinci başkanlığa Sıhhiye Müdürü Ali Kemal Bey, Umumi Kâtipliğe Operatör Cemil Bey, Veznedarlığa Hacı Necip Bey, Veznedar Yardımcılığına da Numan Bey seçilmiştir.[31]

Kızılay arşivinden elde edilen belgelere göre Kastamonu şubesi merkez heyeti idaresinin ilk defa açıldığı tarihin 1920 olduğunu görürken ikinci defa açılışı 1921 yılına tekabül etmektedir.[32] Bunun akabin-

28 Rahmi Çiçek, "Millî Mücadelede Kastamonu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi,* Ankara, 1991, s.109.

29 Rahmi Çiçek, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz",*Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları Dergisi,* 2002, s.27.

30 Açıksöz Gazetesi; 27 Kanun-u Sani 1337 (27 Ocak 1921).

31 "Hilal-i Ahmer Heyet-i İdaresi
Geçen nüshamızda intihap olunduğunu yazdığımız Hilal-i Ahmer Heyet-i Merkeziyesi bu cumartesi günü ___ ederek Heyet-i İdare intihabını yapmış ve raptı saniyeye Sıhhıye Müdürü Ali Kemal Bey, Umumi Kâtipliğe Operatör Cemil Bey'i, veznedar ve veznedar mal ve mülklerine de Hacı Necip ve Numan Bey intihap etmiştir. Bu Salı günü yine toplanıp her taraftan mehalikane rağbet olunan derc-i iane meselesiyle iştigal edecektir. Geçen nüshamızda ki Heyet-i Merkeziyesinde Evliyazade Abdullah Bey yerine ___ Akdoğanlızâde Faik Bey yazdığımız meal-i itizar tashih eyleriz." Açıksöz Gazetesi; 31 Kanun-u Sani 1337 (31 Ocak 1921).

32 Kızılay Arşivi; 1429/63.

de şubenin ilerleyen dönemlerinde aza miktarının 1930 yılında 106 ve muavinin de 45 adet olduğunu söyleyebiliriz.

Açıksöz Gazetesi 7 Şubat 1337 (7 Şubat 1921) tarihli nüshasında "Hilal-i Ahmer Darb-ı Meselleri" başlıklı bir yazıya yer vermektedir. Buna göre;

"Herkes kendisi kadar diğerinin de sıhhatine riayetine mecburdur.
Felaketler karşısında birleşmek hakiki bir varlık göstermektir.
Dünyada eken ahrette biçer.
Müşareket ile muavenet daima mucip muvaffakiyettir.
Bir el ile eken iki el ile toplar.
Bir milletin istikbali evladının sıhhatindedir.
Düşkünlerin elinden yapışanın hak yardımcısıdır."[33]

Kastamonu Hilal-i Ahmer Cemiyeti bir toplantı yapmıştır. Yapılan bu toplantıda şubenin idare heyeti ve bunun yanı sıra görevleri bildirilmiştir.[34] Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kastamonu'da bu şekilde teşkilatlanmasına devam ederken Açıksöz Gazetesi'nde Abdülmecit Efendi'nin cemiyete karşı takdirine rastlamaktayız. Haber aynen şu şekildedir:

"Veliaht Sultan Abdülmecit Efendi Hazretlerinin Hilal-i Ahmer Hakkındaki Takdiratı. Ben Hilal-i Ahmer'i pembe yüzlü ve şirin sözlü meşkûk ve fedakâr bir hemşireye benzetirim ki aile-i insaniyet arasındaki felekzedelerin sızan yaralarını, kırılan kalplerini sarmak, ağlayan gözlerini silmek en tatlı zevki en cazip işvesidir. Bu hemşire mağdur vatanın en hayırlı ciğerparesidir."[35]

2.2.1. Hilal-i Ahmer Kastamonu Şubesi Hanımlar Merkezi

Hilal-i Ahmer Cemiyetinin kuruluşu ve cemiyetleşmesiyle beraber cemiyete bağlı kadın kolu oluşturma girişimleri başlamıştır. Bu konuda ilk resmi çalışmanın 1921 yılında Kastamonu ve havalisi komutanı Muhittin Paşa'nın eşi tarafından başlatıldığını görmekteyiz. Tüm bu girişimler sonucunda 21 Nisan 1921 tarihinde Hilal-i Ahmer Kadınlar Kolu kurulmuştur.

Kastamonu'da Hilal-i Ahmer Cemiyetinin kadınlar kolu teşkil ettikten sonra yapılan toplantı sonucunda kadınlar merkezinin idare heyeti ve görevleri belirlenmiştir.[36] Hilal-i Ahmer'in nizamnamesine göre on iki üye ve bunlar arasından beş kişilik Heyet-i İdare seçilmiştir. Seçilen kişilerin vilayetin ileri gelen idarecileri ile eşraf hanımlarından oluştuğunu görmekteyiz. Heyet-i İdare reisi olarak Muhittin Paşa'nın

33 Açıksöz Gazetesi; 7 Şubat 1337 (7 Şubat 1921).
34 Kızılay Arşivi; 28/176 (27 Ocak 1915).
35 Açıksöz Gazetesi; 31 Kanun-u Sani 1337 (31 Ocak 1921).
36 Kızılay Arşivi; 28/177 (12 Şubat 1915).

eşi, ikinci başkanlığa Çelebi Efendi'nin eşi, veznedarlığa İzbelizâde Hafız Hanım, katipliğe Operatör Cemil Şerif Bey'in hanımı seçilmiştir.[37]

Kadınlar kolunun ilk faaliyeti 29 Nisan 1921 yılında Mektebi Sultani salonunda düzenlenen konser olmuştur. Bu konserde elde edilen tüm gelirin Hilal-i Ahmer'e bağışlandığını görmekteyiz.[38] Kadınlar kolu da aynı erkekler gibi kazalarda şubeler açmaya başlamıştır. Bu şubeler ile toplanan yardımlar ve gelirler de Kastamonu Merkez Hilal-i Ahmer'de toplanmıştır.[39]

Açıksöz Gazetesi hanımefendiler menfaatine bir sinema verileceğini 28 Şubat 1337 (28 Şubat 1921) tarihli nüshasında açıklamaktadır.[40] Yine aynı şekilde 1 Teşrin-i Sani 1337 (1 Kasım 1921) tarihli nüshasında Mekteb-i Sultani'de bir müsamere olacağı şu satırlarla anlatılmaktadır.

"Mekteb-i Sultani'de Hilal-i Ahmer Menfaatine Büyük Bir Müsamere. Bu Perşembe akşamı Cuma gecesi Mekteb-i Sultani'de Hilal-i Ahmer menfaatine büyük bir müsamere verilecektir. İzmir'de cami yunanlıların yapmış oldukları facia ve mezalimi tasvir ve temsil için bir eser vaazı sahne edileceği gibi perde aralarında ve temsilden evvel ve sonra şiirler okunacak ve tabi besteler ___ musiki ___ Niyazi Bey'in besteledikleri parçalar terennüm edilecektir. Epey bir müddetten beri ihzar olunmakta olan bu müsamere herhalde memleketimizde ender görülen müsamerelerden olacağına kanmaz. Hem bir zanaatı bir gece yaşamak hem de şu kişi katılmış günde vatanı kurtarmak için yaralı, ___ ___ ___ naçiz bir muavenette bulunmak için hamiyetli halkımızın bu müsamereye senab edecekleri tabidir. Koltuklar (200) birinci mevki, (100) ikinci mevki 50 kuruştur. Biletler naili ve istikamet eczaneleriyle çarşı içerisindeki bütün gişelerinde satılmaktadır. Böyle bir eser hayra teşebbüs ve dalalet eden Hilal-i Ahmer Heyet-i Merkeziyesi ile

37 "Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkez Şubesi.
Hilal-i Ahmer Kastamonu hanımlarının dün Gençler Kulübünde akdettiği içtima-yı umumi neticesinde tesis etmiş ve heyet-i idare ile merkez şubesi bervechi ati azadan mürekkeb olarak teşkil eylemiştir. Muhittin paşa hazretlerinin refikaları Hanımefendi Esbak Mutasarrıflardan Reşit Beyefendi'nin refikaları hanımefendi, İzbelizâde Hafız Hanımefendi, Şeyh Ziya Beyefendinin refikaları hanımefendi, Operatör Cemil Şerif Bey'in refikaları hanımefendi, Polis Müdürü Halil Bey'in refikaları Hanımefendi, Esbak Mutasarrıflardan Lütfi Bey'in refikaları hanımefendi, Sabık Maarif Müdürü Talat Bey'in refikaları Hanımefendi." Açıksöz Gazetesi; 22 Nisan 1337 (22 Nisan 1921).

38 Açıksöz Gazetesi; 27 Nisan 1337 (27 Nisan 1921).

39 Açıksöz Gazetesi; 27 Nisan 1337 (27 Nisan 1921).
"Hilal-i Ahmer Menfaatine Hanımefendilere Verilen Sinema.
Hanımefendilere Hilal-i Ahmer menfaatine verilen sinema erkeklere verilen sinemadan daha ziyade mazharı rağbet olmuştur. ____ ____ bu eser hayra karşı gösterdiği rağbet ____. Teşrif eden hanımefendileri sinema binasındaki oturacak yerler istiap edemediği halde ianeye iştirak edebilmek için ___ müsabaka edebiliyorlardı. Hanımefendilerin bu nezaheretini lisanı şükran ile kaydederiz." Açıksöz Gazetesi; 28 Şubat 1337 (28 Şubat 1921).

bu hususta her türlü fedakârlıktan geri kalmayan Mekteb-i Sultani'yi tebrik ederiz."[41] Görüldüğü üzere burada elde edilen gelirler Hilal-i Ahmer'e gönderilmektedir.

Hilal-i Ahmer Kastamonu şubesi hanımlar merkezi bunların yanı sıra pek çok faaliyette bulunmuştur. Kastamonu merkeze bağlı olarak çalışan hanımlar merkezi çamaşır dikmek, gönüllü olarak hastanelerde çalışmak ve iane (yardım) toplamak suretiyle Millî Mücadeleyi desteklemiştir. Bir ara faaliyetine ara verilen hanımlar merkezi Aralık 1923 yılında aldığı kararla tekrar teşkilatlanmıştır. Bundan sonra mübadele yoluyla gelen göçmenlere yardım toplamıştır. Daha sonra İnebolu ve Daday'da hanımlar merkezi şubesi açılmıştır.[42] Bunun yanı sıra Kastamonu şubesine bağlı Devrekâni şubesinin 1932 yılında açıldığını da belgeler ile görmekteyiz.[43] Kastamonu hanımları, yaralı gazilere verilmek üzere 1000 takım don- gömlek, 500 takım hastane elbisesi ve imal edilmek üzerede kumaşlar göndererek giyecek yardımında bulunmuşlardır.[44]

Kastamonu şubesi teşkilatlanma yönünden ve bu tür faaliyetler de önemli rol oynamıştır. Yine Açıksöz Gazetesinin 13 Teşrin-i Evvel 1337 (13 Ekim 1921) tarihli nüshasında hanımlar merkezine ait bir piyangonun çekildiğinden bahsedilmektedir. Haber şu şekildedir:

"Hilal-i Ahmer Piyangosu Yarından Sonra Çekilir. Hilal-i Ahmer kadınlar ___ merkezine ait piyango teşrin-i evvelin on beşinci cumartesi gününden itibaren "Riyazül Benat" Mektebinde alaturka saat beşten ona kadar çekilecektir. Riyazül Benat Mektebi ___ küşad ve teşhir edildiği mekteptir. Piyangonun çekilişinde yalnız Hilal-i Ahmer kadınlar şubesi Heyet-i Merkeziyesi ve sergi ve piyango heyeti tertibiyesi değil arzu eden bitiren hanımlar hazır bulunabileceklerdir. Biletiyle sergiye gidemeyenler kendilerine isabet eden eşyayı bütün numaraların keşidesi hitam bulduktan sonra Hilal-i Ahmer deyyusundaki memur Hayrettin benden alacaklardır. Çünkü bütün numaralar çekilince sergide ednayı keşide de sahiplerine çıkıp edilenlerden maada bütün eşya isabet eden numaralarıyla birlikte mumaileyhe Hayrettin Bey'in memur bulduğu Hilal-i Ahmer deposuna teslim edilecektir. Hilal-i Ahmer deposu beka sokağında sinema binası karşısındadır. Kendisine eşya isabet eden numaralar her gün gazetemizle ilan olunacaktır. Gazetede numarasını görenler kazandıkları eşyayı mezkureyi depo Hayrettin Bey'den alacaklardır. Piyango üç bin bilet üzerine tertip olunmuştu.

41 Açıksöz Gazetesi; 1 Teşrin-i Sani 1337 (1 Kasım 1921).

42 Çapa, a.g.e., s.51.

43 Kızılay Arşivi; 209/83.

44 Kızılay Arşivi; 82/19 (25 Ocak 1917).

Bunlardan (2700)'den fazlası satıldı. (300) kadar bilet aldı. Buda Hilal-i Ahmer namına kayıt edilecektir. Ve bu 300 bilete çıkan eşya Hilal-i Ahmer'in olacaktır. Sergide 1030 parça eşya olduğuna göre piyango biletlerinin sondan fazlası dolu, satılana yakın kısmı da boş çıkacak demektir. Pazar günkü nüshamızda ilk verilecek listeyi okuyunuz."[45]

Kastamonu Hilal-i Ahmer Cemiyetinin yaptığı toplantıda kadınların derin duygular içerisinde ağlayarak kulaklarındaki küpeleri, boyunlarındaki altın ve gümüş takıları adlarını bile söylemeden bağışladıklarını anlatan Nurettin Peker, "Tosyalı fakir Latife Hanımın yamalı gömleklerini, Kastamonulu Hatice Hanımın gelinlik elbisesi ve çeyizlerini Hilal-i Ahmer'e bağışlamaları, birer fedakârlık destanıdır. Ve ismi bilinmeyen unutulan birçokları..." şeklinde yazmaktadır.[46] Bunların yanı sıra Anadolu kadınları bağış kampanyalarının yanında Kağnı Kollarında da görev yaparak kışın dondurucu soğuğunda cepheye cephane taşıyarak bu fedakârlığı göstermiştir.

2.2.2. Hilal-i Ahmer Kastamonu Şubesi Yardım Faaliyetleri

Hilal-i Ahmer Cemiyeti bir yandan teşkilatlanmaya devam ederken diğer yandan da yardım kampanyaları düzenlemeye başlamıştır. Cemiyetin yardım kampanyalarını Şubat 1921 yılında başlattığını söyleyebiliriz. Buna rağmen kısa bir süreç içerisinde 3000 lira toplayarak Merkez-i Umumiye göndermiştir.[47] Yine cemiyet ilk aylardan itibaren Tosya, Araç ve Safranbolu şubelerini açarak 17 Şubat 1921 tarihine kadar Safranbolu Şubesi 3000 lira gibi bir para toplayarak Kastamonu merkez şubesine göndermiştir.[48] Bunun yanı sıra Kırımdaki muhtaçlar için ilk defa toplanan yardımların Kastamonu Hilal-i Ahmer Cemiyeti başkanlığına gönderildiği bildirilmektedir.[49]

Cemiyet teşkilatlandıkça yapacağı faaliyetlerde ilerlemiştir. Bu bakımdan Mart ve Nisan aylarında kampanyalarını sinema gösterileri ve sergilerle yürütmeye devam etmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Açıksöz Gazetesinde yer alan haber şu şekildedir:

"Hilal-i Ahmer Menfaatine Fevkalade Sinema. Kolordu bandosunun iştirakiyle Şubatın 19.cumartesi akşamı Pazar gecesi alaturka saat iki buçukta erkeklere, 26.Cumartesi günüde hanımlara. Çoktan beri kapalı bulunan sinemanın ahiren celp eylediği programlar içerisin-

45 Açıksöz Gazetesi; 13 Teşrin-i Evvel 1337 (13 Ekim 1921).

46 Tepekaya- Kaplan, a.g.m., s.197.

47 "Hilal-i Ahmer'in Ersaleti(?). Hilal-i Ahmer heyeti şimdiye kadar toplanılan paralardan ilk posta olarak (2000) lira Ankara Hilal-i Ahmer Murahhaslığına göndermiştir." Açıksöz Gazetesi; 28 Şubat 1337 (28 Şubat 1921).

48 Çiçek, a.g.m., s.110-111.

49 Kızılay Arşivi; 1198/25.

den tefrik edilen en gözde şerbetler sinema şirketi tarafından Hilal-i Ahmer'e takdim edilmiştir. Şirketin bu hamiyet mindane hareketini takdirle kaydederiz. Biletler İsmail Nail Bey eczanesinde merdebin yazıhanesinde, Nuhzâde Numan Bin Necahanesinde idarehanemizde satılmaktadır. Himmetli halkımız bu biletleri iştira etmek suretiyle hem memlekete müfit bir hizmet edecekler ve hem de Kastamonu'muzda şimdiye kadar işitilmeden bir vasikinin iştirakiyle görülmeden bir gece başlayacaklardır."[50]

Kastamonu şubesi, 1921'den 1922 tarihine kadar hızlı kampanya girişimlerini sürdürerek Anadolu'daki yardım kampanyasında en başarılı iller arasında yer almıştır. Bu tarihler arasında Kastamonu şubesinin merkez ve kazalarında toplamış olduğu yardımların dağılımı şu şekildedir;[51]

-Küre Nahiyesi: 3,600 kuruş -Safranbolu Kazası: 24.300 kuruş
-Tosya kazası: 51.780 kuruş -İnebolu kazası: 100.000 kuruş
-Araç kazası: 115.127 kuruş -Daday kazası: 185.000 kuruş
-Taşköprü kazası: 757.975 kuruş -Merkez kazası:866.280 kuruş

Bunların akabinde cemiyet ikinci kongresini 28 Şubat 1921 tarihinde gerçekleştirmiştir. Bu kongrede bir yıllık faaliyet raporları açıklanırken yeni bir idare heyeti oluşturulmuştur. Bu idare heyeti şöyledir:

"-Tosya şubesi riyasetine Hafız Mehmet,
-Safranbolu şubesi riyasetine Mustafa,
-İnebolu şubesi riyasetine Tevfik,
-Daday şubesi riyasetine Mehmet,
-Taşköprü şubesi riyasetine Eczacı İsmail Nail,
-Araç şubesi riyasetine Hayri,
-Cide şubesi riyasetine Doktor Adil Beyler seçilmiştir."[52]

Bunun yanı sıra merkez şubeye Vali Rafet Bey seçilirken Ankara Murahhaslığı ile irtibatı sağlamak amacı ile Milletvekili Besim Bey seçilmiştir.

Hilal-i Ahmer Kastamonu şubesinin Sivrihisar ve havalisine yaptığı yardım Açıksöz gazetesinin 31 Teşrin-i Evvel 1337 (31 Ekim 1921) tarihli nüshasında şu sözler ile halka anlatılmıştır. "Hilal-i Ahmer. Sivrihisar havalisine muavenette bulunmak üzere bir heyet gönderdi. Eczacı Salih, Doktor Kamuran Hilal-i Ahmer memurlarından Necati beylerden müteşekkil bir heyet evvelki gün Sivrihisar'a müteveccihen hareket eylemişlerdir. Bu heyet Sivrihisar ve havalisinde düşman tarafından ihrâk edilen köyler ahalisine tevzi' edilmek üzere berabe-

50 Açıksöz Gazetesi; 14 Şubat 1337 (14 Şubat 1921).
51 Çiçek, a.g.m., s.112.
52 Çiçek, a.g.m., s.113.

rinde 30.000 kilo buğday, 5.000 kilo tuz, 400 parça çamaşır, 1000 metre ___, 1000 metre fanila kumaş, iki yüz büyük makara tire- çünkü Yunanlılar___."[53]

1923 yılında cemiyetin üçüncü kongresi yapılıp başkanlığına Vali Süleyman Bey getirilmiştir. 1922 yılında 1.316.652 kuruş toplanmış ve bunun 94.500 kuruşu Ankara'ya gönderilmiştir. 1922 yılında toplanan paranın çoğunluğu Tekâlif-i Milli emirleri dolayısıyla Eylül'den sonraya dayanmaktadır. Erkekler ve kadınlar şubelerinin birlikte yaptığı çalışmalar sayesinde Kastamonu Hilal-i Ahmer şubesinde pek çok yardımın bulunduğu telgraf ile de bildirilmiştir.[54]

Cemiyet yardım kampanyaları düzenlediği kadar bunların dışında farklı faaliyetlerde de bulunmuştur. Örneğin; Cide'de meydana gelen kıtlık dolayısıyla şubenin topladığı yardımlar buradaki ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır. Aynı zamanda dönemin yerel sesi olan Açıksöz Gazetesi de cemiyetin yardım kampanyalarını desteklemiştir. Yardımda bulunan kişilerin isimlerini yayınlayarak halkın daha çok katılımını sağlamıştır. Cemiyetin kampanyaları, İnönü savaşları, Sakarya Savaşı ve Büyük Taarruz sırasında hız kazanmıştır. Bu sebeple Kastamonu şubesi hızlı çalışmaları ile teşekkür telgrafları almıştır. Aynı zamanda Açıksöz Gazetesi 15 Ağustos 1337 (15 Ağustos 1921) tarihli nüshasını "Bugünkü Nüshamız Hilal-i Ahmer Menfaatine Beş Kuruştur" başlığı ile yayınlayarak gelirini cemiyete bağışlamıştır.[55]

Kastamonu'da bulunan İngiliz esir askerler için bir İngiliz Albay, merkezden malzeme talebinde bulunmuştur. Burada istediği malzemelerin ayakkabı, yorgan ve benzeri şeylerin olduğunu ve adetleri ile belirttiğini söylemek mümkündür.[56]

2.2.3. Hilal-i Ahmer Kastamonu Şubesi Sağlık Faaliyetleri

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin, savaşlar ve doğal afetler gibi pek çok önemli olay sırasında izlediği politikalar onu önemli bir yardım kuruluşu haline getirmiştir. Milli mücadele döneminde Kastamonu şubesi açılarak önemli işlere imza atmıştır. Bu bakımdan gerek yardım faaliyetleri ile gerek hanımlar şubesi ile olsun son derece önemlidir. Bu süreç içerisinde milli mücadele döneminde Kastamonu'ya ziyarete gelen heyetler olmuştur. Bunlardan bir tanesine de Hilal-i Ahmer Heyetidir.

II. İnönü Savaşları sonrasında Anadolu'nun doktor ihtiyacını karşılamak amacıyla Hilal-i Ahmer Merkez-i Umumisi vasıtasıyla dok-

53 Açıksöz Gazetesi; 31 Teşrin-i Evvel 1337 (31 Ekim 1921).
54 Kızılay Arşivi; 28/168 (26 Aralık 1915).
55 Açıksöz Gazetesi; 15 Ağustos 1337 (15 Ağustos 1921).
56 Kızılay Arşivi; 12/304.

tor, eczacı ve malzeme getirilmiştir. 25 Nisan 1921 yılında İnebolu'da kırk doktor ve on eczacı bulunmaktaydı. Bu doktor ve eczacıların bir kısmı askeri doktor ve eczacı idi. Savaş boyunca Hilal-i Ahmer çeşitli yollardan sağladığı malzeme ve sağlık personelini İnebolu yoluyla Ankara'ya göndermiştir. Bu da Kastamonu şubesinin bu sevkiyatta etkin rol oynadığını bize göstermektedir. [57] Hilali Ahmer Cemiyetinin en önemli faaliyeti hiç şüphesiz Sakarya savaşı sırasında Kastamonu'da 700 yataklı bir hastane kurmuş olmasıdır.

Hilal-i Ahmer'in Kastamonu şubesi harp yıllarında büyük roller oynamıştır. Bu konuyla alakalı olarak Açıksöz Gazetesinin 17 Şubat 1921 tarihli nüshasındaki habere bakalım: " Hilal-i Ahmer'in Harbi Umumideki Hizmeti. Hilal-i Ahmer cemiyetinin bu harbi meşumda faaliyeti yalnız meydanı harpte yaralanan veya hasta düşen efradı askeriyeyi tedaviye inhisar etmeyip ve sıhhiye içtimaı daha birçok hizmeti de zikre şayandır. Hilal-i Ahmer cemiyeti her masrafını tamamen deruhde eylemek üzere doğrudan doğruya hastaneler küşat edildiği gibi yalnız eşya ve alet ve edevat lâzımesinin veyahut her ay mabeyni mübalağanın itası suretiyle de hastaneler tesisine muavenet etti. Doğrudan doğruya küşat edilen hastane isimleriyle her hastanede mevcut yatakların ve tedavi edilen hasta ve yaralıların adedi bu babda ihtiyar olunan masarif bir ___ zikr-i beyan olunur…."[58]

Kastamonu bölgesi Millî Mücadele döneminde İnebolu'dan deniz sevkiyatı yaparak Anadolu içlerine kadar malzeme yardımı yapmıştır. Yapılan bu yardımlar sağlık alanında olduğu kadar yiyecek, içecek alanında da olmuştur. Kastamonu şubesi yaptığı bu sevkiyatları veya gelen Hilal-i Ahmer heyetlerini ATASE Arşivinden elde edilen belgeler ile göstermeye çalışalım. Örneğin; Ankara'dan Kastamonu ve havalisine gönderilen belgede Anadolu'nun ihtiyacı olan doktor ve eczacının İnebolu'ya vardığını ve orada bekletildikten sonra gönderildiğini söylemektedir.[59] Bunun yanı sıra bir başka belge de Hilal-i Ahmer'e ait mevcut 40 sandığın ve sıhhiye hekimesinin Ankara'ya sevk edildiği söylenmektedir.[60] Bu belgeler arasında üzerinde gayet aceledir tabiriyle çok sık karşılaşmaktayız. Bir başka belgede İstanbul'dan

57 Çiçek, a.g.m., s.224-225.

58 Açıksöz Gazetesi; 17 Şubat 1337 (17 Şubat 1921).

59 "Kastamonu Ve Havalisi Kumandanlığına.
24/4/37 tarihli 2805/290 numaralıdır. Dersaadetten Hilal-i Ahmer merkezi umumisi vilayetleri 12/4/37 tarihinde 19 askeri tabiple 4 askeri eczacısının Hilal-i Ahmer edibbası sıfatıyla İnebolu'ya muvasalat etmişlerdir. Hilal-i Ahmer Anadolu'nun edibba ihtiyacına karşı her türlü masarifatı ihtiyar ederek 40 tabip ile 10 eczacı göndermiştir. Bunlar elyevm İnebolu'da bekletilmekte bittabi Hilal-i Ahmer cemiyeti bu yönden mutasarrı olmaktadır. İlanı icbar ihtiyacımız ziyadedir. ___ idare___ olmayarak hamilen___ ___ emir buyurmanızı rica ederim." ATASE Arşivi; A5/60.

60 ATASE Arşivi; A.51601, D.24K1, F.32.

Anadolu'ya bir Hilal-i Ahmer Heyeti sevk edilmiştir. Bu heyette 40 doktor, 10 eczacı ve sıhhi malzemeler vardır. Ancak bu heyetin hangi yolla Karadeniz'e veya Marmara'ya geçici olarak sevk edileceği söz konusudur.[61]

Kastamonu ve havalisi kumandanlığından Hilal-i Ahmer'e ait mevcut 40 sandık ve sıhhiye hekimesi 2/7/37 (2.7.1921) tarihinde Ankara'ya sevk edilmiştir. [62] Yine Hilal-i Ahmer Murahhaslığı sıhhiye dairesi riyasetine gönderilen bir belgede Hilal-i Ahmer'e ait olup İnebolu'da mevcut bulunan malzemelerin belgeler ile ayırt edilip bunların sevkine dair işlemlerin yapılacağı anlatılmaktadır.[63] Hilal-i Ahmer tarafından sevk edilen bu 40 sandığın sıhhiye çantalarının Ankara'ya yola çıktığını da belgeler ışığında görülmektedir.[64] Tüm bu belgeler sağlık alanında Kastamonu ve havalisinin malzeme ve doktor sevkinde nasıl rol oynadığını bize göstermektedir. Kastamonu menzil mıntıka müfettişliğine yazılan bir başka belgede Hilal-i Ahmer ambarında mevcut bulunan bu gereksinimlerin yollandığı ve bu işin tamam olduğunu bize göstermektedir.[65] Bu bakımdan Kastamonu şubesi gerekli malzemeyi sağlaması bakımından son derece önemlidir.

Sonuç

Millî Mücadele döneminde Kastamonu ve çevresinde farklı türlerde cemiyetler kurulmuştur. Kurulan bu cemiyetlerin tek bir amacı vardır. Oda milli birliği sağlayarak yardımlarda bulunmaktır. Hilal-i Ahmer Cemiyeti, hem milli hem de milletlerarası bir cemiyet olması bakımından son derece önemlidir. Avrupa'da ortaya çıkan Kızılhaç derneğinin bir benzeri olarak Osmanlı Devleti'nde Hilal-i Ahmer Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyet yardımlaşma duygusunu içerisinde barındırdığı gibi pek çok önemli savaş, felaket ve kıtlıkta aktif rol oynamıştır. Hilal-i Ahmer Cemiyeti, teşkilatlanmasını tamamladıktan sonra hızla şubeler açmıştır. Açılan bu şubeler gerçekleştirdikleri faaliyetler ile merkeze pek çok yardımda bulunmuşlardır.

1921 yılına geldiğimizde Kastamonu'da Hilal-i Ahmer'in şubesi açılmış ve hızla teşkilatlanmıştır. Millî Mücadele döneminde Kastamonu bölgesi işgal altında olmamasına rağmen yardımlarda bulunmuştur. Kastamonu şubesine ait hanımlar merkezi kurularak sürece dâhil olmuştur. Hanımlar merkezinin kurucuları da idealist yönetici-

61 ATASE Arşivi; A.1/4283, D.38/1961, F.33.
62 ATASE Arşivi; A.5-601, D.24-A, F.33-3.
63 ATASE Arşivi; A.1/4336, D.2-A, F.18.
64 ATASE Arşivi; A.5-601, D.24-A, F.33-2.
65 ATASE Arşivi; A.5/601, D.24-A, F.33-1.

lerin eşlerinden oluşmaktadır. Kastamonu hanımlar merkezi, sinema gösterileri düzenlemiş, çamaşır ve elbise temin etmiş, göçmenler için yardımlarda bulunmuştur. Millî Mücadele döneminde Kastamonu şubesi sağlık alanında Anadolu içlerine sevkiyatlarda bulunmuştur. Tüm bunlar yardımlaşma duygusu ile yapılan önemli icraatlardır.

Sonuç olarak Hilal-i Ahmer Cemiyeti Osmanlıdan günümüze süregelen bir kuruluştur. Millî Mücadele döneminde aktif rol oynayan cemiyet önemli işlere imzasını atmıştır. Bugün 150.yıldönümü kutlanan Türk Kızılay Derneği fedakârlıkların en zorunun ortaya konduğu Millî Mücadele döneminde cepheye yardım ulaştırmayı başarmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri
ATASE Arşivi; A5/60.
ATASE Arşivi; A.51601, D.24K1, F.32.
ATASE Arşivi; A.1/4283, D.38/1961, F.33.
ATASE Arşivi; A.5-601, D.24-A, F.33-3.
ATASE Arşivi; A.1/4336, D.2-A, F.18.
ATASE Arşivi; A.5-601, D.24-A, F.33-2.
ATASE Arşivi; A.5/601, D.24-A, F.33-1.

Kızılay Arşivi; 1429/63.
Kızılay Arşivi; 209/83.
Kızılay Arşivi; 82/19 (25 Ocak 1917).
Kızılay Arşivi; 1198/25.
Kızılay Arşivi; 28/168 (26 Aralık 1915).
Kızılay Arşivi; 28/176 (27 Ocak 1915) .
Kızılay Arşivi; 28/177 (12 Şubat 1915).
Kızılay Arşivi; 12/304.

Süreli Yayınlar
Açıksöz Gazetesi; 27 Kanun-u Sani 1337 (27 Ocak 1921).
Açıksöz Gazetesi; 31 Kanun-u Sani 1337 (31 Ocak 1921).
Açıksöz Gazetesi; 7 Şubat 1337 (7 Şubat 1921).
Açıksöz Gazetesi; 22 Nisan 1337 (22 Nisan 1921).
Açıksöz Gazetesi; 27 Nisan 1337 (27 Nisan 1921).
Açıksöz Gazetesi; 28 Şubat 1337 (28 Şubat 1921).
Açıksöz Gazetesi; 1 Teşrin-i Sani 1337 (1 Kasım 1921).
Açıksöz Gazetesi; 13 Teşrin-i Evvel 1337 (13 Ekim 1921).
Açıksöz Gazetesi; 14 Şubat 1337 (14 Şubat 1921).
Açıksöz Gazetesi; 31 Teşrin-i Evvel 1337 (31 Ekim 1921) .
Açıksöz Gazetesi; 15 Ağustos 1337 (15 Ağustos 1921).
Açıksöz Gazetesi; 17 Şubat 1337 (17 Şubat 1921).

Telif Eserler (Kitap ve Makale)
AKGÜN, Seçil Karal- Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a I*, Ankara,2000.
AŞA, H.Emel, "Fatma Aliye Hanım" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA),*Cilt 12, 1995.

ÇAPA, Mesut, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925),* Türk Kızılay Derneği Yayınları, Ankara, 2010.

ÇAPA, Mesut, "Kızılay", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA),* Cilt 25, 2002.

ÇELEBİ, Ercan, "Millî Mücadele'de Kastamonu", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,* Sayı 19, 2014.

ÇİÇEK, Rahmi, "Millî Mücadelede Kastamonu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi,* Ankara, 1991.

ÇİÇEK, Rahmi, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", *Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları Dergisi,* 2002.

ENGİNÜN, İnci, "Adıvar, Halide Edip", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA),* Cilt 1, 1988.

ÖZAYDIN, Zuhal, "Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Kuruluşu ve Çalışmaları", *Türkler Ansiklopedisi,* Cilt 13, 2002.

POLAT, Mehmet, "Hilal-i Ahmer Teşkilatının Kuruluşu Ve Teşkilatlanması", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,* Elazığ, 2007.

SARI, Buket, "Hilal-i Ahmer Cemiyeti Antalya Şubesi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,* Uşak, 2010.

SAYDAM, Abdullah, "Ömer Lütfi Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA),* Cilt 34, 2007.

SAYGILI, Sefa, *Türk Kızılayı'nın Kurucularından: Kırımlı Dr. Aziz Bey,* Türk Kızılayı Yayınları, Ankara, 2011.

SAYGILI, Sefa, *Türk Kızılayı'nın Kurucusu: Dr. Abdullah Bey,* Türk Kızılayı Yayınları, Ankara, 2010.

SÖYLEMEZ, Faruk, "Millî Mücadele Döneminde Kastamonu'da Kurulan Cemiyetler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Cilt 4, Sayı 14, 1996.

SÖYLEMEZ, Faruk, "Millî Mücadele'de Kastamonu Basını", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Cilt 3, Sayı 12, 1993.

ŞAHİN, İlhan, "Kastamonu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA),* Cilt 24, 2001.

TEPEKAYA, Muzaffer - Leyla Kaplan, "Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezinin Kuruluşu Ve Faaliyetleri (1877-1923)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,*2003.

TOROS, Taha, "İlk Türk Hemşiresi Safiye Hüseyin Elbi", *Skylife Dergisi,* Nisan 1995.

YILDIRIM, Cevriye, "Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti İzmir Merkezi'nin Kuruluş Ve Faaliyetleri (1911-1945)", *Uşak üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,* Uşak, 2013.

İnternet Erişimi

http://kizilaytarih.org/tarihce.html (Erişim: 25.03.2019)

http://kizilaytarih.org/dosya005.html (Erişim:25.03.2019)

http://kizilaytarih.org/dosya004.html (Erişim:25.03.2019)

http://kizilaytarih.org/dosya008.html (Erişim: 11.05.2019)

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ BOYUNCA SİLAH KAÇAKÇILIĞI

Ünal ÇELİK[1]

Özet

19. yüzyılda teknolojinin gelişmesi ile birlikte modern silahların üretilmesi, üretilen silahlara pazar bulunması konusu çok sayıda devleti ve ticari sektörü yakından ilgilendiren bir konu olmuştur. Silah pazarının büyümesinde ve silah ticaretinde devletler kadar tüccarlar ve kaçakçılar da rol oynamaya başlamıştır. Silah pazarının büyümesi aynı zamanda ticaretin kontrolünü zorlaştıran bir etken olmuştur. Böylece silah ticareti ile birlikte silah kaçakçılığı problemi de ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti silah pazarının büyümesi ve kaçaklığın artması ile birlikte sınırları içerisinde olan silah kaçakçılığı hareketlerini yakından takip etmeye başlamıştır. Tebliğimizde Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu'da meydana gelen silah kaçakçılığı ele alınmıştır. Osmanlı Hükûmeti'nin gösterdiği otorite boşluğundan yararlanarak Anadolu'da gerek işgal kuvvetleri gerekse gayrimüslim çeteleri asayişi bozmaya yönelik önemli faaliyetler içerisinde bulunmuşlardır. Bu teşebbüsün başat safhasını silah kaçakçılığı ve silah ticareti oluşturmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi) muhtelif fonlarında yer alan arşiv malzemesinin temel kaynak olarak kullanılacağı çalışmamızda, harp sonunda düzeni sağlamada zorlanan Osmanlı Hükûmeti'nin yüz yüze olduğu temel asayiş problemlerinin başında gelen silah kaçakçılığı ele alınacaktır. Toplumun huzur ve güvenliğinin temini noktasında valilere silah kaçakçılığı ve ticaretine müsamaha gösterilmemesi konusunda sürekli emirnameler göndermesi, Osmanlı Hükûmeti'nin silah kaçakçılığına karşı hem merkezi hem de yerel idareciler aracılığıyla aktif bir mücadele verdiğini göstermektedir. Osmanlı'nın sağlamaya çalıştığı huzur ve asayişi baltalamayı planlayan İngilizlerin ve Yunanlıların çetelere destek faaliyetleri de tespit etmiş olduğumuz yeni belge ve bilgiler ışığında ortaya konulacaktır. Bu yönüyle çalışmamızın daha önce bu konuda yapılmış olanlara katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Modros Mütarekesi, Millî Mücadele, İşgal Kuvvetleri, Silah Kaçakçılığı*

1 Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, *unal.celik.1994@gmail.com*

Giriş

İnsanlığın var oluşuyla birlikte, onunla birlikte savaşlar da var olagelmiştir. İnsanoğlunun bu yıkıcı faaliyeti netice olarak kendi varlığını tehdit eder hale gelmiştir. I. Dünya Savaşı, insanlığın bu yıkıcı davranışının en vahim neticelerini yaşadığı savaşların başında yer almıştır. Hiç kuşkusuz I. Dünya Savaşı'nın en vahim neticelerini yaşamış devletlerinden birisi Osmanlı Devleti olmuştur. Savaş sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi Türk tarihinde yeni bir dönemin de başlangıcını teşkil etmiştir. I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Türk halkı savaşsız ve acısız bir dönemin başlayacağı ümidi içerisine girmiş ancak ne yazık ki gelişmeler, Türk insanının bu ümidini boşa çıkarmıştır[2].

Osmanlı Devleti'nin gerek I. Dünya Savaşı esnasında gerekse mütareke döneminde en önemli meselesi asayiş olmuştur. Birey, topluluk veya toplumun arzu edilmeyen, beklenmeyen olay, durum ve saldırılardan, maddî, yasal ve psikolojik araçlarla korunması anlamına gelen güvenlik, bir ülkenin maddi ve manevi bütünlüğünün garantisidir. Devletler, muhtemel iç ve dış tehlikelerden korunmuş olarak varlıklarını devam ettirmeye çalışırken, vatandaşları da kendilerini muhtemel tehlikelere karşı güvende hissetmek ve yaşamlarını huzur içerisinde sürdürmek isterler. Devlete, topluma, kişilere, mal ve eşyalara yönelik tehlike ve kazaları önlemek için alınan hukuka uygun önlemlerin tümü emniyet, bu önlemlerin alınması sonucu, toplumdaki dirlik ve düzenin varlığı konusunda oluşan yaygın inanç ve asayiş olarak tanımlanmaktadır[3].

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı süresince, otorite boşluğundan ve aynı zamanda savaş ortamından kaynaklanan, asayiş ve düzenin sağlanması ile ilgili sıkıntılarla karşı karşıya kalmış; Mondros Mütarekesi ile birlikte bu durum kendisinin daha da hissettirmiştir. Hükûmetler gerekli tedbirleri almaya çalışmışlar ancak şehirlerin kozmopolit yapısı asayiş meselesini içinden çıkılmaz bir duruma getirmiştir[4]. Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesi ile devleti her türlü tehlike ve tehditten koruması gereken silahlı güçten yoksun bıraktırılmış, haberleşme ve ulaşım ağı kontrol altına alınmış, payitahtı işgal edilmiştir[5].

Mondros Mütarekesi gereğince, Osmanlı Devleti'nin mutlaka ülkede asayişi sağlanması gerekecek, eğer asayiş tam olarak sağlanamazsa galip devletlere işgal için zemin hazırlanmış olacaktı. Yani Türk

2 İhsan Sabri Balkaya, "Mütareke Dönemi Asayişin Üç Boyutu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 41*, (Mayıs 2008): 18.

3 Güray Alpar, "Güvenliğin Sağlanmasında Bir Kolluk Kuvveti Olan Jandarmanın Geçmişten Günümüze Rolü ve Dünyadaki Konumu", *Güvenlik Bilimleri Dergisi 2/1*, (Mayıs 2013): 80.

4 Balkaya, "*Mütareke Dönemi Asayişin Üç Boyutu*", 18.

5 Balkaya, "*Mütareke Dönemi Asayişin Üç Boyutu*", 25.

milletinin sahip olduğu her şeyin sigortası asayişin başarılı bir şekilde sağlanmasına bağlıydı. Osmanlı Devleti'nin bu ağır şartlar altında yapacağı tek şey, halkının rahat, huzur ve güvenliğini korumak için gerekli tedbirleri almaktı. Bilindiği gibi asayişsizliğin hâkim olduğu ortamda hırsızlık, cinayet, adam kaçırma ve fuhuş gibi adli suçlar kadar kaçakçılık suçlarıyla da karşılaşılmaktadır. Kaçakçılığa canlı veya cansız tüm varlıklar konu olabilmektedir. Kaçakçılığı, eyleme konu olan varlığın ülke içerisine girişi-çıkışı, alımı-satımı ve yasal-yasadığı gibi sınıflandırma yapmakta mümkündür. Çalışmamızda 1919-1922 yılları arasında asayiş sorununa bağlı olarak yaşanan silah kaçakçılığı konusunu ele alacağız.

Silah Kaçakçılığı

19. yüzyılda teknolojinin gelişmesi ile birlikte modern silahların üretilmesi, üretilen silahlara pazarlar bulunması ve bu silahları kar getirecek şekilde satılması hem zor hem de kolay olmuştur. Silah pazarı o kadar büyümüştür ki silah ticaretinde devletler kadar bireyler de rol oynamaya başlamıştır. Silah pazarının büyümesi aynı zamanda ticaretin kontrolünü zorlaştıran bir etken olmuştur. Böylece silah ticareti ile birlikte silah kaçakçılığı problemi de ortaya çıkmıştır. Silah kaçakçılığı sadece günümüze özgü bir sorun değil geçmişte de devletlerin en çok karşı karşıya kaldığı problemlerden olmuştur. Osmanlı Devleti silah pazarının büyümesi ve kaçaklığın artması ile birlikte sınırları içerisinde olan silah kaçakçılığı hareketlerini yakından takip etmeye başlamıştır. Özellikle I. Dünya Savaşı ve Mütareke döneminde meydana gelen denetim ve mücadele zafiyeti nedeniyle silah ticareti ve kaçakçılığı farklı bir boyut kazanmıştır.

Birey ve Çeteler tarafından yapılan Silah Kaçakçılığı

Millî Mücadele dönemi boyunca silah kaçakçılığı çok boyutlu bir hal almıştı. Zira bu süreçte İstanbul hükûmeti kendi varlığı ve düzenini sağlamak için yoğun çaba sarf ederken, Ankara hükûmeti de kendi varlığını oluşturmak için gerekli olan silahları temin etmek için yoğun çaba harcamaktaydı. Silah kaçakçılığı ayrıca hem çeteler hem de bireyler tarafından da yapılmaktaydı. Silah kaçakçılığını sadece Müslüman ahalinin yapmadığını, Rumlar tarafından da kaçakçılık yapılmış olduğunu gösteren belgelerde vardır. Buna örnek olarak 16 Mart 1919 tarihinde Sivas Vilayetinden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta, Erbaa Rumları tarafından Suşehri'nden satın alınan 12 tüfek ve 15 fişeğe el koyması için sevk edilen altı jandarma askerin, yolculuk esna-

sında yakaladıkları 12 Rum ile çatışmaya girdiği ve jandarmadan bir kişi şehit olurken Rumlardan bir ölü ve bir yaralı düşerek eşkıyanın firar ettikleri, izlerinin takip edilmekte olduğu ve Rumların silahları kimden aldığının tespiti ve eşkıyaların yakalanması için tahkikat yapıldığı bildirilmiştir[6].

Millî Mücadele döneminde silah kaçakçılığının yoğun yaşanmasını birden çok nedene bağlamak mümkündür. Özellikle Mütareke Antlaşması ile ordunun terhis ettirilip silahların toplanması nedeniyle silahların zor bulunması, silahın değerini arttırmıştı. Böylece sıradan silahlar çok daha pahalıya satılabilmektedir. Bu duruma bir örnek olarak Sivas Vilayetinden 9 Nisan 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta, Samsun ve sahillerinde seyrüsefer ile Köprü'deki Laz mültecilerin silah alıp, silahları yüksek fiyatla eşkıyaya satmakta oldukları haber alındığını ve bunlar hakkında ne yapılması gerekirse geri döndükleri zaman yapılacağı yazılmıştır. Bunun gibi kaçakçılık yapan mültecilerin memleketlerine iadesinin Köprü Kaymakamlığına bildirilmesi üzerine durum Amasya Vilayetine bildirilmiş ve Amasya, Samsun ve Sinop Vilayetleri bu duruma karşı gereken tedbirlerin alınması için ikaz edilmiştir[7]. 8 Nisan 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden Sivas Vilayetine gönderilen telgrafta ise silah kaçakçılığı yaptıkları bildirilen Lazların takip edilmesi esnasında suçüstü yakalanarak mahkemeye gönderildikleri, benzer durumların yaşanması durumuna karşı aynısının yapılması istenmiştir[8].

Kastamonu Valisi İbrahim Bey tarafından 5 Mayıs 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne çekilen telgrafta; vilayetinin her tarafında ziyade olan asayiş hakkında her yirmi dört saatte bir rapor verildiği, 18 Nisan 1919 ve 4 Mayıs 1919 tarihli telgraflarla acil bir şekilde istenilen 29 subayın bir kısmının olsun gönderilmesi halinde olayların önünün tamamen alınacağı bildirilmiştir. Silah konusunda ise İnebolu ahalisine silah dağıtıldığının aslı olmadığı, 16 Nisan 1919 ve 21 Nisan 1919 tarihinde gönderilen telgraflarda Rusya'dan kaçırılan silahların Kastamonu'daki kaymakamlıklarca öteden beri Trabzon'dan İstanbul'a kadar olan sahillerin ıssız taraflarına sakladıklarının haber alındığı, karadan mümkün olan kontrolün yapılması konusunda vilayetin her tarafına emirler gönderilmiş ise de bunun yeterli olmayacağı bildirilmiştir[9].

İstanbul Hükûmeti'nin silah kaçakçılığı konusunda hassas olduğu

6 BOA. *DH. ŞFR.* 621/30.
7 BOA. *DH. ŞFR.* 625/25.
8 BOA. *DH. ŞFR.* 98/171.
9 BOA. *DH. ŞFR.* 619/55.

ve kaçakçılığın yapılması için gereken tedbirlerin alınması için valiliklere sürekli baskı yapmaktaydı. Dâhiliye Nezareti'nden 27 Mayıs 1919 tarihinde Erzurum Vilayetine gönderilen yazıda, "Lazistan" eşkıyasından olan bazı şahısların Erzurum'dan silah ve cephane alarak Rize'ye doğru gitmekte iken İspir kazasının Kırık nahiyesinin Karaman köyünde ahaliden birini öldürdükleri, diğerini yaraladıktan sonra ahalinin silahlarını ele geçirdikleri bildirilmiştir. 8 Mayıs 1919 tarihli telgrafta, eşkıyanın yanlarındaki çuvallarda bulunan yükleri olan 25.000 Rus ve Osmanlı fişeği ile 230 kıyye barutu da aldıkları bildirilmiştir. Telgrafta adı geçen 11 şahıs hakkında Jandarma alay kumandanlığından verilen rapor üzerine Erzurum merkez jandarma taburunun İspir bölüğüne bağlı Kırık Nahiyesi takım kumandanlığında görevli Mülazım-ı Sani Kâmil Efendi, emri altındaki jandarma sayısının eşkıya sayısından az olmasana rağmen olayı öğrenir öğrenmez eşkıyayı takibe başlamıştır. Bir yandan da İspir Jandarma Bölük Kumandanlı'ğı vekâletinde görevli Mülazım-ı Evvel Nizameddin Efendi ile birlikte çalışarak Kan Köprüsü'nde eşkıyayı birlikte yakalamışlardır. Bu hizmetlerinden dolayı adı geçen jandarma memurlarının beşinci dereceden Mecidî nişanıyla ödüllendirilmesine karara verilmiştir[10].

Sivas Vilayetinden 28 Haziran 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta; eşkıyadan olup silah kaçakçılığı ve ticareti yapmakta olan Suşehri'nin Kara Yakup köyünden Bahri ve arkadaşları ile Koyulhisar müfrezesi arasında meydana gelen çatışma sonucunda eşkıyadan dördünün yakalandığı ve on dört baş hayvanın da ele geçirildiği bildirilmiştir[11]. 9 Temmuz 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden Sivas Vilayetine gönderilen telgrafta; 9 Haziran 1919 tarihinde Merzifon'a gelen sandıklarda silah bulunduğu, bunların Rum ve Ermenilere dağıtılacağının haber alındığı, bu konuda gereken müdahalenin derhal yapılması istenmiştir[12].

25 Haziran 1922 tarihinde Sadaret makamından Harbiye Nezareti'ne gönderilen yazıda; Divan-ı Harb-i Örfi'ye ve Divan-ı Temyiz-i Askeriye mahkemelerinde davası görüldükten sonra Giresun'un Ayvasil köyünden olan Bahaeddin Efendi'nin, silah kaçakçılığından dolayı 7 sene kürek cezası ile cezalandırılmasının uygun bulunduğuna karar verilmiştir[13].

Rumların ve Ermeniler tarafından Yapılan Silah Kaçakçılığı

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Gayrimüslim-

10 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Dahiliye Asayiş Kalemi (DH. EUM. AYŞ)*, 41/28.
11 BOA. *DH. EUM. AYŞ.* 13/95.
12 BOA. *DH. ŞFR.* 101/19-46.
13 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)*, 4714/3534-83.

ler, antlaşmanın maddelerinden yararlanmak ve kendi devletlerini kurabilmek için asayiş ve düzeni bozacak faaliyetlere başlamışlardır. Bunun için öncelikle çeteler oluşturmuşlar ve bu çeteleri silahlandırmak için silah kaçakçılığı yoluna başvurmuşlardır. 10 Ağustos 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti Asayiş ve Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi iskân şubesinden Trabzon Vilayetine gönderilen telgrafta; Rum ve Ermeni heyetlerinin kendi aralarında Karadeniz bölgesini paylaştıkları, bu paylaşımda Gümüşhane'ye kadar olan bölgenin Pontus teşkilatına verildiği bildirilmiştir. Trabzon mebusu Matyo Kofidi Efendi ile Rum Metropoliti gibi şahısların idarelerinde bulunan Rum Muhacirin ve Fukaraperver Cemiyeti'nin gerçekte *Pontus İlhak-ı İstiklâl Komitesi* olduğu, Trabzon'da meydana gelen göçlerde bu komitenin etkisinin olduğu, komitenin göç edenlere 15.000 yeni Rus tüfeği ve 20.000 Revolver ve benzeri ateşli silahlar verdiği, Müslümanların bu durumdan haberdar olduğu bildirilmiştir[14].

İzmir'in işgalinden sonra Yunan Kızılhaç teşkilatı sürekli olarak Trabzon'a gemiler göndermeye başladı. Bu gemilerde tıbbi ve iaşe yardımı adı altında bölgeye bol miktarda silah, cephane gibi askeri malzemeler gönderilmekteydi. Bu yardımları getiren komitacıların doktor sıfatıyla 3-5 kişilik gruplar halinde karaya çıktığı ve heyetlerin içerisinde papazların bulunması oldukça dikkat çekmiştir. Durumun fark edilmesi üzerine Harbiye Nezareti, İstanbul Polis Müdüriyeti ve İstanbul Muhafızlığının uyarılarına dikkate almış ve kolordulara bu kişilerin takip edilmesi ve seyahat izin belgelerinin olmayanların sınır dışı edilmesi için emirler göndermiştir[15].

Gizli yollarla Karadeniz Bölgesi'ne getirilen silah ve cephaneleri kullanarak Rum çeteleri Trabzon'da yavaş yavaş kendi varlıklarını hissettirmeye başlamıştı. Bilhassa İzmir'in işgali sonrasında Rum çeteleri terör faaliyetlerine daha çok arttırmıştı. Ancak bu çeteler Samsun bölgesinde Rum çeteler kadar etkili olamamışlardı. Bunun nedenini Kazım Karabekir Paşa, 24 Ağustos 1919 tarihinde Erkan-ı Harbiye'ye gönderdiği yazıda şöyle belirtmekteydi: *"General Milne'nin bildirisi hakkında emirlerinizi aldım, Doğu Vilayetlerinde asayişin iyi olduğunu defalarca bildirdim. Asayişin her durumda muhafazası, unsurlar arasında bir çatışmaya meydan verilmemesi konusunda önem arz etmektedir. Trabzon Vilayetinde Hristiyanların yok denecek kadar az olmasından dolayı gayrimüslimler arasında bir hadisenin meydana gelmesi muhtemel değildir. Şu anda Trabzon Vilayetinde de bazı Rum çetelerinin ve Salib-i Ahmer adı altında*

14 BOA. *DH. ŞFR.* 102/88.

15 Selçuk Ural, "Mütareke Dönemi'nde Pontus Devleti Kurmaya Yönelik Çalışmalar ve Alınan Karşı Önlemler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 27-28,* (Mayıs-Kasım 2001): 340.

gelen propagandacıların tahrik ve teşviklerine rağmen anasır arasında hiçbir olay meydana gelmemiştir. Olası bir olayın çıkma ihtimaline karşı gereken tedbirler alınmıştır. Ayrıca Muhacir ve Salib-i Ahmer adı altında gelen Rum çetelerinin getirecekleri silahların giriş ve çıkışlarına izin verilmemesi için Trabzon vilayetinin de bu konuya kıymet vermesi gerekmektedir"[16].

Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa, Kazım Karabekir Paşa'nın 24 Ağustos 1919 tarihli telgrafına 29 Ağustos 1919 tarihinde verdiği cevapta; *"İzmir faciasının milletimizin kalbinde açtığı yara henüz iyileşmeden, meydana gelecek en ufak bir asayişsizlik yeniden milletimizin kalbini parçalayacaktır. Bunun yaşanmaması adına tek çare olarak daha fazla mesai yapılarak asayiş korunmalıdır. Devletimizin içinde bulunduğu vaziyet ortada iken asayişin korunması için yapılacak en iyi şey sükûneti sağlamak ve müdahaleden kaçınarak gayrimüslim ahaliye karşı Türklüğün korunmasına devam edilmesidir. İzmir faciasıyla bütün milletimizin nasıl kalbi yara almışsa, padişahtan tutun sıradan bir vatandaşımıza kadar hiçbir Müslüman kalbi yeni bir olaya dayanamaz. Bundan dolayı gereken emniyet önlemlerini almak Trabzon Vilayeti gereken önlemi almalıdır*[17] ifadelerini kullanmıştır.

30 Ağustos 1919 tarihinde Harbiye Nazırı Süleyman Şefik'in Dahiliye Nezaretine yazdığı belgede; Doğu vilayetlerinde sükûnet ve asayişin korunması ne kadar önemli ise Batum'da sosyal düzeni bozmak için akşam vakitlerinde sahilden ihraç edilen ve bu saldırıyı Salib-i Ahmer adı altında gizlemeye ve asayişi bozmak amacıyla memlekette silah ve cephane kaçırmaya başlayan Rum çetelerinin kaçakçılık yapmasını önlemek için vilayet yönetimlerinin gerekli tedbirleri almaları için gereken uyarıların yapılması istenmiştir[18].

Dahiliye Nezareti'nden 4 Eylül 1919 tarihinde Trabzon Vilayeti ve Canik Mutasarrıflığına gönderilen telgrafta; Sükûnet ve emniyeti bozmak için bir takım Rum çetelerinin Salib-i Ahmer ve Muhacir adı altında Trabzon ve Samsun havalisine gelmekte olduklarının 15. Kolordu kumandanı tarafından bildirildiği, Doğu vilayetlerinde asayişin korunmasının son derece önemli olduğu ve en ufak bir problemin memleketimize büyük zararları olacağından askeri kuvvetlerle birlikte gerekli tedbirlerin alınarak asayişin temini için çalışılması gerektiği vurgulanmış, çetelerin getireceği silah ve cephanelerin memlekete giriş çıkışları konusuna mahalli idarelerin uyanık olması gerektiğine dikkat çekilmiştir[19].

24 Kasım 1919 tarihinde Trabzon vilayetinden Dahiliye Nezaretine gönderilen telgrafta; Trabzon havalinde Pontus Hükûmeti adına

16 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Dahiliye Kalem-i Mahsus (DH. KMS)*, 55/2-7.
17 BOA. *DH. KMS*. 55/2-7.
18 BOA. *DH. KMS*. 55/2-7.
19 BOA. *DH. KMS*. 55/2-7.

bazı teşkilatlanma için Fener Rum Patrikhanesi'nin müracaatı üzerine Yunan subaylarından bir kaçının Trabzon'a gönderildiği, Yunanlıların Atina namında bir motor ile silah ve cephane gönderecekleri hakkında istihbarat alındığı ve Doktor Kaymatsi adında bir zabit vekili refakatinde dört Yunanlı askerin Trabzon'a çıktığı, bunların Yunan Salib-i Ahmer adına hareket etmelerinin muhtemel olduğu, bu şahısların hareketlerinin takip edilmesi ve silah ithalatına izin verilmemesi için sahillerin kontrol altına alınması hususunda Trabzon sahil kumandanlığının uyarıldığı[20] bildirilmiştir.

Patrikhane, Trabzon bölgesinde bir Pontus Hükûmeti kurulması için bölgede bir teşkilatlanma çabası içinde olduğuna dair 4 Aralık 1919 tarihinde Dâhiliye Nazırı adına Dâhiliye Müsteşarının Harbiye Nezaretine gönderdiği yazıda *"Trabzon ve havalisinde Pontus hükûmeti adına ve hesabına bazı teşkilâtlar yapmak için Rum Patrikhanesi'nin mürâcâatı üzerine Yunan subaylarından birkaçının Trabzon'a gönderilmesinin uygun bulunduğu ve Allina adında bir motor ile de silah ve cephane gönderileceğinin haberi alındığı"* bildirmekteydi[21].

Pontus Devleti'ni kurma çabası içinde olan bir başka metropolit ise Giresun Metropoliti Lavrendios'du. Mütarekeden imzalanmadan önce devlete sadık bir görüntü veren Lavrendios, daha sonra Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumdan Patrikhane'nin emirleri doğrultusunda hareket etmeye başladı. Giresun ve çevresindeki Rum çetelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için Lavrendios, limana gelen İngiliz ve Yunan gemilerine giderek bölgenin durumu hakkında onlara bilgi vermekteydi. Hatta Lavrendios Giresun'da açıkça Yunan propagandası yapıyor, Giresun mektebine Yunan bayrağı asmış ve mektebi Yunan Salib-i Ahmeri'ye hizmetine vermişti. Ayrıca Yunanistan'dan veya diğer yerlerden yardım adı altında getirilen silahları burada toplanıyor ve Rum çetelerine dağıtılıyordu[22].

Pontus Devleti'ni kurmak için Samsun bölgesinde faaliyet gösteren Pontus Teşkilâtı, kaçakçılık yoluyla çok sayıda silahı Samsun'a getirmekteydi. Böylece bölgede önemli bir silah deposu oluşturulmuş, devletin güvenliği ve dirliği tehdit edecek boyuta gelmişti. İstanbul hükûmeti, bu durumu önlemek için tedbirler almaya başlamıştır. İlk önce bu silah depolarının kaldırılması ve halkın silahtan arındırılması için birtakım girişlere başladı. Öncelikle bir bildiri ile belli bir süre zar-

20 BOA. *DH. ŞFR*. 652/21.

21 Aydın Özgören, *Millî Mücâdele Döneminde Trabzon Rum Metropolitliği'nin Faaliyetleri* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006), 50.

22 Mehmet Okur, "Millî Mücadele Döneminde Fener Rum Patrikhanesi'nin ve Metropolitlerin Pontus Rum Devleti Kurulmasına Yönelik Girişimleri" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 29-30*, (Mayıs-Kasım 2002), 111.

fında herkesin silahlarını hükûmete teslim edilmesi istenmiştir ancak buna uymayan pek çok Rum silahlarını teslim etmeyerek, dağlara kaçarak buralardaki eşkıya çetelerine katıldı[23].

11 Ocak 1920 tarihinde Harbiye Nezareti'nden bütün kolordulara gönderilen yazıda Batum'daki Rum teşkilatı hakkında bilgi verildi. Yazıda Batum'da, Pontus Cumhuriyeti adıyla Yunan memurlardan oluşan bir idare heyeti vazifeye başladığı söylenmiştir. Bu heyetin amaçları Trabzon ve çevresinde asayişi bozup, İtilâf Devletlerinin buraya müdahalesini sağlayarak işgal edilmesini sağlamaktı. Bu amaç doğrultusunda Trabzon kıyılarına silah ve cephane getiriliyordu[24]. Dahiliye Nezareti'nden 27 Ocak 1920 tarihinde Sivas Vilayeti ve Samsun Mutasarrıflığına çekilen telgrafta; Gümüşhacıköy civarından iki Yunan askerinin kıyafet değiştirerek Rum ahalisine silah ve cephane dağıtarak burada bir teşkilat yapılandırmaya çalıştıkları istihbaratının alındığı, Gümüşhacıköy'de Rumların asayişi bozmaları endişesiyle bu durumun Samsun İngiliz kontrol memuruna ve 3. Kolordu Kumandanlığı namına Harbiye Nezaretine haber verildiği bildirilmiştir[25].

Yunanlılar Tarafından Yapılan Silah Kaçakçılığı

İzmir'in işgaline takiben Yunanlılar hem Akdeniz'de hem de Marmara bölgesinde kendi hakimiyetini sağlamak için tüm imkanları kullanarak silah kaçaklığı faaliyetlerine girişmişlerdir. Bu duruma örnek olarak Yunanlıların işgalden sonra Doğu Trakya'ya silah sevk ettiğine dair Edirne Vilayetinden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 24 Haziran-2 Temmuz 1919 tarihleri arasındaki mektuplarda; Yunanlıların askerlerinin Çorlu'daki Yunan kıtalarına cephane ve bomba taşıdıkları, Çerkezköy'de telgrafhane kurarak buraya yerleştiklerinden bahsediyordu. Ayrıca Yunanlılar Lüleburgaz'ı da diğer kazalara cephane sevkiyatı için seçmiş olduklarını bildiriyordu[26].

27 Ekim 1919 tarihinde Çatalca Mutasarrıf Vekili tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen yazıda, Sinekli ve Çatalca'dan posta treni vasıtasıyla İstanbul'a geçen Yunan askerleri tarafından Hadımköy'e ulaştığında askerlerin istasyonda bulunan karakola parça parça makineli ve martin gibi silahlar teslim etmiştir. Bu silahlar Hadımköy ve çevresinde bulunan Rumlara dağıtıldığı görülmüştür. Bu istihbarat liva polisi komiserliğine bildirilerek silah kaçakçılığının engellenmesi

23 Murat Tetik, *Millî Mücadelede Giresun ve Havalisi 1918-1922* (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2016), 21.

24 Tetik, *Millî Mücadelede Giresun ve Havalisi*, 53.

25 BOA. *DH. ŞFR.* 106/130.

26 Bilge Bayın, *Millî Mücadele Döneminde Edirne 1918-1922* (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2005): 50.

için gerekenlerin yapılması istenmiştir[27].

22 Kasım 1919 tarihinde Edirne Valisi tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen yazıda, Selanik'ten gelen Marşandiz treniyle Lüleburgaz istasyonuna 350'den fazla sandık silah, cephane ve bomba getirilmiştir. Bunlardan 32 sandık bomba, 18 sandık silah cephanesinin trenle Edirne'ye gönderileceği ve bu cephanelerin bir miktarı kazalara gönderileceği ve bir kısmının istasyonda korunduğunu bildirmiştir. Ayrıca Lüleburgaz kaymakamlığına ve polis kuvvetlerine 50 sandık daha bomba getirileceği sevk mahallini kontrol edilmesini Kırıkkale mutasarrıflığına bildirilmesi istenmiştir[28].

Yunanlıların silah kaçakçılığına dair 1 Şubat 1920 tarihinde Edirne Valisi tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen yazıda Yunanlıların 30 Ocak 1920 tarihinde Çorlu'dan Lüleburgaz'a 9 yük cephane ile 6 yük silah sevk ettikleri kaymakamlığa bildirilmesi istenmiştir[29]. Bir başka örnek belge ise Edirne Valisi tarafından 8 Şubat 1920 tarihinde Dahiliye Nezaretine gönderilen yazıda çok sayıda silah ve cephanenin sınır boyunda bulunan Yunan taburu tarafından Lüleburgaz'dan trenle Selanik'e gönderildiği bildirilmiştir[30].

İtilaf Kuvvetlerinin Gayrimüslimlere Silah Yardımı

Dâhiliye Nezareti'nden 20 Aralık 1919 tarihinde Kastamonu Vali vekaletine ve Bolu Mutasarrıflığına çekilen telgrafta; Kardinal ismindeki İngiliz harbiye gemisinin Kastamonu'da yaşayan Rumlara verilmek üzere Zonguldak'a 52 ton arpa ihraç ettiği gibi İnebolu'ya da 100 ton arpa getirileceği Samsun İngiliz askeri temsilcisi Yüzbaşı Moltrik tarafından haber verildiği bildirilmiştir. Kastamonu gibi arpa bakımından bereketli bir bölgenin arpa ihraç etmesi son derece şüpheli bir durum olduğu ve Yunanlıların buraya arpa yerine silah ve cephane göndermesi söz konusu olduğundan gereken tedbirlerin alınması ve bu alışveriş sırasında uyanık olunması gerektiğini bildirmiştir[31].

6 Şubat 1920 tarihinde Karesi mutasarrıfı tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen yazıda, Bandırmadaki İngiliz askeri müfreze kumandanı iştikakıyla polis kuvvetlerinin arabacılara yaptığı araştırma sonucunda Bandırma'dan silah ve cephane kaçırılmadığı İngiliz askeri yetkilisi tarafından yeterli görülmemiştir. Ayrıca İngiliz askeri müfrezesi halkın üzüntü içinde olduğu ve şehir dışından gelecek Kuvva-i Milliye askerinin, İngiliz ordusuna karşı saldırı olmaması için

27 BOA. *DH. EUM. AYŞ.* 25/12.
28 BOA. *DH. ŞFR.* 651/116.
29 BOA. *DH. ŞFR.* 658/8.
30 BOA. *DH. ŞFR.* 658/88.
31 BOA. *DH. ŞFR.* 105/142.

hükûmet ve kolordunun gereken tedbirleri alınması istenmiştir[32]. 7 Şubat 1920 tarihinde Karesi Mutasarrıfı tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen yazıda, Bandırma'da İngiliz yüzbaşısının yerel yöneticiler ile birlikte yaptığı araştırmalar neticesinde silah ve cephanenin kaçırıldığına ve sevk olunduğuna dair ipucu bile bulunamadığı ve bu konuda yüzbaşıya araştırmaya devam edileceği bildirilmiştir[33]. 7 Şubat 1920 tarihli bir başka telgraf ile Karesi mutasarrıfı araştırmanın devam ettiğini Bandırma Kaymakamlığına bildirilmesini Dahiliye Nezaretinden istemiştir[34].

İngilizler, Anadolu'da giderek artan milli hareketi bastırmak amacıyla Kasım ve Aralık 1920 yılında hem iç ayaklanmaları desteklemiş hem de Yunan Ordusu'nu güçlendirmişti. Bu sürede Yunan ordusunu güçlendirdikleri gibi Karadeniz kıyılarını kullanarak Anadolu'ya casuslar göndermeyi denediler. Ayrıca silah ve cephane naklini önlemek için karakol faaliyetlerine önem verilerek, propaganda yoluyla da Anadolu halkını Ankara aleyhine kışkırtmaya çalışmaları yaptılar. Hatta İngiltere'nin uyguladığı sıkı yönetim 1921 yılı başlarında Karadeniz ve Boğazlardaki Türk vapur, motor, kayıkları ve yabancı bandıralı vapurlardaki Türk yolcuları bile aramaktaydılar[35].

Silah kaçakçılığı sadece bireyler tarafından değil İtilaf Devletleri'nin müdahil olduğu bir sorun haline de gelmiştir. Buna bir örnek vermek gerekirse İngilizlerin, Merzifon Amerikan Koleji adı altında her gün koleje arabalarla yük getirdikleri ve getirilen sandıkların içinde ne olduğuna dair yetkili makamlara haber vermemektedir. Bu şüpheli durumun üzerine araştırmalar yapılmış ve Ermenilere yardım amacıyla bu sandıkların içinde silah ve teçhizat getirildiği anlaşılmıştır. Dokuzuncu Ordu Kıtaat Müfettişi Mustafa Kemal'in Harbiye Nezaretine gönderdiği istihbaratta, *"Merzifon'daki dört İngiliz subayının Amerikan Koleji'nde toplandıkları, toplantıda Merzifon ve çevresinde çetelerin örgütlenmesi için uğraştıkları ve bölge ile ilgili bir kısım kararlar aldıkları şüphesi duyduğunu yazmıştır".* Ayrıca koleje getirilen sandıkların üzerinde Ottoman Amerikan yazısının yer almasından dolayı Mustafa Kemal, bunların silah olduğundan şüphe etmiştir[36].

Bu istihbaratın üzerine silah aranması ve toplanması sırasında Merzifon Amerikan Koleji'nin de araştırılması için Merkez Ordusu Komutanlığı tarafından 5. Fırka Kumandanlığı ve Amasya Mutasarrıflığı'na

32 BOA. *DH. ŞFR.* 658/62.
33 BOA. *DH. ŞFR.* 658/75.
34 BOA. *DH. ŞFR.* 658/77.
35 Tetik, *Millî Mücadelede Giresun ve Havalisi*, 24.
36 Umut Erbaş, *Millî Mücadele Döneminde Pontus-Rum Faaliyetleri* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006), 64.

emir verilmiştir. 16 Şubat 1921 tarihinde Merzifon Amerikan Koleji ve hastanesinde arama yapılmış ancak aramalar sırasında silah ve cephane bulunamamıştır. Ancak kolej içerisinde 1904 tarihinde kurulmuş olan Pontus Kulübü adıyla bir kulübün bulunduğu tespit edilmiş, 2 çuval Rumca ve İngilizce evrak ve defter, kulübe dair yönetmelik, mühürler, Yunan bayrakları ve Pontus arması, Osmanlı silahları ile donatılmış ve grup halinde okulda çekilmiş birtakım fotoğraflar bulunmuştur[37].

Millî Mücadele'yi Desteklemek için Yapılan Silah Kaçakçılığı

Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra Türk halkının mal ve can güvenliği tehlikeye girmiş, İstanbul hükûmeti siyasi olarak bir boşluk içine düşmüştü. Tüm bunlar yaşanırken Türk halkının bu durumu kabullenmesi beklenemezdi. Bu sebepten dolayı Mütarekeyle birlikte oluşan olumsuz koşullardan rahatsız olan vatanperverler teşkilatlanarak işgal kuvvetleri ve gayrimüslim çetelerine karşı mücadeleye etmeye karar verdiler. Böylece bağımsızlık için ilk kıvılcım çıkmıştır. Bu kıvılcım gizli faaliyetlerde bulunacak Karakol Cemiyeti olacaktı[38]. Karakol Cemiyetleri, düşman işgali altında bulunan İstanbul'dan Anadolu'ya çok sayıda silah ve cephane sevk edecek, Millî Mücadele'ye katılmak isteyen gönüllüleri Anadolu'ya geçişini sağlayacaktı. Cemiyetin silah kaçakçılığına dair örnek vermek gerekirse[39];

"Ferit Paşa Hükümeti ve İngilizlerin kontrolleri altında bulunan ambar ve depolardan geceleyin aşırılmak suretiyle muhtelif tarihlerde İstanbul'dan 56.000 mekanizma, 320 makineli tüfek, 1.500 tüfek, bir batarya top, 2.000 sandık cephane, 10.000 takım elbise, 10.000 gem, nal ve mıh, 15.000 matara, 1.000 tona yakın malzeme ve askerî eşya Anadolu'ya geçirilmiştir."

Özellikle Marmara Denizinde İstanbul Hükûmeti'nin güvenliği sağlama noktasında yetersiz olması ve kıyı koruma işlerinin tam olarak yapılamamasından dolayı, silah dahil olmak üzere her türlü kaçakçılık yapılmaktaydı. Millî Mücadele'nin önemli simalarından biri haline gelmiş olan Osman Ağa'nın 1921 yılında hakkında çok sayıda şikayetler yapılmaktaydı. Bu şikayetler arasında silah kaçakçılığı yaptığına dair 13 Ocak 1921'de Samsun Amerikan Konsolosu, Osman Ağa'nın cinayet işlediği ve Karadeniz Limanlarına İstanbul'dan silah kaçakçılığı yaptığına dair İngilizlerin ihbarı alındığı şikayetidir[40]. Millî Mü-

37 Erbaş, *Millî Mücadele Döneminde Pontus-Rum Faaliyetleri*, 65.

38 Hasan Ali Polat, *Millî Mücadele Yıllarında Marmara Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Müfrezeler, Milis Kuvvetleri ve Çeteler 1918-1922*, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008): 73.

39 Polat, *Millî Mücadele Yıllarında Marmara Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren*, 74.

40 Tetik, *Millî Mücadelede Giresun ve Havalisi*, 81.

cadele döneminde Kuvva-i Milliye silah sağlamış olan bir başka sima ise İpsiz Recep Reis'tir. İpsiz Recep Reis, İstanbul'dan Kandıra yoluyla Anadolu'ya geçmek isteyen asker, subay ve komutan gibi büyük şahsiyetlere yardım etmişti. Ayrıca İpsiz Recep reis takalarla Anadolu'ya çok sayıda silah ve cephane de sevk ettirmiştir. Millî amaçlar doğrultusunda çalışan kişi ve teşkilatlara silah ve cephane sağlama noktasında İpsiz Recep Reisin yardımları oldukça önemlidir[41].

Sonuç

I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi'nin uygulanmaya konulmasından sonra ülkenin güvenlik statüsünde yeni bir dönem başlamıştır. Mütareke Dönemi'nde resmi yazışmalarda en çok kullanılan terim "asayiş" olmuştur. Asayiş kelimesi gerek merkezi idarenin gerekse mahalli yönetimlerin çözmesi gereken en önemli problem haline gelmiştir. Dönemin İstanbul hükûmetleri, asayişin sağlanması ve görevlerin tam olarak yerine getirilmesi için askeri ve sivil yöneticilere sürekli olarak uyarılarda bulunmuştur. Ancak Mütareke Dönemi'nin getirdiği ağır şartları fırsat bilen ve İtilaf Devletleri'nin desteğini alan Rum ve Ermeniler siyasal maksatlı çeteler oluşturarak asayişi bozmaya çalışmışlardır. Mahalli hükûmetlerin asayişi sağlama konusunda sadece Rum ve Ermeniler ile değil kimi zaman Müslümanlar ile de uğraştıkları görülmektedir.

Mütareke Dönemi'nin getirdiği zor şartlarda İstanbul Hükûmeti düzeni sağlamaya çalışırken, otorite boşluğundan faydalanan silah tüccarları durumu fırsata çevirmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin silah ticareti ve kaçakçılığını önleyememesindeki en önemli faktörlerden birisinin, yeterli sayıda güvenlik personeline sahip olmaması olduğu aşikârdır. Silah kaçakçılığının hareketleri incelendiğinde, bu faaliyetin daha çok kıyı kentlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Silah kaçakçıları sadece deniz yolunu kullanmamış aynı zamanda kara yollarından da faydalanmıştır. İncelediğimiz belgelerde, silah kaçakçılığı yapan çok sayıda kişinin tespit edildiği ve yakalandığı görülmekteyken yakalanmayan kaçakçı sayısının da oldukça fazla olduğu tahmin edilmektedir. Ancak şu da bir gerçek ki bazı kaçakçıların yakalanmış olması silah kaçakçılığının engellenmesinde tam caydırıcı bir rol oynamamıştır.

Asayiş konusuyla doğrudan bağlantılı bir konu olması hasebiyle incelediğimiz silah kaçakçılığının Mütareke Dönemi'nde çok yaygın bir durum olduğunu, silah kaçaklığının sadece çeteler veya bireysel suçlular tarafından yapılmadığını bazen devlet memurlarının da bu işe karışmış olduğunu tespit etmiş oluyoruz. Silah kaçakçılığı konu-

41 Polat, *Millî Mücadele Yıllarında Marmara Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren*, 85.

sunda Rum, Ermeni ve Laz çetelerinin aktif rol aldığını görüyoruz. Asayişi temin noktasında merkezi ve mahalli hükûmetlerin gerekli tedbirleri almasına rağmen bu suçun tam olarak üstesinden gelemediği anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

BOA. *Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR).* 621/30.
BOA. *Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR).* 625/25.
BOA. *Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR).* 98/171.
BOA. *Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR).* 619/55.
BOA. *Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR).* 101/19-46.
BOA. *Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR).* 102/88.
BOA. *Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR).* 651/116.
BOA. *Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR).* 652/21.
BOA. *Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR).* 105/142.
BOA. *Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR).* 106/130.
BOA. *Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR).* 658/8.
BOA. *Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR).* 658/88.
BOA. *Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR).* 658/62.
BOA. *Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR).* 658/75.
BOA. *Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR).* 658/77.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO).* 4714/3534-83
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Dahiliye Kalem-i Mahsus (DH. KMS).* 55/2-7.
BOA. *Dahiliye Asayiş Kalemi (DH. EUM. AYŞ).* 41/28.
BOA. *Dahiliye Asayiş Kalemi (DH. EUM. AYŞ).* 13/95.
BOA. *Dahiliye Asayiş Kalemi (DH. EUM. AYŞ).* 25/12.

Makaleler

ALPAR, Güray, "Güvenliğin Sağlanmasında Bir Kolluk Kuvveti Olan Jandarmanın Geçmişten Günümüze Rolü ve Dünyadaki Konumu", *Güvenlik Bilimleri Dergisi,* Mayıs 2013, 2/1, s. 79-106.

BALKAYA, İhsan Sabri, "Mütareke Dönemi Asayişin Üç Boyutu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 41, Mayıs 2008, s. 17-34.

KARACAGİL, Kürşad, "Bir Yunan Gizli Cemiyeti: Kordos", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 207, Aralık 2013, s. 451-464.

Okur, Mehmet. "Millî Mücadele Döneminde Fener Rum Patrikhanesi'nin ve Metropolitlerin Pontus Rum Devleti Kurulmasına Yönelik Girişimleri" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 29-30, (Mayıs-Kasım 2002), 101-116.

ÖZCAN, Selim, "Canik (Samsun) Sancağı Kuvva-i Milliye Önderlerinden: Canbulatoğlu Ekrem Bey", *TÜRKTOB,* Nisan-Haziran 2015, S.16, Ankara, s. 61-63.

Ural, Selçuk. "Mütareke Dönemi'nde Pontus Devleti Kurmaya Yönelik Çalışmalar ve Alınan Karşı Önlemler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 27-28, (Mayıs-Kasım 2001): 335-351.

Tezler

BAYIN, Bilge. *Millî Mücadele Döneminde Edirne 1918-1922*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2005.

ERBAŞ, Umut. *Millî Mücadele Döneminde Pontus-Rum Faaliyetleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.

ÖZGÖREN, Aydın. *Millî Mücâdele Döneminde Trabzon Rum Metropolitliği'nin Faaliyetleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.

POLAT, Hasan Ali. Millî *Mücadele Yıllarında Marmara Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Müfrezeler, Milis Kuvvetleri ve Çeteler 1918-1922*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008.

TETİK, Murat. *Millî Mücadelede Giresun ve Havalisi 1918-1922*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2016.

İnternet Kaynakları

http://www.tdk.gov.tr

DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİNİN İÇ İSYANLARI DESTEKLEMESİ ve TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDEKİ YANSIMASI

Onur SEMİZ[1]

Özet

Millî Mücadele Dönemi boyunca Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde, Saltanat ve Halifelik makamlarının tehlikede olduğunu iddia eden ve Anadolu'nun parçalanmasını kolaylaştırmak için yapılan bir takım isyanlar meydana gelmiştir. Bu isyanlar Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasını istemeyen İstanbul Hükûmeti ve İtilaf Devletlerinin kışkırtması, para dağıtması, propaganda yapması neticesinde ciddi boyutlara ulaşmış ve Kuvva-i Milliye'yi çok zor durumda bırakmıştır. Millî Mücadele Dönemi'nde meydana gelen isyanların birçok nedeni bulunmaktadır. İstanbul Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti arasındaki iktidar çatışması, İtilaf Devletlerinin Anadolu üzerindeki emelleri, halkın psikolojik, iktisadi durumundaki olumsuzluklar isyanların temel nedenleri arasında sayılabilir. Bunun yanında halkın önemsediği şahsiyetlerin cahil insanları kandırması, Mustafa Kemal Paşa'nın Padişah olmak istediği yönünde yapılan propagandalar, Kuvva-i Milliyenin İttihatçı ve Bolşevik olduğu propagandası, Millî hareket hakkında çıkarılmış fetvalar gibi sebepler de isyanların çıkmasında etkili olmuştur. Salih Paşa'nın istifasından sonra tekrar sadarete getirilen Damat Ferit Paşa ve İtilaf Devletlerinin, Millî harekete karşı meydana gelen isyan olaylarından memnun olduklarını söylemek mümkündür. İstanbul Hükûmetinin Millî hareket aleyhine meydana gelen isyanları desteklemesi TBMM'nin önemli gündem konularından birini teşkil etmiştir. TBMM'ye göre bu isyanların temel sebebi, Millî mücadele aleyhinde yapılan propaganda ile cahil insanların kandırılmasıdır. TBMM'ne, şiddetli bir şekilde eleştirilen ve uzun görüşmelerin yapıldığı isyanlar konusunda bir takım tedbirler alma yoluna da gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İstanbul Hükümeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Damat Ferit Paşa, Mustafa Kemal Paşa*

1 Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, *onur__semiz@hotmail.com*

Giriş

Millî Mücadele Dönemi boyunca Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde, Saltanat ve Halifelik makamlarının tehlikede olduğunu iddia eden ve Anadolu'nun parçalanmasını kolaylaştırmak için yapılan bir takım isyanlar meydana gelmiştir. Bu isyanların ortak noktası "*Saltanat, Hilafet ve Şeriata düşman olan*" Millî Mücadele hareketinin başarıya ulaşmasını engellemektir. Bu isyanlar Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasını istemeyen İstanbul Hükûmeti ve İtilaf Devletlerinin kışkırtması, para dağıtması, propaganda yapması neticesinde ciddi boyutlara ulaşmış ve Kuvva-i Milliye'yi çok zor durumda bırakmıştır.[2] Hatta Ankara Hükûmeti, Yunan işgali altında bulunan bölgeleri Yunanlılardan kurtarmak için cepheye asker göndermesi gerektiği bir sırada meydana gelen isyanlardan dolayı cepheye asker göndermediği gibi cepheden asker de çekmek zorunda kalmıştır.

Millî Mücadele Dönemi'nde meydana gelen isyanların birçok nedeni bulunmaktadır. İstanbul Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti arasındaki iktidar çatışması, İtilaf Devletlerinin Anadolu üzerindeki emelleri, halkın psikolojik, iktisadi durumundaki olumsuzluklar isyanların temel nedenleri arasında sayılabilir.[3] Bunun yanında halkın önemsediği şahsiyetlerin cahil insanları kandırması, Mustafa Kemal Paşa'nın Padişah olmak istediği yönünde yapılan propagandalar, Kuvva-i Milliyenin İttihatçı ve Bolşevik olduğu propagandası, Millî hareket hakkında çıkarılmış fetvalar, din gibi sebepler de isyanların çıkmasında etkili olmuştur.[4]

İç isyanlar, Anadolu'da yeni bir oluşum içerisine giren, kendisini düzenlediği kongreler vasıtasıyla millete dayandıran ve gün geçtikçe arkasındaki halk desteğini artıran Anadolu hareketine karşı bu girişimlerle kendi geleceğinin tehlikeye gireceğini ön gören merkezi hükümet arasındaki bir mücadele olarak tanımlanabilir. Çünkü İstanbul Hükümeti her ne kadar Mondros Mütarekesi ile fiili yönetimini ve Anadolu üzerindeki otoritesini kaybetse de kendisini hala meşru hükümet olarak görmekteydi. Bundan dolayı kendi iktidarına karşı meydana gelen bir oluşumun başarıya ulaşmasını engellemek amacıyla bir takım faaliyetlere girişmiştir. Millî hareketin ortaya çıkmaya başladığı 1919 yılı içerisinde meydana gelmeye başlayan ve 1920 yılı içerisinde

2 Salahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, III, (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1991), 113-114.

3 Cemil Hakan Korkmaz, *Kurtuluş Savaşı'nın İkinci Cephesi: İç İsyanlar*, 1. Basım, (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, Mart 2008), 21-27.

4 Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, III, 115. Ayrıca iç isyanların TBMM'ndeki yansıması hakkında bilgi edinmek için bkz. Meryem Çakır, *Türkiye Büyük Millet Meclisinin Tutanaklarında İç İsyanlar (1920-1934*), (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005).

hat safhaya ulaşan iç isyanlar, milli mücadelenin geleceğine, milli hareketi başarıya ulaştırmak için uğraşan yöneticilerinin psikolojik durumlarına olumsuz etki yapmıştır.[5]

İç isyanların Anadolu halkı tarafından desteklenmesinin nedenlerinden en önemlisinin İstanbul hükümeti tarafından yapılan; milli hareketin padişaha ve halifeliğe karşı girişilen bir hareket olduğu yönünde yapılan propagandaların olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü yüzyıllardır padişahlık ve halifelik kurumu ile yönetilen halkta, bu türden bir söylemin yankı bulması doğaldır. Ayrıca İstanbul Hükümeti tarafından yayınlanan fetvada, padişah etrafından birleşmek suretiyle Kuvva-i Milliye'ye karşı harekete geçilmesi emredilmekte ve bunu yapmayanların cehennem azabından kurtulamayacakları belirtilmektedir.[6] Aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'da, iç isyanların ve milli harekete karşı girişilen bütün girişimlerin sebebini " Padişaha karşı ayaklanma" fetvası olarak görmektedir.[7]

Millî Mücadele Dönemi'nde, çeşitli bölgelerde meydana gelen birçok isyan hadisesi yaşanmıştır. İsyan olaylarının fazlalığı ve konunun genişliği nedeniyle tüm isyanların işlenmesi yapılan bu çalışmanın amacına uygun olmadığından dolayı bu başlık altında incelenmemiştir. Ancak meydana gelen isyan hadiseleri hakkında Meclis zabıtlarında izahat bulmak mümkündür. Bu çalışmada TBMM'nin açılmasından kısa bir süre önce İstanbul Hükûmeti tarafından kurulan Kuva-yı İnzibatiye ve faaliyetleri ile bu durum karşısında İstanbul Hükûmetinin tutumunun Meclise yansıması verilmeye çalışılmıştır.

5 Salih Tunç, *Millî Mücadele (1919-1923)'de İç İsyanlar,* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1992), 20.

6 *Takvim-i Vakayi*, 11 Nisan 1336/1920; *Alemdar*, 11 Nisan 1336/1920; Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele: Vesikalar, Resimler, Plan ve Haritalar,* II, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1956), 82-83; Mahmut Goloğlu, *3. Meşrutiyet*, 1. Baskı, (Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010), 341-342; Galip Kemali Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler: Yakın Bir Mazinin Hatıraları Mondros'tan Mudanya'ya 1918-1922*, (İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1939), 216-218; Nurettin Peker, *1918-1923 İstiklâl Savaşının Vesika ve Resimleri İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekatı ve Hatıralar*, (İstanbul: Gün Basımevi, 1953), 166-167; Hülya Özkan, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri (4 Mart 1919- 16 Ekim 1920)*, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1994), 91-92.

7 Nitekim Mustafa Kemal Paşa, Nutuk adlı eserinde bu konu üzerinde şu ifadeleri kullanmaktadır. "*… İstanbul'da Damat Ferit Paşa, derhal yeniden mevki-i iktidara getirildi. Damat Ferit Paşa Kabinesi ve İstanbul'da bütün menfi ve hain teşekkülâtın vücuda getirdiği blok ve bu blokun Anadolu dahilindeki tekmil isyan teşkilâtı ve bilcümle düşmanlar ve Yunan ordusu, müştereken aleyhimize faaliyete geçtiler. Bu müşterek tecavüz politikasının talimatı da, padişah ve halifenin, düşman tayyareleri de dahil olduğu halde, her türlü vasıtalarla memlekete yağdırdığı 'huruç alessultan' fetvası idi.*" Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev: 1920-1927,* II, 4. Baskı, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999), 592-594.

1. Damat Ferit Paşa Hükümetinin İç İsyanları Desteklemesi

Salih Paşa Hükûmeti, bir yandan İtilaf Devletlerinin diğer yandan da muhalif kesimlerin baskılarına daha fazla dayanamayarak, 2 Nisan 1920 tarihinde istifa etmiştir. Salih Paşa'nın istifa etmesi, Damat Ferit Paşa'nın tekrar sadarete getirilmesini gündeme taşımıştır. Daha önceki Hükûmetleri zamanında Kuvva-i Milliye hareketine karşı yapmış olduğu faaliyetlerden dolayı bu durum Millî hareket taraftarı kesimin endişelenmesine ve Damat Ferit Paşa'nın sadarete getirilmemesi için faaliyetlerde bulunmasına neden olmuştur.

Damat Ferit Paşa'nın tekrar sadarete geleceği yönünde haberler çıkmaya başlayınca, Meclis-i Mebusanın ikinci başkanı Hüseyin Kazım Bey, Padişah'ın huzuruna çıkarak Ferit Paşa'nın tekrardan sadarete getirilmesinin memleket ve saltanat adına felaket olacağını söyleyip, sultanı uyarmıştır. Ancak Padişah *"Ben istersem Rum patriğini de Ermeni Patriğini de getiririm, hahambaşıyı da getirim"*[8] ifadelerini kullanması, Damat Ferit Paşa'nın sadarete getirileceği haberlerinin doğru olduğunu göstermiştir. Damat Ferit Paşa'nın yeniden kabine kurmasını istemeyenlerin saraya ve Meclise gönderdikleri telgraflar da işe yaramamış, Damat Ferit Paşa 5 Nisan 1920 tarihinde Hükûmeti kurmakla görevlendirilmiştir.[9]

Damat Ferit Paşa tarafından kurulan yeni hükümet, İtilaf Devletleri ve özellikle de İngiltere tarafından desteklenmiştir. 8 Nisan tarihinde görüştüğü Amiral Robeck'e, İngilizlerin istediği şekilde çalışmaya hazır olduğunu ve siyasi düşmanlarından kurtulmak adına bir liste hazırlamayı vaat eden Damat Ferit Paşa, İtilaf Devletlerinin bu kişileri tutuklama ihtimalini sormuştur.[10] Damat Ferit Paşa'nın yeni iktidarı ile birlikte Mütareke Döneminde ikinci defa olmak üzere işbirlikçilik dönemi başlamış olduğu söylenebilir.[11]

Salih Paşa'nın istifasından sonra tekrar sadarete getirilen Damat Ferit Paşa ve İtilaf Devletlerinin, Millî harekete karşı meydana gelen isyan olaylarından memnun olduklarını söylemek mümkündür. Damat Ferit Paşa, iktidara geldikten sonra Amiral Robeck ile görüşmüş ve Marmara'nın güneyinde Millî harekete karşı girişilen hareketin bir takım başarılar kazandığını, Ahmet Anzavur'u paşalık rütbesi vermek suretiyle Balıkesir Valiliği'ne atadığını bildirmiştir. Ayrıca

8 Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1949), 282-283.

9 Osman Akandere, " 11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekâyi'de Kuvva-i Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar", *Atatürk Yolu Dergisi*, 12/24 (2003): 421-422.

10 Salahi R., Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973), 212.

11 Osman Akandere - Hasan Ali Polat, *Damat Ferit Paşa Hükûmetlerinin Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri,* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2011), 107-108.

bu görüşmede hareketin başarıya ulaşması için örgütlenmesinde İtilaf Devletlerinin yardımlarını beklediğini de ifade etmiştir.[12] Nitekim Ahmet Anzavur, Biga'da ayaklanma çıkarması amacıyla İngilizlerden 500 İngiliz atını maddi yardım aldığı bilinmektedir.[13] Mustafa Kemal Paşa ise Damat Ferit Paşa ve İtilaf Devletleri arasındaki bu iş birliğini *"İtilaf Hükûmetleri tarafından İstanbul'umuzun işgali ve memleketimiz hakkında hiçbir tarihin kaydetmediği tahriklere ve tecavüzlere cüret edilmesi üzerine tekmil Anadolu ve Rumeli'de bir iman ve vicdan birliği ile feveran eden azmi Millîyi ihlal için düşmanlarımızın en önce girişmek istedikleri çare dahili nifaktır. İşte sırf bu hainane maksadın tatbikatı cümlesinden olarak gerek İstanbul'da düşmanlarımızın emellerini tatmin için teşkil eyledikleri Ferit Paşa Hükûmeti'ni gerekse bizzat Anzavur'u teşvik etmişler ve bunun neticesi olarak Gönen ve Biga havalisinde fesat çıkarmaya teşebbüs eylemişlerdir."*[14] ifadeleri ile ortaya koymuştur.

İstanbul Hükûmeti tarafından 8 Nisan tarihinde paşalık rütbesi verilerek,[15] Biga ve Bandırma çevresinin Millî kuvvetlerden temizlenmesi amacıyla Kuva-yı Muhammediye komutanı olarak görevlendirilen Anzavur, kendisini Padişah'ın görevlendirdiğini belirterek Kuvva-i Milliyenin eşkıyalık hareketi olduğunu halka bildirmeye başlamıştır. Anzavur, Mustafa Kemal Paşa için ise, askerlikten kovulan, Padişah'a isyan eden bir vatan haini ifadesini kullanmıştır. Mustafa Kemal'in yürüttüğü isyan neticesinde memleketin tamamen mahvolacağını söyleyen Anzavur, bir ferman çıkartarak Kuvva-i Milliye'ye katılanların idam edileceğini açıklamış, milli harekete karşı koyacakların padişahtan ve İngilizlerden yardım göreceklerini belirtmiştir.[16] Ayrıca Anzavur, *"… Padişah Yunanlılar'a karşı harp edilmesine razı değildir. Yunanlılar bizim dostumuzdur. Padişahın emir ve rızasına aykırı olarak silah çekmek küfürdür, isyandır."*[17] demek suretiyle halkı kendi yanına çek-

12 Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, 212-213.

13 Tunç, *Millî Mücadele (1919-1923)'de İç İsyanlar,* 35.

14 Kenan Esengin, *Millî Mücadele'de Ayaklanmalar*, 1. Baskı, (İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2006), 73-74.

15 Akandere - Polat, *Damat Ferit Paşa Hükûmetlerinin Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri*, 215.

16 Zühtü Güven, *Anzavur İsyanı*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1965), 42-43. Necdet Sevinç, *İstiklâl Harbi'nde Etnik İhanet*, (İstanbul: Bilge Oğuz Kitabevi, 2013), 285.

17 Yunus Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisinin Açılışı ve İç İsyanlar*, (İstanbul: Sel Yayınları, 1955), 7. Anzavur taraftarlarının yapmış olduğu propagandaya bir örnek ise Köprülü Hamdi Bey'in, Balıkesir Heyet-i Merkeziyesinin talimatı üzerine Yunan cephesine gönderilmek üzere asker ve para toplanmasını istemesi üzerine meydana gelmiştir. Anzavur taraftarları *"… Dört yıldan beri milletin çektikleri yetmiyormuş gibi, Hamdi Bey denilen adamda seferberlik ilanına kalkıştı. Seferberlik devletin işidir. Para almak devletin işidir. Hamdi Bey, halkı kimlere karşı savaşa sürüklüyor? İngilizlere karşı mı, Fransızlara ve Yunanlılara karşı mı? Ama onların güçlü orduları, donanmaları var. Bu milletin ise hiçbir şeyi yok. Çekilenler az geliyormuş gibi bir de bu adamın keyfi için yeni belalara, yeni felaketlere mi sürüklenecek? Padişahımız, milleti bu felaketlerden korumak için eline ferman vererek Anzavur'u gönderdi. Padişahımıza itaat mı edilecek, yoksa kim olduğu*

mek için propaganda da yapmıştır.

İstanbul Hükûmetinin Millî Mücadele'yi yok etmek amacıyla yaptığı faaliyetlerden bir tanesi de Kuva-yı İnzibatiye'yi kurmasıdır. Kuva-yı İnzibatiye; Damat Ferit Paşa, Süleyman Şefik Paşa, Nemrut Mustafa Paşa ve Kiraz Hamdi Paşaların gayretleri sonucunda 18 Nisan 1920 tarihinde kurulmuştur.[18] Ayrıca bu teşkilatı İngilizler, İngiliz Muhipleri Cemiyeti, Hürriyet ve İtilafa Fırkası, Askeri Nigehban ve Kızılhançerliler gibi Millî harekete düşman olan cemiyetler desteklemiş ve para yardımında bulunmuşlardır.[19]

Kuva-yı İnzibatiye'nin 24 Nisan 1920 tarihli Takvim-i Vakayi'de yayınlanan talimatnamesine göre, bu teşkilat devletin kanunlarını uygulamakla sorumlu olan memuru tehdit etmek suretiyle kamu düzenini ihlal eden, köy ve kasabalarda halkın mallarını cebren gasp eden Kuvva-i Milliye namı altındaki şekaveti yola getirmek ve tepelemek için kurulmuştur. Kuva-yı İzbatiye'nin temel görevi, Kuvva-i Milliye namı tahtında *"şekavete süluk eden eşirrayı derdest ve tenkilden ibarettir."*[20] Aynı tarihli başka bir kararnameye göre, Kuva-yı İnzibatiye için 1.250.836 liralık bir tahsisat ayrılmıştır.[21]

Kuva-yı İnzibatiye'nin asker ihtiyacını karşılamak amacıyla Damat Ferit Paşa tarafından 23 Nisan tarihinde yayınlanan beyannamede, İstanbul'da görevde ya da görevde olmayan tüm subayların yoklama yaptırmaları istenmiştir. Yoklama yaptırmayanların ise askerlikle olan ilişkilerinin kesileceği ve Divan-ı Harbe verilecekleri ilan olunmuştur.[22]

Damat Ferit Paşa, Kuva-yı İnzibatiye'yi teftiş ettiği sırada yaptığı konuşmada *"Omuzlarımıza yüklenen ağır ve elim sulh bugüne kadar israf edilen o cihan-şümûl büyük ordumuzu elimizden ve ruhumuzdan koparıp alıyor, fakat şan ve şevketi yakın bir mazide âleme şâmil olmuş Padişahımız gibi kutsî bir varlık, sizin gibi kâinatın gıpta ettiği dilaverlere mazhar olan bir millet, katiyen ölmez… Biz bu orduyu kemmiyyetine değil, keyfiyetine kıymet vererek vücuda getirdik. Bu dinç ordunun temeli, Padişahlarına hissî hürmet ve ta'zim ile amik bir muhabbet esasına dayanmaktadır. Bu lâ-yezâl*

bilinmeyen Hamdi Bey gibi bir adama mı hizmet edilecek?" şeklinde propaganda yapmışlardır. Anzavur taraftarlarının bu şekildeki propagandası da Anzavur isyanının İstanbul Hükümeti tarafından desteklendiğini ortaya koyan bir örnektir. Sevinç, *İstiklâl Harbi'nde Etnik İhanet*, 284. Ayrıntılı bilgi için bakınız. *Türk İstiklâl Harbi: İstiklâl Harbi'nde İç İsyanlar (1919-1921),* VI, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1974), 72-74.

18 Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, III, 108; Orhan Tınmaz, *Ulusal Kurtuluş Savaşı'na Karşı Bir Örgüt: Kuva-yı İnzibatiye*, (Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2006), 61.

19 Günay Çağlar, " Kuvay-ı İnzibatiye" *Atatürk Yolu Dergisi*, 4/15 (1995): 344.

20 *Takvim-i Vakayi*, 24 Nisan 1336/1920; *Vakit*, 25 Nisan 1336/1920.

21 *Takvim-i Vakayi*, 24 Nisan 1336/1920; *Vakit*, 25 Nisan 1336/1920.

22 Akandere - Polat, *Damat Ferit Paşa Hükûmetlerinin Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri*, 224-225.

gaye uğrunda her şeyi feda edeceğinize güvenmiş bulunuyoruz. Ve yarınki tarihin kadr-şinâs sahifeleri bugünkü misalinizi ensal-i atiyenin minnet ve şükranına tevdî' edecek, o da ebediyen hafızalarda yaşayacaktır."[23] ifadelerini kullanmak suretiyle Kuva-yı İnzibatiye'ye olan güvenini göstermiştir.

Kuva-yı İnzibatiye ordusuna katılanların büyük bir çoğunluğu gönüllülerden oluşmaktadır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra meydan gelen işsizlik ve sefalet, bu orduya katılanlara bol para verileceğinin söylenmesi gibi nedenlerden dolayı orduya olan katılım gün geçtikçe artmıştır. Bu kişilerin çoğunluğunun askeri bir eğitim almamış sivillerden oluşması nedeniyle Kuva-yı İnzibatiye'nin düzen ve disiplinden yoksun olduğu görülmektedir. Bundan dolayı Kuva-yı İnzibatiye ordusuna katılanların çoğu çok fazla direnmeden ya birliklerinden kaçmışlar ya da Millî kuvvetlerin safına geçmişlerdir.[24] Hatta çarpışma sırasında bazı subay ve erler *"Silahlarımızı Kuvva-i Milliye'ye çevireceğimize el birliği ile düşmanlar üzerine çevirelim"* diyerek Kuvva-i Milliye'ye katılmışlardı.[25] İngilizlerin mali desteği sayesinde kurulan,[26] sadece bir muvâzaa yani danışıklı dövüş olan Kuva-yı İnzibatiye,[27] 25 Haziran 1920 tarihinde alınan bir karar ile dağıtılmıştır.[28]

2. Damat Ferit Paşa Hükümetinin İç İsyanları Desteklemesinin Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Yansıması

İstanbul Hükûmetinin Millî hareket aleyhine meydana gelen isyanları desteklemesi TBMM'nin önemli gündem konularından birini teşkil etmiştir. TBMM'ye göre bu isyanların temel sebebi, Millî mücadele aleyhinde yapılan propaganda ile cahil insanların kandırılmasıdır. 25 Nisan tarihli oturumda Beypazarı Belediye Reisi ve Müftüsünden, Beypazarı'nda meydana gelen isyana iştirak edenlerin affedilmesine dair telgraf hakkındaki tartışmalar, yapılan propagandaların etkisini gösterir niteliktedir. Bu telgraf üzerine açıklama yapan Mustafa Kemal Paşa, Beypazarı'ndaki hadiselerin bozgunculuk yapanların, masum insanları aldatmasıyla meydana geldiğini, bu iğfal neticesinde galeyana gelen halkın silah deposunu ve telgrafhaneyi bastıklarını ve adeta olayın bir isyan boyutuna ulaştığını söylemiştir.[29] Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, bölgedeki ulemayı kiram, kaymakam vesaire önde

23 Ş. Can Erdem, *Sadrazam Damat Ferit Paşa*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002), 167-168.

24 Çağlar, "Kuva-yı İnzibatiye", 352; Esengin, *Millî Mücadele'de Ayaklanmalar*, 103-104.

25 Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,* III, 124.

26 Çağlar, "Kuva-yı İnzibatiye", 354.

27 Tarık Mümtaz Göztepe, *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*, 2.Baskı, (İstanbul: Sebil Yayınları, 1994), 265.

28 Akandere - Polat, *Damat Ferit Paşa Hükûmetlerinin Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri,* 226; Çağlar, "Kuva-yı İnzibatiye", 353.

29 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 25 Nisan 1920, I, 47.

gelen şahsiyetleri telgraf başına çağırdıklarını, gerekli görülen nasihatlerin yapıldığını, bu nasihat neticesinde silahların bırakılacağı cevabının alındığını, ancak oradaki yetkililerin kuvvet gönderilmedikçe bu sorunun çözülemeyeceğini belirtmeleri üzerine bölgeye kuvvet gönderildiğini belirtmiştir.[30] Mustafa Kemal Paşa konuşmasının devamında Beypazarı'ndaki olayların mahalli gibi görünmesine rağmen ifsat cereyanın yukarıdan kaynaklı olduğunu belirtmiş ve olayların gerçek sebebinin doğrudan doğruya icat edilmiş düzmece yalanlar olduğunu ifade etmiştir.[31]

Mustafa Kemal Paşa, aynı konuşma sırasında makam-ı hilafete karşı kimsenin aklında olmayan yalanların icat edilmesi suretiyle cahil, bilmez halkın silah başına toplandığını, bir kere kan aktıktan sonra da anlaşmazlıkların meydan geldiğini, bu insanların bu ifsat zehirinden korunması gerektiğini ifade etmiştir. Bu nedenle de Beypazarı ahalisine karşı Meclisin lütufkâr davranmasını talep etmiştir.[32]

Mustafa Kemal Paşa'nın bu talebine karşı Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey, bu milletin başına gelenlerin affetmeye inandığı için geldiğini, meydan gelen olaylardan hala daha aklını başına toplamayanların affedilmesi bu isyan olaylarının çoğalmasına neden olabileceğini bu yüzden bu kişilerin affedilmesine taraftar olmadığını belirtmiştir.[33] Konu ile ilgili olarak Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi ise, ihanetleri belli ve sorumlu olanların en ağır cezalara çarptırılmasını ancak belirlenemeyen ve bazı şahsiyetlerin aldatmalarına kapılanların ise af edilmesi gerektiğini söylemiştir.[34] Kırşehir Mebusu Müfit Efendi ise, köylerdeki halkın yüzde doksanının tahsil görmeyen temiz kalpli insanlar olduğu, her kim ne söylerse ona inandıklarını, özellikle söz konusu makam-ı hilafet olduğu takdirde bunu dini vazife kabul ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca gönderilen telgraftan, bu isyana iştirak edenlerin bilmeden katıldıklarının anlaşıldığı için bir kereye mahsus af edilmesi gereğini ifade etmiştir.[35] Karahisar-ı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey de, bu olaylara karşı af ile muamele etmenin kötü sonuçlar doğurabileceğini Karahisar'da meydana gelen bir isyan örneğiyle açıklamış ve olaylardaki gerçek sorumluların en ağır cezalara çarptırılmasının gerekliliğini ifade etmiştir.[36]

Hamdullah Suphi Bey'e göre, Padişah'ın tahtan indirileceği ve hi-

30 *TBMMZC*, 25 Nisan 1920, I, 47.
31 *TBMMZC*, 25 Nisan 1920, I, 47-48.
32 *TBMMZC*, 25 Nisan 1920, I, 48.
33 *TBMMZC*, 25 Nisan 1920, I, 48.
34 *TBMMZC*, 25 Nisan 1920, I, 48.
35 *TBMMZC*, 25 Nisan 1920, I, 49.
36 *TBMMZC*, 25 Nisan 1920, I, 49.

lafetin tanınmadığı, Padişah'a karşı hareket etme, Bolşeviklik gibi yapılan propagandalarla meydana gelen isyanların amacı, Anadolu'yu kuşatmak ve memlekette düşünen, duyan, millete rehber olacak ne kadar insan varsa imha etmektir. İngilizlerin mahirane bir şekilde uyguladıkları siyaset ise; bir İslam milletini esir ettikleri vakit diğer İslam milletlerini onun vasıtası ile esir etmektir. Bu yüzden İngilizlerin Anadolu üzerindeki siyaseti, Anadolu'ya kendi adamlarını geçirip, Anadolu köylüsünü iğfal etmek suretiyle tüm Anadolu'yu esir almaktır.[37]

Konya Mebusu Arif Bey'in, Konya'da idare-i örfiye ilanına sebep olan hadisatın yakından tetkiki için Meclisten bir heyetin gönderilmesi hakkındaki takriri[38] sırasındaki konuşmasında Dahiliye Vekili Cami Bey, Konya'da ve Anadolu'da meydana gelen olayların artmasını, sulh şartlarının belirlenmesine ve şartları çok ağır olan barış anlaşmasının Türk Milleti'ne kabul ettirilmeye çalışılmasına bağlamaktadır. Cami Bey'e göre, "*Bir taraftan bu sulh şeraitinin bu kadar ağır olması, diğer taraftan Kafkas dâhilinde Bolşevik harekâtının tevessü etmesi, İstanbul'da İngiliz taraftarlarını en büyük bir endişeye düşürüyor. İngiliz yardakçıları olan bir avuç adam kendi gazetelerinde açık olmak üzere dünyaya karşı diyorlar ki, Asya içinden Kırgızların ordularıyla; Başkırların ordularıyla doğrudan doğruya vahşet geliyor... Bizim burada, bize yardımcı olmak üzere bekledikleri-mizi, İstanbul'da İngilizlerin amaline âlet olanlar, Anadolu'ya vahşet, şakavet geliyor diye titreye titreye bekliyorlar. Bunun için son günlerde faaliyetleri en hâd bir hale gelmiştir. Ne yapacaklarsa bu son haftalar zarfında yapacaklardır. Anadolu'nun içinde bizim vücuda getirmiş olduğumuz mukavemeti kırarlarsa, emindirler ki, İngilizlerin istedikleri sulh şeraiti tatbik edilebilecektir.*"[39] Yani Cami Bey'e göre, bu isyanlar, İtilaf Devletlerinin tarafından sunulan barış şartlarını Ankara Hükûmetinin kabul etmeyeceğinin anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bu isyanlarla Ankara Hükûmetini zor durumda bırakmak ve bu zor durumdan yaralanarak barış anlaşmasını imzalatmanın amaçlandığı yorumu yapılabilir. Mustafa Kemal Paşa ise Meclis konuşmasında, bu isyanların çıkarılma nedenini *"İngilizler Avrupa'ya bu Osmanlı milletlerinde vahdet ve tesanüt mevcut değildir. Bunlar birbiri ile çarpışmaktadır. Bunlar kendi kendilerini idare edemezler, bir müdür lâzımdır ki bunları sevk ve idare edebilsin."*[40] şeklinde propaganda yapabilmek olarak açıklamıştır. Mustafa Kemal Paşa bu açıklamasıyla, İngilizlerin Avrupa'da, Osmanlı Milleti'nde birlik ve beraberliğin bulunmadığı yönünde propaganda yapabilmesini kolaylaştırmak ama-

37 *TBMMZC*, 25 Nisan 1920, I, 50.
38 *TBMMZC*, 19 Mayıs 1920, I, 346.
39 *TBMMZC*, 19 Mayıs 1920, I, 348.
40 *Türkiye Büyük Millet Meclisi* Gizli Celse Zabıtları, 24 Nisan 1920, I, 7.

cıyla çıkarılmakta olduğu şeklinde bir bakış açısı getirmiştir.

Burdur Mebusu İsmail Subhi Bey'in, *"Bursa'yı işgal eden Yunanlıların yaptıkları mezalim ve fecayiin her tarafa neşrine dair takriri"* sırasında ifade ettiği sözler İstanbul Hükûmeti tarafından isyanların nasıl desteklendiği hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. İsmail Subhi Bey'e göre, Yunanlıları Kuvva-i Milliye üzerine saldırtan İstanbul Hükûmetidir. Bunun yanı sıra *"İstanbul Hükûmeti eline Osmanlı sancağı vererek Anzavur'u bizim, üşera dedikleri bir avuç vatanperverler üzerine sevkediyor."* ifadelerini kullanmak suretiyle İstanbul Hükûmetinin Anzavur isyanına verdiği desteği belirtmiştir. İsmail Subhi Bey'e göre asıl fecaat; bütün dünyada İngiliz azametinin ve baskısının olduğu bir dönemde, bu İngiliz baskısına karşı tüm olumsuzluklara rağmen mücadele edildiği bir sırada makam-ı muallayı hilafet denilen İstanbul'dan bu isyan hadiselerine verilen destektir.[41] Antalya Mebusu Rasih Efendi ise *"…Bursa'ya girenlerin bandırası arkalarında hilâfet ordusuna da mensup asker var. Bundan ben bir şey sormak istiyorum, o askere? Acaba Yunanlıların süngüleriyle dini teyit etmeye mi geliyorlar? Acaba İngilizlerin toplarıyla Bursa'ya kâşane-i dini mi kurmak istiyorlar? Acaba vaktiyle din gitti diye bağıran o İstanbul'daki Şeyhülislâm, Anadolu'yu velveleye veren o Mustafa Sabri denilen, deni, Anadolu'yu dinimiz gidiyor diye velveleye veren ayaklanan Türkler, ne durursunuz dinimiz gidiyor diyen o Zeynel Abidin, Bursa'da kendisine galiba Yunan eizzesine mahsus olmak üzere Yunan askerlerine inzivagah olmak üzere bir abide tesis ettirecek. Yunan askerleriyle orada saltanat kuracak. Galiba Abidin Efendi orada saltanat-ı maneviye kuracak. Kâşki ordunun başında gelse idiler. Şu millette görse idi ki, onlar Yunanlılardan daha alçaktırlar. Hakikaten onlar Yunanlılardan daha deni daha alçak, dinle alakalrı, sırf milleti kendi menfaati şahsiyelerine alet etmek için bir ihtirastan ibarettir."*[42] ifadeleriyle Millî Mücadele'ye karşı duranları özellikle de bu yönde halkı kışkırtanların Yunanlılardan daha *"alçak"* olarak nitelendirmiş ve isyanlara karışanlara karşı tepkisini ortaya koymuştur.

İstanbul Hükûmetinin isyanları ve işgal kuvvetlerini desteklediğini ifade eden mebuslardan birisi de Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey'dir. Mustafa Necati Bey, Batı Cephesi'nden Kuvva-i Milliye'nin yenilmesini, düşmanın yapmış olduğu propagandaya ve Damat Ferit Paşa ile yapılan ittifaka bağlamaktadır. Hatta Mustafa Necati Bey'e göre, Yunanlılar ile Damat Ferit Paşa arasında yapılan ittifak neticesinde düşmanı karşılamak için ortak hazırlık dahi yapılmıştır.[43]

24 Nisan 1920 tarihli Meclis oturumunda Mustafa Kemal Paşa,

41 *TBMMZC*, 10 Temmuz 1920, II, 241-242.

42 *TBMMZC*, 10 Temmuz 1920, II, 245.

43 *TBMMZC*, 12 Temmuz 1920, II, 279-280.

düşmanların amaçlarına ulaşabilmek için kullandıkları en kuvvetli silahın Türk Milleti'ni birbirine karşı kışkırtmak ve milleti birbirine kırdırmak olduğunu ifade etmiştir. İtilaf Devletlerinin bu amacına ulaşabilmeleri için İstanbul'da İtilaf Devletlerine yardım edenlerin bulunduğunu ve bunların çabaları neticesinde ise milletin birleşmesini önleyen ve asayişin bozulmasına neden olan durumların ortaya çıktığını vurgulamıştır. Mustafa Kemal Paşa, Anzavur'un İngilizlerin para ve silah yardımlarıyla, İstanbul'da milletin birleşmesini engellemeye çalışanların teşvikleriyle Anadolu'da isyan faaliyetinde bulunduğunu ve aynı isyan olaylarının Düzce, Pendik, Bolu, Adapazarı ve İzmit civarında da mevcut olduğunu belirtmiştir.[44] Mustafa Kemal Paşa, 14 Ağustos 1920 tarihli Meclis oturumunda, Trakya ve Düzce ahvalinin durumu hakkında vermiş olduğu beyanatta ise; vaktiyle isyan edip af edilen zevattan bazılarının tekrar isyan ettiklerini belirtmiş ve bu kişilerin tekrar isyan etmelerinin nedenini ise, Yunanlıların ve İngilizlerin Adapazarı bölgesinde ortak bir takım faaliyetlerde bulunması ile İstanbul Hükûmeti tarafından yapılmış olan teşvikata bağlamıştır.[45] Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Düzce isyanının sorumluları arasında bulunan Safer Bey, Vehap Bey, Kamil Bey ve Rıfat Beylerin İstanbul'dan gönderilen paralar ile memur olarak görevlendirilmiş kişilerin teşvikleri neticesinde ortaya atıldıklarını, Kuva-yı Hilafet adı altında bir teşkilat oluşturarak halkı halife kuvveti oldukları ve halife adına çalıştıkları yönünde aldattıklarını belirtmiştir.[46] Mustafa Kemal'in bu ifadeleri İstanbul Hükûmetinin isyanlara verdiği desteği doğrular niteliktedir.

Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey'e göre ise, isyanların çıkmasının nedeni Milliyet değildir. Memlekette Çerkez, Kürt, Türk sorunundan ziyade İstanbul ve Anadolu sorunu vardır. Bu isyan hadiseleri İngilizlerin ve İngilizlerin önüne düşmüş, İngilizlerden daha kötü olan İstanbul Hükûmetinin harekatıdır.[47]

17 Mayıs 1920 tarihinde Edirne Mebusu İsmet Bey'in ifadeleri isyanlardaki İngilizlerin ve İstanbul Hükûmetinin rolünü ortaya koyan bir niteliktedir. İsmet Bey, Türk Milleti'ni teslim olmaya mecbur etmek için, milletin geleneklerinden ve savaş yıllarında meydan gelen haksızlıklardan faydalanmasını bilen düşmanların en güçlü kuvvetinin nifak yaymak olduğunu ifade etmiştir. İstanbul Hükûmetinin askerliğin kaldırıldığı, vergilerin af edildiği, barış yapıldığı yönünde yaptığı pro-

44 *TBMM GCZ*, 24 Nisan 1920, I, 7.
45 *TBMMZC*, 14 Ağustos, 1920, III, 212.
46 *TBMM GCZ*, 1 Mayıs 1920, I, 2-5.
47 *TBMMZC*, 14 Ağustos 1920, III, 216-217.

pagandalar ile halkı aldattıklarını söylemiştir.[48] İsmet Bey'in 3 Temmuz 1920 tarihinde Mecliste yaptığı konuşmada, söz konusu isyanların Millî mücadeleyi ne kadar zora soktuğu hakkında bilgiler vererek, Anzavur isyanı başta olmak üzere Düzce, Bolu, Yenihan ve Yozgat isyanları neticesinde yaklaşık altı fırkalık bir kuvvet Yunan taarruzu sırasında bambaşka bölgelere sevk edilmek zorunda kaldığını söylemiştir.[49] Kozan Mebusu Fevzi Paşa ise, aynı oturumda Anzavur olayının, Çanakkale Boğazı'nı elde tutmak amacıyla İngilizler tarafından tertiplendiğini, İstanbul Hükûmeti tarafından ise İngiliz ordusunun öncüsü olmak üzere Kuva-yı İnzibatiye namı altında bir takım serserilerin toplandığı ve memlekete musallat edildiğini ifade etmiştir.[50]

Karahisar-ı Sahip Mebusu Şükrü Bey, bu isyanların meydana gelmesinde bir takım ifsadat, tahrikat ve hatt-ı hümayunların etkili olduğunu ancak bunların etkisinin yanı sıra TBMM tarafından yapılan neşriyat ile isyanların meydana gelmesine katkıda bulunulduğunu belirtmiştir. Çünkü Meclis tarafından Padişah'ın esir olduğu yönünde neşriyatlar yapmasına karşılık, Padişah'ın Millî Mücadele aleyhinde fetvalar çıkardığını, halkın geleneksel, dini ve Millî bağlılığından dolayı Padişah'ın fetvalarından etkilendiğini ve silaha sarıldığını vurgulamıştır.[51]

TBMM'de, şiddetli bir şekilde eleştirilen ve uzun görüşmelerin yapıldığı isyanlar konusunda bir takım tedbirler alma yoluna da gidilmiştir. Bu tedbirlerden ilki 27 Nisan 1920 tarihinde İstanbul Hükûmetinin ve İtilaf Devletlerinin yapmış olduğu propagandaların etkisini azaltmak, Millî hareket lehinde propagandalar yapmak, isyan eden bölgelerdeki halkı irşad yoluyla isyandan vazgeçirmek amacıyla kurulan İrşat Encümenidir. Bir başka tedbir ise, TBMM tarafından 29 Nisan 1920 tarihinde kabul edilen Hıyanet-i Vataniye Kanunu'dur.

Sonuç

Ortak noktası saltanat, hilafet ve şeriata düşman olan Millî Mücadeleyi engellemek amacıyla yapılan iç isyanlar İstanbul Hükümeti ve itilaf Devletlerinin faaliyetleri sonucunda ciddi boyutlara ulaşmıştır. İstanbul Hükümeti ile Anadolu arasındaki iktidar çatışması, Anadolu halkının psikolojik, iktisadi ve ekonomik durumu, halkı aldatmaya dönük yapılan propaganda faaliyetleri gibi nedenlerle ortaya çıkan iç isyanlar, özellikle 1920 yılı içerisinde doruk noktasına ulaşmıştır. Çün-

48 *TBMM GCZ*, 29 Mayıs 1920, I, 41-42.
49 *TBMM GCZ*, 3 Temmuz 1920, I, 53.
50 *TBMM GCZ*, 29 Mayıs 1920, 45.
51 *TBMM GCZ*, 3 Temmuz 1920, I, 67.

kü bu dönemde Millî Mücadele, Ankara'da bir meclis açma teşebbüsü içerisine girmiş ve bu şekilde halkın desteğini tam olarak almayı hedeflemiştir. Bu yüzden İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri bu girişimi sonuçsuz bırakmak için iç isyanları desteklemiş ve teşvik etmiştir.

Salih Paşa Hükümeti'nin istifası sonucunda 5 Nisan 1920 tarihinde tekrar sadarete getirilen Damat Ferit Paşa, milli harekte karşı girişilen isyanlardan memnun olduğunu söylemek mümkündür. İstanbul Hükümeti, milli hareket aleyhinde tertiplenen Anzavur isyanının örgütlenmesi ve başarıya ulaşması için İngilizlerden yardımda talep etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti ile İngilizler arasındaki bu iş birliğini " dahili nifak olarak değerlendirmiştir. İstanbul Hükümetinin, Millî hareketi etkisizleştirmek amacıyla yaptığı faaliyetlerden bir tanesi de temel görevi isyana teşvik eden eşkıyayı derdest olan Kuva-yı İnzibatiye'dir. İstanbul Hükümeti tarafından girişilen bu teşebbüsler milli hareketi zor durumda bırakmakla birlikte Yunanlılar savaşılacağı bir dönemde cepheden asker çekmek suretiyle bu isyanlarla uğraşmak zorunda kalmıştır.

İstanbul Hükûmetinin Millî hareket aleyhine meydana gelen isyanları desteklemesi TBMM'nin önemli gündem konularından birini teşkil etmiştir. TBMM'ye göre bu isyanların temel sebebi, Millî mücadele aleyhinde yapılan propaganda ile cahil insanların kandırılmasıdır. TBMM'de isyanların temel amacı üzerine ise bir takım yorumlar yapılmıştır. Bunlardan Hamdullah Suphi Bey'e göre isyanların temel amacı; Anadolu'yu kuşatmak ve memlekette düşünen, duyan, millete rehber olacak ne kadar insan varsa imha etmek iken Cami Bey'e göre sulh şartlarının belirlenmesine ve şartları çok ağır olan barış anlaşmasının Türk Milleti'ne kabul ettirilmeye çalışılmasıdır. Mustafa Kemal Paşa'ya göre ise İngilizlerin Avrupa'da, Osmanlı Milleti'nde birlik ve beraberliğin bulunmadığı yönünde propaganda yapabilmesini kolaylaştırmaktır. Ayrıca TBMM'de yapılan görüşmelerde İstanbul Hükümetinin iç isyanlara verdiği desteklerde belirtilmiştir. Bunun dışında TBMM, iç isyanlara karşı tedbirlerde almıştır.

KAYNAKÇA

1. Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları

2. Süreli Yayınlar

Alemdar
Takvim-i Vakayi
Vakit

3. Hatıralar, Araştırma Eserleri ve Makaleler

AKANDERE, Osman, " 11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekâyi'de Kuvva-i Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar", *Atatürk Yolu Dergisi*, 12/2 (2003): 417-467.

AKANDERE, Osman – Polat, Hasan Ali, *Damat Ferit Paşa Hükûmetlerinin Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri,* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2011.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev: 1920-1927,* II, 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Trakya'da Millî Mücadele: Vesikalar, Resimler, Plan ve Haritalar,* II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1956.

ÇAĞLAR, Günay, " Kuvay-ı İnzibatiye" *Atatürk Yolu Dergisi*, 4/15 (Mayıs 1995): 343-365.

ÇAKIR, Meryem, *Türkiye Büyük Millet Meclisinin Tutanaklarında İç İsyanlar (1920-1934*), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005.

ERDEM, Ş. Can, *Sadrazam Damat Ferit Paşa*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002.

ESENGİN, Kenan, *Millî Mücadele'de Ayaklanmalar*, 1. Baskı, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2006.

GOLOĞLU, Mahmut, *3. Meşrutiyet*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010.

GÖZTEPE, Tarık Mümtaz, *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*, 2.Baskı, İstanbul: Sebil Yayınları, 1994.

GÜVEN, Zühtü, *Anzavur İsyanı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1965.

KORKMAZ, Cemil Hakan, *Kurtuluş Savaşı'nın İkinci Cephesi: İç İsyanlar*, 1. Basım, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, Mart 2008.

Nadi Yunus, *Birinci Büyük Millet Meclisinin Açılışı ve İç İsyanlar*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955.

ÖZKAN, Hülya, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri (4 Mart 1919-16 Ekim 1920)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1994.

PEKER, Nurettin, *1918-1923 İstiklâl Savaşının Vesika ve Resimleri İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekatı ve Hatıralar*, İstanbul: Gün Basımevi, 1953.

SEVİNÇ, Necdet, *İstiklâl Harbi'nde Etnik İhanet*, İstanbul: Bilge Oğuz Kitabevi, 2013.

SONYEL, Salahi R., , *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973.

SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemali, *Başımıza Gelenler: Yakın Bir Mazinin Hatıraları Mondros'tan Mudanya'ya 1918-1922*, İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1939.

TANSEL, Salahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, III, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1991.

TINMAZ, Orhan, *Ulusal Kurtuluş Savaşı'na Karşı Bir Örgüt: Kuva-yı İnzibatiye*, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2006.

TUNÇ, Salih, *Millî Mücadele (1919-1923)'de İç İsyanlar,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1992.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Görüp İşittiklerim*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1949.

Türk İstiklâl Harbi: İstiklâl Harbi'nde İç İsyanlar (1919-1921), VI, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1974.

MİLLÎ MÜCADELE YILLARINDA SİYASİ PROTESTOLAR ve İZMİR ÖRNEĞİ

Abdulkadir ESEN[1]

Özet

1919 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde başlayan Millî Mücadeleye, ülkenin çeşitli yerlerinden halk kitleleri destekte bulunmuştur. Kimileri ellerindeki silahlarla çete gurupları halinde orduya katılarak destek verirken, kimi guruplar ise geniş halk kitleleri halinde propagandalar ve protestolar ile işgallere karşı tepkilerini açığa çıkarmışlardır. Yapılan protestolar, mitingler ve gazetede çıkan haberler ile halk aydınlatılmıştır. Gerçekleşecek olan mücadeleye destek vermeleri istenmiştir. Amacına ulaşan protestolar sayesinde geniş halk kitleleri mücadeleye destekte bulunmuştur.

Ülkenin her yerinden destek gören, Millî Mücadele'ye bir destekte İzmir halkından gelmiştir. Canlı olan İzmir Limanı'nın da Avusturya malları boykot edilmiş, siyasi mitingler düzenlenmiş, gazetelerde yazılar ile halk direnişe çağrılmış ve ülkeye örnek olan davranışlarda bulunulmuştur. Bildirinin içeriğinde de İzmir ilinde çıkarılan gazeteler, yapılan mitingler ve boykot edilen malların örnekleri ile açıklamada bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Millî Mücadele, İzmir, Protesto, Miting, Gazete, Dergi.*

Abstract

The National Struggle, which began in 1919 under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk, was supported by the masses of people from various parts of the country. While some of them supported the army by joining in gangs with their weapons, some groups showed their reactions against the invasions with propaganda and protests in large masses of people. The public was enlightened with protests, rallies and news in the newspaper. They were asked to support the struggle. Thanks to the protests reaching its purpose, large masses of people supported the struggle. The National Struggle, which was

1 Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, *esenkadir3525@gmail.com*

supported by all over the country, also was supported by the people of Izmir. Austrian goods in the lively Izmir port were boycotted, political rallies were organized, people were called for resistance with the articles in the newspapers and behaviors that were examplary to the country were exhibited. The content of the declaration was explained by the newspapers published in İzmir, rallies and examples of boycotted goods.

Key Words: *National struggle, İzmir, protest, Meeting, Newspaper, Journal*

Giriş

Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olarak kabul edilen **Kânûn-ı Esâsî**'yi 1876 yılında ilan eden ve ilk Mebusan Meclisini 1877'de açan II. Abdülhamit, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'ni (93 Harbi) öne sürerek, 1878'de önce meclisi kapatmış ardından da anayasayı askıya almıştır. Fakat Tanzimat ve Abdülhamit'in saltanatı yılları arasında açılan yüksekokullardan mezun olan asker ve sivil bürokratlar II. Abdulhamid gibi düşünmemişlerdir. Onlara göre imparatorluğun toprak bütünlüğünün sağlanması, farklı etnik ve dinî toplulukların bir arada yaşayabilmesi için anayasanın yeniden yürürlüğe girmesi ve meclisin yeniden açılması gerekmektedir.[2]

II. Abdülhamit 1878 yılında Osmanlı Meclisini kapatması ve bunun akabinde anayasayı askıya almasıyla Osmanlı meşrutiyetini sekteye uğratmıştır. I. Meşrutiyetin ilanında ve 1876 anayasasının çıkarılmasınının baş aktörleri olan bürokratlar ve aydın sınıf artık siyasi sahnenin dışına çıkarak düşüncelerini ve siyasi yönlerini basın yoluyla duyurma girişiminde bulunmuşlardır. II. Abdülhamit ise aydın sınıfın bu tutumuna karşılık **"Yıldız Sarayı" merkezli bir siyasi yapıyı kurmuştur. Bu yapının dışına çıkan oluşumlara da imkân tanımamıştır. Abdülhamit'in bu tutumunun sonucunda meşruti yönetimi geri getirmek isteyen bir grup Askeri Tıbbiye öğrencisi bir araya gelerek 1889 yılında İttihâd-ı Osmanî Cemiyeti adıyla gizli bir örgüt kurmuşlardır. Y**üksekokul öğrencileri ve memurlar arasında hızla yayılan bu örgüt, kısa zamanda Abdülhamit yönetimi tarafından fark edilmiş ve cemiyet üyelerinin bir kısmı tutuklanmıştır. II. Abdülhamit'in bu baskıcı tutumuna karşılık, Avrupa ülkelerine kaçmayı başaran bir grup cemiyet üyesi ise **1895 yılında, Ahmet Rıza Bey'in liderliğinde Paris'te oluşan bir muhalif grupla temas kurmuş ve bu grupla birleşerek "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" adıyla yeni bir oluşuma imza atmıştır.[3]**

2 Tevfik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, İmge Kitabevi, 5. Baskı, 2013, Ankara, s. 60-61.

3 a.g.e., s. 62.

Bu birleşmeyle birlikte örgütün **Paris** merkezi daha çok bir fikir hareketi olarak kalırken, **Selanik** merkezi ise devrimi gerçekleştirecek olan asıl eylemci güç olmuştur. Osmanlı Devleti, daha önceden böyle bir oluşuma şahitlik etmemiştir. Bu yüzden de cemiyetin gerek resmi tutumları gerekse gayr-i resmi hareketleri ve düşüncelerini basın yoluyla duyurmaya çalışması, halkın aydınlanmasında yeni bir ışık kaynağı olarak görülmüştür. [4]

Cemiyet düşünceleri ile Osmanlı bürokratlarını ve askeri sınıfı etkilemiştir. Bu etkileşim neticesinde de askeri sınıfta cemiyete destek vermiştir. Askeri sınıftan da aldığı destekle cemiyet, kısa süre içerisinde yürütmüş olduğu faaliyetler ile geniş ve etkin kesimlere ulaşmıştır. Kısa sürede almış olduğu destek ile ilerleyen İttihat ve Terakki Cemiyeti II. Abdülhamit'e karşı yürütülen muhalefetini de daha da arttırmıştır.[5]

Tam bu süre zarfında hem Avrupa'da hem de Asya'da parlamenter sisteme doğru gidiş eğilimleri artmıştır. 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan bu eğilimler 1905'de Rusya'nın ardından Japonya'nın Ortadoğu'da ise İran'ın meşrutiyeti seçmesi İ.T.C'nin meşruti fikirlerini daha da körüklemiştir. Tüm sorunların çözümünün meşruti monarşiye geçişle çözüleceğini savunmuşlardır.[6]

İttihat Terakki'nin gelişmeleri sonucunda 23 Temmuz 1908'de 2. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Osmanlı Devleti, 1908 II. Meşrutiyetin ilanı ile artık mutlak monarşiden, anayasa ve parlamento ile demokratik bir yönetimin altına girmiştir. 1908-1912 ilk Osmanlı parlamentosu olmuştur. Padişahın hakları kısıtlanmış, meclisin tekrar açılması ile de seçimler yapılmıştır. Osmanlı toplumu da artık yönetimde söz sahibi olmuştur. Toplumun siyasette önü açılmıştır ve 1908 öncesinde olan "cemiyet açma yasağı" kaldırılarak Osmanlı toplumu cemiyet kurma hakkına sahip olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu cemiyetlerin başını çekmiştir. Fakat 1909 anayasasına kadar partiler henüz kurulmamıştır. 1909 İttihat ve Terakki Fırkası kurulduktan sonra yeni partiler ortaya çıkacaktır. Meşrutiyetin ilanı ile özgürleşen halk, yasağın da kaldırılması ile sanat, spor, kültür gibi farklı alanlarda cemiyetler kurmuştur.

Meşruti yönetime geçişte halkın tepkisine bakıldığı zaman ise şu yorum yapılabilmektedir. "Meşrutiyet ise halkın bir beklentisi sonucunda gerçekleşmiştir." Osmanlı Devleti'nin yönetiminin değişmesine

4 Alper Bakacak, Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, "*XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti*", Editör; Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitapevi, 5. Baskı, Ankara, s. 35-37.

5 Rıfat Uçarol, Siyasi Tarih, 1789-2014, 10. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2015, s. 499-501

6 Nadir Devlet, Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917). 3. Baskı, TTK, Ankara, s. 7-9

karşı halkın fazla bir tepki göstermemesi ve meşrutiyeti kabul etmesi de bunun bir göstergesi olmuştur. Halk, baskı, sansür ve yasaklardan kurtulup daha özgür bir yaşam beklentisi peşine düşmüştür. Bu gerekçelerden dolayı da İttihat ve Terakki Cemiyeti kısa sürede halktan destek bulmuştur.

1908 II. Meşrutiyet ile artık basın özgür bir şekilde yayın hayatına başlamıştır. Sansür kalkmış, yeni gazete ve dergiler basılmıştır. Yeni cemiyetler kurulmuş, tiyatro oyunları düzenlenmiştir. Böylece halkın hem bilinçlenmesi hem de daha özgür bir yaşam sürmesi sağlanmıştır. Bu yüzden meşrutiyetin ilanı halkın da özgürleşmesinin ilk ışığı sayılmıştır. Meşrutiyetin ilanı ile milli mücadele yılları arası tarihi serüvene baktığımız zaman ise artık İttihat ve Terakki Fırkası kurulacak ve yönetimde söz sahibi olunacaktır. II. Meşrutiyetin ilanı, 31 Mart Ayaklanması, Bâb-ı Âli Baskını ve Birinci Dünya Savaşı'na giriş gibi eylemlerde başrolde olan cemiyet bu cemiyet olacaktır.[7]

İkinci Balkan Harbi'nden sonra artık bir dünya savaşının ortaya çıkacağı belli olmuştur. Balkanlar'da kopuşların başlaması, yapılan gizli antlaşmalar, devletlerin olabilecek bir duruma karşı kendilerine müttefik arama çabaları, çıkacak savaşın bir göstergesi olmuştur. Devletler bu durumu önceden sezmiş ve önlemlerini almaya başlamışlardır. Sanayi Devrimi, Fransız İhtilalinin etkisi ile milliyetçilik düşüncesi hız kazanmaya başlamıştır. Milliyetçilik düşüncesi en çok da uluslu devletleri etkilemiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı Devleti de çok uluslu devletlerdendir. Birinci Dünya Savaşı bittiğinde de olumsuz etkiyi bu devletler görmüştür.

Sonuç olarak 1914 yılında 1. Dünya savaşı başlamıştır. Osmanlı Devleti'de, Almanya'nın yanında savaşa katılmıştır. İttifak bloğunda bulunan Osmanlı Devleti, savaşı kaybetmiş ve 1918 yılında son bulan Birinci Dünya Savaşı'ndan zararlı bir şekilde ayrılmıştır. Savaşın hemen akabinde Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. İlerleyen süre zarfında da artık İtilaf bloğundaki ülkeler Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşmaya başlamıştır. 1919 yılında işgalci güçler Osmanlı Devleti'nin topraklarını kendi aralarında paylaşarak ülke topraklarında işgallerine başlamışlardır.

İtilaf Devletleri'nin paylaşımlarına bakıldığı zaman: Doğu Trakya ile İzmir ve çevresini Yunanlılar, Anadolu'nun güneybatısından Konya'ya kadar olan bölgeyi İtalyanlar, Anadolu'nun güneyi, Doğu Anadolu'nun bir kısmı ile Trabzon ve çevresini İngilizler, Suriye ve

7 Rıfat Uçarol, Siyasi Tarih, 1789-2014, 10. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 201, s. 499-501

çevresini de Fransasızlar, işgal etmiştir. İşgalci güçler boğazları ise ortak işgal alanı olarak kabul etmişlerdir.[8]

Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığında Mustafa Kemal, Suriye cephesinde Yedinci Ordu Komutanı olarak görev yapmaktadır. Ateşkes imzalandıktan bir gün sonra Mustafa Kemal, Yıldırım Orduları grup komutanlığına getirilmiştir. Ancak birkaç gün sonra bu ordu dağıtılmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal ateşkes gereği 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelmiştir. Aynı gün İtilaf donanması da İstanbul Boğazında görülmüştür. Mustafa Kemal işgal donanması için **"Geldikleri gibi giderler"** sözünü söylemiştir. İstanbul'da kaldığı süre içinde önde gelen komutanlar ve siyasiler ile vatanın kurtarılmasına yönelik fikir çalışmalarında bulunmuştur. Mustafa Kemal burada kesin olarak manda ve himayeye karşı çıkmıştır. Millî Mücadele yıllarında da halkın örgütlenmesi ve ülkenin ulusal bütünlüğünü korumak için mücadelede bulunmuştur.[9]

1. Millî Mücadele Öncesi Osmanlı'da Siyasi Prosteto Kültürü

Osmanlı Devleti 1. Dünya Savaşı'ndan sonra işgalci güçler tarafından işgal altına alınmıştır. Yunanistan, İtalya, İngiltere, Fransa devletleri Osmanlı topraklarını şu şekilde paylaşarak, işgal hareketlerine 1919 yılı içerisinde başlamışlardır. Doğu Trakya ile İzmir ve çevresini Yunanlılar, Anadolu'nun güneybatısından Konya'ya kadar olan bölgeyi İtalyanlar, Anadolu'nun güneyi, Doğu Anadolu'nun bir kısmı ile Trabzon ve çevresini İngilizler, Suriye ve çevresini de Fransasızlar, işgal etmiştir. İşgalci güçler boğazları ise ortak işgal alanı olarak kabul etmişlerdir.[10]

Ülke işgalci güçler tarafından zapt edilmeye çalışılırken, 19 Mayıs 1919 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde, Türk Millî Mücadele hareketi başlamıştır. İşgalci güçlere karşı halkı direnişe çağıran Mustafa Kemal'e halkta bittabi olumlu cevapta bulunmuştur. Kimileri ellerindeki silahlarla çete gurupları halinde orduya katılarak destek verirken, kimi gruplar ise geniş halk kitleleri halinde propagandalar ve protestolar ile işgallere karşı tepkilerini açığa çıkarmışlardır. Yapılan protestolar, mitingler ve gazetede çıkan haberler ile halk aydınlatılmıştır. Gerçekleşecek olan mücadeleye destek vermeleri istenmiştir. Amacına ulaşan protestolar sayesinde geniş halk kitleleri mücadeleye

8 Sezen Karabulut, Mütareke Sonrası, "İnkılâp Dersleri – İnkılâp Tarihi/ Atatürk İlkeleri- Türkiye'nin Yakın Tarihi, Editör: Süleyman İnan- Cengiz Akseki, Gökçe Yayınevi, 4. Baskı, Denizli, 2012, s. 85

9 Semih Yalçın, "Millî Mücadele Dönemi" 90.Yılında Millî Mücadele Sempozyumları Bildiriler, haz: H. Aytuğ Tokur, Atatürk Araştırma Merkezi, ANKARA – 2011, s. 12

10 Sezen Karabulut, Mütareke Sonrası, "İnkılâp Dersleri – İnkılâp Tarihi/ Atatürk İlkeleri- Türkiye'nin Yakın Tarihi, Editör: Süleyman İnan- Cengiz Akseki, Gökçe Yayınevi, 4. Baskı, Denizli, 2012, s. 85

destekte bulunmuştur. Siyasi protestolar ise ülkenin çeşitli yerlerinde etkin halde yapılarak, işgallere karşı tepkiler verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde daha önceden isyanların, başkaldırışların ve protestoların olduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları; Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal Ayaklanması (1420), Şeyh Bedrettin Ayaklanması (1420),Şahkulu Ayaklanması (1511), İstanbul'da Yeniçeri Ayaklanması (1525), Patrona Halil Ayaklanması (1730), Mora Ayaklanması (1821), Tepedelenli Ali Paşa Ayaklanması (1822), Mehmet Ali Paşa Ayaklanmasıdır. (1832). Fakat bu isyanlar padişaha veya düzene karşı çıkılarak yapılan başkaldırışlardır. 19. Yüzyılda ise milliyetçilik düşüncesinin de etkisiyle isyanların içerikleri daha çok bağımsızlık isteği üzerine olmuştur. Böyle isyanlara Osmanlı toplumu yabancı değildir, fakat daha önceden Osmanlı toplumunda herhangi bir devlete karşı düzenlenen siyasi amaçlı bir hareketi 1909 yılına kadar siyasi amaçlı bir hareket görülmemektedir. Balkan harbinde, 1.Dünya Savaşı'nda bile böyle protestoların izleri görülmemektedir. Millî Mücadelede Mustafa Kemal'inde büyük etkisiyle artık halk bilinçlenmiş ve işgallere karşı hem silahlı mücadelede hem de siyasi protestolarda kendilerini göstermiştir.

2. İzmir'in İşgali Öncesi İzmir Halkının Siyasi Protesto Kültürü

II. Meşrutiyetten sonra Bulgaristan ve Bosna Hersek'in Osmanlı Devleti'nden kopuşu ile artık halkta bir ulusallaşma eylemi görülmektedir. Meşrutiyetin ilanından sonra ilk ayaklanmayı Makedonya'da İttihatçılara karşı Niyazi isimli bir subayın önderliğinde gerçekleşmiştir.

1908 sonrası protesto hareketleri, daha önceki isyanlar ve protestolardan farklıdır. Çünkü halk basın yoluyla daha etkin bir biçimde örgütlenebilmiştir. Bu tarihten sonra yapılan eylemler programlı ve örgütleyici olarak ilerlemiştir. 1908 öncesi protestolar ufak çaplı, programsız ve geniş kitlelere yayılmayan hareketler olarak sınırlı kalmıştır. 1908 sonrası protestoların en önemli özelliği de bu olmuştur. Farklı kesimden insanları aynı çatı altında toplanmıştır. Bunun sonucunda da hükümet, protestoları ve cemiyetleri muhatap almıştır. Protesto hareketlerinin en önemli örgütleyicisi ise "basın" yoluyla gerçekleşmiştir. 1908 öncesi yalnızca Osmanlı Avrupa'sı için etkin olan hareketler 1908 sonrası basın yoluyla Anadolu'da da yaygın hale gelmiştir [11]

Müslüman tüccarlar, toprak sahipleri ve okumuş meslek sahipleri işbirliği içinde olmuştur. Bu kesimlerin çoğu Müslüman kesim olduğu

11 Umut Karabulut, İzmir Kentinde Siyasi Protesto Kültürü (1908-1912), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2014, s.11

için dinsel duyguları mobilize edilmiştir. Böylece daha kolay bir şekilde dini duygular ile halka hitap edilmiştir. İzmir kentinin başka bir önemli noktası da bünyesinde bulundurduğu İzmir Limanı'dır. İzmir Limanı sayesinde, Yahudi ve Hıristiyan, tüccarlar liman yakınlarına yerleşmişlerdir ve böylece İzmir kenti kozmopolit bir yapıya sahip olmuştur. II. Meşrutiyet zamanından da birçok gazete İzmir kentinden çıkmıştır. İttihad, Ahenk, Köylü, Hizmet, Anadolu, Gâve, Edeb Yahu gibi gazeteler dönem içerisinde yayınlanmıştır. Örneğin; Yunan boykotu sırasında "Köylü Gazetesi" İzmir kentinde basılmış ve yüksek bir fiyat ile satılmıştır. Uluslararası basında da İzmir kenti takip edilmiştir.[12]

İzmir kenti Millî Mücadele öncesinde protestolara, boykotlara, mitinglere yabancı değildir. İzmir kentinde görülen protesto hareketleri, birbirinden bağımsız olarak gelişen uluslararası problemlerin ortaya çıkması nedeniyle yaşanmıştır. Bu problemlerin ilk ikisi Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'nun bir Osmanlı Sancağı olan Bosna Hersek'i ilhak ettiğini açıklaması ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi üzerine çıkmıştır.

Protestoların ilk örneği liman işçileri tarafından yapılmıştır. İzmir Limanı'nda ki işçiler, Avusturya Tirieste Limanı'ndan gelen Macar mallarını İzmir Limanı'na indirilmeyerek Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'nu boykot etmişlerdir. İzmir halkı daha da ileri giderek kentte Avusturya malı satan tüccarları protesto etmiş ve kentte Avusturya malı satımını engellemişlerdir. Bunun üzerine "Boykot Cemiyeti'ni" kurmuşlardır.[13]

İzmir halkından boykot hareketinin bir başka örneği de İtalyanlara karşı görülmektedir. İtalya'nın Trablusgarp'ı işgalini gazeteden duyan İzmir halkı, İtalyan mallarını kentte sattırmamış, İtalyan postanelerinin kapatılması için protestolar düzenlemiştir. İzmir halkının protestolarda ve boykot hareketlerinde başarılı olmasının iki temel nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden ilki İttihat ve Terakki'nin İzmir halkına gizli de olsa verdiği destek ve ikinci neden de İzmir halkının "**Basın**" yoluyla organize bir şekilde örgütlenebilmesidir. Gerek çıkan gazete-dergiler ile gerekte aydın kesimin bizzat halkın ayağına giderek ülkenin durumunu anlatıp, yapılması gerekenler konusunda toplumu bilinçlendirmesi ile halk organize bir şekilde hareket etmiştir. Kısacası İzmir'in 1919'daki Yunan işgalinden önce halk siyasi protesto kültürü ile tanışmış ve zor durumlarda nelerin yapılacağını bildiği için işgal sırasında kısa sürede örgütlenerek, tepkisini basın ve mücadele yoluyla gösterebilmiştir.

12 a.g.e., s. 15-17
13 a.g.e., s. 46

3.İzmir İşgali Ve Sonrasında Siyasi Tepkiler

3.1.İzmir'in İşgali

İzmir ve çevresi Birinci Dünya Savaşı sırasında yapılan gizli antlaşmalarda İtalya'ya verilmiş iken, Paris Barış Konferansı'nda bundan vazgeçilmiş ve bölgenin Yunanistan'a bağlanması kararlaştırılmıştır. Bu nedenle Paris Barış Konferansı'ndan sonra, İzmir'in İşgal edileceğine dair söylenti ve kuşkular iyice artmıştır. İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin kuruluşu, işgal tehdidinin arttığı bu ortamda gerçekleşmiştir.

İtilaf Devletleri, ilk verdikleri notada İzmir'in kendi kuvvetleri tarafından, ikinci notada ise kendileri adına Yunanistan tarafından işgal edileceğini bildirmişlerdir. Damat Ferit Paşa Hükümeti ise bu gelişmeleri tepkisiz bir şekilde izlemiştir. 14/15 Mayıs gecesi İzmir'de büyük bir toplantı düzenlenerek olası işgal protesto edilmiştir. Şehrin Yunanistan'a ilhakını reddetme anlamında Redd-i İlhak Cemiyeti, 15 Mayıs 1919'da gerçekleşen işgal sırasında işgali protesto etmiştir. Yunan kuvvetlerinin İzmir'i işgale kalkıştığı zamanda yapılan bu protestoda vali, kolordu komutanının da içinde bulunduğu çok sayıda asker ve sivilin ölümüne sebep olmuştur. yol açmıştır. İşgal sırasında gazeteci Hasan Tahsin'in (Osman Nevres) ilk kurşunu atması, işgale karşı gösterilen ciddi bir tepki olarak tarihe geçmiştir. İzmir'in işgali ülkenin her köşesinde büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Yurdun dört bir yanında protesto mitingleri düzenlenmiş, gösteriler yapılmış ve işgali kınayan telgraflar çekilmiştir. İzmir'de ve Batı Anadolu'da yaşanan ve yaşanması muhtemel olumsuzluklar, Türk ulusunun bilincinde ayrı bir yer teşkil etmiş ve ulusal mücadeleye katılım artmıştır.[14]

Anadolu'nun paylaşılmasını, bir Büyük Ermenistan ile Kürdistan yaratılmasını önlemek amacıyla kurulan bölgesel amaçlı derneklerin ulusal bir direnişe dönüşmesinde, Yunan ordusunun 15 Mayıs 1919 yılında İzmir'e çıkartılmasında duyulan tepkinin büyük payı olmuştur. Vatan ordusuna katılma çağrısı da buradan yurda yayılmıştır. [15]

İzmir kentinde Yunan birliklerinin çıkarılacağının kesinlik kazandığı 14 Mayıs 1919'da oluşturulan İlhâk-ı Red Hey'et-i Millîyesi adına halk Maşatlıkta toplanmaya çağrılırken bir de bildiri hazırlanmıştı. Ragıp Nureddin (Ege) Bey tarafından kaleme alınan bu miting davetiyesinde şöyle denilmektedir:

14 Hasan Dinçer, "*Mondros Mütarekesi ve Sonrasındaki Gelişmeler*", Editör; Temuçin Faik Ertan, Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Siyasal Kitapevi, 5. Baskı, Ankara, s. 74- 75

15 Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi 1. Kitap (İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe), 4. Baskı, Bilgi Kitapevi, Ankara, 2013, s. 209

"Ey Bedbaht Türk!.

Wilson Prensipleri unvân-ı insaniyetkârâriesi altında senin hakkın gasb ve namusun hetk ediliyor! Buralarda Rum'un çok olduğu ve Türklerin Yunan ilhâkını memnuniyetle kabul edeceği söylendi ve bunun neticesi olarak güzel memleketin Yunan'a verildi. Şimdi sana soruyoruz:

Rum senden daha mı çoktur? Yunan hâkimiyetini kabule taraftar mısın? Artık kendini göster. Tekmil kardeşlerin Maşatlık'tadır. Oraya yüzbinlerle toplan ve ezici çoğunluğunu orada bütün dünyaya göster. İlân ve isbat et. Burada zengin, fâkir, âlim, câhil yok, fakat Yunan hâkimiyetini istemeyen bir ezici çoğunluk vardır. Bu sana düşen en büyük vazifedir. Geri kalma. Acı duymak ve felâket fayda vermez. Binlerle, yüzbinlerle Maşatlık'a koş ve Hey'et-i Millîye'nin emrine itaat et.

"İlhak-ı Red Hey'et-i Millîyesi"[16]

O gece Maşatlık'ta binlerce İzmirli bir araya gelmiştir. Mitinge söz alan İzmir Belediye Başkanı Hacı Hasan Efendi direnmenin güç ve yetersiz olacağını öne sürmüştür. Fakat İzmir halkı büyük çoğunlukla işgalin doğuracağı sakıncaları sergileyerek halkı yüreklendirmiştir. Başta mitingi düzenleyen Mustafa Necati ile Vasıf Çınar olmak üzere Müftü Rahmetullah, Gazeteci Hasan Tahsin ve Şevki Bey direnmek gerektiğini savunmuşlardır. Toplantı bittiğinde ise birçok kent ve kasabaya İzmir'den şu telgraf çekilmiştir.

"İzmir Yunanlılara veriliyor! Bütün ümitlerimiz sizdedir. Vatan ordusuna katılmaya hazırlanınız!...[17]

İzmir'in işgalinin ardına halktan bu ses yükselirken İstanbul'da Damat Ferit Hükümeti kentin işgaline ilişkin görüşlerini 16 Mayıs günü gazetelerde yayımlanan bir bildiri ile açıklamıştır. Bildirinin içeriğinde İngilizlerin verdikleri notalarda İzmir istihkâmlarının Yunanlılar tarafından değil de İtilaf Devletleri tarafından işgal edileceğini, halkında "Millet ve Devletin Hukukunu Korumak" için hükümete düşen görevin yerine getirildiği vurgulanmış, halktan "vakarın ve sükûnetini korumasını" istemiştir.

İzmir, vatanseverleri vatan ordusunda görev almaya çağırırken hükümet, halkın kendilerine güvenip işgaller karşısında sessiz kalınmasını istemiştir. Hükümet ise 14 Mayıs'ta İzmir'e Yunan askerlerinin işgal girişimine kalkışması sonucu savunduğu düşüncede yalnız kalmıştır. Bunun sonucunda ise hükümette bulunan Damat Ferit Paşa hükümeti güç durumda kaldığını belirterek istifasını vermiştir. Fakat Vahidettin yeni hükümeti kurma görevini yine Damat Ferit'e vermiştir.

Yunan İşgalinin uyandırdığı tepkiler Hürriyet ve İtilaf partisi ile

16 Nurdoğan Taçalan, Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, Millet Yayınları, İstanbul, 1970, s 237
17 a.g.e., s. 239

diğer partileri bazı girişimlere yöneltmiştir. O zamana kadar İttihat ve Terakki'nin devamı olduklarını öne süren parti ve guruplar ile bir araya gelmek istemeyen ve ulusçuluk düşüncesini de kabul etmeyen parti, işgali kınayan bir bildiri yayımlayarak, milletin hakları elde edilinceye kadar gösterilerin sürdürüleceğini belirtmiş ve partinin türlü yasalar ve girişimler de bulunacağını açıklamıştır.

18 Mayısta Hürriyet ve İtilaf, Sulh ve Selamet, Millî Ahrar, Demokrat, Sosyalist, Osmanlı Demokrat partileri ve Adana ile İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, İzmir Redd-i İlhak Cemiyeti ve Trakya dernekleri temsilcileri bir araya gelmiştir. Anlaşma devletlerinin temsilciliklerine İzmir işgalinin Wilson Prensipleri'ne ve Mondros Antlaşması'na aykırı olduğunu ve bundan doğacak sorunların Anlaşma devletlerine ait olacağına vurgulayan, bir protesto metni sunmuşlardır. Böylece İzmir'de başlayan direniş artık tüm yurda yayılmıştır.

Tam bu süre zarfında ise Mustafa Kemal 16 Mayıs 1919 günü çıkartılan bir fermanla Samsun'a hareket etmiştir. 9. Ordu Müfettişi olarak gönderilen Mustafa Kemal'in yapması istenilen işler: Doğu Karadeniz'de asayişi ve güvenliği sağlamak, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hükümlerinin uygulanmasını sağlamak, halkın elinde bulunan silah ve cephanelerin toplanmasını sağlamak, halka silah satan kişileri ve kurumları belirlemek, bu faaliyetleri yasaklamak ve bu kuruluşları ortadan kaldırması için talimat verilmiştir. [18]

Samsun'a 19 Mayıs 1919'da çıkan Mustafa Kemal görevi gereği burada bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra bir rapor hazırlayarak telgrafla İstanbul'a iletmiştir. Bu raporda; bölgedeki karışıklıkların sebebi Rumların olduğunu, eğer Rumlar siyasi emellerinden vazgeçerlerse bölgede huzur ve asayiş kendiliğinden sağlanacağını belirten Mustafa Kemal, Türklüğün yabancı mandası ve kontrolüne tahammülü olmadığını, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali haksız olduğunu ve bu işgalin geçici olduğunu söylemiştir. Mustafa Kemal, Nutuk'ta da ülkenin durumunu şöyle özetlemektedir.

Samsun'a çıktığım gün genel durum ve görünüş

1919 yılı Mayısının 19'uncu günü Samsun'a çıktım. Ülkenin genel durumu ve görünüşü şöyledir :

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu grup, I. Dünya Savaşı'nda yenilmiş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes anlaşması imzalanmış. Büyük Savaş'ın uzun yılları boyunca millet yorgun ve fakir bir durumda. Milleti ve memleketi I. Dünya Savaşı'na sürükleyenler, kendi hayatlarını kurtarma kaygısına düşerek memleketten kaçmışlar. Saltanat ve

18 Hasan Dinçer, "*Mondros Mütarekesi ve Sonrasındaki Gelişmeler*", Editör; Timuçin Faik Ertem, Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Siyasal Kitapevi, 5. Baskı, Ankara, s. 83.

hilâfet makamında oturan Vahdettin soysuzlaşmış, şahsını ve bir de tahtını koruyabileceğini hayal ettiği alçakça tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa 'nın başkanlığındaki hükûmet âciz, haysiyetsiz ve korkak. Yalnız padişahın iradesine boyun eğmekte ve onunla birlikte kendilerini koruyabilecekleri herhangi bir duruma razı.

Ordunun elinden silâhları ve cephanesi alınmış ve alınmakta…

İtilâf Devletleri, ateşkes anlaşmasının hükümlerine uymayı gerekli bulmuyorlar. Birer bahane ile İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbul' da. Adana iIi Fransızlar; Urfa, Maraş, Ayıntap (Gaziantep) İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan askerî birlikleri, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta yabancı subay ve memurlar ile özel ajanlar faaliyette. Nihayet, konuşmamıza başlangıç olarak aldığımız tarihten dört gün önce, 15 Mayıs 1919'da, İtilâl Devletleri'nin uygun bulması ile Yunan ordusuda İzmir'e çıkartılıyor.Bundan başka, memleketin her tarafında Hristiyan azınlıklar gizli veya açıktan açığa kendi özel emel ve maksatlarını gerçekleştirmeye devleti bir an önce çökertmeye çalışıyorlar.

Sonradan elde edilen güvenilir bilgi ve belgelerle iyice anlaşılmıştır ki, İstanbul Rum Patrikhanesi'nde kurulan Mavri Mira Hey'eti illerde çeteler kurmak ve idare etmek, gösteri toplantıları ve propagandalar yaptırmakla meşgul. Yunan Kızılhaç'ı ve Resmî Göçmenler Komisyonu , Mavri Mira Hey'eti'nin çalışmalarını kolaylaştırmakla görevli. Mavri Mira Hey'eti tarafını,olan yönetilen Rum okullarının izni teşkilâtları, yirmi yaşından yukarı gençleri de içine almak üzere her yerde kuruluşunu tamamlıyor.

Ermeni Patriği Zazen Efendi de, Mavri Mira Hey'eti ile birlikte çalışıyor. Ermeni hazırlığı da tıpkı Rum hazırlığı gibi ilerliyor. Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz sahillerinde örgütlenmiş olan ve 4 İstanbul'daki merkeze bağlı bulunan Pontus Cemiyeti hiç bir engelle karşılaşmadan kolaylıkla ve başarıyla çalışıyor. [19]

1909 yılının Mayıs ayından itibaren ülkenin her yeri işgal edilmiş ve vatanın bütünlüğü tehlikeye girmiştir. Halkın da çaresiz olduğu bir durumda Mustafa Kemal 25 Mayıs 1919'da Havza'ya geçerek burada 28 Mayıs 1919'da bir bildiri yayınlamıştır. Ardından **Amasya Genelgesi (22 Haziran 1919), Erzurum Kongresi (23 Temmuz – 7 Ağustos 1919), Balıkesir Kongresi (26-31 Temmuz 1919), Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919), Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919) ve Amasya Görüşmeleri'nde (20-22 Ekim 1919) etkin rol alarak halkı milli mücadeleye desteğe çağırmıştır.**

Bu çağrının sonucu olarak da ülkenin her köşesinden hükümete ve İstanbul'da bulunan Anlaşma devletleri temsilcilerine protesto

19 Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Cilt: 1 1919-1920, 10. Baskı, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s. 1-3.

telgrafları yağmaya başlamıştır. Bu telgraflar işgallerin hemen ardına kısa sürede açılan Redd-i İlhak Cemiyetleri tarafından gönderilmiştir. Telgrafların içeriğinde; İşgalin önceden ilan edilmiş olan ilkelere aykırı olduğunu, işgallerin kabullenilmeyeceğini, protestolarda haksızlıkların giderilmesi için yöre halkının "malca ve bedence her türlü özveriye hazır" olunduğu açıklanmıştır..[20]

Ülke artık topyekûn milli direnişe hazır olduğunu işgalci güçlere ve İstanbul hükümetine kanıtlamıştır. İlk yazılı olarak gösterilen tepkiler daha sonra geniş halk kitlelerinin de katıldığı mitingler ile devam etmiştir. Bayramiç, Seydişehir'i de içeren yazılı protestolar artık büyük mitingler halinde düzenlenmiş ve bu mitinglerinde başını İstanbul'da düzenlenen Sultan Ahmet mitingleri çekmiştir.

Çok sayıda insanın da katıldığı bu mitingler, hem konuşmaların içeriğiyle hem de sarayla hükümetin, dahası işgalci gözlerin gözü önünde yapıldığından büyük yankılar uyandırmıştır. Mitingden sonra İstanbul'da birçok kesimden insan milli mücadeleye destek vermiştir. İlk tepki ise üniversite öğrencileri tarafından gelmiştir. 17 Mayısta konferans salonunda toplanan öğrenciler, İzmir'e çıkan Yunan birliklerini kınayan konuşmalar yapmış ve ertesi günü 18 Mayısı "ulusal matem günü" ilan etmişlerdir. Öğrencilerin bu davranışı İstanbul'da çıkacak olan ateşin ilk kıvılcımı olarak görülmüştür. Bir sonraki gün gerçekleşen toplantıya yüksek öğretim öğrencileri, öğretim üyeleri ile birlikte bazı derneklerin temsilcileri katılmıştır. 2. Toplantıda Besim Ömer, Âkil Muhtar ve Rıza Tevfik de konuşmacılar arasına katılmışlardır. Toplantıdan hemen sonra Anlaşma devletlerine verilmek amacıyla bir protesto metni hazırlanmıştır.[21]

İstanbul halkı artık milli direnişe emin adımlarla ilerlemiştir. Yapılan toplantılar artık sınırını aşmış ve büyük kitlelerin katıldığı bir mitinge dönüşmüştür. 19-30 Mayıs arasında İstanbul'un çeşitli yerlerinde beş miting düzenlenmiştir.

Başkent halkının katıldığı ilk miting 19 Mayısta, İstanbul'un Fatih semtinde gerçekleşmiştir. Türk Ocağı ile öğrenci birliklerinin düzenledikleri bu toplantıda, halkın işgallere karşı direnişini göstermek için rengi "al" olan sancağın "siyah"a boyandığını anımsatmak için belediye balkonunun iki yanına dikilen bayrakların altına siyah birer perde asılmış ve katılanlara siyah rozet dağıtılmıştır. Fatih semtinde gerçekleşen bu ilk miting, halkın nezdinde geniş yankı uyandırmıştır. Her kesim halkın katıldığı mitingde Halide Edip'in etkin konuşması

20 Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi 1. Kitap (İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe), 4. Baskı, Bilgi Kitapevi, Ankara, 2013, s. 211

21 a.g.e., s. 212

halkın üstünde büyük bir etki uyandırmıştır. Artık geri dönülmeyecek bir başlangıcın izleri halkın tepkisinden belli olmuştur. Konuşmalarının ardına Hukuk Profesörü Selahattin Bey'in önerisi üzerine, ulus haklarını koruması dileğiyle padişaha bir heyet gönderilmesi kararlaştırılmış. Bu görev de Halide Edip ile 2 öğrenciye verilmiştir. Heyet mitingden sonra Vahidettin'in huzuruna çıkacakları umuduyla Yıldız Sarayı'na gitmiştir. Fakat başmabeyinci Ömer Yaver Paşa padişahın hasta olduğunu, bununla birlikte "evlatlarının arzularını dikkate" alacağını bildirerek kendilerini geri çevirmiştir. Çünkü: hükümet ve padişah milli mücadeleye karşı bir tutum sergilemiştir. Fakat tüm bu karşıtlıklara rağmen halk yılmadan direnişine devam etmekte ısrarcı bir tavır takınmıştır.

Fatih'te gerçekleşen ilk mitingi binlerce kişinin katıldığı mitingler takip etmiştir. 20 Mayısta Üsküdar'da, 22 Mayısta Kadıköy'de mitingler yapılmıştır. Fakat İstanbul mitingleri içinde en görkemlisi 23 Mayısta Sultanahmet meydanında yapılan mitingi olmuştur. "Halk mitingi" olarak adlandırılan bu toplantıya katılanların sayısının 200.000 olduğu tahmin edilmiştir. İçlerinde halktan başka, üniformalı subaylar ve savaşta sakatlanmış askerler de mitinge katılmışlardır. Bunlara matem rozetleri dağıtılmış, caminin önüne yerleştirilen kürsü de siyah bir örtüyle kaplanmış, ön yüzüne de Wilson ilkelerinin 12. maddesini içeren bir yazı asılmıştır. Kuruluşlar adına katılanların önlerine ise *"Hak isteriz!"* yazılı levhalar konulmuştur. Burada ilk konuşan şair Mehmet Emin Yurdakul, *sözlerine "Keşke yüzyılların geceleri ve dünyaların mezarları gözlerime dolarak bir kör olsaydım da, milletimin kulağımı paralayan bu felaket seslerini işitmeseydim"* diye başlamış, şu sözleri ile de milli mücadelenin önemini vurgulamıştır:

"Şerefli bir tarih ve uygarlığa, sağlam bir erdeme ve ahlaka, zengin bir şiir ve edebiyata, dinsel ve ulusal geleneklere, ırka ve vatana ilişkin anılara sahip olan bir ulusun yok olduğunu tarih göstermiyor."[22]

Günün daha da coşkulu konuşmasını yapan Halide Edip ise, "*yedi yüzyılın şerefi göğe yükselen bu minarelerin tepesinden Osmanlı tarihinin yeni faciasını seyrettiğini"* belirterek şunları söylemiştir:

"Atalarımızın ruhları önünde eğiliyor, onlara bugünün yeni Türkiyesi adına hitap ediyorum ki, silahsız olan bugünkü milletin kalbi de onlarınki gibi yenilmez kudrettedir... Allaha ve haklarımıza iman ediyoruz. Kardeşler, evlatlar! Size dünyanın verdiği hükmü dinleyiniz: Avrupalı İtilaf devletlerinin tecavüz siyaseti bazen hıyanetle ve daima haksız olarak Türkiye'ye çevrilmiştir. Eğer ayda ve yıldızlarda da Türk ile Müslüman bulunduğunu söyleseler

22 a.g.e., s.212

oralar da istila orduları gönderirlerdi! Bu kararlarına karşı bizi tutacak hiçbir batılı kudret yoktur. Bu meselede bu insani olmayan karara katılmayanlar da aynı derecede, belki daha da sorumludurlar. Onların hepsi, insan haklarını ve millet haklarını savunmak için bir mahkeme kurmuşlar, fakat orada yenilenlerin parçalanması hükmünü vermişlerdir. Türklere günahkâr diyen bu kesimlerin kendileri o kadar günahkârdırlar ki, okyanusun suları onları temizleyemez!"[23]

Halide Edip, konuşmasını şöyle sürdürmüştür:

"Kardeşler, evlatlar! Beni dinleyiniz. Sizin iki dostunuz vardır: Müslümanlar ve sizin haklarınız için seslerini bir gün yükseltecek olan medeni milletlerin fertleri. Birincisi bugün sizinle beraberdir. İkincilerse, bizim şaşmaz olan gayemizin hakkını er geç anlayacak olan bireylerdir. Hükümetler düşmanımız, milletler dostumuz ve kalbimizdeki hakh isyan kuvvetimizdir. Bütün milletlerin haklarını kazanacağı gün çok uzak değildir. O gün geldiği zaman, bayraklarınızı alınız, bu maksat için canlarını veren kardeşlerimizi ziyaret ediniz.

Halide Edip, konuşması sona ererken mitinge katılanları yemin etmeye çağırmış ve hep birlikte şöyle yemin edilmiştir:

"Yüreğimizdeki mukaddes (kutsal) heyecan, milletlerin hakları ilan edilinceye kadar devam edecektir!"[24]

Halide Edip'in de konuşmasında sonra halk artık daha da umutlu bir hale gelmiştir. Ülkenin durumunun farkına varan halk artık çözüm yolları aramaya başlamıştır. Halkın gözünde artık tek çözüm yolu oluşmuştur. O da işgalci güçlere karşı "milli birlik ve beraberlik içinde direnmektir." Bunun nazarında başkent halkının görüşleri olarak kabul edilen ve bütün dünyaya duyurulmak istenen şu bildiri halka okunmuştur;

"Ulusal felaket tarihimiz çok büyüktür. Fakat Umutsuz olmayalım… Vatanımızı hayatımız pahasına kurtarmak gereğini duyalım… Bu görkemli toplantımızla biz bütün dünyaya gösteriyoruz ki Türk buradadır; burada yaşayacak ve burada ölecektir!"

Başkentte yapılan mitingler, Türk halkına bir umut kaynağı olurken, İşgalci güçlerde ise karamsarlığın güçlenmesine sebep olmuştur. Gerçekleşen mitingleri, Fransız generali Foulon olmak üzere Anlaşma devletlerinden birçok subay da izlemiştir. Sultanahmet'teki coşku başkentteki azınlıklar arasında telaşa sebep olmuştur. Beyoğlu'ndaki Rumlar "Türkler Geliyor" diye koşuşmaya başlamışlardır. Bu durum karşısında İngilizler hemen harekete geçmiştir. İstanbul Hükümetine baskı yapmış ve duruma müdahale etmelerini istemiştir.

23 Halide Edip Adıvar, Türkün Ateşle İmtihanı, İstanbul, 1962, s. 30.

24 a.g.e., s. 32.

Bu istek üzerine İstanbul hükümeti, 67 Türk aydınını tutuklayarak Malta'ya sürgüne göndermiştir. 25 Mayısta Beşiktaş'ta ve Beyazıt'da düzenlenmesi planlanan mitingler hükümet tarafından yasaklanmıştır. Ulusun kurtuluşu yolunda milli direnişe kalkışan Türk aydınları her türlü engellenmeye maruz kalmasına rağmen 30 Mayısta 2. Sultanahmet Mitingi gerçekleştirmiştir. İlk mitinge göre daha fazla katılım sağlanan 2. Başkent mitingi İngilizleri daha da endişeye düşütmüştür. İngiliz başkanı Calpthorpe, 31 Mayıs'ta Sadrazama gönderdiği bir nota ile İstanbul ve çevresinde bu tür girişimlere izin verilmemesini istemiştir. Bunun sonucunda da İstanbul halkı, hükümetten gizli olarak Türk Ocağı ve Millî Kongre'de kapalı salon toplantılarına yönelme gereğini duymuşlardır. Her türlü baskıya rağmen İstanbul halkı toplantılarına ve işgalci güçlere karşı dik durmaya devam etmiştir. İngilizler ve hükümetin baskıcı hareketleri yalnızca siyasi eylemleri engellemekle de kalmamış, İstanbul'da basın da Anlaşma devletlerini destekler nitelikte yayınlar çıkarılmıştır. [25]

İstanbul'da yayınlanan gazete ve dergilerin çoğunluğu, işgalcilerle iyi ilişkiler kurmuşlar ve uzlaşarak onların politikalarını destekleyen yayın yapmışlardır. Bundan dolayı İstanbul basını silahlı mücadeleyi reddeden, diplomasiyi ön plana çıkaran ve halkta infial yaratacak gelişmeleri gizleyen bir yayın politikası benimsemiştir. Anadolu'da yayınlanan gazete ve dergilerin büyük bir kısmı ise İstanbul basınına göre daha gerçekçi olmuşlar ve direnişi destekleyen yazılara yer vermişlerdir. Buradan da anlaşılacağı gibi, işgallere İstanbul'dan bakmak ile Anadolu'dan bakmak arasında ciddi bir fark bulunmaktadır. Bu fark da en fazla, basın-yayın organlarının yayın politikalarında hayat bulmuştur.[26]

İstanbul'da basın ve halk baskı altındayken Anadolu'nun diğer şehirlerinde halk milli mücadeleye destek vermekten geri kalmamıştır. Bu şehirlerin başında Denizli ili gelmektedir. Millî Mücadele döneminde Batı Anadolu'nun güney bölgesindeki Kuvva-i Milliye halk örgütleri, Aydın'dan Denizli'ye kadar olan alanda konumlanan milis güçlerden meydana gelmektedir.

Denizli halkı da Millî Mücadele'de vatanın bütünlüğünü savunmuştur. İstanbul hükümeti, Osmanlı Devleti topraklarının paylaşılmasını öngören Mondros Mütarekesi'nin ağır şartlarından kaynaklanan hoşnutsuzlukları ortadan kaldırmak için "Heyet-i Nasiha" adı veri-

25 Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi 1. Kitap (İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe), 4. Baskı, Bilgi Kitapevi, Ankara, 2013, s. 214

26 Hasan Dinçer, "*Mondros Mütarekesi ve Sonrasındaki Gelişmeler*", Editör; Temuçin Faik Ertan, Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Siyasal Kitapevi, 5. Baskı, Ankara, s. 71.

len bir kurul oluşturarak Anadolu'ya göndermiştir. 25 Nisan 1919'da Denizli'ye gelen Heyet-i Nasiha üyeleri, Denizli halkını hükümet konağının önünde toparlayarak, halkın Mondros Mütarekesi sonrası sakin bir tavır takınmasını istemiştir. Üyeler, Padişah tarafından gönderilen Mondros Mütarekesi şartlarına uyulması gerektiğini içeren bildiriyi halka okumuştur. Fakat İstanbul Hükümeti'nin bu tutumu tüm Anadolu'da olduğu gibi Denizli'de de karşılık bulamamıştır.[27]

Denizli halkı bu konudaki tutumunu, beklenen işgal öncesi İzmir'de toplanan Redd-i İlhak Kongresi'ne katılmalarıyla göstermiştir. 22 Mart 1919'da İzmir'de toplanacak olan kongreye, Balıkesir, Aydın ve Denizli'den de üyelerin gönderilmesini istemiştir. Bunun üzerine de Denizli'den kongreye Müftü Ahmet Hulusi, Belediye Başkanı Hacı Tevfik, Tavaslızâde Mustafa Yusuf Bey ve efendiler katılmıştır. Kongre 22 Mart 1919'da İzmir'de başlamıştır. Kongrede alınan geneler karalar ise şöyledir: Wilson ilkelerine uymayan işgalci emperyalist güçler şiddetle protesto edilecek, Balıkesir, Aydın ve Denizli illerinde Müdafaa-ı Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri'nin bayilikleri açılacaktır. Bu kararlar ardına Denizli'ye dönen üyeler derhal çalışmalara başlamıştır. Denizli'de yerel teşkilatlanmalar ve Kuvây-ı Milliye hareketi oluşturma çabaları sürerken, Yunanlıların 14-15 Mayıs gecesi sabaha karşı İzmir'i işgale başladığı haberi gelmiştir. Tam bu süre zarfından Denizli Mutasarrıfı Faik Bey(Öztırak), İzmir'den gelen telgrafla olan biteni öğrenmiş ve haberi derhal Müftü Ahmet Hulusi, Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey ve şehrin önde gelen isimlerine bildirmiştir. Bunun üzerine halkta büyük bir endişe uyanmış ve ertesi gün büyük bir miting yapılması için her tarafa haber gönderilmiştir. 15 Mayıs 1919 sabahı, Yunanlıların İzmir'i işgal etmesi üzerine gerçekleştirilen ilk protesto mitingi, işgalden yaklaşık dört saat sonra Denizli'de gerçekleşmiştir. [28]

15 Mayıs 1919 Perşembe günü Denizli ve çevresinden gelen halkın katılımıyla Bayram Yeri'nde büyük bir miting düzenlenmiştir. Mitinge Denizli'de yaşayan yerli Rum ve Ermeni halkta katılmıştır. Bayram Yeri'nde toplanan halka hitap etmek üzere Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey ve Mutasarrıf Faik Bey Belediye binasının balkonunda yerlerini almışlardır. Toplanan kalabalığa Müftü Ahmet Hulusi Bey hitap etmiştir. Konuşmasında ise İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini şiddetle protesto ederek halkı işgalci güçlerin emperyalist

27 Bayram Bayraktar, "Millî Mücadele'de Denizli Olayı", AAM Dergisi, Cilt:VIII, Sayı:22, Ankara, 1991, s. 141

28 Tahir Kodal, Cumhuriyet Döneminde Denizli (1923-1938), 2. Baskı, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli, 2017, s. 18

eylemlerine karşılık mücadeleye davet etmiştir. İşgale karşı kayıtsız kalınmamasını ve vatanın bütünlüğünün korunması gerektiğini vurgulamıştır. Aynı zamanda da Millî Mücadele'nin ilk "kutsal savaş cihat" fetvasını da ilan etmiştir. Müftü Ahmet Hulusi Bey Denizli halkına konuşmasında;

"Hemşehrilerim, şimdi İzmir'i Yunan askerleri işgal etmiştir. Bu işgale muhalefet ve düşmanın taarruzuna mukabele lazımdır. İşgal edilen memleketler halkının, silaha sarılması ve savaşması farz-ı ayn, uzak memleketler için farz-ı kifâyedir; fetva veriyorum. Silah ve cebhâne azlığı veya yokluğu hiçbir zaman mücadeleye mani teşkil etmez. Elinizde hiçbir silahınız olmasa dahi üçer taş alarak düşman üzerine " diyerek, Türkleri *"silah atmak suretiyle mutlaka fiili mukabelede bulununuz. "* bu fetvasıyla ve cephane azlığına bakmadan, yurt savunmasına çağıran Müftü Ahmet Hulusi, Denizli halkını her türlü kötü şartlara rağmen Millî Mücadele'ye davet etmiştir. Ayrıca, miting sırasında tanıdığı Ermeni ve Rumları yani gayrimüslimleri göstererek, onların birer emanet olduğunu ve onlara asla dokunulmaması gerektiğini ifade etmiştir. [29]

Denizli'de Müftü Ahmet Hulûsi Efendi ve diğer üyelerin öncülüğünde düzenlenen bu miting, mitingde Ahmet Hulûsi Efendi'nin vermiş olduğu Millî Mücadele fetvası ve bu kararı takip eden fiilî teşkilat, Millî Mücadele tarihimizin ilk örneklerindendir. Denizli halkının Yunan işgaline karşı bu tutumu Aydın ilini de etkilemiştir. Aydın'da bulunan Kuvva-i Milliye mensupları daha rahat çalışmalarda bulunmak için Denizli'ye gelmişlerdir. Halkın desteği ve Müftü Ahmet Hulûsi Efendi ile İsmail Hakkı Bey'in halk arasındaki girişimleri sonucunda 23 Mayıstan 3 Haziran'a kadar kısa bir süre zarfı içerisinde, Denizli'de Millî Mücadele için elverişli bir hava oluşturulmuştur.

Yunan işgalinin İzmir'den sonra Aydın ve Manisa iline doğru ilerlemesinde ise Aydın ve Manisa ilinden böyle bir tutumu ilk başta göremekteyiz. Çünkü: Yunanlılar bu illerde büyük bir soykırım yaparak halkı sürgüne mecbur bırakmışlardır.[30]

Fakat daha sonra Aydın ilinde kurulan Kuvva-i Milliye mensupları ve *"Şu Dalmadan geçtin mi? Soğuk sular içtin mi? Efelerin içinde Yörük de Ali'yi seçtin mi? Hey gidinin efesi Efelerin efesi..."* dizeleriyle günümüze kadar türkülerde ismi dolaşan Yörük Ali Efe'nin kahramanlıkları ile Aydın ili Yunan işgalinden kurtulmuştur.

İzmir'in işgali hadisesi memleketin her yanında olduğu gibi İstanbul'un çevresindeki illerde, işgali tepki ile karşılanmış ve birçok protesto mitingi düzenlenmiştir. 16 Mayıs 1919'da Bursa'da, İnegöl'de;

29 A.g.e. sf.20

30 Süleyman Tekir, Selçuk Ural, "Batı Anadolu'da Yunan İşgali ve Aydın Muhacirleri (1919-1920)", CTAD, Sayı 26 2017, s. 130

19 Mayıs1919'da Babaeski'de on binlerin katıldığı protesto mitingleri tertip edilmiştir. 28 Kasım 1919'da İzmir'in işgalini protesto etmek için Balıkesir'de büyük bir miting yapılmıştır. Mitingin, İzmir'e Doru gazetesindeki *"İzmirimiz için Miting" balıklı ilanı şöyle idi: "Yarınki Cuma günü namazdan sonra belediye önünde sevgili İzmirimiz için büyük bir miting yapılacaktır. Her Müslüman'ın bütün işlerini terk ederek belediye önünde toplanması menafi-i vataniye namına ehemmiyetle tavsiye olunur."* Bu ilanla bütün ahali mitinge davet edilmiş ve 28 Kasım'da on binlerin katıldığı büyük bir protesto mitingi düzenlenmiştir. Bu mitingde konuşan Vehbi (Bolak) Bey, Wilson Prensipleri'ne aykırı bir işgalle karşı karşıya olduklarını fakat Türk milletinin ölmediğini bu badireyi de atlatacağını dile getirmiştir.[31]

İzmir'in Yunan işgalinin ardına Redd-i İlhak Cemiyeti'nden ülkenin diğer illerine gönderilen telgraf üzerine Erzurum da 18 Haziran tarihinde bir protesto mitingi düzenlenmiştir. Arkasından Anlaşma Devletleri temsilciliklerine çekilen, bir örneği de basına verilen bir telgrafla Yunan işgali kınanmıştır. Cevat Dursunoğlu, Süleyman Necati, Belediye Başkanı Zakir, öteki 2 Erzurumlunun imzalarını taşıyan örneği bu protestoda,

" İzmir saldırısı, faciası karşısında pek heyecanlı ve yaralı olan biz Türkler, varlığımıza indirilmiş bu darbenin kaldırılmasını, yıkılan hak adalet mihrabının onarılmasını, uyruğu bulunduğunuz devletin adaletli ve insaniyetli karakterinden dileriz" denilmiştir.

Giresun'da 17 Mayısta yapılan mitingden sonra padişaha ve sadarete İzmir işgalini acı bir dille yeren telgraflar gönderilmiş ve şöyle seslenilmiştir:

"Hükümetimizi, idamımızı bildirmekle görevlendirilmiş olarak görmek istemiyoruz. Sizi Türk sadrazamı bilerek sesleniyoruz... İzmir'de mavi (Yunan bayrağı) mi sallanacak, al (Türk bayrağı) mı kalacak? Hükümetiniz buna boyun mu eğecek? İzmirli kardeşlerimizi Yunan palikaryalarına teslim mi edecek?"[32]

Bu mitinglerin dışında Anadolu'daki kentlerden, kasabalardan İzmir işgalini protesto için Anlaşma temsilcilerine, hükümete ya da gazetelere gönderilen telgrafların sayısı binleri bulmuştur. Hele Yunanlıların İzmir dışına taşarak Manisa'yı da işgal etmeleri üzerine Havza'da bulunan Mustafa Kemal'in desteğiyle bu tür protestolar daha da artmıştır. Kısacası İzmir'in işgali ülkenin genelinde büyük yankı uyandırmıştı ve halkın büyük bir heyecan ile ulusun bütünlüğünü korumasını ve işgallerin reddinin savunulmasını beraberinde getirmiştir.

31 Hasan Ali Polat, "*Mondros Mütarekesi'ni Müteakip, İşgallere Karı Marmara Ahalisinin Tepkisi*", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 3, Sayı 11, 2010. Sf. 482-483

32 Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi 1. Kitap (İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe), 4. Baskı, Bilgi Kitapevi, Ankara, 2013, sf. 213

Sonuç

Meşrutiyetin doğurduğu demokratikleşme süreci sonrasında Osmanlı toplumu özgürleşme yolunda hızlı adımlar ile ilerlemiştir. Çalışmamızda Millî Mücadele dönemi öncesinde İzmir kentinde siyasi protesto kültürü üzerinde durulmuştur.

İzmir kentinde 1909 yıllarında çıkarılan gazetelerin etkisiyle basın yoluyla halk bilinçlendirilerek bir algı yaratılmıştır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı üretilen bu algı sonucunda halk, Macar mallarını ve iş yerlerini boykot ederek, ekonomik savaşın nasıl yapılması gerektiği konusunda öncü adımlar atmıştır. İzmir halkının ilerleyen zamanlarda İtalya Devleti'ne karşı da göstermiş oldukları protestolar, boykot girişimleri ve mitingler, Millî Mücadele yıllarında emperyalist güçler karşısında takınacakları tavır konusunda âdete bir yol haritası olmuştur. 14-15 Mayıs 1919 yılında İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali sonrasında İzmir halkının takındığı tavır ve siyasi protestolar zamanla hız kazanarak ülke topraklarında geniş yankılara neden olmuştur. İşgale karşı gerçekleştirilen toplantılar, protestolar, mitingler ülke genelinde örnek teşkil ederek diğer şehirleri de etkilemiştir. Birbiri ardına gelen mitingleri İstanbul, Denizli, Aydın, Erzurum, Balıkesir ve Giresun mitingleri takip etmiştir.

Ülkenin her yeri işgal altındayken, Mustafa Kemal'in de halkı organize bir şekilde örgütlemesi ile halk "vatanın bütünlüğü ve bağımsızlığı" konusunda taviz vermeyerek, işgalci güçlere karşı güçlü bir direnişte bulunmuştur. Emperyalist güçlerin işgalci tutumlarına karşılık alınan kesin sonuçta "ulusun birlikte hareket ederek vatan topraklarını can ve başla" savunulması olmuştur. Ülke işgalci güçler tarafından zapt edilmeye çalışılırken, 19 Mayıs 1919 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde, Türk Millî Mücadele hareketi başlamıştır. İşgalci güçlere karşı halkı direnişe çağıran Mustafa Kemal'e halkta bittabi olumlu cevapta bulunmuştur. Kimileri ellerindeki silahlarla çete gurupları halinde orduya katılarak destek verirken, kimi guruplar ise geniş halk kitleleri halinde propagandalar ve protestolar ile işgallere karşı tepkilerini gün yüzüne çıkarmışlardır. Yapılan protestolar, mitingler ve gazetede çıkan haberler ile halk aydınlatılmıştır. Gerçekleşecek olan mücadeleye destekte bulunulmalarını istenmiştir. Amacına ulaşan protestolar sayesinde geniş halk kitleleri mücadeleye destekte bulunmuştur. Siyasi protestolar ise ülkenin çeşitli yerlerinde etkin halde yapılarak, işgalci güçlere karşı vatan toprakları savunulmuştur.

Millî Mücadele'nin sonucu olarak da ülke işgalci güçlerden kurtularak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temelleri atılmıştır. Millî

Mücadele hareketinin başlangıcının 100. yılını kutladığımız bu yılda, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde girilen bu direnişte pek çok engele göğüs geren ve sancılı süreçlerden geçen Türk halkı, Türkiye Devleti'nin doğuşunu gerçekleştirmiştir.

KAYNAKÇA

ADIVAR, Halide Edip Türkün Ateşle İmtihanı, İstanbul, 1962.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, Nutuk, Cilt: 1 1919-1920, 10. Baskı, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

BAKACAK, Alper Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti,* Editör; Timuçin Faik Ertem, Siyasal Kitapevi, 5. Baskı, Ankara.

BAKACAK, Alper, Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti,* Editör; Timuçin Faik Ertem, Siyasal Kitapevi, 5. Baskı, Ankara.

BAYRAKTAR, "Bayram Millî Mücadele'de Denizli Olayı", AAM Dergisi, Cilt:VIII, Sayı:22, Ankara, 1991.

ÇAVDAR, Tevfik Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, İmge Kitabevi, 5. Baskı, 2013, Ankara

UÇAROL, Rıfat Siyasi Tarih, 1789-2014, 10. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2015.

DEVLET, Nadir Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917). 3. Baskı, TTK, Ankara.

KARABULUT, Sezen Mütareke Sonrası, "İnkılâp Dersleri – İnkılâp Tarihi/ Atatürk İlkeleri- Türkiye'nin Yakın Tarihi, edit: Süleyman İnan- Cengiz Akseki, Gökçe Yayınevi, 4. Baskı, Denizli.

KARABULUT, Umut, İzmir Kentinde Siyasi Protesto Kültürü (1908-1912), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2014.

KILAVUZ Nuran, "Mondros'tan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar Millî Mücadele'nin Siyasal Gelişimi", EKEV Akademi Dergisi, Yıl: 16 Sayı: 51, 2012.

KODAL, Tahir Cumhuriyet Döneminde Denizli (1923-1938), 2. Baskı, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli, 2017.

POLAT, Hasan Ali, *"Mondros Mütarekesi'ni Müteakip, İşgallere Karı Marmara Ahalisinin Tepkisi"*, Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi, Cilt 3, Sayı 11, 2010.

TAÇALAN, Nurdoğan Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, Millet Yayınları, İstanbul, 1970.

TEKİR, Süleyman, Selçuk Ural, "Batı Anadolu'da Yunan İşgali ve Aydın Muhacirleri (1919-1920)", CTAD, Sayı 26 2017.

TURAN, Şerafettin Türk Devrim Tarihi 1. Kitap (İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe), 4. Baskı, Bilgi Kitapevi, Ankara.

UÇAROL, Rıfat, Siyasi Tarih, 1789-2014, 10. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2015

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE TOPLANAN KONGRELERİN BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ve CUMHURİYET DÖNEMLERİNE DÜŞÜNSEL AÇIDAN ETKİLERİ

Çağhan UYAR[1] ve Esen ERTUĞRUL[2]

Özet

Kongreler, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu işaretleyen Millî Mücadele sürecinin hazırlık evresinde faaliyet göstermiştir. Başlangıçta yerel örgütlenmeler şeklinde ortaya çıkan kongreler, zamanla ülke içindeki iktidar boşluğu nedeniyle geçici hükümet vazifesi görmüşlerdir. Kongreler, üstlendikleri görev ve sorumlulukları demokratik çerçevede ilerletmeye çalışmışlardır. Ayrıca bu süreçte; tarih, dil, din, ırk gibi birliktelikler sıkça vurgulanmıştır. Dolayısıyla ortak paydada buluşabilmek ve ulus bilinciyle hareket edebilmek amaçlanmıştır. Kongreler; bağımsızlık, parlamenter yönetim, milliyetçilik, demokrasi kavramlarını barındıran bir ulusal tezin ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Buradan hareketle, Büyük Millet Meclisi ve erken cumhuriyet dönemlerine düşünsel, sosyolojik ve demokratik zemin hazırlamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Amasya Tamimi, Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi, Büyük Millet Meclisi, Cumhuriyet.*

Abstract

Congresses, act as a preparatory phase of National Struggle, which marks the establishment of the collapse of the Ottoman Empire and the Republic of Turkey. The congresses, which initially emerged as local organizations, gradually became temporary governments due to the power vacuum within the country. Congresses tried to advance their duties and responsibilities within the democratic framework. Also in this process; associations such as history,

1 Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Doktora Öğrencisi, *caghan_uyar_07@hotmail.com*

2 Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, *eertugrul@tutanota.com*

language, religion and race are frequently emphasized. Congresses played a role in the emergence of a national thesis containing the concepts of independence, parliamentary administration, nationalism and democracy. From this point, they prepared the intellectual, sociological and democratic ground for the Grand National Assembly and early republican periods.

Keywords: *Amasya Circular, Erzurum Congress, Sivas Congress, Grand National Assembly, Republic.*

Giriş

Büyük devletlerin Osmanlı Devleti'ni bölme ve topraklarını paylaşma düşüncesi oldukça evveliyatlı bir meseledir. Bu yöndeki modern anlamda ilk girişimler 1878 yılındaki Berlin Antlaşması ile Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması olarak karşımıza çıkmaktadır. (Uçarol, 2015: 408-423) Muvazeten Avrupalı devletlerin iki bloka ayrılmaları; hem ilk büyük cihan harbindeki ülkelerin saflarını belirlemiş, hem de Osmanlı'dan pay koparma teşebbüslerini perçinlemiştir. (MacMillian, 2014: 27-30) (Turan, 2008a; 27-30) Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde yüz civarında gizli antlaşma yapılmıştır. (Tanör, 2002: 22) İtilaf bloğunda yer alan devletler, savaş sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nu bölüşme tasarıları düzenlemişlerdir.

İtilaf Devletleri'nin bir mensubu olan Rusya'da 1917 senesinde bir devrim meydana gelmiştir. Öncelikle aynı yılın başlarında eski Çarlık idaresi yönetimden el çektirilerek, geçici bir hükümet teşkil edilmiştir. Ekim ayında ise yeni bir devrimle muvakkaten hükümette oturan grubun görevine son verilerek Bolşevik Hükümeti oluşturulmuştur. 1917 Devrimi olarak da literatüre geçen hareket, Rusya'nın da içinde bulunduğu gizli antlaşmaları açıklamıştır. Dünya kamuoyuna tek yönlü bir şekilde bu anlaşmaları feshettiğini de duyurmuştur. (Bayur, 1991; 58-99) Ruslar dışındaki diğer müttefik devletler, mevcut paylaşım planlarına devam etmiştir.

Türkiye'de Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru *"büyük bir yıkıma"* doğru gidileceği bazı İttihatçılar tarafından öngörülmüştür. Buna tedbiren Anadolu'da savunma ve direniş mekanizmaları hazırlamaya başlamışlardır. 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ise paylaşım planlarını hızlandıran sömürgeci bir niteliğe sahip olması hasebiyle hazırlıkların sürat kazanmasının önünü açmıştır. (Palmer, 2014: 405-410) İlerleyen tarihlerde, Osmanlı Devleti'ne dayatma yoluyla akdedilen Sevres Antlaşması ile Mondros Ateşkes Antlaşması arasında köprü kuran Bülent Tanör, Türkiye'nin önüne sömürgeci ve emperyalist bir model konulduğunu savunmak-

tadır. Bu yönüyle de müttefik ülkelerin Türkiye için Anadolu içlerine sıkışmış yarı sömürge tipi köylü devleti tasavvur ettiğini ileri sürmektedir. (Tanör, 2002: 22-27)

Bütün bu gelişmeler, kongre tipi siyasi örgütlenmelerin ortaya çıkmasını tetikleyen ana unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurtuluş Savaşı'nın örgütsel temelleri kongrelerle atılmıştır. (Karpat, 2011: 19) Buradan hareketle Millî Mücadele'nin hazırlık safhası şeklinde de yorumlanabilecek, 1918-1920 dönemini kapsayan vetirede yerel, yöresel, bölgesel ve ulusal olarak kategorize edilebilecek nitelikte çeşitli kongreler toplanmıştır. Komitevari ve hücre tipi olmamak koşuluyla kendine mündemiç demokrasileriyle siyasi organizma tipi teşkilatlanmalar oluşturan kongreler, geçici bir hükümet kabilinden görevler üstlenmiştir. Çalışmanın ana problematiği de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Araştırmanın esas maksadı, volontarist bir yapı gösteren kongrelerin örgütlenme yoluna giderek –özellikle Sivas Kongresi'nde- ülkenin bütününü ilgilendiren ulusal nitelikte kararlar alması ve bu hükümlerin Büyük Millet Meclisi (BMM/TBMM) ve Cumhuriyet dönemlerine fikirsel zemin teşkil eden dinamiklerin retrospektif bir değerlendirmeyle incelenerek ilgili tarihsel kesite ışık tutulmasıdır. Çalışma kapsamında özneye alınan vetirenin siyasi tarih boyutundan ziyade düşünce tarihi üzerine odaklanılmıştır. Böylece, kongrelerin ilerleyen sürece etkileri ve Türk demokrasisine katkıları perspektifinden aydınlatılması amaçlanmıştır.

1. Kongre Tipi Siyasi Organizmaların Tarihsel Temelleri

Kongre kelimesi Latince'de toplantı anlamındaki *"congressus"* sözcüğünden gelmektedir. Genel manada kongre; bilgi-fikir alışverişi yapmak ve çeşitli kararlar almak üzere bir araya gelen insanlar topluluğu gibi anlamlar ihtiva etmektedir. Kongre sözcüğü zamanla diplomasiye de sirayet ederek ülkeler arasındaki diplomatik görüşmeler, devletlerin yasama organları ve parlamentolar için de kullanılır olmuştur. (Tanör, 1985: 1137)

Türkiye'de *"kongre"* kavram olarak İkinci Meşrutiyet döneminde literatüre girmiştir. İçinde bulunulan siyasi koşulların etkisiyle, düzenlenen toplantıların genelinde kongre mefhumu kullanılmıştır. İlerleyen süreç için de durum aynı doğrultudadır. Bu çalışma eksenine en uygun kongre nosyonunu ise *"temsili güce sahip, ülkenin ya da bölgenin siyasi ve idari geleceğiyle ilgili kararlar alan, bunların gerçekleşmesini sağlamak için gerekli yapıları kuran organizmalardır"* cümlesiyle tanımlamak doğru olacaktır. (Tanör, 2002: 109-110)

Küresel ölçekte, yukarıda verilen tanım özelindeki kongre tipi örgütlenmeler -özellikle Avrupa coğrafyasında- oldukça evveliyatlı olmakla birlikte Türkiye için çok eskilere dayanmamaktadır. Türkiye'de siyasi organizma süjesinde incelenen kongre yapılanmaları ilkin 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı olarak da bilinen 93 Harbi sonucunda görülmüştür. Harp neticesinde Ruslara bırakılan Eliye-i Selase'de iktidar konseptiyle yola çıkan birtakım organizasyonlar meydana getirilmiştir. 1907'de Umum Osmanlı Muhalifin Fırkaları Kongresi düzenlemiştir. Kongre, Osmanlı bünyesindeki bazı etnik unsurları temsil iddiasıyla meşruiyet sağlamaya çalışmıştır. Bu gibi öne çıkan popüler örneklerin yanı sıra Millî Mücadele dönemine yakın tarihlerde Suriye, Rusya, Arnavutluk ve Mısır'da da benzer kongreler toplanmıştır. Türkiye'ye komşu sayılabilecek merkezlerdeki teşkilatlanmaların, düşünce ve gelenek açısından Türk insanına sirayeti söz konusu olmuştur. (Hanioğlu, 2015: 68-73)

Türkiye'de İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinden itibaren kesintisiz parlamenter rejime geçilmiştir. Yeni dönem siyasi katılımı artırmış ve dolayısıyla kitlelerin politizasyonunu sağlamıştır. Toplumsal tabanda demokrasi bilincinin gelişmesi, karşılaşılan güçlüklerle demokratik mekanizmalarla baş edilebileceği anlayışını aşılamıştır. Kongrelerin demokratik temsil yöntemlerine uygun bir siyasal organizma tipi örgütlenmelerle ortaya çıkmasındaki başat aktör bu geleneğin yerleşmişliğinden kaynaklanmaktadır. (Tunaya, 1988: 3-15) (Tanör, 2002: 353-354)

2. Türkiye'de Kongre Örgütlenmelerini Doğuran Sebepler

Birinci Dünya Savaşı'nın ağır mağlubiyeti ve akabindeki Mondros Ateşkes Antlaşması koşulları, Türkiye'de devlet otoritesi boşluğu yaratmıştır. Harp yenilginin getirdiği genel psikoloji ve İttihatçı önderlerin yurt dışına çıkması durumu pekiştirmiştir. Mevcut ortamda, devlet aygıtının işleyişinin sekteye uğraması nedeniyle kongreler filizlenmiştir.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nı (BOA, HSD.AFT, 6-73, H-1337 01 24) (Bardakçı, 2018: 104-113) (Olcay, 1981: XXVI) (Soysal, 2000: 12-14) (Zürcher, 2009: 219) izleyen tarihlerdeki işgaller, Osmanlı topraklarının büyük devletler arasında paylaşılacağı kanaatini yaygınlaştırmıştır. İktidar boşluğu ile siyasal açmazları da baz alan halk ve bazı otoriteler kongre örgütlenmeleriyle önlerine konulan şartlarla mücadele etmeye çalışmışlardır. (Er, 1985: 1120) İttihatçıların ekseriyetle altyapısını teşkil ettiği oluşumlar (Zürcher, 2016: 109-160) (Selvi, 2000: 38) öncelikle mahalli düzeyde devlet boşluğunu doldurmak ve istilacı

güçlerle baş etmek amacıyla örgütlenmişlerdir. (Turan, 2008a: 214-215) Kongreler, bu yönüyle de Türk halkının tabii ihtiyaçlarından meydana gelen kendiliğinden hareketler olarak yorumlanmaktadır. (Timur, 1997: 22-23)

3. Türkiye'de Kongrelerin Düzenlenmesi ve Nitelik Açısından Değerlendirilmesi

1918-1920 döneminde düzenlenen kongrelerin ortak noktası mahalli kurtuluşu ve bu amacı gerçekleştirmek için savunma odaklı faaliyet göstermeleridir. Öncelikle bağımsızlık düşüncesini merkeze alarak hareket eden kongreler, bu yönleriyle Osmanlı Devleti'nin uyguladığı siyasadan uzak; Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadele'nin çekirdek kadrosunun tam bağımsızlık ve direniş fikriyatını savunan cenaha daha yakındır. (Tanör, 2002: 40-41)

Millî Mücadele'nin hazırlık aşamasında toplanan siyasi organizma tipi kongrelerin sayısı otuzdur. (Tanör 2002: 115) Dönemi bilimsel perspektiften inceleyen araştırmacılar, kongreleri nitelik bakımından muhtelif olarak kategorize etmektedirler.

Bülent Tanör, kongreleri coğrafi açıdan beş ana kümede değerlendirmektedir. Bunlar; Elviye-i Selase (Sınır Doğu) Kongreleri, Trakya Kongreleri, Batı Anadolu Kongreleri ve İstanbul'daki Milli Kongre ile Saltanat Şurası'dır. Tanör, Esat Işık öncülüğündeki Milli Kongre'nin bir cemiyet olarak teşekkül olduğunu ve İslami konfederasyon öngördüğü savını öne sürerek siyasi organizma tipi kongrelere dâhil etmemektedir. Saltanat Şurası'nın da Padişah Vahdettin ile İstanbul'daki hükümetin girişimleri neticesinde toplanması ve dolayısıyla sivil toplum özelliği yansıtmaması sebebiyle kongre örgütlenmelerinden ayrı tutmaktadır. (Tanör, 2002: 117-121) Şerafettin Turan, Tanör'ün aksine Saltanat Şurası'yla Milli Kongre'yi örgütsel birer kuruluş saymıştır. Turan, bazı oluşumların Milli Kongre'ye mümessil gönderdiğini ve bu yönüyle *"ulusal bir cephe"* meydana getirdiğini savunmaktadır. Saltanat Şurası'nı da Vahdettin ve Damat Ferit Paşa'nın İstanbul'daki merkezi hükümetin Anadolu Hareketi'ne karşı azalan otoritesini yeniden tesis etme amacıyla muhtelif temsilcilerin bir araya gelmesiyle teşkil edildiğini ve zımnen kongre niteliğine haiz olduğu üzerinde durmaktadır. (Turan, 2008a: 141-216) Tarık Zafer Tunaya, Milli Kongre'nin birtakım sosyal grupların merkezi şeklinde doğduğunu ve siyasi tarafının bulunmadığını belirtmektedir. (Tunaya, 1986: 150-154) Mete Tunçay, kongreleri jeopolitik açıdan beş ana birimde vermektedir. Bunlar; Trakya, Doğu, Güney, Ege ile İstanbul ve Güney Marmara'dır. (Tunçay, 1981: 33-35)

Kongrelerin coğrafyaya göre tasnif edilmesindeki en temel ölçüt, farklı bölgelerdeki teşkilatlanmaların birbirinden müstakil hareket etmesidir. Kongreler arası muhabere oldukça azdır. Örneğin 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında faaliyet gösteren Erzurum Kongresi'yle eş zamanlı sayılabilecek olan 27 Haziran-13 Temmuz 1919 tarihlerinde etkinlikte bulunan Birinci Balıkesir Kongresi'nin yekdiğerinden haberi yoktur. Bir diğer örneksem de Erzurum Kongresi'nin İzmir'de *"cumhuriyet ilanı"* şeklinde telakki edildiği ve hatta Konya'daki millicilerin bihaber olduğu gerçeğidir. (Tanör, 2002: 123)

Kongreler, jeopolitikten ziyade kapsam ve nitelik açısından ele alınmaktadır. Buradan hareketle kongreler; yerel, yöresel, bölgesel ve ulusal olmak üzere toplamda dört ana başlık altında değerlendirilmektedir. Yerel kongreler Manisa, Muğla, Oltu gibi kapsama alanı en düşük mahalli seviyedeki teşkilatlanmalardır. Yöresel kongreler, vilayet merkezi salahiyetine haiz yerlerdeki örgütlenmelerdir. Bu yönüyle yöresel kongreler yerel kongrelerin bir üst grubunda yer almaktadır. Birinci Nazilli Kongresi ile Balıkesir Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Cemiyeti, bu bağlamda yöresel kongrelere örnek gösterilebilir. Bölgesel kongreler, yerel ve yöresel kongrelerin kapsama alanının daha geniş olduğu şeklidir. Yöresel kongreler gibi bölgesel kongreler de vilayet merkezlerinde toplanmışlardır. İki kongrenin ayrışan noktası ise bulundukları bölgelerin bütününü ilgilendiren mevzuların görüşülmesi ve hüküm verilmesidir. Bu hususiyetlerden mütevellit Elviye-i Selase'yi birleştiren Büyük Kars Kongresi, Karadeniz Bölgesi'nin önemli bir kısmını şümul eden Erzurum Kongresi, Trakya'yı kucaklayan Büyük Edirne Kongresi ve Anadolu'nun batısına şamil olan İzmir Büyük Kongresi, bölgesel kategoridedir. Ulusal niteliğe sahip kongreler; yerel, yöresel ve bölgesel tip teşkilatlanmaların en üst düzeyidir. Ulusun tamamını kapsaması bakımından 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında faaliyet gösteren Sivas Kongresi tek ulusal kongre olma özelliği taşımaktadır. Sivas Kongresi sürecinde, daha büyük kapsama alanına malik Büyük Anadolu Kongresi diye bir organizasyon tertibi tasarlanmıştır. Ancak Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin çekilmesi ve mebusan seçimlerinin düzenlenmesi olanağının doğması hasebiyle Büyük Anadolu Kongresi'ne ihtiyaç duyulmamıştır. Büyük Anadolu Kongresi'ne gerek kalmaması, Sivas Kongresi'nin tek ulusal kongre niteliğini muhafaza etmesini sağlamıştır. (Tanör, 2002: 125-126)

Yerel ve yöresel kongreler, Mustafa Kemal Paşa ile Millî Mücadele'nin çekirdek kadrosunun etkisi dışında mahalli hareketlilikten ötürü gelişmiştir. Erzurum Kongresi'ne kadar düzenlenen böl-

gesel kongreler bile ulusal önderlik şeklinde de nitelendirilebilecek olan Mustafa Kemal Paşa ve çevresindekilerden müstakil oluşumlardır. Erzurum'da bir kongre toplanması girişimi ise Trabzon ve Erzurum'daki lokal teşkilatlanmalardan peyda olmuştur. Mustafa Kemal Paşa ve ekibi, kongreye davet edilmelerinden mütevellit katılım göstermişlerdir. Kazım Karabekir'in de destekleriyle Mustafa Kemal Paşa ve etrafındakiler, Erzurum Kongresi'nde kendi üzerlerinde ağırlık merkezi meydana getirmişlerdir. (Armağan, 2015: 63-67)

4. Kongrelerin Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet Dönemlerine Düşünsel Zemin Hazırlaması

Millî Mücadele'nin hazırlık safhasını meydana getiren kongreler, Büyük Millet Meclisi ve cumhuriyet rejimine geçişi sağlayan en önemli unsurlardandır. Türk siyasi hayatında bir ara devre şeklinde de değerlendirilebilecek olan tarihsel kesit, geçmişle belirgin farklarla ayrışmaktadır. Kemal Haşim Karpat, kongreler dönemini bu yönüyle, Türk siyasal yaşamının çağdaş biçimine kavuşmaya başlaması olarak yorumlamaktadır. (Karpat, 2011: 18-19)

Birinci Dünya Savaşı'nın Türkiye açısından getirileri, kongrelerin doğmasını tetikleyen ana dinamiktir. (İnan ve Haytoğlu, 2011: 43) Öncelikle yerel mahiyette belirmeye başlayan kongreler, dönemin koşullarıyla mücadele etme amacı gütmüşlerdir. Türk halkı kongreler vasıtasıyla, siyasal metotlar kullanarak dönemin büyük devletlerine haklılıklarını kanıtlamaya çabalamıştır. Kendilerine meşruiyet sağlayabilmek için de demokratik temsil usüllerini benimsemişlerdir. (Uyar, 2012b: 58-59)

Mahalli organizasyonlar olarak toplanmaya başlayan kongreler, homojen bir ideoloji ekseninde buluşmamaktadır. Sıklıkla belirtildiği üzere, saltanat ve hilafetin kurtuluşunu kendilerine şiar edinmişler (Başbuğ, 2018: 316-322) fakat söylemlerin bu yönde olmasına rağmen bağımsızlık ve müstemlekenin reddi konusunda İstanbul'daki merkezle ters düşmüşlerdir. Nitekim kongrelerin hemen hepsinde *"millet iradesi"* vurgusu yapılmıştır. Demokratik mekanizmalar kullanılarak da her ne kadar kitle konsolidasyonu sağlama amacıyla dinsel retoriklere yönelinmişse de özünde seküler karakterli oluşumlardır. Ümmet bilincinin geri planda bırakılarak ulusal toplum prototipine yaslanmaları bu durumun en net göstergelerindendir. (Tanör, 2002: 46-47)

Kongrelerin demokratik temsiliyeti ana hareket noktası kabul etmesi, toplumsal tabanda aşağıdan yukarı tüm kesimlerin yerelde söz hakkını doğurmuştur. Klasik devlet yönetimi modelinin yüz seksen

derece tersi anlamına gelen bu durum kongrelerin yaptırım gücünü beslemiştir. Doğru orantılı olarak da kongrelerin bir yasama gücü şeklinde ortaya çıkması söz konusu olmuştur. Kongreler ihtiva ettikleri sınırlar içerisinde kanun koyma ve uygulama yetkilerine haiz birer parlamento gibi işlev görmüşlerdir. Bu icraatlarını gerçekleştirirken bölgelerindeki devlet bürokrasisini de kendi alt birimleri gibi kullanmışlardır. Kongrelerin bürokratik idarede hâkimiyet sağlayabilmesi askere alma, gerek duyulursa silahlı mücadele kararı çıkarma, sıkıyönetim ilân etme, kamu düzeni ve iç güvenliğin tesisi, (Goloğlu, 2008: 211-212) (Bıyıklıoğlu, 1955: 322) (Köstüklü, 1990: 213) (Tekeli ve İlkin, 1989: 258-260) (Apak, 1942: 102-121) vali atamaları, (Seçkin, 1970: 113-114) eğitim politikalarını ifa etme (Şirin, 2014: 125-142) salahiyetlerini kendi tekellerinde toplamıştır. Yürütülen faaliyetlerin finansmanını sağlayabilmek adına halktan bağış ve vergi tahsili yapılmıştır. Kongrelerin uygulamaları, üyelerin demokratik usullerle saptadığı iç tüzüklere dayanarak gerçekleştirilmiştir. Pek çok kongrede modern meclislere benzer tutanak ve zabıtlar tutulmuştur. Bütün bu veriler ışığında, kendi iç demokrasileriyle hareket eden kongrelerin geçici bir hükümet niteliği taşıdığı sonucuna varılabilir. (Tanör, 1985: 1137-1150) Mustafa Kemal Paşa'nın 6 Mayıs 1920 tarihli bir telgrafında, kongre teşkilatlarından *"küçük hükümetler"* şeklinde bahsetmesi, iddiaya zemin teşkil etmektedir. (Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, 1991: 333) Nitekim Tanör de siyasi birer organizma tipi geçici hükümet kabilinden örgütlenmeye sahip kongreler için *"Yerel Kongre Örgütlenmeleri"* çıkarsamasında bulunmuştur. (Tanör, 1998: 135-136)

Siyasal iktidar görüntüsüyle ortaya çıkan kongrelerin bazılarının kapsamı sadece Türkiye ile sınırlı kalmamış, uluslararası bir vaziyet almıştır. Örneğin bölgesel bir kongre özelliği taşıyan Kars İslam Şûrası, diplomatik ilişkilere geçmiştir. Japon İmparatoruna *"Haşmetli Japon İmparatoru Hazretlerine Tokyo-Japonya, Asya Asyalılarındır davasının alemdârı sıfatı ile size müracaat ederiz ki, Kars İslam Şûrası hükümetinin mevcudiyet-i siyasiyyesinin tanınmasında müzaharetinize mazhariyeti, bir Asyalı olarak rica ederiz"* şeklinde bir yazı gönderilmiştir. (Kırzıoğlu, 1960: 14) (Gökdemir, 1989: 71) Kars İslam Şûrası'nın diplomatik temaslarla uluslararası arenada tanınmak istemesi, bölgeselliği ve geçici hükümetliği çok aşan bir boyuta evrilmesini sağlamıştır.

Kongreler, Türkiye'nin pek çok yerinde, demokratik siyasi partilere benzer mitingler düzenlemişlerdir. Halk tarafından da ilgi gören mitinglerde ülkenin içinde bulunduğu sorunlara değinilmiştir. Örgütlenmeler, bu yolla kitleleri etrafına toplamıştır. Bu durum, doğrudan

demokrasi çalışmaları manzarası çizmektedir. (Tanör, 2002: 154-156)

Demokratik temsil mekanizmasıyla modern parlamentolara emsallik gösteren kongrelerin geneline bakıldığında –geçmişten gelen demokrasi birikimlerinin de etkisiyle- ilk birleşimlerin en yaşlı üye tarafından açıldığı gözlemlenmiştir. Alışılagelen teamüllere göre, kongrelerin yaşça en büyük mensubu, geçici başkan sıfatını alarak bu görevi yerine getirmiştir. Birtakım istisnai durumlar bulunmakla birlikte kahir ekseriyetli manzara-i umumiye bu minvaldedir. (Gologlu, 2017: 73) Tarihsel süreklilik baz alındığında, aynı geleneğin BMM ve cumhuriyet dönemlerinde de devam ettirildiği dikkat çekmektedir.

Kongreler sürecinin dönüm noktası 21/22 Haziran 1919 tarihli Amasya Tamimi'dir. Millî Mücadele hareketinin amacı, yöntemi ve gerekçesi belirtilmiş; ulusal nitelikte bir kongrenin toplanmasını, birbirinden bağımsız hareket etmekte olan grupların tek bir çatı altında birleşmesinin zarureti örtülü bir şekilde ifade edilmiştir. Bunun için de Sivas'ta bir kongrenin tertip edilmesi öngörülmüştür. (Atatürk, 2012: 21-22) (Karpat, 2011: 20)

Amasya Tamimi'nin asıl amacı, Mustafa Kemal Paşa ile çekirdek kadronun birbirinden müstakil ancak aynı ülkü doğrultusunda hareket etmekte olan birtakım odakların konsolidasyonunu sağlamaktır. Karalar doğrultusunda *"Vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı tehlikededir (…) Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır"* (Atatürk'ün Bütün Eserleri, 2002: 105-108) düsturundan yola çıkarak; Türkiye'nin istiklâlinin sağlanması ve işgallerin önlenmesi düşüncesiyle yola çıkan herkesi bir araya toplamak ve birbirleriyle olan koordineyi güçlendirmek hedeflenmiştir. (Volkan ve Itzkowitz, 1998: 186-187)

Suna Kili, Amasya Tamimi'ni *"Mustafa Kemal (…) kendisine ordu müfettişi olarak verilen yetki sınırlarını tamamen aşmış, dahası Trakya'daki, Batı Anadolu'daki komutanlara (…) genelgeler göndererek, buyruklar vererek, görev ve yetki alanının dışına çıkmış, anayurt dediği tüm yurt topraklarına yönetime el koymaya başlamıştır. Bu eylem (…) hükümetine başkaldırışın, onu tanımayışın; o güne kadar geleneksel, dinsel ve yasal olarak Padişah'ta, Halife'de olduğu varsayılan (…) buyrumun (iktidar), istencin(irade) ulusa ait olduğunun (…) açıklamasıdır"* (Kili, 2009: 29) şeklinde yorumlamaktadır.

Amasya Tamimi ve Mustafa Kemal Paşa etkisiyle girilen süreç birtakım düşünürlerce *"ihtilal"* olarak değerlendirilmektedir. (Selek, 1987: 223-224) Bazı kesimlere göre ise 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışıyla başlayıp Amasya Tamimi ile vücut

bulup kongrelerde devam eden devre yeni bir döneme işaret etmekte; bu yönüyle de erken cumhuriyet döneminin devlet ideolojisi olan Kemalizm'in köklerini meydana getirmektedir. (Bozkurt, 1995: 283) (Tekinalp, 2004: 61)

Mustafa Kemal Paşa, 25 Haziran 1919 tarihine kadar Amasya'da kalmıştır. (Mütercimler, 2016: 589) Daha sonra Amasya Tamimi'nin derpiş ettiği kongre için Sivas'a hareket etmiştir. Amasya Tamimi ile duyurusu yapılıp Sivas'ta düzenlenmesi planlanan kongre beklenen rağbeti görmemiştir. Bunun öncelikli nedeni; Sivas'taki kongrenin tertip edilmesi düşünüldüğü tarihlerde Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti bölgedeki en etkin örgütlenme olmasıdır. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, Amasya Tamimi ile Sivas'ta toplanması tasarlanan kongreyle eş zamanlı sayılabilecek başka bir kongreyi Erzurum'da meydana getirmeye çalışmaktadır. Cemiyet bu nedenle aynı tarihlerde iki ayrı kongreye iştiraki rasyonel bulmamıştır. Erzurum Kongresi, tamamen milletin kendi gereksinimleri doğrultusunda, milli iradenin tecessümü neticesinde hâsıl olmuş ancak buna karşın Amasya Tamimi'nin öngördüğü Sivas Kongresi tepeden dayatmacı bir yapı göstermiştir. Bu nedenle kongrenin toplumsal tabanda kabul görmemesi ikinci bir sebeptir. Üçüncü bir neden de Amasya Tamimi'yle gerçekleştirilmesi düşünülen Sivas Kongresi'nin yukarıdan aşağı itici bir güçle formasyonu, İttihatçıların geleneksel *"elitist"* yapıları şeklinde algılanmıştır. Toplumda *"savaş müsebbibi"* olduğu tasavvur edilen İttihatçı bir organizasyon taraftar bulmakta zorluk çekmiştir. (Goloğlu, 2017: 11-13) Bütün bu sebepleri doğuran ana omurga ise Mustafa Kemal Paşa'nın henüz bir lider konumunda bulunmamasıdır. (Kuyaş, 2019: 62-63)

Mustafa Kemal Paşa, Sivas'taki durum vesilesiyle toplumsal bir hareketin başına geçmesi gerektiğinin farkına varmıştır. O tarihlerde hem bölgesel niteliği, hem de doğrudan doğruya milletin içinden gelmesi hasebiyle, liderliğinin onanabileceği en rasyonel oluşum Erzurum Kongresi'dir. Mustafa Kemal Paşa da bu nedenle rotasını Erzurum'a çevirmiştir. (Kuyaş, 2019: 62-63)

Erzurum Kongresi, Trabzon ve çevresindeki Pontus tehlikesi ile doğu bölgelerdeki Ermeni muhatarasından ortaya çıkmış bir teşekküldür. Her iki bölgedeki yerel unsurlar iletişime geçerek *"ortak ülkü"* doğrultusunda bir kongrenin gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Yazışmalarda dikkati çeken konu, tarafların tarih, din ve soy birlikteliğine işaret etmesidir. Özellikle *"Anadoluluk"* söylemlerinin kullanılması, (Goloğlu, 2008: 57-63) (Turan, 2008a: 224-231) (Selvi, 2000: 101-108)

BMM ve cumhuriyet dönemlerindeki Milliyetçilik anlayışına projeksiyon tutması bakımından önemlidir.

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi'ne yaklaşan tarihlerde 8/9 Temmuz 1919 gecesi stratejik bir hamle ile askerlik mesleğinden istifa etmiştir. Bu durum Millî Mücadele hareketinin ve dolayısıyla daha sonraki sürecin sivilleşmesinin ilk ve en önemli adımıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi vesilesiyle hareketin önderi konumuna gelmesi de istifası sayesinde olmuştur. (Turan, 2008b: 246-250)

Erzurum Kongresi, 23 Temmuz 1919 günü açılmıştır. (Sarıhan, 1984: 11) Mustafa Kemal Paşa, kongrenin ilk gününde padişah yaveri kordonlu askeri üniformasını giymiştir. Mustafa Kemal Paşa, kısa bir süre önce askerlik mesleğinden istifa etmiş olmasına rağmen yaygın kanaate göre sivil giysisi olmadığından dolayı askeri kıyafeti tercih etmiştir. (Mütercimler, 2016: 612-613) Taha Akyol, Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'ya gittiği sırada Tokat'ta konaklarken çekilen bir fotoğrafta sivil görüntü verdiğine dikkat çekerek bu iddiaları kabul etmemektedir. (Akyol, 2016: 201) Cevat Dursunoğlu, Mazhar Müfit Kansu ve Şevket Süreyya Aydemir, Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi'ne sivil katıldığını savunmaktadır. (Dursunoğlu, 2000: 104) (Kansu, 77: 1988) (Aydemir, 2011: 106-108) Kazım Karabekir, Falih Rıfkı Atay, Fahrettin Kırzıoğlu ve Mahmut Goloğlu ise tam tersine askeri üniforma giydiğini aktarmaktadır. (Kırzıoğlu, 1993: 25) (Karabekir, 1990: 78) (Atay: 1980, 178) (Goloğlu, 2008: 85-93) Şerafettin Turan, iddiaların bazılarına yer vererek bir çıkarsama paylaşmamaktadır. (Turan, 2008a: 234) Bütün görüşler ekseninde Mustafa Kemal Paşa'nın askeri üniforma ile kongreye iştiraki ve daha sonra gelen tepkiler hasebiyle sivil giyindiği bir gerçektir. Bu durumun konumuz açısından önemi ise Millî Mücadele hareketi ve ilerisinin sivilleşmesinin ikinci aşaması olmasıdır. Aynı zamanda hareketin mutlak sivil karakterli bir yapıya büründüğü noktadır. (Tanör, 2002: 144-145)

Kongrenin başlangıcı –birtakım gerekçeler öne sürülerek- 23 Temmuz 1908 tarihli İkinci Meşrutiyet'e atfedilmiştir. (Akşin, 2015a: 22-23) 1908'de girilen süreç, anayasalı ve parlamentolu bir meşruti monarşiyi barındırması nedeniyle klasik Osmanlı düzenine göre daha demokratiktir. (Akşin, 2017: 177-179) Hürriyetin ilanı olarak nitelenen hadiseye gönderme yapılarak Erzurum Kongresi'ne meşruiyet kazandırma ve tarihi bir anlam yükleme amacı güdülmüştür. (Akşin, 2015b: 132)

Milli birlik ve beraberliğe doğru gidişin ilk büyük tezahürü olarak yorumlanan Erzurum Kongresi'nin (Goloğlu, 2008: 85) Türk demokra-

si ve düşünce tarihine önemli katkılar sağlamıştır. Erzurum Kongresi sayesinde sivil bir hareketin başına geçen Mustafa Kemal Paşa, daha önceden düzenlenmesi tasarlanan Sivas Kongresi için temel teşkil etmiştir. (Ertan, 2014: 97-100) Sivas Kongresi'nde alınacak ulusun bütününü ilgilendiren kararların büyük bölümüne Erzurum'da zemin hazırlanmıştır. Ulusun bağımsızlığı ve vatanın bütünlüğünü referansıyla yola çıkılması bölgesellikten ulusallığa geçiş köprüsü kurmuştur. Erzurum Kongresi'ndeki iki dereceli sivilleşme, harekâta meşruluk kazandırmıştır. Bölgesel nitelikte bir örgütlenme Sivas Kongresi'ne kanalize edilerek tek bir merkeze bağlanmıştır. Erzurum Kongresi'nin getirilerinin ilerleyen süreçlere önemli yansımaları olmuştur. (Tanör, 2002: 224-225)

Erzurum Kongresi, geçmişteki düzenin inkişafına yönelik olmayıp, gelecekte hür ve bağımsız yaşamak isteyen yeni bir oluşumun ön çalışmalarından biri olarak öne çıkmaktadır. Kongrede alınan kararlar incelendiğinde Millî Mücadele sonrası kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin dayandığı temel ilkeler ile yadsınamaz benzerlikler taşıdığı görülebilmektedir. (Ertan, 2002: 263-365)

4 Eylül 1919 tarihinde Sivas Kongresi çalışmalarına başlamıştır. (Sarıhan, 1984: 85) Ulusal bir nitelikle toplanan kongre, modern parlamentolar gibi işlev göstermiştir. Çağdaş meclislerdekine benzer fikirsel tartışmalara sahne olmuştur. Örneğin çok tartışmalı bir konu olan manda meselesinin bile, demokratik mekanizmalara işlerlik kazandırmak adına görüşülmesine müsaade edilmiştir. (Tanör, 2002: 59-81)

Bir ihtilal komitesi olarak da değerlendirilen Sivas Kongresi'nde (Goloğlu, 2017: 67) Erzurum Kongresi kararları genişletilmiştir. Erzurum Kongresi kapsama alanı sebebiyle belirli bir bölgeye haiz yargılarda bulunmuşken, Sivas Kongresi aynı esasları temel alarak Türkiye'nin tamamını ilgilendiren hükümlere varmıştır. Sivas Kongresi ile Heyet-i Temsiliye halkın malı sayılmıştır. Kongre kararlarına uymayanların vatana ihanet kapsamında değerlendirilmiştir. Halkın temsil edildiği savıyla İttihatçılık da dâhil her türlü particilik reddedilmiştir. Ülke bir bütün olarak telakki edilerek halkın tamamı kucaklanmıştır. Sivil bürokrasiye nüfuz edilerek Heyet-i Temsiliye tekelinde toplanmıştır. (Tanör, 2002: 226-232) (Heper, 2018: 100-101)

Sivas Kongresi'nde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tek çatı altında birleştirilerek Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti sanına kavuşturulmuştur. (Ertan, 2014: 101) Mustafa Kemal Paşa'nın cumhuriyet rejimine geçiş sürecinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni sonradan Cumhuriyet Halk Partisi adını alacak olan Halk

Fırkası'na dönüştürmesi ve Sivas Kongresi'nin partinin ilk kongresi olarak kabul edilmesi, ilerleyen dönemlere izdüşüm olmasını sağlamıştır. (Uyar, 2012a: 17-20) (Uyar, 2000: 9-10) (Demirel, 2012: 325-336)

Erzurum Kongresi'nde Anadolu'nun doğusunu temsilen oluşturulan Heyet-i Temsiliye Sivas Kongresi'nde ülkenin bütününü kapsar hale getirilmiştir. (Ertan, 2014: 101) Heyet-i Temsiliye üyeleri milletin temsilcileri sayılmış; adeta birer milletvekili görevi üstlenmişlerdir. (Tanör, 2002: 226-232) Sivas Kongresi Heyet-i Temsiliyesi hem Anadolu'daki hazırlıkların yürütme organı haline gelmiş, hem de bürokrasi mekanizmasını kendi tekelinde toplaması hasebiyle *"merkez"* konumuna geçmiştir. (Akın, 2001: 23) Karpat, Heyet-i Temsiliye ile girilen sürecin devrim niteliğinde olduğu ve yeni bir döneme işaret ettiği görüşündedir. (Karpat, 2011: 21)

Kongreler döneminin iki ana omurgasını teşkil eden Erzurum ve Sivas'taki kongreler, harekete hukuki bir zemin teşkil etmiştir. Meşruiyet ortak paydasında buluşan ulusal tezin legalizasyonu sağlanmıştır. Buradan hareketle Heyet-i Temsiliye, devlet yönetimine tam hâkimiyet sağlayarak bir hükümetin icra edebileceği tüm görev ve yetkileri üstlenmiş ve gerçekleştirmiştir. (Tanör, 2002: 233-273) (Gologlu, 2017: 116-119)

16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgali, Meclis-i Mebusan'ın tahakküm altına alınmasına yol açmıştır. Özellikle Anadolu'daki harekete yakınlığıyla bilinen bazı isimlerin görevden el çektirilmesine kadar uzanan baskı ortamı, parlamentonun kendi kendisini *"tatil"* etmesine neden olmuştur. Hegemonyatik manzaradan nasibini alan İstanbul'daki merkez de meclisi tamamen feshetmiştir. İstanbul'daki parlamentonun bu şekilde lağvı, Heyet-i Temsiliye'nin Sivas Kongresi'nden aldığı yetkiye dayanarak yeni bir meclis toplayabilmesinin önünü açmıştır. Heyet-i Temsiliye, olağanüstü yetki salahiyetlerine haiz bir parlamentonun Ankara'da teşkili çağrısında bulunmuştur. BMM, İstanbul'un işgali ile meclisin dağıtılması gibi faktörlerin yanı sıra gücünü milletten alması ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nden gelenlerden oluşması nedeniyle kendisine meşruiyet yaratabilmiştir. Buradan hareketle İstanbul'un hem yurtiçi, hem de yurtdışı yürüttüğü tüm işlemler işlevsiz kılınabilmiştir. Kânûn-ı Esâsî'ye göre başkentin dışında herhangi bir yerde meclisin toplanması hukuksuzdur. BMM'nin Sivas Kongresi'nin verdiği yetkilerle Ankara'da teşkili mütemekkin Osmanlı Devleti sistemiyle radikal bir kopuşa işaret etmektedir. Ancak Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Başkanı Celalettin Arif Bey'in BMM'de yer alması ve yeni parlamentoda İstanbul'dan gelenlerin de temsil edilme-

si sürekliliğin de görüldüğünü ortaya koymaktadır. (Shaw, 2010: 410-417) (Tanör, 2002: 333-341) (Uyar ve Koylu, 2018: 387) (Mumcu, 1976: 48-55) (Güneş, 2009: 43) (Demirel, 2013: 17)

BMM'nin açılması hukuki ve siyasi açıdan değerlendirildiğinde henüz adı konulmamış bir cumhuriyet rejiminin ortaya çıktığı yorumlanmaktadır. Önceki tradisyondan köklü ayrışma ve İstanbul'daki hükümetin devlet yönetimi anlamında atıl bırakılması bu fikriyatın ana hareket noktasıdır. (Mumcu, 1996: 49)

Kongreler süreci Türk demokrasi tarihi açısından ele alındığında *"dönüm noktası"* olarak değerlendirilmektedir. (Bayar, 1995: 139) (Ortaylı, 2018: 156) Buradan hareketle kongrelerle girilen süreçte -özellikle Erzurum ve Sivas kongreleri- milliyetçilik, demokrasi ve parlamentarizm anlamında yeni rejime projeksiyon tutmuştur. (Tanör, 2002: 235) Bu yönüyle dönemin dinamikleri de göz önünde bulundurulduğunda cumhuriyet rejimine geçiş doğal bir reaksiyonun sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

En minimal ölçekli kongre teşkilatlanmalarından BMM/TBMM dönemine dek toplanan kongrelerin hemen hepsinde öncelikli hedef padişah ve hilafetin kurtarılması şeklinde belirtilmiştir. Ancak asıl öncelikli hedef her zaman için bağımsızlıklarının muhatara altında olması ve tehlikenin bertaraf edilmesi olmuştur. (Bıyıklıoğlu, 1955: 166) Benzeri duruma Mustafa Kemal Paşa'nın *"Yalnız anavatanın ve onun kalbi olan saltanat ve hilafetin savunulması için çalışıyoruz"* (Karal Akgün, 1981: 112-113) sözlerinde de rastlamak mümkündür. Genel bir kurtuluş düşüncesinin peyda olmasını tetikleyen itici güç de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Kongreler vetiresinin tüm getirileri ulusal bir tezi meydana getirmiştir. Halk, kanaat önderleri, aydınlar, subaylar, İttihatçılar ve daha pek çok kesimin katkılarıyla ulusal tez doğmuştur. Bu süreç sentetik veya suni değil spontane bir pozisyonda gelişme göstermiştir. Tamamen milletin sinesinden gelmesi vesilesiyle halkın doğal tipolojisini yansıtan ulusal tez Mustafa Kemal Paşa ve çevresindeki kadroca özümsenmiştir. Bu yönüyle külliyen milletin kendi iradesiyle vücut bulan ulusal tez BMM/TBMM ve cumhuriyet dönemlerine irtisam etmiştir.

Nitekim 1918-1920 döneminde faaliyet gösteren kongreler, yüzlerce yıldır süregelen devlet idare biçimini radikal bir şekilde ters çevirerek geleneksel yönetici sınıfını değiştirmiştir. Halk içinden yeni aktörlerin sivrilerek devlet yönetiminde söz hakkı olmasının önünü açmıştır. Bu yönüyle de Türk tarihinde ilk defa bir devlet liderinin ulusal önder konumuna gelmesi söz konusu olmuştur. Muvazen de

ulusal bir ideolojinin doğması ve zamanla resmi devlet ideolojisine dönüşmesi vuku bulmuştur. (Tanör, 2002: 397-398)

Sonuç

Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı olarak da bilinen Millî Mücadele döneminin hazırlık safhasını teşkil eden kongreler esasen 1918-1920 yılları arasında etkin faaliyet göstermişlerdir. Nitelik açısından kongreler yerel, yöresel, bölgesel ve ulusal olmak üzere dört ana birimde tasnif edilmektedir.

Başlangıçta kongreler, mahalli mahiyette yapılanmalar şeklinde yerel nitelikte belirmeye başlamışlardır. Devletin yarattığı iktidar boşluğundan filizlenerek geçici birer hükümet kabilinden işlev göstermişlerdir. Komitevari ve hücre tipi olmamak koşuluyla, kendi iç demokrasi ritüelleriyle hareket etmişlerdir. Kongreler modern devletlere benzer şekilde yasama, yürütme ve yargı erkini kendi tekellerinde toplamışlardır. İhtiva ettikleri sınırlar dâhilinde; vergi toplama, eğitim-öğretim meseleleri, yargılama, ceza verme, kanun koyma, kamu düzenini sağlama, sıkıyönetim ilân etme, askere alma, silahlı mücadele kararı, atama ve tayinler, içtimai ve iktisadi politikaları düzenleme gibi görev ve sorumlulukları üstlenmişlerdir. Bütün bunlar yapılırken de demokratik mekanizmaların kullanılmasına özen gösterilmiştir. Çünkü dışarıya karşı meşruiyet sağlama ve haklılıklarını kanıtlama amacı gütmüşlerdir.

Kongreler sürecindeki yazışmalar incelendiğinde sürekli tarih, dil, din, ırk gibi birlikteliklerin vurgulandığı dikkati çekmektedir. Buradaki ana hareket noktası ortak paydada buluşabilmek ve şartlarla bir ulus bilinciyle mücadele edebilmektedir. Görünen manzaradaki durum, en açık ifadeyle Mustafa Kemal Atatürk'ün Milliyetçilik anlayışı çerçevesinde vücut bulacağına işaret etmektedir. Bilindiği üzere Atatürk Milliyetçiliği halkı ortak kültür ekseninde siyaseten birleştiren bir milliyetperverliktir.

Siyasal birer organizma biçiminde örgütlenip geçici hükümet gibi işlev gösteren kongreler; bağımsızlık, parlamenter yönetim, milliyetçilik, demokrasi anlayışlarını içinde barındıran ulusal bir tez ortaya koymuştur. Ulusal tez, tamamen milletin tabii gereksinimlerinden doğması nedeniyle yapay veya bazı çevrelerin iddia ettiği şekliyle hagiografik değil, spontane gelişmiştir.

Geniş anlamda, dönemin çeşitli iç ve dış dinamiklerinin etkisiyle ortaya çıkan ulusal tezin bir tek kişinin şahsına indirgenmesi mümkün değildir. Anadolu halkı, yerel kanaat önderleri, İttihatçılar, subaylar,

aydınlar ve daha pek çok şahıs ya da topluluk büyük pastada hak sahibidir. Mustafa Kemal Paşa ve çekirdek kadro, ekseriyeti birbirinden bağımsız organizasyonları tek bir ulusal ant etrafında kenetlemiştir. Amasya Tamimi, Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi, BMM/TBMM ve erken cumhuriyet dönemleri ekseninde giden hareketin merkezileşmesi, bu sürecin kilometre taşlarını döşemiştir. Bu yapılırken kongrelerin demokratik çerçevede meydana getirdiği düşünsel birikimler merceğe alınarak gözlemlenmiş ve süzgeçten geçirilmiştir. Analiz yönteminin kullanılması, ulusal tezin geleneksel Türk insanı tipolojisini yansıtmasını sağlamıştır. Millî Mücadele ve daha sonraki devrede, merkez çevre çatışmasının en aza indirgenmesi ve cumhuriyetçi düşüncenin doğuşuna yönelik tepkilerin halk tabanında katastrofik bir reaksiyonla karşılanmaması da bu sebepten ötürüdür.

Kongreler, siyasal mobilizasyonun irtifa kazanmasını sağlamıştır. Toplumsal tabandaki politizasyon demokratik mekanizmaların işlerlik kazanmasına ve yerleşik bir kültür tesis edilmesine önayak olmuştur. Kongreler dönemindeki siyasal katılım, en basit ifade ile -zımnen- Teşkîlât-ı Esâsîye Kanunu/1921 Anayasası uyarınca *"Hakimiyet bilâ kaydü şart milletindir"* düsturundan yola çıkarak BMM/TBMM ve cumhuriyet dönemlerine projeksiyon vazifesi görmüştür. Bu durumun daha somut biçimde, erken cumhuriyet döneminde Atatürk'ün halkçılık anlayışında vücut bulacağı açıktır.

Sonuç olarak, 1918-1920 döneminde faaliyette olan siyasi organizma şeklinde geçici bir hükümet niteliğindeki kongreler, işlevsellik perspektifinden bakıldığı zaman ümmet toplumundan ulus devlete geçişte köprü görevi görmüştür. Bir ara evre olarak da değerlendirilebilecek olan tarihsel kesit, Büyük Millet Meclisi/Türkiye Büyük Millet Meclisi ve erken cumhuriyet dönemlerine sosyolojik ve demokratikleşme anlamında düşünsel zemin hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

AKIN, Rıdvan (2001). *TBMM Devleti, "1920-1923"*, İletişim Yayınları, İstanbul.

AKŞİN, Sina (2015a). *31 Mart Olayı*, İmge Kitabevi, Ankara.

AKŞİN, Sina (2015b). *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

AKŞİN, Sina (2017). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara.

AKYOL, Taha (2016). *1919-1920 Mondros, Sevr ve Kuvva-i Milliye*, Doğan Kitap, İstanbul.

APAK, Rahmi, (1942). *İstiklâl Cephesi'nde Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?*, İstiklâl Basımevi, İstanbul.

ARMAĞAN, Mustafa (Ağustos 2015). "Bilinmeyen Erzurum Kongresi, «Tutanaklar Nutuk'ta Nasıl Makaslandı?»", Derin Tarih, Sayı 41, ss. 63-67.

ATATÜRK, Mustafa Kemal (2012). *Nutuk, "1919-1927"*, Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Atatürk'ün Bütün Eserleri C. III (2000). Kaynak Yayınları, İstanbul.

Atatürk'ün Telgraf ve Beyannameleri C. IV, (1991). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

ATAY, Falih Rıfkı (2000). *Çankaya*, Bataş Yayınları, İstanbul.

AYDEMİR, Şevket Süreyya (2011). *Tek Adam, "Mustafa Kemal 1919-1922" C. II*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

BARDAKÇI, Murat (2018). *Yıkılış ve Kuruluş, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Belgeleri"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

BAŞBUĞ, İlker (2018). *Osmanlı'dan Cumhuriyete Güç Odaklarının Mücadelesi*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.

BAYAR, Celal (1995). *Atatürk'ten Hatıralar*, Sel Yayınları, İstanbul.

BAYUR, Yusuf Hikmet (1991). *Türk İnkılabı Tarihi, "Cilt III-Kısım IV", "1914-1918 Genel Savaşı", "Savaşın Sonu"*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik (1955). *Trakya'da Millî Mücadele C. I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

BOA, HSD.AFT, 6-73, H-1337 01 24.

BOZKURT, Mahmut Esat (1995). *Atatürk İhtilali*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Bütünüyle Erzurum Kongresi (1993). Yayına Hazırlayan: Fahrettin Kırzıoğlu, Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara.

DEMİREL, Ahmet (2013). *Tek Partinin İktidarı, "Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)"*, İletişim Yayınları, İstanbul.

DEMİREL, Ahmet (2012). *Tek Partinin Yükselişi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

DURSUNOĞLU, Cevat (2000). *Millî Mücadele'de Erzurum*, Kaynak Yayınları, Ankara.

ER, Alev (1985). "Millî Mücadele'de Siyasal Kuruluşlar", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi C. IV*, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 1120-1136.

ERTAN, Temuçin Faik (Ed.) (2014). *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

ERTAN, Temuçin Faik (2002). "Erzurum Kongresi Kararlarının Ulus Devlet Sürecine Etkisi", *23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kuruluştan Günümüze Erzurum I. Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, ss. 363-369.

GOLOĞLU, Mahmut (2008). *Millî Mücadele Tarihi-I, "Erzurum Kongresi"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

GOLOĞLU, Mahmut (2017). *Millî Mücadele Tarihi-II, "Sivas Kongresi"*, Türkiye İş Bankası

Kültür Yayınları, İstanbul.
GOLOĞLU, Mahmut (2010). *Millî Mücadele Tarihi-IV, "1921-1922", "Cumhuriyete Doğru"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
GÖKDEMİR, Ahmet Ender (1989). *Cenub-i Garb-i Kafkas Hükümeti*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
GÜNEŞ, İhsan (2009). Birinci *TBMM'nin Düşünce Yapısı, "1920-1923"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
HANİOĞLU, Şükrü (Ağustos 2015). "Bir «Kongre» Olarak Erzurum Kongresi", Derin Tarih, Sayı 41, ss. 68-73.
Heper, Metin (2018). *Türkiye'de Devlet Geleneği*, Doğu Batı Yyaınları, Ankara.
İNAN, Süleyman ve Haytoğlu, Ercan (Ed.) (2011). *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
KANSU, Mazhar Müfit (1988). *Erzurum'da Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber C.I*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
KARABEKİR, Kazım (1990). *İstiklâl Harbimiz*, Merk Yayıncılık, İstanbul.
KARAL AKGÜN, Seçil, (1981). *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu*, Tercüman Yayınları, İstanbul.
KARPAT, Kemal H. (2011). *Türk Siyasi Tarihi, "Siyasal Sistemin Evrimi"*, Çeviren: Ceren Elitez, Timaş Yayınları, İstanbul.
KIRZIOĞLU, Fahrettin (1960). *Millî Mücadele'de Kars C. I*, Hamle Matbaası, İstanbul.
KİLİ, Suna (2009). *Türk Devrim Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
KÖSTÜKLÜ, Nuri (1990). *Millî Mücadele'de Denizli Isparta ve Burdur Sancakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
KUYAŞ, Ahmet (Eylül 2019) "Başta Hayalkırıklığı Sonra Zafere Giden Yol, Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919)", *#Tarih*, Sayı 64, ss. 62-65.
MUMCU, Ahmet (1976). *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, AÜFH Yayınları, Ankara.
MUMCU, Ahmet (1996). *Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri, İstanbul.
MÜTERCİMLER, Erol (2016). *Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal*, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
OLCAY, Osman, (1981). *Sevres Andlaşması'na Doğru, "Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler"*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
ORTAYLI, İlber (2018). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Kronik Kitap, İstanbul.
PALMER, Alan (2015). *Savaş Biterken, "1918"*, Çeviren: Hakan Abacı, Alfa Yayınları, İstanbul.
SARIHAN, Zeki (1984). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II, "Erzurum Kongresi'nden TBMM'ye"*, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara.
SEÇKİN, Nalan (1970). *1920-1970 İlk Meclis'ten Kalanlar*, Divan, Ankara.
SELEK, Sabahattin (1987). *"Anadolu İhtilali C. I"*, Kaştaş A.Ş. Yayınları, İstanbul.
SELVİ, Haluk (2000). *Millî Mücadele'de Erzurum, "1918-1923"*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
SHAW, Stanford J. ve Shaw, Ezel Kural, (2010). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye C. II, "Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu", "1808-1975"*, Çeviren: Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul.
SOYSAL, İsmail (2000). *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, "1920-1945"*, C. I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ŞİRİN, İbrahim (February 2014). "İki Hükümet Bir Teşkilat: Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkatesi'nde Cenub-i Garb-i Kafkas Hükümeti Muvakkate-i Milliyesi'ne", *History Studies* Volume VI, Issue II, ss. 125-142.

TANÖR, Bülent (1985). "Millî Mücadele'de Kongreler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi C. IV*, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 1137-1150.

TANÖR, Bülent (2002). *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

TANÖR, Bülent (1998). *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları, "1918-1920"*, Cumhuriyet, (Basım yeri belirtilmemiş.)

TEKELİ, İlhan ve İlkin, Selim (1989). *Ege'deki Sivil Dirilişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Tekinalp (2004). *Kemalizm*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Günümüz Türkçesi: Çetin Yetkin, İstanbul.

TİMUR, Taner (1997). *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara.

TUNAYA, Tarık Zafer (1988). *Türkiye'de Siyasal Partiler, "İkinci Meşrutiyet Dönemi" C. I*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.

TUNAYA, Tarık Zafer (1986). *Türkiye'de Siyasal Partiler, "Mütareke Dönemi" C. II"* Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.

TURAN, Şerafettin (2008a). *Türk Devrim Tarihi I. Kitap, "İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe"*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

TURAN, Şerafettin (2008a). *Mustafa Kemal Atatürk, "Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik"*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

UÇAROL, Rifat (2015). *Siyasi Tarih, "1789-2014"*, Der Yayınları, İstanbul.

UYAR, Çağhan ve Koylu, Zafer, "Ali Çetinkaya'nın Bayındırlık ve Ulaştırma Bakanlıkları Dönemi", *Cemil Meriç 10. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Spor Kongresi*, (23-25 Kasım 2018), Saybilder Yayıncılık, Hatay, 2018, ss. 385-408.

UYAR, Hakkı (2012a). *100 Soruda Cumhuriyet Halk Partisi Tarihçesi*, Anka Yayınları, Basım yeri belirtilmemiş.

UYAR, Hakkı (2000). 1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme, Tüses Yayınları, İstanbul.

UYAR, Hakkı (2012b). *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul.

VOLKAN, Vamık D. Ve Itzkowitz, Norman (1998). *Ölümsüz Atatürk*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

ZÜRCHER, Eric Jan (2016). *Millî Mücadele'de İttihatçılık*, Çeviren: Nüzhet Salihoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul.

ZÜRCHER, Erik Jan (2009). *Savaş, Devrim ve Uluslaşma, "Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi 1908-1928"*, Çeviri: Ergun Aydınoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE KASTAMONU'DA İŞGALLERE KARŞI MİTİNGLER ve BASIN FAALİYETLERİ

Erdal ARIKAN[1]

Özet

19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışıyla başlayan Millî Mücadele devletin makûs talihini değiştirecek bir harekattı. Yönetim, ordu ve halkın birlikteliği ile kesin sonuca ulaşacak olan Millî Mücadele Hareketi, Türk tarihi için dönüm noktasını teşkil ediyordu. Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonra başlayan Anadolu işgalleri, İzmir'in işgali ile hız kazanmıştı. İşgallere karşı ordunun yanında halkta teşkilatlanıp mücadelenin öncü bir neferi olarak savaşa katılmıştı.

Bu çalışmada Millî Mücadele'ye destek veren ve stratejik konumu ile mücadelenin lojistik üstlerinden biri olan Kastamonu'nun işgaller karşısında gösterdiği tepkiler, yapılan mitingler ve basın-yayın faaliyetleri hakkında tespitlerde bulunulacaktır. Mücadele Dönemi'nde yapılan basın ve propoganda faaliyetleri neticesinde Kastamonu halkı Kuvva-i Milliye Hareketi'ne desteğini esirgemeyerek, ordu birliklerinin oluşmasına büyük katkılar sağlamıştır. Erkekler savaş için hazırlanırken Kastamonu kadınları ise, işgallere karşı Anadolu'daki ilk Kadın Mitingi'ni yaparak, işgal güclerini protesto etmişlerdir.

Öyleki Millî Mücadele aleyhine birçok basın-yayın çalışması yapılmakta, dernekler kurulup azınlıklar örgütlenmekte idi. Buna karşın Anadolu'daki haklı mücadelenin halka en doğru şekilde anlatılıp, desteklerinin alınması çok önemliydi. Bunun için Millî Mücadele taraftarı yayınların yapılması hayati önem arz ediyordu. Millî Mücadele'nin Anadolu'daki basın bayraktarlarından birisi de Kastamonu'da çıkan Açıksöz Gazetesi idi. Açıksöz Gazetesi, net bir şekilde Kurtuluş Mücadelesi'ne destek vermiş ve tüm zorluklar altında yayın hayatına devam etmiştir. Bu çalışmada Açıksöz Gazetesi'nin Millî Mücadele Dönemi içindeki yerinden ve öneminden de bahsedilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Açıksöz Gazetesi, İlk Kadın Mitingi, Kastamonu, Millî Mücadele*

1 Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Yüksek Lisans Öğrencisi, *erdal_arikan@windowslive.com*

Giriş

Birinci Cihan Harbi'nde Osmanlı Devleti'ni yenik düşmüş ve İtilaf Devletleri ile Mondros Ateşkes Anlaşması'nı 30 Ekim 1918'de imzalamıştı. Anlaşma, devletin siyasi erk ve askeri kuvvetini fiilen bitirecek ya da işlevsiz hale getirecek birçok madde içeriyordu. İtilaf Devletleri anşalmaya konulan maddeleri kendilerine resmi dayanak göstererek, anlaşmanın imzalanma tarihinden kısa süre sonra Osmanlı topraklarını fiilin işgal etmeye başlayacaklardı. Devletin içine düştüğü vehametten ve otorite boşluğundan yararlanmak isteyen emperyalist güçler, gözlerini tekrardan Osmanlı Devleti'nin elinde kalan Anadolu topraklarına diktiler. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali ile tekrardan başlayan Osmanlı'yı yıkma girişimi Millî Mücadele'nin başlaması ile sekteye uğrayacaktı.

19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasıyla başlayan Millî Mücadele Hareketi işgal altındaki vatan topraklarının bir an önce düşmanlardan temizlenmesini amaçlıyordu. Başta Mustafa Kemal olmak üzere silah arkadaşları Anadolu'da işgal kuvvetlerine karşı Türk Kurtuluş Mücadelesi'ni başarılı bir şekilde başlatmışlardı. Devletin bekasını düşünen ve kurtuluşun Anadolu'da başlayan hareket sayesinde başarı ile neticelenebileceğine inanan siyasi kadro ve askeriye içindeki milliyetperver ve vatansever kişiler bir bir Mustafa Kemal'i desteklemeye başladılar.

Ülkenin güneyden ve daha sonra da batıdan işgal edilmeye başlamasıyla halk Anadolu'da alevlenen Millî Mücadele ateşine desteğini her geçen gün artıracaktı. Ancak halkta ikiye bölünmüş durumdaydı. Bir kısım padişaha bağlılığını bildirip Millî Mücadele'ye destek vermek istemezken, bir kısımda Millî Mücadele'yi can-ı gönülden destekliyordu. Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışından ve kongreler döneminden başlayarak Meclisin Ankara'da yeniden açılmasına kadar geçen süre Millî Mücadele'nin başlangış dönemini oluşturmaktaydı. Bu dönem Millî Mücadele hareketinin olgunlaşma dönemidir. Bu dönemdeki en önemli faaliyetlerden birisi de halkın bilinçlendirilerek işgaller karşısında desteklerinin alınmasıydı. Millî Mücadele'nin başlangıcından itibaren Kastamonu ve çevresinde işgallere karşı gösterilen tepkiler, halkın işgaller karşısındaki tutumu ve yapılan Millî Mücadele taraftarı basın faaliyeleri takdire şayan birer olumlu örnek olarak tarihe geçmiştir.

1. İşgaller Karşısında Kastamonu

Kastamonu ve çevresi, Millî Mücadele Hareketi'nin başlamasından kısa süre sonra, işgallere karşı tavrını net bir şekilde belli etmiştir. Mücadelenin ilk günlerinden itibaren Kastamonu'da büyük bir hareketlik yaşanmış ve işgalllere karşı teşkilatlanılmıştır.[2] Kastamonu'nun siyasi erk ve askeri yöneticileri Millî Mücadele Hareketi'nin başladığı tarih olan 19 Mayıs 1919'dan itibaren Mustafa Kemal Paşa, taraftarı bir politika izlemişlerdi. Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin yapılıp, Temsil Heyeti'nin oluşturulması ile Kastamonu ve havalisi mücadeleye açıktan destek vermeye başladı. Kastamonu'daki bölgesel desteği artırmak ve Kuvva-i Milliye ruhunu canlandırmak için Miralay Osman Bey, Kastamonu Mevki Kumandanı olarak görevlendirildi.[3] 16 Eylül 1919 tarihinde Kastamonu'ya ulaşan Osman Bey, şehrin girişinde Merkez Komutanı Yüzbaşı Hamdi Bey tarafından gözaltına alınmış[4], ancak kısa süre sonra serbest bırakılmıştır.

Serbest kalan Osman Bey bölgeye hakim olmuş ve hükümet konağında halka hitap etmiştir. Kuvva-i Milliye'nin vatan sevgisinden ve yapmak istediklerinden uzun uzun bahsetmiş ve halktan destek istemiştir. Böylece Kastamonu Millî Mücadele'ye resmî olarakta destek veren şehirler arasına girmiştir. Öyleki Kastamonu'da işgallere karşı tepkiler ve Millî Mücadele aleyhtarı faaliyetler, şehrin Kuvva-i Milliye'ye katılımından çok daha önce de başlamıştı.

1.1. İşgallere Karşı Yapılan Mitingler

İzmir'in işgalinin hemen sonrasında Anadolu halkı tüm şehirlerde Yunanlıların işgaline karşı miting ve protestolar düzenlemeye başlamıştı. Yapılan mitingler halkın düşmana karşı topyekün hareket etmesini ve kamuoyunun birleşmesini sağlıyordu. Halkta işgallere ve yapılan katliamlara karşı içten içe tepki oluşmaya başlamıştı. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'ya geçişinden sonra işgallerin protesto edilmesi için yayınladığı bildiri ile tüm yurtta protesto mitingleri tertiplenmeye başlamıştı. Bu dönemde Kastamonu'da da özellikle işgal olaylarını vilâyetin geneline duyurmak ve halkın bu konuda bilinçlendirilmesini sağlamak amacıyla köylünün alış-veriş için şehre indiği günlerde ve Cuma günleri İzmir'de şehit düşenler için mevlitler okunup, programlar düzenlendi.[5] İşgalleri çok dikkatli bir şekilde ta-

2 Hüsnü Özlü, "Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da Müdafaa-ı Hukuk Hareketi'nin Doğuşu ve Bölgenin Kuvva-i Milliye'ye Katılışı" *ÇTTAD* VIII/18-19, (2019/Bahar-Güz): 72.

3 Özlü, "Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da Müdafaa-ı Hukuk Hareketi'nin Doğuşu ve Bölgenin Kuvva-i Milliye'ye Katılışı", 73.

4 Ercan Çelebi, "Millî Mücadele'de Kastamonu", *CTAD* 10/19 (Bahar 2014): 110.

5 Çelebi, "Millî Mücadele'de Kastamonu", 112.

kip eden halk tepkilerini her fırsatta göstermeye başlayacaktı. Öyleki İzmir'in işgali üzerine 19 Mayıs 1919 günü "millî matem" ilan edilmiş, Kastamonu ve civar beldelerde mitingler tertip edilerek, yapılan işgaller protesto edilmiştir. İzmir'in işgali ile Antep, Maraş, Urfa ve favalisinin Fransızlara devredilmesi tüm memlekette olduğu gibi Kastamonu'da da 16 Mayıs 1919'da mitig yapılarak protesto edilmiştir. Nasrullah Meydanı'nda toplanan halk, işgalleri protesto etmiş; şehitlerin ruhuna Fatihalar okunmuş ve İstanbul'daki, İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri siyasî temsilcilerine gönderilmek üzere bir protesto telgrafı hazırlanmıştır.[6] Kastamonu Belediye Reisi Tevfik Bey, din adamları Amil, Ziyaeddin, Mehmet Ata ve Müftü Osman Nuri Bey imzalı[7] telgrafın içeriği ise şöyledir;

"Hin-i mütarekede işgal hudutları haricinde bulunan Urfa, Ayıntap ve Maraş'ın esasen kavaid-i hukuk ve şerait-i mütarekeye muhalif olarak İngilizler tarafından işgal edilmiş olup tahliye ve iadesine intizar edilmekte iken, İngilizlerin tahliyesini müteakip Fransızlar tarafından işgal edildiğini azim teessürlerle haber aldık. Avrupa mütehassısîn ve ulemasının tetkikat-ı ihsaiyesiyle de mütehakkak olduğu veçhile, ahalisinin ekseriyet-i kahiresi Türk ve Müslüman olan ve vatan-ı Osmanî'nin gayr-ı kabil-i fek eczâsından olan Urfa, Ayıntap ve Maraş'ın işgali hukuk-ı milele, en kavi bir istinatgâh addeylediğimiz Wilson prensiplerine âlem-i medeniyetin hissiyat ve temayülât-ı insaniyet perverânelerine münâfi olduğundan bir vaziyet-i elîme ile akd eylediği mütareke neticesinde mukadderatını düvel-i mu'telifenin mukarrerat-ı hakkaniyet perveranesine tevdi etmiş ve hukuk ve istiklâlini muhafaza emrinde her türlü fedakârlığı göze aldırmış olan milletimiz, öz vatanın hürriyet ve medeniyet-i cihana pişvâ olan Fransızlar tarafından pâymâl edilmesi mânâsındaki bu hadiseyi şiddetle protesto eylemekte olduğumuzun ve hemen tahliyesine sabırsızlıkla muntazır bulunduğumuzun devlet-i metbua-yı fehimelerine iblağını rica ederiz."[8]

Bu şekilde çekilen telgraflardan halkın olaylara karşı duyarlılığının yüksek olduğu ve yapılan işgallerin kabullenilmediği ve asla da kabullenilmeyeceği anlaşılmaktadır.

Bu dönemde Kastamonu'da bir ilk yaşanmış ve işgallere karşı Kastamonulu kadınlar protesto amacıyla ilk Türk kadın mitingini tertiplemişledir. 10 Aralık 1919 Çarşamba günü Kastamonulu kadınlar Kız Öğretmen Okulu bahçesinde işgallere ve mütareke döneminden bu

6 Çelebi, "Millî Mücadele'de Kastamonu", 113.

7 Rahmi Çiçek, *Millî Mücadele'de Kastamonu*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1991), 194.

8 Hüsnü Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, 1. Baskı, (Kastamonu: Türk Ocakları Derneği Kastamonu Şubesi Yayını, 2019), 27.

yana yapılan zülüm ve haksızlıklara karşı protesto mitingi yapmışlardır.[9] Mitingde Zekiye Hanım, Kız Öğretmen Okulu Müdiresi Hikmet Hanım ve yardımcısı İclâl Hanım ile Miralay Osman Beyin kızı Refika Hanım birer konuşma yapmışlardır. Açıksöz Gazetesi'nin 14 Aralık 1919 (1335) tarih ve 25. sayısında nakledildiğine göre hanımlar arasından Zekiye Hanım katılımcılara söyle seslenmiştir;

"*Kardeşler, hemşireler… Daha bir sene evvel kırmızı rengi ile başımızda dalgalanan ulu sancağımız görüyorsunuz ki siyahlara, matemlere büründü. Muharebe meydanlarında vatan ve din uğrunda yüzbinlerce evlâdımızı gömdükten sonra haktan adaletten bahseden Avrupalılar'ın bir seneden beri bekledik diye başımıza açmadık felaket kalmadı. Haktan en çok bahsedenler haksızlığın en büyüğünü yaptılar. Daha dün bizim gibi refah ve saadeti, evi barkı olan İzmir'deki dindaşlarımız beyaz saçlı kadınlarımız, kundaktaki yavrularımız Yunanlılar'ın süngüsünden geçti. Her tarafı yüksek minarelerinden eş vakitte ismi celâlullah bağırılan Adanamız, Antalyamız ve nihayet güzel Antep, Maraş, Urfamız elimizden alınmak isteniyor…*[10] Zekiye Hanım konuşmasında Türk milletinin matemini dile getirmiş ve milletimizin gördüğü haksızlıklardan bahsetmiştir.[11] Kastamonulu kadınlar ayrıca, Kastamonu Kadınlar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleşerek belli bir plan ve program dâhilinde etkin çalışmalar yapmışlardır. Kadınlar işgallere karşı olan tepkilerini göstermek ve seslerini duyurabilmek için düzenlenilen mitingler sonrasında işgal devletlerinin İstanbul'daki temsilcilerinin eşleri ile işgal devletlerini yönetenlerin eşlerine telgraflar çekmek suretiyle kadınlar arasında bilinçlenme ve Millî Mücadele'ye karşı farkındalığın oluşmasını sağlamışlardır. Bu noktada kadınların göstermiş oldukları çalışmalar takdir edilecek derecededir. Özellikle İnebolu Limanı'ndan Ankara'ya cephane sevkiyatı yaparken kışın soğuğunda henüz 21 yaşındayken yolda donarak şehit olan kahraman Türk kadını Şehit Şerife Bacı ve nicelerini de unutmamak gerekir.

15 Ocak 1920'de düzenlenen bir başka mitingde ise İngiltere Başkanı'nın Boğazlar ve İstanbul hakkında ileri sürdüğü boğazların uluslar arası statüye getirilmesi fikri protesto edilerek, miting heyeti namına Kastamonu Belediye Başkanı Tevfik Bey imzası ile Amerika, Fransa, İtalya ve Japonya'nın İstanbul temsilciliklerine telgraflar çekilerek Loyyld George protesto edilmişti. Ayrıca aynı gün Kastamonu Kız Öğretmen Okulu bahçesinde toplanan Kastamonulu kadınlar da

9 Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, 28.
10 Çelebi, "Millî Mücadele'de Kastamonu", 113.
11 Açıksöz, 14 Aralık 1919 (1335).

Loyyld George'un söylemlerini protesto eden telgraflar çekmişlerdir.[12]

Kastamonu'da ayrıca 13 Şubat 1920'de Ermeniler tarafından Maraş halkına yapılan mezalimi protesto amacıyla bir miting düzenlenmiştir. Miting sonrasında genelde olduğu gibi Amerika, İngiltere, İtalya ve Fransa'nın İstanbul temsilciliklerine birer protesto telgrafı çekilmiştir.[13]

Kastamonu'da yapılan bir başka önemli miting ise İstanbul'un İtilaf güçleri tarafından işgali üzerine yapılandır. Bilindiği üzere İngilizler 16 Mart 192 günü Şehzâdebaşı Karakolu'nu basarak 6 polisi şehit ettikten sonra, tüm resmî makamlar başta olmak üzere şehri işgal etmişlerdi.[14] Bu can alıcı haber tüm yurtta infial etkisi yaratmıştı. Kastamonu halkı hiç vakit kaybetmeden 17 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgalini protesto etmek amacıyla Nasrullah Camii Meydanı'nda toplanarak büyük bir miting düzenlemiştir.[15] Kastamonu'da yapılan mitingler bunlarla sınırlı değildir.

Millî Mücadele bitene kadar Kastamonu'da birçok miting yapılmıştır. İzmir ve Yunan işgalini yakından takip eden Kastamonu halkı Mayıs 1920'de İzmir'in işgalinin birinci yıl dönümünde durumu protesto ederek, İzmir'in Türk milletinin bir parçası olduğunu bir kez daha işgal güçlerine duyurmuştur.

1920 yılında ayrıca Kastamonu'da Sevr Anlaşması'nı protesto mitingi de yapılmıştır. Açıksöz Gazetesi miting öncesi halka büyük bir miting yapılacağını duyurmuştu. 12 Aralık 1920 Pazartesi günü esnaf saat sekizde dükkânları kapatmıştı. Halk ise Nasrullah Meydanı'nı sabahın eken saatlerinden itibaren doldurmaya başlamıştı. Sokak ve meydanlara sığmayan halk meydanın karşısındaki evlere ve evlerin çatısına çıkarak mitingi takip etmiştir. Sofuzade Tevfik Efendi halka hitap ederek, toplantının amacını kısaca anlattıktan sonra; "*savaşta görülen facialara nispetle, mütareke ile savaştan daha fazla talihsizliklere maruz kalındığı ve bundan da güçlü olan haklıdır prensibinin dikkate alındığını, galiplerin mağluplara tahakküm (zorbalık) etmek istediklerini yakıcı bir dille anlatmıştır*" şeklinde konuşmasını tamamlamıştır.[16] Daha sonra Taşköprülü Hoca Hilmi Efendi kürsüye gelerek heyecanlı bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında mitingde alınan kararları halka tek tek açıklamıştır. Bütün halkta bu kararları tasvip ettiklerini yüksek sesle bildirmişlerdir. Bundan sonra Hoca Mümin Efendi kürsüye gelerek dua etmiştir. Halk hilafet merkezinin Sevr gibi bir tehlikeye düşmesi kar-

12 Çiçek, *Millî Mücadele'de Kastamonu*, 196.
13 Çiçek, *Millî Mücadele'de Kastamonu*, 194.
14 Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, 32.
15 Çiçek, *Millî Mücadele'de Kastamonu*, 195.
16 Faruk Söylemez, *Açıksöz Gazetesi'nin Millî Mücadeleye Katkısı* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1987), 34.

şısında gözyaşlarını tutamamıştır. Miting bitimi halk valilik makamı önüne gelmiş ve toplantıda alınan kararları valiye bildirerek validen bu kararları sadarete ulaştırması istenilmiştir. Ayrıca miting ve protestodan sonra Kastamonu'nun milliyetperver ve vatansever aydınları İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerine bir protesto telgrafı çekmişlerdir.[17]

Yine İzmir'in işgalin ikinci yılında 22 Nisan 1921 günü büyük bir protesto mitingi yapılmıştır. Olayla ilgili Açıksöz Gazetesi'nin "Kastamonu Evvelki Gün Akdettiği Mitingde Düşman Vahşetini Protesto Etti"[18] başlığıyla verdiği habere göre; miting Cuma günü saat 6'da Tekkealtı Meydanı'nda yapılmıştı. Miting sırasında Dr. Cemil Şerif ile Reşit ve Hoca Mümin Efendiler birer konuşma yaparak Yunanlıların yaptığı katliamı protesto ettiklerini açıklamışlardı. Ayrıca 22 Nisan günü Kastamonu Rum Cemaati'de TBMM'ne çektikleri telgraf ile Yunanlıların Türk halkına yaptıkları katliamı protesto ettiklerini bildirmişlerdir.[19] Kastamonu Rum Cemaati'nin bu tutumu, bölgede yaşayan azınlıklara karşı Türklerin tutumunu olumlu yönde etkilemiştir.

Yine Mayıs 1922'de de Kastamonu Belediyesi'nin girişimi ile Nasrullah Camii civarındaki saman pazarı meydanında Yunanlıların İzmir'i işgalinin üçüncü yılı münasebetiyle bir protesto mitingi düzenlenmiştir.[20] Meydanda toplanan halk Yunanlıların haksız işgallerini protesto etmek amacıyla hazırlanan bir telgraf metnini TBMM aracılığıyla bütün dünyaya duyurmaya çalışmıştır. Açıksöz Gazetesi 15 Mayıs 1922 tarihli nüshasını protesto mitingi dolayısıyla özel olarak çıkarmış, İzmir'in işgali haksızlığını dile getiren yazılarla kamuoyunun bu konudaki duyarlılığını dile getirmiştir.[21]

Ayrıca Edirne'nin işgalinin yıl dönümü olan 25 Temmuz 1922'de TBMM'ne ve basına gönderilen telgraflarda işgalin haksızlığına değinilmiş ve işgal edilen bölgelerdeki halkın yanında olunduğu ilan edilmiştir.[22] Tüm bu protesto ve mitingler sayesinde bölge halkı bilinçlenerek birlikte hareket etmeyi başarabilmiştir. Halk asla umutsuzluğa kapılmamış ve mücadele azmini mitingler sayesinde diri tutabilmiştir.

2. Millî Mücadele Dönemi'nde Kastamonu'da Basın Faaliyetleri

Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında birçok etken vardır. Bu etkenlerin en önemlilerinden biriside dönemin basın yayın organları-

17 Söylemez, *Açıksöz Gazetesi'nin Millî Mücadeleye Katkısı*, 34-35.
18 Açıksöz, 24 Nisan 1921 (1337).
19 Çiçek, *Millî Mücadele'de Kastamonu*, 192.
20 Çiçek, *Millî Mücadele'de Kastamonu*, 193.
21 Açıksöz, 14 Mayıs 1922 (1338).
22 Çiçek, *Millî Mücadele'de Kastamonu*, 193.

dır. Mücadele Dönemi'nde çıkan gazete ve dergiler dönemin en aktif kullanılan kitle iletişim araclarıydı. Millî Mücadele'yi destekleyen basın-yayın organları kadar, harekete karşı olan gruplar ve bunlara ait basın-yayın organlarıda mevcuttu. Mücadeleyi destekleyen basın organları, doğru bilginin halk nezdinde yayılmasını sağlayarak millî bilincin artmasına katkı sağlamışlardır. Millî Mücadele zamanında yapılan basın faaliyetleri, mücadelenin fikrî yönünü göstermektedir. Askeri ve siyasi yönü kadar Millî Mücadele'nin fikrî yönüde savaşın başarı ile sonuçlanmasında etkili olmuştur. Düşüncelerin eyleme geçmesini tetikleyen ana etken yapılan basın çalışmalarıdır. Birçok kişinin aynı amaç için aynı fikirde birleşmesi kitleleri harekete geçirmek için yeterli olmuştur. Bu noktada Kastamonu'da yayın yapan ve Millî Mücadele'nin basın bayraktarlarından birisi olan Açıksöz Gazetesi de kitleleri harekete geçirip mücadelenin başarıya ulaşmasında çok büyük rol oynamıştır.

1.1. Açıksöz Gazetesi

Açıksöz Gazetesi Kastamonu'da 15 Haziran 1919'da yayın hayatına başlamış, 14 Aralık 1931 tarihinde kapanmıştır. Millî Mücadele Dönemi'nde bölge için ciddi manada yayınlar yapıp harekatı desteklemiştir. Kurulduğunda gazetenin sahibi Hamdi Çelen, mes'ul müdürü ise Hüsnü Açıksöz'dür.[23] Kastamonu Vilayet Matbaası'nda basılmıştır. İlk 12 sayısı 38x41 ebatında dört sütunlu 2 sayfa olarak basılmıştır. Kastamonu'nun 16 Eylül 1919 tarihinden sonra Kuvva-i Milliye'ye katılmasıyla, Millî Mücadele aleyhtarı yayın yapan Zafer gazetesi kapanmıştır. Bu sebeple Açıksöz Gazetesi 21 Eylül tarihli 13. sayısından itibaren dört sayfa olarak çıkmaya başlamıştır.[24] Açıksöz'ün 261. sayısından itibaren başyazarlığına Hüsnü Açıksöz yerine İsmail Habib Sevük geçmiş ve gazetede hergün bir makale yayınlamıştır. 16 Aralık 1922 ile 12 Aralık 1924 tarihleri arasında gazetenin başyazarlığını ise Dr. Fazıl Berki yapmıştır. 19 Eylül 1927 tarihinden itibaren Ahmet Hamdi Çelen Açıksöz'ü tamamen Hüsnü Açıksöz'e devretmiştir. Böylece bu tarihten itibaren Hüsnü Açıksöz gazetenin hem sahibi, hem baş yazarı hem de mesul müdürlüğünü yapmıştır.[25]

Gazetenin ana gayesi Millî Mücadele konusunda halkın desteğinin alınmasını sağlamak, mücadeleyi destekleyen yayınlar yapmak, halkı aydınlatmaktı. Bu gayeleri ile gazete Millî Mücadele'nin Sesi olmayı

23 Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, 8.

24 Faruk Söylemez, "Millî Mücadele'de Kastamonu Basını", *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 3/12, (1993): 413.

25 Söylemez, "Millî Mücadele'de Kastamonu Basını", 414.

başarmıştır. Gazete çıktığı ilk günden itibaren Kuvva-i Milliye'yi övmekten ve üçüncü ordu müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın telgraflarını gazeteye koymaktan hiç çekinmemiştir.[26]

Açıksöz Gazetesi kurulduktan 5 gün sonra binden fazla okuyucuya ulaşmıştı. El birliği ile gençler gazetenin vilayetin her yerine ulaşmasını sağlamışlardı. Hatta gazete köylere ve ücra beldelere de ücretsiz olarak gönderilmiş ve bu şekilde harekatten bir haber olan köylülerin de bilgilendirilmesi amaçlanmıştır.[27]

Gazete sadece Kastamonu merkeze ait haberleri değil ayrıca, İnebolu, Zonguldak, Sinop, Bolu gibi illerin haberlerinide yaparak buralarda da satılmıştır. Hatta İstanbul Gazeteleri'nin Anadolu'ya girişleri yasaklandığında Açıksöz'e olan talep ve ilgi daha çok artmıştır. Açıksöz bölgesel bir gazete olmasına rağmen İstanbul ve Ankara haberlerini de çok kısa süreler içinde vermesinden dolayı, ulusal gazetelerin yokluğunu aratmıyordu.[28] Kastamonu'ya gelen aydınlardan, Mehmet Akif Ersoy, Hamdullah Suphi, Yusuf Akçura, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ahmet Ağaoğlu ve Mustafa Necati Beyler gibi tanınmış simalardı Açıksöz Gazetesi'nde halkı bilinçlendirmek için yazılar yazmışlardır. [29] Özellikle Mehmet Akif'in Kastamonu'ya gelişi ve Açıksöz Gazetesi'nde yayınlanan yazıları çok dikkat çekmiştir. 19 Ekim 1920'de Kastamonu'ya geçen Mehmet Akif'i gazete şu sözlerle karşılamıştır; *"Büyük islam şairi Edib-i a'zam Mehmet Akif Beyefendi iki gün evvel şehrimize gelmiştir... Mehemt Akif Beyefendi'ye gazetemiz namına beyanı hoş amedi eyleriz.''*[30] Mehmet Akif'i, Kastamonu'da Açıksöz Gazetesi misafir etmiş ve Sebilürreşad Dergisi'nin birkaç sayısıda Kastamonu'da çıkmıştır.[31]

Kastamonu'da ayrıca Millî Mücadele Dönemi'nde, Açıksöz Gazetesi'nin yanında Kastamonu Gazetesi ile Gençlik Mecmuası, Türk Dili ve Doğu Mecmuası da faaliyet göstermiştir.

Sonuç

Türk Milleti, Millî Mücadele Döneminde çok büyük zorlularla bağımsılık ve istiklâlini kazanmıştır. Millî Mücadele'de cephede verilen emek kadar cephe gerisinde verilen emekte önem arz etmektedir. Bir bütün halinde halk, genci-yaşlısı, kadını-erkeği demeden bağımsılık

26 Söylemez, *Açıksöz Gazetesi'nin Millî Mücadeleye Katkısı,* 6-7.
27 Söylemez, *Açıksöz Gazetesi'nin Millî Mücadeleye Katkısı,* 8.
28 Söylemez, *Açıksöz Gazetesi'nin Millî Mücadeleye Katkısı*, 9.
29 Çelebi, "Millî Mücadele'de Kastamonu", 114.
30 Açıksöz, 21 Ekim 1920 (1336).
31 Sinan Şahin, "Millî Mücadele Dönemi'nde Mehmet Akif Ersoy'un Kastamonu Vaazı Üzerine Bir İnceleme" *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13/2, (Aralık 2017): 315.

için mücadele etmiştir. Basın faaliyetleri ve işgallere karşı yapılan protestolar bu mücadelenin fikri yönünü yansıtması hasebiyle çok büyük faydalar sağlamıştır. Dönemin en önemli haberleşme ve kitle iletişim aracı olan gazeteler sayesinde halkın tekbir odağa kilitlenip hedefe başarıyla varması sağlanmıştır. Bu sayede halkın karamsarlığa kapılması engellenip, motivasyonunun yüksek tutulması amaçlanmıştır. Nitekim yapılan miting ve konferanslarla bu amaca ulaşılmıştır. Halk elinden gelen tüm desteği vererek millî davayı desteklemiş ve büyük bir vatanseverlik göstermiştir.

Açıksöz Gazetesi'nin ilk sayısı. (15 Haziran 1919)

KAYNAKÇA

Açıksöz, 21 Ekim 1920 (1336).
Açıksöz, 14 Aralık 1919 (1335).
Açıksöz, 24 Nisan 1921 (1337).
Açıksöz, 14 Mayıs 1922 (1338).
Açıksöz, Hüsnü. *İstiklâl Harbinde Kastamonu*. Kastamonu: Türk Ocakları Derneği Kastamonu Şubesi Yayını, 2019.
ÇELEBİ, Ercan. "Millî Mücadele'de Kastamonu." *CTAD* 10/19 (Bahar 2014): 105-117.
ÇİÇEK, Rahmi. *Millî Mücadele'de Kastamonu*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1991.
ÖZLÜ, Hüsnü. "Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da Müdafaa-ı Hukuk Hareketi'nin Doğuşu ve Bölgenin Kuvva-i Milliye'ye Katılışı." *ÇTTAD* VIII/18-19, (2019/Bahar-Güz): 69-87.
SÖYLEMEZ, Faruk. *Açıksöz Gazetesi'nin Millî Mücadeleye Katkısı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1987.
SÖYLEMEZ, Faruk. "Millî Mücadele'de Kastamonu Basını", *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 3/12 (1993): 411-416.
ŞAHİN, Sinan "Millî Mücadele Dönemi'nde Mehmet Akif Ersoy'un Kastamonu Vaazı Üzerine Bir İnceleme" *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13/2 (Aralık 2017): 311-338

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE KAHRAMAN TÜRK KADINLARI

Habibe AKTÜRK*

Özet

Tarihte her zaman kadın ön planda önemli görevlerde yer almıştır. Türk kadını her dönemde savaşçı ve mücadeleci olmuş, vatanına sahip çıkmıştır. Yiğit Türk kadını işgal altındaki topraklarını kurtarmak için çeşitli faaliyetlerde bulunmuş, işgallere karşı direniş göstermiştir. Savaş meydanlarında ölüm kalım mücadelesi devam ederken fedakar Türk kadını ise arka planda mücadeleye destek olmuştur. Kahraman Türk askerlerine yemek, kıyafet, silah vb. teçhizatları yağmur çamur demeden sırtında taşımış, cephede yaralanan askerlere hemşirelik yapmıştır. Bu durumlara örnekler bildiride ele alınarak incelenecektir. Bunun yanı sıra yurdunun işgal altında olmasına halktan tepkiler gösterilmiştir. Özellikle de kadın vatandaşların çeşitli mitingler düzenlenmesinde ve protestolarda yer alması, cemiyetler kurması görülmüştür. İstanbul başta olmak üzere ülkenin hemen hemen her yerinde bu faaliyetlerin içinde kadınlar büyük rol alarak işgalcilere karşı tepkilerini ortaya koymuştur. Mitinglerde kararlar alınmış, işgalin asla kabul edilmeyeceğini bildirmişlerdir. Erkeklerin savaşta olmasından dolayı kendini ve vatanını savunmak için üzerine daha çok iş düşen Türk kadınları her zorluğu göğüslemiş ve ülkesini muhafaza etmiştir. Bu yaşanan zorlu süreçler konu olarak sadece tarih kitaplarında değil dönem içerisinde aktif olarak faaliyet gösteren insanların başından geçenleri romanlara dökmesi ile de asıl hikayeler görülmektedir.

Kahramanlığı ile adından her dönemde söz ettiren fedakar Türk kadının milli mücadele döneminde azimle gösterdiği faaliyetlerle ön planda olduğu bu bildiride görülecektir.

Anahtar Kelimeler: *Millî Mücadele, Türk kadını, Miting, Cemiyet*

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Mezun, *habibeakturk@outlook.com*

Giriş

"Bir milletin varlığı, kadın ve erkek topluluğunun birlikte hareket etmeleriyle, vücut bulur."[1] Türk Tarihine dönüp baktığımızda kadınlar, bu gün olduğu gibi bundan yüz yıllarca öncede önemli olup, her zaman el üstünde tutulmuş, söz sahibi olmuş bireylerdir. Çünkü tarih Türk kadınlarının erkekler gibi avda, savaşta, devlet meseleleri gibi birçok alanda dünyadaki diğer toplumlardaki kadınlardan daha aktif bir rol aldığını göstermektedir. Yani Türk kadını siyasi, toplumsal, ekonomik her faaliyetin içinde özgürce yer edinebilmiştir. Türk destanlarında bile kadınlar için merhametli, yol gösterici, yardımcı gibi sıfatlar geçmektedir. Kadınların önceden olabilecek şeyleri öngörmesinden dolayı erkekler kadınların sözlerine önem vermiş ve bundan dolayıdır ki erkek kahramanlar eşi, kızı, annesi olan kadınların sözlerine önem vermediklerinde bir felaketle karşılaşabileceklerini düşünmektedirler.[2] Yani Türk kadının her zaman her dönemde önemli bir yeri olduğunu anlayabiliriz. Osmanlı Dönemi'nde kadınların konumuna baktığımızda ise, toplum içerisinde kadın-erkek ayrımı belirli kurallar çerçevesinde şekillenmiştir. Bunun yanı sıra bir de devlet tarafından kadınların dışarı da neler yapabileceği şekillendirildiği ve bir takım kısıtlamalar yapıldığı görülmektedir. "Hangi araçlara bineceği, araçların hangi bölümlerinde oturacağı, nerelerden alışveriş yapacağı, hangi camilerde ibadet edeceği en ince noktasına kadar fermanlarla düzenlenmiştir."[3] O dönemde günlük hayatta kadınlar kendi aralarında ev ziyaretleri yaparlar, birlikte hamama giderler, doğum, düğün vb. durumlarda da bir araya gelirlerdi. Genel olarak kadınların konumuna baktığımızda ise, saray içerisinde siyasette etkin olan kadınlar, sosyal hayatta seyyar satıcı diye nitelendirdiğimiz bohçacı kadınlar, ekonomik alanda gayrimenkullere sahip olan hatta borç alıp veren kadınlar, hukuki açıdan haksızlığa uğradıklarında mahkemeye başvurup hakkını arayan kadınların olduğu Osmanlı Dönemi'nde görülmüştür. Yani kadınlar her alanda dönemin şartlarının gerektirdiğince söz hakkı olan bireyler olmuş ve son zamanlarda yapılan çalışmalar bu durumu ortaya konmuştur.

Geçmişten günümüze kadar yaşanan bu tarihi süreçte genel olarak Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde toplumsal yapısını incelediğimizde Tanzimat Fermanı ile birlike yoğunlaşan Batılılaşma hare-

1 Afet İnan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Devrinde Yabancı İşgallere Karşı Gelen Hareketlerde Türk Kadını", *Büyük Zafer Ve Sonuçları (60. Yıldönümü Toplantısı Bildirileri),* Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlke Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1982), s. 1.

2 Abdulkadir İnan, "Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatı'nda Kadın", *Makaleler Ve İncelemeler,* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987), 1: 274-280.

3 Serpil Çakır, Osmanlı Kadın Hareketi, 2. Baskı, (İstanbul: Metis Yayınları, 1996), s. 159.

keti görülmeye başlanmıştır. Çünkü Osmanlı Devleti zaman içerisinde kendi içinde bozulmalar yaşamış ve bunların düzeltilmesi amacıyla Tanzimatla birlikte bazı haklar tanınmıştır. Kadınlarda bu eğitim, hukuk ve çalışma hayatını içeren alanlarda verilen haklardanyararlanmış ve adımlarını atabilmiştir.[4] Açılan mektepler, üniversiteler gibi birçok faaliyetler olmuştur. Tanzimat ile birlikte bir de yayılan bu Batılılaşma ile de başlayan bir takım aydınlatıcı akımlar oluşmaya başlamıştır. İlk olarakta bu etki üst zümreyi etkilemiştir. Üstten başlayarak aşağı kadar ilerleyen bu etki ailelerin kız çocuklarının eğitimine önem vermeye başlamasını sağlamıştır. Tanzimat, II.Meşrutiyet ile birlikte Osmanlı kadınları eğitim hayatında aktif rol oynamaya başlamıştır. Bu aktif rol, kadınların kendi evlatlarını yetiştirerek ileride gelecek kuşakların eğitimli bireyler olmasında fayda sağlayacaktır. Bunun yanı sıra eğitim alan bu kadınların ileride birlik bütünlük sağlayacakları görülecektir. Çünkü bu birlik bütünlük sayesinde dergiler, cemiyetler kurulacak ve kadınlar artık sosyal hayatta daha da aktiflik göstermeye başlayacaktır. Gayrimüslim kadınların bir araya gelerek cemiyetler kurarak teşkilatlanmalarını yapıp faaliyetlerini gerçekleştirirken Müslüman kadınlar da bu durumdan etkilenerek ülkenin giderek kötüleşen durumuna karşı cemiyetler kurup teşkilatlanarak faaliyetlere başlayacaktır.[5]

Yani genel olarak Batılılaşma ile birlikte bir çok değişim, yenilik meydana gelmiştir. Bu yeniliklerin Millî mücadele yıllarında etkileri görülecektir.

Millî Mücadele Dönemi'nde Türk Kadınları

1918 yılında Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenilmiş olarak çıkmasıyla birlikte Osmanlı toprak bütünlüğüne apaçık bir tehdit olan Mondros Ateşkes Antlaşmasını hükümet olarak imzalamak zorunda kalmıştır. Ve bunun sonucunda Osmanlı toprakları düşmanın işgaline açık hale gelmiştir. Ve acımasız düşman Osmanlı'nın topraklarını bilfiil işgal edecektir. Ortaya çıkan bu işgallere karşı cephede, cephe arkasında, erkeklerin yanı sıra vatanına sahip çıkan Türk kadınlarının yer aldığını görmekteyiz. Türk kadınları her zaman vatanına sahip çıkmak için her türlü faaliyet ve yardımda iyi veya kötü her şartta yer almıştır. İşgallerle birlikte çoğalan zulüme karşı birlik olan halk, tepkilerini ortaya koymak ve tüm dünyaya duyurmak için birçok girişimde bulunmuştur. Özellikle düşmana topraklarından vazgeçme-

4 Şefika Kurnaz, II. Meşrutiyet Dönemi'nde Türk Kadını, 1. Baskı, (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996), s. 15.

5 Leyla Kaplan, Cemiyetlerde ve siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960), 1.Baskı, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998), s. 37.

yecek ve mücadeleci tavırlarını sergilemekten geri durmamışlardır.

Kurtuluş savaşı ile cephede başlayan savaş cehpe arkasına kadar gelmiştir. Cephede, işgal altında olan toprağında savaşan orduya her türlü yardımı yapmaktan geri durmayan kadınlar, yeri gelmiş orduya yiyecek aşını götürmüş, kıyafetini dikmiş, yeri gelmiş hemşire olmuş yaralarını sarmış, her türlü mühimmatı sırtlamış ulaştırmış veya arabası ile taşımıştır. Yaşanan bu fedakarlıkla alakalı Afet İnan'ın *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını* adlı kitabından bir örnek şu şekildedir;

''Arabası ile cephane götüren köylü kadının sırtında küçükçocuğu vardır ve üzerine bir örtü örtülmüştür. Fakat yağmur yağmaya başladığı zaman, çocuğun üzerindeki örtüyü ıslanmasın diye cephanenin üstüne örtmüştür. Demek ki, Türk kadının ana kalbi, çocuğundan önce vatanın istiladan kurtuluşu için çarpmaktadır. Halbuki her yerde bilindiği gibi, ana ilk önce çocuğu düşünür. İşte bu olayda da vatan savunması kadına çocuğundan önce ve değerli geliyor. Bu tarihi devremiz gerçekten kadının ve erkeğin ortak çalışması ile tam bir ulusal direniş örneğini vermiştir.''[6]

Vatani görevini en içten hali ile yerine getiren Türk kadınları ordunun hizmetinde bu şekilde bulunmuştur.

Mitingler

1919'da İzmir'e Yunanlıların asker çıkarmasıyla ortam daha gerilmeye başlamıştır. Başlanan bu işgale karşı Türk halkının verdiği tepkisi önemli olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkarak başlattığı Millî mücadelesi halka ümit olmuştur. Çünkü bu sayede ülke içerisindeki ayrı ayrı tepkiler birleşerek tek bir kuvvet oluşturarak birlik ve beraberlik sağlamıştır. Başlayan tepkiler kadın-erkek demeden bütün insanların bir araya gelerek çarpıcı mesajlarını verdikleri mitingleri ortaya çıkarmıştır. Coşku içinde insanlar İstanbul'dan başlayarak Anadolu'ya yayılan mitingler sayesinde seslerini duyurmayı, işgale karşı halkla bir bütün olmayı amaçlanmıştır. Bu mesajlarını iletmek için İstanbul, Denizli, Muğla, Edirne, Bursa, İzmit, Eskişehir, Erzurum, Kastamonu gibi ülkenin daha bir çok yerinde mitingler düzenlenmiştir. "19 Mart 1919 da İstanbul'da Üniversite içinde o zaman kızlar için ayrı olan "İnas Darülfununu" ve "Asri Kadınlar Cemiyeti" üyeleri Fatih türbesinde toplanarak işgal kuvvetlerini protesto etmişlerdir. Bu, dikkati çeken ilk olaylardan biridir."[7] Ve Türk halkı, vatanından

6 Afet İnan, Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını, 1. Baskı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018) , s. 5.

7 İnan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Devrinde Yabancı İşgallere Karşı Gelen Hareketlerde Türk Kadını", s. 2.

kopmayacağını ülkenin her yanına yayılan bu coşkulu mitingleri ile göstermeye başlayacak ve ülkesinin her karış toprağına heyecanını yayacaktır. "14 Mayıs 1919 gecesi Redd-i İlhak Millî Heyeti'nin çağrısı üzerine İzmir'de Maşatlıkta yapılan miting, ertesi günkü işgale karşı gelmenin büyük bir göstergesidir."[8]

18 Mayıs 1919'da bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantı bağımsızlık mücadesinde yazılı ve sözlü bildiriler ile halkı bilinçlendirmek ve kolektif bir şuur oluşturmak için var olan Türk ocakları önderliğinde Darülfunun toplantısı gerçekleşmiştir. "Toplantı sonunda, yaşanılan Yunan işgali karşısında takınacak tavır şu şekilde belirlenmiştir:

-İşgali protesto etmek.

-Vazifenin kutsiyetini bilerek amil olacak bir kuvvet, bir talebe heyeti teşkil etmek.

-Müderris ve muallimleri pişva (reis,başkan) görmek.

- Milletin vicdanı için hakiki seferberlik ilan hudutta, içeri girmişsse orada mücadele etmek.

-Mektepleri seddetmek."[9]

Kalabalıklara seslenilen bu mitinglerde yer alan, hitap eden kadınlar vardır; Halide Edip, Sabahat ve Naciye Hanım,Meliha Hanım, Kevser Hanım, Nakiye Hanım, Emine Hanım, Ferhunde Hanım, Şukufe Nihal Hanım, Münevver Saime Hanım gibi daha birçok cesur kadın...

Fakat bu cesur kadınlar düşmana karşı mücadelelerini yaparken ülkenin içindede birçok zorlukla karşılaşmışlardır. Mesela, bu hitap eden kadınlarımızdan Münevver Saime Hanım mitingte yaptığı konuşma sonrası tutuklanmıştır. Millî Mücadele, kolay bir şekilde değil, birçok zorlukla kazanılmaya çalışılmıştır.

Cemiyetler

II. Meşrutiyet'ten itibaren kadınlar tarafından açılan cemiyetler Millî Mücadele Dönemi'nde oldukça yoğun faaliyetler göstermiştir. Kadınlar tarafından açılan bu cemiyetler, kadın haklarını savunarak ve bu yönde faaliyetler göstererek kadınları yüceltmek, geliştirmek amacı ile çalışmıştır. Bu çalışmalara bakacak olursak; kız çocuklarının okullarda okuması, kurslar açarak, konferanslar vererek bilinçlendirme çabaları, zor durumda olanlara, göç edenlere, hasta olanlara yardımcı olmak vb. şekildedir. Millî mücadele döneminde oldukça yararlı

8 İnan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Devrinde Yabancı İşgallere Karşı Gelen Hareketlerde Türk Kadını", s. 2.

9 Fatih Yetim, "Millî Mücadele Döneminde Kamuoyunun Oluşmasında Mitinglerin İşlevi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/1 (Haziran 2007): 75—91.

olan bu cemiyetler daha da ön plana çıkarak bağımsızlığını kaybetmemek için savaşan Türk askerine yardımlar yapılmaya çalışılmıştır. Hayati önem taşıyan bu yardımların sayesinde askerin giyim-kuşam gibi birçok ihtiyaçları karşılanmıştır. Cemiyetlerin sayesinde bu yardımlar halka duyurulmuş ve askere yardım çağrıları yapılarak maddi yardımlar toplanmıştır. Bu maddi yardımlar zaman zaman bir tiyatro gösterisi adı altında toplanmış, kimi zaman kurslar açılarak hasta bakımı veya dul kalan kadınlara sahip çıkma gibi işler yapmıştırlar.

''1919 yılında Sivas'ta Vali Reşit Paşa'nın eşi Melek Reşit Hanım ve arkadaşları, ''Anadolu Kadınları Müdafaai Vatan Cemiyeti''ni kurmuş ve Amasya, Erzincan, Bolu, Kayseri, Burdur, Viranşehir, Kastamonu, Eskişehir, Niğde, Aydın, Maraş, Pınarhisar, Yozgat, Konya, Kangal gibi Anadolu şehirlerinde şubelerini de açmışlardır. Atatürk'ün takdirini kazanan bu cemiyetin Kurtuluş Savaşımızda azımsanamayacak çalıima ve hizmetleri olmuştur.''[10]

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Osmanlı Devletinin son zamanlarında kurulan bir cemiyettir. "Osmanlı toplumunda yardımlaşmayı sağlayan, sevgi ve şefkat duyguları uyandırarak toplumsal dayanışmayı en üst seviyeye çıkaran kurum, kuruluş özelliklerine uygun olarak cephe de ve cephe gerisinde çalışarak yaralı askerlere, hasta ve kimsesiz muhtaç durumda olanlara gerekli gözetim ve bakımı sağlamayı amaçlamıştır."[11]

Bu dönemde faaliyette olan; Teal-i Nisvan Cemiyeti, Esirgeme (Esirge) Cemiyeti, Teal-i Vatan-i Osmanı Hanımlar Cemiyeti, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Cemiyeti, Donanma Muavene-i Milliye Cemiyeti Hanımlar Şubesi, Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi gibi birçok cemiyet, dönemin zorluklarına karşı ülkeleri için önemli bir dönüm noktasında yer almıştır. Ve bu cemiyetler sayesinde Millî Mücadele'ye her türlü destek sağlanmaya çalışılarak, oldukça faydalı katkıları olmuştur.

Kahraman Türk Kadınları

Her alanda her türlü ihtiyaca yetişen Türk kadını, cephede süren mücadele karşı desteklerini esirgemeyip silahını alıp askeri hizmette bulunmuşlar. Uzun süre cephelerde savaşmışlar zorluklara destek olmuşlardır. Bunun yanı sıra kritik görevlerde de bulunmuşlardır.

Nene (Kırkgöz) Hatun, Fatma Seher Hanım, Kara Fatma, Tayyar

10 Ted Ankara Koleji Mezunlar Derneği, "II. Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Kadını", *Ted Ankara Kolejliler Tarih Dergisi,* 128, (Haziran 2017): s. 12.

11 Muzaffer Tepekaya- Leyla Kaplan, "Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu Ve Faaliyetleri (1877-1923)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 10, (2013), s. 148.

Rahmiye, Gördesli Makbule, Kılavuz Hatice, Asker Saime, Ayşe Çavuş, Nezahat Onbaşı, Halide On başı, Süreyya Sülün Hanım, Halime Çavuş gibi birçok kadın Millî Mücadele'de gerek mitinglerde hatip olarak halkı birlik beraberlik çatısı altında düşmana karşı koyarak, gerek cephede asker olarak, gerekse orduda hemşire olarak veya giyimkuşam, yemek ihtiyaçlarında destek olarak birer kahramandırlar. Bunun yanında kadınların kocalarını, oğullarını kaybetmenin acısı hep içinde olması bir yana hiç geçmeyecek düşmanın bıraktığı derin acıları olmuştur. O dönemde yaşananlar hikayelere dökülmüş, mücadeleler kaleme dökülmüştür.

''Kurtuluş Savaşı Hikayeleri içerisinde Türk Kadınlarının uğramış olduğu zulüm ve işkenceleri anlatan hikayeler geniş yer tutar. Bu kadınlar kimi zaman güçlü yönleriyle öne çıkarlar. Kendilerini ve ailelerini korumak için mücadele verirler. Bunun yanı sıra savaşta tecavüze uğramış, perişan olmuş, aklını yitirmiş kadınlar da vardır. Sonuçta güçlü de olsalar çaresizde olsalar hepsi düşmanın vahşi saldırılarına maruz kalmış Türk kadınlarıdır. Halide Edip'in Efe'in Hikayesi, Zeynebim Zeynebim, Emine'nin Şehadeti, Fadime Nine İle Kerem Dede, Aziz'in Karısı ve Vurma Fatma hikayelerinde Yunanlıların yaptığı zulümler ayrıntılarıyla işlenir.''[12]

Sonuç

Bu çalışma içerisinde bahsi geçen kahraman kadınların veya geçmeyen isimsiz kahraman kadınların yiğitçe Millî Mücadele'de erkekler ile birlikte ülkelerini müdafaa etmek için her türlü çabayı sarf ettikleri gözler önüne serilmiştir. Hem ordu içerisindeki hizmetleri, hem mtinglerde gösterdikleri çabaları, kurdukları derneklerle maddi manevi destekleri aşikardır. Birçok acı çeken Türk kadını hürriyeti için vatanını korumak için elinden geleni maddi-manevi yapmıştır. Bağımsızlık uğruna hem kadın hem erkek olarak birlik içinde canı pahasına yürütülen bir kutsal mücadele verilmiştir. Unutulmamalıdır ki, geçmişten günümüze kadar ülkeleri için her zaman mücadele eden ve edecek olan Türk kadınlarının kahramanlıklarına çok şey borçluyuz.

12 Hatice Uysal, *Halide Edip Ve Yakup Kadri'nin Hikâyelerinin Karşılaştırılması,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2004), s. 16.

FOTOĞRAFLAR

Resim 1: Halide Edip Adıvar

Resim 2: Fatih mitinginde konuşma yapan Maliha Hanım

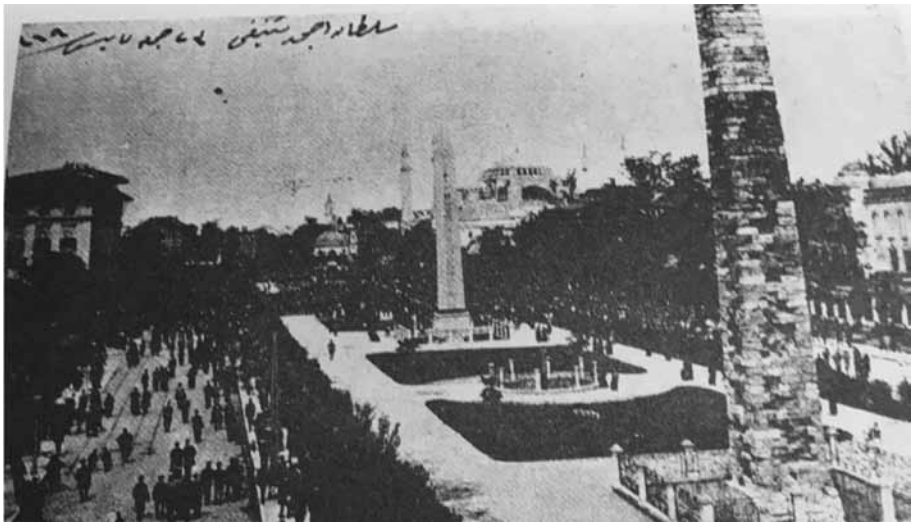

Resim 3: İstanbul, Sultan Ahmet Mitingi

Resim 4: İstanbul, Kadıköy Mitingi

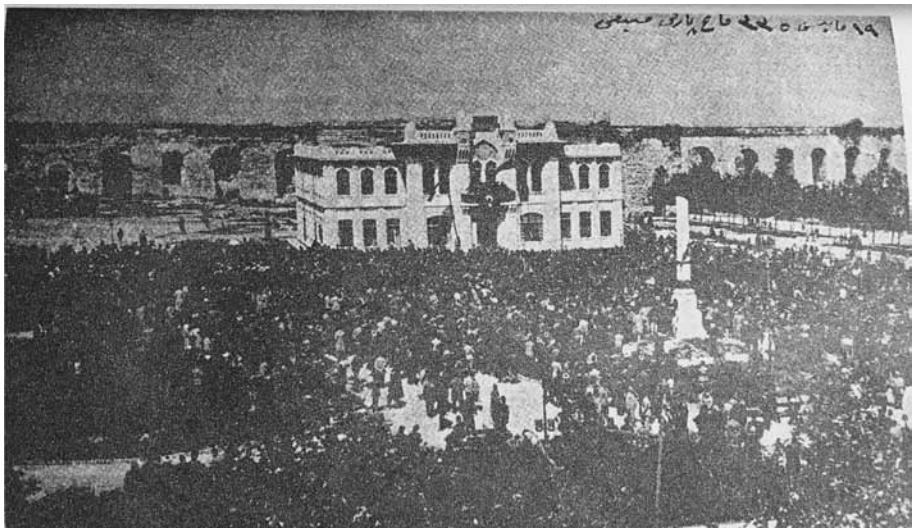

Resim 5: İstanbul, Fatih Mitingi

Resim 6: Halime Çavuş

Resim Kaynakçası

İNAN, Afet. *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.

Ted Ankara Koleji Mezunlar Derneği. "II. Kurtuluş Savaşında Türk Kadını". *Ted Ankara Kolejliler Dergisi.* 128 (Haziran 2017) https://www.kolej.org/assets/files/extra/haziran-dergi.pdf

KAYNAKÇA

ÇAKIR, Serpil. *Osmanlı Kadın Hareketi.* İstanbul: Metis Yayınları, 1996.

İNAN, Abdulkadir. "Türk Mitolojisinde Ve Halk Edebiyatı'nda Kadın", *Makaleler Ve İncelemeler.* 1: 274-280. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.

İNAN, Afet. *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.

İNAN, Afet. "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Devrinde Yabancı İşgallere Karşı Gelen Hareketlerde Türk Kadını", *Büyük Zafer Ve Sonuçları (60. Yıl Dönümü Toplantısı Bildirileri.* Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlke Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü. 1-10. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları¸ 1982.

KAPLAN, Leyla. *Cemiyetlerde Ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını.* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998.

KURNAZ, Şefika. *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Türk Kadını.* İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996.

UYSAL, Hatice. *Halide Edip Ve Yakup Kadri'nin Hikayelerinin Karşılaştırılması.* Yayınlanmamış Yüsek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2004.

Ted Ankara Koleji Mezunlar Derneği. "II. Kurtuluş Savaşında Türk Kadını". *Ted Ankara Kolejliler Dergisi.* 128 (Haziran 2017) https://www.kolej.org/assets/files/extra/haziran-dergi.pdf

TEPEKAYA, Muzaffer – Kaplan. Leyla. "Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu Ve Faaliyetleri (1877-1923)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10, (2013): 147-202 http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/760

YETİM, Fatih. "Millî Mücadele Döneminde Kamuoyunun Oluşmasında Mitinglerin İşlevi". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8/1 (Haziran 2007): 75-91. http://sbd.ogu.edu.tr/makaleler/8_1_Makale_5.pdf

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE TÜRK KADINI: KASTAMONU ÖRNEĞİ

Ülkü KARGACIOĞLU[1]

Özet

Millî Mücadele, Türk Milleti için adeta bir ölüm kalım savaşı olmuştur. İtilaf güçleri tarafından Anadolu'nun işgali ve Anadolu'nun bağımsızlığına indirilen darbe, Türk insanını derinden sarsmıştır. İşte bu noktada Türk Milleti, bağımsızlığına kavuşmak için kadınlı-erkekli savaşmaktan geri durmamış ve topyekün kurtuluşu için mücadele vermiştir. Kastamonu işgal altında bulunmamasına rağmen, Millî Mücadele için gerekli yardımı hem madden hem de manen yapmıştır. Kastamonu hanımları da erkeği kadar gerekli özveride bulunarak Millî Mücadele'nin her safhasında faal bir biçimde rol oynamış, milli bir hedef uğruna teşkilatlanarak milli idrak çerçevesinde mücadele etmesini bilmiştir. Bu çalışmada Kastamonu kadınlarının Millî Mücadele'deki rolünün ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Millî Mücadele, Kastamonu, Kastamonu Kadını*

1 Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Lisans Mezunu, *ulkukargacioglu@gmail.com*

Giriş

XX. yüzyılın ilk yarısına bakıldığında I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış, savaş bitiminde İtilaf Devletleri ile 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamış bir Osmanlı Devleti görülmektedir. Mondros Mütarekesi ise her yönüyle bir imha fermanı niteliği taşımaktadır. Nitekim adı geçen antlaşmanın imzalanmasını takip eden günlerde Anadolu, İtilaf Devletleri tarafından yer yer işgal edilmiştir. Bu vaziyet karşısında ise Türk Milleti oldukça sıkıntılı günler geçirmiştir. İzmir'in işgali, Türk Milleti'nin sabrının son noktası olmuş ve bu durum büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Anadolu'nun bu vaziyeti Millî Mücadele ruhunun doğmasında ve gelişerek milli bir harekete dönüşmesinde oldukça etkili olmuştur. İşte bu noktada Türk Milleti'nin özgürlük ateşi alevlenmiş ve Millî Mücadele hareketi ile Anadolu insanı her şeyi göze alarak istiklâli için savaşmıştır. Anadolu kadını, istiklâli ve vatan toprağı için yılmadan çalışmış ve büyük gayretler göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasında büyük pay sahibi olmuştur. Nitekim bu durum Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün 1923 tarihinde, Konya'da yapmış olduğu bir konuşmada en açık şekilde ortaya konulmuştur:

"Dünyada hiçbir milletin kadını, ben Anadolu kadınından fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte, Anadolu kadını kadar emek verdim, diyemez. Erkeklerden kurduğumuz ordumuzun hayat kaynaklarını kadınlarımız işletmiştir. Çift süren, tarlayı eken, kağnısı ve kucağındaki yavrusu ile yağmur demeyip, kış demeyip cephenin ihtiyaçlarını taşıyan hep onlar, hep o yüce, o fedakâr, o ilahi Anadolu kadını olmuştur. Bundan ötürü hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı, şükranla ve minnetle sonsuza kadar aziz ve kutsal bilelim."[2]

ATATÜRK'ün konuşmasında hayat bulan Türk kadın imajında elbette ki Kastamonulu kadınlar da pay sahibidir. Millî Mücadele'de azim ve kararlılıkla zafere giden yolda emek vererek yılmadan çalışan Kastamonu kadını, Millî Mücadele yolunda özverilerde bulunmuştur. Kurtuluş için mitingler tertip etmiş, cemiyetler kurmuş, cephede görev almış, gerekli askeri malzemenin ulaşımında büyük zorluklara rağmen inandığı yolda tam imanı ile yürümüştür.[3] İşte bu çerçevede Kastamonu kadınlarının faaliyetlerine bir bakış ile yapılan değerlendirme, Millî Mücadele tarihinde Kastamonu ve Kastamonu kadınlarının mahiyetini anlayabilme imkanını bizlere sunacaktır.

2 Gülay Sarıçoban, "Millî Mücadele'de Anadolu Kadını", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21/4 (Aralık 2017): 1332.

3 Sarıçoban, "Millî Mücadele'de Anadolu Kadını", 1332.

1. Kastamonulu Hanımlar ve Mitingler

Kastamonu işgale uğramamış olmasına rağmen Millî Mücadele'ye büyük katkı sağlamış bir yer olmuş[4] ve Kuvva-i Milliye yanlısı olan Kastamonu halkı Mustafa Kemal Paşa izinden asla ayrılmamıştır. Nitekim Kastamonu, 16 Eylül 1919'da Kuvay-i Milliye ile birleşmiş ve akabinde 27 Eylül 1919'da Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. 26 Eylül-19 Ekim 1919 tarihleri arasında da cemiyetin kadınlar şubesi faaliyete geçmiştir.[5] Cemiyetin kurucu isimleri aşığıdaki gibidir:

1. Mevlevi Dergahı Postnişini Amil Çelebi'nin Eşi (Başkan)
2. Zekiye Hanım Polis Müdürü Halil Bey'in Eşi (II. Başkan)
3. Saime Hanım Sağlık Müdürü Ferruh Bey'in Eşi (Sekreter)
4. Kamuran Hanım Defterdar Ferit Bey'in Eşi (Üye)
5. İzbelizade Hafız Selma Hanım (Üye)
6. Neyyire Hanım Reji Müdürü Ömer Bey'in Kızı (Üye)
7. Bedriye Hanım Maarif Müdürü Talat Bey'in Eşi (Üye)
8. Hafız Nebiye Hanım (Müdaa-yı Hukuk Cemiyeti Başkanı Şeyh Ziyaettin Efendi'nin Eşi (Üye)[6]

Kastamonu Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nde çalışan erkeklere seyirci kalmayan Kastamonulu kadınlar konserler vererek, propagandalar yaparak Millî Mücadele'ye destek olmuşlardır.[7] Kastamonu kadını, vatan topraklarının içinde bulunduğu durum sebebi ile mitingler tertip etmiş, kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışmış ve halka milli mücadele ruhunu aşılamıştır. Bu doğrultuda Kastamonu'da ilk kadın mitinginden söz etmek yerinde olacaktır. Nitekim Müdafa-i Hukuk Kadınlar Şubesi Kastamonu'da 10 Aralık 1919 tarihinde Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu) bahçesinde bir araya gelmiş ve Anadolu'nun içinde bulunduğu durumu protesto etmişlerdir.[8] Bu mitingde, miting tertip komitesi üyelerinden Zekiye Hanım, Kamuran Hanım, Saime Hanım, Bedriye Hanım, Münire Hanım, Refika Hanım, Neyyime Hanım görev almıştır.[9] Miting Tertip Komitesi Başkanı Zekiye Hanım Kastamonululara şöyle seslenmiştir:

Kardeşler, hemşireler!

Daha bir sene evvel kırmızı rengi ile başımızda dalgalanan ulu sanca-

4 Mustafa Eski, "Kastamonu'da Yapılan İlk Kadın Mitingi" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 9/27 (Temmuz- Kasım 1993): 653.

5 Mustafa Eski, "Yakın Tarihimizde Kastamonulu Kadınlar" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12/34 (Mart 1996): 250.

6 Mustafa Eski, "İlk Kadın Mitingi", *Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* (Kastamonu 10-11 Aralık 1994), (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1996), s.38-39

7 Sarıçoban, "Millî Mücadele'de Anadolu Kadını", 1337.

8 Eski, "Kastamonu'da Yapılan İlk Kadın Mitingi", 655.

9 Eski, "Yakın Tarihimizde Kastamonulu Kadınlar", 250.

ğımız, görüyorsunuz ki siyahlara, matemlere büründü. Muharebe meydanlarında vatan ve din uğrunda binlerce evlâdımızı gömdükten sonra; haktan, adaletten bahseden Avrupalıların, bir seneden beri, yenildik diye başımıza açmadıkları felâket kalmadı.

Haktan en çok bahsedenler, haksızlığın en büyüğünü yaptılar. Daha dün bizim gibi refah ve saadeti; evi, barkı olan İzmir'deki dindaşlarımız, beyaz saçlı kadınlarımız, kundaktaki yavrularımız Yunanlıların süngüsünden geçti. Her tarafı yüksek minarelerinden beş vakitte ism-i celâlullah bağıran Adanamız, Antalyamız ve en nihayet güzel Ayıntab, Maraş, Urfamız elimizden alınmak isteniyor.

Hanımlar!

Büyük felâketlerimiz önünde evlâtlarımızın, kardeşlerimizin kanıyla suladığımız yurtlarımızın işgaline, kardeşlerimizin felâketine susacak mıyız?

Hayır hanımefendiler! Mağlubuz, silâhımız yok, fakat göğsümüzde imanımız, bütün dünyayı halkeden Allahımız var.

İşte biz de imanımıza ve Allahımıza istinaden haksızlara haksızlıklarını yüzlerine vurur ve cihan huzurunda ilân ettikleri adaleti taleb ederiz.

Hanımlar!

Biz, dünyayı kanlara boğan, insanları tavuklar gibi boğazlayan erkeklere müracaat edecek değiliz.

Bizim gibi şefkatle, merhametle düşündüklerine şüphe etmediğimiz İtilâf devletlerinin büyük kadınlarına müracaat edecek ve birer telgrafla, bize yapılan haksızlıkları yazacak ve anlatacağız. Eğer onlar da hakkımızı teslim etmezlerse, evlâtlarımızın kanlarına kendi kanımızı karıştırarak erkeklerimizle bir safta, dinimiz ve istiklâlimiz için ölecek; haksızlara, zalimlere tarihin lanetlerini terkederek şehâmetle öleceğiz". [10]

Mitingde alınan kararlar ise aşağıdaki gibidir:

"1. Mütarekeden beri memleketimizin uğradığı haksızlıkların tamirr esbabının istikmali için icabedenlere iradat-ı seniyelerinin şerefsüdûr ve süûh buyurulması istirhâmma dair zât-ı akdes-i hilafetpenahiye bir ariza-i telgrafiye keşidesi.

2. Hukuk-ı meşruamızın teminine delâlet buyurmaları zımnında İngiltere ve İtalya kraliçeleri hazeratıyla Madam Wilson ve Madam Paunkara'ya telgraflar keşidesi.

3. İşbu telgrafların birer suretlerinin matbuat-ı Osmaniyye ve ecnebiyye ile İtilaf devletleri mümessillerine tebliği istirhamına dair sadârat-i uzmâya bir telgraf keşidesi."[11]

Mitingde alınan kararlar doğrultusunda Kastamonulu hanımlar

10 Kastamonu, 18 Kanûn-i evvel 1335, sayı: 1289, sayfa: 1-3; Ayrıca bkz. Ek 1-3; Ayrıca bkz. Eski, "Kastamonu'da Yapılan İlk Kadın Mitingi", 656-657.

11 Eski, "Kastamonu'da Yapılan İlk Kadın Mitingi", 657.

ilk padişah ve sadrazam olmak üzere İngiltere Kraliçesi'ne, A.B.D. Başkanı Wilson'a, Fransa Cumhurbaşkanı'nın eşine, İtalya Kraliçesi ve Hindistan İmparatoriçesine telgraf çekmişler ve bu telgraflar Kastamonu gazetesinde aynı şekli ile yayınlanmıştır.[12] Miting'de alınan ve telgrafların ana temasını oluşturan kararlar, Anadolu'nun uğradığı tüm haksızlıkların, mezalimin giderilmesi ve hukukun tecelli etmesi yönünde olmuştur. Kastamonulu hanımlar tarafından dünya kamuoyuna duyurulması amaçlanmıştır.

Kastamonulu hanımların kesin kararlılık ve azimle girişmiş oldukları bu faaliyet, hem Kastamonulu kadınlar hem de bütün Anadolu kadınları açısından şerefli ve örnek bir durumu teşkil etmektedir. Kastamonu kadını, cephe gerisinde azim ve kararlılığını göstermekten geri durmamıştır. Anadolu'daki işgallere karşın kadınlar nezdinde yapılan mitingin ilk olarak Kastamonulu kadınlar tarafından yapılması, Kastamonu kadınının Millî Mücadele'deki tutumunu anlayabilmek adına önemlidir.

15 Ocak 1920 günü meydana gelen bir kadın mitingi daha mevcuttur. Nitekim Nasrullah Meydanı'nda erkeklerin yaptığı toplantıdan sonra Kastamonulu hanımlar kız öğretmen okulunda toplanarak, İngiltere Başbakanı Lloyd George'un yaptığı İstanbul ve Boğazlar'ın uluslararası bir hale getirileceğini ve Türk hükümetinin yeni merkezinin Anadolu'da olacağına ilişkin sözlerini protesto etmişlerdir. Antalya'daki İtalyan konsolosluğu aracılığı ile gönderilen telgrafta hanımlar, duygu ve düşüncelerini *"Türk milletinin kadınlı-erkekli savaşlarda can vermekte asla düşünmeyeceğini, eğer silâh ve cephanelerinin bulunmadığına ümit bağlanıyorsa düşmanlarını tırnakları ile boğacaklarını, gerekirse toprağın üstünde şerefsiz yaşamaktansa toprağın altında kahramanca yatmayı bileceklerini"* şeklindeki ifadeler ile belirtmişlerdir.[13]

Görüldüğü gibi Kastamonu kadınları istiklâlsiz yaşamaktan ise özgürlükleri için canlarını feda edeceklerini belirtmektedirler. Gerçekten de bu metindeki ifadeler Türk kadın karakterinin adeta cümlelere yansımış şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunlardan başka Kastamonu halkının işgaller karşısında mitingler tertip ettiğini söyleyebilmekteyiz. 16 Mayıs 1919 tarihli miting, 22

12 Kastamonu, 18 Kanûn-i evvel 1335, sayfa: 2, sayı: 1289. ; Ayrıca bkz. Ek 2. ; Ayrıca bkz. Eski, "Kastamonu'da Yapılan İlk Kadın Mitingi", 657.

13 Ferhat Uyanıker, *Millî Mücadele'de Türk Kadını* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2007), 43. ; Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, 2. Baskı, (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991), 119-120. Mustafa Eski Kastamonu basın hayatında Açıksöz ve Kastamonu gazetelerinde 15 Ocak 1920 tarihinde kadınlar tarafından miting yapıldığına dair bir bilgi olmadığını ifade etmektedir. 15 Ocak olarak bilinen fakat 12 Ocak 1920'de yapılan toplantıya ise kadınların katılmadığını söylemektedir. Bilgi için bk. Eski, "İlk Kadın Mitingi", s.46

Nisan 1921 tarihli mitimg, 15 Mayıs 1922 tarihli miting, 13 Şubat 1920 tarihli miting, 17 Mart 1920 tarihli miting, 15 Ocak 1920 tarihli miting örnek olarak gösterilebilir.[14]

2. Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve Kastamonulu Hanımların Faaliyetleri

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kastamonu Şubesi 26 Ocak 1921 tarihinde kurulmuştur. Kadınlar şubesi de çok geçmeden 20 Nisan 1921'de kurulmuş ve cemiyet kadınları çalışmalarına başlamıştır. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin faaliyetleri halk nezdinde büyük takdir görmüştür. Dernek bünyesindeki hanımlar para, eşya toplamışlar ve ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunmuşlardır.[15] Hilal-i Ahmer Kastamonu Kadınlar Şubesi'nin kurucu hanımları şöyledir:

Muhittin Paşa'nın eşi, eski mutasarrıflarından Reşit Bey'in eşi, İzbelizade Hafız Selma Hanım, Şeyh Ziyaettin Efendi'nin eşi Hafız Nebiye Hanım, Mevlevi dergahı postnişini Amil Çelebi'nin eşi, Sağlık Müdürü Kemal Bey'in eşi, Op. Cemil Bey'in eşi, Vilayet mektupçusu Faut Bey'in eşi Münire Hanım, Polis Müdürü Halil Bey'in eşi Zekiye Hanım, eski mutasarrıflardan Lütfi Bey'in eşi, maarif eski müdürü Talat Bey'in eşi Bedriye Hanım ve Hamide Hanımlar.[16]

Kadınlar şubesi ilk faaliyet olarak bir konser düzenlemişlerdir. 29 Nisan 1921 tarihinde Mekteb-i Sultanî salonunda düzenlenen konserden elde edilen gelir Hilal-i Ahmer'e bağışlanmıştır.[17] Konser esnasında çok duygulanan bir hanım bütün parasını verdikten sonra üstündeki takılarını da bağışlamıştır. Yine şehit hanımlarından ziynet eşyalarını ve karyola takımlarını verenler olmuştur.[18]

Hilal-i Ahmer bünyesindeki kadın kolları Sakarya Savaşı'ndan önce bir eşya sergisi tertip etmiştir. Bu sergi dahilinde 1030 parça eşya toplanmıştır. Bahsedilen sergi bünyesinde yüreklere dokunan bir olay meydana gelmiştir. O dönemin zorluklarının daha iyi anlaşılmasına vesile olacak bu olayın zikredilmesi kanaatimizce yerinde olacaktır. Fakir bir kadın sergiye uygun bir eşyası bulunmadığı için yamalı bir gömlek vermiş ve bu gömleği verirken utanıp ağlamıştır. Bunun üzerine Açıksöz Gazetesi'nde olay ile ilgili olarak şu cümlelere yer verilmiştir:

"Halbuki asıl ağlamak, bunun gibi olmayıp da vermeyenlere değil, olup da vermeyen zenginlere düşmeliydi."

14 Rahmi Çiçek, *Millî Mücadelede Kastamonu,* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılab Tarihi Enstitüsü, 1991), 191-198.

15 Mustafa Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995), 13.

16 Mustafa Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları,* 13.

17 Rahmi Çiçek, *Millî Mücadelede Kastamonu,*112.

18 Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları,* 80.

Verilen gömlek ise sergi salonunun baş köşesine asılmıştır. Sergiyi 11 hanım düzenlemiş olup Muhittin Paşa'nın eşi yürütmüştür. Sergi, Riyazülbenat Mektebi'nin üst katında açılmıştır. [19]

Kadın kolları da tıpkı erkekler gibi kazalar dahilinde şubeler açarak teşkilatlanmaya çalışmıştır. Bu şubelerin geliri, merkezi Hilal-i Ahmer bünyesinde toplanmıştır.[20] Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kastamonu'da önemli hizmetlerde bulunmuştur. Cemiyet kendine has çalışma yöntemleri ile gerekli yardımları toplamış ve toplanan yardımlar ile orduya ve ihtiyaç sahiplerine yardımlar yapmıştır.[21]

3. Hatice Hanım

Kastamonulu Hatice Hanım mütevazi bir memur Ziya Bey'in kızıdır. Fransız ordusunda görev yapan Cezayirli Mehmet adındaki genç, Türklerin tarafına kaçarak Kastamonu'ya gelmiştir. Ziya Bey'in kızı Hatice Hanım ile Cezayirli Mehmet evlenerek hayatlarını birleştirme kararı almışlardır. Olayın yaşandığı dönem ise 24 Ağustos 1921 tarihleridir. Yani Sakarya Savaşı'nın başladığı günlerdir. Nitekim düğün arifesinde olan Hatice Hanım Millî Mücadele için Hilal-i Ahmer bünyesinde toplanmakta olan yardımlara katkıda bulunmak istemiş ve gelinliğini 30 liraya satarak Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne bağışlamıştır. Çevresindekiler ise 30 liranın tamamını bağışlamak yerine yarısını kendisine ve ailesine ayırmasını söylediler ise de Hatice Hanım bunlara aldırış etmeyerek parasının tamamını bağışlamıştır. Hatice basma bir elbise ile gelin olmuştur. Bu durum büyük takdir uyandırmış ve basına yansımıştır.[22] Açıksöz Gazatesinde konu ile ilgili yer alan haber ise şu şekilde bitirilmiştir:

"Hâlik, o kahraman güveyi ile bu büyük kalpli geline uzun ve mes'ut ömürler versin."[23]

4. Kadınların Gazileri Ziyareti

Millî Mücadele yıllarında, yaralı askerlerin tedavisi için Kastamonu ilinde Gaziler Hastanesi kurulmuştur. Kastamonu halkının gösterdiği seferberlik ile hastahanenin ihtiyaçları karşılanmış ve yaralı askerlerin tedavi gördüğü bir sağlık kuruluşu oluşturulmuştur. [24] Hilal-i Ahmer Cemiyetinin üyesi Kastamonulu kadınlar, sağlık kuruluşlarını ziyaret etmişlerdir. Millî Kurtuluş'un birer temsilcisi olan gazilere

19 Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları,* 80.
20 Çiçek, *Millî Mücadelede Kastamonu,*112.
21 Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, 12-13.
22 Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, 81.
23 Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, 82.
24 Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları,* 48.

şükranlarını sunmuş ve geçmiş olsun dileklerinde bulunmuşlardır. Ayrıca kadınlar tarafından gazilere çeşitli hediyeler takdim edilmiştir. Bu ziyaret sırasında Op. Dr. Mehmet Nuri Bey tarafından hanımların ziyaretlerine istinaden teşekkür maksadı ile İnebolulu bir askerin omzundan çıkan kurşunu hediye olarak takdim etmiştir. [25]

5. Kadınlar İçin Kurulmuş Cemiyetler

Saime Hanım tarafından, 1921 yılında hanımlara nota, ud ve keman öğretmek maksadı ile kurulan *"Hanımlar Musuki Dershanesi"* Millî Mücadele yıllarında hanımlar için kurulmuş bir eğitim yuvasıdır.[26] Günümüzde bile ihmal edilen sanat, Millî Mücadele yıllarında dahi önem verilen bir unsur olmuştur. Bu yönü ile Saime Hanım'ın faaliyeti dikkate değer bir husustur.

1919 yılının Ekim ayında Reji(Tekel) Müdürü Ömer Bey'in kızı Neyyire Hanım tarafından resmi olarak kurulan *"Kadınları Çalıştırma Derneği"* ile hanımlara biçki ve dikiş öğretmek ve hanımların el becerilerinin gelişmesi ile ekonomik yönden üretken hale gelmeleri amaçlanmıştır. Bu kuruluş basın kayıtlarına göre 1919 tarihinde kurulmasına karşın Vilayet İdare Meclisi tarafından tanınması 1921 yılında vuku bulmuştur.[27]

"İslam Hanımları Çalıştırma Yurdu" Türk ve Müslüman kadınlar için 1920 yılının Eylül ayında İstinaf Müddei-i Umumisi (savcı) Hasan Bey ile Telgraf Başmüdürü Enver Bey'in eşleri tarafından kurulmuştur. Yurdun amacı ise Müslüman Türk kadınlara biçki, dikiş, nakış, örgü ve el sanatları öğretmek olarak belirlenmiştir. Bu yurdun Müslüman ve Türk kadınları için olduğu özellikle belirtilmiştir.[28]

Diğer bir yurd *"Hanımları Çalıştırma Yurdu"* adı ile 1920 yılında kurulmuş olup; dul, kimsesiz kadınları başkalarına muhtaç olmaktan kurtarmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda biçki, dikiş, nakış, oya, el sanatları öğretilerek el becerilerinin geliştirmelerine katkıda bulunulmuştur.[29]

Kastamonu'da kurulan bu kuruluşlar *"Sanat altın bileziktir."* düsturunun benimsenmesi sonucu ortaya çıkmış ve kadınları iktisadi sahada faal konuma getirmek amaçlanmıştır. Aynı zamanda eğitim ve öğretimin toplumsal bir gereklilik olduğu da bu faaliyet ile gösterilmiştir.

Kastamonu şehrinin ilçesi olan Cide'de çok sayıda dul, kimsesiz kalan kadınların sıkıntılarının giderilmesi düşüncesi ile harekete geçen Cide eşrafı *"Cide Evlendirme Cemiyeti"* adlı cemiyetin kurulmasına

25 Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, 82.
26 Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları,* 14.
27 Mustafa Eski, *20. Yüzyılda Kastamonu Kadınları*, (Ankara: Önder Maatbacılık, 2008), 49-50.
28 Eski, *20. Yüzyılda Kastamonu Kadınları*, 50-51.
29 Eski, *20. Yüzyılda Kastamonu Kadınları,* 51.

katkıda bulunmuştur. Cemiyet, hükümetin de destekleri ile bir evlilik kampanyası başlatmıştır. Bu cemiyetin bir yıl içinde toplam 142 hanımın evlenmesini sağladığını da burada zikredelim.[30] Bu faaliyetin, o dönem kadınlarının karşılaştıkları sıkıntıların üstesinden gelebilmeleri için bir çözüm yolu olarak başvurulduğunu da belirtmek gerekir.

6. Şehit Şerife Bacı

Gerekli cephanenin Karadeniz limanlarından Ankara'ya ulaştırılması için önemli bir hat olan İnebolu-Ankara yolu Millî Mücadele'ye lojistik destek sağlayan yegane yol konumunda idi. İşte bu gerekli mühimmatın Ankara'ya ulaştırılmasında rol alan, Millî Mücadele'nin sembol isimlerinden biri Kastamonulu Şehit Şerife Bacı'dır.

Şerife Bacı 1921 yılının Aralık ayında, yanında küçük bebeğini de alarak cephane yüklü kağnısı ile İnebolu'dan yola çıkmıştır. Kış aylarının çetin şartları altında, ancak Kastamonu Kışlası önlerine varabilen Şerife Bacı, yolda görevliler tarafından farkedilmiş ve Şerife Bacı'nın o anki hali görenleri derinden sarsmıştır.[31] Şerife Bacı donarak şehit olmuştur.[32]

"*Kışla Önünde Donan Kahraman Türk Anası*" başlığı ile 1973 tarihli Kastamonu İl Yıllığı'nda Şerife Bacı'nın hazin öyküsü şu şekilde anlatılmaktadır:

"1921-1922 yılında kış erken gelmişti. Kar ve soğuk yolculuğu zorlaştırıyordu. Birçok yollar kapanmıştı. Bu günlerde İnebolu'ya cephaneye giden taşıt kolları gündüzleri yola devam ediyor, geceleri ise en yakın hanlara sığınıyorlardı. Aynı yılın Aralık ayında böyle fırtınalı ve tipili bir gecede, kara fırtınaya rağmen bir cephane taşıt kolu durmadan Kastamonu'ya doğru yol alıyordu. Bu gruba ait cephane yüklü bir kağnı kışlanın önüne kadar gelmiş ve orada kalmıştı. Sabahın erken saatlerinde bu hazin manzarayı görenler en kısa zamanda ilgililere haber ulaştırmışlar; bunun üzerine Menzil Mıntıka Müfettişi Osman Bey derhal Devrekanili Cemil ile Beşiktaşlı Rıfat Çavuşları görevlendirerek olay yerine göndermiştir. Hava çok soğuktu. Görevliler olay yerine vardıklarında kağnı arabası ile arabaya koşulu öküzleri geviş getirirken gördüler. Arabanın üzerindeki cephanenin üzeri yorganla örtülü idi. Genç bir kadın, kolları ile arabayı kucaklar gibi abanmış vaziyette duruyordu. Övendiresi elinde, donarak ölmüş bu kahramanın üzerini kar kaplamıştı. Bu değişik manzara karşısında gözleri yaşaran görevliler, şehidin üzerindeki karları süpürerek düzgün bir şekilde arabaya yatırmak istediler. Fakat bu kımıldamalar sırasında yorganın altından acı bir çığlık duyunca şaşkına döndüler. Yorganı

30 Çiçek, *Millî Mücadelede Kastamonu*, 126.

31 Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, 77.

32 Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, 78.

kaldırdıklarında, otlara sarılı top mermilerinin arasında çullarla kundaklanmış bir kız çocuğunu hayretle gördüler. Çocuk mermilerin arasında yorganın altında o ana kadar mışıl mışıl uyumuş ve donmaktan kurtulmuştu. Çavuşlar kahraman şehit anayı ve yavrusunu araba ile fırkanın önüne kadar getirdiler. Osman Bey ve yanındakiler bir dakika saygı duruşunda bulundular."[33]

Yine Şerife Bacı'nın durumunu gören Miralay Osman Bey şunları söylemiştir:

"Türk kadını dünyada emsali bulunmayan kahraman bir anadır. Öyle bir anadır ki, tarihte nice kahramanlar, cihangirler doğurmuştur. Arkadaşlar… Millî Mücadele'yi kazanacağımızın en büyük misali işte önümüzde biri ölü, biri diri yatıyor." diyebilmiş ve üzüntüsünden daha fazla konuşamamıştır.[34] Şerife Bacı, yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Millî Mücadele'nin sembol isimlerinde biridir. O, hem Millî Mücadele'nin hem de Kastamonu halkının kahramanlarından, gurur abidelerinden biri olarak tarihe geçmiştir. Ankara'da Kadın Dernekleri Konfedarasyonu (KADAFE) adı ile anılan bir kuruluş, cumhuriyetin 60. yılında Şehit Şerife Bacı'yı *"Yılın Ölümsüz Annesi"* olarak seçmiştir. [35]

İstiklâl Mahkemesi Reislerinden Mustafa Necati Bey Millî Mücadele döneminde Kastamonu'da bulunmuştur. Mustafa Necati Bey'in ifadeleri Şehit Şerife Bacı'nın ve Şerife Bacı ile aynı görevi yapmış olan pek çok kadının durumunu anlatmaktadır. O, gördüklerini ise şu şekilde aktarmıştır:

"Uzun ve gölgesiz yollardan İnkıta'sız (kesintisiz, sürekli) bir akışla harb meydanlarına inen mübarek kafilelere her zaman rast gelirdim; levha hiç değişmezdi: Zayıf öküzlerin çektikleri cephane yüklü arabalar ve bunların başlarında yanık yüzlü, çıplak ayaklı kadınlar, ihtiyarlar ve hatta çocuklar… Çok defa yolun kenarına çekilir, onların geçişini gözlerim yaşararak seyreder, kağnıların gıcırtılarını ilahi bir musıki gibi dinlerdim. Yalnız Cebhe'de döğüşenler değil, bunlar da takdise layık birer kahramandı. "[36]

Mustafa Necati'nin bu cümleleri, Kastamonu kadının cephe gerisindeki sorumluluklarını, durumunu, önemini ve yaşanılan zorlukları anlayabilmek adına önem arz etmektedir. Şehit Şerife Bacı gibi birçok isimsiz kahraman Türk kadını da cepheye lojistik destek sağlamak için kağnılar ile cephane taşımıştır. Eli silah tutan erkekler cepheye gittiği için cephe gerisinde hanımlar faal biçimde rol oynamışlardır.[37]

33 Uyanıker, *Millî Mücadele'de Türk Kadını*, 68-69.

34 Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, 78.

35 Eski, *20. Yüzyılda Kastamonu Kadınları,* 140.

36 Fevziye Abdullah Tansel, *İstiklâl Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız*, 2. Baskı,(Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 67.

37 Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, 79

7. Tosyalı Nazife Hanım

Millî Mücadele yıllarında kadınlar da erkekler ile birlikte cepheye gitmek için askerlik şubelerine başvurmuşlardır. Kastamonu'da bu duruma ilişkin Tosyalı Nazife Hanım örnek olarak verilebilir. Nitekim O, Fırka'ya bir dilekçe vermiş ve askere alınmak istediğini belirtmiştir. 22 Ağustos 1921 günü Kastamonu Nasrullah Meydanı'nda yapılan mitingde alkışlar ile okunan dilekçesinde şu cümlelere yer vermiştir:

"Anavatanımızın bütün mevcudiyeti ile milli istiklâlimizi mahvetmek hülyası ile hücum eden rezil Yunan palikaryalarının namussuz ve pek kirli ayaklarını mukaddes topraklarımız üzerinde görmesini hiçbir zaman arzu etmeyen kadınlar, vatanın kurtuluşu uğrunda, cephelerde kahramanca çarpışan erkek kardeşlerimle beraber bu mıkaddes dini vazifede benim de bulunmaklığım hususunda fedai olarak cepheye harekete hazır bulunduğumdan yüksek müsadelerinin verilmesi."[38]

Gerçekten de bu ifadeler Millî Mücadele döneminde Türk kadınının karakterinin, vatan ve millet aşkı yolunda yapmış olduğu fedakârlıklarının, duygu ve düşüncelerinin anlaşılması hususunda güzel bir örnek mahiyetindedir.

8. Halime Çavuş

Millî Mücadele, Türk Milleti için adeta bir ölüm-kalım savaşı, bir dönüm noktası idi. Bunun farkında olan Anadolu insanı, topyekün savaşmaktan geri durmamıştır. Kastamonulu Halime Çavuş Millî Mücadele'nin kahraman kadınlarındandır. Kastamonu tarihinin abidevi şahıslarından olan Halime Çavuş (Kocabıyık) İnebolu'dan Ankara'ya ve Sakarya'ya mühimmatın taşınmasındaki görevlilere çavuşluk yapmış ve büyük özveriler ile görevini icra etmiştir. Yunan Kılkış Zırhlısı'nın 9 Haziran 1921'de İnebolu'ya bombardımanında ayağından yaralanmıştır.[39] Halime Çavuş Sakarya Cephesi'nde silah taşırken daha önce görmediği Mustafa Kemal Paşa'ya rastlamış ve Paşa, Halime Çavuş'tan nüfus cüzdanını istemiştir. Böylelikle Halime Çavuş'un erkek kılığında cephede faaliyet gösteren bir hanım olduğu anlaşılmıştır. Savaş bitiminde Mustafa Kemal Paşa O'nu Ankara'ya davet etmiştir. Halime Çavuş çeşitli hediyeler ile taltif edilmiş, Çavuş ünvanı ve İstiklâl madalyası almıştır.[40]

1973 tarihli Kastamonu İl Yıllığı'nda başında kalpak, pantolon ve paltolu, elinde büyük bir balta bulunan bir kadın şeklinde betimlenen

38 Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, 81.

39 Sarıçoban, "Millî Mücadele'de Anadolu Kadını", 1340-1341

40 Döndü Çavdar, "Millî Mücadele'de Kahraman Türk Kadınları", *Türkiye Tohumcular Birliği Dergisi* 16 (Ekim-Aralık 2015): 64-65.

Halime Çavuş yine aynı yıllıkta "*Kastamonu'nun yetiştirdiği Millî Mücadele kahramanlarından Halime Çavuş*" olarak anılmaktadır.[41]

9. Necibe Nine

Necibe (İşitir) Nine cephe gerisinde kurtuluş mücadelesi veren Kastamonulu kadınlardandır. Necibe Nine, Kastamonulu hanımlar tarafından 10 Aralık 1919 tarihinde yapılan Anadolu'nun ilk kadın mitinginin 75. Yıldönümü törenine katılmış ve aşağıdaki sözleri söyleyerek Millî Mücadele ruhunu, Kastamonu kadının azmini, kararlılığını ve vatan sevgisini dinleyicilere tekrar hatırlatmıştır:

"Biz İnebolu'dan Kastamonu'ya, Kastamonu'dan İnebolu'ya giderken çok çile çektik. Vatan sağ olsun. Gerekirse cepheye bir daha cephane taşırım, 101 yaşındayım, gayret ederim."[42]

10. Millî Mücadele Yolunda Kastamonulu İsimsiz Kadınlar

Millî Mücadele tarihinde, adları ile sombolleşmiş Kastamonulu hanımlardan başka, yine kurtuluş yolunda, cephe gerisinde faaliyet gösteren birçok isimsiz Kastamonu kadını vardır. Kundaktaki bebekleri ile soğuk, kış demeden cephane taşımış, yollarda doğum sancısı çekmiş ve doğum yapmış kadınlar…

Cephe gerisindeki zorluklar, Millî Mücadele'nin kilit noktası İstiklâl Yolu'nun ve Kastamonu kadınlarının faaliyetlerinin önemi, 1928'de Millî Eğitim Bakanı iken Kastamonu'da konuşma yapan Necati Bey'in sözlerinden çok daha iyi anlaşılacaktır:

"… Efendiler, İnebolu'dan gelecek bir tek sandığı, hatta bir tek kurşunu bütün millet, bütün vatan, bütün varlığımız dakika dakika gözlüyordu. Düşman torpidolarının bîaman takibine, bombardımanına, kudurmuş denizlerin dağlar gibi dalgalarına, bora ve fırtınalarına ve cehennemin derlenmiş, toplanmış bütün uğursuzluklarına ve bütün maddi engellere rağmen bu cephaneler, bu kurşunlar seksenlik ihtiyarlar sabi yavrular, kucağındaki üç günlük yavrusu ile asil Türk anaları tarafından kafile kafile, koşa koşa, uça uça geçtiklerini hatırlamıyor musunuz?"[43]

Fransız gazeteci Jean Chiliquelin'in (Jan Şiliklen) Kastamonu'da bulunduğu vakitlerde yazdıkları o dönemin şartlarına ve durumuna ışık tutacak cinstendir. Nitekim o Fransa'ya yazdığı mektuplarında şu çarpıcı ifadelere yer vermiştir:

"Bugün geçtiğim yollarda beni derinden etkileyen şey, hemen hemen vatan hizmetine giriveren erkek ve kadınların kalabalıklığı oldu. Sırtlarında

41 Fevziye Abdullah Tansel, *İstiklâl Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız*, 59.

42 Eski, *20. Yüzyılda Kastamonu Kadınları*, 58.

43 Eski, *20. Yüzyılda Kastamonu Kadınları*, 60.

fişek, top mermisi, yiyecek, ilaç sandıkları taşıyan, yalnızca kadınlardan kurulu, cepheye teçhizat ve erzak götüren konvoylar gördüm. Burada işleyen devletin el koyması değil, fakat ulvi bir vatanperverlik duygusudur ve bu duygu, basit ruhlarda doğduğu için o ölçüde insana heyecan veriyor."

…

"Anadolu'ya ayak bastığımdan beri, bütün gözleri ışıldatan, yürekleri tutuşturan bu ateşli havayı soludum. Dün yol boyunca vatan hizmetindeki kadın ve ihtiyarları seyretmiştim: yarın gidip orduyu göreceğim. Ama bugün çocukları gördüm. Henüz yöneticilerle, resmi makamlarla, hükümetle temasım yok. Anlıyorum ve özellikle hissediyorum ki, bütün Türk milleti heyecandan titrer halde, şevkli, tek vücut ve kararlı olarak ayaktadır. Daha çok eski olmayan bir tecrübe bize, bir halkın en kıymetli varlığına, yani hürriyetine dokunmaya kalkışınca ne mucizeler yapabileceğini gösteriyor. Bir vatan parçalansa da milli bir ülkünün bölünemeyeceğini bu kadar iyi anlamamıştım.[44]

Fransız kamuoyunda Türk Milleti'nin var olma mücadelesi bu şekilde anlatılmıştır. Bu ifadeler, Fransız bir gazeteciye ait olması ve Millî Mücadele'nin başka bir gözle görülüp aktarılması açısından üzerinde durulması gereken bir noktadır.

Rauf Orbay da Millî Mücadele sırasında Kastamonu'ya gelen isimlerden biri olmuştur. Yolda gördüklerinden hareketle yazıya aktardığı cümlelerinden, cephe gerisindeki hizmetlerin %90'ının kadınlar tarafından yapılmakta olduğu anlaşılmaktadır. Cephe gerisinde gayret ve fedakârlıkla yapılan işlerin erkekleri mahcup edecek derecede olduğunu belirten Rauf Orbay, Kastamonu kadınlarını kucağında yavruları ile kağnı önlerinde cephane taşıyan mübarek analar olarak betimlemektedir.[45]

Sonuç

Mondros Mütarekesi'nin 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanması ile Anadolu'da başlayan işgaller ve bu işgallerin indirdiği darbe Türk Milleti tarafından kabul olunmadı. Anadolu'nun kurtuluşu için mücadele veren Anadolu insanı, mücadelesini kadın, erkek, genç, yaşlı farketmeksizin bütünüyle verdi. Anadolu kadını, timsali olmayan başarılara, kahramanlıklara imza attı. Nitekim Kastamonu kadınları da bundan pay sahibidirler.

Kastamonu Millî Mücadele döneminde oldukça önemli bir merkez olmuştur. Yöre kadınlarının 10 Aralık 1919 tarihinde gerçekleştirdikleri miting, Anadolu'daki ilk kadın mitingidir. Bu durum Kastamonu kadınlarının cephe gerisinde etkin bir şekilde rol oynadıklarının bir

44 Eski, *20. Yüzyılda Kastamonu Kadınları*, 63.
45 Eski, *20. Yüzyılda Kastamonu Kadınları*, 62.

göstergesi; aynı zamanda vatan, millet, adalet ve istiklâl kavramlarının Kastamonulu kadınlar için ne anlama geldiğinin de bir ifadesi olmuştur. Miralay Osman Bey'in Kastamonu'ya gelişi ile şehir Kuvva-i Milliye ile 16 Eylül 1919 tarihinde birleşmiştir. Ardından 27 Eylül 1919 tarihinde Müdafaa'yı Hukuk Cemiyeti kurulmuş ve cemiyetin kadın kolları da 29 Eylül - 19 Ekim 1919 tarihleri itibariyle faaliyet göstermeye başlamıştır. Millî Mücadele'nin daha ilk zamanlarında, Kastamonu kadınlarının da çok geçmeden teşkilatlanması dikkate değer bir başka durumu teşkil etmektedir.

Türk Milleti'nin kurtuluşu yolunda gelinliğini satarak Millî Mücadele'ye destek veren Hatice Hanımlar, düşmana karşı cephede ercesine savaşmak isteyen Tosyalı Nazife Hanımlar, donarak şehit olan Şerife Bacılar, asker ruhundan asla vazgeçmemiş Halime Çavuşlar ve daha nice isimsiz kahraman kadınlar Kastamonu'nun Millî Mücadele'deki rolünü anlayabilmek adına güçlü örnekler olarak karşımıza çıkmışlardır. Kastamonu kadınının Millî Mücadele'deki tutumunun, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin gençlerine bir ruh sağlayacağı anlaşılmış ve Kastamonu'nun yetiştirdiği örnek insanların genç dimağlara, gelecek kuşaklara mutlak suret ile öğretilmesi gerekliliği tarafımızca tespit edilmiştir.

Nihani olarak, Kastamonu kadınlarının kurtuluş mücadelesinde önemli roller oynadıkları Millî Mücadele'deki faaliyetlerine genel bir bakış sureti ile tespit edilmiştir. Yukarıda da değinildiği üzere Kastamonu kadınları bütün yoksulluklara ve zor şartlara rağmen, Türk tarihindeki kahraman, cesur, vatansever Türk kadın imajının; kahraman Türk kadın arketipinin Anadolu'daki birer temsilcisi olmuşlardır. Kurtuluşa giden yolda istiklâl ve bağımsızlık ülküsü, Kastamonu kadınlarının yürütücü kuvveti, başarılarının sırrı olmuştur. Kararlılık, azim ve hürriyet düsturlarını benimseyen ve Mustafa Kemal Paşa'nın izinden ayrılmayan Kastamonu insanı, kurtuluş yolunda gösterdikleri faaliyetler ile Millî Mücadele tarihindeki seçkin yerlerini almışlardır.

KAYNAKÇA

Gazete

Kastamonu 1335, sayı: 1289, 18 Kanûn-i evvel 1335, s. 1-3.

Kitap ve Makaleler

ÇAVDAR, Döndü. " Millî Mücadele'de Kahraman Türk Kadınları", *Türkiye Tohumcular Birliği Dergisi* 16 (Ekim-Aralık 2015): 62-65.

ÇİÇEK, Rahmi. Millî Mücadelede Kastamonu. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılab Tarihi Enstitüsü, 1991.

ESKİ, Mustafa. "İlk Kadın Mitingi", *Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumuu Bildirileri (Kastamonu 10-11 Aralık 1994)*. 33-46. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1996.

ESKİ, Mustafa. "Kastamonu'da Yapılan İlk Kadın Mitingi". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 9/27 (Temmuz-Kasım 1993): 653-662.

ESKİ, Mustafa. "Yakın Tarihimizde Kastamonulu Kadınlar". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 12/34 (Mart 1996): 249-255.

ESKİ, Mustafa. *20. Yüzyılda Kastamonu Kadınları*. Ankara: Ankara: Önder Maatbacılık, 2008.

ESKİ, Mustafa. *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

KURNAZ, Şefika. *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*. 2. Baskı. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı Yayınları. 1991.

SARIÇOBAN, Gülay. "Millî Mücadele'de Anadolu Kadını". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21/4 (Aralık 2017): 1331-1346.

TANSEL, Fevziye Abdullah. *İstiklâl Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız*. 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994.

UYANIKER, Ferhat. Millî Mücadele'de Türk Kadını. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2007.

Ekler

٢٥ ربیع الاول سنه ١٣٣٨ — پنجشنبه — ١٨ کانون اول سنه ١٣٣٥

قسطمونی

نومرو [٢٣٣١]

مقام عمومیه یه متعلق هر نوع مقالات مع المنونیه قبول و درج اولنور .

بدل اشتراک : سنه‌لکی مرکز ایچون ٤٠ پوسته اچه کوندریلان تعرایچون ٤٦ غروش ١٠ پاره‌در . بر هفته‌دن زیاده کونی کچمش اعلانلر ٢ غروشدر اعلانلرک سطری ایکی غروش و نوزولمازدن اول تکرار ایدیلسه آلتش پاره‌در .

نسخه‌سی ٢ غروشدر

قرق بدنجی سنه

مطبعه و اداره خانه‌سی

حکومت قوناغی جوارنده دائره خصوصه‌در

امور تحریریه ایچون مکتوبی ولایت اداره‌یه متعلق ایسه‌لر ایچون مطبعه مدیریته مراجعت ایدیلمیدر .

نسخه‌سی ٢ غروشدر

رسمی وغیر رسمی هر کونه حوادث ووقایعدن باحث ومنفعت مملکته خادم مقالاتی محتوی هفته‌ده بر دفعه نشر اولنور ولایت غزته‌سیدر

تظلم، غنی موفقیت

خاطری چینی دولاییه

بحسب القضا والقدر طوتولدیغمز طوفان حرب وجدال ، میلو نلرجه قهرمانزک ؛ منور کنجلرمزی ، خود موجوده‌مزی سیلوب سوپورد کدن ، میلیونلرجه قادینلرمزی طول ویوله ، میلیونلرجه یاکز قزلرمزی عائله تشکیل سعادتندن ، میلیونلرجه آرکاک ، دیشی معصوم یووروکلری ، ولیدن ، وصیدن محروم براقدقدن ، میلیونلرجه خانه‌لری ، کله‌لری ، آشیانه سعادتلری ، ایدی ماتکده حاله انقلاب آیلدکدن ، بالنتیجه بزی بالوجوه بك آجینه‌جق بر درکه وایسه کثیر دکن صوکرا نور عد الله منور وحدانلره ، بزی ودیعه آیلمك حرکت منصفانه‌سنده بولونغانی دمدرینغ ایتمه‌مشدی که فردای متارکه‌ده حقك ، عدالتك ویلسون ، جمیت أقوام أساسلریله بالفعل تطبیق ، یعنی والکاظمین . . . . فرمان جلیله امتثال ایدیلك وعدلری ، غالبین معظمه طرفندن أقطار جهانه اعلان بوبورولمشدی ، بزی بو وعدلردن بزمده‌م رخصه حق وعدالت عنایت بوبورولاجغی ایمیدیه دوشمش ایدك . حیفاکه بز مسلمانلری بوسبوتون تولدیرمسك ، عرقزی ، نسلمزی بر بوزوندن قالدیرمق فکر قطعیسیله من القدیم بر رود شباب اولان بوتاملر ، ومنزلوسلر طرفندن ، عصرلردن بری بز تورکلرك آوز یوردی ، ووحزك ، موجود جنزك جولانکاهی اولان زمین مزك اشغالی ، ساحهٔ اشغالی استقرار وتأمین ایچین ، حوصلهٔ تحمله صیغمایان خاطمك یوتون صفحات خونخوارانه‌سیله اظام اولونغاسی ، بقیة السیوف مسلمانلرك دمهنکامه‌ستانده سیلاب مهاجرتله بوغولماسی ، آطانه ، آمالیا ، عینتاب ، مرعش ، اورفه کبی کوزل واقتصادی ملکلرمزك شو ، بوتام ووسیله‌لرله اشغال ایدلمسی ، بوزاده‌کی خاصه و آلجق مسلمانلرك حکولاسیون تنیقلر آلتنه آتیه‌رق نهایت عجوز ایدیجك درجه‌ده حیاتلرندن زفرشمی ، اومیدلرمزی هلاکلان میدانه یأس و حرمان آیلمك درجه‌لرینه کتیریور .

ایشته اون سنه‌لك طوقان جهالدم زوجه‌لری ، بابالری ، قارده‌شلری ، اوغوللری ، مبارك وطنلری غیب ایتمکله نرمین ، نره قبلری تار هجران ومحرومیتله قاورولارق یانقده اولان آنه‌لرمز ، همشیره‌لرمز خاطرلرمی ، وطنی حسلری ، عالم مدنیتدکی موقع بلند وموجودیتلری ارائه واثبات ایچین اوچ بیکی متجاوز خاطر طرفندن شهرکاون اولك اونونجی چهارشنبه کونی دار المعلمات باشجه‌سنده بوبوك براجتماع عقد ایدیلدیغی متارکه‌نك عقدندن بری زوالی مملکتمزك معروض قالدیغی تاحق تجاوز واشغالاری متینغ هیئتی رئیسه‌سی ذکیه خلیل ، دار المعلمات مدیره‌سی حکمت ومعاونه‌سی اجلال وفرقه قوماندانی عثمان بك کرمه‌سی رفیقه خانم افندیلر ایرادلریله کاری سار ومؤثر اولمقلرله بر بر ایضاح وتشریح ایلمشلردر اشبو متینغ هیأت اداره‌سی رئیسه‌سی ذکیه خلیل ، اعضاسی کامران فرید ، صافه فریح ، بدریه طلعت ، رفیقه عثمان ، نره حمد ، منیره ، فواد خانم افندیلر طرفندن قلمه آلنوب لازم کلان مقامات طالبه وقرالیجه وماداملر حضراتنه ابلاغ ایدیلك اوزره کشیده ایتدکاری تلغراف‌لری عیناً اشبو ستونلرمزه درج ایلدك :

بز متینغ اجرا ایدن خاطرلرك ولاسیما اوچ بیکی متجاوز بوخاطری تمثیل ومثبتنی ماهرانه برصورتده حسن اداره ایلمین اسمارلری بالاده محرر خانم افندیلرك اصالت روحیه‌لرندن قویاراق فضای تزاهت صعود واعتلا ایدن صدای استرحاماتك جای قبول کورمکله تتویجی امرندکی موفقیت تزیه‌لرینی روحزك اندرین عشق صمیمیتلریله تهنی وانتظار ایلهرز .

متینغ هیأت اداره‌سی تشکیل ایدن خانم افندیلر طرفندن ایراد ایدلمیکی بیان ایتدیکمز تعلیمات جهتی عیناً ترجمه ستونلرمز مساعد اولمادیقندن بالکز رئیسه ذکیه خلیل خانم افندینك تلغرافی درج ایله اکتفایه مجبور قالیورز ویکز خانم افندیلرك مقولرینی تبلیغ ایدیورز .

— رئیسه ذکیه خانمك تلغرافی —

روجه زردو

قرده‌شلر ، همشیره‌لر !

دها بر سنه اول قیرمزی رنکیله باشمزده دالغه‌لانان اولو سنجاغمز ، کوز بیوکرکوکه سیاهلره ماتلره بوروندی ، محاربه میدانلرنده وطن ودین اوغورنده بیکلرجه اولادمزی کومدکدن سکره حقدن ، عدالتدن بحث ایدن اوروپالیلرك برسنه‌دن بری یکدلکدیه باشمزه آجدقلری فلاکت قالدی .

حقدن الك چوق بحث ایدنلر حقسز . امك الك بیوکی بایدیلر . دها دون بزم کبی رفاه وسعادتی ، اوی ، بارق اولان ازمیرده‌کی دینداشلریمز ، بیاض ساچلی قادینلریمز ، قوندقدمکی یووروکلریمز یونانلیلرك سونکوسندن بکدی ، هر طرفی بوکسك منارولرندن بتن وقدمه اسم جلال الله باغیریلان آطه‌مز ، آطالیه‌مز الك نهایت کوزل عینتاب ، مرعش ، اورفه‌مز الچزدن آلنق ایسته‌یور .

خاطرلر !

بیوك فلاکتلریمز اوکنده اولادارمزك ، قرده‌شلریمزك قانیله صولادیغمز یوردلریمزك اشغالنه ، قرده‌شلرمزك فلاکته صوصاجغمز ؟ .

خیر خانم افندیلر . مظلوز ، سلاحز یوق ، فقط کوکسمزده ایمانمز ، بتون دنیایی خلق ایدن الهمز وار ،

ایشته بزده ایمانمزه واللهمزه مستناداً حقسزلره حقسزلقلریمز ، یوزلرینه اوروروجهان حضورنده اعلان ایتدکری عدالتی طلب ایدهرز .

خاطرلر !

بزدنیای قانلره بوغان ، انسانلری طاووقلرکبی بوغازلیان اوککلره مراجعت ایدهجك دکز .

بزم کی شقفتله ، مرحمتله دوشونمکلریمز شبهه ایتمدیکمز اشلاف دولتلرینك بیوك قادینلرینه مراجعت ایدهجك ور روتلغرافه بزه ایسیلان حقسزلقلری یازهجق وآکلاتهجقز . اکر اوناردهده حقمزی تسلیم ایتمزلرسه اولادارمزك قانلرینه کندی قیزی قاریشدیردیغی ار کلرینزله برصفده دیغز واستقلالز ایچون اوله‌جك حقسزلره ، ظالمره تاریخك لعنتلری ترك ایدهرك شهامتله اوله‌جکز .

کانون اولك اونونجی چهارشنبه کونی اوچ بیکی متجاوز خدمات اسلامیه طرفندن عقد ایدیلن معظم برمنیفده مواد آتیه تقرر ایتمشدر :

١ — متارکه‌دن بری مملکتمزك اوغرادیغی حقسزلقلرك تعمیری اسبابنك استکمالی ایچون ایجاب ایدنلره ارادات سنیه‌لرینك شرفصدور وشروع بیورلمسی استرحامنه دائر ذات اقدس خلافتپناهیه برعریضهٔ تلغرافیه کشیده‌سی .

٢ — حقوق مشروعه‌مزك تأمینه دلالت بیورمالری ضمننده انکلتره وایتالیا قرالیچه‌لری حضراتیله مادام

Resim 1: Kastamonu, 18 Kanûn-i evvel 1335 sayfa: 1.

٢ صحیفه ﴿ قسطمونی ﴾ ١٨ كانون اول سنه ١٣٣٥

ویلسون ومادام پواقاره تلغرافلر کنیدمسی .

٣ — اشبو تلغرافنامه‌لرك رسمور نلرینك مطبوعات عثمانیه واجنبیه ایله اتلاف دولتلری متمنلریه نیلبلی استرحامه دائر صدارت عظماده برتلغراف کنیدمسی :

چکیلن تلغرافلر

حضور علوت‌نشور حضرت

خلافتپناه اعظمی‌یه

جناب حق ذات اقدس همایونلرینی تحت‌ملای سلطنت عثمانیده کامل مسعودیه ابدلشین بویورسون آمین .

قسطمونی مسلمانلر قادینلرینك عقد ایتدیکی معظم برمتینده انکلتره وایتالیا قرالیچه‌لری ایله مادام ویلسون ومادام پواقاره‌یه تلغرافلرله مراجعته قرار ویردیکی عرض وابلاغه ومتارکه‌دنبری مملکتمزك دوچار اولدیغی تعرض وتجاوزدن متأثر ومأیوس اولمه‌رق حقوق مشروعه‌مزك طلبنده شبهه‌سز بر قدر پایدار اولان حضرتلرك برآن اول تعمیری امیدنك امتکمالی ایچون ایجاب ایدنلره ارادتکرامت افادهٔ خلافتپناهیلرینك شرفصدور وسنوح بویورلمسی استرحامنه مجاسرت ایلرز . اولبابده وقاطبهٔ احوالده امر وفرمان نوکنو قدرتلو پادشاهمز افندمز حضرتلرندر .

— صدارت تعظمایه —

قسطمونی مسلمانلر قادینلرینك چهارشنبه کونی عقد ایتدیکی معظم برمتینده انکلتره ایتالیا قرالیچه‌لری حضرتلرینه ومادام ویلسون ومادام پواقاره‌جنابلرینه کنیدمسی مقرر ایدن تلغرافنامه صورتی روجه زیرعرض اولنمشدر . مندرجاتنك مطبوعات عثمانیه واجنبیه‌یه ودول مؤتلفه متمنلریه تبلیغ بویورلمسی اوچ بیك متجاوز قسطمونی اسلام قادینلری نامنه عرض و استرحام ایلرم فرمان .

انکلتره ، ایتالیا قرالیچه‌سی وهندستان ایمپراطوریچه‌سی حضرتلرینه

بز قسطمونینك مسلمان قادینلری بوکون عقد ایتدیکمز بیوك بر متینده اشبو تلغرافنامه‌ذات حضرتلریه‌لرینه متمنلرك اضطرابی وطنمزك آلامنی عرض وقرار وردك . حضرتمآب : جهانك عدالتی انسانیتك رفاه وسعادتی اوغرنده حرب ایدن نجیب ملتکز تاریخ وجهان حضورنده ملتلرك حقنی اضطرابات انسانیه‌نك تسکینی وعد و اعلان ایتمش اولدیغی حالده متارکه‌دنبری بز تورکلرك معروض قالدیغی مظالم سوکیلی وطنمزك اوغرادیغی حضرتلرك اوکنده وجدان انسانیت هیچ مضطرب اولمدیغی : نجابت واصالت عرقیه‌مز موروثی وسیاحلریکزك اعترافاتیله ثابت و تاریخی دوستکز بز تورکلرك وتورك وطنتك آلام واضطرابنی اوقدر بیوکدرك : قلبی حس عدل انسانیتك چاربان هر فردك آلامزه اشتراك ایتمامسی امکانسزدر . متارکه‌دنبری تورك ومسلمان اولان اهالیه ، اطنه بر صورتله اشغال ایدلمش و انك نهایت ظالم یونان قوالرینك سوکیلی ازمیریزه کیرمسنه واور ادبیوزیکلرجه دیندانسزلك سوکنودن کچمسنه وقادینلغك عصمت و نزاهتك پامال ایدلمسنه اخماص عین ایدلمشدر . یونانلیلرك وحشتدن قاچان بوز یکلرجه قادین ، صبی ، یتیم موسمك اوغریرجی صوقوقك سرصر قهریله جان ویرمسی ایلك مخادنی آوروپادقرانسزلر تأسیس ایتدیکی تاریخك شهادتیله ثابت وهر منور تورکك لسانکری کندی لسانی کبی تکلم ایتمسی وبوصورتله فرانسز عرقك اخلاق وآداب وعرفانی نه‌مش اولدیغی غیرقابل انکار اولان بز تورکلرك وآلام بی نهایمنه واضطرابات فوق العاده‌سنه فرانسز قلبلرینك مکمل اولمه‌جغی امید ایدن عرقز بو دفعه‌ده عرفان وعدالته ربط امید ایتدیکمز فرانسزلر سوکیلی عنناب اوزره ومرعشك اشغال ایدلدیکی ایشتمکله متألم ومتحیردر . مادام جنابلری جهان حضورنده رجال دولتکزك اعلان ایتدیکی حق عدل وملیت دوستورلریه تأیید ایتك ایستیورز . سوکیلی وطن اشبو تلغرافله جهان انسانیتك حریت وعدالتی اوغرنده حربه کیرن وبونی تأمین ایتدیکی بوزلرجه دفعه اعلان ایلیان آمریقالیلرك بیوك وعجیب والدلری ذات علیه‌نجیبه‌لرینه سوکیلی وطنمزك ومظلوم ملتمزك آلامنی عرضه قرار وردك . بك انسانی وحفل اولان بو صراحتمزك قلب اصلاحلرنده موثون آمریقاقادینلری تردده جای قبول بوله‌جقنی امید ایدرز . مادام جنابلری : وطنمزی کزمن ومنتزی کورن آرقداشلریکزك دهاعتراف ایدمجکی بر مسلمان وترکلرك بیوك آننه‌سی اوز وطنی محاصره‌دن بیله‌میسکز : تارکه‌نك عقدنده‌نبری هرکون بر صورتله بزی آزمن فجایع ووقایع اوقدر جوقدرکه انسانلق حسیله چاربان هیچ برقلبك بوقادرشی لاقیدانه قالمسنه امکان یوقدر . ازمیرمزده ظالم یونانیلرك سوکنولرینه بوقازلنان بوز یکلرجه اولاد ومزدن بشقه بوظالم قومك ادارهٔ سنده عیشه مدنی اولدیغی ادبا ایدن آوروپانك کوزلری او کنده بیلیان مظلمدر قاچیرق وردن ملکی رفاه وسعادتی ترك ایدن بوز یکلرجه قادین ارکك سبی ، یتیم دیندانسزلرك قاولو بوزلر آلتنده جان ویرمکده ویزلر بوجنایتلرك تعمیرنی بونی ملتمزدن بکلرکن سوکیلی آنه‌مز اوزوبرمیز کوزل آناطالیمز هرهدولو قیود عدل وحقه مشاق اولمه‌رق اشغال ایدلش واخیراً ده تورك اولان عنناب مرعش ، اورفه‌ده فرانسزلر طرفندن عین مافیه اوغرادلمش اوراده‌ده تورك ومسلمان اولمدن بشقه قیاحتی اولیان دیندانسلرمز تضییق آلته آلنمشدر . یأسمز ، آلامز ، اوقدر بیوکدرکه آنلاریل سوکیلی وطنك تألماتی اضطراب ویأسله دیکله‌مکدن ایسه او کلکلریله برصفده استقلالنی مدافعه اوغرنده جان ویرمیکی کوزه آلدی : مادام جنابلری : ملی نامنه اولنایکز ماده‌لك برانیی ایله تاریخ ویتون دنیا حضورنده ملیت وادبانك حقوقنی اعلان ایدن زوج تحیکزك تسهداتی نه‌اولدی : حقك سی احتراصات کوروللوقلریله بوغولدیغی : سزلرغالبکز قوی‌سکز : فقط بز حق ایسه‌یور وویلسون جنابلرینك دنیا حضورنده تعلیقی آمهد ایتدیکی برنسیپلرینك اجراسنی طلب ایدیورز : سوکیلی آناطولی‌نی بیکی برقان دریاسنه بویامه‌دن بیکلرجه صبی‌نی یتیم براقه‌دن انسانیت وملیت حضرتلرك تأمینه معاونت ومظاهرت بیوریکز استرحامنه‌زك مضطرب ومولول احترامانمزه ترقیماً عرض ایلرز مادام جنابلری :

مادام پواقاره جنابلرینه

بز قسطمونینك مسلمان قادینلری بوکون عقد ایتدیکمز بیوك بر متینده اشبو تلغرافنامه ذات حضرتلریه‌لرینه ملتمزك اضطرابنی وطنمزك آلامنی عرضه قرار وردك : مادام جنابلری جهانك عدالتی انسانیتك رفاه وسعادتی اوغرنده حرب ایدن نجیب ملتکز تاریخ وجهان حضورنده ملتلرك حقنی اضطرابات انسانیه‌نك تسکینی وعد واعلان ایتمش اولدیغی حالده متارکه‌دنبری بز تورکلرك معروض قالدیغی مظالم سوکیلی وطنمزك اوغرادیغی حضرتلرك اوکنده وجدان انسانیت هیچ مضطرب اولمدیغی : نجابت واصالت عرقیه‌مز موروثی وسیاحلریکزك اعترافاتیله ثابت و تاریخی دوستکز بز تورکلرك وتورك وطنتك آلام واضطرابنی اوقدر بیوکدرك : قلبی حس عدل انسانیتك چاربان هر فردك آلامزه اشتراك ایتمامسی امکانسزدر . متارکه‌دنبری تورك ومسلمان اولان اهالیه ، اطنه بر صورتله اشغال ایدلمش و انك نهایت ظالم یونان قوالرینك سوکیلی ازمیریزه کیرمسنه واور ادبیوزیکلرجه دیندانسزلك سوکنودن کچمسنه وقادینلغك عصمت و نزاهتك پامال ایدلمسنه اخماص عین ایدلمشدر . یونانلیلرك وحشتدن قاچان بوز یکلرجه قادین ، صبی ، یتیم موسمك اوغریرجی صوقوقك سرصر قهریله جان ویرمسی ایلك مخادنی آوروپادقرانسزلر تأسیس ایتدیکی تاریخك شهادتیله ثابت وهر منور تورکك لسانکری کندی لسانی کبی تکلم ایتمسی وبوصورتله فرانسز عرقك اخلاق وآداب وعرفانی نه‌مش اولدیغی غیرقابل انکار اولان بز تورکلرك وآلام بی نهایمنه واضطرابات فوق العاده‌سنه فرانسز قلبلرینك مکمل اولمه‌جغی امید ایدن عرقز بو دفعه‌ده عرفان وعدالته ربط امید ایتدیکمز فرانسزلر سوکیلی عنناب اوزره ومرعشك اشغال ایدلدیکی ایشتمکله متألم ومتحیردر . مادام جنابلری جهان حضورنده رجال دولتکزك اعلان ایتدیکی حق عدل وملیت دوستورلریه تأیید ایتك ایستیورز . سوکیلی وطن

Resim 2: Kastamonu, 18 Kanunuevvel 1335 sayfa: 2.

صحیفه ٣

وملتمزك متوالی فلاکتلری اوکنده دائما
صیزلایان قلبلریمزدن قوپان قرار بودر :
انسانیت حقی ، عدالت شرفی ، کوزلری
حمای احتراص ایله بولانان پوله تیقه جیلر
آره سنده هدر اوله جقسه اسارتله یشامقدنسه
ارککلریمزله بر صفده شهامتله اولمکه
وحقسزلره تاریخك تلعیناتنی بر اقمغه قرار
ویردك : بیوك ملتکزه ربط ایتدیکمز امیدی
قلب نجیبانه لرینه عرض ایدییورز : حق
بشری پامال و جهان حضورنده اعلان
ایدیلان تعهداتدن انحراف غایلر ایچون
جائز ایسه سوکیلی یوردیمزی ناموس
قانیله یقامقده بزه عائددر . طلب استرحامز
حق ملیمزك وتورك اولان وطنمزك
تخلیصیدر . بك حقلی وانسانی اولدیغندن
قانع بولندیغمز بو رجامزك قلب نجیبانه
لرنده بر معکس بوله جغنی امید و عرض
تعظیمات ایلرز .

Resim 3: Kastamonu, 18 Kanunuevvel 1335 sayfa: 3

Kastamonu Cumhuriyet Meydanı'ndaki Temsili Şehit Şerife Bacı Heykeli

KÂMİL YAZGIÇ'IN "*TÜRK YILDIZI EMİNE*" ADLI ROMANINDA TÜRK KADININ İŞGALCİLERE KARŞI TAVRI ve ASİL MÜCADELESİ

Hakan YAŞA[1]

Özet

Kamil Yazgıç, Türk Yıldızı Emine adlı romanında iyi yetiştirilmiş bir Türk kızının I. Dünya ve Kurtuluş savaşı yıllarında vatan ve milletin istiklâli için yaptığı mücadele ve fedakârlıkları anlatmakla birlikte yeni yetişen nesillerin her yönüyle mükemmel bir şekilde eğitilmesi gerektiği mesajını vermektedir. Elli iki bölümden oluşan eserde Emine'nin çocukluğundan itibaren yaşadıkları, Balkan savaşına kadar başından geçenler, savaş sırasında neler yaşadığı, ardından I. Dünya savaşının patlak vermesi ve sonrasında gerçekleşen olaylar işlenir.

Emine adlı karakterin sergüzeşti, Türk milletinin o zamanki kültürel seviyesi hakkında bazı bilgiler vermesi açısından önem arz eder.

Yazarın ilk romanı olan bu eserde başta Emine olmak üzere Mehmet Efendi, Ebe Zehra, Kahraman Bey, Şerife Teyze romanın ana karakterleridir. Yazar, Emine adlı kahramanı üzerinden okuyucuya mesaj vermek ister. Emine Kurtuluş Savaşı yıllarında akıllara durgunluk veren kahramanlık ve fedakârlık örneği gösterildiğinden bahisle okuyucunun anlatılan olaylara inanmasını ister. Bütün hadiselerin gerçek olduğunu ve bunları yaşayanların da hâlâ hayatta bulunduğunu açıklar. Emine'nin Kızılay'a müracaatından sonra hasta bakıcılığına başlaması, hastanede bulunan yaralılara hizmet etmesi ve bundan memnuniyet duyması önemli mesajlardandır. Görevini son derece titizlikle yapması, ağır hastaların yaralarına bakmaktan ağızlarına su vermeye kadar yardımcı olması Millî Mücadele dönemindeki cephe gerisinde nasıl bir kahramanlık gösterildiğini gözler önüne sermektedir.

Casusluk yapmak amacıyla Yunan karargâhına hizmetçi olarak giren Emine'nin sözde Yunanlılar lehine Ankara'ya gitmesi, oradaki üst rütbeli kimseler ile görüşmesi, İstanbul'daki faaliyetler hakkında bilgiler vermesi Yu-

1 Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, *Hakanyasa23@hotmail.com*

nanlılar içinde Kuvâ-yi Milliye lehine casusluk yapmasına imkân sağlamıştır. Savaş dönemi zor süreçlerinde aç kalmasına rağmen, namus ve iffetini koruması ve asil mücadelesi ortaya koyduğu tavır açısından önemlidir. Yine Emine'nin kendi imkânlarıyla Rumca ve Çerkezce öğrenmesi, tiyatro oyunculuğu ressamlık ve karikatüristlik yapması, müzik ve iletişim alanından her türlü spor dalına varıncaya kadar kendini yetiştirmesi sosyal alandan kopmadığının bir göstergesidir.

Bu bildiride, yeni yetişen nesillere verilmek istenen mesaj Türk Yıldızı Emine romanı merkeze alınarak, Kurtuluş Savaşı ve Millî Mücadele döneminde cephe gerisindeki kadınların savaşın kazanılmasındaki ortaya koydukları kahramanlık ve fedakârlık örnekliği Kamil Yazgıç'ın Emine adlı karakteriyle ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Türk Yıldızı Emine, Kamil Yazgıç, Millî Mücadele, Fedakarlık, Kahramanlık*

Giriş

Kamil Yazgıç bu kıymetli eserinde kasaba ve köylerde bulunan geniş halk tabakalarının okuma ihtiyacını karşılamak, muzır ve ruhsuz eserlerden ahaliyi kurtarmak, aynı zamanda vatandaşların milli ve kültürel terbiyeleri üzerinde müessir olacak yeni halk ve hikâye romanları yazdırmak hususunda Dâhiliye Vekâletinin teşebbüsata giriştiğini işiterek bu düşünceyi çok isabetli bulmuştur. Yazılacak böyle bir romanda muvaffak olmak için Türklerin ruhunu, hissiyatını tarzı maişet ve adetlerini yakından görmek ve bilmek gerektiğine inanan Yazgıç, mesleği tabiplik olmakla otuz beş seneden beri şehirli köylü her sınıf ahali içinde yaşamakta ve bunların dertlerini, ruhlarını tahlil etmekte, tecrübe sahibi bulunduğundan ahalinin hissiyatına tercüman olacağını ve Dahiliye Vekaletinin arzusunu tatmin edeceğini ümit etmektedir.

Ahmet Mithat Efendi'nin oğlu olan Doktor Kâmil Yazgıç, 1937'de kaleme aldığı bu romanında Anadolu'nun her yerinde dolaşarak; şehirli ailelerin içine gireceğini, ahlak bozukluğu ve esbabını arayacağını ifade etmiştir. Harbı Umumide milletimizin çektiği eza, cefa ve mahrumiyetlere değinmiş, milli kahramanlığımızın en küçük bir hatırasının bile unutulmasını büyük bir ziyan olarak görmüştür.

Bakış açısı ve anlatıcı yönüyle eser incelendiğinde ilk sayfasında, romandaki şahıslar kadrosunu, olayları, kahramanların kendi ağızlarından anlatacağını açıklamıştır.

Bu romanın kahramanlarını pek çok yerlerde kendi lisanları ile tasvir edeceğini ifade etmiştir.

"Bayan Yıldız anlatıyor:" der ve sözü, roman kahramanlarından Yıldız(Emine)'a verir. Yıldız on dokuz sayfalık bir giriş kısmında eski ve yeni devir kadınlarının sohbet konuları hakkında bilgi verir. Yaşlı kadınların bulunduğu bir mecliste on dört yaşından beri yazdığı hatıra defterini okumuş, çok beğenilmesi ve teşvik edilmesi sonucu hatıralarını roman yazmaya karar vermiştir. Neticede Kamil Yazgıç'tan yardım istemiş ve bu roman ortaya çıkmıştır.

Eserin kahraman bakış açısıyla yazılmasına zemin hazırlayan bu satırlardan sonra Emine'nin hayat hikâyesi kendi ağzından anlatılmaya başlanır. Dolayısıyla romanda kahraman anlatıcı kullanılır.

Roman kahramanlarından Ebe Zehra ve Şerife Hanım'ın bakış açısından da eserde faydalanılır. Bu şahıslarda kimi yerlerde kişi, zaman ve mekân hakkında okuyucuya bilgiler sunar. Romanın en önemli kahramanı Emine'dir. Bu sebeple kişi ve olaylar, onun bakış açısıyla verilir. Kahraman anlatıcı zaman zaman okuyucuyu karşısına alarak açıklamalarda bulunur. Emine Kurtuluş Savaşı yıllarında akıllara durgunluk veren kahramanlık ve fedakârlık örneği gösterildiğinden bahisle, romanda anlatacağı olaylara inanılmasını ister. Olayları nakledeceği sayfadan itibaren bütün hadiselerin gerçek olduğunu ve bunları yaşayanların da hala hayatta bulunduğunu açıklar.

Romanın vak'a zamanı, 1900'lü yıllardan Kurtuluş Savaşı'nın nihayetine kadar geçen süredir. (1900-1926)

Emine çocuk yaştayken anne ve babasını kaybeder. On iki yaşında İstanbul'a gider. Kısa bir süre sonra Balkan Savaşı başlar.

Türk Yıldızı Emine'de zaman konusunda dikkat çeken bir husus da anlatma süresi ve yazma zamanıyla ilgilidir. Romanın girişinde belirtildiğine göre, romanda geçen bazı olaylar, kadınların bir sohbeti sırasında Emine'nin hatıra defterinden okunmuş, diğer bölümleri de Emine tarafından bizzat anlatılmıştır. Bu bilgiyi şu satırlarda buluyoruz: *"Arkadaşlarım hatıra defterimin birkaç sayfasını açıp okudular. Aman ne güzel, ne tuhaf ne meraklı bir şey imiş?"* Emine'nin arkadaşları söz konusu defterden birkaç sayfa okuduktan sonra, merak duyar ve Emine'nin yaşadığı aşk macerasını öğrenmek isterler. O da başından geçen bütün olayları anlatır. Dolayısıyla bütün vak'a, tahmini olarak birkaç saat süren bir ev ziyareti sırasında Emine vasıtasıyla misafirlere anlatılmıştır.

Türk Yıldızı Emine adlı romanı teknik özellikleri bakımından inceleyecek olursak;

Eserin kapağında üç ayrı kayıt bulunmaktadır. Bunların ilki "Millî ve Tarihi Halk Romanı"; ikincisi "Harbi Umumi musavverdir" cüm-

lesi, üçüncüsü ise, bu romanın hangi sebeple kaleme alındığının açıklanmasıdır.

Eser her başlık ayrı ayrı olmak üzere 52 bölümden oluşmaktadır. Romanın "Bayan Yıldız Anlatıyor-Eski ve Yeni Kafalı Kadınların Düşünce ve Dedikoduları" adlı ilk yirmi sayfalık bölümü, eserin yazımına zemin hazırlama safhasını oluşturur.

Bu bölümden sonra Emine çocukluğundan itibaren yaşadıklarını anlatmaya başlar. Bu çerçevede öncelikle Balkan savaşına kadar başından geçenleri özetler.

Şahıs kadrosu yönünden inceleyecek olursak; başta Emine olmak üzere Mehmet Efendi, Ebe Zehra, Kahraman Bey, Şerife Teyze romanın ana karakterleridir.

Emine: Altı yaşına gelmeden hem babasını hem annesini kaybeden Emine'nin çocukluk yılları Samsun'un bir köyünde geçer. Yaşlı ve kimsesiz olan Ayşe Abla tarafından himaye edilir. Sekiz yaşından itibaren tarlalarda çalışmış, on iki yaşında Mehmet Efendi adında bir tütün tüccarı tarafından İstanbul'a götürülmüştür. İstanbul'da Rumca öğrenmiş, Ebe Zehra tarafından hizmetçi olarak insan pazarından kiralanmış, Kahraman'ın teyzesi Şerife Hanımın evinde Çerkezce ve ud çalmayı öğrenir. Kurtuluş savaşı yıllarında vatanın istiklâli için hasta bakıcılıktan ajanlığa varıncaya kadar çeşitli hizmetlerde bulunmuştur.

Mehmet Efendi: Aslen Giritlidir. Zengin bir tüccardır. Tütün ticareti yapmaktadır. Evindeki hizmetçiler Rum'dur. Evde daha çok Rumca konuşur. Türkçeyi pek iyi konuşamaz. Altmış yaşlarında karısından korkan bir karakterdir.

Ebe Zehra: Yirmi yaşlarındayken cehaleti neticesinde bir umumhaneye düşmüş, şuan elli yaşlarındadır. Kendisi düşük bir kadın olmasına rağmen genç kızlara yardımcı olmuş, parasının büyük çoğunluğunu fakirlere dağıtmıştır. Sonraki süreçlerde zengin biri Zehra'ya aşık olmuş ve Zehra ile evlenmiştir. Kocası vefat edince para kazanmak için ebelik yapmaya başlamış, sonrasında Kahraman beye aşık olmuş ve ömrünün son demlerini onunla geçirmiştir.

Kahraman Bey: Babası eski paşalardandır. Romanda 30-35 yaşlarındadır. Babasından kalan mirası kısa zaman içinde tüketmiştir. Sert bir mizaca sahiptir. Yalancılık ve haksızlığa tahammülü yoktur. Hürriyetçi fikirlere sahip olmakla birlikte birkaç yabancı dil bilmektedir.

I. Dünya ve Kurtuluş savaşlarına iştirak etmiş, İstanbul ve Anadolu'nun kurtulmasında emeği olmuştur.

Şerife Teyze: Aslen Kafkasyalı olmakla birlikte Kahraman'ın teyzesidir. Dindar bir kadın olan Şerife Teyze altmış yaşlarındadır.

Aksaray'da küçük bir evde tek başına oturur. Savaş yıllarını yokluk içinde geçirir. Kahraman'ın ortadan kaybolmasıyla önce felç olur ardından vefat eder.

Genel hatlarıyla olay örgüsüne bakacak olursak elli iki bölümden oluşan eser başkahraman Emine'nin sergüzeştini işler.

Kahramanın hayatı beş devrede anlatılır. Romandaki temel vaka Emine'nin çocukluk yıllarından nikâhlanmasına kadar başından geçen olaylardır. İlk yirmi sayfalık bölümün esere giriş özelliği taşıdığını ifade etmiştik. Romandaki olaylar hatıra defterinden çıktığından geriye dönüş tekniğiyle yazılmıştır diyebiliriz.

Çocukluk yıllarından Balkan Savaşlarına kadar başından geçen özetler, Balkan savaşlarıyla birlikte yeni bir hayat devresine girmesi, I. Dünya savaşının patlak vermesi ve sonrasında cereyan eden olaylar, Kurtuluş savaşının başlaması ve Kurtuluş savaşının sona ermesi olarak evreleri sıralayabiliriz.

Emine ile Kahraman bu eserde gençler için ideal bir model konumundadır. Yazar bu iki şahsı kullanarak yeni yetişen nesillere nasıl olmaları gerektiği mesajını verir. Eserin ön sözünde bunun ipuçlarını bulmak mümkündür.

Eserin başlangıcında Ayşe Abla ile kimsesiz bir kız olan Emine kullanılarak, Türklerin yardımseverliği vurgulanır. Emine zekilik ve çalışkanlığıyla dikkat çeker. Kendi imkânlarıyla Rumca ve Çerkezce öğrenir. Tiyatro oyunculuğu, ressamlık, karikatüristlik yapar. Müzik ve iletişim alanında her türlü spor dalına varıncaya kadar kendini yetiştirmiştir. Savaş yıllarında gönüllü hemşirelik ve ajanlık yapar. Aç kalmasına karşın namusunu kirletmekten şiddetle kaçınır.

Kahraman bey gençlik yıllarında gayrimeşru işlerle meşgul olmasına rağmen, namuslu insanların iffetine el uzatılmasına tahammül edemez. Vatan ve milletine son derece bağlıdır. Yalancılık ve haksızlığa tahammül edemez.

Resimden müziğe birçok güzel sanat dalında dersler almış, birkaç yabancı dil öğrenmiştir. Padişahlık sistemine karşıdır. Hürriyetçi fikirlere sahiptir. Vatan toprakları işgal edildiği an derhal cepheye koşar ve düşman askerleri Anadolu'dan kovuluncaya kadar onlarla mücadeleye devam eder.

Romanda İslami yaşantı ve inanç sistemlerinin gerek fert; gerekse toplum hayatındaki yansımaları önemli bir yer tutar. Fitre ve zekât vermek, namaz kılmak, mevlit dökmek, tövbe ve şükür namazı kılmak, cenaze namazı kılmak, kabir ve bayram ziyaretinde bulunmak, ölüm ve şehadet kavramlarına dair konuşma veya görüşler yer almaktadır.

Bunlara ilave olarak Osmanlı Devleti, romanda Yıldız Sarayı hedef alınarak büyük tenkitlere hedef olur.

Türk örf ve adetleri eserde, köy düğünleri vasıtasıyla kendini gösterir.

Kahraman'ın savaşın nihayetinde Kuvva-i Milliye'ye katılması, İstanbul'a gelerek bir örgüt kurması, işgalcilere ait cephaneliklere baskınlar düzenlemesi göstermiş olduğu mücadeleye örnektir.

Yine Emine'nin Kızılay hastanesinde çalışmaya başlaması, casusluk yapmak amacıyla Yunan karargâhına hizmetçi olarak girmesi, sözde Yunanlılar lehine Ankara'ya gitmesi, dolayısıyla Yunanlılar içinde Kuvva-i Milliye lehine casuslık yapması da bir anlamda Türk kadınının asil mücadelesine örnektir.

SONUÇ

Genel olarak toparlayacak olursak Bu bildiride, yeni yetişen nesillere verilmek istenen mesaj Türk Yıldızı Emine romanı merkeze alınarak, Kurtuluş Savaşı ve Millî Mücadele döneminde cephe gerisindeki kadınların savaşın kazanılmasındaki ortaya koydukları kahramanlık ve fedakârlık örnekliği Kamil Yazgıç'ın Emine adlı karakteriyle ortaya konulmuştur.

İyi yetişmiş bir Türk kızının I. Dünya ve Kurtuluş Savaşı yıllarında, vatan ve milletin istiklâli için yaptığı mücadele ve fedakârlıklar eserin konusunu oluşturur. Romanda bu konu çerçevesinde, yeni yetişen nesillerin her yönüyle mükemmel bir şekilde eğitilmesi gerektiği işlenmiştir.

KAYNAKÇA

ARIK, Şahmurat, "Roman Yokuşunda Türkler" Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2005

HALİDE EDİB'İN ATEŞTEN GÖMLEK, YENİ TURAN ve VURUN KAHPEYE ADLI ESERLERİNDE ARKETİPSEL BİR KADIN FİGÜRÜ: DOKUYUCU ANA

Büşra BOZA*

Özet

Modern psikolojinin terimlerinden biri olan arketip, köken itibariyle Yunanca bir sözcüktür; "arche" ve "typos" sözcüklerinin birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Jung, arketip kavramını din, dil, ırk farkı gözetmeksizin, insanlık tarihi boyunca ortak (kolektif) bilinçdışımızda yatan "ilk imge"ler olarak tarif etmektedir. Ayrıca bu kavram Platon'un ideasıyla eş anlama gelmektedir. Edebi açıdan; mitik ve modern anlatılarda tezahürlerini gördüğümüz arketipler, okuyucuya metin üzerinden heyecan, coşku, şaşkınlık, ritim ve en önemlisi özdeşlik kurma duygularını uyandırırlar.

Kadın temelli arketipleri ele alan Cherry Gilchrist'in "Dokuzlar Çemberi" adlı eserinde üç ana, üç kraliçe ve üç hanım tanıtılmaktadır. Yazar, eserini ana-kraliçe-kadın üçlemesinin mitik bağlantısından yola çıkarak oluşturduğunu dile getirmektedir. Gilchrist, bu figürlerin evrimsel tezahürlerini, sokak imgelerini ve armağanlarını günlük yaşantıdan ve mitolojilerden yola çıkarak okuyucuya sunmaktadır.

Bu çalışmada anne/kadın arketiplerinin bir yansıması olan Dokuyucu Ana figüründen hareket edilerek Halide Edib'in Ateşten Gömlek, Vurun Kahpeye ve Yeni Turan adlı eserleri incelenmiştir. Bu eserlerdeki ana karakterler olan Ayşe, Kaya ve Aliye'nin, Millî Mücadele ruhunun taşıyıcısı, Türk milletinin yeniden doğuş sürecinde cesareti ve yiğitliğiyle adını tarihe yazdırmış kahraman kadınlarının birer yansıması olduğu gözlemlenmiştir. Çıkan sonuçlar ışığında çalışma konusu edebi metinlerin kadın kahramanlarının estetik haz yaratıcı yönleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Halide Edib, Millî Mücadele, arketipsel eleştiri, Dokuyucu Ana*

* Yüksek Lisans Öğrencisi; Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kayseri, *busraboza@gmail.com*

Giriş

Platon'un ideasıyla eş anlama gelen "arketip" kavramı insanlığın ortak bilinçdışında yatan "ilk imge", "ana numune"ler şeklinde tanımlanmaktadır. Antik çağda bile kullanılmış olan arketipler sadece gelenek, dil ve göçlerle yaygınlaşmamış; dünya kurulduğundan beri insan zihninde doğuştan ve kendiliğinden varolmuşlardır. İlk arketip, tanrıyı temsil eden ışık olarak bilinmektedir. Bunun gibi "ilk imge" olarak nitelendireceğimiz birçok arketip, insan yaşantısına yol göstermekte hayatı anlamaya, anlamlandırmaya yardımcı olmaktadır.

Kadın/anne arketipleri de ilk arketiplerden biri olarak bilinmektedir; özellikle Büyük Ana kavramı ile gelişen anne arketipleri din tarihi kökenlidir ve temelinde anne arketipi vardır.[1]

Cherry Gilchrist, *Dokuzlar Çemberi*[2] adlı eserinde kadın arketiplerini mitik ve evrimsel bağlamda tanıtmaktadır. Dokuz kadını ele alan Gilchrist, bu rakamın birçok mitolojide sembolik ve kutsal bir biçimde karşımıza çıktığını dile getirir. Dokuz rakamının üçün katlarından ortaya çıkması ve mitik bir anlama sahip olmasından ötürü Gilchrist, kadın arketiplerini üç kraliçe, üç ana ve üç hanım şeklinde ele almaktadır. Bu dokuz arketipsel kadın figürü; Güzellik Kraliçesi, Gece Kraliçesi, Yeryüzü Kraliçesi; Dokuyucu Ana, Büyük Ana, Adalet Ana; Işığın Hanımı, Ocağın Hanımı ve Dansın Hanımı'dır.

Kraliçeler, yaşamın merkezleri gibi hareket eden kadın figürlerini temsil ederler. Bu kadınlar güvenin ve varolmanın sembolüdür. Analar, yapı ve düzeni simgelerler; kendilerince oluşturdukları bir alanı korur ve sararlar. Bu sebeple anaların fiziksel imgeleri rahimdir. Son grup olan hanımlar ise yapan ve veren etkin enerjinin sembolüdürler. Değişime kendilerini rahatça uyduran hanımlar, incelik ve dengeye sahiptirler. Fiziksel simgeleri olan "ayla", bedene ve onu çevreleyen enerji halesiyle temsil edilebilirler.[3]

Dokuyucu Ana:

Dokuyucu Ana, insan zihninin ortak bilinçdışında yatan anne arketipinin bir yansımasıdır. Mitik karakterli olan bu kadın figürü, pek çok masalda, efsanede karşımıza çıkmaktadır. Gilchrist bu kadın arketipini şöyle tanımlar:

"Dokuyucu Ana hammaddeyi seçme, iplikleri yapma ve onları hızla üst üste bindirme sürecinin bir simgesidir. Aşk bağlarını bağlayan, günlük yaşamın modelini dokuyan ve son ipliğin kesileceği za-

1 Carl Gusrav Jung, Dört Arketip, (İstanbul, Metis Yayınları, 2017), 17.
2 Gilchrist, Cherry (1993), Dokuzlar Çemberi, Anahtar Kitaplar.
3 Bk. Gilchrist, a.g.e., 20-21.

manı önceden gören örgütleyici kadın ilkesidir."[4]

Dokuyucu Ana'nın temel amacı dokumaktır; o, hayat bağlarını ören örgütleyici bir kadın figürdür; bu sebeple ilk ipliklerinden biri anne ve çocuğu birbirine bağlayan hayat kordonu/göbek bağıdır. Bu analığın fiziksel temsilidir, ayrıca Gilchrist bunun "Beşiği sallayan dünyayı yönetir" gibi yaygın söyleyişin de sembolü olduğunu belirtir.[5]

Edebiyat bilimci Mümtaz Sarıçiçek, Dokuyucu Ana'nın yuvayı kuran dişi olduğunu; en eski Dokuyucu Ana figürünün Odysseus'un karısı Phenelopia sayılabileceğini dile getirmektedir.[6]

Dokuyucu Ana sokak imgesinde meşgul ve aktif bir vaziyette karşımıza çıkmaktadır. Saçları düzgün bir takke biçiminde kesilmiş olan bu kadın çalışkan, çevik ve çevresinde olup biten olaylara karşı belli bir farkındalığa sahip bir imajla tasvir edilmektedir. Mitsel imgesinde öğretmeye hazır bazen de kıskanç biri olarak karşımıza çıkan Dokuyucu Ana, mitolojideki Ariadne[7]'nin yardımcı ipliği, Arachne'nin sanatsal dokumaları, üç yazgının eğirme ve kesim işini temsil eder.[8]

Dokuyucu Ana'nın evrimi; gençlik, olgunluk ve yaşlılık dönemi olarak ele alınmaktadır. Gençlik döneminde projelerle haşır neşir olmuş genç kız imajı çizilir; olgunluğu "çatışan, gerilim yaratıcı unsurları idare ederek, çok fazla şey üstlenerek kendini kanıtlama eğilimi" olan kadındır. Dokuyucu Ana'nın yaşlılık döneminde ise düşünme ve yansıtma temelli hünerler zeminine kurulan aktif bir uğraşı düzeni vardır. Yaşlı elleri aklını yansıtabilsin diye ipliklerle boş durmadan çalışır.[9]

Dokuyucu Ana arketipinin armağanları fiziksel ve zihinsel becerikliliğe sahip olmaktır. Özellikle Dokuyucu Ana, saçma bir durum karşısında mizahi yetenekleri sayesinde farklı bir tutum takınabilir. Ayrıca insani ilişkilerinden oldukça başarılıdır.

Sınavları ise bir kaza ya da hastalık sonucu becerilerini yitirmesidir. Bu kadın figürü "başkaları tarafından her işe burnunu sokan,

4 Bk. Gilchrist, a.g.e., 44.

5 Bk. Gilchrist, a.g.e., 45-46.

6 Mümtaz Sarıçiçek, Modern Kahramanın Mitolojik Yolculuğu, (Kayseri, Tezmer, 2013), :16.

7 Azra Erhat, Mitoloji Sözlüğü, (İstanbul, Remzi Kitabevi, 1997), 54. Bk. "Minos'la Pasiphae'nin kızı (Tab.11). Theseus Girit'e Minotauros'la çarpışmaya geldiğinde Ariadne yiğidi görmüş ve görür görmez de ona tutulmuştu. Minotauros'un bulunduğu bin bir dehlizli Labyrinthos mağarasında kaybolmaması için eline bir yumak iplik vermişti. Theseus da karışık ve karanlık dehlizlerden ilerledikçe yumağı açıp ipliği yere bırakıyormuş. Canavarı öldürdükten sonra çıkış yolunu ona bu iplik göstermiş. Sonra da Ariadne'yi kaçırıp Naksos adasına varmışlar. Ama Theseus kızı o adada bırakıp gitmiş, bir gece kız uyurken gizlice kaçmış. Ariadne uyanıp bakmış ki adada yapayalnız, ama üzülmeye vakit kalmadan tanrı Dionysos gelmiş, kızın güzelliğine vurulmuş ve onu alıp Olympos'a götürmüş. Düğün hediyesi olarak Ariadne'ye Hephaistos'un yaptığı altın bir taç vermiş, sonra da taç gökte bir yıldız olmuş (Theseus, Dionysos)".

8 Bk. Gilchrist, a.g.e., 58.

9 Bk. Gilchrist, a.g.e., 59.

yönetici, patronvari olarak" suçlanabilir.[10]

Dokuyucu Ana'nın kült ve ritüelleri arasında genç kız ve genç kadınların eğitimi sayılabilir; bu eğitim entelektüel temelli cinsel ve duygusal yöndedir. Ayrıca anneden kıza geçen hünerler; kadına özgü elişi/dikiş/nakış gibi faaliyetler, ebelik, yemek pişirme gibi eylemler bu geleneksel törenlerin içinde yer almaktadır.[11]

Halide Edib Adıvar, ilmi ve fikri faaliyetleriyle birlikte, Türk Edebiyatı'nda özellikle romancı kimliği ile tanınmaktadır. Hayatı boyunca çeşitli çalışmalar yürütmüş olan yazar, Millî Mücadele'nin yapıcı, örgütleyici kadınlarından biri olarak adını tarihe yazdırmıştır. Birçok mitingde Millî Mücadele ruhunu aşılamak için halka hitap eden Halide Edib, özellikle Sultanahmet Mitingi'nde söylediği sözlerle hafızalara kazınmış, Millî Mücadele'nin parolasını duyurmuştur.

"Ey Türk ve Müslümanlar, bugün gözlerimizin önünde öteyi görmeye mani olan bir karanlık var, bu karanlık belki aylar, belki de yıllarca devam edebilir fakat Türk ve Müslüman dünyası elbet bir sabaha kavuşacaktır. Ufkumuzda güneş doğacak ve ortalığı aydınlatacaktır. Türk istiklâl ve zafer güneşi, şimdi sapsarı benizlerimize taze bir pembelik, ümit ve saadet getirecektir. Gözlerimizi bu güneşi görmeye alıştırmalıyız. Fatihlerin, Yavuzların ve Kanunilerin ülkesi, istiklâlsiz kalamaz, Mithat Paşaların, Namık Kemallerin, Tevfik Fikretlerin vatanı asla hürriyetten mahrum edilemez, gözlerimizi bu güneşi görmeye muktedir hale getirelim. Birbirimize ellerimizi uzatalım, tek bir hedefe, yalnız Türk istiklâli ve hürriyeti gayesine doğru yürüyelim. Vatan behemehâl kurtulacaktır!"[12]

Bu alıntıda da gözlemleneceği gibi Halide Edib, Millî Mücadele'nin ilmiklerini sabırla ve inançla örmeye çalışan Dokuyucu Analarından biri olmuştur.

Halide Edib, örgütleyici ve yapıcı kadın kimliğini romanlarındaki kadın kahramanlarına da yüklemiştir. Millî Mücadele'nin önemli romanlarından olan *Ateşten Gömlek*[13], *Yeni Turan*[14] ve *Vurun Kahpeye*[15] adlı eserleri, yazıldığı dönemden günümüze değin büyük yankı uyandırmıştır. Buradaki üç kadın Ayşe, Kaya ve Aliye Millî Mücadele'nin meşe ormanı gibi eğilmez, fedakâr, becerikli ve yol gösterici kadınları olarak karşımıza çıkmaktadır.

10 Bk. Gilchrist, a.g.e., 60.
11 Bk. Gilchrist, a.g.e., 60.
12 Kemal, Arıburnu, Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri, (Ankara, Yeni Desen Matbaası, 1951), 43-44.
13 Halide Edib Adıvar, Ateşten Gömlek, (İstanbul, Can Yayınları, 2016).
14 Halide Edib Adıvar, Yeni Turan, (İstanbul, Can Yayınları, 2014).
15 Halide Edib Adıvar, Vurun Kahpeye, (İstanbul, Özgür Yayınları, 2000).

Ateşten Gömlek: Ayşe

Ateşten Gömlek romanında İzmir kızı olarak nitelendirilen Ayşe, Millî Mücadele'nin öncü kadın kahramanlarını temsil eden kurgusal bir figürdür. O, savaşın ortasında bir ana gibi fedakârlık gösteren, zorluklar karşısında dimdik ayakta duran, dağ gibi yıkılmaz gücüyle Türk kadınını temsil etmektedir. Ayşe, yuvayı yani bir devleti kuran dişi kuşlardandır.

Sadakat kimliğini de yansıtan Ayşe, hem davası, hem de ailesine bağlı bir kadındır. İzmir işgali sırasında şehit edilmiş eşi Mukbil'in, oğlu Hasan'ın ve memleketin verdiği nice canların kanının yerde kalmaması için tüm gücüyle savaşmaktadır. İzmir'in işgalinden sonra bir parçasını İzmir'de bırakıp İstanbul'a gelen Ayşe, Peyami tarafından "İzmir" olarak nitelendirilir.

Ayşe görüntüsüyle, Dokuyucu Ana figürünün sokak imgelerini yansıtmaktadır. "Siyah kesik saçlarıyla solgun başı eski fildişi bir statue gibi"[16] görünen Ayşe, bir Tanrıça'yı anımsatmaktadır; ayrıca eli öpülmesi ona duyulan saygının bir göstergesidir:

"Onun muntazam şehir şivesi hepsini şaşırttı. Birer birer dindar bir huşuyla yanmış elini öptüler ve başlarına koydular."[17]

Ayşe, orta yaşlarda bir kadındır, evrimi olgun kadın ile özdeşleşir. Çatışan, gerilim yaratan unsurlarda kendini kanıtlayan Ayşe'nin, İngiliz Mister Cook'un suçlamalarına karşı verdiği cevap olgun bir tavrın göstergesidir:

"İngilizler aflarını talep edenlere versinler mösyö, affı zalimler değil, mazlumlar verir. Çanakkale'de dövüşürken ne asi, ne esirdik. Namuslu bir millet gibi dövüştük, öldük, öldürdük. Ne zamandan beri ve hangi milletle harp edilir de mağlûp olduğu zaman ona katil denilir?

'İngiliz kanıyla Türk kanı bir mi, madam?'

'Mikroskop altında İngiliz kanını görmedim. Rengi bizimki kadar kırmızı mı yoksa mavi mi, bilmiyorum. Fakat Türk kanı ateş gibi sıcak ve kırmızıdır.' "[18]

Ayrıca Ayşe'nin bu tavrı, Mister Cook'un saçma tutumuna karşı yerinde bir duruşla hareket ettiğinin de göstergesidir.

Dokuyucu Ana figürünün sınavlarından biri, başkaları tarafından suçlanmaktır. Ayşe de Peyami'nin annesi tarafından "serbest serbest konuştuğu" ve herkesin "aklını çelen" vilayetli yeğen olarak suçlanmıştır. Bununla birlikte İzmir'in işgali sırasında kolundan yaralanması da fiziksel bir eksikliğin, yani bir sınavın göstergesidir. Ancak

16 Adıvar, Ateşten Gömlek, 43-44.
17 Adıvar, Ateşten Gömlek, 78.
18 Adıvar, Ateşten Gömlek, 49.

Ayşe "Her azamız kopuncaya kadar İzmir yolunda kılıcımızı kınına koymayacağız."[19] cümlesiyle zorluklara, sınavlara boyun eğmeyeceğini bir kez daha gösterir. İngiliz askerlerinin Ayşe'nin evini basması üzerine Ayşe o anda takındığı tavrını mektuplarında şöyle dile getirir:

"Evinizi istiyor, hemen çıkmalısınız, dedi. Benden korku ve isyan bekledi. Taş gibi idim. Kapıyı açtım, bir şey söylemeden yukarı çıktım, bir bohça yaptım, çıktım, yürüdüm.(…) Tercüman haykırıyordu:

'Lisan bilmez, cahil karı gitsin, nezakete alışık değildir.'Allahım! İngiliz kadınına hakaret etti diye Hintli'yi, İngilizler dört ayak hayvan gibi yerde yürütmüşlerdi. Türk kadının azametini çekemeyenlere, yerde sürdürenlere karşı ordumuz aynı ihtirasla ceza etmeyi istemeyecek mi? Kadınına hakareti, bayrağına hakaret gibi düşünmüyor mu?"[20]

Dokuyucu Ana figürü, hayat bağlarını ilmik ilmik ören kadın figürüdür. Ayşe de vatanın savunmasında Türk ordusunun yaralarını saran hemşire olarak çeşitli cephelerde çalışmıştır. Ancak Peyami ve İhsan tarafından yaptığı iş tehlikeli bulunmuş, Ayşe de bu tutumlara karşı tavrını sertçe belirtmiştir. O, güçlü ve korkusuz bir tavırla kararının kesinliğini şu şekilde dile getirmektedir:

"Ben, en çok beni korumak isteyenlerden, rafta saklanacak bir nevi mahlûk gibi beni sakınanlardan nefret ederim. Ben, İzmir için ne tüfek atabilirim, ne de İzmir'in düşmanlarını at üstünde kovalayabilirim. Fakat İzmir yolunda gömleksiz, tütünsüz, hatta ekmeksiz, kimsesiz ölenlerin hayatında biraz teselli olabilirim. Hastalıklarına bakarım, ölürlerken bir kardeş gibi gözlerini kaparım. Biraz da onların meşakkatini, yükünü ben taşırım. (…) Ben, yalnız benim çekeceğim kadarını değil, daha fazlasını bana yükletmek isteyenleri, elimden tutup ateşe sürükleyenleri severim (…) Beni hâlâ bir şehir kadını gibi emniyette ve selâmette tutmak istiyorsunuz. Fakat geçende buradan geçenler arasından İstanbullu yirmi yaşında genç kadın kocasıyla tüfeği omzunda İzmir yolu üzerinde gülerek gitmiş. Kezban bile tüfek istiyor, haykırıyor. Bana yara sarmayı çok görüyorsunuz."[21]

Hüner, Dokuyucu Ana'nın önemli sembollerinden biridir; Ayşe "kolları sıvalı, becerikli elleri şayanı hayret bir sürat ve sükûnla kâh yarayı bir pens ile çekiyor, kâh tentürdiyot, gaz kaplarını doktora uzatıyor."[22] şeklinde tasvir edilmektedir. Ayşe'nin yaraları sarması onun becerisinin yani sihirli ipliklerin bir yansımasıdır.

Romanda aşk temasını Peyami'nin "Artık Ateşten Gömlek arkam-

19 Adıvar, Ateşten Gömlek, 50.
20 Adıvar, Ateşten Gömlek, 68-69.
21 Adıvar, Ateşten Gömlek, 93-94.
22 Adıvar, Ateşten Gömlek, 180.

da, ateşten kamçı Ayşe'nin elinde onun götürdüğü yola gidiyordum."[23] cümleleri ile gözlemleyebiliriz. Ateşten kamçı ifadesi, Dokuyucu Ana'nın yani Ayşe'nin aşk ipliğinin bir yansıması olarak görülmektedir.

Ateşten Gömlek romanındaki Ayşe, arketipsel bir figür olan Dokuyucu Ana'nın en zorlu şartlarda bile kendinden ödün vermeyip, cesareti ve kararlılığıyla örnek gösterilen Türk kadının bir yansıması olarak okuyucuya sunulmuştur. Ayşe'nin yeni bir devletin doğuşu sürecinde gösterdiği çabalar, fedakârlıklar, cesaret ve aşk okuyucunun "heyecan", "merak", "özdeşlik kurma" gibi estetik haz yaratan duygularını harekete geçirmektedir.

Yeni Turan: Kaya(Samiye)

Yeni Turan, Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinde idealist bir fırka olan Yeni Turan'ın fikirleri, kadının toplumdaki yeri ve önemi üzerine kurgulanmış ütopik bir roman denemesidir. Romanın başkarakteri olan Kaya, Yeni Turan idealinin örgütleyici figürü yani Dokuyucu Ana'nın bir yansımasıdır.

Kaya, Yeni Turan kadınlarının giyimi olan uzun, bol cübbesi ile ilk olarak bir konferansta karşımıza çıkmaktadır. "İstanbul'da girmediği Cuma mektebi, dolaşmadığı hastane, mektep"[24] olmayan bu kadın çarşaflı, ince hanımlardan değildir. Çocukluğundan beri tek hayalinin Yeni Turan'a şekil vermek olduğunu belirten Kaya "Uzun, meşakkatli, yalnız hayatımın bir tek aşkı oldu"[25] diyerek Yeni Turan ruhunun üzerindeki etkisini anlatmaktadır. Kaya, "Yeni Turan'ın çehre-i hüviyetini veren fevkalade şahsiyetlerden biri"[26] dir; o Yeni Turan'a olan bağlılığını şu cümleleri ile dile getirmektedir:

"Yeni Turan'dan başka aşkımız var mı bizim? Aşkımızın bütün evza'ı Yeni Turan'a hizmet etmek, Yeni Turan için yaşamaktan ibaretti."[27]

Kaya'nın evrimi olgunluk ile eştir. Bekâr, otuz beşlik bir kadın olan Kaya, Yeni Osmanlılar fırkası ile çatışma halindedir; o, kendini ispat etmeye, milletin bekası için çalışıp çabalamaya baş koymuştur.

Dokuyucu Ana'nın sembolü olan ip eğirme ve dikiş Kaya'nın sembolik tasvirleridir. "Daima elinde bir kitap yahut bir dikiş"[28] olan bu kadın hem ilmi, hem de el becerilerine sahiptir. Kaya'nın, çamaşırcı

23 Adıvar, Ateşten Gömlek, 75.
24 Adıvar, Yeni Turan, 23
25 Adıvar, Yeni Turan, 56.
26 Adıvar, Yeni Turan, 59.
27 Adıvar, Yeni Turan, 57.
28 Adıvar, Yeni Turan, 68.

Ayşe Kadın'ın torunları için içlik dikmesi öksüzlere sıcak ana elini değdirmesinin göstergesidir. Romanın ilerleyen bölümlerinde aynı şekilde Kaya'yı elinde bir kitap ya da bir dikiş ile tasvir eden anlatıcı, onu bir ana gibi simgelemektedir.

Kaya'nın en büyük sınavı Hamdi Paşa tarafından yapılmıştır. Oğuz'u kurtarmak için Hamdi Paşa ile evlenen Kaya, Yeni Turan'dan uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Çünkü Oğuz, Yeni Turan'ın yol göstericisi, ülküsünü ilerletecek yegâne önderidir. Bu sebeple Kaya, Dokucu Ana'nın fedakârlık anlayışına uygun bir şekilde kendi duygularından vazgeçerek Oğuz'un hayatını kurtarmış; idealinin gerçekleşmesini bir köşede sessizce beklemek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte Hamdi Paşa'ya karşı saygısını da elinden bırakmayan Kaya, insanların gözünde bir kez daha "değerli" olduğunu göstermiştir:

"Heralde yavaş yavaş fedakârlığa değecek kadar değerli bir kadın olduğuna ben de kani olmaya başlamıştım. Bana en büyük gelen şeyi, sırf o kadar elim ve muazzam bir fedakârlık diye yaptığı bu izdivaçta fedakârlık maskesinin yaşlı nazarları, kinli, somurtmuş simasıyla gezmemesiydi. Heralde ruhundan neler geçiyorsa bu kadın azimkâr ve sade tabiatının bütün vakar ve iradatıyla onları örtüyordu."[29]

Romanda Kaya'nın arketipsel açıdan Dokuyucu Ana ile özdeşleşmesi özellikle dönemin kahraman kadınlarını yansıtması açısından büyük önem arz etmektedir. Çünkü Dokuyucu Analar, toplumların gelişmesinde, ilerlemesinde büyük öneme sahip örgütleyici güçlerdir. Bu sebeple okuyucunun, Kaya'nın ruhsal, fizikler özellikleri ışığında kendi veya milleti üzerinden "özdeşlik kurma", "merak", "heyecan" gibi estetik haz yaratan duygularının harekete geçmesi olasıdır.

Vurun Kahpeye: Aliye

Kurtuluş Savaşı günlerinde bir Anadolu kasabasında cephe gerisi atmosferin yansıtıldığı *Vurun Kahpeye* romanı, idealist bir öğretmen olan Aliye'nin karanlıklara ışık olma çabasının hikâyesidir. Aliye, yetim bir kız olarak büyümüş; Kız Öğretmen Okulu'ndan mezun olur olmaz Anadolu'nun ücra bir kasabasında insanlara ışık olma çabasıyla yollara düşmüştür.

Aliye görüntüsüyle Dokuyucu Ana'nın sokak imgesindeki sadeliği yansıtmaktadır. "Biraz yumuşak ve kıvırcık siyah saçları, itina ile örttüğü sıkı, siyah başörtüsünün altında"[30] çekingen ve pembe ince yüzü görünmektedir.

Aliye, Dokuyucu Ana'nın evrimsel açıdan gençlik evresini oku-

29 Adıvar, Yeni Turan, 68.

30 Adıvar, Vurun Kahpeye, 1.

lundan yeni mezun olmuş genç kız imajıyla yansıtmaktadır. Bu evrede çeşitli çalışmalarla haşır neşir olan genç kız tasviri, Aliye'nin görevine yeni başlamış, idealist öğretmen kimliğiyle özdeşleşir. Romanda bir leitmotiv işlevi gören:

"Sizin toprağınız benim toprağım, sizin eviniz, benim evim, burası için, buranın çocukları için bir ışık, bir ana olacağım ve hiçbir şeyden korkmayacağım, vallahi dedi."[31]

bu cümleler, Aliye'nin kararlılığının, ideallerinin göstergesidir.

Kasabada Ömer Efendi ve Gülsüm Hala'nın yanına yerleşen Aliye, gittiği yeri güzelleştirmiş, hayat vermiştir. Kızları Emine'yi genç yaşta kaybeden bu yaşlı çift, Aliye'yi evlatları olarak benimsemiş, kaybettikleri kızlarının acısını Aliye sayesinde unutmuşlardır:

"O geldi geleli temiz örtülü minderleri, inik perdeleriyle uykuda olan ev uyanmış, renklenmiş ve neşelenmişti. Şimdi pencerelerinde kırmızı, turuncu sardunyalar açıyor, köşe minderinin yanındaki iskemlelerin üzerinde gazeteler, kitaplar duruyor, ortada Aliye'nin yazı yazdığı, fakat aynı zamanda yemek yedikleri, çay içtikleri masa duruyordu."[32]

Dokuyucu Ana'nın arketipsel açıdan dokuma eylemi, Aliye'nin öğrencilerini eğitmesine, onları millî ruhla beslemesine karşılık gelmektedir. Aliye, Kuvva-i Milliye ve Millî Mücadele ruhunu canlandırmak için büyük çaba harcamış; öğrencilerine millî bağımsızlığın kutsiyetini marşlarla, bayraklarla aşılamaya çalışmıştır.

"Çok coşkun bir ruhla çocuklara millî marşlar öğretiyor, her yerde memleketi alan yabancıların şiddetle aleyhinde bulunuyor, çocukları ellerinde bayraklarla sokaklarda, biraz halkla mektebi karıştıran millî heyecanla dolaştırıyordu. Bu, tabii olarak ona kuvvetle bir Kuvva-i Milliye taraftarlığı rengi veriyordu."[33]

Buna ilaveten arketipsel dokuma eyleminin somut görüntüsü Aliye'nin ipek bayrak işlemesiyle yansımaktadır. Aliye işlediği bayrağı, nişanlısını ve ordusunun "meydandan girerken nasıl bu bayrakla onları karşılayacağının"[34] rüyasını görmeyi arzulamaktadır.

Hayatı boyunca mücadeleler vererek ayakta kalmayı başaran Aliye'nin şüphesiz ki ilk sınavı, yetim olarak büyümesidir. Ancak öğretmenlik yapmak için geldiği kasabada yaşadıkları zorluklar, Millî Mücadele ruhunu insanlara aşılamak için verdiği mücadeleler onun hayatında verdiği en büyük sınavlardır.

31 Adıvar, Vurun Kahpeye, 17.
32 Adıvar, Vurun Kahpeye, 16.
33 Adıvar, Vurun Kahpeye, 19-20.
34 Adıvar, Vurun Kahpeye, 136.

Özellikle Kuvva-i Milliye düşmanı, dini çıkarları için kullanan Hacı Fettah Efendi, Aliye'nin sırf yüzünde peçe olmadığı için adını çıkaran, iftira atan bir adamdır. Aynı şekilde kasabanın eşrafından olan Uzun Hüseyin Efendi de Aliye'ye göz koymuş, onu elde edemeyince de Yunan komutanla iş birliğine girmiştir. Aliye bu olumsuz tiplere karşı daima savaşmış, başını öne eğmeyerek davasından vazgeçmemiştir.

"Hakikaten, Aliye bütün dedikodulara, bütün müşkülata rağmen kalbinin en genç ve en imanlı kudretiyle mektepte çalışıyordu. Maarif Müdürü'nün şüpheli yardımına, karısının kıskanç bühtanlarına Hüseyin Efendi'nin tehlikeli gayzından doğan etrafındaki vahim havaya rağmen mevki kazanıyordu."[35]

Aliye'nin diğer bir sınavı ise Yunan komutanın duygularına ve onunla evlenme mecburiyetine karşı verdiği mücadeledir. Ancak Aliye, Yunan komutanın vaatlerine karşı dik duruşunu kaybetmemiştir; onunla evlenmektense kendini öldürmeyi tercih etmektedir. Ömer Efendi'yi Yunan komutanın elinden kurtarmak için cesaretli tavırlar sergileyen Aliye, Millî Mücadele için de aynı cesaret ve fedakârlık örneğini göstermiştir.

"Bu biçare kız, memleketi için altı ay evvel reddettiği korkunç fedakârlığı, onun kalbinde kendisine rakip olan memleket aşkının zaferi için yapıyordu."[36]

Fakat Hacı Fettah ve Uzun Hüseyin'in Aliye'ye çirkin bir iftira atıp, halkı galeyana getirmeleri Aliye'nin ölümüne sebebiyet vermiştir. Kuvva-i Milliye'nin komutanı, Aliye'nin nişanlısı olan Tosun Bey, savaş sonrasında bu acı durumu öğrenir öğrenmez arkadaşına yazdığı mektupta şu sözleri dile getirmiştir:

"Ordunun kurtarıcısı, cephanenin atılmasını hayatı mukabilinde, en feci bir facia, belki ebedi bir leke mukabilinde alan büyük bir kadın olduğunu ilan et!"[37]

Dokuyucu Ana kimliğinin yansıdığı en önemli karakterlerden biri olan Aliye, vatanını kurtarmak için herkesin yapamayacağı büyük fedakârlıklar, cesaret örnekleri sergilemiştir. Bu durum okuyucunun "merak" ve "heyecan" duygularını harekete geçirmektedir. Ayrıca romandaki trajik sahnelerin varlığı, edebi metne ritmik bir anlam kazandırmış, okuyucunun roman kahramanıyla "özdeşlik kurma"sını sağlamıştır.

35 Adıvar, Vurun Kahpeye, 17.
36 Adıvar, Vurun Kahpeye, 157.
37 Adıvar, Vurun Kahpeye, 175.

Sonuç

Arketipsel eleştiri, edebi metne yeni bir okuma biçimi sunan metin inceleme yöntemlerinden biridir. Mitik anlatılarda, efsanelerde anne arketipinin bir yansıması olarak karşılaştığımız Dokuyucu Ana, Halide Edib'in modern anlatı diyeceğimiz romanlarına yansımıştır.

Halide Edib, hayatı boyunca ilmî ve fikri çalışmalar yürüterek adını tarihe yazdırmış kadınlardan biridir; özellikle Millî Mücadele ruhunu yansıtmak amacıyla birçok mitingde söz almıştır. Kendi de bir Dokuyucu Ana olan Edib, roman karakterlerini de bu ruhun taşıyıcısı, yapıcı/onarıcı Türk kadınının görüntüsüyle yansıtmaktadır.

Ateşten Gömlek'te Millî Mücadele ruhunu besleyen, sarıp sarmalayan Ayşe'nin, Yeni Turan'da idealist fikirleriyle Türk kadın kimliğinin görüntüsü Kaya'nın ve Vurun Kahpeye romanında; vatanının çocuklarına ışık olmaya çalışan, millet aşkı için canını feda eden Aliye'nin hikâyesi anlatılmıştır. Romanlardaki trajik olaylar, maceralar, tehlikeler ve fedakârlıklar gerçeklikle bütünleştirilerek yansıtılmış; okuyucunun edebi metinden alabileceği edebi zevkin doğmasına vesile olmuştur.

KAYNAKÇA

ADIVAR, Halide Edib, *Ateşten Gömlek,* İstanbul: Can Yayınları, 2016.

ADIVAR, Halide Edib, *Vurun Kahpeye,* İstanbul: Özgür Yayınları, 2000.

ADIVAR, Halide Edib, *Yeni Turan,* İstanbul: Can Yayınları, 2014.

ARIBURNU, Kemal, *Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri,* Ankara: Yeni Desen Matbaası, 1951.

ERHAT, Azra, *Mitoloji Sözlüğü,* İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997.

GİLCHRİST, Cherry, *Dokuzlar Çemberi*, İstanbul: Anahtar Kitaplar, 1993.

JUNG, Carl Gustav, *Dört Arketip,* İstanbul: Metis Yayınları, 2017.

SARIÇİÇEK, Mümtaz, *Modern Kahramanın Mitolojik Yolculuğu*, Kayseri: Tezmer, 2013.

İŞGALCİLER KARŞISINDA GÖNÜLLÜ KAHRAMANLAR: AHMET ZEKİ MUSLU'NUN *MOR CEPKENLİLER* ve *MENDERES'İN İKİ YAKASI* BAŞLIKLI ROMANLARINDA KUVVA-İ MİLLİYE

Gizem DAĞ[1], Fadime BOZKURT[2], Saydinaz DEMİRTAŞ[3]

Özet

Edebiyat ile tarih birbiriyle yakından ilişkili iki disiplindir. Her iki alanın da birleştiği ortak nokta ise insan ve insanın yaşamıdır. Tarihin gerçeklikleri yazarlar yeniden kurgulayarak edebi eserlere yansıtır. Yakın tarihimizde meydana gelen insanları kültürel, sosyal, siyasal, edebi ve psikolojik olarak etkileyen olaylardan birisi de Kurtuluş Savaşı'dır. Millî Mücadele döneminde yaşanan gelişmeler, Türk edebiyatında uzun bir süre yer edinmiş ve birçok edebi türe yansımıştır.

Bu çalışmada bahsedilen türlerden biri olan roman üzerinde durulacaktır. Bildiride Aydın/Çine'de dünyaya gelen Ahmet Zeki Muslu'nun Mor Cepkenliler ve Menderes'in İki Yakası başlıklı romanlarında Kuvva-i Milliye'nin oluşumu ve bu oluşuma karşı olan yaklaşımlar Aydın, Muğla ve Denizli yöresinden hareketle kaleme alınmıştır. Çalışmanın amacı; söz konusu romanlarda yer alan Kuvva-i Milliye kahramanlarını belirlemek, vatanın kurtuluşunda büyük katkıları olan gönüllü kahramanlar üzerinde durmak, yazarın ve roman kahramanlarının Kuvva-i Milliye'nin oluşumuna ve faaliyetlerine karşı yaklaşımlarını romanlar merkezinde değerlendirmektir.

Çalışmada yazarın adı geçen eserlerinde bu tarihi olayı nasıl kurguladığı, hangi bakış açısıyla ele aldığı üzerinde durulacak, yeri geldiğinde metinlerden alıntılar yapılacaktır. Kısaca çalışmada metne dayalı yöntem kullanılacaktır. Romanlarda yer alan gönüllü subaylar, Galip Hoca adıyla anılan Celal Bayar, Yörük Ali Efe ve Demirci Mehmet Efe'nin önderliğindeki efeler, Mustafa

1 Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, *gizemdag1357@gmail.com*

2 Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, *bfadime09@gmail.com*

3 Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, *saydinazdemirtas48@gmail.com*

Kemal Atatürk, Adnan Menderes, Mahmut Esat Bozkurt, Şükrü Saracoğlu ve Türk kadınlarının gücünü ve inancını göstererek düşman karşısında korkusuzca ellerinde silahla mücadele eden kadınlar incelenecektir. Bu sayede bahsi geçen kahramanların Kuvva-i Milliye oluşumundaki rolleri ve halkın tutumu değerlendirilecektir. Ayrıca bu oluşuma karşı olan Çerkez Ethem ve diğer partilerin de faaliyetleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Ahmet Zeki Muslu, Menderes'in İki Yakası, Mor Cepkenliler, Millî Mücadele, Efeler.*

Giriş

Edebiyat ile tarih birbiriyle yakından ilişkili iki disiplindir. Tarih başlangıçta edebiyat içerisinde yer alırken 19. yüzyıldan itibaren kendi bilimsel metotlarının temellerini atmıştır. Bu iki disiplin her ne kadar birbirinden ayrı alanlarda varlığını sürdürmek istese de edebiyat ve tarih birlikteliği her zaman var olmuştur. Genel olarak baktığımızda tarih, olayları olduğu gibi verir, edebiyat ise çekirdek malzemeli olayı kurgular. Yani tarih genele eğilirken edebiyat genelin içindeki özele iner. Tarih için metin vesikadır. Edebiyat içinse metin, tarih boyunca yaşanmış olaylara insani hislerin yansıdığı edebi bir üründür. Her iki alanında birleştiği ortak nokta insan ve insan yaşamıdır. Tarihte bir milletin geçmişi ve bugüne kadar gelen sürecin birikimi görülür ve edebiyat bu dönem yaşamının aynasıdır. Tarih içinde yaşanan olaylar siyasal sosyal, kültürel, edebi unsurlardan beslenerek meydana gelirler.

Ayrıca tarih ve edebiyat etkileşimi eser incelemeleri noktasında da görülür. Edebiyat araştırmacıları bir eserin yazıldığı dönemi yazarın biyografisini yazarın yaşadığı çevrede meydana gelen sorunlar, olaylar ve yaşanmışlıklarını tarih yardımıyla inceleyebilirler. Mukayeseli bir eser, dönem ya da yazar incelemelerinde de benzer bir durum karşımıza çıkar. Araştırmacılar farklı dönemlerde kaleme alınan edebi eserleri karşılaştırma ya da aynı dönem yazarlarının ortak yönlerini bulmak için de eserde geçen zamanın siyasal, sosyal, kültürel vs. ortamları hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Bu durumda tek taraflı bir ilişki de söz konusu değildir. Bir tarih araştırmacısı da Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyetin ilanı Atatürk ilke ve inkılapları vs. gibi tarihi olayların arkasında kalan dönemin zihniyeti ve insanların olaylara yaklaşımını edebi eserlerden inceleyerek görebilmektedir.

Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil* adlı eserinde "Şüphesiz yaşanan her olay ve hadise milletin bütününe veya bir kısmına az veya çok

tesir eder. Fakat biz o tesiri, ondan kalan deliller, işaretler vasıtasıyla bilebiliriz."[4] ifadelerine yer verir. Baktığımızda bu izleri ve delilleri edebiyat ve tarih ara kesitinden doğan bir tür olan tarihi romanlarda sıklıkla görebiliriz. Tarihi romanlarda yazarlar, tarihin gerçeklikleri-ni yeniden kurgulayarak edebi eserlere yansıtır. Tarihsel bir olay bir edebiyatçının gözünde yeniden kurgulanır. Bu kurgulanma esnasında yazarın ideolojik, sosyal, kültürel vs. anlayışıyla olaylar daraltılır ya da farklı bir boyut kazandırılır. Artık yaşanan olayların realitesi ne kadar bilinmiş olsa da o bir kurmaca yapının ana malzemesi konumundadır. Bu sayede yazarın eserde parçalanmış halde bulunan tarihi vakaları, yapboz parçaları gibi yapı, tema, tarih, kişi şeklinde birleştirilerek parçadan bütüne gidilir.

Türk tarihine baktığımızda birçok savaşlar, isyanlar, direnişler, anlaşmalar, zaferler ve toprak kayıplarının yaşandığını görürüz. Yakın tarihimizde meydana gelen ve insanları kültürel, sosyal, siyasal, edebi ve psikolojik olarak etkileyen olaylardan birisi de Kurtuluş Savaşı'dır. Bu savaş Türk milletinin bağımsızlığını geri kazanmak ve vatanına, bayrağına sahip çıkmak için toprağına göz diken düşmanlara verdiği bir cevaptır. Millî Mücadele döneminde yaşanan gelişmeler, Türk edebiyatında uzun bir süre yer edinmiş ve şiir, roman, hikâye, tiyatro, gazete, mektup gibi birçok edebi türe yansımıştır. Bu çalışmada bahsedilen türlerden biri olan roman üzerinde durulacaktır. Bildiride Aydın/Çine'de dünyaya gelen Ahmet Zeki Muslu'nun *Mor Cepkenliler* ve *Menderes'in İki Yakası* başlıklı romanlarında Kuvva-i Milliye'nin oluşumu ve bu oluşuma karşı olan yaklaşımlar, Aydın, Muğla ve Denizli yöresinden hareketle kaleme alınmıştır.

Mor Cepkenliler Ve Menderes'in İki Yakası Romanlarında Kuvva-i Milliye Unsurları

Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamış ve bu antlaşma ile Avrupalı devletlerin gözünde "hasta adam" olarak bilinen imparatorluk, fiilen tarihe gömülmüştür. 18 Ocak 1919'da başlayan Paris Barış Konferansı'nda ise Yunanlıların antlaşmaya dâhil edilmeyeceği hükmü yok sayılmıştır. Bunun sonucunda 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar İzmir'i işgal etmişlerdir. Bu süreçte devletin birçok bölgesinde İtilaf Devletleri eş zamanlı işgallerine başlamıştır.

İzmir'in işgali duyulduktan sonra halkta bir örgütlenme ve direniş kıvılcımları olsa da bu küçük bir protestodan öteye geçemez. Bu esnada İzmir'de bulunan Rum halkı yaptıkları aşırı gösterilerle Yunan as-

4 Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983),66.

kerlerini karşılarlar. İzmir'in sessiz işgaline karşı kalmayan kişi ise ilk kurşunu atan gazeteci Hasan Tahsin'dir. Hasan Tahsin'in bu direnişi ile İzmir işgallerinde 48 saat içinde 2000'den fazla Türk öldürülmüştür. Bu da halkın direnişini kırarak Yunanlıların Aydın işgaline zemin hazırlamıştır.[5]

İşgallerin devam ettiği haberleri duyulduktan sonra Aydın ve Muğla eşrafları birçok kez toplanıp örgütlenmeye çalışmışlardır. Fakat bu konuda gerekli birliktelik sağlanamamıştır. Bunun üzerine yaşanan olaylara daha fazla kayıtsız kalamayan Jandarma Kumandanı Tahir Fethi, Ödemiş'teki depoda bulunan 1600 silahı halka dağıtır. Fakat halk silahları alıp kaçar, geriye sadece 120 kişilik bir grup kalır. Bu kuvvete ise Kuvva-i Milliye adı verilir. Bu esnada İzmir'deki işgalde başarılı olan Yunanlılar 27 Mayıs 1919'da Aydın'ı işgal ederler. Aydın'da Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin yaydıkları haberlerle Yunanlılara hiçbir direniş olmamıştır. Yunan komutanlarının amaçları hakkında ise halkın güvenliğini sağlamak olduğu söylenmiştir. Eğer bunları yaparlarsa halktan halkın canına ve malına zarar gelmeyeceği bildirilir. İlk kurulan Kuvva-i Milliye birliğinin ardından destek için bölgede etkili olan kuvvetlerden biri de efeler olarak görülür. Bu durumu 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Bey de fark eder ve Kıllıoğlu Hüseyin ile Yörük Ali Efe'yi Millî Mücadele için örgütler. Yunanlılar ise Kuvva-i Milliye'nin kurulacağını duymaya başlayınca Nazilli'den Aydın'a yanlarında birçok Türk'ü rehine alarak çekilmeye başlarlar. Böylece İzmir, Aydın ve Muğla bölgelerinde Millî Mücadele halk, efeler, ordudan ayrılıp sivil olarak destek veren subaylar ve devlet adamlarının destekleriyle başlamıştır.

Efeler:

Osmanlı'da 17. yüzyıldan beri artan iç isyanlar, toprak kayıpları ve savaşlar artık halkın kendini güvende hissetmesine engel oluyordu. "Devletin işleyiş düzeninde meydana gelen sıkıntıları duyan ve gören halkta büyük isyanlardan ziyade küçük efe ayaklanmaları türemişti. İmparatorluğun yıkılışına kadar süren eşkıyalık hareketleri yönetimin bozukluğuna karşı köylünün hoşnutsuzluğunun bir belirtisiydi. Aynı zamanda "zeybeklik" adı verilen eşkıyalığın sadece Aydın'da gelişmesi incelemeye değer toplumsal bir olaydır. Yargımıza göre Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak yönetiminin ortaya çıkardığı adaletsizlik köylüdeki zeybeklik ruhunu bir mezhep, bir kural şeklinde kökleştirmiş, yüzyıllarca yaşatmıştır. Tanzimat'tan sonra toprak değişmiş ise

5 Bu konuda bk. Sabahattin Selek, *Millî Mücadele I*, 3. Baskı, (İstanbul: Örgün Yayınevi, 2002).

de bu olanaklar yüzyıllardır süren eşkıyalık ruhunu yok edememişti. Ayrıca diğer bir etmende dönem mahkemelerinin adaletsizliğidir."[6]

Romanlarda İzmir, Aydın, Muğla ve Denizli bölgelerinde artan işgaller sonucunda halkın durumu yeni yeni idrak etmeye başladığı görülür. Bölgeye gelen gönüllü subaylar, Albay Şefik Bey, İttihatçılardan Celal Bey, Şükrü Bey vs. buradaki işgalin sessizce kabul edildiğinde bunun sonucunun tüm ülkeye etki edeceğinin farkındadırlar. Bu durumda tek çarenin efelerle işbirliği yaparak halkı da bu ayaklanmalara teşvik etmek olduğuna karar verilmiştir.

Aynı zamanda eserde, efeler hakkında halkın tutumları ve Millî Mücadele öncesinde efelik düzeni hakkında da bilgiler verilmiştir. Buna göre romanda efeler; bölgede zaman zaman huzursuzluklara sebep olmuş, banka soygunları, büyük ağalar, din adamaları gibi halkın zengin kesimlerinden alıp fakirlere verdiklerini iddia eden, insanların bir o kadar güvendikleri bir o kadar da korktukları fakat elleri silahlı, yürekleri yiğit, gözleri korkusuz kahramanlar olarak görülmektedir. Bu sayede onları Kuvva-i Milliye oluşumu içerisine almak hem halkı örgütleme ve efeleri kontrol altına almada hem de Yunan işgaline karşı düzenli ordu kurulana kadar bölgede adeta tampon görevi görmeleri açısından önem arz etmektedir.

Yazar; romanda Kuvva-i Milliye'de kızanları ile birlikte önemli roller üstlenen efelerden Yörük Ali Efe, Kıllıoğlu Hüseyin Efe ve Demirci Mehmet Efe üzerinde sıkça durur. Kitap ilk olarak efelerin eski düzenlerini aktararak başlar. Bu efelerin birçoğu asker kaçağıdır. Devlet düzeninden kaçmış ve dağları kendilerine mesken etmişlerdir. Kendilerine ait mahkemeleri, yeminleri, kıyafetleri ve töreleri vardır. Roman, efelerin bölgedeki hâkimiyetini anlatarak ilerler ve biz bu süreçte efelerin yaşam tarzları, evlilikleri ve yaptıkları işler hakkında daha detaylı bir bilgi sahibi oluruz. Efelerin bölgede etkin bir güç olması, gönüllü olarak bölgeye gönderilen subaylar ve İttihatçıların dikkatini çekmektedir. Romanın ilk bölümü Kuvva-i Milliye oluşumunda önemli rol oynaması planlanan efelerin düzlüğe inmeleri için ikna edilmesi ile son bulur. Efeler, Yunan işgali karşısında halka ve vatana hizmet etmek için düzlüğe inmeye razı olurlar. Devletin fermanına kabul buyururlar. Maaşa bağlanıp "Kır Serdarı" olarak anılacaklarına dair teminat alırlar.

Kitabın ikinci bölümünde savaşa gitmek üzere askere yazılmış, ardından da uzun yıllar memleketine geri dönemeyen bir gazinin köyüne geri gelişi anlatır. Mehemmed Ali, "Garip" adıyla Kıllıoğlu

6 Asaf Gökbel, *Millî Mücadelede Aydın*, (Aydın: Kolalı Matbaası, 2005), 44.

Hüseyin'e sığınır. Garip romanda, savaş tecrübesi ile efelere yardım eder. Ayrıca daha sonra savaşın kadın, çocuk ve yaşlılar üzerindeki etkisini kendi hayat öyküsünü anlatarak gösteren bir karakter olarak karşımıza çıkar.

Ardından yazar, romanda Kıllıoğlu Hüseyin'in halka karışması ve gözlemlerini anlatır. Kıllıoğlu Hüseyin Efe görür ki Çine'de devlet kalmamıştır. Halk artık sadece efelere güvenmektedir. Bundan sonra devlete de halka da söyledikleri gibi doğru duracaklarının sözünü verir. Efeler artık bu süreçten sonra sayılarını giderek arttırmak için köy köy gezmeye devam ederler. Fakat toplanan gönüllülerin sayısında ciddi bir artış olmamıştır. Hatta eli silah tutan halk geri dönüp kaybolmuş ve "Bizim can pazarında satılık malımız yok"[7] diyerek gitmiştir.

Efeler dağda toplanırken İtalyanlar sürü gibi gelerek Çine'de Yunan işgaline karşı halka destek olmak istediklerini söylerler. Efeler ve subaylar birleşir ve halktan gönüllüler toplanır. Yörük Ali "*Biz yürüyelim, millet arkamızdan gelir*"[8] der. Bunun üzerine efeler ve subaylar ise zaman kaybetmeden harekete geçmenin daha doğru olacağına karar vererek bir avuç adamla yola çıkmışlardır. Kozalaklı Mehmet Efe bir koldan, Yörük Ali ve Kıllıoğlu Hüseyin Efe diğer koldan Yunan işgaline en yakın köy ve kasabaları gezerek gönüllülerin sayısını arttırmak için çalışmalara başladılar. Yanlarında ise teğmen Zekai ve adamları da efe kıyafetlerini giyerek destek oldular. Bu sayede hem gönüllülerin toplanması için gerekli adımlar atılacak hem de Yunan kuvvetlerinin sayıları ve halkın tutumları belirlenerek en uygun noktadan işgal bölgesine sızacaklardır. Efelerin tekrar harekete geçmeleri ve dağlara doğru yola çıkmaları, halkta şaşkınlık uyandırırken inançlarını da arttırmıştır. Albay Şefik Bey, efelerle konuşmasının bu kadar çabuk etki etmesine sevinir. Fakat tüm bu yaşananlara rağmen efelerin başıboşluğu ve devletin askeri yerine çoğu idamdan, hapisten, askerden kaçan bu adamların bu işi yapacaklarına dair kaygılarına da engel olamaz. Heyet-i Milliye ise tam tersi düşünmektedir. Halkın derhal bilgilendirilerek örgütlendirilmesi ve efelere destek olması için ellerinden geleni yaparlar. Camilerde meydan yerlerinde toplanan halka bilgilendirmeler yapılır, destek istenir.

Eserin dördüncü bölümünde çetelerden Yunanlılara katılanlar olduğundan ve efelerin sayılarının bir türlü artmadığından bahsedilir. Mestan Efe, Yörük Ali'yi küçük görür ve yanında durmak istemez. Halk nereye olduğu bilmediği bir göçe başlamıştır. Yunan işgali bu esnada Nazilli'ye kadar ilerlemiştir. Fakat Kuvva-i Milliyenin kurulması

7 Ahmet Zeki Muslu, *Mor Cepkenliler*, (İstanbul: Yitik Ülke Yayınları, 2015), 301.
8 Ahmet Zeki Muslu, *Mor Cepkenliler*, 304.

üzerine Yunanlılar yanlarından birçok esir Türklerle beraber Aydın'a geri çekilmeye başlarlar.

Efelerin ise ilk baskını Malgaç Baskını'dır. İlk kurşunu da Kıllıoğlu Hüseyin Efe atmıştır. Malgaç Baskını Kuvva-i Milliye'nin de ilk başarısıdır. Malgaç Köprüsü, gerek stratejik konumu gerekse de ulaşım ve ikmal yolunun üzerinde olmasından dolayı önemli bir noktadır. Ayrıca Kuvva-i Milliye birlikleri, bu köprüden makineli tüfek ve cephane açısından da ciddi kazanç sağlamışlardır. Bu baskınları Sultanhisar, Atça, Erbeyli baskınları izlemiştir. Bu noktaların efeler tarafından yapılan baskınlarla ele geçirilmesi ise halkın güveninin kazanılması ve Millî Mücadele'ye destek verilmesi hususunda önem taşımaktadır.

Ardından efeler Nazilli'ye en yakın yerleşim olan İsabeyli'ye geçmeye karar verirler. Burada Atçalı Etnik-i Eterya Derneği'nin üyesi Rumların Yunan üniformasını giyerek geldiklerini görünce onlarında hainliğinin cezasını verirler. Ölen Rumların tek tek yüzlerine bakılırken kızanlardan Parmak Hasan bir cesedin başında durur ve "Efe işte bu kefereydi. Bana üle Parmaksız sen Atça'da daha ne geziyorsun, burası Yunanistan oldu, haydi çek git yurduna diyen. Ben nereye gideyim, dedim. Nereye gidersen git. Kendi rızanızla gitmezseniz biz sizi Konya'ya kadar süreceğiz, demişti."[9] ifadelerini kullanır. Kıllıoğlu Hüseyin Efe ise bunun üzerine "Şimdi kendisi o günleri göremeden cehenneme sürüldü." der.[10] Aslında efeler için de yıllarca beraber yaşadıkları halkın böyle saf ve kılık değiştirerek üzerlerine saldırmaları kabul edilebilir bir olay olarak görülmez ve bunu affetmezler.

Efelerin yaptıkları yardımlar ve kazandıkları zaferler tez zamanda dört bir yana yayılmıştır. Sarayköy'den başlayarak birçok yerde Kuvva-i Milliye'ye gönüllüler toplanmıştır. Halkın direnişinde önemli güç artık efeler olarak görülmektedir. Demirci Mehmet Efe ise bu esnada Bozdoğan'da karakollarımızı basıp eşkıyalık yapmaktadır. Yörük Ali ise bu durumu doğru bulmaz ve bu kalabalık birliği yanlarına çekmek ister. Bunun içinde Demirci Mehmet Efe'ye mektup yazarak "Her namuslu ve onurlu Türk gibi sen de gel Kuvva-i Milliye'ye katıl."[11]der. Demirci Mehmet Efe ise bu sırada çağrılara uymuş ve danışmanı Galip Hoca lakaplı Celal Bayar'ın da yönlendirmeleri ile Kuvva-i Milliye birliklerine katılmıştır. 1600 kişilik kalabalık grubu ve silahları sayesinde ilk işi Nazilli'yi Yunan işgalinden kurtarmak olmuştur. Nazilli'nin ele geçirilmesi üzerine Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali'yi de yanına çağırır. Yörük Ali Efe de hemen yola çıkmıştır. Yörük Ali Efe'ye burada

9 Muslu, *Mor Cepkenliler*, 346.
10 Muslu, *Mor Cepkenliler*, 347.
11 Muslu, *Mor Cepkenliler*, 349.

bir pusu kurulsa da onu atlatırlar ve Yunanı şehirden uzaklaştırırlar. Fakat tüm efeler ve halk şehirde büyük bir talan başlatır.

Kuvva-i Milliye hareketlerinin her geçen gün artması sonucunda Heyet-i Milliyeciler, gönüllü subaylar, efeler, halkın ileri gelenleri toplanmıştır. Bu toplantıda gerekli kararlar alınmış ve bir taarruz bildirisi hazırlanarak halka sunulmuştur. Bildiride;

1. Allah'ın izni ile taarruza karar verdik.
2. Düşmanın iki gün içerisinde çekilmesi
3. Kan dökülmesine sebebiyet verilmemesi.
4. Rumları vatandaş olarak tanıyarak can ve mallarının korunacağı.
5. Düşmanla işbirliği yapanlarında düşman sayılacağı.

Dost ve düşmana ihtaren duyurulur.[12] ifadeleri geçmektedir.

Dolayısıyla bu maddelerin Aydın, Muğla ve Denizli çevresindeki halka bildirilmesiyle birlikte yapılacak faaliyetlerde Kuvva-i Milliye'nin resmileştirilmesi sağlanmıştır. Savaşı tekrar başlatan Yunanlılar olmuş, Aydın'a baskın yapmaya çalışmışlardır ama efelerinde desteği ile bu o kadar da kolay olmamıştır.

Yunanlılar neredeyse tüm Aydın'ı yakmışlardır. Efeler bu esnada destek için Aydın'a gelmişlerdir. Aydın'da çıkan yangına rağmen hapishanelerde ölüme terk edilen esirler salmışlardır. Esirler bunun sonucunda efelerin yaptıkları iyiliğe karşılık Kuvva-i Milliye birliklerine katılarak destek olmuşlardır.

Savaşın ardından halk ve zeybekler Aydın'daki tüm dükkânları sonuna kadar yağmalarlar. Bu efelerin eskiden beri getirdikleri alışkanlıklar ile de alakalıdır. *Mor Cepkenliler* romanı burada sona erer. Aydın işgalinde efelerin rolü, *Menderes'in İki Yakası* adlı romanda devam eder. *Menderes'in İki Yakası* romanında ise olaylar, 1919 Temmuz'unda Yunan Ordusu'nun geri gelmesiyle yeniden patlak verir. İçinde bulunulan durumu değerlendirdiğimizde şu şekilde bir tablo ile karşılaşmak mümkündür:

12 Muslu, *Mor Cepkenliler*, 402.

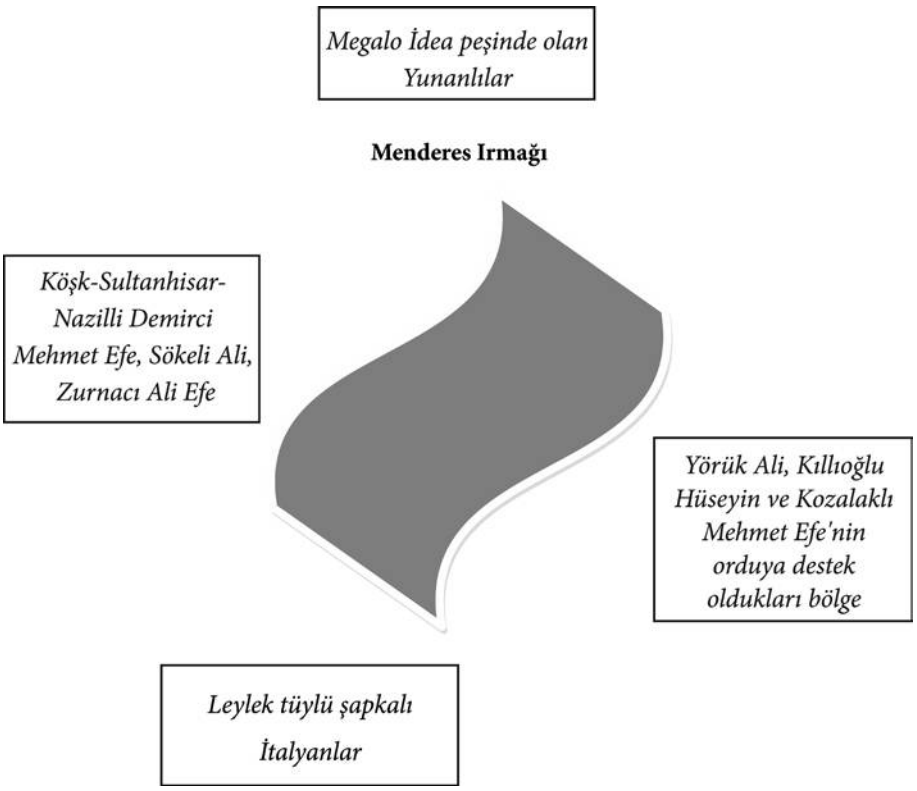

Roman bu bölümde adeta adıyla özdeşleşir ve tıpkı Menderes nehri gibi ikiye bölünen efeleri anlatır. Güçlükle sağlanan birlikte Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe arasında ciddi bir münasebet vardır. Bu durumda efelerde kendi içlerinde de bölünmeler yaşamıştır. Bu karmaşadan beslenmek isteyen düşmanlar olmuşsa da iki efenin çatışması Kuvva-i Milliye'ye istenen zararı vermemiştir. Aksine her iki efe de kendi bölgelerini belirlemiş ve bu alanlarda düşman ile mücadelelerine devam etmişlerdir. Demirci Mehmet Efe daha sonra düze inmiş ve Aydın civarında birçok efeyi kendi çevresinde toplamıştır. Zaten büyük olan askeri birliğinin sayısı giderek genişlemiş ve bölgede ciddi bir güç oluşturmuştur. Demirci Mehmet Efe'nin bu başarılarında pay sahibi olan bir diğer isim ise onun danışmanı Galip Hoca'dır. Demirci Mehmet Efe'yi dizginleyen ve akıl veren Galip Hoca sayesinde Kuvva-i Milliye başarısı gün geçtikçe artmıştır. Demirci Mehmet Efe düze inince yanına Kıllıoğlu Hüseyin ile Yörük Ali Efe'yi de çağırmıştır. Fakat efeler Demirci Mehmet Efe'nin grubuna dâhil olmamıştır. İki efenin de gözü pekliğini ve yiğitliğini bilen Demirci Mehmet Efe,

onlardan çekinerek daima tetikte beklemiştir. Demirci Mehmet Efe, bu süreçte ise boş durmamış ve adını resmi yazışmalara geçirttirmiştir. Efenin adı kayıtlarda "Kuvva-i Milliye Umum Komutanı Mehmet Efe"[13] olarak yazılmıştır.

Roman Demirci Mehmet Efe'nin, Galip Hoca'nın gerçek kimliğini öğrenmesi ve onu öldürmek için plan yapması ile devam etmektedir. Bölgenin işgalden kurtulması ve Kuvva-i Milliye'nin oluşturulması konularında ciddi paya sahip olan Galip Hoca, bu olanlardan haberdar olur ve kaçarak canını kurtarır. Yazarın anlatımına göre artık Menderes'in bir tarafında Demirci Mehmet Efe varken diğer tarafına da Milli Çine Tabur Komutanı Kıllıoğlu Hüseyin Efe yerleştirilmiştir.

Devlet ise kongrelerde alınan kararların ardından bölgede tüm kuvvetleri de kontrol altında tutmak için düzenli orduya geçilmesi gerektiği yönünde karar verir. Yörük Ali ve Kıllıoğlu Hüseyin Efe düzenli orduya katılmaları için verilen karar yüzünden ciddi bir ayrıma düşer. İki efenin arasında kavga çıkar. Yörük Ali Efe devletin aldığı kararı makul bularak artık geride durmayı ve faaliyette bulunmamayı kabul ederken Kıllıoğlu Hüseyin bunu kendisine yediremez ve kabul etmez. Bunun sonucunda kan kardeşi Yörük Ali'ye bir gece pusu atar. Kıllıoğlu Hüseyin'in pusu sırasında hiç durmadan kanayan burnu kardeş gördüğü Yörük Ali Efe'nin kanını akıtmasına izin vermez. İki efe de kızanlarını alır ve yollarını ayırırlar.

Efeleri ve onların hayatlarını anlatarak başlayan roman yine efelerle son bulur. Devlet tarafından görevlendirilen Arap Nuri Yüzbaşı, Kıllıoğlu'nu düzlüğe inmesi için ikna eder. Kıllıoğlu Hüseyin Efe'de bunu kabul eder ve bir köyde buluşurlar. Fakat bu buluşmada Demirci Mehmet Efe ile Arap Nuri Yüzbaşı, Kıllıoğlu Hüseyin Efe'ye pusu kurarlar ve öldürürler. Devletle zeybeğin bir olup başka bir zeybeği öldürdüğünü görenler dağlara kaçar. Fakat halk Kıllıoğlu'nun ölümüne üzülür. Ölümlerinin üzerinden yıllar geçmiş olsa da yine bu iki yiğit efelikleri, vatan için yaptıkları kahramanlıkları ve Kuvva-i Milliye'deki başarıları ile anılmaya devam etmektedir.

Kuvva-i Milliye Birlikleri ve Efeler Arasında Çerkez Ethem

Çerkez Ethem romanda çok sık yer almaz. Yazar, romanda Çerkez Ethem'den Balıkesir çevresi ve Anadolu'daki faaliyetleri ile bahsetmektedir. Fakat daha sonra Ethem'in Çine'ye gelmesiyle işler değişir. Çerkez Ethem, Kıllıoğlu Hüseyin ve Yörük Ali Efe ile iletişime geçerek onlarla görüşmek ister. Efeler ise Ethem'in yanına gitme konusunda

13 Muslu, *Menderes'in İki Yakası*, 95.

emin değillerdir. Ethem'in adını da son günlerde sıkça duymaktadırlar. Fakat hakkında bildikleri Kuva-yı Seyyare Birliği adı altında beş bin kişilik bir grubun lideri olarak Anadolu'nun pek çok yerinde çıkan isyanları bastırıp ciddi başarılara imza attığı ve Ankara'ya her gelişinde sokaklara dökülen binlerce kişi tarafından kahraman gibi karşılandığı bilgilerinden öteye geçmemektedir. Ama efeleri asıl durduran şey ise son günlerde Mustafa Kemal Paşa ile Çerkez Ethem'in arasının bozulduğu, Ethem ve kardeşlerinin adamlarını alıp cepheden ayrıldıkları söylentileri olmuştur. Yörük Ali Efe görüşmeyi yine de kabul eder. Çünkü amacı Çerkez Ethem'in niyetini anlamaktır. Kıllıoğlu Hüseyin Efe ise Yörük Ali'nin zekâsına ve sezgisine güvendiği için kararı ona bırakır ve görüşmeye giderler.

Ethem zeybeklere Çerkez arkadaşları aracılığıyla bir mektup yollar. Bu mektupta;

"Efeler size yazacaklarım çoktur. Fakat bunları sayıp dökmeye zamanım uygun değildir. Mustafa Kemal hepimizi aldatıyor… Bizler padişah ve halifeyi kurtarmak için her türlü yoksunluğa katlanarak düşman karşısında çarpışırken, onlar Ankara'da kızlarla oğlanlarla keyif çatıp eğleniyorlar, rezalet içinde yüzüyorlar. Bizim gibi Kuvva-i Milliyecilerden korkup çekiniyorlar. Bizler olmasaydık, onlar ne yapabilirdi? Şimdi bizden kurtulup serbest kalmak için sizi, bizi ve bizim gibileri ortadan kaldırmak istiyorlar. Bunun için de 'çete kuvvetleri başıboş, yağmacı, çapulculardan oluşuyor, bunları ortadan kaldırmalı, düzenli kuvvetler oluşturmalı' diye tutturmuşlar. Bu tamamen onların yalan, dolan planlarıdır. Amaçları sizi, Demirci Mehmet Efe'yi ve bizim gibi Kuvva-i Milliyecileri ve çalışmalarımızı yok etmek, sonra da istedikleri gibi halkı ve memleketi istismar edip talana çevirmektir.

Ben ve kardeşlerim bu kötülüklere engel olmak amacıyla maiyetimdeki on iki bin silahlı adamla, Ankara üzerine yürüyoruz. Karşımıza çıkanları tepeleye tepeleye ilerliyoruz. Siz de oradan Demirci Mehmet Efe ile anlaşıp birleşin, zaman geçirmeden Konya-Afyon-Antalya yönünden hemen harekâta geçip oraları istila ediniz. Allah bizimle beraberdir. Kesinlikle zafer bizim tarafa kalacaktır. Kararınızı vermekte gecikmeyiniz ve tereddüt etmeyiniz. Muhtemedim ve yakın arkadaşım Ali Recep Bey ile takdim ettiğim naçiz hatıra ve armağanları lütfen kabul buyurunuz. Azlığına kusura bakmayınız. Çoban armağanı, çam sakızı kabilindendir.

Umum Kuvvayı Seyyara Kumandanı Ethem."[14]

Bu şekilde efeler ve Çerkez Ethem arasında geçen konuşmalara şahit olan Şükrü Bey (Saracoğlu) bu duruma çok sinirlenir. Fakat sakinliğini korur ve efelere bu haberlerin birçoğunun doğru olmadığı-

14 Muslu, *Menderes'in İki Yakası*, 375-376.

nı ve şu zamanda at izinin it izine karıştığını Ethem'e uymamalarını söyler. Efeler Şükrü Bey'i dinlerler. Bu tarz oluşumların ve başkaldırıların zaten dört bir yanı işgal altında olan memleketi daha da zora düşüreceğinden hareketle Ethem'i yakalamak için tuzağa düşürürler. Fakat Çerkez Ethem olay sırasında kaçar ve efeler onun adamlarını yakalarlar.

Mustafa Kemal Paşa durumdan haber olur. Kıllıoğlu Hüseyin ve Yörük Ali Efe ile telgrafta konuşarak onları tebrik eder. Ayrıca Ethem'in adamlarını Ankara'ya göndermelerini ister. Efelerin Çerkez Ethem ile olan bu münasebetleri sayesinde Çerkez Ethem'in faaliyetleri Ankara'da resmiyet kazanmıştır. Yazar romanda Çerkez Ethem'in Kuvva-i Milliye'de yapmış olduğu yararlı faaliyetleri ve ayrıca Kuvva-i Milliye oluşumuna zarar veren hareketlerine de ele almıştır. Objektif olarak yaklaşmaya çalışmış olsa da Çerkez Ethem'in işgal sırasında yaptıklarını doğru bulmamıştır. Çerkez Ethem'in faaliyetlerinin eserdeki yansımasına baktığımızda ise Kuvva-i Milliye karşıtı oluşumlar içersinde değerlendirilmesi uygun olarak görülmüştür.

Savaşta Kadınlar ve Çocuklar

Yazar, romanda cephe gerisi hakkındaki görüşlerine ve yaşanan olaylara da sıkça yer vermiştir. Romanda ilk olarak savaşın yansımasının kadınlar ve çocuklar üzerindeki etkisi savaştan gazi olarak köyüne geri dönen Mehemmed Ali ile birlikte verilmektedir. Mehemmed Ali savaştan gazi olarak geri döner. Evini bulur ve kapıyı çalar. Kapıyı ise bir kız açar. Kız karşısındadır ama babasını tanımaz. 10 yaşında anca vardır. Mehemmed Ali bu duruma dayanamaz ve çok üzülür. Kızım beni ölü bilsin diyerek gerçekleri açıklamaz. Köyde bir dolaşır bakar ki herkes ölmüştür. Meydandaki kahvede bir ihtiyar görür onunla konuşur ve Mehemmed Ali'yi tanıyıp tanımadığı sorar. Tanıdığını söyleyen ihtiyar ile birlikte sohbet ederken karısının başına gelenleri öğrenir. Onun ölüm haberini duyan bacanağı karısına göz koymuş ve mecburen kendisi ile evlenmek zorunda bırakmıştır. İhtiyar bunu *"Millete seferberlik oldu, bize şekerbenlik oldu"*[15] diyenler kaptı bir kadını karısı yaptı ifadelerinde anlatır.

Bu olayların yaşandığı sırada Kıllıoğlu Hüseyin Efe, köylerde savaş sonrası arkada kalan kadınların erkeksizlikten dolayı yaşadığı sefalet ve değirmencinin kadınlarda gözü olduğu öğrenir. Bu durumdan onu haberdar eden kişi de bir annedir. Anne değirmencinin şekeri öğütmek için kızını da al diye şart koştuğunu efeye anlatır ve efe bu

15 Muslu, *Mor Cepkenliler*, 143.

duruma hiddetlenir. Daha sonra kadına yardım eder ve değirmene birlikte giderler. Böylece o kadını ve nice kızları değirmenciden kurtarır.

Yunanlıların işgalleri sadece toprak kayıplarına değil baskına uğrayan köylerdeki genç kızlar ve çocuklarda da ciddi travmalara sebep olmuştur. Bu durumun yansımalarına örnek olarak yazar eserde, efelerin bir karakol baskını esnasında genç bir kızı karakolun önündeki çukurda bulmasıyla görülür. Genç kız Yunanlılar tarafından tecavüze uğramaktan harap olmuş ve karakolun önüne elleri ve ayakları bağlı bırakılmıştır. Efeler, kızı evine götürmek isterler. Kız ise efelerin onu evine bırakmak istemelerine şiddetle karşı çıkmaktadır. Çünkü o haliyle köyüne ve baba evine geri dönmek istemez. En sonunda dayanamaz ve efenin silahını alır kendini öldürmek ister. Fakat efelerden biri buna engel olur. Daha sonra efeler kızı da yanına alırlar ve evine bırakırlar.

Ayrıca yazar kadınların savaş esnasında yaşadıkları travmaları anlatmakla kalmaz. Kadınların cephe gerisinde olduğu kadar cephede de efelere ve askerlerimize yaptıkları yardımlardan da bahseder. Yazar, *Aydın'ın Kadınları* başlıklı bölümde Menderes Ovası'nda korkusuzca çarpışan efeler ve eli silah tutan genç yaşlı erkekleri gören kadınların ellerine aldıkları balta, orak ve bıçaklarla birlikte savaşa katılmalarını anlatır. Korkusuz, kahraman ve yiğit Türk kadınları cepheye gitmeden önce evlerinde yiyecek ve içecek ne varsa yanlarına alır ve cepheye taşırlar. Kadınlar ayrıca korkusuzca silahlarına sarılırlar. Ölen efelerin yerine bir diğeri geçer ve bir asker gibi attığını vururlar. Cephedekiler tarafından yiğitlikleri coşkuyla karşılanır.

Yazarın Aydın'ın işgal esnasında maruz kalınan işkencelere de ayrıca yer verdiği görülür. *Aydın Ateşler İçinde* başlıklı bölümde kadın, erkek ve çocuklara yapılan zulümler anlatılır. Aydın'da işgal zamanı Türk Mahalleleri ateşe verilerek canlı canlı yakılan insanlardan kaçıp kurtulanlar mahalle başlarında öldürülmüştür. Kadınların göğüsleri kesilmiş ve genç kızlara tecavüz edilmiştir. Çocuklar meydanlarda toplanıp ve diri diri yakılmıştır. Erkekler başlarından duvara çivilenerek ve beyinlerinin akması Yunan askerleri tarafından zevkle izlenmiştir.

Bu olaylarda görülür ki savaş esnasında kocaları şehit olan kadınlar ve çocuklar birçok tacize, açlığa ve sefalete maruz kalmıştır. Ayrıca yazar, Kuvva-i Milliye'de rol oynayan da kadınlara romanda büyük ölçüde değinmiştir. Çünkü yazar savaşın trajedisini, cephe gerisinde birebir yaşamış olan kadın ve çocuklara yapılanlar üzerinden giderek vermiştir.

Adnan Menderes'in Kuvva-i Milliye'deki Faaliyetleri

Adnan ve Ethem Menderes Aydın'ın ileri gelenlerinden bir aileye mensuptur. Ülkenin içinde bulunduğu savaş halinin farkında ve bilinçlidir. Savaşta görev alır ve yakın arkadaşı Ethem Bey Çanakkale'ye giderken Adnan Menderes Suriye Cephesi'ne gider. Burada ciddi bir rahatsızlık geçirir ve ölümden döner. Geri döndüğünde İzmir'in düşman işgali altında kaldığını görür.

Bu görüntüye dayanamaz ve memleketi olan Aydın'a gider. Fakat Millî Mücadele'ye hemen katılmaz. Çekinceleri vardır. Geri de durur. Ailesindeki herkesi kaybetmiş sadece Ethem Bey ile beraber Çakırbeyli Çiftliği'nde yaşmaktadırlar. Ama memleketin her tarafı düşmanlar, tehlikelerle çevrilidir. Dağlar eşkıya bozuntularıyla, asker kaçaklarıyla doludur ve Yunanlılar Menderes Vadisi boyunca yürümeye başlamışlardır. Düşman ise Aydın'ı da işgal edip çiftliğin 10 km yakınına kadar yakınlaşmıştır.

Bu olanlara kayıtsız kalamayan Adnan Menderes ise Çakırbeyli Çiftliği'nde *Ay-Yıldız* çetesini kurar. Çete küçüktür ama düşmana karşı duvar vazifesi görür. Çiftliğin geniş arazisinin sınırlarını korumak adına kurulan çete daha sonra bölgede halkın da desteğini alarak büyür ve kendi çevresini düşman işgaline karşı korur. Bu başarılarından sonra Adnan Menderes doğrudan Millî Mücadele'ye katılır ve ordu kumandanlığına kadar yükselerek İstiklâl Madalyası alır.

Yazar Adnan Menderes ve *Ay-Yıldız* çetesinin başarılarına romanda yer veriri ve bu tür yerel faaliyetlerin önce kendi çevresindekileri daha sonra da bölge halkının işgallere karşı direnişinde oynadıkları rolü bize aktarır.

İttihat ve Terakki Partisi Üyelerinin Kuvva-i Milliye'deki Rolleri

Galip Hoca: Romanda Celal Bayar'ın Kuvva-i Milliye faaliyetlerinde kullandığı bir takma addır. Celal Bayar bu adı, askeri ve idari kimliğini açık etmemek için kullanmıştır. Bu sayede hem kendi cam güvenliğini sağlamış hem de Kuvva-i Milliye oluşumunda efeleri örgütlemiştir. Romanda **Celal Bayar,** eserin üçüncü bölümünde görülür. Bu bölüm 16 Mayıs 1919'da İzmir'i demirleyen düşman gemilerinin görülmesiyle başlar. Teğmenin yanında tanıdık gelen fakat bir türlü çıkaramadığı birisi vardır. Celal Bayar İzmir'de başlayan işgal ve katliamların giderek artacağını ön gören bir şahsiyettir. Bunu engellemenin tek yolu ise yerel direniş kuvvetlerini oluşturarak mücadele etmek olduğunu savunur.

İzmir elden gitmiş diyen halka, İzmir gitti ama Tire, Ödemiş, Ma-

nisa ve Aydın'da gider diye anlatmaya çalışır. İttihat ve Terakki'nin Halka Doğru gazetesinde dediği gibi halkta Türklük bilinci uyandırarak yerel direniş kuvvetleri oluşturulması gerektiğini savunur. Bu esrarengiz konuşmayı yapan adam adını soran birisine kendisini Mahmut Celal olarak tanıtır. Halkın askerlere ve İttihatçılara olan tavrından dolayı gerçek kimliğini saklar ve Kuvva-i Milliye oluşumu için dağ dağ, köy köy gezer. En sonunda ise emirci Mehmet Efe'nin kalabalık birliğinin başına danışman olarak geçerek hem Kuvva-i Milliye oluşumuna hem de Demirci Mehmet Efe'nin kontrol altında tutulmasına katkı sağlar. Yazar romanda Galip Hoca'nın Kuvva-i Milliye birliklerinin oluşumunda oynadığı role oldukça yer vermiştir. Celal Bayar, sayesinde baskınlar yapılmış, zaferler kazanılmış ve efeler arasında iletişim sağlanarak hem Kuvva-i Milliye'nin birliği hem de Türklerin Yunanlılar karşısında zaferler kazanılmıştır.

Ayrıca romanda İzmir'in işgalinden bahsedilirken **Hasan Tahsin'e de** yer verilir. İzmir işgali esnasında deniz kenarında iki binden fazla Türk'ün Rum kadın ve erkekleri tarafından talim tahtası olarak kullanıldıkları anlatılır. Atılan ilk kurşun ile birlikte başlayan Yunan vahşetine yer verilir. Bu olayların gerçekleştiği günlerde Celal Bayar ve arkadaşları ise konuşmalar yaparak halkı örgütlerler. Aynı şey Aydın'ın da başına gelmeden harekete geçmenin bilinciyle kendilerine destek verebilecek olan Doktor Mazhar Bey'i bulurlar.

Doktor Mazhar Bey daha sonra TBMM ilk 8 dönemde milletvekili ve 3. Hükümette de Sağlık Bakanı Doktor Mazhar Germen olarak karşımıza çıkmaktadır. Doktor, İttihatçıların Aydın'daki en önemli ayağıdır. Ülkenin bulunduğu savaşlarda cepheye gitmekten çekinmeyen Doktor Mazhar, Balkan ve Çanakkale cephelerinde görev yapmıştır. Arkadaşları ile yaptıkları görüşmeler doğrultusunda Mazhar Bey camide derhal bir toplantı yaparak Aydın'ın ileri gelenleri toplar. Fakat gelenler "Biz birer karıyız, karılaştık. Niye İzmir gibi olalım? İşgal sadece askeri boyutta kalacak ve Yunan, Aydın'a girecek der"[16]. Bunu söyleyenlerin de Hürriyet ve İtilaf Partisi taraftarları olduklarından bahseder.

Bu konuşmaların üzerine Şükrü Bey çıldırır ve çareyi eli silahlı yiğit zeybeklere giderek bulabileceklerini, kendi gibi delilik yapabilecek tek adamın onlar olduğu söyler. Bu esnada Yunan, 27 Mayıs 1919'da Aydın'a girer. Saat ikiden sonra sokağa çıkma yasağı vardır. Halkta bu durumu kabullenmiştir.

Şükrü Bey, kendini *Arap Hoca* olarak tanıtır. Halkın ve efelerin

16 Muslu, *Mor Cepkenliler*, 203.

içlerine girer ve direnişin çekirdeği burada oluşur. Şükrü Bey, Şükrü Saraçoğlu'dur. Millî Mücadele büyük roller üstlenmiştir. Çine Kuvva-i Milliye birlikleri tarafından önemli bir üs olarak kabul edilmiştir. Fakat küçük bir yerdir. Örgütlenmenin genişlemesi için Muğla'dan takviye istenir. Fakat ulema, din adamları ve halk hala olanlara inanmaz ve desteklemezler.

Muğla'da **Hoca Süleyman Efendi**'de Kuvva-i Milliye'nin oluşumunda bölgede önemli rol oynamaktadır. Hoca, halkın o dönemde din adamlarına karşı olan güvenini bilir ve köydeki ileri gelen herkesi tanımaktadır. Eğer bir direniş ve birliktelik sağlanmazsa vatanın elden gideceği düşüncesinden hareketle köyün ileri gelenlerini toplar ve bir *Heyet-i Milliye* adlı kurul oluşturur. Askerler, efeler ve halk da bu kurula destek olurlar.

Bu Heyet-i Milliye bazı kararlar alır ve bu kararlar uygulamaya koyulur.

- Gönüllü toplamak ve asker kaçaklarını geri çevirmek
- Gönüllülerin ailelerine harçlık için yardım toplamak.
- Oluşturulacak Kuvva-i Milliye birliklerine silah sağlamak.
- Oluşturulacak Kuvva-i Milliye birliklerinin iaşesini karşılamak.
- Oluşturulacak Kuvva-i Milliye birliklerinin yönlendirilmesi ve yönetimini sağlamaktır.[17]

Alınan kararlar hem düzeni sağlar hem de direnişi yaygınlaştırarak halkı seferberliğe çağırması açısından önem arz etmektedir. Çünkü savaşan birliklerin düzeninin sağlanması, maddi ve manevi açıdan desteklenmeleri gerekmektedir. Bu durumda halkın bir an evvel bilinçlendirilmesi ve Millî Mücadele'ye cephe gerisinden destek vermelerini sağlamak lazımdır. Heyet-i Milliye kararları sayesinde bu daha da kolaylaşmıştır.

Yazarın Heyet-i Milliye ve Hoca Süleyman Efendiye de romanında yer vermesinin sebepleri arasında Kuvva-i Milliye'nin ilk önce başıboş yerel bir direniş olarak başlayıp daha sonra giderek sistemleştiği süreci göstermektir. Bu kararlar ve oluşum ayrıca düzenli orduya geçiş sürecinde de önemli rol oynamaktadır.

Bu süreçte yola çıkan bu beş kişiden diğerleri Mahmut Esat Bozkurt, Refet Bele ve Rauf Orbay'dır**. Mahmut Esat**, Ege Bölgesi'nde oluşturulan Kuvva-i Milliye'nin öncülerinden birisidir. Yunanlılara karşı girişilen askeri hareketlere de bizzat katılmıştır. Ailesi Kuşadası'nın ileri gelenlerindendir. Eğitimi dolayısıyla yurt dışına giden Mahmut Esat Bey, İzmir'in işgali üzerine vatanına geri dönerek Ege Bölgesi'nde

17 Muslu, *Mor Cepkenliler*, 315.

başlayan Kuvva-i Milliye harekâtı içerisinde aktif rol almıştır. 23 Nisan 1920 de açılan Büyük Millet Meclisi'nde göreve başlayıncaya kadar ki süreç içerisinde, Kuşadası ve çevresinde etkinlik gösteren Milli Müfreze'nin başında bulunmuştur. Yazar Mahmut Esat Bey'in faaliyetleri ile Kuvva-i Milliye oluşumunda rol oynayan, halkı yönlendiren ve örgütleyen devlet adamlarını anlatmak istemiştir.

Rauf Orbay, ülkenin düşman işgalinden kurtarılması için bütün yurtta yeniden bir mücadele verilmesi gerektiğini düşünenlerin yanında yer alarak Kuvva-i Milliye'ye katıldı ve Mustafa Kemal'e destek oldu. Erzurum ve Sivas Kongreleri'ne İstanbul delegesi olarak katıldı. Eserde ise yazar Rauf Orbay'ı şu olayda karşımıza çıkarır. Rauf Orbay, kendilerine İttihatçı denmesine karşıdır. Çünkü ona göre İttihat ve Terakki Partisi 1918'de son kez toplandı ve bitti der. Artık herkesin bir olduğunu ve Kuvva-i Milliye adı altında toplandıklarından bahseder. Balıkesir'den bu yana Mustafa Kemal Paşa'nın "*Örgütsüz toplumlar kahraman, örgütlü toplumlar lider yaratır*"[18], fikrini anlattığından bahseder. Rauf Orbay'ın bu yaklaşımı halkın İstanbul'da olan gelişmelere karşı bakışını değiştirmede rol oynamış ve direnişin örgütlenmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca Rauf Orbay'ın Mustafa Kemal ile birlikte gidişatı takip etmesi Kuvva-i Milliye'nin başıboş bir örgütlenme harekâtı değil, düzenli ordu kurulana kadar ki süreçte bölgede ilerleyişi durduran bir duvar olduğunu göstermiştir.

Refet Bele[19], Millî Mücadele'nin başından sonuna kadar Mustafa Kemal ile birlikte hareket etmiştir. Refet Paşa Millî Mücadele'de aldığı birçok görevle teşkilatçı yönünü ortaya koymuştur. Refet Bey, düzenli ordunun kurulması ve milli kuvvetleri bir araya toplamak için Aydın Cephesi'ne gitmiştir. Güney Cephesi Komutanı iken yeni süvari birliklerini oluşturmuş ve Millî Mücadele'nin kazanılmasında büyük rol oynamıştır. Yazar Refet Bele'nin faaliyetlerine eserde sıkça yer veremez. Çünkü düzenliye orduya geçiş sürecinde rol oynayan Refet Bele Kuvva-i Milliye oluşumunda doğrudan bölgede bulunamamıştır.

Ahmet Zeki Muslu, gönüllü olarak Kuvva-i Milliye'nin oluşumu ve düzenli orduya geçiş sürecinde canını hiçe sayarak faaliyetlerde bulunan beş adam üzerinde dururken onların siyasi yönlerinden ziyade bölgede işgal esnasında yaptıkları katkıları ele almıştır.

18 Muslu, *Mor Cepkenliler*, 398.

19 Bu konuda bk. Halit Kaya, " Millî Mücadele Ve Refet (Bele) Paşa", *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi* 24/2 (2013):21-59.

SONUÇ

Ahmet Zeki Muslu, *Mor Cepkenliler* ve *Menderes'in İki Yakası* başlıklı romanlarında Millî Mücadele'de efeler ve Kuvva-i Milliye birliklerinin oluşumları üzerinde durmuştur. Romanda yer alan karakterler ve olaylar aslında bir kurgu olarak değerlendirilen romanın gerçek olaylar ve kişilerden hareketle ele alındığını göstermektedir. Bu durumdan hareketle eserin, edebi bir ürün olmasına rağmen tarihi gerçekliklere yer veren ve Harp Edebiyatı içerisine dâhil edebileceğimiz bir tarihi roman olduğunu söylemek mümkündür.

Eserde geçen olayları incelediğimizde geniş bir savaş panaromasının halk, efeler, Kuvva-i Milliye birlikleri, işgaller ve gönüllü subaylar etrafında toplandığı görülmektedir. Yazarın eserde ele aldığı konuları; cephe gerisi, cephe ve harp sonrası şeklinde sınıflandırabiliriz. Ahmet Zeki Muslu, eserinde yer verdiği karakterlere tarafsız olarak yaklaşmaya çalışmıştır. Yazar, eserin ana konusu olan efelerin Kuvva-i Milliye oluşumu ve öncesindeki rollerini olumlu ve olumsuz olarak okuyucuya aktararak kesin yargıda bulunmaktan ziyade efelerin bölgedeki faaliyetlerini göstermiştir.

KAYNAKÇA

CEBESOY, Ali Fuat. *Millî Mücadele Hatıraları*. 2.Baskı. İstanbul: Temel Yayınları, 2010.

DEMİRAYAK, Sadettin. *Kuvva-i Milliye'nin Aydın'da Doğuşu*. 3.Baskı. Aydın: Tuna Ofset Matbaacılık, 2007.

GÖKBEL, Asaf. *Millî Mücadelede Aydın*, Aydın: Kolalı Matbaası, 2005.

KAPLAN, Mehmet. *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983.

KAYA, Halit. " Millî Mücadele Ve Refet (Bele) Paşa".*Kara Harp Okulu Bilim Dergisi* 24/2 (2013):21-59.

MUSLU, Ahmet Zeki. *Menderes'in İki Yakası*. İstanbul: Yitik Ülke Yayınları, 2016.

MUSLU, Ahmet Zeki. *Mor Cepkenliler*. İstanbul: Yitik Ülke Yayınları, 2015.

PANCAR, Emine. *Aydın Ve Muğla Kuvva-i Milliyesi*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2010.

SELEK, Sabahattin. *Millî Mücadele I*, 3. Baskı, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2002.

SELEK, Sabahattin. *Millî Mücadele II*, 3. Baskı, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2002.

DUYGU GAZETESİ'NDEKİ MİLLÎ MÜCADELE KONULU ŞİİRLERDE KADIN ve ÇOCUK

Kutsal AYDIN[1]

Özet

Türk tarihi ve edebiyatında gazeteler önemli bir yere sahiptir. Gazeteler; çıkarıldıkları dönemin zamanı, yeri, o yerin sosyal-siyasal yaşantısı, gelenek-görenekleri, sanatı ve edebiyatı gibi birçok konu hakkında bilgi vermişlerdir. Bu bağlamda 1930-1938 yılları arasında Çankırı'da çıkarılan Duygu Gazetesi, Çankırı tarihi kültür ve edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Millî Mücadele'de Türk halkının gösterdiği kahramanlıklar sonraki yıllarda Duygu Gazetesi'ndeki şiirlerde konu edilmiştir. Bunlardan H. Fehmi adlı şairin "İstiklâl Cengine Giderken", "Türk Kadını Kağnısıyla -Ilgaz'da-", Behzat Behiç'in "Esir Bir Türk Kızı Tarafından", Hüseyin Rıfat'ın "Türk Kadını", Ahmet Talat Onay'ın "Türkün Destanı-Türk Çocuklarına", "Türk Kadını" başlıklı şiirler dikkat çeker. Bu çalışma ile amacımız; yerel basının önemli bir organı olan Duygu Gazetesi çerçevesinde Çankırı basın-yayın tarihinde İstiklâl Yolu'nun öneminin nasıl vurgulandığını belirterek, Türk kadınının ve çocuğunun okuyucuya nasıl ifade edildiğini göstermeye çalışmaktır. Bu sayede 1930-1938 yılları arası Çankırı basınında İstiklâl Yolu'nun, isimsiz kadın ve çocuk kahramanların önemi ve yeri ortaya çıkarılacaktır. Çalışmamızda söz konusu edilen Duygu Gazetesi'nden kısaca bahsedilerek, Millî Mücadele konulu şiirler içerisinden kadın ve çocukların ele alınışı ile ilgili örnekler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Duygu, Millî Mücadele, Şiir, Kadın, Çocuk.*

1 Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans/Tezli Programı Mezunu. Çankırı-TÜRKİYE, *kutsal_bozgedik@hotmail.com*

Giriş

Cumhuriyet'in ilanından sonra başkent Ankara'ya yakın olmasına rağmen maddi imkânsızlıklar nedeniyle yoksul bir yer olan Çankırı vilayetinin basın faaliyetlerinde hızlı bir gelişim süreci geçirdiği ve Türk basın yayın hayatında önemli bir yer edindiği görülür.[2] Buna göre Çankırı'da 1921'de başlayan basın hayatı, yerel olmakla birlikte ulusal haberlere de yer vererek halkın aydınlatılmasında ve kültür, edebiyat zevkinin yükselmesinde önemli rol oynar. Bu bağlamda Çankırı basının edebî muhtevasının, Cumhuriyetin ilk yıllarından Atatürk'ün vefatına kadar çok etkin ve canlı olduğu görülmektedir. Buradan hareketle 1921-1938 yılları arası Atatürk Dönemi Çankırı Basını'nın edebî ve kültürel açıdan en zengin dönemidir. 1921-1938 arası dönem içerisinden eski harfli olarak çıkarılan mecmua ve gazeteler *Kengırı (Çankırı) Gazetesi, Necât Gazetesi, İnce Geliş Gazetesi* ve *Halk Yolu Mecmuası*'dır. *Duygu Gazetesi* ise yeni harflerin kabulüyle birlikte Latin harfli olarak yayınlanır.

Bu bağlamda 1930-1938 yılları arasında Çankırı'da çıkarılan *Duygu Gazetesi*, Çankırı tarihi kültür ve edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Millî Mücadele'de Türk halkının gösterdiği kahramanlıklar sonraki yıllarda *Duygu Gazetesi*'ndeki şiirlerde konu edilmiştir. Bunlardan H. Fehmi adlı şairin "İstiklâl Cengine Giderken", "Türk Kadını Kağnısıyla -Ilgaz'da-", Behzat Behiç'in "Esir Bir Türk Kızı Tarafından", Hüseyin Rıfat'ın "Türk Kadını", Ahmet Talat Onay'ın "Türkün Destanı-Türk Çocuklarına", "Türk Kadını" başlıklı şiirler dikkat çeker. Bu çalışma ile amacımız; yerel basının önemli bir organı olan *Duygu Gazetesi* çerçevesinde Çankırı basın-yayın tarihinde İstiklâl Yolu'nun öneminin nasıl vurgulandığını belirterek, Türk kadınının ve çocuğunun okuyucuya nasıl ifade edildiğini göstermeye çalışmaktır. Buna göre İstiklâl Yolu olarak adlandırılan **İnebolu-Kastamonu-Ilgaz-Çankırı-Kalecik-Ankara hattı,** Millî Mücadele'yi destekleyen halkın yaşadığı en güvenli hat konumunda olduğunu söylemek mümkündür. İstiklâl Yolu'nda yürütülen faaliyetler ve çalışmalar halkın Millî Mücadele'ye katılmasında ve maneviyatının yükseltilmesinde önemli rol oynamıştır. Bu yol, halkın bilinçlenmesi, motive olmasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışma ile 1930-1938 yılları arası Çankırı basınında İstiklâl Yolu'nun, isimsiz kadın ve çocuk kahramanların önemi ve yeri ortaya çıkarılacaktır.

2 Erdem Taşdemir-Aytaç Burak Dereli, "*Kengiri*'den Günümüze Çankırı Basını", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S. 44, 2017, s. 2.

1. *Duygu Gazetesi'*nin Çankırı Basın Tarihindeki Yeri ve Önemi

Kastamonu'da *Tiraje* adlı edebiyat dergisiyle basın hayatına başlayan Ahmet Talat Onay, İzmir'de *Anadolu ve Duygu,* Çankırı'da ise *Duygu Gazetesi'*yle basın hayatına devam eder.[3] Bulunduğu çeşitli görevlerin yanında edebiyat ile uğraşmayı kendisine bir görev sayan Ahmet Talat, sadece dergi ve gazete çıkarmakla kalmamış, görevi nedeniyle bulunduğu yerlerdeki dergi ve gazetelerde şiir ve düzyazılarını yayınlatmıştır. Bu dergi ve gazeteler Kastamonu'da *Açıkgöz, Köroğlu;* Bolu'da *Dertli, Abant;* Çankırı'da *Kengırı, Halk Yolu, Necât,* İstanbul'da *Eşref, Muallim;* Ankara'da *Sa'y;* Konya'da *Hüküm* ve Bursa'da *Yeni Fikir*'dir.[4] Ahmet Talat'ın basın hayatında en uzunlu soluklu çıkardığı gazete Çankırı'da sekiz yıl boyunca yayın yapan *Duygu Gazetesi'*dir.

Duygu Gazetesi, haftalık bir gazete olup, 1930-1938 yılları arasında yayınlanır.[5] Gazete ilk sayıdan 203. sayısına kadar *"Çankırı'da Duygu"* adıyla, 203. sayıdan sonra sadece *Duygu* adı ile çıkarılmıştır. Gazetenin ilk üç sayısı perşembe günleri yayınlansa da sonraki sayıları cumartesi günleri yayınlanır. 4 sayfa halinde, toplam 404 sayılık yayın yapan gazetenin 9 Kasım 1938'de 404. sayısında yayın hayatına son verilir.

Gazetenin başyazarı olan ve gazetede en fazla yazısı bulunan Ahmet Talat Onay'dır. Gazetesinde dile, edebiyata ve folklore önem veren Ahmet Talat'ın, gazeteye gelen yazılar içerisinde özellikle genç şairlere ait olanları titizlikle incelediği görülür. Çevresindeki gençleri de araştırma ve yazmaya teşvik ederek gazete etrafında canlı bir kadronun oluşmasını sağlamaya çalışır.[6] Bu sayede gazetenin muhtevasında siyasi, sosyal ve tarihi haberler dışında zengin bir edebî ve kültürel çeşitlilik meydana getirilir. Edebî konularda şiir, hikâye, roman, mektup, fıkra, destan, atasözü, bilmece, mani vb. çeşitli edebî türlerde eserler bulunur. Bu eserlerden halk edebiyatı türleri ile ilgili olan Ahmet Kemal'in *Çankırı Tarihinin Ana Hatları,* Ali Dehrî'nin *Çankırı Masalları,* Ahmet Rıza'nın *Türk Atalar Sözü* gazetede tefrika edilmiş, daha sonra kitap haline getirilmiştir.[7]

Gazetede tarihî ve kültürel konularda Çankırı tarihi, coğrafyası ve kültürü ile ilgili bilgiler veren yazılar olup, hemen her sayıda Çankırı ile ilgili araştırma ve çalışmalara yer verilmiştir. Hacı Şeyhoğlu Hasan'nın *Çankırı Tarih ve Halkiyatı Notları* adlı eseri tefrika edilmiş,

3 Cemâl Kurnaz, *Ahmet Talât Onay,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 25.

4 Kurnaz, *a.g.e.,* s. 29-30.

5 Adnan Aydın Gümüş, "1930-1938 Yılları Arasında Çankırı'da Çıkan Duygu Gazetesi'nde Duygunun Sesi/Edebiyatın Yansıması", *Çankırı Araştırmaları Dergisi,* Y. 6, S. 8, 2011, s. 115-116.

6 Cemal Kurnaz- Şefika Kurnaz, *Millî Mücadele Yazıları Ahmet Talât Onay,* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004, s. 26.

7 Kurnaz, *a.g.e.,* s. 26.

Ahmet Talat bu esere "Çankırı'da Ahi Teşkilatı, Ahi Evran" başlığını taşıyan takdim yazısı kaleme almıştır. Yine Ahmet Talat'ın "Üç Asır Evvel ve Bugünkü Çankırı", "Çankırı'yı Bilmiyoruz! Bir Salnâmeye İhtiyaç Var", "Üç Yüz Yıl Önce Çankırı Coğrafyası" ve "Çankırı Tarihi Vesikaları" adlı yazıları Çankırı tarihi ile ilgili dikkat çeken yazılardır.

Mustafa Kemal'in yolunda olan gazetenin, ilk sayısından son sayısına kadar Mustafa Kemal'in siyasi faaliyetleri hakkında haberler verilmiştir[8]:

"Reisi Cümhur Gazi Mustafa Kemâl Hazretleri kendilerine ait bütün evleri ve sahibi bulundukları bütün emlâk ve çiftlikleri Halk fırkasının büyük kongrasında kendi tesis ettikleri Halk fırkasına bahş eyleyeceğini bildirmişleridi."

Gazetenin muhtevasında bulunan siyasi konulu yazılar Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet, İnkılâplar, Türkçülük ve Türkçe ile ilgili olup, dönemin siyasi hayatı hakkında önemli bilgiler içerir.

Netice itibariyle tam manasıyla bir bilgi hazinesi çeşnisine sahip olan *Duygu Gazetesi*, her alanda ve her konuda verdiği bilgiler ile okuyucusunun bilgi ve kültür seviyesini yükseltmeyi amaçlamıştır. Gazete hem Ahmet Talat'ın hayatında hem de Çankırı basın kültür ve edebiyat hayatında önemli bir yere sahiptir. Günümüzde Çankırı'da kültür, sanat ve basın faaliyetlerinin azalmış olduğu göz önüne alınacak olursa Ahmet Talat Onay'ın bu alandaki çalışmalarının önemi daha iyi anlaşılacaktır.[9] Gazetenin dili halkın anlayabileceği bir seviyede açık ve anlaşılırdır. Bugün *Duygu Gazetesi*'nin bazı nüshaları eksik olmakla birlikte gazete TBMM kütüphanesinde bulunmaktadır ve mikrofilm ortamına aktarılmıştır.

1.2. *Duygu Gazetesi*'ndeki Millî Mücadele Konulu Şiirlerde Kadın ve Çocuk

Duygu Gazetesi'nde milli duyguları yansıtması bakımından kahramanlık muhtevalı şiirler ayrı bir yer tutmaktadır. Nitekim Cumhuriyet'in ilanından sonraki yıllarda ardı ardına gelen inkılâpların etkisiyle oluşan yeni anlayışta milli konular öncelikli bir şekilde işlenilmiştir. Milli duyguların başında Millî Mücadele konusu gelmektedir. Buna göre Millî Mücadele muhtevalı yazılan şiirlerin yan temaları ise vatan, millet, hürriyet, Türklük, Türk askeri, Türk kadını ve Türk çocuğudur.

Bu bağlamda Türkçülük ve milliyetçilik zemininde ön plana çıkan bu şiirler destan başta olmak üzere çeşitli nazım şekilleriyle dile getiril-

8 ***, "Reisi Cümhur Gazi Mustafa Kemâl Hazretleri", *Çankırı'da Duygu,* S. 1, Çankırı, 1930, s. 1.

9 Kurnaz, *a.g.e.,* s. 31.

miştir. Gazetedeki Millî Mücadele temalı şiirler şunlardır: II. Adnan'ın "Zafer Türküleri", H.Fehmi'in "Sivasdan Ses", "İstiklâl Cengine Giderken", "Türk Kadını Kağnısıle ", A. İ. imzasını kullanan "Dasitanı Ahmet Harami", Hamdi Atila'nın "Şair", "Kızıl Irmak İçin", Hüseyin Rıfat'ın "Türk Kadını VII", Muallim Şükrü'nün "Tayyare Şehitlerimize", Besim'in "Ben Türküm", H. Kılkış'ın "Marş", Sırrı Kandiyeli'nin "Muzaffer Atlılara", Ahmet Talat'ın "Zafernamei Cedid_ Der Hakkı Sadrı Ferit " ve imzasız şairlerin "Kırık Heykel", "Tahmis", "Tarihten Bir Ses".

Buna göre şiirlerde özellikle Kurtuluş Savaşı'nda gösterilen kahramanlık ve zafer dile getirilerek, savaşın acılarına karşı Türklerin zaferlerle dolu şanlı tarihi örnek gösterilir ve Türk askerlerinin kahramanlığı, savaşta düşmana karşı gösterdikleri cesaretli duruşları anlatılır. Bununla birlikte şiirlerde Türk askerleri ile cephe gerisindeki kahraman Türk kadınları ve cesur Türk çocukları da yer alır. Cepheye malzeme taşıyan cesur, fedakâr ve kahraman Türk kadınlarının anlatıldığı eserlerde şairler, kadınların vatan için canlarını ortaya koyduklarını, bu kutsal görevden asla dönmediklerini ve onların yüce ruhlarını dile getirmektedirler. Ayrıca Türk milletinin büyük zaferi olarak niteledikleri Kurtuluş Savaşı zaferini bu şekilde kazandıklarını dile getirmişlerdir[10]:

"…
Ne mutludur bize bu yolda ölmek
Ey bütün Türklüğün elemlerini
Köksünde taşıyan azimli kadın
Ne zeman hörmetle yat etsem seni
Metaner mabudi sanırım adın
…"

"Esir bir Türk Kızı Tarafından" başlığını taşıyan şiirde, şair esir bir Türk kızının dilinden milletin acılarını dile getirir. Şiirin devamında Türk kızına cevap ise kahraman Türk askerinden gelir. Şair, *"Yeter artık ağlama! Ey Türk kızı, kalk, bacı"* diye seslendiği Türk kadınına nişanlısının, kardeşinin ve daha nice kahramanların Sakarya'da, Dumlupınar'da vatan uğrunda can verdiğini hatırlatmış ve savaşın Türklerin azim ve kararlılığı ile kazanıldığını belirtmiştir. Şiirin son iki mısrasında ise şairin, kazanılan zaferlerin şanını da *"-Yaşasın GAZİ Reis, var olsın ulu millet! Yaşasın Türk Ordusu,var olsın Cümhuriyet!..."* söylemiyle bütün kahraman Türk milletine hediye ettiği görülür[11]:

10 H. Fehmi, "Türk Kadını Kağnısıle ", *Çankırı'da Duygu,* S. 67, 1931, s. 3.
11 Behzat Behiç, "Esir bir Türk Kızı tarafından", *Çankırı'da Duygu*, S. 155, 1933, s. 13.

"…
Talilmiz değişti Dumlupınar gününden
İnönü, Sakaryada neler neler olmadı
Tek bir hafta içinde yurtta duşman kalmadı
…"

İstiklâl Yolu, milli mücadele boyunca at, eşek, katır ile **çekilen** kağnı arabalarıyla cepheye silah ve erzak gibi malzemenin taşındığı; Batı cephesine Osmanlı ordusundan terhis edilen gönüllü askerlerin götürüldüğü; yine TBMM hükümetiyle görüşmek isteyen sivil halk**ın**, yabancı diplomatların ve basın mensuplarının kullandığı, İnebolu-Kastamonu-Ilgaz-Çankırı-Kalecik-Ankara hattıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın "Gözüm Sakarya'da Dumlupınar'da, kulağım İnebolu'da" sözü bu yolun Millî Mücadelede oynadığı rolü ve ne anlama geldiğini anlatmaktadır. H. Fehmi'nin "Türk Kadını Kağnısıle _Ilgazda_" adını taşıyan şiirde karla kapanmış bir yolda Türk kadınının cepheye malzeme taşıdığı anlatılır. İnebolu'dan aldığı cephanelerle cepheye doğru yola çıkan Türk kadını, çetin kış şartları ve aniden bastıran tipiye karşılık yolundan dönmez. Bütün zorluğa ve olumsuz hava şartlarına karşılık azimle cephaneyi iletmeye çalışır. Türk kadını, o zor şartlarda, donma tehlikesine karşı fırtına ve tipide yanında çocuğuyla İstiklâl Yolu'nda istikrarla yürümektedir[12]:

"Yolları kapamış karanlık bir sis,
Dağlarda düşen ses ne kadar monis
Veriyor kalbime bir anne sesi
Hüznile kanının inildemesi

En ıssız, karanlık geceden insan
İşitse ıssız uzaktan kalbı;
Sanılır tağlardan sızan bu fiğan
Seyyar bir aşina, bir ocak gibi
Kafile yürümüş, o kalmış yalnız

Yanında bir kadın birde küçük kız
Dinleyor kanıdan ilahileri
Gidiyor cepheye bakınıyor geri.
Başladı inmeye azğın bir tipi,

12 H. Fehmi, "Türk Kadını Kağnısıle ", *Çankırı'da Duygu*, S. 67, 1931, s. 3.

Kadın yörüyordı bir arslan gibi.
Dağları çiynerken keskin bir souk
Baktım ki donuyor zavallı çocuk.
Didim şu kağnıyı örttüğün bezi

Sarının, korusun ölümden sizi
Ne hazin bir cevap vermişti bakın
O zeman anladım zafer pek yekın
Agam o sandıklar cephane dolu,

Titreyor üstüne bir ana dolu.
Bir dane kurşunun değeri büyük
Bilerek sırtımda duruyor büyük
Yetmezse örterim, çıkarup gömlek

Ne mutludur bize bu yolda ölmek
Ey bütün Türklüğün elemlerini
Köksünde taşıyan azimli kadın
Ne zeman hörmetle yat etsem seni
Metaner mabudi sanırım adın

Tahammül, hamiyet denilen şeyler
Önde hep sıfır ifade eder
Böyle sen kazandın büyük zaferi
Çiğnedin kanınla şömendiferi"

Şiirlerde isimleri geçmeyen ancak Türk kadını şeklinde adlandırılan bu kadınlar destanlaşan bir mücadelenin şüphesiz önemli kahramanlarıdır. Hüseyin Rıfat'ın "Türk Kadını V" adını taşıyan şiirinde ise İnebolu'dan aldığı cephanelerle cepheye doğru yola çıkmış bir başka Türk kadını anlatılır. Düşmanın sınırdan içeriye girdiğini duyan kadın, elinde olan bütün malını köyün muhtarına verir ve gönüllü olarak cepheye gitmek ister ancak kadına ihtiyar olduğu söylenir. Bunu duyan Türk kadını bileğini açıp gösterir. Bunun üzerine hududa götürmesi için kadına bir gülle verilir. Ancak cepheye varamadan çetin kış şartları nedeniyle bir kayalıkta donar kalır. Devriye ekibi kadın ile karşılaşır ancak o artık donmuştur. Kadının elinde sımsıkı sardığı gülle ise güçlükle alınır[13]:

13 Hüseyin Rıfat, "Türk Kadını V", *Çankırı'da Duygu*, S. 166, 1933, s. 4.

"Eşitince sınırdan içeri girmiş düşman
Tavuk, Hindi ne varsa topladı hep malını,
Koştu köy muhtarına dedi: Al senin olsun…
Boğazına dolayup eski püskü şalını.

Tuttu kaza yolunu gönüllü olmak için
Kadına yan bakarak: __İhtiyarsın… Dediler,
__Gücüm yerinde benim… Dedi bilek gösterdi,
Hudada götür diye bir güllecik verdiler.

Sol omzunda torbası, kollarında güllesi
Daha şafak atmadan en önce çıktı yola,
Küçücük güllesine sarıldı sıkı, sıkı
Yürüdüğü "Of" demeden, bakmadan sağa sola.

Tipili bir gün yoldan geçen askerler gördü
Kayalıkta bir kadın… Sordukları: __Nedir adin?
Koltuğunun altındaki gülleyi saklama…
Ne baksınlar?... Soğuktan donmuş zavallı kadın

Gülleyi almak için uğraştılar… Çektiler…
Çektiler de çıkmadı şaşırdılar kaldılar.
Çünkü kendi götürmek istiyordu sipere,
Kollarını kaldırdılar… Güllesini aldılar…"

Ahmet Talat'ın "Türk Kadını (1)" adını taşıyan şiirinde Türk kadını, Türk kadınındaki güçlü ve mücadeleci ruh dile getirilmiştir. Ahmet Talat'ın "Türk'ün Destanı -Türk çocuklarına" ve "Türk Çocuğu" başlıklı şiirlerinde ise çocuklara kahramanlık duygusunun telkin edildiği görülür. Didaktik tarzda yazılan şiirde Türk çocuklarına vatanın herkesin vatanı olduğu ve çocuklarla yükselip şanlı olacağı ifade edilmiştir:[14]:

"ULU TANRIM! Şudur dileğim ancak:
ATATÜRK elinden çekme elini;
Yalvacındır senin kahriman, koçak
Kâfirler derdile bükme belini.

14 T. O., "Türk'ün Destanı", *Duygu*, S. 285, 1936, s. 4.

Köpekler düşmüşken Türkün eline
Sırtlanlar üşmüşken yurdun leşine
ATATÜRK atılup cenk ateşine
Kurtardı Türkleri, Türk'ün elini
…"

Bunun yanı sıra Ahmet Talat'ın *Duygu Gazetesi'*nde yayınlanan "Elhamdülillah!... (1)" başlığını taşıyan ilk şiiri de Kurtuluş Savaşı zaferini işleyen bir başka eserdir. Ahmet Talat'ın Bolu'da bulunduğu yıllarda *Dertli Gazetesi'*nde yayınlanan bu şiiri, Mustafa Kemal Atatürk'ün "Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir!" emrinden ilham alınarak kaleme alınmıştır. Şiirde kahraman Türk askerlerinin, Yunan askerlerini İzmir'e kovaladığı anlatılır[15]:

"_Ordular ilk hedefiniz ak deniz_
Gazi M. Kemal
Melekler zikri semada şimdi
Tanrımın lutfuna elhamdülillah!...
İslamın çağlayan gözyaşı dindi
Rabbimin lutfuna elhamdülillah
…"

Ahmet Talat'ın "Türk'ün Destanı", Zeki Ömer'in "Öz Destan", Hacı Saraç Oğlu'nun "Türkün Destanı", Mesut Kami'nin "Türkün Destanı", A. K. imzasını kullanan şairin "Destan", Rıza'nın "Destan", Fani Baba'nın "Fani Babanın Destanı", Turgut'un "Kurtuluş Destanlarından", Behzat Behiç'in "Esir Bir Türk Kızı Tarafından" ve A. K. Üçok'un "Boğazlar Destanı", Cumhuriyet'in Onuncu Yılı kutlamalarına özel, gazetede yayınlanan şiirlerdir. Destan nazım şekliyle kaleme alınan şiirler içerisinde Millî Mücadele ve bu mücadelede gösterilen kahramanlıklar dile getirilmiştir. Bu şiirlerde Türk milletinin, Allah'ın izniyle düşmanı yendiği ve askerimizin azmi ve kararlılığı karşısında düşmanın çaresiz kalıp kaçtığı ifade edilmiştir.

Sonuç

*Duygu Gazetesi'*ndeki Millî Mücadele muhtevalı şiirlerin, millî duygularla eserlere yansıtıldığını söylemek mümkündür. Şiirlerde Türk milletinin azmi, kararlığı, gücü ve cetlerin zorluklarla kazandığı zaferler büyük bir coşkuyla dile getirilmiştir. Türk milletinin

15 Talat Onay, "Elhamdülillah!... (1)", *Çankırı'da Duygu*, S. 155, 1933, s. 8.

kahramanlığının ve cesaretinin anlatıldığı şiirlerde sadece erkeklere değil, cephede ve cephe gerisindeki cesur kahraman Türk kadınlarına da yer verilmiştir. Eserlerde yer yer cepheyi gören, zorluk çeken Anadolu kadınlarına yer verilerek, Türk kadınının cephede ve cephe gerisinde gösterdiği kahramanlığının önemi vurgulanmıştır. Bununla birlikte Millî Mücadele temalı şiirlerde çocuk konusunun ise yan muhteva olarak işlenildiği söylenebilir. Şiirlerin yan muhtevalarında Türk milletinin erkeği, kadını, yaşlısı ve çocuğu ile el birliği ederek düşmanı yurttan kovması, vatanı koruması, milli istikrarı ve gücü anlatılmıştır.

Bunun yanı sıra Millî Mücadele temalı şiirlerde sanat yapma kaygısı güdülmemiş olup şiirlerin dili açık ve yalındır. Bu şiirlere bakıldığında şairlerin muhteva, şekil, dil ve üslup bakımından halka yaklaştığını söylemek mümkündür. Zira çeşitli temalarda kaleme alınan şiirler içerisinde özellikle Millî Mücadele konusunun işlenildiği eserlerde şair duyarlılığının öne çıkarılarak, toplumun bilinçlenmesinin amaçlandığı görülür. Ayrıca gazetede yayınlanan Millî Mücadele temalı şiirlerde ideolojik kaygı güdüldüğü anlaşılmaktadır. Atatürk dönemi edebiyatına uygun olarak ideolojik kaygıyla yazılan şiirler yeni devlete, rejime ve inkılâplara bağlılık teması etrafında şekillenir. Şiirlerin temel zemini ise Türkçülük ideolojisine dayanır. Netice itibariyle İstiklâl Yolu'nun pek çok isimsiz erkek ve kadın kahramanları bulunmaktadır. Özellikle Türk kadını ve Türk çocuğu olağanüstü çaba ve gayretlerle Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasına katkı sağlamışlar ve bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin mihenk taşı olmuşlardır.

KAYNAKÇA

***, "Reisi Cümhur Gazi Mustafa Kemâl Hazretleri", *Çankırı'da Duygu,* S. 1, Çankırı, 1930, s. 1.

BEHİÇ, Behzat, "Esir bir Türk Kızı tarafından", *Çankırı'da Duygu*, S. 155, 1933, s. 13.

BOZGEDİK, Kutsal, Çankırı Basınında Edebî Muhteva (1921-1938), Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çankırı, 2018.

FEHMİ, H., "Türk Kadını Kağnısıle ", *Çankırı'da Duygu,* S. 67, 1931, s. 3.

GÜMÜŞ, Adnan Aydın, "1930-1938 Yılları Arasında Çankırı'da Çıkan Duygu Gazetesi'nde Duygunun Sesi/Edebiyatın Yansıması", *Çankırı Araştırmaları Dergisi,* Y. 6, S. 8, 2011, s. 115-116.

KURNAZ, Cemal - KURNAZ, Şefika, *Millî Mücadele Yazıları Ahmet Talât Onay,* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004, s. 26.

KURNAZ, Cemâl, *Ahmet Talât Onay,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 25.

ONAY, Talat, "Elhamdülillah!... (1)", *Çankırı'da Duygu*, S. 155, 1933, s. 8.

ONAY, Talat, "Türk'ün Destanı", *Duygu*, S. 285, 1936, s. 4.

RIFAT, Hüseyin , "Türk Kadını V", *Çankırı'da Duygu*, S. 166, 1933, s. 4.

TAŞDEMİR, Erdem - DERELİ, Aytaç Burak, "*Kengiri*'den Günümüze Çankırı Basını", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi,* S. 44, 2017, s. 2.

YAKUP KADRİ'NİN YABAN ve ANKARA ROMANLARI ÜZERİNDEN MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ BAĞLAMINDA BAZI TESPİTLER

Kübra Asena ÖZHAN[1]

Özet

Osmanlı İmparatorluğu, 2 Ağustos 1914 yılında Almanya'dan Geoben ve Breslau gemilerini satın aldı. 16 Ağustos 1914 Alman gemilerine Türk bayrağı çekildi ve gemilerin ismi Yavuz ve Midilli olarak değiştirildi. 27 Ekim'de Yavuz ve Midilli'nin de aralarında bulunduğu altı gemi 14 Rus gemisini, Rus Donets gambotunu ve Rus mayın gemisini batırdı. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi seyrini değiştiren bu olaydan sonra ülke resmî manada savaşa girmiş bulundu. Savaşın etkileri "Millî Mücadele'' diye adlandırdığımız dönemin oluşmasını sağladı. Millî mücadele dönemi tarihi metinlere yansıdığı kadar edebiyatımıza da yansımıştır. Bu bağlam doğrultusunda edebî romanlar dönemin tarihiyle karşılaştırılarak incelenebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun "Hasta Adam" konumuna girdiği, toplumda kutuplaşmaların olduğu, I. Dünya Harbi'yle sefil duruma düşmüş olan Türk halkını, bu dönemde yazılmış olan edebî romanlarımızda da görmek mümkündür. Bu bağlamda iki farklı kutuptan halkı anlatan Yakup Kadri'nin Yaban ve Ankara romanları üzerinden millî mücadele dönemi üzerine tespitler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı İmparatorluğu,Millî Mücadele Dönemi, Toplum, Yaban, Ankara.*

1 Düzce Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Dördüncü Sınıf Öğrencisi, *kubraasena44@outlook.com*

Giriş

Millî Mücadele Dönemi'nde Osmanlı İmparatorluğu eski ihtişamlı günlerini geride bırakmak zorunda kalmıştı. Devleti ayakta tutabilmek için pek çok yönteme başvurulmuştu. Ne yazık ki Osmanlı İmparatorluğu batılı devletlerin tasvir ettiği kelimeden öteye gidemememişti. Artık Osmanlı bir *"Hasta Adam''* rolüne tam anlamıyla adapte olmuştu. Bir daha asla sağlığına kavuşamayacaktı. I. Dünya Harbi pek çok milleti etkiledi. Osmanlı, savaş taraftarı değildi. Kendini toparlamaya çalışan yaralı bir devletti. 2 Ağustos 1914 yılında Almanya'dan Geoben ve Breslau gemilerini satın aldı. 16 Ağustos 1914 yılında Alman gemilerine Türk bayrağı çekildi. Gemilerin ismi Yavuz ve Midilli olarak değiştirildi. 27 Ekim'de Yavuz ve Midilli'nin de aralarında bulunduğu altı gemi 14 Rus gemisini, Rus Donets gambotunu ve Rus mayın gemisini batırdı. Bu hadiseden sonra Osmanlı resmî olarak savaşa girmek zorunda kaldı. Daha sonra İtilaf Devletleri kendi aralarında Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını paylaştı. Savaşa girmiş olan Osmanlı ise İttifak Devletleri'nin olduğu tarafta yer alıyordu.

O günlerde Osmanlıya mensup olan halktan kimi İngiliz mandasını savunuyor; kimi ise Millî Mücadele'nin yapılması gerektiğini savunuyordu. İngiliz mandasını savunanların başında Sultan Vahidettin geliyordu. Damat Ferit, Amiral Calthorpe'a şöyle diyecektir:

"Padişahın ve benim yegâne ümidimiz, Allah'tan sonra İngiltere'dir." [2] Bu tasarıyı Sultan Vahidettin, Damat Ferit Paşa'nın aracılığıyla 30 Mart 1919'da İngiliz Yüksek Komiseri 'ne ulaştıracaktır. Tasarının özü şu şekildedir:

"Osmanlı İmparatorluğu'nun 15 yıl müddetle İngiliz sömürgesi olması." [3]

Osmanlı gittikçe güçsüzleşmekte ve daha fazla toprak kaybetmekteydi. Bu kötü talihi tersine çevirecek birine ihtiyaç vardı. Bu sayede Türkler yeniden tarih yazacaktı. İlk Yunan tümeni İzmir'e çıktığında, Mustafa Kemal Paşa'nın Çanakkale Savaşı sırasında gösterdiği başarı dilden dile dolaşmaktaydı. 30 Nisan 1919'da Sultan Vahidettin, Mustafa Kemal Paşa'yı Dokuzuncu Ordu Müfettişi olarak Samsun'a tayin etti. Dokuzuncu Ordu Müfettişi olan Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919'da Bandırma Vapuru ile Samsun'a çıktı.

2 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, trc. Cemal Köprülü (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011), 9.

3 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri,* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1983), 234.

Dokuzuncu Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal Paşa

Bandırma Vapuru

Kendisi bu bölgenin asayişini sağlamak için görevlendirilmişti. Ancak Mustafa Kemal; Padişahı, İstanbul hükümetini ve galip devletleri şaşırtacak bir şeyi planlamıştır. Bütün milleti, işgale tepki göstermeye çağırmıştır. Daha sonra İngiliz baskısıyla müfettişlikten alınacaktır ve ordudan istifa edecektir. Erzurum Kongresi ve Sivas Kongresi ile birlikte halka hür, bağımsız bir Türkiye'nin nasıl olacağını gösterecektir. Millî Mücadele Dönemi bu şekilde başlayacaktır. Eli silah tutan herkes cephede savaşacak, cephe gerisindeki kadınlar, çocuklarını aç susuz bırakmak zorunda kalacak; ama her türlü cepheye yardımda bulunacaktır. Tüm bunların yanı sıra eli kalem tutan insanlara da ihtiyaç vardır. Bunlardan bir tanesi de Yakup Kadri'dir.

"1920'de, Millî Mücadele'yi yakından görmeleri için çağırılıp giden yazarlar arasında o da vardı." [4] Yakup Kadri, cephe gerisinden bugüne ışık tutan edebiyatçılarımızdan biridir. O dönemin Osmanlı İmparatorluğunu, Millî Mücadele Dönemi'ni, o dönem de yazdıklarıyla gözler önüne sermektedir. Bu iki önemli unsuru *"Yaban"* ve *"Ankara"* romanlarında da görebilmekteyiz.

Yaban romanın genel bir özetini yapacak olursak romanımız şu şekildedir:

Yaban romanımızın ana kahramanı Ahmet Celâl 'dir. Ahmet Celâl I.Dünya Harbi'nde savaşırken kolunu kaybetmiştir. Savaştan sonra yapayalnız kalmış, İstanbul'a da dönememiştir. Uzun zaman kendisine hizmet eden askeri Mehmet Ali'nin:

"Gel beyim, seni bizim köye götüreyim; buralarda, yalnız başına sersefil

4 Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923,* (İstanbul:İnkılâp Kitabevi, 2015) 182.

olursun," [5] sözü üzerine Anadolu'nun bir köyüne giderler. Ahmet Celâl daha ilk günden tavırları, konuşması, giyim kuşamıyla, düşünceleriyle buradaki insanlardan farklı olduğunu romanda bizlere hissettirir. Köylüler Ahmet Celâl 'i *"Yaban"* olarak adlandırırlar. Ahmet Celâl köylülere İstanbul'un işgal altında olduğunu, İzmir'den Bursa'ya kadar Yunan işgalinin devam ettiğini söyler. Savaşın Anadolu'nun dört bir yanını saracağını dile getirir. Ancak köylüler Ahmet Celâl 'in dediklerine kulak asmamakla beraber hiçbir tepki vermezler. Ahmet Celâl 'i yaban olarak görmeye devam ederler. Onun sabahlara kadar kitap okumasına bir anlam veremezler. Ahmet Celal'i anlayabilen bir köylü yok gibidir. Konuştuğu köylüler birkaç kişiyle sınırlıdır.

Mehmet Ali'nin annesi Zeynep Kadın ve kardeşi İsmail ile konuşmaktaydı. Zeynep Kadın elindeki malzemeleri pazara götürmeden Ahmet Celâl 'e satıyor, İsmail ile ise konuşmaları birkaç kelimeden ibaret kalıyordu. Belli bir süre sonra Ahmet Celâl köyde olacak felaketler için önceden köylüyü uyarıyor ancak köylü ondan kaçmaya devam ediyordu. Romanının devamında köye Şeyh Yusuf adında bir zat gelir. Ahmet Celâl bu zatın köylüyü kandırmakta olduğunu anlar ancak köylü her zaman olduğu gibi Ahmet Celâl 'in söylediklerine kulak asmaz. Kahramanımız bir gün Emine adında bir kız ile tanışır. Ancak daha sonra onu arar ama bir türlü bulamaz. Zaman geçmeye devam ederken Ahmet Celâl, İsmail ile karşılaşır. İsmail'e nişanlısının kim olduğunu sorar. İşte o anda acı gerçekle yüzleşecektir. İsmail'in nişanlısı Emine'dir.

Mehmet Ali tekrar askere alınır. Mehmet Ali gittikten sonra İsmail kimseyi dinlemez olur. Mehmet Ali'nin Emine ile evlenmesine annesi Zeynep Kadın da karşıdır. Ancak sözünü oğluna dinletemez; Mehmet Ali ve Emine evlenecektir. Köyde tüm bunlar yaşanırken Ahmet Celâl'in anlatmaya çalıştığı felaket köylünün başına gelmiştir. Yunan ordusu köylerini basmıştır. Köylüler düşmanın gelişini hiç umursamaz bir şekilde davranırlar.

Ahmet Celâl artık köylüye bir şey anlatmıyor, zehrini içine akıtıyordu. Köylüler geri alacaklarını umut ederek düşman ordusu ne isterse sorgusuz sualsiz yerine getiriyorlardı. Düşman Ahmet Celâl'in evini basmış ve onun subay olduğunu öğrenmişti. Bir subayın burada ne yaptığına anlam verememişler, Ahmet Celâl 'i göz hapsinde tutmuşlardı. Ahmet Celal bu hadiseden sonra odasından çıkmaz olmuş, köyle ilgili haberleri gelip gittikçe Emeti Kadın'dan öğreniyordu. Ahmet Celâl ve köylünün arasını bu kötü hadise bile birleştirememişti. Ahmet Celâl bundan sonra sadece Emeti Kadın, Bekir Çavuş ve Küçük

5 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, 81. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018) 17.

Hasan ile muhabbet edecekti. Ahmet Celâl Küçük Hasan'a günden güne daha çok bağlanmıştı. Düşman bir kez daha köye gelmişti. Küçük Hasan'ı yaralı bir kuştan farksız hale gelene kadar dövmüş, köyde ne kadar ev varsa yakıp yıkmaya devam etmişti. Düşman askeri köyün erkeklerini bir tarafa, kadınlarını bir tarafa toplamıştı. Akşama doğru kadınlardan birisini alıp götürmüşlerdi. Düşmanın yapmış olduğu türlü rezil işkencelerin ardı arkası kesilmiyordu. Emine ve Ahmet Celâl bu kargaşadan faydalanıp köyden kaçma planı hazırladılar. Köyden kaçarlarken düşman her tarafa ateş etmeye başladı. Bunun sonucunda Ahmet Celâl kolundan yaralanmış, Emine ise kalçasından vurulmuştu. Sabah olunca gitmeye karar verdiler ancak sabah olduğunda Emine yarası ağır olduğu için devam edemedi. Ahmet Celâl ise anı defterini Emine'ye verip bilinmeyen bir hayata doğru giderek yoluna devam etti.

Yaban romanını genel olarak değerlendirecek olursak; Osmanlı'nın cahil bırakmış olduğu bir köylüyle karşı karşıya gelmiş bulunmaktayız. Yaban romanıyla Yakup Kadri'yi destekleyen ve desteklemeyip olumsuz yönde eleştirenler de mevcuttur. Berna Moran, *"Yaban'da Teknik ve İdeoloji"* adlı yazısında şöyle demiştir:

"Yaban ya aydın ile köylü arasındaki uçurumu içtenlikle dile getirdiğini, bu yarayı cesaretle deştiğini ve Anadolu köylüsüne ait gerçekleri bütün çıplaklığıyla önümüze serdiği için çok övülmüş ya da tek yanlı olduğunu, gerçekleri çarpıttığı ve köylünün yalnız olumsuz yönlerini anlattığı için eleştirilmiştir." [6]

Vatanı kurtarmak isteyen bürokratlar ne yazık ki kurtuluş yolunu *"Batılılaşma"* da görmüşlerdir. Bu aslında onlar için can ve mallarını kurtarmanın bir yoludur. Padişah, bir bürokratı dilediği zaman sürebilme, idam ettirme, malına ve mülküne el koyabilme yetkisine sahiptti. Bu yüzden bürokratlar kurtuluşun batılı devletler tarafından geleceği kanaatindeydi. Ancak şöyle bir durum var ki Sultan Vahidettin 'de kurtuluşun batıdan -özellikle- İngiltere'den olacağı kanısındaydı. Aslında Yakup Kadri, roman boyunca aydınları suçlamıştır.

"Burada, ben, vatan delisi ve millet divanesi; burada, ben harp malûlü Ahmet Celâl yapayalnızım. Bunun nedeni, Türk aydını gene sensin! Bu viran ülke ve yoksul insan kitlesi için ne yaptın? Yıllarca, yüzyıllarca onun kanını emdikten ve onu posa halinde katı toprak üstüne attıktan sonra, şimdi de gelip ondan tiksinmek hakkını kendinde buluyorsun." [7]

Yazar, Türk aydınını köylüleri ihmal etmekle suçlar. Romanda Ahmet Celâl kendini *"onlar"* diyerek köylülerden ayırır. Köylüler de Ahmet Celâl'i aralarında *"Yaban"* diye adlandırlar. Türk aydını ve

6 Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015) 201.
7 Karaosmanoğlu, *Yaban*, 110-111.

Türk köylüsü arasında uçurum var gibidir. Fethi Naci, Yaban romanını değerlendirirken Yakup Kadri'nin Türk köylüsü ile ilgili düşüncesini şöyle dile getirir:

"Türk köylüsünün ruhu, durgun ve derin bir sudur. Bunun dibinde ne var? Yalçın bir kaya mı, bir balçık yığını mı, bir yumuşak kum tabakası mı? Keşfetmek mümkün değildir." [8]

Yakup Kadri, Ahmet Celâl'in diliyle Türk aydının tanımını yapmıştır. Tanzimat'tan Millî Mücadele Dönemi'ne kadar olan süreci konu edinmiştir. O dönemki bürokratların iktidarda olduğu dönemin eleştirisini yapmıştır. Türk aydınını, Türk ülkesi denilen bu engin ve ıssız dünya içinde bir garip yalnız kişiye benzetmiştir. Romanda ön planda olan köylülerin dağınık yaşamları, olumsuz yönleri gibi gözükse de arka planında Kurtuluş Savaşı vardır. Yavaş yavaş arka plan ön planın önüne geçmiştir. Ahmet Celâl'in başlarda köylülere anlattığı durumlar okurda bir soyutluk hissi oluşturur. Lakin savaş köye doğru yaklaşınca somutlaşmayı yazar bize hissettirmiştir. Köyde top sesleri işitilmeye başlar, uçaklar köyün üstünde uçar ve bir sabah Yunan ordusu köyü işgal eder. Romanda Ahmet Celâl'in kişiliğinin değişmeye başlamasıyla birlikte ön plandaki tema ve arka plandaki tema birleşmeye başlar. Temanın özüne indiğimizde karşımıza çıkan sonuç Kurtuluş Savaşı olacaktır. Karşımızda duran kahramanımız bir subaydır ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra kolunu kaybettiği için Kurtuluş Savaşı'na katılamamıştır. Ahmet Celâl'in aklında hep Kurtuluş Savaşı vardır. Ahmet Celâl bundan dolayıdır ki devleti tarafından cahil bırakılmış köylüyü gittikçe yayılan savaş için uyarır. Romanın ilerleyen kısımlarında kahramanımızın gittikçe içine kapandığını görüyoruz. Artık köylüyle neredeyse hiç konuşmadığını görüyoruz. Konuştuğu birkaç köylüye ise görüşlerini belli etmiyor. İşte bu durum bir sorun haline geliyor; çünkü Ahmet Celâl paylaşamadığı idealleri doğrultusunda yapayalnız kalıyor.

Yakup Kadri, roman boyunca savaşın atmosferini bize hissettirmeye çalışmıştır. Hastalıklı, pis ve çorak bir doğa tasviri yapar. Köylüleri fiziksel olarak doğayla özdeşleştiriyor gibidir. Son olarak Yaban romanıyla ilgili değerlendirmeyi şu şekilde bitirmek istiyorum. Yakup Kadri, gelen eleştiriler doğrultusunda Yaban'ın II. Baskısında bir önsöz yayımlar. Romanın başlangıcında bulunan önsözde Karaosmanoğlu, kendisine yöneltilmiş olan köylü aleyhtarlığı suçlamasına karşı çıkmıştır. Kabahati köylülerde görmediğinden bahseder, asıl kabahatlinin aydınlar olduğunu romandan alıntılar yaparak açıklar. İddiasını desteklemek için 1922'de yazmış olduğu *"Barbarların Yaktığı Köyler Ahalisine"*

8 Fethi Naci, *Yüz Yılın 100 Türk Romanı,* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015) 69.

adlı makalesini de Yaban'ın önsözüne eklemiştir. Bu makaleyi Yakup Kadri, savaşta Yunan ordularının çekilirken yakıp yıktığı yerleri, orada bulunan köylülerin aç ve sefil halini gördükten sonra yazmıştır. Köylülere karşı şefkat ve acıma duygusuyla makalesini kaleme almıştır. Yazısında dile getirdiği duygularının bir kısmı şu şekildedir:

" Şu dakikada sizi ve köylerinizi hep birbirine karıştırıyorum. Hanginiz daha az sefil idi? Hanginiz daha merhamete lâyıktı? Bilmiyorum; bildiğim bir şey varsa o da, sizin gözleriniz benim gözlerime değdikçe, başımın önüme eğilmesi ve yüzümün kızarmış olmasıdır… Gözyaşlarınız arkasında bize karşı sezdiğim kin ve hınçtan korktuğum için değil, fakat felaket ve sefalet karşısında sefahat ve rahat denilen şeylerin ne kadar kaba, ne kadar adi olduğunu hissettiğim içindir ki, sizin aranıza karışmak, sizin aranızda kaybolmak, kendimi sizinle beraber görmek istiyordum; o dakika zannediyorum ki, hayatın en büyük zevki, neşesi ve en büyük şerefi sizin gibi olmak ve sizin aranıza katılmaktır… Ey, yanmış tarlası üstünde beyaz sakalını yolan ihtiyar; ey, evlâdının mezar taşından başına yastık yapan ana; ey, geceleri, köpeklerle beraber uluyan aç çocuk; ey, bekâreti iğrenç bir yara halinde kanayan genç kız, Allah cümlenizi bizim düştüğümüz dertten masûn eylesin!" [9]

Yakup Kadri'nin 1922 yılında gördüğü köylü ve 1932 yılında Yaban romanının ilk baskısında görmüş olduğu köylü farklıdır. 1922 yılında gördüğü köylü saygı duyduğu sefil haldeki köylüdür. 1932 yılındaki Kadro dergisinin yazarı olan Yakup Kadri ise Yaban'da tasvir ettiği köylüyü tutuculuğun ve gericiliğin kaynağı olarak betimlemiştir. Yaban romanın ikinci baskısındaki Yakup Kadri ise romanın önsözünde kendi görüşünü açıklamıştır. Romandaki köy gerçek Anadolu'yu değil 1930'lardaki Karaosmanoğlu'nun kafasında oluşturmuş olduğu Anadolu'yu simgeler.

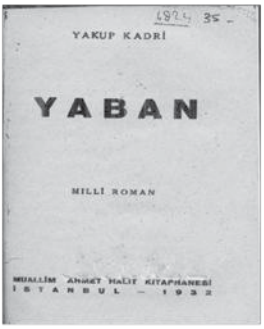

Yaban I. Baskı

Yakup Kadri ve arkadaşları
Kadro Dergisi

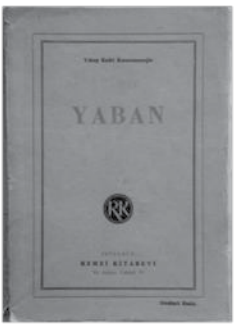

Yaban IV. Baskı

9 Karaosmanoğlu, *Yaban*, 11-13-14.

Yakup Kadri'nin Ankara romanı da Millî Mücadele yıllarını anlattığı bir diğer eseridir. Ankara romanının genel bir özetini yapacak olursak şu şekilde yapılabilir:

Ankara romanı üç bölümden oluşmaktadır. I. Bölüm Millî Mücadele Dönemi'ni ve II. Bölüm Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlandığı dönemi anlatmaktadır. III. Bölümde ise Cumhuriyet'in Onuncu Yıl kutlamaları hayal edilmektedir. Bu üç dönem Türk kadını üzerinden anlatılmıştır. Ana kahramanımız Selma Hanım'dır. Birinci bölüm Selma Hanım'ın, banka şefi olan kocası Ahmet Nazif Bey ile birlikte Ankara'ya gitmesiyle başlar. İkisi de Ankara'ya yabancıdır. Tacettin Mahallesi'nde hiç alışık olmadıkları sıkıcı ve tek düze olan bir şekilde yaşamaya başlarlar. İstanbul'da savaş başlamıştır ve orada bulunan halk zulüm görmektedir. Ankara'da ise bir mücadele başlamıştır. Millî Mücadele. Ankara bir kurtuluş umududur. Selma Hanım burada tanışmış olduğu komşuları; Hatice Hanım ve Halime Hanım'la sohbet edip, Ankara'nın vaziyetini öğrenmektedir. Daha sonra Nazif Bey'in vekil arkadaşı Murat Bey ve Binbaşı Hakkı Bey ile tanışır. Selma Hanım, Hakkı Bey'in Millî Mücadele ruhuna, vatanperverliğine ve azmine hayran olmuştur. Selma Hanım, Binbaşı'nın milliyetçi ve vatanperver fikirlerini heyecanla dinler. Daha sonra Hakkı Bey ile birlikte at gezilerine çıkmaya başlar. Ankara'daki halkın arasında bu durum hoş karşılanmasa da Nazif Bey bu durumu olumsuz değerlendirmez. Bütün ümitler kazanılacak olan zafere bağlıdır ancak Selma Hanım, kocasının Millî Mücadele'ye gerektiği kadar destek vermediği düşüncesindedir. Bu yüzden kocasından uzaklaşmaya başlamıştır. Bu uzaklaşma Selma Hanım'ı, Erkân-ı Harp Binbaşı Hakkı Bey'e daha yakınlaştırmıştır. Selma Hanım bu sıralarda İstanbul'dan yeni gelmiş Neşet Sabit ile tanışır. Neşet Sabit yazardır ve yaptığı konuşmayla kendisini etkilemiştir. Vatanı için kocasının yaptıklarını yetersiz bulan Selma Hanım, Binbaşı Hakkı Bey'in yardımıyla Eskişehir'deki bir Askerî Hastane'de göreve başlar. Yunan ordusu taarruza geçmiştir. Ankara halkı ise şehri boşaltma faaliyetlerine girişmiştir. Bu sırada Selma Hanım Ankara'ya geri dönecek ve kocası Nazif Bey'in tüm ısrarlarına rağmen Ankara'yı terk etmeyecektir. Cebeci Hastanesi'nde vatan için çalışmaya devam edecektir. Selma Hanım, Yunan ordusunun Ankara'ya giremeyeceğine inanmaktadır. Ona göre Ankara vatanın kalbidir. Bu yüzden Milli uyanış ve Millî Mücadele burada başlayacak; zafer burada kazanılacaktır. Nazif Bey, Selma Hanım Ankara'yı bırakmadığı için karısından boşanacak ve Ankara'yı terk edecektir. I. Bölüm'ün kısaca özeti bu şekildedir.

II.Bölüm'e geldiğimizde ise Türk ordusu Sakarya'da zaferi kazan-

mış, Büyük Meydan Muharebesi ile Yunan ordusu denize dökülmüş; İzmir vatan toprağına geri alınmıştır. Selma Hanım Nazif Bey ile boşanmasından sonra; Miralay Hakkı Bey ile evlenir. Millî Mücadele'den sonra Miralay Hakkı Bey, ordudan ayrılmış ve emekli olmuştur. Harp zengini bir şirketin idare amiridir. Ecnebi gruplarla komisyon işleri yapmaya başlamıştır. Bu durum Selma Hanım'ı Hakkı Bey'den uzaklaştıracaktır. Hakkı Bey milli idealleri bir tarafa bırakmış, kendi maddi refahı için çalışan; Mustafa Kemal'in inkılâplarını yanlış yorumlayan bir iş adamı olmuştur. Ne yazık ki Hakkı Bey'deki bu değişimler, Ankara'da yaşayan pek çok diğer insanda da ortaya çıkmıştır. Alafranga hayat özentisine kapılmışlardır. Bu tip insanların en büyük zevki balolar, gece eğlenceleri ve çay partileri olmuştur. Selma Hanım ise bu sıralarda Millî Mücadele yıllarında tanışmış olduğu Muharrir Neşet Sabit ile Ankara Palas Oteli'nde karşılaşır. Selma Hanım bu karşılaşmadan sonra yazar ile yeniden görüşmeye başlar. Kocasından ve çevresindekilerden gördüğü bu çirkinlikleri muharrir ile paylaşır. Neşet Sabit Bey'de, Selma Hanım gibi Ankara sosyetesinin bu hayat tarzından oldukça rahatsızlık duyar. Selma Hanım, Neşet Sabit Bey ile gittikleri balo ve davetlerde Ankara halkındaki yanlış Batılılaşmayı eleştirir. Hakkı Bey yabancı bir kadınla flört etmeye başlayınca, Selma Hanım Miralay Hakkı Bey'den boşanır ve öğretmenlik yapmaya başlar. II. Bölüm'ün kısaca özeti bu şekildedir.

III. Bölüm olan son kısıma geldiğimizde ise Selma Hanım Millî Mücadele'nin kutsallığını unutmamış olan, Atatürk İlke ve İnkılâpları'nı doğru anlayan yazar Neşet Sabit Bey ile evlenir. Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Kutlamaları'nda Gazi Mustafa Kemal'in konuşmasını Neşet Sabit Bey ile birlikte dinler. Ankara'nın çehresi, olması gerektiği gibi değişmeye başlamıştır. Çıkarcı zümrelere karşı harekete geçilmiştir. Toplumsal Mükellefiyet Teşkilatı ve Halk Evleri kurulmuş; kendi menfaatlerini, ülke menfaatlerinden önde tutan, yanlış Batılılaşan halktan bazı insanlar; Ankara'yı terk etmiş ve Avrupa'ya yerleşmiştir. Selma Hanım, kocası Neşet Sabit Bey ile birlikte yeni Türkiye'nin temelleri için canla başla çalışmaktadır. Neşet Sabit Bey roman yazmaya devam ederken, Selma Hanım'da öğretmenlik yapmaktadır. Neşet Sabit Bey, *"Kaltabanlar"* adlı bir komedi yazar. Yazmış olduğu bu komedi Devlet Tiyatrosu'nun açılış töreninde sahnelenecektir. Tüm bunların yanında Harf İnkılâbı yapılmış; Tarih Cemiyeti ve Yüksek İktisat Enstitüsü açılmıştır. Bu sayede ülkeye başka yenilikler de gelmiştir. Selma Hanım ve Neşet Sabit, sık sık Anadolu'da geziye çıkarlar. Anadolu'nun her bir karış toprağını ve diğer eşsiz güzelliklerini izlerler. Ve romanın sonunda Selma Ha-

nım, 1943 yılında yapılacak Cumhuriyet'in Yirminci Yıl Dönümü kutlamalarının düzenleme komitesine seçildiğini hayal etmektedir. Ankara romanın son bölümünün genel bir özeti bu şekilde değerlendirilebilir.

Ankara romanını genel olarak değerlendirecek olursak; Birinci bölümde Millî Mücadele ruhu tam anlamıyla yansıtılıyor. Millî Mücadele'nin halk üzerindeki etkisi anlatılıyor. Halktan bir kısım savaştan korkuyor ve adeta savaştan kaçmak için çırpınıyor. Tıpkı Selma Hanım'ın ilk eşi, Ahmet Nazif Bey gibi. Halkın Millî Mücadele'yi özümsemiş kısmı ise vatan için her türlü fedakarlığı yapmak için hazır durumda. Örneğin Binbaşı Hakkı Bey, vatan uğruna can vermeye hazır ve savaş kazanılana kadar tüm gücüyle düşmanla çarpışıyor. Selma Hanım ise cephede geride kalıp vatana yardım edenlerden. Bu zorlu harp sürecinde hastanede hemşire olarak çalışıyor. Elinden geldiğince askerimize yardım ediyor. Bu bölümde Ankara'da yavaş yavaş değişmeye başlayan bir vatan tasviri mevcuttur. Karşımızda kadınların daha geri planda bırakıldığı bir toplum değil; yavaş yavaş kadının ön plana çıkmaya başladığı bir toplum vardır. Kadınlar; saçlarını kestirmeye başlar, kıyafetlerinde değişimler mevcuttur ve artık ata binip dolaşabilmektedirler. Aslında bu bölüm Millî Mücadele sonrası gelişecek olan değişimleri bize hissettirmektedir. Tüm bunların yanı sıra Millî Mücadele'de sadece erkek önplanda değildir. Artık kadında önplandadır. Cephe gerisinde var güçleriyle ordumuza destek vermektedirler.

İkinci bölümde Millî Mücadele'nin sonuçları karşımıza çıkmaktadır. Var gücüyle vatan için çarpışan erkeklerimiz ve vatan için çalışan kadınlarımızın emekleri boşa gitmemiştir. Türk ordusu Sakarya'da bir destan yazmıştır. Büyük Meydan Muharebesi ile Yunan ordusu denize dökülmüştür. Savaş, tüm çekilen acılar, çarpışmalar ve çalışmaların verdiği neticeyle sonunda kazanılmıştır. Artık karşımızda yaralarını sarmaya çalışan bir ülke vardır. Bu bölümde Ankara üzerinden Türkiye Cumhuriyeti'nin değişimi söz konusudur. Ankara sosyete ve halk olarak ikiye ayrılmıştır. Bu da Atatürk İlke ve İnkılâp'larını doğru anlayamayan sosyetik bir grup yüzünden meydana gelmiştir.

Son bölüme geldiğimiz üçüncü bölüm ise Yakup Kadri'nin hayalini kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'dir. Ne yazık ki Yakup Kadri'nin bu dileği, hayalden öteye geçemeyecektir çünkü Ulu Önder Mustafa Kemal o yılları göremeden vefat edecektir. Yakup Kadri kağıda döktüğü Ankara'yı; romanın üçüncü baskısında yazmış olduğu kısa bir not ile dile getirecektir.

" Otuz yıl önce yazdığım bu romanı, üçüncü baskıya vermek üzere, göz-

den geçirirken bir düş görülüyor gibi oldum ve bana öyle geldi ki, burada hikâye ettiğim devri bir somnambül hali içinde geçip gitmişim.

Fakat, bu halim çok sürmüyor; uyanıyorum ve kendimi toparlayarak etrafıma bakıyorum, o devirden bu yana ne kalmış diye. Kitabın birinci bölümünde belirtmeye çalıştığım Millî Mücadele ruhundan hiçbir iz bulamıyorum.

Ya son bölümde hayalini kurduğum Türkiye'nin gerçekleşmesine doğru bir gelişme olmuş mudur? Ben, o zamanlar, bir gün gelip öleceğini aklımdan bile geçirmediğim Atatürk'ün öncülüğü ve rehberliğiyle bu ideal Türkiye'ye varacağımızı umuyordum. Şimdi, o yirmi yıl üstünden bir yirmi yıl daha geçmiş bulunuyor. Fakat, biz, sosyal, kültürel ve ekonomik devrim şartları bakımından, hâlâ romanın ikinci bölümünde verdiğim ve karikatürünü yaptığım Ankara'nın içinde tepinip durmaktayız."[10]

Yakup Kadri'nin Ankara romanı üçüncü bölüme gelene kadar dönemin gerçekliklerine ayna tutar biçimdedir. Romanın üçüncü bölümü ise geleceğe yönelik yazıldığı için ütopik olarak kabul edilebilir. Yakup Kadri, Millî Mücadele Dönemi'ni romanlarında realist bir şekilde anlatan bir yazarımızdır. Selma Hanım, roman boyunca sürekli bir değişim ve dönüşüme uğramaktadır. Bana göre, bu değişim ve dönüşüm; Millî Mücadele Dönemi Öncesi, Millî Mücadele Sonrası ve Cumhuriyet'in doğru anlamlandırılması şeklinde ayrılabilir. Sanki Yakup Kadri, Selma Hanım üzerinden toplumdaki değişimi anlatmaktadır. Son bölüm biraz daha ütopik kaldığı için Yakup Kadri kendi kurduğu hayale göre Türkiye Cumhuriyeti'ni anlatır biçimdedir. Aynı şekilde, Selma Hanım'ın üç bölümde de farklı kişilerle yapmış olduğu evlilikler, yaşamında olan değişiklikleri kapsar niteliktedir. Bunun yanı sıra bu üç dönemdeki evliliklerindeki değişim Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yapılmış olan önemli gelişmelerle de örtüşmektedir. Romanımızdaki mekân Ankara'dır. Ankara; Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezi olarak alınmıştır. Selma Hanım ise bu mekândaki değişimin somut bir göstergesidir. Romanın başlarında kadın arka plandaymış, toplumda silik bir yapıya sahipmiş gibi gözükmektedir. Ancak romanın sonlarına doğru toplumda kadının önemi vurgulanır niteliktedir. Millî Mücadele Dönemi'nden önce bir kırsal halinde bulunan Ankara, Mustafa Kemal'in gelmesiyle birlikte yeni bir anlam kazanmıştır. Artık Türkiye Cumhuriyeti'nin kalbi burada atacaktır. Yakup Kadri bu romanında Millî Mücadele Dönemi'ni ve Atatürk dönemi Ankara'sını anlatmaktadır. Ankara Mustafa Kemal'in çağdaşlaştırma hamleleri ile özdeştirilmiştir.

10 Yakup Kadri, Karaosmanoğlu, *Ankara,* 36. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları,2018) 9.

Millî Mücadele Yıllarında :
Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU,
Halide Edip ADIVAR, Falih Rıfkı ATAY

Ankara I. Baskı

SONUÇ

Millî Mücadele Dönemi tarihimize yansıdığı kadar edebiyatımıza da yansımıştır. Millî Mücadele Dönemi'ni yakından gözlemleyen Yakup Kadri, romanlarında bize gerçekçiliği hissettirmektedir. Her iki romanda da anlatılan Millî Mücadele'dir. Her iki romanda da halk farklı kutuplardan ele alınmıştır. Yaban'daki halk cahil bırakılmış bir toplumu temsil ederken; Ankara'daki halk daha bilinçli ve değişen bir toplumu ifade etmektedir. Yakup Kadri, Millî Mücadele Dönemi'nde yazmış olduğu romanlarıyla bugünümüzü aydınlatır biçimdedir. Yaban ve Ankara romanları da bu duruma örnek olarak gösterilebilmektedir.

KAYNAKÇA

Jaeschke,Gotthard. Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri. trc. Cemal Köprülü. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011.

Akşin, Sina. İstanbul Hükümetleri. İstanbul: Cem Yayınevi, 1983.

Akyüz, Kenan. Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923. İstanbul:İnkılâp Kitabevi 2015.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. Yaban. 81. Baskı İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Moran, Berna. Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Naci, Fethi. Yüz Yılın 100 Türk Romanı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. Ankara. 36. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları,2018.

Ertaylan, İsmail Hikmet. Türk Edebiyatı Tarihi I- IV. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2011.

Özakman, Turgut. Şu Çılgın Türkler. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2008.

Mustafa Kemal, Gazi. Nutuk. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. Atatürk Biyografik Tahlil Denemesi. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

MİLLÎ MÜCADELE TEMALI TİYATRO ESERLERİNDEN: SANCAĞIN ŞEREFİ PİYESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Oğuzhan AY[1]

Özet

Sanat, bir uygarlığın niteliğini belirleyen en önemli unsurlardandır. Bu önemi vurgulama adına günümüze kadar pek çok şey söylenmiştir. Hepsinden çıkarılacak ortak payda ise sanatın, toplumların ihtiyaç duyduğu kan dolaşımı oluşudur. Uygar medeniyet seviyesine ulaşmada zorunlu bir şart olması ile birlikte sanat, günümüze kadar çeşitli amaçlar gözetilerek icra edilmiştir. Oluşturulacak bir sanat eserinin hangi amaç ile icra edileceği sanatçının insiyatifine kalmışsa da bu amacı şekillendiren pek çok faktör vardır. Ülkenin, dolayısıyla toplumun içinde bulunduğu sosyal, siyasi veya ekonomik şartlar, bir sanat eserinin oluşturulma amacını biçimlendiren özelliklerdendir. Edebiyat ise bu hususta oldukça önemlidir. Edebi eserlerce işlenilen konular, yaşanılan siyasi, sosyal veya ekonomik şartlarla biçimlenmiştir. Bu özelliğiyle edebi eser, estetik kaygıyla oluşturulması ile birlikte propaganda görevinde de kullanılmıştır. Buna göre, Tanzimat ile birlikte hayatımıza giren yeni kavramlar, edebi eserlerle topluma anlatılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte oluşturulmak istenilen Cmhuriyet ideolojisinin topluma zerki için de yine edebi eserler önemli roller üstlenmişlerdir. Benzer bir durum da çalışmamızın temasını oluşturan Millî Mücadele yılları ve sonrasında yaşanmıştır. Millî Mücadele döneminde yer alan eserler, mücadeleyi destekleyici niteliktedir. Buna göre Millî Mücadele'de yaşanılan kahramanlıklar, Anadolu'da yaratılan yıkımlar, zaferler ve acılara yer verilmiştir. Tiyatro türü, gündelik yaşama yakınlığı bakımından bahsini ettiğimiz temaların uygulanması konusunda oldukça önemlidir. Millî Mücadele yıllarında ve sonrasında da gösterilmek ya da okunmak için yazılan piyeslerle birlikte Millî Mücadele ruhu oluşturulmaya, korunmaya çalışılmıştır. Bu amaçla kaleme alınmış piyeslerden birisi de Mahmut Yesari'ye ait olan Sancağın Şerefi adlı eserdir. 1927 yılında bir perde olarak kaleme alınmış telif eser, Türk Ocakları ve benzeri kuruluşlar tarafından gösterime sunulmak amacı ile yazılmıştır. Bir grup kahraman Türk askerinin sancağı koruma pahasına şehit oluşlarını konu alan eser, Millî Mücadele'yi konu almış eserler arasında önemli bir yere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: *Edebiyat, sanatçı, Millî Mücadele, tiyatro*

1 Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi , *oguzhanayedb@hotmail.com*

Giriş

Amerikalı ünlü sanatçı Beverly Sills, ''Sanat, uygarlığın imzasıdır.'' demiştir. Mustafa Kemal ise sanat hakkındaki görüşünü ve sanatın hayati oluşunu ''Sanatsız kalan bir milletin, hayat damarlarından biri kopmuş demektir.'' ve ''Yüksek uygarlığın merdiveni sanattır.'' ifadeleri ile belirtmiştir. Bu cümlelerden yola çıkarak elde edilebilecek görüş hiç şüphesiz ki şudur: Sanat, toplumların ihtiyaç duyduğu kan dolaşımıdır. O toplumun sanatı, uygarlığının varlığını ve niteliğini belirlemesi bakımından önemlidir. Bu özelliği ile sanat, bir milletin uygar medeniyet seviyesinde olmasının zorunlu şartı olarak gözükmektedir.

Sanatçı ise her millette, o milletin ihtiyaç duyduğu estetik ve kudreti içinde barındıran kişidir. Toplumu ve ihtiyaçlarını bilir. Evrensel günceli takip eder, cereyan eden yenilikleri ait olduğu topluma aşılamaya uğraşır. Bu hususta edebiyat, bir millet için hayati önem taşımaktadır. Toplumu yönlendiren, bilgilendiren, coşturucu yahut dizginleyici potansiyele sahiptir.

Ülkemizde edebiyat, çeşitli sosyal ve siyasi hareketlerle şekillenmiştir. Tanzimat Dönemi olarak adlandırılan dönemde edebiyat, hürriyet, özgürlük, eşitlik, batılılaşma gibi kavramların topluma zerkinde görev almıştır. Sanatçılar bu dönemde sözünü ettiğimiz temaları ele alarak toplumun geri kaldığı düşünülen meselelere değinmişlerdir. Bu dönemde Avrupa'yı kalın merceklerle inceleyen aydınlar, oradaki sosyal ve siyasi hareketlerin, yaklaşmakta olan olası bir cihan harbinin ayak seslerinin izini sürmüşlerdir. Batı'da yer alan gazete, tiyatro, roman, modern hikâye ve deneme gibi türleri memlekete getirmişler ve burada ilk örneklerini yukarıda saydığımız kavramları da işleyerek- vermişlerdir. Servet-i Fünun olarak adlandırılan dönem, yaşanılan siyasi baskılardan dolayı bireysel temalar etrafında şekillense de bir yandan muhalifliğini de sürdürmüştür. Millî Mücadele döneminde ise hâkim olan anlayış, milli bir edebiyat etrafında şekillenmişti. Memleket meselelerinin, ulusal değerlerin ve Millî Mücadele'nin konularını oluşturduğu bu dönemde edebiyat, toplumu harekete geçirici işlevi bakımından oldukça önemli bir rol oynamıştır. Sanatçılar bu dönemde yazdıkları eserler ile birlikte Millî Mücadele'ye destek olmayı amaçlamışlardır.

Bu dönemde ve sonrasında gerek Millî Mücadele bilincini uyandırmak, gerekse de onu güçlü tutmak için pek çok eser verilmiştir. Bu hususta şiir, roman ve hikâye türleri önemli roller üstlenmişlerdir. Bir yandan eserlerde milli olma bilinci, birlik, Millî Mücadele, Türkçülük gibi temalar yer alırken, diğer yandan da yıkımın getirdiği dram hakkında farkındalık oluşturulması amaçlanmıştır. Bu dönemde verilmiş

eserler öğreticilik yahut estetik amaçlarından uzak olup, birer propaganda aracı olarak kullanılmıştır.

Ait olduğu dönemin ihtiyacını karşılama özelliği taşıyan bu eserlerin amaçlarından birisi toplumsal motivasyonu artırmaktır. Bu dönem veya sonraki yakın tarihinde kaleme alınmış roman, hikâye, piyes, şiir, deneme vb. türler Millî Mücadele'ye destek verici, motivasyon artırıcı ve umut tazeleyici niteliktedir. Bunun yanında Millî Mücadele'nin Anadolu'daki ayak izleri bir başka konu olarak eserlerde kendisine yer bulmuştur.

Bu ihtiyacı karşılama konusunda tiyatro eserleri, büyük bir rol oynamaktadır. Bunun en önemli nedeni ise tiyatronun gerçek hayata olan yakınlığıdır. Bu noktada Tanpınar şu ifadelere yer vermiştir:

''Tiyatroda söz, hayatın dışında, hayattaki rolüne benzer bir rol oynar. Hareket, bir rüyanın giyindiği şekil olur. İdare edilen bir ışığın altında gündelik vak'aların o gayesiz ve beyhude zinciri, kendiliğinden ve o devamlı oluş manzarasını kaybetmeyen, adeta mukadder ve mantıkî bir yolda yürür.''[2]

Tiyatro, roman vb. türlerden, gündelik yaşamın sıcaklığını yaşatabilmesi yahut gündelik yaşamın doğrudan kendisine yer verebilmesi bakımından ayrılır. Bununla ilgili olarak da Tanpınar şu ifadelere yer vermiştir:

''Bununla beraber tiyatro, belki romandan ve belki gayeleri çok az taklidî olan öbür sanatlardan ziyade hayatla münasebetlidir. Çünkü malzemesi insandır...''[3]

Malzemesi insan olan bu tür için kaleme alındığı zamana dair anlatılarda bulunmak, tiyatronun amaçlarından biridir.

Bir fikrin yahut meselenin topluma tiyatro aracılığı ile sunulmasının önemi ile ilgili olarak da Tanpınar:

''Fikri, muharip ve muzaffer bir bakire gibi, bütün hareket sahasına hakim görmek sevincini yalnız tiyatroda tadarız.''[4] ifadesini kullanmıştır.

Tiyatro, Tanzimat ile birlikte edebiyatımıza giren edebi türler arasında yerini almıştır. Bu hususta tiyatronun ülkemizdeki serüveninin 1840'tan itibaren başladığının söylenmesinde bir engel yoktur. Modern tiyatro ilk olarak yabancı tiyatro topluluklarının faaliyetleri ile ülkemizde kendisine yer bulmuştur. Bu yeni tür, *Türk halkının geniş ilgisi karşısında büyük bir gelişme göstermiştir. Önce yapancı müteşebbislerin kurdukları İtalyan ve Fransız tiyatroları ile yerlilerce kurulmuş olan Hacı Naum, Hasköy, Şark ve Ortaköy tiyatrolarından sonra, 1867'de kurulup yarı resmî bir himaye görmüş olan ilk ciddi Türk tiyatrosu Osmanlı Tiyatrosu'dur.*[5]

2 Tanpınar, Ahmet Hamdi, Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015, s.82.

3 a.g.e., s.83.

4 a.g.e., s.82.

5 Akyüz, Kenan, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923, İnkılâp Kitabevi, İstanbul,

Yabancı tiyatro gruplarının sergilediği Fransızca, İngilizce, İtalyanca piyesler, Türk izleyicileri tarafından anlaşılamadığı için, piyesin oynanacağı günün öncesinde metinlerin çevirileri dergilerde yayımlanırdı. Okunan bu çeviriler ile birlikte piyes, anlaşılır bir boyuta getirilirdi. Böylece bu yeni tür, kendisine ait bir kitle yaratmış oldu. İlerleyen zamanda tiyatronun gördüğü yoğun ilgi üzerine Türk aydınlarının da bu türde eserler vermesinin önü açılmıştır.

Kaleme alınmış ilk tiyatro eserimiz, *Abdülhak Hâmid'in babası Hayrullah Efendi tarafından 1844'te yazıldığı tahmin edilen ancak 1939'da yayımlanan (Türklük Dergisi, 1939, sayı: 8, s. 77-91) dört perdelik küçük bir dram eseridir*[6]. Ancak bu eser herhangi bir okuma ve gösterime nail olmaması nedeni ile pek tanınmamıştır. İbrahim Şinasi'nin 1859'da yazdığı, 1860 yılında Tercüman-ı Ahvâl'de yayımlanan Şair Evlenmesi adlı piyes, tiyatronun edebiyatımızdaki ilk manzum örneği olarak kabul edilmiştir. Bu tarihten itibaren Namık Kemal, Ziya Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Ebüzziyâ Mehmed Tevfik, Şemsettin Sami, Ahmet Mithat, Recaizade Mahmut Ekrem gibi isimler, tiyatro türünde eserler vermişlerdir. Tercüme ve adapte eserlerin dışında telif eserlerin de verildiği bu dönemde tiyatro, gerek üslup, gerekse de işlenen konu bakımından Batı etkisi altındadır.

Millî Mücadele yıllarına gelindiğine ise Türk tiyatrosu, içerisinde bulunduğu sosyal ve siyasi ortamdan etkilenerek, savaş ve millet mücadelesi, yıkım, Türkçülük gibi temalara sahiptir. Bunlarla birlikte eserlerde *genellikle konu işgal edilen bir kasaba ya da köyün düşmandan kurtarılmasıdır. Köylüler, Millî Mücadele için yılmadan çalışırlar… Bu eserler okullarda, halkevlerinde oynanmak için yazıldığından özel bir dekor ve ciddi bir ön hazırlık gerektirmezler. Olay örgüsü gibi karakterler de genellikle tek yönlü, basit ve inandırıcılıktan uzaktır. Didaktik amaçlı yazıldıklarından bu oyunların dili konuşma dilinden çok uzaklaşmaz.''*[7]

Bu çalışmamızda ele alınan eser olan ''Sancağın Şerefi[8]'' piyesi de işte bu dikkatlerle yazılmıştır. 1927 yılında Mahmut Yesari tarafından telif eser olarak kaleme alınmıştır. Şirket-i Mürettebiye Matbaası tarafından yazıldığı dönemde de kitaplaştırılmıştır. Yazar, eserin yazılma amacını kitabın kapağındaki *''Türk Ocakları ve emsali müessese ve cemiyetlerde kolaylıkla temsil edilebilmeleri için eşhâsı yalnız erkek olarak tertip edilmiştir.''* ifadesi ile belirtmiştir. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra kaleme alınmış olmasına karşın Millî Mücadele'yi konu edinmesi iti-

2017, s.56.

6 a.g.e., s.57.

7 Koçer, Gülsün, Millî Mücadele Konulu Tiyatro Oyunlarında Kadın Karakterler Üzerine Bir İnceleme.

8 Yesari, Mahmut, Sancağın Şerefi, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1927, İstanbul.

bariyle önem taşımaktadır.

Piyes Hakkında Bilgi

Eser, 1927 yılında Mahmut Yesari tarafından kaleme alınmış, telif statüsündedir. Bir perdeden oluşan eser kendi içerisinde altı sahneye ayrılmıştır. Ayrıca eser yirmi üç sayfadan oluşmaktadır.

Piyesin Şahıs Kadrosu

Eserin kişilerini, Mülazım Ferhat Bey, Hızır Çavuş, Murat Onbaşı, Kahraman ve Bir Yüzbaşı karakterleri oluşturmaktadır.

Piyesin Sahne Dekoru

Sahnenin dekoru ile alakalı bilgiyi eserin içerisinde yazarın şu ifadesi ile öğrenmekteyiz: *''Sahne: Taş bir köy odası -nihayette bir kapı- sağda bir pencere'' -yerlerde kalaslar, çalı çırpı ve tahta sıralar vardır.''*

Piyesin Konusu

Eser, Millî Mücadele senelerinde hava muhalefeti sebebiyle Geyve civarında bir köyde, ellerinde bulundurdukları sancağı düşmandan koruma pahasına şehit olan bir grup Türk askerinin mücadelesini konu edinmiştir.

Piyesin Özeti

Orduda görevli bir grup kahraman Türk askeri, tipi yağışı nedeniyle yollarını kaybederek Geyve yakınlarındaki bir köyde, yıkılmaya yüz tutmuş taş bir odada cephe alırlar. Bu grubu bir süredir takip eden -sayıca fazla- Yunan kuvveti ise bu sırada bölgeyi kuşatma işine koyulurlar. Bu grubun orduda görevli artçı birlik olduğunu düşünen Yunanlılar birliğin sancağını almak üzere hareket ederler. Yanlarında sancağını taşıyan askerler, bayrağı Yunan kuvvetlerine teslim etmemek üzere yeminlilerdir. Savunmanın bir süre sonrasında cephane azalır, açlık, susuzluk ve soğuk baş göstermeye başlar. Sancağın düşmana geçmemesi için imha edilmesi gerekmektedir. Ancak grupta bu imhayı gerçekleştirecek herhangi bir ateş kaynağı bulunmaz. Bunun üzerine grubun başında bulunan Ferhat, bu zor durumun bekleyerek aşılamayacağını düşünür ve bir plan yapar. Plana göre kendisi Yunan kuvvetlerinin komutanı ile görüşecek, bu fırsattan istifade bir şekilde kalanlar da sancak ile birlikte kaçacaklardır. Derhal planı uygulamaya koyulurlar. Ferhat, dışarı çıktığı anda düşman kuvvetlerince alıkonur. Bu sırada taş odada beklemeye koyulan Hızır ile Kahraman'ın bulundukları şartlardan dolayı yaşam dirençlerinin düştüğü gözlemlenir.

Aralarında hayallere dayalı bir takım konuşmalar geçer. Bir süre sonra Ferhat taş odaya geri gelir. Yunan komutanı, sancağın teslimi halinde kimseyi öldürmeyeceği vaadiyle Ferhat'ı, arkadaşlarının yanına dönmesi üzere serbest bırakır. Ferhat, Yunan komutanının yiyecek teklifini reddederek, yalnızca sigara ve kibrit talep eder. İsteklerini aldıktan sonra arkadaşlarının yanına dönen Ferhat, Yunan komutanı ile yaptıkları konuşmadan bahseder ve yeni bir plan daha yapar. Taş odadakilerin sancağı yakmak için ihtiyacı olan vakti Ferhat, düşman kuvvetlerine doğru şehit olmak üzere gitmesi ile sağlar. Yunan kuvvetleri Ferhat'ın sancak ile dönmediğini fark ettiğinde onu kurşuna dizerek şehit ederler. Bu sırada Kahraman, açlık ve soğuğa dayanamayarak taş odada şehit olur. Sancağı yakmaya uğraşırken Hızır da direncini kaybederek başarısız olur. Bu esnada Türk askerleri bölgeye ulaşır ve düşman kuvvetleriyle çatışarak bölgeyi kontrol altına alır. Yüzbaşı Hızır'ın yanına gelir. Hızır, birliğin emaneti olan sancağı Yüzbaşı'ya teslim ederek oracıkta şehit düşer. Yüzbaşı da sancağın, şehitlerin üzerine örtülmesini emrederek, *''Sancağı şehitlerin üzerine örtünüz… Sancağın şerefi için ölenlere sancaktan şerefli kefen de olamaz…''* der.

Eser, Millî Mücadele'yi konu almış eserlerden olması sebebi ile önemlidir. Kahramanlarının askerlerden oluşması ve bu kahramanların sancağı koruma pahasına canlarını vermeleri, aşağıda yer verilecek bazı diyalog vb. detaylar, Millî Mücadele'nin ruhunu yansıtma bakımından önemli bir rol üstlenmektedir. Millî Mücadele döneminden birkaç yıl sonra yazılmış olmasına rağmen, -yukarıda da belirttiğimiz gibi- bu kutlu mücadelenin öneminin tam olarak belirtilebilmesi ve -diğer eserler gibi- gelecek nesillere aktarılabilmesinde katkı sağlamıştır. Tiyatronun edebi eserler arasında gündelik yaşama en yakın tür olması sebebi ile Millî Mücadele temasının kendisine bu tür içerisinde yer bulması bu hususta oldukça önemlidir.

Eserde yer alan şu diyaloglar, Millî Mücadele döneminde yaşanabilecek olaylara, konuşmalara ve sahip olunabilecek motivasyona dair izleyicilere ve okuyuculara bilgi vermektedir:

- *FERHAT — Bir düşmanla uğraşmıyoruz ki… Daha birini savmadan öbürü yetişiyor…**(Sayfa.3)***
- *HIZIR — Yunanlılara kalsa dünyada burayı bulamazlar… Burası yol uğrağı bir yer değildir, bu kadar içerilere sokulmaya korkarlar…*
- *KAHRAMAN — Kılavuzları var ya, neden çekinsinler?*
- *HIZIR — Bu inzibâtiyeciler sahiden Türk mü, Müslüman mı Yüzbaşım?*
- *FERHAT — Hayır oğlum, yurdunu düşmana peşkeş çeken namert-*

lerin dini, milliyeti yoktur. ***(Sayfa.4)***

Her iki alıntıda da Millî Mücadele içerisinde pek çok devlet ile savaşıldığını ve bunun yanında cephe gerisinde düşmanlara kılavuzluk eden bir takım gruplar olduğuna dikkat çekilmiştir.

- FERHAT — Hızır Çavuş, sen yıllarca askerlik etmiş, güngörmüş bir silahdaşsın. Seninle kaç kere harbe girdik, çıktık… Birbirimizden hiç incinmedik… Böyle tehlikeli, nazik bir vakitte bana acı sözler söyletme… Ben kendimiz için korkmuyorum, canımızı kayd[9] *etmiyorum, biz nasıl olsa, ölmüş sayılırız… [Sancağı göstererek] Ya bu!.. Bu büyük emaneti ne yapacağız? Düşmana mı bırakacağız? Nice şerefli muharebeler kazanmış, nişanlar, madalyalar almış bir alay sancağını düşmana verebilir miyiz? Bize onu düşmana terk edin, diye mi teslim ettiler?* ***(Sayfa.7)***

*- HIZIR — Bu bayrağı yıllarca taşıdım Yüzbaşım… Sancak omuzda ne Balkanlar aşmadım, ne ovalar dolaşmadım, ne çöllerden geçmedim… Sancağın üzerindeki kurşun deliklerine bak Kahraman; her biri bir muharebenin yadigârı…****(Sayfa.9-10)***

- FERHAT — Haklısın Hızır Çavuş… Sancağı kurtarabilmek için elimizden geleni yapacağız. Biraz vakit kazanalım, gece karanlığında birimiz, sancağı alır kaçar. En doğru, en kısa yol, bu… Ben, şimdi düşman kuvvetlerinin kumandanını görürüm. Karşımızdakiler çete olsun, muntazam kıta olsun, herhalde bir reisleri, zâbitleri vardır. Ona kuvvetimizi çok gösteririm. İki tarafın beyhude kan dökmemesi için teslime razı olduğumuzu söylerim. Bu, onların da işine gelir. Böylelikle biz de lazım olan feraseti[10] *kazanırız, o zamana kadar da ortalık kararır.*

KAHRAMAN — Ya sizi öldürürlerse?

FERHAT — Kısmette varsa, o da olur. Siz de üzerinize düşen vazifeyi sonuna kadar yaparsınız, sancağın şerefi için ölürsünüz… Tabancamı, kurşunları size veriyorum. Silah, silahtır… Yanınızda bulunsun… [Tabancasını çıkarır ve kurşunlarıyla birlikte Hızır'a teslim eder. Hızır gözlerini siler] Hayır ağlaşmadan ayrılalım; biz Türk'üz. Yaramız o kadar derin ki beyhude çarpmasın diye kalbimizi kopardık attık… Ölmeyi bilmeyenlerin yaşamaya hakları yoktur… [Çıkar] ***(Sayfa.11)***

*- FERHAT — Yunan zâbiti ile konuştum. Bana dedi ki: Sizi sığındığınız yerde kolayca bastırırım ama neferlerime acıyorum, siz de inat etmeyin. Beyhude kan dökülmesin. Eğer bir çeyrek saate kadar sakladığınız alay sancağını bana getirmezseniz, taş odayı bombalarla yıkacağım…****(Sayfa.14)***

- FERHAT — Dakikalarımız sayılı… Bu sancak Atina sokaklarında gezdirilerek teşhir edilirse kemiklerimizi hangi toprak kabul eder?.. [Sancağı alır; ceplerinden kâğıt çıkarır, çalı çırpı toplar. Pencereye yakın bir köşeye istif

9 kayd: Ehemmiyet verme.

10 ferâset: Önsezi, anlayış.

eder, çalıları ateşler, birdenbire durarak ateşi söndürür] Hayır… Yapamayacağım… Ben gittikten sonra siz yakınız.

HIZIR — Yine mi gidiyorsunuz?

FERHAT — Namus-u askerim üzerine söz verdim. [Uzaktan silah sesleri duyulur] Duydunuz mu? Bizim kıtaât[11] *yaklaşıyor. Ben gidiyorum. KAHRAMAN — Fakat sizi öldürürler.*

FERHAT — Eğer sancağı götürmeyecek olursam öldüreceklerini söylemişlerdi, herhalde sözlerini tutarlar.

HIZIR — Bizden ayrılmayın, ne olursak beraber olalım.

FERHAT — Hayır, gitmeliyim. Eğer gitmezsem sancağı yakacak zamanımız olmaz. Ben buraya Yunan zâbitinin emrini ifa etmek için gelmedim, size sancağı yakmak için ateş getirdim.

KAHRAMAN — Ama siz göre göre ölüme gidiyorsunuz.

FERHAT — İlk defa mı çocuğum?.. İhtimal bu sancağı… [Uzaktan silah sesleri ziyadeleşir] Bizim kıtaât, buna eminim… Fakat ben namus-u askerim üzerine söz verdim, gideceğim. Yalnız benim tabancamla fişenklerimi verin. Zâbitin atı vardı, muhafızları gafil avlayabilirsem beygire atlayınca kaçarım… Buraya imdat yollatırım… Sancağı her şeyden ümit kesilinceye kadar yakmayın, son dakikayı bekleyin… Allah'a ısmarladık evlatlarım, bu dünyada değilse bile ahirette herhalde buluşacağız, Sarıkamış, Kût'ül-Amâre, Çanakkale şehitleri arasında belki görüşürüz.

KAHRAMAN — Hakkı helal et Yüzbaşım.

FERHAT — Ana vatan hakkını helal etsin, oğlum. Ne yapalım ki bir kuru candan başka ona bir hediyemiz yok… [Çıkar] ***(Sayfa.15-16)***

Yukarıda verdiğimiz beş alıntıda da sancak, kutsallığı ve şerefi için yapılabilecek olanlara dikkat çekilmiştir. Sancağın düşmana teslim edilmemesi hususunda kahramanlar, canlarını hiçe saymışlardır. Kurtulmanın yollarını değil, sancağı düşmana teslim etmemenin planlarını yapmaktadırlar. Sancağın şerefi de yine Millî Mücadele için önemli bir yere sahiptir.

- *KAHRAMAN — Kuzum çavuş, bizimkiler ne yapıyorlar? Yoksa ordu gerilemeye mi başladı?*

HIZIR — Sersem… Bizim ordu geriler mi? Kim nereye kaçar? Evinden mi, yurdundan mı, çoluğun çocuğundan mı kaçacaksın!.. Geriyi kim düşünüyor? Önümüzdeki toprak düşman toprağı mı? İleriye… Düşmanı kovuncaya kadar ileriye… Gerilesek gerilesek ancak Marmara önlerinden gerileriz… [Üşümekten bayılma raddelerine gelmiştir] ***(Sayfa.17)***

Bu alıntı da diğer alıntılarda olduğu gibi Türk askerinin kahramanlığını, mücadele ruhunu ve azmini göstermesi bakımından önemlidir.

11 kıtaât: Askerî birlikler.

Türk askerinin kaçmak gibi bir seçeneği düşünmediğine ve vatan toprağının her karesini savunmayı görev bildiğine dikkat çekilmektedir.

- *HIZIR — Doğduğum köyü unuttum, hatırlasam da ne çıkar. Orada kimsecikler yok. Babam beni saçı yitmeden yetim bırakmış… Anam, ben çocukken öldü! Benim köyüm, alayın konakladığı yerlerdir; ocağım, asker ocağı, ailem de silah arkadaşlarımdır. Gördün mü; ben senden daha zenginim, ailem de daha kalabalık…* ***(Sayfa.18)***

- *HIZIR — Çocuk… Sen burada keyfine mi ölüyorsun, öldürüyorsun… Senin düşündüğünden fazla, ana vatan onları düşünür. Ne o? Ağlıyor musun? Ayıp, koskoca delikanlısın! Ananın babanın yanında olsaydın yüzün gülecekti dimi? Bu topraklar kan ağlarken nasıl gülecektin?.. Kendi evinde misafir, efendi iken uşak olmak soyunulacak şey midir? Yarın başınızı önünüze eğip utancınızdan ağlayacağınıza, bırak bu gün ananla baban, ölümüne ağlasınlar. Sen ölmeyip de yaşasaydın onlara destek olur, ihtiyar vakitlerinde yoksulluk çektirmezdin öyle mi? Budala!.. Bugün ölümünle onlara, yüz sene, bin sene yaşasan yine kazanamayacağın bir hazine; her zerresi şehit kanıyla yoğrulmuş temiz, mübarek, her bir toprak; düşman kirinden yıkanmış bir yurt bırakıyorsun…****(Sayfa.21)***

Türk askerinin özverisi, asker ocağına biçtiği değeri ve şehitlik mertebesine dair düşünleri konusunda bu alıntılar oldukça önemlidir. Mücadeleden kaçmanın utandıracak bir hareket olacağı, buna karşın şerefli bir mücadelenin -sonu şehadet olsa bile- geriye bırakılabilecek en güzel miras olduğunun altı çizilmiştir. Millî Mücadele'nin öneminin vurgulanması bakımından oldukça önemlidir.

- *MURAT — Bana: Hızır Çavuş'la muayetine söyle, dedi. Onların böyle kuru tehditlerden korkmayacaklarını, korkmadıklarını biliyorum… Ben nasıl vazife uğrunda ölümü göze aldım, ölüyorsam onlar da vazifelerini yapsınlar… Ordumuz yaklaşıyor.* ***(Sayfa.21)***

- *MURAT — [Sancağa doğru giderek] O halde sancağı...*

HIZIR — Dokunma… Babam olsa, oğlum olsa, ona dokunanı köpek gibi gebertirim. ***(Sayfa.22)***

- *KAHRAMAN — Zâbit kılıncını çekti, kumanda(komuta) veriyor…*

HIZIR — Ah, namertler… [Bir yaylım ateş sesi duyulur]

KAHRAMAN — Öldü, öldürdüler… [Pencereden ayrılır ve bayılarak yere düşer]

HIZIR — Şimdi sıra bize geldi… Nasıl ölünürmüş, Yüzbaşı bize öğretti… Fakat onun ahını çıkarmadan ölmeyeceğiz.. Murat Onbaşı silah başına… Kahraman haydi, çocuğum! [Kahraman'a yaklaşarak] Kahraman… Bir damla su yok… Dudakları kilitlenmiş [Kalbini dinler] daha yaşıyor… [Yakından silah sesleri duyulur] Kahraman, haydi oğlum, kalk… Ordu geliyor…

KAHRAMAN — [Yarı ayılır, doğrularak] Geliyor mu? Nerede? Sancak, sancak ne oldu?

HIZIR — Toplan, kendine gel… Silah seslerini işitmiyor musun?

*KAHRAMAN — [Son bir gayretle doğrulmaya ve kalkmaya çabalayarak]Evet… Alay yaklaşıyor… İşte bizim bölük… [Siperde kumanda verir gibi] Ateş kes!. Hücum… Marş, marş. Allah… Allah Allah… [Bütün gayretini sarf etmiştir, nefesi kesilir, sesi çıkmaz. Bir külçe halinde yığılır; ölmüştür.]**(Sayfa.22-23)***

- *HIZIR — Çok geç Yüzbaşım. Zâbitimiz kurşuna dizildi, Kahraman öldü… [Sesi tükenmek üzeredir] Ben de ölmek üzereyim… [Sancağı titrek elleriyle tutarak, Yüzbaşı'ya uzatır] Evvela siz emanetinizi alınız… [Sancağı öpmek ister, kolu kırılmış gibi düşer, olduğu yere yığılır]*

YÜZBAŞI — Sancağı şehitlerin üzerine örtünüz… Sancağın şerefi için ölenlere sancaktan şerefli kefen de olamaz. ***(Sayfa.24)***

Yukarıda yer verdiğimiz son alıntılarda ise sancağın düşmana verilmemesi için kahramanlarımızın şehit oldukları görülmektedir. Her ne olursa olsun göreve sadık olmak, söz konusu sancak olduğunda duygusallığa yer vermemek ve kutsal görev bilinci gibi unsurların yer alması da yine piyesin niteliği artırıcı unsurlardandır.

SONUÇ

Millî Mücadele, Türk milletinin bu topraklarda kalması ve geleceğini inşa etmesi yolunda vermiş olduğu en önemli mücadelelerden biridir. Bu kutlu mücadelenin değerinin tam olarak anlaşılması ve gelecek nesillerce unutulmaması adına verilmiş ya da verilecek olan eserlerin önemi oldukça fazladır. O dönemde veya sonrasında yazılmış eserlerin de bu dikkate yönelik oluşturuldukları söylenebilir. Mahmut Yesari'nin telif eseri olan Sancağın Şerefi adlı piyes de bu nitelikte kaleme alınmış bir eserdir. Metnin tamamına yayılmış olan sancağa bağlılık, görev bilinci ve fedakâr tutumlar eserin Millî Mücadele temasının ruhunu yansıtması bakımından oldukça önemlidir. Sancağın Şerefi piyesi, Mülazım Ferhat Bey, Hızır Çavuş, Murat Onbaşı, Kahraman ve diğer karakterleri ile Millî Mücadele'nin kayıtlara geçen yahut geçmeyen tüm kahramanlıklarını temsil etmiştir.

KAYNAKÇA

YESARİ, Mahmut, Sancağın Şerefi, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1927, İstanbul.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015.

AKYÜZ, Kenan, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2017.

KOÇER, Gülsün, Millî Mücadele Konulu Tiyatro Oyunlarında Kadın Karakterler Üzerine Bir İnceleme.

HÂFIZ İSMÂİL HAKKI'NIN "FERYÂD-I VATAN„ ADLI MANZUM ESERİNDEN HAREKETLE MİLLÎ MÜCADELE'YE BİR BAKIŞ

Orçun AYDOĞDU[1]

Özet

Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, Samsun'un millî şâiri olarak tanınmaktadır. Hayatı hakkında malumatımız olmamakla beraber, 1338 yılında kaleme aldığı Feryâd-ı Vatan adlı eseriyle bilinmektedir. Feryâd-ı Vatan, Kurtuluş Savaşı'nda yaşananları manzum bir şekilde dile getirmiştir. 16 manzum metnin yer aldığı bu eserde, "Kuvva-i Milliye Marşı, Büyük Millet Marşı, Yeni İzmir Marşı, Zavallı Bursa, Zavallı Karamürsel„ gibi usul ve faslı belli olan marşlar yer almaktadır. Marşlarda; Yunanlıların mezâlimi, Atatürk ve silah arkadaşlarının kahramanlığı, İzmir'in ve Bursa'nın İşgali gibi Kurtuluş Savaşı için önemli olan birçok olay ve kişi konu edinmiştir. Samsun'da Şems Matbaası'nda basılan Feryâd-ı Vatan, Kurtuluş Savaşı'na Anadolu'nun verdiği desteği ve Anadolu insanının hürriyete olan düşkünlüğünü, Anadolu'nun bağrından çıkan bir şâir tarafından kaleme alınması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Marşlar umumiyetle 4+4+4+3, 4+4+3 duraklı, hece ölçüsüyle kaleme alınmıştır. Sade bir dil kullanılması da metinlerin her yaşta ve her seviyede insanı göz önüne alarak kaleme alındığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Marşlarda kullanılan kelimeler, Anadolu insanının düşmana olan kinini ve halkın psikolojisini oldukça açık bir şekilde göstermektedir. Metinlerde yer yer argo ifadelerin de kullanılması, marşların edebî değerden ziyade, halkın duygularına tercüman olmak adına kaleme alındığını göstermektedir. Biz de bu çalışmamızda, "Feryâd-ı Vatan„ adlı manzum metni, edebî ve tarihî olarak ele almış bulunmaktayız. Mamafih, Feryâd-ı Vatan, edebî bakımdan kıymete hâiz olmamakla beraber, tarihî açıdan oldukça mühim bir eserdir.

Anahtar Kelimeler: *Hâfız İsmâil Hakkı, Kurtuluş Savaşı, Atatürk, Kuvva-i Milliye*

1 Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, *orcun-aydogdu@hotmail.com*

Giriş

Marş, bir topluluğu simgeleyen, ölçülü, sözlü veya sözsüz olan ve kendi içerisinde türlere ayrılan(asker, okul, bayrak, cenaze, yürüyüş vb.) müzik çeşidine verilen isimdir. İtalyancada "marcia", Almancada "marsch", Fransızcada "marsche", İngilizcede "march" olarak kullanılmaktadır[2] II. Mahmûd tarafından kurulan Muzıkâ-yı Humâyun, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk konservatuar olarak kabul edilmektedir. Muzıkâ-yı Humâyun öncesinde bestelenen marşlardan sadece üç tanesi bilinmektedir. Tespit edilebilen en eski marşımız olarak kabul edilen "Yeniçeri Marşı" M. De Blainville tarafından notaya alınmıştır.[3]

Samsun'un millî şâiri olan Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, 1338 yılında, Samsun'un Şems Matbaası'nda Feryâd-ı Vatan adını taşıyan, 16 marştan oluşan, bir metin bastırmıştır. Metin incelendiği vakit, yazarın amacının, vatanın vîrâneye dönmüş hâlini okuyucuya aksettirmek olduğu anlaşılmaktadır. Hece ölçüsüyle yazılan marşlar, edebî kıymetten ziyade; tarihî olayları aksettirmesi bakımından mühimdir. Atatürk ve silah arkadaşları başta olmak üzere, Millî Mücadele'yi kazanmamızı sağlayan herkese şükranlarını sunan İsmâil Hakkı; Yunanistan ve İngiltere'ye de nefret ve öfkesini aksettirmektedir.

Yazar hakkında bilgimiz oldukça kısıtlıdır. Yazdığı marşların satır aralarından anladığımıza göre, İzmir göçmeni olan İsmâil Hakkı, ailesini Yunanlıların mezâliminde kaybetmiştir. Kendisine verilen "Tanburî Hâfız" unvanı da yazarın dünya görüşü ve eğitimi hakkında az da olsa malumat edinmemizi sağlamaktadır. Metinlerin İslâmi bir bakış açıyla yazılmasında, yazarın hâfız olmasının da oldukça etkili olduğunu düşünmekteyiz. Mamafih, bazı marşların el yazısıyla kaleme alınmış halleri, yerel araştırmacı olan Mustafa Yazıcı'da olduğu bilinmektedir.[4]

Metni iki bölümde incelemeyi uygun gördük: Edebî ve tarihî inceleme. Böylece metnin hem edebî değerini hem de arka planını daha rahat ve ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuş oluyoruz.

1.Metnin Edebî İncelemesi

16 manzum metinden oluşan Feryâd-ı Vatan, hece ölçüsüyle kaleme alınmıştır. Aşağıdaki tabloda kitapta yer alan marşlar ve vezin özellikleri gösterilmiştir.

2 Etem Üngör, *Türk Marşları,* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1965), 9; https://sozluk.gov.tr/ (erişim tarihi: 22.09.2019

3 Üngör, *Türk Marşları,* 39; Nuri Özcan, "Muzıka-yı Hümâyun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31: 422-423.

4 Okuma hataları olmasına rağmen, Feryâd-ı Vatan'da yer alan bazı marşların Latin harflerine aktarılması ve marşların el yazısı ile kaleme alınmış hallerini de görmemiz açısından mühim bir çalışmadır. Bak: Mustafa Yazıcı, *Millî Mücâdele Marşlarımızın Gelecek Nesillere Armağan Ettiği Gerçekler Feryâd-ı Vatan*, (Trabzon: Ofset Matbaacılık, 2011)

Marşın İsmi	Vezin
Gazi Müşir Mustafa Kemâl Paşa Hazretleri'ne	4+4+4+3=15'li hece ölçüsü
Büyük Millet Marşı	4+4=8'li ve 8+8=16'lı hece ölçüsü
Kuvva-i Milliye Marşı	4+4+43=15'li hece ölçüsü
Feryâd-ı Vatan	8+7=15'li ve 8+8=16'lı hece ölçüsü
İstanbul'un İşgali	4+4+4+3=15'li hece ölçüsü
(İsimsiz)	4+4+4+4=16'lı ve 4+4+4+3=15'li hece ölçüsü
Yeni İzmir Marşı	4+4+4+3=15'li hece ölçüsü
İzmir İleri Marşı	4+4+4+3=15'li hece ölçüsü
Zavallı Bursa'ya	4+4+4+3=15'li ve 4+4+4+4=16'lı hece ölçüsü
Zavallı Karamürsel	4+4+4+3=15'li hece ölçüsü
(İsimsiz)	4+4+3=11'li ve 6+5=11'li hece ölçüsü
İzmir Fecâyii Muhâceret	6+5=11'li ve 4+4+3=11'li hece ölçüsü
Öksüz Vatanım Sana Ne Oldu?	5+5=10'lu hece ölçüsü
Arabistân'ın Marşı	4+4=8'li hece ölçüsü
Bir Şehîd Yavrusunun Vâlidesiyle Hasbihâli	4+4+4+3=15'li hece ölçüsü
(İsimsiz)	4+4+4+3=15'li hece ölçüsü

Hâfız İsmâil Hakkı'nın hece ölçüsünü başarılı bir şekilde kullandığını söylemek oldukça güçtür. Bunun başlıca 3 sebebi vardır:

a. Duraklarda yaşanan problemler: Kitapta yer alan 16 marşın neredeyse hepsinde durak problemi vardır. Bunun başlıca nedeni ise İsmâil Hakkı'nın kelime seçimindeki tutumudur. Amacının sanat yapmak olmadığını açıkça beyân eden yazar, buna bağlı olarak da durağa uygun kelime kullanmak yerine; duygularına tercüman olan kelimeleri tercih etmiştir. Örneğin "İstanbul'un İşgali" adlı marşta yer alan *"Ayaklar altında kaldı, o zavallı ahâli"* mısraında "ayaklar" kelimesinin kullanımından kaynaklı durak problemi tezâhür etmiştir. Lakin şâir için mananın önemli olmasından dolayı bu durumu sorun etmediğini söyleyebiliriz. Aynı şekilde *"O iller iller, zavallı iller, o esîr iller"* mısraında da "iller" ve "esîr" kelimelerinden kaynaklı durak sorunu ortaya çıkmıştır. "Arabistân'ın Marşı", "Kuvva-i Milliye Marşı" adlı metin-

lerde de aynı problem vardır. İsmâil Hakkı, durak probleminin olmadığı marşlar da kaleme almıştır. "Büyük Millet Marşı" bu görüşü kanıtlaması bakımından oldukça mühimdir.

b. Hece sayısında yaşanan problemler: Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı'nın kaleme aldığı marşlarda bazen de hece sayısının tutmadığını görmekteyiz. Örneğin 15'li hece ölçüsüyle kaleme alınan, "İstanbul'un İşgali" adlı marşta yer alan *"Keşke görmez olaydı gözlerimiz, bu hâli"* adlı mısra, 14 heceden oluşmaktadır. "Zavallı Karamürsel" adlı marşta da aynı problemin var olduğu görülmektedir. 15'li hece ölçüsünün kullanıldığı metinde, *"Cennet yurdumuza, kör baykuşlar konmazdı"* mısraı 13 heceden mürekkeptir. Mamafih, bu sorunun nedeni de durak sorununun nedeni ile aynıdır. Yazarın amacı düşüncelerini halk ile paylaşıp, birlik ortamı oluşturmak olduğundan dolayı, heceye uygun kelime kullanmak yerine; düşüncesini aksettiren kelimeleri tercih etmiştir.

c. Gereksiz sözcük kullanımı: Marşlarda karşılaştığımız bir diğer problem ise heceyi tutturmak için kullanılan gereksiz sözcüklerdir. Bu durum da yazarın kelimelere olan hâkimiyetinin zayıf olduğunu göstermektedir. Örneğin 16'lı hece ölçüsünü tutturabilmek için, gerek olmadığı halde kullanılan ikinci "o" sesi, bu duruma güzel bir örnektir: *"Nerde benim o kahraman o çağlarım, nice oldu?"* Mamafih, "Zavallı Bursa'ya" adlı marşta da aynı sorun akseder. Lakin bu sefer problem mısrada değil, üçlüğün redifindedir. Heceyi tutturmak uğruna gerek olmadığı halde, "o" sesi ile Bursa'ya vurgu yapılır:

Bir zamânlar, sultanların otağıydı, o Bursa
Bir zamânlar, arslanların yatağıydı, o Bursa
Bir zamânlar, hakanların durağıydı, o Bursa[5]

İsmâil Hakkı'nın kaleme aldığı marşlarda, 4 edebî sanata özellikle önem verdiğini görmekteyiz. Bu sanatlar şunlardır: Teşhis, tekrir, nida ve istifham. Yazar, bu sanatlar ile anlatmak istediği düşünceyi daha etkili bir şekilde aktarmak istemektedir.

Teşhis sanatının kullanıldığı yerlerde karşımıza umumiyetle "vatan" kavramı akseder. Vatan, bazen gözlerinden kanlar akan bir insan("Gazi Müşir Mustafa Kemâl Paşa Hazretleri'ne" marşında) bazen de öksüz bir çocuk("Öksüz Vatanım Sana Ne Oldu?" marşında)

5 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan* (Samsun: Şems Matbaası, 1338), 13.

olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitaba isim olarak da verilen "Feryâd-ı Vatan" marşı bu durumun en net örneğidir. Vatan kavramı, perişan durumda olup, yardıma muhtaç bir anne-baba olarak tezâhür etmiştir. Böylece, vatanın ne kadar önemli olduğu etkili bir şekilde aktarılmış olur. Nasıl çocukların üzerinde anne-babanın hakkı varsa, bizim üzerimizde de vatanın hakkı olduğu ve parçalanan, düşmana terk edilen bu vatanı, tekrar ayağa kaldırmanın bizim görevimiz olduğu anlatılmak istenir:

Evlâdlarım! Çıktı cânım, yetişiniz, perişânım
Düşmanların çizmesiyle eziliyor, yetimânım
Her tarafım mezâr oldu, söndü gitti cânmânım[6]

Nida sanatının kullanılmasında ise başlıca iki sebep vardır: Muhatabı belli etmek ve anlatılanı etkili kılmak. Örneğin *"Ey İslâmlar! Bu sulh değil, bizim için hakâret"* mısraında, muhatabımızın Anadolu halkı olduğunu anlamaktayız. Yazar, nida sanatını kullanarak hem muhatabın kim olduğunu bize göstermiş hem de insanların durumun vahametini anlamalarını sağlamaya çalışmıştır. Aynı durum "Yeni İzmir Marşı"nda da *"Bu ne gaflet, bu ne uyku? Ey milletim, kalk uyan!"* mısraı ile okuyucuya akseder. Seslenmenin bazen de askerlere moral vermek için kullanıldığı görülür. Böylece yazarın, birlik ve beraberliğe katkı sağlayıp, vatanın kurtarılmasına mısralar ile hizmet etmeye çalıştığı görülmektedir. "İzmir İleri Marşı"nda yer alan *"Ey kahramân şanlı asker, esîr yurda durma git!"* mısraı bu yargıya güzel bir örnektir. Metinlerde bazen de hayıflanma ile karşılaşmaktayız. Bu hayıflanmanın başlıca sebebi, vatana olan sorumluluğumuzu yerine getirmediğimiz ve vatanın değerini bilmediğimiz düşüncesidir. Kitabın ilk marşının hemen ilk mısraı bu durumu göstermesi bakımından oldukça mühimdir. İsmâil Hakkı, her şeyi sanki tek bir mısra ile özetlemek istemiştir: *"Ah vatan ah! Senin bizler hiç kadrini bilmedik"* Mâhâza, bazen de nida ile yakarış arasında ilişki kurulduğu görülmektedir. İslâmî bakış açısıyla yazılan bu marşlarda, yakarış umumiyetle Allah'adır. Yardım ve beklentiler Allah'tandır: *"Ey Allah'ım! Bu feryâda yok mu artık nihâyet?"* mısraı ile *"Ey Allah'ım, kurtar artık esîr kalan yurdumu!"* mısraı bu yargıyı oldukça net bir şekilde aksettirmektedir.

Hâfız İsmâil Hakkı'nın üzerinde durduğu bir diğer sanat istifhamdır. Yazar, cevap beklemeksizin sorduğu sorular ile hem vatanın düştüğü acıklı hâli daha iyi bir şekilde anlamamızı hem de Türk milletinin

6 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan*, 6.

birlik ve beraberlik içerisinde düşmana karşı direnmesini sağlamayı hedeflemiştir. İstifham sanatının özellikle marşların nakarat kısımlarında kullanılması bu yargımızı destekleyen bir husustur. "İstanbul'un İşgali" marşında, vatanın parçalanmasında kimlerin sorumlu olduğu sorulurken, milletin bu işgallere, artık dur demesi gerektiği üzerinde etkili bir şekilde durulmuştur:

Alçaklara, melunlara kimler vermiş vekâlet
Yeter artık, uyanalım! Çekilir mi bu zillet?[7]

İlerleyen mısralarda, aynı düşüncesini sürdüren yazar, bu sefer neden uyanmamız gerektiğini ve "zillet"in ne olduğunu açıklamaktadır. İsmâil Hakkı'ya göre Türk milleti özgürlüğüne düşkündür ve her zaman özgür yaşamıştır. O hâlde, özgürlüğüne tekrar kavuşabilmek için, birlik içerisinde hareket etmesi, yani uykusundan uyanması gerekmektedir. Uykusundan uyanmadığı vakit, hürriyetine kavuşamaz. Mamafih, kendisine yakışmayan böyle bir durumu kabul ettiği için "zillet" kavramıyla karşılaşmış olur: *"Hür yaşayan bir millete, yakışır mı esâret?"*

İsmâil Hakkı, bazen de geçmişteki güzel günleri yâd ederek, halkın uykudan uyanmasını sağlamaya çalışmaktadır. Gelinen noktada her şeyin yok olduğunu söyleyen şâir, hep birlikte çalışarak, eski güzel günlerimize kavuşmamız gerektiğini okuyucuya anlatmak istemektedir. Bunu yaparken de mısraların başında "nerde benim" redifini kullanırken, mısraların sonunda ise "nice oldu?" redifini kullanmıştır:

Nerde benim o kahraman ordularım, nice oldu?
Nerde benim arslan gibi evlâdlarım, nice oldu?
Nerde benim zümrüt taşlı o yurtlarım, nice oldu?[8]

Yazarın üzerinde durduğu bir diğer önemli sanat ise tekrirdir. İsmâil Hakkı'nın, tekrir sanatına yer vermesinde başlıca iki amaç vardır: Hece sayısını tutturabilmek ve anlatmak istediği düşünceyi daha etkili bir şekilde anlatabilmek. Örneğin, "Bir Şehîd Yavrusunun Vâlidesiyle Hasbihâli" adlı marşta, yavrusunu anlatan annenin ağzından çıkan şu satırlar, bize çocuğun psikolojisini etkili bir şekilde sunarken, aynı zamanda mısralardaki hece eksikliğinin de nasıl giderildiğini anlamamızı sağlar:

7 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 8.
8 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 10.

Evlâdcığım, niçin böyle zarı zarı ağlarsın?
…
Niçin böyle boynun eğri, mahzûn mahzun durursun?[9]

"Yeni İzmir Marşı"nda yer alan şu mısra ise vahşetin hangi boyutlara geldiğini göstermesi bakımından oldukça mühimdir: *"Allah Allah!*

Bu ne vahşet, dayanır mı buna cân?"

Verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere, tekrir sanatının kullanıldığı yerlerde, İsmâil Hakkı'nın soruları ile karşılaşmaktayız. Bu da marşlarda, istifham ile soru arasında kurulan ilişkiyi etkili bir şekilde gösterir. Yazar, böyle bir ilişki kurarak, anlatmak istediği yargıları daha da etkili bir şekilde anlatmak ve yargıların, okuyucunun kalbine, adeta mıh gibi saplanmasını sağlamaya çalışmıştır.

16 manzum metnin, istisnasız hepsi sade bir dil ile kaleme alınmıştır. Bunun da başlıca iki nedeni vardır: Marş olarak yazılmaları ve halkın rahat anlamasını sağlamak. Mamafih, halka yönelik yazıldığı için, yer yer halk deyişlerinin ve halk arasında kullanılan bazı ifadelerin metne sirâyet ettiği görülür. Bu yargının en güzel örneği iki yerde karşımıza çıkan "be" ifadesidir. Halk arasında sıklıkla kullanılan ve öfkenin, sitemin daha etkili bir şekilde karşı tarafa aktarılmasını sağlayan bu ifade "Arabistân'ın Marşı" ve "Zavallı Bursa'ya" metinlerinde satırlara aksetmiştir. Bununla beraber, hem eksik olan heceyi tutturmak hem de yetim kalan çocuğun psikolojisini yansıtmak için, "Bir Şehîd Yavrusunun Vâlidesiyle Hasbihâli" marşında kullanılan "ta" ifadesi bu görüşe kanıt niteliğindedir: *"Anneciğim, ben babamı ta gönülden özledim"*, *"Melûn yezîd, be hey alçak!"*, *"Bu ne uyku be Müslümân, yeter artık, kalk uyan!"*

"Büyük Millet Marşı"nda kullanılan "altın kalem" ifadesi de halk deyişlerinin metne nasıl yansıdığını göstermektedir:

Altın kalemle yazıldı târihlere, Kemâl Paşa
Altın kalemle yazıldı, Kâzım Karabekir Paşa[10]

Marşlar, bir milletin düşünce sistemini, kültürünü ve psikolojisini göstermesi bakımından oldukça mühimdir. Örneğin Hüsnü Öncü'nün yazıp, Cevdet Şakir Çetiner'in bestelediği "Harbiye Marşı"[11] incelen-

9 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan*, 31.
10 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan*, 4.
11 Üngör, *Türk Marşları*, 286.

diği vakit, vatana olan bağlılık ve hürriyete olan düşkünlük gibi Türk milletinin düşünce sisteminde var olan kavramları görmekteyiz. İsmail Hikmet Ertaylan'ın güftesi ve Cevat Memduh Altar'ın bestesi ile oluşan "Öğretmen Marşı"[12] da Türklerin psikolojisini göstermesi bakımından oldukça mühimdir. Türk milleti ile diğer milletlerin mukayese edildiği, *"Yeryüzünde yoktur olmaz Türk'e denk"* mısraı bu durumu oldukça net bir şekilde göstermektedir. Mamafih, İsmâil Hakkı'nın kaleme aldığı marşlarda da Türk milletinin düşünce yapısını, kültürünü ve psikolojisini oldukça net bir şekilde görmekteyiz. Kitabın ilk marşı olan "Gazi Müşir Mustafa Kemâl Paşa Hazretleri'ne" incelendiği vakit, Türk milletinin asırlardır çektiği çileler ve üst üste gelen savaşların(Trablusgarb Savaşı, Balkan Savaşları ve I.Dünya Savaşı) Anadolu insanının psikolojisine nasıl sirayet ettiğini görmekteyiz. Üst üste gelen bu savaşlardan dolayı, Osmanlı Devleti, cepheden cepheye koşmak zorunda kalmış ve asker ihtiyacını karşılayabilmek için sık sık Anadolu insanına müracaat etmiştir. Bu durumun sonucu olarak, kadınlar kocasız, çocuklar babasız kalmış ve Anadolu'nun acısı bir gün olsun dinmemiştir. İsmâil Hakkı da bu durumu oldukça etkili bir şekilde dile getirmiştir:

Ateşlere yandık ancak bir güzel gün görmedik
Kaç asırdır ağlıyoruz bir gün olsun gülmedik[13]

"Bir Şehîd Yavrusunun Vâlidesiyle Hasbihâli" adını taşıyan marş ise babası şehîd olan bir çocuğun psikolojisini anlatması bakımından oldukça önemlidir. Tevfik Fikret ve Mehmed Âkif'le zirveye ulaşan manzûm hikâye, bu marşta karşımıza çıkmaktadır. Anne ile çocuğu arasında gerçekleşen konuşmalar, Anadolu insanının savaştan savaşa koşmasını ve ardından yaşadığı zorlu hayat koşullarını oldukça yalın ve etkili bir şekilde anlatmaktadır. Şehîd çocuğunun ağzından aktarılan şu sözler adeta dönemdeki çoğu evlâdın düşüncesini ve psikolojisini anlatmaktadır:

Hep esîrler geldi ama benim babam gelmedi
Hep yetîmler güldü ama benim yüzüm gülmedi[14]

Türk insanının düşünce yapısında vatan kavramının özel bir yeri vardır. Vatan, Midhat Cemal Kuntay'ın da dediği gibi uğrunda canın verildiği topraktır:

12 Üngör, *Türk Marşları*, 278.
13 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 2.
14 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 30.

Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır
Toprak eğer uğrunda ölen varsa vatandır[15]

İsmâil Hakkı da vatan ile yurt kavramını aynı manada kullanarak, vatanın kutsallığı üzerinde durmuştur. Birinci çokluk şahıs ekinden faydalanarak, Türk milletinin düşünce yapısında vatanın ne kadar kutsal olduğunu ve onun uğrunda canın feda edilebileceğini okuyucuya aksettirmek istemiştir. Mamafih, Türk insanının kültüründe, nâmûs kavramının ne kadar önemli olduğu ve Türk milleti ile nâmus mefhumunun birbirine paralel ilerlediği okuyucuya net bir şekilde aktarılmıştır:

Biz nâmûskâr bir milletiz, nâmûs ile yaşarız
Yurt uğrunda cân veririz, her tarafa koşarız[16]

Marşlara, düşman olarak nitelendirilen devletlere karşı olan kin ile öfkenin de sirâyet ettiği görülür. Kin ve öfke metne yansırken, argo ifadelerin veya ağır ithamların kullanıldığını görmekteyiz. Örneğin "Eski Ordu Marşı"nda[17], vatan düşmanı olarak nitelendirilenler için kullanılan "melûn" kelimesi, Türk insanının kin ve öfkesinin metne nasıl yansıdığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Mehmet Ali Bey'in bestelediği "Plevne Marşı"nda[18] da benzer öfkenin aksettiğini görürüz. Bu dünyanın gelip geçici olduğu, millete ihânet edenlerin, helâk olacağı "hâin" kelimesi ile okuyucuya anlatılmak istenir. Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı'nın kaleme aldığı marşlarda da benzer kin ve öfkeyi görmekteyiz. Kin ve öfkenin ortaya konduğu en önemli metinlerden birisi "İstanbul'un İşgali"dir. İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgaline müteakip, halkın psikolojisini aksettiren bu marşta İngilizlerin İstanbul'u hile ile aldığını anlatmak için "kahpe" kelimesi kullanılır. Bu da yukarıda anlattığımız düşünceyi kanıtlar niteliktedir. Mamafih, İngilizler "dinsiz" olarak nitelendirilerek, Türk milletinin İngiltere'ye karşı olan öfkesi anlatılmak istenir. İsmâil Hakkı, üçüncü mısrada ise bir marşta olmaması gereken "alçak" kelimesini kullanarak, işgalin kendisinde yarattığı buhranı oldukça net bir şekilde aksettirmiş olur:

15 Midhat Cemal Kuntay, *Türk'ün Şehnamesinden,* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971), 13
16 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 5.
17 Üngör, *Türk Marşları,* 182.
18 Üngör, *Türk Marşları,* 176

İngilizler kahpelikle İstanbul'a girdiler
O dinsizler, gûyâ bizi haritadan sildiler
O alçaklar, İslâmlara idâmcık mı verdiler?[19]

İstanbul'un işgaline kimlerin sebep olduğunu anlatmak isteyen İsmâil Hakkı, "alçak" olarak nitelendirdiği İngiltere'yi bu sefer "melûn" olarak da nitelendirmiştir. Böylece, İngiltere'nin hileden ve mezelletten beslendiği okuyucuya aksedilir:

Kâtil eller, sulhumuzu imzâ etmiş ey millet!
Alçaklara, melûnlara kimler vermiş vekâlet?[20]

İsmâil Hakkı, gerçek düşman olarak İngiltere'yi göstermesine rağmen, kin ve öfkesini en çok Yunanistan üzerinde tezâhür ettirir. Bunun nedeni ise Anadolu'nun Yunanistan tarafından işgal edilip, Türklere karşı mezâlim uygulamasıdır. "Yeni İzmir Marşı"nda "kahpe", "İzmir İleri Marşı"nda "alçak" olarak nitelendirilen Yunanistan bu duruma örnek teşkil etmektedir. Kin ve öfkenin doruk noktasına ulaştığı yerde, İsmâil Hakkı'nın "piç" kelimesini dahi kullandığını görmekteyiz. Bu durumun nedeni ise Yunanistan'ın yaptığı zulümlerdir. Ayrıca yazarın Anadolu'daki ayaklanmayı sağlamak ve uyuyan halkı uyandırmak için böyle bir tabir kullandığını da söyleyebiliriz:

Bu ne uyku be Müslümân yeter artık, kalk uyan!
Nâmûssuzca saldırıyor nâmûsuna piç Yunan[21]

Marşlar, İslâmî bakış açısıyla kaleme alınmıştır. Bu durum İsmâil Hakkı'nın fikrî yapısı hakkında ipuçları vermektedir. Yazarın hâfız olması da metinlerde neden İslâmî bakış açısını kullandığını anlamamızı sağlayan bir göstergedir. "Büyük Millet Marşı"nda *"İslâm olan dönmez geri"*, "Kuvva-i Milliye Marşı"nda *"Dîn uğrunda çarpışalım, arslan gibi çoşalım"* mısralarının yer alması ve "Yeni İzmir Marşı"nda *"Ey İslâmlar! İzmir bugün dertli dertli inliyor"* denilerek Müslümânlara seslenilmesi İslâmî bakış açısını açık bir şekilde göstermektedir. Yapılan telmihlerde İslam tarihînden faydalanılması(örneğin Kerbelâ) bu durumu gösteren başka bir kanıttır. I.Dünya Savaşı'nda Arapların ihâneti anlatan "Arabistân Marşı" ise İsmâil Hakkı'nın İslâmî bakışı devam ettirmesine rağmen, olaya daha çok milliyetçi cepheden baktığını göstermesi ba-

19 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 8.
20 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 8.
21 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 14.

kımından mühimdir. Hâfız İsmâil Hakkı'ya göre, Türkler için iki mühim kavram vardır: İslâm ve vatan. Mamafih, yazar adeta milliyetçi bir İslâmî bakış açısına sahiptir. Marşta yer alan mısralar, İslam birliğinin Araplardan dolayı yok olduğunu net bir şekilde anlatmaktadır:

Fitne, fesat sizden çıktı
İslâmlığı kökten yıktı
Mervânların keyiflerine
Milyonlarca kanlar aktı[22]

Hâfız İsmâil Hakkı'ya göre, Türkler için Arap toprakları oldukça mühimdir ve her türlü ihanete rağmen, yine de o topraklardan vazgeçmemek ve bir gün tekrardan birleşmek gerekmektedir. Yazar bu düşüncesini, Dicle ve Fırat nehirlerinin birleşmesi üzerinden aksettirir:

Dicle, suyun hayat gibi
Bir gün olur birleşiriz
Dicle ile Fırat gibi[23]

Marşların daha da etkili kılınması için şu üç etmenden faydalanılmıştır: Geçmiş-günümüz mukâyesesi, örneklendirme ve birinci çokluk şahıs/iyelik eki, "biz" zamiri.

Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı adeta Türk milletinin belleğini tazelemek ve eski güzel günleri göz önüne getirerek, mevcut durumun vehâmetini okuyucuya aksettirmek ister. Bunu yaparken de şehirlerin geçmişteki güzel günleri ile şimdiki vîrân halleri ve Türk ordusunun toprakları fethettiği yıllar ile gelinen yok olma noktasını mukayese ettiği görülmektedir. Bursa'nın nazlı bir insana teşbih edildiği "Zavallı Bursa'ya" adlı marşta, Bursa'nın bağları ve bahçelerinin eski hâli ile mevcut hâli karşılaştırılarak, Yunanlıların şehre yaptıkları tahribât anlatılmak istenmiştir. "Ah neyleyim!" yapısıyla, elden bir şey gelmediği ve halktaki karamsar psikoloji metne de sirâyet etmiş olur. Yapılan karşılaştırma ve karamsar psikolojinin yansıtılması ile halkta toplumsal bir bilincin oluşması amaçlanmıştır:

Nazlı Bursa, bağlarında bülbüllerin ötmüyor
Cennet gibi bağın bahçen, göz önünden gitmiyor
Ah neyleyim! Uzak düştüm, elim sana yetmiyor[24]

22 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan*, 27.
23 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan*, 29.
24 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan*, 13.

Bazen ise belli bir il yerine, umûmî olarak illerin harâb halleri okuyucuya yansıtılır. Böylece şehirlerin kısa zamanda ne kadar değiştiği ve işgalin neler getirdiği okuyucuya etkili bir şekilde aktarılmış olur:

O iller, zavallı iller, o esîr iller
O hakan iller, o cennet iller, o gülşen iller[25]

"Zavallı-esir" kelimelerine karşılık, alt mısrada "cennet-gülşen" kelimelerinin kullanılması bilinçli bir tercihtir. Böylece şehirlerin ne hâle geldiği, kelimeler üzerinden anlatılmak istenir.

Türk ordusunun eski günleri ile mevcut hâli karşılaştırılarak, gelinen durumun âcizliği okuyucuya aksedilmek istenir. "Zavallı Bursa'ya" marşında yer alan şu üçlük bu duruma örnek teşkil etmektedir:

Her tarafa ordularım arslan gibi koşardı
Kimselere baş eğmezdi, kahramanca yaşardı
Kaleleri feth eyleyip, dağlar taşlar aşardı[26]

Görülen geçmiş zaman eki olan "-dı"nın tercih edilmesi, bu güzel günlerin artık mâzide kaldığını göstermektedir. İsmâil Hakkı, eski günleri yâd ederek hem teselli bulmakta hem de halka birlik bilinci aşılayabilmek için, geçmişteki başarılarını hatırlatmaktadır. Mamafih, "Zavallı Karamürsel, İzmir Fecâyii 'Muhâceret', Öksüz Vatanım Sana Ne Oldu?" adlı metinlerde de geçmiş-günümüz mukâyesesinin var olduğunu söyleyebiliriz.

Marşların etkili kılınması için sıklıkla başvurulan yöntemlerden birisi ise örneklendirmedir. İsmâil Hakkı da bu yönteme oldukça sık başvurmuştur. "İzmir Fecâyii 'Muhâceret'" adını taşıyan marşta, Yunanlıların yaptığı mezâlime bolca örnek verilmiştir. Bu bakımdan, örneklendirmenin en çok kullanıldığı metin olduğunu söyleyebiliriz. Verilen örnekler incelendiğinde, halkın milliyetçi duygularının pekiştirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Tecavüz, ölüm, yağma gibi halk tarafından öfke ve nefretle karşılanan mefhumların örneklendirilmesi, bu kanaatimize bir kanıt niteliği taşımaktadır. Aşağıdaki üçlükte de çocuklara ve gelinlere yapılan eziyetlerin anlatılması bu kanaatimize bir başka kanıttır:

25 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 16.
26 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 13-14.

Kiminin yavrusunun başı ezilmiş
Kiminin ayağı, kolu kesilmiş
Nâzlı gelinlerin karnı deşilmiş[27]

Türk edebiyâtında, özellikle "Arayış Devri Türk Edebiyâtı" ile birlikte, "ben" kavramından "biz" kavramına yöneliş başlar. Namık Kemâl'in şiirleri "biz" kavramı ile özdeşleşmiştir. "Hürriyet Kasidesi"nin matla beyti bu yargıya güzel bir örnektir:

Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk u selâmetten
Çekildik izzet ü ikbâl ile bâb-ı hükûmetten[28]

"Biz" kavramının kullanılması birkaç bakımdan önemlidir: İlk olarak, yazar, kendisini toplumun sözcüsü konumuna getirerek, adeta herkes adına konuşuyor imajını doğurur. Bir diğer önemi ise, anlatılan konunun sadece yazarın değil, umûmun düşüncesi olduğunu aksettirmektir. Son olarak ise toplumda birlik ve beraberliğin sağlanıp, yekvücut olmayı sağlamak için, bir vâsıta olarak kullanılır. Hâfız İsmâil Hakkı'da marşlarında "biz" kavramına oldukça sık yer verir. Yer vermesinin nedeni ise yukarıda anlattığımız nedenler ile aynıdır. Yazar, birlik ve beraberliği sağlayarak, Anadolu halkının ayaklanmasını sağlamaya çalışmakta ve adeta toplumun sözcüsü konumuna yükselmektedir. Örneğin "Zavallı Karamürsel" adlı metinde, "biz" kavramı ile Türk milletini temsil eden yazar, insanların gereken tepkiyi vermemesinden şikâyetçidir:

Esâretten kurtulalım; güzel bir gün görelim
Bizler bugün uyansaydık, Karamürsel yanmazdı[29]

İsmâil Hakkı'nın "biz" zamirini kullandığı mısralara baktığımız zaman, neredeyse hepsinde, Türk insanının vatanının kıymetini bilmediği ve yaşananların Türk milletinin hatalarından dolayı tezâhür ettiği anlatılmaktadır. "Gazi Müşir Mustafa Kemâl Paşa Hazretleri'ne" marşında yer alan şu beyit bu duruma güzel bir örnektir:

Ah vatan ah! Senin bizler hiç kadrini bilmedik
Gözlerinden kanlar aktı, el uzatıp silmedik[30]

27 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 24.
28 Namık Kemâl. (1292, 21 Mayıs). *Vakit*, 236, 2.
29 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 15.
30 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 2.

"İstanbul'un İşgali, Yeni İzmir Marşı, İzmir İleri Marşı, Zavallı Bursa'ya" marşlarında da benzer kullanımın var olduğunu söyleyebiliriz.

Marşlarda dikkati çeken bir diğer unsur ise, yazarın, yer yer, kendisini metne dâhil etmesidir. "İzmir Fecâyii 'Muhâceret'" adlı marş bu yargıya örnek teşkil edecek mısralardan müteşekkildir. Metinde yer alan üçlükte, İsmâil Hakkı'nın İzmir göçmeni olduğu ve Yunan işgalinden dolayı mal ve mülkünü bırakıp, şehirden ayrılmak zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Özellikle son mısrada ailesinin durumuna temas etmesi, yazarın Yunanlılara olan kininin nedenini daha rahat anlamamızı sağlamaktadır[31]:

Ben bir muhâcirim, perîşân hâlim
Düşmanlara kaldı mal u melâlim
Ayaklar altında, evlâd u ıyâlim[32]

"Öksüz Vatanım Sana Ne Oldu?" adını taşıyan bir diğer marşta ise İsmâil Hakkı, sanki yukarıda yer verdiğimiz üçlüğe gönderme yapar gibidir[33]:

Her yer karardı, zindâna döndü
Zümrüt ovalar, al kana döndü
Yuvam dağıldı, ocağım söndü[34]

İsmâil Hakkı, kaleme aldığı marşlarda umumiyetle vatanı bir bütün olarak("Gazi Müşir Mustafa Kemâl Paşa Hazretleri'ne, Büyük Millet Marşı, Kuvva-i Milliye Marşı, Feryâd-ı Vatan" marşları bu yargıya örnektir) veya belirli bir şehri merkeze alarak("İstanbul'un İşgali, Yeni İzmir Marşı, İzmir İleri Marşı, Zavallı Bursa'ya" bu yargıya örnektir) değerlendirmektedir. Lakin, Hüseyini-Kürdî makamıyla yazılan marşta bölgesel bir bakış söz konusudur. Yazar, "Kürdistân"[35] olarak

31 İsmâil Hakkı, belki de kendisini bir muhâcir yerine koyup, insanlara birlik ve berabirlik duygusunu aşılamak için bu satırları kaleme almıştır. Lakin metinlerin çoğunda "biz" ağzıyla konuşurken, bu mısralarda "ben" ağzından konuşması, bizce yazarın kendi hayatı hakkında bilgi verdiği izlenimini uyandırmaktadır.

32 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 22.

33 Dipnot 8'de belirttiğimiz durum, bu mısralar için de geçerlidir. Lakin bu sefer yazar, marş boyunca "ben" ağzını kullanmaktadır. Bu bakımdan diğer marşlara göre biraz farklıdır. Mamafih, üstteki mısralar ile uyum içerisinde olması ve "İzmir Fecâyii 'Muhâceret'" marşından hemen sonra yer alması bakımından, yazarın kendisini anlattığı kanaatimiz devam etmektedir.

34 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 26.

35 Osmanlı döneminde "Kürdistân" kelimesi ile kastedilen mana, günümüzdeki anlamından çok farklıdır. Ali Emirî Efendi'nin "Osmanlı Vilâyât-ı Şarkiyyesi" adlı eserinde de sıklıkla geçen "Kürdistân" mefhumu, idari bakımdan bir anlam ifade etmektedir. Binaenaleyh, Hâfız İsmâil Hakkı da bu manayla kullanmıştır. [bak: Ali Emirî Efendi, *Osmanlı Vilâyât-ı Şarkiyyesi,* (İstanbul:

nitelendirdiği doğu illeri için birer dörtlük kaleme almıştır. Mamafih, Erzurum, Bitlis, Bingöl için de birer dörtlük yazılmıştır. Doğu illerinin kurtulmasında, bölgedeki aşiret reislerinin rolü hakkında bilgi vermesi ve parçadan-bütüne giderek, bir bölgeyi anlatması bakımından mühim bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca metinde "Türkistan" kelimesinin geçmesi ve Türk'ün kökeni ile bağlantı kurulması da önemi hâiz bir durumdur:

Kafkas ili, ulu hakan otağı
Kafkasya'dır kahramanlar yatağı
Türkistan'dır atamızın ocağı[36]

Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı'nın kaleme aldığı marşlarda, üzerinde en çok durduğu konulardan birisi işgale karşı Türk milletinin sessiz kalışıdır. Bu sessiz kalışı ortadan kaldırıp, düşmana karşı, birlik ve beraberlik içerisinde bir direniş oluşturmak isteyen yazar, bunu yaparken "uyku" kelimesini oldukça sık kullanır. "İstanbul'un İşgali, Yeni İzmir Marşı, Zavallı Bursa'ya, Zavallı Karamürsel, İzmir Fecâyii 'Muhâceret'" marşlarında bu kullanımı görmekteyiz. Uyku mefhumu, Türk şiirinde oldukça sık kullanılmaktadır. Ziya Gökalp, Ömer Seyfeddin ve Mehmed Âkif Ersoy'un şiirleri başta olmak üzere, birçok şâirin şiirlerinde bu kullanım ile karşılaşmaktayız. Çoğunlukla, başımıza gelen felaketlerin sorumlusu Türk insanının derin bir uykuda olmasına bağlanmıştır. İsmâil Hakkı da uyku kavramını aynı doğrultuda ele almıştır. Ziya Gökalp'in "Durma Vur" manzumesinde karşımıza çıkan ve Anadolu halkının vatan duygusunu uyandırmak için kullanılan "uyku" kavramı ile İsmâil Hakkı'nın kaleme aldığı "İzmir Fecâyii 'Muhâceret'" marşında karşımıza çıkan "uyku" kavramı arasında müştereklik söz konusudur. Her ikisi de halkı direnişe sevk edebilmek için ağır ithamlarda bulunmuşlardır. Ziya Gökalp, "Yunanlıların bize yaptığı haktır. Çünkü biz, 'eski köle'miz olan Yunanlılara bile, karşı durmaktan âciz durumdayız. Ey Yunan! Vur ki uyanalım. Mamafih, başka türlü uyanmayız" anlamına gelen şu satırlar kaleme alırken;

Babıali Kültür Yayıncılığı, 2008), 38-39(dipnot 18)], http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/osmanli-daki-kurdistan-ve-bugunku-kurdistan-1076625 (erişim tarihi: 20.09.2019)

36 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 16.

Durma Yunan[37] *durma, kibrini artır!*
Türklüğün başına hakaret yağdır
Uyuyan bir kavme, bu zillet azdır,

Vur, eski kölesi[38]*, utandır onu!*
Bırakma uyusun, uyandır onu![39]

İsmâil Hakkı da "biz nasıl Müslümanız, Allahtan bile utanmıyor muyuz? Vatan elimizden kayıp gidiyor, biz ise uyuyoruz." manasına gelen şu üçlüğü kaleme almıştır:

Uyan İslâm uyan, uyanmaz mısın?
Ulu Allah'ından[40] *hiç korkmaz mısın?*
"İslâm'ım" demeye utanmaz mısın?[41]

Görüldüğü üzere, her iki metin de aynı duyguyu, değişik kelimeler ve farklı dünya görüşleri ile ifade etmiştir. Ziya Gökalp olayı ele alırken, "Türklük" üzerinde dururken; İsmâil Hakkı ise "İslam" üzerinden aynı manaya ulaşmıştır.

Ziya Gökalp ile İsmâil Hakkı arasındaki müştereklik diğer metinlerde de söz konusudur. Ziya Gökalp, "Esnaf Destanı"nda gelinen feci durumun müsebbibi olarak uyuyan Türk milletini, şu satırlar ile, gösterirken;

Ey beyler, hocalar, artık uyanın!
Sızdınız, yarısı gitti vatanın,
Buna sebep biziz deyin, utanın,
Düşünün mahşerde dîvânımız var[42]

37 Ziya Gökalp, ebedî ve gerçek düşman olarak İngiltere'yi görmektedir. "Kara Destan" adlı manzumesinde bu fikri açık bir şekilde dile getirmiştir. İsmâil Hakkı da bu konuda Ziya Gökalp ile aynı fikirdedir. "İzmir İleri Marşı"nda, "*Bizim büyük düşmanımız İngiliz'dir, bilelim*" diyerek, bu düşüncesini açıkça aksettirir.

38 Ziya Gökalp, Yunanlılar için "eski "köle" ifadesini kullanırken, Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı'nın da aynı kullanıma yer verdiği görülmektedir. Bu da benzer olaylarda, benzer psikolojinin aksettiğini göstermesi bakımından oldukça mühimdir:

Haksızlıkla, pay pay oldu ülkemiz
Avrupalı, iyi bilin, Yunan bizim kölemiz

39 Fevziye Abdullah Tansel, *Ziya Gökalp Külliyatı-1(Şiirler ve Halk Masalları),* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989), 66.

40 İsmâil Hakkı, marşlarında sık sık Allah'a yakarmakta ve vatanın kurtuluşunu niyâz etmektedir. "Gazi Müşir Mustafa Kemâl Paşa Hazretleri'ne" marşı bu yargıya bir örnektir. Ziya Gökalp'in manzumelerinde de benzer yakarışı görmekteyiz. "Mevlid Duâsı" bu bakımdan oldukça mühimdir.

41 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 25.

42 Tansel, *Ziya Gökalp Külliyatı-1(Şiirler ve Halk Masalları),* 86.

İsmâil Hakkı da "Zavallı Karamürsel" marşında, vatanın parçalanmasını, uyuyan Türk milletinin ebedî uykusuna bağlar:

Bizler bugün uyansaydık, Karamürsel yanmazdı
Ana vatan harâb olup, elbet vîrân olmazdı
Cennet yurdumuza, kör baykuşlar konmazdı[43]

Ömer Seyfeddin'in de uyku mefhumuna yer verdiğini yukarıda belirtmiştik. "Güneş" manzumesinde yer alan "granit uyku" ifadesi bu bakımdan oldukça mühimdir[44]. Mamafih, görüyoruz ki Ömer Seyfeddin de İsmâil Hakkı gibi, gelinen durumun nedenini, Türk milletinin uykusuna bağlamaktadır:

Aydınlıksız, nihayetsiz bir gece…
Turan dalmış bir granit uykuya,
Düşman sarmış her tarafı gizlice[45]

Ömer Seyfeddin ile İsmâil Hakkı arasındaki bir diğer müşterek kullanım, teşhis sanatı ile vatanın geldiği âciz hâli okuyucuya aksettirmekte, karşımıza çıkmaktadır. Ömer Seyfeddin kaleme aldığı koşmada, Kızılırmak'ın dalgalarının coşkun akmasının nedeni olarak, Türklerin başına gelen felaketi gösterirken;

Âh, ey Kızılırmak! Ağlıyor musun?
Dalgaların coşmuş, bilmiyor durmak,
Çöktü yüz bin ocak, ağlıyor musun?
Ben geldim başına, isterim sormak[46]

İsmâil Hakkı da "Yeni İzmir Marşı"nda, İzmir'in, işgalin getirdiği mezâlimden dolayı, hazin hazin ağladığını ve bunun müsebbibi olarak, ebedî uykuda olan Türk milletini göstermektedir:

Ey İslâmlar! İzmir bugün hazîn hazîn ağlıyor
Her tarafı kan bürümüş, seller gibi çağlıyor[47]

Mehmed Âkif Ersoy'un Safahat'ında da uyku mefhumunun ol-

43 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 15.
44 Benzer kullanım Ömer Seyfeddin'in diğer koşmalarında da söz konusudur. (Bak: Polat, *Şair Ömer Seyfettin Bütün Şiirleriyle*, 158,163)
45 Nâzım Hikmet Polat, *Şair Ömer Seyfettin Bütün Şiirleriyle,* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017), 156.
46 Polat, *Şair Ömer Seyfettin Bütün Şiirleriyle,* 162
47 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 11.

dukça önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. "Uyan" şiiri bu bakımdan mühimdir.

Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, kaleme aldığı 16 manzum metnin hiçbirinde sanat kaygısı gütmemiştir. Yazdıklarını, gerçek olayların bir tezâhürü olarak gören yazar, marşları ruhî bir feryat olarak düşünmektedir. Bunun nedeni olarak da vatanın mevcut durumunu göstermektedir. Marşların kalpten gelen sanat aşkıyla değil; vîrâneye dönmüş vatanın kendisine düşündürdüklerinin aksi olarak ortaya çıktığını söylemektedir. Mamafih, kitabın sonunda yer alan "Sözden Sonra" adını taşıyan bölüm, zikredilen düşünceleri anlatması bakımından oldukça mühimdir:

"Vatanın yüz binlerce azîz evlâdı; dumanlar ve alevler ikliminde, bulutlara yakın, sessiz tepelerden, düşmânın süngü ve toplarına tükürür gibi Cenâb-ı Hakk'ın adını anarak çoşup, pür-sesle haykırırken; ben burada o fedâ-kâr kalpleri, îmânla dolu evlâdlarımıza ithâf ettiğim bu âciz feryâdlarımı, feryâddan ziyâde, vatanın fırtınadan daha tiz olan sesini size terennüm ediyorum. Ey okuyucu! Bu okuyacağın satırlar ne bir eğlencedir ve ne de bir zevk için yazılmıştır. Bunlar ruhî feryâdlardır, vicdân görünüşleridir. Bu kitapta, sanat aşkıyla inleyen kalbimi dinlemekten ziyâde; düşündüklerimi tesbît ediyorum.

Ey vatanperver okuyucu! Bütün bunları okuduktan sonra, eğer benim için çok ufak bir kelime-i takdîr sarf ettiysen, bil ki bu söz, ruhları arzdan semâya doğru yükselen azîz ve muhterem şehîdlerimize birer Fâtiha olacaktır."[48]

2. Metnin Tarihî İncelemesi

Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı'nın kaleme aldığı marşlarda birçok tarihi olaya yer verildiği görülmektedir. Mamafih, üzerinde en çok durulan konu, Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgal edilmesidir. İzmir, İstanbul ve Bursa başta olmak üzere birçok ilin işgal edilmesi metinlere aksetmiştir. Tarihî incelemeyi 2 bölümde ele alabiliriz: İşgaller ve savaşın kazanılması.

A. İşgaller

Marşlarda, Anadolu'nun dört bir yanında yapılan işgaller konu edinilmiştir. İşgallerin anlatılması ile halkın bilinçlendirilmesi, birliğin sağlanması ve düşmana karşı ayaklanmanın tezâhür etmesi amaçlanmıştır.

İşgalleri 6 maddede ele alabiliriz:

48 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan*, 33.

A.1. İzmir'in İşgali: I.Dünya Savaşı için yapılan gizli antlaşmalarda, İzmir, İtalya'ya verilmiştir. 19 Mayıs 1333 tarihinde, Viyana'dan Osmanlı Devleti'ne gelen rapor da bu gerçeği gözler önüne sermesi bakımından oldukça mühimdir. İzmir ve çevresindeki adalar, İtalyanlara bırakılmıştır.[49] İttifak devletleri savaşı kaybeder. Osmanlı Devleti ile de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanır. Antlaşmanın yedinci maddesi oldukça mühimdir.[50] Çünkü o madde sayesinde 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir, Yunanistan tarafından işgal edilir.[51] Başta da söylediğimiz gibi, İzmir ve civarı başlangıçta İtalya'ya verilmişken, işgali Yunanistan gerçekleştirir. Bunun başlıca nedeni, eğer İzmir İtalyanlara verilirse, İtalya'nın daha da güçlü bir devlet olacağıdır.

İzmir işgal edilmeden önce, mevcut vali olan Nureddîn Paşa, İtilaf devletlerinin talimatı üzerine, görevden azledilir. Bunun nedeni ise işgalin daha da kolay gerçekleştirilme isteğidir. Nureddîn Paşa'nın yerine ise, İtilaf devletleri ile anlaşabilecek, Evkaf nâzırlığı ve Dâhiliye nâzırlık vekilliği de yapan Kambur İzzet getirilir. Kolordu komutanı olarak da etkisiz bir paşa olan Ali Nadir Paşa göreve başlar.[52]

15 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlılar İzmir'i işgal eder ve Türklere karşı bir mezâlim başlar. İzmir'i işgal eden komutan Albay Zafiriu, okuduğu bildiride İzmir'e barış için geldiklerini, herkesin işinde ve gücünde olması gerektiğini; herkesin canını, malını ve ırzını koruyup, Türk örf-âdetlerine saygılı olacaklarını bildirmiştir.[53] Lakin söylenen bu sözler sadece gazete ve dergilerde kalmıştır. Çünkü Türklere karşı adeta bir soykırım girişimine başlanmıştır. Mamafih, Tanburî Hâfız İsmâili Hakkı da tam olarak bu konuya temas etmektedir. Yazdığı marşlardan beş tanesinin konusu İzmir'in işgali ve umumiyetle Türklere yapılan zulümler üzerine şekillenmiştir.

---

49 Komisyon, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi II,* (İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2013), 15.

50 İngilizlerin teklif ettiği yedinci madde, Osmanlı Devleti'nin mühim stratejik noktalarını işgal etmek üzere şekillenmişken; kabul edilen antlaşmada belirli eklemeler yapılmıştır. Antlaşmaya göre, İtilaf devletlerinin güvenliğini tehdit eden bir durum zuhûr ederse, müttefik güçler ilgili stratejik noktayı işgal edebilecektir. Lakin görülüyor ki madde oldukça ağırdır. Osmanlı Devleti'nin işgali de umumiyetle bu madde sayesinde gerçekleşmiştir. [bak: Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri I,* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1953), 520-521.]

51 İzmir'in işgal edileceği, Osmanlı Devleti'ne işgalden bir gün önce(14 Mayıs 1919) bir nota ile bildirilmiştir. Bunun da Müttefik devletlerin, Türklerin ayaklanmasına ve Osmanlı Devleti'nin işgale karşı herhangi bir önlem almasını engelleyebilmek için yaptıkları bir plan olduğunu söyleyebiliriz. (bak: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), DH.İ.UM.EK, 51-72)

52 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri I*, trc. Cemal Köprülü (İstanbul: Cumhuriyet Yayıncılık, 1990), 33. ; Kâzım Karabekir, *Günlükler,* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009)

53 ---, *İzmir Yunan İşgali Hakkında Makâmât-ı Askeriyeden Mevrûd Raporlar*, (Dersaâdet, Matbaa-i Askeriye, 1335), 17.

İşgalin ilk gününde, yerli Rumlarla[54] birlikte hareket eden Yunan kuvvetleri, birçok Türk evini basıp, kadınların ve kızların ırzlarına tecavüz etmişlerdir. Bu durum yetmezmiş gibi, kızlara tecavüz ettikten sonra, bazı kızların gövdelerini ikiye ayırarak öldürdükleri de belgelere yansımıştır. Bazı kişiler, bu âdi muameleyi kaldıramayıp intihar etmiştir. Denizden bazı kişilerin cesetleri çıkmıştır. Bu da bize, öldürülerek denize atılan kişilerin var olduğunu göstermektedir.[55] Ayrıca devlet memurlarının tutuklandığı ve bir süre salınmadığı[56] da görülmektedir.[57] İsmâil Hakkı bu vahim tabloyu şu şekilde anlatır:

Bugün İzmir perişandır, bizden imdâd gözetir
Bugün zulm İzmir'e ise, yarın elbet bizedir
Aksakallı babaların, dişlerini çektiler
Kerpetenle, birer birer tırnaklarını söktüler
Nâ-hak yere, İslâmların kanlarını döktüler[58]

Türkler tarafından asayişin ihlal edilmemesine rağmen, işgal, gün geçtikçe genişlemektedir.[59] Osmanlı Devleti'nin elinden ise sadece protesto etmek ve İtilaf devletleri nezdinde, bu mezâlimin sona ermesi gerektiği hakkında görüşmeler yapmak gelmektedir.[60]

A.2.İstanbul'un İşgali: Osmanlı Devleti, I.Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak çıktığı vakit, İstanbul'un işgali söz konusu olmuştur. Yüksek rütbeli bir İngiliz rahibinin Times gazetesine gönderdiği makalede, İstanbul'un Türklere bırakılamayacak kadar değerli olduğu belirtilir. Mamafih, İstanbul, Türklere bırakılırsa, kazandıkları harbin lekeleneceğini düşünür.[61] Bu durum bize devrin psikolojisini ve Osmanlı Devleti'nin düştüğü âciz durumu göstermesi bakımından oldukça mühimdir. 19 Kasım 1918 tarihinde Mustafa Reşîd Paşa'nın İngiliz ve Fransız komiserlerine gönderdiği nota, İtilaf kuvvetlerinin İstanbul'u işgal edeceklerini gösteren adımlardan birisi olması bakı-

54 Amerikan gizli belgelerine göre, Yunan kuvvetlerinin İzmir'e çıkması, radikal Rumlar haricinde tepkiyle karşılanmıştır. (bak: Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları,* 7.Baskı(İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 11

55 Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923,* 2.Baskı (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006), 86-87,121

56 COA, DH.İ.UM.EK, 51-105

57 Mezâlim hakkında bilgi için bak: Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923*

58 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 6.

59 COA, DH.İ.UM.EK, 52-47

60 COA, 272-0-0-14/Sevkiyat, 75-22-5

61 Komisyon, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi II,* 268-269.

mından önem teşkîl etmektedir:

"... Birkaç günden beri İstanbul'a devamlı olarak İngiliz ve Fransız askerleri çıkarılmaktadır. Şifahen de arzettiğim gibi, bu hareket mütarekenameye aykırıdır. Babıâli, zatıdevletleri nezdinde bu çıkarmadan dolayı protesto etmek mecburiyetinde olmakla beraber, bu askerlerin Boğazlar istihkâmlarını ve Karadeniz'in bazı kıyı mevkilerini işgal için çıkarıldığına emindir."[62]

Amiral Calthorpe ile Rauf Orbay arasında imzalan Mondros Ateşkes Antlaşması'nda İstanbul'un işgaline yönelik bir madde söz konusu değildir. Lakin başta İngiltere olmak üzere müttefik kuvvetlerin nihai amacı İstanbul'dur. Amaçlarına ulaşabilmek için atmaları gereken adımları yavaş yavaş ama sağlam bir şekilde atmışlardır. İstanbul'da, Meclis-i Mebusan'da 28 Ocak 1920 tarihinde Misak-ı Millî'nin kabul edilmesi, İtilaf kuvvetlerinin beklediği fırsatı yaratmıştır.[63] Çünkü meclisin Atatürk'ün himayesine girdiği artık âşikârdır.

16 Mart 1920 tarihinde resmî olarak İstanbul, İtilaf devletleri tarafından işgal edilir. 6 Mart 1920 tarihinde Londra'daki Amerikan büyükelçisi Davis'in ABD Dışişleri Bakanlığı'na çektiği telgraf, İstanbul'un işgalinin önceden hazırlandığını göstermesi bakımından önemlidir.[64] Mondros Mütarekesi'nde İstanbul'un işgaline yönelik bir madde olmamasına rağmen; meşhur 7.madde işgal için kullanılır. İşgal kuvvetleri komutanı Fransız general, İstanbul'a at üzerinde gelir[65]. Bazıları işgali bir bayram havası içerisinde kutlar. İngiltere'nin askeri olarak gelen Hintli askerler, Türklere ağır işkenceler yaparlar.[66] İngiliz askerleri ise adeta göz korkutmak için Şehzadebaşı'nda yer alan Türk karakolunu basıp, uykudaki askerleri öldürürler. Kendilerine muhalif olabilecek kişileri, Malta'ya sürgüne gönderirler. Sürgüne gidenler arasında "Çöl Kaplanı" olarak anılan, çekirge yiyerek Medine'yi savunan Fahreddin Paşa da vardır.

İsmâil Hakkı da Feryâd-ı Vatan'da İstanbul'un işgali üzerinde önemle durmuştur. Yukarıda belirttiğimiz hususları özetleyip, halkın psikolojisini yansıtması bakımından şu mısralar oldukça mühimdir:

62 Komisyon, *Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, 3.Baskı (Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1999), 183

63 İşgale hazırlanan zemini anlatması bakımından bak: Fahir Armaoğlu, "İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali(16 Mart 1920)", *Belleten* 62/234 (Ağustos:1998), 467-494

64 Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, 73

65 Fransız generalin beyaz atla mı yoksa koyu renkli bir atla mı şehre girdiği tarihçiler arasında tartışma konusudur. Belgeler ve fotoğraflar incelendiği vakit, atın beyaz olmadığı ortaya çıkmaktadır. Mamafih böyle bir yargının ortaya çıkmasında bilinçaltımızın etkili olduğunu ve Fatih'in atıyla benzerlik kurarak, intikam duygusunun zuhur etmesinin sağlandığını söyleyebiliriz. (bak: Edhem Eldem, "Tarihte Gerçek Konusunda Küçük Bir Araştırma İstanbul'un Beyaz Atlı Fatih'i", *Toplumsal Tarih* 261(Eylül: 2015), 22-33

66 Bak: Kenize Mourad, *Saraydan Sürgüne*, 16.Baskı (İstanbul: Everest Yayınları)

Çekilecek dert değildir, buna vicdân ağlasın
Nâmûs vatan parçalandı, buna îmân ağlasın
Bin üç yüz otuz altıdır, İstanbul'un işgali
Keşke görmez olaydı gözlerimiz, bu hâli
Ayaklar altında kaldı, o zavallı ahâli[67]

İsmâil Hakkı adeta halkın sözcüsü olup, Türk'ün düştüğü perişan hali etkili bir şekilde okuyucu ile buluşturmuştur. Bunu yaparak, tarihî gerçekliği ortaya koyup, vahim tabloyu anlatmak istediğini söyleyebiliriz.

A.3.Bursa'nın İşgali: Yunanlılar İzmir'i işgal ettikten sonra, Anadolu'nun içlerine doğru yönelirler. Aydın, Manisa gibi yerleri işgal eden Yunan kuvvetleri, 8 Temmuz 1920 tarihinde Bursa'yı da işgal ederler. Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmış olan bir şehrin işgal edilmesi ve Osman Gazi'nin türbesinde tezâhür eden küçük düşürücü olaylar meclise akseder ve büyük bir tepki oluşur.[68]

Bursa'ya gelen işgal kolordusunun yeni komutanı General Yuvanof, Ermeni ve Metropolidhane Kiliseleri'nde Rumların ve Ermenilerin birlikte hareket etmeleri hakkında bir nutuk irad eder.[69] Buradan Yunanlıların amacının, Türklere karşı birlik oluşturmak olduğunu anlayabiliriz. Yunan kuvvetleri, işgal ettikleri Bursa'ya da ağır hasar verirler. Arşivde bu konu hakkında belgelere rastlamaktayız.[70]

Hâfız İsmâil Hakkı da "Zavalla Bursa'ya" adını taşıyan marşta, şehrin başına gelenleri, geçmiş ile mevcut hâli mukayese ederek anlatmaktadır. Böylece şehrin ne kadar tahrip olduğunu okuyucuya daha etkili anlatmak ister. Özellikle şu mısralar yukarıda açıkladığımız tahribatı anlatması bakımından önemlidir:

Öksüz Bursa, Yunan gibi bir alçağa kul oldun
Cennet gibi şirin idin; vîrân oldun, çöl oldun[71]

A.4.Karamürsel'in İşgali: Karamürsel, bulunduğu jeopolitik konumu nedeniyle oldukça önemli bir yerdedir. Karamürsel, Millî Mücadele yıllarında, özellikle silah kaçırmada ve Anadolu'ya geçişlerde önemli bir duraktır. Mamafih, bu nedenlerden dolayı şehir 4 defa

67 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 8.
68 Bursa'nın işgali ve ardından gelişen olaylar için bak: Adnan Sofuoğlu, Osmanlı Belgeleri Işığında İşgal Döneminde Bursa, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 19/55 (Mart: 2003), 51-82
69 COA, DH.İ.UM, 20-14
70 COA, BEO, 4657-349219; DH.KMS, 60-68; DH.EUM.AYŞ, 61-35 vd.
71 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 13

işgale uğramıştır.[72] İlk işgal 25 Haziran 1920 tarihinde gerçekleşir ve Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı bu elim durum için bir marş kaleme almıştır. Marşta Karamürsel'in dünü ile bugünü mukayese edilerek, gelinen hazîn durum anlatılmak istenir:

Karamürsel, bir harâbe-zâra dönmüş her yanın
Her tarafta bir inilti… yaktı bizi figânın
Arşa çıktı ettikleri, hınzır, melun Yunan'ın[73]

Yunanlıların yaptıklarını anlatan İsmâil Hakkı, tespitlerinde oldukça haklıdır. Karamürsel işgal edildiği vakit, bazı devlet görevlileri ve sivil halk, tutuklanarak, Bursa Tavukpazarı Medresesi Tevkifhanesi'ne ile Bursa İnebey Medresesi Tevkifhanesi'ne gönderilmiştir.[74]

A.5.Doğu Anadolu'nun İşgali: Kafkas cephesinde Ruslar ile savaşan Osmanlı, özellikle Sarıkamış Harekâtı ile büyük bir yara alır. Mamafih, 16 Şubat 1916'da Erzurum[75], 2 Mart'ta Bitlis[76] ve 25 Temmuz'da Erzincan[77] Rus kuvvetleri tarafından işgal edilir. İşgal sonrasında yerel halk büyük bir zulüm görmeye başlar ve yerel direnişler tezâhür eder. Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı da tam olarak bu konuya temas eder. İşgalcilerin yaptığı eziyetler ile asker, halk ve aşiret reislerinin bir arada çalışmaları marşlara sirayet etmiştir. *Hazret-i Küfrevî, pîrlerin mâhı*[78] diyen yazar, Bitlis'in kurtuluşunda önemli bir payı olan, Küfrevîzâde Abdülbaki Efendi'ye[79] telmihte bulunmaktadır. Dönemin Bitlis müftüsü olan Abdülmecîd Efendi de yaptığı katkılardan dolayı metne sirâyet etmiştir:

Abdülmecîd Bey'dir, yiğit bir arslan
Görmedi mislini, bu köhne cihân
Verdirdi düşmana, nice bin ziyân[80]

72 Karamürsel'in işgali hakkında ayrıntılı bilgi için bak: Mustafa Hergüner, "Kurtuluş Savaşı'nda Karamürsel", *Türk Dünyası Araştırmaları* 134 (Ekim 2001)

73 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 15.

74 COA, DH.EUM.AYŞ, 48-37; DH.EUM.AYŞ, 51-23

75 Erzurum'un işgali hakkında ayrıntılı bilgi için bak: Mevlüt Yüksel, "I. Dünya Savaşı'nda Erzurum'un İlk İşgal Günleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 37 (2008), 259-287

76 Bitlis'in işgali ve ardından tezahür eden olaylar için bak: H. Fahri Çeliker, "Bitlis'in Kurtuluşu ve Mustafa Kemal Paşa", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 3/8 (Mart 1987), 379-392

77 Erzincan'ın işgali ve ardından akseden zulüm olayları için bak: Adnan Sofuoğlu, "Genel Hatlarıyla I. Dünya Savaşı'nda Erzincan'ın İşgali ve Ermeni Mezalimi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2005), 143-152

78 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 17.

79 Ayrıntılı bilgi için bak: Abdulaziz Kardaş, *Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunda Bitlis ve Çevresine İz Bırakanlar* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2004)

80 Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı, *Feryâd-ı Vatan,* 18.

Sebki, Kara Papak, Hamur ve Hırasan aşiretlerinin[81] kurtuluş için yaptıkları katkılar, İsmâil Hakkı tarafından unutulmamıştır.

A.6.Diğer İşgaller: Bayburt ve Edirne'nin işgali ile Karadeniz bölgesinin elimizden çıkması da İsmâil Hakkı tarafından anlatılmıştır.

B. Savaşın Kazanılması

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması Anadolu halkı tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı da "Büyük Millet Marşı"nda savaşın kazanılmasını sağlayan kişilere övgü dolu sözler sarf etmiştir. Başta Mustafa Kemâl olmak üzere, İsmet Paşa, Kâzım Paşa, Fevzi Paşa, Refet Paşa ve Fuad Paşa'ya dair mısralar marşta yerini almıştır.

"Gazi Müşir Mustafa Kemâl Paşa Hazretleri'ne" adını taşıyan ve kitabın ilk marşı olan metinde, Millî Mücadele'nin kazanılmasında Atatürk'ün katkısı ve başarısı özellikle vurgulanmıştır. Mamafih, Atatürk'ü merkeze alarak, Sakarya Savaşı'na da telmihte bulunulduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç

Samsun'un millî şâiri olarak tanınan Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı tarafından kaleme alınan Feryâd-ı Vatan adlı metin, Kurtuluş Savaşı'nda yaşanan siyasî ve sosyal olayları anlatması ve bu olayların Anadolu'ya nasıl aksettiğini göstermesi bakımından önemli bir belge niteliği taşımaktadır. Edebî bakımdan başarılı olmamasına rağmen; tarihî olayları oldukça etkili bir şekilde okuyucuya yansıttığını söyleyebiliriz. İstanbul, Bursa, İzmir ve Karamürsel başta olmak üzere, Anadolu'nun dört bir yanında tezâhür eden işgaller, kitaptaki metinlere yansıyıp, İsmâil Hakkı tarafından, halkı bilinçlendirmek ve halktaki isyan duygusunu uyandırmak için etkili bir şekilde kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

Kitap

---. *İzmir Yunan İşgali Hakkında Makâmât-ı Askeriyeden Mevrûd Raporlar*. Dersaâdet: Matbaa-i Askeriye, 1335

Ali Emirî Efendi. *Osmanlı Vilâyât-ı Şarkiyyesi*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2008

DURU, Orhan. *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*. 7.Baskı. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017

ERİM, Nihat. *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri I*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1953

81 Aşiretler hakkında ayrıntılı bilgi için bak: Cevdet Türkay, Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2001); Yusuf Halaçoğlu, Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2009)

JAESCHKE, Gotthard. *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri I*, trc. Cemal Köprülü. İstanbul: Cumhuriyet Yayıncılık, 1990

KARABEKİR, Kâzım. *Günlükler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009

Komisyon. *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi II*, İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2013

Komisyon. *Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*. 3.Baskı. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları,1999

KUNTAY, Midhat Cemal. *Türk'ün Şehnamesinden*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971

POLAT, Nâzım Hikmet. *Şair Ömer Seyfettin Bütün Şiirleriyle*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017

Tanburî Hâfız İsmâil Hakkı. *Feryâd-ı Vatan*. Samsun: Şems Matbaası, 1338

TANSEL, Fevziye Abdullah. *Ziya Gökalp Külliyatı-1(Şiirler ve Halk Masalları)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989

TURAN, Mustafa. *Yunan Mezalimi İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923*. 2.Baskı. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006

ÜNGÖR, Etem. *Türk Marşları*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1965.

YAZICI, Mustafa. *Millî Mücâdele Marşlarımızın Gelecek Nesillere Armağan Ettiği Gerçekler Feryâd-ı Vatan*. Trabzon: Ofset Matbaacılık, 2011.

Makale

ARMAOĞLU, Fahir. "İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali(16 Mart 1920)". *Belleten* 62/234 (Ağustos1998): 467-494

ÇELİKER, H. Fahri. "Bitlis'in Kurtuluşu ve Mustafa Kemal Paşa". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 3/8 (Mart 1987): 379-392

ELDEM, Edhem. "Tarihte Gerçek Konusunda Küçük Bir Araştırma İstanbul'un Beyaz Atlı Fatih'i". *Toplumsal Tarih* 261(Eylül 2015): 22-33

HERGÜNER, Mustafa. "Kurtuluş Savaşı'nda Karamürsel". *Türk Dünyası Araştırmaları* 134 (Ekim 2001)

SOFUOĞLU, Adnan. "Genel Hatlarıyla I. Dünya Savaşı'nda Erzincan'ın İşgali ve Ermeni Mezalimi". *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2005): 143-152

SOFUOĞLU, Adnan. "Osmanlı Belgeleri Işığında İşgal Döneminde Bursa". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 19/55 (Mart 2003): 51-82

YÜKSEL, Mevlüt. "I. Dünya Savaşı'nda Erzurum'un İlk İşgal Günleri". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 37 (2008): 259-287

Tez

KARDAŞ, Abdulaziz. *Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunda Bitlis ve Çevresine İz Bırakanlar*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2004.

Ansiklopedi

ÖZCAN, Nuri. "Muzıka-yı Hümâyun". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31:422-423. Ankara: TDV Yayınları, 2006.

Arşiv Belgesi

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Devlet Arşivleri

İnternet Sitesi

https://sozluk.gov.tr/ (erişim tarihi: 22.09.2019

http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/osmanli-daki-kurdistan-ve-bugunku-kurdistan-1076625 (erişim tarihi: 20.09.2019)

OĞUZ ÖZDEŞ'İN ROMANLARINDA MİLLÎ MÜCADELE ve CEPHE GERİSİ

Ümmühan BAKIR[1]

Özet

1920 yılında Kırşehir'de doğan Oğuz Özdeş; şiir, röportaj, eleştiri, magazin, öykü ve roman olmak üzere birçok türde yazılar kaleme alır. Asıl ününü ise romanlarıyla kazanır. Gazetelerde tefrika edilen eserleriyle birlikte kırkın üzerinde romanı olduğu bilinmektedir. Romanlarında duygusal konuları ve tarihî olayları ele alır. Oğuz Özdeş'in bazı eserleri yönetmenler tarafından filme aktarılır. Filme aktarılan romanlarından Dağ Başını Duman Almış, aynı zamanda Millî Mücadele konusunu işlediği eseridir. Romanın konusu 19 Mayıs 1919'da başlar ve Cumhuriyet'in ilan edildiği 29 Ekim 1923 gecesi sona erer. Eserde, bir Türk yüzbaşısının kendisine sûret olarak benzeyen düşman askerinin yerine geçmesi ve vatanına hizmet etmesi anlatılır. Oğuz Özdeş'in Millî Mücadele'yi konu alan bir diğer eseri ise Vatan Borcu'dur. Yazar bu romanında, Çanakkale Savaşı ve ardından da Kurtuluş Savaşı'nı işler. Bu eserde ise, Yüzbaşı Ümit adlı kahraman bir Türk askerinin düşman cephesine casus olarak sızması ve yanlış istihbaratlar vererek onları yenilgiye uğratması anlatılır.

Oğuz Özdeş, Millî Mücadele'yi özellikle casusluk konusu etrafında ele alan bir yazardır ve kahramanlarını vatan sevgisi yönüyle idealize edilmiş kişiler arasından seçer. Bu yönleri göz önüne alındığında Oğuz Özdeş'in Dağ Başını Duman Almış ve Vatan Borcu adlı romanlarını incelemek, kurgusal gerçeklik çerçevesinde Millî Mücadele'yi ve cephe gerisini anlamak için faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Oğuz Özdeş, Millî Mücadele, cephe gerisi, casusluk.*

1 Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, *ummuhan_3737@hotmail.com*

Giriş

Oğuz Özdeş Kimdir?

1920 yılında Kırşehir'de doğan Oğuz Özdeş, 1938 yılında Ankara Erkek Lisesinden mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine başlasa da buradaki öğrenimini tamamlamaz. *Resimli Ay* dergisinde başlayan yazarlığını, dönemin birçok dergisinde(*Yeni Sabah, Çınaraltı, Kovan, Yeni İstanbul, Çocuk Haftası, Ateş, Altın Işık, Yıldız, Hafta, Posta, Yasemin, Yavrukurt, Yarımay*) devam ettirir. *Resimli Roman* dergisinin yazı işleri müdürlüğünü de yapan sanatçının şiir, röportaj, eleştiri, magazin, öykü ve roman olmak üzere birçok türde yazıları vardır. Asıl ününü ise romanlarıyla kazanır. Gazetelerde tefrika edilen eserleriyle birlikte kırkın üzerinde romanı vardır. Popüler romanlar yazması yönüyle de birçok çalışmaya konu olur. Romanlarında duygusal konuları ve tarihî olayları ele alır.[2] *"Romanlarının bazıları filme de çekilen Özdeş'in sinemayla da yakından ilgili olduğu bilinmektedir. Senaryolar kaleme almakla kalma[z], 10. Altın Portakal Ulusal Uzun Metrajlı Film Yarışması'nda(1973) jüri üyeliğine de seçil[ir]. Basın Şeref Kartı sahibi; evli ve bir çocuk babasıdır."*[3] Sanatçı kimliğiyle çok farklı sahalarda Türk kültür hayatına hizmet eden Oğuz Özdeş, 7 Haziran 1979 tarihinde İstanbul'da vefat eder.

Casus Romanları ve Oğuz Özdeş

"Casusluk, 'Bir devletin askerî, siyasî ve ekonomik sırlarını başka bir devlet hesabına gizlice öğrenmekle görevli kimse' olarak tarif edilir. Casuslar, tarih boyunca çeşitli yöntemlere başvurarak, ülkeleri nezdinde önemli istihbarat elde etmişlerdir. Özellikle I. Dünya Savaşı ve peşinden II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş yıllarında, casusların savaşların seyrini değiştirecek görevler yüklenmiş olmaları, dünya edebiyatı dâhilinde casus romanları adında yeni bir roman türü oluşmasına zemin hazırlamıştır. Roman türünün genelinde olduğu gibi casus romanları da edebiyatımıza Batı edebiyatı vasıtasıyla girmiştir."[4]

Casus romanlarının çoğunda ortak olan; casusların birden çok dil bilmesi, takip etme yeteneği, kimlik değiştirmesi gibi özellikleri Oğuz Özdeş'in Millî Mücadele konusunu işlediği *Vatan Borcu* ve *Dağ Başını Duman Almış* romanlarında da mevcuttur.

2 Eray Kaçen, *Oğuz Özdeş'in Tarihî Romanları* (Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2012), 24.

3 Rıdvan Çiçek, *Popüler Roman Açısından Oğuz Özdeş'in Romanları Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, Erzincan, 2017), 1.

4 Bahar Eker, "Bilgi Toplumunun Edebi Ürünü Casus Romanları ve Casus Romanlarının İstihbarat Boyutu", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi* 5/14 (Yaz 2016): 57.

Oğuz Özdeş'in Millî Mücadele'yi Konu Alan Romanları

Sanatçıları içinde yaşadığı toplumdan ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu yüzden edebî ürünler, içinden çıktığı topluma dair her ayrıntıyı kendisine konu olarak seçebilir. Toplumların geçirdiği büyük olaylar(savaş, kıtlık vs.) da bunların başında gelir. *"Millî Mücadele; yaşlısından gencine, erkeğinden kadınına, askerinden köylüsüne kadar bütün vatan evlatlarının usanmak bilmeyen üstün gayretleriyle gerçekleştirilen ulvî bir olaydır."*[5] Toplumu böylesine derinden etkileyen bir savaş, tabi ki yazarlar tarafından da konu olarak işlenecektir. Böylece vatanını koruma ve mücadele ruhu, yeni nesiller arasında canlı tutulur. Birçok tarihî romanı bulunan Oğuz Özdeş, eserlerinde İstiklâl Savaşı'na yer veren yazarlardandır.

Oğuz Özdeş'in Millî Mücadele ve cephe gerisini işlediği iki romanı vardır: *Vatan Borcu*, *Dağ Başını Duman Almış*.

Vatan Borcu adlı romanın ilk baskısı, Türkiye Basımevi aracılığıyla 1958 yılında yapılır. Eser üç bölümden oluşur ve her bölümün başında Mehmet Âkif Ersoy'a ait bir dize verilir. Bu epigraf dizeler, romanın ilgili kısmının konusuna dikkat çeker niteliktedir.

Romanın birinci bölümü;

"Şu Boğaz harbi nedir? Var mı ki dünyada eşi?
En kesif orduların yükleniyor dördü beşi."

İkinci bölümü;

"Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker!
Gökten ecdat inerek öpse o pâk alnı değer."

Üçüncü bölümü;

"Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda,
Şüheda fışkıracak, toprağı sıksan şüheda!"

gibi romanın ilgili bölümüne uygun ve hamasî duygulara hitap eden mısralarla başlar.[6]

Oğuz Özdeş'in Millî Mücadele ve cephe gerisini anlattığı diğer romanı, *Dağ Başını Duman Almış* adlı eseridir. Yazarın bu romanı, sinemaya da uyarlanır. Senaryosu Oğuz Özdeş'e ait olan bu filmin yönetmenliğini ise Memduh Ün yapar.[7] Romanın kurgusunu, *Vatan Borcu*'nda olduğu gibi çetecilik ve casusluk faaliyetleri oluşturur.

5 Ahmet Kıymaz, *1918- 1928 Arası Romanda Millî Mücadele* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1991), *7*.
6 Adem Arslan, *Oğuz Özdeş'in Eserleri ve Sanatı* (Doktora Tezi, Kırşehir, 2019), 59-60.
7 Arslan, *Oğuz Özdeş'in Eserleri ve Sanatı*, 57.

1. Vatan Borcu

1.1. Özet

Roman, 1915 yılının 2 Mart sabahında ve Birinci Dünya Savaşı'nın en şiddetli günlerinden birinde Erkan-ı Harbiye-i Umumiye görevlisi Yüzbaşı Ümit'i, kumandanının yanına çağırmasıyla başlar. Kumandan; üç yıldan beri istihbarat servisinde çalışan Yüzbaşı Ümit'e, bir İngiliz casusu olan Yüzbaşı Filip'in yerine geçme görevini verir. Yüzbaşı Ümit'in; Çanakkale Seddülbahir'de yakalanan İngiliz Entellicens Servis'e bağlı casus Yüzbaşı Filip'e görünüş olarak çok benzemesi, iyi derecede İngilizce ve Rumca bilmesi, Londra'da iki yıl ataşemiliter olarak görev yaparken İngiliz âdet ve an'anelerine vâkıf olması gibi sebepler, bu casusluk görevine seçilmesini sağlar. İngilizler tarafından Yüzbaşı Filip'e, Çanakkale'nin bir krokisini ve tahkim planını elde etme görevi verildiği için Filip yakalandığında üzerinden bu planlar çıkar. Yüzbaşı Ümit'in Yunanistan'daki ilk görevi, işte bu planların yerine sahte planların İngilizlerin eline geçmesini sağlamaktır. Ümit bir motorla geçirdiği zorlu deniz yolculuğundan sonra Yunanistan'a ulaşır. Filip'in kimliğine bürünerek Selanik'e gider, Aya Silyos'ta çiftlikte yaşayan bir İngiliz ailenin evine yerleşir. Aya Silyos'taki bu çiftlikte, Miss Roza adında bir kadın ile eşi Mister Jorj ve kızları İzabel yaşamaktadır. Bu aile Londra göçmenidir. Filip, Türkiye'ye gelmeden önce iki-üç saat kadar bu ailenin yanında kaldığı için Ümit de Filip'in kılığında bu eve gider ve Selanik'te casus olarak kaldığı süre boyunca genellikle bu evde konaklar. Miss Roza ve ailesi Ümit'in gerçek kimliğini anlamazlar ve onu evlerinde misafir ederler. Ümit, çiftliğe Filip olarak yerleştikten sonra sahte plan ve krokiyi Alman casus Liza'ya teslim etmek için Selanik'e gider ve belgeleri teslim eder. Liza, aslen Hollandalı olmakla birlikte Almanya adına çalışan ve Almanlar tarafından İngilizlerin içine yerleştirilmiş bir casustur. Liza'nın İngilizlere ulaştırdığı sahte planlar ve Türk milletinin gayretleri neticesinde Çanakkale Savaşı kazanılır. Böylece Yüzbaşı Ümit ilk görevini tamamlamış olur. İkinci görevi, esir düşmüş Türk generali ve albayını Kavala'daki esir garnizonundan kurtarmaktır. Ümit, İngiliz subay kıyafetini giydiği için Yunan askerleri tarafından saygıyla karşılanır ve Türk general ile albayı kaçırmayı başarır. Eski bir binaya saklanırlar. Fakat bir süre sonra burada devriye gezen Yunan askerlerine yakalanırlar. Onlardan kurtulmaya çalışırken yangın çıkar. Son anda yer altındaki gizli bir mahzene girerek yangından kurtulurlar. Ümit, onları huduttan geçirerek bu görevini de başarıyla tamamlar. Burada işi bittikten sonra Karasuli'deki aslında bir Türk casusu olan Teodor'un dükkânına gider. Bu-

rada Liza ile buluşurlar ve yeni görevleri hakkında çalışmalara başlarlar. Bu sefer ikisi birlikte çalışacaklardır ve Yunan cephaneliğini havaya uçurmakla görevlidirler. Birkaç gün cephaneliğin olduğu bölgeye giderek hazırlık yaparlar. Yer altında önceden kazılan fakat kullanılmayan bir lağım yolu olduğunu fark ederler ve bu geçidi daha da kazarak cephaneliğin altına varacak kadar ilerlerler. Nihayetinde buraya yerleştirdikleri bombalarla cephaneliği havaya uçururlar. Böylece bu görevleri de başarıyla sonuçlanır. Sonrasında Ümit, Aya Silyos'taki çiftliğe geri döner. İzabel'in babası Jorj'un hasta olduğunu öğrenir. Miss Roza onu hastaneye götürür ve Filip'e yani Ümit'e İzabel'in yanında kalmasını söyler. İzabel, Filip'in artık yanında kalması için dualar ederken Ümit'e yeni bir vazife verilir ve tekrar evden ayrılır. Bu seferki işi, gizli bir telefon merkezine yaralı bir Yunan askeri kılığında gitmek ve orada kimlerle görüşüldüğünü öğrenmektir. Ümit, acınası bir Yunan askeri kılığında kulübeye gider, oradaki askerlerden birisi dışarı çıkınca diğer askeri konuşturarak ağzından gerekli bilgileri alır ve hazırladığı raporu K-102 rumuzlu Türk ajanına iletir. Bu raporda Anadolu'dan Rumlara haber uçuran sahte bir imamdan bahseder. Böylece Türklerin içindeki bir hain ortaya çıkarılır. Ümit, bu işi de başardıktan sonra Aya Silyos'a memnuniyet içinde dönerken, Londra'da Genelkurmay İstihbarat Dairesinde kendisi hakkında hoşa gitmeyen şeyler konuşulduğunun farkında değildir. Özellikle Çanakkale hakkında yanlış malumat verilmesi İngilizlerin dikkatini çeker ve K-315 rumuzlu ajanları Filip hakkında şüpheye düşerler. Ardından esir Türk subayların kaçırılması ve cephaneliğin havaya uçurulması haberleri de gelince şüpheler iyice artar ve Filip hakkında gerekli bilgileri almak için ondan sorumlu olan ajanları Liza'yı acilen Londra'ya çağırırlar. Liza, İngiliz Entellicens Servis Şefi Herbert'ın Filip hakkında sorduğu sorulara olumlu cevaplar verir ve onun kendisinde herhangi bir şüphe uyandırmadığını söyler. Buna rağmen İngiliz istihbaratı Filip'ten şüphelenmeye devam eder ve ona yeni bir vazife vererek güvenilir olup olmadığını ölçmeye karar verirler. Akıllı bir kadın olan Liza, hayati önem taşıyan bu vazifeyi de öğrenmeyi başarır. Ayrıca Liza, Londra'da sadece Filip hakkında malumat vermek için bulunmaz. Alman istihbaratı tarafından kendisine, Londra'daki hava meydanı ve hangarları ile yeni tip tayyarelerin sırlarını öğrenme vazifesi de verilir. Bu vazifesini de başarıyla tamamladıktan sonra Aya Silyos'a döner ve döndüğünde İzabel'in babası Jorj'un vefat ettiği haberini alır. Daha sonra hususi ajanı H-66 aracılığıyla Ümit'e, İngilizlerin verdiği vazifeyi bildirir. Buna göre Ümit Türkiye'ye gidecek ve Çatalca ile Çorlu arasındaki bir mev-

kiin tahkim planını alacaktır. İngilizlerin amacı; daha önce elde ettikleri bu tahkim planı ile Ümit'in getirdiği planın aynı olup olmadığını test etmek ve Ümit'in güvenilirliğini ölçmektir. Liza'nın bildirdiği üzere Ümit, İzabel'e veda ederek Türkiye'ye gider ve aynı tahkim planını alarak Selanik'e döner. Böylece İngilizlerin Ümit'e karşı olan şüpheleri şimdilik boşa çıkar. Ümit planları Liza'ya verdikten sonra çiftliğe döner. Fakat İzabel'i bıraktığı gibi bulamaz. Ağır bir hastalık geçiren İzabel, Filip'in gelmesiyle düzelmeye başlar. Genç kız, Filip'in çocuğuna hamiledir fakat bunu ona söyleyemez. Söylemek istese de buna fırsat kalmadan bir gün kapı çalınır ve Liza gelir. İzabel, Filip'in kolej arkadaşı olarak tanıdığı bu kadını çok kıskanır. Liza, İzabel'le yalnız kaldıkları bir anda kıskanmasına gerek olmadığını, kendisinin Aya Silyos'tan gideceğini ve Filip'e veda etmek için geldiğini söyler. Filip, arabaya kadar Liza'ya eşlik eder ve bu sırada kendisine verilen yeni vazifeyi de öğrenir. Atina'daki İngiliz top fabrikasını infilak ettirmekle görevlendirilir. Liza'yı başından beri takip eden Dragon isimli bir Rum ajanı, Filip'le konuşurken onları gözetler ve Liza çiftlikten ayrıldıktan sonra da onu takip eder. Liza'nın Osmanlı bankasından para çektiğini görünce hemen Yunan askerlerine haber verir ve Liza tutuklanır. Daha sonra çiftliğe Ümit'i tutuklamak için askerler gelir. Ümit onların elinden kurtulmayı başarır ama bu durum karşısında Roza ve İzabel, Ümit'in Türk casusu olduğu gerçeğini öğrenir. Ümit onlara veda ederek Aya Silyos'tan ayrılır. İngiliz top fabrikasına Felemenkli Gerard Bell kimliğiyle girer. Liza'nın infazının olduğu gün de fabrikayı havaya uçurur. Böylece Liza'nın intikamı da alınır. Ümit bu son görevini de tamamladıktan sonra tekrar Aya Silyos'a gider. Son kez Roza ve İzabel'e veda ederek memleketine döner. Döndükten sonra da vatanına hizmet etmeye devam eder. Birinci Dünya Savaşı'nda birçok cephede savaştıktan sonra İstiklâl Savaşı'nda da tekrar silaha sarılır. Bu sefer İzmir, Manisa ve Ödemiş'te çeteci Ümit olarak görev yapar. Cumhuriyet'in ilanından sonra 30 Ağustos 1923 tarihinde Ümit'e, istiklâl ve şeref madalyası verilir. Bir savaşta aldığı yara sonucu işitme kaybı yaşamasından dolayı askerlikten ayrılarak Hariciyeye geçer ve Selanik Türk Konsolosluğuna atanır. 1925 yılında, aradan on yıl geçtikten sonra annesi Mehlika Hanım'la birlikte tekrar Selanik'e gelir. Aya Silyos'taki çiftliğe uğrar, fakat evde kimse yoktur. Metruk, harap bir görüntüyle karşılaşır ve kimsenin yaşamadığına kanaat getirince oradan ayrılır. Bir süre sonra içinden bir ses tekrar Aya Silyos'a gitmesini söyler. Çiftliğe gittiğinde Lakanda Gölü'nün kenarındaki kulübeden bir kadın ve bir çocuğun çıktığını görür. Bu kadın Miss Roza, ço-

cuk ise İzabel'le Ümit'in çocuğu olan Suzan'dır. Roza, İzabel'in iki ay önce öldüğünü söyler. Çok üzülen Ümit, tek teselliyi kızını yanına almakta bulur ve Roza'dan rica eder. Kızının vasiyeti olduğu için Roza, bu duruma itiraz etmez. Bundan sonra Ümit ve kızı Suzan için yeni bir yaşam başlar.

1.2. Şahıs Kadrosu

Yüzbaşı Ümit: Romanın ana kahramanıdır. Yüzbaşı Ümit, "*uzun boylu, kuvvetli, geniş omuzlu, Türk ırkına has güzelliği haiz bir erkekti[r]. Bakışlarından son derece zeki ve azimkâr olduğu belli[dir].*"[8] O, hem Birinci Dünya Savaşı'nda hem de İstiklâl Savaşı'nda vatanı için her türlü tehlikeyi göze alan bir Türk subayıdır. Onun vatan aşkı, anne sevgisinden ve yâr özleminden daha büyüktür. Düşman topraklarına giderken geride bir anne ve kız kardeş bırakır. Casus olarak kaldığı evde ise İzabel adında İngiliz bir kızı sever. Fakat onun İzabel'e karşı hissettiği sevgi, hiçbir zaman vatan aşkının önüne geçmez. Çünkü *"Oğuz Özdeş romanlarında vatan, her zaman her değerden daha kutsal bir varlık olarak karşımıza çıkar. Kahramanlar onun için canlarını verirler ve bu yaptıklarından dolayı da huzur içinde ölürler. Ondan uzakta kalmak her türlü mihnetten daha acı vericidir, hatta sevgiliden ayrı olmaktan bile… Bunun yanında ona kavuşmak da her türlü mutluluğun ötesinde bir mutluluk bahşeder kahramana."*[9]

Cephede savaşan onlarca kahraman askerin verdiği mücadele boşa gitmesin diye cephe gerisinde de Yüzbaşı Ümit gibi fedakâr vatan evlatları, kaleyi içten fethetmeye çalışır. Fakat bu şekilde düşmanla mücadele etmek hiç kolay olmaz. Ümit, İngiliz casusu Filip'in yerine geçtiği için onun gibi davranmaya mecburdur. İkram edilen domuz etlerini yemek(s. 32), içkileri içmek(s. 27) zorunda kalır. Ayrıca Ümit mizaç olarak yumuşak ve nazik, Filip ise sert ve kaba olduğu için(s. 47) bu farklılıklar çiftlikteki İngiliz ailenin dikkatini çeker ve Ümit'in vazifesini güçleştirir. Zira "*casuslukta saflık ve itimat, çok feci aldanışlara sebep olur. Onun için casusun çok zeki ve seciyeli olması şarttır(s.7).*" Bu yüzden Ümit, görevinde son derece dikkatli olmak zorundadır. "*Bir casusun vazifesi, yalnız yanlış haberler vermek ve düşmanın esrarını öğrenip merkeze bildirmek değildir şüphesiz. Düşmanı şaşırtmak, düşmanın hareketlerine mani olacak zararlar vermek(tir)(s.9).*" Yüzbaşı Ümit de İngiliz casusu Filip'in hüviyetine bürünerek düşmana cephe gerisinde birçok zararlar verir. Onun üstlendiği belli başlı görevler sırasıyla şu şekildedir: Sahte Çanakkale krokisini ve tahkim planlarını İngilizlere ulaştırarak

8 Oğuz Özdeş, Vatan Borcu (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1958), 6.

9 Mehmet Güngör, *Popüler Roman Geleneği ve Oğuz Özdeş'in Popüler Tarihî Romanları* (Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2012), 181.

Çanakkale Savaşı'nın kazanılmasını sağlamak, Rumlara esir düşmüş bir Türk generalini ve albayını Kavala'daki esir kampından kurtarmak, Karasuli yakınlarındaki cephaneliği havaya uçurmak, gizli bir telefon kulübesindeki görüşmelere ulaşarak Türkiye'den Yunanistan'a haber uçuran sahte imamı ortaya çıkarmak, Atina'daki İngiliz top fabrikasını infilak ettirmek. Ümit bu görevlerin hepsini de başarıyla tamamlar. Vazife esnasında birçok güçlükle karşılaşsa da vatan sevdası, onun her türlü zorluğun üstesinden gelmesini sağlar.

Yüzbaşı Ümit'in Kurtuluş Savaşı'nda cephe gerisinde birçok görev üstlendiğinden bahsedilir. Yüzbaşı Ümit; Millî Mücadele'de İzmir, Manisa ve Ödemiş'in çete faaliyetlerini organize eder ve çeteci Ümit olarak okuyucunun karşısına çıkar. Kurtuluş Savaşı'ndan önce düşman kuvvetleri tarafından ordunun eli kolu bağlanmıştır. Halkın bilinçlendirilmesi ve düşmana karşı tek yumruk olması gerekir. Bu yüzden romanda, çete faaliyetlerine ve halkın örgütlenmesine değinilir. Cephede askerler; cephe gerisinde de kadın, çoluk çocuk demeden eli silah tutan herkes düşmana karşı savaşır.

Liza: Alman casusu Liza, romanın yardımcı karakteridir. Ümit'i casusluk vazifelerine yönlendiren ve ona her konuda yardımcı olan Liza'dır. Aslen Hollandalı olan Liza, sevdiği adamın peşinden Almanya'ya gelir. Kocası Paul, Alman istihbaratına bağlı bir casustur. Paul ölünce yerine Liza geçer. Liza, son derece akıllı ve çevik bir kadındır. Herkesi tesiri altına alabilecek bir özelliğe sahiptir. Almanlar tarafından "*en tehlikeli işler ona verilir, genç kadın da kendisine tevdi edilen vazifeleri hiç noksansız yapar(s. 53).*" Son aldığı görev, İngiliz istihbaratına sızmak ve onların vasıtasıyla Yunanistan'da Almanya lehine işler başarmaktır. Birinci Dünya Savaşı'nda Alman-Türk müttefikliği olduğu için Liza'nın, Türk milletine ve ordusuna da birçok önemli hizmeti olur. Romanın sonlarına doğru Yunan askerleri tarafından Liza'nın Almanya adına çalışan bir casus olduğu öğrenilir ve casus Liza yakalanarak idama mahkûm edilir.

Sahte İmam: Romanda dikkat çeken hususlardan birisi, vatana ihanet edip düşmana haber uçuran kişilerin de bulunmasıdır. Trakya civarlarındaki sahte bir imamın, telefon görüşmeleriyle Yunanistan'a haber uçurduğu ve Türklere dair gizli plan ve bilgileri düşmana ilettiği görülür.

2. Dağ Başını Duman Almış

2.1. Özet

Roman, 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın, Bandırma vapuruyla Samsun'a çıktığı ve Millî Mücadele'yi fiilen başlattığı zamanlarda Fevzi Paşa'nın da Yüzbaşı Kudret'i odasına çağırmasıyla başlar. Mondros Mütarekesi neticesinde Türk ordusu silahlarını bırakmaya mecbur tutulur ve düşman kuvvetleri, gemilerini İstanbul Boğazı'na demirler. Türk milletinin bu güç durumdan kurtulacağına inanan Fevzi Paşa, Yüzbaşı Kudret'e gizli bir görev verir. "*Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da asker toplar ve teşkilat kurarken, Yüzbaşı Kudret de Batı Anadolu'yu yakında tamamen işgale yeltenecek olan Yunanlıların içine girecek, sabotajlar yapacak, düşmanın bütün hareketini, gayelerini Türk ordusuna bildirecektir.*"[10] Yüzbaşı Kudret'in, babasının görevi nedeniyle çocukluğunu Makedonya'da geçirmesi ve Rumcayı mükemmel derecede bilmesi, İzmirli olması ve Ege havalisini yakından tanıması bu vazifeye seçilmesinde etkili olur. Bu görevin gizli kalması için Yüzbaşı Kudret'in orduya ihanet etmiş gibi gösterilmesi ve ordudan ihraç edilmesi gerekir. Yapılan bir törenle Yüzbaşı'nın rütbeleri sökülür, sahte bir raporla da ordudan atılır. Bir hafta sonra Kudret, İngiliz bandıralı bir vapurla İzmir'e doğru yola çıkar. İzmir'e vardığında bir Rum Yüzbaşısı, Kudret'e mesleğini sorar. Kudret, daha önceden her şeyi en ince ayrıntısına kadar planladıkları için hiç tereddüt etmeden "gemi tamircisi ve boyacısı" olduğunu söyler ve vesikalarını gösterir. Yunan askeri bu vesikalardan Kudret'in ordudan ihraç edildiğini öğrenir. Bunun üzerine Rumlar, Kudret'i bir gemiye boyacı olarak alıp bir süre gözlem altında tutarlar. Kudret de bu sayede Yunanistan'la İzmir arasında yapılan bütün nakliyatları kontrol etme imkânı bulur. Rumlar, Kudret'in çalışkan ve gözü pek birisi olduğunu görünce onu, gizli işlerinde kullanmaya karar verirler. Bu yüzden güvenilir olup olmadığını test etmek için Kudret'i, esir olarak tuttukları Orhan adlı bir Türk askerinin yanına götürürler. Kudret Orhan'ı görünce gerçek kimliğini açığa çıkarmaz ve oyununu oynamaya devam eder. Oyunun inandırıcı olması için, zamanında Çanakkale Savaşı'nda sırt sırta dövüştüğü arkadaşı Orhan'a birkaç tane tokat atmak zorunda kalır. Böylece Rumların güvenini kazanır ve oradan ayrılır. Rumlar hakkında hazırladığı raporları teslim ettiği Türk casusu Necmi'nin evine gider. Durumu ona anlattıktan sonra, çok geç olmadan Orhan'ı kurtarması gerektiğini söyler. Necmi'ye de Basmahane'deki bir kahvehaneye giderek Aydın'a gitmek için gerekli olan araç vs. hazırlıklarını yapmasını tembihler. Kud-

10 Oğuz Özdeş, *Dağ Başını Duman Almış* (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1972), 10.

ret, Orhan'ı adamların elinden kurtarır ve Basmahane'deki kahvehaneye geçerler. Bu kahvehaneyi, Çanakkale Savaş'ında kolunun tekini kaybettiği için terhis edilmiş bir Türk askeri olan Fethi Onbaşı işletir. Tek kolu olmamasına rağmen o da Kudret Yüzbaşı ve Teğmen Orhan'la birlikte Aydın'daki Kuvva-i Milliye çalışmalarına katılmak ister. Hep birlikte oradan ayrılarak Aydın'a gidecek olan trene binerler. Tren yolculuğu esnasında Kezban adlı bir Türk kızı ile tanışırlar. Kezban'ın annesinin öldüğünü babasının da şehit olduğunu, ninesinin yanına Canveren Köyü'ne dönmek üzere yola çıktığını öğrenirler. O sırada trende aniden bir bomba patlar ve Kezban'ı da alarak oradan kaçarlar. Kaçtıkları yerin Kezban'ın köyüne yakın olduğunu fark edip bu köyde konaklamaya karar verirler. Canveren Köyü'ne hava kararınca gizli bir şekilde girerler. Kezban'ın ninesi bu askerleri evinde saklar ve karınlarını doyurur. Kudret, köyde bir süre daha kalıp çevre köylerdeki Türkleri teşkilatlandırma çalışmalarını buradan yürütmenin doğru olacağını düşünür. Kezban da çalışmalara katılmak ister ve ona da "Kezban Onbaşı" unvanı verilir. Fethi'nin rütbesi de çavuşluğa yükseltilir. Kendilerine bir de parola bulurlar. Tehlike anında "dağ başını duman almış" parolasını söyleyeceklerdir. Çalışmalar sonuç verir ve bir süre sonra bölgede üç tane çete kurulur: Canveren çetesi, kurt çetesi ve oba çetesi. Bu çeteler düşmana geçit vermez ve bölgede onlara huzur bırakmaz. Çetelerin ünü gün geçtikçe her yere yayılır ve bu çetelerin içinde Kezban gibi Türk kadınlarının da silahla düşmana karşı koyması, herkesi hayrete düşürür. Çete teşkilatı böyle başarılar sergilemeye devam ederken bir gün, Kudret'e TBMM'den gizli bir görev verilir. Görev icabı Kudret ve Kezban, Yunan kıyafeti giydikten sonra İzmir'e doğru yola çıkarlar. Yolda Türk çeteciler önlerini keser. Kudret ve Kezban, Yunan kıyafetleriyle oldukları için çetecileri Türk olduklarına inandıramazlar. Kudret'in anası Zeynep Kadın, Aydın'ın Bozova Köyü'nde oturduğu için ona sormaya karar verirler. Gözleri üzüntüden kör olan anacığı, Kudret'i sesinden tanır. Zeynep Kadın Türk çetecilerine Yunan sandıkları kişinin, yıllar önce askere gönderdiği ve yıllardır hasretini çektiği oğlu Kudret olduğunu söyler. Böylelikle bu sıkıntıyı da atlatan Kudret ve Kezban, yollarına devam ederler. İzmir'deki Türk komutan tarafından Kudret ve Kezban'a; vazifelerinin, gizli bir Türk karargâhında yakaladıkları Rum ajan Peter ve nişanlısı Nadya'nın yerini almak olduğu bildirilir. Onların kimliğine bürünerek önce İskenderun ardından da Beyrut'a gidecek ve düşmanın emellerine vâkıf olacaklardır. Rum ajan Peter, İngilizler tarafından hazırlanan Yunanlıların Anadolu'yu istila planını tatbik etmek için Türkiye'ye

gelmiştir. İşte Kezban ve Kudret, Rum yetkililere bu tatbik planının yerine sahte bir plan teslim edeceklerdir. Nitekim öyle de olur. İskenderun'a vardıklarında Jak adında bir Rum karşılar ve Kudret'i İvan adındaki şeflerinin yanına götürür. Kudret, Peter gibi davranarak hiçbir açık vermemeye özen gösterir ve dikkatlerini çekmeden raporu teslim edip oradan ayrılmayı başarır. Tekrar vapura binerek İskenderun'dan Beyrut'a doğru yola çıkarlar. Vapurda, Kudret'in nişanlısı Suna ve Suna'nın annesi Mehlika ile kız kardeşi Fatoş da vardır. Bu tesadüf, Kudret'in canını sıkar. Görevinin tehlikeye girmemesi için nişanlısını tanımamış gibi davranır. Fakat Suna, bu duruma çok sinirlenir. Gerçeği bilmediği için nişanlısı Kudret'i, Kezban'dan kıskanır. Buna karşılık kendisi de Kudret'i kıskandırmak için; vapurda seyahat eden zengin bir tüccarın oğlu Ahmet ile yemek yer, sohbet eder. Bu zorlu yolculuktan sonra nihayet Beyrut'a varırlar. Kudret, Kezban'a vapurda kalmasını söyleyerek Mösyö Düpon'un artist acentasına gider. Kudret'in diğer görevi, bu acentadan İzmir'e gidecek olan artist grubuna seyahatlerinde eşlik etmektir. Bu artistlerin içlerinden birisi ajandır ve İzmir'e vardıklarında Peter'in görevine bu ajan devam edecektir. Kudret, Peter hüviyetiyle Mösyö Düpon'un yanına gider ve kendisiyle birlikte gelecek artistlerle tanışır. Bu artist grubunda; Suzanna adında bir dansöz, Jonglör ve iki tane de akrobat vardır. Kudret, artistlerle tanıştıktan sonra oradan hemen ayrılmak ister. Mösyö Düpon'a veda ederek odasından ayrılır. Acentadan tam çıkmak üzereyken bir adamla karşılaşır ve bu adam, Kudret'in Peter olmadığını anlar. Uzun mücadeleler sonucunda adamı atlatmayı başarır. Vapura döndüğünde, artistlerin de gelmiş olduğunu görür. Bunların içinden dansöz Suzanna, Kudret ile yakından ilgilenir. Kudret, casusun kim olduğunu anlamak için kadına yakın davranır. Fakat Kudret'in kadınlarla yakın olmasına daha fazla dayanamayan Suna, Suzanna'nın yanında Kudret'in gerçek kimliğini açığa vurur. Kudret, dansöze birtakım yalanlar söyleyerek durumu toparlasa da bu manzara Jonglör'ün gözünden kaçmaz. Vapur İskenderun'a vardığında bir Yunan casusu, Kudret'in yanına gelir ve şeflerinin Peter ile Nadya'yı davet ettiğini söyler. Kudret, ansızın ortaya çıkan bu davetten şüphelense de gitmek zorunda kalır. Şefin yanına gittiklerinde ikisini de yakalayıp ellerini bağlarlar. Kudret'in gerçek kimliği ve verdiği planın sahte olduğu ortaya çıkmıştır. Bu Türk casuslarını öldürmeye ve olayın üstünü örtmek için vapuru batırmaya karar verirler. Kudret'le Kezban Rumların elinden kaçmaya çalışırken Kezban vurulur ve orada can verir. Kudret vapuru kurtarmak için hızla oradan ayrılmak zorunda kalır. Sahile gitti-

ğinde vapurun yarım saat önce kalktığını öğrenir. Bir motora binip vapura yetişmeye çalışır. Bu arada vapurdaki Rum ajan Jonglör, planını faaliyete geçirmek için fırsat kollar. Eniştesinin gizli bir görevde olduğunu anlayan küçük Fatoş ise, Jonglör'ün hareketlerinden şüphelenir ve onu takip eder. Jonglör'ün odasında birisiyle gizlice konuştuğunu duyar. Jonglör'ün konuştuğu adamın, kendisini zengin bir tüccar olarak tanıtan Ahmet olduğunu anlayınca şaşkına döner. Konuşmalarını dikkatle dinleyip planlarını öğrenir. Fatoş, bu olay karşısında sarsılsa da hemen kendini toplayarak onların planlarını bozmaya çalışır. Bunu fark eden Jonglör, Fatoş'u bıçaklayarak öldürür. Kardeşini merak eden Suna, Fatoş'u yerde kanlar içinde görünce Jonglör'ün üstüne atılır. Jonglör tam Suna'yı da öldürecekken Kudret yetişir ve Jonglör'ü öldürür. Diğer ajanın Ahmet olduğu anlaşılınca Kudret ve Ahmet arasında bir kovalamaca başlar. Ahmet köşeye sıkışınca vatanına ihanet ettiği için pişman olur ve denize atlayarak canına kıyar. Vapurdakiler Fatoş'un ve Kezban'ın ölümüne üzülseler de İzmir'in Yunan işgalinden kurtulması hepsini sevince boğar. Onlar için vatan sevgisi, diğer tüm sevgilerden üstündür. 29 Ekim 1923 günü, Ankara semasında Cumhuriyet naraları yükselirken de aynı gurur ve sevinç yüzlerinden okunur.

Özetten de anlaşılacağı üzere *Dağ Başını Duman Almış* romanı tam anlamıyla Millî Mücadele'nin cephe gerisini konu alan bir eserdir. Okuyucularına, düşmana karşıdan saldırmakla düşmanın içinde düşmanla çarpışmanın farklı olduğunu net bir biçimde gösterir. Cephe gerisinde casusluk faaliyetleri yürüten Türk kahramanları, düşmanın içinde düşmanla savaşmış ve vatanları uğruna canlarını adeta düşmanın eline vermişlerdir. Oğuz Özdeş'in Millî Mücadele'yi konu alan iki eseri de casus romanı niteliğindedir. *"Casus romanları, yazarlar tarafından özel yeteneklerle donatılmış casuslar etrafında şekillenmektedir. Bu kişiler, sahip oldukları sezgi kabiliyetleri ve zekâlarıyla çok tehlikeli durumların bile kolaylıkla üstesinden gelebilmektedir. Bazen istihbarat teşkilatları tarafından kendilerine öğretilen teknikler bazen de kendi inisiyatifleri ile uyguladıkları yöntemler onları başarılı kılmaktadır."*[11]

2.2. Şahıs Kadrosu

Yüzbaşı Kudret: Romanın ana kahramanıdır. Yüzbaşı Kudret, *"uzun boylu, kuvvetli, geniş omuzlu, Türk ırkının bütün özelliklerine sahip bir erkekti[r]. Gözü pek, sözü tok, baş verir, sır vermez, yaman bir delikanlı[dır] (s. 9). Cesur, atılgan, vatanını çok seven bir subaydı[r]. Balkan Harbi'nde ve*

11 Bahar Eker, "Bilgi Toplumunun Edebi Ürünü Casus Romanları ve Casus Romanlarının İstihbarat Boyutu", 60.

Birinci Dünya Savaşı'nda büyük yararlılıklar göstermiş, genç yaşına rağmen yüzbaşılığa yükselmişti[r]. 28 yaşında ya var ya yoktu[r](s. 12)."

Yüzbaşı Kudret, casusların genel özelliklerini kendinde barından akıllı, cesur, gözükara bir Türk askeridir. Birçok savaşta cephedeki başarılarının ardından komutanları tarafından kendisine cephe gerisinde gizli görevler verilir. Bu görevler esnasında yeri gelir kendi milleti tarafından vatanına ihanet etmekle suçlanır. İlk önce Basmahane'deki kahvenin sahibi Fethi Onbaşı, Kudret'in ordudan ihraç edildiğini duyunca ona vatan haini muamelesi yapar. Daha sonra Kudret'le Kezban casusluk için Yunan kıyafetleri giyinip Aydın'dan İzmir'e doğru giderken önlerine çıkan Türk çetecilerinden canlarını zor kurtarırlar. Türk olduklarına onları bir türlü inandıramazlar. Son çare olarak Kudret'in Bozova'daki anasına sormayı akıl ederler. Bozova Köyü'ne girdiklerinde köy halkı Yunan kıyafetleri içindeki bu insanların yüzlerine tükürür. Kudret'in annesi sayesinde bu tehlikeyi atlattıktan sonra görev gereği İskenderun'dan Beyrut'a giderken bu sefer de vapurda Kudret'in nişanlısı Suna'yla karşılaşırlar. Vazifeleri gizli olduğu için Kudret Suna'ya yabancı gibi davranır ve onu tanıdığını belli etmez. Fakat nişanlısının gizli bir görevde olduğunu bilmeyen Suna, Kudret'in değiştiğini ve vatanına ihanet edip düşmanla iç içe olduğunu düşünür. Kıskançlık krizine girip Kudret'in gerçek kimliğini açığa vurur. Kudret, kendi milletinin bu ihanet muamelelerinin dışında düşman askerleri ve casuslarıyla da mücadele içinde olur. Gerçek kimliğinin açığa çıkması durumunda canını onların ellerinden zor kurtarır. Kudret'in karşılaştığı tüm bu zorluklar okuyucuya, cephe gerisinde de ne zor şartlar altında mücadele edildiğini; nice adı duyulmamış, hafızalarda yer edinmemiş kahramanların savaşlarda mücadele verdiğini gösterir.

Kezban Onbaşı: Romanda yardımcı karakter olarak yer alan Kezban Onbaşı ise; cefakâr, fedakâr, gözü pek, akıllı, yaman bir Türk kızı görüntüsünü çizer. Şehit olan babasının Kezban'la ilgili vasiyeti şöyledir: *"Kızım Kezban'a haber verin. Benim yerimi cephe gerisinde o alsın. Benim yapamadığım kahramanlıkları o yapsın(s. 75)."* Kezban; babasının da vasiyetinde belirttiği gibi cephe gerisinde üzerine düşen sorumluluğu fazlasıyla yerine getirir, tehlikelere karşı göğüs gerer ve çeteci olarak silahına sarılıp düşmanla mücadele eder. Yeri gelir çete reisliği yapar. Kudret Yüzbaşı'yla birlikte casusluk vazifesine gider ve görevini canı pahasına yerine getirir. Yazar, kadın ve çocuk karakterleri de romanına dâhil ederek Kurtuluş Savaşı'nın cephe gerisinde ne denli zor bir mücadele verildiğini gerçekçi bir şekilde gözler önüne serer.

Fatoş: Romandaki çocuk karakter ise Fatoş'tur. Fatoş yaşından büyük işler başarır. O, zeki bir çocuk olarak düşmanların planlarını öğrenir ve onların işlerini bozmaya çalışırken şehit olur.

Teğmen Orhan ve Fethi Çavuş: Orhan Teğmen, romanın başında Yunan askerlerine esir düşmüş bir Türk askeridir. Yüzbaşı Kudret, onu Rumların elinden kurtarır ve sonrasında birlikte hareket ederler. Fethi Çavuş ise Çanakkale Savaşı'nda kolunun tekini kaybettiği için ordudan terhis edilmiştir. Buna rağmen Kudret Yüzbaşı ve Orhan Teğmen'le birlikte Kuvva-i Milliye çalışmalarına katılmak ister. Hep birlikte İzmir'den Aydın'a geçerek çete faaliyetlerini başlatırlar. Kuvva-i Milliye çalışmalarında büyük katkıları olur. Halkın örgütlenmesine öncü olurlar.

Romanda anne ve babaların savaş esnasındaki fedakâr tutumları da dikkat çeker. Kudret'in annesi, çocuğunu vatanına adar. Fethi Çavuş'un babası, oğlunun tek kolu olmasına karşın onun Kuvva-i Milliye'ye katılma isteğine karşı çıkmaz. Aksine *"… erkek kısmı askere alınırken babadan müsaade mi alınır? …Bu savaş başka savaşlara benzemez. Bu, Türkiye'nin kurtuluş savaşıdır. Kadın, erkek, genç, ihtiyar, sağlam ve sakat, yediden yetmişe kadar bütün Türk milleti katılacak bu savaşa(s. 40)."* şeklinde cevap verir. Yine Kezban'ın babası, şehit olmadan önce bıraktığı vasiyetinde kızından, kendisinin yerini alarak cephe gerisinde düşmanla savaşmasını ister.

Mustafa Kemal Atatürk'ün *"Millî Mücadele'de topyekûn mücadele esastır. Büyük mukavemetlerle, ihanet ve hıyanetlerle karşılaşacağımız muhakkaktır."*[12] sözünün karşılığı her iki romanda da (*Vatan Borcu*, *Dağ Başını Duman Almış*) görülmektedir. Romanlarda Türk milletinin; kadın erkek, çoluk çocuk demeden büyük fedakârlıklar yaparak topyekûn bir mücadele verdiği ve bu mücadele sırasında hıyanetlerle(Ahmet, sahte imam) karşılaştığı da aşikârdır.

Sonuç

Oğuz Özdeş, *Vatan Borcu* ve *Dağ Başını Duman Almış* adlı romanlarında çetecilik ve casusluk konuları etrafında Millî Mücadele ruhunu işler. Düşman çizmelerinin vatan topraklarını çiğnediği, silahlara el konulduğu, orduların terhis edildiği bir dönemde cesur Türk askerleri tarafından millet içinde diriliş hareketleri başlatılır ve çete teşkilatları kurularak düşmana karşı topyekûn bir mücadele verilir. Yetenekli subaylar arasından casus seçilenler düşmanın içine sızdırılır ve düşma-

12 Kıymaz, *1918- 1928 Arası Romanda Millî Mücadele*, 8.

nın planlarına vâkıf olmak kaydıyla büyük felaketlerin önüne geçilir. Bu yönüyle Oğuz Özdeş'in bahsi geçen iki eseri de casus romanı özelliği gösterir.

Vatan Borcu ve *Dağ Başını Duman Almış* romanları, birçok bakımdan ortak özellikler taşır. İki eserde de vatan aşkı en üst seviyede olan ve canını hiçe sayan asker tipi vardır. Yine cephe gerisinde kendini ve vazifesini vatanına adayan "bakkal"(*Vatan Borcu*'nda bakkal Teodor), "kahvehane işleticisi"(*Dağ Başını Duman Almış*'ta Fethi Onbaşı ve babası) gibi kahramanlar da eserlerde öne çıkan simalardır. Romanlarda ortak olarak görülen diğer bir unsur ise çocuklarını vatana kurban etmiş anne ya da baba tipleridir(*Vatan Borcu*'nda Mehlika Hanım, *Dağ Başını Duman Almış*'ta Zeynep Kadın ile Fethi Onbaşı'nın babası). Romanların bu ortak özelliklere sahip kişilerinin gerçek hayattaki karşılığı ise Millî Mücadele zamanının kahraman Türk insanıdır. Yazar bu kişileri, bilinçli olarak romanına dâhil eder. Bu kahraman Türk insanı figürlerinin yanında vatanına ihanet eden kişilere de eserlerde yer verilir. Böylece Millî Mücadele sırasında yalnız dıştaki düşmanla değil, içteki düşmanla da mücadele edildiği okuyucuya yansıtılır.

Oğuz Özdeş'in söz konusu iki romanı, cephe gerisini çeşitli yönleriyle yansıtan eserlerdir. Bu eserler, önce Allah'ın inayeti sonra da milletin azim ve cesaretini vurgulayarak Türk'ün yenilmez kimliğini ortaya koyar. İçten ve dıştan gelen tüm ihanet ve hıyanetlere rağmen Türk milleti, her zaman ayakta kalmasını başarmış ve düşmanı geldiği yere geri göndermiştir.

KAYNAKÇA

ARSLAN, Adem. *Oğuz Özdeş'in Eserleri ve Sanatı*. Doktora Tezi, Kırşehir, 2019.

ÇİÇEK, Rıdvan. *Popüler Roman Açısından Oğuz Özdeş'in Romanları Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Erzincan, 2017.

EKER, Bahar. "Bilgi Toplumunun Edebi Ürünü Casus Romanları ve Casus Romanlarının İstihbarat Boyutu". *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi* 5/14 (Yaz 2016): 60.

GÜNGÖR, Mehmet. *Popüler Roman Geleneği ve Oğuz Özdeş'in Popüler Tarihî Romanları*. Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2012.

KAÇEN, Eray. *Oğuz Özdeş'in Tarihî Romanları*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2012.

KIYMAZ, Ahmet. *1918- 1928 Arası Romanda Millî Mücadele*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1991.

ÖZDEŞ, Oğuz. *Dağ Başını Duman Almış*. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1972.

ÖZDEŞ, Oğuz. *Vatan Borcu*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1958.

BATI ANADOLU BÖLGESİ MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETLERİNİN ÜYELERİ HAKKINDA İSTATİSTİKSEL ANALİZ

Sıla Gizem Bihter ALÇITEPE[1], Aykut TÜRKMENOĞLU [2]

Özet

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateş- Kes Antlaşması sonrasında Anadolu'nun hemen her yerinde olası işgal hareketlerine karşı ardı ardına Türk ulusunun varoluş kavgasını soyuttan somuta dönüştürecek olan cemiyetler kurulmaya başlandı. Bunlardan bazıları Redd-i İlhak, bazıları ise Müdafaa-i Hukuk adlarını aldılar. Hangi adla anılırsa anıslın amaçları tam bağımsızlıktı. Üye yapıları amaç bağlamında ne kadar homojense , toplum katmanlarına dağılışlarına bakıldığı zaman bir o kadar karmaşıktır. Bu da, bize İstiklâl Harbi'ne katılıp ona hizmet eden kitlenin toplumun bir kesimi değil, aksine tamamı olduğunu, yapılan savaşın da gerçek anlamda bir varoluş savaşı olduğunu kanıtlamaktadır.

Çalışma alanımız Balıkesir, Afyon,Uşak, Kütahya, İzmir, Aydın,Manisa, Denizli ve Muğla'dır. Neden bu bölgenin seçildiği sorusunun cevabı yaşanılan işgal hareketinin iki farklı karaktere dayanmasıdır.

Balıkesir, Kütahya, İzmir, Manisa, Uşak, Afyon ve Aydın, Yunan orduları tarafından işgal edilmiş olup bölgede sivil halka şiddetin en kabası uygulanmıştır.

Muğla ise İtalyan işgal bölgedir. İtalyanlar, Yunan ordusundan farklı uygulamalara gitmişler, sivil halka Yunanistan gibi sert ve katı davranmamışlardır.

Bu çalışmada Balıkesir, Afyon,Uşak, Kütahya, İzmir, Aydın,Manisa, Denizli ve Muğla' daki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ni kuran kişiler hakkında istatiksel analiz yapılacaktır. Sözü geçen analiz , Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ni kuran ve yönetimlerinde yer alan kişilerin mesleklerine göre dağılımı üzerine gerçekleştirilecektir. Bu yönü ile bildiri, alanında önemli bir eksikliği giderecektir.

Anahtar Kelime: *Müdafaa-i hukuk , Personel, İstiklâl*

1 TC ÖZYEĞİN ÜNİVERSİTESİ, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Öğrencisi, *bihter.alcitepe@ozu.edu.tr*

2 TC ÖZYEĞİN ÜNİVERSİTESİ, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Öğrencisi, *aykut.turkmenoglu@ozu.edu.tr*

Giriş

Bir Kavramın İrdelenmesi: Müdafaa-i Hukuk

Osmanlı İmparatorluğu taraf olduğu grubun Birinci Dünya Savaşı'nda mağlup olmasıyla şartları ağır bir mütareke-name imzalamak mecburiyetinde kalmıştı. Mondros Antlaşması gereği; ordunun elinden silah ve cephaneleri alınmış ve alınmakta idi **(1).**

İtilaf Devletleri kendi koydukları ateşkes hükümlerine riayet etmeye gerek duymadan birer bahane ile işgallere başlamışlardı. Mevcudiyetinin devamını mütareke hükümlerine ve İtilaf

Devletleri'nin isteklerine uymakta gören İstanbul Hükümeti, ordu birliklerine, işgallere karşı koymamaları için kati direktifler verdiğinden subay kadrosu ve erat sayısı azalmış, ordunun eli kolu bağlı kalmış, askeri ve sivil aydınlar baskı altına alınmıştı.

Bundan başka, memleketin her tarafında anasır'i Hristyaniyye hafi, celi, hususi emel ve maksatlarının temini istihsaline, devletin bir an evvel çökmesine çalışıyorlardı.**(2)**

İşte bu ortamda askeri ve sivil aydınlar zümresinin önderliğinden Wilson Prensiplerinin Türklere tanıdığı haklardan, çağdaş milliyetçililik anlayışından, daha ötesi milli haklardan yola çıkılarak Osmanlı Devleti'nde yeni bir hareket başlatılmıştı. **(3)** Hareketin içinde bulunan şahısların kültür seviyelerine, siyasi görüşlerine göre mana ve önem kazanan bu hareket Müdafaa-i Hukuk hareketi idi. **(4)**

Müdafaa-i Hukuk'un sözlük anlamı hakları savunmaktır. **(5)** Mücerred bir meftum olan müdafaa-i hukuk terimi, Millî Mücadele içinde teşekkül eden cemiyetler vasıtası ile Anadolu'da hakim görüş haline geldi.

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK, 1 Mayıs 1920 tarihinde yaptığı bir toplantıda Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı'nı şöyle yorumlamıştır:

" Milletin vahdetini vücuda getiren ve İstanbul'un içinde bulunduğu şeraite rağmen, bu vahdeti dahile ve harice göstermeye müteveccih bir maksat için yapılan teşkilat yalnız Kuvva-i Milliye efradından, zikrettiğimiz müsellah efraddan ibaret değildi. Bilakis bütün memlekette ve memleketin en hücra köşelerinde bile vücude gelmiş, doğrudan doğruya kanuni ve medeni bir teşkilattır ki, ona Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı diyoruz. Onda silah mevzu bahis değildir. Belki medeni, ictimai ve umumi nokta-i nazardan siyasi bir cemiyet demektir. Bu cemiyetin her vilayet ve müstakil livalarda- biliyorsunuz- hey'et-i merkeziyyeleri vardır, hey'et-i idareleri vardır. İşte hükümet-i merkeziyede merci bulamayan ordu da, bittabi bir taraftan himaye edilmek lüzumunu duyuyordu. Bu suretle Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı, Kuvva-i

Müsellaha'yı içine almış oluyordu." **(6)**

Winston CHURCHILL, Anadolu'da zuhur eden Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini şöyle değerlendirmektedir:

" Kalkıştıkları çılgınlıklar, boğazına kadar gömüldüğü cinayetler, kötü yönetimin şaşkınlığı, savaşların yorgunluğu, bitip tükenmek bilmeyen savaşların acısı, çevresinde parçalanıp çöken imparatorluğuna rağmen Türkler hala yaşamaya devam ediyor, yeni bir hareketin peşinde cemiyetler kuruyorlar." **(7)**

Cemal Kutay; müdafaa-i hukuk cemiyetlerinin, teşkilatsız devlet, boş hazine, sarsılmış asayiş var iken istikrarlı devlet nizamı yaratan temel güç olduğunu iddia etmektedir. **(8)**

Anadolu İhtilali adlı eserin yazarı Sabahaddin SELEK, müdafaa-i hukuk, hey'et-i milliye, redd-i ilhak **(9)** gibi adlar altında ortaya çıkan cemiyetlerin tek gayesinin temsil ettikleri bölgelerin tarih, coğrafya ve nüfus bakımından Türkler'e ait olduğunu ispat etmek olduğunu ve Osmanlı camiasından ayrılmamayı temin etmek olduğuna dair bir tez ileri sürülmektedir. **(10)**

Müellife göre bu cemiyetler ilk teşekküllerinde haklarının müdafaasını silahla yapmayı düşünmemişlerdir. İlmi araştırmalarla, istatistiklerle büyük devletlere haklı olduklarını anlatabileceklerini zannediyor, propoganda-neşriyet faaliyetlerini bunun için yeter görüyorlardı. Ancak işgallerin fiilen başlaması, müdafaa-i hukukun kuvvete dayandığı gerçeğini Osmanlı idealistlerine anlatabilmiştir. **(11)**

Mondros Mütarrekesi Sonrası Siyasal Ortam:

İstiklâl Harbi'ni tetikleyen birincil etmen, kuşkusuz son derece ağır hükümler taşıyan 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'dir. Antlaşma maddelerine ve tatbikine ses çıkarmayan Hükümet, gerçekte, bir imparatorluğun batışının tarihi sorumluluğunu da üstlenmişti.

Sözü geçen antlaşmanın yürürlüğe girdiği 31 Ekim 1918 tarihi, bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun resmen bölüşülmeye başlandığı ilk gündür. **(12).**Vakıa, daha savaş devam ederken Hasta Adam olarak nitelenen Osmanlı'nın mirası hakkında çoktan karar verilmişti **(13).** Bu gizli antlaşmaların nihai hedefi devleti tamamen yok etmekti .

Rusya, İstanbul ve Boğazlar'ın kontrolü ile Doğu Anadolu'dan toprak kazanmayı amaçlamıştı. İtalya'ya savaşa giriş karşılığında Türkiye'den toprak verilmişti. Yunanistan ise Anadolu'nun Ege kıyılarından payını alacaktı **(14).**

İtilaf devletlerinin iki büyük ortağı İngiltere ve Fransa ise birbirlerinin çıkarlarına dokunmayacak , zarar vermeyecek şekilde anlaşmış-

lar, paylaşımı ona göre yapmışlardı.

Projenin uygulanması ve İtilaf devletlerinin bu konudaki istek ve görüş ayrılıklarının giderilmesi, Paris Barış Konferansı ile mümkün olabilmişti.

Paris Barış Konferansı kararlarının ışığı altında Yunanistan, İzmir'i işgal etti. İşte bu işgal Türk İstiklâl Harbi'nin fitilini de ateşledi.

Anadolu'nun hemen her yerinde halk kitleleri kurdukları ve bugünkü karşılığı ' HAKLARIN MÜDAFAASI' anlamına gelen cemiyetlerin altında direnişe geçtiler.

15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanistan tarafından işgali, Rum azınlığın şımarık tutum ve davranışları tüm yurdu olduğu gibi Batı Anadolu'yu da sarsmış, yaralamıştır. Kaldı ki, Yunan ordusu Anadolu'yu terk edip giderken Batı Anadolu'nun pek çok yerini yangın yerine çevirmiştir.

Önce işgal edilip daha sonra Yunan yangın postaları tarafından yakılıp harabeye dönen Batı Anadolu'daki yerleşim birimlerinde yaşayan Türk halkının ulusal direniş için kurdukları örgütlerin kimlik yapılarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

Batı Anadolu'da Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin Personel Yapısı:

Araştırmaya konu olan bölgede dokuz önemli merkez vardır:

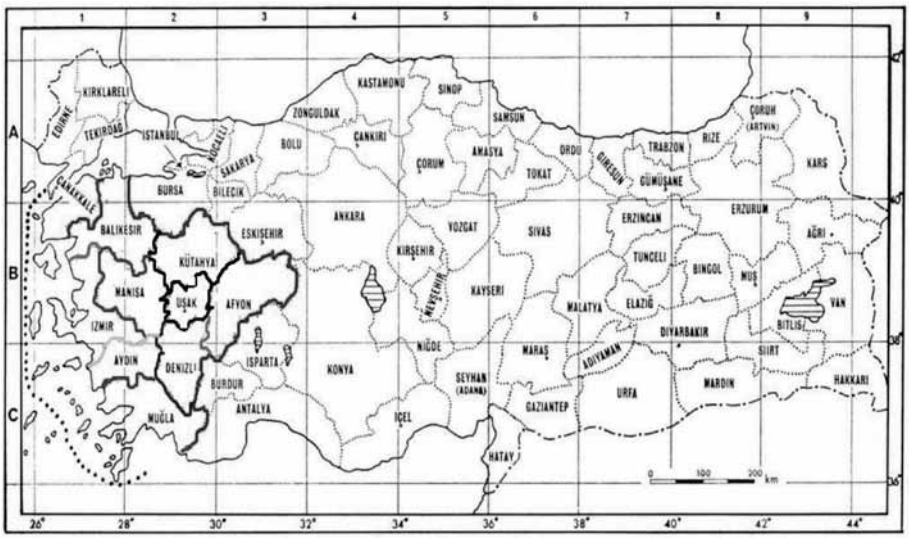

1- BALIKESİR: Balıkesir merkez ilçe dahil olmak kaydı ile toplam onbir yerleşim birimindeki yapılanmalar incelenmiştir :

BALIKESİR: Vehbi Bey (mebus), Vehbi bey (mebus), Nennici-Zade Abdullah Efendi (müftü), Hafız Mehmed Emin Efendi (Belediye Reisi), Abdulgafur Efendi (eşraf), Zarbalı Hulusi Bey (eşraf), Tireli Sabri Bey (eşraf), Sadettin Bey (avukat), Kocabıyık Mehmet Bey (eşraf), Abdüsselam- Zade Cemil Efendi (eşraf), Arap Saadeddin Bey (eşraf), Beypazarlı Hafız Emin Efendi (din adamı), İbrahim Efendi (din adamı), Kuyumcu-Zade Ali Efendi, Abdülaziz Mecdi Efendi (eşraf) , Said Bey (avukat), Ocaki- Zade Talat Bey (eşraf), Hakkı Bey (memur), İsmail Hakkı Efendi (memur), Giritli- Zade Muhiddin Efendi (eşraf), Ahmet Vehbi Bey (eşraf), Gönenli Osman Bey (eşraf), Kunduracı Nuri Usta (esnaf), Süleyman Sadi Bey (avukat), Laz Hacı Mustafa Efendi (din adamı), Hoca Asım Efendi (din adamı), Melek- Zade Hacı hafız Mehmet Efendi (din adamı), Hafız Eminiddin Efendi (din adamı), Hafız Haydar Efendi (din adamı), Muzaffer Efendi (din adamı), Ahmet Bey (subay), Rıza Bey (subay), Kadı- Zade Hoca Süleyman Vehbi Efendi (din adamı), Keşkek- Zade Hacı Eşref Efendi (din adamı), Somalı-Zade Hoca Hafız Kazın Şükrü Efendi (din adamı), Şevki Bey (subay), Hacı Kamil Bey (eşraf) **(15).**

BALYA: Mustafa Çavuş (belediye reisi), Osman Çavuş (eşraf), Alaeddin Efendi (eşraf), Kara Şeyh Efendi (din adamı), Kara Mehmet Efendi (eşraf) **(16).**

BANDIRMA: Yahya Sezai bey (subay), Rıza Bey (subay) **(17).**

BİGADİÇ: Emir-Zade Ali Efendi (eşraf), Aza- Zade Mustafa Efendi (eşraf) **(18).**

BURHANİYE: Ahmet Muhib Bey (müftü), Hamdi Bey (kaymakam), Hacı Tali Bey (tüccar), Çakır Ağa- Zade Hakkı Bey (eşraf), Ahmet Şakir Efendi (eşraf), Ali Osman Bey (eşraf). **(19).**

EDREMİT: Köprülü Hamdi Bey (subay) , Salih Reis-Zade Muammer Bey (eşraf) , Seyyid-Zade Seyyid Bey (eşraf) , Hacı Eşref Bey (eşraf) , Ruhi Naci Bey, Hilmi-Oğlu Sabit Efendi (eşraf), Salih Reis-Oğlu İsmet Efendi (eşraf) , Salih Efendi (eşraf), Avni Bey-Oğlu Ahmed (eşraf), Molvalı Refik Bey (eşraf), Haydar Niyazi Bey (öğretmen) , Şükrü Efendi (öğretmen), Şükrü Efendi (öğretmen) , Tahir Efendi (öğretmen) , Hüsnü Efendi (öğretmen) **(20).**

GÖNEN: Hasan Bey (subay), Şevket Efendi (müftü), Hüseyin Çavuş, Kalaycıoğlu Hacı Ahmet Ağa (eşraf) , Hacı Mecidin Lütfi Efendi (eşraf) , Burunoğlu Hafız Halil Efendi (din adamı), Salih Efendi (eşraf) , Hafız Kazım Efendi (din adamı), Uncu Ali Ağa (tüccar), İbrahim Bey (eşraf), Tabak Hacı Hasan Efendi (eşraf) , Çerpeşli Hakkı Efendi (eşraf), Hüseyin Çavuş (belediye reisi), İbrahim Bey (avukat), Ramiz Bey

(avukat), Hasan Bey (memur), Berber Ahmet Usta (Belediye reisi) Sadık Hoca (din adamı) **(21).**

HAVRAN: Hasan Kamil Bey (eşraf), , Fahri Bey(eşraf), Hatipzade Ali Efendi(eşraf),Hecinoğlu Hüseyin Efendi (eşraf), Muharrem Bey(eşraf), Hocazade Abdurrahim Bey(eşraf), Fevzi Bey(eşraf),Seyit Bey(eşraf), Kızılkeçili Fevzi Bey(eşraf), Hamamzade Süleyman Efendi(eşraf),Hacı Bey(eşraf) **(22).**

İVRİNDİ: Mehmet Bey (subay), Hami Bey (subay) **(23)**

SARIKÖY: Kürd Hasan (eşraf),, Hasan Efendi (çiftçi) , Süleyman Efendi (çiftçi) , Kürd Osman Efendi (çiftçi) , Hüseyin Efendi (çiftçi) , Arnavud Koca Ramazan Efendi(çiftçi) , Pomak Murteza Efendi (çiftçi), Kartal Ali Efendi (çiftçi), Hacı İsa'nın Tevfik Efendi (çiftçi), Deli Kadir Efendi (çiftçi), Malkaralı Hasan Efendi (çiftçi), Kamalı Ahmed Efendi (çiftçi), Malkaralı Hasan Hüseyin Efendi (çiftçi), Pomak Mahmud Efendi (çiftçi), Yörük İlyas Efendi (çiftçi), Musa Aslan Efendi (çiftçi), Uzunoğlu Mustafa Efendi (çiftçi), Hatib'in Salim Efendi (çiftçi), Mehmed EfendiH Efendi (çiftçi), Hasan Efendi (çiftçi) , Esad Efendi (çiftçi) **(24).**

SINDIRGI: Süleyman Efendi (din adamı), Mustafa Efendi (çiftçi), Mehmet Nuri Efendi (çiftçi), Azmi Efendi (çiftçi), Mustafa Hilmi Efendi (çiftçi) **(25).**

BALIKESİR:

Meslek Grubu	**Adet**	**%**
Avukat	5	**4, 13**
Çiftçi	24	**19,83**
Din Adamı	20	**16,52**
Eşraf(Tüccar vs.)	49	**40,49**
Mahalli İdareci	4	**3,30**
Memur	3	**2,47**
Öğretmen	5	**4,13**
Politikacı	2	**1,65**
Subay	9	**7,43**
TOPLAM	**121**	**100**

2- İZMİR: İzmir merkez ilçe dahil olmak kaydı ile toplam üç yerleşim birimindeki yapılanmalar incelenmiştir :

İZMİR: Hacı Hasan Paşa (Belediye Reisi) , Cami Bey (Müsteşar),

Tokadi-Zade Şekib Bey (eşraf), Hacı Ali Paşa-Zade Refik (eşraf), Ahmed Şükrü (memur) , Mevlevi Şeyhi Nureddin Efendi (din adamı) , Salepci- Zade Hacı Midhad Bey (eşraf), İbn Hazım Ferid Bey (gazeteci), Hacı Hasan- Zade Edhem Bey (doktor), Kapani- Zade Tahir Bey (eşraf), Abdurrahman Sami Bey (eşraf) , Moralı- Zade Halid Bey (tüccar), Ali Nazmi Bey (gazeteci), Osman- Zade Rüşdü bey (eşraf), Moralı- Zade Nail Bey (eşraf) **(26).**

KUŞADASI: Mahmut Esat Bey (öğrenci) **(27)**

ÖDEMİŞ: Refik Şevket Bey (Avukat), Mustafa Şevket Bey (Dr.), Tevfik Bey (Eczacı), Tahir Bey (Subay), Ahmet Rıfat Bey (Subay), Kayıkçıoğlu Molla Hüseyin Efendi (Din adamı) , Alanyalı Ali Efendi (eşraf), Şakiroğlu Mehmet Ağa(eşraf), İbrahim Edhem Efendi (Din adamı), Saraçoğlu Salih Efendi(eşraf), Saraç- zade İsmail Hakkı Efendi (eşraf) **(28)**

Meslek Grubu	**Adet**	**%**
Avukat	1	4,00
Din Adamı	3	12,00
Doktor	2	8,00
Eczacı	1	4,00
Eşraf	12	48,00
Mahalli İdareci	1	4,00
Memur	2	8,00
Öğrenci	1	4,00
Subay	2	8,00
TOPLAM	**25**	**100**

3- AYDIN: Aydın merkez ilçe dahil olmak kaydı ile toplam beş yerleşim birimindeki yapılanmalar incelenmiştir:

AYDIN: Fuat Bey (politikacı), İlhami Bey (avukat), Edhem Bey (eşraf), Saatçi Ahmet Efendi (tüccar), Dorumlarlı Ahmet Sadık Bey'in damadı Hamdi Bey (eşraf), Bosnalı Sabuncu Muharrem Efendi (tüccar), Hacı Raşit Efendi (arzuhalci), Abdullah Bey (eşraf) **(29).**

ÇİNE: Hidayet Efendi (Belediye reisi), Kadıköylü Mustafa Efendi (çiftçi), Çatallı Molla Hasan oğlu Hasan Efendi (din adamı), Develi Köyü'nden Molla Emin Efendi (din adamı), Molla Mehmet Efendi (din adamı), Cemal Bey (subay), Nuri Bey (memur), İbrahim Edhem (eşraf), Ahmet Bey (memur), Hacı Süleyman Efendi (eşraf) **(30).**

KOÇARLI: Hacı Yunus- Zade Mehmet Efendi (eşraf), Cihan-oğlu Mustafa Efendi (eşraf) , Hafız Tevfik Efendi (din adamı), Hacı Halil İbrahim Efendi (eşraf), Midhat Bey (mühendis) **(31).**

NAZİLLİ: Nuri Bey (subay), Nuri Bey (subay), Ömer Bey (avukat), Hoca Hacı Süleyman Efendi (din adamı),Molla-oğlu Hasan Efendi (din adamı), Palamutçu İbrahim Efendi (tüccar), Ali Haydar Efendi (tüccar), Müftü Salih Efendi (din adamı), Sultan- oğlu Sadık Bey (eşraf), Veli Molla-oğlu Nihat Efendi (din adamı), Sökeli Hacı Kazım-Zade Emin Efendi (eşraf), Hezargradlı İbrahim Efendi (eşraf), Aydınlı – Zade Behçet Efendi (eşraf), Aydınlı Katip- Zade Edhem Efendi (eşraf), Midillili Koca- Kavak oğlu Talat Bey (esnaf), Çineli Asım Efendi (eşraf), Germencikli Hafız Ahmet Efendi (din adamı) **(32)**

SÖKE: Ömer Ağa- Zade Mehmet Bey (eşraf) , Tütüncü- zade (eşraf) , Hacı Kazım- Zade Mehmet Fevzi Bey (eşraf) , Ömer Ağa- Zade Hasan Bey (eşraf), Hacı Ziya bey- Zade İbrahim Bey (eşraf) , Bekir Bey (avukat), Ali Kahya- oğlu Süleyman Efendi (din adamı) , Ali Kahya-oğlu Tahir (din adamı), Giritli Mehmet Emin Efendi (din adamı) **(33)**

Meslek Grubu	**Adet**	**%**
Avukat	3	6,12
Çiftçi	1	2,04
Din Adamı	12	24,48
Eşraf	24	48,07
Mahalli İdareci	1	2,04
Memur	3	6,12
Mühendis	1	2,04
Politikacı	1	2,04
Subay	3	6,12
TOPLAM	**49**	**100**

4- DENİZLİ: Denizli merkez ilçe dahil olmak kaydı ile toplam sekiz yerleşim birimindeki yapılanmalar incelenmiştir :

DENİZLİ: Ahmet Hulusi (Din Adamı), Ahmet (Tahsildar), Belevli Yusuf, Müftü-Zade Kazım (Din adamı) , Şeyh Mustafa (Hamamcı), Tatoğlu Emin (eşraf), Tavaslı- Zade Mustafa (eşraf), Küçükağa- Zade Ali, Kazım (Dr.), Dalamanlı- Zade Şükrü (eşraf) , Karahacı- Zade Ahmet Ağa (çiftçi) **(34)**

ACIPAYAM: Hasan Efendi (din adamı), Mehmet Arif Efendi (

Din adamı), Mehmet Kamil Bey (eşraf), Kızılhisarlı Hasan Efendi (eşraf) **(35)**

BULDAN: Salih Efendi-Zade Mehmet Efendi (Müftü), Hacı Molla- Zade Necip Efendi(din adamı), Kara Yusuf- Zade Hacı Ahmet Efendi (eşraf), Mehmet Efe (subay) **(36)**

ÇAL: Ahmet İzzet Efendi (Müftü), Ahmet Bey (Yd.Sb.), Necip Bey (Eşraf) , Hacı Mahmut Efendi (Din Adamı), Ortaköylü Emin Bey (Çiftçi), Ortaköylü Şakir Ağa (Çiftçi), Hacı Mehmed Ağa (Belediye Reisi), Derviş Efendi (eşraf), Abdullah Efendi (eşraf), Osman Efendi (eşraf), Zekeriya Efendi (eşraf), Arapzade Ahmet Efendi (eşraf), Ali Ağa (çiftçi), İbrahim Çavuş (asker), Ahmet Çavuş (asker), Mustafa Efendi (eşraf), Rıza Efendi (eşraf) **(37)**

ÇARDAK: Rıza Bey (eşraf) **(38)**

ÇİVRİL: Çorbacıoğlu Mehmet Ali Ağa (çiftçi) , **Müderris** Hasan Efendi(din adamı) , Baltaoğlu Hacı İsmail Ağa(çiftçi) ,Baltaoğlu Bekir Efendi (çiftçi) , Yağlıkaraoğlu Hacı İbrahim Ağa (çiftçi) , Şeyh Mehmet Ali Efendi (din adamı) , Karasanların Mehmetzade Hattat Mehmet Efendi (eşraf) **(39)**

SARAYKÖY: Ahmet Şükrü Efendi (Müftü), Şeyh Tahir Efendi (eşraf), Halil Efendi (eşraf), Emin Arslan Bey (eşraf) , İhsan Bey (eşraf), Hacı Salih-Zade Halil Bey (Belediye Reisi), İsmail Efendi(eşraf) **(40)**

TAVAS: Cennet- Zade Tahir Efendi (eşraf), Gerdek-zade Hacı İsmail Bey (belediye reisi), Katırcızade Abdullah Efendi (eşraf), Ali-Zade Kemalettin Efendi (Din adamı), Mehmet Ali Bey (Öğretmen) **(41).**

Meslek Grubu	**Adet**	**%**
Çiftçi	12	20,00
Din Adamı	13	21,66
Doktor	1	1,66
Eşraf (Tüccar vs.)	25	41,66
Mahalli İdareci	3	5,00
Memur	1	1,66
Öğretmen	1	1,66
Subay	4	6,66
TOPLAM	**60**	**100**

5- MUĞLA: Muğla merkez ilçe dahil olmak kaydı ile toplam dokuz yerleşim birimindeki yapılanmalar incelenmiştir :

MUĞLA: Zorbaz-Zade Ragıp Bey (Belediye Bşk.), Cemil Şerif (Dr.), Hacı-Zade Hafız Sabri Bey (Sandık Emini), Zorbaz-Zade Emin Kamili Bey(Çiftçi), Sinan-Zade M.Cemal Bey (Dava vekili), Serezli-Zade Memiş Efendi (Bel. Meclis Üyesi), Selim-Zade İsmail Efendi (İmam), Mestan Efendi (Kereste Tüccarı), Serficeli Reşid Bey (Eşraf), Bozüyüklü Hacı Süleyman Efendi (İl Genel Meclisi Üyesi), Mehmet Cemal Efendi (Orman müfettişi), Hüseyin Avni (Dr.), İskender Efendi (öğrenci), İbrahim Bey (Subay), Gölcüklü- Zade Şevket Bey (Çiftçi), Tokuç-Zade Ömer Azmi Bey (Memur), Türüdü-Zade Kamil Bey (Tüccar), Kara Molla- Zade Edhem Efendi (Din adamı), Osman Bey (Eczacı), Mehmet Bey (Memur) **(42)**

BODRUM: Ahmet Hamdi Bey (eşraf), Fuat Bey (eşraf) **(43)**

DATÇA:Rüştü Efendi (eşraf), Ömer Lütfi Efendi (eşraf), Abdullah Niyazi Efendi (eşraf), Kırca Mehmet (eşraf), Mustafa Efendi (eşraf) , Halil Efendi(eşraf) , Hacı Efendi- Zade Mehmet (din adamı) **(44)**

FETHİYE: İbrahim Bey (eşraf), Sadettin Efendi (din adamı) **(45)**

KÖYCEĞİZ: Osman Efendi (eşraf), Bekir Efendi (eşraf) **(46)**

MARMARİS: Edip Bey (subay), Emin Efendi(eşraf) , Dede Rıfkı Efendi (din adamı), Hafız Mehmet Efendi(din adamı), Hafız Kamil Efendi (din adamı), Aydınlı Halil Bey (eşraf), Münir Bey (Avukat), Hamdi Bey (eşraf) **(47)**

MİLAS: Hafız Emin, Servet Bey (Dr.) **(48)**

ULA: Hamza Hayati Bey (eşraf), Bahattin Ağa(çiftçi), Hacı Halil Ağa (çiftçi) , Hacı Hasan- Zade Şükrü Efendi (eşraf) **(49)**

YATAĞAN: İbrahim Efendi (Din adamı), Hoca Mehmet Akif Efendi (Din adamı), Abit Hoca (Din adamı), Fettah Hoca (Din adamı), Fehmi Ağa (çiftçi) **(50).**

Meslek Grubu	**Adet**	**%**
Avukat	3	6.25
Çiftçi	4	8.33
Din Adamı	11	22.91
Doktor	2	4.16
Eczacı	1	2.08
Eşraf (Tüccar vs.)	19	39.58
Mahalli İdareci	3	6.25
Memur	3	6.25
Öğrenci	1	2.08
Subay	1	2.08
TOPLAM	**48**	**100**

6- KÜTAHYA: Kütahya merkez ilçe dahil olmak kaydı ile toplam iki yerleşim birimindeki yapılanmalar incelenmiştir :

KÜTAHYA: Ali Bey (Belediye Reisi), Nüzhet Bey (subay), İsmail Hakkı Bey (eşraf), Şeyh Seyfi Efendi (din adamı), Hasan Sami Bey (memur), Fevzi Bey (polis), Dülger- Zade Asım Efendi (eşraf), Dülger-Zade Süleyman Efendi (eşraf), Eyyub Ağa- Zade Hafız Hasan Efendi (din adamı), Ispartalı- Zade Nuri Efendi (din adamı), Kadı- Zade Sadık Efendi (din adamı), Kantarcı- Zade Hacı Salih Efendi (eşraf), Musa-Zade Mehmet Efendi (eşraf), Yakub Efendi (subay), Kara Ağa- Zade Mehmet Efendi (eşraf) , Hoca- Zade İmran Efendi (eşraf), Talip Paşa-Zade Sadık Bey (eşraf) **(51)**

GEDİZ: Zahit Molla (Din Adamı) **(52).**

Meslek Grubu	**Adet**	**%**
Din Adamı	5	31,25
Eşraf	6	37,5
Mahalli İdareci	1	6,25
Memur	1	6, 25
Polis	1	6,25
Subay	2	12,50
TOPLAM	**16**	**100**

7- AFYON: Afyon merkez ilçedeki yapılanma incelenmiştir :

AFYON: Reşit Bey (Muhasebeci), Hüseyin Efendi (Müftü),Gümüş-Zade Bekir Hocaefendi (eşraf), Koçoğlu Şükrü Bey (avukat), Kesri-zade Salih Sıdkı Bey (eşraf), Hüseyin Efendi (eşraf) , Said Efendi (eşraf), Şükrü Efendi (eşraf), Nebil Efendi (eşraf), Turunçzade Yusuf Bey (eşraf), Turunçzade İsmail Bey (eşraf), Ethemzade Hacı Hüseyin Bey (eşraf), Akosmanzade Hacı Hüseyin Efendi (eşraf), Sarıhacı Alizade Hacı Mehmet Efendi(Din adamı), Gevikzade Hacı Hafız Efendi (Din adamı) **(53).**

Meslek Grubu	**Adet**	**%**
Avukat	1	7,14
Din Adamı	3	21,42
Eşraf (Tüccar vs.)	9	64,28
Muhasebeci	1	7,14
TOPLAM	**14**	**100**

8-UŞAK: Uşak merkez ilçe dahil olmak kaydı ile toplam dört yerleşim birimindeki yapılanmalar incelenmiştir :

UŞAK: Sökeli Hilmi Bey (Yd.Sb.),İbrahim Dalkılıç Bey (subay) ,İsmail Bey (Eşraf) , Bekir Efendi(Eşraf), ,Mehmet Hacım Efendi (Eşraf) ,Ali Bey (Subay), Osman Seyfi Efendi , (Eşraf) Alaaddin Efendi (Eşraf) ,Ethem Bey (Subay) , Hafız Ali Rıza Efendi (Subay) ,Ali Cengiz Efendi (Din adamı) ,Tevfik Efendi (Eşraf),Reşat Bey (Eşraf), Bursalıoğlu İbrahim Ağa (Subay) ,Hüseyin Efendi (Eşraf), Şerafettin Efendi (Eşraf) , Kabalak Ömer Ağa (Subay) Deli Ahmet Bey (Subay), Şahinzâde Mehmet Efendi (Subay) , Süleyman Bey (Subay) , Selanikli Fuat Bey (Kaymakam) , İsmail Hakkı Bey (Subay) , Kolağası Şükrü Bey (Subay) ,Üsküplü İsmet Bey (Subay) Vehbi Bey(Subay) , Kemal Bey (Kaymakam), Tahsin Bey (Subay) Ali Kâzım Bey(Subay), Giritli Tahsin (Memur) **(54)**

BANAZ:Düzceli Ahmet Ağa (Çiftçi), Düzkışlalı Mustafa Ağa (Çiftçi), Çece (Çamsu) Köylü Kara Murat (Çiftçi), Hasan Köyünden Bekir Ağa (Çiftçi), Hüseyin Efendi (Eşraf) , Yeniceli Süleyman Kamburoğlu Halilağa (Çiftçi) **(55).**

KARAHALLI:Akif Efendi (Eşraf) ,Necati Efendi (Eşraf) ,Şerif Efendi (Eşraf),Aziz Efendi (Çiftçi), Hüseyin Efendi (Çiftçi) , Sakallı Ali Efendi (Çiftçi),Âşık Ömer oğlu Hafız Veli Efendi (Çiftçi) ,Çobanoğlu Hafız Veli Efendi (Çiftçi) ,Kisbet Hafız Mustafa Efendi (Din adamı), ,Hafız Nafiz Efendi (Din adamı) ,Hafız Osman Efendi (Din adamı ,Seferoğlu Hafız Veli Efendi (Din adamı) ,Hafız Süleyman Avcı Efendi (Din adamı) **(56)**

SIVASLI: Sivaslı Tahsin Efendi (Belediye Başkanı , Katipoğlu Mehmet Efendi (Eşraf) , Bayram Çavuş (Eşraf), Hasbi Hoca (Din adamı) , Gani Mehmet Efendi (Eşraf) ,Musa Kâzım Efendi (Eşraf) , Şevket Efendi (Eşraf) ,Şehirli Mehmet Efendi , (Eşraf) Amanoğlu Mustafa Efendi (Eşraf) ,Amanoğlu Mehmet Efendi (Eşraf) ,Hasan Hüseyin Efendi (eşraf), Kuynuoğlu Osman Halil Paşa (Subay) ,Bayram Nadi Efendi (Eşraf) , Mustafa Ağaların Mehmet Ramazan Ağa (Çiftçi), Ağaçbeyli'den Hacı Üsen Ağa (Çiftçi) , Selçikler'den Deli İbrahim Efendi (Eşraf) , Mehmet Ertuğrul bey (Subay), Azizlerli köyündenMehmet Emin Efendi (Çiftçi) , Azizlerli köyünden Süleyman Efendi (Çiftçi) ,Azizlerli köyünden Güllüoğlu Üsen Efendi (Çiftçi) , Hacım köyünden Fışfış Arap (Çiftçi), Hacım köyünden Gamzaoğlu (Çiftçi) ,Karalardan Kahvecioğlu Necip Efendi (Çiftçi) **(57).**

Meslek Grubu	Adet	&
Çİftçi	18	26,08
Din Adamı	6	8.69
Eşraf	24	34,78
Mahalli İdareci	3	4,34
Memur	1	1,44
Subay	17	24,63
TOPLAM	**69**	**100**

9- MANİSA : Manisa'da toplam sekiz yerleşim birimindeki yapılanmalar incelenmiştir. Manisa merkez ilçede müdafaa-i hukuk cemiyeti kurulduğuna dair bir takım söylemler varsa da, hakkında ciddi herhangi bir belge olmayıp netlik kazanmamıştır.

a) AKHİSAR: Reşat Bey (Mahalli idareci), Emin Ali Bey (Mahalli idareci), Dramalı Hacı Şevket Bey (Eşraf) , Alim Efendi (Müftü), Kemerli- Zade Mehmet Hulusi Bey(eşraf) , Kayalı- Zade Mehmet Ağa(Çiftçi), Müderris- Zade Hasan Efendi (din adamı) **(58).**

b)ALAŞEHİR:Galip Bey (Bel.Reisi), Muhtar Bey (subay), Cemil Bey (subay), Mehmet Muril Efendi (Din Adamı), Ali Rıza Bey (avukat), Lebip Bey (avukat), Salih Efendi(Polis), Necati Bey (Dr.), Mütevellizade Akif Efendi (eşraf), Edhem Beyzade Ömür Efendi (eşraf), Hüseyin Paşa-Zade Mustafa Bey(eşraf), Kuşakçı- Zade Raşid Bey(eşraf), Hacı Musa- Zade Eyüp Bey (eşraf), Hasağası- Zade Ömer Bey (eşraf), Hacı Ali Yağaz Bey (eşraf) **(59).**

c) GELENBE: İshak- Zade Ahmet Bey (Eşraf), Hilmi Bey (Eşraf), Hakkı Bey (Eşraf), Ali Ağa (Çiftçi) , Eşref Efendi(Eşraf) , Lütfi Efendi(Eşraf), Muharrem Efendi (Eşraf), Seyfi Efendi (Eşraf) , Hafız İsmail Efendi (Din adamı) **(60).**

d) GÖLMARMARA: Hafız Osmanoğlu Hafız Tahir Efendi (Din adamı) , Hafız Kamil Efendi (Din adamı) , İbrahim Efendi (Eşraf), Mustafa Çavuş (Bekçi), Osman Ağa (Çiftçi) **(61)**

e) KIRKAĞAÇ: İlyas Efendi (Subay), Sabri Efendi (Öğretmen), Koyundereli İbrahim Efendi, Başköylü Mehmet Ali Efendi (Polis), Hacı Halil Efendi (Din adamı), Hacı Süleyman Efendi (Eşraf), Mehmet Efendi (Eşraf), Celal Efendi (Eşraf) , Rıza Efendi (Eşraf), Şükrü Efendi(Eşraf), Ahmet Efendi (Eşraf), Nazmi Efendi (Eşraf), Mehmet Efendi (Fesci) **(62)**

f) KULA: Keleş-Zade Mehmed Ağa (Çiftçi) , Keleş- Zade Hakkı

Ağa (Çiftçi) Palanduz-Zade Mehmet Şevki Efendi (Eşraf), Hacı Musa-Zade Eyup (Eşraf) **(63)**

g) SALİHLİ: Zahid Molla (Din adamı), Şaban-zade Ali Efendi, Tomaslı-Zade Ali RızaEfendi(Eşraf) , Refik-Zade Refik Bey (Eşraf), Osman Ağa-Zade Münir Bey (Eşraf) **(64)**

h) SOMA: Hacı Reşit Efendi (Eşraf), Osman Efendi(Eşraf), Bakırlı Hafız Hüseyin Efendi (Din adamı), Tırhalalı Osman Ağa (Çiftçi), Giritli Hüseyin Efendi (Eşraf), Ali Rıza (öğretmen), Mehmet Efendi (avukat) **(65).**

Meslek Grubu	**Adet**	**%**
Avukat	3	**4,76**
Çiftçi	6	**9,52**
Din Adamı	9	**14,28**
Doktor	1	**1,58**
Eşraf	33	**52, 3**
Mahalli İdareci	3	**4,76**
Öğretmen	2	**3,17**
Polis	3	**4,76**
Subay	3	**4,76**
TOPLAM	**63**	**100**

GENEL TOPLAM:

Meslek Grubu	**Adet**	**%**
Avukat	16	3,44
Çiftçi	65	14,00
Din Adamı	82	17,67
Doktor	8	1,72
Eczacı	2	0,43
Eşraf (Tüccar vs.)	182	39,22
Mahalli İdareci	35	7,54
Memur	13	2,80
Muhasebeci	1	0,21
Mühendis	1	0,21
Öğrenci (üniversite)	3	0,64

Öğretmen	11	2,37
Politikacı	3	0,64
Polis	4	0,86
Subay	38	8,18
TOPLAM	**464**	**100**

Sonuç:

Her ülkenin ulusal marşı vardır. Sayısal olarak tam bir saptama yapamadık. Ama varsa bile bir-iki ülkenin ulusal marşının adı ' İSTİKLÂL MARŞI'dır. Bunun nedeni kuşkusuz halkın tüm kesimleri tarafından verilen bir savaşa dayanmasıdır. Bu savaş bir var oluş kavgasıdır. Öyle ki, Kıbrıs'ta yayınlanan Doğru Yol Gazetesi yazarı Mehmet Remzi OKAN ' Anadolu, Türk'ün son melce-i vatanıdır'demiştir **(66).** Bu söz, Türkler'in başka ülkelerde ikamet etseler bile Anadolu'ya bakışını göstermektedir. Nitekim Kıbrıs'taki Türkler, sırf Anadolu'ya yardım amacı ile ' Muhacirin -i İslamiye'ye Muavenet Cemiyeti' kurup ayni ve nakdi yardım topladılar **(67).**

Bu çalışmada Kurtuluş Savaşı'nda faaliyet gösteren Müdafaa—i Hukuk Cemiyetleri'nin kadroları hakkında bir derleme yaptık. Ortaya çıkan tablo, 1919-1922 yılları arasında yaşanan olayın gerçek anlamda bir İstiklâl harbi olduğunu ispatlamaktadır. Halkın her kesimi, yürekten bu direnişe katılmıştır. İşgal metodlarının en acısını ve en kabasını yaşayayan batı Anadolu'da halk bir bütün olarak varoluş kavgasında görev almıştır. Yukarıdaki isimler arasında kadınların olmaması üzerine spekülatif yorumlamalar da bulunanlar olabilir. Bunlara en güzel cevabı Lamia ONAT vermektedir. Lamia ONAT, İstiklâl harbi'nde Edremit'te yaşadıklarını kaleme aldığı kitabında şunları anlatmaktadır:

'Annemler, biz çocukların dahi dikkatinden çekinerek top top Amerikan bezlerini daha önceden belirlenen evlerde kesip- biçiyor; gömlek, pantolon ve hatta iç çamaşırları dikiyor, asker için hazırlanan bu malzemeler, Hilal-i Ahmer aracılığı ile kent dışına çıkartılıyordu. Bunlar Zehra Hanım olmak başta olmak üzere tüm memur ve eşrafın hanımları idi' **(68).**

DİPNOT ve AÇIKLAMALAR:

(1) M.Kemal ATATÜRK, Nutuk (Ankara, MEB, 1950) : I, 1.
(2) M.Kemal ATATÜRK, Nutuk, (Ankara, 1950) : I, 2.
(3) Mine EROL, Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi, (Giresun, İleri Yayınevi, 1972) : 10.
(4) İhsan GÜNEŞ, ' Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş', ATATÜRK ARAŞTIRMA DERGİSİ, (III/ 8) 1987: 427.
(5) İbrahim Alaeddin, Yeni Türk Lugati, (İstanbul, Maarif Vekaleti, 1930) : 771.
(6) Kazım ÖZTÜRK, Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları, (Ankara, 1981): 139.
(7) İbrahim ARTUÇ, Kurtuluş Savaşı Başlarken, (İstanbul, KASTAŞ, 1987): 173.
(8) Cemal KUTAY, Kurtuluşun ve Cumhuriyet'in Mimarları, (Ankara, 1974): 117.
(9) Hey'et-i Milliye: Milli Hey'et, Redd-i İlhak: İşgale red manasına gelmektedir.
(10) Sabahattin SELEK, Anadolu İhtilali, (İstanbul, Cem Yayınevi,1973): I, 80.
(11) Sabahattin SELEK, Anadolu İhtilali, (İstanbul, Cem Yayınevi,1973): I, 80
(12) Türk İstiklâl Harbi, (Ankara, ATASE, 1975): VII, 9.
(13) Hayri MUTLUÇAĞ, Sovyet Arşiv belgelerinde Anadolu'nun Taksimi Planı,(İstanbul, Belge Yayınları,1972): 183- 203.
(14) Türk İstiklâl Harbi, (Ankara, ATASE, 1975): VII, 9.
(15) Aydın AYHAN, ' İzmir'in İşgali Sırasına Balıkesir', MİLLÎ MÜCADELEDE BALIKESİR, (İstanbul, 1986): 42.
(16) Mücteba İLGÜREL,' Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti ve Kongreleri', CUMHURİYET'İN ELLİNCİ YILINA,(İstanbul,1973): 44; Kazım ÖZALP,Millî Mücadele, (Ankara, TTK,1988): I,135; S.İLKİN- İ.TEKELİ,Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Hey'et-i Merkeziyesi ve İbrahim (TAHTAKILIÇ)Bey, (Ankara, TTK, 1989): 175
(17) Mücteba İLGÜREL,' Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti ve Kongreleri', CUMHURİYET'İN ELLİNCİ YILINA,(İstanbul,1973): 44; S.İLKİN- İ.TEKELİ,Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Hey'et-i Merkeziyesi ve İbrahim (TAHTAKILIÇ) Bey, (Ankara, TTK, 1989): 173
(18) Harp Tarihi Vesikaları Tarihi Dergisi, (Ankara, ATASE, 1952): 32
(19) Gıyas YETKİN, Edremit, (Balıkesir, Halkevi, 1939):177; Kazım ÖZALP, Millî Mücadele, (Ankara, TTK,1988): I, 135.
(20) Hıfzı ERİM, Ayvalık Tarihi (Ankara, Güney Matbaacılık,1948): 67; Ruhi Edhem SAĞDIÇ, Kuvva-i Milliye'de Edremit Körfezi (İzmir, Dokuz Eylül Yayınları,1983): 69.
(21) Kemal ÖZER, Kurtuluş Savaşı'nda Gönen, (Balıkesir, Türk Dili Matbaası, 1964): 43.
(22) Kazım ÖZALP, Millî Mücadele, (Ankara, TTK,1988): I, 135.
(23) Kazım ÖZALP, Millî Mücadele, (Ankara, TTK,1988): I, 135.
(24) Kemal ÖZER, Kurtuluş Savaşı'nda Gönen, (Balıkesir, Türk Dili Matbaası, 1964): 47.
(25) Kazım ÖZALP, Millî Mücadele, (Ankara, TTK,1988): I, 135.
(26) 'Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti'nin Tertip Eylediği Kongre' KÖYLÜ GAZETESİ (20 Mart 1919).
(27) S.İLKİN- İ.TEKELİ,Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Hey'et-i Merkeziyesi ve İbrahim (TAHTAKILIÇ) Bey, (Ankara, TTK, 1989): 189
(28) M.Şefik AKER, İstiklâl Harbi'nde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali (Ankara, ATASE, 1937): I, 161; Asaf GÖKBEL, Millî Mücadele'de Aydın, (Aydın, Coşkun Matbaası,1964): 280.

(29) Yücel ÖZKAYA, ' İstiklâl Savaşı'nda Türk Halkının Kuvva-i Milliye'ye ve Milli Orduya Katkıları', II.ASKERİ TARİH SEMİNERİ (Ankara, ATASE, 1985): 245.

(30) M.Şefik AKER, İstiklâl Harbi'nde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali (Ankara, ATASE, 1937): II, 71; Rahmi APAK,İstiklâl Harbi'nde Garp Cephesi Nasıl Kuruldu (Ankara, TTK, 1942): 84; Celal BAYAR,Ben de Yazdım, (İstanbul, Baha Matbaası, 1970): VI, 1959.

(31) Celal BAYAR,Ben de Yazdım, (İstanbul, Baha Matbaası, 1970): VI, 1931.

(32) Cumhurbaşkanlığı Arşivi ,A:III-3, D.14,F:7; Cumhurbaşkanlığı Arşivi ,A:III-3, D. 12-6, F: 7-23; Cumhurbaşkanlığı Arşivi ,A:III-3, D, 14, F: 47-1; M.Ali Galip ALÇITEPE, Batı Anadolu Bölgesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, (Basılmamış Yükseklisans Tezi, Konya, TC Selçuk Üniversitesi, 1990): 80.

(33) M.Şefik AKER, İstiklâl Harbi'nde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali (Ankara, ATASE, 1937): II, 83; Celal BAYAR,Ben de Yazdım, (İstanbul, Baha Matbaası, 1970): VI, 1957.

(34) Nuri KÖSTÜKLÜ, Millî Mücadele'de Denizli,Isparta ve Burdur Sancakları, (Ankara,Kültür Bakanlığı,1990): 81-89; Ali SARIKOYUNCU, Millî Mücadele'de Din Adamları, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 1995): 53.

(35) Tarhan TOKER, Kuvva-i Milliye ve Millî Mücadele'de Denizli, (Denizli, 1983): 41; Ali SARIKOYUNCU, Millî Mücadele'de Din Adamları, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 1995): 53

(36) TOKER, Kuvva-i Milliye ve Millî Mücadele'de Denizli, (Denizli, 1983) : 41; Lütfi MÜFTÜLER,Denizli Hey'et-i Milliyesi, (Balıkesir,Türk Dili Matbaası,1947): 3; M.A. TÜTENK, Millî Mücadele'de Denizli, (İzmir, 1949): 6; Nuri KÖSTÜKLÜ, Millî Mücadele'de Denizli,Isparta ve Burdur Sancakları, (Ankara,Kültür Bakanlığı,1990): 94

(37) Nuri KÖSTÜKLÜ, Millî Mücadele'de Denizli,Isparta ve Burdur Sancakları, (Ankara,Kültür Bakanlığı,1990): 91.

(38) Ali SARIKOYUNCU, Millî Mücadele'de Din Adamları, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 1995): 53;

(39) Ali SARIKOYUNCU, Millî Mücadele'de Din Adamları, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 1995): 53; Nuri KÖSTÜKLÜ, Millî Mücadele'de Denizli,Isparta ve Burdur Sancakları, (Ankara,Kültür Bakanlığı,1990): 95-96.

(40) Nuri KÖSTÜKLÜ, Millî Mücadele'de Denizli,Isparta ve Burdur Sancakları, (Ankara,Kültür Bakanlığı,1990): 93-94; Ali SARIKOYUNCU, Millî Mücadele'de Din Adamları, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 1995): 53.

(41) Nuri KÖSTÜKLÜ, Millî Mücadele'de Denizli,Isparta ve Burdur Sancakları, (Ankara,Kültür Bakanlığı,1990): 89-90; Ali SARIKOYUNCU, Millî Mücadele'de Din Adamları, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 1995): 53.

(42) Ünal TÜRKEŞ, Kurtuluş Savaşı'na Muğla, (İstanbul, 1973) : 257; Mehmet ÇANLI-Ünal TÜRKEŞ, Datça (Reşadiye), Kuvva-i Milliyesi , (Ankara, ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ, 1999): 10

(43) Ünal TÜRKEŞ, Kurtuluş Savaşı'na Muğla, (İstanbul, 1973) : 266.

(44) Mehmet ÇANLI-Ünal TÜRKEŞ, Datça (Reşadiye), Kuvva-i Milliyesi , (Ankara, ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ, 1999): 29

(45) Ünal TÜRKEŞ, Kurtuluş Savaşı'na Muğla, (İstanbul, 1973) : 277-278

(46) Ünal TÜRKEŞ, Kurtuluş Savaşı'na Muğla, (İstanbul, 1973) : 283

(47) Ünal TÜRKEŞ, Kurtuluş Savaşı'na Muğla, (İstanbul, 1973) : 283; Mehmet ÇANLI-Ünal TÜRKEŞ, Datça (Reşadiye), Kuvva-i Milliyesi , (Ankara, ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ, 1999): 27.

(48) Ünal TÜRKEŞ, Kurtuluş Savaşı'na Muğla, (İstanbul, 1973) : 287
(49) Ünal TÜRKEŞ, Kurtuluş Savaşı'na Muğla, (İstanbul, 1973) : 292
(50) Ünal TÜRKEŞ, Kurtuluş Savaşı'na Muğla, (İstanbul, 1973) : 295.
(51) Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-3, D.:14, F.11; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-1, D.:12-6, F.7-52; M.Ali Galip ALÇITEPE, Batı Anadolu Bölgesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, (Basılmamış Yükseklisans Tezi, Konya, TC Selçuk Üniversitesi, 1990): 72
(52) M.Ali Galip ALÇITEPE, Batı Anadolu Bölgesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, (Basılmamış Yükseklisans Tezi, Konya, TC Selçuk Üniversitesi, 1990): 71
(53) Ali SARIKOYUNCU, Millî Mücadele'de Din Adamları, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 1995): I, 57.
(54) facebok.com/notes/mehmet-ersin-yurdum-için-savaşırken-anılar/642758262429508
(55) facebok.com/notes/mehmet-ersin-yurdum-için-savaşırken-anılar/642758262429508
(56) facebok.com/notes/mehmet-ersin-yurdum-için-savaşırken-anılar/642758262429508
(57) facebok.com/notes/mehmet-ersin-yurdum-için-savaşırken-anılar/642758262429508
(58) Kazım ÖZALP, Millî Mücadele, (Ankara, TTK,1988): I, 136.
(59) Teoman ERGÜL, Kurtuluş Savaşı'nda Manisa (1919-1922), (İzmir, 1991): 64.
(60) Kazım ÖZALP, Millî Mücadele, (Ankara, TTK,1988): I, 35-36.
(61) Ali SARIKOYUNCU, Millî Mücadele'de Din Adamları, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 1995): I, 54.
(62) Kazım ÖZALP, Millî Mücadele, (Ankara, TTK,1988): I, 136
(63) Celal BAYAR,Ben de Yazdım, (İstanbul, Baha Matbaası, 1970): VIII, 2463-2464
(64) Ali SARIKOYUNCU, Millî Mücadele'de Din Adamları, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 1995): I, 54
(65) Kazım ÖZALP, Millî Mücadele, (Ankara, TTK,1988): I, 136; Teoman ERGÜL, Kurtuluş Savaşı'nda Manisa (1919-1922), (İzmir, 1991): 54.
(66) Mehmet ALİ Galip ALÇITEPE, Kıbrıs Türk Kamuoyu ve Türkiye- Kıbrıs İlişkileri 1919-1960, (Basılmamış Doktora Tezi, Konya, TC Selçuk Üniversitesi, 1993): 66
(67) Mehmet ALİ Galip ALÇITEPE, Kıbrıs Türk Kamuoyu ve Türkiye- Kıbrıs İlişkileri 1919-1960, (Basılmamış Doktora Tezi, Konya, TC Selçuk Üniversitesi, 1993): 67
(68) Lamia ONAT, İstiklâl Harbi'nde Edremit, (İstanbul, 1969): 6

KAYNAKÇA:
ARŞİV BELGELERİ:
A- YAYINLANMAMIŞ BELGELER:
i- TC CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ:

(1) Cumhurbaşkanlığı Arşivi ,A:III-3, D.14,F:7
(2) Cumhurbaşkanlığı Arşivi ,A:III-3, D. 12-6, F: 7-23;
(3) Cumhurbaşkanlığı Arşivi ,A:III-3, D, 14, F: 47-1
(4) Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-3, D.:14, F.11
(5) Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-1, D.:12-6, F.7-52

B- YAYINLANMIŞ BELGELER:

(1) Harp Tarihi Vesikaları Tarihi Dergisi, (Ankara, ATASE, 1952): 32

C-ANILAR:

(1) AKER, M. Şefik: İstiklâl Harbi'nde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali (Ankara, ATASE, 1937), c.I
(2) APAK,Rahmi :İstiklâl Harbi'nde Garp Cephesi Nasıl Kuruldu (Ankara, TTK, 1942)

(3) ATATÜRK,M. Kemal: Nutuk (Ankara, MEB, 1950), c. I
(4) BAYAR,Celal: Ben de Yazdım, (İstanbul, Baha Matbaası, 1970), c.VI.
(5) GÖKBEL,Asaf: Millî Mücadele'de Aydın, (Aydın, Coşkun Matbaası,1964)
(6) MÜFTÜLER, Lütfi: Denizli Hey'et-i Milliyesi, (Balıkesir,Türk Dili Matbaası,1947).
(7) ONAT, Lamia: İstiklâl Harbi'nde Edremit, (İstanbul, 1969)
(8) ÖZALP, Kazım: Millî Mücadele, (Ankara, TTK,1988), c.I
(9) TÜTENK, M.A.:Millî Mücadele'de Denizli,(İzmir, 1949)

D- KİTAPLAR:
(1) ARTUÇ,İbrahim: Kurtuluş Savaşı Başlarken, (İstanbul, KASTAŞ, 1987).
(2) ÇANLI, Mehmet-Ünal TÜRKEŞ, Datça (Reşadiye), Kuvva-i Milliyesi , (Ankara, ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ, 1999):
(3) ERGÜL, Teoman : Kurtuluş Savaşı'nda Manisa (1919-1922), (İzmir, 1991).
(4) ERİM,Hıfzı: Ayvalık Tarihi (Ankara, Güney Matbaacılık,1948).
(5) EROL, Mine: Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi,(Giresun, İleri Yayınevi, 1972).
(6) İLKİN, S.- İ.TEKELİ,Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Hey'et-i Merkeziyesi ve İbrahim (TAHTAKILIÇ)Bey, (Ankara, TTK, 1989)
(7) KÖSTÜKLÜ, Nuri: Millî Mücadele'de Denizli,Isparta ve Burdur Sancakları, (Ankara,Kültür Bakanlığı,1990)
(8) KUTAY, Cemal: Kurtuluşun ve Cumhuriyet'in Mimarları, (Ankara, 1974): 117
(9) MUTLUÇAĞ, Hayri: Sovyet Arşiv belgelerinde Anadolu'nun Taksimi Planı,(İstanbul, Belge Yayınları,1972)
(10) ÖZER, Kemal: Kurtuluş Savaşı'nda Gönen, (Balıkesir, Türk Dili Matbaası, 1964)
(11) TOKER, Tarhan: Kuvva-i Milliye ve Millî Mücadele'de Denizli, (Denizli, 1983).
(12) Türk İstiklâl Harbi, (Ankara, ATASE, 1975): VII, 9.
(13) TÜRKEŞ,Ünal: Kurtuluş Savaşı'na Muğla, (İstanbul, 1973)
(14) YETKİN, Gıyas: Edremit, (Balıkesir, Halkevi, 1939):

E- MAKALELER:
(1) AYHAN, Aydın: 'İzmir'in İşgali Sırasına Balıkesir', MİLLÎ MÜCADELEDE BALIKESİR, (İstanbul, 1986)
(2) GÜNEŞ,İhsan: ' Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş', ATATÜRK ARAŞTIRMA DERGİSİ, (III/ 8) 1987.
(3) İLGÜREL, Mücteba: ' Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti ve Kongreleri', CUMHURİYET'İN ELLİNCİ YILINA,(İstanbul,1973).
(4) 'Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti'nin Tertip Eylediği Kongre' KÖYLÜ GAZETESİ (20 Mart 1919).
(5) ÖZKAYA, Yücel: 'İstiklâl Savaşı'nda Türk Halkının Kuvva-i Milliye'ye ve Milli Orduya Katkıları', II.ASKERİ TARİH SEMİNERİ (Ankara, ATASE, 1985)

F- TEZLER:
(1) ALÇITEPE, M.Ali Galip : Batı Anadolu Bölgesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, (Basılmamış Yükseklisans Tezi, Konya, TC Selçuk Üniversitesi, 1990).
(2) ALÇITEPE, M.Ali Galip :Kıbrıs Türk Kamuoyu ve Türkiye- Kıbrıs İlişkileri 1919-1960, (Basılmamış Doktora Tezi, Konya, TC Selçuk Üniversitesi, 1993).

G- SÖZLÜK:
(1) İbrahim Alaeddin, Yeni Türk Lugati, (İstanbul, Maarif Vekaleti, 1930)

H- GAZETELER:
(1) Köylü Gazetesi.

I- ELEKTRONİK KAYITLAR:
(1) facebok.com/ notes/ mehmet-ersin- yurdum-için- savaşırken- anılar/642758262429508

İSTİKLÂL YOLU'NDA ANKARA (1919-1923)

Adnan KÖROĞLU*

Özet

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'nin İttihat ve Terakki yönetimi tarafından tasdik edilmesiyle, İtilaf kuvvetlerin başta İstanbul olmak üzere Anadolu coğrafyasın da işgal süreci başlamıştı. 19 Mayıs 1919' da başlayan tam bağımsızlık mücadelesi, Erzurum ve Sivas Kongresi sonrasında kurulan Heyet-i Temsiliye, faaliyetlerinin merkezi olarak Ankara'ya gelerek, buradan yürütmüştür. Şehrin ileri gelenleri mücadeleye ve Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılığı bildirmişti. Ankara'nın bu süreç içerisinde makarr-ı hükümet olarak kalmıştır. Ankara jeopolitik ve coğrafi konumu, cephelere yakınlığı, Anadolu'ya demiryollarıyla ulaşım imkânı bulunması, toplumun genel ihtiyacı sağlayacak maden, su kaynaklarının bulunmasından dolayı direnişin merkezi olmuştur. İsmet İnönü ve arkadaşının TBMM'ne verdikleri önerge ile Ankara'nın 13 Ekim 1923 'de Başkent ilan edilmiştir. Bu bildiri de Tarihsel süreç içerisinde, Ankara'yı ön plana çıkaran olayları, gelişmeleri ve dış dünya ile kurduğu bağın oluşturduğu geniş kozmopolit yapı içerisinde Ermeni ve Katolik cemaatlerinin içinde bulunduğu demografik yapının faaliyetleri de ele alınacaktır. Ankara'nın tarihçesi, Kurtuluş Savaşı yılları ve başkent olmasındaki siyasi, sosyal ve ekonomik etmenleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Ankara, Başkent, Millî Mücadele, Eşraf, Ermeni*

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitü, Tarih Yüksek Lisans Öğrencisi, *adnankoroglu96@gmail.com*

ANKARA ON THE WAY TO INDEPENDENCE (1919-1923)

Adnan KÖROĞLU
adnankoroglu96@gmail.com

30 October 1918 With the approval of the Armistice of Mondros by the Committee of Union and Progress, the process of occupation of the Entente forces, especially in Istanbul, started in Anatolia. The struggle for full independence, which started on 19 May 1919, was established after the Erzurum and Sivas Congress and the delegation came to Ankara as the center of its activities. The elders of the city reported their commitment to the struggle and Mustafa Kemal Pasha. In this process, Ankara remained the government of makarr-ı. Ankara has been the center of resistance due to its geopolitical and geographical location, its proximity to the fronts, the possibility of access to Anatolia by railways, and the availability of minerals and water resources to provide the general needs of the society. İsmet İnönü and his friend were declared as the capital of Ankara on 13 October 1923 by a motion submitted to the Turkish Grand National Assembly. This paper will also focus on the events, developments and the demographic structure of the Armenian and Catholic communities within the wide cosmopolitan structure formed by the connection with the outside world. The history of Ankara, the years of the Turkish War of Independence and the political, social and economic factors in the capital.

Keywords: *Ankara, Başkent, Millî Mücadele, Eşraf, Ermeni*

1. Ankara'ya Umumi Bir Bakış

Ankara Cumhuriyet kadroları tarafından, yoktan var edilen gri şehir olarak adlandırılmış ve iktisadi ve kültürel geçmişi göz ardı edilmiştir. Ankara Prehistorya döneminden itibaren, Hitit, Galat Roma medeniyetlerinin etkisinde kalmış, eski çağlarda çeşitli milletlerin hâkimiyetine girmiş ve birçok farklı ulusun kalıntıları ile kültürel ve siyasi zenginliğine ev sahipliği yapmıştır. İskender'in Anadolu seferi sıranda Gordion düğüm çözmesinden, Kral Midas'ın Tümülüs'üne, Roma dönemi hamam, kilise ve mezarlarına kadar farklı kültürleri içerisinde barındırır. Ankara'nın transit ticaret yolları üzerinde bulunması, yeterli su kaynaklarına sahip olması, iklim ve bitki örtüsünün yeterli olması, yaşayan halkların ilk yerleşim yeri olarak Ankara Kalesi ve etrafı yerleşmelerine neden olmuştur. Bugün Ankara'nın 100 km mesafesinde bulunan Güdül yazıtlarının, Orhun yazıtlarıyla olan benzerliği tespit edilmiştir. Ankara Türkler için bir geçiş yeri olarak

kullanılmışsa da, kaya resimler içerisinde Türklerin günlük yaşam, törenler, sosyal hayat ve askeri hayat hakkında dair geniş bilgiler içerir. Eski çağdan günümüze Ankara'da birçok kavmin faaliyetlerinin merkezi olmuş, tarihsel süreç içerisinde Anadolu'nun en önemli şehirlerinden biri olmuştur. Şehir Arap akınları ile İslamiyet hâkimiyet altında girmiştir. Ankara Putperest, Musevi, Hristiyan ve son olarak İslam kültürüne girmesiyle oldukça geniş kozmopolit bir şehir olarak ön plana çıkmıştır. 1071 Malazgirt savaşından sonra Ankara'nın vaziyeti de değişmeye başlayacaktır. Anadolu'ya giren Türkmenler cihad ve ganimet şevkiyle kısa sürede Anadolu'nun iç kesimlerine kadar ilerlediler. Ankara, Selçuklu ve Danişmend eline geçerek Bizans akınları ve Haçlı seferlerine sırasında önemli bir merkez kale olarak kullanılmıştır. Vryonis Haçlı ordularının Konya ve Ankara ele geçirmelerde buralardaki ciddi direnişlerinin Bizans ordusunun daha ileriye gidemeyecek hale getirdiğini ve Türkmenlerin bu iki şehri çok kısa bir süre sonra yeniden ele geçirdiğini aktarır. Moğol akınlarının sonucunda Anadolu'da Selçuklu egemenliğine son verdiği dönemde, Devlet Şah Ankara civarında bağımsız bir yönetim kurdu.[1] Moğol hayatı ve dini inancı şehir hayatını benimsemediği için yaylak ve kışlak olarak yaşadılar. Bu yüzden, Ahiler şehir hayatındaki yeri korumaya devam etti.

Ahiler Ankara'da kendilerine has bir yapısı içerisinde örgütlendiler. Mensup oldukları loncaların belirli bir işleyiş içerinde şehir halkı esnaf arasında bir bağ kurmuş, şehrin tüccar zanaatkâr çiftçi arasın da hayatı düzenlemişlerdir. Ahiler Ankara, Sivas, Nevşehir Bursa ve İstanbul'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada teşekkül etse de, her şehirde birbirinden bağımsız hareket etmişlerdir. Bulundukları yerlerde nüfuzlu insanlar olsa da Ahilik bir cumhuriyet ya da bağımsız beylikten ziyade Orta Anadolu'nun eşrafları birliğidir.[2] Ahiler Moğol istilasınalar karşı Anadolu şehirlerini savunmuşlardır. Moğollardan kaçan Türkmenleri Ahi zaviyesinde sığınmıştır. Zaviyeler direnişin merkezi olarak faaliyette bulunmuşlardır. Ankara'da Ahiler güçlü teşkilat yapısında en önemli faktörlerden biri de ekonomik istikrardır. Ankara keçisinden elde edilen soft kumaşı verimliği ve üretimi Ahiler tarafından arttırılmıştır.[3] Soft kumaşı Avrupa'ya kadar yayılan ünü sayesinde Ermeni, Yahudi ve Venedikli tüccarların Ankara ile olan bağı artmıştır. Ticarettin geliştiği bu dönemde Ankara'da imar faaliyetleri

1 Suavi Aydın v.dğr., Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2005), 135.

2 Avram Galanti, Ankara Tarihi, (İstanbul: Tan Matbaası, 1951), 53-55.

3 Hacıgökmen, Mehmet Ali. "Ankara Ahilerinin Ticarî Faaliyetleri ve Baciyân-i Rûm Hakkında Bir Araştırma". Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM 18 / 18 (Ocak 2005): 185-211.

de ön plana çıkmaya başlamıştır. Ahilerin günümüze ulaşan eserleri ise eşsiz bir incelikte, yoğun bir sanat içeren eserlerdir.

Ankara Osmanlı hâkimiyetine I Murad döneminde girmiştir.[4] Bu dönemde Günümüze ulaşmasa da ilk eser Çankırı kapısı köprüsüdür. 1402 yılında Ankara savaşından sonra hâkimiyeti kayıp etselde II Murad dönemi 1421 de yeninden eline geçirdi. Ankara'da Hacı Bayrami Veli kurduğu Bayramiye tarikatı ile ahilik teşkilatı onun etrafında birleşti. Bu dönemde görülen yapı ise Yeğenbey Cami'idir. II. Mehmed döneminde Ankara Han hamam ticarethane ile gelişmeye devam etmiştir. Osmanlı yönetimi sırasında Ankara halkının ihtiyacı doğrultusunda han hamam ve medrese inşası ile şehrin gelişimi devam etmiştir. Ömer Lutfi Barkan araştırmalarına göre; Ankara 16. yüzyılın başlarında Müslüman bir kent haline geldi. 1000-1500 kişilik bir Hristiyan nüfusu ve 150 kişilik bir Yahudi cemaati bulunuyordu.10-12 bin arasında bir Müslüman nüfusa sahipti.[5]

2. En Uzun Yüzyılda Ankara

Osmanlı Devlet sisteminin askeri ve siyasi olarak çözülmesiyle başlayan ıslahatlar döneminden sonra devletin içinde bulunmuş olduğu buhran ekonomik sisteminde bozulmasına yol açmıştır. Dünya ticaretinin dış denizlere aktarılmasıyla önemini yitiren Anadolu ticareti gerilemiş ve eski önemini yitirmiş olsa da, Ankara'nın çok uluslu yapısı sayesinde Avrupa ile ticaret ağı gelişmiştir. İngiliz seyyah Hamilton'un 1835-1837 yılları arasında, kent nüfusu hakkında verdiği bilgilere göre; yaklaşık 6.000 Müslüman, 4.000 Katolik Ermeni, 300 Ortodoks Ermeni, 300 Rum ve 150 kadar Yahudi yerleşiminin varlığından bahseder.[6] Ermeniler ve Rumlar ticarette sarraflık, kuyumculuk gibi mali islerle uğraşıyorlardı. 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı ile Gayrimüslim halka tanınan ticarette sağladığı imtiyaz sayesinde Müslüman tebaa ile rekabetin bozulmuştur. Balkanlardan ve Kafkaslardan gelen göçler ile Müslümanların tepkileri daha da artmıştır. Osmanlı millet sisteminde ekonomik yozlaşma ve Avrupa ülkeleri tarafından yapılan siyasi propaganda dini bir çatışmalara zemin oluşturmuştur.

Devletin içinde bulunmuş olduğu siyasi konjonktür ve taşra şehirlerinde bulunan yerel yönetim-eşraf çekişmeleri ve diğer yandan savaşların uzun sürelerde oldukça ağır kayıplar verilmesi şehirlerde

4 Halil İnalcık, "I Murad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31:162.

5 Ömer Lütfi Balkan, Türkiye Toprak Meselesi (İstanbul: Gözlem Yayınları,1980), 679.

6 Semavi Eyice, Ankara'nın Eski Bir Resmi, (Ankara: TTK Yayınları, 1972), 81.

nüfusu yoğunlaşamamasına neden oluyordu. Anadolu nüfusunun gelişmesindeki olumsuz etkileri Ankara'ya da yansımıştır. Nüfus miktarının artmaması ve eğitimde modernleşmenin kısıtlı olmasından dolayı nitelikli insanın yetersiz olması Ankara'nın fiziki olarak da gelişmemesine neden olmuştur. Merkezde Ankara Kalesinin etrafında yerleşimler sınırlı kaldı. Ulaşım imkânlarının gelişmemesi ticaret ise giderek durgunlaşmasına yol açtı. Bu yıllarda, ulaşım çağın çok gerisinde kalarak Ankara'dan Bursa'ya yirmi, İstanbul'a ise 12 günde gidiliyordu.[7] Salgın hastalıklar, kuraklık ve kıtlıklar yanı sıra ilaç bulmanın zorlukları Ankara ahalisinin hayat şartları giderek zorlaşmıştır. 1873 kıtlık yüzünden 18.000 insan öldüğünü ve çok kimselerinde kıtlık yüzünden göç ettiği bilinmektedir.[8]

Bu dönemde her alanda olduğu gibi eğitim alanında modernleşme başlamıştır. Ankara'da 1.695 eski usul eğitim veren ve yeni usul eğitim veren 397 olmak üzere 2.092 ilkokul bulunduğu görülmektedir.[9]Ankara'nın diğer vilayetlerinde bağlı olması mektep sayısını arttırmıştır. Eğitim programları ve düzenleri bilinmediği için bunların Kuran kursu ya da sıbyan mektebi olduğu bilinmemektedir. Bu eğitim kurumlar Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar devam edecektir. Ankara'da ön plana çıkan en önemli okul ise 1891 de kurulan Medrese-i Hamidiye'dir.[10] Eğitim amacı ise müspet ilimleri bilen, yabancı dil öğrenciler yetiştirmektir. Ankara'da Ermeni ve diğer gayrimüslim tebaanın eğitim hakkı tanınıyordu. 1902 yılına ait arşiv vesikalarında Katolik mezhebine tabi Ermenilerin Ankara'da bir haneyi satın alıp, burada eğitim ve öğretim için bir mektep açmak istemişlerdir. Bunu da Adliye ve Mezahib Nezaretlerine bildirmişlerdir. Burada mektebin bulunduğu mahalle, mektebe ait kalacak olan kız ve erkek çocuklarının sayısı, bu çocukların ekonomik durumları ve mektebin yapısıyla ilgili geniş bilgiler içeriyor. 4 odalı bir muallim ve bir bevvap odası bulunmaktadır. 500 öğrenci kapasiteli mektepte eğitim görmüşlerdi.[11] Ankara'da kozmopolit yapısı içinde her cemaat dini gereksinimlerini yaşamış ve devletin uygun gördüğü şekilde eğitime izin vermiştir.

Ankara'da doğal afetler sıklıkla görürdü. Bu afetlerde şehir ciddi zararlarda görürdü. Yerleşimlerin ahşap ve iç içe olmasından dolayı çıkan yangınlarda oldukça hızlı bir şekilde yayılmıştır. Ankara'da

7 Galanti, Ankara Tarihi, 84.
8 Eyice, Ankara'nın Eski Bir Resmi, 86.
9 Aydın ve dğr, Küçük Asya'nın Bin yüzü: Ankara, 209.
10 Semavi Eyice, ''Hamidiye Külliyesi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15: 466.
11 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Defterleri (İ.M.F) 1-10.

1894 yılında çıkan yangın sonucunda ciddi maddi hasar oluştu. Bu hasarın giderilmesi için dış devletlerden dahi yârdim gelmiştir.[12] 1916 büyük Ankara yangınında şehirde 3 gün 3 gece söndürülemeyen bir yangın çıkmıştır. Ankara bu dönem de Refik Halid Karay'ın sürgün yeri olmuştur. Gayrimüslim halkın yaşadığı yerlerde çıkan yangında 1030 hanenin tamamen yandığı, 935 dükkânın içindeki mamuller ile yandığı, yedi kilise ve iki caminin külleri savrulduğu şehrin yarısının yandığını ve beş kişini hayatını kayıp etmiştir.[13] Ankara'nın şehir hayatında merkezinde olan bu yangın hanları otelleri yakmış, toplumun bir araya geldiği kahvehaneler meydanlar kül olmuştur. Şehrin kimliğini oluşturan yapılar yok olmuş, Gayrimüslim halk birçoğu göç zorunlu hale gelmiştir.. Ankara bu yangından sonra sahip olduğu tarihsel ve kültürel zenginliğine kül olmuştur.

3.İstiklâle Giden Yol (1919-1923)

Mondros sonrasında Anadolu'nun pay edilmesiyle başlayan işgal sürecinde Ankara İngiltere ve Fransa tarafından işgale uğramıştır. Tehcir sonrası Ankara'ya dönen Ermeniler işgalci desteği ile yerli halka karşı çarşılarda yağmacılık faaliyetlerine girişmişlerdir. Samanpazarı'nda bir kadın ve çocuğa tecavüz maruz kalmıştır. Sadullah Efendi Nakşibendi medresesinde müderrisi olarak; İşgalci kuvvetlere karşı '' Bu millet içinden bir değnek başına bir mendil bağlayıp da ortaya çıkacak kimse yok mudur?''[14] Diye haykırarak Ankara ahalisini direnişe çağırmıştır. Ali Fuat Cebesoy'un Ankara'ya gelişi ile dönemin İstanbul hükümetine yakın vali Muhittin Paşanın Ermenilerin emrinde tehcir mahkemesine göz yumduğunu ve halkın korktuğunu, sokaklarda İngiliz askerlerin gezdiğini aktarır.[15] Cebesoy'un İngiliz işgalcilerine karşı davranışlarından halkın desteğini almıştır. İzmir işgalinden sonra Mustafa Kemal'in geniş yetkiler ile Samsun'a çıkmasıyla Anadolu'da örgütlenmeler hızlanmıştır. Ankara halkı Ermeni ve İngiliz sömürgesini yaşadığından dolayı İstanbul hükümetine karşı milli mücadeleye sahip çıkmıştır. İzmir işgali protesto amacıyla düzenlenen mitinglerde Ankara Cebesoy'un sayesinde çok canlı bir miting gerçekleştirildi.[16] Vali Muhittin Paşa İngiltere mandalığının sadaret tarafından kabul edildiğini yaymaya çalışmıştır. Ankara halkının şevkinin kırıldığını gören Cebesoy eğer sözlerine devam ederse silah kullanmak zorunda

12 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Posta Telgraf Nezareti Maruzatı, (Y..PRK.PT.),18-147.
13 Refik Halid Karay, Ankara (İstanbul: İnkilap Yayınevi, 2009), 41.
14 Galanti, Ankara Tarihi, 177.
15 Ali Fuat Cebesoy, Millî Mücadele Hatıraları, (İstanbul: Temel Yayınları,2000), 70.
16 Cebesoy, Millî Mücadele Hatıraları,82.

kalacağını bildirmiştir.[17] İngiliz Muhipler Cemiyeti Anadolu'da faaliyetlerinin arttırmış ve işgallere zemin hazırlamışlardır. Yalnızca halkın içinden değil, Padişah Vahdeddin, Sadrazam Damat Ferit Paşa, Nazırlardan Ali Kemal, Adil ve Mehmet Ali Beyler de İngiliz mandasını çare olarak görüyordu.[18]Ankara halkı ise Mustafa Kemal'in kurtuluş yolunda destekçisi olarak, Ankara'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti altında organize bir şekilde direnç gösterdi. 29 Ekim 1919'da Müftü Rıfat Efendi başkan seçildi.[19]Ankara halkı Yahya galip Bey vali seçmişlerdir. İstanbul'a ise Muhittin Paşa'nın tutuklandığını eğer yerine başka Paşa yollanırsa aynı akıbeti yaşayacağını bildiriyordu. Ankara Halkı.[20] Yahya Beye Hakan demeye başlamışlardı. Ankara halkını İstanbul yönetimin karşı isyan etmişlerdir. Bu hareket Ankara'nın milli hareketin merkezi olmasında en önemli etmen olacaktır. Ankara halkının Heyeti Temsiliyle bağlanmış ve öyle kalmıştır. Mustafa Kemal 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelmiştir. Ankara seğmenleri Paşa'yı gösterişli bir şekilde karşılayarak itaatkârlıklarını bildirmişlerdir.12 Ocak 1920 de yeniden açılan Meclisi Mebussan karşısında Ankara hükümeti tanımamışlardır. Ankara Hükümeti ise İstanbul'un İngiliz işgalinde altında Meclisi Mebusan'ın bağımsız bir şekilde karar alamayacağından dolayı meclisin Anadolu'da kurulmasını istiyordu. Mustafa Kemal 22 Haziran 1920'de İstanbul hükümeti artık Anadolu'ya hâkim değil tabi olmak mecburiyetindedir,[21] demiştir. Osmanlı Devleti ile birlikte İstanbul'unda başkentliği ömrünü tamamlamıştır. Artık Ankara'da yeni bir meclis olarak halkın temsil yetkisinin Ankara'da olduğu ilan edilmiştir. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclis'i açılışı yapıldı. İstanbul'dan kaçan milletvekilleri, sancak ve merkezlerden seçilen vekiller ile yurdun kurtarılması ve mühim meseleler için meclisi göreve çağrılmıştır. Bunun üzerine İstanbul'da ulema ve Padişah Mustafa Kemal ve arkadaşlarının idam kararı çıkartıldı. Halkın bu mücadeleye destek vermesini karşı koymak için dinsizlikle itam etmiştir. Meclisin açılış gününde Hacı Bayram Cami'nde cuma namazı sonrasında Kuran okunarak Hz Muhammed'in sakalı şerif camiden meclise getirerek açılışı yapılmıştır.[22] Meclis açılışında basılan her bildiri çevre illerde yayınlanmıştır. Ankara Hükümeti halife ve ulusun kurtuluşu sağlanacaktır. Meclisin en büyük sıkıntıları ise isyanlardı. Bolu, Düzce, Konya

17 Cebesoy, Millî Mücadele Hatıraları,174.
18 Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, (İstanbul: Devlet Basımevi,1938), 10.
19 Azmi Süslü, " ANADOLU ve RUMELİ MÜDÂFAA-i HUKUK CEMİYETİ", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1991),3: 145-147.
20 Bilal Şimşir, Ankara… Ankara Bir Başkent Doğuşu ,(Ankara: Olgaç Basımevi,1988), 128.
21 Atatürk, Nutuk, 323.
22 Şimşir, Ankara… Ankara Bir Başkent Doğuşu, 191.

ve Çorum'da isyanlar devam ederken diğer yandan Yozgat'ta Çapanoğlu isyanı Ankara'yı tehdit altında sokan en geniş çaplı isyandı. Bu isyanlar halkın temelde Ankara karşıtı olmaktan ziyade, şehirlerde eşrafın yürüttüğü isyanlardır. İtilaf ve Hürriyet Parti'sinin Mustafa Kemal bir ittihatçı olduğu ve halife-din karşıtı olduğu geleneksel olarak halife bağlı olmayanın kâfir olacağı propagandası ile isyanları körükleniyordu. Çerkez Ethem Batı cephesinden gelerek Yozgat isyanı bastırmıştır.[23] Yozgat halkı ise Sivas kongresi katılarak Müdafaa Hukuk Cemiyeti faaliyetleri milli mücadeleyi desteklemişlerdir.[24] Yerel isyanların bastıracak düzenli asker birlik olmaması bu isyanların anında müdahale edilmesini geciktirmiş olsa da, bu isyanların çıkmasındaki etmen İstanbul hükümetinin halk üzerine dini bir propaganda uygulamasından dolayı meydana gelmiştir. I Dünya Savaşı sonrasında asker kaçaklarının eşkıyalık faaliyetleri ile dağlara çıkması Anadolu'da düzen bozulmuştur. Başıbozuklar asayiş bozukluğu da Ankara'nın varlığını tehlikeye düşüren unsurlardı. Anadolu'da birçok sorun devam ederken Ankara halkı Heyeti Temsili için yardımı için para ve malzeme ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyordu. Ankara'nın ileri gelenleri, müderrisleri, esnafı ve memur subayı ile 912.340 kuruş 20 para toplanmıştır.[25] Mustafa Kemal Ankara geldiği tarihten TBMM'nin açılışına kadar geçen bu zor süreçte Ankara halkı maddi manevi elinden gelen bütün desteği sağlayarak milli mücadeleye sahip çıkmıştır.

İnönü savaşlarından sonra Tekâlif-i Milliye emirleri yayınlanarak ordunun ihtiyacı halktan toplanmıştır. Ordu Sakarya Nehri doğusuna çekilerek gerekli ikmal sağlanması bekleniyordu. Ankara'nın en zor günleri başlayacaktır. Yunan askeri Polatlı'ya kadar ilerlemesi Ankara'da bir panik havası yarattı. Başkent değiştirilmesi söz konusu iken bir kısım Kayseri ve Eskişehir'e geçmiş diğer yandan Ankara'da tatbikatlar ve talimler yapılıyordu.[26] Ankara'nın tren istasyonu ile gelen yaralılar 14 bin civarında askerin yaralı olarak Ankara sevk edilmiştir. Bu askerlerin tedavileri hastane kapasitesi yetmeyince Ankaralı vatandaşların evlerine misafir olduğunu bundan dolayı Arıkoğlu Ankara halkını askere sahip çıkmasını duygulanmıştır.[27] Ankara halkını tren istasyonunda gelen yaralı askerin sahip çıkması ordu-halk ve meclis kolektif bir şuurla ve şevkle bağımsızlık mücadelesine desteği

23 Suavi Aydın v.dğr., Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2005), 354.

24 Demirel, Demokaan . "Millî Mücadele Döneminde İç İsyanlar: Yozgat Örneği". MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi 5 / 3 (Temmuz 2016): 351-362.

25 Şimşir, Ankara… Ankara Bir Başkent Doğuşu, 184.

26 Damar Arıkoğlu, Hatıralarım, (İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası, 1961), 237.

27 Arıkoğlu, Hatıralarım, 252.

sağlamıştır. Yunanistan'da ise kişisel çıkarlar milli savaş meselesini arka plana atılmasına neden olmuştur.[28] Yunan ordusu ve bürokrasisi arasında ki bu çıkar meselesi yanı sıra Yunan Drahminin giderek değer kaybetmesiyle ekonomik yükü de arttırıyordu. Ankara Hükümeti gelişmeleri yakından takip ederek stratejisini belirliyordu. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın komutasındaki Türk orduları 26 Ağustos 1922'de Yunan kuvvetlerine karşı taarruza geçerek 9 Eylül'de İzmir'e düşman elinden kurtardılar. Yunan geri çekildikçe Türk halkına karşı mezalim artıyordu. 1912 Balkan Savaşı esnasında Türk kimliğine karşı duyulan öfke Anadolu'da devam etmiştir, geri çekilirken büyük baş hayvanları diri diri yakılmış, Cami avlularında kesilen domuzlar öylece bırakılmıştır. Cuma vakti Cami'deki cemaati kurşundan geçirmiştir.[29] Yunanistan Türk köylerini yağmalaması masum köylülerin katledilmiştir. Milli mücadelenin işgalci kuvvetlerin Anadolu'dan atılmasıyla başarıyla tamamlanmıştır.

Ankara'nın siyasi olarak Heyeti Temsiliye ve TBMM sahip çıkması, İstanbul hükümeti karşı duyulan güvensizliğin yanı sıra jeopolitik ve stratejik konumu ile ön plana çıkmıştır. Ankara doğal afetler neticesinde yerleşim yeri olarak oldukça ciddi zarar görmüştür. Cumhuriyeti kuran kadrolar İstanbul ile Ankara yaşam kıyaslamasından dolayı geri kalmış şehir olarak tasvir edilmesine yol açmıştır. Dört bir tarafa demir yolu ulaşım imkânı bulunması, bölgenin araziye ve inşaat malzemesine sahip olması Ankara'nın 1919 Mustafa Kemal Paşa'nın yeni Cumhuriyet'in başkent modeli için uygun görüyordu. Lozan görüşmelerinin bitmesi ve İtilaf Devletlerinin İstanbul'dan çekilmesinden sonra başkent konusu gündeme gelecektir. Paşa verdiği röportajda: Ankara'nın Kurtuluş Savaşı boyunca başkentlik yaptığını ve bu görevi sürdürmenin hakkı olduğunu zamanı gelince bu hususun resmen açıklanacağını beyan etmiştir.[30]Ankara üç buçuk yıldır fiili olarak başkentti. Hükümet ve meclis burada idi. İşgal askerlerinin buradan gitmesi bekleniyordu. 24 Temmuz 1923 günü Lozan Barış Antlaşması imzalandıktan sonra artık Anadolu'da kurulan yeni bağımsız Türk Devletinin kendi iç meselelerine yoğunlaşmaya başlamıştır. İsmet Paşa 13 maddelik yasa tasarısını sundu, Türkiye Devletinin başkenti Ankara şehridir.[31] 13 Ekim 1913'de Ankara resmi olarak başkent ilan

28 Arnold Toynbee, Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi, trc. Dr. Kadri Mustafa Orağlı (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007), 293.
29 Toynbee, Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi, 362.
30 İsmail Arar, Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı, (Ankara: Cumhuriyet Yayınevi, 1997), 33.
31 Şimşir, Ankara… Ankara Bir Başkent Doğuşu, 235.

edildi.[32] Ankara'nın başkent olması İngiltere ve Fransa karşı çıkıp, elçiliklerini İstanbul'da bulunduracağı diretsene de devletlerarası ilişkiler iyileştikçe bu sorun ortadan kalmıştır. Ankara'da elçilik arazileri tahsis edilerek elçilikler İstanbul'dan Ankara'ya gelmiştir. Ankara başkent olmasına bazı mebuslarda karşı olsa da muhalefet yetersiz kalmıştır. Ankara imar faaliyetlerini başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa Yansen Ankara davet ederek şehir planlamasını yaparak Ankara'yı modern bir Avrupa şehri olarak yeniden dizayn etmeye uğraşmışlardır.[33]

Sonuç

Ankara eski çağlardan günümüze insanlığın yerleşim yeri olarak yurt edinmelerinden dolayı önemli bir merkez olmuştur. Osmanlı hâkimiyetinde Ankara: Celali isyanı, kıtlık salgın hastalıklar ve yangınlar ile harap olmuştur. Ankara halkı Hürriyet ve İtilaf yönetimi altında tehcirden dönen Ermenilerin zulmü üzerine ilk direniş göstermiştir. Ali Fuad Cebesoy'un Ankara'ya gelmesiyle de direnişin liderliğini üstlenmiştir. Heyeti Temsiliye 'nin Ankara'ya gelmesinden sonra ise maddi ve manevi direnişe destek vermişlerdir. İstanbul Hükümeti e karşı tavrı Mustafa Kemal Paşa'nı yanında olması Kurtuluş Savaş'ının kritik safhalarında önemli rol üstlenmiştir. Ankara başkent olma yolunda, coğrafi konum ve önemini yanı sıra, hürriyet mücadelesinde göstermiş oldukları olağan üstü çaba etkilidir. Bu çaba sayesinde 1919'da başlayan bağımsızlık mücadelesi 1923 yılına geldiğinde dört yıllık serüven neticesinde Türkiye Devlet'inin yeni başkenti olmuştur.

32 Muhittin Gül, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, 7.Baskı (Ankara: Barış Platin Kitap Yayınları, 2010), 235.

33 Falih Rıfkı Atay, Çankaya, (İstanbul: Pozitif Yayıncılık, 2008), 488.

KAYNAKÇA

ATATÜRK, Mustafa Kemal. Nutuk. İstanbul: Devlet Basımevi,1938.
ARAR, İsmail. Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı. Ankara: Cumhuriyet Yayınevi, 1997.
ARIKOĞLU, Damar. Hatıralarım. İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası, 1961.
ATAY, Falih Rıfkı Çankaya, İstanbul: Pozitif Yayıncılık, 2008.
AYDIN, Suavi-Türkoğlu, Ömer-Emiroğlu, Kudret-Özsoy, Deniz. Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara. Ankara: Dost Yayınevi, 2005.
BALKAN, Ömer Lütfi. Türkiye Toprak Meselesi. İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Defterleri (İ.M.F) 1-10.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Posta Telgraf Nezareti Maruzatı, (Y..PRK.PT.),18-147.
CEBESOY, Ali Fuat. Millî Mücadele Hatıraları. İstanbul: Temel Yayınları, 2000.
DEMİREL, Demokaan. "Millî Mücadele Döneminde İç İsyanlar: Yozgat Örneği". MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi 5 / 3 (Temmuz 2016): 351-362.
EYİCE, Semavi. Ankara'nın Eski Bir Resmi. Ankara: TTK Yayınları, 1972.
EYİCE, Semavi. ''Hamidiye Külliyesi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 15: 466. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
KARAY, Refik Halid. Ankara. İstanbul: İnkilap Yayınevi, 2009.
GALANTİ, Avram. Ankara Tarihi. İstanbul: Tan Matbaası, 1951.
GÜL, Muhittin. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi. 7.Baskı Ankara: Barış Platin Kitap Yayınları, 2010.
HACIGÖKMEN, Mehmet Ali. "Ankara Ahilerinin Ticarî Faaliyetleri ve Baciyân-i Rûm Hakkında Bir Araştırma". Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM 18 / 18 (Ocak 2005): 185-211.
İNALCIK, Halil. "I Murad", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 31:162. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
SÜSLÜ, Azmi. ''ANADOLU ve RUMELİ MÜDÂFAA-i HUKUK CEMİYETİ" 3: 145-147. Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
ŞİMŞİR, Bilal. Ankara… Ankara Bir Başkent Doğuşu, Ankara: Olgaç Basımevi,1988.
TOYNBEE, Arnold. Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi, trc. Dr. Kadri Mustafa Orağlı. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007.
KAVAS, Uğur. Yıldız Albümünler 'inde Ankara Fotoğrafları, Ankara: T.C. Başbakanlık Basın, 2014.

Ekler

Resim 1 Ankara'daki Katolik Ermeni Okulu

Resim 2: TBMM önünde tören

Resim 3: 1917 Yangın Öncesi

Resim 4: Yangın sonrası

Resim 5: Hacı Bayrami Veli Cani

Resim 6:Tiftik Borsası

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE İNEBOLU-KASTAMONU-ÇANKIRI-ANKARA HATTININ "İSTİKLÂL YOLU" DURUMU ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Emine PÜR *

Özet

Kastamonu, Millî Mücadele yıllarında işgale uğramamış ve bu yörede iç isyanlar yaşanmamıştır. Bu yıllarda Ankara'ya en yakın ve Anadolu'nun denize açılan en güvenli ulaşım yeri Kastamonu-İnebolu limanıdır. Düşmana karşı verilen Millî Mücadele kazanılana kadar ordu için gerekli silah ve cephane "İnebolu-Kastamonu-Çankırı-Ankara" hattı üzerinden Batı Cephesi'ne ulaştırılmıştır. İnebolu'dan Ankara'ya uzanan 344 kilometrelik bu hat güzergâhına "İstiklâl Yolu" denilmektedir.

Bu çalışmada Millî Mücadele Dönemi'nde İstiklâl Yolu güzergâhı, yol durumu, bakımı ve onarımı, Kastamonu Menzil Mıntıka Müfettişliği'nin kurulması, 1920-1922 yılları arasında İnebolu'dan Batı Cephesi'ne sevk edilen silah ve cephane, İnebolu- Ankara arası sevkiyatta kullanılan hayvan ve araçlar, İnebolu-Ankara arası alınan nakliye ücretleri, yol üzerinde bulunan hanlar, oteller ve jandarma karakolları ile Millî Mücadele sırasında Kastamonu'dan geçen önemli kişiler ele alınmıştır. Çalışmada kaynak olarak Kastamonu'da yayınlanan Açıksöz gazetesinin yanı sıra araştırma ve inceleme eserler kullanılmıştır.

Sonuç olarak, Kastamonu ve yöre halkı Millî Mücadele'nin başından sonuna kadar büyük bir fedakârlık göstererek cephe gerisinden zaferin kazanılması için önemli ve aktif bir rol oynamıştır. Mustafa Kemal Paşa cephede; "Gözüm Sakarya'da Dumlupınar'da, kulağım İnebolu'da" diyerek zaferin kazanılması için İnebolu'nun taşıdığı öneme dikkat çekmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Millî Mücadele Dönemi, İstiklâl Yolu, Cephe Gerisi.*

---

* Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, *eminepur851@gmail.com*

Giriş

Türkiye'nin Kuzeybatı Anadolu bölümünde yer alan Kastamonu'nun kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Çankırı, doğusunda Sinop ve Çorum, batısında Karabük yer almaktadır. Kastamonu ili, 41°-42° kuzey enlemleri ve 33°-34° doğu boylamları arasında bulunmaktadır.[1] Millî Mücadele yıllarında Kastamonu'nun 7 ilçesi bulunmaktadır. Bu ilçeler: İnebolu, Safranbolu, Araç, Cide, Daday, Tosya ve Taşköprü'dür. 1922 yılında Kastamonu vilâyetinin toplam nüfusu 424.600 olmakla birlikte bu nüfusun 12.000 civarını Hristiyan halk oluşturmaktadır.[2]

Kastamonu ili, Millî Mücadele Dönemi'nde işgale uğramamış ve bu yörede iç isyanlar yaşanmamıştır. Fakat yöre halkı cepheye asker göndermekle birlikte cephe gerisinden de Millî Mücadele hareketini aktif olarak desteklemiştir. Örneğin, Kastamonu'da İzmir'in işgali duyulunca 16 Mayıs 1919 tarihinde il merkezi ve ilçelerde mitingler tertip edilmiş ve işgaller protesto edilmiştir.[3] Yine Urfa, Antep ve Maraş'ın işgali de il merkezinde protesto edilerek işgallerin haksızlığı bütün dünyaya duyurulmaya çalışılmıştır.[4]

1. Millî Mücadele Dönemi'nde İstiklâl Yolu, Yol Durumu, Bakımı ve Onarımı

Millî Mücadele Dönemi'nde İnebolu-Kastamonu-Çankırı-Ankara hattı şu güzergâhı takip ediyordu: İnebolu, Küre, Ecevit, Seydiler, Devrekâni, Halkacılar, Şeker Köprü, Kastamonu, Beşdeğirmenler, Ilgaz, Yenice köy, Kazancı, İnköy, Gündoğdu, Çankırı, Çandır, Kızılkaya, Kalecik ve Ankara'dır.[5] İnebolu'dan Ankara'ya uzanan 344 kilometrelik bu yol güzergâhına "İstiklâl Yolu" denilmektedir.

18. yüzyıl sonu İnebolu – Ankara arası yol çalışmaları başlatılmış fakat yeterli ödenek bulunamadığı için çalışmalar yarım kalmıştır.[6] 19. yüzyıl sonlarında İnebolu-Ankara yolunun 44 kilometresi yapılmış, 30 kilometresi ise inşa halinde bulunuyordu.[7] İnebolu-Ankara yolunun

1 Tansu Barış Mahmutoğlu, *Çok Partili Sisteme Geçiş Sürecinde Kastamonu (1945-1960)* (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2007), 1.

2 Ercan Çelebi, "Millî Mücadele'de Kastamonu", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 10/19 (2014): 106-107.

3 Ömer Akdağ, "İstiklâl Savaşı'nın İlk Safhasında Mitingler (Kasım 1918-Haziran 1919)", *Türkler* 15 (2002): 1275.

4 Çelebi, "Millî Mücadele'de Kastamonu", 112-113.

5 Turan, "İnebolu-Kastamonu-Ankara Hattı", 694; Kastamonu Valiliği, İnebolu'dan Ankara'ya Atatürk ve İstiklâl Yolu, (İstanbul: Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, 2009), 26.

6 Kastamonu Valiliği, *Atatürk ve İstiklâl Yolu*, 24.

7 Rahmi Çiçek, "Ankara Hükümeti'nin Dünya'ya açılan Kapısı İnebolu-Ankara Yolu", *Atatürk Yolu Dergisi* 5/20 (1997): 399.

geri kalan kısmı bakımsız, çoğu yerlerdeki köprüler yıkık ve motorlu araç kullanımına elverişsiz bir durumda bulunuyordu.[8]

Mart 1921 yılında TBMM hükümeti bütün yolların bakım ve onarımı için "Tarik-i Bedel-i Nakdiye Kanunu" çıkarmıştır. Kastamonu Umumi Meclisi'nde yapılan oturum sonucunda bir amele yevmiye ücreti 160 kuruş olarak belirlenmiştir. Dört amele yevmiyesi olarak belirlenen bedeli on sekiz yaşından altmış yaşına kadar olup da silah altında bulunmayan herkes ödemekle mükellef sayılmıştır. Kastamonu Umumi Meclis'teki tartışmalar sırasında baş mühendis yolların ancak çalışma mükellefiyeti ile yapılabileceğini vurgulamıştır.[9] 1922 yılında Kastamonu ser mühendisi ile bir mülakat yapılmıştır. Yapılan mülakatta mühendis bey; İnebolu – Ankara yolunun bakım ve onarımı için 1921 ve 1922 yıllarında 3500 metre mikâp taş kırılarak on bir kilometrelik bir tamirat yapıldığını ve sekiz köprü ile beş istinat duvarının üç ay içerisinde inşa edildiğini belirtmiştir.[10]

1922 yılı başında Millî Müdafaa Vekâleti'nin emri üzerine Kastamonu ve Çankırı'da birer amele taburu kurulmuştur. Eski doğumlular ve sakatlarla bu taburların kadroları doldurulmuştur. Amele taburları, yol, köprü ve menfez tamirlerinin yanı sıra kışla ve menzil işlerinde çalışmıştır. Millî Mücadele'de zaferin kazanılmasından sonra amele taburları kaldırılmıştır.[11]

2. Kastamonu Menzil Mıntıka Müfettişliği'nin Kurulması

Kastamonu Menzil Mıntıka Müfettişliği 1 Şubat 1921 tarihinde kurulmuştur.[12] Kastamonu Menzil Mıntıka Müfettişi olarak 14. Fırka Kalem Reisi Miralay Osman Bey atanmıştır. Osman Bey'in görevi Nisan 1922 yılına kadar devam etmiş ve bu süre içerisinde Levazım Menzil Reisi olarak Binbaşı Tevfik, Nokta Kumandanı olarak Binbaşı Fehmi, Mübaya Komisyon Reisi olarak Kaymakam Hayrettin Bey görev yapmıştır. Osman Bey'den sonra göreve Salih Bey atanmıştır. 1922 yılında Kastamonu Menzil Mıntıka Müfettişliği'ne bağlı olarak İmalâthaneler Müdürlüğü kurulmuştur. Sayısı 72'yi bulan bu imalâthanelerde ordunun ihtiyacı olan eşya ve araç gereç yapılmıştır.[13]

Kastamonu Menzil Mıntıka Müfettişliği'nde 650 er ve 68 subay

8 Çiçek, "İnebolu-Ankara Yolu", 400.

9 "*Meclis-i Umumi'de Tarik-i Bedelâtı*", Açıksöz, 11 Mart 1337, No: 130.

10 "*Ser Mühendis Beyin Beyanatı*", Açıksöz, 12 Temmuz 1338, No: 530.

11 Nurettin Peker, *1918-1923 İstiklâl Savaşının Vesika ve Resimleri İnebolu ve Kastamonu Havalisi*, (İstanbul: Gün Basımevi, 1955), 418.

12 Sadık Softa, "Millî Mücadele, İstiklâl Yolu ve Çankırı Hanları", *Millî Mücadele'de İstiklâl Yolu ve Çankırı Sempozyumu Bildirileri (Çankırı: Çankırı Valiliği, 21-23 Ekim 2010)*, 440.

13 Rahmi Çiçek, *Millî Mücadelede Kastamonu* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1991), 158-159.

görev yapmakla birlikte bu görevlilerden 184 er ve 15 subay nakliye kollarında çalışmıştır.[14] Sevkiyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü'ne bağlı olarak görev yapan Kastamonu Menzil Mıntıka Müfettişliği üzerinde 1 Temmuz 1922 tarihinde düzenleme yapılarak son şekli verilmiştir. Kastamonu Menzil Mıntıka Müfettişliği'nin:

Menzil Hat Komutanlığı: İnebolu.
Nokta Komutanlıkları: İnebolu, Ilgaz, Kastamonu.
Teçhizat Ambarı: İnebolu, Kastamonu.
Teçhizat Deposu: İnebolu, Kastamonu.
Ambarlı Konaklar: Küre, Seydiler, Beşdeğirmenler.
Menzil Hastanesi: Kastamonu.
Revir: Küre, Seydiler, Beşdeğirmenler, Ilgaz, Kalehanı, Topalosman.
Hizmet Kıtası: İnebolu.
Benzin Deposu: İnebolu.
Nal İmar Yeri: Kastamonu, İnebolu'dur.[15]

3. 1920-1922 Yılları Arasında İnebolu'dan Cepheye Sevk Edilen Malzemeler

Mustafa Kemal Paşa Batı Cephesi'nde; "Gözüm Sakarya'da, Dumlupınar'da, Kulağım İnebolu'da" diyerek İnebolu'dan gelecek cephanenin Millî Mücadele'nin kazanılması için ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmiştir.[16]

Millî Mücadele'de Ankara'ya en yakın ve Anadolu'nun denize açılan en güvenli ulaşım yeri Kastamonu-İnebolu limanıdır.[17] 1920 – 1922 tarihleri arasında İstiklâl Yolu hattından Ankara'ya sevk edilen malzemenin tarihi, nakliye vasıtası, malzeme cinsi ve miktarı şu şekildedir:

"28 Ağustos 1920 – 1 No Askeri Motor – 174 sandık piyade mermisi, 40 sandık sahra mermisi.

22 Eylül 1920 – Rusya'dan Motorla – 184 tüfek, 192 kasatura, 422 sandık cephane.

25 Eylül 1920 – Hayrettin Motoru – 315 tüfek, 315 kasatura, 299 sandık cephane.

27 Eylül 1920 – Şükran Motoru – 191 tüfek, 191 kasatura, 59 sandık cephane.

1 Ekim 1920 – Yıldız Motoru – 205 tüfek ve kasatura, 2 makineli tüfek, 30 sandık cephane.

14 Çiçek, *Millî Mücadelede Kastamonu,* 160.
15 Çiçek, *Millî Mücadelede Kastamonu,* 159.
16 İsmail Çam, "İstiklâl Yolu ve Çankırı Güzergâhı", *Millî Mücadele'de İstiklâl Yolu ve Çankırı Sempozyumu Bildirileri (Çankırı: Çankırı Valiliği, 21-23 Ekim 2010),* 393; Kastamonu Valiliği, *Atatürk ve İstiklâl Yolu*, 28.
17 Refik Turan, "Millî Mücadele'de İnebolu-Kastamonu-Ankara Hattı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 15/44 (Temmuz 1999): 694.

1 Ekim 1920 – Mebruke Motoru – 858 tüfek, 1108 kasatura, 8 makineli tüfek, 727 sandık cephane.

3 Ekim 1920 – Şahin-i Bahri Motoru – 1001 İngiliz mavzeri. Muzaffer Motoru – 900 sandık cephane. İhsan-ı Hûda Motoru – 46 sandık Alman cephanesi, 1023 kasatura, 1000 yağdanlık, 1023 silgi ipi, 25 makineli tüfek.

4 Ekim 1920 – 4 No Rüsumat Motoru – 632 tüfek ve kasatura, 1185 sandık cephane.

20 Ekim 1920 – Gazal Vapuru – 584 tüfek ve kasatura, 494 sandık cephane.

1 Aralık 1920 - 4 No Rüsumat Motoru – 478 tüfek ve kasatura, 494 sandık cephane.

6 Aralık 1920 – Arabalar – 2000 adet Çadır (500 astarsız 1500 astarlı).

7 Aralık 1920 – Şahin-i Bahri Motoru – 963 sandık İngiliz cephanesi. Muzaffer Motoru – 36 sandık Alman cephanesi, 431 İngiliz mavzeri, 204 tüfek, kasatura.

14 Nisan 1921 – Şahin Vapuru – 4 büyük, 4 küçük İngiliz topu, 25 mitralyöz ve cephanesi, 600 tüfek, kasatura.

16 Nisan 1921 – Ümit Vapuru – 25 askeri doktor, 10 eczacı, 400 sandık ve 88 balya Kızılay malzemesi, 4 büyük sahra çadırı.

9 Mayıs 1921 – Şahin Vapuru – 3. Kafkas Tümeni 8 P.A. 960 er, top ve istihkâm aletleri, 200 ton askeri malzeme, 550 sandık cephane, 25 sandık top mermisi.

19 Mayıs 1921 – 4 No Rüsumat Motoru – 2171 sandık cephane.

20 Mayıs 1921 – Ümit Vapuru – Gece külliyetli miktarda savaş aracı ve cephane (sayılmadan sevk edildi).

22 Mayıs 1921 – Amerikan Gemisi – Gaz ve benzin varilleri (Mr. Dadabli).

24 Mayıs 1921 – Şahin Vapuru – 4225 tüfek ve kasatura, 1389 sandık cephane, 150 mekkâre hayvanı, 50 mayın, tümen karargâh malzeme ve ağırlıkları, varillerle benzin.

26 Mayıs 1921 – Preveze Gambotu – 2260 tüfek ve kasatura, 2593 sandık cephane, 24 makineli tüfek.

29 Mayıs 1921 – Penay Vapuru (Fransız) – 220 sandık askeri malzeme, gaz ve benzin varilleri.

29 Mayıs 1921 – Aydın Gambotu – 4840 tüfek, kasatura, 2614 sandık cephane, 45 makineli tüfek, 143 sandık makineli tüfek cephanesi.

30 Mayıs 1921 – Tecrübe Römorkörü – 1200 tüfek, kasatura, 1022 sandık cephane silah yedekleri.

30 Mayıs 1921 – Hikmet Motoru – 1120 tüfek, kasatura, 886 sandık cephane, 43 sandık muhtelif malzeme.

30 Mayıs 1921 – Yavuz Motoru – 1819 sandık cephane. Mersin Motoru – 2340 tüfek, kasatura, 2359 sandık cephane.

31 Mayıs 1921 – Preveze Gambotu – 2050 tüfek, kasatura, 904 sandık cephane.

1 Haziran 1921 – Bahri Cedit Vapuru – 2260 tüfek, kasatura, 24 makineli tüfek, 2593 sandık cephane. Ümit Vapuru – 4840 tüfek, kasatura, 45 makineli tüfek, 3000 top güllesi, 2614 sandık cephane, 143 sandık makineli tüfek cephanesi. 4 No Rüsumat Motoru – 2115 sandık cephane. Gülbahar Motoru – 1035 sandık cephane, süngü ve askeri malzeme. İrfan Motoru - 1191 tüfek, kasatura, 335 sandık cephane, 60 makineli tüfek, 145 sandık makineli tüfek cephanesi, sırt çantaları.

5 Haziran 1921 – Şahin Vapuru – Muhtelif askeri malzeme, muhtelif tüfek, kasatura, makineli tüfek ve cephaneleri (Gece çıkarılmıştır).

6 Haziran 1921 – Preveze Gambotu – 5800 tüfek, kasatura, 700 sandık cephane, 54 makineli tüfek, 500 bomba.

8 Haziran 1921 – Gagali, Yeni Dünya, Akşam, Can Vapurları – Cephane sandıkları, top mermileri, bomba sandıkları (Gece çıkarılmıştır).

21 Haziran 1921 – Yavuz Motoru – Benzin, gaz varilleri.

22 Haziran 1921 – Karakuş Motoru – 404 sandık cephane. Metruke Motoru ve Batum Vapuru – 246 sandık top mermisi, 342 sandık cephane.

25 Haziran 1921 – Şahin Vapuru – 2920 tüfek, kasatura, 746 sandık cephane, 22 top, 1526 sandık top mermisi, çeşitli askeri malzeme.

16 Temmuz 1921 – İnönü Motoru – 186 sandık top mermisi, cephane arabaları, toparlaklar.

18 Temmuz 1921 – Preveze Gambotu – 2293 sandık top mermisi.

22 Temmuz 1921 – İtalyan Vapuru – Ruslardan alınan altın sandıkları.

25 Temmuz 1921 – Aydın Gambotu – 96 sandık top cephanesi, 1287 sandık top mermisi.

28 Temmuz 1921 – İki Rus Denizaltısı – Ruslardan alınan altın sandıkları (Novorossisk'ten-İnebolu'ya)

29 Temmuz 1921 – Gazal Vapuru – 7 tüfek, kasatura. Dânâ Motoru – 1728 sandık cephane, 2 top, 1047 top mermisi, 10 makineli tüfek, askeri malzeme, dürbün vs.

5 Ağustos 1921 – Aydın Gambotu – 1244 sandık cephane, 3028 sandık top mermisi.

20 Ağustos 1921 – Şahin Vapuru – 2873 sandık tüfek ve kasatura, 992 sandık cephane, 799 sandık top mermisi, 98 makineli tüfek, gaz ve makine yağı varilleri.

22 Ağustos 1921 – Mebruke Motoru – 370 sandık top mermisi, gaz varilleri.

24 Ağustos 1921 – Ümit Vapuru – 1144 parça askeri malzeme ve eşya.

10 Eylül 1921 – 4 No Rüsumat Motoru – 2081 sandık cephane.

19 Eylül 1921 – Preveze Gambotu – 200 tüfek, kasatura, 691 sandık cephane, 2192 sandık top mermisi, 16 sandık gaz maskesi.

28 Eylül 1921 – Altay Vapuru – 585 sandık top mermisi, 12 sandık gaz maskesi.

29 Eylül 1921 – Arslan Motoru – 638 sandık top mermisi, 25 sandık gaz maskesi.

2 Ekim 1921 – Metruke Motoru – 154 sandık top mermisi.

15 Ekim 1921 – Turgut Motoru – 516 sandık top mermisi.

20 Ekim 1921 – Ceylân-i Bahri Motoru – 80 sandık top mermisi.

26 Ekim 1921 – Şahin Vapuru – 2 top, 5189 sandık top mermisi.

1 Kasım 1921 – İngiliz Gemileri – Malta'dan gelen 45 kişi (2 harp, 2 ticaret) (Mübadele).

6 Kasım 1921 – Tecrübe Motoru – 860 tüfek ve kasatura.

17 Kasım 1921 – Preveze Gambotu – 2005 tüfek ve kasatura, 35 sandık top mermisi.

19 Kasım 1921 – Gazal ve Dânâ Motoru – 159 sandık top mermisi, 853 sandık top mermisi.

27 Kasım 1921 – Aydın Gambotu – 489 tüfek ve kasatura, 298 sandık cephane, 411 sandık top mermisi.

7 Aralık 1921 – Preveze Gambotu – 651 sandık top mermisi.

14 Aralık 1921 – Gazal Vapuru – 200 sandık top mermisi.

15 Aralık 1921 – Şahin Vapuru – Kars'tan gelen ağır toplar (Trabzon – İnebolu yolu ile).

16 Aralık 1921 – Mebruke Motoru – 458 sandık top mermisi.

23 Aralık 1921 – Preveze Gambotu – 238 sandık top mermisi.

3 Mart 1922 – Afrika Vapuru (İtalyan) – Muhtelif askeri malzeme, 1 tıbbi malzeme."[18]

4. İnebolu – Ankara Arası Sevkiyatta Kullanılan Hayvan ve Araçlar

Millî Mücadele yıllarında nakliye kollarını yaşlı erkekler, kadınlar ve çocuklar oluşturuyordu. O yıllarda cephe için gerekli iaşe, sıhhiye ve askeri malzemeler zorlu bir yolculuktan sonra İnebolu'dan Ankara'ya ulaştırıyordu. İnebolu – Ankara arası sevkiyatta kullanılan hayvanlar hakkında bir kağnı komutanı şu bilgileri vermiştir: "… Bana

18 Kastamonu Valiliği, *Atatürk ve İstiklâl Yolu*, 30-32.

bir millî görev verilmişti. O da kağnı komutanlığı idi. O acı ve yoksul günlerde ordumuzun geri hizmetleri üç türlü vasıtayla sağlanmaktaydı: deve kolları, katır kolları ve kağnı kolları. Çünkü o zamanlar ordumuzun elinde hiçbir motorize kuvvet yoktu. Cepheye silâh ve yiyecek bu nakil kolları ile temin edilmekteydi. Deve kolları pek süslüydü. Develerin hörgüçlerinden boyunlarına kadar renkli püsküller ve aynalar sarkmaktaydı. Her devenin hörgücünün üzerine de üç cephane sandığı yerleştiriliyordu. Katır kolları da pek enteresandı. Katırların boyunlarındaki iri tunç çanlar çalar, bu gürültü içinde katırlar da yola düzülürler, onlar da cephane taşırlardı. Benim kolum kağnı kollarıydı. Kağnılar vilâyet, vilâyet nöbete gelirler ve ödevlerini tamamladıktan sonra yurtlarına dönerlerdi. Kağnılar iki tekerlekli basit şekilde yapılmış yük arabasıydı. Bunları öküzler veya mandalar çekerlerdi. Kağnıların hep beraber çıkardıkları inilti tâ uzak yerlerden işitilirdi. Bana her seferinde kırk kağnı verilirdi. Kağnıcıların çoğu kadın olurdu. Çünkü delikanlılar cephedeydiler. Çok kere benim kağnıcılarımın otuzu kadın, sekizi çocuk, ikisi de altmış yaşından yukarı aksakallı ihtiyarlar olurdu. Bize muhafız olarak da Müzaheret Bölüğü erlerinden silâhlı bir asker verilirdi. Bunlar hapishanelerden çıkarılıp vatan hizmetine verilmiş mahpuslardı…"[19]

Millî Mücadele Dönemi'nde, İnebolu – Ankara yolunda dolma lastikli berlier kamyonlar çalışmaya başlamıştır. Hatta Menzil Mıntıka Müfettişliği hafif ve ağır kollar adıyla iki türlü taşıt kolu kurmuştur. Sakarya Savaşı sırasında ikmal sağlayan motorlu taşıt sayısı günden güne artmıştır. Motorlu taşıtlarda çalışan Hüsnü Baba, Şakir Emmi, Titreyük Ali, Ali Usta, Haşim ve İbrahim ustalar Millî Mücadele'nin ilk şoförleri sayılmaktadır. İstiklâl Yolu'nda Hilal-i Ahmer'e (Kızılay) ait otomobiller de çalışmıştır.[20]

5 numaralı Tekâlif-i Milliye Emrine göre ordu ihtiyacı için alınan taşıt araçları dışında, halkın elinde kalan taşıt araçlarıyla, yüz kilometrelik bir uzaklığa kadar, ayda bir defa olmak üzere, parasız askeri nakliyat yapılması emredilmiştir. Taşımanın devam ettiği süreçte araç sahipleri ve hayvanları ordu ambarlarından iaşe olunmuştur. Bir ay içinde görevini yapan kişilere, ambarda görevli kişi tarafından o aylık o kişiye muafiyet hakkı belgesi verilmiştir.[21]

19 Kastamonu Valiliği, *Atatürk ve İstiklâl Yolu*, 24-25.

20 Peker, *İnebolu ve Kastamonu Havalisi*, 415.

21 Mehmet Kayıran, "Tekâlif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 5/15 (1989): 650-653.

5. İnebolu – Ankara Arası Alınan Nakliye Ücretleri

6 Aralık 1920 tarihinde tespit edilen taşıma ücretleri şu şekildedir. İnebolu'da vapurdan inen yolcuların kayık ücreti, kendileri ve 50 kiloya kadar eşyaları için 100 kuruş, elli kilodan fazla her eşya başına 20 veya 30 kuruş daha fazla ücret ödenmektedir. Rıhtımdan otele kadar hamal parası, 30 kiloya kadar eşya için 15 kuruş, otuz kilodan fazla olan her otuz kiloluk eşya için 10 kuruş fazla ödenmektedir. İnebolu – Ankara arası at arabalarının taşıma ücreti şu şekildedir;

Kastamonu'dan İnebolu'ya: 6 kuruş beher kilo yük.
Kastamonu'dan Çankırı'ya: 7 kuruş beher kilo yük.
İnebolu'dan Kastamonu'ya: 6 kuruş beher kilo yük.
İnebolu'dan Çankırı'ya: 14 kuruş beher kilo yük.
İnebolu'dan Ankara'ya: 21 kuruş beher kilo yük.[22]

At arabaları genellikle subay, subay aileleri ve tüccarlar tarafından kullanılmıştır. İnebolu – Ankara arası hususi at arabası kiralama ücreti ise şu şekildedir;

Kastamonu'dan İnebolu'ya: 2500 kuruş.
Kastamonu'dan Çankırı'ya: 3500 kuruş.
Kastamonu'dan Ankara'ya: 7500 kuruş.
İnebolu'dan Kastamonu'ya: 3000 kuruş.
İnebolu'dan Çankırı'ya: 6000 kuruş.
İnebolu'dan Ankara'ya: 9000 kuruş.[23]

1921 yılında, Müceddid Berliye Acentesi tarafından Ankara – İnebolu arası otomobille yolcu taşımacılığı başlamış ve Ankara Taşhan'dan alınan yolcular iki günde İnebolu'ya ulaştırılmıştır. Ayrıca 1921 yılında Kastamonu – İnebolu arası otomobil seferleri başlamış ve bu güzergâh arası otomobille yolcu taşıma ücretinde ön koltuk on beş, arka koltuk 20 kuruş olarak belirlenmiştir. 1921 yılında başlayan otomobil seferleri 1922 yılında düzenli hale gelerek her gün yapılmaya başlamıştır. 1922 yılında Kastamonu – İnebolu arası otomobille yük taşımacılığı da başlamıştır.[24]

6. İstiklâl Yolu Üzerinde Bulunan Hanlar, Oteller ve Jandarma Karakolları

Millî Mücadele Dönemi'nde, İstiklâl Yolu güzergâhında pek çok han, otel ve jandarma karakolu bulunmaktadır. Yol üzerinde bulunan hanlar ve oteller yolcuların konaklamasını sağlarken, jandarma karakolları da bölge güvenliğini sağlamıştır. İnebolu, Küre ve Kastamonu'da

22 Çiçek, "İnebolu-Ankara Yolu", 401.
23 Çiçek, "İnebolu-Ankara Yolu", 401-402.
24 Çiçek, "İnebolu-Ankara Yolu", 403-404.

bulunan hanlar, oteller ve jandarma karakolları şu şekildedir: Sübyan Çavuşun Oteli, Çıtak'ın Hanı, Kara Şükrünün Hanı, Şahveledin Şükrü ve ortağı Mehmet Hanı, Küreli Hasanın Hanı, Bektaşın Hanı, Darendelinin Hanı, Köle oğlu Hanı, Hacı Rızanın Hanı, Topçuoğlu Hanı, Yumuşacık Hanı, Ahmet Çavuşun Oteli, Herif Kamil Hanı, Kamil Çavuş Hanı, Meşhur Kel İsmail Ağa Hanı, Üyük Hanı, Ödemiş Hanı, Yumurtacı Hüseyin Ağa Hanı, Namık Beyin Hanı, Halkacılar Hanı, Meşeli Türbe Hanı, Kadir Pehlivan Hanı, Sıra Söğütler Hanı, Şekerköprü Hanı, Mehmet Ağa ve kardeşi Mustafa Çavuşun Hanı, Abdullah Kalfa Hanı, İzmirlinin Hanı, Ağaçoğlu Hanı, Ahmet Beyin Hanı, İpşir oğlu Hanı, Ekşioğlu Hasan Ağa Hanı, Bozoklu İzzet Ağa Hanı, Kargılı İzzet Ağa Hanı, Hafızın Hanı, Ilgazdibi Hanı ve Otelleri, Ilgaz Dağı doruğunda Derbent Jandarma Karakolu, Çomarın Hanı, Hacı Behçet Hanı, Yenice Köy Hanı, Kazancı Hanı, Kale Hanı, Hacı Mehmet Ağa Hanı, İnköy Hanı, Topal Ali Hanı ve Doğdu Jandarma Karakolu.[25]

Çankırı ve Ankara'da bulunan hanlar, oteller ve jandarma karakolları ise şu şekildedir; Hacı Kadirin icarında Soluğan Hanı, İpliklerin Hafız Ağanın Hanı, Hanağası'nın Hilmi'nin Hanı, Parmaklı Büyük Han, Dervişin Hanı, Vakıf Çukur Han, Başağa'nın Hanı, Nevşehirli İsmail icarında Hacı Hasan'ın Hanı, Kel İmamın İsmail'in Hanı, Kel İmamın Hafızın Hanı, Camgöz Mehmet Efendinin Hanı, Hintlinin Hanı, Eski Arap oğlunun icarındaki üstü otel altları han, Koçhisarlıoğlu Ahmet'in Hanı, Nalbant Hacı Hasanlar'ın Hanı, Salim Beylerin Hanı, Ilgazlı Tataroğlu'nun Hanı, İsmail'in icarında Vakıf Han, Kâtibin icarında İskilip Han, Osman Çavuş'un Hanı, Pilakici'nin Hanı, Gâvurun Hanı, Nakib'in Hanı, Orta Pazarda Arabacıların Hanı, Odun Pazarı'nda Sülonun Hanı, De Mehmet'in Alinin Hanı, De Mehmetlerin diğer hanları, Hacı Bayramların Hanı, Natır Ahmet'in icarında imaretteki hanı, Nalbant Şükrü'nün icarındaki imaretteki eski han, Karataylı İsmail Efendi'nin han ve otelleri, Hacı Bey Hanı, Tüney Jandarma Karakolu, Çandır Hanı, Kızılkaya Hanı, Yeni Han, Ravlı Hanı, Bağlarbaşı Hanı ve Taşhan Misafirhanesi'dir.[26]

7. Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'dan Geçen Önemli Kişiler

Millî Mücadele yıllarında ülkenin çevresi kuşatılmış olduğu için Ankara'nın dışarıdan bağlantısı daha çok İnebolu üzerinden sağlanmış ve ülkeye girip çıkan pek çok yerli ve yabancı önemli şahsiyet İstiklâl Yolu'nu kullanmıştır.

25 Peker, *İnebolu ve Kastamonu Havalisi*, 206.

26 Peker, *İnebolu ve Kastamonu Havalisi*, 206-207; İsmail Çam, "İstiklâl Yolu ve Çankırı Güzergâhı", 380-381.

Millî Mücadele yıllarında Kastamonu'ya gelen kendi ülkemize mensup önemli kişilerin bazıları şunlardır: İsmail Habib Bey, Ferit Bey, Dr. Ferruh Niyazi Bey, Behçet Bey, Abdulahad Nuri Bey, Ahmet Talat Bey, Hasan Fehmi Bey, Miralay Osman Bey, Salih Paşa, Cemal Bey, Karamürselli Yahya Bey, Reşit Paşa, Hamit Bey, Tunalı Hilmi Bey, Nurettin Paşa, Eşref Edip Bey, Müfide Ferit Hanım, Rıza Nur Bey, Muhittin Paşa, Yusuf Kemal Bey, Mehmet Akif Bey, Tevfik Rüştü Bey, Refik Şevket Bey, Dr. Fikret Bey, Bekir Sami Bey, Yusuf Ziya Bey, Necip Bey, Topal Osman Ağa, İzzet Paşa, Hüseyin Hüsnü Paşa, Galip Paşa, Samih Rifat Bey, Raif Nezih Bey, Nafi Atuf Bey, Vehbi Bey, Ali Fuat Paşa, Hazım Bey, Hüseyin Kazım Bey, Mehmet Emin Bey, Yusuf Akçura, Mithat Bey, Hasan İzzet Paşa, Yakup Kadri Bey, Rafet Paşa, Ömer Faruk Efendi, Şükrü Bey, Ahmet Ağaoğlu, İsmail Hakkı Bey, Fethi Bey, Rafet Bey, Mustafa Necati Bey, Neşet Bey, Canik Mebusu Hamdi Bey, Trabzon Mebusu Benizâde Hamdi Bey, Aka Gündüz, Celal Nuri Bey, Muhtar Bey, Enver Behnan Bey, Rauf Orbay, Cevat Paşa, Yakup Şevki Paşa, Mürsel Paşa, Dr. Abdüsselam Paşa, Dr. Fazıl Berki Bey, Celalettin Arif Bey, Hidayet Bey, Ahmet Emin Bey, Cemal Paşa, Cevat Abbas Bey, Fahri Paşa, Çürüksulu Mahmut Paşa, Galip Paşa, Ruşen Eşref Bey, Hamdullah Suphi Bey, İsmail Canbolat, Kazım Karabekir Paşa vd. [27] Millî Mücadele yıllarında çeşitli sebeplerle Kastamonu'ya gelen bu kişilerin meslekleri şu şekildedir: Öğretmen, yazar, vali, mebus, kumandan, paşa, eğitim uzmanı, şair, bakan, fikir adamı, doktor, kaymakam, istiklâl mahkemesi üyesi ve elçidir. Bu kişiler dönemin aydınlarından olmakla birlikte bir kısmı fikri bir kısmı da fiili olarak cephe gerisinden Millî Mücadele hareketini destekleyerek halkın Millî Mücadeleye katılımını arttırmıştır.

Millî Mücadele yıllarında Kastamonu'ya gelen Türk ve İslam dünyasına mensup kişiler şunlardır: Mustafa Sagir, Azerbaycan Heyeti, Buhara Heyeti, İsmail Sadri Bey, Mehmet Gülhan, Zeki Alioğlu'dur. ABD ve Avrupa ülkelerinden Kastamonu'ya gelen kişiler: Yzb. Sleyt, Bnb. Sımıth, Dulmonely, Mösyö Dugel, Madam Berthe G. Gaulıs, Franklin Bouıllon, Bnb. Sare, İtalyan siyasi mümessili, Yrb. Rawlınson, Yzb. Carmıchael, Faller Keales, Mdivani, Phılıp, Jean Chılıquelın, Emıle Oblaın, Grandelısee, Grandemanne, Mr. Mıller, Mr. Whıtney, Don Louıs, Mr. Ambery ve Mr. Chester'dır.[28]

27 Mustafa Eski, "Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen Önemli Kişiler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 15 (Kasım 1999): 1040-1072; Hüsnü Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, (Kastamonu: Özeller Matbaacılık, 2019), 70-76; *Peker, İnebolu ve Kastamonu Havalisi*, 68-398.

28 Eski, "Kastamonu'ya Gelen Önemli Kişiler", 1072-1086.

Sonuç

Kastamonu ve yöre halkı Millî Mücadeleyi başından sonuna kadar fikri ve fiili olarak desteklemiştir. Kadın, erkek, yaşlı, çocuk demeden cephe gerisinden verilen bu mücadele bir toplu dayanışma ve bütünlük örneği göstergesidir. Millî Mücadele'de zafer, cephe ve cephe gerisinden verilen mücadeleyle birlikte kazanılmıştır. İstiklâl Yolu, Millî Mücadele'de Batı Cephesi'ne gerekli silah, cephane ve lojistik malzemenin taşınmasında ana güzergâh olmuştur. Ayrıca bu güzergâhı o yıllarda yerli ve yabancı pek çok önemli kişi de ülkeye giriş çıkışta kullanmıştır.

İstiklâl Yolu; fedakârlık, cefa, kararlılık, azim, yokluk ve istiklâl uğruna canla başla verilen mücadeleyi gözler önüne sermiştir. Mustafa Kemal Paşa cephede; "Gözüm Sakarya'da Dumlupınar'da kulağım İnebolu'da" diyerek Millî Mücadele'nin kazanılması için İnebolu'nun ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmiştir.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

AÇIKSÖZ, Hüsnü. *İstiklâl Harbinde Kastamonu*. Kastamonu: Özeller Matbaacılık, 2019.

AKDAĞ, Ömer. "İstiklâl Savaşı'nın İlk Safhasında Mitingler (Kasım 1918-Haziran 1919)". *Türkler* 15 (2002), 1261-1280.

ÇAM, İsmail. (2010, Ekim). "İstiklâl Yolu ve Çankırı Güzergâhı". *Millî Mücadele'de İstiklâl Yolu ve Çankırı Sempozyumu Bildirileri (Çankırı: Çankırı Valiliği, 21-23 Ekim 2010).*

ÇELEBİ, Ercan. "Millî Mücadele'de Kastamonu". *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 19/10 (2014): 105-117.

ÇİÇEK, Rahmi. "Ankara Hükümeti'nin Dünya'ya açılan Kapısı İnebolu-Ankara Yolu". *Atatürk Yolu Dergisi* 20/5 (1997): 399-413.

ÇİÇEK, Rahmi. *Millî Mücadelede Kastamonu. D*oktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1991.

ESKİ, Mustafa. "Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen Önemli Kişiler". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 15 (1999): 1039-1088.

Kastamonu Valiliği. *İnebolu'dan Ankara'ya Atatürk ve İstiklâl Yolu*. İstanbul: Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, 2009.

KAYIRAN, Mehmet. "Tekâlif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 5/15 (1989): 639-664.

MAHMUTOĞLU, Tansu Barış. *Çok Partili Sisteme Geçiş Sürecinde Kastamonu (1945-1960).* Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2007.

PEKER, Nurettin. *1918-1923 İstiklâl Savaşının Vesika ve Resimleri İnebolu ve Kastamonu Havalisi*. İstanbul: Gün Basımevi, 1955.

SOFTA, Sadık. "Millî Mücadele, İstiklâl Yolu ve Çankırı Hanları". *Millî Mücadele'de İstiklâl Yolu ve Çankırı Sempozyumu Bildirileri (Çankırı: Çankırı Valiliği, 21-23 Ekim 2010).*

TURAN, Refik. "Millî Mücadele'de İnebolu-Kastamonu-Ankara Hattı". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 44/15 (1999): 693-699.

Süreli Yayınlar

Açıksöz

İSTİKLÂL YOLU BİBLİYOGRAFYASI DENEMESİ

Hacer KOÇ*

Özet

İtilaf Devletleri'nin 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'na müteakiben başlattığı işgaller karşısında eli kolu bağlanan Türk milleti, Anadolu'da filizlenen Millî Mücadele hareketi ile direnişe geçmiş ve bağımsızlık savaşını başlatmıştır. Bu uğurda kurulan birçok cemiyetin yanı sıra çok büyük öneme sahip irili ufaklı direniş merkezleri kurulmuş, halk Millî Mücadele ve direniş için harekete geçmiştir. Bunun en önemli örneği İnebolu-Kastamonu- Ankara hattı üzerindeki İstiklâl Yolu'nda yaşanmıştır.

Bu çalışma Ulakbim Dergi Park, Akadamia Sosyal Bilimler İndeksi; Araştırmax Bilimsel Yayın İndeksi; Yüksek Öğrenim Kurumu Ulusal Tez Merkezi, Türk Tarih Kurumu, Google Scholar, Milli Kütüphane Cumhuriyet Dönemi Makaleler Bibliyografyası ve Türkiye Makaleler Bibliyografyası veri tabanlarının yanı sıra Türkiye'de çıkan süreli yayınların dizinleri, sempozyum ve kongre bildiri kitapları taranmıştır. Aynı zamanda konuya ilişkin belgeler Genelkurmay Başkanlığı ATASE arşivi aracılığı ile çalışmaya büyük bir kısmı eklenmiştir. Tespit edilen eserler türlerine göre ayrılmış ve alfabetik sıra içerisinde verilmiştir. Araştırma kapsamında eserler; kitaplar, makale ve bildiriler, tezler, dizi yazılar ve arşiv belgeleri olarak beş ana başlıkta sınıflandırılmıştır.

Çalışma kapsamında 169 adet eserin künyesine yer verilmiştir. Çalışmamızın amacı bu yönde yapılan tüm eserleri bir araya getirerek yapılacak olan araştırmalar için düzenli bir kaynakça sağlamaktır.

Anahtar kelimeler: *Millî Mücadele, İstiklâl Yolu, Bibliyografya.*

* Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, *hacercoach@gmail.com*

Giriş

İtilaf Devletlerinin 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'na müteakiben başlattığı işgaller karşısında, eli kolu bağlanan Türk milleti, Anadolu'da filizlenen Millî Mücadele hareketi ile direnişe geçmiş ve bağımsızlık mücadelesini başlatmıştır. Bu uğurda kurulan birçok cemiyetin yanı sıra çok büyük öneme sahip irili ufaklı direniş merkezleri kurulmuş, halk Millî Mücadele ve direniş için harekete geçmiştir.

Bunun en önemli örneği İnebolu- Kastamonu- Ankara hattı üzerindeki İstiklâl Yolu'nda yaşanmıştır. Bölgenin denize açılan sınır kapısı Kastamonu İnebolu limanıdır. Devamında İnebolu'dan başlayarak, Küre, Ecevit, Seydiler, Devrekâni, Halkacılar, Şeker Köprü, Kastamonu, Beşdeğirmenler, Ilgaz Dibi, Ilgaz Çomar'ın, Yenice Köy, Kazancı, İnköy, Gündoğdu, Çankırı, Çandır Kızılkaya, Kalecik ve Ankara olarak hedefe varmaktadır.

Önceleri Kocaeli mıntıkasından ulaştırılan silah ve cephane sevkiyatı İngilizlerin engellemesi ile yönünü Karadeniz'e çevirmiş, bu yüzden İnebolu – Ankara yolu önem kazanmıştır. Yunanların İzmit'i işgali ve Anadolu'daki isyanların yarattığı güvensizlik ortamı ile en güvenilir giriş-çıkış kapılarının İnebolu-Kastamonu-Çankırı yolu olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu yolda yaşananlar, siyasi başarının yanı sıra halkın kendine olan özgüvenini yükseltmiş ve birbirine kenetlenmesinde geleceğe olan inancının perçinlenmesine sebep olmuştur. İstiklâl Yolu, hem siyasi tarih açısından, hem sosyolojik açıdan birçok konunun öznesi haline gelmiştir. Millî Mücadele döneminde Anadolu halkının birebir yaşadıkları, fedakârca üstlendikleri vazifeler, ruh halleri, geleceğe dair umutları ve umutsuzlukları bu dönemde tarihe yön vermiş ve büyük bir zaferin kazanılmasında her bir bireyin ne denli önemli olduğunu tüm dünyaya göstermiştir.

Çalışmada künyesine yer verilen eserler ağırlıkla siyasi tarih ve ulaşım olarak dağılmıştır. Devamında basın haberleri ve anılar çoğunluktadır. En büyük eksiklik ise sosyal tarihi ele alan çok az eserin yayınlanmış olmasıdır. Yayınlanan eserlerin de bir kısmı anılardır. Arşiv belgelerinin konu dağılımı ise cephane, silah taşımacılığı, depolardaki malzemelerin listeleri, resmi yazışmalar, Hilal-i Ahmer ve faaliyetleri konulu belgelerdir. Belgelere, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Arşivi'nden kolaylıkla ulaşılabilir.

Çalışmamızın amacı, bu yönde yapılan tüm eserleri bir araya getirerek yapılacak olan araştırmalar için düzenli bir kaynakça sağlamaktır. Tespit edilen eserler türlerine göre ayrılmış ve alfabetik sıra

içerisinde verilmiştir. Araştırma sırasında konuya ilişkin yayınlanmış bütün eserlere ulaşılmaya özen gösterilmiştir. Konunun özgün bir konu olması itibarı ile daha fazla çalışılması ve tanıtılması gerekmektedir. Bu bağlamda ileride yeni çalışmaların eklenebileceği ve konuya ilişkin eksikliklerin tamamlanabileceğini belirtmek gerekmektedir.

İstiklâl Yolu Konulu Çalışmalar
Kitaplar

- AÇIKSÖZCÜ Hüsnü, İstiklâl Harbinde Kastamonu, Vilayet Matbaası, Kastamonu, 1933.
- ARİF Mehmed, Mücadedat-ı Milliye Hatıratı 1335-1339 Anadolu İnkılabı, İstanbul 1942.
- ALİM BARAN Tülay, Mustafa Necati'nin Söyledikleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2008.
- BİLGİ Nejdet, Ahmet Âlim Efendi İstiklâl Yolunda Bestekâr Bir Müftü, Manisa Belediyesi kültür Yayınları, Manisa, 2008.
- CEBESOY Ali Fuad, Millî Mücadele Hatıraları, Temel Yayınları, İstanbul 1953.
- Çiçekli Vadi, Kağnılar Giderdi İstiklâl Yolunda, Vadi Yayınları, 2008.
- DEMİREL Ersin, Kağnı Tekerlerinin İzinde Doğa Yürüyüşleri, Hil Yayın, İstanbul 2016.
- DEMİREL Ersin, İstiklâl Yolu, Hil Yayın, İstanbul 2016.
- ESKİ Mustafa, Mustafa Necati Bey'in Kastamonu'daki Çalışmaları, Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Yayınları, Ankara 1990.
- ERDOĞAN Abdülkerim, GÜNEL Gökçe, İstiklâl Savaşında Ankara, Ankara Büyük Şehir Belediyesi, Ankara, 2007.
- ERGENELİ Adnan, Çocukluğumun Savaş Yılları, Şefik Matbaası, İstanbul, 1993.
- ESKİ, Mustafa, Kastamonu Basınında Millî Mücadelenin Yankıları, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.
- EVSİLE Mehmet, Kurtuluş Savaşında Askeri Nakliye Hizmetleri, Amasya, 1997.
- FETHİ Turgut, Mustafa Kemal'le Amasya'da 15 Gün Makine Başında (Hatırat), Fer Yayınları, 1989.
- Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, (1975) Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919- 2 Kasım 1923) Cilt VII, Ankara.
- IŞIN Mithat, İstiklâl Harbi Deniz Cephesi, Deniz Basımevi, İstanbul, 1946.
- KOÇER Kemal, Kurtuluş Savaşımızda İstanbul(İşgal senele-

rinde MM: Grubunun Gizli Faaliyetleri), Vakıf Basımevi, İstanbul 1946.
- KAYALI Hasan, Bağımsızlık Mücadelesi, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.
- MERAY L.Seha, OLCAY Osman, Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1977.
- MÜDERRİSOĞLU Alptekin, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul 2013.
- MÜTERCİMLER Erol, Bu Vatan Böyle Kurtuldu, Alfa Yayınları 1438, İstanbul, 2005.
- NUTKU Emrullah, İstiklâl Savaşı'nda Denizciler, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Ankara 2008.
- Ordunun Ardından Giden 60 Kağnılık Kolun Kumandanı Mehmed Çavuş İzmir'e Akışı Anlatıyor, HMGD 111/31 (Eylül 1958) 12-15.
- ORBAY Rauf, Cehennem Değirmeni – Siyasi Hatıralarım II, İstanbul, 1993.
- OKUR Mehmet, Millî Mücadele'de Karadeniz Bölgesine Yönelik İngiliz Faaliyetleri, Genelkurmay, 2006.
- ÖZALP Kazım, Millî Mücadele (1919–1922), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- ÖZKAYA Yücel, Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919–1921), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2014.
- ÖZAKMAN Turgut, Şu Çılgın Türkler, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2005.
- ÖZBEK Fahri, İnebolu'dan Ankara'ya İstiklâl Yolu, Kastamonu Valiliği, Kastamonu, 2009.
- ÖZBEK Fahri, İnebolu'dan Ankara'ya Atatürk ve İstiklâl Yolu, Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, İstanbul, 2009.
- ÖZAKMAN Turgut, Vahidettin M.Kemal ve Millî Mücadele, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998.
- PTT Genel Müdürlüğü: İstiklâl Harbimizde PTT. Gökçe Ofset. Ankara 2009.
- PEKER Nurettin, 1918-1923 İstiklâl Savaşının Vesika ve Resimleri İnebolu ve Kastamonu Havalisi, Gün Basımevi, İstanbul, 1955.
- SARIKOYUNCU Ali, Millî Mücadele'de Din Adamları, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2012.
- ŞAPOLYO E. Behnan, Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadele'nin İç Âlemi, İnkılap ve Aka Kitapevi, İstanbul 1967.
- ŞAPOLYO E. Behnan, Kuvva-i Milliye Tarihi, Ayyıldız Matba-

ası, Ankara, 1957.
- TANRIKUT Asaf, Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi Teşkilat ve Mevzuatı, Cilt 2, Sanat Kitabevi, Ankara 1968.
- TANRIKUT Asaf, Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi Teşkilat ve Mevzuatı, cilt 1, sanat kitabevi, 1968.
- TANSEL Fevziye Abdullah, İstiklâl Harbinde Kadınlarımız, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1988.
- TEZCAN Yılmaz, İstiklâl Savaşı ve Kastamonu, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1996.
- ÜNAYDIN R. Eşref, İstiklâl Yolunda; Acıklı Günler, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002.
- ÜÇOK, H. Hasan, Çankırı Tarih ve Halkiyatı, Okuyan Adam Yayınları, Ankara 2002.
- YAVİ Ersal, Batırılan Bir Ülke Nasıl Kurtarılır, Yazıcı Yayınevi, İstanbul, 2001.

Makale ve Bildiriler

- AKMAN Eyüp, "İstiklâl Savaşında Kastamonu'dan Geçen Yazarların Savaş ve Bölge İzlenimleri", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* cilt:1, sayı:3, 2014.
- AYDIN Mesut, "Millî Mücadele Döneminde Anadolu'da Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar'', Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 1990, ss.22-47.
- Akyol, İ., ''Şabanözü-Bakırlı Köyü'nün İstiklâl Yolundaki Yeri'', *Millî Mücadelede Çankırı ve İstiklâl Yolu Sempozyumu*: *21-23 Eki-Çankırı Bildiriler* (s.339-350), Yenigün Ofset Matbaacılık, Çankırı 2010.
- ÇİÇEK Rahmi, " Ankara Hükümeti'nin Dünyaya Açılan Kapısı İnebolu-Ankara", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* cilt:5, sayı:20, 1997, ss.399-413.
- ÇİÇEK, Rahmi, "Sakarya Savaşı Öncesi Karadeniz'de Yunan Ablukası ve İnebolu Bombardımanı", *Atatürk Yolu Dergisi, cilt:11, sayı:10, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap tarihi Enstitüsü, 1992.*
- ÇELEBİ Ercan," Millî Mücadele'de Kastamonu", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, yıl*: 10, sayı: 19, 2014, ss.105-117.
- ÇAPA Mesut, "Millî Mücadele'ye Ümit Veren Yazılar" *Türk Kültürü*, Sayı: 342, 1991.
- Çetiner, O., ''Çankırı Tarihinde Yaralan Kültür Ögelerinden Mi-

mari Yapı Örnekleri ve Millî Mücadele Döneminde Çankırı'dan Mimari Bir Örnek', *Millî Mücadelede Çankırı ve İstiklâl Yolu Sempozyumu*: *21-23 Ekim Çankırı Bildiriler* (s.515-526), Yenigün Ofset Matbaacılık, Çankırı 2010.

- Çam, İ. "İstiklâl Yolu ve Çankırı Güzergâhı", *Millî Mücadelede Çankırı ve İstiklâl Yolu Sempozyumu*: *21-23 Ekim Çankırı Bildiriler* (s.351-395), Yenigün Ofset Matbaacılık, Çankırı 2010.
- DAĞTEKİN Hüseyin, *"İstiklâl Savaşı'nda Anadolu'ya Kaçırılan Mühimmat ve Askeri Eşya Hakkında Tanzim Edilmiş Mühim Bi Vesaiki", Tarih Vesikaları Dergisi*, cilt:1, sayı:16, 1955.
- Demirok, F., ''Çankırı Müdafaa-yı Hukuk Teşkilatı'', , *Millî Mücadelede Çankırı ve İstiklâl Yolu Sempozyumu*: *21-23 Ekim Çankırı Bildiriler* (s.427-431), Yenigün Ofset Matbaacılık, Çankırı 2010.
- Eraslan, C., ''İstiklâl Yolu & Cumhuriyet Yolu'', *Millî Mücadelede Çankırı ve İstiklâl Yolu Sempozyumu*: *21-23 Ekim Çankırı Bildiriler* (s.21-24), Yenigün Ofset Matbaacılık, Çankırı 2010.
- EKİNCİ Necdet, '' Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Anadolu'daki Türk ve Düşman Gizli Faaliyetleri'', Atatürk Yolu, cilt:4, sayı:14.
- ŞAPOLYO Enver Behnan, " Atatürk ve Üç Kılıç", *Türk Kültürü Dergisi,* 1965.
- National Geographic Türkiye - Dosya: İstiklâl Yolu Sayı:87, 2008.
- MADEN Fahri. "Millî Mücadele'nin anahtarı: İstiklâl yolu", *Türk yurdu,* cilt: 34 sayı:321, ss.16-19.
- ÖZLÜ Hüsnü. (2009). "Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da Müdafaa-I Hukuk Hareketinin Doğuşu ve Bölgenin Kuvva-i Milliye'ye Katılışı", *Ç.T.T.A.D*, Sayı 18-19.
- ÖZLÜ, Hüsnü, "Millî Mücadele Yıllarında İnebolu'da Faaliyette Bulunan Cemiyet ve Teşkilatlar", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, Ankara, 2008.
- ÖZLÜ Hüsnü, ''Millî Mücadele Yıllarında Cepheye Silah ve Cephane Sevkiyatında İnebolu Kastamonu Yolu'', Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, 2010, ss.77.
- Özgen, Y., ''Arşiv Belgelerine Göre Hollanda Büyükelçiliğinin Çankırı'daki Esirlere Gönderdiği yardımlar'', *Millî Mücadelede Çankırı ve İstiklâl Yolu Sempozyumu*: *21-23 Ekim Çankırı Bildiriler* (s.411-418), Yenigün Ofset Matbaacılık, Çankırı, 2010.
- Selvi, H., ''Millî Mücadelede İşgallere Karşı Çankırı'nın Tepkileri'', *Millî Mücadelede Çankırı ve İstiklâl Yolu Sempozyumu*: *21-23*

Ekim Çankırı Bildiriler (s.419-426), Yenigün Ofset Matbaacılık, Çankırı, 2010.

- Softa, S., ''Millî Mücadele, İstiklâl Yolu ve Çankırı Hanları'', *Millî Mücadelede Çankırı ve İstiklâl Yolu Sempozyumu*: *21-23 Ekim Çankırı Bildiriler* (s.430-462), Yenigün Ofset Matbaacılık, Çankırı, 2010.
- Şahingöz, M.,, "Millî Mücadelede Kastamonu'' , *Türk Tarihinde Kültüründe Kastamonu Tebliğler*, 19-21 Ekim 1988.
- ŞAHİN Sinan, '' Millî Mücadele Döneminde Mehmet Akif Ersoy'un Kastamonu Vaazı Üzerine Bir İnceleme'', *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:19, Sayı:2, 2017.
- TURAN Refik, ''Millî Mücadele'de İnebolu-Kastamonu-Ankara Hattı'', *Atatürk araştırma merkezi,* cilt:XV, sayı:44, 1999, ss.693-699.
- TUNÇ Boran, "İstiklâl' in Yolu", *Türk yurdu,* cilt:34, sayı:321, 2014, ss.30-33.
- TOPAL Coşkun," Doğu Harekâtı Sonrası Batı Cephesinin Lojistiği ve Karadeniz'in Güvenliği Sorunu", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* cilt:10, sayı:1, 2008, ss.104-115.
- YILDIRIM Seyfi, ''Türk Tarihinde Menzil Hatları ve İstiklâl Yolu'', *Türk Yurdu*, cilt:34, sayı:322, 2014, ss.85-89.
- YUCA İrşad Sami, " Millî Mücadele'de Enver Behnan Şapolyo'nun İzlenimleri ve Kağnı Kolları", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:1, sayı:2.
- YILDIRIM Seyfi, "Türk Tarihinde Menzil Hatları ve İstiklâl Yolu", *Türk Yurdu,* cilt:34, sayı:322, 2014, ss.85-89.
- Yılmaz, M.S., ''Açıksöz Gazetesine Göre Millî Mücadele Döneminde Çankırı (1919-1922)'', *Millî Mücadelede Çankırı ve İstiklâl Yolu Sempozyumu*: *21-23 Ekim Çankırı Bildiriler* (s.463-478), Yenigün Ofset Matbaacılık, Çankırı, 2010.
- Yelken, R., ''İstiklâl Yolu Harekâtının ve Toplumsal Hafızadaki Yeri (Ulusçuluk ve Vatanseverlik Analizi)'', *Millî Mücadelede Çankırı ve İstiklâl Yolu Sempozyumu*: *21-23 Ekim Çankırı Bildiriler* (s.709-692), Yenigün Ofset Matbaacılık, Çankırı, 2010.
- Zeki SARIHAN Kurtuluş Savaşı Günlüğü I (Açıklamalı Kronoloji), *Türk Tarih Kurumu Yayınları,* XVI. Dizi, Sayı.71, Ankara 1993.

Tezler

- BAŞBUĞ Osman, Kurtuluş Savaşında Silah ve Cephane Temini, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara1988.

- ÇİÇEK Rahmi, Millî Mücadele' Kastamonu, Ankara Üniversitesi/ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1991.
- YEŞİLAY Mustafa, Millî Mücadele Yıllarında Çankırı (1919-1922), Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2000.

Dizi Yazılar

- Açıksöz, Yıl:3, Sayı:426 (2 Mart 1338), s.2.
- ''Bu Haftaki Namzetler'', Açıksöz, Yıl:1, Sayı:19, (2Teşrin-i Sani 1335), s.1
- ''Çankırı Muhabir-i Mahsusamızdan- Birinci Mektup'', Açıksöz, Yıl:1, Sayı:21, (16 Teşrin-i sani 1335), s.2-3.
- ''Çankırı'da Gençler Mahfili'', Açıksöz, Yıl:1, Sayı:47, (16 Mayıs 1336), s.4.
- ''Çankırı Havadisi'', Açıksöz, Yıl:4, Sayı:544, (30 Temmuz 1338), s.2.
- Çankırılı Özdemir, ''Çankırı'da İstiklâl-i Milli'', Açıksöz, Yıl:2, Sayı:111, (13 Kanun-i sani 1337), s.2.
- ''Çankırı'da Çorapçılık'', Açıksöz, Yıl:1, Sayı:52, (7 Haziran 1336), s.4.
- ''Çerkeş'de Gençler Mahfili'', Açıksöz, Yıl:2, Sayı:61, (12 Temmuz 1336), s.2.
- ''Dördüncü Mektup'', Açıksöz, Yıl:1, Sayı:26, (21 Kanun-u evvel 1335), s.4.
- ''Gençler Mahfili'', Açıksöz, Yıl:2, Sayı:59, (5 Temmuz 1336), s.2.
- ''İkinci Mektup'', Açıksöz, Yıl:1 Sayı:22, (23 Teşrin-i sani 1335), s.2-3.
- ''Kılkışın Hüneri'' , Açıksöz, 15 Haziran 1337.
- ''Üçüncü Mektup', Açıksöz, Yıl:1, Sayı:24, (7 Kanun-u evvel 1335), s.3-4.

Arşiv Belgeleri

- 1571- 3, 08.11.1337 tarihleri arasında sevkiyat ve nakliyat müdüriyet-i umumiyesine bağlı teşkillerin çeşitli kaynak, ambar ve depolardan çeşitli araçlarla, silah, mühimmat, sağlık malzemesi müdafaa-i milliye vekâlet-i harbiye dairesi riyasetinin emir ettikleri yerlere taşınmasına dair emir ve raporlar.
- 1722- 105, İnebolu'ya gönderilen malzeme listelerinden birinin Felah grubuna, birinin de müdafaa-i milliye vekâletine gönderildiğine dair.
- 1763- 96, İnebolu irtibat zabitliğinin siparişiyle ilgili müdafaa-i milliye vekâletiyle yazışması.

- 1163- 15, Çankırı'ya gitmesi tensip edilen Canik mebusu Hamdi Bey.
- Ankara- Çubuk- Çankırı yolunun araba geçişine müsait bir hale getirilmesi.
- 1126- 118, Kayseri, Kırşehir; Keskin, Kastamonu ve Çankırı'da bulunan subay ailelerinin Ankara'ya sevk edilmeleri.
- 1269- 86, Çankırı'dan hareketle Yenice üzerine ilerleyen düşmanla karşılaşılması sonucunda düşmana çok miktarda zayiat verdirildiği.
- 1427- 37, Çankırı cephesinden Güneye doğru düşmanın ilerlediği.
- 1473- 27, Çankırı ve Kalecik ile ambar memurluklarına topçu zabitanının sevkleri.
- 1460-84, Çankırı'ya taşınan silahlardan noksanları.
- 1576- 4, Kalecik'ten Çankırı'ya boş dönen ulaştırma araçları ile para mukabili ahaliye ait zahire taşınması.
- 1559- 8, Kastamonu'dan 21.10.1337'de Çankırı'ya sevk olunan silah ve malzemenin gelmediği.
- 1559- 20, İnebolu'dan Çankırı'ya kalay yüklü sandığın gönderildiği.
- 1560- 13, Çankırı'dan Ankara'ya nakledilmeye hazır olan yem ve yiyecek sevk edilmesi.
- 1560- 16, 15.11.1337 tarihinden, 27.11.1337 tarihine kadar Çankırı Nokta Kumandanlığı'na gelen ve giden yiyecek, giyecek, mühimmat ve malzeme miktarları ve bu konularla ilgili yazışmalar.
- 1610- 4, Çankırı Nokta Kumandanlığı'nın 01.12.1337'den, 23.04.1339 tarihine kadar çeşitli maddelere ait sevkiyat raporları ve yazışmaları.
- 1577- 69, Çankırı'ya gelen ve Ankara'ya sevk edilen iaşe maddesinin cins ve miktarı.
- 1584- 77, Çankırı noktası mühimmat deposuna gelen Ankara'ya gönderilen ve sarf edilen malzemeye ait cetveller.
- 658- 15, Hilal-i Ahmer teşkilatının İnebolu'ya sevk edildiği.
- 658- 17, Hilal-i Ahmer merkezi ile temas edilerek doktorlara kolaylıkla tezkiye verilmesi.
- 662-115, İstanbul'dan Anadolu'ya bir Hilal-i Ahmer heyeti gelmesi.
- 745- 107, İkinci İnönü zaferinden sonra İstanbul'daki Türklerin Hilal-i Ahmer'e bağışta bulundukları, Ankaralı hanımların Halide Edip başkanlığında şehit ailelerine yardım kampanyası başlattıkları.

- 1173- 56, Hilal-i Ahmer'in İstanbul'dan İnebolu'ya sevk ettiği ilaç ve hediyeler.
- 1126- 23, Ankara'ya sevk olunan Hilal-i Ahmer malzemesinden bir balyanın kayıp olduğu.
- 1459- 58, Hilal-i Ahmer merkez-i umumiyesi delaletiyle İnebolu'ya Askeri doktor ve eczacı geldiği.
- 1460- 45, Hilal-i Ahmer ambarındaki kırk sandık heybenin Ankara'ya sevki.
- 1559- 21, Hilal-i Ahmer'e ait malzemenin İnebolu'dan ivedi olarak gönderilmesi.
- 1559- 30, İnebolu'dan muhtelif tarihlerde sevk olunan Hilal-i Ahmer'e ait olan malzeme.
- 1623- 9, Beş numaralı Kağnı Kolu Kadrosunun ikmali.
- 1436- 68, Taburlara verilecek kağnı miktarı.
- 610- 82, Müdafaa-i Milliye vekâletinin garp cephesi emrine silah gönderildiği.
- 681- 160, Müdafaa-i Milliye vekâletinin Ankara'daki cephaneleri.
- 956- 124, Müdafaa-i Milliye hukuk heyetlerinin görevleri ve yapacakları işler.
- 993- 163, Esirlere yapılacak muamele hakkında Müdafaa-i Milliye vekâleti telgraf emri.
- 1575- 17, Çankırı'dan Ankara Nokta Müteferrika ambarına gelen tayyare, bomba ve bomba tapalarının Konya'ya Kuvayı Havaiye emrine gönderilmesi.
- 1584- 84, Çankırı mühimmat deposuna gelen depodan sevk ve depoda mevcut malzemeye ait cetveller.
- 1572- 3, Samsun, Çankırı, Çorum, Yahşihan, Kastamonu, Yozgat depolarının sevkiyat ve nakliyat müdüriyeti umumiyesine 01.05.1338- 31.05.1338 tarihleri arasında gönderilen silah ve cephane cetvelleri.
- 1573- 1, Sevkiyat ve nakliyat müdüriyeti umumiyesine bağlı Sivas, Bolu, Bala, Mersin, Kalecik, Kırşehir, Adana, Çankırı, Çorum ve diğer menzil mıntıka nokta ve hat kumandanlıklarının 01.05.1338'den 13.06.1338 tarihine kadar olan genel kuvve çizelgeleri.
- 1583- 14, Çankırı Nokta Kumandanlığı'nın 04.05.1338 tarihli kuvvesi.
- 1595- 58, Eskişehir'de bir nokta kumandanlığının teşkil edileceği Çorum ve Çankırı depolarının lağv edildiği.
- 1554- 29, Altıncı depo alayının üçüncü taburunun Bolu'da bi-

rinci taburunun Çankırı'da ordugâha geçtiği.

- 1554- 30, Çankırı'da sıtma ve bozuk hava olduğundan birinci taburun durumunun müdafaa-i Milliye vekâletine arzı.
- 1554- 52, 1223 mevcutlu birinci taburun Çankırı'ya hareket ettiği yoldaki iaşesi.
- 1582- 15, Muvazene cetveli ve Çankırı, Kastamonu ve İnebolu depoları mevcudu.
- 1854- 77, Sekili kolcularında bulunan silah ve cephanenin geri alınmaması ve Çankırı Tuzlası bekçilerine cephane verilmesinin istendiği.
- 572- 105, Kastamonu, Çankırı, Tosya ve Mamuratülaziz Ahz-ı Asker Şubelerinin beş günlük ekmek ve kumpanyaları verilecek sevk edilen erat.
- 572-112, 120 neferin Çankırı'dan Ankara'ya sevki.
- 572- 17, Çankırı'dan Ankara'ya sevk hareket eden zabitan
- 572- 83, Çankırı'dan gelen piyade cephanesinin Ankara'ya sevk edildiği.
- 572- 91, Ankara'dan gelen bir binbaşı ve bir mülazımın Çankırı İstikametine hareket ettikleri kalecik ve daday Ahz-ı Asker şubelerinden araba ve binek hayvanı gönderildiği.
- 572- 124, Çankırı'dan Ankara'ya, Kastamonu'dan Çankırı'ya zabit ve hilal-i Ahmer malzemesi gönderildiği.
- 572- 125, İsimleri bildirilen zabitan ve efradın Çankırı'ya gelerek geri döndükleri.
- 572- 108, Çankırı tamir kıtaatına verilmek üzere toplam 74 sevk efradının geldiği.
- 612- 108, Çankırı civarında dolaşan ve hükümet aleyhtarı propaganda yapan Çerkez çetesiyle asker firarilerinin yakalanması için alınan tedbirler.
- 1595- 28, Toplanacak nakil vasıtalarının Çankırı'ya kadar nakliyat yapacakları.
- 572- 90, Kastamonu menzil kolundan Çankırı'ya nefer, telsiz malzemesi araba koşum ve binek hayvanatı sevki edildiği.
- İnebolu- Ankara hattı menzil nakliyatına ve nakledilen, nakledilmekte olan ve nakledilecek silah, malzeme ve her türlü eşyaya ait şema.
- 610- 76, Ankara'ya sevki için Kastamonu menzil müfettişliğine cephane ve tüfek teslim edildiği.
- 610- 79, Ankara'ya sevki için Kastamonu menzil müfettişliğine esliha ve cephane teslim edildiği.
- 658- 15, Hilal-i Ahmer teşkilatının İnebolu'ya sevki.

- 873- 54, Çankırı'ya Ahz-ı Asker Şubesinde teşkil edilen müfreze ile firar ve bakaya takibine başlandığına.
- 862- …, Bolu, Çankırı, Yozgat gibi yerler 100'er lira harcırahla izinli gönderilen padişah yanlısı eratın kıtalara ayırması.
- 969- 37, Çankırı Cengiz oymağı karyesi muhtarının çarpıştığı.
- 1186- 116, Çankırı'nın iki km. doğusundaki topçu mevzilerinden muhtelif istikametlere karşılıklı topçu atışı yapıldığı.
- 1157- 105, Düşmanın üçüncü fırkasının Bursa- Çankırı kısmında olduğu.1135- 119, Çankırı deposunda bulunan bando aletlerinin Ankara'da teşkil edilmekte olan bandoya tertip edilmesi.
- 1135- 148, Çankırı bölgesindeki 500 bakaya firari neferin şubelerine teslim edildiği.
- 1591- 3, Ser baytarlık namına 19 sandık içerisinde Çorum, Kırşehir, Çankırı hayvan deposuna Sarıköy ve Kastamonu noktalarına gönderilen sığır vebası.
- 1583-22, Çankırı Nokta Kumandanlığı'nın istihkâm malzemesi kuvvesi.
- 1612- 7, Çankırı- İnebolu yolunda Çalışan amele taburlarının terhise tabi eratını gönderdikten sonra geri kalan erat ile Ankara'ya geleceği.
- 1591- 76, Ankara- Kalecik, Kalecik-Çankırı arasında kış münasebeti ile vücuda getirilecek tesislere dair emir.
- 1689- 94, Hesap memuru Çankırılı Hasan Efendi'nin vazifeye başladığı.
- 1607-33, Çankırı Nokta Kumandanlığı'nın insan ve silah kuvvesi.
- 1621-59, Çankırı Ahz-ı Asker şubesi reisinin görevini layığı ile yaptığı.
- 1759-121, Çankırılı mülazımı Sani Recep'in Gaziantep mıntıka karargâhı kumandanı olduğu.
- 1784- 37, Ankara ve Çankırı'da bulunan ikmal ve taburlarıyla onuncu fırkadan anakaraya gelen 46. alayın trenle Biçer'e hareket ettiği.
- 1749-189, Zeynelabidin'in adamlarından Çankırılı Mustafa'nın İzmir'e gittiği
- 1751-132, Çankırı Nokta Kumandanlığı'nın açılan şifresi.

İSTİKLÂL YOLU EĞİTİM KÜLTÜR TURİZM VE GENÇLİK DERNEĞİ YAYINLARI

1. Boran, Tunç. İstiklâl Yolu. Çizgi Roman. İstiklâl Yolu Eğitim Kültür Turizm Derneği Yayını (2016)
2. İstiklâl Yolu Eğitim Kültür Turizm Derneği. İstiklâl Yolu Görsel Sanatlar Yarışması Kataloğu T.C. Kültür Turizm Bakanlığı'nın GENÇDES 2017-1 proje desteği kapsamında hazırlanmıştır.
3. İstiklâl Yolu Eğitim Kültür Turizm Derneği. İstiklâl Yolu'nda Yaşanmış Hatıralar. T.C. İçişleri Bakanlığı'nın 2018-1 proje desteği kapsamında hazırlanmıştır
4. İstiklâl Yolu Eğitim Kültür Turizm Derneği. İstiklâl Yolu'nda Kurgu Hikâyeler. T.C. İçişleri Bakanlığı'nın 2018-1 proje desteği kapsamında hazırlanmıştır.
5. İstiklâl Yolu Eğitim Kültür Turizm Derneği. İstiklâl Yolu Şiirleri(2019. T.C. İçişleri Bakanlığı'nın 2018-1 proje desteği kapsamında hazırlanmıştır.

……..

Belgesel Filim

1. Boran, Tunç. Karınca Ordusu İstiklâl Yolu'nda Belgesel Filim. İstiklâl Yolu Eğitim Kültür Turizm Derneği Yayını (2016)

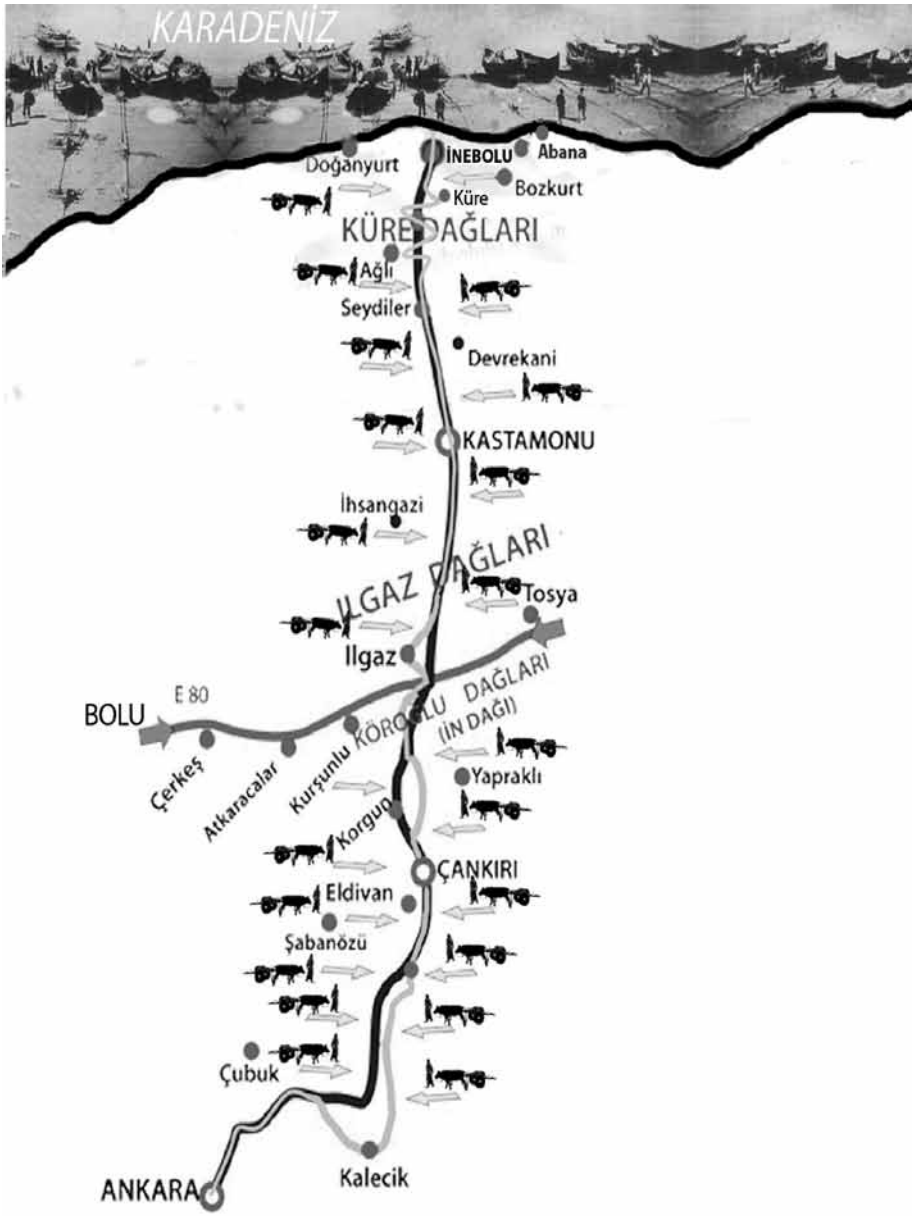

İstiklâl Yolu Haritası

MİLLÎ MÜCADELEDE CEPHE GERİSİ ve İSTİKLÂL YOLU

Birinci Dünya Savaşında yenilen taraflardan olan Osmanlı İmparatorluğu, 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Antlaşması sonunda Ordusu dağıtılmış, cephanesi elinden alınmış, öz yurdu Anadolu'nun çoğu işgal edilmişti.

Fakat Özünde "Ya istiklâl Ya Ölüm" karakteri olan Türk Milleti, Hükümeti'nin teslimiyetini kabul etmeyerek Kuvva-i Milliye Ruhu ile bölgesel direnişlere başladı. Bölgesel direnişler yerini, Mustafa Kemalin liderliğinde 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasıyla oluşturulan düzenli orduya bıraktı. Artık işgal devletlerinin karşısında işgali kabul etmeyen bir yeni bir Türk Hükümeti ve işgale karşı savaşan çeteler değil yüz bin kişilik düzenli bir ordu vardı.

Ordunun ihtiyacı olan cephane 1) İstanbul'da işgal devletlerinin kontrolünde olan depolardan kaçırılan 2) Yerli üretimden 3) Satın alınan 4) Rusya'nın, Türk ve İslam topluluklarının yardımlarından oluşuyordu.

Türk Ordusunun ana ikmal merkezi Ankara'ydı.

İşgal edilmeyen topraklardaki cephe gerisi yollar örümcek ağı gibiydi.

Ankara'ya lojistik malzemeler taşınan güzergâhlar şunlardı:

Karadeniz kıyılarından Ankara'ya:

- İnebolu-Kastamonu-Ilgaz-Çankırı-Kalecik-Ankara hattı.
- Samsun-Çorum-Sungurlu (Çankırı)- Yahşihan-Ankara hattı.
- Ereğli-Gerede-Kızılcahamam-Ankara hattı.

Marmara Denizi kıyılarından Ankara'ya:

- İzmit-Adapazarı-Düzce-Bolu-Gerede-Kızılcahamam-Ankara hattı.

Doğu cephesinden Ankara'ya:

- Erzincan-Sivas-Sarıkışla-Sultanhanı- Kayseri (Kırşehir- Köprüköy) – Ulukışla- Karaman-Konya- Sarayönü-Polatlı-Ankara hattı.

Türk milletinin örümcek ağı gibi oluşturduğu cephe gerisi yollarının işlevleri şunlar olmuştur:

1) İstanbul'daki depolardan kaçırılan cephanelerin sevkiyatı yapılmıştır.

2) Anadolu depolarındaki cephanelerin sevkiyatı yapılmıştır.

3) Ankara hükümetine katılmak isteyen gönüllü askerler ve sivillerin sevkiyatı yapılmıştır.

4) Dış yardımlarla gelen lojistik malzemelerin sevkiyatı yapılmıştır.

5) Yerli üretim ve ganimetle sağlanan lojistik malzemelerin sevkiyatı yapılmıştır.

6) Tekâlif-i Milliye Kanunu ile toplanan bütün malzemelerin sevkiyatı yapılmıştır.

Cephe gerisindeki yollarda bu işlevlerin bir kaçı olmuştur ama, Başkumandan Mustafa Kemal'in **"Gözüm Sakarya'da Dumlupınar'da, kulağım İnebolu'da"** diyerek önemini vurguladığı **" İnebolu- Kastamonu-Ilgaz-Çan-**

kırı-Kalecik-Ankara hattı"nda bu işlevlerin hepsi ve daha fazlası olması, stratejik önemleri sebebiyle cephe gerisinin ana yolu olmuştur. Şöyle ki;

1. **En güvenli ve stratejik öneme sahip hattı.**
- Hattın tamamı işgal edilmeyen topraklardaydı.
- İşgal edilmeyen toprakların deniz sahili sadece Karadeniz idi ama limanları (Bartın, Zonguldak, Samsun, Trabzon) düşman işgalindeydi. Fakat İnebolu sahilinde liman olmadığı için işgal altında değildi.
- Lojistik malzemelerin çoğu Karadeniz üzerinden geliyordu. İstanbul'a yakın ve Karadeniz sahilinin orta noktalarında olması avantajdı.
- Hat üzerinde ve çevresinde hiç iç isyan (azınlık ve Padişah yanlıları isyanı) yoktu.
- Hat üzerinde ve çevresinde yaşayan halk TBMM'yi destekliyor ve sevkiyatı gönüllü olarak vatan ve din aşkı ile yapıyordu.
- Cephe gerisinde Ankara'ya uzanan en kısa mesafeli hat idi.
- Doğu Anadolu'dan Karadeniz sahiline indirilen lojistik malzemeler ve Karadeniz'deki Türk limanlarına kaçak indirilen Rus yardımları, deniz yoluyla İnebolu'ya getiriliyordu.

2. **Ankara hükümetinin dünyaya açılan kapısı olmuş ve yabancı diplomatlar (ve gazeteciler) kullanmıştır.**
3. **İşgal altında yaşamak istemeyen gönüllü meslek elemanlarının (Doktor, hemşire, öğretmen, nalbant, terzi vb ustalar) ve zamanın aydınları kullanmıştır.**

Türk Milleti, Millî Mücadeleyi iki ordu ile yapmıştı. Birinci Ordu; askerlik yapabilecek yaştaki erkeklerin tamamından oluşan ve cephelerde savaşan görünen orduydu. İkinci Ordu ise cephe gerisinde kalan görünmeyen "Karınca Ordusu"ydu. Böylece Türk Milleti, Anadolu'nun her karış toprağında AİLECE savaşmıştır.

7-8 Ağustos 1921 tarihinde yayınlanan TEKÂLİF-İ MİLLİYE (MİLLÎ SORUMLULUK) KANUNU ailece Millî Mücadelenin belgesidir. 10 emirden oluşan Tekâlif-i Milliye Kanuna göre vatandaş vergisini nakdi değil hizmet veya ayni olarak ödemiş, devlet ihtiyacı olan bazı mal ve hizmet alımını ise zaferden sonra ödemek şartıyla iç borçlanmayla sağlamıştır. Böylece mal ve hizmet alımı hem çok hızlı yapılmış hem de Millî Mücadele Anadolu'ya yayılmıştır.

10 emirden oluşan Tekâlif-i Milliye Kanun 2. ve 5. emri cephe gerisinde kalan her aileye/herkese, kendilerine uygun bir sorumluluk verdiğini belgelemektedir.

2 Nolu Tekâlif-i Milliye Emri :

*"**1.** Ordu giyim ve donatımının bulunması için aşağıdaki tedbirler alınacaktır.*

Bu tedbirlerin yürütülmesinde 1 nolu emirde yazılı olan Tekâlif-i Milliye Komisyonları " memurudur.

***a.** Her ilçede mevcut ev sayısınca bir takım iç çamaşır ve bir çift çarık ve çorabı en geç 10 Eylül 1921 tarihine kadar tamamen hazırlayarak komisyonların ambarlarına teslim etmeğe mecburdur.*

***c. ...** Komisyonlar, verilen eşyaların miktarını ve teslim tarihini gösterir bir makbuz verecektir.*

5 Nolu Tekâlif-i Milliye Emri :

1. *Askeri cihet, çeşitli şekillerde ordu ihtiyacı için alınan ulaştırma araçlarından hariç olmak üzere, memlekete kalan ulaştırma aracı sahipleri her ay ordu gereçlerinden bir kısmını kendi aracı ile 100 km. uzaklığa parasız taşımak zorundadır. Bu taşımanın devam ettiği müddetçe araç sahipleri ve hayvanları ordu ambarlarından iaşe olunur.*

***2.** Bir ay içinde bu görevi yapan kişiler o ay içinde yeni bir taşıma görevi almaz. Tekâlif-i Milliye komisyonlarının yolladığı eşya veya erzak irsaliyesinin altı, malı teslim eden ambar tarafından onaylanacak, o aylık muafiyet hakkını o kişiye verecektir.*

Millî Mücadele döneminde halkın genellikle geçim kaynağı tarım ve hayvancılık işleri idi ve her ailenin kağnı veya at arabası vardı.

Bu iki "emir" vatandaşı nakdi vergi ile zorlamadan mevcut imkânlarıyla, bütün ailelere milli Sorumluluğun paylaştırıldığının kanıtıdır.

Türk Milleti ise kendilerine verilen milli sorumluluğu kanun zoru ile değil, vatan aşkıyla, din aşkıyla, ciddiyetle, olağanüstü özveri ve şuurla zafere kadar yerine getirmiştir.

Erkeklerin tamamı cephede olduğu için ordu mensuplarının yapması gereken lojistik malzeme sevkiyatı cephe gerisinde kalan; kadınlardan, askerlik çağına gelmemiş çocuklardan, ihtiyarlardan ve gazilerden oluşan KARINCA ORDUSUNA kalmıştı.

Karınca Ordusu, cephede şehit olmak için savaşan askerleri bir an bile düşman karşısında eli boş, çaresiz bırakmadı ve destansı zafere ortak oldu.

Cephe gerisinde de kağnı kamyonu yendi Türk kadını ve kağnı, milli mücadelenin sembolü oldu. İstiklâl madalyasında hak ettiği yeri aldı.

"Karınca ordusu, cephelerdeki 100.000 Mehmetçiğe üç yıl boyunca (dört mevsimde) lojistik malzeme taşımıştır. Bir kağnı arabasının üç haftada taşıdığı cephaneyi cephedeki bir topçu bazen 5-6 dakikada kullanmasına rağmen, karınca ordusunun adsız kahramanları cephelerde destanlar yazan Mehmet-

çikleri bir an bile düşman karşısında cephanesiz bırakmazken; (kendileri de İstiklâl Yolu'nda görev ve sorumluluklarını aksatmadan sürdürürken) kahramanlıklarıyla, benzersi destanlar yazmışlar ve destansı zafere ortak olmuşlardır.

Cephe gerisinde de kağnı kamyonu yenerek Türk kadını ve kağnı, Millî Mücadelenin sembolü oldu. İstiklâl madalyasında hak ettiği yeri aldı

ZAFERDEN SONRA

Türk Milletinin destansı zaferle sonuçlanan Millî Mücadelesi ve İstiklâl Yolunu, dünya şaşkınlık ve gıpta izlemiş; sömürge durumundaki İslam ülkelerine ve mazlum milletlere örnek olmuştur.

Tarihin hiçbir zamanında Millî Mücadeledeki kadar öneme, işlevlere ve kalabalık trafik hareketliliğine sahip olmayan, İnebolu, Kastamonu, Ilgaz, Çankırı, Kalecik, Ankara hattı, zaferden sonra eski durumuna döndü. İstiklâl Yolunun askeri ve sivil bütün noktaları önce kapatıldı, sonra yıkıldı.

Millî Mücadeleyi anma etkinliklerinde genellikle cepheden bahsedilmekte, cephe gerisi ise hak ettiği ilgiyi ve vefayı görmemektedir. Fakat İnebolu, Kastamonu, Ilgaz, Çankırı, Kalecik, Ankara hattındaki tarihi gerçekler, hat üzerinde yaşayan halkın vefası ve yasal gelişmeler İstiklâl Yoluna hakkettiği farkındalığı, vefayı oluşturmuştur. Şöyle ki;

1. <u>İnebolu İstiklâl Madalyası</u>

Yiğit İnebolu'nun kahraman kayıkçılarının, Millî Mücadele süresince göstermiş olduğu takdire değer mücadele ve vatan için yapılan unutulmaz hizmetleri göz ardı edilmemiş, TBMM tarafından (11 Şubat 1924 tarihinde yapılan 66 numaralı 99. oturumunda) kanunla İnebolu Mavnacılar Loncasına, **"Beyaz Şeritli İstiklâl Madalyası ve Beratı"** taltif edilmiştir. İnebolu Mavnacılar Loncasına verilen bu beyaz şeritli altın madalya ve berat, kayıkçıların şahsında tüm İnebolu halkına verilmiş bir madalyadır.

2. <u>Bölge halkının İstiklâl Yolu'nu ihyası</u>

Zaferden sonra İnebolu, Kastamonu, Ilgaz, Çankırı, Kalecik, Ankara hattında yaşayan halk Millî Mücadelenin ana yolunu unutmadı. Yerel olarak kendi imkânları ile fiziki ve kültürel olarak vefa gösterdi; anıtlar, heykeller, rölyefler, müzeler, kültür evleri ve parklar yaptı. Hem vefa gösterdi ve yaşattı hem de farkındalık oluşturmaya çalıştı.

4. Kastamonu bölümünde Tescil (2012):

Cephe gerisinin ana yolu İnebolu, Kastamonu, Ilgaz, Çankırı, Kalecik, Ankara hattının, Kastamonu İnebolu, Küre, Seydiler ilçelerinden geçerek

Kastamonu ili Merkezine kadar uzanan (95 km) bölümü, Millî Mücadeledeki önemi nedeniyle, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 16.11.2012 tarih ve274 sayılı kararı ile tarihi sit olarak tescil edilmiştir.

5. Çankırı bölümünde Tescil (2013).

Cephe gerisinin ana yolu İnebolu, Kastamonu, Ilgaz, Çankırı, Kalecik, Ankara hattının, Çankırı ili Ilgaz ilçesi İnköyünden Çankırı Merkez Ayan Köyüne kadar uzanan (33 km) bölümü, Millî Mücadeledeki önemi nedeniyle, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 26 9. 20013 tarih ve 1005 sayılı kararı ile tarihi sit olarak tescil edilmiştir.

6. İstiklâl Yolu Tarihi Milli Parkı

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Tarım Orman Bakanlığı Doğa Koruma Müdürlüğünün teklifi ile 2 Kasım 2018 tarihinde, İstiklâl Yolunu Tarihi Milli Parkı olarak ilan etti. Böylece İstiklâl Yolu Tarihi Milli Parkı Türkiye'nin 44. Milli Parkı oldu.

Millî Mücadele, cephe ve cephe gerisinde ailece yapıldı. İstiklâl Yolu cephe gerisinin sembol ismi; İnebolu, Kastamonu, Ilgaz, Çankırı, Kalecik, Ankara hattı, örümcek ağı gibi cephe gerisi yollarının ana arteri, ana yolu olarak sembol güzergâhı oldu.

Millî Mücadele'de Cephe Gerisi Projesi

Destekleyen Kurum
TC. Gençlik ve Spor Bakanlığı Gençlik Projeleri Destek Programı

Çağrı Dönemi
2018/2

Proje No
23996

Proje Amacı,
19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Kıtaatı Müfettişi olarak Anadolu'ya geçişi ile başlayan, Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas Kongreleriyle amaç, yöntem ve hedefleri belirlenen Millî Mücadele, Türk Milletinin mücadele azmi ve kararlığını tüm dünyaya göstermiştir. Millî Mücadele'nin 100. yılında bu zaferi yâd etmek ve karanlıkta kalmış bir yönünü; *Cephe Gerisini*, üniversite gençliğinin çalışmalarıyla aydınlatmak için "*Millî Mücadele'de Cephe Gerisi ve İstiklâl Yolu Gençlik Sempozyumu*" düzenlemek ve sunulan bildirileri kitaplaştırarak konu hakkındaki literatüre kalıcı bir eser kazandırmak.

Yürütücü
İstiklâl Yolu Eğitim Kültür Turizm ve Gençlik Derneği

Proje Ortakları
Çankırı Karatekin Üniversitesi

Proje Koordinatörü
Yunus Emre ÇAKIR

İletişim
www.istiklalyolu.com
twitter.com/MMCepheGerisi

İSTİKLÂL YOLU EĞİTİM KÜLTÜR TURİZM ve GENÇLİK DERNEĞİ

Kuruluş Hikâyesi

İstiklâl Yolu Eğitim Kültür Turizm Ve Gençlik Derneği, resmen 26.03.2014 tarihinde kuruldu. Fakat Derneğin Kurucu Başkanı (ÇAKÜ MYO Makine Bölümü öğretim Görevlisi) İsmail Çam'ın gönüllü olarak 2002 yılında başlattığı, "İnebolu, Kastamonu, Ilgaz, Çankırı, Kalecik" tarihi hattına farkındalık oluşturma ve tanıtılmasındaki çalışmaları, Derneğin kurulmasına sebep oldu.

İsmail Çam, İstiklâl Yolunun ortasında ve stratejik olarak oldukça önemli olan Ilgaz'da doğdu (1955). Ilgaz'da 1975 yılına kadar terk edilmeyen tarihi İstiklâl Yolu güzergâhını kullandı, Derbent Jandarma Karakolu, Kale Hanı, Üçoluk Jandarma Karakolu gibi İstiklâl Yolunun önemli tarihi noktalarını yıkılmadan gördü. Ilgaz'da anlatılan İstiklâl Yolu hikâyelerini dinledi. "Ilgaz Derbent Şehitleri Olayını" akademik olarak araştıran ve piyes olarak sahneye koyan (yayımlanmamış kitap haline getiren) öğretmen İhsan Yılmazla istişarelerde bulundu ve olayı detaylı öğrenme fırsatı buldu.

Millî Mücadeleyi anma etkinlilerinde, hak ettikleri ve destansı zafere ortak oldukları halde, cephe gerisinden/ İstiklâl Yolundan bahsedilmemesi ve konuyla ilgili dokümanların yok denecek kadar az olması/ ulaşılamaması üzerine İsmail Çam, "İnebolu, Kastamonu, Ilgaz, Çankırı, Kalecik tarihi hattına farkındalık sağlamak ve tanıtmak için gönüllü ve kişisel olarak çalışmalara başladı.

İsmail Çam'ın 2002 yılından itibaren aktif olarak yaptığı İstiklâl Yolu çalışmaları şunlar olmuştur:

1. 2003 yılında yayımladığı " Leyleklerle Bulutların Sevdası" manzum masal kitabında "Bu Yol" bölümüyle farkındalık sağlamaya çalıştı. "İnebolu, Kastamonu, Ilgaz, Çankırı, Kalecik" tarihi hattının kroki haritasını ilk kez yayınladı ve dikkat çekti.

2. 15-17 Kasım 2005 tarihinde Karatekin Gazetesi'nde yayımlanan "ÇANKIRI İSTİKLÂL YOLUNDA" köşe yazısı, kaybolmaya yüz tutan İnebolu, Kastamonu, Ilgaz, Çankırı, Kalecik tarihi hattı hakkında bir milat oldu. Hem hattın ismini "İstiklâl Yolu" olarak koydu isim babası oldu; hem de hattın ihyası ve tanıtımı için akademik düzeyde bir proje özeti sundu.

3. Mahalli (Gazete ve internet) basında İstiklâl Yolunun farkındalığının oluşması için köşe yazıları yazdı.

4. 2007 yılında kurulan Çankırı Karatekin Üniversitesi Rektörlüğü'ne teklifi üzerine, 2009 yılında Çankırı'da ilk defa Çankırı Karatekin Üniversitesi organizasyonu ile **İstiklâl Yolu Yürüyüşü** başlatıldı ve geleneksel hale geldi.

5. Çankırı Karatekin Üniversitesi Rektörlüğü'ne teklifi üzerine, 2010 yılında Cumhuriyet tarihinde ilk defa "Millî Mücadelede "İstiklâl Yolu ve Çankırı" sempozyumu yapıldı.

6. 2012 yılında (yeğeni Ayşegül Özbey'in eşi) Murat Özbey'in teklifi ve özverili destekleriyle, kişisel olarak akademik bir bilgi tabanı oluşturmak ve paylaşmak amacıyla www.istiklalyolu.com sitesini hazırladı, kuruluşundan sonra Derneğe devretti. Halen web sitesi İsmail Çam ve Murat Özbey işbirliği ile dinamik olarak yürütülmekte olup ziyaret sayısı 118 bini aşmıştır.

7. 2013 yılında Çankırı Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğüne teklifi üzerine, Ilgaz -Çankırı arasında kalan 33 km tarihî İstiklâl Yolu güzergâhı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından tarihi SİT olarak tescil edildi.

8. 2013 yılında tescil edilen İstiklâl Yolu güzergâhının tarihi ve doğal dokuya göre 33 km işaretlenmesi için özel bir proje hazırladı. Çankırı Valiliğinin finanse ettiği projenin koordinatörlüğünü yaptı. Emprenye ahşap malzemelerden doğal görünümlü İstiklâl Yolu kapıları, bilgi ve yön levhaları, (Kurulan Derneğin de desteğiyle) üretimi, yol boyunca montajı ve işaretlemesi yapıldı;

2009 yılında, ÇAKÜ Basın ve Halkla İlişkiler Müdürü Tunç Boran ile ÇAKÜ adına "İstiklâl Yolu Belgesel filmi" hazırlıklarına başladılar. Fakat yeni kurulmuş Üniversitenin maddi problemleri sebebiyle gerçekleştirilemedi. Kişisel çalışmaları, kurumsal ve ekip olarak güçlendirmek, sürdürmek; daha büyük projeler hazırlamak ve yürütmek amacıyla, artık yola bir STK/ Dernek ile devam edilmesine karar verdiler. Böylece İsmail Çam'ın başkanlığında, 26.3.2014 tarihinde Çankırı Karatekin Üniversitesinin bazı öğretim elemanları (Yrd. Doç Dr. Tunç Boran, Öğr. Gör. İsmail Akyüz, Arş. Gör. Ömer Ak, Makine Uzm. Hüseyin Gökçe) ve MYO öğrencileri (Olcay Durlanık ve T. Osman Altındal) tarafından Türkiye'de ilk defa İstiklâl Yolu adında, Çankırı Merkezli olarak; **"*Millî Mücadelenin cephe gerisi lojistik güzergâhların ana yolu olma payesini ve temsilen İstiklâl Yolu nişanını hak eden tescil edilmiş millî bir yol olan İnebolu, Kastamonu, Ilgaz, Çankırı, Kalecik, Ankara hattı hakkında eğitim, kültür, turizm, tanıtım faaliyetlerinde bulunmak; toplumda özellikle genç nesilde farkındalık ve vefa duygusu oluşturmak" amacı ile*"** bir STK "İstiklâl Yolu Eğitim Kültür Turizm ve Gençlik Derneği Kuruldu. Dernek Tüzüğünün tam metni www.istiklalyolu.com web sitesinde bulunmaktadır.

Faaliyetleri

1. Çankırı'da tescil edilen tarihi İstiklâl Yolu güzergâhının işaretlenmesi projesine işgücü desteği vermiştir (2014).

2. Çankırı İstiklâl Yolu Yürüyüşleri (5. Yürüyüşten itibaren) organizasyonunda bulunmaktadır.

3. T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığının 2015-1 kapsamında desteklediği "Karınca Ordusu İstiklâl Yolunda Projesi'ni 15.9.2015-14.9.2016 tarihlerinde yürütmüştür:

a. Çankırı Merkezde bulunan ortaokul, lise, üniversite eğitim kurumları ve bazı resmi kurumlarda toplam 40 "Karınca Ordusu İstiklâl

Yolu'nda" konferansı yapmış ve 4580 dinleyiciye İstiklâl Yolunu tanıtılmıştır.

b. Karınca ordusu İstiklâl Yolu Belgesel filmi (40 dakika) hazırlanmıştır. Halen Derneğimizin www.isitiklalyolu.com web sayfasında yayınlanmaktadır.

c. Karınca ordusu İstiklâl Yolu Çizgi romanını (100 sayfa, 2000 adet hazırlanmış ve Çankırı, Kastamonu ve Ankara'da öğretim Kurumları ve İl Halk Kütüphanelerine dağıtılmıştır. İstiklâl Yolu Çizgi romanı sanal kitabı, Derneğimizin www.isitiklalyolu.com web sayfasında yayınlanmaktadır.

4. NTV 'de yayınlanan "İstiklâl Yolu" Belgesel filminin hazırlanmasına destek vermiştir. TRT Avaz ve TRT Radyo 1 konuk olarak İstiklâl Yolunu tanıtmıştır.

5. Çankırı Karatekin Üniversitesi ve Çankırı Milli Eğitim Müdürlüğü ile "Eğitimde İşbirliği Protokolü " imzalamıştır. İmzalanan protokoller sayesinde, Derneğimizin hak ettiği bütün Projelerde işbirliği yapılarak başarılı ile yürütülmüştür/yürütülmektedir.

6. Ankara AKM 26-29 Mayıs 2006 tarihlerinde Çankırı Tanıtım Günlerine katılmıştır. Hazırladığı özel stantla ziyaretçilere İstiklâl Yolunu tanıtmıştır.

7. Kültür ve Turizm Bakanlığının GENÇDES 2017 -1 kapsamında desteklediği "Gençlik İstiklâl Yolu'nda" projesini 17.4.2017 - 17.12. 2017 tarihlerinde yürütmüştür. Türkiye çapında İstiklâl Yolu konulu ödüllü görsel sanatlar yarışması düzenlenmiştir. Resim, heykel, seramik, fotoğraf ve afiş dallarında yapılan yarışma sonunda 36 eser ödül almaya hak kazanmış, 41 eser ise sergilenmeye değer bulunmuştur. Böylece Gençlik İstiklâl Yolunda Projesi Görsel sanatlar Yarışması ile İstiklâl Yolu hakkında 77 yeni eser kazandırılmıştır. Eserler, Çankırı, Kastamonu ve Ankara'da Güzel sanatlar galerilerinde sergilenmiştir. Yapımı halen devam eden Çankırı Belediyesi İstiklâl Yolu Parkı içinde bulunan özel İstiklâl Yolu Müzesinde sürekli sergilenecektir. Eserlerin sanal katalog kitabı Derneğimizin www.isitiklalyolu.com web sayfasında yayınlanmaktadır.

8. T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığının 2018-1 kapsamında desteklediği "İstiklâl Yoluna Vefa Projesi' 2.7.2018 – 30.6, 2019 tarihlerinde yürütülmüştür. Proje kapsamında İstiklâl Yolu hakkında Türkiye çapında, yaşanmış hatıralar, kurgu hikayeler ve şiir dallarında ödüllü edebiyat yarışması (online başvuru sistemiyle) düzenledi. Değerlendirme Jürileri tarafından Ödül almayı hak eden yayınlanabilir bulunan eserler "İstiklâl Yolu Yaşanmış Hatıralar", "İstiklâl Yolu Kurgu Hikâyeler" ve İstiklâl Yolu Şiirleri adlarıyla kitaplaştırılmıştır.

9. Proje kapsamında ayrıca İstiklâl Yolu Belgeleri albümü oluşturma çalışması yapılmıştır. Çankırı Belediyesiyle beraber Genel Kurmay Başkanlığı

ATASE arşivinden çok sayıda Osmanlıca belge sağlanmıştır. Tamamlandığında İstiklâl Yolu Belgeleri albümü de Çankırı Belediyesi ile birlikte kitaplaştırılacaktır. Tarım ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğünün teklifi üzerine, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 1 Kasım 2018 tarihinde "Ankara, Çankırı, Kastamonu, İlleri sınırları içerisinde bulunan alanın **"İstiklâl Yolu Tarihi Milli Parkı"** olarak belirlenmesine karar vermiştir. İstiklâl Yolu Eğitim Kültür Turizm ve Gençlik Derneği 2016 yılından beri yapılan çalışmalara gönüllü danışmanlık yaparak karar verilmesinde etkili olmuştur.

10. Gençlik ve Spor Bakanlığı desteği ile "Millî Mücadele Cephe Gerisi" projesi 15 Ocak 2019 - 15 Ocak 2020 tarihlerinde yürütüldü. Proje kapsamında Çankırı'da Çankırı Karatekin Üniversitesi işbirliğiyle 17-20 Ekim 2019 tarihlerinde 19-29 yaş grubuna yönelik olarak "Millî Mücadelede Cephe Gerisi Gençlik Sempozyumu" düzenledi. Sempozyumda sunulan bildiriler kitaplaştırıldı. Böylece İstiklâl Yolu hakkında yeni bir kaynak eser daha hazırlandı.

2014 Yılında Kurulan İstiklâl Yolu Eğitim Kültür Turizm ve Gençlik Derneği, Kuruluşundan beri her yıl bir proje yürütmüş; 2019 yılında ise iki proje birden yürüterek bir rekora imza atmıştır. Sağladığı hibe finanslarıyla İstiklâl Yolu hakkında ve özellikle eksikliği olan alanlarda çok sayıda yeni eser kazandırmıştır.

SEMPOZYUMDAN GÖRÜNTÜLER

Lüfer kimdir?

ÇANKIRI
KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

ÇANKIRI
KARATEKİN
ÜNİVERSİTESİ
GENÇLİK PROJELERİ
DESTEK PROGRAMI

MİLLÎ MÜCADELEDE CEPHE GERİSİ ve İSTİKLÂL YOLU

GENÇLİK SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

Millî Mücadele'de Cephe Gerisi Projesi
Gençlik Projeleri Destek Programı 2018-II Çağrı Dönemi Kapsamında
Gençlik ve Spor Bakanlığı Tarafından Desteklenmektedir.

ISBN : 978-605-82764-5-1

Çankırı - 2020